

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ-ΤΟΜΕΑΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ

ΜΑΘΗΜΑ: ΚΑΝΟΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Καθηγητής: Ἐπίσκοπος Γρηγόριος Δημ. Παπαθωμᾶς
Μητροπολίτης Περιστερίου

Πανεπιστημιόπολη-Ἄνω Ἰλίσια, 157 84-Ἀθήνα

Τηλ.: 210-727.5869, Τηλ. & Fax: 210-727.5787

E-mail: grpapathomas@theol.uoa.gr

Web-site: <http://uoa.academia.edu/GrigoriosPapathomas>

Μαγνητοσκοπημένα Μαθήματα ΚανΔικ: Opencourses.uoa.gr/modules/video/?course=THEOL3

Εἰσαγωγή στὸ Κανονικὸ Δίκαιο καὶ τὴν *Κανονικὴ Οἰκονομία*
(Σχεδιάσμα Εἰσαγωγῆς-Προθεωρία Κανονικῆς Οἰκονομίας)

[Κανονικὸ Ἐγχειρίδιο]

∞∞

ΑΘΗΝΑΙ, Ἄνοιξη 2015

Περιηγητὲς στὴν Λειτουργία

Τῆς Ἀναλήψεως, στὶς πρωινὲς Λειτουργίες
ὀρμήσανε στὴν Ἐκκλησία σωρὸς Περιηγητὲς.
Ὅλοι τοῦ «Σὰν Τζερβάσι». Ἀστοὶ τοῦ Βύρτεμπεργκ.
Καλοκαιρινοί. Ζέστη εἶχε ἀρχίσει ἀπὸ τὸ πρῶι.
Μπήκαν σὰν κύμα. Φέραν ταραχή.

Μονάχη, ἀτάραχη, ἡ Ἐκκλησία
κράταγε τὶς ὼρες της. Τραβοῦσε τὸν **Κανόνα**.
Γενικὰ ἐπόπτευε, ἴδιος ὁ Θεός, καὶ ἀγκάλιαζε
ὄλους μαζί τοὺς πιστοὺς, ὅθε καὶ ἂν ἦταν.

Μέτρο Ἀποστολικὸ καὶ Νόμος
ἦταν ὅλα τὰ ἔνδον τοῦ Θεοσιαστηρίου.
Τὴν πλήρη Τάξη διόλου δὲν ἔθιγε
ἢ ἀταξία τοῦ συμπτώματος.

(Τάκης Κ. Παπατσώνης [1895-1976], *Ποιήματα*)

* * * * *

«Ἀρχίζω τὸ ἔργον μου ἐν Ὄνόματι τοῦ Κυρίου.
Θὰ εἶμαι ἓνας πιστὸς ἀντιγραφεὺς·
ὄχι ἓνας ὑπερήφανος συγγραφεὺς.
Θὰ γράψω αὐτά, τὰ ὁποῖα μᾶς παρέδωσαν οἱ Πατέρες.
Μὲ ὅσο τὸ δυνατόν ὀλιγώτερα λόγια.
Θὰ περιορισθῶ μόνον εἰς τὰ οὐσιώδη.
Μὲ γλῶσσαν ἀπλῆν, θὰ ἐπιχειρήσω νὰ καταγράψω τὴν παράδοσίν μας
καὶ ὄχι νὰ τὴν ἐρμηνεύσω.
Μεγάλα ἔργα ἄς γράψουν ἄλλοι.
Ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἔχουν τὴν ἰκανότητα καὶ τὸ χρέος.
Τὸ ἰδικόν μου βιβλίον θέλω νὰ εἶναι ἓνα ἀπλοῦν σημειωματάριον,
τὸ ὁποῖον θὰ βοηθῆ νὰ ἐπαναφέρεται εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἀναγνώστου
ἢ ἐκκλησιαστικῆ παράδοσις μὲ τρόπον σαφῆ.
Καὶ νὰ μὴν παραδοθῆ κάτι,
τὸ ὁποῖον δὲν παρελήφθη ἀπὸ τοὺς Πατέρας».

(Ὅσιος **Βικέντιος ὁ ἐκ Λερίνης**, προλογίζων
τὸ βιβλίον του *Ἵπομνήματα [Commonitoria]*).

Ὅλα τὰ λόγια πὺ ἀκολουθοῦν δὲν εἶναι δικά μου...,
ἀκριβῶς γιατί ... «εἶναι παιδιὰ πολλῶν ἀνθρώπων τὰ λόγια μας»...
(Γ. Σεφέρης, *Ἐπὶ Σκηνῆς*, Στ', Ἀθῆναι, Ἴκαρος, 1966).

Ἀφιερώνεται

εἰς ἅπαντας τοὺς ἀγαπημένους μου φοιτητές,
τοὺς ἐγγύς καὶ τοὺς μακράν,
στὴν Ἑλλάδα, στὴν Δυτικὴ καὶ τὴν Βόρεια Εὐρώπη,
στὴν Ἀφρικὴ καὶ τὴν Μέση Ἀνατολή,
σὲ ὅλους ἐκείνους πρὸς τοὺς δίδαξα κατὰ τὴν παρελθοῦσα 30ετία (1994-2022)
τὸ προσφιλὲς καὶ σαγηνευτικὸ καὶ πλήρες χαρίτων
Κανονικὸ Δίκαιο τῆς *Κανονικῆς Οἰκονομίας*,
καὶ εἶδαν [λυτρωτικὰ] σὲ αὐτὸ μία ἄλλη [ἀνύποπτη] προοπτικὴ...,
τὴν «Κανονικὴ παιδεία» σὲ ἄλλα ἰθύπορα πεδία...,
ἵνα ἀνύσιμος ἐπὶ τὰ Ἔσχατα καταστῆ ἡ ζωὴ ὑμῶν.

Κανονικὸ Δίκαιο καὶ *Κανονικὴ Οἰκονομία*:

ἡ ὄντολογικὴ τέχνη τοῦ **Κανονίζεῖν χριστῶς*** μετ' ἐπιστήμης

* [ἤτοι] ὡς «νοῶν [= φρόνημα] Χριστοῦ ἔχοντες» (Α΄ Κορ. 2, 16).

Γενικός Πίνακας Περιεχομένων

Τομὴ Α΄

Κανονικὲς Θεματικὲς τῆς Προθεωρίας (σελ. 11)

- Εἰσοδικὸν 11
- Θεματικὲς Συντεταγμένες-Θεματικὰ Πεδία τῶν Ἱερῶν Κανόνων 13

Προθεωρία Κανονικῆς Οἰκονομίας (σελ. 17)

- Εἰσοδικὸν 18
- I. Ἐνα καινοφανὲς ἐκκλησιακὸ δεδομένο: τὸ γερονδς-Κανὼν 28
- II. Οἱ Πρωτοκανονικὲς Πηγὲς καὶ οἱ Ἱεροὶ Κανόνες: ἡ Κανονοθεσία τῆς Ἐκκλησίας (Α΄ χιλιετία) καὶ ἡ Κανονολογία τῆς Β΄ χιλιετίας 92
- [III. Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας (1ος-9ος αἰ.) (υπὸ διαμόρφωση)]
- III. Κανονικὲς Συλλογὲς καὶ Νομοκάνονες: Ἐμφάνιση καὶ ἐξέλιξη τῶν Συλλεκτικῶν Ἔργων καὶ τὸ «*Corpus Canonum τῆς Ἐκκλησίας*» (1ος αἰ.-883) 110
- IV. Ἐγχειρίδια Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κανονικοῦ Δικαίου (Ἐπισκόπηση) 150
- V. Συγκεφαλαίωση-Ἐπίμετρο τῆς Προθεωρίας 158
- Ἀκροτελεύτιο 164
- Πηγὲς καὶ Βιβλιογραφία 167

Τομὴ Β΄

Προδρομικὰ καὶ Μεθοδολογικὰ a priori τῶν Ἱερῶν Κανόνων (σελ. 183)

1. Οἱ Βιβλικοὶ δρόμοι τῆς Κανονικῆς Οἰκονομίας (Ἡ σχέση Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ Καινῆς Διαθήκης ὡς πρόδρομος κάθε μεταγενέστερης κανονικῆς ἐξέλιξης καὶ ἀνάπτυξης) 185
2. Πράξις καὶ “Θεωρία” στοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησιακῆς Θεολογίας, τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου καὶ τῆς Κανονικῆς Οἰκονομίας

- 3. Δημοκρατία καὶ Ἐκκλησιακότητα στὸ φῶς τῆς Κανονικῆς Παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας (καν. 6/Α΄-325 καὶ 19/Ἀντιοχείας-341) (Τὸ «*Δημοκρατικῶς εἶναι*» καὶ τὸ «*Ἐκκλησιακῶς εἶναι*»)
- 4. Ἡ Κανονικὴ Θεολογία στὰ ἀσύμμετρα μυστικὰ ρεῖθρα τῆς Ποίησης. Ὁ χριστολογικὸς «᾽Όρος τῆς Χαλκηδόνας» καὶ τὸ «Γεφύρι τῆς Ἄρτας» στὴν ἐρμηνευτικὴ πραγμάτωση τῆς διακειμενικότητας
- 5. Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες στὴν ἐποχὴ τῆς Μετα-νεωτερικότητας
- 6. Ἄκροτελεύτιο-Ἡ κοινὴ Ἐκκλησιακὴ Κληρονομία
- 7. Συμπληρωματικὰ Διαγράμματα Διδασκαλίας (*Μαθηματάρια*)
- Καταληκτικὸ Ἐπίμετρο..

Τομὴ Γ΄
Κανονικὸ Γλωσσάριο (σελ. 1***)

- Εἰσοδικὸ
- *Λήμματα*-Ἐπεξηγηματικὰ Κεφάλαια *Κανονικῆς Οἰκονομίας*

Ἀναλυτικὸς Πίνακας Περιεχομένων (ἀνὰ Τομὴ)

Τομὴ Α΄

Κανονικὲς Θεματικὲς τῆς Προθεωρίας (σελ. 11)

- Εἰσοδικὸν 11
- Θεματικὲς Συντεταγμένες-Θεματικὰ Πεδία τῶν Ἱερῶν Κανόνων 15
 - Τὸ Ἐπιστημονικὸ Πεδίον: «Κανονικὸ Δίκαιο/Κανονικὴ Οἰκονομία» 15
 - Τὰ τρία (3) Φάσματα: «Προ-αιώνιον – Ἱστορία – Ἐσχατα/Βασιλεία» .. . 17
 - Κανονικὴ Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας (Α΄ καὶ Β΄ χιλιετία) 18

Προθεωρία Κανονικῆς Οἰκονομίας (σελ. 19)

- Εἰσοδικὸν 20
- I. Ἕνα καινοφανὲς ἐκκλησιακὸ δεδομένο: τὸ γεγονός-Κανὼν 31
 - Βιβλικὴ ἀφετηρία καὶ ὄντολογικὸ περιεχόμενον τοῦ «κανόνα» 32
 - Οἱ τάξεις τῶν Ἱερῶν Κανόνων τοῦ **Κανόνα** 37
 - A. Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες κατὰ χρονολογικὴ διάταξιν καὶ ἀνὰ αἰῶνα 38
 - B. Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες κατὰ ὁμοειδῆ ἱεράρχησιν καὶ κατὰ εἶδος 40
 - Διαφορὰ Χρονολογικῆς (A) καὶ «Ἱεραρχικῆς»-Ὁμοειδοῦς (B) κατάταξης 42
 - Ἡ εὐθύγραμμη πορεία τῶν Ἱερῶν Κανόνων 46
 - Θεμελιώδεις Συντεταγμένες τῶν Ἱερῶν Κανόνων τῆς Ἐκκλησίας 48
 - Ἡ εὐχαριστιακὴ-ὄντολογικὴ καὶ ἐσχατολογικὴ ταυτότητα τῶν Κανόνων 53
 - Ἡ δισχιλιετὴς ἱστορικὴ διαδρομὴ τῶν Ἱερῶν Κανόνων 54
 - Ἱστορικὴ συναφειακότητι καὶ ὄντολογικὴ ἀλήθεια τῶν Ἱερῶν Κανόνων 56
 - Ἐσχατολογικὸς εἰκονισμὸς τῶν Ἱερῶν Κανόνων 59
 - Ἀγαπητικὴ οἰκονομία τῶν Ἱερῶν Κανόνων 60
 - Ὁ ἀφαιρετικὸς λόγος τῶν Ἱερῶν Κανόνων 62
 - Ἐγκόσμιες καὶ ἐνδοκτιστικαὲς «παθολογίαι» τῶν Ἱερῶν Κανόνων 63
 - Σχέσις Ἱερῶν Κανόνων καὶ Πολιτειακῶν Νόμων 65
 - Ὅταν οἱ Ἱεροὶ Κανόνες γίνονται .. Δίκαιο (!) 67
 - Ἐκκλησία τῆς Θεολογίας καὶ Ἐκκλησία τοῦ Δικαίου 70
 - Ἱεροὶ Κανόνες, Πολιτειακοὶ Ἐκκλησιαστικοὶ Νόμοι καὶ Νομοκάνονες .. 71
 - Ἡ μέθοδος τῆς κανονοθεσίας ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας (Α΄ χιλιετία) 72
 - Ἡ ὄντολογικὴ ὑπόστασις τῶν Ἱερῶν Κανόνων 77
 - 1. Ὁ χαρακτήρας τῶν Ἱερῶν Κανόνων 77
 - 2. Τὸ περιεχόμενον τῶν Ἱερῶν Κανόνων 78
 - 3. Ὁ σκοπὸς τῶν Ἱερῶν Κανόνων 78
 - 4. Οἱ προτεραιότητες τῶν Ἱερῶν Κανόνων 79
 - 5. Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱερῶν Κανόνων 80
 - 6. Ἡ ἀλήθεια τῶν Ἱερῶν Κανόνων 82
 - 7. Ἡ ἐλευθερία τῶν Ἱερῶν Κανόνων 86
 - 8. Ὁ ἱστορικὸς πειρασμὸς τῶν Ἱερῶν Κανόνων 90
 - Ἐπίμετρο 91

II. Οἱ Πρωτοκανονικὲς Πηγὲς καὶ οἱ Ἱεροὶ Κανόνες: ἡ Κανονοθεσία τῆς Ἐκκλησίας (Α΄ χιλιετία) καὶ ἡ Κανονολογία τῆς Β΄ χιλιετίας	95
– Πρωτοκανονικὲς Πηγὲς τῆς Ἀποστολικῆς Ἐποχῆς (1ος-3ος αἰ.)	96
• Πρωτοκανονικὰ τῆς Ἀποστολικῆς Ἐποχῆς (1ος-3ος αἰ.). Πρωτοκανονικὲς Πηγὲς καὶ Πρωτοκάνονες	98
1. Ἡ Ἀποστολικὴ Σύνοδος τῶν Ἱεροσολύμων/Συνοδικὴ Ἐπιστολὴ-Κανόνας	100
2. Ἡ Ἀποστολικὴ Διδαχὴ ἢ Διδαχὴ τῶν δώδεκα Ἀποστόλων (100-120 μ.Χ.)	103
• Ἀκρίβεια καὶ Οἰκονομία	104
3. Ἡ Ἀποστολικὴ Παράδοσις τοῦ Ἀγ. Ἱππολύτου Ῥώμης [1η Καν. Συλλογὴ]	106
• Τὰ τέσσερα (4) συστατικὰ Χαρίσματα τῆς Τοπικῆς Ἐκκλησίας . . .	107
4. Ἡ Διδασκαλία τῶν Ἀποστόλων [2η Κανονικὴ Συλλογὴ]	107
5. Οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ κανόνες τῶν «Ἁγίων Ἀποστόλων»	107
6. Τὸ καταδικασθὲν ἡμιαρεινικὸ ἔργο «Διαταγαὶ τῶν Ἀποστόλων»	108
7. Οἱ Ἀποστολικοὶ Κανόνες [3η Κανονικὴ Συλλογὴ] (2ος-3ος αἰ.)	108
• Θεματικὲς τῶν Ἀποστολικῶν Κανόνων	110
• Ἐπίμετρο	111
III. Κανονικὲς Συλλογὲς καὶ Νομοκάνονες: Ἐμφάνιση καὶ ἐξέλιξη τῶν Συλλεκτικῶν Ἔργων καὶ τὸ <i>Corpus Canonum</i> τῆς Ἐκκλησίας (1ος αἰ.-883)	113
A. Ἀπωλεσθεῖσες Κανονικὲς Συλλογὲς	113
B. Διασωθεῖσες Κανονικὲς Συλλογὲς	115
1) Συναγωγὴ Κανόνων εἰς 50 τίτλους, Ἰω. Σχολαστικοῦ (6ος αἰ.) . . .	116
2) Συλλογὴ τῶν 87 Κεφαλαίων, Ἰωάννου τοῦ Σχολαστικοῦ (6ος αἰ.)	116
3) Σύνταγμα εἰς 14 τίτλους ([2ο ἡμ.] 16ος αἰ. καὶ 2883)	116
Γ. Οἱ δύο (2) Ἐπίσημες Κανονικὲς Συλλογὲς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας .	121
• Οἱ «ἐκδοτικοὶ Πρόδρομοι» τοῦ Πηδαλίου καὶ τοῦ Συντάγματος ΡΠ . .	122
1) Τὸ Ἀθωνικὸ Πηδάλιον (1800)	124
2) Τὸ Ἀθηναϊκὸ Σύνταγμα Ράλλη-Ποτλῆ (1852-59)	133
Δ. Οἱ Σύγχρονες Ἐκδόσεις τῶν Ἱερῶν Κανόνων (19ος-21ος αἰ.)	140
Ε. Οἱ Παρακάνονες/Ἐπείσακτοι “κανόνες”, ἡ <i>Ψευδοκανονικὴ Γραμματεία</i>	143
IV. Ἐγχειρίδια Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κανονικοῦ Δικαίου (Ἐπισκόπηση-Τίτλοι)	155
V. Συγκεφαλαίωση-Ἐπίμετρο τῆς Προθεωρίας	163
– Ἀκροτελεύτιο	169
– Πηγὲς καὶ Βιβλιογραφία	172
• Πηγὲς	173
• Βιβλιογραφία	177
• Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία	179

Τομὴ Β΄

Προδρομικὰ καὶ Μεθοδολογικὰ a priori τῶν Ἱερῶν Κανόνων (σελ. 186)

1. Οἱ Βιβλικοὶ δρόμοι τῆς *Κανονικῆς Οἰκονομίας* (Ἡ σχέση Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ Καινῆς Διαθήκης ὡς πρόδρομος κάθε μεταγενέστερης κανονικῆς ἐξέλιξης καὶ ἀνάπτυξης) 188
 - A. Παλαιὰ Διαθήκη καὶ ἡ *Τετραλογία τοῦ Νόμου (Torah)*
 - ΠΔ-1) «Νόμος» τῆς Ὑπακοῆς - Ἄδὰμ (Γεν. 2, 15-17) 191
 - ΠΔ-2) Νόμος τοῦ Αἵματος - Νῶε (Γεν. 9, 4) 192
 - ΠΔ-3) Νόμος τῆς Περιτομῆς - Ἀβραὰμ (Γεν. 17, 9-14) 194
 - ΠΔ-4) Νόμος τοῦ Σαββάτου - Μωϋσῆς (Ἐξ. 20, 8-11) 195
 - B. Καινὴ Διαθήκη καὶ ἡ ἀνατροπὴ τῆς *Τετραλογίας τοῦ Νόμου (Torah)*
 - ΚΔ-4) *Κατάργηση* τοῦ Νόμου τοῦ Σαββάτου ← Ὁ Κύριος (Μκ 2, 27-28) .. 196
 - ΚΔ-3) *Κατάργηση* τοῦ Νόμου τῆς Περιτομῆς ← Ἀποστολικὴ Σύνοδος .. 197
 - ΚΔ-2) *Κατάργηση* τοῦ Νόμου τοῦ Αἵματος ← Ἀπόστολος Παῦλος .. 198
 - ΚΔ-1) *Μεταμόρφωση* τοῦ «Νόμου» τῆς Ὑπακοῆς → «Νόμος» τῆς ἀγάπης 199
2. Πράξις καὶ «Θεωρία» στοὺς κόλπους τῆς *Ἐκκλησιακῆς Θεολογίας*, τοῦ *Κανονικοῦ Δικαίου* καὶ τῆς *Κανονικῆς Οἰκονομίας* 202
3. Δημοκρατία καὶ Ἐκκλησιακότητα στὸ φῶς τῆς *Κανονικῆς Παραδόσεως* τῆς Ἐκκλησίας (καν. 6/Α΄-325 καὶ 19/Ἀντιοχείας-341) (Τὸ «*Δημοκρατικῶς εἶναι*» καὶ τὸ «*Ἐκκλησιακῶς εἶναι*») 212
 - I. Από την Ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα των Φιλοσόφων 212
 - II. Από την Ἐκκλησιακὴ Θεολογία 213
 - III. Από την Κανονικὴ Συνοδικὴ Παράδοση 215
4. Ἡ *Κανονικὴ Θεολογία* στὰ ἀσύμμετρα μυστικὰ ρεῖθρα τῆς Ποίησης. Ὁ *Χριστολογικὸς «Ὅρος τῆς Χαλκηδόνας»* καὶ τὸ «*Γεφυριὸ τῆς Ἄρτας*» στὴν ἐρμηνευτικὴ πραγμάτωση τῆς διακειμενικότητας 220
 - A. Ὁ χριστολογικὸς «Ὅρος τῆς Χαλκηδόνας» 220
 - B. Τὸ Δημοτικὸ τραγούδι «Τοῦ Γιοφυριοῦ τῆς Ἄρτας» 220
 - I. Συνοπτικὴ θεολογικὴ παρουσίαση τῆς χαλκηδόνας *ὀντολογικῆς ἐμπειρίας* 220
 - II. Συνοπτικὴ φιλολογικὴ παρουσίαση τοῦ «Γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας» 226
 - III. Ἀντιστοιχίσεις τοῦ «Χαλκηδόنيου Ὁρου» καὶ τοῦ «Γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας» 227
 - Ἐπίμετρο 236
5. Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες στὴν ἐποχὴ τῆς *Μετα-νεωτερικότητας* 239
6. Ἀκροτελεύτιο-Ἡ κοινὴ Ἐκκλησιακὴ *Κληρονομία* 244
 - Ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ καὶ Προτεσταντικὴ Δύση ἔναντι τῶν Ἱερῶν Κανόνων 244
 - Ὁ «Κανονικὸς *Σκορπιὸς*» ἢ «Κανονικὴ *Δίαινα*» (Συγκριτικὴ προσέγγιση) 246
7. Συμπληρωματικὰ *Διαγράμματα Διδασκαλίας (Μαθηματάρια)* 248
 - **Καταληκτικὸ Ἐπίμετρο** 263
 - **Κανονικὸ Γλωσσάριο** 263

«Οἱ στηρίζοντες τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Πολίτευμα **Ἱεροὶ Κανόνες**,
κεκτημένοι χαρακτῆρα καθολικὸν καὶ αἰώνιον,
οἷος εἶναι καὶ ὁ προορισμὸς τῆς Ἐκκλησίας,
συγκροτοῦσι τὸ *θετικὸν δίκαιον* αὐτῆς, τὸ ρυθμίζον τὰς μεταξὺ τῶν μελῶν σχέσεις,
ὥστε **«πάντα εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν** γινέσθω» (Α΄ Κορ. 14, 40).

Ἡ Ἐκκλησία, ἄρα, οὗσα καθίδρυμα θεῖον, κέκτηται **ἴδιον πολίτευμα**, ὅπερ ὡς θεῖον,
ἅτε προερχόμενον ἀμέσως
ἐκ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν κανονικῶν αὐτῶν διαδόχων,
ἐμπνεομένων ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος,
δὲν ὑπόκειται εἰς τὴν ἀνθαιρεσίαν τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως,
ἀλλὰ ἔχει ἀπόλυτον κῦρος».

(Ἰω. Καρμίρης, Καθηγητῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν,
ἐν *Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία*, Ἀθῆναι 1973, σελ. 520).

Τομὴ Α΄ Κανονικὲς Θεματικὲς τῆς Προθεωρίας

Εἰσοδικὸ

«**Τάξις ἀρίστη**, παντὸς ἀρχομένου καὶ λόγου καὶ πράγματος,
ἐκ Θεοῦ τε ἄρχεσθαι καὶ εἰς Θεὸν ἀναπαύεσθαι,
κατὰ τὴν θεολόγον φωνήν».
(Κανόνας 1/Πενθέκτης).

«**Πάντα πρὸς οἰκοδομὴν** τῆς Ἐκκλησίας βουλόμενοι διαπράττεσθαι».
(Κανόνας 30/Πενθέκτης).

«Τὸ **ζῆν**, ὃ ἐστὶ τὸ *κοινωνεῖν* καὶ τὸ *διοικεῖν*, ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ
τελεῖται “**συν-οδικῶς**”».

«Ἀρχὴ σοφίας [ὄχι μόνον] ὁ φόβος Κυρίου [Ψα 110, 10, καὶ Παροιμ. 1, 7 καὶ 9, 10],
ἀλλὰ καὶ ἀρχὴ σοφίας ἢ τῶν ...*συγγραμμάτων ἐπίσκεψις*»...

«*Διαβάτη* κληρικέ [στὴν **Κανονικὴ Ποιμαντικὴ**], δρόμος δὲν ὑπάρχει...·
τὸν δρόμο τὸν ἀνοίγεις προχωρώντας...».
(Αντώνιο Ματσάδο).

«Γνώση εἶναι ὅ,τι ἀπομένει στὸν ἄνθρωπο,
ὅταν λησμονήσῃ αὐτὸ ποῦ διδάχθηκε»...

Ἡ ενασχόληση μετὰ τὴν **Κανονικὴ Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας** περιλαμβάνει, ὡς ἐγγυημένο νοητὸ ταξίδι, τὴν μελέτη καὶ σπουδὴ τῶν *Κανονικῶν* καὶ *Κανονολογικῶν* κειμένων τῆς Ἐκκλησίας τῶν δύο παρελθουσῶν χιλιετιῶν, τόσο τῆς *Κανονογέννησης* καὶ τῆς **Κανονοθεσίας** (Α΄ χιλιετία) ὅσο καὶ τῆς **Κανονολογίας** καὶ τῆς *Νομοκανονολογίας* (Β΄ χιλιετία). Ἡ ενασχόληση αὐτὴ περιλαμβάνει ἀκόμη τὴν διερεύνηση τῶν Κανονικῶν Πηγῶν, τόσο τῶν πρωτοκανονικῶν ὅσο καὶ τῶν μεταγενεστέρων “ad hoc” καὶ “μη ad hoc” πηγῶν, σε σχέση μετὰ τὰ ἐκκλησιο-κανονικὰ ζητήματα, παρελθόντα ἱστορικὰ καὶ σύγχρονα, καὶ κυρίως τὴν ἀνάδειξη τῶν ποιμαντικῶν πτυχῶν τους γιὰ τὴν Διαποίμανση τῶν λαῶν, ποὺ ἀσκεῖ ἡ Ἐκκλησία ἀνά τὴν Οἰκουμένη, στους κόλπους τῆς Ἱστορίας καὶ τοῦ πτωτικῆς *ἀκοινωνιακοῦ* κτιστοῦ. Εἶναι ἓνα πολυδιάστατο καὶ πολύπτυχο, ευρύτατο, διαθεματικὸ, ἀνακεφαλαιωτικὸ καὶ διεπιστημονικὸ γνωστικὸ αντικείμενο, ἐνῶ, ἀπὸ ἀποψη δομικὴ, συνιστᾷ τὸν 3ο Ἄξονα τῆς *Θεολογίας* ἀπὸ τους τρεῖς διακριτοὺς καὶ ἀλληλοπεριχωρητικοὺς Ἄξονες τῆς

Θεολογικής Επιστήμης, καθώς προϋποθέτει την γνώση και την πρόσληψη των άλλων δύο Αξόνων της. Με λακωνικό λόγο, στο ανά χείρας εισοδικό *Εγχειρίδιο Κανονικής Οικονομίας* παρέχονται στοχευμένα στοιχεία *κανονογνωσίας* σχετιζόμενα τόσο με την *κανονογέννηση* και την *κανονογένεση*, την εν γένει *κανονοθέσπιση* και *κανονοθεσία* της Εκκλησίας της Α΄ χιλιετίας όσο και με την αντίστοιχη *Κανονική Θεολογία (κανονοθεολογία)*, που εκπηγάει από τα ζώηρρυτα νάματα των Ιερών Κανόνων της αυτής Α΄ χιλιετίας, καθώς και την επακολουθήσασα *κανονολογία* των Κανονολόγων-Canonisperitus (στον χώρο της Θεολογίας) και την *νομοκανονολογία* των Νομοκανονολόγων-Jurisperitus (σημερινών *Εκκλησιαστικολόγων*, στον χώρο της Νομικής) της Β΄ χιλιετίας, ακόμη δε και την αναδυθείσα *νομοκανονική συνερμηνευτική* της αυτής Β΄ χιλιετίας. Οι δε αρχές μελέτης και σπουδής, που ισχύουν για τις βιβλικές, λειτουργικές, ιστορικές, πατερικές και συνοδικές Πηγές, ισχύουν *mutatis mutandis* και για τις μελετώμενες εδώ *Κανονικές Πηγές*.

Στην ίδια προοπτική, ας αναφερθεί εισοδικά και προεξαγγελτικά εδώ ότι τους Ιερούς Κανόνες της Εκκλησίας, αυτούς τους αποκωδικοποιητές ζωής και Βασιλείας, στο πρωτίστως *εσχατολογικό είναι* τους, τούς διαπερνούν δύο κυρίαρχες συντεταγμένες, οι οποίες αντιπροσωπεύουν το επίκεντρο των προτεραιοτήτων τους *αλληλοπεριχωρητικά*: (1) **η Εκκλησία** και (2) **ο άνθρωπος**¹ με άλλα λόγια, η *πραγμάτωση της Εκκλησίας εντός της Ιστορίας* και η *εσχατολογική πρόσληψη και σωτηρία του ανθρώπου*. Και ακόμη προσδιοριστικώτερα, οι ναμάτιοι Ιεροί Κανόνες αποβλέπουν από την μία μεριά στην *πραγμάτωση της Εκκλησίας εσχατολογικά* μέσα στην Ιστορία, για να προσλάβει Αυτή τον άνθρωπο και σύνολη την Δημιουργία, και από την άλλη στην πλαισίωση του ανθρώπου όχι μόνον σε προσωπικό και διαπροσωπικό επίπεδο, αλλά και σε επίπεδο *εγκρίστωσης¹ και εκκλησιοποίησης* τόσο τού ίδιου όσο και σύνολης της Δημιουργίας. Πίσω, επομένως, από αυτόν τον *διττό κανονικό οραματισμό*, υπάρχει ένας κοινός παρονομαστής που ονομάζεται *κοινωνία* (κοινωνία προσώπου με τον εαυτό του, κοινωνία προσώπων, κοινωνία Εκκλησιών, κοινωνία προσώπων εντός της Εκκλησίας, κοινωνία του ανθρώπου με τον Θεό, κοινωνία των ανθρώπων με τον Τριαδικό Θεό, κοινωνία του Χριστού με την Εκκλησία Του) και που κάνει αυτές τις δύο κύριες και κυρίαρχες συντεταγμένες να αλληλοπεριχωρούνται. Πρόκειται ουσιαστικά για μία πολύπτυχη και πολυεπίπεδη κοινωνία με εσχατολογικά πρωτίστως ιδιώματα, που συμπεριλαμβάνει σύνολο τον αρχετυπικό δημιουργικό οραματισμό του Θεού από την ανάδυση της Εκκλησίας με την επιλογή του Αβραάμ, την Ενσάρκωση και την Ανάσταση του Χριστού μέχρι την Πεντηκοστή και το επέκεινά της, με την ενιστορική στην συνέχεια συγκρότηση της Εκκλησίας. Έτσι, καθίσταται σαφές ότι οι *Εκκλησιακοί Κανόνες* αποτελούν **Ερμηνεία της Θεολογίας** στην εμπειρική διάσταση της Εκκλησιακής ζωής και συνιστούν, σαν σύνολο, την δομημένη **Εκκλησιολογία της Εκκλησίας**, θεμελιώνουν δηλαδή μία Εκκλησιολογία, που σήμερα, στην εποχή μας, εποχή της Μετα-νεωτερικότητας με τα διαιωνιζόμενα *εκκλησιο-κανονικά (1-Εκκλησία)* και με τα μόλις *έν τῷ παρόντι χρόνῳ* αναδυόμενα *ανθρωπολογικά (2-άνθρωπος)* προβλήματα, είναι το κατ' εξοχήν ζητούμενο (*desideratum*) για την *κανονοκέλευθη* Εκκλησία... Σε αυτό το πεδίο επιχειρεί να συμβάλει προσεισαγωγικά ο ανά χείρας τόμος.

* * * * *

¹ Όπερ σημαίνει, στο επίπεδο εκείνου όπου οι άνθρωποι συμπίπτουν στην μία και κοινή εσχατολογική προοπτική πορείας της Εκκλησίας και του Εκκλησιακού Σώματος, ὡς «νοῦν Χριστοῦ ἔχοντες» (Α΄ Κορ. 2, 16).

Οι παραπάνω παρατεθείσες εισοδικές θεωρήσεις υπαγόρευσαν την σύνταξη και επεξεργασία του ανά χείρας μελετήματος, του οποίου η στοχοθεσία ἐγκείται στην προβολή και παρουσίαση με συνθετικό και συστηματικό τρόπο όλων εκείνων των πλέον σημαντικών πτυχών του επονομαζόμενου *Κανονικού Δικαίου* (sic) ή, καλύτερα, της προσφιλούς στους κανονολόγους Πατέρες *Κανονικής Οικονομίας*, ειδικά αυτής που κείται εν ισχύι στους κόλπους της δισχιλιετούς Κανονικής Παράδοσης της Εκκλησίας.

Τα *Στοιχειώδη Μαθήματα Κανονικού Δικαίου και Κανονικής Οικονομίας*, που ακολουθούν, ἔχουν οραματισθεί να αποτελούν συνολικά ἓνα *Συστηματικό Εγχειρίδιο* για τον βασικό κορμό της Θεολογικής σπουδῆς και τον προβλεπόμενο κύκλο των Θεολογικών Σπουδών. Η ὕλη διαιρέθηκε σε διάφορα Μέρη αποκαλούμενα Τομές, ὅπως τις θέλει η διαχρονική Κανονική Παράδοση, ακριβῶς για να διευκολύνουν την προσαρμογή τού Εγχειριδίου στα αντίστοιχα γενικά περιεχόμενα των Προγραμμάτων Σπουδών. Ωστόσο, υπήρξε ἀνάλογη φροντίδα, ὥστε το συνολικό κείμενο του παρόντος *Κανονικού Εγχειριδίου* να είναι επίσης χρήσιμο για τον οποιονδήποτε αναγνώστη και εραστή των Κανονικών Σπουδών, οι οποίες καταλήγουν στην γνώση και ἐπίγνωση της *Κανονικής Επιστήμης της Θεολογίας* και της *Κανονικής Ποιμαντικής της Εκκλησίας*, ὥστε να μελετήσει και να επικαιροποιήσει την γνώση της *κανονοθεσίας* και της *κανονολογίας*, ή να ἔχει πρόσβαση σε μία συνολική θέαση του περιεχομένου των εσχατολογικῶν οραματισμῶν τους.

Καθὼς ο υιοθετούμενος αντικειμενικός στόχος είναι η εκμάθηση των Ἱερῶν Κανόνων της Εκκλησίας και η *κανονική Παιδεία και ἐπιμόρφωση* βάσης, το παρόν κείμενο είναι στο σύνολό του θεμελιωμένο στις **Κανονικές Πηγές** των δύο (2) χιλιετιῶν, ἀλλά, για λόγους καθαρᾶ παιδαγωγικούς και απλοποιητικῆς αποτελεσματικότητας, δεν υπερφορτώθηκε αυτό ἀπὸ ὅλες τις πηγαίες και βιβλιογραφικές αναφορές, ἀλλά παρατέθηκαν μόνον εκείνες που κρίθηκαν ἀναγκαίες και ἀπαραίτητες. Υπάρχουν, ὡστόσο, δύο (2) Βιβλιογραφικοί Κατάλογοι εισαγωγικού περιεχομένου και οραματισμοῦ για τον αναγνώστη, με τον πρώτο να περιέχει ἐξαντλητικά ἀπαντα τα *Ἑλληνικά Εγχειρίδια Εκκλησιαστικού και Κανονικού Δικαίου* των τριῶν τελευταίων αἰώνων (19ου-21ου αι.), και με τον δεύτερο να περιλαμβάνει ἐπιλεγμένη *Κανονική Βιβλιογραφία* (Κανονικές Πηγές, ἀντίστοιχες κανονικές μελέτες, συναφή ἀρθρα) εισαγωγικού σκοπού και στόχου, για να αποτελῶν ἀμφοτέρωθεν οι Βιβλιογραφικοί Κατάλογοι συμπληρωματικές ἀναγνώσεις στην ἀπαραίτητη πάντοτε εισαγωγική προσπάθεια μύησης και σπουδῆς, που ἐπιχειρεῖ ἀναπόδραστα το ἀνά χείρας Εγχειρίδιο.

Στην ἴδια προοπτική, οι διάφορες Θεματικές που προσεγγίζονται και ἀναλύονται μέσα σε αυτό, συνιστοῦν μία μνητική προσπάθεια να προσεγγισθεί μέσα ἀπὸ ἓνα κανονικό πρίσμα ἐνατένισης και θέασης το – μοναδικῶς υπάρχον – Μυστήριο της *Εκκλησίας*, αυτό το «Μυστικό Σῶμα του Χριστοῦ»², ειδικά μέσα στο οντολογικό φως των Ἱερῶν Κανόνων της μιας και της αὐτῆς Εκκλησίας. Τοιουτοτρόπως, για να διευκολυνθεί ἀκριβῶς προσληπτικά ο αναγνώστης, το ἐξ ὀρισμοῦ ἐξειδικευμένο λεξιλόγιο του κειμένου συνοδεύεται ἀπὸ ἓνα ἐκτενές *Κανονικό Γλωσσάριο* in fine, ὅπου ὀρίζονται (πβ. ὀρισμός) και ἀναλύονται πάνω ἀπὸ 200 κανονικοί ὀροι και παράγωγες κανονικές ἐννοιες, που οι περισσότεροι βρίσκονται μέσα στο κείμενο των Ἱερῶν Κανόνων και ἐν γένει των Κανονικῶν Πηγῶν, καθὼς η ἐνταξή του κρίθηκε ἀπολύτως ἀπαραίτητη. Κάποιοι ὀροι μεταξύ αὐτῶν ἐπινοήθηκαν ἐρμηνευτικά ἀπὸ τον συγγραφέα του παρόντος, με σκοπό να επικαιροποιηθεί η διαχρονική εσχατολογική μαρτυρία των Εκκλησιαστικῶν Κανόνων,

² Βλ. Εφεσ. 1, 22-23.

ὥστε να προσφερθεῖ μέσα ἀπό την μελέτη τους *ορατότητα* θέασης των πραγμάτων και της Ἱστορίας.

Ευελπιστοῦμε με μύχιες προσδοκίες ὅτι η παρούσα *εγχειριδική* ἀπόπειρα που ἀπό την μία μεριά αποπειράται να καλύψει επεξηγηματικά κενά στην εκκλησιο-κανονική ἔρευνα και ἀπό την ἄλλη επιχειρεῖ εν πολλοῖς *αχαρτογράφητα* σε διαδρομές *κανονικής* καινοτομίας και σε πεδίο εκκλησιακῆς ορθοτομίας, να επιτρέψει στον κάθε επιστημονικά και θεολογικά ανήσυχο αναγνώστη να προσλάβει ευληπτότερα την υπάρχουσα ἄρρηκτη συνέχεια και την απροϋπόθετη οντολογική αρμονία ἀνάμεσα στην κανονική προοπτική και την εμπειρική γνώση της Εκκλησίας (το *εἶναι* Της και την *αποστολή* Της), που ο αναγνώστης, για να φθάσει μέχρις ἐδῶ, ἤδη (κατ)έχει, ἢ μπορεί με βεβαιότητα να ἀποκτήσει, μελετώντας και ἄλλα θεολογικά γνωστικά αντικείμενα του δαυιλίου Θεολογικού Ἐπιστητοῦ.

Ἀθήνα, Ἀνάσταση του Κυρίου 2015

Ἀρχιμ. Γρηγόριος Δ. Παπαθωμᾶς
Καθηγητής του Κανονικού Δικαίου
της Θεολογικής Σχολῆς του Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες (τὸ *Corpus Canonum*) τῆς Ἐκκλησίας (883) (1ος-9ος αἰ.)

Ὁ «4ος Κειμενικὸς Πυλῶνας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Θεολογίας» (Θεματικὲς Συντεταγμένες-Θεματικὰ Πεδία τῶν Ἱερῶν Κανόνων)

«Οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν μακαρίων Πατέρων ἡμῶν, οἱ
[1] καὶ τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν ὑπερείδουσι
[2] καὶ ὅλην τὴν [τοῦ ἀνθρώπου] χριστιανικὴν πολιτείαν κοσμοῦντες
πρὸς θεῖαν ὁδηγοῦσιν εὐλάβειαν».
(*Τόμος τῆς Ἐνώσεως*-10ος αἰ. [920].
Mansi, τ. 18Α, στ. 344, καὶ *Σύνταγμα ΡΠ*, τ. 5, σελ. 10).

[1] Γιὰ τὴν Ἐκκλησία

«Τὸ *Κοινὸν τῶν Ἐπισκόπων*» (Κανόνας 5/Α΄) εἶναι Σύνοδος [*συνοδικὴ κοινοπολιτεία*].
«Ἐκκλησία *συνόδου* ὄνομα»...
«Εἰς τὸ *Κοινὸν τῶν Ἐκκλησιῶν*»· τὸ γεγονός «τῆς *συνόδου*, ἡγουν τῶν Ἐκκλησιῶν».
(Ἰωάννης Χρυσόστομος· ἐν *P. G.*, τ. 55, στ. 493, § α΄, καὶ τ. 61, στ. 527Α, ἀντίστοιχα).

Μὲ ἀνθρώπινα καὶ ἐνιστορικὰ κριτήρια, «ἀνθρωπίνους λογισμοῖς,
τὰ τοῦ Θεοῦ μετρήσαντες ἠσχύνθησαν *τῇ οἰκονομίᾳ*» τῆς Ἐκκλησίας.
(Ἰωάννης Χρυσόστομος, *Εἰς τὴν Β΄ πρὸς Τιμόθεον Ἐπιστολήν*, Ὁμιλία Β΄, § α΄,
ἐν *P. G.*, τ. 62, στ. 607Α).

[2] Γιὰ τὸν Ἄνθρωπο

«Ἐὰν γένηται τινὶ ἀνθρώπῳ ἑκατὸν πρόβατα καὶ πλανηθῇ ἐν ἐξ αὐτῶν,
οὐχὶ ἀφείς τὰ ἐνενήκοντα ἐννέα ἐπὶ τὰ ὄρη, πορευθεὶς *ζητεῖ τὸ πλανώμενον*;
Καὶ ἐὰν γένηται εὐρεῖν αὐτό, ἀμὴν λέγω ὑμῖν *ὅτι χαίρει ἐπ' αὐτῷ*» [μὴ ἐνεργώντας νομικά...].
(Μθ 18, 12-13· Λκ 15, 4-7).

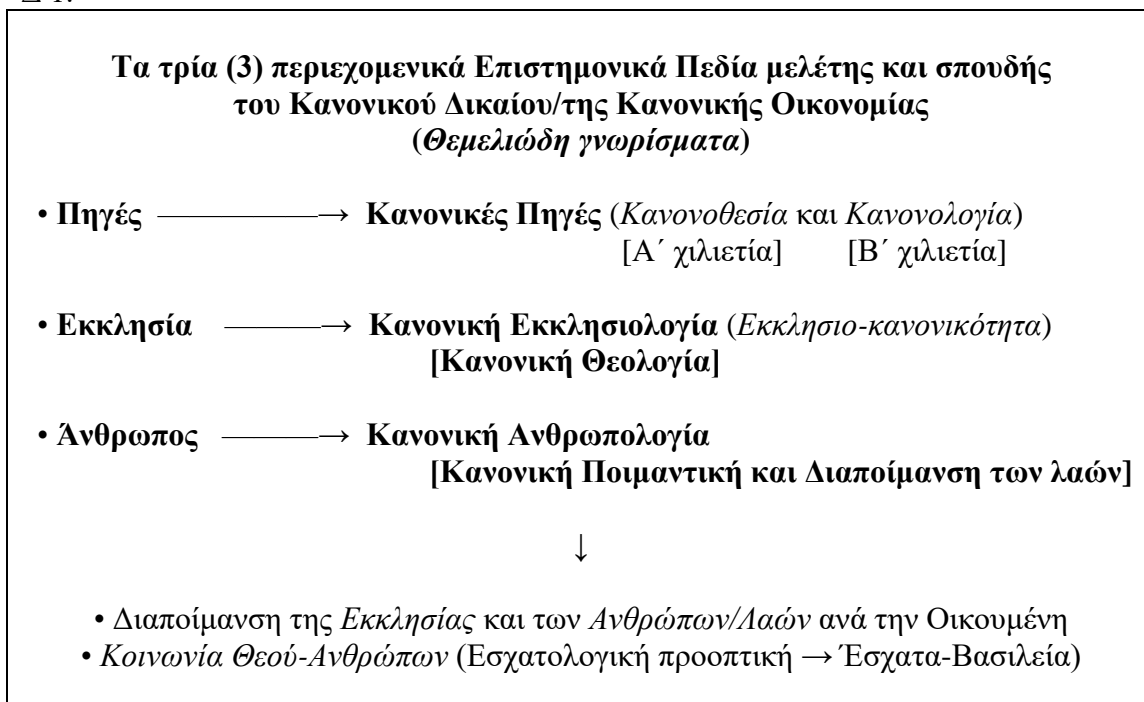
«Γιὰ νὰ σώσω τοὺς Ἱεροὺς Κανόνες, εἶμαι ἔτοιμος νὰ θυσιάσω ὁλόκληρη τὴν ζωὴ μου·
γιὰ νὰ σώσω, ὅμως, ἕνα ἄνθρωπο, εἶμαι ἔτοιμος νὰ θυσιάσω ὅλους τοὺς Ἱεροὺς Κανόνες».
(Ἅγιος Ἰουστίνος [Πόποβιτς], *Προφορικὴ μαρτυρία ἐλληνιστι*-20ὸς αἰ.).

«Ἀπρόσκοποι γίνεσθε καὶ Ἰουδαίους, καὶ Ἑλλησι, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ».
(Κανόνας 12/Πενθέκτης).

Το Επιστημονικό Πεδίο του «4ου Κειμενικού Πυλώνα της Θεολογίας» και του Γνωστικού Αντικειμένου «Κανονικό Δίκαιο/Κανονική Οικονομία»

«“Ὁδὸς ζωῆς ἔλεγχος καὶ παιδεία”
καί, “ἡ ἐντολὴ Κυρίου τηλαυγῆς φωτίζουσα ὀφθαλμούς”»...
(Κανόνας 6/Ζ’).

Δ 1.

- Οι Ιεροί Κανόνες (*Πηγές*) μελετώνται στον χώρο της Θεολογίας, για να αποκτηθεί η προσήκουσα γνώση τους και να αποσαφηνισθεί η εσχατολογική πορεία του Εκκλησιακού Σώματος (*Εκκλησία και Ἄνθρωποι*) μέσα στην Ιστορία, στην προοπτική *επαναγωγῆς* της απωλεσθείσας κοινωνίας των κτιστών Ἀνθρώπων με τον Δημιουργό Τριαδικό Θεό. Με την έννοια αυτή, οι Ιεροί Κανόνες δεν είναι νομικά κείμενα, για να αποτελούν το “Καταστατικό” ενός “Ἀστικού Σωματείου” που αποκαλείται “Εκκλησία”, όπως το αντιλαμβάνεται η πολιτειακή νομοθεσία κάθε Κράτους και εν πολλοίς κάποιες φορές οι ἄνθρωποι. Κατά συνέπεια, οι Ιεροί Κανόνες προσφέρουν προσανατολιστική αρωγή στον ἄνθρωπο στην προσπάθειά του *κοινωνιακῆς συνάντησης* με τον Θεό, η οποία (*συνάντηση*) επιτελείται, όπως την παρουσιάζει η Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδος (787), στην Εκκλησία, *εικόνα της Βασιλείας και των Εσχάτων*, αυτό το λησμονημένο εσχατολογικό μέλλον των Χριστιανών...
- Η μελέτη τους καλείται να κινηθεί στο επέκεινα μιας αιωνιστικῆς μονοδιάστατης αντίληψης κειμένων και πραγμάτων, καθώς αυτοί είναι *δισδιάστατοι* (*θεανθρώπινοι*) και *δισυπόστατοι* (*εσχατολογικά και ιστορικά*).
- Τέλος, θα πρέπει να διευκρινισθεί εδώ ότι ἄλλο είναι το *τέλος της Ιστορίας*, που είναι τα Ἐσχατα και η Βασιλεία, και ἄλλο το *ιστορικό τέλος*, που είναι το τέλος της κτιστῆς και *ακοινωνιακῆς* (*≈ πτωτικῆς*) ζωῆς και *κατάστασης* του ενιστορικού ἀνθρώπου.

Α. Προ-αιώνιο Δημιουργικό Σχέδιο του Θεού (Σχέδιο της Θείας Οικονομίας)

Δ 2.

Προ-αιώνιο → Ἐσχατα/Βασιλεία (α)

Β. Ακοινωνιακή (≈ [μετα]πτωτική) κατάσταση (Τα 3 Φάσματα)

Δ 3.

Προ-αιώνιο → ~~Ἱστορία~~ → Ἐσχατα/Βασιλεία (α)
Προ-αιώνιο → Ἱστορία → Ἐσχατα/Βασιλεία (β)
 (Κοινωνία-~~Κοινωνιακό~~ → ~~Ακοινωνιακό~~ → **Κοινωνιακό**-Επαναγωγή αρχετ. κοινωνίας)

Γ. Εσχατολογική προοπτική της Ιστορίας (Ἱστορικό και εσχατολογικό μέλλον)

Δ 4.

Ἱστορία → Ἐσχατα/Βασιλεία (β)

Στο (1ο) Φάσμα του *Προ-αιώνιου*, μέσα στο Σχέδιο του Θεού και στο Σχέδιο της Θείας Οικονομίας, η **Εκκλησία** προϋπήρχε της Δημιουργίας, για να δεχθεί τα *δημιουργήματα* (*άνθρωπος* και όχι μόνον) του Θεού (α).

Οι επιλογές του πρωτανθρώπου άλλαξαν την *πορεία* των πραγμάτων, οπότε και η έγχρονη Ἱστορία τον βρίσκει «ἀποδημοῦντα εἰς χώραν μακράν [= Ἱστορία] καὶ ζῶντα ἀσώτως [= ἀκοινωνιακῶς]»³, ένα γεγονός που δεν είναι τίποτε άλλο παρά η *ακοινωνιακή* (≈ *πτωτική*) κατάσταση, στην οποία βρίσκεται ο άνθρωπος σήμερα, «μακριά από τον *ευσπλαχνικό Πατέρα*»⁴, στην τωρινή διάσταση του «νῦν αἰῶνα»⁵.

Ὡστόσο, η τωρινή κατάσταση δεν συνιστά *αμετακίνητη στατικότητα*· αντιθέτως, είναι *πορεία* όχι προς το «*ἱστορικό τέλος*», αλλά προς το «*τέλος της Ἱστορίας*», που είναι τα Ἐσχατα και η Βασιλεία (β).

Την *πορεία* αυτή (Ἱστορία → Ἐσχατα/Βασιλεία), την τόσο δυσδιάκριτη από την «*αμαυρωθείσα οντολογικά ακοινωνιακή κατάσταση*», έρχονται ως *οδοδείκτες* οι Ιεροί Κανόνες, για να την *φωτίσουν* και να *δείξουν στον άνθρωπο τον δρόμο* για την ποθεινή κοινωνία του με τον «*ευσπλαχνικό Πατέρα*». Αυτός ο *κοινωνιακός πόθος*, που καλλιεργούν σύνολα τα Εκκλησιακά κείμενα και θεραπεύουν *δρομοδεικτικά* οι Ιεροί Κανόνες, προδίδει *αγαπητική οικονομία* και καθόλου *νομικιστικές εκπληρώσεις*, *αναπτυχθείσες* κατά τους τελευταίους πολιτειαρχικούς αιώνες, οι οποίες επικάθισαν ως «*έμπλαστρα*» επάνω στους Ιερούς Κανόνες, *λειτούργησαν επιθεματικά* και *παρασιτικά*, και *αλλοτρίωσαν* τόσο το οντολογικό πλήρως *φιλόανθρωπο* περιεχόμενό τους όσο και την εσχατολογική τους προοπτική... Οι θεωρημένες αυτοί *κοινωνιακοί* Ιεροί Κανόνες μελετώνται στην συνέχεια, όπως συγκροτήθηκαν σε *Κειμενικό Σώμα* (Corpus Canonum) από τον Ιερό Φώτιο (883).

³ Πβ. Λκ 15, 13.

⁴ Πβ. αυτόθι.

⁵ Β' Τιμ. 4, 10.

Δ 5.

Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας

(Διάγραμμα πορείας της μελέτης και σπουδής)

Τέσσερις (4) Κανονικές Περιόδους (Α΄ και Β΄ γιλιετία)

1) 1ος αι.-883 : Η Κανονοθεσία και το *Corpus Canonum* της Εκκλησίας

- Οι Βιβλικές Πηγές (Παλαιά και Καινή Διαθήκη)
- Οι Πρωτοκανονικές Πηγές [“μη ad hoc”] και *Πρωτοκάνονες* (1ος-3ος αιώνας)
- Οι Κανονικές Πηγές “ad hoc” και η *Κανονοθεσία* (2ος-9ος αιώνας)
- Η διαμόρφωση του *Corpus Canonum* της Εκκλησίας (883)
- Η διαμόρφωση των *Κανονικών συστημάτων της Εκκλησίας κοινωνίας και διοίκησης* (Εκκλησιο-κανονική *Διοικησιολογία*)

2) 883-1453 : Τα Κανονολογικά Υπομνήματα και οι Κανονικές εξελίξεις

- Η Εκκλησιαστική Ρωμαϊκή αυτοκρατορική *Νομοθεσία* (5ος-15ος αιώνας)
- Η Εκκλησιαστική Ρωμαϊκή *Νομολογία* (5ος-15ος αιώνας)
- Η Κανονική Ερμηνευτική και *Κανονολογία* (10ος-15ος αιώνας)

3) 1453-1852/59 : Οι Κανονικές Συλλογές της Ορθοδόξου Εκκλησίας

- Οι δισυπόστατες Συλλογές “Νομοκάνονες”
- Οι Κανονικές Συλλογές της Ορθοδόξου Εκκλησίας ανά την Οικουμένη
 - 1) Το Αθωνικό *Πηδάλιο* (1800)
 - 2) Το Αθηναϊκό *Σύνταγμα ΡΠ* (1852-59)

4) 1860-σήμερα (21ος αι.) : Η πολιτειακή επίδραση στα δύο ομώνυμα *Δίκαια*

- Η Εκκλησιαστική Πολιτειακή *Νομοθεσία* των σύγχρονων Κρατών (19ος-21ος αι.)
- Η διαμόρφωση του *Εκκλησιαστικού Δικαίου* στο σύγχρονο Ορθόδοξο Κράτος
- Το *Κανονικό Δίκαιο* των Αυτοκεφάλων Εκκλησιών και οι Καταστατικοί τους Χάρτες
- Η *νομοκανονική σύνθεση* στο πλαίσιο των Σχέσεων Εκκλησίας και Πολιτείας
- Η Ακαδημαϊκή επιστήμη του *Εκκλησιαστικού* και του *Κανονικού Δικαίου* (19ος-21ος αι.)
- Διδασκαλία και Εγχειρίδια *Εκκλησιαστικού* και *Κανονικού Δικαίου* (19ος-21ος αι.)

Εισαγωγή στο Κανονικό Δίκαιο και την *Κανονική Οικονομία* (Syllabus-2021)

Σχεδίασμα Εισαγωγής. *Προθεωρία Κανονικής Οικονομίας*

«Ἀρχὴ σοφίας, γνῶσις ἀγνοίας».
(Κλεόβουλος ὁ Ῥόδιος)

Εἰσοδικὴ ἀπόπειρα/Εγχειρίδιο,
«τοῦ κατανοῆσαι ἡμᾶς τὴν *Κανονικὴν Οἰκονομίαν*».
(Ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης/*Κανόνας 1-383* μ.Χ.).

«Γιὰ νὰ σώσω τοὺς **Ἱεροὺς Κανόνες**, εἶμαι ἔτοιμος νὰ θυσιάσω ὀλόκληρη τὴν ζωὴ μου·
γιὰ νὰ σώσω, ὅμως, ἕνα ἄνθρωπο, εἶμαι ἔτοιμος νὰ θυσιάσω ὅλους τοὺς Ἱεροὺς Κανόνες».
(Ἅγιος Ἰουστῖνος [Πόποβιτς], *Προφορικὴ μαρτυρία ἐλληνιστι-20*ὸς αἰ.).

Ἡ Κανονικὴ Οἰκονομία («*Κανονικὸ Δίκαιο*») δὲν εἶναι πρωτίστως γνῶσις...,
εἶναι κυρίως καὶ πρωτίστως *αἴσθησις*...

Εἰσοδικὸ

Για την *Πρεπολογία...*,
...«Πιάσε το ΠΡΕΠΕΙ από το ἰώτα
και γδάρε το ἴσαμε το πι»...
(Οδ. Ελύτης).

«“Πρέπει”. Ο πιο ἄδειος λόγος
μέσα στην ἀπέραντη κενολογία της ἀνθρώπινης γλώσσας».
(Μ. Καραγάτσης).

Μία ἐνδελεχὴς μελέτη των Πατερικῶν πηγῶν και των κειμένων δια μέσου των αἰῶνων (1ος-18ος αι.) – πριν την δημιουργία Ὁρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν (19ος αι. και ἐντεύθεν), οι οποίες την στιγμή της σύστασής τους υιοθέτησαν ρωμαιο-καθολικά ἢ προτεσταντικά μοντέλα δομῆς και λειτουργίας ἀντίστοιχων Θεολογικῶν Σχολῶν κατὰ περίπτωση – καταδεικνύει ὅτι τρεις εἶναι οι βασικοί Ἄξονες της Θεολογίας και των Θεολογικῶν Σπουδῶν στους κόλπους της Εκκλησίας. Πρώτος και πρωταρχικός εἶναι ο κεντρικός Ἄξονας της **Λειτουργικῆς-Θ. Ευχαριστίας και της Λατρείας**, πλαισιούμενος ιεραρχικά ἀπὸ τους ἄλλους δύο παραστατικούς ἄξονες, τον **Ἄξονα των Βιβλικῶν-Πατερικῶν Σπουδῶν και της Δογματικῆς**, και τον **Ἄξονα του Κανονικοῦ Δικαίου και της Ποιμαντικῆς Διακονίας των λαῶν**.

Δ 6.

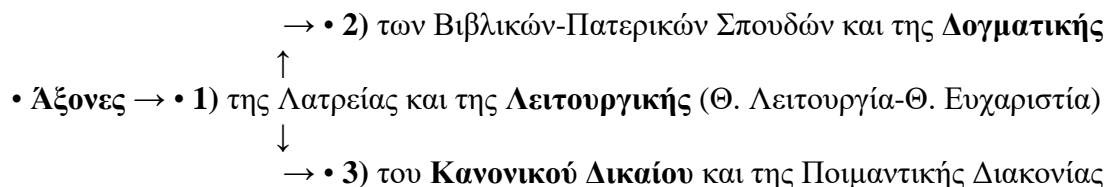
Οι τρεις (3) Δομικοὶ Ἄξονες της Θεολογίας

- A. Ο Ἄξονας της Λειτουργικῆς-Θ. Ευχαριστίας και της Λατρείας
- B. Ο Ἄξονας των Βιβλικῶν-Πατερικῶν Σπουδῶν και της Δογματικῆς
- Γ. Ο Ἄξονας του Κανονικοῦ Δικαίου και της Ποιμαντικῆς Διακονίας των λαῶν

Οι τρεις (3) αυτοὶ διακριτοὶ Ἄξονες διαρθρώνονται *διακλαδιστί* ἀθροιστικά και ἀλληλουχιακά με την ἐξῆς σειρά και διάταξη:

Δ 7.

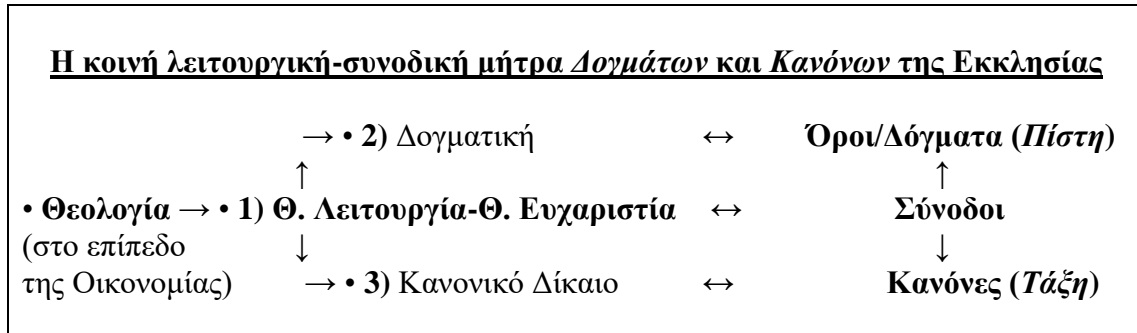
Ἀλληλουχιακὴ Διάρθρωση των τριῶν (3) διακριτῶν Ἀξόνων της Θεολογίας

Ἡ διάταξη αὐτὴ δεν προέκυψε οὔτε και προκύπτει τυχαία, ἀλλὰ διαρθρώνεται με βάση την ιστορικὴ πορεία της Εκκλησίας ἀνά τους αἰῶνες, καθὼς και την ἐξέλιξη και ἀλληλουχιακὴ ἀνάπτυξη αὐτῶν των ἀντίστοιχων τριῶν Ἀξόνων. Το νοητὸ αὐτὸ

σχῆμα γίνεται ἀκόμη πιο ἀντιληπτό στὴν ἐκφρασί του, γιὰ το τί δηλ. θέλει αὐτό νὰ ἀναδείξει, μέσα ἀπὸ τὸν τρόπο ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος ἐκβάλλει στους οντολογικοὺς σηματοδότες τῆς ιστορικῆς πορείας Τῆς, τὰ ιερὰ *δόγματα* καὶ τους ιεροὺς *κανόνες*, στὴν παρακάτω διαγραμματικὴ δομικὴ παράσταση.

Δ 8.

Στὴν ἀλληλουχιακὴ αὐτὴ σχηματικὴ διάρθρωση ἀποκαλύπτεται τὸ πὼς ἡ Ἐκκλησία συγκροτεῖται *συνοδικά* (= πορευόμεστε τὴν *οδὸ μαζί*, «βαδίζουμε μαζί τὸν ἴδιο δρόμο»), με τὴν *Σύνοδο* νὰ ἐκπηγάζει μέσα ἀπὸ τὴν *Λειτουργικὴ ἐμπειρία* τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία Σύνοδος με τὴν σειρά τῆς, ὡς κοινὴ μήτρα, προσφέρει γιὰ τὴν μεν *Πίστη* τὰ *Δόγματα*, γιὰ δε τὴν *Εὐταξία* καὶ *ζωή*, τὴν *Διαποίμανση* καὶ *διακονία* τῆς Ἐκκλησίας τους **Κανόνες**. Εἶναι, κατὰ συνέπεια, σιαμαία ἡ σχέση Δογμάτων καὶ Κανόνων, καὶ σαφῶς κοινὴ *λειτουργικὴ-συνοδικὴ* ἡ προέλευσί τους. Ἰδοῦ, γιὰτί εἶναι ἡ «Ἐκκλησία *συνόδου* ὄνομα»⁶, καθὼς «ἡ Ἐκκλησία ταυτίζεται με τὴν *Εὐχαριστία*»⁷, καὶ ἡ Σύνοδος ἀποτελεῖ τὴν ἐμπειρικὴ τους ἐκφραση στὶς δύο διακριτὲς καὶ ταυτόχρονα σιαμαίες πτυχές τους, τὴν *πίστη* καὶ τὴν *εὐταξία*, με *δόγματα* καὶ με *κανόνες* ἀντίστοιχα. «Ἐν τῶν μέσων, δι' ὧν τὸ δόγμα ἐκφράζεται καὶ πραγματοποιεῖται ἐν τῇ ζωῇ τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι καὶ οἱ ἱεροὶ κανόνες. Ἐντεῦθεν ἢ στενὴ, ἄμεσος καὶ οὐσιώδης σχέσις *δογμάτων* καὶ *κανόνων*, ἧτις θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς σχέσις κατευθύνσεως *ab intra ad extra*»⁸. Πράγματι, στὸ κείμενο τῶν Ἱερῶν Κανόνων ὑπάρχει ἐννοιολογικὴ ταύτιση τῶν λέξεων «*ὄρος*» καὶ «*κανών*»⁹. Αὐτὸ ἀκριβῶς ὑπονοεῖ ὁ μέγας κανονολόγος ἐξηγητὴς τοῦ Μεσαίωνα Ἰωάννης Ζωναρᾶς, ὅταν λέγει χαρακτηριστικᾶ: «Ὅρος γὰρ ὁ τύπος καὶ ὁ κανὼν λέγεται» καὶ

⁶ Ἰωάννης Χρυσόστομος· *P. G.*, τ. 55, στ. 493, § α'· πβ. ἐπίσης τ. 61, στ. 527Α.

⁷ Σὲ πλήρη διαφοροποίηση με τὴν Ρωμαιοκαθολικὴ θεολογία ποῦ διατείνεται ὅτι «ἡ Ἐκκλησία κάνει τὴν *Εὐχαριστία*», προτάσσοντας ἔτσι τὸν ἱεραρχικὸ θεσμό, καὶ με τὴν Προτεσταντικὴ θεολογία ποῦ ἀντιστρέφει ὁμολογιακά τὴν προσέγγιση αὐτή, διατεινόμενη ὅτι «ἡ *Εὐχαριστία* κάνει τὴν Ἐκκλησία», προτάσσοντας τὴν δυνατότητα πραγμάτωσης τῆς *Εὐχαριστίας* ὡς συστατικὸ τῆς Ἐκκλησίας, κάτι ποῦ ἐξηγεῖ τὸν ἀτυπο πολλαπλασιασμό τῶν Προτεσταντικῶν Κοινοτήτων («ὅποιος τελεῖ *Εὐχαριστία*, μπορεῖ νὰ ἰδρύσει καὶ Ἐκκλησία!»!).

⁸ Ἀρχιμ. Βαρθολομαίου Ἀρχοντάνη (νῦν Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου), *Περὶ τὴν κωδικοποίησιν τῶν Ἱερῶν Κανόνων καὶ τῶν Κανονικῶν Διατάξεων ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ*, Θεσσαλονίκη 1970, σελ. 16-17.

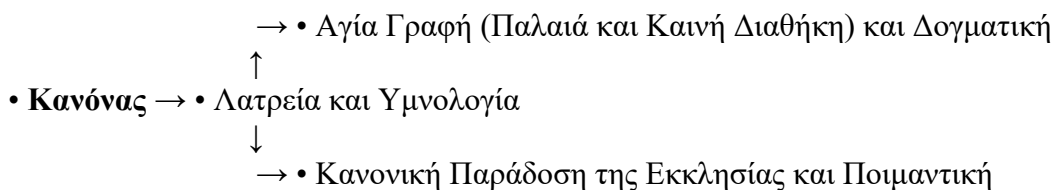
⁹ Αναφέρεται ἡ λέξις «*ὄρος*» ὡς «*κανών*» 3 φορές στὴν Τοπικὴ Σύνοδο τῆς Αγκύρας (314), 4 φορές στὴν Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο (325), 4 φορές στὴν Τοπικὴ Σύνοδο τῆς Αντιοχείας (341), 2 φορές στὴν Τοπικὴ Σύνοδο τῆς Σαρδικῆς (343), 1 φορά στους κανόνες τοῦ Μ. Βασιλείου (4ος αἰ.), 6 φορές στὴν Τοπικὴ Σύνοδο τῆς Καρθαγένης (419), 5 φορές στὴν Δ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο (451), 8 φορές στὴν Πενθέκτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδο (691), 1 φορά στὴν Τοπικὴ [ἢ Η' Οἰκουμενικὴ] Σύνοδο τῆς Ἁγίας Σοφίας ΚΠόλεως (879-880). Αξίζει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ἡ λέξις «*ὄρος*» με τὴν ἐννοία τοῦ «*δόγματος*» καὶ τῆς «*δογματικῆς διατύπωσής*» ἀπαντᾶ στὸ Σῶμα τῶν Κανόνων μόνον δύο φορές, καὶ οἱ δύο στὴν Πενθέκτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδο (691) καὶ στους καν. 1 καὶ 19.

«Ὅρους δὲ τῶν Πατέρων τοὺς Ἱεροὺς Κανόνας καλεῖ»¹⁰. Προσφυῶς, επομένως, παρατηρεῖ ὁ Παῦλος Ευδοκίμωφ ὅτι οἱ Ἱεροὶ Κανόνες εἶναι «ἡ ἐξωτερικὴ, ορατὴ, ιστορικὴ καὶ μεταβλητὴ ἐκφραση τοῦ αμεταβλήτου των δογμάτων»¹¹, ταυτιζόμενος πλήρως πρὸς τὸν κανονολόγο τοῦ Μεσαίωνα Ματθαῖο Βλάσταρη, ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζει τοὺς Ἱεροὺς Κανόνες ὡς «ἐπὶ βεβαιώσει τοῦ σωτηρίου δόγματος»¹² κατασταθέντες. Ὁ δε Βλαδίμηρος Λόσκυ τονίζει παράλληλα γιὰ τὸ ἴδιο ακριβῶς θέμα: «Οἱ Κανόνες, οἱ ὁποῖοι ρυθμίζουν τὴν ζωὴ τῆς Εκκλησίας ἐν τῇ γῆνι αὐτῆς ὄψει» εἶναι ἀχώριστοι τῶν χριστιανικῶν Δογμάτων. Δεν εἶναι νομικοὶ Κανονισμοὶ κυρίως εἰπεῖν, ἀλλὰ ἐφαρμογές τῶν Δογμάτων τῆς Εκκλησίας»¹³. Ὑπερσκελίζοντας τὴν διατυπωθεῖσα ἐδῶ «ἐφαρμογὴ» (sic), εἶναι σαφῶς ἀκριβέστερο καὶ θεολογικὰ ὀρθότερο νὰ εἰπωθεῖ ὅτι πρόκειται γιὰ *ἐκδίπλωση καὶ ἀνοίγμα τῶν Ἱερῶν Κανόνων ἐκτάδην ἐπὶ τῶν Δογμάτων τῆς Εκκλησίας*. Ἐν τῷ μεταξύ, στα συνοδικὰ κείμενα τῆς Α΄ ἐκκλησιακῆς χιλιετίας, πολλὰς φορές οἱ δογματικὲς αποφάσεις, οἱ «ὄροι» τῶν Συνόδων καλοῦνται «κανόνες», ὅπως συμβαίνει καὶ τὸ ἀντίθετο, οἱ «ἱεροὶ κανόνες» νὰ καλοῦνται καὶ «ὄροι»¹⁴, ἀκριβῶς διότι ὅλοι σχεδὸν οἱ Κανόνες ἔχουν στενὴ ὀργανικὴ σχέση ἐν τῇ γενέσει τοὺς μετὰ τὴν δογματικὴν διδασκαλίαν τῆς Εκκλησίας.

Κατὰ συνέπεια, ἀπὸ τὴν ἀλληλουχιακὴν διάρθρωσιν τῶν Ἀξόνων τῆς Θεολογίας, στα τρία αὐτὰ διακριτὰ ἐπιστημονικὰ πεδία τῆς «Θεολογίας ἐπὶ τὸ ἐπίπεδο τῆς Οικονομίας», τα ὁποῖα, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, ἀπαρτίζουν μίαν *ὀργανικὴν διακλαδικὴν ἐνότητα* καὶ ἓνα *ἐνιαῖον κορμαῖο σύνολο*, προκύπτει ἐμφανῶς ἡ υιοθέτησις καὶ ἡ καθολικὴ κοινὴ χρῆσις τοῦ ὀρου «κανόνες». Με ἄλλα λόγια, ἡ τομὴ ἐπὶ τῇ ὁποῖᾳ προέβη ἡ Εκκλησία, ὅπως ἀναλύεται παρακάτω, μετὰ τὴν υιοθέτησιν τοῦ ὀρου «κανόνων», τὸν ὁποῖον υιοθέτησε κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὸν παλαιοδιαθηκικόν, πολιτειακόν καὶ νομικιστικόν καθιερωμένον ὀρο «νόμος» (lex), διαπότιζε καὶ διαποτίζει σύνολες τὰς ἐκφάνσεις τῆς πορείας τῆς καὶ τῆς ζωῆς τῆς μέσα ἐπὶ τῇ Ἱστορίᾳ. Κατ' ἐπέκτασιν, ὁ ὀρος «κανόνων» (canon) συνιστᾷ ἐρμηνευτικὸν κλειδί γιὰ τὴν μελέτη καὶ σπουδὴν ὀχι μόνον τῆς Κανονικῆς Παράδοσιν τῆς Εκκλησίας, τοῦ Εκκλησιαστικοῦ καὶ τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου, που εἶναι ἐδῶ τὸ γνωστικὸν ἀντικείμενον μελέτης, ἀλλὰ καὶ σύνολης τῆς *Ἐκκλησιακῆς Θεολογίας*, ὡς σπουδῆς καὶ ὡς δημιουργίας.

Δ 9.

Ἡ χρῆσις τοῦ ὀρου «Κανόνων» ἐπὶ τὰς τρεῖς (3) διακριτοὺς Ἀξόνους τῆς Θεολογίας

¹⁰ *Σύνταγμα ΡΠ*, τ. 2, σελ. 159 (στον καν. 19/Α΄), καὶ τ. 3, σελ. 306 (στον καν. 5/Καρθαγένης) ἀντίστοιχα.

¹¹ Paul Evdokimov, *L'Orthodoxie* (μτφρ. Μ. Girardet), Bologna 1965, σελ. 268.

¹² *Σύνταγμα ΡΠ*, τ. 6, σελ. 5.

¹³ Vl. Lossky, *Ἡ μυστικὴ θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Εκκλησίας* (μτφρ. Στ. Πλευράκη), Θεσσαλονίκη 1964, σελ. 206.

¹⁴ Πβ. καν. 5/Καρθαγένης-419.

Οι τρεις προαναφερθέντες αυτοί δομικοί Ἄξονες της Θεολογίας (Δ 6 και 7) ἔχουν δίπλα τους και ἕναν τέταρτο *αντιτακτό Ἄξονα*¹⁵, *απαρτίζοντας* ουσιαστικά και οι τέσσερις Ἄξονες μαζί, οι τέσσερις *Τομείς* – ὅπως εἶθισται να λέγονται αυτοί στον ακαδημαϊκό χώρο –, το δομικό πλαίσιο της Θεολογικῆς Επιστήμης, τον βασικό κορμό των Θεολογικῶν Σπουδῶν, ὅπως ἐμφαίνεται διακριτά στον παρακάτω πίνακα, με τον *επιπλέον θύραθεν Ἄξονα* να περιλαμβάνει επικουρικά γνωστικά αντικείμενα, τα οποία *συνεπικουροῦν* και *εμπλουτίζουν* τις πυρηνικές Θεολογικές σπουδές, χωρίς να αποκλείονται και πολλά ἄλλα γνωστικά αντικείμενα του ὅλου ακαδημαϊκού ἐπιστητού.

¹⁵ Ὑπάρχει και ἕνας τέταρτος, *ἀλλά θύραθεν, αντιτακτός Πυλώνας*, για τον οποίο θα πρέπει να γίνει λόγος σε οικεῖο κεφάλαιο, ὅπου ἀνήκουν – κάποια ἀπό αὐτά εἶναι γεννήματα της Ὑστερης Νεωτερικότητας ως ἀπορροές της Μεταρρύθμισης (1517) – η Φιλοσοφία, η Θρησκευολογία, η Ψυχολογία, η Κοινωνιολογία, η Παιδαγωγική, η Μεθοδολογία, η Γλωσσομάθεια, κ.ά., ὅλες δηλ. αὐτές οι ἐπιστήμες που ὑπάρχουν και διδάσκονται στον αμιγῆ χώρο της Θεολογίας και ἄδρουν υποστηρικτικά στην ἀνάδειξη και την πρόσληψή τους, καθὼς η Θεολογία βρίσκεται σε ἀμεση διαλεκτική σχέση με αὐτές τις ἐπιστήμες και ἐνδεῶς με τον ἐν γένει ἐπιστημονικό χώρο. Αὐτό το γεγονός ἐξηγεῖ, μεταξύ ἄλλων, το γιατί η Θεολογία, με δικό της στίγμα, (πρέπει να) ὑπάρχει και (να) διδάσκεται ἐντὸς του Πανεπιστημίου.

Δ 10.

Βασικός-πυρηνικός κορμός Θεολογικών Σπουδών		
1-Λειτουργική ----- 2-Αγία Γραφή (ΠΔ και ΚΔ) 3-Εκκλησιαστική Ιστορία ----- 4-Πατρολογία 5-Δογματική ----- 6-Κανονικό Δίκαιο & Ποιμαντική	Αντιτακτά → και επικουρικά γνωστικά αντικείμενα στην πυρηνική Θεολογική Επιστήμη →	<ul style="list-style-type: none"> • Θρησκειολογία • Φιλοσοφία • Ηθική / Βιοηθική • Ψυχολογία • Κοινωνιολογία • Παιδαγωγικά • Πολιτισμός • Αρχαίες Γλώσσες • Φιλολογικά γν. αντικείμενα

Αυτά τα παραπάνω έξι (6) ανωτέρω επιμέρους θεολογικά γνωστικά αντικείμενα του βασικού-πυρηνικού κορμού των Θεολογικών Σπουδών εκβάλλουν, με την έννοια ότι αυτά θεμελιώνονται, σε τέσσερα (4) διακριτά *Corpus-Σώματα Κειμένων* ή, ακόμη ακριβέστερα, σε τέσσερις (4) *Κειμενικούς Πυλώνες*, σαφώς διακριτούς ως προς την λειτουργικότητα και την αποστολή τους, με την εξής παρακάτω αντιστοίχιση και διάταξη.

Δ 11.

Βασικός-πυρηνικός κορμός Θεολογικών Σπουδών			Οι Κειμενικοί Πυλώνες της Θεολογίας
1-Λειτουργική → → → ----- 2-Αγία Γραφή (ΠΔ και ΚΔ) → → 3-Εκκλησιαστική Ιστορία → → ----- 4-Πατρολογία → → → 5-Δογματική → → → ----- 6-Κανονικό Δίκαιο & Ποιμαντική → →			<ul style="list-style-type: none"> • Λειτουργικός Πυλώνας • Βιβλικο-ιστορικός Πυλώνας • Πατερικο-δογματικός Πυλώνας • Κανονικο-ποιμαντικός Πυλώνας

Έτσι, σε αντιστοίχιση *δομής και περιεχομένου*, οι τρεις (3) προαναφερθέντες δομικοί Άξονες της Θεολογίας φέρουν μέσα τους τέσσερα (4) διατεταγμένα, όπως εκτίθενται αναλυτικά και παρακάτω, αντίστοιχα *κειμενικά Corpus*, τα οποία, ως *διαχρονική αθροιστική χιονοστιβάδα*, συνιστούν τις θεμελιώδεις Πηγές της, καθώς αποτελούν καρπό οντολογικής εμπειρίας του Εκκλησιακού Σώματος δια μέσου των αιώνων, προέκυψαν αποκλειστικά εντός της Εκκλησίας, γεννήθηκαν και αναδύθηκαν από την ίδια μέσα στους κόλπους της, και είναι με διαρθρωτική ιεράρχηση τα εξής:

- 1) Το Λειτουργικό/Λατρευτικό Corpus [**Α-Θεολογικός Ἄξονας Λειτουργικής**],
- 2) Το Βιβλικό Corpus και
- 3) το Πατερικο-δογματικό Corpus [**Β-Θεολογικός Ἄξονας Βιβλικών και Πατερικο-δογματικών Σπουδών**], και
- 4) Το Κανονικό Corpus [**Γ-Θεολογικός Ἄξονας Κανονικού Δικαίου-Ποιμαντικής**],

ὅπως αυτά εκτίθενται επίσης διακριτά και διαγραμματικά εὐθύς αμέσως.

Δ 12.

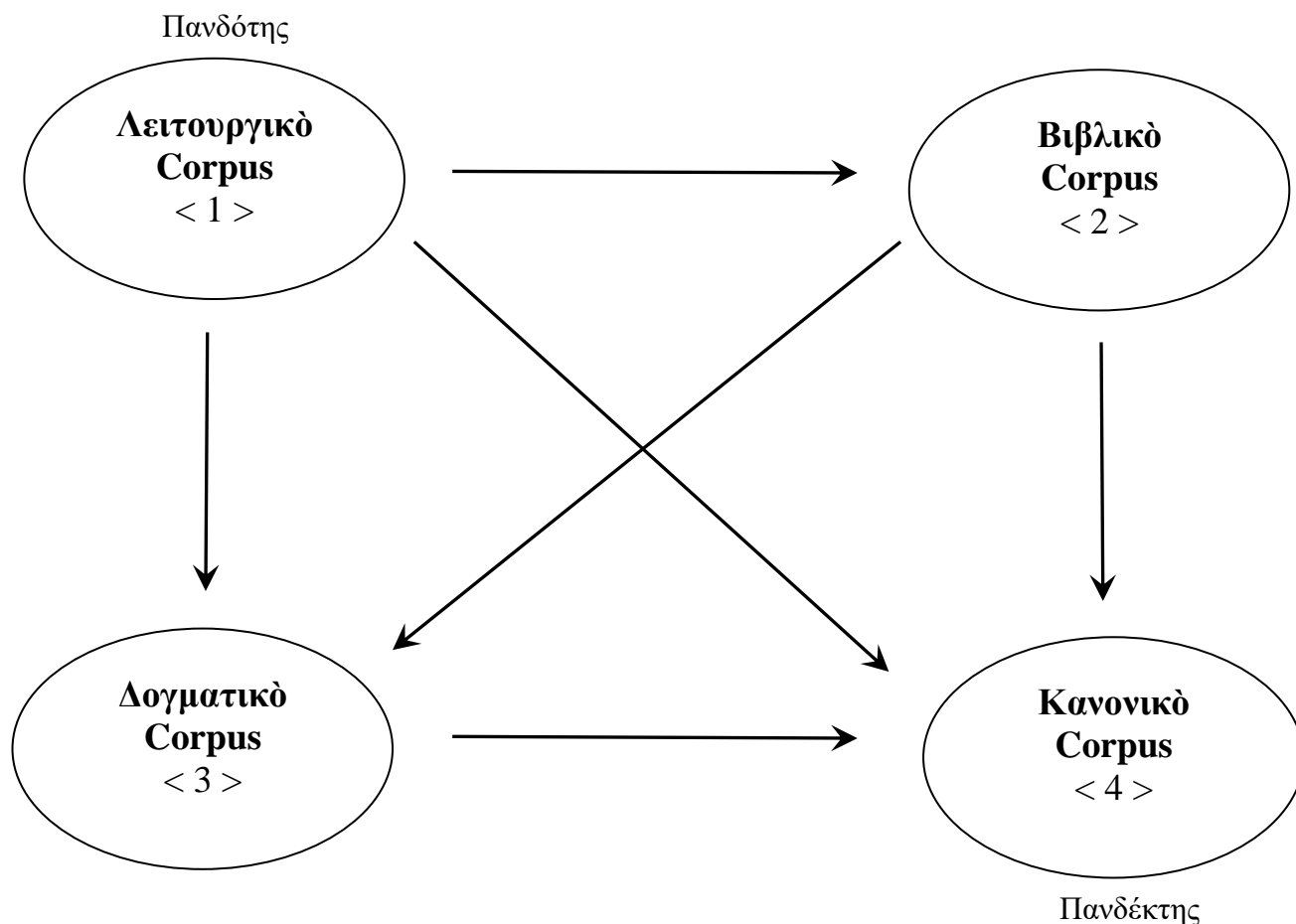
Τα τέσσερα (4) Κειμενικά Corpus [Κειμενικοί Πυλώνες] της Εκκλησίας

1) Το Λειτουργικό/Λατρευτικό Corpus	(Corpus Liturgicum)
2) Το Βιβλικό Corpus	(Corpus Biblicum)
3) Το Πατερικο-δογματικό Corpus	(Corpus Dogmatum)
4) Το Κανονικό Corpus	(Corpus Canonum)

Σύσσωμα τα παραπάνω τέσσερα (4) *Κειμενικά Corpus* της Εκκλησίας, που το καθένα έχει τον δικό του *σχηματισμό*, λειτουργούν, με βάση τις υποστατικές ιδιαιτερότητες του κάθε κειμενικού πεδίου, ως συγκοινωνούντα δοχεία, καθώς το ένα εξαρτάται οργανικώς από το άλλο, δεδομένου ότι αυτά συνιστούν μαζί το *ορατό γραπτό αποτύπωμα* και την *εκπεφρασμένη γραπτώς εμπειρία* της μίας και της αυτής εν Χριστῷ Αποκεκαλυμμένης αλήθειας.

Η διάρθρωση των τεσσάρων (4) *Κειμενικών Corpus/Κειμενικών Πυλώνων* της Εκκλησίας και η αριθμητική τους διάταξη αποκαλύπτει τον συσχετισμό μεταξύ τους και φανερώνει ότι τελικά η *Κανονική κειμενική παράδοση* χαρακτηρίζεται από ένα συγκεφαλαιωτικό και ανακεφαλαιωτικό χαρακτήρα, με τους Ιερούς Κανόνες να επιτελούν και μία άλλη επιπλέον λειτουργία, αυτήν τού να αναδεικνύουν την υπάρχουσα ευρύτερη Εκκλησιακή Παράδοση. Με άλλα λόγια, το Κανονικό Δίκαιο (Jus Canonium) και η *Κανονική Οικονομία* (Economia Canonica), η *Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας* (Traditio Canonica Ecclesiae) είναι ομόσωμα ένας συγκεφαλαιωτικός και ανακεφαλαιωτικός κλάδος των άλλων προηγούμενων κλάδων της Θεολογίας, όπως αυτό εμφανίζεται εμφατικά και, ως προδιατύπωση, σε γράφημα στην παρακάτω διαγραμματική παράσταση, ακολουθώντας ιδίως την φορά των παρακάτω προτεθέντων ανυσμάτων.

Δ 13.

Οἱ τέσσερις (4) Κειμενικοὶ Πυλώνες/Corpus τῆς Πρωτο-εκκλησίας

Οἱ τέσσερις (4) αὐτοὶ **Κειμενικοὶ Πυλώνες** ἀπηχούν τὴν **οντολογικὴ ἐμπειρία** τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Ἐκκλησιακοῦ Σώματος σε σχέση με τὸν Τριαδικὸ Δημιουργὸ Θεό, καὶ ἀπαντοῦν σε τέσσερα ἀντίστοιχα ερωτήματα, ποὺ διερμηνεύουν τοὺς λόγους τῆς ἀνάδυσης καὶ ὑπαρξης τῶν Πυλώνων αὐτῶν στο προσκήνιο τῆς Ἱστορίας:

- 1) Πὼς λατρεύει **λειτουργικά** καὶ κοινωνεῖ μαζί Του;
- 2) Πὼς πορεύεται **ιστορικά** στὴν λατρεία καὶ κοινωνία μαζί Του;
- 3) Πὼς παρουσιάζει **ἐμπειρικά** στὴν Οἰκουμένη Αὐτόν ποὺ λατρεύει καὶ κοινωνεῖ;
- 4) Πὼς «ποιεῖ καὶ διδάσκει»¹⁶ **εσχατολογικά** σε **κοινωνιακὴ** καὶ **διαποιμαντικὴ** προοπτικὴ;

Ὑπενθυμίζεται μόνον ἐδῶ ὅτι ἐξ ἀρχῆς ἡ δομὴ τῆς λατρείας συνέβαλε στὴν οργάνωση τοῦ **κοινωνιακοῦ** καὶ **διοικητικοῦ** συστήματος τῆς καθ' ὅλου, τῆς «ἀνά τὴν Οἰκουμένην» Ἐκκλησίας.

Ἡ ἀναγνωστικὴ ἐπαφὴ με τὰ κείμενα τῶν τεσσάρων αὐτῶν Κειμενικῶν Corpus/Κειμενικῶν Πυλώνων ἀποδίδει **κοινότοπα** καὶ ἀποκαλύπτει **ομοιοστατικά** καὶ **ομότροπα** τὴν **οντολογικὴ ἐμπειρία**, τὴν μία καὶ μόνη, **τῆς Ἐκκλησίας** καὶ τὸν εσχατολογικὸ οραματισμὸ Τῆς. Ὁ γενικὸς στόχος αὐτῶν τῶν θεματικῶν εἶναι ἡ γόνιμη συσχέτιση τῆς **Λειτουργικῆς** καὶ τοῦ **Κανονικοῦ Δικαίου** με τὴν **Ποιμαντικὴ Διακονία** ὡς πεδίων ποὺ συνιστοῦν τὴν διαχρονικὴ ἐμπειρικὴ παρακαταθήκη στὴν

¹⁶ Πβ. Μθ 5, 19.

καθ' ημᾶς Ορθόδοξη Ανατολή. Ἡ διδακτική αὐτή προσέγγιση εἶναι πολύπλευρη και ιδιαίτερη ὡς πρὸς τις μεθόδους της, ἐνῶ συμπεριλαμβάνει συνάμα και τις συγκριτικές προσεγγίσεις με ἄλλους ἀντίστοιχους χώρους *χριστιανικῆς* (*christianus-internus*) και *θύραθεν* (*foris-externus*) πρακτικῆς. Ἐτσι, ἀναδύεται ἕνας συνθετικός συσχετισμός των τριῶν (3) διακριτῶν *δομικῶν Ἀξόνων* του ἐκκλησιακού θεολογικού ἐπιστητού, που προαναφέρθηκαν, και των τεσσάρων (4) διακριτῶν *κειμενικῶν Πυλώνων/Corpus* της Ἐκκλησίας με τις ἀντίστοιχες υπαγωγές τους, ο ὁποῖος διαρθρώνεται ὡς ἐξῆς:

Δ 14.

Οἱ τρεῖς (3) Δομικοὶ Ἀξονες της Θεολογίας
και οἱ τέσσερις (4) ἀντίστοιχοι Κειμενικοὶ Πυλώνες/Corpus της Ἐκκλησίας
(Συνθετικός συσχετισμός)

A. Ο Ἀξονας της Λειτουργικῆς-Ευχαριστίας και της Λατρείας

1) Το Λειτουργικό/Λατρειακό Corpus-Πυλώνας

B. Ο Ἀξονας των Βιβλικῶν-Πατερικῶν Σπουδῶν και της Δογματικῆς

2) Το Βιβλικό Corpus-Πυλώνας

3) Το Πατερικο-δογματικό Corpus-Πυλώνας

Γ. Ο Ἀξονας του Κανονικού Δικαίου και της Ποιμαντικῆς

4) Το Κανονικό Corpus-Πυλώνας

Σύμφωνα με την διαχρονική ἐκκλησιακή ἐμπειρία και πατερική παράδοση, σύνολο το Σύστημα σπουδῶν της Θεολογίας κρυσταλλώνεται στην δομή και την διάρθρωση του ἀνωτέρω διαγράμματος και γίνεται σηματορὸς ἀλλὰ και φρυκτωρία για την διοργάνωση και την ἐν γένει ἀναβάθμιση των Θεολογικῶν σπουδῶν ἐν συνόλῳ σε πλαίσιο και βάση ἐκκλησιακῆς θεολογίας.

Ἐτσι, το θεολογικό μάθημα που ἀκούει στο ὄνομα *Κανονικό Δίκαιο* (*Jus Canonicum*), ὅπως ἀντιδάνεια υιοθετήθηκε και επικράτησε λαθεμένα να ἀποκαλεῖται με την ονομασία αὐτή στις Θεολογικές μας Σχολές των νεωτέρων χρόνων (*ονοματοδοτικό ἀντιδάνειο*) – ἀντὶ του πατερικά και ἐκκλησιακά ὀρθοῦ *Κανονικῆς Οικονομίας*¹⁷ που ἀποτελεῖ το ἄλλο ὄνομα και την ἄλλη γενική ὄψη της *Ποιμαντικῆς*

¹⁷ Γρηγορίου, Ἐπισκόπου Νύσσης, «Ἐπιστολή Κανονική πρὸς Λητόιον, ἐπίσκοπον Μελιτίνης» [*Κανόνας Ι*]-383, ἐν *Σύνταγμα ΡΠ*, τ. 4, σελ. 295, και *Πηδάλιον*, σελ. 651. Εἶναι ὁ ὅρος που εἰσάγει ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης για την ἐπιχειρούμενη *Οικονομία της Ἐκκλησίας* στην σωτηριολογική πρόσληψη των λαῶν μέσα στην Ἱστορία και, κατ' ἐπέκταση, για το θεολογικό γνωστικό ἀντικείμενο, που λαθεμένα ἀκούει σήμερα, ἀπὸ τον ἀντιδάνειο ὄρο «*Jus Canonicum*», στο ὄνομα «Κανονικό Δίκαιο» (*sic*), και ὁ ὁποῖος γρηγοριανός ὅρος δεν υιοθετήθηκε τελικά ἀπὸ την Ορθόδοξη Κανονική Παράδοση των δύο τελευταίων αἰῶνων στις Θεολογικές μας Σχολές, ὅταν επικράτησε ἡ ἀτυχῆς και σιωπηρῆ εἰσῆγηση του Μητροπολίτη Ζάρας Νικοδήμου Μίλας: *Το Ἐκκλησιαστικόν Δίκαιον της Ορθοδόξου Ανατολικῆς Ἐκκλησίας* (Ζάρα της Δαλματίας, 1890). Ὡστόσο, ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης, ἡδὴ ἀπὸ την ἐποχή του (4ος αἰ.) μιλά σαφῶς για *κανονικὴν Οικονομίαν* και καλεῖ τους ἐπισκόπους της Ἐκκλησίας πρὸς «τὸ κατανοῆσαι ἡμᾶς τὴν *κανονικὴν οἰκονομίαν*» (καν. 1), και την νοηματοδοτεῖ με αὐτό που ἡ ἴδια ἐπαγγέλλεται. Για αὐτό, προτείνουμε ἔστω και την ὑστατη ἐτούτη ὥρα, την υιοθέτηση του ὀρου «*Κανονικῆς Οικονομίας*» για την μελέτη, την σπουδὴ και τα ἀκαδημαϊκά μαθήματα της «*Κανονικῆς Παράδοσης*» της *Ἐκκλησίας*, αὐτό που συνιστᾷ ἕναν ἄλλο, ἐπίσης, ὄρο που προσιδιάζει σε αὐτό που ἀπαρτίζουν οἱ Ἱεροὶ Κανόνες ὡς ἕνα υπαρκτὸ *σῶμα* μιας νοητῆς και αἰσθητῆς πραγματικότητας, το *Σῶμα*

Διακονίας –, καλύπτει συνολικά, από άποψη μελέτης, έρευνας, σπουδής και ζωής της Εκκλησίας, το ευρύ φάσμα των δύο χριστιανικών χιλιετιών, με σαφή κατ' αρχάς επικέντρωση στις Πρωτοκανονικές Πηγές, ήτοι προδρομικές και εμβρυώδεις μορφές κανονικών πηγών, και ακολούθως στις, κατά κυριολεξία, ad hoc Κανονικές Πηγές που αναδύθηκαν συνοδικά στην Α' χιλιετία, την χιλιετία της *κανονογέννησης**, της *κανονοθέσεως* και της *κανονοθεσίας**. Η σπουδή αυτή άρχεται με εισαγωγικά και ιστορικά προλεγόμενα στην χιλιετία αυτήν, για να μελετηθούν στην χρονική συνέχεια της Β' και της Γ' χιλιετίας πιο εμπεριστατωμένα οι κανονικές προεκτάσεις και απορροές του Κανονικού Δικαίου, καθώς και οι σύγχρονες αντιστοιχήσεις του.

Κατά συνέπεια και ας ειπωθεί στο σημείο αυτό προκαταρκτικά και προκαταβολικά, η **Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας**, η οποία συμπεριλαμβάνει το αποκαλούμενο *Κανονικό Δίκαιο*, την *Κανονική Οικονομία* και την *Ποιμαντική Διακονία της Εκκλησίας*, συνιστά σαφώς ένα πολύπτυχο και ανακεφαλαιωτικό θεολογικό γνωστικό αντικείμενο (καθώς αυτό αποτελεί τον 3ο Άξονα της Θεολογίας και την *συντεταγμένη όλων των μεταβλητών*), και εκδηλώνεται μέσα **α)** από την *ζώσα εκκλησιακή πράξη* και **β)** από την ενιαία και ενεργή *γραπτή κανονική διαχρονική κληρονομιά (το Κανονικό Corpus της Εκκλησίας/4ο Κειμενικό Πυλώνα)* δια μέσου των αιώνων των δύο χριστιανικών χιλιετιών. Πράγματι, και τα δύο αυτά μεγέθη αντιπροσωπεύουν ένα οργανικό σύνολο, το οποίο αποτελεί βασική παράμετρο του *εσχατολογικού προσανατολισμού* του Εκκλησιακού Σώματος και ταυτόχρονα του *σωτηριολογικού-ποιμαντικού έργου* της Εκκλησίας, όταν οι Ιεροί Κανόνες που το *απαρτίζουν εκκαλούν*¹⁸ και *μετακαλούν* τον κάθε πιστό κυρίως και πρωτίστως – και όχι μόνον – *από το ιδιωτικώς θρησκεύειν [= την χριστιανική ετεροθεΐα, την χριστιανίζουσα αλλοθεΐα, καθώς και την εγκόσμια πολυθεΐα] – την «έτεροθεΐαν»*¹⁹ –, *στο εκκλησιακώς υπάρχειν (εσχατολογικά και ιστορικά)*. Το οργανικό αυτό σύνολο φέρει επάνω του ένα όνομα, το οποίο είναι ενδιάθετα και υποστατικά συνδεδεμένο με τον πολύσημο και πολύμικτο όρο «**Κανών***». Το αποκλειστικά εκκλησιακό αυτό γεγονός συνιστά εξ ορισμού ένα κάλεσμα, για να αρχίσει κανείς την μελέτη και σπουδή του «**Κανόνα της Εκκλησίας**» από αυτήν την πολύσημη πραγματικότητα, η οποία αποτελεί και την αφετηρία εκκίνησης της, πριν περάσει στα πολλά επί μέρους που έπονται. Έτσι, από τα προαναφερθέντα προκύπτει εμφανώς ότι οι Ιεροί Κανόνες αποτελούν κατά την διαχρονική εκκλησιακή πράξη το «*πηδάλιο*» της Εκκλησίας, εφόσον αυτοί *ενατενίζουν* και *αντιμετωπίζουν* επακριβώς (*ακρίβεια*) και ευστόχως (*οικονομία*) τα διάφορα ζητήματα που εμφανίζονται κατά την άσκηση του ποιμαντικού Της έργου.

Κανονικό Δίκαιο

Το γνωστικό αντικείμενο του Κανονικού Δικαίου καλύπτει συνολικά, από άποψη μελέτης, έρευνας, σπουδής και ζωής της Εκκλησίας, το ευρύ φάσμα των δύο χιλιετιών (1ος-21ος αι.), με σαφή κατ' αρχάς επικέντρωση στις **Κανονικές Πηγές** που αναδύθηκαν συνοδικά στην Α' χιλιετία, την χιλιετία της *κανονογέννησης και*

Κανόνων (Corpus Canonum) της Εκκλησίας (883), ο πυρήνας του [4ου] *Κανονικού Corpus* της Εκκλησίας.

¹⁸ Αυτό ακριβώς επιτελεί η «*Εκ-κλησία*» εντός της Ιστορίας, αυτό ακριβώς που σημαίνει νοηματικά και το θύραθεν όνομά της (πβ. την «*Εκκλησία* του Αθηναϊκού Δήμου»), προερχόμενο από το ρήμα της προέλευσής του: «εκ-καλώ», «καλώ εκτός», «καλώ για μία κίνηση και στάση εκτός», «καλώ εκ-στατικά». Και η Εκκλησία είναι εντός της Ιστορίας, για να *εκ-καλεί!* με το όνομά της, για να *εκ-καλεί για κίνηση και πορεία προς τα εκτός...* *Εκ-καλεί* από κάπου [την Ιστορία: *κατάσταση Διακοπής κοινωνίας* κτιστού-ακτίστου] για *κάπου αλλού* [Βασιλεία: (*επανα*)*κοινωνία* κτιστού-ακτίστου]...

¹⁹ Βλ. κανόνα 1/Πενθέκτης.

κανονοθεσίας, και στην *Νομοκανονική Συνερμηνευτική*, με γενικά εισαγωγικά και ιστορικά προλεγόμενα, για να μελετηθούν στην συνέχεια οι κανονικές προεκτάσεις και απορροές της χιλιετίας αυτής, καθώς και οι σύγχρονες αντιστοιχήσεις της.

Κανονικό Δίκαιο και Κανονική Οικονομία

Κανονική Οικονομία είναι ίσως ο καταλληλότερος όρος που προσιδιάζει στην ταυτότητα, το περιεχόμενο και το όραμα της *εμπειρικής κανονογνωσίας τής Εκκλησίας* στο πεδίο τής *Ποιμαντικής διακονίας* Της, γιατί εκφράζει αυτό που αποπειράται η ίδια η Εκκλησία, μέσω των Ιερών Κανόνων Της, στην Ιστορία και στο επίπεδο της Θείας Οικονομίας. Αυτή η πραγματικότητα οδηγεί σε μία άλλη διάσταση, στην ανάδυση και την μελέτη της *Κανονικής Θεολογίας*, με την οποία γέμουν τα λακωνικά και τόσο αφαιρετικά κείμενα των Ιερών Κανόνων, και η οποία δεν είναι με προφάνεια ορατή στην πρώτη τους προσέγγιση. Ωστόσο, σε έναν υποψιασμένο μελετητή είναι προφανές ότι η θεολογία βρίσκεται πίσω από τους Ιερούς Κανόνες και μάλιστα *πρωτογενώς*. Πρόκειται κατ' ουσίαν για μία διπλή απόπειρα μελέτης και σπουδής, που αποκαλύπτει μία *Θεολογία των Ιερών Κανόνων*, η οποία κείται πολύ μακριά από τον επιθεματικό *δικανισμό* και τον επίκτητο *νομικισμό*. Με το διττό αυτό κριτήριο μελέτης, διερευνώνται ποικίλα θέματα του *Κανονικού Δικαίου και της Κανονικής Οικονομίας*. Επιπροσθέτως, η ζωή της Εκκλησίας στον ολοένα μεταβαλλόμενο κόσμο, στην κοινωνία, στην κρατική Πολιτεία, καθώς και στην Ευρωπαϊκή και την παγκοσμιοποιημένη κοινωνία μας, μάς καλεί αναπόφευκτα στην ενασχόληση με... και στην έγκυψη σε... υπαρκτά **Εκκλησιο-κανονικά ζητήματα** και επίκαιρα ειδικά θέματα Κανονικού Δικαίου και Κανονικής Οικονομίας, για να αναδειχθούν μέσα από την επιστημονική αυτή ενασχόληση οι τρόποι με τους οποίους η Εκκλησία πορεύεται μεν προς τα Έσχατα στους κόλπους της Ιστορίας, αλλά και ταυτόχρονα αντιμετωπίζει τα αενάως ανακύπτοντα διαπτωτικά ανθρώπινα προβλήματα. Η εξειδίκευση αυτή αποσκοπεί στην δυνατότητα αντιμετώπισης των σύγχρονων προκλήσεων, που επιβάλλουν και απαιτούν σύγχρονες και δυναμικές απαντήσεις από την *Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας*. Προσεγγίζεται δε αυτή σε σχέση με την Μυστηριακή ζωή (*Κανονική Μυστηριολογία*) και τα Μοναχικά θέσμια της Εκκλησίας, με το Ευρωπαϊκό Συγκριτικό ομολογιακό Κανονικό Δίκαιο, με τις Σχέσεις Εκκλησίας-Πολιτείας (Νεοελληνικό Κράτος και Ευρώπη), με το Δίκαιο των Θρησκευμάτων και το Πολιτειακό-Πολιτειαρχικό Δίκαιο, με την Θρησκευτική Ελευθερία, καθώς και με θέματα Βιοοντολογίας (*Κανονική Ανθρωπολογία*).

Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας

Η *Κανονική Παράδοση* της Εκκλησίας συνιστά ένα πολύπτυχο θεολογικό γνωστικό αντικείμενο. Ενδεικτικά στο σημείο αυτό αναφέρονται κάποιες από τις πτυχές του. Η *Κανονική Εκκλησιολογία* (*εκκλησιο-κανονικότητα*) αποσκοπεί στο να εμβαθύνει στις διάφορες πτυχές της ζωής και τις εκφάνσεις της Εκκλησίας, και ιδίως, μέσα από μία κανονική θεώρηση, σε τί συνίσταται αυτή στο πεδίο της διαποίμανσης των λαών, ενώ μέσα από την πληθωρική *Διοικησιολογία* των Ιερών Κανόνων αναδεικνύονται εκείνες οι πτυχές της Κανονικής Παράδοσης της Εκκλησίας, όπου η νοητική προτεραιότητα από αυτήν δίδεται «στην *κανονική οντολογία* και όχι στην εξουσιαστική διοικητική αντιμετώπιση του Εκκλησιακού Σώματος» (πβ. καν. 34/Αποστολικός). Το εν λόγω γνωστικό αντικείμενο εξετάζει, επίσης, την ιστορία των έντυπων εκδόσεων των Ιερών Κανόνων κατά τους τελευταίους πέντε αιώνες (16ος-20ός αι.), ήτοι, μετά την ανακάλυψη της τυπογραφίας (1452), από την πρώτη

έκδοση των *Αποστολικών Κανόνων* (16ος αι.) από τον ελληνοιστή προτεστάντη Φίλιππο Μελάγχθωνα στην Βιτεμβέργη (1521) και από τον ρωμαιοκαθολικό Γρηγόριο Αλοάνδρο (Gregorius Haloander) στην Νυρεμβέργη (1531) μέχρι και την ανατολή του 21ου αι. και τις αρχές της Γ΄ χιλιετίας. Σε αυτό το πλαίσιο έρευνας και σπουδής δίδεται έμφαση στην μελέτη της εκδόσεως του *Συνοδικού* (Pandectae Canonum) του αγγλικανού Γουλιέλμου Βευερηγίου (Οξφόρδη 1672), που αποτελεί εκδοτικό κανονικό σταθμό και έργο μνημειώδες, καθώς χρησίμευσε ως βάση και άλλων μετέπειτα έντυπων εκδόσεων *Ιερών Κανόνων*, και κυρίως των δύο σε χρήση γνωστών μας εκδόσεων, του Αθωνικού *Πηδαλίου* (1800) και του Αθηναϊκού *Συντάγματος* των Ράλλη και Ποτλή (1852-59). Γίνεται δε χρήση όλων των εκδόσεων αυτών για μία επιπλέον σπουδή (*κανονηλασία*) της *Μεταβυζαντινής Κανονικής Ερμηνευτικής (κανονολογίας)* καθώς και της *Νομοκανονικής Συνερμηνευτικής (Κανονικό Δίκαιο και Εκκλησιαστικό Δίκαιο σε συνάντηση)*, εμβαθύνοντας κυρίως στην ιστορία και το περιεχόμενο των δύο αυτών κορυφαίων Κανονικών Συλλογών, του *Πηδαλίου* και του *Συντάγματος ΡΠ*, που είναι σε ευρεία και επίσημη χρήση σήμερα από την Εκκλησία και την Θεολογία της.

I. Ἐνα καινοφανές εκκλησιακό δεδομένο: το γεγονός-Κανών

(Κανών: Η φιλολογική ιστορία και η θεολογική επιλογή και υπόσταση του ὄρου)

«Οἱ ἱεροὶ καὶ θεῖοι **Κανόνες** τῶν μακαρίων Πατέρων ἡμῶν, οἱ
καὶ τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν ὑπερείδουσι
καὶ ὅλην τὴν χριστιανικὴν πολιτείαν κοσμοῦντες πρὸς θεῖαν ὁδηγοῦσιν εὐλάβειαν».
(*Τόμος τῆς Ἐνώσεως*-10ος αἰ. [920].
Mansi, τ. 18Α, στ. 344, καὶ *Σύνταγμα ΡΠ*, τ. 5, σελ. 10).

«Δοκεῖ χρῆναι **Κανόνας** ἐκκλησιαστικοὺς ἐκείνους λέγειν τε καὶ νομίζειν,
οὓς οὐ καθ' ἑαυτὸν τις, ἀλλὰ πλείους ἅγιοι Πατέρες εἰς ταῦτό συνιόντες,
κοινῇ γνώμῃ καὶ μεμεριμνημένη βασάνῳ διατάξαντο».
(Ματθαῖος Βλάσταρις, “Σύνταγμα κατὰ στοιχείον”, ἐν *Σύνταγμα ΡΠ*, τ. 6, σελ. 3).

Τὸ ὀρθῶς **κανονίζειν** ἐπιτυγχάνεται διὰ τοῦ ὀρθῶς θεολογεῖν.

«Μὴ μέταιρε **ῥρια** [ῥρους καὶ κανόνες] αἰώνια, ἃ ἔθεντο οἱ Πατέρες σου»...
(Παροιμ. 22, 28).

Δεν ἀρκεῖ μόνον ἓνας ἀποφθεγματικός ὀρισμός οὔτε μόνον ἡ φιλολογικὴ ἀνάλυση τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ ὄρου «κανών», γιὰ νὰ γίνῃ ἀντιληπτός ὁ βασικός λόγος καθολικῆς υἰοθέτησής του ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, ἀντὶ τοῦ μέχρι τότε στατικά καθιερωμένου «νόμου» ἀπὸ τὴν υπερχιλιετὴ βιβλικὴ παλαιοδιαθηκικὴ παράδοση. Χρειαζέται κυρίως καὶ πρωτίστως νὰ διερευνηθεῖ ὁ θεολογικός λόγος ἐπιλογῆς τοῦ ὄρου με τὸ ἀντίστοιχο τεθὲν *καινὸ περιεχόμενό* του καὶ μάλιστα ἡ *αναφορικότητά* του με βάση αὐτὸ τὸ νέο περιεχόμενο. Ἐτσι, γιὰ νὰ μελετηθεῖ τὸ ζήτημα τοῦ ὄρου «κανόνας» καὶ ὁ βασικός λόγος καθολικῆς υἰοθέτησής του, χρειάζεται νὰ ἀπαντηθεῖ ἓνα δίδυμο ἀλληλοσυνεπαγόμενο ερώτημα:

α) Γιατί ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τὴν στιγμή τῆς ἐμφάνισής της στο ἱστορικό προσκήνιο υἰοθέτησε τὸν ὄρο «κανών» σε καθολικὴ χρῆση στους κόλπους της; καὶ
β) Γιατί υἰοθέτησε αὐτὸν εἰδικά τὸν ὄρο καὶ δὲν διατήρησε τὸν καθιερωμένο βιβλικὸ ὄρο «νόμος» (*torah*), που διαποτίζει σύνολη τὴν Παλαιὰ Διαθήκη, τὴν ὁποία (Π.Δ.) ἡ Ἐκκλησία συλλήβδην ἐγκολπώθηκε (εκτός ἀπὸ αὐτὸ που ἀπεμπόλησε καὶ που ἀποκαλεῖται «*καταργούμενο*»);

Τόσο ἡ φιλολογικὴ ὅσο καὶ ἡ βιβλικο-θεολογικὴ ἀνάλυση που ἀκολουθοῦν ἀλληλοπεριχωρητικά στο παρόν κεφάλαιο, ἀφήνουν ἐνδεικτικά καὶ ὄχι ἐξαντλητικά νὰ διαφανεῖ τόσο ὁ λόγος ὅσο καὶ ἡ προοπτικὴ τῆς ἀποκλειστικῆς υἰοθέτησης τοῦ ὄρου «κανών» ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία καὶ τὴν Θεολογία Της.

[Δ 15]. Βιβλική αφετηρία και Οντολογικό περιεχόμενο του «κανόνα»**A. Βιβλική αφετηρία (Π. Δ.) του «κανόνα»**

Η αρχαία ελληνική λέξη «κανών» απαντά για πρώτη φορά στην βιβλική παράδοση, στην Παλαιά Διαθήκη της μετάφρασης [3ος αι. π.Χ.] των Ο΄ (Ιουδίθ 13, 6· Μιχαίας 7, 4· Δ΄ Μακκαβαίων 7, 21), αλλά σαφώς με την εννοιολογική κοινή χρήση της εποχής που κατεγράφη η λέξη κειμενικά. Στα παλαιοδιαθηκικά αυτά χωρία, η λέξη «κανών» σημαίνει «ξύλο» και «ξύλινη δοκός» (Μιχ. 7, 4), καθώς και «ξύλινος στύλος», ο οποίος *συγκρατεί την σκηνή, το όλον της σκηνής [πβ. Εκκλησίας]* (Ιουδ. 13, 6), ενώ το δευτεροκανονικό και πολύ μεταγενέστερο χρονικά έργο Δ΄ Μακκαβαίων χρησιμοποιεί πλέον μεταφορικά και ολιστικά την έκφραση «πρὸς ὅλον τὸν τῆς φιλοσοφίας [= τρόπος ζωής] κανόνα» (7, 21) [→ «φιλοσοφία ≡ κανόνας της ζωής», η φιλοσοφία είναι κανόνας].

B. Βιβλική-Παύλεια αφετηρία (Κ. Δ.) και οντολογικό περιεχόμενο του «κανόνα»

(Ο Απ. Παύλος είναι αυτός που πρώτος υιοθέτησε τον όρο και, καινοτομώντας, τού προσδίδει οντολογικό περιεχόμενο [κανόνας → Χριστός] και εσχατολογική προοπτική).

α. Ἐπιστολή πρὸς Γαλάτας (51 ↔ 58 μ.Χ.)

1. «Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὔτε περιτομή τι ἰσχύει οὔτε ἀκροβυστία [“νομικές” κατηγορίες], ἀλλὰ πίστις δι’ ἀγάπης ἐνεργουμένη [οντολογικές κατηγορίες]» (5, 6).
2. «Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὔτε περιτομή τι ἰσχύει οὔτε ἀκροβυστία [“νομικά” ιδιώματα], ἀλλὰ καινὴ κτίσις [οντολογικά ιδιώματα προσωποποιημένα (Χρ.)]» (6, 15).
3. «Καὶ ὅσοι τῷ κανόνι τούτῳ στοιχήσουσιν, εἰρήνη ἐπ’ αὐτοὺς καὶ ἔλεος, καὶ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ τοῦ Θεοῦ [= Εκκλησία]» (6, 16).

β. Ἐπιστολή πρὸς Φιλιπησίους (62 ↔ 64 μ.Χ.)

1. «Ἴνα εὐρεθῶ μὴ ἔχων ἐμὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ τοῦ νόμου, ἀλλὰ τὴν διὰ τῆς πίστεως» (3, 9).
2. «Ἐν δέ, τὰ μὲν ὀπίσω ἐπιλανθάνομενος, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος κατὰ σκοπὸν διώκω ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (3, 13-14).
3. «Ὅσοι οὖν τέλειοι, τοῦτο φρονῶμεν: [...] εἰς ὃ ἐφθάσαμεν, τῷ αὐτῷ στοιχεῖν κανόνι, τὸ αὐτὸ φρονεῖν» (3, 15-16).

Εἶναι, επομένως, σημαντικό για την μελέτη και σπουδή των Ἱερῶν Κανόνων να υπογραμμισθεῖ αφετηριακά *urbi et orbi* ὅτι ο Αποστολος των Ἐθνῶν Παύλος υιοθετεῖ πρωτογενῶς τον ὄρο «κανόνα» και μάλιστα τον αποδίδει και σχηματικά σε πλαίσιο προοπτικής, στην προς Γαλάτας επιστολή του πρώτα και, με ἴδια δομή απόδοσης, στην προς Φιλιπησίους επιστολή του με διαφορά τουλάχιστον μιας δεκαετίας: «Ο Χριστός είναι το τέλος της διαδρομῆς αὐτοῦ του κανόνα», «ο κανόνας οδηγεί προς τον Χριστό», ὄντας ο ἴδιος ο Χριστός ο «κανόνας». Με αὐτὴν την διττότητα ατενίζει τον ὄρο η Εκκλησία, η οποία, ὅπως θα φανεί και στην συνέχεια, είναι διάχυτα εμποτισμένη με τον ὄρο «κανόνας», ὄντας ο ἴδιος ο Χριστός «κανόνας».

- Παύλεια (μόνον) εἶναι τα βιβλικά χωρία περὶ κανόνος:
- Β΄ Κορ. 10, 13· 15· 16,
 - Γαλ. 6, 16,
 - Φιλιπ. 3, 16.

Δίπλα στον Απόστολο Παύλο και ενάμιση αιώνα μετά από αυτόν, ο πρώτος εκκλησιαστικός συγγραφέας που κάνει ιστορικά χρήση του όρου «κανών» στα έργα του είναι ο Κλήμης Αλεξανδρεύς (~150~211/215), με την φράση «εὐαγγελικὸς κανών»²⁰, αναφερόμενος στο σύνολο των 27 βιβλίων της Καινῆς Διαθήκης. Αξιοσημείωτο είναι ότι για ένα σύνολο βιβλίων της Αγίας Γραφῆς υιοθετείται ο όρος «κανών». Ακριβῶς με την ίδια λογική, για ένα σύνολο θεσπισθέντων Ἱερῶν Κανόνων υιοθετείται επίσης ο αυτός όρος «κανών» και παραμένει εν χρήσει ἀκόμη δύο αἰῶνες μετά (3ος-4ος αι.), μέχρι το τέλος του 4ου αι. (έλεγαν τότε κοινότητα, «[...] σύμφωνα με τον **Κανόνα**»²¹), όπου ο ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης, για το μέχρι την εποχή του κανονικό σύνολο Κανόνων τεσσάρων αἰώνων κάνει χρήση του νεολογικού και ακριβέστατου όρου «**Κανονική Οικονομία**» (καν. 1/383 μ.Χ.).

Στην Ελληνική γλώσσα και χρονικά πολύ πριν από τον Απόστολο Παύλο, η λέξη «κανών»²² (το πιθανώτερο είναι ότι προέρχεται από την αρχαιοελληνική λέξη *κάννα* [και *κάννη*] = *κάλαμος*, η ἀνάλυση της οποίας δίδει και πολλές ετυμολογίες), προτού να γίνει τεχνικός κανονικός όρος, έχει δαυιλή εννοιολογία, πολυμερή και πολύτροπη κατηγοριολογία, και σημαίνει αρχικά το τεμάχιο από λεπτό ξύλο, τον ευθύ πήχυ, τον ξύλινο και ευθύ χάρακα, που χρησιμοποιείται τόσο για την *χάραξη ευθειῶν γραμμῶν*, ευθυγραμμίζοντας προς αυτόν το χέρι μας (εξ ου και *υπογραμμός*), όσο και για την *μέτρηση του μεγέθους ἢ του ὕψους* ενός αντικειμένου (κλιμάκιο με δεκαδικές υποδιαίρεσεις), και, κατ' επέκταση, την ξύλινη λεπτή δοκό, την ξυλοδοκό, το γεωμετρικό ὄργανο, το εργαλείο δια του οποίου ελέγχεται η ευθύτητα κάποιας χαραχθείσας γραμμῆς ἢ η ευθυγραμμία κάποιας επιφάνειας. Στην διαχρονική ελληνική γραμματεία, ο όρος απαντά με πολλές και ποικίλες σημασίες, οι οποίες ξεπερνούν τις δέκα (10) στην πατερική γραμματεία, διανθισμένος με ποικίλες ἔννοιες και χαρακτηριζόμενος από έναν ευρύ εννοιολογικό πλούτο. Αρχικά, σε μία από τις πολλές αυτές ἔννοιες και με μεταφορικές προεκτάσεις, η λέξη σημαίνει ραβδίό λεπτό και εύκαμπτο, ευθεία ράβδος, γνώμων, βακτηρία, νάρθηκας, οβελός (εξ ου και *οβελίας*), οδός, όρος, ὄριο, *τάξη* («κατάλογος και τάξη κληρικῶν»²³ και «*τάξη κανόνα*», ὅπως *τάξη μεγέθους*, ἀπόστασης, διάστασης, κ.λπ.), σύνορο, «τύπος και υπογραμμός», γραμμῆ, περιχαράκωμα, στοίχος, ἀράδα, πρότυπο, πρωτότυπο, ἀρχέτυπο, δείγμα, παράδειγμα, υπόδειγμα (*μοντέλο*), ραβδίό του ἀρχιμουσικού, ἀρχή, οδηγός, οδηγία, *σήμανση* [οδού], δείκτης πορείας, οδοδείκτης, δρομοδείκτης, ἀνιχνευτής πορείας, το *σημαίνον*, *ράγα* [*regula* = κανόνας], *λύχνος*, κριτήριο, θεσμός, σύστημα, σειρά, στάθμη, μέτρο, γενική ἀρχή, ζυγός, κλάση, ἀξίωμα, βαθμός, διαδοχή, *αλληλουχία*, ἀγωγή, δίδαγμα, ἔθος, εθιμοτυπία, εθιμοταξία, κοινωνική θέση, πρόγραμμα, πρωτόκολλο, συλλογή κειμένων (τα οποία θεωρούνταν ως ἀρίστα

²⁰ «Τί δέ; οὐχὶ καὶ τὰ ἐξῆς τῶν πρὸς Σαλώμην εἰρημένων ἐπιφέρουσιν οἱ πάντα μᾶλλον ἢ τῷ κατὰ τὴν ἀλήθειαν εὐαγγελικῷ στοιχίσαντες **κανόνι**» (Στρωματεῖς, 3, 9, 18, εν *P. G.*, τ. 8, στ. 1168C, και *ΒΕΠ*, τ. 8, σελ. 34). Η φράση αυτή διασώζει ζωντανή την παράδοση χρήσης του όρου «κανών» στον 2ο και 3ο αι. Είναι συνεπῶς χαρακτηριστική η υιοθέτηση της παύλειας ορολογίας του 1ου αι.: «τῷ αὐτῷ στοιχεῖν **κανόνι**» (Γαλ. 6, 16 και Φιλιπ. 3, 16).

²¹ Βλ. καν. 14/Αντιοχείας (314), 1, 2, 5, 15/Α' (325), 9/Αντιοχείας (341), 3, 12/Βασιλείου (4ος αι.). Επίσης, βλ. αναλυτικότερα παρακάτω.

²² Ἡ ἐπίσημη ἀναφορὰ στὸν ὄρο «κανών», καθὼς καὶ ἡ θεολογικὴ διάκριση μεταξὺ «*ὄρου*» καὶ «*κανόνα*» ἀπαντᾷ ἤδη ἀπὸ τὸν 4ο αι.: «[...] συντόμους **ὄρους** ἐξεφωνήσαμεν τὴν [...] τῶν πατέρων πίστιν τῶν ἐν Νικαίᾳ κυρώσαντες· πρὸς δὲ τούτοις καὶ ὑπὲρ τῆς *εὐταξίας* τῶν ἐκκλησιῶν ῥητοῦς **κανόνας** ὠρίσαμεν [...]» (Ἐπιστολὴ τῶν ἐπισκόπων τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (381), στὴν λήξη τῶν ἐργασιῶν τῆς, πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μ. Θεοδόσιου· *Mansi*, τ. 3, σελ. 557. (Βλ. κατωτέρω καὶ Δ 22). Στὴν ἴδια προοπτικὴ κείται καὶ ἡ βιβλικὴ προτροπὴ: «Μὴ μεταίρει *ὄρια* [ὄρους καὶ κανόνες] αἰῶνια, ἃ ἔθεντο οἱ Πατέρες σου» (Παροιμ. 22, 28).

²³ Συναντάται 11 φορές με την ἔννοια αυτή στους καν. 16 και 17/Α', 1, 2, 6, 11/Αντιοχείας, 2/Δ', 1/Γενναδίου, 5/Ζ'.

υποδείγματα δοκίμου συγγραφής [Αλεξάνδρεια]), κατάλογος, μέτρο άλλων πραγμάτων, ενεργειών και καταστάσεων, ξύλο, χάρακας, πήχυς, ρήγα, ρήγλα, ευθεία ξύλινη ράβδος, δοκός, ξύλινη δοκός, στύλος, ξύλινος στύλος, αναλογία, σύνθεση, ευθύτητα, σημείο αναφοράς, καθώς και ευέλικτος *χαρακτήρας* που δεν εξαρτάται από ετεροκεντρισμένες (ανα)μετρήσεις. Επίσης, στην φιλοσοφική γλώσσα, η παράγωγη λέξη το «**κανονικόν**» χαρακτηρίζει την «λογική» στους Επικούρειους φιλοσόφους, ενώ το «**κανονίζω**» φιλολογικά σημαίνει χαράσσω, μετρώ, κρίνω σύμφωνα με έναν κανόνα, δίνω έναν κανόνα. Στην προοπτική αυτή με θεολογική εννοιολογία, εννοιολογικά παράγωγά τους είναι τα (κε)κανονισμένος, τακτικός, εύτακτος, ορισμένος, τακτοποιημένος, αποφασισμένος και φρόνιμος, ενώ παράγωγες λέξεις που ανήκουν σε τεχνική ορολογία είναι τα «**κανόνιο**» [όπως *Κανόνιον* του σωτηρίου έτους τάδε, καθορίζον τον ήχο, το εωθινό ευαγγέλιο, τις αποστολικές και ευαγγελικές περικοπές κάθε Κυριακής του όλου ενιαυτού των Ημερολογίων-Διπτύχων των Ορθοδόξων κατά τόπους Εκκλησιών] ή «**κανονάριο**» (= μικρό *κανόνιο*), «**κανονίζς**», «**κανονωτός**», «**κανόνισμα**», «**κανονιζόμενο**», «**κανονισμός**» (εξ ου και ο όρος *διακανονισμός*), «**κανονιστικός**» και «**κανονιστός**», χωρίς ο εννοιολογικός κατάλογος του όρου «κανών» να εξαντλείται μόνον σε αυτά. Τέλος, πολλές από αυτές τις προαναφερθείσες έννοιες συνθέτουν την *αποστολή* του όρου «κανών» και κυρίως τον βασικό λόγο για τον οποίο επιλέχθηκε από την Αρχέγονη Εκκλησία.

Η λέξη «κανών» είναι προφανώς ένας πολυσήμαντος και πολυδιάστατος όρος που προσέλαβε ανά τους αιώνες διάφορες έννοιες και σημασίες. Στην πορεία και εξέλιξη της Ελληνικής γλώσσας, η λέξη «κανών»²⁴ αναδείχθηκε σε πολύσημο τεχνικό όρο, λαμβάνοντας μία σαφώς μεταφορική έννοια γενικότερα με κάποιο εξειδικευμένο περιεχόμενο. Πράγματι, «κανών» καλείται, εκτός των ανωτέρω, και κάθε τι που χρησιμεύει ως *πρότυπο* για την ορθή εκτέλεση κάποιας πράξης, ως οδηγός της ή και ως κριτήριό της. Και οι Εκκλησιακοί Κανόνες, παρέχοντας την *ορθότητα πορείας*, το ορθόν και την αλήθεια, προσφέρουν ελεύθερα και αβίαστα σε κάθε άνθρωπο το *πρότυπο*, το ενδεδειγμένο μέτρο, το ασφαλτο κριτήριο, βάσει του οποίου καλείται αυτός να πολιτεύεται ή βάσει του οποίου δύναται αυτός να ελέγχει την ορθότητα της πορείας και των πράξεών του. Ο «κανών» αποτελεί έτσι έναν γνώμονα στέρεο (*στερρότητα*) και βάσιμο για την υλοποίηση προκαθορισμένων οραματισμών... Ειδικά δε στο μεταγενέστερο νομικό γλωσσάριο λαμβάνει ένα τελείως εξειδικευμένο περιεχόμενο (ο κανόνας σημαίνει την *νόρμα*), καθώς και αρχύτερα το αυτό στην εκκλησιαστική γλώσσα, όπου όμως ο «**κανόνας**», ως «**τύπος**»²⁵, **νοείται ως «μη νόμος»**²⁶, όπως προαναφέρθηκε και όπως θα φανεί σε ειδικό κεφάλαιο αμέσως παρακάτω. Αυτό ακριβώς υπονοεί ο περίφημος κανονολόγος ερμηνευτής Ιωάννης Ζωναράς με την χαρακτηριστική του διατύπωση: «Όρος γάρ ο **τύπος** και ο **κανών** λέγεται» και «Όρους δὲ τῶν Πατέρων τοὺς Ἱερούς **Κανόνας**

²⁴ Ο περίφημος κανονολόγος του Μεσαίωνα Ματθαῖος Βλάσταρης στην *Προθεωρία* τού έργου του «Σύνταγμα κατὰ στοιχείον» αναφέρει χαρακτηριστικά ὅτι *οι Πατέρες ονόμασαν κανόνες τα διατάγματά τους, χρησιμοποιώντας τροπικά την λέξη και από μεταφορά του «ορθού ξύλου»*. βλ. *Σύνταγμα ΡΠ*, τ. 6, σελ. 5-6.

²⁵ Βλ. αναλυτικότερα την ανάδειξη του κανόνα και την ταύτισή του με «τύπο», ως *εικονισμό*, στον Μ. Αθανάσιο, στην *Εγκύκλιο Επιστολή* του απευθυνθείσα προς τους συνεπισκόπους του, όπου λέγει «*κανόνες και τύποι ἐκ τῶν Πατέρων ἡμῶν καλῶς και βεβαίως παρεδόθησαν*» [1, 8] (*P. G.*, τ. 25, στ. 225Α, και ΒΕΠ, τ. 31, σελ. 195), κάνοντας συνώνυμη χρήση των δύο αρχαιολογικών όρων.

²⁶ Βλ. Ιωάννου Σχολαστικού, Πρόλογος στην *Συναγωγή Εκκλησιαστικῶν Κανόνων σε 50 Τίτλους-555* (όπου αποκαλεί προσφυσώς τους ιερούς κανόνες ως «*μάχαιρα του πνεύματος*», η οποία «*αποξέει σοφώς και τεχνικώς*» τις όποιες διολισθήσεις).

καλεῖ»²⁷. Και ἐδῶ τίθεται ξανά το ἐρώτημα, το οποίο θα αναλυθεῖ ἐπίσης παρακάτω. *Γιατί τελικά ἡ Ἐκκλησία δεν υιοθέτησε τον παλαιοδιαθηκικά και κληρονομικά οικεῖο σε αὐτήν ὄρο «νόμος» (torah) ἢ ἀκόμη και της κυρίαρχης περιρρέουσας ρωμαϊκῆς ατμόσφαιρας του ἀντίστοιχου ὄρου «νόμος» (lex), και προσέφυγε, ὅπως συνέβη και για το υποστατικό ὄνομά της «Ἐκκλησία» (Ecclesia), στον θύραθεν ἐλληνικό ὄρο «κανόν» (canon); Ὅπως διαφαίνεται ἀπό την ἀνωτέρω ἐννοιολογική και σημασιολογική ἀνάλυση του ὄρου «κανόν», μπροστά στην πολυσημία αὐτοῦ του ὄρου και στην πλουσιώτατη ἐννοιολογία του, που προσέφερε περιεχόμενο με μία ὄντολογική και ἐσχατολογική προοπτική, ὁ ὄρος «νόμος» κατέστη ἐν τέλει δυναστικός και περιοριστικός και ὡς ἐκ τούτου πτωχός, με ἀρκετά ἐλλείμματα ὄντολογικού ἀντικρύσματος.*

Πράγματι, ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, παρ' ὅλο που ὁ ἴδιος στο πρῶτο μέρος της ἐπιστολῆς του προς Ῥωμαίους προβάλλει ἐπιτακτικά τον νόμο, «ὥστε ὁ μὲν νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολή ἅγια καὶ δικαία καὶ ἀγαθή»²⁸, ἐν τούτοις μιλά στην πορεία για το «τέλος του νόμου» αὐτοῦ, καθὼς το τέλος αὐτοῦ του νόμου ταυτίζεται με τον ἐνσαρκο ἐρχομό του Χριστοῦ, τονίζοντας· «τέλος γὰρ νόμου Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι»²⁹... Και ἀκόμη, ὁ Ἀπ. Παῦλος εἶναι ἐπικριτικός για ὄλους ἐκεῖνους που ἐμμένουν και ἀκολουθοῦν τον νόμο, γράφοντας· «Ὅσοι γὰρ ἐξ ἔργων νόμου εἰσίν, ὑπὸ κατάραν εἰσὶ»³⁰. Τονίζει, ἐπίσης, στην ἴδια προοπτική ὅτι «ὁ νόμος οὐκ ἔστιν ἐκ πίστεως, ἀλλ' ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος ζήσεται ἐν αὐτοῖς»³¹. Εἰρήσθω δε ἐν παρόδῳ ὅτι ὁ «νόμος» ὡς ὄρος και ὡς ἐνιστορική πραγματικότητα δεν ἔχει και δεν διαθέτει ἀντίστοιχο εὔρος ἐνοιῶν με τον ὄρο «κανόνας». Αὐτὸ ὁδήγησε τον ἴδιο τον Ἀπόστολο Παῦλο, πρῶτον αὐτόν, να υιοθετήσῃ τον ὄρο «κανόν», ἐγκαταλείποντας τον παλαιοδιαθηκικό καθιερωμένο ὄρο «νόμος», και, στους τρεῖς αἰῶνες που ἐπακολούθησαν, να γίνει μία πολύσημη πραγματικότητα σε πολλές ἐκφάνσεις της Ἐκκλησιακῆς ζωῆς. Ἐνδεικτική εἶναι ἡ φράση του ἁγίου Κυπριανού-Συνόδου της Καρθαγένης (255): «[...], ἐκεῖνα πράττοντες, τὴν στερρότητα τοῦ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας **κανόνος** κρατεῖν»³². Ἢδη ἀπὸ τον 1ο αἰ. μ.Χ. μέχρι τις ἀρχές του 4ου αἰ., ὄλοι οἱ κανόνες (κυρίως οἱ Ἀποστολικοί, καθὼς και οἱ ὑπάρχοντες μέχρι τότε συνοδικοὶ του 3ου αἰ.), ὡς ἓνα *ἐνιαῖο σῶμα [κανονικό σύνολο]*, ὀνομάσθησαν [*ἐκκλησιακός*] **Κανόν**³³, ἀκριβῶς γιατί αὐτοὶ ἀναδύθησαν πρωτογενῶς στους κόλπους της Ἐκκλησίας ὡς ὁ ἀπαραίτητος *γνώμονας* και *χάρακας*, για να εὐθυγραμμίζουμε την ζωὴ μας εὐθυτενῶς και να την προσανατολίζουμε ἐσχατολογικά, ἐνώνοντας δύο (2)

²⁷ *Σύνταγμα ΡΠ*, τ. 2, σελ. 159 (στον καν. 19/Α'), και τ. 3, σελ. 306 (στον καν. 5/Καρθαγένης) ἀντίστοιχα.

²⁸ Ῥωμ. 7, 12.

²⁹ Ῥωμ. 10, 4.

³⁰ Γαλ. 3, 10.

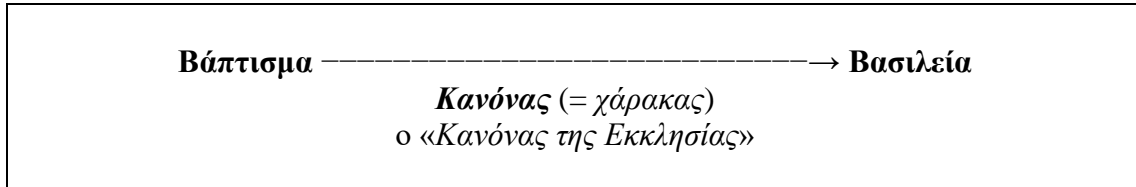
³¹ Γαλ. 3, 12.

³² Καν. 1/Κυπριανού.

³³ Κατὰ το ἔτος 303 μ.Χ., τέσσερις ἐπίσκοποι της Αἰγύπτου, οἱ ἐπίσκοποι Ησύχιος, Παχώμιος, Θεόδωρος και Φιλέας (ἐπίσκοπος Θμούεως), εὐρισκόμενοι (κατὰ την περίοδο του διωγμοῦ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ [303-305]), στην φυλακὴ, ἔγραψαν προς τον ἐπίσκοπο Λυκοπόλεως (της Θηβαΐδας στην Ἄνω Αἴγυπτο) Μελέτιο (ἡ ἐπιστολὴ διασώθηκε μόνον σε λατινικὴ μετάφραση [*P. G.*, τ. 10, στ. 1565-1568]), διαμαρτυρόμενοι διότι αὐτὸς προέβη σε παρ' ἐνορίαν (= ἐπισκοπήν) χειροτονίες πρεσβυτέρων στις *ἐπαρχίες* τους (την ἐποχὴ ἐκεῖνη: Ἐνορία ≡ Ἐπισκοπή ≡ Τοπικὴ Ἐκκλησία). Στην ἐπιστολὴ αὐτὴ οἱ τέσσερις ἐπίσκοποι τονίζουν σαφῶς τα ἀπὸ αὐτόν «πεπραγμένα» ὅτι ἦταν «ἀλλότρια του θεοῦ ἔθους» και του «ἐκκλησιαστικοῦ κανόνα». Βλ. ἐπίσης, καν. 14/Ἀντιοχείας (314), 1, 2, 5, 15/Α' (325), 9/Ἀντιοχείας (341), 3, 12/Βασιλείου (4ος αἰ.). Πηγαῖες και βιβλιογραφικὲς σχετικὲς ἀναφορὲς ὑπάρχουν ἐν *P. G.*, τ. 82, στ. 892, τ. 18, στ. 552, ΒΕΠ, τ. 18, σελ. 262, *P. G.*, τ. 20, στ. 1136, ΒΕΠ, τ. 24, σελ. 170, *P. G.*, τ. 25, στ. 225Α-228, ΒΕΠ, τ. 31, σελ. 195-196, *P. G.*, τ. 32, στ. 663-684, ΒΕΠ, τ. 55, 202-208.

σημεία («από δύο σημεία περνά μόνον μία ευθεία»), το **Βάπτισμά** μας με την **Βασιλεία** του Θεού. Ἔτσι, οἱ Ἱεροὶ Κανόνες ἤλθαν, γιὰ νὰ τμήσουν τὸν ἀέναο καὶ ἀτέρμονα κύκλο τοῦ χρόνου τῶν Ἀρχαίων, νὰ ὀρίσουν μία συγκεκριμένη *στιγμὴ ἀφετηρίας* (= **Βάπτισμα**) καὶ νὰ εὐθυτενίσουν³⁴, ὡς κανόνες (= *χάρακες*), τὴν πτωτικὴ ἀκοινωνιακὴ καμπύλη γραμμὴ πρὸς τὴν **Βασιλεία**, τὴν *εσχατολογικὴ ...«Γῆ τῆς Ἐπαγγελίας»*³⁵...

Δ 16.

Στὴν ἴδια προοπτικὴ, πρὸς τὰ τέλη τοῦ αὐτοῦ αἰώνα, ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης υιοθέτησε γιὰ αὐτὸ τὸ ἴδιο ενιαῖο σῶμα κανόνων καὶ γιὰ τὴν χρῆση τοῦ στους κόλπους τῆς Εκκλησίας τὸν ὄρο **Κανονικὴ Οικονομία** (383), ὁ οποίος ἀποτελεῖ *ονομασία* καὶ *ερμηνεία* ταυτόχρονα. Επομένως, ὁ ὄρος «κανόν» παραμένει ἐν χρῆσει καὶ κυρίαρχος ὄρος ἀπὸ τὴν εποχὴ τοῦ εισηγητῆ του, ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο (Γαλ. 6, 15) μέχρι καὶ τὸν Ἅγιο Γρηγόριο Νύσσης (καν. 1-383), γιὰ τοὺς τέσσερις πρώτους αἰῶνες, με εὐρεία τόσο γραπτὴ ὅσο καὶ προφορικὴ χρῆση ἀπὸ τὴν Εκκλησία³⁶. Εἶναι πλέον πασιφανές ὅτι πρόκειται ἀκριβῶς ἐδῶ γιὰ τὸν ἐξειδικευμένο τεχνικὸ ὄρο «κανόν», ποῦ ἐπιλέχθηκε τελικὰ ἀπὸ τὴν Εκκλησία στους τέσσερις πρώτους αἰῶνες τῆς ιστορικῆς τῆς πορείας, γιὰ νὰ σημαίνει πρωτίστως τὸ *εσχατολογικὸ* καὶ *οντολογικὸ* περιεχόμενο τῶν *Ἱερῶν Κανόνων*, κάτι ποῦ δὲν ἔχει καμμία σχέση με τὸν ὅποιο ἐγκόσμιο καὶ πολιτειακὸ νόμο, με τὸν ὁποῖο οἱ ἐκκλησιακοὶ κανόνες ἐπιδιώκουν ἐκούσια νὰ μὴν τέμνονται ποθενά (ἢ, τουλάχιστον, στα ὄντολογικὰ οὐσιώδη). Ειρήσθω ἐν παρόδῳ, ὅτι ὁ ὄρος «κανόν» μετανάστευσε στὴν Δύση, ἔχει περάσει ἀμετάφραστος σε ὅλες τὶς ἄλλες γλώσσες, ἐυρωπαϊκὲς καὶ μὴ, καὶ συναντάται ἔτσι μεταγραμματισμένος σε ὅλες τὶς λατινογενεῖς, τὶς σλαβικὲς καὶ τὶς φινο-ουγγρικὲς γλώσσες (canon-κανον-kanoni) ἀντίστοιχα, καὶ ὄχι μόνον...

Οἱ «Ἱεροὶ Κανόνες»³⁷ (Sacri Canones) τοῦ **Κανόνα**³⁸ εἶναι καὶ ὀνομάζονται *κανονικοί*, καὶ τὸ γεγονὸς αὐτὸ δὲν συνιστᾷ ταυτολογία ἢ περιττολογία. Τὸ πόσο δε

³⁴ Πβ. καν. 1/Κυπριανού.

³⁵ Πβ. Εβρ. 11, 9.

³⁶ Γιὰ τὸ ευρύτατο ἐννοιολογικὸ φάσμα τοῦ ὄρου, βλ. σχετικὰ τὴν ad hoc μελέτη γιὰ τὴν ἔννοια τοῦ «κανόνα» σε ὅλες τὶς πτυχές τῆς Εκκλησίας καὶ τῆς θεολογίας τῆς στο εἰσὶν ἔργο τοῦ Heinz OHME, *Kanon ekklesiastikos. Die Bedeutung des altkirchlichen Kanonbegriffs*, Berlin-New York, εκδ. Walter de Gruyter, 1998, 666 σελ.

³⁷ Γιὰ πρώτη φορά, οἱ κανόνες 2 καὶ 61/Πενθέκτης (691) καὶ 2/Ζ' (787), ὅπως καὶ στὴν συνέχεια οἱ κανόνες 8, 10 καὶ 11/Πρωτοδευτέρας (859-861), υιοθετοῦν, ἀν καὶ ἀρκετὰ μεταγενέστερα χρονικά σε σχέση με τὸν προηγούμενο ἀρχικὸ καὶ ἀνακεφαλαιωτικὸ ὄρο «Κανόν», τὴν ὀνομασία «**Ἱεροὶ Κανόνες**», ἡ ὁποία ἐπεκράτησε μέχρι σήμερα, ἀποκτώντας ἔτσι αὐτοὶ στο σύνολό τους ὄντολογικὴ ἰσοδυναμία καὶ σωτηριολογικὴ βαρῦτητα σε σχέση με τὶς «*Ἱερές Γραφές*» (πβ. π.χ. καν. 1/Θεοφίλου Ἀλεξ. κ.λπ.), ὡς πρὸς τὴν *προσ-ανατολιτιστικὴ εσχατολογικὴ προοπτικὴ* (οἱ Ἱεροὶ κανόνες *δὲν σώζουν ἀπὸ μόνοι τους* οὔτε καὶ ἀποτελοῦν τὴν Βασιλεία, ἀλλὰ δείχνουν [πρὸς] τὰ Ἐσχάτα καὶ τὴν Βασιλεία).

³⁸ Ἀπὸ αὐτὸν τὸν προϋπάρχοντα ὄρο, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ ἀναδύθηκε ἐντονότερα, μετὰ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο, στους χώρους τῆς χριστιανικῆς Αἰγύπτου, ἐμπνεύστηκε ὁ Μέγας Ἀθανάσιος καὶ ἔκανε χρῆση τοῦ ὄρου «Κανόν τῆς Ἁγίας Γραφῆς, Κανόν τῆς Καινῆς Διαθήκης κ.λπ.», μετὰ τὴν συνοδικὴ ἐντολὴ ποῦ ἔλαβε ἀπὸ τὴν Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο τῆς Νικαίας (325), καὶ ἐξαπέλυσε, ὡς ἐντολοδόχος τῆς, μία Εγκύκλιο, τὴν γνωστὴ ὡς ΛΘ' Εορταστικὴ ἐπιστολὴ «Περὶ τοῦ Κανόνα τῆς Ἁγίας Γραφῆς» (367). Βλ. *Συνοδικόν* (γνωστὸ καὶ ὡς τοῦ Βευεργίου), ἐν *P. G.*, τ. 138, στ. 560D-

ευρεία σημασία και χρήση έχει σήμερα το επίθετο «κανονικός» είναι περιττό να λεχθεί στο σημείο αυτό, ως προφανές. Πάντως, από εδώ έλαβε την αρχή. Όσο δε για το παράγωγο ρήμα «κανονίζω», αυτό σημαίνει ειδικότερα ότι ένας εκδιδόμενος συνοδικά κανόνας «αποτελεί κανόνα του Κανόνα» και «γίνεται αποδεκτός ως κανονικός». Για αυτό και τα «κανονικά» ονομάζονται και «κανονιζόμενα», επειδή κρίνονται «κανονιστά». Κατ' επέκταση, «ακανόνιστοι» λέγονται οι μη κανονικοί εκείνοι «κανόνες» (sic), τους οποίους οι συντάκτες τους ή κάποιοι άλλοι αυθαίρετα, όπως θα καταδειχθεί επίσης σε ειδικό κεφάλαιο αμέσως παρακάτω, και ερήμην της Εκκλησίας αποπειράθηκαν να τους εισαγάγουν στον Κανόνα ως κανονικούς κανόνες χωρίς να είναι κανόνες συνοδικής προέλευσης. Υπάρχει ακόμη και το ρήμα «αποκανονίζω», το οποίο θέλει να σημάνει την «απόρριψη ενός κανόνα ως νόθου και μη κανονικού». Οι κανονικοί κανόνες αποκαλούνται και «ενδιάθετοι» και «γνήσιοι», ενώ αντίθετα οι μη γνήσιοι «κανόνες» λέγονται «νόθοι» ή και «απόκρυφοι». Και τέλος, όπως το δόγμα (Σώμα Δογμάτων-Corpus Dogmatum) υπάρχει καταβεβλημένο στην Εκκλησία και διασαφείται και αντιδιαστέλλεται από κάθε αιρετική κακοδοξία, έτσι και ο κανόνας (Σώμα Κανόνων-Corpus Canonum) υπάρχει ορισμένος στην Εκκλησία και προβάλλεται και αντιδιαστέλλεται από οποιονδήποτε παρακάνονα. Έτσι, ο κοινός αυτός κλήρος δόγματος και κανόνος είναι σημαντικός, σημειολογικός και ευνόητος (πβ. καν. 2/Πενθέκτης). Συνοψίζοντας, για λόγους ευδιακρίσιας των Ιερών Κανόνων στην προσέγγισή τους, γίνεται χρήση όλων των ανωτέρω α) ομοειδών και β) αντιθετικών όρων με τις εξής ονομασίες: **α)** κανονικοί, γνήσιοι, «κυρωθέντες και παραδοθέντες» (καν. 2/Πενθέκτης), έγκυροι, ενδιάθετοι και κανονιζόμενοι, ενώ, στην αντίθετη περίπτωση, **β)** μη κανονικοί, μη γνήσιοι, «νόθοι και ξένοι της ευσεβείας, απόβλητοι και κήματα ψευδολογίας, ψευδεπίγραφοι, παρενειρόμενοι» (καν. 2/Πενθέκτης), άκυροι, ακανόνιστοι, παρακάνονες, απόκρυφοι και αντικανονικοί, οι οποίοι και πρέπει, μετά την αποστολική (καν. 60/Αποστολικός³⁹ [2ος-3ος αι.]) και την συνοδική εντολή (καν. 2/Πενθέκτης [691]) να γίνονται απόβλητοι από τον Κανόνα. Οι δε κανονικοί Ιεροί Κανόνες του Κανόνα είναι αυτοί που εκτίθενται αμέσως παρακάτω.

Οι τάξεις των Ιερών Κανόνων του Κανόνα

«Ἡ ἐκκλησιαστικὴ τάξις, μετὰ συναινέσεως ἐκάστου, καὶ ὁμοῦ πάντων, φυλακτέα ἐστί». (Κανόνας 2/Καρθαγένης).

«Ταύτην αἰδοίμεθα τὴν τάξιν, ἀδελφοί, ταύτην φυλάττομεν». (Άγιος Γρηγόριος Θεολόγος καὶ Κανόνας 64/Πενθέκτης).

Τρεις τάξεις (κανονοταξίες) των Ιερών Κανόνων επεκράτησαν ετεροβαρώς στην Εκκλησία κατά την διάρκεια της διςχιλιετούς ιστορικής πορείας τους (1ος-21ος αι.). Αυτές είναι κατά χρονολογική σειρά υιοθέτησής τους οι εξής:

566Α· Πηδάλιον, σελ. 583-585· Σύνταγμα ΡΠ, τ. 4, σελ. 78-80. Με το Συνοδικό συνεκφέρονται και τα σχόλια και οι σχετικές μαρτυρίες των κανονολόγων του Μεσαίωνα Ιωάννου Ζωναρά, Αλεξίου Αριστηνού και Θεοδώρου Βαλσαμώνος. Δίπλα σε αυτά, να ληφθούν υπ' όψιν και τα παραθέματα του Ματθαίου Βλάσταρη (P. G., τ. 144, στ. 1141Α-С, και Σύνταγμα ΡΠ, τ. 6, σελ. 145-146).

³⁹ Πβ. τα σχόλια του Ματθαίου Βλάσταρη, εν P. G., τ. 144, στ. 1141С-Д.

α) η **χρονική τάξη**, η χρονολογική κατάταξη των Ἱερών Κανόνων στις Πρωτοκανονικές Συλλογές, που αρχικά παρουσιάζεται εκτεταμένα στις χειρόγραφες και απογραφικές-αντιγραφικές εκδόσεις της Α΄ χιλιετίας,

β) η **συστηματική-καθ' ὕλην τάξη**, που είναι και η λιγώτερο διαδεδομένη και έπεται της προηγούμενης, από προσωπικές κυρίως πρωτοβουλίες, και

γ) η «**ιεραρχική**» **ομοειδής-κατά είδος τάξη**, που εμφανίζεται κυρίαρχα και επιβλητικά στις έντυπες Κανονικές Συλλογές της Β΄ χριστιανικής χιλιετίας, κατά τους πρώτους χρόνους της τυπογραφίας (1452 και εντεύθεν) στην Δύση και υιοθετήθηκε στην συνέχεια ευρέως και ανύποπτα στην Ανατολή από την έναρξη των έντυπων εκδόσεων (16ος αι. και επέκεινα) της Β΄ χιλιετίας.

Η υστερογενής αυτή τάξη (*ιεραρχική κανονοταξία*) επεκράτησε και στην καθ' ημάς Ανατολή δια μέσου των γενομένων κορυφαίων εντύπων εκδόσεων Ἱερών Κανόνων με αντίστοιχο *ερμηνευτικό περιεχόμενο* και *αναλυτικά ερμηνευτικά σχόλια* (*interpretatio canonis*) και *υπομνήματα-Catenæ canonicæ* (Κανονικές Κατένες, όπως και Κανονικές Συλλογές: *Πηδάλιον*-1800 και *Σύνταγμα Ράλλη-Ποτλή*-1852/59), όπως αναλύεται παρακάτω. Η εξέλιξη αυτή συμβαδίζει και με την ολοένα αυξανόμενη νομική χρήση του κειμένου των Ἱερών Κανόνων στα συγγράμματα των εκκλησιαστικολόγων της Νομικής επιστήμης εκατέρωθεν, σε Ανατολή και σε Δύση. Για τον λόγο αυτόν, σήμερα επικρατεί η τελευταία αυτή τρίτη τάξη Ἱερών Κανόνων, χωρίς να είναι εκδοτικά άγνωστες και οι άλλες δύο τάξεις στους ειδήμονες και τους μελετητές του Εκκλησιαστικού και Κανονικού Δικαίου. Ωστόσο, στην παρούσα «*Εισαγωγή* [*αείς άγωγή*»] στην Κανονική Οικονομία» εξετάζονται μόνον και κατ' αντιβολή η αφετηριακή αρχική και φυσιολογική **χρονική τάξη** (Α) και η υστερογενής και επικρατούσα «**ιεραρχική**» και **ομοειδής-κατά είδος τάξη** (Β) των Ἱερών Κανόνων.

Α. Οι Ἱεροί Κανόνες κατά χρονολογική διάταξη και ανά αιώνα (Α΄ χιλιετία-Πενθέκτη και άπασες οι Κανονικές Συλλογές της Α΄ χιλιετίας)

[Δ 17]. Χρονολογική κατανομή τῶν Ἱερῶν Κανόνων τῆς Ἐκκλησίας

[Κανόνες]

1ος αιώνας

- 1) Κανόνες τῆς Ἀποστολικῆς Συνόδου τῶν Ἱεροσολύμων [1]
(1 Ἀποστολική Σύνοδος)· Σύνολο: [1]

2ος-3ος αιώνας

- 1) Ἀποστολικοὶ Κανόνες (2ος-3ος αἰ.) [85]
2) Ἅγιος Κυπριανὸς (Τοπική Σύνοδος τῆς) Καρθαγένης (255) [1]
3) Ἅγιος Διονύσιος Ἀλεξανδρείας (†265) [4]
4) Ἅγιος Γρηγόριος Νεοκαισαρείας ὁ Θαυματουργὸς (†270) [11]
(Ἀποστολικοὶ Κανόνες, 3 Πατέρες)· Σύνολο: [101]

4ος αιώνας

- 1) Ἅγιος Πέτρος Ἀλεξανδρείας (†311) [15]
2) Ἡ ἐν Ἀγκύρᾳ Τοπική Σύνοδος (314) [25]

3) Ἡ ἐν Νεοκαισαρείᾳ Τοπικὴ Σύνοδος (~319)	[15]
4) Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν Νικαίᾳ (325)	[20]
5) Ἡ ἐν Γάγγρα Τοπικὴ Σύνοδος (~340)	[21]
6) Ἡ ἐν Ἀντιοχείᾳ Τοπικὴ Σύνοδος (341)	[25]
7) Ἡ ἐν Σαρδικῇ Τοπικὴ Σύνοδος (343)	[21]
8) Ἅγιος Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας ὁ Μέγας (†373)	[3]
9) Ἅγιος Βασίλειος Καισαρείας ὁ Μέγας (†378)	[92]
10) Ἡ ἐν Λαοδικείᾳ Τοπικὴ Σύνοδος (~380)	[60]
11) Β΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν Κωνσταντινουπόλει (381)	[7]
12) Τιμόθεος Ἀλεξανδρείας (†385)	[18]
13) Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος (†390)	[1]
14) Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Τοπικὴ Σύνοδος (394)	[1]
15) Ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης (†395)	[8]
16) Ἅγιος Ἀμφιλόχιος Ἰκονίου (†400)	[1]
(2 Οἰκουμενικὲς Σύνοδοι, 7 Τοπικὲς Σύνοδοι, 7 Πατέρες)· Σύνολο: [333]	

5ος αἰώνας

1) Θεόφιλος Ἀλεξανδρείας (†412)	[14]
2) Ἡ ἐν Καρθαγένῃ Τοπικὴ Σύνοδος (419)	[133]
3) Γ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν Ἐφέσῳ (431)	[8/9]
4) Ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας (†444)	[5]
5) Δ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν Χαλκηδόνι (451)	[30]
6) Ἅγιος Γεννάδιος (Τοπικὴ Σύνοδος τῆς) Κωνσταντινουπόλεως (459)	[1]
(2 Οἰκουμενικὲς Σύνοδοι, 1 Τοπικὴ Σύνοδος, 3 Πατέρες)· Σύνολο: [192]	

6ος αἰώνας

♦ ∅

7ος αἰώνας

1) Πενθέκτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἢ ἐν Τρούλλῳ (691)	[102]
(1 Οἰκουμενικὴ Σύνοδος)· Σύνολο: [102]	

8ος αἰώνας

1) Ζ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν Νικαίᾳ (787)	[22]
(1 Οἰκουμενικὴ Σύνοδος)· Σύνολο: [22]	

9ος αἰώνας

1) Ἡ Πρωτοδευτέρα Τοπικὴ Σύνοδος (861)	[17]
2) Ἡ ἐν Ἀγία Σοφίᾳ [Τοπικὴ ἢ Η΄] Σύνοδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως (879/880)	[3]
(2 Τοπικὲς Σύνοδοι)· Σύνολο: [20]	

Σύνολο ἀπάντων τῶν Ἱερῶν Κανόνων τῆς Ἐκκλησίας: [771]

Αυτοί είναι οι *εκκλησιαστικοί* και *κανονικοί* Ἱεροὶ Κανόνες της Εκκλησίας της Α΄ χιλιετίας *κατά την αρχική και φυσιολογική χρονική τάξη και ανά αιώνα*. Η παρούσα «Εισαγωγή στην Κανονική Οικονομία» έχει ως αντικειμενικό σκοπό να εισαγάγει τον μελετητή τους τόσο στην γνώση και το πνεύμα τους όσο και στον λόγο ύπαρξή τους και την προοπτική τους, σύμφωνα με την *Χρονολογική κανονοταξία*.

**Β. Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες κατά ομοειδή ιεράρχηση και κατά είδος
(Β΄ χιλιετία-Ἀπασες οἱ Κανονικές Συλλογές της Β΄ χιλιετίας)**

[ὅπως λανθασμένα επικράτησε μετά ἀπὸ δυτικές ἐπιδράσεις τοῦ Μεσαίωνα και διαρθρώθηκαν ἔτσι ὅλες οἱ επακολουθήσασες Κανονικές Συλλογές μέχρι σήμερα]

[Δ 18]. **Ὅμοειδής και ἱεραρχική κατανομή τῶν Ἱερῶν Κανόνων**

1. Οἱ Ἀποστολικοὶ Κανόνες (2ος-3ος αἰ.)

2. Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων (4ος-9ος αἰ.)

- ◆ Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν *Νικαίᾳ* (325)
- ◆ Β΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν *Κωνσταντινουπόλει* (381)
- ◆ Γ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν *Ἐφέσῳ* (431)
- ◆ Δ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν *Χαλκηδόνι* (451)
- ◆ Ε΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν *Κωνσταντινουπόλει* (553)
- ◆ ΣΤ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν *Κωνσταντινουπόλει* (680/681)
- ◆ Πενθέκτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν *Τρούλλῳ* (*Κωνσταντινουπόλει*) (691)
- ◆ Ζ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν *Νικαίᾳ* (787)

3. Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες τῶν Τοπικῶν Συνόδων (3ος-9ος αἰ.)

- ◆ Ἡ ἐν *Ἀγκύρᾳ* Τοπικὴ Σύνοδος (314)
- ◆ Ἡ ἐν *Νεοκαισαρείᾳ* Τοπικὴ Σύνοδος (~319)
- ◆ Ἡ ἐν *Γάγγρᾳ* Τοπικὴ Σύνοδος (~340)
- ◆ Ἡ ἐν *Ἀντιοχείᾳ* Τοπικὴ Σύνοδος (341)
- ◆ Ἡ ἐν *Σαρδικῇ* Τοπικὴ Σύνοδος (343)
- ◆ Ἡ ἐν *Λαοδικείᾳ* Τοπικὴ Σύνοδος (~380)
- ◆ Ἡ ἐν *Κωνσταντινουπόλει* Τοπικὴ Σύνοδος (394)
- ◆ Ἡ ἐν *Καρθαγένῃ* Τοπικὴ Σύνοδος (419)
- ◆ Ἡ *Πρωτοδευτέρα* (ἐν Κωνσταντινουπόλει) Τοπικὴ Σύνοδος (861)
- ◆ Ἡ ἐν τῇ *Ἁγίᾳ Σοφίᾳ* (ἐν Κωνσταντινουπόλει) [Τοπικὴ ἢ Η΄ Οἰκουμενικὴ] Σύνοδος (879/880)

4. Οἱ Πατερικοὶ Κανόνες (3ος-5ος αἰ.)

- ◆ Ἅγιος *Κυπριανὸς* (Σύνοδος) *Καρθαγένῃς* (255)
- ◆ Ἅγιος *Διονύσιος* Ἀλεξανδρείας (†265)
- ◆ Ἅγιος *Γρηγόριος* Νεοκαισαρείας ὁ Θαυματουργὸς (†270)

- ◆ Ἅγιος Πέτρος Ἀλεξανδρείας (†311)
- ◆ Ἅγιος Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας ὁ Μέγας (†373)
- ◆ Ἅγιος Βασίλειος Καισαρείας ὁ Μέγας (†378)
- ◆ Τιμόθεος Ἀλεξανδρείας (†385)
- ◆ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος (†390)
- ◆ Ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης (†395)
- ◆ Ἅγιος Ἀμφιλόχιος Ἰκονίου (†400)
- ◆ Θεόφιλος Ἀλεξανδρείας (†412)
- ◆ Ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας (†444)
- ◆ Ἅγιος Γεννάδιος (Σύνοδος) Κωνσταντινουπόλεως (459)

Συμπεράσματα

7 Οἰκουμενικὲς Σύνοδοι
 10 Τοπικὲς Σύνοδοι
 13 Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας

Δ 19.

Ὁμοειδῆς καὶ Ἱεραρχικὴ τάξη τῶν Ἱερῶν Κανόνων καὶ κατὰ εἶδος (B)

- 1) Οἱ Ἀποστολικοὶ Κανόνες (2ος-3ος αἰ.)
- 2) Οἱ ἱεροὶ Κανόνες τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων (4ος-9ος αἰ.)
- 3) Οἱ ἱεροὶ Κανόνες τῶν Τοπικῶν Συνόδων (3ος-9ος αἰ.)
- 4) Οἱ Πατερικοὶ Κανόνες (3ος-5ος αἰ.)

Διαφορά Χρονολογικής (Α)-“Δ 17” και «Ιεραρχικής»-Ομοειδούς (Β)-“Δ 18 και Δ 19” κατάταξης

Ἡ «εὐθεῖα ὁδός» (καν. 1/Κυπριανού) γίγνεται ἡμῖν ὑπογραμμὸς ἐς τὰ Ἔσχατα.

Υπάρχουν αρκετές Συλλογές Κανόνων, ιδιωτικές, ανεπίσημες και επίσημες⁴⁰, άλλες συμπληρωματικές ενός κανονολόγου ἢ ενός κανονοδίδη εκκινούμενου ἀπὸ προσωπική πρωτοβουλία, και άλλες συλλογικά ἔργα περισσοτέρων. Ἐν τούτοις, εἶναι αὐτονόητο ὅτι ἡ ἀπόπειρα τῆς κατὰ τὸ δυνατόν ἐγγύτερης και ταυτόχρονα προσιτῆς στο ἐκδοτικό πρωτότυπο ἐκδόσεως τῶν Ἱερῶν Κανόνων ἀποτελεῖ ἕνα ἐγχείρημα χωρὶς νόημα, σχεδόν ουτοπικό, εἴαν ὁ κανονολόγος ἢ οἱ κανονολόγοι (εἴαν και ὅταν αὐτοὶ συνεργάζονται...) δὲν διαθέτουν μία αἴσθησις που να τοὺς ἐπιτρέπει να ρίξουν ἕνα πρωταρχικό φῶς στο ὄντολογικό σύστημα τῶν Ἱερῶν Κανόνων. (Δὲν εἶναι ὅμως πιθανό, ἢ ἴσως και ἀναπόφευκτο, ὅτι ὁ μερικὸς και προσωπικός χαρακτήρας τοῦ παρόντος ἐγχειρήματος, ἀργά ἢ γρήγορα, να γίνῃ ἀντικείμενο ἐλέγχου ἀπὸ πλευρὰς τῆς μεταγενέστερης κριτικῆς;). Ὁ ἐκάστοτε κανονολόγος που προέβη ἤδη στο ἐγγὺς ἢ το ἀπώτερο παρελθόν σε ἕνα ἀνάλογο ἐγχείρημα διέθετε ἀναμφίβολα μία ἀσύγκριτη προσωπική ἐμπειρία και μία δική του κανονική ἐρμηνευτική αἴσθησις, καθὼς ὁ διαφορετικὸς τρόπος ἐκδόσεως τῶν Κανόνων ἀπὸ τοὺς τρεῖς με τὴν σειρά που ἐμφανίστηκαν στο ἱστορικό προσκήνιο (*χρονολογικός, συστηματικός-καθ' ὄλην, ἱεραρχικός-ομοειδής κατὰ εἶδος*), ἐκτὸς ἀπὸ *κείμενο*, συνιστά και (ἐπιλογή) *ερμηνεία(ς)*... Σε αὐτὴν τὴν νοηματική και λεκτική συνάφεια, ἀς ἐπιτραπεί, χάριν ἐυληπτότερης κατανόησης τοῦ συμπτώματος, να καταθέσω μία προσωπική ἐμπειρία: ζώντας στο κλίμα τῆς ἐπικρατήσασας ἀπὸ δυτικές κανονικές ἐπιδράσεις τρίτης κατηγορίας, αὐτῆς τῶν *ιεραρχικῶν-ομοειδῶν κανονικῶν ἐκδόσεων* (το ὁποῖο ἀναπτύχθηκε κατὰ τὴν διάρκεια σύνολης τῆς Β' χιλιετίας), εἶχα και ὁ ἴδιος ἀποσπασματική αἴσθησις τοῦ *γεγονότος-Ἐκκλησία* μέσα ἀπὸ τὴν χρονικά σπειροειδή – και διακριτά κατὰ εἶδος – ἀνάγνωσή τοὺς, ὅπως καταδεικνύεται στον παρακάτω πίνακα (Δ 20-Α).

Ὄντως, στην *δομική* αὐτὴ *ιεράρχηση* με τὸ λανθασμένο κριτήριο τῆς υποστατικῆς αὐθεντίας τῶν Ἱερῶν Κανόνων ὑπάρχει ἕνα οὐσιαστικό πρόβλημα μελέτης τοὺς. Ἡ ἀνάγνωσις πράγματι στην περίπτωση τῆς *Ομοειδούς κατάταξης* (πίνακας Δ 20-Α), κατ' ἀνάγκην *ιεραρχικά ομοειδῶν Κανόνων* και κατὰ δοξασίαν ἀπὸ ἀποψη «*αὐθεντίας*» (sic), γίνεται σε τέσσερα (4) ἐπίπεδα και σε τέσσερις (4) ἀλλεπάλληλες διαδρομές/κατευθύνσεις (*σπειροειδῆς-κυκλική ἀνάγνωσις*), ἐνῶ ἡ κάθε μία ἀνάγνωσις ξεχωριστά και αὐτονομημένα ἀφήνει *κενά κανονικῶν δεδομένων*, καθὼς και *σύγχυσις μνήμης* σε αὐτὰ τα γνωσιολογικά δεδομένα (τί διάβασε κάποιος πού; ποῖος κανόνας και πότε λέει τι; κ.τ.τ.):

⁴⁰ Βλ. σχετικά τὸ βτομο κανονικό ἔργο τοῦ Μητροπολίτου Σουηδίας και πάσης Σκανδιναβίας Παύλου Μενεβίσογλου μιας 25ετίας (1990-2014): βλ. κατωτέρω. Ὡστόσο, τὸ ἀνά χεῖρας Κανονικό Ἐγχειρίδιο πραγματώνεται κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τῆς σύγχρονης ἱστορικής κριτικῆς ἐρευνας σύνολης τῆς *κανονοθεσίας* τῆς Α' ἐκκλησιακῆς χιλιετίας και τῆς ἐπακολουθήσασας *κανονολογίας* τῆς Β' χριστιανικῆς χιλιετίας. Οἱ μελέτες αὐτές ὄντως ἀνέδειξαν τὴν διάκριση ἐκδοτικῶν κατηγοριῶν, ἀποκαλύπτοντας τὴν *χρονολογική-ἐξελικτική διάταξη* τῶν Ἱερῶν Κανόνων στις πρωταρχικές ἐκδόσεις τοὺς και, μετέπειτα, τὴν *συστηματική-επαγωγική κατανομή*, πρὶν καταλήξουν αὐτές στην σχετικά τελευταία και πολὺ μεταγενέστερη και ετεροκεντρισμένη *ιεραρχική δόμησις και διάταξή* τοὺς, ἀπὸ δυτικές ρωμαιοκαθολικές ἐκδοτικές ἀπομιμήσεις.

Δ 20.

Α.

1) Οικουμενικές Σύνοδοι	→ 4ος – 9ος αι. (1η χρονική διαδρομή ανάγνωσης)
2) Αποστολικοί Κανόνες	→ 2ος – 3ος αι. (2η χρονική διαδρομή ανάγνωσης) ⁴¹
3) Τοπικές Σύνοδοι	→ 3ος – 9ος αι. (3η χρονική διαδρομή ανάγνωσης)
4) Πατερικοί Κανόνες	→ 2ος – 5ος αι. (4η χρονική διαδρομή ανάγνωσης)

Το καθεστώς αυτό της αναγνωστικής σύγχυσης επιδεινώνεται και από το γεγονός ότι ορισμένες Κανονικές Συλλογές, αντί να προτάσσουν τους Αποστολικούς Κανόνες όλων των λοιπών κατηγοριών Κανόνων, τους εντάσσουν στην κατηγορία των Πατερικών Κανόνων και τους τοποθετούν τοιουτοτρόπως μετά και τους Κανόνες των Τοπικών Συνόδων⁴², ωσανεί “υποδεέστερους” (sic), και χρονολογούμενους στα τέλη του 4ου αιώνα (sic). Αντίθετα, αποκτά κανείς ολοκληρωμένη κανονική εικόνα του αυτού γεγονότος και περί της νεοπαγούς τότε Εκκλησίας, όταν, ακολουθώντας, δίκην ταινιοπλέγματος (το κοινώς λεγόμενον *γαϊτανάκι*), την *χρονική εξέλιξη και βαθμιαία χρονολογική θέσπιση των Κανόνων*, προβεί σε αντίστοιχη *χρονολογική ανάγνωση των Ιερών Κανόνων* (πίνακας Δ 21-Β), η οποία διασφαλίζει αυτήν την ολική εικόνα περί Εκκλησίας μέσα από το σύστημα της πηγαίας *προοδευτικής αποκάλυψης και της εμπειρικής επέκτασης του οραματισμού τους*, μακριά από μεταγενέστερες τεχνητές – και κάποιες φορές σκόπιμες – συνθέσεις θεσμικής ιεράρχησης:

⁴¹ Στην σαφώς ομοειδή και *ιεραρχική* έκδοσή του των Ιερών Κανόνων ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών Αμίλας Αλιβιζάτος (Αμ. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ, *Οι Ἱεροὶ Κανόνες καὶ οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ Νόμοι*, Ἀθήναι, Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (σειρά: Βιβλιοθήκη τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἀριθμ. 19), ¹1923, ²1949 καὶ ³1977, 750 σελ.) δεν ἀρκέστηκε σε αὐτό μόνον, ἀλλὰ ἐνέταξε σε «υποδεέστερη» *ιεραρχικά* κατηγορία τους Αποστολικούς Κανόνες (ἀπὸ σελ. 168 καὶ ἐπέκεινα, ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ ἀπὸ τὴν σελ. 19 ἐναρξῆς παράθεσης τῶν Ιερῶν Κανόνων), ἐντάσσοντάς τους ἐντελῶς αὐθαίρετα στὴν κατηγορία τῶν Κανόνων τῶν Τοπικῶν Συνόδων (sic). Αὐτὸν ἀκολουθοῦν ἄλλες δύο ἐκδόσεις Ιερῶν Κανόνων με *ιεραρχικὴ κατηγοριοποίηση* τῶν Κανόνων, με *ιεραρχικά κριτήρια αὐθεντίας*. α) Στὴν κριτικὴ καὶ σαφῶς ἐπίσης *ιεραρχικὴ* ἐκδοσὴ του ὁ Π.-Π. Ἰωάννου (P.-P. JOANNOU, *Discipline générale antique (IVe-IXe siècles). Tome 1, Les Canons des Conciles œcuméniques (IIIe-IXe siècles); tome 2.1, Les Canons des Synodes Particuliers; t. 2.2, Les Canons des Pères Grecs (Lettres canoniques)*, édition critique du texte grec, version latine et traduction française, [Pontificia Commissione per la Redazione del Codice di Diritto Canonico Orientale], Fonti, fascicolo IX, 4 τόμοι, Grottaferrata (Rome), Tipografia Italo-Orientale «S. Nilo», **1962-1964** [τριγλωσσο]) ξεκινᾶ πρώτα καὶ σε αὐτόνομο τόμο με τοὺς Κανόνες τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων (ἀπὸ τ. 1, σελ. 21/23 καὶ ἐπέκεινα) καὶ τοποθετεῖ μετὰ, στὸν 2ο τόμο τῶν Τοπικῶν Συνόδων (sic), τοὺς Αποστολικούς Κανόνες (τ. 2.1, σελ. 1/8). β) Στὴν ἐπίσης *ιεραρχικὴ* ἐκδοσὴ του ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Αθηνῶν Βλάσιος Φειδᾶς (βλ. Ἰω. ΦΕΙΔΑ, *Ἱεροὶ Κανόνες καὶ Καταστατικὴ Νομοθεσία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήναι, **1997**, 749 σελ.) προτάσσει καὶ αὐτὸς τοὺς Κανόνες τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, κατατάσσοντας τοὺς Αποστολικούς Κανόνες μαζί με τοὺς Κανόνες τῶν Τοπικῶν Συνόδων (ἀπὸ σελ. 190 καὶ ἐπέκεινα, ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ ἀπὸ τὴν σελ. 125 ἐναρξῆς παράθεσης τῶν Ιερῶν Κανόνων). Καὶ οἱ τρεῖς αὐτὲς ἐκδόσεις πραγματοποιήθηκαν με *ιεραρχικά κριτήρια αὐθεντίας*, παρὰ τὴν ἀντίθεση σε αὐτὸ τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου (κανόνας 2-691), καταστρατηγώντας ἐτσι οὐσιαστικὰ αὐτοὺς καθ’ ἑαυτοὺς τοὺς Ιεροὺς Κανόνες.

⁴² βλ. Αναστ. Κ. Βαβούσκου, *Κώδικας Νομοκανονικός. Ἱεροὶ Κανόνες, Βυζαντινὸ Δίκαιο, Κανονικὰ Παραπτώματα*, Θεσσαλονίκη 2016 (σελ. 249-262, ἀντὶ ἐναρξῆς ἀπὸ σελ. 11), νεοεκδοθὲν συμπληρωματικὸ ἔργο, τὸ ὁποῖο μεταφέρει συνοπτικὰ ὅλη αὐτὴν τὴν τριπλὴ παθογένεια (κώδικας, *ιεραρχικὴ* ἐκδοτικὴ δομὴ καὶ χρονολογικὴ ἀναστροφή-ἀντιμετάθεση) τῆς Β’ χιλιετίας στὴν Γ’ χιλιετία.

Δ 21.

B.

- Ιεροί Κανόνες → **1ος – 9ος αι. (Μοναδική χρονική διαδρομή ανάγνωσης)**
(πλοκή συγκερασμού, όπως στο γαϊτανάκι, σε ενιαίο και ολιστικό Σώμα Κανόνων)

Επί πλέον, με την υιοθέτηση της χρονικής τάξης και χρονολογικής σειράς επανατοποθέτησης των Ιερών Κανόνων, η προοπτική ανάπτυξης της πορείας της Εκκλησίας στην ενατένισή της διατηρείται ακεραία, αλώβητη και εκτυλίσσεται χρονικώς σταδιακά (γραμμική-αντικυκλική ανάγνωση), με το σύστημα ακριβώς της χρονικής προοδευτικής αποκάλυψης, μέσα από τους Κανόνες ανά τους αιώνες της Α΄ χιλιετίας. Με τον τρόπο αυτόν, πρακτικά, τα γλωσσικά επίπεδα και, κυρίως, τα επί μέρους αναφυόμενα ζητήματα του κάθε αιώνα δεν αναμειγνύονται και δεν συγχέονται ανεξαρτητοποιούμενα και αυτονομούμενα, ενώ ταυτόχρονα διατηρείται η ομοιογένεια κατανόησης του περιεχομένου και του οραματισμού τους. Και εάν ληφθεί υπ' όψιν ότι υπάρχει κοινή θεολογία στους Όρους και τους Κανόνες της εκάστοτε Συνόδου, τότε η μελέτη τους γίνεται σε πρακτική παραλληλισμού και νοητής αντιστοίχισης.

Δ 22.

Δομική και Έκδοτική διαφορά τῶν Ἱερῶν Κανόνων Α΄ και Β΄ χιλιετίας

Α΄ χιλιετία

Ἐκκλησιακή πρακτική

→ 1 επίπεδο

- Ἐνιαία **συνοδική αὐθεντία** καὶ μοναδική **χρονολογική κατάταξη** τῶν Ἱ. Κανόνων

Β΄ χιλιετία

Ρωμαιο-καθολική (καὶ κατ' ἀπομίμηση ἢ Ὁρθόδοξη) πρακτική

→ 2 επίπεδα

- Διακριτή **αὐθεντία** (4 διακριτὲς κατηγορίες καὶ 4 διαφορετικὲς αὐθεντίες)
- Ἀντίστοιχη διακριτή **χρονολογική κατάταξη** (4 διαφορετικὲς χρονικὲς διαδρομὲς)

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ παραπάνω γράφημα, οἱ εμφανόμενες πρακτικὲς ἐκδοσὲς τῶν Ἱερῶν Κανόνων καθ' ὅλη τὴν διάρκεια τῆς Β΄ χριστιανικῆς χιλιετίας – ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τοὺς Ρωμαιοκαθολικοὺς καὶ, ἐν συνεχείᾳ, ἀπὸ τοὺς Ὁρθοδόξους, ἐξ αἰτίας τῆς ἐκδοτικῆς ἀγνοίας τῆς Α΄ χιλιετίας καὶ ἐνὸς μειονεκτικῶς μιμητισμοῦ –, δεσμεύουν καὶ ἐγκλωβίζουν τοὺς Ἱερούς Κανόνες νὰ φέρουν αὐτοὶ

στους κόλπους τους αυτό που εξ αρχής και εξ ορισμού ετούτοι δεν έχουν, δηλ., αφ' ενός, τέσσερα (4) διακριτά επίπεδα αυθεντίας μείζονος και ήσσονος σημασίας και αφ' ετέρου, τέσσερα (4) διαφορετικά και αυτονομημένα επίπεδα χρονικής διαδρομής. Η Ρωμαιοκαθολική αυτή επινόηση και πρακτική κατέστρεψαν την ποιμαντική-σωτηριολογική δυναμική και αλλοίωσαν τον οντολογικό παλμό των Ιερών Κανόνων και την ενατένιση της εσχατολογικής προοπτικής τους, μετατρέποντάς τους σε νομικά κείμενα Κώδικα Αστικού Δικαίου, που επιβάλλουν στανικά την απόλυτη *τήρηση* και *εφαρμογή* τους (*sic*)...

Στην βάση του *οργανικού συσχετισμού* που εμφανίζεται παραπάνω, τίθεται ακριβώς και η χρονολογική-εξελικτική διάταξη των Κανόνων στο νεοεκδοθέν Κανονικό Corpus του υποφαινομένου (*Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας (1ος-9ος αἰ.)*). *Τὸ Corpus Canonum τῆς Ἐκκλησίας τῆς Α' χιλιετίας ἀπὸ τὸν Νομοκάνονα τοῦ Ἱεροῦ Φωτίου (883)*, Ἀθήναι, ἐκδ. Αποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος [σειρά «Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Νομοκανόνων» (BEN), ἀριθμ. 1], 2019, 751 σελ.). Πράγματι, ὅταν επικράτησε ἡ ιεραρχική-ομοειδῆς διάταξη στὴν ἐκδοσὴ τῶν Ἱερῶν Κανόνων σε σύνολη τὴν Β' χριστιανικὴ χιλιετία, ἀπεμπολήθηκε, κατὰ τὴν ἐναρξὴ τῆς καὶ ἀπὸ ρωμαιοκαθολικὸ κυρίως ἐπηρεασμὸ (ὅλες οἱ ἐντυπες ἐκδόσεις ἱερῶν Κανόνων ἐπὶ τρεῖς αἰῶνες, 16ος-18ος αἰ., μὴδὲ μίᾶς ἐξαιρουμένης, ἐγίναν στὴν Δύση, καὶ κυρίως ἀπὸ Δυτικὸς μελετητές), ἡ χρονολογικὴ σειρά ἐκδόσεως τῶν Κανόνων, ποὺ μεσουρανοῦσε στὴν Α' ἐκκλησιακὴ χιλιετία, καὶ χάθηκε εὐθύς ἀμέσως ἡ *ἀνάγνωσις προοπτικῆς*... Ἡ ιεραρχικὴ-ομοειδῆς επικράτησις ἐπιβλήθηκε ἐν τέλει, διότι λησμονήθηκε ὅτι ὅλοι οἱ Κανόνες θεσπίστηκαν ἢ επικυρώθηκαν *ισοβαρῶς καὶ ἰσοδύναμα*, ἀπὸ Οἰκουμενικῆς Συνόδου (τὴν Δ'-451, τὴν Πενθέκτη-691 καὶ τὴν Ζ'-787). Συνεπῶς, ἔχουμε Κανόνες *μόνον* Οἰκουμενικῶν Συνόδων στὴν Ἐκκλησία, ἀνεξαρτήτως συντακτικῆς προελεύσεως⁴³. Ἡ *χρονολογικὴ ἀνάγνωσις προοπτικῆς*, κατὰ συνέπεια, ἀλλάζει τὰ δεδομένα, διότι γίνεται *χρονικὰ γραμμικὴ*, παρακολουθοῦνται βήμα-βήμα ἡ ἀναδυόμενη πορεία τοῦ Ἐκκλησιακοῦ Σώματος με τοὺς ἀπότοκους Κανόνες τοῦ μέσα στὴν Ἱστορία, ἡ ἱστορικὴ συνέχεια, ἡ ἐξέλιξίς του, ἡ συνάφεια, τὰ συγκείμενα δημιουργίας τῶν Κανόνων, ὁ συσχετισμὸς προγενέστερων καὶ μεταγενέστερων Κανόνων, καὶ μέσα στοὺς κόλπους τῆς ἐνιαίας κανονοθεσίας ἀναδύεται ἓνα *consensus Canonum* (*ομοοραματιστικὴ* ὁμοφωνία τῆς Κανονικῆς Παράδοσης, παρά τις κάποιες φορές φαινομενικὴ *ἐναντιοφάνεια* μεταξύ παράτιτων κανόνων), ὄχι τόσο λεκτικὸ, ἀλλὰ προοπτικῆς, *προσανατολισμοῦ καὶ ομόστοχο*... Ὑπογραμμίζεται μόνον ὅτι ἡ πλήρης τοιουτοτρόπως *συμφωνία* (τὸ *consensus*) τῶν Κανονικῶν Συλλογῶν ἀποτελεῖ ἀναμφισβήτητα τὴν ἀσφαλὴ μαρτυρία τῆς ὁμόφωνης Ἐκκλησιακῆς Παραδόσεως σε ὅλη τῆς τὴν διαχρονία καὶ τὴν *συναπτὴ κανονοθεσία*, μίᾶ οὐσιαστικὰ *κανονικὴ λαμπαδηδρομία* ἐννέα αἰῶνων (1ος-9ος αἰ.). Εξ ἄλλου, ἀς ἐπισημανθεῖ ἐδῶ καὶ αὐτό, ἡ ιεραρχικὴ ἐκδοσὴ τῶν Κανόνων διευκόλυνε τὴν μέχρι τώρα νομικιστικὴ προσέγγισή τους (κάτι σαν “Ἀστικός Κώδικας”) καὶ τὴν δικανικὴ ἀνάγνωσή τους...

⁴³ Ὑπενθυμίζεται ἐδῶ ἡ Δ' με τὸν κανόνα 1, ἡ Πενθέκτη με τὸν κανόνα 2 καὶ ἡ Ζ' με τὸν κανόνα 1 Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Στους ἀναδειχθέντες καὶ επικυρωθέντες ἀπὸ τις δύο αὐτῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου Κανόνες προστίθενται καὶ οἱ Κανόνες δύο ἀκόμη Τοπικῶν Συνόδων, ποὺ ἐπονται χρονικὰ τῆς Ζ', ἴτοι τῆς Πρωτοδευτέρας (861) καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως/Ἁγίας Σοφίας (879-880), ἡ ὁποία λογίζεται ἀπὸ τις δύο ἐπίσημες Κανονικῆς Συλλογῆς, τὸ Ἀθωνικὸ *Πηδάλιον* καὶ τὸ Ἀθηναϊκὸ *Σύνταγμα ΡΠ*, ὡς Η' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Οἱ Κανόνες αὐτοὶ ἔχουν ἀποκτήσει γενικὸ καὶ ἐφάμιλλο κύρος, καὶ περιλαμβάνονται σε ὅλες σχεδὸν τις Κανονικῆς Συλλογῆς με ἀποκορύφωμα τὸ *Corpus Canonum τῆς Ἐκκλησίας* τοῦ Μεγάλου Φωτίου Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως αὐτὸ διαμορφώθηκε ὀριστικὰ τὸ ἔτος **883**.

Ἡ ευθύγραμμη πορεία των Ἱερών Κανόνων

Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες ὑποδεικνύουν τὸ *ὄρθον* καὶ τὸ *εὐθὸν* τῆς ἤδη χαραχθείσης ἰχνηλατημένης πορείας ἀπὸ τὸ ἐνιστορικό πέρασμα τοῦ Χριστοῦ (Α΄ Πέτρ. 2, 21) καὶ ὑπογραμμίζουν τὴν «εὐθεῖα ὁδὸ» (καν. 1/Κυπριανοῦ) πρὸς τὰ Ἐσχάτα καὶ πρὸς τὴν ἐπίγνωση τῆς Ἀληθείας.

«Οὐκ ἔστιν ἄλλως τὸν ἀγνοοῦντα τὴν ὁδὸν ἀσφαλῶς διανῶσαι
μὴ τῷ καθηγουμένῳ κατόπιν ἐπόμενον.
Ὁ οὖν ὁδηγῶν τῷ προηγείσθαι τῷ ἐπομένῳ τὴν ὁδὸν ὑποδείκνυσιν.
Ὁ δὲ ἐπόμενος τότε τῆς εὐθείας οὐκ ἐκτραπήσεται».
(Ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης, *Εἰς τὸν βίον Μωυσέως*, Λόγος Β΄-Θεωρία,
ἐν *P. G.*, τ. 44, στ. 409-410Α, καὶ *ΒΕΠ*, τ. 65Α, σελ. 162-163).

Ἄλλωστε, δεν πρέπει να λησμονεῖ κανεὶς ὅτι ἡ πορεία των Ἱερών Κανόνων ἀκολουθεῖ τὴν ευθύγραμμη διαγραμματικῶς πορεία του χρόνου, ἐντὸς τῆς Ἱστορίας καὶ του (πτωτικού) ἀκοινωνιακοῦ κτιστοῦ. Ὁ χρόνος εἶναι ὁ ἀξονας στον ὁποῖο κινεῖται καὶ τον ὁποῖο χρησιμοποιεῖ ἡ Ἐκκλησία, γιὰ νὰ ὁδηγήσει τὴν ἀδαμική Ἀνθρωπότητα στα Ἐσχάτα καὶ τὴν Βασιλεία. Ἡ αξιολογική καὶ ιεραρχική-ομοειδῆς κατὰταξη των Ἱερών Κανόνων ὑποχρεώνει τὸν ἀναγνώστη τους σε ἐπανακυκλούμενες χρονικὲς τροχιές ἀνάγνωσης, σε ἀλληλοτεμνόμενες ἐλλειπτικές, οφιοειδεῖς καὶ σπειροειδεῖς (spiral) χρονικὲς ἀναστροφές, πράγμα που στὴν σύλληψή τους θυμίζει τὴν ἀρχαιοελληνική εἰδωλολατρική ἀντίληψη περὶ τῆς ἀδιάπτωτης ἀνακύκλησης των πάντων, διότι ἡ ἀρχαιοελληνική φιλοσοφική σκέψη δεν μπορούσε νὰ ἀντιληφθεῖ τὴν ευθύγραμμη χρονική πορεία του ἀνθρώπου, καθὼς προσέκρουε στο ἀξεπέραστο ἐμπόδιο του θανάτου. Μόνον ἡ ἀτέρμονη κυκλοδρομία τῆς ζωῆς καὶ του φυσικοῦ κόσμου χάριζε στὴν ἀντίληψη αὐτὴ τὴν ψευδαῖσθηση τῆς ἀένης ὑπαρξῆς των πάντων. Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι ἡ πριμοδοτούμενη κατὰ τὴν Β΄ χριστιανική ὁμολογιακή χιλιετία ιεραρχική κατὰταξη των Ἱερών Κανόνων τούς ἀποκόπτει ἀπὸ ὀργανικό μέλος (μέρος) τῆς Ἐκκλησίας, ἐφ' ὅσον τους περιορίζει μόνον ἐντὸς του ἀδιέξοδου ἐνιστορικοῦ ἀκοινωνιακοῦ πτωτικοῦ κτιστοῦ (*νομικισμός*), καθιστώντας τους ἀπλῶς ἀρθρα ἐνός κώδικα *νομικῆς* καὶ *ἠθικῆς* συμπεριφορᾶς του ἀνθρώπου, ὡσάν νὰ ἦταν αὐτὸ ἀρκετό, γιὰ νὰ φθάσει ὁ ἀνθρώπος στὴν Βασιλεία καὶ στὴν κοινωνία με τὸν Τριαδικὸ Θεό, λησμονώντας τὸ λόγιο του Χριστοῦ ὅτι *κάποιοι «προάγονται εἰς τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ»*⁴⁴. Ἐξ αὐτοῦ, τὸ μόνον που ὑπολείπεται νὰ συναχθεῖ εἶναι ἡ διερώτηση: τί «ἀνάγκη» ἔχουμε τὸν Χριστό, ὅταν μπορούμε αὐτόνομα, «μοναχοί μας» νὰ ...κερδίσουμε τὴν Βασιλεία; Καὶ αὐτὸ, μέσῳ του θρησκευτικοῦ *νομικισμοῦ*, του ατομικοῦ *ἠθικισμοῦ* ἢ τῆς *νεοπλατωνικῆς ἀθανασίας* τῆς ψυχῆς!... Ὡστόσο, μιὰ Ἐκκλησία που ἀλλοιώνει καὶ χάνει τὴν *συστατική* τῆς *οντολογία*, ἐμφανίζεται παρακαμάζουσα πρὸς τὸν νομικισμό ἢ/καὶ τὴν ἠθικολογία...

Γιὰ νὰ ἐπιμείνουμε λίγο ἀκόμη συγκριτικά στὴν ἀρχαιοελληνική ἀντίληψη γιὰ τὴν ζωὴ καὶ τὸν κόσμο σε σχέση καὶ σε ἀντιδιαστολή με αὐτὸ που ὀραματίζονται καὶ στο ὁποῖο προσβλέπουν οἱ Ἱεροὶ Κανόνες, ἡ ζωὴ του ἀνθρώπου κατ' αὐτὴν τὴν ἀντίληψη ὀμοιάζει με *λαβύρινθο*. Ἀπὸ τὴν στιγμή που γεννιέται ὁ ἀνθρώπος βρίσκεται σε αὐτὸν τὸν λαβύρινθο καὶ προσκρούει σε ἐμπόδια, σε ἀδιαπόμενους τοίχους. Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες λειτουργοῦν σαν τὸν μίτο τῆς Ἀριάδνης· τους κρατᾶει ὁ ἀνθρώπος στο χέρι, ὅπως ὁ Θεσέας αὐτὸν τὸν μίτο, γιὰ νὰ τὸν ὁδηγήσουν ἀπὸ τὸ ἀδιαπέραστο πτωτικὸ ἀκοινωνιακὸ σκοτάδι στὴν Ζωὴ καὶ στο Φῶς. Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες

⁴⁴ Πβ. Μθ 21, 31.

είναι το *τροχιοδεικτικό νήμα* που δείχνει, συνδέει και ενώνει το Βάπτισμα με την Βασιλεία. Δίχως τους Κανόνες ο άνθρωπος αδυνατεί να ξεφύγει από τα λαβυρίνθια αδιέξοδα κάθε λογής του πτωτικού ενιστορικού κτιστού, θρησκευτικά, κοινωνικά, πολιτικά, ψυχολογικά (ατομικά ή συλλογικά). Προσκόπτει συνεχώς και (αυτο)τραυματίζεται, αδυνατώντας να βρει την έξοδο του Φωτός. Κάποιες φορές, παρασυρμένος από πρόσκαιρες επιτυχίες (*προσκαιριμότητα*), όταν έχει καταφέρει να διανύσει μια μεγάλη απόσταση, όταν προχώρησε σε «πρωτοϊδωτους» θαλάμους, θαυμάζει το είδωλό του (*ακοινωνιακός ναρκισσισμός*) στο παραμορφωτικό κάτοπτρο που χαίνει έμπροσθέν του, μη αντιλαμβανόμενος την χοάνη που χάσκει κάτωθι του, η οποία τον καταπίνει και τον εξεμεί και πάλι στην αρχή. «Η ζωή μας κύκλους κάνει», λέει αδιέξοδα και με αναστεναγμό παραίτησης το λαϊκό άσμα, αποδίδοντας αυτό που εμπειρικά ζει ο άνθρωπος από την στιγμή που εξέπεσε από τον *Παράδεισο*, την *άμεση κοινωνία με τον Τριαδικό Θεό*. Για αυτό άλλωστε ο κύκλος θεωρήθηκε από τους Αρχαίους Έλληνες το τελειότερο σχήμα, διότι τον κύκλο έβλεπε ο άνθρωπος παντού, στην κυκλική εναλλαγή των εποχών, στην κυκλική εναλλαγή της ζωής και του θανάτου. Έτσι έμαθε ο άνθρωπος να ζει στον λαβύρινθο του σκότους και της σκιάς θανάτου, λειαινώντας αενάως με σισύφειο τρόπο τις αιχμηρές γωνίες, στρογγυλεύοντας το σχήμα, για να καθησυχάσει την ασίγαστη φωνή που μέσα του φώναζε για τον απωλεσθέντα Θεό. Και επειδή υπήρχε ασίγαστος αυτός ο πόθος Θεού, κατασκεύασε ανθρωπομορφικές θρησκείες, για να λατρεύει ό,τι κατά καιρούς τού ήταν βολικό, από μια αστραπή ίσαμε μια αγελάδα. Οι Ιεροί Κανόνες ήλθαν εν τέλει, για να τμήσουν τον αέναο και ατέρμονα ιστορικό κύκλο, να ορίσουν μια *στιγμή αφετηρίας* (= **Βάπτισμα**) και να ευθυτενίσουν την καμπύλη γραμμή προς την **Βασιλεία**, τα ποθεινά Έσχατα...

Προτείνεται, λοιπόν, εφεξής ένας νέος για τα μέχρι τούδε εκδοτικά έντυπα δεδομένα τρόπος ανάγνωσης των Ιερών Κανόνων, με *χρονολόγιο*, ήτοι σύμφωνα με την χρονική πορεία ιστορικής ανάδυσης και έκδοσής τους, και όχι με την ανύπαρκτη τελικά *επιμεριστική ιεραρχημένη αυθεντία* (sic). Πρόκειται ουσιαστικά για μία όντως ενδεδειγμένη *εξελικτική ανάγνωση*, για μία δομική ανάγνωση των Κανόνων. Η μελέτη αυτή (θα) αναδεικνύει άλλη δυναμική και (θα) δίδει αφορμή για άλλη προσέγγιση, γονιμότερο προβληματισμό και ευκολότερη εξαγωγή συμπερασμάτων. Η κατάταξη και έκδοση, επομένως, για την μελέτη των Ιερών Κανόνων να γίνεται πλέον κατά *χρονολογική σειρά*, η οποία είναι λογική και ενδεδειγμένη, και όχι *κατά αξία [αυθεντίας των] πηγών*, όπως λανθασμένα λέγεται μέχρι σήμερα, σύμφωνα με την ανυποψίαστη πάγια τάξη των Κανονικών Συλλογών και την κανονική χειρόγραφη και έντυπη παράδοση, που επικράτησε κατ' επηρεασμόν, υπό την επήρεια του νομικιστικού πνεύματος της Β' χριστιανικής χιλιετίας και, ως εκ τούτου, ετεροκεντρισμένα. Έτσι, η εκδοτική (επαν)εισαγωγή – και όχι ο τυχόν κάποιος *μεθοδολογικός νεωτερισμός* – της χρονολογικής αναδιάταξης των Κανόνων φαίνεται να τοποθετεί σε μία νέα προοπτική τις σχέσεις ανάμεσα στις τρεις μεθόδους συστημικού χαρακτήρα που προαναφέρθηκαν, οι οποίες ολοκλήρωσαν ήδη μια διαδρομή ιστορικής εμπειρίας, και των οποίων μέχρι τώρα υπογραμμίζονταν μάλλον οι υποστατικές προτεραιότητες παρά οι αποκλίσεις και αντιθέσεις τους. Τελικά, η ιδιομορφία ενός έργου αναφοράς δύσκολα μπορεί να ικανοποιηθεί από μία δομική αρχή. Τα δεδομένα του πρέπει να είναι ενήμερα μιας ολόκληρης κατηγορίας φαινομένων, σχετικά με τα οποία ο κανονολόγος ή ο κανονοδίφης δεν είναι δυνατόν να διαθέτει πληρότητα εξειδικευμένων γνώσεων.

Ανακεφαλαιώνοντας τα μέχρι τούδε λεχθέντα, υπενθυμίζεται μόνον εδώ ότι η ρίζα του όρου «κανόνα» είναι η λέξη «κάννα»/«κάννη», που σημαίνει *κάλαμος*. Ο όρος *κανόνας* είναι πολύσημος με πλούσιο εννοιολογικό περιεχόμενο, τόσο

κυριολεκτικό όσο και μεταφορικό. Μεταφορικά, επομένως, ως *κανόνας* θεωρείται καθετί που χρησιμεύει ως *πρότυπο* και *οδηγός* για την ορθή αντιμετώπιση μιας ενέργειας, μιας πράξης ή μιας κατάστασης. Αυτός είναι και ο λόγος που η Εκκλησία εξ αρχής υιοθέτησε την έννοια του «κανόνα», προκειμένου να διδάξει και να καθοδηγήσει τους πιστούς της στην ιστορική τους πορεία προς τα Ἐσχατα, και όχι μόνον περί της ορθής και αυθεντικής κατά Χριστόν ζωής, και να τους εντάξει έτσι ποσκλητικά στα σπλάχνα της ποντοπόρου «Νοητής Νηός». Κάποιες από τις σημασίες του όρου «κανόνας», όπως στύλος ξύλινος, δοκός, ράβδος, χάρακας, γνώμονας, όρος, όριο, δείκτης, σηματοδότης, δρομοδείκτης, οδηγός, οδοδείκτης, ευθύτητα, κ.ά., έχουν ειδική σημειολογία με την αρχετυπική αυτή επιλογή του όρου εκ μέρους της Εκκλησίας. Υπενθυμίζοντας μόνον τους χρονικούς σταθμούς υιοθέτησής του, ο όρος «κανόνας» στην χριστιανική γραμματεία συναντάται το πρώτον στην Παλαιά Διαθήκη, στα βιβλία της Ιουδίθ και του Μιχαία με κυριολεκτική έννοια (ξύλινος στύλος, δοκός), και στο Δ΄ βιβλίο των Μακκαβαίων, όπου παρουσιάζεται με μεταφορική έννοια και περιεχόμενο (*τρόπος ζωής*). Στην συνέχεια, απαντά στην Καινή Διαθήκη, (μόνον) στις επιστολές του Αποστόλου Παύλου προς Γαλάτας και προς Φιλιππησίους («...κανόνι...»). Εδώ γίνεται από τον Απόστολο των εθνών πρώτη φορά η χρήση του όρου «κανόνας» με ένα νέο διακριτό τρόπο και με εντελώς *καινό, εννοιολογικό και θεολογικό, περιεχόμενο*⁴⁵. Από εδώ και στο εξής ο όρος «κανόνας» για το Σώμα της Εκκλησίας θα έχει σαφώς και μόνον *οντολογικό* περιεχόμενο, που συνδέεται με το *θεανθρώπινο* πρόσωπο του Χριστού, και αποκλειστικά εσχατολογική προοπτική. Ο όρος ασφαλώς στην συνέχεια χρησιμοποιείται και σε άλλες πτυχές της Εκκλησιακής ζωής με παρεμφερές περιεχόμενο, ενώ ο ίδιος όρος *κανόνας* υιοθετείται ομότροπα και ομοιοπεριεχομενικά και στους τρεις (3) Ἄξονες της Θεολογίας στο επίπεδο της Οικονομίας:

Δ 23.

Αναβαθμική διάταξη των τριών (3) Δομικών Ἀξόνων της Θεολογίας, υιοθετούντων αντιπροσωπευτικά και πληθωρικά τον οντολογικό όρο «κανόνας»

- 1) Λατρεία/Υμνολογία/Λειτουργική – Θ. Ευχαριστία,
- 2) Βιβλική-Πατερική Θεολογία και Δογματική, και
- 3) Κανονική Οικονομία (Κανονικό Δίκαιο) – Ποιμαντική/Διαποίμανση των λαών

Θεμελιώδεις Συντεταγμένες των Ιερών Κανόνων της Εκκλησίας

«Οἱ ἱεροὶ καὶ θεῖοι Κανόνες τῶν μακαρίων Πατέρων ἡμῶν, οἱ
[1] καὶ τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν ὑπερείδουσι
[2] καὶ ὅλην τὴν χριστιανικὴν πολιτείαν κοσμοῦντες πρὸς θεῖαν ὁδηγοῦσιν εὐλάβειαν».
(*Τόμος τῆς Ἐνώσεως-10ος αἰ. [920]*
Mansi, τ. 18Α, στ. 344, καὶ *Σύνταγμα ΡΠ*, τ. 5, σελ. 10).

⁴⁵ Και αυτό συμβαίνει σύμφωνα με την εξαίρετη πατερική αρχή και πρακτική «καινοτομεῖν τὰ ὀνόματα» (ἁγ. Γρηγόριος ο Θεολόγος, *Εἰς τὰ Ἁγία Φῶτα*, Λόγος 39, § 12, ἐν *P. G.*, τ. 36, στ. 348B, καὶ ἐν *ΒΕΠ*, τ. 60, σελ. 78), δηλ. την μετατροπή φιλοσοφικών κατηγοριών σε ὄχημα ἔκφρασης της εκκλησιακής εμπειρίας και διδασκαλίας, η οποία (πρακτική) ἐπετέλεσε οντολογικές τομές μέσα στην πανανθρώπινη Ιστορία και δημιούργησε ἀπαράμιλλο πολιτισμό ἀνά την Οικουμένη, καθώς πάντοτε «τὸ ἐπιχειρεῖν ἐστὶ καινοτομεῖν»...

«Οὗτοι [οἱ Ἱεροὶ Κανόνες] πολὺ μὲν [1] τὸ ποικίλον καὶ διάφορον ἔχοντες τίμιοι λίθοι, μίαν δὲ τὴν τῆς Ἐκκλησίας ὑφαίνοντες οἰκονομίαν. [...]. Οὗτοι [δὲ-2] δεσπόταις νομοθετοῦσι καὶ δούλοις, ἄρχουσι καὶ ἀρχομένοις, γονεῦσι καὶ τέκνοις, ἀνδράσι καὶ γυναίξιν, [...]. (Ματθαῖος Βλάσταρις, «Προθεωρία», ἐν *Σύνταγμα ΡΠ*, τ. 6, σελ. 1 καὶ 4)

Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες εἶναι προσδιορισμένα *κείμενα εσχατολογικῆς ταυτότητας* καὶ *κείμενα υποστατικῆς φυσιογνωμίας* τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ ἐκκλησιακὸς οραματισμὸς τοὺς εἶναι ταυτόσημος καὶ ὁ αὐτὸς «χθές, σήμερον καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας»⁴⁶. Ἐμπνεύστηκαν *το εἶναι* τοὺς ἀπὸ *το ταυτόσημο εἶναι* τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἐσχάτων σὴν ἱστορικὴ συγκρότηση καὶ πορεία τῆς Ἐκκλησίας ἐντὸς τῆς Ἱστορίας πρὸς τὰ Ἐσχάτα. Ἐπιτελοῦν *ρόλο οδοδεικτῶν* σὲ ὅλες τὶς ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ καὶ λειτούργησαν ἀδιάπτωτα ὡς *εσχατολογικοὶ σηματοδότες* σὴν πορεία Τῆς ἐντὸς τῆς Ἱστορίας γιὰ δύο συναπτὲς χιλιετίες, παρά τὶς θεαματικὲς γεωπολιτικὲς μεταβολές, ὅπως ἐμφαίνονται παρακάτω σὶς **τρεις (3) Θεματικὲς Τριάδες**, πὺ ὑπέστη ἡ Ἀνθρωπότητα ἀνά τὴν Οἰκουμένη σὲ αὐτὸν τὸν διαρρέυσαντα ἱστορικὸ χρόνο καὶ πὺ διακρίνονται, ὅπως ἀναφέρεται καὶ παρακάτω, σὲ τρία (3) τεράστια διακριτὰ ἱστορικὰ φάσματα:

Δ 24.

I. Ἐκκλησιο-κανονικὴ διάκριση τῶν τριῶν (3) Χιλιετιῶν τῆς Ἐκκλησίας σὺ Γεωπολιτικὸ Διεθνὲς Σύστημα

- α) τὴν ἐποχὴ τῶν *Αυτοκρατοριῶν (1ος-18ος αι.)*,
- β) τὴν ἐποχὴ τοῦ *Ἐθνικοῦ Κράτους (19ος-20ός αι.)* καὶ, ἐσχάτως, σὴν ἐποχὴ μας,
- γ) τὴν ἐποχὴ τῶν *Ἀνοικτῶν πολυπολιτισμικῶν κοινωνιῶν (21ος αι. καὶ ἐπέκεινα)*.

καὶ σὲ τρεῖς (3) τεράστιες ἀντίστοιχες διακριτὲς καὶ ἀσύμμετρες ἱστορικὲς ἐποχές:

Δ 25.

II. Γεω-ιδεολογικὴ διάκριση τῶν τριῶν (3) Ἐποχῶν τῆς Ἀνθρωπότητας

1. Ἡ ἐποχὴ τῆς Προ-Νεωτερικότητας (... .. - 1453/1517)	- καθιερωμένο
→ Παράδοση	↓
2. Ἡ ἐποχὴ τῆς Νεωτερικότητας (1517 - 1940/48, 1960, 1993, 2001)	- σχετικοποιημένο
→ Ἐκδοχὲς πίστεως ⁴⁷ , Ἐκκλησίας ⁴⁸	↓
→ «Cujus regio, ejus religio»	↓
3. Ἡ ἐποχὴ τῆς Μετα-Νεωτερικότητας (1993 -)	- ἀποδομημένο
→ Κοινότητα	
→ Οἰκογένεια	

καὶ με τρεῖς (3) ἀντίστοιχες χιλιετίες χριστολογικῶν, ἐκκλησιο-κανονικῶν καὶ νέων ἀνθρωπολογικῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα παραμένουν με διάφορους τρόπους ἐνεργά:

⁴⁶ Πβ. Εβρ 13, 8.

⁴⁷ Ἡ πίστη εἶναι Ζωὴ καὶ ὄχι πεποιθήσεις.

⁴⁸ Πβ. *believing without belonging* καὶ *belonging without believing*.

Δ 26.

III. Γεω-εκκλησια(στι)κή Τριάδα

1. Χριστολογικά προβλήματα (1η χιλιετία) - ἐπιλυθέντα
2. Ἐκκλησιολογικά προβλήματα (2η χιλιετία [P/K-2006, O-2016, Π-2017]) - ἀνεπίλυτα
3. α. Ἐκκλησιολογικά προβλήματα (3η χιλιετία) - ἀνεπίλυτα
β. Ἀνθρωπολογικά προβλήματα (3η χιλιετία) - ἀνεπίλυτα

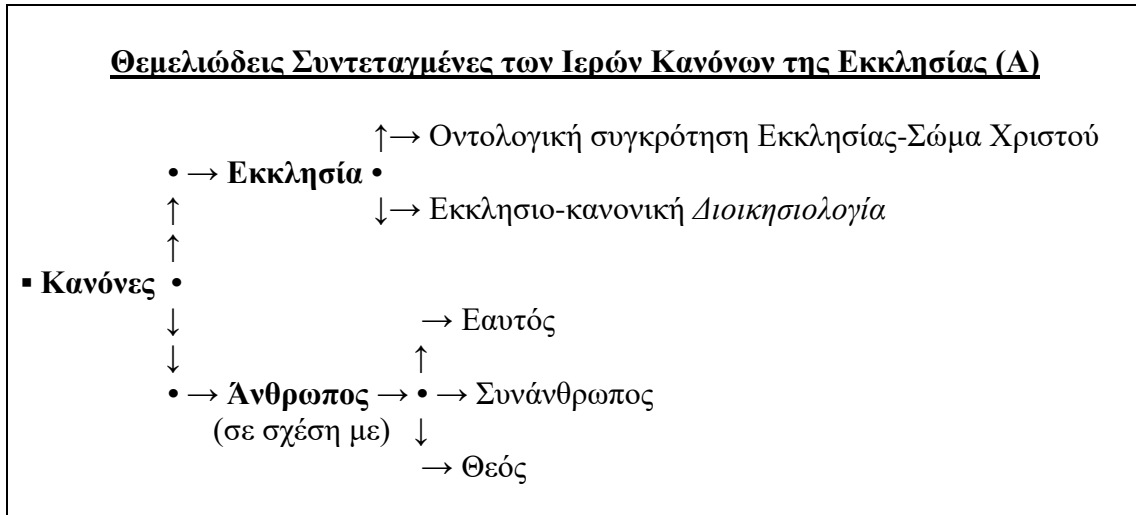
Παραδόξως, ωστόσο, και στα τρία (3) αυτά διαφορετικά γεωπολιτικά φάσματα ή αντίστοιχα στις τρεις (3) αυτές προσφάτως αναδειχθείσες με τον τρόπο αυτόν διαφορετικές και ασύμμετρες γεω-ιδεολογικές εποχές, ή αντίστοιχα ακόμη στις τρεις (3) χριστιανικές χιλιετίες με τα παραπάνω εμφανώς κυρίαρχα προβλήματα που ταλάνισαν και ταλανίζουν την Εκκλησία, οι Ιεροί Κανόνες επαληθεύθηκαν ως προς την εξαγγελλλόμενη αλήθειά τους και παραμένουν όχι μόνον *εν ισχύ μέχρι σήμερα* – ένα μοναδικό και ανεπανάληπτο γεγονός στο παγκόσμιο κοινωνικό και δικαιοσύνη σύστημα του κυβερνοχώρου – αλλά και διατηρούν την *οντολογική επικαιρότητά* τους στην εποχή μας, όπως αταλάντευτα και αμετεώριστα την διατήρησαν σε κάθε διαφορετική εποχή. Με άλλα λόγια, οι Ιεροί Κανόνες αποτελούν *ζώσα πραγματικότητα* και, όπως το όνομά τους που επελέγη από την ίδια την Εκκλησία υποδηλώνει, δίδουν τις κατευθυντήριες γραμμές οντολογικής καθοδήγησης στο πλήρωμα της «Νοητής Νηός», της Εκκλησίας του Χριστού, δια μέσου των αιώνων. Αυτό έχει την σαφή εξήγησή του.

Τους Ιερούς Κανόνες της Εκκλησίας, στο πρωτίστως *εσχατολογικό* τους είναι, τους διαπερνούν δύο κυρίαρχες συντεταγμένες, οι οποίοι αντιπροσωπεύουν το επίκεντρο των προτεραιοτήτων τους, και μάλιστα *αλληλοπεριχωρητικά*: **(1) η Εκκλησία** και **(2) ο άνθρωπος**: με άλλα λόγια, η *πραγμάτωση και η οικονομία της Εκκλησίας εντός της Ιστορίας*, και η *εσχατολογική πρόσληψη και σωτηρία του ανθρώπου*. Και ακόμη προσδιοριστικότερα και σε προοπτική αλληλοπεριχώρησης, οι Ιεροί Κανόνες αποβλέπουν, από την μία μεριά, στην *πραγμάτωση της Εκκλησίας εσχατολογικά* μέσα στην Ιστορία, για να προσλάβει Αυτή τον άνθρωπο και σύνολη την Δημιουργία, και, από την άλλη, στην πλαισίωση του ανθρώπου όχι μόνον σε προσωπικό και διαπροσωπικό επίπεδο, αλλά και σε επίπεδο *ενχρίστωσης και εκκλησιοποίησης* τού ιδίου και σύνολης της Δημιουργίας. Πίσω, επομένως, από αυτόν τον *διττό κανονικό οραματισμό*, υπάρχει ένας κοινός παρονομαστής που ονομάζεται *οντολογική κοινωνία* (κοινωνία προσώπου με τον εαυτό του, κοινωνία προσώπων, κοινωνία Εκκλησιών, κοινωνία προσώπων εντός της Εκκλησίας, κοινωνία του ανθρώπου με τον Θεό, κοινωνία των ανθρώπων με τον Τριαδικό Θεό, κοινωνία του Χριστού με την Εκκλησία Του) και που κάνει αυτούς τις δύο *κεντροφόρες* συντεταγμένες και ταυτόχρονα αλληλοσυντεταγμένες να αλληλοπεριχωρούνται, όπως στο Εκκλησιακό Υφαντό το στιμόνι και το υφάδι... Πρόκειται για μία πολυδιάστατη και πολυεπίπεδη *κοινωνία* με εσχατολογικά ιδιώματα, που συμπεριλαμβάνει σύνολο τον δημιουργικό οραματισμό του Θεού από την ανάδυση της Εκκλησίας στην Ιστορία με την επιλογή του Αβραάμ, την Ενσάρκωση και την Ανάσταση του Χριστού μέχρι την Πεντηκοστή και το επέκεινά της με την ιστορική συγκρότηση της Εκκλησίας. Τοιουτοτρόπως, καθίσταται σαφές ότι οι *Εκκλησιακοί Κανόνες* αποτελούν *ερμηνεία της Θεολογίας* στην εμπειρική διάσταση της Εκκλησιακής ζωής και συνιστούν, ως σύνολο, την δομημένη *Εκκλησιολογία της Εκκλησίας*, θεμελιώνουν δηλαδή μία Εκκλησιολογία, που σήμερα, στην εποχή μας,

εποχή της Μετα-νεωτερικότητας με τα διαιωνιζόμενα *εκκλησιο-κανονικά* (1-*Εκκλησία*) και με τα μόλις εν τῷ παρόντι χρόνῳ αναδυόμενα νέα *ανθρωπολογικά* (2-*άνθρωπος*) προβλήματα, είναι και παραμένει το κατ' ἐξοχὴν *ζητούμενο* (*desideratum*) για την Εκκλησία...

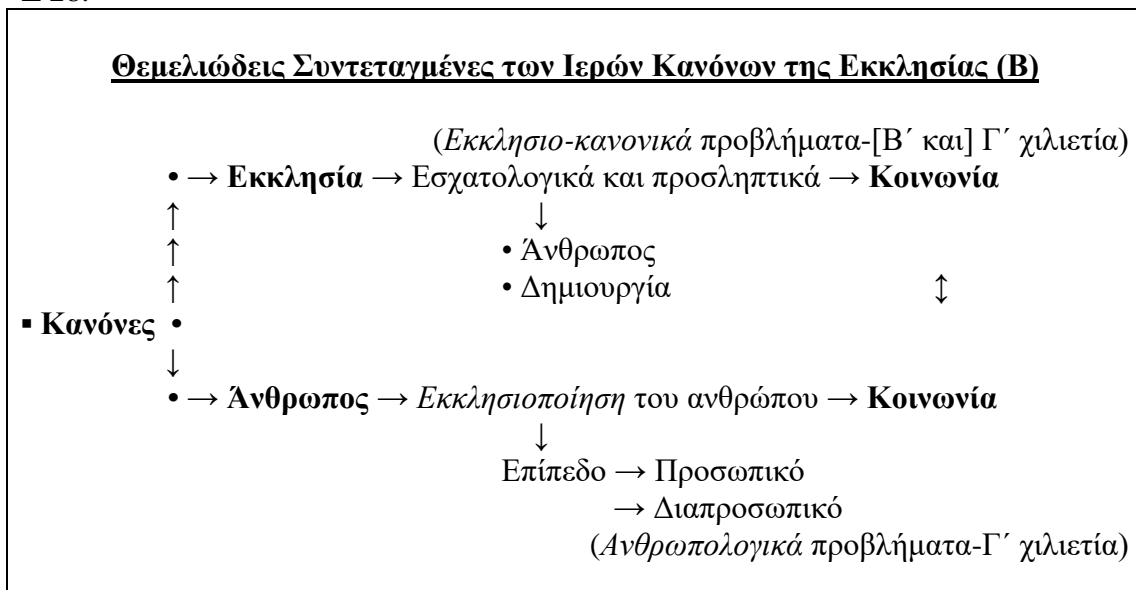
Πριν παρουσιασθούν τα επιμέρους *εκκλησιο-κανονικά* (1-*Εκκλησία*) και νεο-αναδυόμενα *ανθρωπολογικά* (2-*άνθρωπος*) προβλήματα σε διαγραμματική μορφή, ἔχει πρωταρχικό ενδιαφέρον να αναδειχθούν οι επιμέρους εσωτερικές πτυχές που υπάρχουν μέσα στα δύο αυτά οντολογικά φάσματα, την *Εκκλησία* και τον *άνθρωπο*, ὅπως ακριβῶς διαγραμματίζεται παρακάτω.

Δ 27.

Τα δε προαναφερθέντα επιμέρους *εκκλησιο-κανονικά* (1-*Εκκλησία*) και νεο-αναδυόμενα *ανθρωπολογικά* (2-*άνθρωπος*) προβλήματα αλληλοπεριχωρούνται και εμφανίζουν σήμερα τον παρακάτω συσχετισμό σε διαγραμματική παρουσίαση.

Δ 28.

Όταν κανείς αντιληφθεί τις δύο αυτές *κεντροφόρες συντεταγμένες* των Ἱερών Κανόνων της Εκκλησίας και αρχίσει να μελετά τους Κανόνες, ἔχοντας ως βάση αυτήν πλέον την *μέθοδο* («μόνον ὁ ἀγαπῶν ἐννοεῖ» τοὺς Ἱεροὺς Κανόνες, ἵνα «sentire

cum Ecclesia») και αυτό ως κριτήριο προσέγγισης και σπουδής τους, τότε διανοίγεται μπροστά του ανύποπτα μία ήπειρος οντολογικής αγάπης για τον *άνθρωπο* και διαδιάστατων καταστάσεων για την *Εκκλησία*, που ξεφεύγουν από το συρρικνωτικό πεδίο της νομ(ικιστ)ικής θέασης των Κανόνων. Πρόκειται αποκλειστικά για την θεολογική θεώρηση των Ιερών Κανόνων με εκκλησιακά κριτήρια και όχι με ανθρώπινα μέτρα. Με άλλα λόγια, δεν επιτυγχάνεται ο εσχατολογικός οραματισμός της Εκκλησίας, όταν με ανθρώπινα και ενιστορικά κριτήρια, «άνθρωπίνοις λογισμοῖς, τὰ τοῦ Θεοῦ μετρήσαντες ἠσχύνθησαν τῇ οἰκονομίᾳ»⁴⁹ της Εκκλησίας. Τότε γίνεται αντιληπτό, γιατί *ἡ λογική του νομικίζειν συρρικνώνει το κανονίζειν*. Τότε γίνεται επίσης αντιληπτό, γιατί ἡ εκχώρηση νομικῶν πρωτοβουλιῶν και προτεραιοτήτων στους κόλπους της Εκκλησίας γίνεται καθοριστικός αιτιώδης παράγοντας για νομική και αιωνιστική διολίσθηση σε καταστάσεις “Βαβυλώνιας αιχμαλωσίας” σε χώρες νομικισμού του Καίσαρα. Οι Ιεροὶ Κανόνες, υποστατικά και ἀπό μόνοι τους, οδηγούν ἐξ ορισμοῦ τα Εκκλησιακά δρώμενα και πράγματα στο ἐπέκεινα αιωνιστικῶν δομῶν του «νῦν αἰῶνα»⁵⁰, συνιστώντας οἱ ἴδιοι ασφαλιστικές δικλίδες μη εγκλωβισμού της Εκκλησίας στις οριζόντιες προοπτικές της ἐκάστοτε Πολιτείας, πέρα ἀπό νομικιστικά στρογγυλέματα και προκρούστειες θεσμικές μεθοδεύσεις του «νῦν αἰῶνα»... Και ἀκόμη, ἡ προσέγγιση αὐτή ἀποκαλύπτει και μία ἄλλη διάσταση των Ιερών Κανόνων, τὴν *ευχαριστιακή-οντολογική*, καθὼς το περιεχόμενό τους εἶναι *εμπειρικό*, ὡς *εσχατολογικό*, και ἐκφεύγει αὐτό ἀπὸ τὴν οριζόντια πολιτειακή και πολιτειαρχική θέαση τῆς Νομικῆς ἐπιστήμης· διότι, ὡς συνελόντι εἰπεῖν, στην Νομικὴ ἐπιστήμη, ὅπως και στην Φιλοσοφία, προηγείται ἡ *θεωρία* και ἡ *θεωρητικὴ σύλληψη* τῆς *πράξεως*, ἐνὼ στην Θεολογία και τους Ιεροὺς Κανόνες ἡ *πράξις (ορθοπραξία)* προηγείται τῆς «θεωρίας», ἡ ὁποία δεν ἀποτελεῖ ὡστόσο θεωρητικὴ σύλληψη καθ’ ἐαυτήν, ἀλλὰ *λεκτικὴ [«θεωρητικὴ»] ἀπόδοση (ορθολογία, ορθοτόμηση) τῆς προϋπάρχουσας οντολογικῆς ἐμπειρίας τῆς Εκκλησίας in loco και in tempo*, ὅπως θα διαφανεῖ ἀναλυτικότερα παρακάτω.

Συνοψίζοντας, οἱ δύο αὐτές *κεντροφόρες συντεταγμένες* (1-Εκκλησία και 2-άνθρωπος) των Ιερών Κανόνων, κατὰ μία πλήρη συστοίχιση, προσφέρονται και σήμερα ἀπὸ τὴν Εκκλησία για τὴν διαχείριση των δύο μεγάλων συστάδων προβλημάτων, που ἐκβάλλουν ἀπὸ τις προηγούμενες χιλιετίες και που υφίστανται και στην ἐποχὴ μας: ἀπὸ τὴν μία μεριά, τα **εκκλησιο-κανονικά προβλήματα**, που μάς κληροδοτήθηκαν ἀπὸ τὴν Β΄ χιλιετία – και φθάνουν ἀνεπίλυτα στην ἀρχὴ τῆς Γ΄ χιλιετίας –, και, ἀπὸ τὴν ἄλλη, τα νέα **ανθρωπολογικά προβλήματα**, που μόλις ἄρχισαν ευρύτητα και πολυπτυχία, καθὼς και ἀνεξέλεγκτα, να ἀναδύονται με τὴν ἐναρξὴ του 21ου αἰ. τῆς μόλις ἀρξαμένης ἐπίσης Γ΄ χιλιετίας. Συνεπῶς, και σήμερα, τὸ *ζητούμενο* (desideratum) – και ὄχι μόνον τὸ *δεδομένο* (datum) – εἶναι αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ διττὴ πραγματικότητα, ἡ ὁποία ἀπετέλεσε τὸ κοινὸ ποιητικὸ αἴτιο τῆς ἀνάδυσης των Ιερών Κανόνων στην ἐποχὴ τῆς κανονοθέσπισης-κανονοθεσίας (1ος-9ος αἰ.) στην προοπτικὴ τῆς πολυπύθηντος ἐκατέρωθεν *οντολογικῆς κοινωρίας*: ἡ *Εκκλησία* και ὁ *άνθρωπος*. Με βακτηρία τους ἴδιους αὐτοὺς Κανόνες θα ποδηγετεῖται ἡ Εκκλησία και ὁ *άνθρωπος* σήμερα και στο μέλλον...

⁴⁹ Ἰωάννης Χρυσόστομος, *Εἰς τὴν Β΄ πρὸς Τιμόθεον Ἐπιστολήν*, Ὁμιλία Β΄, § α΄, ἐν *P. G.*, τ. 62, στ. 607Α.

⁵⁰ Β΄ Τιμ. 4, 10.

Ἡ ευχαριστιακή-οντολογική και εσχατολογική ταυτότητα των Ἱερών Κανόνων

«Ἐν αὐτοῖς οὐκ ἔστι προσθεῖναι, καὶ ἀπ' αὐτῶν οὐκ ἔστιν ἀφελεῖν».
(Κανόνας 1/Ζ'. Πβ. Δευτ. 4, 2· 13, 1· Ἀποκ. 22, 18-19).

«Τοῖς τὴν ἱερατικὴν λαχοῦσιν ἀξίαν, μαρτύριά τε καὶ κατορθώματα
αἱ τῶν κανονικῶν διατάξεων εἰσιν ὑποτυπώσεις· ἃς ἀσμένως δεχόμεθα».
(Κανόνας 1/Ζ').

Μέσα σε αὐτὴν τὴν ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσα πολυσημία τοῦ ὀρου «κανόνων» θα πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ ὁ βαθύτερος λόγος, γιὰ τὸν ὁποῖο ἡ Ἐκκλησία τὸν υἱοθέτησε, γιὰ νὰ ἐκφράσει κάτι τὸ διακριτό, τὸ ξεχωριστό, τὸ διαφορετικὸ καὶ τὸ νέο, κάτι τὸ καινὸν ἐναντι τοῦ παλαιοῦ κόσμου, τὴν στιγμὴ που προσελάμβανε ὡστόσο τὸν «νόμο» (*torah*) ὡς παλαιοδιαθηκικὴ κληρονομία. Πράγματι, στὴν προοπτικὴ τῆς **υποστατικῆς ταυτότητάς** τους, οἱ ἱεροὶ Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας ἐκφράζουν πρωτίστως καὶ κατ' ἀρχὴν ἓνα καινὸ δεδομένο, ἢτοι **εσχατολογικὴς πραγματικότητες** μέσα στὴν Ἱστορία με ἀρχικὴ αἰτία ἀνύποπτες τοπικὲς καὶ χρονικὲς ἀφορμὲς (συγκυρίες καὶ συνάψεις) σε δεδομένο χωρόχρονο στὴν πορεία τῆς πρὸς τὰ Ἐσχατά, ἀκριβῶς διότι (καὶ) οἱ Κανόνες συνιστοῦν μέσα στὴν Ἱστορία **εσχατολογικὸ εἰκονισμὸ**. Ἡ Ἐκκλησία, υἱοθετώντας ἀνθρώπινα συμβατικὰ λεκτικὰ σχήματα, δυσκολεύεται ὄντως νὰ περικλείσει ἐξαντλητικὰ τὴν ὄντολογικὴ καὶ ταυτόσημα εσχατολογικὴ ἐμπειρία τῆς μέσα σε πεπερασμένες κειμενικὲς Διατάξεις, γιὰ αὐτὸ ἀκριβῶς οἱ Ἱεροὶ Κανόνες δὲν εἶναι στατικοί. Χρειαζέται ἔτσι κόπος καὶ θεολογικὴ διείσδυση, γιὰ νὰ ἀνιχνεύσει κανεὶς τί ὑπάρχει πίσω ἀπὸ τὸ λακωνικὸ καὶ ἀφαιρετικὸ κείμενο τῶν ἱερῶν Κανόνων. Με τὴν ἐννοία αὐτὴ καὶ με διάθεση λογοτομῆς, οἱ ἱεροὶ Κανόνες ἔχουν μίαν θεολογικὴ καὶ ὄντολογικὴ ἐκτετατότητα, ἡ ὁποία προδίδεται ὅταν συρρικνώνονται **νομικιστικὰ** ἐντὸς τοῦ πλέγματος τῆς Ἱστορίας. Αὐτὸ που εἶναι **θεολογικὸ** εἶναι καὶ **κανονικὸ**, καὶ, ἐπομένως, αὐτὸ που εἶναι **κανονικὸ** εἶναι, καλεῖται νὰ εἶναι, **θεολογικὸ**. Με ἄλλα λόγια καὶ ὅπως ἐξηγήθηκε παραπάνω, ἡ λογικὴ που επικράτησε κατὰ τὴν διάρκεια συνόλης σχεδὸν τῆς Β' χιλιετίας ἀπὸ δυτικούς κυρίως ἐπηρεασμούς, ἦταν ἡ **λογικὴ τοῦ νομικίζεῖν, ἡ ὁποία συρρικνώνει ἐξ ὀρισμοῦ τὸ κανονίζειν**. Πάνω ἐδῶ κεῖται καὶ ἡ γνωστὴ **διαπάλη Ἐκκλησιακῶν Κανόνων καὶ Πολιτειακῶν Νόμων**, που προέκυψε στα πρόσφατα χρόνια τῶν Ἐθνικῶν Κρατῶν (19ος-20ός αι.), καθὼς στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀκριβῶς ἐδράζεται βαθύτερα καὶ ἡ συνεπαγόμενη **διαπάλη κανονικότητας καὶ νομιμότητας**, που υποβόσκει καὶ υποφῶσκει στὶς δισχιλιετῆς πλέον σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας (καὶ ἐκτετατῆρα τῆς Κοινωνίας), ὅπως καὶ σε ἄλλα πεδία, ἀκριβῶς γιὰ τὸ Κανονικὸ Δίκαιο τῆς Θεολογίας ἐγκοιλῶνεται **δισδιάστατα** καὶ ταυτόχρονα **δύο διακριτὲς ἐν ἐνότητι πραγματικότητες**, τὴν πραγματικότητα τῆς Βασιλείας πρῶτα καὶ ἔπειτα τὴν πραγματικότητα τῆς Ἱστορίας (**Κανονικὴ ἀρχὴ τῆς εσχατολογικῆς προτεραιότητας**), ἐνῶ τὸ Πολιτειαρχικὸ-Ἐκκλησιαστικὸ Δίκαιο τῆς Νομικῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Πολιτείας κινεῖται ἐξ ὀρισμοῦ καὶ μεθοδολογικὰ στὴν ὀριζόντια διάσταση **μίας καὶ μόνης πραγματικότητας**, αὐτὴν τῆς Ἱστορίας καὶ τῆς πολιτειακῆς ὄντοτητας, ἐντὸς τῆς ὁποίας κινεῖται καὶ τὴν ὁποία ὑπηρετεῖ πιστὰ καὶ ἀποκλειστικὰ. Σε αὐτὸν τὸν λόγο οφείλεται καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ «Πολιτειακὸ Ἐκκλησιαστικὸ Δίκαιο» ἀδυνατεῖ νὰ ἀφομοιώσει στὸ πεδίο δράσης του τὶς δύο αὐτὲς πραγματικότητες καὶ μένει ἐξ ὀρισμοῦ καὶ ἐνσυνείδητα ἐγκλωβισμένο στὴν μίαν – **μοναδικὴ** γιὰ αὐτὸ – πραγματικότητα, αὐτὴν τῆς Ἱστορίας (καὶ τῆς Πολιτείας, τοῦ σύγχρονου Κράτους). Με ἄλλα εὐσύνοπτα λόγια, τὸ Ἐκκλησιαστικὸ Δίκαιο τῆς Πολιτείας καὶ τὸ Κανονικὸ Δίκαιο (= **Κανονικὴ Οἰκονομία**) τῆς Ἐκκλησίας περιέχουν στους κόλπους τους

αντώνυμα νοήματα... Και από εδώ ακριβώς αρχίζουν οι δυσκολίες στην διαλεκτική τους σχέση.

Πράγματι, ίσως η απλή αναγνώριση και απερίφραστη παραδοχή ότι ο όρος «**Πολιτεία**» είναι μία ανθρώπινη επινόηση και ένα απόλυτα *ενδο-ιστορικό* δημιούργημα, από μόνη της αρκεί, για να κατανοήσει κανείς το μέγεθος της σημασίας του γεγονότος, ότι η «**Εκκλησία**» *υπάρχει/είναι συνάμα και ενδο-ιστορικά και εξω-ιστορικά/εσχατολογικά*. Επειδή η Εκκλησία *υπάρχει/είναι και εντός και πέρα από την Ιστορία*, η ίδια δεν μπορεί ποτέ να είναι αποκλειστικό και περιοριστικό υποκείμενο δικαίου κάποιας πολιτειακής έννομης τάξης στο περιορισμένο εύρος της *ακοινωνιακής* [≈ *πτωτικής*] Ιστορίας. Επομένως, η Εκκλησία, *υποστατικά*, δεν (προσ)εγγίζεται εξαντλητικά ούτε από το (Πολιτειαρχικό) Εκκλησιαστικό Δίκαιο καθ' εαυτό, ούτε από την εκάστοτε πολιτειακή έννομη τάξη, ούτε από την αντίστοιχη *νομοθετική παραγωγή* της, έστω και εάν αυτή η παραγωγή είναι μιας θετικής Πολιτειακής δικαιοταξίας έναντι της Εκκλησίας, όπως επισυνέβη κάποιες φορές στο *αυτοκρατορικό* όσο και στο *εθνο-κρατικό* παρελθόν (πβ. Ιουστινιανός και το Ελλαδικό σύστημα της «νόμφ κρατούσης Πολιτείας» αντίστοιχα, κ.λπ., εξ ου και η προκύψασα *νομοκανονική συνερμηνευτική*), γιατί το *εσχατολογικό «είναι»* της Εκκλησίας παραμένει (*εξ ίσου το ίδιο*) στο μέλλον, στο παρόν και στο παρελθόν⁵¹... Επομένως, το πεδίο του *Κανονικού Δικαίου της Εκκλησίας (Εκκλησιακό Κανονικό Δίκαιο)* είναι πολλαπλά ευρύτερο από το πεδίο του *Εκκλησιαστικού Δικαίου της Πολιτείας (Πολιτειακό Εκκλησιαστικό Δίκαιο)*. Το δεύτερο περιορίζεται στην ρύθμιση έννομων αγαθών, ενώ το πρώτο υπερκαλύπτει τις διαστάσεις της Δημιουργίας και αγγίζει τις εσχατιές της ατελεύτητης Βασιλείας του Θεού. Όμως, πώς εκφράζεται/κινείται εντός της Ιστορίας η Εκκλησία, η οποία είναι ταυτόχρονα *ενδο-ιστορική* και *εξω-ιστορική*, για τα φαινόμενα, τα οποία εμφανίζονται στον άνθρωπο *ενδο-ιστορικά* ως πολιτειακή πραγματικότητα και ως καθημερινότητα βίου; Φαίνεται ότι η απάντηση στο ερώτημα αυτό έχει να κάνει με το γεγονός ότι η Εκκλησία όχι μόνον δικαιούται, αλλά και καλείται και οφείλει να παρεμβαίνει τόσο με *εσχατολογικό προσανατολισμό* (αυτό είναι η *Θεία Λειτουργία* εντός της Ιστορίας), όσο και με *οντολογικούς οδοδείκτες* (αυτό είναι [τα *Δόγματα* και] οι *Ιεροί Κανόνες* της Εκκλησίας) στην *διανθρώπινη ενιστορική* αυτή πορεία, με απώτερο σκοπό την *ενότητα της διαφοράς* και της *διαλεκτικότητας* μεταξύ ανθρώπινης ενδο-ιστορικής και εσχατολογικής ύπαρξης.

Η δισχιλιετής ιστορική διαδρομή των Ιερών Κανόνων

«Μάθε τους Ιερούς Κανόνες...
ώστε να ξέρεις να τους σπας, όταν πρέπει και όπως πρέπει»...

Η διαδρομή που ακολούθησαν οι Ιεροί Κανόνες της Εκκλησίας στον ιστορικό χρόνο της Ανθρωπότητας ολοκληρώνει στον ουδό του 21ου αιώνα δύο (2) πλήρως συμπληρωμένες χιλιετίες, με χροιά *κανονοθεσίας* μιας χιλιετίας (Α' χιλιετίας) και με χρώμα *συνερμηνευτικής κανονολογίας* και *έντυπων εκδόσεων Ιερών Κανόνων* άλλης μιας χιλιετίας (Β' χιλιετίας).

Η Α' *εκκλησιακή χιλιετία*, η οποία συμπίπτει και με την συγκρότηση και τον ιστορικό βίο της Εκκλησίας, είναι η χιλιετία της *κανονογέννησης*, της *κανονοθέσπισης* και συνόλου του έργου της *κανονοθεσίας* της (1ος-9ος αι.). Σε αυτήν, ως περιεχόμενο

⁵¹ Πβ. Εβρ. 13, 8.

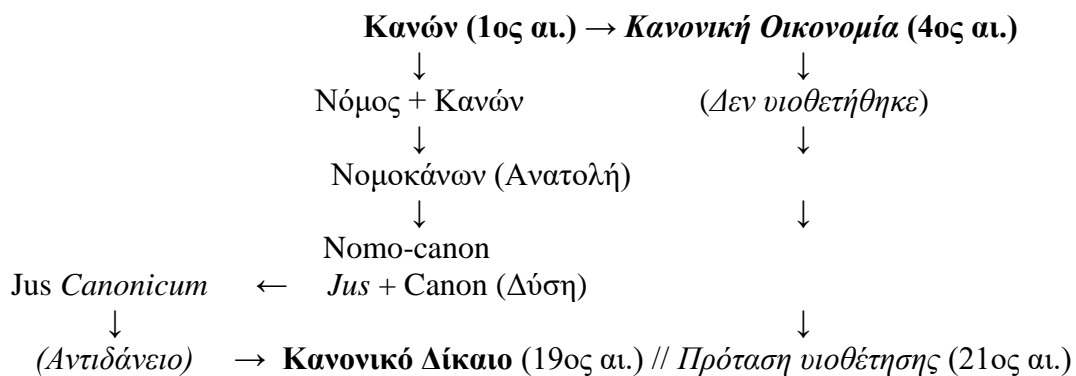
μέρος και συνέχεια τῆς τόσο εὐμορφα και ετυμολογικά αποκαλούμενης *Παράδοσης* (που σημαίνει στην οντολογική λειτουργία τῆς *σκυταλοδρομίας*) και ζωῆς τῆς Εκκλησίας, αναδύθηκαν οι Κανόνες αυτοί, ὄχι ως νομικά κείμενα ενός «Νομικοῦ Σωματείου» Δημοσίου ἢ Ἰδιωτικοῦ Δικαίου, ἢ ἀκόμη και μιας θρησκευτικῆς συσσωμάτωσης, ὅπως φαντάζει κάποιες φορές ἡ Εκκλησία σήμερα, ἀλλὰ ως καρπὸς μιας διαχρονικῆς δισδιάστατης ἐμπειρίας του Εκκλησιακοῦ Σώματος στην πορεία του προς τα οντολογικά Ἐσχάτα και τὴν Βασιλεία. Εἶναι κείμενα διόλου νομικά και *αιωνιστικά*, ἀλλὰ, κατ' ἀναλογία και κατὰ συστοίχιση προς τα λειτουργικά, τα βιβλικά και τα πατερικά-συνοδικά, κείμενα με οντολογικὸ περιεχόμενο και με σαφῆ εσχατολογικὸ προσανατολισμό. Δεδομένου ὅμως ὅτι αὐτὰ γεννήθηκαν μέσα στο ιστορικὸ γίνεσθαι τῆς Ἀνθρωπότητας, χαρακτηρίζονται ἀναπόφευκτα και ἀπὸ **ιστορικὴ συναφειακότητα**, ὅπως εἶναι κυρίαρχα ἡ γλῶσσα, ἡ θεολογικὴ δυναμικὴ του Εκκλησιακοῦ Σώματος στην δεδομένη ιστορικὴ στιγμή, το ιστορικὸ πλαίσιο που προκάλεσε τὴν ἀνάδυσή τους, κ.λπ. Εἰδικότερα, σχετικὰ με αὐτὸ το τελευταίον, θα ἦταν ἀδίκον να ἐμμείνουμε στην ιστορικὴ ἐπίφαση που ἐμφανίζει το κάθε κανονικὸ κείμενο και να ἀπωλέσουμε ἔτσι τὴν θεολογία που, ως πυρήνας, υφίσταται συμπτυκνωμένη πίσω ἀπὸ τον κάθε Κανόνα, τον χαρακτηριζόμενον ἀπὸ γλωσσικὴ λακωνικότητα και ποιητικὴ ἀφαίρεση, καθὼς και τὴν **θεολογία** ἐκείνη, που διαπεραιώνεται σε αὐτὰ τα κανονικά κείμενα. Αὐτὸ το τελευταίον χαρακτηριστικὸ τους θα μπορούσε να ἀποκληθεῖ, με ἕναν δάνειον ὄρον ἀπὸ τον Μ. Βασίλειον, «*κεκρυμμένος νοῦς*» των *Ἱερῶν Κανόνων*, ὅταν ο ἴδιος ἀναφέρεται σε τέτοιου εἶδους ιδιώματα των ἀναδυθέντων ιστορικὰ κειμένων τῆς Εκκλησίας: «Τὸ γὰρ μὴ παρέργως ἀκούειν τῶν θεολογικῶν φωνῶν, ἀλλὰ πειρᾶσθαι τὸν ἐν ἐκάστη λέξει καὶ ἐν ἐκάστη συλλαβῇ *κεκρυμμένον νοῦν* [= *φρόνημα*] ἐξιχνεύειν, οὐκ ἀργῶν εἰς εὐσέβειαν, ἀλλὰ γνωρίζοντων τὸν σκοπὸν τῆς κλήσεως ἡμῶν. [...]. Ἐπειδὴ δυσθήρατος ἢ ἀλήθεια, πανταχόθεν ἡμῖν ἐξιχνευτέα»⁵². Εἴαν αὐτὸ ἐξασφαλισθεῖ, ως κορυφαία προϋπόθεση στην προσέγγιση των *Ἱερῶν Κανόνων* τῆς Εκκλησίας, τότε τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά που ἀναδεικνύονται στην προσέγγιση αὐτὴ καθίστανται ευχερῶς ἐυδιάκριτα και προφανή.

Ἡ **Β' χριστιανικὴ χιλιετία** μᾶς διέσωσε μέσα ἀπὸ τις πολυποίκιλες *Κανονικὲς Συλλογές* και μέσα ἀπὸ μία πληθώρα ἐκδοθέντων και ἐν πολλοῖς ἀνέκδοτων ἀκόμη *Νομοκανόνων* (10ος-20ός αι.)⁵³ το κείμενο των *Ἱερῶν Κανόνων* τῆς Α' χιλιετίας ἀναλλοίωτο και ἀκέραιον, πέρα ἀπὸ κάποια ἀντιγραφικά (οπτικά ἢ ἀκουστικά) λάθη δευτερευούσης σημασίας στην χειρόγραφη ἀναπαραγωγή τους. Εἶναι ἀκριβῶς αὐτὸ το κείμενο των *Ἱερῶν Κανόνων*, που παραμένει *ἀδιάκοπα ἐνεργόν* μέσα στην δισχιλιετὴ Κανονικὴ Παράδοση τῆς Εκκλησίας μέχρι τὴν ἐποχὴ μας (21ος αι.). Ἐν τούτοις, μία ορατὴ ἀλλοίωση – διότι υπάρχουν ἀρκετές, τόσο ἀδιόρατες ὅσο και παράπλευρες, ἀλλοιώσεις – που ἔχει υποστεί ἡ δισχιλιετὴς αὐτὴ Κανονικὴ Παράδοση ἐγκείται στην ἐπίσημη ονοματοδοσία τῆς: ἀντὶ του οντολογικά και πατερικά ὀρθοῦ **Κανονικὴ Οικονομία**, «μια παλιὰ ἀγαπημένη, που βρίσκεται σήμερα σε ...ξένη ὀρολογικὴ ἀγκαλιά», και σε *παρανάνγνωση* (contre-sens) με παραπλανητικὲς ἀποδόσεις, ἀκούει στον ἀτυχὴ ἀντιδάνειον και ἐναντιοφανὴ ὄρον «Κανονικὸ *Δίκαιον*» (sic).

⁵² Βασιλείου του Μεγάλου, «Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος», κεφ. 1, § 2, ἐν *P. G.*, τ. 32, στ. 69B· πβ. καν. 91 καὶ 92/Βασίλειος.

⁵³ Το γεγονός ὅτι υπάρχουν ἀκόμη πολλοὶ ἀνέκδοτοι *Νομοκάνονες*, που βρίσκονται διάσπαρτοι και λησμονημένοι σε διάφορα μέρη, ἀπετέλεσε τον κύριον λόγον, για να ἐγκαινιασθεῖ μία νέα Ἐπιστημονικὴ σειρά ἀπὸ τὴν Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Εκκλησίας τῆς Ἑλλάδος με τίτλον τῆς σειράς «Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Νομοκανόνων» (BEN)-2019, ὅπως ἀκριβῶς εἶναι και ἡ ΒΕΠ-1955, καθὼς οἱ *Νομοκάνονες* αὐτοὶ τυγχάνουν κειμενικὸς πλοῦτος και κανονικά μνημεῖα τῆς Εκκλησίας.

Δ 29.

Διαχρονική Ιστορική Εξέλιξη του όρου “Κανονικό Δίκαιο” (sic)**Προτεινόμενοι ενδεδειγμένοι Κανονικοί όροι**

- *Κανονική Παράδοση* της Εκκλησίας
- **Κανονική Οικονομία** (άγιος Γρηγόριος Νύσσης/καν. 1 (4ος αι. μ.Χ.): ο κατ' εξοχήν ενδεδειγμένος όρος αυτού του γνωστικού αντικειμένου)
- *Κανονική Θεολογία* (η αθέατη και αχαρτογράφητη πλευρά των Ιερών Κανόνων)
- *Consensus Canonum* (υπάρχει, παρά την κάποιες φορές *φαινομενική εναντιοφάνεια*)

Ιστορική συναφειακότητα και οντολογική αλήθεια των Ιερών Κανόνων

«[...] ἴσως τνικαῦτα, διά τινας κατὰ τοὺς τόπους προφάσεις τῆ Ἐκκλησία λυσιτελεῖς, τῶν θείων ἐκείνων Πατέρων τοιαύτη χρησαμένων οἰκονομία». (Κανόνας 29/Πενθέκτης).

Ορισμένοι Πατέρες υποστηρίζουν⁵⁴ ότι πολυάριθμα πατερικά κείμενα – ακόμη και βιβλικά – α) οφείλουν την ύπαρξή τους σε συγκυριακά ή συναφειακά προβλήματα ή ζητήματα που εμφανίσθηκαν στην ιστορική πορεία της Εκκλησιασικής ζωής, ή β) συνεγράφησαν για να απαντήσουν στις συνέπειες της εσφαλμένης ζήσης της αποκεκαλυμμένης Αλήθειας (πβ. αντίστοιχα [α] την εκκλησιακή *κοινωνία* και την συνακόλουθη εκκλησιακή *διοικησιολογία** ή [β] τις αιρέσεις δια μέσου των αιώνων). Η Εκκλησία ήταν, συνεπώς, «εξαναγκασμένη», είτε μέσω των κειμένων των Αποστόλων και των Πατέρων είτε μέσω των κειμένων των Τοπικών και των Οικουμενικών Συνόδων, να *περιγράψει* ή/και να *εκφράσει* (με *ορισμούς-δογματικούς όρους [πίστη]* και με οντολογικούς *οδοδείκτες-ιερούς κανόνες [τάξη]*, που αμφότεροι θεσπίσθηκαν ταυτοχρόνως και εν παραλλήλω από τις ίδιες και τις αυτές Συνόδους) την αποκεκαλυμμένη Αλήθεια, την οποία ζούσε και ζει *αποκαλυπτικά* και *εμπειρικά* η Ίδια ως Σώμα Χριστού με *εσχατο-ιστορικό* είναι. Τα κείμενα της Εκκλησίας, όπως παρουσιάσθηκαν διακριτά παραπάνω, *απαρτίζονται* κατά σειρά νοητής ιεράρχησης από τέσσερα (4) κειμενικά *corpus*: 1) Το Λατρευτικό *corpus*, 2) το

⁵⁴ Βλ., ενδεικτικά, Ἰω. Χρυσοστόμου, *Σχόλιον εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ματθαίου*, ἐν *P. G.*, τ. 57, στ. 13-14D.

Βιβλικό corpus, 3) το Πατερικο-δογματικό corpus και 4) το **Κανονικό corpus**, το οποίο είναι το αντικείμενο της παρούσας μελέτης και σπουδής. Τα κείμενα, επομένως, αυτά των τεσσάρων (4) Κειμενικών Πυλώνων της Εκκλησίας [συμπεριλαμβανομένων και των *Ιερών Κανόνων*] δεν συνιστούν ένα corpus φιλοσοφικο-θεολογικών [και νομικών] θεωριών – όπου προηγείται η θεωρία της πράξης και της “εφαρμογής” (sic) –, αλλά την προσπάθεια παρουσίασης και ανάδυσης των οντολογικών εμπειριών Της (όπου προηγείται η εμπειρία και η πράξη της όποιας «θεωρητικής» απόδοσης· πβ. «Πρᾶξις θεωρίας επίβασις»⁵⁵). Και αυτό συνέβαινε, όταν η ίδια εκτιμούσε σε κάποια δεδομένη χρονική ιστορική στιγμή ότι ήταν «αναγκαίο» να το πράξει, ή όταν διάφορες συγκυριακές και συναφειακές συνθήκες (ιστορική συναφειακότητα) το επέβαλλαν αναπόφευκτα.

Επιπροσθέτως, καθ’ ὃν τρόπον οι Ιεροί Κανόνες χαρακτηρίζονται από ιστορική συναφειακότητα, οι Νόμοι της κάθε Πολιτείας, πρέπει να ειπωθεί και αυτό εδώ, έχουν παρομοίως και αυτοί ιστορική συναφειακότητα, αλλά μόνον πως αυτοί ενατενίζουν δυαλιστικά τον [“καλό”-νομοταγή και τον “κακό”-παραβατικό] άνθρωπο, προκειμένου να τον κρίνουν και να τον (κατα)δικάσουν στις περιπτώσεις των νομικών αποκλίσεων (νομική παραβατικότητα), ενώ οι Κανόνες της Εκκλησίας ατενίζουν μονοδιάστατα τον ακοινωνιακό «πτωτικό» άνθρωπο, ο οποίος παραμένει πάντοτε (πτωτικά) ο ίδιος, και τον ενατενίζουν με βάση την (εσχατολογική) εμπειρία και πραγματικότητα της Εκκλησίας και όχι με βάση την ιστορική συνάφεια, η οποία σαφώς και αναπόφευκτα ενστίζεται και εγχαράσσεται επάνω τους – δεδομένου ότι κανείς κανόνας δεν θεσπίστηκε χωρίς την προϋπαρξη αντίστοιχων ιστορικών αφορμών –, και η οποία είναι πασιφανώς πιο εύληπτη από την νομική θέαση. (Αυτό έχει άμεσες συνέπειες στην Ποιμαντική διακονία των λαών...). Για τον λόγο αυτόν, είναι πολύ σημαντικό η διττότητα των ιερών Κανόνων να διατηρήσει, υπαρξιακά και διαχρονικά, την διακριτή διαλεκτική σχέση μεταξύ του εσχατολογικού εικονισμού και της ιστορικής-συναφειακής νόρμας· διότι – και αξίζει να επισημανθεί και αυτό εδώ –, την οντολογική απόπειρα πρόσληψης του ακοινωνιακού πτωτικού ανθρώπου μέσα από την Ενσάρκωση του Χριστού η Ιστορία/Πολιτεία/Κοινωνία (και η Νομική πραγματικότητα) την ελαχιστοποιεί και την περιορίζει ανθρωπομορφικά-κουλτουραλιστικά σε ένα επιφαινόμενο Θρησκείας ή σε μία μορφή παραδεκτής νομικά Ιστορικής Θρησκείας ή ακόμη και σε μία νομικά κατασκευασμένη Εκκλησία, αδιαφορώντας για το τί επαγγέλλεται αυτή καθ’ εαυτήν σωτηριολογικά η Εκκλησία των Εσχάτων για τον άνθρωπο. Έτσι, η Εκκλησία, αντί να ενχριστώνει και να εκκλησιοποιεί την αδαμική Ανθρωπότητα, προσλαμβάνεται από την Ιστορικότητα και την πολιτειακή συναφειακότητα με αποτέλεσμα να εκκοσμικεύεται και να παγιδεύεται στα σφαλερόνηκτα ύδατα «του κόσμου τούτου»⁵⁶. Αυτό, κατ’ αναλογίαν, σημαίνει ότι οι Ιεροί Κανόνες μετατρέπονται αυτομάτως σε νομικές νόρμες μιας Θρησκείας και γίνονται, από νομικής πλευράς, μετρήσιμο νομικό μέγεθος, μετατρέποντας την Εκκλησία σε νομικό σωματείο, έστω και εάν αυτό είναι “χρηστικό”, ακόμη και “Δημοσίου Δικαίου”...

Συν τοις άλλοις, η εισαγόμενη από την δυτική κανονική παράδοση αρχή – και τώρα η τόσο ευρέως διαδεδομένη και καθιερωμένη αντίληψη και στους καθ’ ημάς εκκλησιακούς χώρους – ότι “οι Κανόνες για την Εκκλησία είναι ό,τι είναι οι Νόμοι

⁵⁵ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, *Λόγος Δ΄, Κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ*, κεφ. 113, ἐν *P. G.*, τ. 35, στ. 649B-652C, *Λόγος Κ΄, Περὶ δόγματος καὶ καταστάσεως ἐπισκόπων*, κεφ. 12, ἐν *P. G.*, τ. 35, στ. 1080B, καὶ *E.P.E.*, τ. 4, σελ. 274. Τὸ αὐτὸ ἐννοεῖ, ὅταν λέγει «Μὴ ἐν ὀνόμασιν, ἀλλ’ ἐν πράγμασιν ἐστὶν ἡμῖν ἡ ἀλήθεια», στὸν *Λόγο ΚΘ΄, Θεολογικὸ Τρίτο, Περὶ Υἱοῦ*, κεφ. 13, ἐν *P. G.*, τ. 36, στ. 92A.

⁵⁶ Ἰω 18, 36.

για την Πολιτεία” (sic) προσέδωσε νομική νοοτροπία και δικανική/σχολαστική αντίληψη, και χρέωσε με νομική μεθοδολογία (σ)τους Κανόνες της Εκκλησίας⁵⁷. Οι Κανόνες, όμως, όχι μόνον εμφορούνται από αρχετυπική και ετερόκεντρη *μέθοδο*, όπως θα διαφανεί παρακάτω, και κομίζουν εξ ορισμού διαφορετική *μεθοδολογία* από την παράλληλη νομική, αλλά κινούνται, λόγω του ευχαριστιακού-οντολογικού τους περιεχομένου, σε διαφορετική ή, ακριβέστερα, σε αντιθετική κάποιες φορές και σε εντελώς ετεροκεντρισμένη προοπτική. Οι ιεροί Κανόνες δεν θεσπίστηκαν υπό την επίδραση των πολιτειακών νόμων, όπως νομίζουν οι ρωμανιστές – αυτό (μπορεί να) ισχύει για τους ρωμαιοκαθολικούς συντεθέντες καινοφανώς (récomposés) κανόνες της Β΄ χριστιανικής χιλιετίας, λόγω ύπαρξης a priori Ρωμαϊκού Δικαίου στον πολιτισμικό χώρο τους – ούτε εκφράζουν την συνδεδεμένη με αυτούς νομική ή νομικίζουσα νοοτροπία. Οι Κανόνες δεν έχουν στόχο νομικό, ούτε αποσκοπούν στην ηθική βελτίωση των ανθρώπων ή στην βελτίωση των συνθηκών της κοινωνικής ζωής (αν και παραδόξως το πράττουν). Εάν περιορίσουμε το πεδίο αποστολής τους σε αυτόν τον στόχο, διολισθαίνουμε σε *αιωνιστικό* νομικισμό-ηθικισμό*, ο οποίος συνιστά το μεγαλύτερο πρόβλημα, που ταλάνιζε και συνεχίζει να ταλάνιζει την Εκκλησία ανά τους αιώνες. Ειρήσθω εν παρόδω ότι ο *θρησκευτικός νομικισμός* είναι ο χειρότερος νομικισμός στο είδος του, γιατί, αντί να προσλάβει οντολογία και να απελευθερωθεί, βασίζεται στην μεταφυσική και ενδύεται θεοκρατικά χαρακτηριστικά... Ο Κανόνας ταυτίζεται με την *αυστηρότητα* και παύει να είναι *οδοδείκτης*. Οι Κανόνες, ωστόσο, είναι *φωτεινοί σηματοδότες ζωής και οδοδείκτες ζωής, δρομοδείκτες πορείας* και όχι νομικό πλαίσιο ηθικής συμπεριφοράς (sic). Δεν θεσπίστηκαν και δεν υπάρχουν, για να ...εφαρμόζονται (sic) ή για να ...εκπληρώνουν *ανθρωποκεντρικά ηθικές επιταγές* (sic) αντίστοιχα, αλλά για να *εικονίζουν* και να *δείχνουν*... Υπάρχουν όχι ως νομικά ή ηθικά, αλλά ως *οντολογικά κείμενα*, αυτοπροσδιορίζονται και λειτουργούν όχι ως “[Αστικός] Κώδικας” (sic) ή *Κώδικας Ηθικής* (sic), αλλά ως *Πηδάλιο*..., ως *οδοδείκτες*, ως *οντολογική πυξίδα πορείας* και εσχατολογικού προσανατολισμού. Υποδεικνύουν το *ορθόν* και το *ευθύ* της ήδη χαραχθείσας ιχνηλατημένης πορείας από το ενιστορικό πέρασμα του Χριστού⁵⁸ και υπογραμμίζουν την «ευθεία οδό»⁵⁹ προς τα Έσχατα και προς την επίγνωση της Αληθείας. Είναι τα φωτεινά σημεία στο Εκκλησιακό στερέωμα, οι φωτεινοί σηματοδότες που διακρατούν εντός του ενιστορικού οπτικού πεδίου της Εκκλησίας γενικά και κάθε πιστού ιδιαιτέρως ζωντανό τον *κοινωνικό οραματισμό της Βασιλείας*, που είναι η *θεοποίηση* του ανθρώπου⁶⁰, η επίτευξη του «καθ’ ομοίωσιν», στο πλαίσιο της εσχατολογικής κοινωνίας με τον Τριαδικό Θεό. Προαναφέρθηκε ήδη ότι ο κανόνας έχει ένα οντολογικό περιεχόμενο που βάση του είναι η ενανθρώπιση του Λόγου του Θεού. Ο κανόνας, ως οντολογικός οδοδείκτης, μάς δείχνει την πορεία που καταλήγει στον Χριστό και την κοινωνία μαζί Του. Ο κανόνας είναι ο ίδιος ο Χριστός. Δεν έχει τίποτα κοινό με τις ηθικές συμβάσεις, τον νομικισμό και τον (αυτο)δικαιωματισμό.

Οι Ιεροί Κανόνες, οι οποίοι εκφράζουν την αποκρυσταλλωμένη/ενσταλαγμένη εμπειρία της Εκκλησίας, δεν συγκροτούν ένα συμπαγές και συστηματικό σώμα

⁵⁷ Βλ. Αρχιμ. Ειρηναίου Δεληδήμου, «Εισαγωγή εις την Νέαν Έκδοσιν του *Συντάγματος των Θείων και Ιερών Κανόνων*», εν Γ. Α. Ράλλη και Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα των Θείων και Ιερών Κανόνων*, τ. 1, Θεσσαλονίκη, εκδ. Βασ. Ρηγοπούλου, 2002, σελ. *12.

⁵⁸ Πβ. Α΄ Πέτρ. 2, 21.

⁵⁹ Καν. 1/Κυπριανού.

⁶⁰ Πρόκειται ακριβώς για το όραμα και την προοπτική της εκκλησιακής πατερικής εμπειρίας: «Χριστός ἐνηθρώπησεν, ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν». Μέγας Αθανάσιος, *Λόγος περὶ τῆς Ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*, κεφ. 54, εν Ρ. Γ., τ. 25, στ. 192B, και εν ΒΕΠ, τ. 30, σελ. 119.

κειμένου, εν είδει «*Κώδικα Κανονικού Δικαίου*» ή «*Νομικού Συντάγματος*», αλλά αντίθετα συναντώνται ως ένα *παραδεδωμένο*⁶¹ *Σώμα*, μία *Συλλογή* *ιερών Κανόνων* που προέκυψαν ανύποπτα μέσα στην Ιστορία με εσχατολογικές αποτυπώσεις και αφομοιώθηκαν από την ανά την Οικουμένη Εκκλησία. Δεν επιχειρούν καθόλου να παρουσιάσουν μία λογική, συγκροτημένη και συστηματική επιχειρηματολογία των όποιων αρχών που διέπουν την σύνταξή τους. Οι Κανόνες αυτοί μαρτυρούν κυρίως και πρωτίστως την εσχατολογική *επίγνωση* της Εκκλησίας, *επίγνωση* την οποία η τελευταία έχει με ζήλο διαφυλάξει, αποδεικνύοντας ότι έχει ολοκληρωτικά προσλάβει την κληρονομία αυτής της ζώσας εσχατολογικής εμπειρίας, την οποία η Πατερική παράδοση μάς την μετέδωσε ήδη από τις ιστορικές απαρχές του Χριστιανισμού.

Τέλος, στα «υποστατικά» ιδιώματα του κανόνα, που έχουν ήδη αναφερθεί sporádην στις προηγούμενες ενότητες, θα προστεθούν ακολούθως δύο κομβικής σημασίας ιδιώματα, ο «Εσχατολογικός Εικονισμός» και η «Αγαπητική Οικονομία» τους.

Εσχατολογικός εικονισμός των Ιερών Κανόνων

«Ἐν τῇ ὁδῷ τῶν μαρτυρίων σου ἐτέρφθην, ὡς ἐπὶ παντὶ πλούτῳ»...
(Κανόνας 1/Ζ'. Πβ. Ψα 118, 14).

Στην προ-παρουσιασθείσα προοπτική, αυτόν ακριβώς τον *εσχατολογικό εικονισμό* φέρουν μέσα τους [και] οι Ιεροί Κανόνες της *Εκκλησίας του Χριστού και της Βασιλείας* – και όχι της *Εκκλησίας της Πολιτείας [Αυτοκρατορικής, Εθνικής ή Κρατικής]* –, ο οποίος τους διαφοροποιεί ἄρδην από την όποια νομική ή φιλοσοφική νόρμα της Πολιτείας (ή της όποιας εγκόσμιας Κοινωνίας) μέσα στην Ιστορία. Επομένως, είναι πολύ σημαντικό για την μελέτη και σπουδή τους να γίνει υποστατικά και μεθοδολογικά αντιληπτό ότι οι ιεροί Κανόνες της Εκκλησίας εκφράζουν κατά προτεραιότητα *εσχατολογικές πραγματικότητες* με αρχική αιτία χρονικές και καιρικές αφορμές και συγκυρίες (*Κανονική Αρχή της ιστορικής συναφειακότητας των Ιερών Κανόνων*) σε δεδομένο χωρόχρονο, ακριβώς γιατί οι Κανόνες εκφράζουν κατά προτεραιότητα *εσχατολογικές πραγματικότητες* και συνιστούν, όπως εμφατικά προαναφέρθηκε, *εσχατολογικό εικονισμό*. Με την έννοια ακριβώς αυτή, οι Εκκλησιαστικοί Κανόνες έχουν κυρίως και πρωτίστως *οντολογικό περιεχόμενο* και μία χαρακτηριστική θεολογική και οντολογική ευρύτητα, η οποία προδίδεται σε επίπεδο προσωπικό και συλλογικό, ποιμαντικό και συνοδικό, ακόμη και σε επίπεδο υποστατικό, όταν τους συρρικνώνουμε τόσο *νομικιστικά* όσο και *ηθικιστικά*, γεγονός που επέφερε σε όλη την διάρκεια της Β' χριστιανικής χιλιετίας σταδιακώς και αδιακρίτως την *ποινικοποίηση της αμαρτίας*... Κατά συνέπεια, οι Κανόνες είναι *όροι-ορισμοί* (όπως ακριβώς και οι *δογματικοί όροι*), με την έννοια του *οδοδείκτη και της προτροπής*, και όχι *όροι-όρια*, με την έννοια του νομικού *περιορισμού* ή της *αδυσώπητης (στανικής) ηθικιστικής επιβολής*, ακριβώς γιατί τα *όρια* αποκαλύπτουν και φανερώνουν μία αδυναμία συνειδήσεως σε *προσωπικό, συλλογικό* ή εν γένει *κοινωνιακό* επίπεδο..., και συρρίκνωση της οραματιζόμενης οντολογικής κοινωνίας. Για αυτό και στις Κανονικές Πηγές και τις Κανονικές Συλλογές της Εκκλησίας των δύο χιλιετιών δίδεται αποκλειστική έμφαση στην *Ποιμαντική διάσταση* και στον *Ποιμαντικό χαρακτήρα των Ιερών Κανόνων*.

⁶¹ Πβ. την έννοια της [*εκκλησιακής*] *παράδοσης*.

Αγαπητική Οικονομία των Ιερών Κανόνων

«Γιατί δὲν θὰ περιοριστεῖ ὁ κανόνας τῆς **οἰκονομίας**, ἐπειδὴ ἀπὸ τὴν *περίσταση τῆς ἀνάγκης [τὴν συναφειακότητα]* προσδιορίστηκε ἡ ἀκρίβειά του». (Κανόνας 37/Πενθέκτης).

«Παρήλθεν ἡ σκιά τοῦ νόμου τῆς χάριτος ἐλθούσης». (Θεοτοκίον τοῦ β' ἤχου, ψαλλόμενο στὸν ἑσπερινὸ τῆς Παρασκευῆς).

Προσεγγιζόμενοι ἔτσι οἱ ἱεροὶ Κανόνες, ἀναδύεται αὐταπόδεικτα μέσα ἀπὸ τὴν προσέγγιση αὐτὴ καὶ μία ἄλλη πτυχή, που δὲν υφίσταται *υποστατικά* στους πολιτειακοὺς νόμους. Πρόκειται γιὰ τὴν **αγαπητικὴ οἰκονομία**, στο κέντρο τῆς ὁποίας βρίσκεται ἡ *Κανονικὴ Ποιμαντικὴ Διακονία*, ἡ **Κανονικὴ Διαποίμανση** (= *ἐνταξὴ στὴν εσχατολογικὴ πορεία*) τῶν λαῶν. Αὐτὸ ακριβῶς ἐννοεῖ καὶ ἡ Πενθέκτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (691), ὅταν λέει ἐμφατικά καὶ σε προοπτικὴ οἰκουμενικῆς πρόσληψης: «Πολλῆς ἡμῖν σπουδῆς οὔσης, τοῦ πάντα πρὸς ὠφέλειαν τῶν ὑπὸ χεῖρα ποιμνίων διαπράττεσθαι, ἔδοξεν [...] ὑπὲρ τῆς σωτηρίας καὶ τῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον προκοπῆς τῶν λαῶν προμηθούμενοι»⁶². Ἡ αγαπητικὴ αὐτὴ οἰκονομία τῆς πρόσληψης, τῆς κοινωνιακῆ καταλλαγῆς, τῆς ἀμφίδρομης *αγαπητικῆς σχέσης* ἀμοιβαιότητας, τῆς φιλόστοργης φιλανθρωπίας, τῆς σωτηριολογικῆς ἀναφορικότητας, τοῦ εσχατολογικοῦ προσανατολισμοῦ, εἶναι αὐτὸ που προσδίδει στους Ἱεροὺς κανόνες ἄλλον *υποστατικὸ χαρακτήρα* ἐντελῶς διαφορετικὸ σε σχέση με τοὺς ἐκάστοτε πολιτειακοὺς νόμους καὶ τὸν ὅποιο νομικισμό.

Στο σημεῖο αὐτὸ ἀς υπογραμμισθεῖ ἐμφατικά, ἐπίσης, ὅτι τὸ *γεγονός-κανόνας* δὲν εἶναι συμβατικὸς ἢ νομικὸς λόγος καὶ δὲν ταυτίζεται σε καμμία περίπτωση με ἕνα συμβατικὸ ἢ δικανικὸ κείμενο⁶³, ἀλλὰ συνιστᾷ μία *πρόταση τῆς ἐλευθερίας τῆς Χάριτος*. Ἡ ἐπίδρασή του στὸν κόσμο δὲν ἐξαρτάται ἀπὸ τὴν *εφαρμογὴ (sic)* του οὔτε ἀπὸ τὴν ἐκ μέρους τοῦ κόσμου θύραθεν συστηματικὴ *ερμηνεία* του, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν διατήρηση τῆς ἰδιαιτερότητάς του καὶ ἀπὸ τὸν τρόπο με τὸν ὁποῖο ζοῦν (τὸ μήνυμά του καὶ τὴν προοπτικὴ του) οἱ πιστοὶ-μέλη τῆς Ἐκκλησίας ἀνά τὴν Οἰκουμένη. Ὁ κανόνας δὲν μπορεῖ νὰ μετατραπῆ καὶ νὰ μεταλλαχθεῖ σε κοσμικὸ νόμο· ἀντίθετα, μπορεῖ (καὶ πρέπει) νὰ διαφυλάξει τὴν ἐλευθερία τοῦ προσώπου ἀλώβητη, ἡ ὁποία συνιστᾷ τὴν ἀναπαλλοτρίωτη δωρεὰ τῆς Βασιλείας ἀπέναντι στὴν δικανικὴ/νομικιστικὴ καὶ τὴν κοινωνικὴ ἀναγκαιότητα (τοῦ νόμου), καθὼς καὶ τὴν φιλοστοργία ἀπέναντι στὸν (κάθε) ἄνθρωπο καὶ ἐν γένει τὴν *χριστὴ* (= τοῦ Χριστοῦ) *φιλανθρωπία*. Με αὐτὸν τὸν τρόπο, ὁ κανόνας ἀσκεῖ μία *ευεργετικὴ ἐπιρροή* στὴν ἴδια τὴν κοινωνία καὶ τὸν πολιτειακὸ νόμο, ἐνῶ παράλληλα ἐπιδρά *σωτηριολογικά* στὸ Ἐκκλησιακὸ Σῶμα. Συνεπῶς, οἱ Ἱεροὶ Κανόνες δὲν ἀπαρτίζουν μία *κτητικὴ* κατηγορία τοῦ (πρωτικοῦ/ἀκοινωνιακοῦ) κτιστοῦ (παρὰ τὴν φαινομενολογία τους) καὶ δὲν θὰ καταστούν ποτέ νόμοι (ἔστω καὶ εἰάν Ῥωμαῖοι αυτοκράτορες, ὅπως ὁ Μέγας Θεοδοῦσιος [Codex Theodosianus-380] καὶ ὁ Ἰουστινιανός [Codex Justinianus-529] καὶ ἄλλοι μεταγενέστεροί τους, τὸ ἐπιχείρησαν κατὰ τὸ παρελθόν, καὶ ἡ Ἐκκλησία κάποιες φορές ἐνέδωσε...). Ἐτσι, οἱ Κανόνες δὲν συνιστοῦν κατηγορία τοῦ

⁶² Κανόνας 12/Πενθέκτης.

⁶³ Ἐν τούτοις, στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐλλείπει μία τέτοια ἐμφανῆς καὶ σημειολογικὴ διάκριση μεταξὺ *κανόνων* καὶ *νόμων* ἐκ μέρους τῶν *σχολαστικῶν* (= νομικῶν, ἐκκλησιαστικολόγων): πβ. π.χ. τὸν *Πρόλογο* τῆς «Συναγωγῆς εἰς 50 Τίτλους» τοῦ Ἰωάννου τοῦ Σχολαστικοῦ, ὅπου λέγεται ὅτι οἱ Σύνοδοι «νόμους τινὰς καὶ κανόνας οὐ πολιτικούς, ἀλλὰ θεῖους περὶ τῶν πρακτέων ἢ μὴ πρακτέων ἐξέθεντο» (βλ. V. Benešević, *Ioannis Scholastici Synagoga L Titulorum ceteraque eiusdem opera juridica*, Μόναχο 1937, σελ. 4). Ἡ ταύτιση ἄρα προέρχεται ἐκ μέρους τῶν νομικῶν, ἐνῶ ἡ Ἐκκλησία ἔκανε καὶ κάνει συστηματικὰ τὴν περιεχομενικὴ διάκριση τῶν δύο ὁρῶν.

κτιστού, για να γίνουν ή να λειτουργούν ως *οριζόντιοι νόμοι* μιας οργανωμένης συστάδας προσώπων της όποιας μορφής. Αυτός ακριβώς είναι και ο λόγος, για τον οποίο οι Κανόνες δεν μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο κρίσης και αξιολόγησης επί τη βάσει των ενδοϊστορικών θύραθεν κριτηρίων του κτιστού (κόσμου). Οι Κανόνες αποτελούν έκφραση/εκδήλωση και αποτύπωση της αγιοπνευματικής *εμπειρίας* των Αγίων (Αποστόλων και Πατέρων), όπως αυτή επιβεβαιώνεται από την καθημερινή επαλήθευση της προοπτικής τους και από την *καθολική αυτεπιγνωσία* της Εκκλησίας, μακριά από τις θεσμικές εμμονές και αγκυλώσεις του νομικισμού⁶⁴, την ετεροκεντρισμένη ακρίβεια και την αιωνιστική διαχείριση των υποθέσεων και πραγμάτων της Εκκλησίας. Μέσα σε ένα τέτοιο κλίμα φανέρωσης των Κανόνων, καλούνται άπαντες να υπερβούν τόσο το φράγμα του *νομικισμού* όσο και την υπέρμετρη προσκόλλησή του στο γράμμα (του νόμου), της *νομικιστικής γραμματολαγνείας*, διότι ακριβώς «τέλος γὰρ νόμου Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῶ πιστεύοντι»⁶⁵. Αυτό υπαινίσσεται και ο Μ. Βασίλειος, όταν, με σαρκαστικό τόνο, λέγει· «Καταγελῶ αὐτὸν που δεν μπορεί να ξεχωρίζει τις συνθήκες υπό τις οποίες παράγονται οι νόμοι»⁶⁶. Ο Χριστός αποτελεί οριστικά την ιστορική «ημερομηνία λήξεως» του Νόμου. Μέχρι τον ερχομό Του, ο Νόμος δρούσε ὄντως ευεργετικά για τον περιούσιο λαό του Θεοῦ· μετά τον Χριστό, όπου ο Νόμος αυτός προκύπτει ως αδήριτη αναγκαιότητα, δρα ως καταλύτης της Χάριτος για το Εκκλησιακό Σώμα και ως εξολκέας της πνευματικής πατρότητας της ασκούμενης αποκλειστικά από την Εκκλησία τόσο σε *συλλογικό* (Εκκλησία) όσο και σε *προσωπικό* (ἄνθρωπος) επίπεδο... Για αυτό και ο Απόστολος Παῦλος στην *Προς Ρωμαίους Επιστολή* του λέγει emphaticά ότι ο Χριστός απεκάλυψε ότι ο *ἄνθρωπος* δεν είναι ον προορισμένο να ζει *υπό το κράτος του νόμου*, αλλά *υπό την αγαπητική και προσληπτική Χάρη του Θεοῦ*⁶⁷. Ο παλιός νόμος δωρήθηκε στους Ιουδαίους προς ὄφελος και *παιδαγωγία*⁶⁸, αλλά όταν ἦλθε η ἀλήθεια, η *σκιά του νόμου* αποβλήθηκε από την Εκκλησία. «Παρήλθεν ἡ σκιά τοῦ νόμου τῆς χάριτος ἐλθούσης»⁶⁹.

Παρά τις ιστορικές τους *συναφειακότητες*, επομένως, οι Ιεροί Κανόνες δεν αποτελούν κείμενα με ξεπερασμένο ή δικανικό περιεχόμενο ούτε απλές κανονιστικές διατάξεις κάποιας ἄλλης δεδομένης εποχής για την ρύθμιση ζητημάτων διοίκησης, ώστε να *εφαρμόζονται* (*sic*) με έναν καθαρά φορμαλιστικό και άτεγκτο τρόπο. Οι Κανόνες περικλείουν (και αυτοί) τον τρόπο πραγμάτωσης και φανέρωσης, κάτω από αποκρυσταλλωμένες αποκαλυπτικές συνθήκες, της εσχατολογικής και αμετάβλητης φύσης της Εκκλησίας. Και αυτή η αιώνια εσχατολογική Αλήθεια, η οποία εκφράζεται μέσα στους... και από τους... Κανόνες, ανεξάρτητα εάν αυτή θεμελιώθηκε σε μία ιστορική συνάφεια και συγκυρία τελείως διαφορετική από την δική μας, συγκροτεί το αιώνιο και αμετάβλητο *ευχαριστιακό και οντολογικό περιεχόμενο* των Κανόνων με τον *εσχατολογικό εικονισμό* τους, οντολογικά συστατικά τα οποία τους έκανε και τους κάνει μέχρι και σήμερα και στο συνεχές μέλλον να αποτελούν διαδοχικό και διαχρονικό, αναπόσπαστο και αναφαιρέτο μέρος της ζωής και της μίας και ενιαίας Παράδοσης της Εκκλησίας, μία διαχρονική πραγματικότητα που παραμένει σε αέναη

⁶⁴ Πβ. Τίτ. 3, 9· «[...] μωρὰς δὲ ζητήσεις καὶ γενεαλογίας καὶ ἔρεις καὶ μάχας νομικὰς περιῖστασο· εἰσὶ γὰρ ἄνωφελεῖς καὶ μάταιοι».

⁶⁵ Πβ. Ρωμ. 10, 4.

⁶⁶ «Καταγελῶ τοῦ τῶν νομοθεσιῶν τοὺς καιροὺς μὴ διακρίνοντος» (καν. 87/Βασίλειος).

⁶⁷ Βλ. Ρωμ. 6, 14.

⁶⁸ Γαλ. 3, 24-25.

⁶⁹ Θεοτοκίον τοῦ β' ἤχου, ψαλλόμενο στὸν ἑσπερινὸ τῆς Παρασκευῆς, ἐν *Παρακλητικῇ ἤτοι Ὀκτώηχος ἡ Μεγάλη*, Ἀθῆναι, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ³1992, σελ. 98. Βλ. καὶ Γαλ. 3, 25-26.

και αδιάπτωτη, ενεργή και διαρκή/διαχρονική ισχύ. Ἐτσι, σε ευθεία αντίθεση με τους Πολιτειακούς νόμους οριζόντιας κατατομής, οι δισδιάστατοι Κανόνες της Εκκλησίας δεν εκπίπτουν ποινικά σε εργαλείο πειθάρχησης και καταστολής των μαζών, αλλά εκφράζουν αέναα μία ζώσα διαχρονικά πραγματικότητα και μία ισχυρή και δυναμική σχέση με το αδιάκοπα εκφραζόμενο από μέρους των ανθρώπων *αίτημα της Αλήθειας*, η οποία είναι *Πρόσωπο*⁷⁰. Ανακεφαλαιώνοντας, οντολογικό συστατικό του κανόνα είναι η Αγαπητική Οικονομία. Ο κανόνας ως «εργαλείο» της Χάριτος μέσα από την Ποιμαντική διακονία/Κανονική διαποίμανση θεραπεύει τα διολισθαίνοντα και ασθενή μέλη του Σώματος της Εκκλησίας. Αυτή η ποιμαντική προσέγγιση που έχει αρχή και τέλος την αγάπη, δεν περιορίζεται μόνον στην ακρίβεια του κανόνα, αλλά τον υπερβαίνει και υιοθετεί την *χριστή οικονομία*⁷¹, εγκολπώνοντας έτσι το πνεύμα και την ουσία του κανόνα, που είναι η θεραπεία και η σωτηριώδης πρόσληψη του πτωτικού ακοινωνιακού ανθρώπου.

Ο αφαιρετικός λόγος των Ιερών Κανόνων

«Τὸ ἐκ τῆς ἀκολούθου ἐπιφορᾶς τὸ σιωπηθὲν συλλογίζεσθαι, νομοθετοῦντός ἐστιν, οὐ τὰ τοῦ νόμου λέγοντος [...].

Ἡμᾶς δὲ τί χρὴ ποιεῖν; Τὰ γεγραμμένα λέγειν, ἢ τὰ σιωπηθέντα περιεργάζεσθαι;». (Κανόνας 87/ Μέγας Βασίλειος).

«Ἄλλ' οὐ γέγραπται ταῦτα, φήσομεν. Ἄλλ' οὐδὲ ἐκεῖνα ὄρισται.

Ἡ δὲ ἔννοια τοῦ ἀκολούθου ὁμοίως ἀμφοτέροις τὴν ἄδειαν δίδωσιν.

Ἐδει δὲ μικρὸν ἐπὶ τὰ κατόπιν τῆς νομοθεσίας ἐπαναδραμόντα ἀπηλλάχθαι πραγμάτων.

Ἔοικε γὰρ οὐ πᾶν εἶδος ἀμαρτημάτων περιλαμβάνειν τὸν νομοθέτην».

(Κανόνας 87/Μέγας Βασίλειος).

«Ὁ θεοφόρος Βασίλειος [...],

σιωπῆ τὰ πλεῖστα παραδραμών, και κατ' ἀμφοτέρα κατασκευάσας ἡμῖν τὸ ὠφέλιμον [...],

δι' ὧν [*γενικῶν* ὀνομάτων] περιεκτικῶς ἡμῖν [ταῦτα] ὑπέδειξεν.

(Κανόνας 54/Πενθέκτης).

Εδώ είναι αναγκαία και μία αναφορά στην γλώσσα των ιερών Κανόνων, η οποία είναι χαρακτηριστικά λακωνική και εμφατικά αφαιρετική. Μέσα από την προφανή *αφαίρεση* των Ιερών Κανόνων και τον εν πολλοίς ὄντως δύσκολο *λακωνισμό* (του κειμένου τους), ο οποίος καθιστά τους περισσότερους από αυτούς πραγματικά δύσληπτους, αυτοί εμφορούνται από μία έκδηλη ποιητική αφαιρετική-μινιμαλιστική διάθεση. Η διάθεση αυτή εκπηγάζει από την επιθυμία έκφρασης του λεγομένου και «*τοῦ ἀκολούθου*»⁷² συνόλης της θεολογίας της Εκκλησίας – την οποία αυτοί προϋποθέτουν και πάνω στην οποία οικοδομήθηκαν –, καθώς και του οντολογικού-εσχατολογικού-σωτηριολογικού της προσανατολισμού. Η **θεολογία των Ιερών Κανόνων** κείται και βασίζεται στην θεολογία των Δογματικών Ὁρων, που εξέδωκαν ταυτόχρονα με τους Ιερούς Κανόνες οι Τοπικές και Οικουμενικές Σύνοδοι. Υπενθυμίζεται εδώ το διττό και σιαμαίο ἔργο των Οικουμενικών Συνόδων: 1-έκδοση Δογματικών Ὁρων και 2-έκδοση Ιερών Κανόνων ταυτόχρονα. (Πβ. π.χ. τον χαλκηδόνιο ὄρο του «ἀσυγχύτως και ἀδιαιρέτως», που αποδίδεται εμπειρικά στην ὑπαρξη και την *κοινωνία προσώπων (ἄνθρωπος)* και *κοινωνία Εκκλησιῶν (Εκκλησία)* «ἀσυγχύτως και ἀδιαιρέτως». Και στο ενδεικτικό αυτό παράδειγμα εμφανίζεται και η

⁷⁰ Πβ. Ιω. 14, 6.

⁷¹ Πβ. Μθ 18, 10-20.

⁷² Βλ. καν. 87/Βασίλειος.

κανονική συνιστώσα της Θεολογίας). Για αυτό και ο λόγος που περικλείεται στο κείμενο των ιερών Κανόνων είναι λιτός και λακωνικός, λόγος προτρεπτικός και παραινετικός, συμβουλευτικός και παρωθητικός. Η μορφή νόρμας, η κανονιστική μορφή (*forme normative*), η οποία επικράτησε στην συνοδική και κανονική παράδοση της Εκκλησίας, τείνει να διαφυλάξει την αναγωγική προοπτική της κοινωνίας του ανθρώπου με τον Δημιουργό του και την Εκκλησία με την Κεφαλή της. Επιδιώκει να ανακτήσει την κοινωνία μαζί Του. Σε αυτήν την αφαιρετικότητα εντοπίζεται η δυναμική, αλλά και η «*αδυναμία*» των Ιερών Κανόνων. Δεν παύουν αενάως να εκτίθενται και να υφίστανται (όχι τόσο ερμηνείες και) έναν ετεροκεντρισμό, τον οποίο τις περισσότερες φορές οι νεώτεροι επιβεβαιώνουμε και με τον οποίο ενεργούμε, αλλά ανοίγονται σε μία διάκριση και αποκωδικοποίηση της θεολογίας, ήτοι στην οντολογία που εμπερικλείουν, ακριβώς επειδή το περιεχόμενό τους δεν είναι νομικό-νομικιστικό αλλά *θεολογικό*, ως *ευχαριστιακό-οντολογικό*. Για αυτό και χρειάζεται γνώση της θεολογίας των Δογματικών Ὁρών των Συνόδων πρώτα, για να γίνουν κατανοητά το περιεχόμενο και η προοπτική των ιερών Κανόνων πέρα από την ιστορική σάρκα τους, που προέρχεται από την ιστορική συνάφεια, τα συγκείμενα και το κοινωνιολογικό πλαίσιο έκδοσής τους. Αντίθετα, οι πολιτειακοί νόμοι πολύ συχνά επιστρατεύουν την ερμηνεία, την συγκριτική ερμηνεία, την εκτεταμένη και διασταλτική ερμηνεία, την αναλογική, κ.λπ., διότι υφίσταται εξ ορισμού απόκλιση ανάμεσα στην κατάρτιση και εκπόνηση ενός νόμου από τον (κοινό) νομοθέτη και στην εφαρμογή του ίδιου νόμου από τα διάφορα εκτελεστικά όργανα (δικαστές, δικηγόρους, αστυνομία κ.λπ.). Αυτή η απόσταση-απόκλιση αποτελεί συνέπεια της αβεβαιότητας του (πτωτικού) κτιστού, που εκφέρεται μεταξύ των ανθρώπων με την ύπαρξη διαφορετικών *απόψεων* στον ολοένα *μεταβαλλόμενο* κόσμο, για αυτό και έχει αενάως ανάγκη από επαναλαμβανόμενη νομική *επικαιροποίηση* (*aggiornamento*) όσο και από νομοθετικό *μηρυκασμό*... Ωστόσο, ένα είναι το κορυφαίο γεγονός, ότι οι Ιεροί Κανόνες θεσπίστηκαν κατά την διάρκεια της Α΄ χιλιετίας και παραμένουν σε διαχρονική ισχύ «*δικαίου*» μέχρι σήμερα, επειδή αυτό παραμένει αδιάπτωτο και ατόφιο, και συνεχίζει να ισχύει αναλλοίωτα και να αναπτύσσεται μέσα από το πρίσμα της κανονικής οικονομίας.

Εγκόσμιες και ενδοκτισιακές «παθολογίες» των Ιερών Κανόνων

«Πρῶτον μὲν οὖν, ὃ μέγιστον ἐπὶ τῶν τοιούτων ἐστί, τὸ παρ' ἡμῖν ἔθος, ὃ ἔχομεν προβάλλειν, νόμου δύναμιν ἔχον, διὰ τὸ ὑφ' ἁγίων ἀνδρῶν τοὺς θεσμοὺς ἡμῖν παραδοθῆναι· τοῦτο δὲ τοιοῦτόν ἐστί».
(Κανόνας 87/Μέγας Βασίλειος).

Από την πλευρά τους, οι Ιεροί Κανόνες μελετούν μία διπλή πραγματικότητα, την οποία οι Οικουμενικές Σύνοδοι εξέφρασαν ταυτόχρονα με την *ομομήτρια* έκδοση και δημοσίευση των «**Ὁρών πίστεως**» και των «**Κανόνων ζωής**» σε ένα αδιαίρετο και ομόθυμο σύνολο: *πίστη* και *ζωή*. Αυτή η διπλή και σιαμαία πραγματικότητα που φέρει μέσα της ιδιώματα και χαρακτηριστικά ακτιστότητας, αναφέρεται σε ένα Πρόσωπο, είναι ο ίδιος ο Χριστός, το Σώμα του Χριστού. Ως εκ τούτου, το ζήτημα δεν είναι να προβεί κανείς σε μία καλή ή μία καλύτερη ερμηνεία των Κανόνων, αλλά να *μετάσχει οντολογικά* σε αυτό καθ' εαυτό το Σώμα ή να *ενατενίσει* διακριτά και ευκρινώς το *ενατενιζόμενο* Πρόσωπο. Με άλλα λόγια, δεν πρόκειται πρωτευόντως για *συνερμηνευτικό*, αλλά κυρίως και πρωτίστως για *εμπειρικό* ζήτημα: ανάλογα με τον βαθμό μετοχής στο κοινό Σώμα, είμαστε σε θέση να *ενατενίσουμε* την Πραγματικότητα που αντίκρισαν οι συνοδικοί θεοφόροι Πατέρες, εκδίδοντας ταυτόχρονα τους *Ὁρους* και τους *Κανόνες* μέσα από την αυτή συνοδική διαδικασία.

Όταν η μέθεξι/μετοχή μας είναι ανεπαρκής ή ατελής, τότε εμφανίζεται η ανάγκη να καταφύγουμε στα δεκανίκια της ερμηνευτικής απόδοσης (του νοήματος του κειμένου των Κανόνων), δηλαδή σε μία σχολαστικίζουσα λειτουργία του εγκεφάλου, τα αποτελέσματα της οποίας συγκαλύπτουν την εγγενή μας αδυναμία ενατένισης οντολογικών καταστάσεων, με επιθεματικά και υποκειμενικά (προσωπικά ή συλλογικά) αποτελέσματα. Αντίθετα, όσοι μετέχουν σε αυτήν την κοινή αποκαλυπτική εμπειρία είναι σε θέση να ατενίσουν αυτήν την Πραγματικότητα και την εσχατολογική της διάσταση σε όλη της την πασιφάνεια⁷³. Εδώ, η προφάνεια (άπαντες οι «νοῦν [= φρόνημα] Χριστοῦ ἔχοντες»⁷⁴) συνιστά έλεγχο και κριτήριο μετοχής και, κατ' επέκταση, της όποιας απαραίτητης ερμηνείας. Αυτό διαφαίνεται και στο γεγονός ότι οι Επίσκοποι στις Συνόδους και συνοδικοί Πατέρες εμφορούνταν αυγασθέντες από το ένα και το αυτό Άγιο Πνεύμα, όπως διακηρύττει η Ζ' Οικουμενική Σύνοδος (787)⁷⁵, με την ίδια την Εκκλησία να πληροῦται από το αυτό Άγιο Πνεύμα «μένον καὶ ὀδηγοῦν αὐτὴν εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν»⁷⁶. Τοιουτοτρόπως αντιλαμβάνεται κανείς την παρουσία και την ενέργεια του ενός και του αυτού Αγίου Πνεύματος μέσα στην Εκκλησία, το Οποῖο φέρει ως οντολογική καρποφορία του ιστορικού Της βίου τους Ιερούς Κανόνες, τους οποίους η ίδια διακρατεί και διαφυλάσσει στους κόλπους Της. Επομένως, η κάθε συνοδική διαδικασία για ανάδυσση κανόνων ή για όποια άλλη συνοδική ενέργεια καλείται να χαρακτηρίζεται από «νοῦν Χριστοῦ καὶ αὐγασμὸ Ἁγίου Πνεύματος». Είναι ακριβῶς αυτό που λέει με άλλο τρόπο ο άγιος Ειρηναῖος Λυώνος: «Ἡμῶν ἡ γνώμη σύμφωνος τῇ *Εὐχαριστία* καὶ ἡ *Εὐχαριστία* βεβαιῶι τὴν γνώμην»⁷⁷. Ωστόσο, όταν εμφανίζονται όχι απλῶς διαφορές, διαφωνίες ή διαφορετικές προσεγγίσεις της ίδιας πραγματικότητας, αλλά αντιφατικές διαφωνίες που υποδηλώνουν μία ετερόκλητη εκκλησιαστική και εκκλησιακή πρακτική, μερικές δε φορές και διαφορετικό θεολογικό υπόβαθρο, τότε κυριαρχεί η εγκεφαλική λογική της νομικιστικής ερμηνείας και η οριζόντια διάσταση της ερμηνευτικής, η οποία καταλήγει στο «θεολογικό και κανονικό αδιέξοδο» (canonicité impossible) εν μέσω της *αειζητούμενης συνοδικής κοινωνίας* προσώπων ή τοπικών και/ή κατά τόπους [Εθνικών ή άλλων] Εκκλησιών, και στην καταστρατήγηση της εν λόγω κοινωνίας. (Μέσα σε ένα τέτοιο πλαίσιο ετεροτοπίας αναδύθηκε και η σύγχρονη έννοια της «εκκλησιαστικής διπλωματίας» [sic]). Σε αυτήν την περίπτωση, ο *ετεροκεντρισμός* των Κανόνων γίνεται πλέον διολισθαίνουσα και πάγια κατάσταση (με κύριο χαρακτηριστικό τον νομικισμό και τον εμβληματικό μεταπράτη του, την θεσμική *εγκόσμια εσχατολογία*), και αναζητούνται *θύραθεν* (externus) νομικές λύσεις, άμοιρες, όμως, κανονικών προϋποθέσεων...· η Εκκλησία τότε *νομοκαθίσταται*, ανατρέχοντας σε κοσμικές νομικιστικές λύσεις *ομολογιακής προέλευσης* (Καταστατικοί Χάρτες, συμβολαιογραφικές πράξεις, πολιτειακοί νόμοι εκκλησιαστικού περιεχομένου κ.λπ.), οι οποίες όμως είναι ασύμβατες και ανακόλουθες με τις κανονικές (μεθοδολογικές) προϋποθέσεις και την εσχατολογική τους προοπτική... Και τότε εμφανίζεται η αναγκαιότητα παρέμβασης στα Εκκλησιακά δρώμενα του ...*λυσιτελούς* Νόμου της Πολιτείας...

⁷³ Πβ. Ιάκ. 5, 12· «ἤτω ὑμῶν τὸ ναὶ ναί, καὶ τὸ οὐ οὐ».

⁷⁴ Α' Κορ. 2, 16. Βλ., επίσης, Κύριλλος Αλεξανδρείας, «*Γλαφυρὰ εἰς τὴν Γένεσιν*», Βιβλίον Ζ', εν P. G., τ. 69, στ. 384C· «*Νοῦν γὰρ ἔχουσι Χριστοῦ* τοῦ πάντα εἰδότος, καὶ οὐκ ἀνικάνως ἔχουσιν εἰς τὸ *διδάσκειν καὶ παρακαλεῖν ἀλλήλους*».

⁷⁵ Οι Πατέρες «ἐξ ἑνὸς γὰρ ἅπαντες καὶ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος αὐγασθέντες ὄρισαν» (κανόνας 1/Ζ')· Βλ. το συνοδικό αυτό γεγονός και παράθεμα σε σχέση με το αντίστοιχο γεγονός της αποστολικής εποχής· Πρξ 15, 28: «ἔδοξε τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι καὶ ἡμῖν» (πβ. επίσης κανόνες 7/Γρηγ. Νεοκ., 7/Γ' και 12/Α-Β).

⁷⁶ Βλ. Ιω. 16, 13.

⁷⁷ Άγιος Ειρηναῖος, «*Κατὰ Αἰρέσεων*», Βιβλίον Δ', κεφ. 14, εν P. G., τ. 7, στ. 1028Α.

Σχέση Ἱερῶν Κανόνων και Πολιτειακῶν Νόμων

«Οὐ Βασιλέων ἐστὶ τὸ νομοθετεῖν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

Βασιλέων ἐστὶ ἡ πολιτικὴ **εὐπραξία**».

(Αγ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, «Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἁγίας εἰκόνας»,
Λόγος II, κεφ. XII, ἐν P.G., τ. 94, στ. 1295-1296 C-D).

«Καταγελῶ τοῦ τῶν νομοθεσιῶν τοὺς καιροὺς μὴ διακρίνοντος».

(Κανόνας 87/Μέγας Βασιλείος).

«Ὑποτασσώμεθα και Θεῷ και ἀλλήλοις και τοῖς ἐπὶ γῆς ἄρχουσι.

Θεῷ δια πάντα· δια τὴν φιλαδελφίαν ἀλλήλοις· δι' **εὐταξίαν** τοῖς ἄρχουσι».

(Αγ. Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, «Πρὸς τοὺς πολιτευομένους Ναζιανζοῦ ἀγωνιῶντας,
και τὸν ἄρχοντα ὀργιζόμενον», Λόγος XVII, κεφ. VI, ἐν P.G., τ. 35, στ. 971 D-972 D).

«Ἰση ὁμολογία, ἐν πρώτοις, ἡ ἐκκλησιαστικὴ πίστις, ἡ δι' ἡμῶν παραδιδόμενη,
ἔπειτα δὲ φυλακτέα ἐστίν, μετὰ συναινέσεως ἐκάστου και ὁμοῦ πάντων, ἡ ἐκκλησιαστικὴ τάξις».

(Κανόνας 2/Καρθαγένης).

«Ταύτην αἰδοίμεθα τὴν τάξιν, ἀδελφοί, ταύτην φυλάττομεν».

(Ἅγιος Γρηγόριος Θεολόγος και Κανόνας 64/Πενθέκτης).

«Ἐκαστα τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων, ὅταν εὐθὺ φέρηται κανονικῆς **εὐταξίας**,
οὐδένα μὲν ἡμῖν ἐντίκτει θόρυβον, ἀπαλλάττει δὲ και τῆς παρά τινων δυσφημίας,
μᾶλλον δὲ και τὰς παρά τῶν εὖ φρονούντων εὐφημίας ἡμῖν προξενεῖ».

(Κανόνας 1/Κύριλλος Ἀλεξανδρείας).

Πράγματι, για ὅλους ακριβῶς αὐτοὺς τους προαναφερθέντες λόγους υποστατικῆς ταυτότητας των ἱερῶν Κανόνων και για να επανασυνδεθούμε με τον αρχικὸ εννοιολογικὸ μίτο, ὁ ὅρος «κανῶν» υιοθετήθηκε οριστικά και για λόγους οντολογικῆς διάκρισης ἤδη ἀπὸ πολὺ νωρίς, ἀπὸ τὴν εποχὴ τῆς ἀρχέγονης Ἐκκλησίας (1ος αἰ.)⁷⁸, ἐπιβεβαιώθηκε ἀπὸ τὴν Πατερικὴ ἐμπειρία (4ος αἰ.)⁷⁹ και χρησιμοποιεῖται δια μέσου των αἰῶνων αποκλειστικά ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, για να δηλώσει τὸν κανόνα, τὸ *υπόδειγμα*, τὸν *οδηγὸ*, τὴν *προτροπὴ*, τὴν *κατεύθυνση*, τὴν *διάταξη*. Για αὐτὸ και, στὴν θεολογικὴ ἐκκλησιακὴ γλῶσσα, ἰδιαίτερα στους Ἕλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ὅρος χρησιμοποιεῖται κυρίως, για να δηλώσει τὸν *κανόνα πίστεως* ἢ/και τὸν *κανόνα πράξεως*, καθὼς και τὸν *κανόνα τῆς τάξεως* (τα οποία σημαίνουν τὴν τακτικότητα, τὸν κανονισμό, τὸν κανόνα, τὴν ὀρθότητα, τὴν ομαλότητα, τὴν σειρά), και, τέλος, τὴν *νόρμα* (norma, regula), που θεσπίστηκε ἀπὸ τις Συνόδους τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν Α' χιλιετία σχετικὰ με τὴν *πίστη* και τὴν (αυτο)ένταξη στο *χριστὸ* Σῶμα, τὴν ἐκκλησιακὴ *πράξη* (*εὐπραξία-ὀρθοπραξία*) και τὴν ἐκκλησιακὴ *τάξη* (*εὐταξία*⁸⁰-*ὀρθοταξία-εὐσχημονία*). Στὴν ἐννοια τῆς τάξης και τῆς εὐταξίας μάλιστα οἱ Ἱεροὶ Κανόνες δίδουν ἰδιαίτερη ἐμφαση, ἀναδεικνύοντας ἐτι και ἐτι τὴν ἀποστολικὴ προτροπὴ τοῦ «**πάντα εὐσχημόνως και κατὰ τάξιν** γινέσθω»⁸¹, ἐφ' ὅσον «οὐκ ἐστὶν ἀκαταστασίας ὁ Θεός»⁸². Ἐτσι, στὴν ἀνάδυση τοῦ καινοφανοῦς αὐτοῦ ιστορικοῦ και ἐκκλησιακοῦ «γεγονότος-κανόνος», ὅταν δεν υποκρύπτεται ἰδεολογικὴ στένωση τοῦ ὅρου, ἡ Ἐκκλησία σε αὐτὸν τὸν *κανόνα* ἔδωσε μορφὴ *κανονικῆς νόρμας*. Στὴν προοπτικὴ ακριβῶς αὐτῆ, ἡ ἴδια ἡ Ἐκκλησία καθιέρωσε τὴν διάκριση *ὅρου* και

⁷⁸ Πβ. Γαλ. 6, 16, και Φιλ. 3, 16.

⁷⁹ Κανόνας 1/Γρηγορίου Νύσσης.

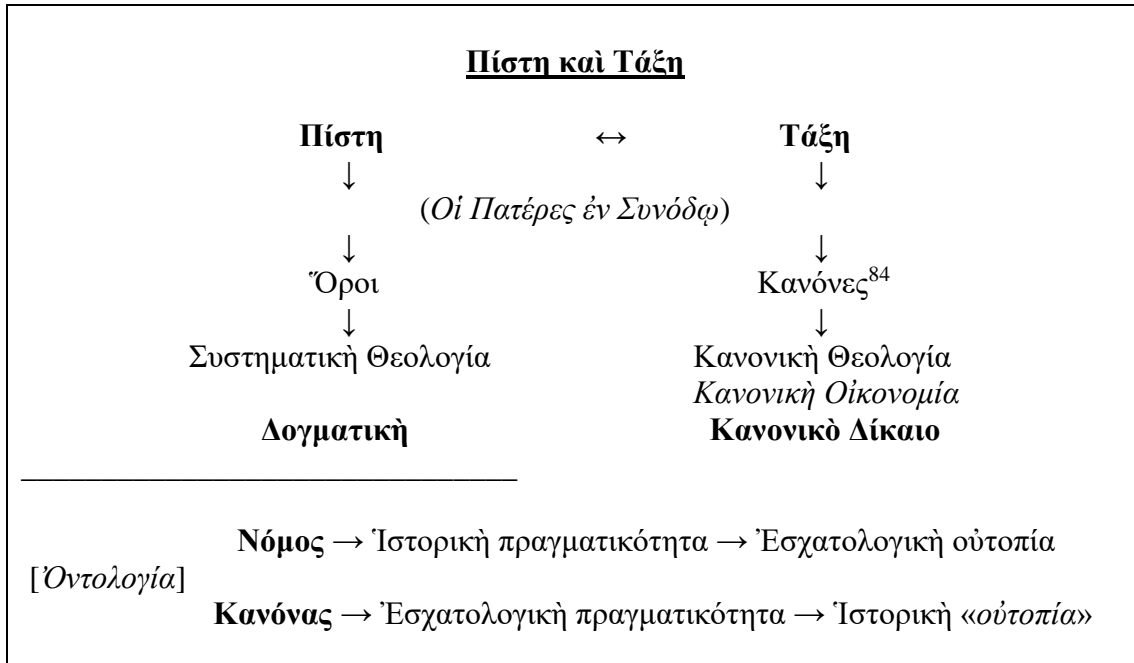
⁸⁰ Βλ. κανόνες 1/Κυρίλλου Ἀλεξ.: «κανονικὴ εὐταξία», και 17/A-B: «ἐκκλησιαστικὴ εὐταξία».

⁸¹ Α' Κορ. 14, 40.

⁸² Α' Κορ. 14, 33.

κανόνα, για να διακρίνει τις δύο όψεις του ίδιου και του αυτού νομίσματος: «Ἴση ὁμολογία, ἐν πρώτοις, ἢ *ἐκκλησιαστικὴ πίστις*, ἢ δι' ἡμῶν παραδιδόμενη, ἔπειτα δὲ φυλακτέα ἐστίν, μετὰ συναίνεσεως ἐκάστου καὶ ὁμοῦ πάντων, ἢ *ἐκκλησιαστικὴ τάξις*»⁸³, ὡπως αὐτὴ διαγραμματίζεται παρακάτω.

Δ 30.

Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες, επομένως, εἶναι, με τὴν εἰδικὴ ἔννοια τοῦ ὅρου, (απο)κωδικοποιημένα, περιεκτικὰ καὶ λακωνικά κείμενα, καὶ ἐν πολλοῖς ἀφαιρετικὰ με παράπλευρη ἀθέατη σε πολλὲς περιπτώσεις θεολογία, που συντάχθηκαν, μεταξύ ἄλλων, ἀπὸ τις Οἰκουμενικὲς Συνόδους, τις Τοπικὲς Συνόδους καὶ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, γενικῶς ὡς κανονικοὶ ὁδοδείκτες, ὡς κανονιστικὲς διατάξεις, ὡς ὁδηγοί, καὶ σε ἀρμονία με τὴν ἀντίστοιχη συνοδικὴ θεολογία, προορισμένοι κυρίως νὰ υποδείξουν ὁδὸ πορείας τοῦ Ἐκκλησιακοῦ Σώματος πρὸς τὰ Ἐσχάτα καὶ τὴν Βασιλεία, καὶ, ὅταν προκύπτουν, υποδεικνύοντας καὶ προτρέποντας, προστάζοντας καὶ διακελεύοντας, νὰ ἀποκλείουν τις λανθασμένες προσεγγίσεις στο τάδε ἢ το δεῖνα ζήτημα. Αποτελοῦν συχνά, κατὰ κάποιον τρόπο, ασφαλιστικὲς δικλίδες, τοποθετούμενες ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, γιὰ τὴν ἀποφυγὴ τῶν ἀποκλίσεων καὶ τῶν σφαλμάτων τῆς ἐνατενιζόμενης ἐσχατολογικῆς πορείας καὶ τῆς ἀποτροπῆς τῶν ἀποπροσανατολιστικῶν αἱρέσεων στὴν πορεία αὐτή. Εἶναι λιγώτερο ἕως καθόλου “νόμοι” με τὴν δικανικὴ ἢ τὴν δικαιοκὴ ἔννοια τοῦ ὅρου, καὶ περισσότερο πρότυπα, ὁδηγοὶ καὶ δείκτες, σηματοδότες καὶ στιγματοδότες, που σκοπὸ ἔχουν νὰ ἐναρμονίσουν τὸ ὄραμα καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Εὐαγγελίου με τὴν καθημερινὴ πορεία καὶ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν πιστῶν, ὅσο καὶ νὰ προστατεύσουν τὰ μυστήρια καὶ τις ἀλήθειες τῆς πίστεως ἀπὸ στρεβλὲς ἐγκόσμιες ἐρμηνείες καὶ λαθεμένες ἀνθρωπομορφικὲς πρακτικὲς. Δὲν πρόκειται, επομένως, καθόλου γιὰ ἓνα δικαιοκὸ σύστημα, ὡπως τὸ γνωρίζουμε στὶς πολιτειακὲς δικαιοταξίες δια μέσου τῶν αἰῶνων,

⁸³ Κανόνας 2/Καρθαγένης.

⁸⁴ Mansi, τ. 3, στ. 557.

παρά την επικρατούσα σημερινή αντίληψη ότι πρόκειται ακριβώς για κάτι τέτοιο. Με την έννοια αυτή, οι Ιεροί Κανόνες ερμηνεύουν την «ζωή κατὰ πνεῦμα»⁸⁵.

Όταν οι Ιεροί Κανόνες γίνονται ...Δίκαιο (!)

Για την Πρεπολογία...,
...«Πιάσε το ΠΡΕΠΕΙ από το ιώτα και γδάρε το ίσαμε το πι»...
(Οδ. Ελύτης).

««Πρέπει». Ο πιο άδειος λόγος
μέσα στην απέραντη κενολογία της ανθρώπινης γλώσσας».
(Μ. Καραγάτσης).

«Όσα ὁ νόμος λέγει, τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ».
(Κανόνας 87/Μέγας Βασίλειος).

Όσον αφορά στην επιβολή του νομικισμού ή του ηθικισμού στους «κανόνες», αυτή καθιερώθηκε ως αποτέλεσμα της ροπής προς το δίκαιο και τον δικαιωματισμό, προκειμένου να αποκτήσουμε αυτό που ο Leibniz αποκάλεσε «ηθική δύναμη». Η ροπή αυτή μάς ενθαρρύνει να αξιώσουμε, εάν χρειαστεί και εξαναγκαστικά, αυτό που μάς οφείλουν... Η απόκτηση ενός δικαιώματος συνεπάγεται την κατοχή και την άσκηση εξουσίας. Οι Κανόνες της Εκκλησίας όμως είναι άλλου πνεύματος και άλλης προοπτικής... Ο νόμος λειτουργεί ως ανάχωμα απέναντι στην καταπίεση και τις παραβιάσεις των άλλων κατά της ατομικότητας ή της συλλογικότητάς μας. Ορίζει την σφαίρα μέσα στην οποία μπορούμε να δρούμε ελεύθερα, χωρίς η δραστηριότητά μας αυτή να παρεμποδίζεται από άλλους. Επί πλέον, ο νόμος είναι πρωτίστως και κατά βάση ανθρωπολογικά λογικός. Η γέννηση και λειτουργία του εδράζεται στο ανθρώπινο πνεύμα και την ικανότητά του να επιβάλλει την τάξη και την κανονιστική ισχύ, ως λόγος που νομιμοποιεί την δράση μας και καθιστά τις συνθήκες άσκησής της ηθικά και κοινωνικά αποδεκτές. Η νομική αντίληψη και νοοτροπία οδηγεί αναπόφευκτα σε αντικειμενοποίηση των υπαρξιακών συνθηκών, καλλιεργεί μέσα μας την τάση αντικατάστασης της δυναμικής απροσδιοριστίας της ζωής και της μοναδικότητας, με την οποία εκδηλώνονται τα γεγονότα στην προσωπική ζωή (ενός ανθρώπου), με προκαθορισμένα και απρόσωπα μοντέλα ζωής, τα οποία έλκουν την αναφορά τους από την αντικειμενικότητα της γενικόλογης περίπτωσης. Έτσι, για το υπό συγκριτική εξέταση θέμα μας, όσο περισσότερο η θεολογία γίνεται «νόμ-ιμη», «νομ-ική» ή, σε άλλες περιπτώσεις, «ηθική», τόσο περισσότερο τείνει να εξορθολογείται το μυστήριο των Εσχάτων, που χαρακτηρίζει την Εκκλησία, τόσο λιγότερο θα είναι σε θέση να συμβιβάσει την λογική σκέψη και την ζωή, την επιστήμη και την σοφία, την γνώση και την αγάπη, και, εν γένει, όλες τις πραγματικότητες που διαχωρίζει και κατατάμνει η δυαλιστική νοοτροπία. Για τους Πατέρες της Ανατολής παρέμεινε πάντοτε άγνωστη, δυτική και ανάκουστη η μεθοδολογική προϋπόθεση των Δυτικών ότι η Εκκλησία αποτελεί *θείο καθίδρυμα* (*sic*), του οποίου η εσώτατη ύπαρξη θα μπορούσε να οριστεί κατάλληλα με την χρήση νομικών όρων. Οι νομικές έννοιες, επινοήσεις και θεωρήσεις δεν δύνανται σε τελική ανάλυση να περιγράψουν και να εξαντλήσουν την βαθύτερη οντολογική πραγματικότητα της Εκκλησίας. Και ακόμη, ὁ νόμος πολλές φορές εξαντλείται μέσα στα ὅρια τοῦ «δεῖ» καὶ τοῦ «χρή», τοῦ «πρέπει» καὶ τοῦ «οφείλειν», τέσσερα ἐφαρμοστικά ρήματα πού μπορεί νὰ σκοτώσουν τὴν ζωὴ («πρέπει νὰ ἀγαπᾷς ἢ οφείλεις νὰ ἀγαπᾷς»!! [*sic*]), ἀφοῦ τὴν ἀποστεροῦν ἀπὸ κάθε παιδαγωγικὴ διάθεση, ἀπὸ κάθε

⁸⁵ Απόστολος Παῦλος· πβ. Ρωμ. 8, 4.

διαλεκτικότητα, ἀπὸ κάθε αὐθορμητισμό, καὶ τὴν καταδικάζουν σὲ ἕναν ἐπίδερμικό *καθωσπρεπισμὸ* μὲ τὴν τήρηση κοσμικῶν ὄρων καὶ νομικιστικῶν σοφισμάτων. Αντίθετα, ο **κανόνας** δεν εἶναι παρὼν, για να *επιβάλλεται* ἐξω-καταναγκαστικά, για να *εφαρμόζεται* τυφλά και ἀτεγκτα, αλλά για να δείχνει... Ἐτσι, οι Κανόνες υπάρχουν ἐξ ορισμοῦ και (καλοῦνται να) λειτουργοῦν με *αναφορικότητα*..., *αναφορικότητα* στα Ἐσχάτα και τὴν Βασιλεία· *δεν υπάρχουν αυτόνομα μέσα στην Ἱστορία και τὴν πολιτειακὴ ἔννομη τάξη*, για να λειτουργοῦν *νομικ(ιστικ)ά*.

Ἐξ ἄλλου, στην Ἐκκλησιακὴ παράδοση, κυριαρχεῖ ἡ *σχέση κοινωνίας*, με τον Τριαδικὸ Θεὸ να σχετίζεται ἐξ ἀρχῆς ευθυτενῶς και ἄμεσα με τον ἄνθρωπο, ὅταν εμφανίζεται πρωτίστως στον Μωϋσῆ, με το προσδιοριστικὸ ὄνομα («ὁ ὼν»⁸⁶: «Ἐγὼ εἶμαι ο *Εἶναι*» – και ὄχι ο «*Υπ-άρχων*») και με «*Εἶναι-πρόσωπο*»⁸⁷, ἕνας δημιουργὸς στοργικὸς, ποθητὴς κοινωνίας με το δημιούργημά Του, «πατέρας» σε αὐτὴν τὴν σχέση με τον ἄνθρωπο. Ο Πατέρας αὐτὸς αποστέλλει τον Υἱὸν Του⁸⁸, για να ἔχει μία ισότιμη *σχέση* αμεσότητας με τα παιδιά-δημιουργήματά Του, ο Οποῖος, με τὴν Σάρκωσή Του, ἐντάσσεται ἐκούσια και «σκηνώνει»⁸⁹ και ο ἴδιος ἀνάμεσα στα δημιουργήματα. Και για να εἶναι ἀενάως κοντὰ σε κάθε ἄνθρωπο, αποστέλλεται ἀρωγὸς και *συν-οδοιπὸρος*⁹⁰ ο Παράκλητος, το Ἅγιον Πνεῦμα, ο Οποῖος παραμένει παρὼν μέσα στην Ἱστορία «εἰς τοὺς αἰῶνας». Οι λαοὶ που δεν εἶναι ἐξοικειωμένοι με τὴν Τριαδικότητα του Θεοῦ ἀδυνατοῦν να συλλάβουν τὴν πραγματικότητα τῆς *Τριαδικῆς κοινωνίας*⁹¹ – ἐπειδὴ δίδουν προτεραιότητα στην *μοναδικότητα* τῆς οὐσίας – και ἀκολουθοῦν τις δικές τους ετεροκεντρισμένες και ἐνιστορικές ἐρμηνείες περὶ Θεοῦ, ἐν πολλοῖς *νομικές*, γεγονός που γέννησε διὰ μέσου των αἰῶνων τόσο τις αἰρέσεις ὅσο και τις διαιρέσεις στον Χριστιανικὸ κόσμο, ἢ τα σύγχρονα υποκατάστατα: τὴν θρησκοληψία του υλισμοῦ, τῆς ατομοκρατίας και, τελευταία, του δικαιωματοσμοῦ.

Και ἀκόμη, στην Ἐκκλησιακὴ παράδοση, ἡ *σχέση κοινωνίας* εἶναι ἀπότοκος ἐλεύθερης (συμ)μετοχῆς και μέθεξης, ὅπως ἐμφαίνεται στα *κοινωνιακά* μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, τα τελούμενα ἐντὸς Τῆς και σε ἀπόλυτη κοινωνία μαζί Τῆς, και στους Ἱερούς Κανόνες τῆς, και δεν ἐπιτυγχάνεται *νομικά* με ἄνωθεν ἐντολές και ἐπιβολή, ὅπως σε ἄλλες θρησκείες και σε ἄλλους πολιτισμοὺς, και δη στον Αἰγυπτιακὸ (πυραμίδα) και τον Δυτικὸ (συγκεντρωτικὸ-πυραμιδοειδῆ). Δεν εἶναι τυχαίον ὅτι ὅλες οι Ἐπιστήμες χρησιμοποιοῦν Ἑλληνικὸς ὄρους, ἐκτὸς τῆς Νομικῆς που πήρε τους ὄρους τῆς ἀπὸ τὴν Λατινικὴ γλῶσσα, ἡ ὁποία ἐξεκόλαψε και ἐξέθρεψε ἀναφανδόν το ἱστορικῶς ἀνεπισκίαστο Ρωμαϊκὸ Δίκαιο. Και τούτο, διότι ο νόμος στο Ρωμαϊκὸ Δίκαιο εἶναι ἄνωθεν ἐπιβολή (με τὴν ἀφιονιστικὴ ἐπικυριαρχικὴ και ἀπρόσωπη ἀρχή: *dura lex, sed lex* [= σκληρὸς ο νόμος, ἀλλὰ νόμος]), ἀλλοτριώνοντας με αὐτὸ και το περιεχόμενον ἀκόμη κάθε ἔννοιας τῆς *κανονικῆς ἀκρίβειας*, καθιστώντας τὴν *conditio sine qua non*, ἴτοι δεν μπορεῖ να υφίσταται ...*κανόνας χωρίς ἀκρίβεια*, καταργώντας ἔτσι συλλήβδην τὴν προτασσόμενη και υιοθετούμενη ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία *κανονικὴ οἰκονομία*. Ἄλλωστε, ἡ *δικαιοσύνη* στην Δύση ἔχει ἐξισωθεῖ με τὴν... και ἐξουδενωθεῖ ἀπὸ τὴν... *νομιμότητα*, για αὐτὸ και το ἐπικυρίαρχο *νόμιμο* θεωρεῖται *δίκαιο* (νομικισμός) και *ἠθικὸ* (ἠθικισμός), τουτέστιν κυριαρχεῖ το δίκαιο και ἡ ἠθικὴ του ατομικὸν συμφέροντος, σύμφωνα με το ὁποῖον το κακὸν μπορεῖ και γίνεται *καλὸν*

⁸⁶ Βλ. Ἐξ. 3, 14.

⁸⁷ Πβ. Ἐξ. 3, 6.

⁸⁸ Ἰω. 3, 16. Πβ. Α' Ἰω. 4, 9.

⁸⁹ Ἰω. 1, 14. Βλ. Ἀποκ. 21, 3.

⁹⁰ Πβ. το «ἔδοξε τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι και ἡμῖν» (Πρξ 15, 28, και κανόνες 7/Γρηγ. Νεοκ., 7/Γ' και 12/Α-Β [συνοδικὴ θεανθρωποσυνεργία]).

⁹¹ Πβ. Α' Ἰω. 4, 8 και 16: «Ὁ Θεὸς ἀγάπη [= κοινωνία] ἐστίν».

(πβ. «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα») και *καλό* θεωρείται ό,τι προάγει το Εγώ και το ατομικό συμφέρον. Στην Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας, αντίθετα, ο *κανόνας* είναι σχέση *φιλική*, *στοργική*, *προτρεπτική* κοινωνίας, είναι ΑΓΑΠΗ, και η *κανονικότητα* ταυτίζεται με την προοπτική της αγάπης (*εκκλησιακή συναντίληψη*⁹²) και όχι του *ατομικού συμφέροντος* (πβ. «ό σῶζων ἑαυτὸν σωθείτω»⁹³). Σε αυτήν την Εκκλησιακή παράδοση, ο πολιτισμός και η *θεολογία του «συν-»* (συνοδικότητα, *συν-αγάπη*, συναντίληψη, σύνδεσμος, συνεργία) κυριαρχεί παντού.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα ίσως είναι ικανό να καταδείξει κατά πόσο ο *εφαρμοσμένος νομικισμός* επηρεάζει την δημόσια σφαίρα, ακόμη και την αρχιτεκτονική και την ναοδομία. Η Ορθόδοξη εκκλησιακή ναοδομία, λόγου χάρη, στην οποία κυριαρχεί ο τρούλλος, μέσω του οποίου διαθλάται άπλετο ηλιακό φως (αντιπροσωπευτική αρχιτεκτονική περίπτωση η Αγία Σοφία), αλλά και το Φως, ο ίδιος ο Δημιουργός, για να φωτίζει τους πιστούς, οι οποίοι αναπτύσσουν φίλια και *κοινωνιακή σχέση* μαζί Του, αφού κατεβαίνει ο Ίδιος, για να τους συναντήσει ευθυτενώς και άμεσα, δίχως την διαμεσολάβηση κάποιας *αυθεντίας*, αποδίδει την δισδιάστατη συνάντηση Θεού και ανθρώπου, και απευθύνει κάλεσμα συνάντησης και κοινωνίας μαζί Του. Εκεί, κατέρχεται ως *Θε(ο)-άνθρωπος*, με αποδόσεις *εικόνων* να γεμίζουν τον ναό με άμεση δυνατότητα χειροπιαστής σχέσης εκ μέρους του ανθρώπου μαζί Του. Στην ετέρα περίπτωση, η δυτική ναοδομία στο σύνολό της κινείται στο πυραμιδοειδές-αυταρχικό πνεύμα των πολλών αιχμηρών απολήξεων (γοθτικά οξυκόρυφα τόξα, απολήξεις οροφών ή κωδωνοστασίων που λογχίζουν τον ουρανό, κ.λπ.), που χάνονται στο ουράνιο στερέωμα, απαιτούν ανθρωποκεντρικά και μονοδιάστατα από τον Θεό την σωτηρία χωρίς θυσία του ατομικού Εγώ, και αναπαριστούν την αγωνιώδη ατομική προσπάθεια του πιστού να αναζητά τον απροσπέλαστο Θεό όσο το δυνατόν ψηλότερα με τα διανοητικά του εφόδια τόσο στον Προτεσταντισμό όσο και μέσω του αποκλειστικού/αλάθητου προνομίου του παπικού θεσμού *μονοκεντρικής πυραμιδοειδούς μορφής*. Αυτός ο *Θεός του Νόμου*, που δεν συμπίπτει ουδόλως με τον «*παιδαγωγό* [= *φύλακα*] εις Χριστόν»⁹⁴ παλαιοδιαθηκικό Νόμο, παραμένει απόμακρος, άγνωστος, τιμωρός, σκοτεινός, όπως είναι το ψυχρό και *νομικά* αυστηρό εσωτερικό περιβάλλον των ναών της Δύσης.

Συναφώς και εν κατακλείδι, πέρα και έξω από τον τρόπο λειτουργίας και την προοπτική που εξυπηρετεί ο νόμος μέσα στις μεταπτωτικές ανθρώπινες κοινωνίες και τις πολιτειακές έννομες τάξεις, το γεγονός-όρος «*κανών*» της Εκκλησίας γίνεται εσχατολογικός *οδοδείκτης* σωτηρίας, υπερασπιζόμενος μία άλλη μορφή ελευθερίας, της *οντολογικής*, τελείως διαφορετικής από αυτήν που ίδιος ο νόμος υπερασπίζεται με τρόπο αποκλειστικά οριζόντιο. Έτσι, ο παιδαγωγικός χαρακτήρας του γεγονότος-όρου «*κανόνας*», ο οποίος οδηγεί στην εν Χριστώ λύτρωση και ελευθερία, γενόμενος ο ίδιος οδοδείκτης σωτηρίας, δεν μπορεί και δεν πρέπει να συγκριθεί με τον τρόπο λειτουργίας και την προοπτική με την οποία λειτουργεί ο **νόμος** μέσα στις ανθρώπινες κοινωνίες, αφού *ο πρώτος απελευθερώνει, ενώ ο δεύτερος οριοθετεί!*...

⁹² Βλ. Λκ 10, 40 και Ρωμ. 8, 26.

⁹³ Ατομοκρατική έκφραση που αποδίδεται σε χρησμό του Μαντείου των Δελφών (480 π.Χ.).

⁹⁴ Βλ. Γαλ. 3, 24-25.

Εκκλησία της Θεολογίας και Εκκλησία του Δικαίου

Ἡ λογική τοῦ νομικίζεῖν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ
συρρικνώνει τὸ κανονίζεῖν.

«Πῶς νὰ ἐξηγήσεις τὴν *Θάλασσα* σὲ ἐκείνους
ποὺ τὴν κοιτάζουν καὶ βλέπουν μόνον *νερό...*»...

Αναμφίβολα, πολλοὶ ὅροι, οἱ ὁποῖοι ἀπαντοῦν στὴν κειμενικὴ Κανονικὴ Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ἀλήθεια, ἐπινοήθηκαν πρωταρχικὰ ἀπὸ τὴν Φιλοσοφία ἢ τὸν Νομικὸ λογισμό καὶ τὴν ἐν γένει Ρωμαϊκὴ Δικαιϊκὴ Επιστῆμη τῆς περιρρέουσας τότε ἱστορικῆς ατμόσφαιρας, ἀλλὰ, κατὰ κάποιον τρόπο, μεταμορφώθηκαν προσληπτικὰ ἀπὸ τὴν Θεολογία, ὅταν προσλήφθηκαν – δίκην ἀμοιβάδας – ἀπὸ αὐτὴν, καὶ ἀπὸ τὴν **Κανονικὴ Οικονομία**, ὥστε νὰ καταστοῦν ἱκανοὶ νὰ διατυπώσουν μίαν ἀτρεκὴ Ἀλήθεια ποὺ ξεπερνᾷ κάθε κτιστὴ ἔννοια καὶ κάθε ἀνθρώπινη λεξικὴ καὶ ἐννοιολογικὴ σύλληψη: ἐγίναν **εἰκονικοί**. Πράγματι, ἡ τομὴ μεταξὺ **Ἐκκλησίας τῆς θεολογίας** καὶ **Ἐκκλησίας τοῦ δικαίου** ἐπάγεται ὀριοθέτηση τῶν «δύο» αὐτῶν Ἐκκλησιῶν σὲ ὅμοιο ἐπίπεδο, κάτι ποὺ προϋποθέτει καὶ σηματοδοτεῖ τὸν διαχωρισμὸ τῆς Ἐκκλησίας σὲ μίαν **κοινωνιολογικὴ (πολιτειακῆ-αστικῆ) Ἐκκλησία** καὶ σὲ μίαν **εσχατολογικὴ Ἐκκλησία**. Ἐν τούτοις, ἡ δικαιοῦ ἔννοια τῆς Ἐκκλησίας εἶναι μίαν ἐπινόηση καὶ κατασκευάσμα τοῦ Δημοσίου Δικαίου τῆς Πολιτείας, τὸ ὁποῖο προσαρμόζεται σὲ ὅλες τὶς δυνατὲς “Ἐκκλησίες” καὶ δὲν προϋποθέτει ἀπαραίτητα **τὴν Ἐκκλησία**, ὅπως ἔχει ἡ Ἰδία τὴν πεποίθηση ὅτι εἶναι. Αὐτὸ ἀκριβῶς θέλει νὰ διακρίνει σύνολη ἡ πατερικὴ γραμματεία, κάτι ποὺ ἀποδίδεται καὶ με τὸν λόγο τοῦ ἀγίου Νικολάου Καβάσιλα καὶ τὶς περίφημες ἐκκλησιο-κανονικὲς θέσεις του, ὅταν τόσο ξεκάθαρα λέει: «Τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν, εἴ τις ἰδεῖν δυνηθεῖ... οὐδὲν ἕτερον ἢ αὐτὸ μόνον τὸ Κυριακὸν ὄψεται Σῶμα»⁹⁵. Καὶ ἀκόμη, καθὼς ἐδῶ κείται καὶ τὸ κορυφαῖο σημεῖο καὶ ἡ λυδία λίθος τῶν σχέσεών τους, ἡ **εσχατολογικὴ πίστη** καὶ τὸ **εσχατολογικὸ δεδομένο** καθορίζουν τὴν ἔννοια τῆς Ἐκκλησίας – καὶ ὄχι τὸ ἀντίστροφο –, καὶ ἡ ἔννοια τῆς Ἐκκλησίας με τὴν σειρά τῆς (καλεῖται νὰ) καθορίζει τὸ **Πολιτειακὸ Ἐκκλησιαστικὸ Δίκαιο**, ὅπου αὐτὸ θέλει “**συνάλληλα**” (*sic*) νὰ ὑπάρχει – καὶ ὄχι, ἐπίσης, *mutatis mutandis*, τὸ ἀντίστροφο. Ἐν τούτοις, ἡ ἱστορικὴ πράξις κατέδειξε ὅτι, πολλὰς φορές προσφάτως, τὸ Πολιτειακὸ Ἐκκλησιαστικὸ Δίκαιο ἦταν αὐτὸ ποὺ καθόριζε τὴν ἔννοια καὶ τὴν ὑπόσταση τῆς **κατὰ τόπον [εδαφικῆς] Ἐκκλησίας*** με νόμους, καταστατικούς χάρτες προτεσταντικῆς ἐπίνευσης καὶ ἐπινοηθέντα νομοθετήματα (**ἐκκλησιαστικὸς ἀνθρωπομορφισμὸς**), ἕνα ἀνοίκειο, ἱστορικὰ μεταγενέστερο, γεγονός ποὺ υπέτασσε ἐνδοκτισιακὰ τὴν Ἐκκλησία καὶ τὴν ὀδηγοῦσε μοιραία σὲ **εγκόσμια “βαβυλώνια αἰχμαλωσία”**. Ὡστόσο, εἴν κάποιος ἀντιτάξει τὴν νομικὴ μεθοδολογία ἀπέναντι στὴν **εσχατολογικὴ πίστη** καὶ τὴν θεολογικὴ μεθοδολογία, τοῦ εἶναι δύσκολο..., πολὺ δύσκολο, νὰ δικαιολογήσει τὸ Ἐκκλησιαστικὸ Δίκαιο ὡς πρὸς μερικὲς πρωτοβουλίες του, ποὺ διαπιστώνονται:

⁹⁵ Ἅγιος Νικόλαος Καβάσιλας, *Ἑρμηνεία εἰς τὴν Θεῖαν Λειτουργίαν*, κεφ. 38, ἐν *P. G.*, τ. 150, στ. 452D-453A. Πβ. ἐπίσης Ἐφεσ. 1, 22-23.

Δ 31.

Διακριτές ασύμμετρες εποχές των τριών (3) Χιλιετιών του Χριστιανισμού

- α)** την εποχή των *Αυτοκρατοριών (1ος-18ος αι.)*,
β) την εποχή του *Εθνικού Κράτους (19ος-20ός αι.)* και, εκ των υστέρων, στην εποχή μας,
γ) την εποχή των *Ανοικτών πολυπολιτισμικών κοινωνιών (21ος αι. και επέκεινα)*.

Ιεροί Κανόνες, Πολιτειακοί Εκκλησιαστικοί Νόμοι και Νομοκάνονες

«Οὐ πάντες δὲ [οἱ ἱεροὶ κανόνες] θεσπίζουσι περὶ θεολογίας,
 ἀλλ' οἱ μὲν τὰ τῆς πίστεως κρατύνουσιν εὐλόγως,
 οἱ δὲ τοῖς ἁμαρτάνουσι μέτρα τῆς μετανοίας εὐθέτως κανονίζουσιν ἐν ζυγοῖς ἀκριβέσιν,
 οἱ δὲ γε δοκιμάζουσι τοὺς χειροτονουμένους·
 πάντες δὲ λυσιτέλειαν εἰσάγουσι τῷ βίῳ».
 (Μιχαὴλ Ψελλὸς-11ος αἰ. [1018-1078], *Σύνομις τοῦ Νομοκανόνος* [P. G., τ. 122, στ. 921C]).

«Οἱ θεῖοι Κανόνες ὑπὲρ τοὺς βασιλικοὺς νόμους ἰσχύουσιν».
 (Πηδάλιον, σελ. κ').

Συνοψίζοντας την παρούσα ενότητα, ο πολυώνυμος και πρισματικός όρος «κανών» έχει, ως ελέχθη ανωτέρω, πολυάριθμες έννοιες και πτυχές στους κόλπους της Εκκλησίας, όπως: κανόνες (της) ζωής της Εκκλησίας (δογματικοί και ρυθμιστικοί της οντολογικής τάξης)· λίστες, δίπτυχα, κατάλογοι των αυθεντικών βιβλίων της Αγίας Γραφής (ως υποδειγματικά για την πίστη και την λατρεία)· συλλογές ωδών και λειτουργικών κειμένων· τρόπος ζωής στην μοναστική ζωή, κ.λπ. Ἦδη από τον 5ο αι. και επέκεινα, διαμορφώνεται μία νέα κανονική μορφή συλλογής Κανόνων. Πρόκειται για την κλασική συλλογή «*ιερών Κανόνων και πολιτειακών Νόμων εκκλησιαστικού περιεχομένου*» – η οποία προσφέρει την βάση για ένα εναρμονισμένο πεδίο κανόνων και (συν)ερμηνειών τους –, καθώς και για την όποια σύγχρονη συλλογή της Ορθόδοξης Εκκλησίας, η οποία ονομάσθηκε ήδη από τότε *Νομοκάνονας* (μία μεικτή κανονική συλλογή που περιέχει, εκτός από τους **εκκλησιακούς Κανόνες**, έναν μεγάλο αριθμό αυτοκρατορικών και **πολιτειακών Νόμων**, που αφορούν αποκλειστικά στον τομέα των εκκλησιαστικών υποθέσεων). Οι Κανόνες εκεί εκτίθενται όχι κατά χρονολογική σειρά, αλλά κατατάσσονται ομοειδώς και σύμφωνα με την προκύπτουσα θεματολογία. Έτσι, ο «Νομοκάνονας σε δεκατέσσερις τίτλους [θεματικά κεφάλαια]» του Μεγάλου Φωτίου, Οικουμενικού Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως (²883) συγκροτεί μία αντιπροσωπευτική κλασική συλλογή κειμένων των ιερών Κανόνων διαφορετικής προέλευσης μέσα στο Ανατολικό Τμήμα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Επί πλέον, άλλοι Νομοκάνονες είναι συλλογές διατηρημένες σε ιδιωτικά αρχεία, αποτέλεσμα εξίσου του συγκεντρωτικού ζήλου ορισμένων κληρικών, νομομαθών ή κανονομαθών, και των διαφόρων αναγκών μίας συντεταγμένης εκκλησιαστικής διοίκησης. Ως αμιγώς εκκλησιακά κείμενα ιερών Κανόνων, όπως παρατίθενται παρακάτω, θεωρούνται: **1)** οι Αποστολικοί Κανόνες (2ος-3ος αι.), **2)** οι ιεροί Κανόνες των Οικουμενικών Συνόδων (4ος-9ος αι.), **3)** οι ιεροί Κανόνες των Τοπικών Συνόδων (3ος-9ος αι.), και **4)** οι Πατερικοί Κανόνες (3ος-5ος αι.). Ωστόσο, ο όρος «κανών» – να ειπωθεί και σε αυτήν την συνάφεια – δεν είναι εξω-καινοδιαθηκικός και μεταγενέστερος όρος· συναντάται η λέξη «κανών» με

το καινὸ νόημα που υιοθετήθηκε και χρησιμοποιεῖται ἤδη ἀπὸ τον Ἀπόστολο Παῦλο, ἔχοντας την σημασία του συγκεκριμένου κανόνα: «τῷ αὐτῷ στοιχεῖν κανόνι»⁹⁶.

Ἡ μέθοδος της κανονοθέσεως και της κανονοθεσίας εντὸς/εκ μέρους της Εκκλησίας (Α΄ χιλιετία)

«Ἡ ἁγία Σύνοδος εἶπεν· οἱ θεῖοι τῶν Πατέρων Κανόνες ἀναγινωσκέτωσαν καὶ ἐμπερέσθωσαν τοῖς ὑπομνήμασι».
(Πρακτικά τῆς Δ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῆς Χαλκηδόνος-451· *Mansi*, τ. 7, στ. 81).

«Τοὺς παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων καθ' ἐκάστην Σύνοδον ἄχρι τοῦ νῦν ἐκτεθέντας Κανόνας κρατεῖν ἐδικαιώσαμεν».
(Κανόνας 1/Δ΄).

Αναμφίβολα, για μία τέτοια προσέγγιση των Κανόνων, ὅπως ἄλλωστε ισχύει και για ὅλα τα δρώμενα και τα πράγματα μέσα στην Εκκλησία, δεν εἶναι αρκετή η μηχανική, η νομοτεχνική, δηλαδή η μεθοδολογική και τυποποιημένη γνώση του κειμένου τους, ἀλλὰ χρειάζεται προσπάθεια θεολογική, εμπειρική (συν)ερμηνευτική, χρειάζεται μέθοδος, για τον απλούστατο λόγο ὅτι δεν μπορούμε να τους αποσυνδέσουμε ἀπὸ το σύνολο της Παράδοσης, ὅπως συνηθίζουν να κάνουν εκείνοι που τους χρησιμοποιοῦν αυτόνομα ως κανόνες ακραιφνοῦς δικαίου, αυτονομημένες νόρμες δικαίου (και ακριβῶς αὐτὸ το γεγονός εἶναι που συνιστά το ζήτημα της νομικῆς αποσυναφειοποίησης των Κανόνων, στην οποία θα πρέπει θεολογικά και εκκλησιο-κανονικά να προβούμε σήμερα, δίπλα στην αντίστοιχη και παράλληλη ἀπόπειρα της ιστορικῆς αποσυναφειοποίησης των Κανόνων, λόγω του ὅτι κάποιοι στην εποχή μας θεωροῦν ὅτι οἱ Κανόνες της Εκκλησίας εἶναι ἀπηρχαιωμένοι και βρίσκονται στο ἐξῆς σε καθεστῶς “αχρησίας” [*sic*]). Ὄντως, κατὰ μία γνωστὴ ρήση, «υπάρχει η ἴδια ἀπόσταση μεταξύ μεθόδου και μεθοδολογίας με αὐτὴν που υπάρχει και μεταξύ επιστήμης και τεχνολογίας, καθὼς συγγενεῖς προϋποθέσεις μπορούν να καταλήξουν σε τελείως διαφορετικὰ αποτελέσματα» (Ἰωάν Π. Κουλιάνο).

Ἔτσι, για παράδειγμα, κανονοθέτης – και ὄχι νομοθέτης, ὅπως ἀδόκιμα λέγεται στην εποχή μας και ἀπὸ πολλοὺς –, στην Εκκλησία δεν εἶναι οὔτε οἱ Τοπικῆς Σύνοδοι, οὔτε μεμονωμένοι Πατέρες ἢ κάποιοι πιστοὶ-μέλη της Εκκλησίας, ἀκόμη και εἴν αυτοὶ εἶναι «αναγνωρισμένοι» Πατέρες της Εκκλησίας. Κανονοθέτης εἶναι αποκλειστικά και μόνον η **Οἰκουμενικὴ Σύνοδος**, η οποία δεν συνιστά “θεσμό” (*sic*) της Εκκλησίας, ἀλλὰ ἓνα ἐξαιρετικὸ γεγονός, πάντοτε ἀπρόβλεπτο θεσμικά και χρονικά, με διττὴ και θεανθρώπινη διάσταση, αἰοπνευματικὴ και ἀνθρώπινη, θεανθρωποσυνέργητη (ακριβῶς ὅπως συνέβη και με την Ἀποστολικὴ Σύνοδο των Ἱεροσολύμων: «ἔδοξε τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι και ἡμῖν»⁹⁷, ὅπου ἀποκαλύπτεται εμφανῶς η συνεργεία, η ἀμφίδρομη θεανθρώπινη συνεργεία) και ὄχι μονάχα με ἀνθρώπινη οριζόντια διάσταση, που χαρακτηρίζει τον συνταγματικὸ και τον κοινὸ νομοθέτη σε κάθε ἐγκόσμια Πολιτεία και σε κάθε πολιτειακὴ ἐννομη τάξη. Πράγματι, ἤδη ἀπὸ τους πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνες, η Εκκλησία κλυδωνιζόταν ἀπὸ τα κύματα των αἱρέσεων. Ὄταν ὁμως οἱ αἱρέσεις αὐτές ἀντιμετωπίσθηκαν συνοδικῶς, το Ἅγιο Πνεῦμα ἐνέπνευσε τους ἁγίους Πατέρες, ὅπως ἐνέπνευσε ομότροπα προηγουμένως τους Ἀποστόλους στην Ἀποστολικὴ Σύνοδος των Ἱεροσολύμων (49 μ.Χ.), για να μπορέσει η Εκκλησία δι' αὐτῶν να φωτισθεῖ με την ἀληθινὴ πίστη (δόγματα) και με

⁹⁶ Γαλ. 6, 16, και Φίλιπ. 3, 16.

⁹⁷ Βλ. Πρξ 15, 28 και κανόνες 7/Γρηγ. Νεοκ, 7/Γ΄ και 12/Α-Β (συνοδικὴ θεανθρωποσυνεργεία).

ευνομία (*Ιερούς Κανόνες*), να εδραιώσει και να στερεώσει ολόκληρη την Οικουμένη. Αυτό ακριβώς αναδεικνύει πρώτη και πριν από όλες τις Οικουμενικές Συνόδους, η Δ΄ Οικουμενική Σύνοδος της Χαλκηδόνος (451), όταν στον 1ο μόλις κανόνα της διαλαμβάνει: «Τοὺς παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων καθ' ἑκάστην Σύνοδον ἄχρι τοῦ νῦν ἐκτεθέντας Κανόνας κρατεῖν ἐδικαιώσαμεν»⁹⁸. Ὅπως εἶναι πασιφανές, η Σύνοδος δεν αναφέρεται στους «ἄχρι» τότε «παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων καθ' ἑκάστην Σύνοδον» «ἐκτεθέντας Κανόνας» γενικῶς και αορίστως, ἀλλὰ ἔχει υπ' ὄψιν της ὅτι, παρά το γεγονός ὅτι η ἴδια θεσπίζει νέους κανόνες, καθιστά σαφές πως ὅλοι οἱ προγενέστεροι Κανόνες Οικουμενικῶν (Α΄-325, Β΄-381) και Τοπικῶν (Αγκύρας-314, Νεοκαισαρείας-319, Γάγγρας-340, Αντιοχείας-341) Συνόδων διατηροῦν *ισοδύναμο κύρος* και «δικαιώνονται», και παραμένουν σε *αδιάπτωτη και αδιάλειπτη ισχύ*. Εἶναι σαφές ὅτι ο κανόνας 1/Δ΄ αναφέρεται σε ἅπαντες τους προγενέστερους Κανόνες, Οικουμενικῶν και Τοπικῶν Συνόδων, *αδιακρίτως*. Αυτό ακριβῶς ἐπίσης αναδεικνύει και η Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδος της Νικαίας (787), ὅταν αναφέρεται χαρακτηριστικά σε πιθανές εκφραζόμενες υπόνοιες αξιωματικῆς διαβάθμισης των ἱερῶν Κανόνων: «Ἐξ ἑνὸς γὰρ ἅπαντες [οἱ Κανόνες, Ἀποστολικοί, Οἰκουμενικῶν Συνόδων, Τοπικῶν Συνόδων και Πατερικοί] και τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος ἀγασθέντες ὤρισαν τὰ συμφέροντα»⁹⁹. Και ἐδώ, ἓνα ἐπὶ πλέον αντιπροσωπευτικότερο παράδειγμα ἀρκεῖ, για να καταδείξει την υφιστάμενη διαφορά.

Ἡ Ἐκκλησία για ἐπτὰ (7) ολόκληρους αἰῶνες (1ος αἰ.-691) ἔζησε και κινήθηκε χωρὶς τους εκ των υστέρων ἀναδυθέντες *Πατερικούς Κανόνες*. Πράγματι, κανεὶς Πατέρας της Ἐκκλησίας δεν συνέγραψε Κανόνες ἐπὶ τούτῳ (ad hoc), και βεβαίως οἱ Πατέρες, ὄντες εν ζωῇ, δεν εἶχαν ποτέ τον ἀναλογισμό ὅτι τα κείμενά τους, που *συνοδικά* ἀναδείχθηκαν στην συνέχεια ως Κανόνες, θα αποτελούσαν μεταγενέστερα *κανονικά κείμενα-κανόνες* της Ἐκκλησίας ἐνδεδυμένα με συνοδική αὐθεντία. Τους Πατερικούς αὐτούς Κανόνες τους θέσπισε στην κυριολεξία με το «σύστημα του copy-paste» – για να μετέλθουμε ἓναν σύγχρονο ὄρο της Πληροφορικῆς –, η μεγάλη Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδος η εν *Τρούλλῳ* (691) ἢ «Μεθέκτη» (= η μετὰ την Ἐκτη-680/681), ἔχοντας ἀρωγὸ και ἀξιοποιώντας κάποιες μεμονωμένες και αὐτόβουλες ἰδιωτικῆς κανονικῆς Συλλογῆς που προηγήθηκαν ἕως και ἓναν αἰῶνα πριν¹⁰⁰. Εἶναι σημαντικό να καταδειχθεῖ ο τρόπος με τον ὁποῖο θεσπίσθηκαν οἱ Κανόνες ἀπὸ την Σύνοδο αὐτή, προκειμένου να κατανοηθεῖ ο τρόπος με τον ὁποῖο ἐπιτελεῖται *μεθοδικά* η *κανονοθεσία* ἐντὸς της Ἐκκλησίας – σε ἀντίθεση με την *νομοθεσία* της Πολιτείας –, και ὅτι, χάρη σε αὐτήν, ἔχουμε σήμερα αὐτό που ἀποκαλούμε «*Κανονικὴ Παράδοση της Ἐκκλησίας*» των ἐννέα (9) πρώτων αἰῶνων (1ος-9ος αἰ.). Θα διαφανεῖ, ἐπὶ πλέον, ο λόγος για τον ὁποῖο η Οικουμενική αὐτή Σύνοδος ἀποτελεῖ τον κύριο και βασικὸ *Κανονοθέτη* της Ἐκκλησίας.

Πράγματι, η Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδος (691) συγκλήθηκε, για να θεσπίσει ἀποκλειστικά και μόνον ἱερὸς Κανόνες, με βάση την προηγηθεῖσα συνοδική θεολογία της Ε΄ και της Στ΄ Οικουμενικῆς Συνόδου (553 και 680/681 ἀντίστοιχα), οἱ ὁποῖες δεν θέσπισαν Κανόνες – γεγονός πρωτοφανές για Οικουμενική Σύνοδο –, ἐκχωρώντας ἀπὸ λαθεμένη ἐντύπωση και πολιτειακὴ ὑπόδειξη αὐτό το ἔργο στα αυτοκρατορικά θεσμικά *νομοθετικά* ὄργανα που δημοσίευαν τότε Ἐκκλησιαστικούς Νόμους προς ὄφελος και ὑπὲρ της Ἐκκλησίας. Το *κανονικὸ κενὸ*

⁹⁸ Καν. 1/Δ΄ ἢ ἡ υπογράμμιση δική μας.

⁹⁹ Βλ. καν. 1/Ζ΄.

¹⁰⁰ Σε μερικὴ πατερικὴ Συλλογὴ Κανόνων φέρεται να προβαίνει πρώτος ο Ἰωάννης ο Σχολαστικός, ἀναδεικνύοντας 68 ἀπὸ τους 92 Κανόνες του Μεγάλου Βασιλείου στην συστηματικὴ (κωδικοποιητικὴ) του Συλλογὴ «Συναγωγὴ Κανόνων εἰς Πεντήκοντα Τίτλους» μεταξύ του 550 και 565 [555].

των 250 ετών (451-691) το αντιλήφθηκε τελικά η Εκκλησία και το θεράπευσε με την σύγκληση της *συμπληρωματικής Πενθέκτης* (εξ ου και η σύνθετη αριθμητική ονομασία, από το *Πέμπτης* και *Ἑκτης*) Οικουμενικής Συνόδου. Για τον λόγο αυτόν, η τελευταία δεν λογίζεται αριθμητικά ως ανεξάρτητη Οικουμενική Σύνοδος, διότι ακριβώς είχε εξ αρχής – χρονικώς και τροπικώς – ως μοναδικό και αποκλειστικό σκοπό να θεραπεύσει αυτό το κανονικό κενό και να υποβοηθήσει το σημαντικό έργο διαποιμάνσης του Εκκλησιασικού Σώματος διαχρονικά ανά την Οικουμένη με βάση (και) την θεολογία των δύο προαναφερθεισών τελευταίων Οικουμενικών Συνόδων. Για δε την *Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας*, ο κανόνας 2 της Συνόδου αυτής είναι εισαγωγικό κείμενο υψίστης σημασίας, λόγω του κύρους της και του έργου που αυτή *κανονοθετικά* επετέλεσε, καθώς προέβη με τον κανόνα αυτόν σε πλήρη αναγραφή *κατά χρονική τάξη και χρονολογική διάταξη* των Ιερών Κανόνων, τους οποίους έλεγξε, επεξεργάστηκε, δέχθηκε επίσημα και συνοδικώς «επεσφράγισε». Πρόκειται ουσιαστικά για τον πρώτο και μόνο στην ιστορική ζωή και παράδοση της Εκκλησίας επίσημο κατάλογο των Ιερών Κανόνων, οι οποίοι ελέγχθηκαν, διακριβώθηκαν (η διακρίβωση έγινε σε σχέση και με τους «παρενειρόμενους»¹⁰¹ και επείσακτους “κανόνες” που αναλύονται παρακάτω), αναδείχθηκαν *συνοδικά* και εγκρίθηκαν *μοδύναμα*.

Αναλυτικότερα, το κανονοθετικό έργο της *Πενθέκτης* Οικουμενικής Συνόδου συνίσταται σε τέσσερις διακριτές πτυχές:

α) Θέσπισε η ίδια 102 ιερούς Κανόνες·

β) Επεκύρωσε τους 301 Κανόνες μόνον οκτώ (8) Τοπικών Συνόδων, αποκλείοντας εκείνες τις Τοπικές Συνόδους που συγκλήθηκαν μέχρι τότε σε Ανατολή και σε Δύση, και που είχαν προβληματική θεολογία και προβληματικούς θεολογικά “κανόνες”, προσδίδοντας σε αυτούς τους (301) κανόνες *οικουμενικό και εφάμιλλο κύρος* με αυτό των κανόνων των (προηγηθεισών) τεσσάρων [Α'-Δ'] Οικουμενικών Συνόδων·

γ) Επεκύρωσε και οριστικοποίησε τους 85 Αποστολικούς Κανόνες, καθώς διαπιστώθηκε ευρεία ποικιλία αριθμητικών εκδοχών τους και κυρίως προβληματισμός κατά πόσον ήταν ή όχι έγκυροι, και της Αποστολικής εποχής, εφ' όσον ήταν ενταγμένοι σε αιρετικές συμπληρωματικές συλλογές (στο γνωστό πολυθεματικό και συμπληρωματικό ημιαρειανικό έργο «*Διαταγαί των Αποστόλων*») του 4ου αι.¹⁰² και

δ) Ανέδειξε 174 Πατερικούς Κανόνες, επιλέγοντας αποσπάσματα ή μικρά αυτοτελή κεφάλαια από Πατέρες της Εκκλησίας (του Αποστολικού 3ου-5ου αι.) και προσδίδοντας σε αυτούς τους (174) κανόνες *οικουμενικό και εφάμιλλο κύρος* με αυτό των κανόνων των (προηγηθεισών) τεσσάρων [Α'-Δ'] Οικουμενικών Συνόδων και οκτώ (8) Τοπικών Συνόδων. Ειδικά για το τελευταίο αυτό σημείο <δ>, η Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδος ήταν η πρώτη ιστορικά Οικουμενική Σύνοδος, η οποία *κανονοκατέστησε* επικυρωτικά, *κανονοτεχνικά* και επίσημα τους Πατερικούς Κανόνες και παραμένουν σε εφάμιλλη, ισόκυρη και ισοδύναμη ισχύ με τους Αποστολικούς και τους Συνοδικούς συλλήβδην Κανόνες.

Και εάν προβούμε σε άθροισμα όλων των κατηγοριών Κανόνων, θα ανακαλύψουμε ένα πραγματικό *κανονοβούλιο*, καθώς και τον τεράστιο όγκο Κανόνων που προσέφερε ποικιλοτρόπως και από διαφορετικές διαδρομές η Οικουμενική αυτή Σύνοδος στην Εκκλησία και θα της αναγνωρίσουμε το σημαντικό έργο *κανονοθέσπισης* και *κανονοθεσίας*, που μοναδικά επετέλεσε, τόσο σε *επιλογή*

¹⁰¹ Καν. 2/Πενθέκτης.

¹⁰² Βλ. *Sources Chrétiennes* (S.C.), βιβλίο VIII, κεφ. 47, τ. 336, σελ. 274-309 (ελληνιστί και γαλλιστί).

(Πατερικών κανόνων) όσο και σε *διαλογή* (των κανονικών κανόνων έναντι των νόθων και αιρετιζόντων “κανόνων”) και σε *οριστικοποίηση* (των Ιερών Κανόνων της Εκκλησίας μέχρι τότε). Πρόκειται συνολικά για 662 Κανόνες (απάντων μέχρι την εποχή της, το 691/7ος αι.) επί συνόλω 770 Κανόνων, που εμπεριέχει το *Corpus Canonum* (883 μ.Χ.) της Εκκλησίας (662/770 Κανόνες σημαίνει **τα 6/7 των ιερών Κανόνων του οριστικού *Corpus Canonum* της Εκκλησίας**). Αυτά τα 6/7 του συνόλου των ιερών Κανόνων συνιστούν το *κανονικό κληροδότημα* της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου στην Εκκλησία και στην Οικουμένη ολάκερη.

Δ 32.

Η κανονική συστηματοποίηση της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου (691)

α/α	Πηγή Ιερών Κανόνων Πενθέκτης Οικ. Συνόδου	Σύνολο Κανόνων
1.	Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδος	102
2.	Αποστολικοί Κανόνες	85
3.	Τοπικές Σύνοδοι	301
4.	Πατερικοί Κανόνες	174
	Γενικό Σύνολο:	662/770

Εν τέλει, η Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδος υπήρξε μία, θα τολμούσαμε να την αποκαλέσουμε, μοναδική «*κανονοκαταιγίδα*» και «*κανονοστιβάδα*», καθώς και ο «*κανονοβολώνας*» στην δισχλιετή ζωή της Εκκλησίας. Όλοι οι Ιεροί Κανόνες των τεσσάρων [Α΄-Δ΄] Οικουμενικών Συνόδων (συνολικά 66), οι οποίοι θεσπίστηκαν πριν από την Πενθέκτη, με την Πενθέκτη και μετά την Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδο *κανονοκαταστάθηκαν*, αφού προηγουμένως επικυρώθηκαν και κατοχυρώθηκαν συνοδικά από αυτήν και χάρι σε αυτήν, *ισόκυροι, εφάμιλλοι και ισότιμοι, ισοβαρείς και ισοδύναμοι*. Το αυτό εποίησε στην συνέχεια και στην ίδια προοπτική και η Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδος (787) με τον ανάλογο ad hoc 1ο κανόνα της. Επομένως, οι Ιεροί Κανόνες που διαθέτουμε σήμερα σε όλες τις Κανονικές Συλλογές της Β΄ χιλιετίας είναι όλοι μιάς και μόνης γενεσιουργού προελεύσεως, ήτοι *συνοδικής προελεύσεως*, είναι Κανόνες ισόκυρα και ομοδύναμα *Συνοδικοί* και δη [της Πενθέκτης, Ζ΄ και Η΄] *Οικουμενικών Συνόδων*. Το γεγονός αυτό συνεπάγεται αυτοδίκαια ότι **Κανονοθέτης στην Εκκλησία υπήρξε μόνον Οικουμενική Σύνοδος**, το *εξαιρετικό* και μοναδικό, το *μη θεσμικό* και απρόβλεπτο αυτό εκκλησιο-κανονικό *δισδιάστατο γεγονός* (→ *συνοδικοί Πατέρες* με την επιστασία του *Αγίου Πνεύματος*), και ουδείς έτερος. Με άλλα λόγια, *άπαντες οι Ιεροί Κανόνες είναι καρπός ενός χαρισματικού γεγονότος* μέσα στην Εκκλησία, το οποίο είναι η Οικουμενική Σύνοδος. Για τον λόγο αυτόν, παρέλκει η *ιεραρχική τους διαβάθμιση αυθεντίας*, που επικράτησε αστόχως αργότερα, όπως θα διαφανεί παρακάτω· θα μπορούσε να θεωρείται αυτή, για λόγους καθαρά πρακτικούς, *θεματική* μόνον κατάταξη!... Η αστοχία αυτή, *νομικής κυρίως προέλευσης*, επεκτείνεται και στο *ισόκυρο* των Ιερών Κανόνων. Ας ειπωθεί εδώ μία φορά για πάντα ότι, με τον κανονιστή επικυρωτικό και συστατικό κανόνα 2, η Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδος **ισοκύρωσε** όλα τα προαναφερθέντα τέσσερα (4) είδη ιερών Κανόνων (Αποστολικούς Κανόνες, Κανόνες Οικουμενικών Συνόδων, Κανόνες Τοπικών Συνόδων και Πατερικούς Κανόνες), προσφέροντας υποστατικά σε άπαντες τους Ιερούς Κανόνες της Εκκλησίας **κανονοθετική ισοδυναμία**. Αυτό σημαίνει ότι όλοι οι 770 Ιεροί Κανόνες της Εκκλησίας είναι **ισόκυροι και ομοδύναμοι**, με τις τρεις (3) διαδοχικές Οικουμενικές Συνόδους [Πενθέκτη-691, Ζ΄-787 και Η΄-879/880] να τους εξισοδυναμούν *συνοδικά* και να τους επικυρώνουν *ισόκυρα*, λήγοντας το ζήτημα άπαξ δια παντός. Κατά συνέπεια, μεταξύ των τεσσάρων

διαφορετικῶν προελεύσεων ιερῶν Κανόνων δεν υφίσταται ἀνίση ἢ ετεροβαρῆς ἐκκλησιακὴ αὐθεντία, ὅπως διατείνονται οἱ νομικάριοι στα «Ἐγχειρίδια τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου» τῶν Νομικῶν Σχολῶν σε ὅλη τὴν διάρκεια τῶν τριῶν τελευταίων αἰῶνων (19ος-21ος αἰ.) και ὅπως πιστεύεται ἀπὸ τὴν ἐπιβληθεῖσα και στους χώρους τῆς Ἐκκλησίας κυρίαρχη και καλά κρατούσα νομικὴ αὐτὴ ἀντίληψη.

Εἰδικώτερα, ὅσον ἀφορᾷ στους Κανόνες τῶν δεκατριῶν (13) ἐγκρίτων Πατέρων, ἔχει σημασία να τονισθεῖ ἐδῶ και το ἐξῆς. Εἰπώθηκε μόλις παραπάνω και εἶναι ἀπολύτως σαφές ὅτι κανεὶς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας δεν συνέγραψε *ad hoc* Κανόνες. Ἡ Πενθέκτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος προσέλαβε ἀπὸ τα ἔργα τους πανομοιότυπα ἀποσπάσματα ἢ τα δανείστηκε ἀπὸ κάποιες ἰδιωτικὲς Κανονικὲς Συλλογές¹⁰³ – που εἶχαν προβεῖ σε μία ἀνάλογη προεργασία –, τους ἐδῶσε μορφή *κανονικῆς νόρμας* και τους ἔθεσε σε ἀριθμητικὴ σειρά, ἀναγράφοντας στὴν ἐπικεφαλίδα και το ὄνομα τοῦ κάθε συντάκτη Πατέρα. Θα μπορούσε να κάνει χρῆση τῶν κειμένων τους και να τα δημοσιεύσει, θεσπίζοντάς τα ὡς Κανόνες ἀποκλειστικά «δικῆς τῆς προελεύσεως». Ἐν τούτοις, ἀπὸ καθαρὰ ... ‘ἀκαδημαϊκὴ συνέπεια’, για να χρησιμοποιήσουμε ἕναν σύγχρονο ὄρο, ἡ Σύνοδος αὐτὴ ἀποσπᾷ και δανείζεται τα κείμενά τους, προβαίνοντας σε ἐργογραφικὴ ονομαστικὴ ἀναφορὰ προέλευσης τοῦ κάθε *πατερικοῦ* κειμένου, το ὁποῖο ἀναμφῆριστα ἀπὸ τὴν στιγμή ἐκείνη, γίνεται και *κανονικό*, και *πατερικῶς ἐπώνυμο*, και *εφάμιλλο και ἰσόκυρο* τῶν Ἱερῶν Κανόνων τῶν προερχόμενων ἀπὸ Οἰκουμενικὲς Συνόδους. Για παράδειγμα, οἱ ἀναδειχθέντες 92 Κανόνες τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας, εἶναι κατὰ βάσιν Ἐπιστολές, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ περισσότερες ἀπευθύνονταν «προς Ἀμφιλόχιον Ἰκονίου», ἄλλη «προς Διόδωρον Ταρσού» και ἄλλες προς «Χωροεπισκόπους» τῆς Καππαδοκίας. Ἐτσι, *συνοδικά* – και ὄχι ἀπὸ προσωπικὴ πρωτοβουλία – προέκυψαν οἱ *Πατερικοὶ Κανόνες* ἢ, ἄλλως πως και λιγώτερο δόκιμα, οἱ «*Κανόνες τῶν Πατέρων*» τῆς Ἐκκλησίας. Επομένως, ἀς τονισθεῖ καταληκτικὰ και πάλι ὅτι *κανονοθέτης* στὴν Ἐκκλησία υπῆρξε ἀποκλειστικά και μόνον ἡ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος¹⁰⁴, ἡ ὁποία ἐγίνε ο κύριος διαμορφωτὴς τῆς *Κανονικῆς Παράδοσης τῆς Ἐκκλησίας* και ἡ ὁποία ἀπηγεί, σε κάποια δεδομένη *ἀρχαϊκὴ* ἤδη χρονικὴ στιγμή, αὐτὸ που ονομάζουμε σήμερα – ὄχι και τόσο εὔστοχα – το *Κανονικό «συνειδός» τῆς Ἐκκλησίας*, ἀντὶ τοῦ ὀρθώτερου «*Κανονικὴ ἀτεπιγνωσία τῆς Ἐκκλησίας*».

Και, τέλος, στὴν ἀπόπειρά μας αὐτὴ να ἐμβαθύνουμε στους *Ἐκκλησιακούς Κανόνες*, στὴν *μέθοδο* και τὴν *μεθοδολογία τῆς κανονοθεσίας* και τῆς *κανονολογίας*, κατ’ ἀντιδιαστολήν προς τους *Πολιτειακούς Νόμους*, τὴν *μεθοδολογία τῆς νομοθεσίας* και τῆς *νομολογίας*, εἶναι πολὺ σημαντικό να ἀποφύγουμε τὴν καθιερωμένη πλέον στους κόλπους τῆς Ἐκκλησίας διολίσθηση, δηλαδή τὴν συστημικὴ διολίσθηση τῆς *νομικῆς [και νομικιστικῆς] ἀπολυτοποίησης τῶν Ἱερῶν Κανόνων (κανονομονισμός)*, κάτι που ἐξ ὀρισμοῦ συνιστᾷ ἕναν *κανονολογικὸ ἀρειανισμό* «*γυμνῆ τῆ κεφαλῆ*»...

¹⁰³ Πβ. Παύλου Μενεβίσογλου, *Ἱστορικὴ εἰσαγωγή εἰς τοὺς Κανόνες τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Στοκχόλμη 1990, σελ. 55-73 και 83-91.

¹⁰⁴ Πρόκειται, συνοψίζοντας, για τὴν Δ’-451 (κανόνας 1), τὴν Πενθέκτη-691 (κανόνας 2) και τὴν Ζ’-787 (κανόνας 1) Οἰκουμενικὲς Συνόδους, δίπλα στις προηγηθεῖσες Α’-325, Β’-381 και Γ’-431 Οἰκουμενικὲς Συνόδους, οἱ ὁποῖες θέσπισαν ἀυτόνομα ἱερούς Κανόνες. Ἄσπασες και σύμπασες αὐτές οἱ Οἰκουμενικὲς Σύνοδοι, ὁμοθυμαδόν και ἀπὸ κοινού, ἀπαρτίζουν τὸν ἐπονομαζόμενο συνοπτικὰ ἐδῶ *Κανονοθέτη τῆς Ἐκκλησίας*.

Η οντολογική υπόσταση των Ιερών Κανόνων

(Προεπισκόπηση μιας κανονικής πραγματικότητας σε νομικιστική ομηρία)

«Οὗτοι [οἱ Ἱεροὶ Κανόνες] πολὺ μὲν τὸ ποικίλον καὶ διάφορον ἔχοντες τίμοι λίθοι, μίαν δὲ τὴν τῆς Ἐκκλησίας ὑφαίνοντες οἰκονομίαν. [...]. Οὗτοι [δὲ] δεσπόταις νομοθετοῦσι καὶ δούλοις, ἄρχουσι καὶ ἀρχομένοις, γονεῦσι καὶ τέκνοις, ἀνδράσι καὶ γυναίξιν, [...]. (Ματθαῖος Βλάσταρις, «Προθεωρία», ἐν *Σύνταγμα ΡΠ*, τ. 6, σελ. 1 καὶ 4).

Συνοψίζοντας τα μέχρι τούδε λεχθέντα, η Εκκλησία ανέδειξε στην ιστορική αφετηρία της τους *Εκκλησιακούς* (ή *Κανονικούς*) *Κανόνες* της ως γεγονός της *θεανθρώπινης συνισταμένης*¹⁰⁵ και καρπό αυτής της οντολογικής εμπειρίας. Οι *Κανονικοί Κανόνες* φέρουν εντός και εμφορούνται από χαρακτηριστικά ιδιώματα, στον πυρήνα των οποίων θα μπορούσαν να ανιχνευθούν και να αναφανούν, εν είδει επιτομής, οι εξής αντιπροσωπευτικές και ανακεφαλαιωτικές πτυχές, που σχετίζονται με αυτήν καθ' εαυτήν την οντολογική υπόσταση των Ιερών Κανόνων της Εκκλησίας.

1. Ο χαρακτήρας των Ιερών Κανόνων

«Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες εἰσὶν εὖρημα καὶ δῶρον Θεοῦ». (Ὁ ἄγνωστος συντάκτης τοῦ πρώτου “Προλόγου” τοῦ *Συντάγματος εἰς 14 τίτλους* [β' ἡμισυ-6ος αἰ.]).

Πριν από όλα και με πολύ ευσύνοπτα λόγια, ο χαρακτήρας των Ιερών Κανόνων είναι πρωτίστως *ποιμαντικός*¹⁰⁶ και *ποδηγετικός*¹⁰⁷, *παιδαγωγικός*¹⁰⁸ και *βαθύτατα συ-σωτηριολογικός*¹⁰⁹ ως *εσχατολογικός*¹¹⁰ και *οδοδεικτικός*¹¹¹, ακριβώς γιατί οι Ιεροὶ Κανόνες μεταστοιχειώνουν *προτρεπτικά* την θεολογία της Εκκλησίας σε *τρόπο ζωής* («τοῦτο ποίει καὶ ζήση»¹¹²) και σε *κάλεσμα* («ἔρχου καὶ ἴδε»¹¹³) *για πορεία εσχατολογικής-κοινωνιακής προοπτικής*. Κάθε ἄλλη απόδοση πρόσθετων ἢ ἐπὶ πλέον *χαρακτηρικών* ιδιωμάτων παραμένει *ετεροκεντρισμένη, επιθεματική και επιχωματική, εμπλαστροματική*, και αλλοιώνει συνθέμελα το συστατικό οντολογικό περιεχόμενο και την ίδια την υπόσταση των Ιερών Κανόνων.

¹⁰⁵ Πβ. το «ἔδοξε τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι καὶ ἡμῖν» (Πρξ 15, 28, καὶ κανόνες 7/Γρηγ. Νεοκ., 7/Γ' καὶ 12/A-B [*συνοδική θεανθρωποσυνεργία*]).

¹⁰⁶ Βλ. καν. 32 καὶ 102/Πενθέκτης. Πβ. Α' Πέτρ. 5, 2-4.

¹⁰⁷ Πβ. Α' Πέτρ. 2, 21.

¹⁰⁸ Πβ. ακριβώς το αντίστοιχο Γαλ. 3, 24.

¹⁰⁹ *Προσφωνητικός λόγος προς Ιουστινιανόν των Συνοδικών Πατέρων της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου-691*. Πβ. ενδεικτικά καν. 2/Αθανασίου, 69/Καρθαγένης, 19, 40, 73, 82/Πενθέκτης καὶ 2/Ζ'.

¹¹⁰ Πβ. Εβρ. 13, 14.

¹¹¹ Βλ. *Τόμος τῆς Ἐνώσεως-10ος αἰ.* [920], ἐν *Mansi*, τ. 18Α, στ. 344, καὶ ἐν *Σύνταγμα ΡΠ*, τ. 5, σελ. 10.

¹¹² Λκ 10, 28. Πβ. Μθ 7, 24· Λκ 6, 47.

¹¹³ Ιω. 1, 47. Πβ. το αυτό, σε *καθολικό κάλεσμα*: «ἔρχεσθε καὶ ἴδετε» (Ιω. 1, 40), καὶ Ιω. 4, 29.

2. Το περιεχόμενο των Ιερών Κανόνων

«Τὸ ἐπιεικὲς αἰεὶ μένει καὶ οὐδέποτε μεταβάλλει».
(Ἀριστοτέλης).

«Τὸ ἐπιεικὲς ὑμῶν γνωσθήτω πᾶσιν ἀνθρώποις· ὁ Κύριος ἐγγύς».
(Φίλιπ. 4, 5).

«Προτιμητέο νὰ κατακριθεῖ κάποιος ἀπὸ τὸν Θεὸ ὡς ἐπιεικὴς,
παρὰ νὰ ἐπαινεθεῖ ὡς ἀσυμπαθὴς».
(Φράση πὺ ἀποδίδεται στὸν [ψευδο-]Ἰωάννη τὸν Νηστευτῆ).

Το περιεχόμενο των Ιερών Κανόνων ήταν ἐξ ἀρχῆς καὶ παραμένει ἀμείωτα *οντολογικό*, καὶ συνοψίζεται σε δύο βασικὲς καὶ θεμελιώδεις συντεταγμένες: α) τὴν *Εκκλησία* καὶ β) τὸν *ἄνθρωπο*. Αὐτὸ ἐμφαίνεται, μετὰ τὸ πέρασ τῆς *κανονοθέσπισης* καὶ τῆς *κανονοθεσίας* (1ος-9ος αἰ.), σε μία ἐπίσημη ἀνακεφαλαιωτικὴ κανονικὴ διατύπωση τοῦ 10ου αἰ., ἡ ὁποία συνοψίζει, κατὰ κάποιον τρόπο, θεμελιακά, σύνολη τὴν Κανονικὴ Παράδοση τῆς Εκκλησίας τῆς Α΄ χιλιετίας: «Οἱ ἱεροὶ καὶ θεῖοι Κανόνες τῶν μακαρίων Πατέρων ἡμῶν, οἱ [1] καὶ τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν ὑπερείδουσι [2] καὶ ὄλην τὴν χριστιανικὴν πολιτείαν κοσμοῦντες πρὸς θεῖαν *ὁδηγοῦσιν* εὐλάβειαν»¹¹⁴. Σχετικὰ με τὴν *Εκκλησία*, ἡ Εκκλησιολογία τῆς Εκκλησίας δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ ἱεροὶ Κανόνες τῆς· μόνον μέσα στὴν Εκκλησία οἱ ἱεροὶ Κανόνες ἔχουν λόγο ὑπαρξῆς, γιὰ νὰ ἔχουν λόγο ὑπαρξῆς καὶ στὴν Ἱστορία, καὶ ὄχι τὸ [νομικὰ *αυτονομημένο*] ἀντίστροφο. Σχετικὰ δὲ με τὸν *ἄνθρωπο*, αὐτός, ἡ κορωνίδα τῆς Δημιουργίας, ὁ «υἱὸς τῆς ἀγάπης [≡ *κοινωνίας*]» καὶ ὁ «ἀγαπημένος τοῦ Θεοῦ»¹¹⁵, ἀποτελεῖ τὸν μοναδικὸ λόγο ὑπαρξῆς τῶν Ιερών Κανόνων μέσα στὴν Εκκλησία· γεννήθηκαν γιὰ νὰ τὸν διακονήσουν καὶ νὰ τοῦ διανοίξουν ὀντολογικὸ δρόμο σε μία μοναδικὴ *ἀποστολή* πὺ συμπεριλαμβάνει «πᾶσαν περινοήσας *σωτηρίας διάσκεψιν* καὶ Θεὸν ἐκζητήσας»¹¹⁶, καθὼς «<τοῦτό ἐστὶν ὄντως τὸ εὐρεῖν τὸν Θεόν>¹¹⁷, <τὸ αἰεὶ ζητεῖν αὐτόν>¹¹⁸», μία ἀποστολή πὺ ξεφεύγει τελικὰ ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς Ἱστορίας: τὸ «Θεὸν ἐπιτυχεῖν»!...

3. Ο σκοπὸς τῶν Ιερών Κανόνων

«Νοῦν Χριστοῦ ἔχοντες ἅπαντες».
(Α΄ Κορ. 2, 16).

«Ψυχικὸν ἄνθρωπον συμβιβάσειεν ἂν οὐδεὶς, εἰ μὴ νοῦν ἔχοι Χριστοῦ».
(Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, *Ἐξήγησις*, τ. 3, σελ. 54).

Ο σκοπὸς τῶν Ιερών Κανόνων εἶναι *ταυτόσημος* με τὸν σκοπὸ τοῦ Ευαγγελίου, ἀκολουθώντας τὴν ἴδια τροχία καὶ πορεία με αὐτό. Οἱ ἱεροὶ Κανόνες θεσπίστηκαν, γιὰ νὰ λειτουργοῦν ὡς ὀντολογικοὶ ὁδοδείκτες καὶ ἀνιχνευτὲς πορείας,

¹¹⁴ *Τόμος τῆς Ἐνώσεως*-10ος αἰ. [920], ἐν *Mansi*, τ. 18Α, στ. 344, καὶ ἐν *Σύνταγμα ΡΠ*, τ. 5, σελ. 10.

¹¹⁵ Βλ. ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου, *Κλίμαξ*, Λόγος Α΄, § 5.

¹¹⁶ *Προσφωνητικὸς λόγος πρὸς Ἰουστινιανόν τῶν Συνοδικῶν Πατέρων τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου*-691· ἡ υπογράμμιση δική μας.

¹¹⁷ Ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης, *Εἰς τὸν βίον Μωυσέως*, Λόγος Β΄-Θεωρία, ἐν *P. G.*, τ. 44, στ. 404D, καὶ *ΒΕΠ*, τ. 65Α, σελ. 160.

¹¹⁸ Ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Ὁμιλία Ζ΄, ἐν *P. G.*, τ. 44, στ. 720C, καὶ *ΒΕΠ*, τ. 65Α, σελ. 247.

πορείας του Εκκλησιακού Σώματος μέσα στον χωρόχρονο της Ιστορίας προς τα Ἐσχάτα και την Βασιλεία, με κριτήριο και γνώμονα κατά προτεραιότητα το *εσχατολογικό μέλλον κοινωνίας προσώπων*, όπως ακριβώς το οραματίστηκε, το οραματίζεται και το ζει η Εκκλησία δια μέσου των αἰώνων: «Οὐ γὰρ ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν»¹¹⁹. Ὡς εκ τούτου, οἱ Ἱεροὶ Κανόνες καθ' εαυτοῦς αποτελοῦν «εσχατολογικό εἰκονισμό» και λειτουργοῦν κυρίως και πρωτίστως ως *εσχατολογικά κάτοπτρα* που αντανακλοῦν το οντολογικό φως των Ἐσχάτων στους κόλπους της μίας Εκκλησίας και μέσα στην Ιστορία. Στόχος, με ἄλλα λόγια, της κανονογνωσίας εἶναι να *απαλλαγοῦν οἱ Ἱεροὶ Κανόνες ἀπὸ αὐτοῦ που δεν εἶναι...* Στο δε κάλεσμά τους προς εμάς, οραματίζονται αὐτοὶ να γίνουμε ἅπαντες «ἐν μιᾷ καρδίᾳ» *σύσσωμοι και ομόνοες Χριστοῦ* ἤδη ἀπὸ την Ιστορία, ως γεγονός-εἰκόνα της Βασιλείας.

4. Οἱ προτεραιότητες των Ἱερῶν Κανόνων

«Μωρὰς δὲ ζητήσεις καὶ γενεαλογίας καὶ ἔρεις καὶ μάχας νομικὰς πρεῖστασο· εἰσὶ γὰρ ἀνωφελεῖς καὶ μάταιοι».
(Τίτ. 3, 9).

Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες λειτουργοῦν επικουρικά και ποδηγητικά στην εσχατολογική πορεία του ἀνθρώπου προς την κοινωνία του με τον – ας επιτραπεί ο χαρακτηρισμός – «*απωλεσθέντα*» Θεό. Συνεπώς, ο ἀνθρώπος δεν δημιουργήθηκε, για να *εφαρμόζει* (sic) – ὅρος βαθιά και αιωνιστικά νομικός και παντελῶς ξένος προς την *κανονική θεολογία – θρησκευτικά, με θρησκευτικό νομικισμό*, τους Ἱερούς Κανόνες, ἀλλὰ για να τους αξιοποιεῖ «*προσ-ανατολιστικά*» σε μία συγκεκριμένη προοπτική: «Θεὸν ἐπιτυχεῖν»¹²⁰!... Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες δείχνουν (σ)τον Θεό, «στοχεῦουν» (σ)τον Θεό, για να δείχνουν στον ἀνθρώπο ἀσφαλτα τον Τριαδικό Θεό και το πὼς να επιτύχει «*οντολογικῶς χειροπιαστά*»¹²¹ την κοινωνία του μαζί Του. Ἐδώ ακριβῶς ἐδράζεται η αμοιβαία εμφανής σχέση *σημαίνοντος* (Ἱεροὶ Κανόνες) και *σημαινομένου* (Τριαδικός Θεός) στην προσδοκώμενη προοπτική κοινωνίας του ἀνθρώπου με τον Θεό. Το λεχθέν ἐδώ ετεροκεντρίζει σωστά τους Ἱερούς Κανόνες, μετατοπίζοντάς τους ἀπὸ την λανθασμένη ἀντίληψη ως *αυτοσκοποῦ* (νομικισμός) σε *σημαίνον...* και σε *οντολογικό δείκτη...* Η οντολογική διάσταση των Ἱερῶν Κανόνων αποτελεί το θεμέλιο του περιεχομένου τους, των *σημαινομένων*, των νοημάτων και των νοητῶν πραγμάτων, που δηλώνουν τα *σημαίνοντα*. Δικαίως εἰπώθηκε η διασωθείσα σε προφορικό λόγο εὐστοχη διατύπωση του πατρὸς και συγχρόνου αἰγίου Ἰουστίνου (Πόποβιτς) ὅτι, «για να σώσω τους Ἱερούς Κανόνες, εἶμαι ἔτοιμος να θυσιάσω ολόκληρη την ζωή μου· για να σώσω ὅμως ἕναν ἀνθρώπο, εἶμαι ἔτοιμος να θυσιάσω ὅλους τους Ἱερούς Κανόνες»... Και η *σωτηρία του ἀνθρώπου* εν προκειμένῳ δεν επιτυγχάνεται παρά δια της ...«*επιτυχίας του Θεοῦ*»¹²²! Και με τον *κοινωνιακό κύκλο*, ὅπως μας τον διασώζει ο ἀββᾶς Δωρόθεος (ο Θεός στο κέντρο και οἱ ἀνθρώποι ἀπὸ την περιφέρεια του κύκλου κεντρομόλα στραμμένοι προς το κέντρο). Κατά συνέπεια, στις προτεραιότητες των Ἱερῶν Κανόνων κείται ιεραρχημένα η *πρόσληψη* και η «εσχατολογική *αφομοίωση*», δίκην αμοιβάδας, του απομακρυνθέντος ἀπὸ τον Θεό ἀνθρώπο και ἀπὸ την κοινωνία του μαζί Του.

¹¹⁹ Ἐβρ. 13, 14.

¹²⁰ Βλ. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Ἐπιστολή προς Ἐφεσίους*, 12, 2.

¹²¹ Πβ. Ἰω. 6, 54-58.

¹²² Βλ. *Ἐφημέριος*, τ. 69, τεύχ. 1 (1-2/2020), σελ. 27.

5. Η Εκκλησία των Ιερών Κανόνων

«Τούτους [ἀνθρώπους] οὐκ ἄν τις ἀμάρτοι κοινὸν προσειπὼν ἰατρεῖον, ἐκάστοις τῶν νοσοῦντων κατάλληλα κεραυνύντας τὰ φάρμακα. [...]. Ἔστι δὲ οὐδὲ μὴ προσιεμένους μήτε τὰ φάρμακα, μήτε τὰ ἐπιτάγματα τούτων [Κανόνων], ἀλλ' ἑαυτοῖς τὸν τῆς μετανοίας λιμένα τῇ ἀπειθείᾳ προσχώσαντας, παντὸς βασιλέως ἀσθεντικώτερον μετιόντες, τῆς αἰωνίου κληρουχίας ὑπερίδουσιν». (Ματθαῖος Βλάσταρις, «Προθεωρία», ἐν *Σύνταγμα ΡΠ*, τ. 6, σελ. 4-5).

Ἐχοντας αναφερθεῖ στην υπόσταση καθ' ἑαυτήν, στον χαρακτήρα, στο περιεχόμενο στον σκοπό και στις προτεραιότητες των Ιερών Κανόνων, ἔχει συνεπαγόμενα πολὺ μεγάλη σημασία να αποδοθεῖ το πὼς αυτοὶ οραματίζονται την Εκκλησία του Αναστάντος Χριστοῦ. Η Εκκλησία των Ιερών Κανόνων εἶναι, μεταξύ των ἄλλων, στην διαποίμανση των ἀνθρώπων και των λαῶν, «*Εκκλησία Οικονομίας*», η οποία χαρακτηρίζεται, ἀπὸ την μία μεριά, ἀπὸ την διακριτική και διαλεκτική σχέση ελευθερίας και ἀγάπης («*ἀγαπητική οικονομία*»), και, ἀπὸ την ἄλλη, ἀπὸ το ανοικτὸ κάλεσμα «*μετανοίας*»¹²³ προς ὅλους, ἴτοι *επιστροφῆς των ἀνθρώπων ὡς Σώματος στην κοινωνία με τον Τριαδικὸ Θεό*, το γεγονός αὐτὸ που θεολογικά το ἀποκαλούμε *οντολογικὴ συνάντηση και κοινωνία κτιστοῦ-ἀκτίστου*, που δεν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά το *Σημεῖο συνάντησης* (≠ *Παράδεισος*), τα Ἐσχάτα και η Βασιλεία. Με την ἔννοια αὐτή, οἱ Κανόνες δεν λειτουργοῦν (και δεν θα μπορούσαν ἐξ ἄλλου να λειτουργοῦν) ποινικά, *ποινοδοτικά* και τιμωρητικά, εκδικητικά και ἀνταποδοτικά για τον κάθε ἀστοχῆσαντα ἢ διολισθῆσαντα ἀνθρώπο, ἀλλὰ ἀποσκοποῦν ἀμεσα και ἔμμεσα κατὰ περίπτωση (*προσωπικὴ ποιμαντική*) να επαναγάγουν και να προσανατολίσουν τον μεν ἀνθρώπο *προσωπικά*, τους δε λαοὺς *συλλογικά* ὡς *Σώμα* (≡ Εκκλησία) προς το συγκεκριμένο και δεδομένο, μετὰ την Ἀνάσταση του Χριστοῦ, «*εσχατολογικὸ μέλλον*»¹²⁴. Ἔτσι, «*επειδὴ ἀπὸ την περίσταση τῆς ἀνάγκης [την ιστορικὴ συναφειακότητα]* προσδιορίστηκε η ἀκρίβεια του κανόνα, ὡστόσο δεν περιορίζεται ποτέ ο *κανόνας της οικονομίας*»¹²⁵, ἀκυρώνοντας τοιουτοτρόπως ἐκ βάθρων κάθε μορφή *στανικού* και *πειθαναγκαστικού νομικισμού* στους Ιερούς Κανόνες.

Με τον τρόπο ἀκριβῶς αὐτὸν και στην προοπτικὴ της *προσανατολιστικῆς* εσχατολογικῆς πορείας ἀντιλαμβάνονται οἱ Ιεροὶ Κανόνες την τόσο παρεξηγημένη σήμερα ἔννοια της «*ἀμαρτίας*», που δεν εἶναι παρά η ἀκοινωνιακὴ *ἀστοχία* του ἀνθρώπου του «*ἐκζητοῦντος Θεόν*»¹²⁶, ὡς «*τοξοβόλου κοινωνίας*», στην κάθε ἀπόπειρά του τοῦ «*ἐπιτυχεῖν Θεόν*», η «*ἀστοχία τοῦ να ἐπιτύχει*» δηλ. *την κοινωνία του με τον Θεό*, καθὼς και η *οντολογικὴ διολίσθηση* στην προοπτικὴ αὐτή, και ὄχι η *πράξη* που χρίζει ποινικῆς και ἀνταποδοτικῆς διόρθωσης και ἀποκατάστασης. Το στίγμα ἐνός τέτοιου «*μετα-νοητικού*» καλέσματος και «*μετα-νοητικῆς*» προοπτικῆς το ἀπευθύνει ταυτόσημα τόσο ο Χριστὸς ὅσο και ο Ιωάννης ο Πρόδρομος *βιβλικά* («*Μετανοεῖτε· ἤγγικε γὰρ ἡ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν*»¹²⁷) και ἀντίστοιχα η Εκκλησία

¹²³ Βλ. Ρωμ. 2, 4.

¹²⁴ Πβ. Πρξ 2, 25-35 και 7, 55-56.

¹²⁵ Κανόνας 37/Πενθέκτης· η υπογράμμιση δική μας.

¹²⁶ Πβ. Λκ 19, 3, ὅπου ο Ζακχαῖος, ἀν και ἀρχιτελώνης, ἀν και πλούσιος, «*ἐζήτει* ἰδεῖν τὸν Ἰησοῦν», ὡς *γεγονὸς ἀρχῆς μετανοίας*... Αὐτὸ ἐτέθη ἀπὸ την Εκκλησία και εορτολογικά ὡς ἀρχὴ του Τριωδίου, που συνιστᾶ και αὐτὸ *γεγονὸς μετανοίας* στο ξεκίνημα της πορείας μας προς το Πάσχα και την συνάντησή μας με τον Ἀναστημένο Χριστό. Το αὐτὸ ἐμφαίνεται και κατὰ την ἀποστροφὴ του λόγου του ληστή προς τον Χριστὸ πάνω στον σταυρὸ, ὡς ἕνα ἀντίστοιχο ομολογὸ *γεγονὸς μετανοίας* (πβ. Λκ 23, 40-43).

¹²⁷ Μθ 4, 17 και 3, 2 ἀντίστοιχα. Πβ. Λκ 14, 15-24.

λειτουργικά ομότροπα (η Θεοφάνεια-6 Ιανουαρίου και η εορτή του αγίου Ιωάννου του Προδρόμου-7 Ιανουαρίου διαδοχικά, με τα ακριβώς αντίστοιχα ευαγγελικά εορτολογικά κείμενα). Συνεπώς, «μετάνοια» συνιστά το αρχικό γεγονός της απομάκρυνσης του ανθρώπου από τον Δημιουργό Πατέρα, αποκόπτοντας πλήρως την κοινωνία μαζί Του¹²⁸ και αναχωρώντας σε εξω-οντολογική «χώρα μακράν»¹²⁹, που δεν είναι άλλη από την τωρινή ακοινωνιακή μας κατάσταση στην διάσταση της Ιστορίας του «νῦν αἰῶνα»¹³⁰ – στο «καλῶς ἔστιν ἡμᾶς ὧδε εἶναι»¹³¹, για το οποίο ο Χριστός εἶπε· «ἄγωμεν ἐντεῦθεν»¹³²... –, και καλεῖται με αγαπητικό κάλεσμα να επιστρέψει στην *οντολογική κοινωνία* με τον Δημιουργό Τριαδικό Θεό, για την οποία και πλάστηκε αποκλειστικά. Με άλλα λόγια, «μετάνοια» είναι κυρίως και πρωτίστως «η επιστροφή του απομακρυνθέντος ‘*ασώτου ανθρώπου*’ στον αγαπῶντα και απαύστως αναμένοντα Πατέρα»¹³³, το «*ἐκζητεῖν καὶ ἐπιτυχεῖν Θεόν*» ή, ακριβέστερα, το εδραίο *βεληνεκές* ανάμεσα στο «*ἐκζητεῖν*» και το «*ἐπιτυχεῖν*» τον Θεό, ο οποίος είναι *κοινωνία*¹³⁴ και μάς καλεῖ αέναα σε κοινωνία μαζί Του. Ωστόσο, στην εποχή μας δεν αντιμετωπίζεται η μετάνοια *οντολογικά*, δηλ. ως *όραμα επιστροφῆς προς «ἀγκάλας τὰς πατρικάς»*¹³⁵, όπως διαφαίνεται κυρίαρχα στην μοναδική στο είδος της παραβολή του Ασώτου πολύ χαρακτηριστικά, αλλά *φιλοσοφικά και ηθικιστικά*, ως να επρόκειτο για την αρχαιοελληνική φιλοσοφική «*αποκάθαρση*» και μόνον από τα ανθρώπινα πάθη, καταφάσκοντας και πλειοδοτώντας ἔτσι για μία **ατομική σωτηρία** δυτικού χριστιανικού τύπου, ἔχοντας ουσιαστικά απολέσει την προσφιλή και περίφημη «**συσσωτηρία**» που επικαλούνται σύσσωμοι οι Πατέρες της Εκκλησίας. Κοντολογίς, «μετάνοια» είναι η *ανάταση* του ανθρώπου προς τον Τριαδικό Θεό («*ἐκζητεῖν*») και η *κοινωνία* μαζί Του («*ἐπιτυχεῖν*»).

Κατά συνέπεια, δεν ισχύει καθόλου αυτό που επισυνέβη στους ὑστερους καιρούς, από επίδραση νομικιστική ή/και ηθικιστική, μέσα στην Εκκλησία, ότι δηλ. χρησιμοποιούμενοι οι Ιεροί Κανόνες ερμηνευτικῶς εσφαλμένα, προκλήθηκε κάτι το τελείως αδιανόητο και για τους ίδιους και για την Εκκλησία: η *θεσμική ποινικοποίηση της αμαρτίας* (sic)!..., οπότε και το κάλεσμα για *μετάνοια* αποκτά περιεχόμενο ηθικιστικό και ατομικιστικό («να φροντίσω για τις αμαρτίες μου, για να σώσω την ψυχή μου»! [sic]). Ο ερχομός του Χριστού με την Ενσάρκωσή Του και η Τριαδική φανέρωση του Θεού *ως αρχετυπική κοινωνία*¹³⁶ στην Βάπτισή Του και τα Θεοφάνια απαρτίζουν ορατές προϋποθέσεις, για να μορφοποιηθεί το ἤδη παύλειο λεχθέν “«*χρηστόν*» κάλεσμα του «*απωλεσθέντος*» Θεού προς τον «*απομακρυνθέντα*» ἄνθρωπο με την κωδική λέξη: «*Μετα-νοεῖτε*» και «*μετά-νοια*»”¹³⁷. Από αυτό το «*Μετα-νοεῖτε*», που αποτελεί κάλεσμα και ταυτόχρονα ἔναυσμα για αλλαγή πλεύσης, δίκην πυξίδας, και για αλλαγή πορείας, εν εἶδει βακτηρίας, στην *ενδιάμεση διαδρομή* (που συνδέει το Βάπτισμα με την Βασιλεία), πηγάζει η ἀνάδυση των Ιερῶν Κανόνων ως ερεισίνωτο και ερεισίδοτο ἀντέρεισμα προσανατολισμού σε αυτήν την *ενδιάμεση διαδρομή*. Ἐτσι, η *μετάνοια*, το οντολογικό αυτό αίτημα του Χριστού – που ἔγινε στην Εκκλησία *κεντρικός ποιμαντικός πυρήνας* και *διακτινισμός* ὅλων των λοιπῶν

¹²⁸ Βλ. Γεν. 3, 1-24.

¹²⁹ Λκ 15, 13.

¹³⁰ Βλ. Β΄ Τιμ. 4, 10. Πβ. Εφεσ. 1, 21.

¹³¹ Βλ. Μκ 9, 5

¹³² Ιω. 14, 31.

¹³³ Βλ. Λκ 15, 11-32, αυτό που συνιστά ανακεφαλαιωτικά το αντιπροσωπευτικότερο *κάλεσμα οντολογικής επαναγωγῆς και κοινωνίας τού απομακρυνθέντος ανθρώπου προς τον αναμένοντα Θεό*.

¹³⁴ Α΄ Ιω. 4, 8 και 16: «Ὁ Θεὸς ἀγάπη (= κοινωνία) ἐστίν».

¹³⁵ Πβ. Λκ 15, 20.

¹³⁶ Πβ. Γεν. 1, 26-27.

¹³⁷ Βλ. Ρωμ. 2, 4.

εκφάνσεων της Εκκλησιακῆς ζωῆς, για να συνδράμει τον ἄνθρωπο τον «ἐκζητοῦντα Θεόν» να «επιτύχει τον Θεό» –, από καθολικό γεγονός εσχατολογικῆς κοινωνίας γίνεται υπόθεση ιδιωτικῆς αἰωνιστικῆς/εγκόσμιας ατομικῆς σωτηρίας. Τί σημασία μπορεί να ἔχει τελικά ἡ «μετά-νοια», αν δεν επιθυμοῦμε οντολογικά την «ομό-νοια» με τον Θεό; Μόλις χαθεί το οντολογικά «οδοδεικτικό» των Ἱερών Κανόνων, αναδύεται το κυρίαρχο «ποινικό» και «νομικ(ιστικ)ό», συνοδευόμενο από ένα πνεῦμα που δεν σχετίζεται με τον θεολογικό πυρήνα τους και προδίδει ἄρδην τον λόγο ὑπαρξῆς τους μέσα στην Ἱστορία και στους κόλπους της Εκκλησίας. Επί της ουσίας τους, οι Ἱεροί Κανόνες ἀπηχούν την εκκλησιακῆ ἀνθρωπολογία και σωτηριολογία. Επομένως, ἡ *Εκκλησία της Οικονομίας* οικονομεί κατά βάση την *μετάνοια*, την *επαναγωγή της αρχικῆς κοινωνίας Θεοῦ και ἀνθρώπου*¹³⁸, ἴτοι την *πρόσληψη* του απομακρυνθέντος από τον Θεό ἄνθρωπο, ὅπως ακριβῶς σημειολογικά το ἐπισημαίνει ὁ Χριστός – στην περίφημη παραβολή του Ἀσώτου υἱοῦ και του πολυεῦπλαχνου Πατέρα¹³⁹ –, ἐκπληρώνοντας πρωτίστως και ὁ ἴδιος με την Ενσάρκωσή του ακριβῶς αὐτήν την *πρόσληψη*, καθὼς και την διαπροσωπικῆ *επαναφορά*, την κοινωνιακῆ *επανασύνδεση*, και την ἐσχατη οντολογικῆ *επιστροφή* και *επαναγωγή* του ἀνθρώπου στον Δημιουργό Θεό¹⁴⁰.

6. Ἡ Ἀλήθεια των Ἱερών Κανόνων

Ὁ Κανὼν «βούλεται τὸν αὐτῷ κατ' ἴχνος ἐπόμενον μὴ καταλιπεῖν τὴν ὁδόν». (Ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης, *Εἰς τὸν βίον Μωυσέως*, Λόγος Β΄-Θεωρία, ἐν *P. G.*, τ. 44, στ. 420Α, καὶ *ΒΕΠ*, τ. 65Α, σελ. 169, στίχ. 16-17).

Ἡ πραγματικότητα αὐτὴ ἡ σχετικὴ με τὴν ἐννοια τῆς ἀλήθειας σχετίζεται με τὸ μεγάλο ζήτημα τῆς ἀναζήτησής τῆς ἀπὸ τους Ἀρχαίους χρόνους μέχρι σήμερα. Πράγματι, εἶναι σαφές ὅτι πρόκειται για ἓνα ἀξονικὸ ἐρώτημα για τὸν ἄνθρωπο σε παγκόσμια κλίμακα και καλύπτει διαχρονικά σύμπασα τὴν πανανθρώπινη ζωὴ.

Πρὶν ἀπὸ ὅλα, ἡ ἀλήθεια των Ἱερών Κανόνων δὲν εἶναι οὔτε ἰδέα οὔτε θεωρία, ἀλλὰ Πρόσωπο¹⁴¹. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι οἱ Κανόνες φέρουν μέσα τους ἓνα δομικὸ υποστατικὸ ἰδίωμα που δὲν ἀπαντᾶ σε ἄλλα παράλληλα ἐξω-εκκλησιαστικά θρησκευτικά ἢ θύραθεν διασωθέντα κείμενα τῆς Ἀρχαιότητος και τῆς Α΄ χιλιετίας, προ τοῦ 9ου αἰ. μ.Χ. Ἐχει ὄντως σημασία να γίνει μίᾳ συγκριτικὴ ἀναφορά και προσέγγιση σε αὐτὰ τα θρησκευτικά και τα θύραθεν κειμενικά δεδομένα ἀπὸ τὴν μίᾳ μεριά και, ἀπὸ τὴν ἄλλη, στους Ἱερούς Κανόνες τῆς Εκκλησίας.

Οἱ πρώτοι που ἔθεσαν τὸ ἐρώτημα περὶ ἀληθείας ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα υπῆρξαν οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι με τὴν πολὺ ἀπλὴ και λακωνικὴ σοκράτεια διατύπωση· «τί ἐστὶν ἀλήθεια;», ἓνα υπαρξιακὸ ἐρώτημα που ἐκφράζει και ὁ Πιλάτος ἐνώπιον τοῦ Χριστοῦ¹⁴². Ἀπὸ τότε ἀλλὰ και ἀπὸ πολὺ πρὶν, προκλήθηκε μίᾳ ἀπέραντη γραμματεία συγγραφικῶν ἐργῶν και φιλοσοφικῶν δοκιμῶν σχετικά με αὐτὸ τὸ θέμα, ὅταν μάλιστα αὐτὸ τὸ ζήτημα τῆς ἀλήθειας συνδέθηκε με τὸν Θεὸ και τὴν ἴδια τὴν ζωὴ, ἐπεχείρησε αὐτὴ ἡ πληθωρικὴ φιλοσοφικο-θρησκευτικὴ γραμματεία να δώσει ἀπάντηση στο τεθὲν ἐρώτημα.

Ἄσασες οἱ Θρησκείες τῆς Ἀρχαιότητος, ὅπως μετὰ και οἱ πολυποικίλες Φιλοσοφίες, ἀπευθύνθηκαν – και ἀπευθύνονται μέχρι και σήμερα – στους ἀνθρώπους

¹³⁸ Βλ. Γεν. 2, 15 και 3, 8 και 23.

¹³⁹ Βλ. Λκ 15, 11-32.

¹⁴⁰ Πβ. Γεν. 1, 26-27.

¹⁴¹ Βλ. Ἰω. 14, 6.

¹⁴² Βλ. Ἰω. 18, 38.

με τους ιδρυτές ή εκπροσώπους τους να ισχυρίζονται κυρίαρχα ότι κατέχουν την αλήθεια!... Πρόκειται για ένα κοινό χαρακτηριστικό όλων των προσεγγίσεων, το οποίο θα μπορούσε να διατυπωθεί συνοπτικά με μία μόνον πρόταση: Αρχηγοί θρησκείων, όπως και Φιλόσοφοι, προτάσσουν την αλήθεια ως μία υψίστης μορφής υπαρξιακή προτεραιότητα, διατεινόμενοι ουσιαστικά *ότι κατέχουν την ολότητά της* και απευθύνονται στους ανθρώπους και τους λαούς με την εξής γενική αποκλειστική διατύπωση: «Ελάτε σε εμένα/σε εμάς και θα σάς δείξω/δείξουμε την αλήθεια»!... Προσδιοριστικότερα, αρχηγοί θρησκείων και φιλόσοφοι διατείνονται με σιγουριά και απολυτοφροσύνη ότι «(κατ)έχουν την αλήθεια» και, επομένως, θα την φανερώσουν σε όσους θα προστρέξουν σε αυτούς!... Από την στιγμή όμως που η αλήθεια αυτή δεν αποτελεί *ενικό τόπο σύμπτωσης*, ξαφνικά, αν και όχι απρόβλεπτα, εμφανίζεται, όπως ιατρικά και στον καρκίνο, ένας άτυπος πολλαπλασιασμός παράλληλων, επάλληλων και συνάλληλων δεκάδων θρησκευτικών αληθειών, οι οποίες, προϊόντος του χρόνου, δίκην ριπιδίου, διευρύνονται ατελέσφορα κατά γεωμετρική πρόοδο. Στους χώρους της *θρησκευτικής Θεολογίας* ανά την Οικουμένη και ανά τους αιώνες υπάρχει μία ευρύτατη διάχυση χωροχρονικά της υποσχόμενης αλήθειας από το Θρησκευτικό σύμπαν. Καμμία τελικά δεν έπεισε την αδαμική Ανθρωπότητα οντολογικά, γιατί όλες αυτές άγγιζαν πάντοτε και εξ ορισμού το κορυφαίας σημασίας αυτό ζήτημα για την όντως Ζωή με τρόπο βαθιά θεωρητικό.

Κάτι ανάλογο συμβαίνει και με την διαχρονική Φιλοσοφία. Πράγματι, η παράλληλη προς την *θρησκευτική Θεολογία* Φιλοσοφία – αν και στην Αρχαιότητα Θρησκεία και Φιλοσοφία ταυτίζονται εν πολλοίς, μέχρι να αυτονομηθούν αργότερα αυτές εκατέρωθεν – ακολουθεί παράλληλη διαδρομή: βαδίζει, ως γνωστόν, με το σύστημα της *προοδευτικής ανακάλυψης* και με τους φιλοσόφους να προχωρούν βήμα-βήμα στις συλλήψεις, τις επινοήσεις, τις μελέτες τους και στην συνεπαγόμενη εμπάθυνση στον εκπεφρασμένο στοχασμό ενώπιον των ανθρώπων και έναντι της Ανθρωπότητας. Αρχίζουν δηλαδή από μία πάντοτε ατομική αφετηρία με άγνωστο «Χ», διανύουν ανασκαλεύοντας μία ατέρμονη διαδρομή με πολλά οντολογικά κενά, μέχρι να φθάσουν σε ένα υποκειμενικό τελικά *φιλοσοφικό* νοητό σημείο «Ψ», που καταντά εν τέλει *φιλοζοφικό*¹⁴³, χωρίς ποτέ να μπορούν να καταλήξουν σε μία τερματική εσχατιά με *όντως οντολογικό* αντίκρουσμα, η οποία να δείχνει στον αποπροσανατολισμένο άνθρωπο την ολοκλήρωση τού προσδιορισμού τής αναζητούμενης αλήθειας με το καταληκτικό σημείο «Ω»¹⁴⁴.

Και η Εκκλησία με την σειρά της έχει προσδιορίσει την *οδό* και την *διαδρομή* που καλούνται να επιλέξουν, *προσωπικά* και *συλλογικά* (= *εκκλησιακά*), οι άνθρωποι στους οποίους απευθύνεται *intra* και *extra muros*, εντός και εκτός των τειχών, σε σύνολη την Ανθρωπότητα, για να φθάσουν στο ...*τέρμα*, το οποίο όμως δεν είναι θεωρία, πόρισμα ή επιστημονικό ολοκληρωμένο κύκλωμα, αλλά Πρόσωπο, το Οποίο, αυτόκλητα και από μόνο Του, για να υπογραμμίσει την κατάληξη αυτής της διαδρομής, αυτοαποκαλείται με το τελευταίο και έσχατο γράμμα του ελληνικού Αλφαβήτου «Ω» και με την αντίστοιχη σημειολογία του. Οι Ιεροί Κανόνες άρα γνωρίζουν εκ των προτέρων το ...*τέρμα*, πριν ακόμη ξεκινήσει η ενδιάμεση *διαδρομή*... Και όχι μόνον το γνωρίζουν, αλλά εκεί κατατείνουν. Με άλλα λόγια, ο Χριστός απλώς είπε δύο συγκεκριμένα πράγματα *τόσο από την Ιστορία* («Εγώ είμι ή *αλήθεια*»¹⁴⁵), χρονικά πολύ πριν θέσει το αντίστοιχο ερώτημα ο Πιλάτος¹⁴⁶, *όσο και*

¹⁴³ Όρος δανεισμένος από τον άγιο Νικόδημο τον Αγιορείτη, εν *Πηδάλιον* (εκδ. Ρηγόπουλος), σελ. 78, υποσ. 1 (στον καν. 60/Αποστολικό).

¹⁴⁴ Πβ. Αποκ. 1, 8.

¹⁴⁵ Ιω. 14, 6.

¹⁴⁶ Βλ. Ιω. 18, 38.

από την Βασιλεία («Ἐγώ εἰμι τὸ Α καὶ τὸ Ω, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος»¹⁴⁷), ἀντίστοιχα. Στο πανανθρώπινο ἐρώτημα αἰώνων τῶν φιλοσόφων – καὶ ὄχι μόνον – «τί ἐστὶν ἀλήθεια;», ὁ Χριστὸς δίδει συγκεκριμένη ονοματισμένη καὶ ἐπώνυμη ἀπάντηση ἀπὸ τὴν μία μεριά, καὶ, ἀπὸ τὴν ἄλλη, προβαίνει σὲ κάτι ἀνθρωπίνως ἀδιανόητο: *ταυτίζει τὴν ἀλήθεια με τὸν εαυτό Του*. Ἡ ἀλήθεια εἶναι Πρόσωπο!... Καὶ αὐτὸ τὸ Πρόσωπο ἔχει ὄνομα¹⁴⁸...

Οἱ φιλόσοφοι καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν θρησκευτῶν θέτουν (ἀκόμη καὶ σήμερα) τὸ ἀναπάντητο γιὰ αὐτοὺς ἐρώτημα «τί ἐστὶν ἀλήθεια;», ἐνῶ ὁ Χριστὸς ἐρχεται καὶ δὲν θέτει καν τέτοιο ἐρώτημα, οὔτε καν τὸν ἀπασχολεῖ σὲ υπαρξιακὸ ἐπίπεδο. Εκείνοι, μετὰ τὴν διατύπωση τοῦ ἐρωτήματος καὶ σὲ ἀέναη ἀναζήτηση, δὲν το ἀπαντοῦν τελικὰ μέχρι σήμερα, ἐνῶ ὁ Χριστὸς ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά δὲν το θέτει καὶ τὸ ἀπαντά. Εκείνοι προσκαλοῦν, με ἓναν οὐσιαστικὰ κοινὸ διατυμπανιζόμενον παρονομαστή: «ελάτε σὲ ἐμὰς νὰ σὰς δείξουμε τὴν ἀλήθεια» – καὶ ἄρα, ἐμμέσως πλην σαφῶς, ...«δὲν εἴμαστε ἡ ἀλήθεια!» –, ἐνῶ ὁ Χριστὸς δὲν λέγει «ελάτε νὰ σὰς δείξω τὴν ἀλήθεια», ἀλλὰ λέγει καθαρά καὶ διάφανα ὅτι «Ἐγώ εἰμαι ἡ ἀλήθεια!», τὴν ὁποία εσεῖς οἱ ἄνθρωποι ἀενάως ἀναζητᾶτε. Εκείνοι ὀρίζουν τὴν ἀλήθεια ὡς ἰδέα, ἰδεολόγημα, ἐπινόηση, κατάσταση, ἐνῶ ὁ Χριστὸς τὴν ὀρίζει ὀντολογικὰ ὡς Πρόσωπο, τὸν Ἐαυτό του, καὶ σὴν προοπτικὴ τῆς κοινῶνίας μαζί Του. Εκείνοι ἀδυνατοῦν νὰ ἀποδώσουν καὶ νὰ ὀρίσουν τὸ περιεχόμενό της καὶ νὰ της δώσουν ὄνομα, ἐνῶ ὁ Χριστὸς, ὀρίζοντάς τὴν ὡς Πρόσωπο, της δίδει τὸ σημειολογικὸ ὄνομα «Ἐμμανουήλ» (= «μεθ' ἡμῶν ὁ Θεὸς»¹⁴⁹) καὶ τὴν ταυτίζει με τὸν Ἐαυτό Του. Ἔχουμε δηλ. «προσωποποίηση» τῆς ἀλήθειας ὀντολογικὰ σὲ τὸ Πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ καὶ, κατ' ἐπέκταση, ἡ ἀλήθεια, τὴν ὁποία ὁ ἄνθρωπος, ὁ κόσμος ἀναζητεῖ σὲ τὸ σύνολό του ετεροκεντρισμένα, ταυτίζεται ὀντολογικὰ καὶ κοινωνικὰ με τὸν (Τριαδικὸ) Θεὸ τὸν ἴδιο. Σὲ αὐτὴν τὴν ὀντολογικὴ προοπτικὴ κινούνται ἀναπόκλιτα καὶ ἀπαρέγκλιτα καὶ οἱ Ἱεροὶ Κανόνες.

Ἐνα ἐνδεικτικὸ ἀνακεφαλαιωτικὸ παράδειγμα ἔχει ἐδῶ τὴν θέση του. Κάποιος διαβάτης, φτάνοντας σὲ ἓνα ἀνοιγμα δρόμου, ρώτησε κάποιον ποῦ βρισκόταν ἐκεῖ: «Ποῦ πάει αὐτὸς ὁ δρόμος;» καὶ ἐκεῖνος τοῦ ἀπάντησε: «Δὲν πάει ποθενά· ἐδῶ εἶναι πάντα!»... Ὁ δρόμος τῶν Θρησκευτῶν καὶ τῆς Φιλοσοφίας μένει πάντοτε ἐδῶ, ἐνιστορικός, σὲ τὸν «νῦν αἰῶνα»¹⁵⁰, σὲ τὸ αἰωνιστικὸ παρόν, καθὼς αὐτὲς δὲν μποροῦν νὰ παρακολουθήσουν τὴν προοπτικὴ τοῦ δρόμου τῶν Ἱερῶν Κανόνων...

Συνεπῶς, ἡ ἀνάδυση τῶν Ἱερῶν Κανόνων σὲ τὸς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας ἔχει, σὲ τὸς ἄλλοις, καὶ τὰ ἐξῆς διακριτὰ ἰδιώματα:

- α) Τὸν ὀρισμὸ τῆς ἀλήθειας ὡς Πρόσωπο ποῦ εἶναι ὁ Χριστὸς, αὐτὸς ὁ ἴδιος,
- β) Τὴν φανέρωση τῆς ἐνδεδειγμένης διαδρομῆς-οδοῦ, ποῦ καλούμαστε νὰ διανύουμε ἀπὸ τὸ Βάπτισμά μας μέχρι τὴν συνάντησή μας με τὸν Χριστὸ τῶν Ἱερῶν Κανόνων,
- γ) Τὴν ταύτιση τοῦ ἐνατενιζόμενου Χριστοῦ τῆς δικῆς μας διαδρομῆς με τὸν Χριστὸ τῶν Ἱερῶν Κανόνων (καὶ) τῆς Ἐκκλησίας, καὶ
- δ) Τὴν υποδήλωση ὅτι οἱ Ἱεροὶ Κανόνες δρῶν ὀδοδεικτικῶς καὶ «ευθύνουν τὴς τρίβους»¹⁵¹ μας, ὅπως ἐμφατικὰ ἐπισημαίνει ἡ πατερικὴ φωνὴ (ὁ Κανὼνας «βούλεται τὸν αὐτῶ κατ' ἴχνος ἐπόμενον μὴ καταλιπεῖν τὴν ὁδόν»¹⁵²), καθὼς ἡ σίγουρη καὶ

¹⁴⁷ Βλ. Ἀποκ. 1, 8· 21, 6· 22, 13.

¹⁴⁸ «τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα» (Φίλιπ. 2, 9).

¹⁴⁹ Μθ 1, 23.

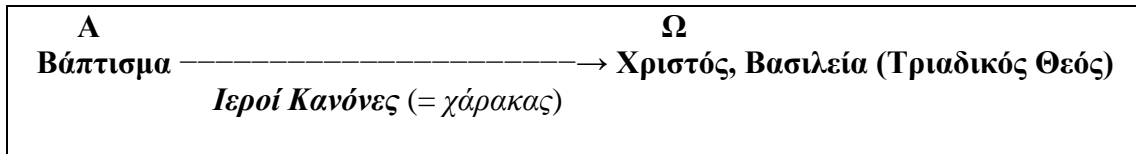
¹⁵⁰ Βλ. Β' Τιμ. 4, 10. Πβ. Εφεσ. 1, 21.

¹⁵¹ Πβ. Μθ 3, 3· Μκ 1, 3· Λκ 3, 4.

¹⁵² Ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης, *Εἰς τὸν βίον Μωυσέως*, Λόγος Β'-Θεωρία, ἐν *P. G.*, τ. 44, στ. 420Α, καὶ *ΒΕΠ*, τ. 65Α, σελ. 169.

συντομότερη οδός είναι η ευθεία γραμμή, όπως εμφανίζεται ανακεφαλαιωτικά και στο παρακάτω ενδεικτικό γράφημα:

Δ 33.

Έτσι, τα προαναφερθέντα φανερώνουν ότι ο Χριστός αληθεύει και παραμένει «αληθής» με την αρχική ετυμολογική σημειολογία του όρου, ότι δηλ. είναι αξέχαστος, αλησμόνητος, αληθινός, πραγματικός, ορατός, αυθεντικός, όπως ακριβώς Τον παρουσιάζουν οι Ιεροί Κανόνες, και είναι αυτός που τελικά γνωρίζουμε ως *αλήθεια* και αυτός που ενθυμούμαστε ως *αλήθεια*: διότι, πραγματικά, «ή χάρις και ή *αλήθεια* διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο»¹⁵³. Αυτήν την οντολογική πραγματικότητα προσπαθούν να αναδεικνύουν ομόφωνα (consensus canonum) και ομότροπα οι Ιεροί Κανόνες της Εκκλησίας, δεδομένου ότι δείχνουν εξ αρχής πρώτα το τέλος της διαδρομής και μετά συντρέχουν τον άνθρωπο *προσωπικά* [→ άνθρωπος] και *συλλογικά* (= εκκλησιακά) [→ Εκκλησία] να «ευθύνει τις τρίβους» του *δρομοδεικτικά* προς την διαδρομική εσχατία, για να μην απολέσει τον δρόμο προς τον οραματιζόμενο και προσδοκώμενο Στόχο, την πλήρη κοινωνία με τον Χριστό, και το αλησμόνητο ποθούμενο τού να «επιτύχει τον Τριαδικό Θεό».

Δ 34.

Συγκριτική προσέγγιση Φιλοσοφίας και Θεολογίας/Κανονικού Δικαίου

	Φιλοσοφία	Θεολογία/Κανονική Οικονομία
Σκοπός	(Αυθύπαρκτη) Γνώση	Απολύτρωση/Σωτηρία → Κοινωνία
Μέσα	Λόγος/Λογική	Πίστη ¹⁵⁴
Φύση	Αυτόνομη → <i>Νομική</i>	Ετερόνομη → <i>Μη Νομική</i>
Αναφορικότητα	Αυτόφωτη/Ενιστορική	Ετερόφωτη/Εσχατολογική

Ως συνελόντι ειπείν, οι Ιεροί Κανόνες, σε αντίθεση με την Φιλοσοφία, την *θρησκευτική Θεολογία* και την όποια *μεταφυσική* επιστημονική Έρευνα, οι οποίες προχωρούν βήμα-βήμα, για να φθάσουν (!) σε ένα αποτέλεσμα/ συμπίεσμα/ πόρισμα/ τέρμα, *γνωρίζουν* (αυτοί) εκ των προτέρων το *τέρμα*, που δεν είναι ούτε θεωρία ούτε θεωρητικό πόρισμα αλλά Πρόσωπο, μία «αλήθεια *αληθινή*»¹⁵⁵, ο Χριστός ο ίδιος, και *δείχνουν* εσχατολογικά τον *δρόμο*, ανοίγοντας μία καινή ήπειρο πραγματικότητας, μία ήπειρο αληθείας, τον Τριαδικό Θεό της Εκκλησίας και της Βασιλείας, καλώντας τους ανθρώπους άπαντες σε κοινωνία μαζί Του. Έτσι, οι Ιεροί Κανόνες «βούλονται ‘τὸν Αὐτῷ κατ’ ἴχγος ἐπόμενον’¹⁵⁶ μὴ καταλιπεῖν τὴν ὁδόν»¹⁵⁷, δηλ. συνιστούν *οδοδείκτες* για την πλήρη μέθεξη της θέωσης... Κατά συνέπεια, οι

¹⁵³ Ιω. 1, 17.

¹⁵⁴ Η *πίστη* με την καινοδιαθηκική και παύλεια έννοια: «πραγμάτων έλεγχος» (βλ. Εβρ. 11, 1).

¹⁵⁵ Αποκ. 21, 5: «οὗτοι οἱ λόγοι πιστοὶ καὶ ἀληθινοὶ εἰς».

¹⁵⁶ Πβ. Α΄ Πέτρ. 2, 21.

¹⁵⁷ Ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης, *Εἰς τὸν βίον Μωυσέως*, Λόγος Β΄-Θεωρία, ἐν *P. G.*, τ. 44, στ. 420Α, καὶ *ΒΕΠ*, τ. 65Α, σελ. 169, στίχ. 16-17.

Ἱεροὶ Κανόνες υπάρχουν απλῶς για ἓναν και μόνον ἀνύποπτο λόγο: νοιάζονται για να καλύψουν *οδοδεικτικά την ενδιάμεση διαδρομή* και να προσφέρουν *ευθυτενή στέρεα πορεία* στην *οντολογική οδό*¹⁵⁸ προς το χριστό «-Ω-», προς το *Εσχατολογικό ἄτερμον Τέρμα!*...

7. Η ελευθερία των Ἱερών Κανόνων

«Τῇ ἐλευθερίᾳ σὺν, ἧ Χριστὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε, στήκετε, καὶ μὴ πάλιν ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθε». (Γαλ. 5, 1).

«Ἡ ἀλήθεια και η ελευθερία εἶναι ἀπαιτητικές ερωμένες, γι' αὐτὸ και ἔχουν λίγους εραστές». (Αλμπέρ Καμύ).

Ἡ Ἐκκλησία σήμερα εἰσπράττει ἐξῶθεν ἀλλά και ἐξίσου ἐσωθεν μία ἐκδηλη ἐνσταση για την κανονοθέσπισή της και την εξακολουθητική υιοθέτηση Κανόνων, ἀφήνοντας να υπονοηθεῖ ὅτι με το γεγονός αὐτὸ καταργεῖται η ελευθερία του ἀνθρώπου! Ἡ ἐνσταση αὐτή ἔχει το ἰδιαίτερο ενδιαφέρον της, ἀκριβῶς διότι οφείλεται σε μία διολισθητική σύγχυση και σε ἓναν ἐρμηνευτικὸ ἐτεροκεντρισμὸ.

Πράγματι, κανόνες και ελευθερία φαντάζουν ὡς δύο δεδομένες πραγματικότητες ἀντιφατικές και ἀσύμβατες μεταξύ τους. Εἶναι ὄντως ἀλήθεια ὅτι πολλοὶ ἀντιμετωπίζουν τους Ἱερούς Κανόνες της Ἐκκλησίας ὡς *δέσμευση* και καθόλου ὡς γεγονός παύλειας (*απο*)*λυτρωτικής ελευθερίας*¹⁵⁹. Πρόκειται για μία *ἰδιοειδῆ ελευθερία*, με ἰδιώματα ελευθερίας, που διαθέτει και η ἀμαξοστοιχία, για να τρέχει ελεύθερη πάνω σε *προκαθορισμένες ράγες* (= ἐγκατάλειψη στα χέρια του Θεοῦ και ἐμπιστοσύνη στην ἐμπειρία της Ἐκκλησίας). Για να διατηρηθεῖ το ἐνδεικτικὸ παράδειγμα, ἐάν ὄντως το *ἀκοινωνιακὸ κτιστὸ* του νυν αἰῶνα μπορεῖ να ἀποδώσει ἐσχατολογικὲς καταστάσεις, η ἀμαξοστοιχία του παραδείγματος φθάνει στον προκαθορισμένο προορισμὸ της μόνον ὅταν παραμένει και πορεύεται πάνω στις *ράγες*: ἀλλιῶς, ἐκτροχιάζεται και συντρίβεται. Ἡ ἐλληνοποιημένη λέξη *ράγα* < γαλλικά *rail* < ἀρχαία γαλλικά *raille*, παράλληλος τύπος *reille* < λατινικά *regula* = *κανόνας*, συνδέεται ἀμεσα με την ἐννοια του *κανόνα* ὡς ἐννοιολογική προοπτική βάρους πορείας.

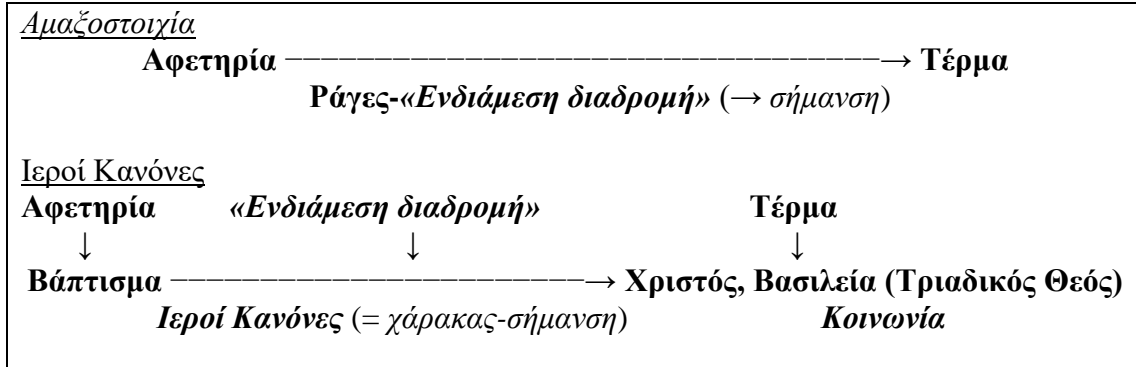
Αναλυτικώτερα, το τραῖνο διαθέτει το ἐξῆς συνολικὸ ἰδίωμα ὡς προϋπόθεση πλήρους λειτουργίας του: ἔχει *αφετηρία* (σταθμὸς ἐκκίνησης), ἔχει προκαθορισμένο και γνωστὸ ἐκ των προτέρων *τέρμα* (σταθμὸς προορισμοῦ-τέρμα), και οι *ράγες* συνιστοῦν την «*ενδιάμεση διαδρομή*» με τις ἀντίστοιχες *σημάνσεις*, πάνω στις οποίες *ράγες* και με τις οποίες *σημάνσεις* (ὡς «*ένα ὅλον*») καλεῖται να παραμείνει ἀπαρέγκλιτα, ἀκριβῶς γιατί οι ...*ράγες* και μόνον αὐτές θα ὀδηγήσουν την ἀμαξοστοιχία στο *τέρμα*... Τοιοῦτοτρόπως, και οι Ἱεροὶ Κανόνες ἔχουν *αφετηρία* (Βάπτισμα), ἔχουν προκαθορισμένο και γνωστὸ ἐκ των προτέρων *τέρμα* (Πρόσωπο-Χριστὸς, Βασιλεία-Τριαδικὸς Θεός), και η πορεία των πιστῶν, η πορεία μας, συνιστᾶ την «*ενδιάμεση διαδρομή*» με τις ἀντίστοιχες *σημάνσεις* και τους ἀντίστοιχους *οδοδείκτες*, αὐτοὺς καθ' ἑαυτοὺς τους Ἱερούς Κανόνες, πάνω στους οποίους και με τους οποίους ἐκπέμπεται κάλεσμα ἀπαρέγκλιτης πορείας, και οι οποίοι (καθ)ὀδηγοῦν *τροχιοδεικτικά, προσωπικά (προσωπική ποιμαντική) και συλλογικά-συνοδικά (ὅπως η*

¹⁵⁸ Ἰω. 14, 6.

¹⁵⁹ Βλ. Ρωμ. 3, 24 και 8, 23· Α' Κορ. 1, 30· Ἐφεσ. 1, 7 και 14· 4, 30· Ἐβρ. 9, 15 και 11, 35. Πβ. Λκ 21, 28.

συστοιχία των βαγονιών στην αμαξοστοιχία, ως «ένα όλον»), τον άνθρωπο και το Εκκλησιακό πλήρωμα, προς το Τέρμα, τα Ἐσχατα και την Βασιλεία. Ἴσως το ενδεικτικό αυτό παράδειγμα από το ιστορικό ακοινωνιακό κτιστό να παραμένει ικανό να αποδώσει αυτό που οντολογικά συμβαίνει με τους Ιερούς Κανόνες.

Δ 35.

Στην Βασιλεία δεν υπάρχουν «ράγες» και «κανόνες». Όλα αυτά λειτούργησαν και λειτουργούν ακόμη και παραμένουν ενεργά στην Ιστορία, όσον «δὲν παρέρχεται τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου». Για αυτό και η αποστολή τους είναι συγκεκριμένη και αποκλειστική· λειτουργούν ως *οδοδείκτες* στην εποχή της Ιστορίας «τοῦ νῦν αἰῶνα», στην κατάσταση του ακοινωνιακού κτιστού, όπου βρισκόμαστε τώρα. Με την έννοια αυτή, οι Ιεροί Κανόνες δεν υπάρχουν ως φραγμός, για να εμποδίσουν κάποιον να κάνει κάτι ή να τον αποτρέψουν να πάει κάπου, όπως οι νόμοι της Πολιτείας, αλλά για να τον μεταφέρουν *προσανατολιστικά* σε δεδομένο γεγονός, για να τον οδηγήσουν *αγαπητικά* σε Πρόσωπο, σε εσχατολογική κοινωνία προσώπων, σε αρχή χωρίς τέλος..., για «τους αιώνες των αιώνων», το ατελεύτητο «νῦν καὶ αἰεί»...

Ὡστόσο, ο αντίλογος εμμένει κάποιες φορές ακόμη, στο κατά πόσο κανόνες ως *ράγες* και *ελευθερία* παραμένουν δύο συμβατές πραγματικότητες. Και όμως, θα μπορούσαν να μην είναι για όσα «τραίνα» μπορούν να πορευθούν ή να πετάξουν χωρίς *ράγες!*... Πράγματι, για να αναδειχθεί η πληρότητα της ελευθερίας, στην Εκκλησία συμβαίνει και το εξής παράδοξο. Ακριβώς γιατί η Εκκλησία προβλέπει και δέχεται και το *χαρισματικό* εκείνο γεγονός ότι ...«*οι Κανόνες υπάρχουν για αυτούς που δεν μπορούν να τους ...καταργήσουν!*»... Οι Κανόνες «*καταργούνται*», όταν εκπληρώνεται ο λόγος ύπαρξής τους. Ας δοθεί εδώ, χάριν ευκολίας κατανόησης του ζητήματος, ένα άλλο παραστατικό παράδειγμα της εποχής μας. Στον *Κώδικα* (πάλι *κανόνας!*) Οδικής Κυκλοφορίας υπάρχει η γνωστή ερυθρόχροη *απαγορευτική* σήμανση των μονοδρόμων, σύμφωνα με την οποία, όποιος κινηθεί με όχημα στην αντίθετη φορά από την επιτρεπόμενη, θα συγκρουστεί καταστροφικά με το ερχόμενο νόμιμα κινούμενο όχημα, θα πληγεί σωματικά και θα τιμωρηθεί με ανάλογη θεσμοθετημένη πολιτειακά ποινή.

Υπάρχει, ωστόσο, και μία άλλη περίπτωση, εξ ίσου δυνατή με αυτήν και ίσως περισσότερο δυνατή από την πρώτη. Αυτός που κινείται με ελικόπτερο, που κινείται δηλ. *εξω-πλαισιακά* και *χαρισματικά*, αλλά *κανονικά* σε σχέση με το εδαφιαίο όχημα που υπόκειται στις προβλεπόμενες προδιαγραφές του πολιτειακού νόμου, υπερίπταται και έχει την δυνατότητα να πορεύεται ακόμη και αντίθετα με την φορά του μονόδρομου, *καταργώντας την αναγκαιότητα των προκαθορισμένων κανόνων της ενδιάμεσης διαδρομής που καλείται, όπως όλοι, να διανύσει*, ακριβώς διότι έχει γνώση και επίγνωση της πορείας αυτής και κυρίως γιατί εράται το τέρμα της ενδιάμεσης διαδρομής, που είναι ο Χριστός και η Βασιλεία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ...«*κατάργησης των Κανόνων*» και τέτοιας «*εξω-πλαισιακής και χαρισματικής*

πορείας» συνιστά η οσία Μαρία η Αιγυπτία, η οποία, από έρωτα για το ερώμενο Πρόσωπο-Χριστό και αποπειρώμενη να «επιτύχει τον Θεό», κινήθηκε στους κόλπους της Εκκλησιακής ζωής με ...ελικόπτερο στην έρημο της Αιγύπτου, ...«καταργώντας χαρισματικά τους Κανόνες». Και εδώ εδράζεται και συνταιριάζει ο πυρήνας του οραματισμού των Ιερών Κανόνων, ακριβώς διότι η αγάπη της, μια ήπειρος αγάπης για τον Αγαπώμενο, τής έδωσε την δυνατότητα να «αφήσει» την συμβατική «αμαξοστοιχία» των μελών της Ενορίας και της Τοπικής Εκκλησίας, και να υιοθετήσει το ...ελικόπτερο της «χαρισματικής εκκλησιακής ζωής», πορευόμενη στην έρημο χωρίς ράγες και κανόνες, και υπερπιτάμενη πάνω από τα εμποδίζοντα την «εσχατολογική ορατότητα» επίγεια ...βουνά της ακοινωνιακής ζωής, φθάνοντας στο Τέρμα, στην κοινωνία με τον Χριστό και την αγιότητα (Βασιλεία) δι' «άλλης οδού», αυτήν της ...τολμηρής «κατάργησης των Κανόνων»!

Συνεπώς, η Εκκλησία προτείνει ελεύθερα δύο συνώνυμους ομοκατάληκτους δρόμους: τις ράγες (Κανόνες) και το ...ελικόπτερο (την ...«κατάργηση των Κανόνων»), το θεσμικό και το χαρισματικό, καθώς και οι δύο ομώνυμες δυνατότητες έχουν τον ίδιο προκαθορισμένο εσχατολογικό σκοπό και συμπίπτουν στο ίδιο Τέρμα, τον Αναστάντα Χριστό (κοινωνία μαζί Του) και την Βασιλεία (κοινωνία όλων των ανθρώπων με τον Τριαδικό Θεό). Και οι δύο παράλληλοι δρόμοι χαρακτηρίζονται από την ίδια και ταυτόσημη ελευθερία. «Άλλοι μὲν οὕτως, ἄλλοι δὲ οὕτως»¹⁶⁰...

Ωστόσο η Εκκλησία, στην εκκίνησή μας (Βάπτισμα) και «στον πηγαιμό για την Ιθάκη (Βασιλεία)», μάς προτείνει να «πάρουμε το τραίνο» (Ενορία, Τοπική Εκκλησία) και όχι «το ελικόπτερο» (Ασκητικός βίος), που όντως υπάρχει και «αυτό» στους κόλπους της ως γεγονός εφάμιλλης δυνατότητας και ελευθερίας (ή να «πάρουμε το τραίνο» μέχρις ότου μάθουμε να «πετάμε με ελικόπτερο»...). Επομένως, και οι δύο δυνατότητες είναι υπαρκτές και ελεύθερα διαθέσιμες: τόσο αυτή της υιοθέτησης των Κανόνων (ράγες ελευθερίας) όσο και αυτή της ...«κατάργησης των Κανόνων» (υπερπήση ελευθερίας). Πρόκειται άρα για δύο δρόμους ίδιας και ταυτόσημης προοπτικής, είναι δρόμοι ελευθερίας και διόλου κατάργησης της ελευθερίας! Και «ὁ δυνάμενος χωρεῖν χωρεῖται»¹⁶¹. Αντίθετα, στέρηση ελευθερίας είναι όταν στους κόλπους της Εκκλησίας αποκλείσουμε τον ένα δρόμο...

Υπάρχει και μία ...τρίτη δυνατότητα, αυτή του να πιστεύει κανείς ότι μπορεί να πορευθεί χωρίς «ράγες», άνευ κανόνων. Η επισήμανση εδώ είναι απλή: αμαξοστοιχία χωρίς ράγες δεν φθάνει στον προορισμό της και Εκκλησιακό σώμα χωρίς οδοδείκτες και Κανόνες δεν θα δυνηθεί να διανύσει εσχατολογική πορεία: θα χαθεί μέσα στις αιωνιστικές ατραπούς της Ιστορίας... Ωστόσο, η δυνατότητα αυτή «άνευ κανόνων» υπήρξε κάποια στιγμή. Την πρόσφερε εξ αρχής ο ίδιος ο Θεός στον πρωτο-δημιουργηθέντα άνθρωπο, τον Αδάμ και την Εύα. Τους πρόσφερε σύνολη την Δημιουργία και όλον τον Παράδεισο «τοῦ ἐργάζεσθαι αὐτὸν καὶ φυλάττειν»¹⁶² (κάλεσμα κοινωνίας) και τους έδειξε και το τέλος, τον σκοπό, τον προορισμό, το Τέρμα, τα Έσχατα, την κοινωνία μαζί Του εν πλήρει ελευθερία. Και παρ' όλα αυτά, η «ατμομηχανή» της αμαξοστοιχίας, η κορωνίδα της Δημιουργίας, ο άνθρωπος πίστεψε ότι μπορεί να πορευθεί αυτόνομα, από μόνος του και χωρίς κοινωνία, και βρέθηκε «εις ἄλμυράς ἐρήμους». Η ακοινωνιακή αυτή αστοχία του ανθρώπου γέννησε την ανάγκη οδοδεικτών και κανόνων στην επαναγωγή του στην ποθεινή κοινωνία.

Αυτό το γεγονός συνιστά στην εποχή μας, όπως και σε κάθε προγενέστερη εποχή, και έναν πειρασμό για μη υιοθέτηση των Ιερών Κανόνων, λόγω του ότι

¹⁶⁰ Βλ. Α' Κορ. 7, 7.

¹⁶¹ Μθ 19, 12.

¹⁶² Γεν. 2, 15.

υπεισήλθε έκδηλος επικυρίαρχος νομικισμός σε αυτούς και επισκιάστηκε η γλυκύτητα του πόθου που αναδύουν αυτοί και που ταυτίζεται με την ένδειξη του οδοδείκτη... Έτσι, στην σκέψη κάποιων συμβαίνει να θεωρούν: <ράγες ≡ ανελευθερία>, <Κανόνες ≡ στέρηση της ελευθερίας, νόμοι, νομικισμός, ηθικισμός και τα τοιαύτα>. Εάν αντιμετωπίζονται ως τοιοῦτοι οι Ιεροί Κανόνες, αυτό συμβαίνει γιατί χάθηκε αυτό το *νοσταλγικό* (*νόστος με ἄλγος*) ὄραμα της παραπάνω παρατεθείσας ελευθερίας και διολισθήσαμε σε ατραπούς αιωνιστικές και νοοτροπίες αυτού του κόσμου (πβ. «οι Κανόνες για την Εκκλησία είναι ὅ,τι οι Νόμοι για την Πολιτεία» (*sic*), δηλ. Κανόνες ≡ Νόμοι!, και τα τοιαύτα). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να αλλοτριωθεί η υπόσταση αυτή καθ' εαυτήν των Ιερών Κανόνων της Εκκλησίας, και οι ἄνθρωποι να τους απορρίπτουν μονίμως, ταυτίζοντάς τους με τους στανικούς νομικισμούς και τους ἀτεγκτους ηθικισμούς των κατασταλτικών πολιτειακών νόμων. Οι Ιεροί Κανόνες ἔτσι είναι συνεχῶς υπόδικοι, καθήμενοι διαρκῶς στο ἐδώλιο, «σέρνονται» σε μόνιμη ...δίκη καταδικαστική και αποκλεισμού εκ μέρους αυτού του κόσμου και του «νῦν αἰῶνα», κλονίζοντας την εμπιστοσύνη σε αυτούς και στην προοπτική τους, και, κατ' επέκταση, στην ἴδια την Εκκλησία. Πρόκειται για τις περιπτώσεις εκείνες που οι ἄνθρωποι, ἀκόμη και θεολόγοι, κρίνουν τους Ιερούς Κανόνες με καιρικές κρίσεις, και/γιατί δεν αντιλαμβάνονται την διαχρονικότητά τους και κυρίως την οντολογική τους προοπτική.

Εν τούτοις, οι Ιεροί Κανόνες θέλουν να διασώσουν ακριβῶς αυτήν την ελευθερία, την οποία ο Θεός ο ἴδιος ἄσαρκα (Παλαιά Διαθήκη) και ἔνσαρκα (Καινή Διαθήκη) μάς πρόσφερε με την Θυσία Του. Η νομικιστική διολίσθηση και πρόσληψη με τέτοια αλλοτριωτική μορφή των Ιερών Κανόνων, που εμφανίζεται ευρέως και επιβλητικά στη εποχή μας, δεν είναι ευθύνη τελικά, αν μπορεί να ειπωθεί ἔτσι, των ἰδίων των Κανόνων, ἀλλά των κατά καιρούς εποχικών διαχειριστῶν της Κανονικής Παράδοσης της Εκκλησίας.

Η συνοδικότητα, η συμμετοχικότητα, η κοινότητα, ο κοινοτισμός και η δημιουργία (= δήμος + ἔργο, και ὅπου *δημιουργία* ἐκεῖ και δημο + κρατία), συνολικά διαμορφώνουν τον ολιστικό ἄνθρωπο ως *πρόσωπο* και *κοινωνιακό ον*, το «πολιτικό ον», κατά τον Αριστοτέλη, αναδύοντας την ἰδιάζουσα πολιτισμική ταυτότητα του πολίτη ως *προσώπου* και ὄχι ως *ατόμου*. Πράγματι, ο Αριστοτέλης λέγει ὅτι ο ἄνθρωπος είναι «ὄν πολιτικό [υπονοώντας της πόλεως, της κοινωνίας]», ο οποίος ὁμως κινεῖται στην «πόλη» με κάποιους *κανόνες*. Το αντίθετο αυτού του γεγονότος είναι ὅτι ο ἄνθρωπος που ζει *ατομικά*, ως ἕνας και μόνος, χαρακτηρίζεται ἀπό τον Μακεδόνα φιλόσοφο ως «θεὸς ἢ θηρίον». Θα διορθώσουμε εν τούτοις ἐδῶ τον Αριστοτέλη λέγοντας ὅτι ο Θεός δεν είναι ἕνας ως μόνος και δεν είναι μόνος ως *μονοπρόσωπος* (Σαβέλλιος), ἀλλά είναι Τριαδικός Θεός, *Τριάς Προσώπων εν κοινωνία*¹⁶³, για να τονισθεῖ με αυτό το διαλεκτικό παράθεμα ὅτι οι Ιεροί Κανόνες με την υποστατική τους ελευθερία διακονοῦν και στοχεύουν σε αυτήν την *κοινωνία* (*συνοδικότητα*) *οριζοντίων* (ἀνθρώπων μεταξύ τους) και *καθέτων* διαστάσεων (ἄνθρωποι με τον Τριαδικό Θεό).

Ὡστόσο, στον ιστορικά ἀκοινωνιακό μας κόσμο, ἅπαντες υιοθετοῦν ἐξ ἀνάγκης *κανόνες*, ἀκόμη και – ας επιτραπεί το παράδειγμα – οι διατεινόμενοι ἐμφατικά ἄκρως φιλελεύθεροι Νατουραλιστές, οι οποίοι προβάλλουν στις εισόδους των χώρων τους τον ἀπαράβατο “*κανόνα*” του ρητού αποκλεισμού και της αποπομπής σε κάθε εισερχόμενο ἐνδεδυμένο: «Απαγορεύεται η εἴσοδος ἐνδεδυμένων ἐντός του Campus»... Ἀπλῶς, οι Νατουραλιστές, ὅπως και οι Φιλόσοφοι στην ἀνάλογη περίπτωση, πορεύονται χωρὶς ἀντίκρουσμα προς ἕνα ἀπροσδιόριστο

¹⁶³ Πβ. Α' Ἰω. 4, 8 και 16.

αναζητούμενο “τέλος”, το οποίο υπόσχονται επαναλαμβανόμενα και αενάως πάντοτε ...“να δείχνουν”..., ενώ οι Ιεροί Κανόνες, οι οποίοι, παρ’ όλο ότι φέρουν και αυτοί την ίδια ονομασία και δηλώνουν τίμια ότι είναι κανόνες, διακρίνονται θεαματικά από μία υποστατική διαφορά: έχουν οντολογικό *Αντίκρουσμα!*...

8. Ο ιστορικός πειρασμός των Ιερών Κανόνων

«Να λυπάσαι την *Εκκλησία* εκείνη που έχει γίνει κομμάτια...,
και που κάθε κομμάτι της παριστάνει την Εκκλησία». (Με τα λόγια του Khalil Gibran).

«Κληρικοί, τῷ ἔρωτι τῆς τιμῆς συμβουλευούσι πρὸς ζωὴν, καὶ κατέχουσι πρὸς σωτηρίαν». (Μετάφραση) «Κληρικοί, ἄνθρωποι ποὺ δίδουν συμβουλὲς γιὰ τὴν ζωὴ καὶ ἐμποδίζουν τὴν σωτηρία, ἐξ αἰτίας τῆς ἐπιδίωξής τους πρὸς τὸ ἀξίωμα». (Κανόνας 57/Καρθαγένης. Πβ. Μθ 23, 14· Λκ 11, 51-52).

Ένας ιστορικός πειρασμός των Ιερών Κανόνων συνίσταται στο διαρκές και μόνιμα διαχρονικό γεγονός τού να μετουσιώνεται η οντολογία τους, που αυτοί εμπεριέχουν, από λόγο *αγαπητικό* σε λόγο (πρώτα και αποκλειστικά και μόνο) *δίκαιο και νόμιμο*, ο οποίος να μεν και αυτός ο τελευταίος χρειάζεται, αλλά να μην είναι αυτός οντολογικής προτεραιότητας. Όταν ο λόγος είναι *δίκαιος*, αποκλειστικά και μόνον *δίκαιος και νόμιμος*, και όχι *αγαπητικός και ερασιτός*, τότε απόλλυται και ο υποστατικός λόγος ύπαρξης των Ιερών Κανόνων, υπεισέρχεται αθρόα *αιωνιστικός νομικισμός* στους κόλπους της Εκκλησίας, και η Εκκλησία στην συνέχεια μετατρέπεται εξ ορισμού σε ένα νομικό καθίδρυμα, με τους νομικούς να έχουν εργολαβικά και διεκπεραιωτικά αναλάβει εγκόσμιες υποθέσεις της, ανάγοντάς τες σε υποθέσεις μοναδικές και προτεραιότητας...

Θα μπορούσε να παρατεθεί και ένα ανάλογο ενδεικτικό παράδειγμα. Κάποιος επισκέπτης, φτάνοντας σε ένα μοναστήρι, ρώτησε έναν μοναχό που ήταν εκεί: «Τί κάνεις εδώ;» και εκείνος του απάντησε: «Εδώ μένω!»... Και ...έμεινε εκεί..., στο «*ὄδε εἶναι*»¹⁶⁴, κάτι σαν το «*ἀγαπήσας τὸν νῦν αἰῶνα*»¹⁶⁵, και δεν προχώρησε «στον κανόνα του»...

Ο μέγας πειρασμός των Ιερών Κανόνων, επομένως, συνίσταται στο γεγονός τού να διολισθήσουν από το ποδηγετικό και *ποιμαντικό* «*ἄγωμεν ἐντεῦθεν*»¹⁶⁶ (*εσχατολογική προοπτική*) στην ενιστορική και *νομική κατάσταση* τού «*ὄδε εἶναι*»¹⁶⁷ (*αυτονομημένος νομικισμός*) και να εγκλωβισθούν αυτοί, ως *νόμοι [εξ ἀγχιστείας]*, μέσα στον «*νῦν αἰῶνα*» (*εγκόσμια εσχατολογία*). Εν τέλει, οι Ιεροί Κανόνες πραγματοποιούν υποστατικά «*ένα ἄλμα πέρα από την φθορά*»¹⁶⁸ μέσα στην Ιστορία, ενώ, εάν μετατραπούν σε “νόμους”, θα υφίστανται και αυτοί την ίδια «φθορά», στην οποία υπόκεινται οι πολιτειακοί νόμοι, μία «φθορά» που όντως χαρακτηρίζει τους ολοένα και περισσότερο μεταβαλλόμενους νόμους, τους έχοντες ανάγκη διαρκούς, ατελείτητης και ατελέσφορης τροποποίησης και επικαιροποίησης στις διάφορες πολιτειακές έννομες τάξεις ανά την Οικουμένη. Για αυτό και παραμένει πάντοτε επίκαιρος ο αποστολικός λόγος: «[...] ἔρεις καὶ μάχας νομικὰς περιίτασο· εἰσὶ γὰρ ἄνωφελεῖς καὶ μάταιοι»¹⁶⁹. Έτσι, σύμφωνα με αυτήν την αποστολική προτροπή, οι

¹⁶⁴ Βλ. Μκ 9, 5

¹⁶⁵ Βλ. Β' Τιμ. 4, 10.

¹⁶⁶ Ιω. 14, 31.

¹⁶⁷ Βλ. Μκ 9, 5

¹⁶⁸ Οδ. Ελύτης, *Μαρία Νεφέλη (Οι ποιητές)*, Αθήνα, εκδ. Ίκαρος, 1999.

¹⁶⁹ Τίτ. 3, 9.

Ἱεροὶ Κανόνες καλοῦνται να παραμείνουν μακριὰ ἀπὸ αὐτὴν τὴν «μάταια φθορά»... Ἀς ἐπισημανθεῖ μόνον ἐδῶ ὅτι ἡ νομικὴ τους ἀντιμετώπιση εἶναι αὐτὴ που γεννᾶ ἐπαναλαμβανόμενα καὶ σε κάθε ἐποχὴ τὸ ἀπροσδιόριστο – ἀπὸ ἀγνοία τοῦ οντολογικοῦ περιεχομένου τους τελικὰ – αἴτημα περὶ συγκείμενης τροποποίησης (*sic*) τῶν Κανόνων. Ὡστόσο, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, οἱ Ἐκκλησιακοὶ αὐτοὶ Κανόνες παραμένουν ἀδιάπτωτα ἐν ἰσχύι ἐδῶ καὶ δύο χιλιετίες – ἀφοῦ καὶ ὁ Χριστὸς τῶν Ἱερῶν Κανόνων εἶναι «χθὲς καὶ σήμερον, ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας»¹⁷⁰ –, καὶ ὅπως ἀκριβῶς θεσπίσθησαν ἀπὸ τὸν *κανονοθέτη τῆς Ἐκκλησίας*, ἓνα διςχιλιετές χρονικὸ διάστημα καὶ παρόν, γιὰ τὸ ὁποῖο κανεὶς *νομοθέτης τῆς Πολιτείας* δὲν μπόρεσε μέχρι σήμερα καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἰσχυρισθεῖ ὅτι πρόσφερε ἰσχύι πολιτειακοῦ νόμου στὴν Πανανθρώπινη Ἱστορία.

Ὁ Χριστὸς θέλει τὴν ἀγάπη μας καὶ ὄχι τὴν συμμόρφωσή μας... Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες δρουν ἀγαπητικὰ καὶ προσκλητικὰ, καὶ ὄχι κατασταλτικὰ καὶ ποινοδοτικὰ!... Δὲν στοχεύουν στὸ νὰ πλήξουν τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ νὰ ἐγκλωπθοῦν καὶ νὰ ἐπαναγάγουν στὴν προοπτικὴ τοῦ «μὴ καταλιπεῖν τὴν ὁδὸν» τῆς «ενδιάμεσης διαδρομῆς», που οδηγεῖ καὶ καταλήγει στὸ *οντολογικὸ Τέρμα*...

Συμπερασματικὰ, λοιπόν, ἀπὸ ὅλα τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα στὴν παρούσα θεματικὴ τῆς οντολογίας καὶ θεολογίας τῶν Ἱερῶν Κανόνων, προκύπτει ἀβίαστα ὅτι οἱ Ἱεροὶ Κανόνες:

- δὲν εἶναι *νόμοι*, ὅπως αὐτοὶ ορίζονται ἐνιστορικὰ ἀπὸ τὸν πολιτειακὸ νομοθέτη, ἀλλὰ *οδηγοὶ* καὶ *δρομοδείκτες*, υποδεικνύοντες τὸ ὀρθὸ στὸ ἀκοινωνιακὸ κτιστὸ καὶ περιέχοντες ἀλήθεια ζωῆς καὶ προοπτικὴ τῆς ὄντως ζωῆς, ἐσχατολογικοὶ *οδοδείκτες* καὶ οντολογικοὶ *σηματοδότες* πρὸς τὰ Ἐσχάτα καὶ τὴν Βασιλεία γιὰ τὴν *σωτηρία* τῶν ἀνθρώπων, καὶ
- δὲν ἀποβλέπουν στὴν ἀνταποδοτικὴ τιμωρία τῶν ἀστοχούντων στὴν πορεία αὐτή, ἀλλὰ ἀποσκοποῦν *ἐνιστορικὰ* στὴν πρόσληψη καὶ θεραπεία τους, καὶ *ἐσχατολογικὰ* στὴν *ἐπαναγωγή* πρὸς τὴν *ἀρχετυπικὴ κοινωνία* με τὸν Τριαδικὸ Θεό-Δημιουργό τους.

(Μνημοσύνης) Επίμετρο

«Τὸ γὰρ σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον γενέσθαι ἐκδιδασκόμεθα· ὥστε διὰ πάντων προτιμητέαν ἡγεῖσθαι τὴν τοῦ ἀνθρώπου σωτηρίαν τε καὶ ἀπάθειαν».
(Κανόνας 88/Πενθέκτης· πβ. Μκ 2, 27).

«Ἐκεῖνα πράττοντας, τὴν στερρότητα τοῦ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας *Κανόνος* κρατεῖν».
(Κανόνας 1/Κυπριανοῦ).

Ἡ λέξις «κανών» εἶναι προφανῶς ἓνας πολύσημος, πολυσήμαντος καὶ πολυδιάστατος ὅρος που προσέλαβε ἀνά τους αἰῶνες διάφορες ἐννοιες καὶ σημασίες. Στὸν βιβλικὸ χώρο ἀπαντᾶ στα βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης με τὴν κυριολεκτικὴ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σημασία του καὶ ἐννοεῖται τὸ «ξύλον», ἡ ξύλινη δοκός, στὴν ὁποία στηρίζεται τὸ «ὄλον τῆς σκηνῆς». Στὴν Καινὴ Διαθήκη ὁμοίως ὁ ὅρος «κανών» μεταμορφώνεται ριζικὰ καὶ λαμβάνει ἐντελῶς ἄλλη διάσταση ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο ἀρχικῶς στὴν Πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολὴ του. Ἐκεῖ, γιὰ πρώτη φορὰ καὶ κατόπιν καὶ στὴν συνακόλουθη Πατερικὴ παράδοση, ὁ ὅρος αποκτᾶ οντολογικὸ περιεχόμενο. Τέλος τοῦ κανόνα ορίζεται ὁ Χριστὸς καὶ «ὅσοι τῷ *κανόνι* τούτῳ στοιχῆσουσιν», θα εὔρουν χάρη, εἰρήνη καὶ ἔλεος ἀπὸ τὸν Θεὸ στὴν προοπτικὴ τῆς κοινωνίας μαζί Του.

¹⁷⁰ Ἐβρ. 13, 8.

Ἡ λέξις «κανόν» βαθμιαία αποκτά στον χώρο της Εκκλησίας εσχατολογικό και οντολογικό περιεχόμενο με σωτηριολογική διάσταση, και βρίσκεται σε πλήρη αντιδιαστολή με την έννοια «νόμος». Για αυτό και οι Ἱεροί Κανόνες ορίζονται ως ...«μη νόμος». Δεν φέρουν μέσα τους υποχρεωτική *επιβολή* και νομικιστική *εφαρμογή*, όπως οι νόμοι της Πολιτείας, η παρέμβαση των οποίων επιφέρει κυρώσεις και τιμωρίες σωφρονιστικού τύπου, αλλά προστάζουν αφυπνιστικά και διακελεύουν αγαπητικά, υποβοηθούν οδοδεικτικά και προτρέπουν, εν κόσμῳ και εν χρόνῳ, σύνολο τον πεπτωκότα ακοινωνιακό ἄνθρωπο να διαπερνά από το «ιδιωτικῶς θρησκεύειν» (*ετεροθεΐα*-καν. 1/Πενθέκτης) στο «εκκλησιακῶς υπάρχειν» (χρονικά και εσχατολογικά).

Με την ειδική έννοια του ὄρου, ο κανόνας αποτελεί ένα (απο)κωδικοποιημένο κείμενο που με λιτή, αφαιρετική και λακωνική διατύπωση εκφράζει την Εκκλησιακή εμπειρία της αποκεκαλυμμένης Αλήθειας. Στον κανόνα κρύβεται η θεολογία των δογμάτων, που εκδόθηκαν συνοδικά μαζί με τους ἱερούς κανόνες, της οποίας η γνώση είναι απαραίτητη, για να γίνουν αυτοί κατανοητοί τόσο ως προς το περιεχόμενό τους όσο και ως προς την προοπτική τους... Ἡ Οικουμενική Σύνοδος, ὄχι ως *θεσμός* (sic) αλλά ως ένα εξαιρετικό *θεανθρώπινο* γεγονός στους κόλπους της Εκκλησίας, ἔχει το διττό ρόλο να συντάσσει και να εκδίδει ὄρους της πίστεως (*δόγματα*) και ὄρους της τάξης/πράξης (*ιερούς κανόνες*). Ο κανόνας στην ευρύτερη θεολογική του έννοια ἔχει οντολογικό περιεχόμενο που βασιίζεται στην συνοδική θεολογία των δογμάτων, εσχατολογική προοπτική και σωτηριολογικό σκοπό. Αποτελεί για το Σῶμα της Εκκλησίας οντολογικό οδοδείκτη που συντρέχει τα μέλη Της να ακολουθήσουν εκείνη την πορεία που ἔχει ως «τέρμα» τα Ἐσχατα και την Βασιλεία των Ουρανῶν. Είναι ο χάρακας με τον οποίο ευθυγραμμίζεται το κάθε μέλος της Εκκλησίας, ὥστε να μπορέσει από την ιστορική του παρουσία, που ξεκινά με το Βάπτισμα, να επιτύχει την εσχατολογική κοινωνία με τον Θεό.

Επειδή ὁμως η Εκκλησία πορεύεται ενιστορικά και ενδοκτισιακά, και επειδή ἀνά τους αἰῶνες ἐνέσκηψαν συναφειακά προβλήματα διαχρονικής πτωτικής και *ακοινωνιακής* παθογένειας, τα οποία απομάκρυναν ἀπό τον αρχικό (*αρχετυπικό*) δημιουργικό οραματισμό και ἀπό την ὀρθή πίστη και οδηγούσαν σε πλέγματα σχέσεων ἀλλότριων της σωτηρίας του ἀνθρώπου, προέβη ἀυτή σε διάφορες ιστορικές φάσεις κατὰ την διάρκεια των ἐννέα (9) αἰῶνων (1ος-9ος αἰ.) στην ἀνάδυση, δημιουργία και θέσπιση των Κανόνων με ἀυτό το ἀναδυθέν/προβληθέν ἀπό την ἴδια καινὸ εσχατολογικὸ περιεχόμενο. Ὑπενθυμίζεται μόνον ὅτι οι Ἱεροί Κανόνες ἀναδύθηκαν πρωτοτύπως και ἀνύποπτα στους Ἀποστολικούς χρόνους (1ος-3ος αἰ.) και συστηματικά ἀπό τα πρώτα χρόνια που ἐμφανίστηκε κανονοκέλευθα η Εκκλησία με ὀργανωμένη μορφή και ἐκκλησιο-κανονική δομή στον δημόσιο χώρο και την ρωμαϊκή κοινωνία, ἰδιαίτερα δε μετὰ την ὑπογραφή του Διατάγματος της ἐλευθερίας και της ἀνεξιθρησκίας των Μεδιολάνων (313). Ἐτσι, η κανονοθέσπιση και η κανονοθεσία του Εκκλησιακῶ Σώματος ὑλοποιήθηκε τόσο ἀρχικά ὅσο και στην συνέχεια μέσῳ Συνόδων και κάποιων Πατέρων, οι ὁποῖοι συνέταξαν σε ἀνύποπτο χρόνο κανονικής φύσεως κείμενα (2ος-5ος αἰ.) και τα ἀξιοποίησαν ἀυτὲς οι Σύνοδοι ἐκ των ὑστέρων *κανονοθετικά* (7ος-9ος αἰ.) Με ἄλλα λόγια, τα πατερικά ἀυτὰ κείμενα κανονικής φύσεως *κανονοκαταστάθηκαν* ἀποκλειστικά και μόνον ἀπό Οικουμενική Σύνοδο (Πενθέκτη-691, με τις ἐπόμενες δύο επικυρωτικές, την Ζ΄-787 και την Η΄-879/880) και ἀναδύθηκαν στο κανονικὸ στερέωμα της Εκκλησίας ὡς «Πατερικοί ἱεροί Κανόνες». Ἐτσι προέκυψε το σύνολο των κανονικῶν κειμένων (α-Ἀποστολικοί Κανόνες, β-Συνοδικοί Κανόνες και γ-Πατερικοί Κανόνες, ὄλοι επικυρωμένοι *συνοδικά και ὁμοιοστατικά, ισόκυρα και ἰσοδύναμα*, χωρίς να ὑποβόσκει καμμία ἀξιολογική πρωτοπορία μιας κατηγορίας ἐναντι κάποιας ἄλλης) της Κανονικής

Παράδοσης της Εκκλησίας. Τα κείμενα αυτά που συγκροτούν το επίσημο έγκυρο, απαράγραπτο και ανέκκλητο *Σώμα Κανόνων* του Εκκλησιακού Σώματος και απαρτίζουν το λεγόμενο *Corpus Canonum της Εκκλησίας* (883), δεν συγκροτήθηκαν με την έννοια ενός “Νομικού Κώδικα” με σκοπό την τιμωρία σωφρονιστικού τύπου των πιστών. Οι Ιεροί Κανόνες, όπως εκτενώς προαναφέρθηκε σε διάφορα σημεία και με διάφορες ευκαιρίες, δεν είναι και δεν ονομάστηκαν ποτέ «νόμοι» ούτε κατ’ επίνοιαν. Ο νόμος στερείται εξ ορισμού οποιουδήποτε εσχατολογικού περιεχομένου. Ακριβώς για αυτό και οι Ιεροί Κανόνες είναι οδοδείκτες και ανιχνευτές πορείας και φάροι ενιστορικής πλοήγησης τής εν Χριστῷ ζωής, οι οποίοι δεν αποβλέπουν στην ηθική βελτίωση των πιστών (μολονότι το κάνουν) και στην καλύτερευση της κοινωνικής ζωής, δίκην *Κοινωνικού Συμβολαίου*, αλλά είναι οντολογικοί δημεγέρτες και κλητήριες προτροπές πράξεως, πίστεως και τάξεως, που οδηγούν στην σωτηρία του ανθρώπου και ευθυγραμμίζουν την πορεία του από το Φῶτισμα και το Βάπτισμα έως τα οντολογικά Έσχατα και την Βασιλεία της κοινωνίας με τον Τριαδικό Θεό.

Εξ άλλου, υπενθυμίζεται ότι ο όρος «νόμος» ήταν γνωστός και οικείος στην Εκκλησία τόσο από την Παλαιά Διαθήκη όσο και από την πολιτειακή νομοθεσία των αυτοκρατοριών/πολιτειών στις οποίες ζούσε, αλλά δεν τον υιοθέτησε. Η Εκκλησία, μετά τον ερχομό του Χριστού, του Μεσσία, και την αυτοθυσία Του, είχε περάσει από την περίοδο του Νόμου της Παλαιάς Διαθήκης στην περίοδο της Χάριτος της Καινής Διαθήκης. Ο παλαιός νόμος είχε σκοπό να παιδαγωγήσει τον εκλεκτό λαό του Θεού να τον προετοιμάσει, να δημιουργήσει εκείνες τις συνθήκες που θα τον καθιστούσαν ικανό να δεχθεί την νέα Διαθήκη. Είχε όντως νομικά ιδιώματα με αποτρεπτικό και περιοριστικό στόχο και σκοπό. Από τότε και στο επέκεινά του υπάρχει η ελευθερία της Χάριτος που η θυσιαστική αγάπη και φιλανθρωπία του Υιού του Θεού παρέχει ακόρεστα και πλέον καλεί και καρτερεί για την *αγαπητική κοινωνία* («ὁ Θεὸς ἀγάπη [= κοινωνία] ἐστὶν»¹⁷¹) με κάθε άνθρωπο. Αντίθετα, στην Νομική/Δικαιϊκή Επιστήμη που χρησιμοποιεί η Πολιτεία, ο νόμος έχει την έννοια του περιορισμού, της απαγόρευσης, της ποινής, της τιμωρίας, με τα αντιθετικά δίπολα «νόμιμο – παράνομο», «επιτρεπτό – απαγορευμένο». Μία ανθρώπινη ενδο-ιστορική, κτιστή επινόηση επηρεασμένη από το πνεύμα του νομικισμού και του ηθικισμού. Και από αυτή την πτυχή του όρου «νόμος», διαπιστώνουμε ότι δεν μπορούσε να μεταφέρει το πνεύμα και την ουσία της εμπειρίας της Εκκλησίας στην περίοδο της Χάριτος και της Βασιλείας «ἤδη και ὄχι ἀκόμη». Ο κανόνας, όπως και η Εκκλησία, αποτελεί *θεανθρώπινη ανάδυση*¹⁷². έχει ενδο-ιστορική βάση, αλλά έχει και εξω-ιστορικά θεμέλια, καθώς ενώνει μέσα από την εσχατολογική του προοπτική την (αδαμική) Ανθρωπότητα με τον (Τριαδικό) Θεό, την Ιστορία με τα Έσχατα, το παρόν με το μέλλον, το κτιστό με το άκτιστο...

Ο κανόνας έχει σωτηριολογικό-θεραπευτικό-ποιμαντικό σκοπό, δίπλα στο κυρίαρχο εσχατολογικό-οντολογικό του περιεχόμενο. Οι κανόνες προτρέπουν και διακελεύουν, νουθετούν και συμβουλεύουν με σκοπό την ελεύθερη αποδοχή της οντολογικής θεραπείας του ανθρώπου και την τελική σωτηρία του, που δεν είναι τίποτε άλλο παρά η καταληκτική κοινωνία του ανθρώπου με τον Θεό. Δεν έχουν σκοπό να περιορίσουν, να απαγορεύσουν και να εξαναγκάσουν. Η βάση και η ρίζα τους είναι θεολογική και εμπειρική. Η *Κανονική θεολογία*, η *κανονοκέλευθη* θεολογία (*κανονοθεολογία*) πηγάζει από την θεολογία των Δογμάτων των Συνόδων, η οποία εκφράζει την εν Αγίῳ Πνεύματι εμπειρία των Πατέρων. Πρώτα οι Πατέρες φέρουν και διαθέτουν την *οντολογική εμπειρία*, ζουν και φωτίζονται από το Άγιο Πνεύμα, και

¹⁷¹ Α΄ Ιω. 4, 8 και 16.

¹⁷² Πβ. Πρξ 15, 28.

μετά συνέρχονται εν Συνόδῳ και συντάσσουν *δογματικούς όρους και ιερούς κανόνες* (κανονογέννηση-κανονοθεσία). Το γεγονός αυτό συνιστά άλλη μία διαφορά με την πολιτειακή νομοθεσία, όπου ο ανθρώπινος νους του κοινού νομοθέτη σκέφτεται ανθρωπολογικά, ανθρωποκεντρικά, αποκλειστικά ενιστορικά, και στην συνέχεια εκδίδει νόμους και διατάξεις. Εδώ ακριβώς καλείται η *κανονική διάκριση* να ξεχωρίσει τα οραματιστικά οντολογικά *όρια (όρους)* των Ιερών Κανόνων από τα εγκλωβιστικά ενδοκτισιακά *πλαίσια* των ανθρώπινων νομοθετημάτων, με την *διάκριση* αυτή να προτρέπει εξ αρχής: «Μὴ μέταιρε *ὄρια* [= ὄρους καὶ κανόνες] αἰώνια, ἃ ἔθεντο οἱ Πατέρες σου»¹⁷³...

Τέλος, ο χαρακτήρας των Ιερών Κανόνων είναι και παραμένει καθαρά *εκκλησιακός*. Νοηματοδοτούνται αυτοί από την ζωή της Εκκλησίας και με την σειρά τους νοηματοδοτούν τις πτυχές του Εκκλησιακού βίου (Βιβλικός *κανόνας*, *κανόνας* της Κανονικής Παράδοσης, *κανόνας* ως επιτίμιο, Παρακλητικός *κανόνας*, *κανόνας* του Ὁρθρου, *κανόνας* του μοναχού κ.ο.κ.). Και όπως ελέχθη παραπάνω, οι Ιεροί Κανόνες αποτελούν έναν *εσχατολογικό εικονισμό*. Μέσω των Κανόνων εκφράζεται σαφώς η εσχατολογική προοπτική της Εκκλησίας, ήτοι το *εκ-στατικό κάλεσμα* για *εκτός* τού Ιστορικού χρόνου *προς* τα Ἐσχάτα (*Εκκλησία*, από το «εκ + καλώ» = *Κάλεσμα εκτός του ὧδε, εκτός του ἐνθάδε...*). Στην Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας ο χρόνος, όπως και στην Θεία Λειτουργία, συντέμνεται, με την έννοια τού χρόνου να είναι συμβατική εντός αυτής και συμβατή με τον «νῦν» χρόνο, την στιγμή που «παρόν-παρελθόν-μέλλον» γίνονται ένα και μία ενιαία πραγματικότητα (πβ. το γεγονός της Μεταμορφώσεως του Χριστού¹⁷⁴). Ἐτσι και ο κανόνας μάς δείχνει το φως των Ἐσχάτων στο τέλος του «ιστορικού τούνελ», της «πτωτικής ακοινωνιακής σήραγγας», όπου βρισκόμαστε αδιέξοδα και πορευόμαστε ως αδαμική Ανθρωπότητα *μεταπτωτικά και μετα-ακοινωνιακά...*

¹⁷³ Παροιμ. 22, 28.

¹⁷⁴ Βλ. Μθ 17, 1-8.

II. Οι Πρωτοκανονικές Πηγές και οι Ιεροί Κανόνες: η Κανονοθεσία της Εκκλησίας (Α΄ χιλιετία) και η Κανονολογία της Β΄ χιλιετίας

«Ἀσπασίως τοὺς θείους Κανόνας ἐνστερνιζόμεθα
καὶ ὀλόκληρον τὴν αὐτῶν διαταγὴν καὶ ἀσάλευτον κρατύνομεν,
τῶν ἐκτεθέντων ὑπὸ τῶν ἁγίων σαλπίγγων τοῦ Πνεύματος, τῶν πανευφήμων Ἀποστόλων,
τῶν τε ἐξ ἁγίων Οἰκουμενικῶν Συνόδων,
καὶ τῶν τοπικῶς συναθροισθεισῶν ἐπὶ ἐκδόσει τοιούτων διαταγμάτων,
καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων ἡμῶν·
ἐξ ἑνὸς γὰρ ἅπαντες καὶ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος ἀγασθέντες ὤρισαν τὰ συμφέροντα».
(Κανόνας 1/Ζ΄).

Με τον κωδικό θεολογικό ὄρο «Κανονικές Πηγές» εννοῦνται ὅλα ἐκεῖνα τα κείμενα που γεννήθηκαν για κάποιο ἐκκλησιο-κανονικό αἴτιο και λόγο στους κόλπους της Εκκλησίας μέσα στην Ἱστορία και στην πορεία της προς τα Ἐσχατα. Αὐτές ἀπαρτίζουν τον 4ο κειμενικό Πυλῶνα, το *Corpus Canonum-Canonicum* της Θεολογικῆς Επιστήμης και της Θεολογίας της Εκκλησίας, ο οποίος καλύπτει το χρονικό φάσμα των δύο χριστιανικῶν χιλιετιῶν και θα μπορούσε να διακριθεῖ, με βάση το ποιητικό αἴτιο ἀνάδυσής του, σε δύο ανισοβαρῆ μέρη (περιοδοποίηση: *Κανονοθεσία* και *Κανονολογία*) και σε τέσσερις (4) διακριτές ἱστορικές περιόδους (περιοδολόγηση), ὅπως αὐτές παρουσιάζονται παρακάτω.

Δ 36.

Χρονολογικὴ Κατανομὴ τῶν Κανονικῶν Πηγῶν τῶν 2 χιλιετιῶν (1ος-21ος αἰ.) **(Περιοδοποίησις και περιοδολόγησις)**

1. Ἡ Κανονοθεσία τῆς Ἐκκλησίας (Α΄ ἐκκλησιαστικὴ χιλιετία)

A) **1ος αἰ.-883:** Πρωτοκανονικὴ Πηγὴ καὶ τὸ *Corpus Canonum* (883)

2. Ἡ Κανονολογία τῆς Β΄ χριστιανικῆς χιλιετίας

B) **883-1453:** Κανονικὰ Ὑπομνήματα καὶ Κανονικὴ Ἑρμηνευτικὴ

Γ) **1453-1852/59:** Κανονικὲς Συλλογὲς (*Πηδάλιον* καὶ *Σύνταγμα ΡΠ*)

Δ) **1860-σήμερα:** Ἑγχειρίδια *Ἐκκλησιαστικοῦ* καὶ *Κανονικοῦ Δικαίου*

Στον παραπάνω Πίνακα ἐμφαίνεται μία σχηματικὴ χρονολογικὴ κατανομὴ των *Κανονικῶν Πηγῶν* των δύο χριστιανικῶν χιλιετιῶν (1ος-21ος αἰ.), ἀπὸ το σημεῖο ἐκκίνησης της ορατῆς ἐνιστορικῆς μορφῆς τους (1ος αἰ.) μέχρι τις μέρες μας (21ος αἰ.), που συνιστᾶ μία ἀδιάκοπη *συνέχεια*, δίκην χιονοστιβάδος, μία ἀταλάντευτη ἱστορικὴ *πορεία* και μία προσδιορισμένη ἐσχατολογικὴ *προοπτικὴ*, καταστάσεις που υποδηλώνουν ὅτι το ἀρχικὸ ὄραμα των Ἱερῶν Κανόνων παραμένει ἀμείωτο σε ἰσχὺ δύο χιλιᾶδες χρόνια τώρα. Οἱ τέσσερις (4) αὐτοὶ σταθμοὶ του ως ἀνω Διαγράμματος συνιστοῦν το ἱστορικὸ και πραγματολογικὸ σκέλος μελέτης τῆς προέλευσης και του περιεχομένου των ὑπὸ ἐξέτασις Ἱερῶν Κανόνων, των συνεπικουρούντων Κανονικῶν Ἑρμηνευτικῶν Ὑπομνημάτων, των συσταθεισῶν Κανονικῶν Συλλογῶν, καθὼς και ὅλων των βοηθητικῶν συγγραφῶν της ὑστερης Κανονικῆς Γραμματείας, η οποία φθάνει μέχρι σήμερα και συνεχίζει δημιουργικὰ την παραγωγικὴ διαποιμαντικὴ και ἐπιστημονικὴ πορεία της.

Πρωτοκανονικές Πηγές τῆς Ἀποστολικῆς Ἐποχῆς (1ος-3ος αἰ.)

«Ἡμεῖς τῷ ἀρχαίῳ ἐξακολουθοῦμεν **κανόνι** τῆς ἀποστολικῆς ἀκριβείας καὶ τάξεως». (Κανόνας 39/Πενθέκτης).

Κατ' ἀρχάς, οἱ πρωτοκανονικές πηγές ἢ, ἀκριβέστερα, οἱ προδρομικές καὶ ἐμβρυακές κειμενικές μορφές, οἱ ἀρχετυπικές ἀπαρχές τῆς Κανονικῆς Παράδοσης τῆς Ἐκκλησίας ἀνιχνεύονται ἤδη τόσο ἐμμεσα ὅσο καὶ ἀμεσα στὴν **Ἁγία Γραφή**, καὶ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη καὶ τὴν Καινὴ Διαθήκη, καθὼς ἡ ἴδια ἡ Κανονικὴ Παράδοση συνιστά, με φυσικὴ ἀκολουθία καὶ ὡς σχηματισμός, τὴν οργανικὴ ἐξέλιξη καὶ συνέχειά τους ἀπὸ ἀποψη *κανονιστικῆ, προσανατολισμοῦ καὶ εσχατολογικῆς πορείας τοῦ Ἐκκλησιακοῦ Σώματος*. Πράγματι, τόσο τὸ ξεϊδικευμένο περιεχόμενο ὅσο καὶ ἡ προοπτικὴ τῶν Ἱερῶν Κανόνων ἐμφανίζονται, ἀν καὶ ὑποτυπωδῶς καὶ σπερματικῶς, ἤδη ἀπὸ τοὺς Ἀποστολικούς χρόνους, ἐνῶ οἱ ρίζες τους συναντῶνται ἐμφανῶς στὴν ἴδια τὴν Καινὴ Διαθήκη, ἔχοντας ὡς βάση οραματισμῶν τὸν προπρωτικό ἀρχετυπικό οραματισμό [τοῦ «Προ-αιωνίου»] τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

Δ 37.

Παλαιὰ Διαθήκη → Καινὴ Διαθήκη → Ἱεροὶ Κανόνες

Ὅπως ἀκριβῶς ἐμφαίνεται στὸ ἐδῶ γραφικὸ σχῆμα ἀλληλουχιακά, με τὴν ἴδια ἀλληλουχιακὴ μορφή τὸ ἐννοοῦν καὶ οἱ συντάκτες τοῦ Πηδαλίου ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης καὶ ἱερομόναχος Ἀγάπιος Λεονάρδος, ὅταν ἀναφέρονται στὸ Σῶμα (Corpus) Κανόνων καὶ στὸ *Πηδάλιο* τους, λέγοντας χαρακτηριστικά ὅτι «αὕτη ἢ Βίβλος εἶναι μετὰ τὰς ἁγίας Γραφὰς ἁγία Γραφή, ἢ μετὰ τὴν Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην Διαθήκη. Τὰ μετὰ τὰ πρῶτα καὶ θεόπνευστα λόγια, δεύτερα καὶ θεόπνευστα λόγια»¹⁷⁵. Ἡ Ἁγία Γραφή δὲν ἀποτελεῖ τὸν ἕνα πόλο τοῦ δίπολου, ὅπως λανθασμένα λέγεται ἀπὸ δυτικὸ θεολογικὸ μιμητισμό, «Ἁγία Γραφή καὶ Ἱερά Παράδοση», ἀλλὰ *ἡ Ἁγία Γραφή ἀποτελεῖ μέρος τῆς Ἱεράς Παράδοσης*. Το αὐτὸ ἰσχύει καὶ γιὰ τοὺς Ἱεροὺς Κανόνες, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν, με φυσικὴ καὶ χρονικὴ ἀκολουθία, *μέρος καὶ κομμάτι συνέχειας* τῆς αὐτῆς καὶ μίας Ἐκκλησιακῆς Ἱεράς Παραδόσεως. Σὲ αὐτὸ τὸ πλαίσιο κύρους ὡς πρὸς τὴν εσχατολογικὴ κυρίως προοπτικὴ τους ἐντάσσονται καὶ οἱ Ἱεροὶ Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας, που ἀποτελοῦν ἐδῶ, στὸ παρὸν πόνημα, τὸν κεντρικὸ πυρήνα μελέτης καὶ σπουδῆς, χωρὶς νὰ θεωροῦνται ὑποδεέστερες ὅλες οἱ ἄλλες διακτινιζόμενες ὁμόκεντρα κανονικὲς πτυχές, οἱ ὁποῖες συμβάλλουν στὴν σπουδὴ τους καὶ τὴν ευρύτερη κατανόησή τους.

Πρὶν ἀπὸ ὅλα, γιὰ νὰ διαφανεῖ ορατὰ ὁ συσχετισμός καὶ ὁ διάυλος ἐπικοινωνίας ἀνάμεσα στὴν Ἁγία Γραφή (Π.Δ.-Κ.Δ.) καὶ τοὺς Ἱεροὺς Κανόνες, καὶ νὰ συνδεθοῦν οργανικά τὰ **καινοδιαθηκικά κείμενα** (ευαγγελικά καὶ ἀποστολικά) με τὰ ἀλληλουχιακά **κανονικά κείμενα**, ἀς ἐπισημανθεῖ ἐνδεικτικά μόνον ἐδῶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ μαρτυρία τοῦ ευαγγελικοῦ σωτηριολογικοῦ κηρύγματος ἀντλείται κυρίως ἀπὸ τὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὰ λοιπὰ 26 βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι, ὅπως θὰ διαφανεῖ ἀμέσως παρακάτω, οἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, οἱ ὁποῖες, ὡς γνωστόν, συνέβαλαν καθοριστικά στὴν συγκρότηση καὶ διοργάνωση τῆς Ἐκκλησίας ὡς *Σώματος Χριστοῦ* μέσα στὴν Ἱστορία, ἀνέδειξαν τὴν ἀποστολικὴ δραστηριότητα, που ἀπετέλεσε τὴν πηγὴ ἐμπνευσης τῆς ἀρτιγέννητης τότε Ἐκκλησιακῆς Κοινότητος, καὶ τὸ αυθεντικὰ ἀδιαμφισβήτητο σημεῖο ἀναφορικότητος

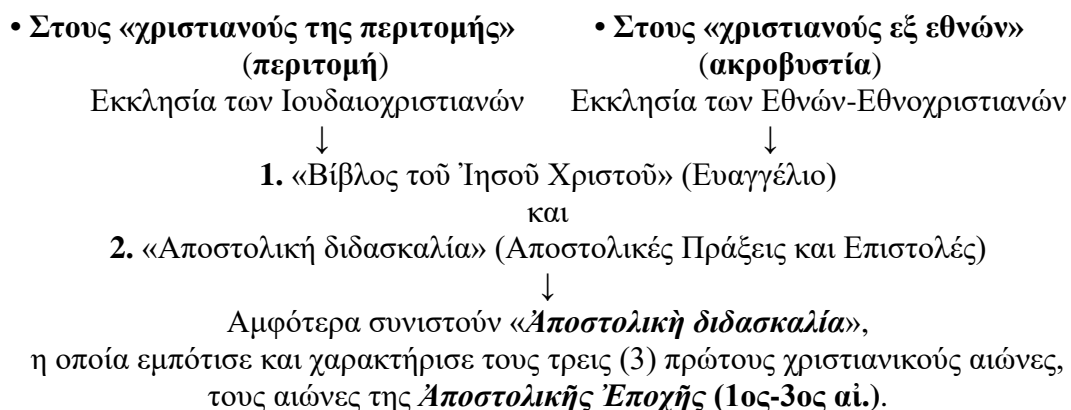
¹⁷⁵ Πηδάλιον, σελ. 1η'.

για κάθε εκδήλωση βίου, κηρύγματος-μαρτυρίας και συγγραφής κειμένου. Όλες αυτές οι εκφάνσεις εκκλησιακού βίου ελάμβαναν τότε τον χαρακτηρισμό «αποστολικός», για να καταφάνεται εμφανώς το γεγονός ότι όλες εκείνες οι προκύψασες Εκκλησιακές Κοινότητες προήλθαν από τα χέρια των Αποστόλων και αποτελούν την οργανική σύνδεση και συνέχεια των πρώτων αποστολικών Εκκλησιακών Κοινοτήτων. Στο σημείο αυτό, μία λεπτομέρεια συνιστά το ερμηνευτικό κλειδί, για να εμπεδωθεί καλύτερα τόσο η έννοια της αποστολικότητας της εποχής εκείνης όσο και η οργανική σύνδεση ανάμεσα στα καινοδιαθηκικά και τα κανονικά κείμενα της άμεσης ιστορικής συνέχειας.

Οι Απόστολοι συγκαταλέγονται σε δύο ομάδες αποστολικής δραστηριότητας, στους «χριστιανούς της περιτομής» (Απόστολοι της περιτομής: Πέτρος, Ιωάννης, Ιάκωβος, Ματθαίος, Ιούδας) και στους «χριστιανούς εξ εθνών» (Απόστολοι της ακροβυστίας: Παύλος, Βαρνάβας, Λουκάς, Μάρκος), οι οποίοι και απέστειλαν επιστολικώς αντίστοιχα κείμενα, και αποτελούν αυτά αντιπροσωπευτικώς την χρονική εκκίνηση συγγραφής των δύο διακριτών κατηγοριών καινοδιαθηκικών κειμένων. Τα πρώτα μνημονευόμενα βιβλία της Καινής Διαθήκης είναι, ως γνωστόν, οι δύο προς Θεσσαλονικείς Επιστολές του Αποστόλου Παύλου και μετά ακολούθησαν και τα ευαγγέλια ως «Βίβλος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ». Ἐτσι, στους «χριστιανούς εξ εθνών» αναδύθηκαν τα γραπτά μαρτύρια για την «Εκκλησία των εθνών», που ήταν η «Βίβλος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ» και έγινε βραδύτερον το κατά Λουκάν Ευαγγέλιο, μαθητή του Παύλου, και οι Επιστολές του Παύλου – και του Λουκά (δηλ. οι Πράξεις των Αποστόλων) –, που συγκροτούν την «Ἀποστολική διδασκαλία». Από την άλλη πλευρά, στους «χριστιανούς της περιτομής» αναδύθηκαν τα γραπτά μαρτύρια της περιτομής με αντιπροσωπευτικά κείμενα επίσης την «Βίβλο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιο, και ευθύς αμέσως η Επιστολή Ιακώβου και οι δύο Επιστολές του Πέτρου. Διακρίνονται έτσι και εδώ παράλληλα δύο χαρακτηριστικά: μία «Βίβλος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ» και μία ορατή «Ἀποστολική διδασκαλία».

Δ 38.

Η Αποστολική δραστηριότητα-μαρτυρία (προφορική και γραπτή)

Ὅπως προκύπτει από τα προτεθέντα και προαναφερθέντα, τα δύο αυτά νοητά ρεύματα κειμένων (της περιτομής και της ακροβυστίας) έχουν ταυτόσημο περιεχόμενο: 1) την «Βίβλο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ» (*Εὐαγγέλια*), ἤτοι την «διδαχή του Κυρίου» δια των Αποστόλων ως αυτοπτῶν μαρτύρων, και 2) την αποστολική μαρτυρία των Αποστόλων (*Πραξαπόστολος*), *αμφότερες δια αυτῶν των ἰδίων των*

Αποστόλων, και έναν κοινό παρονομαστή, με την κωδική, γραπτή και προφορική, ονομασία «*Αποστολική διδασκαλία*», που συνιστά εξ ορισμού, για τους αμέσως επόμενους αιώνες, την *αποστολική* αναφορικότητα. Με άλλα λόγια, η δομή και η προοπτική της «*Αποστολικής διδασκαλίας*» χαρακτήρισαν συνολικά τον 1ο αι. όσο και τους άλλους δύο που ακολούθησαν (2ος-3ος αι.), δηλ. τους τρεις ουσιαστικά αιώνες των Διωγμών, και ανέδειξαν αυτό που αποκαλείται κοινότοπα *Αποστολική Εποχή*, με πολλά πρωτοκανονικά χαρακτηριστικά, με πρωτοκανονικές πηγές και *Πρωτοκάνονες*. Τέλος, αυτή η εποχή προσέφερε ήδη, όπως αποσαφηνίζεται παρακάτω, 150 περίπου ιερούς Κανόνες πριν από τους ιερούς Κανόνες της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου της Νικαίας (325), οι οποίοι αυτοί, επειδή ακριβώς βρίσκονται τοποθετημένοι *ιεραρχικά* πρώτοι στις Κανονικές Συλλογές, πλανάται διάχυτη η λανθασμένη εντύπωση ότι οι πρώτοι ιεροί Κανόνες *ιστορικά* αρχίζουν από τα μέσα του 4ου αι. (Α΄ Οικουμενική Σύνοδος-325 και εντεύθεν). Αυτήν την εσφαλμένη εντύπωση σχετικά με την αδιάκοπη χρονική συνέχειά τους δεν φέρουν μόνον οι Ρωμαιοκαθολικοί και οι Προτεστάντες, αλλά ακόμη και οι Ορθόδοξοι, θεωρώντας αδικώς άπαντες ότι «οι ιεροί Κανόνες είναι μορφώματα πολύ μεταγενέστερα της βιβλικής και αποστολικής εποχής, και αποκύματα της αναδυόμενης τότε αυτοκρατορικής πολιτικής ιδεολογίας» (*sic*).

Συνεπώς, ειρήσθω εν παρόδω ότι η υπάρχουσα σύγχρονη μεταξύ των Θεολόγων διαφωνία γύρω από τους Ιερούς Κανόνες αναφέρεται στο θεμελιώδες ζήτημα *του κύρους και της αυθεντικότητάς τους* (= *μονιμότητας και διαρκούς ισχύος, «ὥστε μένειν καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν βεβαίους καὶ ἀσφαλεῖς»¹⁷⁶ και «τὴν αὐτῶν διαταγὴν ἀσάλευτον κρατύνομεν»¹⁷⁷) ή, στην αντίθετη περίπτωση, *της σχετικότητάς τους* (= *προσωρινότητας*), ένα ζήτημα που όμως έλυσαν ήδη, όπως προαναφέρθηκε (κεφ. I της *Προθεωρίας*), οι Οικουμενικές Σύνοδοι της Α΄ χιλιετίας (Πενθέκτη-691, Ζ΄-787 και Η΄-879/880) με τον τρόπο και τον εσχατολογικό οραματισμό, που *κανονοθέτησαν* αυτές και που δεν είναι τίποτε διαφορετικό από το επαναλαμβανόμενο και επανατιθέμενο πρόβλημα της «*πρισματικής προέλευσης*» των *Ιερών Κανόνων*...*

Πρωτοκανονικὰ τῆς Ἀποστολικῆς Ἐποχῆς (1ος-3ος αι.). Πρωτοκανονικὲς Πηγὲς καὶ Πρωτοκάνονες

«Οὐ μὴ ἐγκαταλίπης ἐντολὰς Κυρίου, φυλάξεις δὲ ἃ παρέλαβες, μήτε προστιθεῖς μήτε ἀφαιρῶν».
(*Διδαχὴ τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων*, κεφ. IV, στ. 13, ἐν *ΒΕΠ*, τ. 2, σελ. 217).

Δ 39.

Πρωτοκανονικὲς Πηγὲς καὶ Πρωτοκάνονες

1. Ἡ Ἀποστολικὴ Σύνοδος τῶν Ἱεροσολύμων/*Συνοδικὴ Ἐπιστολὴ-Κανόνας* (Πρξ 15, 23-29)
2. Ἡ *Ἀποστολικὴ Διδαχὴ* ἢ *Διδαχὴ τῶν δώδεκα Ἀποστόλων* (100-120 μ.Χ.)
3. Ἡ *Ἀποστολικὴ Παράδοσις* τοῦ Ἁγ. Ἰππολύτου Ῥώμης [1η *Κανονικὴ Συλλογὴ*]
4. Ἡ *Διδασκαλία τῶν Ἀποστόλων* [2η *Κανονικὴ Συλλογὴ*]
5. Οἱ *Ἐκκλησιαστικοὶ κανόνες* τῶν «Ἀγίων Ἀποστόλων»
6. Τὸ καταδικασθὲν μεταπλασματικὸ ἡμιαρεινικὸ ἔργο «*Διαταγαὶ τῶν Ἀποστόλων*»
7. Οἱ *Ἀποστολικοὶ Κανόνες* [3η *Κανονικὴ Συλλογὴ*] (2ος-3ος αι.)

¹⁷⁶ Καν. 2/Πενθέκτης.

¹⁷⁷ Καν. 1/Ζ΄.

Ἀπὸ τὸ παραπάνω Διάγραμμα προκύπτει κάτι το αξιοπαρατήρητο. Στὴν ἀρχέγονη χριστιανικὴ γραμματεία τῆς Ἐκκλησίας, α) τὴν λειτουργικὴ, β) τὴν βιβλική, γ) τὴν πατερικο-δογματικὴ καὶ δ) τὴν κανονικὴ, τῶν τριῶν πρώτων *ἀποστολικῶν* αἰώνων, ὑπάρχει κάποιον κοινὸ χαρακτηριστικὸ πὸ ἐντυπωσιάζει ἀλλὰ καὶ προβληματίζει τὸν κάθε μελετητὴ τῆς. Πρόκειται γιὰ τὸν ὄρο «ἀποστολικός», πὸ υἰοθετεῖται ἀπὸ ὅλα σχεδὸν τὰ ἀναδυθέντα κείμενα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὅταν ὁ ἀνύποπτος ἀναγνώστης κρατᾷ στὰ χέρια του ἓνα τέτοιον εἶδους καὶ τῆς αὐτῆς χρονικῆς προέλευσης κείμενον, ἀμέσως ὑποθέτει λογικὰ ὅτι συντάκτης αὐτοῦ τοῦ κειμένου εἶναι κάποιος Ἀπόστολος-Μαθητὴς τοῦ Χριστοῦ, πολλῶ δὲ μᾶλλον στὴν ἀκόμη θεαματικὰ προφανῆ περίπτωση πὸ τὸ κείμενον αὐτὸ φέρει προσωποποιημένα στὸν τίτλον τὸ ὄνομα «τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων», ὅπως συμβαίνει στὴν περίπτωση τῶν καθ' ἡμᾶς 85 *Ἀποστολικῶν* Κανόνων. Αὐτὰ τὰ κείμενα εἶναι τελικὰ ὅλα ἐξ ὀρισμοῦ συγγραφέντα ἀπὸ τοὺς Ἀποστόλους (!), ἐφ' ὅσον φέρουν τὸ ὄνομά τους, παρ' ὅλον πὸ αὐτὰ δὲν κεῖνται στὸ κειμενικὸ *Corpus* τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἢ ἡ ἐπωνυμία αὐτὴ σημαίνει καὶ κάτι ἄλλο παράλληλον ἢ παρεμφερές;

Ὁ ὄρος *ἀποστολικός* μέχρι τὸ 400 περίπου (τέλη 4ου αἰ.) χρησιμοποιόταν στὴν θέση τοῦ μεταγενέστερα ἐπικρατήσαντος ὄρου *ὀρθόδοξος*, μετὰ τὴν ἐκρηκτικὴ αὐξηση τῶν αἵρέσεων καὶ κατ' ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὸ *αἵρετικός*. Ὁ ὄρος *ὀρθόδοξος* χρησιμοποιόταν περίπου ἀπὸ τὸ 300 καὶ ἐπέκεινα – πρώτες φορὲς ἀπαντᾷ στὸν Μεθόδιον Πατάρων¹⁷⁸ –, ἀλλὰ ὄχι τόσο συχνά. Ὁ συχνότερος ὄρος ἀντὶ γι' αὐτὸν ἦταν τὸ *ἀποστολικός*. Τὸ *ὀρθόδοξος* ἄρχισε νὰ ἐπικρατεῖ κυρίως μετὰ τὸν Μ. Ἀθανάσιον ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰῶνα καὶ ἐφεξῆς, ἐνῶ γύρω στὸ 400 φαίνεται πλέον καθιερωμένος. Ἀπὸ τότε ὁ ὑποκατασταθεὶς ὄρος *ἀποστολικός* ὑποχώρησε στὴν χρῆση καὶ ἔχασε τὴν ἀρχικὴ του σημασία. Ἦδη ὅμως μερικὰ προθεσπισμένα καὶ προχαρακτηρισμένα πράγματα καὶ κείμενα παρέμειναν γνωστὰ ὡς *ἀποστολικά*. Ὡστόσο, ὅλα συντάχθηκαν καὶ ἐκδόθηκαν στὴν ἀναγραφόμενη ἐποχὴ τους μετὰ τὴν φυσικὴ ἀποχώρηση τῶν Ἀποστόλων ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ σκηνή. Τέτοια εἶναι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἑκασταχοῦ Ἐπισκοπὴ-Τοπικὴ Ἐκκλησία, τὴν χαρακτηριζόμενη ὡς «ἀποστολικὴ Ἐκκλησία», ὁ ὄρος πὸ ἀποτυπώθηκε ἀπηχηματικὰ στὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως (381), οἱ Ἀποστολικοὶ Κανόνες, ἢ Ἀποστολικὴ Διδαχὴ ἢ Διδαχὴ τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων, ἢ Ἀποστολικὴ Παράδοσις (Ἰππολύτου Ρώμης), καὶ τὸ Ἀποστολικὸν Σύμβολον, δίπλα σὲ ἄλλα φερώνυμα, ὅπως ἡ Διδασκαλία τῶν Ἀποστόλων, οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ Κανόνες τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων καὶ οἱ Διαταγαὶ τῶν Ἀποστόλων, ὅλα τῆς ἀρχέγονης χριστιανικῆς γραμματείας τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων, ὅπως θὰ ἀναλυθοῦν παρακάτω.

Ὅταν χαρακτηρίστηκαν ἔτσι τὰ εἰρημένα κείμενα, δὲν ἐννοοῦνταν καθόλου ὡς κείμενα «τῶν Ἀποστόλων», ἀλλὰ ἀπλῶς ὡς *ὀρθόδοξα* κείμενα, ἐντεταγμένα στὴν ἀποστολικὴ γραμμὴ τοῦ 1ου αἰ. καὶ τῆς «ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας», γιὰ νὰ ἀντιδιασταλοῦν ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχα *μη ἀποστολικά* (= *μη ὀρθόδοξα*), δηλαδὴ τὰ αἵρετικά. Ἡ διευρυμένη υἰοθέτηση τοῦ ὄρου ὀφείλεται ἀκριβῶς στὸ γεγονὸς ὅτι ἐκφράζουν τὴν ἀποστολικὴ διδασκαλία τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ τὸ ἀποστολικὸ φρόνημα τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὴ ἡ Ἐκκλησία ἀργότερα χαρακτηριζόταν ὡς ὀρθόδοξη, ἐνῶ στὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως παρέμεινε μέχρι σήμερα χαρακτηρισμένη ὡς *ἀποστολικὴ* («εἰς μίαν, ἁγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν», πὸ εἶναι *μόνον* ἢ Ἐπισκοπὴ-Τοπικὴ Ἐκκλησία). Πρωτοστατοῦσε, ἐπομένως, ἢ χρῆση τοῦ ὄρου *ἀποστολικός*, ἐπειδὴ ἀκριβῶς τὸ *ὀρθόδοξος* στὸν καιρὸ τῶν δύο πρώτων Οἰκουμενικῶν Συνόδων (325 καὶ 381) δὲν εἶχε ἐπικρατήσῃ ἀκόμη εὐρέως. Ὡστόσο, ὁ ὄρος *ἀποστολικός*, παράλληλα μετὰ τὸ προαναφερθὲν ἐννοιολογικὸ περιεχόμενο

¹⁷⁸ Βλ. Συμπ. 3, 10· 8, 10.

ὀρθόδοξος, εἶχε ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐσχατολογικὸ περιεχόμενον σχετιζόμενο μὲ τὸν ἐσχατολογικὸ ἔρχομὸ τοῦ Χριστοῦ, καὶ μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοια υἰοθετήθηκε στὸ Σύμβολο τῆς Πίστεως. Εἰρήσθω δὲ ἐν παρόδῳ ὅτι ἀπὸ τὸν 5ο αἰ. καὶ ἐντεῦθεν, μετὰ τὴν ἐπικράτηση τοῦ ὄρου *ὀρθόδοξος*, ἀρχίζει αὐτὸς νὰ ταυτίζεται πλήρως μὲ τὸν ὁμοπεριεχομενικὸ καὶ ἐν χρήσει ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ὄρο *καθολικός* (ἀπὸ τὴν Τοπικὴ Σύνοδο τῆς Καρθαγένης-419 καὶ ἐπέκεινα). Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὑπάρχει πλήρης ἐννοιολογικὴ καὶ κυρίως ἐκκλησιακὴ ταύτιση τῶν δύο ὄρων *ὀρθόδοξος* καὶ *καθολικός* (*ὀρθόδοξος* ≡ *καθολικός*) κατὰ τὴν διάρκεια τῆς Α΄ χιλιετίας – σὲ ἀντίθεση μὲ αὐτὸ πού συνέβη κατὰ τὴν διάρκεια τῆς Β΄ χιλιετίας, μετὰ τὴν *Διακοπὴ κοινωρίας* (καὶ ὄχι *σχίσμα*) τοῦ 1054, καὶ συνεχίζει νὰ συμβαίνει καὶ κατὰ τὴν διάρκεια τῆς Γ΄ χιλιετίας (*ὀρθόδοξος* ≠ *καθολικός*).

Μεταγενεστέρως, κάποιοι γραφεῖς χειρογράφων, ἀνιστόρητοι ἐπαγγελματίες καὶ ἔμποροι προφανῶς, νομίζοντας ὅτι «Ἀποστολικὴ διδαχὴ» καὶ «Διδαχὴ τῶν Ἀποστόλων» εἶναι τὸ ἴδιο, ἢ «Ἀποστολικὴ Διδασκαλία» καὶ «Διδασκαλία τῶν Ἀποστόλων» εἶναι τὸ ἴδιο, ἢ «Ἀποστολικοὶ Κανόνες» καὶ «Κανόνες τῶν Ἀποστόλων» εἶναι τὸ ἴδιο, ἢ «Ἀποστολικὸν Σύμβολον» καὶ «Σύμβολον τῶν Ἀποστόλων» εἶναι τὸ ἴδιο, διολίσθησαν σὲ αὐτὴν τὴν ἀλλαγὴ καὶ τὴν υἰοθέτησαν στίς πολλαπλῆς ἀντιγραφικῆς ἐνέργειές τους. Τότε καὶ ἀργότερα, ἄλλοι φερόμενοι πιὸ εὐσεβεῖς καὶ εὐλαβικοὶ στὸν τίτλο «...Ἀποστόλων» πρόσθεσαν τιμῆς καὶ εὐλαβείας ἔνεκα «...τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων» ἢ «...τῶν Ἁγίων, Πανσέπτων καὶ Ἐνδόξων Ἀποστόλων» ἢ «Διδαχὴ Κυρίου διὰ τῶν δώδεκα Ἀποστόλων τοῖς ἔθνεσι», κ.λπ., καὶ ἔτσι παραδόθηκαν οἱ παραπάνω τίτλοι στὰ σχετικῶς ὄψιμα μικρογράμματα σωζόμενα χειρόγραφα τους. Ἄν λάβουμε δὲ ὑπ' ὄψιν μας ὅτι ἤδη γύρω στὸ 400 οἱ Λατῖνοι Ἰερώνυμος καὶ Ρουφῖνος ἀναφέρονται στὴν Ἀποστολικὴ Διδαχὴ διαφορότροπα, γραφῆ πού προϋποθέτει ὡς ἀρχαιότερη τὴν παραλλαγὴ «Διδαχὴ τῶν Ἀποστόλων», μπορούμε νὰ συμπεράνουμε ἀβίαστα ὅτι ἡ διολίσθησις αὐτὴ ἀρχισε πολὺ παλαιά, ἴσως γύρω στὸ 300, ἐνῶ στὴν περίπτωσι τῶν Ἀποστολικῶν Κανόνων καὶ τοῦ Ἀποστολικοῦ Συμβόλου ὄχι ἀργότερα ἀπὸ τὸ 350. Ὅλοι οἱ παραπάνω τίτλοι πρέπει κάποια στιγμὴ νὰ ἀποκατασταθοῦν στὴν ἀρχικὴ μορφή τους, γιὰ νὰ παύσουν νὰ ἐπισύρουν ἀδίκως ἐπάνω τους τὴν ὑποψία τῶν γραμματολόγων, δυτικῶν κυρίως ἀλλὰ καὶ κατ' ἀπομίμησίν τους κάποιων ὀρθοδόξων, γιὰ τὴν γνησιότητα τῶν Ἐκκλησιακῶν αὐτῶν κειμένων. Σὲ κάθε περίπτωσι, τὸ ὀρθὸν ἱστορικὰ καὶ περιεχομενικὰ εἶναι τὸ «Ἀποστολικοὶ Κανόνες» καὶ καθόλου τὸ «Κανόνες τῶν [Ἁγίων καὶ Ἐνδόξων] Ἀποστόλων», μία διατύπωσι πού θὰ πρέπει ἀπὸ τοῦδε καὶ στὸ ἐξῆς νὰ ἀπαλειφθεῖ ἀπὸ τίς Κανονικῆς Συλλογῆς.

1. Ἡ Ἀποστολικὴ Σύνοδος τῶν Ἱεροσολύμων (49 μ.Χ.). Συνοδικὴ Ἐπιστολὴ-Κανόνας (Πρξ 15, 23-29)

«Δῆλον δὲ καὶ διατὶ τοὺς τῶν Ἱερῶν Συνόδων κανόνας ὡς τὰς θείας Γραφάς,
ὅτι θεοφόρων ἀνδρῶν θεσμοὶ εἰσιν, οὓς ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ,
ὡς καὶ τοὺς Ἀποστόλους καὶ τοὺς Προφήτας, οὕτω καὶ τοὺς διδασκάλους,
καθὼς ὁ θεῖος Ἀπόστολος διδάσκει (Α΄ Κορ. 12, 28),
οἱ καὶ θεῖο Πνεύματι ἐμπνευσθέντες ἐθέσπισαν τοὺς τοιοῦτους Κανόνας,
ἵν' ἔχωμεν αὐτοὺς ὡς λύχνους φαίνοντας ἐν ἀύχμηρῷ τόπῳ (Β΄ Πέτρ. 1, 19),
καθὰ καὶ τὰς θείας Γραφάς.

Τὸ γὰρ διὰ τῶν Ἀποστόλων, ὡς προεῖρηται, λαλήσαν Ἅγιον Πνεῦμα,
τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τῶν θεοφόρων Πατέρων λελάληκε, καὶ οὐχ ἕτερον».

(Ἀποκρίσεις τῶν Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς πρὸς τοὺς Ἀγγλικανοὺς ἀνωμότους [1716/25],
ἐν Ἰω. Καρμίρη, *Τὰ Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα*
τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, τ. Β΄, Graz 1968, σελ. 808/[888]).

Ἡ Αποστολική Σύνοδος των Ἱεροσολύμων (49 μ.Χ.)¹⁷⁹ υπήρξε ἀπὸ τὴν μία μεριά ἓνα ἱστορικό γεγονός καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη, *σε πρωτόφαντο συνοδικό πλαίσιο*, μία πρωτόγνωρη ορατὴ *συνέργεια Θεοῦ (Ἁγίου Πνεύματος) καὶ ἀνθρώπων*. Το ἐν λόγῳ γεγονός-Σύνοδος, ἐντελῶς ἀνυποψίαστα γιὰ τοὺς μετέχοντες καὶ ἀνύποπτα γιὰ σύνολη τὴν *ἐκκλησιακὴ συνέχεια*, συνέταξε ἓνα *κείμενο-Ἐπιστολή*, τὸ ὁποῖο κατέστη ἀρχετυπικό ἐκμαγείο καὶ πρόπλασμα σύνολης τῆς κανονογέννησης. Το περιεχόμενό του ἀποτελεῖ ἓνα χαρακτηριστικό *μαρτύριο* καὶ ἀντιπροσωπευτικό *ἀπόσπασμα* ἀπὸ τὴν Αποστολικὴ αὐτὴ Σύνοδο, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ με τὴν σειρά τῆς τὴν προτύπωση, τὸν πρόδρομο καὶ τὸν προάγγελο σύνολης τῆς μετέπειτα κανονοθεσίας. Πρόκειται οὐσιαστικά γιὰ τὴν *Ἐπιστολή*¹⁸⁰ πὺ ἀπέστειλε ἡ Σύνοδος στὴν νεοῖδρυθεῖσα Χριστιανικὴ Κοινότητα τῆς Ἀντιοχείας με κάποια *στοιχεῖα ἀποφάσεων* τῆς Αποστολικῆς Συνόδου, καὶ ἀναδεικνύεται *κανονικό κείμενο*, τὸ πρῶτο στὴν χρονικὴ σειρά χρονολογικῆς κατάταξης τῶν Κανόνων. Ἡ ἀποστολικὴ συνοδικὴ ἀπόφαση ἐλήφθη τότε καὶ ἡ συνοδικὴ Ἐπιστολὴ ἐστάλη, ἐπειδὴ ὠρισμένοι Χριστιανοί, προερχόμενοι ἐξ Ἰουδαίων, ἐπέμεναν ὅτι πρέπει νὰ τηροῦνται σύμφωνα με τὸ νομικὸ γράμμα, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τοὺς Χριστιανούς τοὺς προερχομένους ἐξ Ἐθνῶν, ὅλες οἱ παλαιές διατάξεις τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου, ὅπως ἡ περιτομὴ καὶ ἡ διάκριση μεταξύ «καθαρῶν» καὶ «ακαθάρτων» τροφῶν¹⁸¹. Ἡ ἐπισήμανση αὐτὴ συνιστᾷ μία πρόταση εἰσαγωγῆς στὴν Ἐκκλησία ἐνός νέου κανόνα, διότι ἔχει ὄντως δομὴ καὶ στοιχεῖα ἀρχετυπικοῦ κανόνα, καὶ εἶναι ἀποδεδειγμένα γεγονός, μετὰ ἀπὸ μία ἐνδελεχὴ μελέτη, ὅτι ἀπετέλεσε τὸ ὄντολογικὸ ὑπόδειγμα *συνοδικοῦ πλαισίου* καὶ σύλληψης καὶ ἐκδόσης τῶν παρεπόμενων *Κανόνων (Σύνοδος-Κανόνας)*, με ἐγγύτερο χρονικὰ παράδειγμα τὴν Ἐπιστολὴ τοῦ Κυπριανοῦ (255), ἡ ὁποία περιλήφθηκε στὶς Κανονικὲς Συλλογές ὡς 1ος Κανόνας τοῦ (τῆς Συνόδου) ἐπισκόπου Κυπριανοῦ, μητροπολίτου Καρθαγίνης, πρὸς τοὺς 18 ἐπισκόπους τῆς Νουμιδίας¹⁸². Πρόκειται στὴν οὐσία τοῦ γιὰ ἓνα *διαπερατὸ κείμενο* πὺ συνδέει τὴν Ἁγία Γραφή με τοὺς μεταγενέστερους Κανόνες καὶ ἀπαρτίζει τὸ **διττὸ συνοδικὸ καὶ κανονικὸ σημεῖο ἀφετηρίας** ολόκληρης τῆς μεταγενέστερης κανονοθεσίας. Συνεπῶς, ἡ πρόταση αὐτὴ γίνεται γιὰ λόγους ἀνάδειξης τῆς ὀργανικῆς σχέσεως *Βιβλικῆς Παραδόσεως* καὶ *Κανονικῆς Παραδόσεως*, γιὰ λόγους διδακτικῶν καὶ θεολογικῶν, καθὼς καὶ, κυρίως, γιὰ λόγους μαρτυρίας τῆς ἐνιαίας ἀδιάκοπης ἐκκλησιακῆς παραδόσεως. Πρωτίστως δε, γιὰ τοὺς λόγους ὀργανικῆς *καινοδιαθητικο-κανονικῆς* σχέσης, ἀκριβῶς διότι συναρμολογεῖ καὶ συνδέει ὅλη τὴν κανονογέννηση καὶ τὴν συνολικὴ κανονοθεσία τῶν οκτῶ αἰῶνων (2ος-9ος αἰ.) με τὴν Ἁγία Γραφή καὶ τὴν καινοδιαθητικὴ ἐποχὴ, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν ἀπὸ κοινού πόλο ἐμπνευσης, σωτηριολογικῆς πρόσληψης καὶ ἐσχατολογικοῦ προσανατολισμοῦ τῶν Ἱερῶν Κανόνων. Ἐτσι, ἡ σχέση πὺ χαρακτηρίζει τὴν Παλαιὰ Διαθήκη, τὴν Καινὴ Διαθήκη καὶ τοὺς Ἱερούς Κανόνες εἶναι σχέση *παράλληλης καὶ συνάλληλης σκυταλοδρομίας*, καθὼς ἡ πορεία τοὺς εἶναι διαχρονικὴ, ἱστορικὴ, εὐθυτενῆς πορεία «χέρι με χέρι». Ἐν συνεχείᾳ δε, γιὰ λόγους ὀργανικῶν καὶ ποιμαντικῶν, προκειμένου μέσα ἀπὸ τὴν μελέτη νὰ διαφαίνεται ὁ σύνδεσμος καὶ ἡ ἐξέλιξη τῆς Ἐκκλησιακῆς ζωῆς, σύμφωνα με τὰ ὅσα ἀναλύθηκαν ἐπιτομικῶς ἀνωτέρω, στὴν ἐξῆς προοπτικὴ, ὅπως παρατέθηκε παραπάνω:

¹⁷⁹ Πρξ 15, 6-29.

¹⁸⁰ Βλ. Πρξ 15, 23-29.

¹⁸¹ Πρξ 11, 2 καὶ 15, 1. 5. Πβ. Γαλ. 6, 12-13.

¹⁸² Ἐπιστολὴ Συνόδου καὶ Κυπριανοῦ Καρθαγίνης (υπ' ἀριθμ. 70). Βλ. Γ. Α. Ράλλη-Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα*, τ. 3, σελ. 2-19.

Δ 40.

Παλαιά Διαθήκη → Καινή Διαθήκη → Ιεροί Κανόνες

Αναλυτικώτερα, οι αρχετυπικές αυτές *απαρχές κανονικών στοιχείων και δεδομένων* ήδη ανιχνεύονται εμφανώς στην Καινή Διαθήκη και όλως ιδιαιτέρως στο βιβλίο των *Πράξεων των Αποστόλων*, όπου καταδεικνύεται η προσπάθεια της νεαρής τότε χριστιανικής-Εκκλησιακής Κοινότητας να συγκροτηθεί (πβ. ενδεικτικά και ιδιαίτερα την Αποστολική **Σύνοδο** των Ιεροσολύμων-49 μ.Χ. και, κατ' επέκταση, τις Ποιμαντικές **Επιστολές** του Απ. Παύλου) και να διοργανωθεί πλέον σύμφωνα – όχι με παλαιοδιαθητικούς ή ρωμαϊκούς πολιτειακούς νόμους στο εξής, αλλά – με *κανόνες* (δείκτες) εσχατολογικής πορείας, όπως είναι η **Συνοδική Επιστολή-τύπος κανόνα** (Πρξ 15, 23-29). Από την περικοπή αυτή προκύπτουν δύο σημαντικά και καθοριστικά συστατικά δεδομένα για την μεταγενέστερη *κανονογέννηση* και *κανονοθεσία*: **α)** Η *σύγκληση Συνόδου ως πυρηνική λειτουργία της εκκλησιακής ζωής* (πβ. την *προσφυέστατη ερμηνευτική πατερική διατύπωση [και όχι ορισμό]*: «*Ἐκκλησία συνόδου ὄνομα*»-ἀγ. *Ιωάννης Χρυσόστομος*¹⁸³) και **β)** η *έκδοση από την Σύνοδο Συνοδικής Επιστολής, η οποία συνιστά πρόδρομο και τύπο κανόνα*. Τέτοια αντίστοιχα στοιχεία ανιχνεύονται και αναδυόμενα ανευρίσκονται στην συνέχεια σε σύνολη την επονομαζόμενη *Αποστολική Εποχή* (2ος-3ος αι.). Σε αυτήν την προοπτική κείνται τα όσα θεσπίζουν οι Ιεροί Κανόνες, τα οποία δεν συνιστούν «νομοθεσία» του κόσμου τούτου, αλλά απόσταγμα της εν Αγίῳ Πνεύματι οντολογικής εμπειρίας των Αποστόλων, των Αγίων και του καθ' ὅλου *Σώματος του Χριστού*.

Και εν τέλει, για λόγους ενιαίας εκκλησιακής παραδόσεως και μαρτυρίας, δεδομένου ότι η βιβλική, η αποστολική, η πατερική, η *συνοδική δογματική* και η *συνοδική κανονική* Παράδοση είναι σιαμαία, μία και η αυτή, ενιαία και αδιάρρηκτη, οι δύο όψεις του αυτού νομίσματος και της ίδιας εσχατολογικής πραγματικότητας. Όσο δε για την έννοια της μαρτυρίας, είναι σημαντικό να διαφανεί, έναντι των ετέρων χριστιανών Ρωμαιοκαθολικών και Προτεσταντών, ότι, για τους μεν πρώτους, οι Κανόνες είναι *εμπειρικά* κείμενα βιβλικής και πατερικής προέλευσης, και καθόλου νομικά κατασκευάσματα, ενώ, για τους δεύτερους, ότι υπάρχει σαφής οργανικός και όμαιμος συσχετισμός *Βιβλικής Παραδόσεως* και *Κανονικής Παραδόσεως*, την οποία (Κανονική Παράδοση) αυτοί απεμπόλησαν Και ενώ αυτές σχετίζονται οργανικά, διαπιστώνεται καταφανής και συλλήβδην απόρριψη από αυτούς πέντε (5) αιώνες τώρα (1517-2017), παρ' ὅλο που οι Κανόνες της Α' χιλιετίας αποτελούν τελικά *κοινή Εκκλησιακή κληρονομιά*. Στο πλαίσιο της διαπίστωσης αυτής, προσφέρεται ενώπιόν μας μία συνολική εκπροσώπηση των τριών αιώνων της Αποστολικής εποχής με ένα, ας το αποκαλέσουμε συμβατικά, «*Πρωτοκανονικό Εκκλησιακό Σώμα*» εμβρυακής κανονικής μορφής, μόλις τότε γεννώμενο και αναδυόμενο, και με ένα *Corpus Canonum*, ολοκληρωμένο πια, της παρεπόμενης *Συνοδικής Εποχής* (3ος-9ος αι.) στους κόλπους της Κανονικής Παράδοσης της Εκκλησίας.

Στην συνέχεια παρατίθενται συνεπτυγμένα οι διασωθείσες και σημαντικές για την μελέτη και σπουδή των Ιερών Κανόνων *Πρωτοκανονικές πηγές* τής ιστορικά επονομαζόμενης *Αποστολικής Εποχής* (1ος-3ος αι.).

¹⁸³ P. G., τ. 55, στ. 493· πρβλ. τ. 61, στ. 527.

[Δ 41].

2. Ἡ Ἀποστολική Δίδαχή ἢ Δίδαχή τῶν δώδεκα Ἀποστόλων
(*Doctrina duodecim Apostolorum*)

- > Χρονολογία: 100-120 μ.Χ.
- > Συγγραφέας: Ἄγνωστος [ἕνας ἐπίσκοπος (:)]
- > Προέλευση: Ἀνατολή (Συρία ἢ Παλαιστίνη)
- > Ἔργο: «*Συλλογή [λειτουργικο-κανονική] ἐκκλησιαστικῶν παραγγελημάτων*»
- > Ἡ ἀρχαιότερα πηγή πληροφοριῶν περὶ «ἐκκλησιαστικῶν κανόνων»
- > Διδακτικὸ ἐγχειρίδιο· πραγματεία περὶ τῆς χριστιανικῆς ζωῆς (*μυσταγωγία*)
- > *Δίδαχή* περὶ «*Δύο Ὁδῶν*»: ὁδὸς ζωῆς (I-IV) καὶ ὁδὸς θανάτου (V)
- > 1883: Πρωτοδημοσίευση ἀπὸ τὸν Φιλόθεο Βρυέννιο (Μητρ. Νικομηδείας)-ΚΠολη
- > Πηγή: *ΒΕΠ*, τ. 2, σελ. [209] 215-220.

Ἡ **Ἀποστολική Δίδαχή** ἢ Δίδαχή τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων, τὸ ἐξαιρετικὸ αὐτὸ βιβλιοπρεπὲς καὶ πρωτοκανονικὸ χριστιανικὸ κείμενο, εἶναι συντακτικὰ πανάρχαιη. Ἀδρομερῶς μπορεῖ κανεὶς νὰ τὴν τοποθετήσῃ μεταξὺ τοῦ 100 καὶ 120 μ.Χ. Γιὰ λεπτομερέστερη χρονολόγησι δὲν διαθέτουμε παρὰ πενιχρὰ τεκμήρια. Εἶναι χρονικὰ τὸ πρῶτο κείμενο μετὰ τὸ κειμενικὸ Corpus τῆς Καινῆς Διαθήκης (1ος αἰ. μ.Χ.) καὶ εἶναι καὶ τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Ἰγνατίου ἀρχαιότερη, ἤτοι γραμμένη γύρω στὸ 100, ὅπως προκύπτει, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἔξωθεν ἱστορικὲς μαρτυρίες, καὶ ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ συνάφεια τοῦ κειμένου. Ὅπως ἤδη προαναφέρθηκε, μὲ τὸν υἱοθετηθέντα ἀρχικὸ χαρακτηρισμὸ τῆς *ἀποστολικῆς* ἐννοεῖται ὡς *ὀρθόδοξη*, μὴ αἰρετικὴ, σύμφωνη μὲ τὴν Καινὴ Διαθήκη, καὶ ἀντιδιαστέλλεται πασιφανῶς ἀπὸ ποικίλες ἄλλες «*διδασκαλίες*» κακοδόξου περιεχομένου. Ἡ Δίδαχή τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων, τὴν ὁποία ἀνακάλυψε στὸ μοναδικὸ διασωθὲν χειρόγραφο 54, τοῦ ἔτους 1056, τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Ἱεροσολύμων ὁ λόγιος Μητροπολίτης Νικομηδείας Φιλόθεος Βρυέννιος καὶ τὴν ἐξέδωκε στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 1883¹⁸⁴, δὲν εἶναι, ὅπως θεωρεῖται, κείμενο ἀμάρτυρο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἀλλὰ μαρτυρημένο καὶ ἀρχετυπικὸ κείμενο προπλάσματος μεταγενεστέρων ὁμοειδῶν κειμένων τῆς αὐτῆς Ἀποστολικῆς ἐποχῆς καὶ τοῦ ἐπέκεινά της.

Πράγματι, στα τέλη τοῦ 1ου αἰ., τοῦ αἰῶνα τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὅπου οἱ Χριστιανικὲς Κοινότητες πολλαπλασιάζονται με ἐκθετικὴ αὐξηση, ζοῦν καὶ δραστηριοποιούνται με βάση τὴν *γραπτή* καὶ τὴν διασωζόμενη *νωπή προφορικὴ* παράδοση τῶν Εὐαγγελιστῶν καὶ τῶν ἀρτι κοιμηθέντων Ἀποστόλων. Μπροστὰ στὴν τόσο ραγδαία ἀνάπτυξη τῶν χριστιανικῶν-Εκκλησιαστικῶν Κοινοτήτων, ἡ προσπάθεια τοὺς νὰ συγκροτηθοῦν ολιστικά καὶ νὰ διοργανωθοῦν πλέον σύμφωνα με *κανόνες* (*δείκτες*) ἐσχατολογικῆς πορείας καθίστατο στὴν πραγματικότητα ἐπιτακτικὴ. Ἡ **Ἀποστολική Δίδαχή** ἢ **Δίδαχή τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων**, ἡ ὁποία χρονολογεῖται τότε, στὸ τέλος τοῦ 1ου αἰῶνα (100-120 μ.Χ.) ὡς ἀπόσταγμα τῆς μέχρι τότε ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας, ἀποτελεῖ *μυσταγωγία* καὶ πραγματεύεται τὴν λειτουργικότητα τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ σώματος με ἐμφαση στὸ Βάπτισμα καὶ τὴν Θ. Ευχαριστία, τὰ συστατικὰ δηλ. στοιχεῖα οντολογικῆς *ἐνταξῆς* καὶ *λειτουργίας* τοῦ ἐσχατολογικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Σώματος (καθὼς καὶ σε ζητήματα ποὺ ἀφοροῦν στα διακριτὰ χαρίσματα [τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ]). Κυρίαρχο ἀξονικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς *Διδασκαλίας* ἀποτελεῖ ἡ οὐσιώδης διδασκαλία περὶ τῶν «*Δύο Ὁδῶν*»: «*ὁδὸς ζωῆς*» (I-IV), τῆς ζωοποιῆς κοινωνίας τοῦ ἀνθρώπου με τὸν Θεό, καὶ «*ὁδὸς θανάτου*» (V), τῆς μόνιμης ἀκοινωνιακῆς κατάστασης τοῦ ἀνθρώπου μακριὰ ἀπὸ τὸν Θεό. Το κείμενο

¹⁸⁴ Βλ. *ΒΕΠ*, τ. 2, σελ. 209-220.

αποτελεί έναν από τους πρώτους ιστορικούς μάρτυρες σχετικά με την *λατρευτική* ζωή, την *λατρεία* και το διαμορφωθέν έως τότε *Εκκλησιακό πολίτευμα* της αρχαίας Εκκλησίας, με έκδηλα τα στοιχεία εσχατολογικού προσανατολισμού του Εκκλησιαστικού Σώματος. Πρόκειται για ένα μοναδικό κείμενο που αποτέλεσε πρωτοκανονική πηγή και το δεύτερο, αμέσως μετά την *Συνοδική Επιστολή-Κανόνα* της Αποστολικής Συνόδου των Ιεροσολύμων, εκμαγείο για την μετέπειτα αναδυόμενη Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας.

Ωστόσο, η σημαντικότητα της Πρωτοκανονικής αυτής πηγής έγκειται και στο γεγονός ότι εισάγει, στο άμεσο μετα-καινοδιαθηκικό τοπίο για ποιμαντικούς και σωτηριολογικούς λόγους, τον *ορισμό* και την οντολογική διάκριση μεταξύ *ακρίβειας* και *οικονομίας*. Στην συνέχεια παρατίθεται συγκριτικά αυτός ο θεμελιώδης πρωταρχικός *ορισμός* (*Αποστολική Διαδαχή-τέλη 1ου αι.*) και η *πρόσληψη* του από την αναδυθείσα στην συνέχεια Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας δια μέσου των αιώνων (*Πηδάλιον-τέλη 18ου αι.*), γεγονός που αποκαλύπτει την διαρκή ισχύ των Ιερών Κανόνων και την αδιάπτωτη ισχύ τους.

Ακρίβεια και Οικονομία

«Πάνυ με λυπεῖ, ὅτι ἐπιλελοίπασιν λοιπὸν οἱ τῶν Πατέρων κανόνες, καὶ πᾶσα **ἀκρίβεια** τῶν Ἐκκλησιῶν ἀπελήλαται· καὶ φοβοῦμαι μὴ κατὰ μικρὸν τῆς ἀδιαφορίας ταύτης ὀδῶ προΐουσης, εἰς παντελῆ σύγχυσιν ἔλθῃ τὰ τῆς Ἐκκλησίας πράγματα».
(Κανόνας 89/Μέγας Βασίλειος).

«Ὁὐ γὰρ ὑπὸ τοῦ τῆς ἀνάγκης καιροῦ τῆς **ἀκριβείας** περιγραφείσης, ὁ τῆς **οικονομίας** ὅρος περιορισθήσεται».
«Γιατὶ δὲν θὰ περιοριστεῖ ὁ κανόνας τῆς **οικονομίας**, ἐπειδὴ ἀπὸ τὴν *περίστασι* τῆς ἀνάγκης [*ἱστορικὴ συνάφεια*] προσδιορίστηκε ἡ **ἀκρίβειά** του».
(Κανόνας 37/Πενθέκτης).

«Ἐξεστι τῶ οἰκονομοῦντι πρὸς τὸ συμφέρον τῆ ἐκκλησιαστικῆ οἰκονομία συντεμεῖν τὸν χρόνον τῆς ἀκροάσεως [τῆς μετανοίας]».
(Κανόνας 4/Γρηγόριος Νύσσης).

«Εἰς ἓν ἀμφοτέρα μίξαντες πατρικῶς ὁμοῦ καὶ θεοφιλῶς, ὡς μήτε τὸ πρᾶον ἔκλυτον, μήτε στύφον τὸ αὐστηρὸν καταλείψοιμεν».
(Κανόνας 3/Πενθέκτης).

«Προτιμητέο νὰ κατακριθεῖ κάποιος ἀπὸ τὸν Θεὸ ὡς *ἐπεικῆς*, παρὰ νὰ ἐπαινεθεῖ ὡς *ἀσυμπαθῆς*».
(Φράση πὺ ἀποδίδεται στὸν [ψευδο-]Ἰωάννη τὸν Νηστευτῆ).

Ἡ διαλεκτικὴ σχέση *ακρίβειας* καὶ *οικονομίας* διαπερνά σύνολη τὴν δισχιλιετὴ πορεία τῆς Κανονικῆς Παράδοσης τῆς Εκκλησίας. Σε ἀντίθεση με ὅτι θεωρεῖται παντοῦ καὶ μέχρι σήμερα, ἡ σχέση αὐτὴ εἶναι συμφυῆς με τὸ εἶναι τῆς Εκκλησίας καὶ τὴν ἐπιχειρούμενη *πρόσληψη* τοῦ ἀνθρώπου σε εσχατολογικὴ καὶ σωτηριολογικὴ προοπτικὴ. Ἐπισημαίνεται μόνον ὅτι ἡ *οικονομία* δὲν εἶναι ἀκρίβεια, δὲν εἶναι “νόμος” – γιὰ νὰ *εφαρμόζεται* (sic) – καὶ οὔτε ἔχει καθολικὴ ισχύ, ἀλλὰ ἀσκεῖται πάντοτε *κατὰ/ἀνά περίπτωσι* καὶ, γιὰ τὰ πρόσωπα, ἀσκεῖται καὶ υιοθετεῖται στὴν προοπτικὴ τῆς εὐστοχα ἀποκαλούμενης «*προσωπικῆς ποιμαντικῆς*» καὶ σε πλαίσιο ἀντιμετώπισης *σημειολογικό*.

Δ 42.

Ἀκρίβεια καὶ Οἰκονομία**(Διαχρονικὴ Κανονικὴ Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας-2 χιλιετίες)****1. Διδαχὴ τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων (100-120 μ.Χ.)**

«Εἰ μὲν γὰρ δύνασαι βαστάσαι ὅλον τὸν ζυγὸν τοῦ Κυρίου, τέλειος ἔσῃ· εἰ δ' οὐ δύνασαι, ὃ δύνῃ, τοῦτο ποίει»¹⁸⁵.

«Ἐὰν μπορεῖς νὰ κρατήσεις ὅλον τὸν ζυγὸ τοῦ Κυρίου, *θα εἶσαι τέλειος* (νὰ ἢ *ἀκρίβεια*), ἐὰν ὅμως δὲν μπορεῖς, αὐτὸ ποὺ μπορεῖς, *αὐτὸ ποὺ δύνασαι νὰ κάνεις, αὐτὸ νὰ κάνεις* (νὰ καὶ ἡ *οἰκονομία*).

2. Πηδάλιον-Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης (1800)

«Δύο εἶδη κυβερνήσεως καὶ διορθώσεως φυλάττονται εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία. Τὸ ἓν εἶδος ὀνομάζεται *ἀκρίβεια*, τὸ δὲ ἄλλο ὀνομάζεται *οἰκονομία καὶ συγκατάβασις*, μὲ τὰ ὁποῖα κυβερνοῦσι τὴν σωτηρίαν τῶν ψυχῶν οἱ τοῦ πνεύματος οἰκονόμοι, πότε μὲν μὲ τὸ ἓνα, πότε δὲ μὲ τὸ ἄλλο»¹⁸⁶.

3. Ἐπιστολὴ-Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Δοσίθεος (1706)

«Τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα θεωροῦνται κατὰ δύο τρόπους· κατὰ *ἀκρίβειαν* καὶ κατὰ *οἰκονομίαν*»¹⁸⁷.

Το σιαμαῖο καὶ διττὰ συνυφασμένο γεγονός τῆς *ἀκρίβειας* καὶ τῆς *οἰκονομίας* δὲν υπέστη ποτέ στην δισχιλιετὴ *Κανονικὴ Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας* κωδικοποίηση, γιὰ νὰ προκληθεῖ ἔτσι συνεπαγόμενα *περιπτωσιολογία* στην αντιμετώπιση τοῦ κάθε πιστοῦ. Ἡ πραγματοποιηθεῖσα γιὰ πρώτη φορά κωδικοποίηση στους κόλπους τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἤδη δύο φορές στην διάρκεια τοῦ 20οῦ αἰ. (1η κωδικοποίηση-**1917**/Λατινικός Κώδικας καὶ 2η διπλὴ κωδικοποίηση-**1983**/Λατινικός Κώδικας καὶ **1990**/Κώδικας τῶν Ανατολικῶν Ἐκκλησιῶν), χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἐκδηλὴ νομικὴ περιπτωσιολογία. Ἡ Ορθόδοξη Ἐκκλησία, συνεχίζοντας τὴν *Κανονικὴ Παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας* τῆς Α' χιλιετίας, δὲν προβαίνει σε μία τέτοια ἢ ἀνάλογη δομικὴ κωδικοποίηση, ἀκριβῶς γιὰ αὐτὴ δὲν αφήνει στην διακριτικὴ ευχέρεια «του επισκόπου ἢ/καὶ του πνευματικῶν»¹⁸⁸ νὰ αντιμετωπισθοῦν τὰ ζητήματα τοῦ κάθε πιστοῦ ελεύθερα-προσωπικὰ ἀνά περίπτωσιν, ἀλλὰ τὸν περιορίζει σε *χρονικὴ περιπτωσιολογία* (ὅπως αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ στους 125 ψευδεπίγραφους «κανόνες» ποὺ ἐμφιλοχώρησαν στις Ορθόδοξες Κανονικὲς Σλλογές τῆς Β' χιλιετίας)¹⁸⁹. Ἐνῶ, ἀντίθετα, μὲ ἐκδηλὴ τὴν *αφαίρεσιν περιπτωσιολογίας*, οἱ Ἱεροὶ Κανόνες δίδουν προσανατολισμὸ καὶ κατεύθυνση, δίχως νὰ υπαγορεύουν νομικὲς συμπεριφορές “του σταγονόμετρου”.

¹⁸⁵ Βλ. *ΒΕΠ*, τ. 2, σελ. 215-220 [ἐδῶ, σελ. 217]· πβ. καν. 10/Τιμοθέου Ἀλεξ.: «πρὸς ὃ δύναται βαστάσαι».

¹⁸⁶ *Πηδάλιον*, Ἑρμηνεία στὸν 46ο Ἀποστολικὸ κανόνα, ὑπόσημ. 1, σελ. 53, στ. 2.

¹⁸⁷ *Ἐπιστολὴ* στὸν Βελιγραδίου Μιχαὴλ (Μάιος 1706), ἐν Κ. Δεληκάνη, *Πατριαρχικὰ Ἐγγραφα*, Κωνσταντινούπολις 1905, τ. 3, σελ. 648.

¹⁸⁸ Πβ. καν. 102/Πενθέκτης-691.

¹⁸⁹ Βλ. παρακάτω, στο οἰκείο κεφάλαιο.

[Δ 43]. [Κανονικὴ Συλλογὴ 1η]
3. Ἡ Ἀποστολικὴ Παράδοσις (Ἁγ. Ἰππόλυτος Ῥώμης)
(Traditio apostolica)

- > Συλλογὴ τριμερῆς [λατινικὴ ἐκδοχὴ τοῦ κειμένου (Collectio tripartita)]
- > «Ἀποστολικὴ Παράδοσις» = Μεταβίβαση τῆς διδασκαλίας τῶν Ἀποστόλων
- > Ἔργο: Λειτουργικο-κανονικὴ πραγματεία· ἐράνισμα ἐκκλησιαστικῶν παραγγελμάτων
- > Χρονολογία: Ἀρχὲς 3ου αἰ. (202 ↔ 218 μ.Χ.)
- > Συγγραφέας: Ἅγιος Ἰππόλυτος Ῥώμης (170-235 μ.Χ.)
- > Προέλευση: Ῥώμη
- > Κείμενο (μεταφράσεις): λατινικὴ (4ος), κοπτικὴ (8ος), ἀραβικὴ (10ος) καὶ αἰθιοπικὴ (13ος)
- > [Ἴτερος τίτλος: «Αἰγυπτιακὸ Ἐκκλησιαστικὸ Διάταγμα (ἢ Διδασκαλία)»]
- > Μὲ αὐτὴν συνδέονται διάφορες μεταγενέστερες πραγματεῖες-συγγραφές καὶ ἀνανηλαφήσεις τῆς «Ἀποστολικῆς Παραδόσεως»:
 - 1) Οἱ **Κανόνες τοῦ Ἰππολύτου** (Συλλογὴ 38 κανόνων, διηρημένων σὲ 261 ἀριθμοὺς)
 – 336 ↔ 340 μ.Χ., Αἴγυπτος
 - 2) (α) Αἱ **Διαταγαὶ τῶν Ἀποστόλων** [Constitutiones Apostolorum]
 – περὶ τὸ 380, Συρία [ἢ Παλαιστίνη] (BEII, τ. 2, σελ. 5-196)
 - (β) Κεφ. VIII, Ἡ **Ἐπιτομὴ** [«Constitutiones per Hippolytum»]
 – ἀρχὲς 5ου αἰ., Συρία
 - 3) (α) Ἡ **Διαθήκη τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ** [Testamentum Domini]
 – 2ο ἡμισυ 5ου αἰ., Συρία (Ἀντιόχεια)
 - (β) Ἡ **Ὀκτάτευχος τοῦ Κλήμεντος** [Octateuchus Clementis]
 – 5ος αἰ., Συρία: (στὴν συριακῆ) 687, Ἔδεσσα, Ἰάκωβος Ἐδέσσης
- > Πηγή: B. BOTTE, *La Tradition apostolique de Saint Hippolyte (Essai de reconstitution)*, Münster, Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, LQF-Band 39, 1989, 132 σελ. (πβ. S. C. 11 bis).

Μερικὰ χρόνια ἀργότερα, ἡ **Ἀποστολικὴ Παράδοσις**, που ἀποδίδεται στον πρεσβύτερο Ἰππόλυτο Ῥώμης με χρόνο συγγραφῆς στα τέλη του 2ου-αρχὲς του 3ου αἰ., πραγματεῦεται τὴν *λειτουργία των χαρισμάτων*¹⁹⁰ στὴν Ἐκκλησιακὴ Κοινότητα καὶ μάλιστα ἀναδεικνύει, με τρόπο ad hoc καὶ συστηματικὸ, τα τέσσερα στεγανά συστατικά καὶ υποστατικά *χαρίσματα* τῆς Ἐπισκοπῆς, τῆς Τοπικῆς Ἐκκλησίας: 1) *ἐπίσκοπος* [πάντοτε σε ἐνικὸ ἀριθμὸ], 2) *πρεσβύτερος* (-οι), 3) *διάκονος* (-οι) καὶ 4) *λαϊκός* (-οί), που παραμένουν δομικά συστατικά καὶ ἀναλλοίωτα μέχρι σήμερα. Καὶ τα τέσσερα (4) αὐτὰ χαρίσματα εἶναι ἰσοβαρῆ καὶ ἰσότιμα *χριστολογικά* καὶ μεταξύ τους *ισοδύναμα* στὴν συμμετοχὴ τους στὴν οντολογικὴ πραγμάτωση τῆς Ἐκκλησίας¹⁹¹. Ἡ σχέση των χαρισμάτων μεταξύ τους εἶναι σχέση κοινωρίας καὶ ὄχι ἱεραρχικῆς καὶ ἐξουσιαστικῆς διαβάθμισης.

¹⁹⁰ *Χάρισμα* ἐδῶ σημαίνει «δώρο», μία *εσχατολογικὴ υπόσταση* που προσφέρεται ἀπὸ το Ἅγιο Πνεῦμα τὴν στιγμὴ τῆς προσφορᾶς του ἀπὸ τὸ Ἴδιο (πβ. «Σφραγὶς δωρεᾶς Πνεύματος Ἁγίου») σε δεδομένο ἐκκλησιακὸ μυστηριακὸ γεγονός (βάπτισμα ἢ χειροτονία).

¹⁹¹ Ὅπως δομεῖται, χάριν παραδείγματος, ἡ 4μερῆς συμμετοχὴ στὴν συγκρότηση τῆς Ἱεράς Ἐπιστασίας τοῦ Ἁγίου Ὄρους με τα τέσσερα τεταρτημόρια τῆς σφραγίδας τῆς Ἱεράς Κοινοτήτας τῆς Ἀθωνικῆς Πολιτείας.

Δ 44.

**Τα τέσσερα (4) συστατικά γαρίσματα του Εκκλησιακού Σώματος,
της Επισκοπής/Τοπικής Εκκλησίας**
(*Αποστολική Παράδοσις του Ιππολύτου Ρώμης-202 μ.Χ.*)

1) Επίσκοπος	[← Χριστός (ενικός)]
2) Πρεσβύτερος (-οι)	[← Απόστολοι (πληθυντικός)]
3) Διάκονος (-οι) [άνδρες και γυναίκες]	
4) Λαϊκός (-οί) [άνδρες και γυναίκες]	

[Δ 45]. [Κανονική Συλλογή 2η]
4. Ἡ Διδασκαλία τῶν Ἀποστόλων
(*Didascalia Apostolorum*)

- > Χρονολογία: Ἀρχές 3ου αἰ. (περὶ τὸ 230 μ.Χ.)
- > Συγγραφέας: Ἄγνωστος [ἓνας ἐπίσκοπος (;)]
- > Προέλευση: Βόρεια Συρία
- > Ἔργο: «Συλλογὴ ἐκκλησιαστικῶν παραγγελμάτων»
- > Κείμενο: Λατινική, συριακή, ἀραβική, αἰθιοπική καὶ ἀρμενική μετάφραση
- > Ἡ πρώτη γνωστὴ πραγματεία ἐνὸς «corpus ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου»
- > Συγγραφή κατ' ἀπομίμησιν τῆς «Διδαχῆς τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων»
- > Μία ἐκ τῶν πηγῶν τῶν «Διαταγῶν τῶν Ἀποστόλων» ἢ «Αποστολικῶν Διαταγῶν».

Επίσης, ἡ συγγραφή τῶν γνωστῶν διασωθέντων ἐργῶν *Ποιμὴν του Ερμά* καὶ *Διδασκαλία τῶν Ἀποστόλων* (περίπου τὸ 230) [Δ 45] συγκροτήθηκε ουσιαστικά πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση, δηλ. τὴν ορατὴ συγκρότηση τοῦ Εκκλησιακού Σώματος *εκκλησιο-κανονικά*.

[Δ 46]. **5. Οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ κανόνες τῶν «Ἁγίων Ἀποστόλων»**
(*Canones ecclesiastici sanctorum Apostolorum*)

- > Χρονολογία: Τέλη 3ου-ἀρχές 4ου αἰ. (περὶ τὸ 300 μ.Χ.)
- > Συγγραφέας: Ἄγνωστος
- > Προέλευση: (πιθανῶς) Αἴγυπτος [ἢ Συρία]
- > Ἔργο: «Συλλογὴ ἐκκλησιαστικῶν παραγγελμάτων – καὶ κανόνων»
- > Κείμενο: Ἑλληνικό· μεταφράσεις: λατινική, συριακή, κοπτική, ἀραβική καὶ αἰθιοπική
- > Συγγραφή κατ' ἀπομίμησιν τῆς «Διδαχῆς τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων».

Επί πλέον, στοιχεῖα χρήσιμα γιὰ τὴν κανονικὴ συγκρότηση τοῦ ἀρχέγονου Εκκλησιακού σώματος διαθέτει τὸ διασωθέν ἔργο *Ἐκκλησιαστικοὶ κανόνες τῶν «Ἁγίων Ἀποστόλων»* [Δ 46].

[Δ 47]. **6. Οἱ «Διαταγαὶ τῶν Ἀποστόλων»**
(*Constitutiones Apostolorum*)

- > Χρονολογία: Περί τὸ 380 μ.Χ.
- > Συγγραφέας: Ἄγνωστος συμπιλητής
- > Προέλευση: Συρία (Ἀντιόχεια)
- > Ἔργο: *Συλλογὴ ἐκκλησιαστικῶν παραγγελμάτων* (κανονικὸ ἐράνισμα)
- > Πολύμορφο λειτουργικο-κανονικὸ ἔργο· *μετάπλασμα προγενεστέρων ἔργων*
- > Βασικὸ ἀποκορυφωματικὸ ἔργο ἀπαρτιζόμενον ἀπὸ ψευδο-αποστολικά κείμενα
- > Ἡ Συλλογὴ περιέχει κυρίαρχα ἡμιαρειανικὲς τάσεις
- > Ἐκτενὴς συμπιληματικὴ Συλλογὴ ἀπαρτιζόμενη συνολικὰ ἀπὸ 8 βιβλία (I-VIII)
- > Ἡ Πενθέκτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (691), καν. 2, κατεδίκασε τὸ ἔργο συλλήβδην
- > Πηγή: *ΒΕΠ*, τ. 2, σελ. 5-196· *S. C.* 320, 329 καὶ 336.

Ἀντίστοιχο λειτουργικο-κανονικὸ ἔργο εἶναι καὶ οἱ *Διαταγαὶ τῶν Ἀποστόλων* [Δ 47]. Αὐτές οἱ ἄλλως λεγόμενες *Ἀποστολικές Διαταγές* [Δ 47], κατανεμημένες σε οκτώ (8) βιβλία αποδιδόμενα λανθασμένα στον Κλήμη Ρώμης, αντιπροσωπεύουν τὴν πρώτη φαινομενικὴ τάση συστηματοποίησης τῶν ἱερῶν Κανόνων. Θα κριθοῦν, ωστόσο, ἀργότερα καταδικαστέες ἀπὸ τὴν Πενθέκτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδο τὴν ἐν Τρούλλῳ το 691, με τὸν επίσημο συστηματικὸ κανονιστικὸ καὶ θεμελιώδη γιὰ τὴν Κανονικὴ Παράδοση κανόνα 2, ἀλλὰ θα ἐξαιρεθοῦν ωστόσο οἱ 85 *Ἀποστολικοὶ Κανόνες* (Βιβλίον 8, κεφ. 47) οἱ ὁποῖοι στὴν πραγματικότητα ἐνέπνευσαν, ὡς *εκμαγεῖο περιεχομένου καὶ δομῆς*, σύνολη τὴν μεταγενέστερη *κανονοθεσία, κανονοθέσπιση καὶ κανονογέννηση*.

[Δ 48]. [Κανονικὴ Συλλογὴ 3η]
7. Οἱ Ἀποστολικοὶ Κανόνες (2ος-3ος αἰ.)

«Τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πεφυλαγμένων δογμάτων καὶ κηρυγμάτων,
τὰ μὲν ἐκ τῆς ἐγγράφου διδασκαλίας ἔχομεν,
τὰ δὲ ἐκ τῆς τῶν Ἀποστόλων παραδόσεως διαδοθέντα ἡμῖν ἐν μυστηρίῳ παρεδεξάμεθα·
ἅπερ ἀμφοτέρω τὴν αὐτὴν ἰσχὺν ἔχει πρὸς τὴν εὐσέβειαν·
καὶ τούτοις οὐδεὶς ἀντερεῖ,
ὅστις γε κἂν κατὰ μικρὸν γοῦν θεσμῶν ἐκκλησιαστικῶν πεπεύραται».
(Κανόνας 91/Μέγας Βασίλειος).

- > Ad hoc πηγὴ τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου μὲ τὴν μορφή τῶν *κανόνων*
- > Τὸ κείμενό τους ἀποτελεῖ τὸ Βιβλίον VIII, κεφ. 47, τῶν *Ἀποστολικῶν Διαταγῶν*
- > Συγγραφεύς: Ἄγνωστος συμπιλητής
- > Ἔργο: *Συλλογὴ Ἐκκλησιαστικῶν κανόνων*
- > Προέλευση: Συρία
- > Χρονολογία: 2ος-3ος αἰώνας
- > Κείμενο: Ἑλληνικά· μεταφράσεις: λατινικά, συριακά, κοπτικά, ἀραβικά καὶ αἰθιοπικά
- > Οἱ *πρῶτοι κανόνες* τῆς Ἐκκλησίας καρπὸς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας καὶ ὄχι Συνόδου
- > Οἱ ~50 πρῶτοι κανόνες μόνον ἐνσωματωμένοι στὸ *Corpus Juris* τῆς Ρ/Κ Ἐκκλησίας
- > Ὑπόσταση: Πενθέκτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (691), 2ος *ἐπικυρωτικὸς κανόνας*
- > Κανόνες: 85
- > Πηγές: (1) ΠΗΔΑΛΙΟΝ τῶν ἀγίου Νικοδήμου Ἀγιορείτου καὶ ἱερομονάχου Ἀγαπίου Λεονάρδου [Λειψία ¹1800], Ἀθήναι, ἐκδ. Ἀστήρ, ¹³2003, σελ. 1-117, καὶ Θεσσαλονίκη, ἐκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, ⁶2016, σελ. 1-117.

- (2) ΡΑΛΛΗ Γ.-ΠΟΤΛΗ Μ., *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν Κανόνων*, τ. 2, Ἀθήναι, 1852, σελ. 1-112.
- (3) JOANNOU P.-P., *Discipline générale antique (IVe-IXe siècles). Les Canons des Synodes Particuliers*, édition critique du texte grec, version latine et traduction française, [Pontificia Commissione per la Redazione del Codice di Diritto Canonico Orientale], Fonti, fascicolo IX, τ. I, 2, Grottaferrata (Rome), Tipografia Italo-Orientale «S. Nilo», 1962, σελ. 1-53 (τρίγλωσση).
- (4) S. C. 336 (Βιβλίο VIII, κεφ. 47, τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν, σελ. 274-309).

Οἱ Ἀποστολικοὶ Κανόνες εἶναι ἐκ τῶν πρωϊμωτέρων Κανόνων τοῦ *Corpus Canonum* τῆς Ἐκκλησίας καὶ συνιστοῦσαν αὐτοὶ τότε, καθ' ὅλη τὴν διάρκεια τῆς Ἀποστολικῆς ἐποχῆς (1ος-3ος αἰ., καθὼς καὶ κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ 4ου αἰ.), τὸν ἀποκαλούμενο μονολεκτικὰ **Κανόνα**, τὸν **Πρωτοκάνονα** τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι οἱ λιτώτεροι καὶ ἀρχαιότεροι ὄλων γενικὰ τῶν Ἱερῶν Κανόνων, καὶ ἀποτελοῦν πρωτοκανονικὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα ἀποτυπώνουν καὶ καταγράφουν συστηματικά, δίκην χιονοστιβάδας, τὴν διάσπαρτη *γραφτὴ* (βλ. τὰ παραπάνω προηγηθέντα ἔξι [6] κείμενα) καὶ *προφορικὴ Πρωτοκανονικὴ παράδοση* τοῦ 2ου καὶ 3ου αἰ. Ὡς Ἀποστολικοὶ Κανόνες χαρακτηρίστηκαν ἔτσι ἐξ ἀρχῆς, καὶ ἀσφαλῶς δὲν πρόκειται γιὰ κείμενα συνταχθέντα ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς Ἀποστόλους τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης, παρά τον φερώνυμο τίτλο «**Κανόνες τῶν Ἀποστόλων**», ἀλλὰ κανονικὰ κείμενα γραμμένα ἀπὸ τοὺς μαθητὲς τῶν Ἀποστόλων καὶ τοὺς γνησίους διαδόχους τους.

Πρόκειται γιὰ τους περίφημους καὶ ολιστικά διαμορφωμένους ογδόντα πέντε (85) **Ἀποστολικούς Κανόνες** [Δ 48], οἱ οποίοι ἀποτελοῦν τὰ κανονικὰ πρωτόλεια καὶ τις κατ' ἐξοχὴν *ad hoc* Κανονικὲς Πηγές τῆς Κανονικῆς Παράδοσης τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, που ἀρχεῖται ἀπὸ τὴν Ἀποστολικὴ Σύνοδο τῶν Ἱεροσολύμων (49 μ.Χ.) καὶ ἀπλώνεται σε σύνολη τὴν Ἀποστολικὴ ἐποχὴ (3 πρώτοι αἰῶνες [49 μ.Χ.-τέλη 3ου αἰ.]). Τα διασωθέντα κανονικὰ αὐτὰ κείμενα ἀποτελοῦν τὴν ἀποκορύφωση (καὶ, ἀς ἐπιτραπεί ὁ ὅρος, τὴν ορατὴ «μύτη τοῦ παγόβουνου») στὶς διασωθείσες προαναφερθεῖσες – ἐνδεικτικὰ καὶ σχετικὰ διακριτές ἐπτὰ (7) – *Πρωτοκανονικὲς πηγές*. Εἶναι χρήσιμο γιὰ τὴν μελέτη καὶ σπουδὴ τῶν ἱερῶν Κανόνων νὰ εἰπωθεῖ ἐδῶ διευκρινιστικὰ ὅτι, ὑπὸ τὴν ονομασίᾳ «Ἀποστολικοὶ Κανόνες», περιλαμβάνεται ἐπίσης πληθώρα γραπτῶν κειμένων μεταξύ τῶν ὁποίων βρίσκονται ἀρχαῖα ἀπόκρυφα ἔργα, στα ὁποῖα συναντῶνται λειτουργικὲς περιγραφές, οἱ ὁποῖες, λόγῳ τῆς ἀξιοπιστίας τῶν πηγῶν τους, προσδίδουν στοὺς «κανόνες» αὐτοὺς ἐγνωσμένο κύρος καὶ ἀξιοσημείωτη ἐπίδραση. Γιὰ παράδειγμα σχετικὸ μὲ τὴν περίπτωσιν αὐτῆ, ὑπάρχει κείμενο ποὺ παρεισάγει στὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης τὶς λεγόμενες «**Διαταγὲς τῶν Ἀποστόλων**» (ὁ συμπληρητὴς ποὺ τοὺς ἐνέταξε σὲ αὐτές, στὸ τέλος πρόσθεσε καὶ τὸ ἴδιο τὸ βιβλίον τῶν *Διαταγῶν τῶν Ἀποστόλων*), βιβλίον αἰρετικῶν μὲ πολλὰς κακοδοξίες, καὶ τὶς δύο «Ἐπιστολὲς τοῦ Κλήμεντος Ῥώμης», ποὺ δέχονται ὡς ἀλήθειες τοὺς ἑλληνικοὺς καὶ τοὺς αἰγυπτιακοὺς εἰδωλολατρικοὺς μύθους τῶν Δαναίδων, τῶν Διρκῶν κ.λπ. Μερικὰ δὲ χειρόγραφα καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου καὶ τῶν ἀρχαίων μεταφράσεων ἀμέσως μετὰ τὸν 85ο ἀποστολικὸν κανόνα ἔχουν «Κανόνες τοῦ Πέτρου» καὶ «Κανόνες τοῦ Παύλου», δῆθεν τῶν Ἀποστόλων. Πρόκειται ἐπίσης γιὰ μεταγενέστερες νόθες ἐμβολές. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους υπῆρξαν ἀναρίθμητες *Συλλογὲς Κανόνων*, οἱ ὁποῖες διεκδικούσαν ἰσάξια τὸν τίτλον «ἀποστολικές». Αὐτές ἦταν: οἱ επικυρωμένοι 85 κανονικοὶ ἑλληνικοὶ κανόνες, ἀλλὰ καὶ οἱ 127 κοπτικοὶ-αραβικοὶ «κανόνες», οἱ ἐλάσσονες ἀποστολικὲς διαταγές, κ.ά. Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὰ κείμενα ἐγκυρώθηκαν ἀπὸ

την Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδο την εν Τρούλλω-691 (καν. 2) μόνον οι 85 ελληνικοί κανόνες, οι οποίοι φέρουν σε όλες τις μετέπειτα Κανονικές Συλλογές αυτοδίκαια και αποκλειστικά την κανονική επωνυμία «Αποστολικοί Κανόνες» (ή, λιγότερο εύστοχα, «Κανόνες των Αγίων Αποστόλων»), ακριβώς γιατί συνιστούν θεολογικά γνήσιο καρπό της Αποστολικής εποχής.

Σχετικά δε με την γλώσσα τόσο των *Αποστολικών Κανόνων* όσο και γενικά των επτά (7) Κανονικών Πηγών της Αποστολικής εποχής, ως γνωστόν, οι Απόστολοι πρώτα, οι μαθητές τους και οι διάδοχοί τους στην συνέχεια έγραψαν όλοι στην Ελληνιστική γλώσσα την ομιλούμενη από τον 3ο αι. π.Χ. μέχρι τον 3ο αι. μ.Χ. στην Ανατολική Μεσόγειο. Οι λόγιοι της εποχής εκείνης περιφρονούσαν την γλώσσα αυτή ως χυδαία, θεωρώντας την ως εκφυλισμό της Ελληνικής γλώσσας, για αυτό και κανείς δεν έγραφε σε αυτήν την γλώσσα, προτιμώντας την *λόγια* αττικίζουσα. Σήμερα γνωρίζουμε ότι οι μόνες πηγές της Ελληνιστικής γλώσσας είναι η Αγία Γραφή, οι Αποστολικοί Πατέρες και οι Αποστολικές Κανονικές πηγές, και μεταξύ αυτών και οι *Αποστολικοί Κανόνες*, καθώς και κάποια παπυρικά σπαράγματα της αυτής εποχής.

Οι *Αποστολικοί Κανόνες* αποτελούν ένα ιδιαίτερο τμήμα πρωταρχικών Ἱερῶν Κανόνων μέσα στο *Corpus Canonum* τῆς Ἐκκλησίας (883). Ἐνῶ τὸ κείμενο καθ' ἑαυτὸ εἶναι εὐκόλο, παρουσιάζει γλωσσικές και γραμματικές ιδιαιτερότητες. Ἐπίσης, στις ἀρχαῖες λατινικές, κοπτικές, αἰθιοπικές, καὶ ἀραβικές μεταφράσεις τῶν Αποστολικῶν Κανόνων τὸ κείμενό τους παραδίδεται σὲ ποικίλες μορφές μὲ διαφορὲς τόσο πρὸς τὸ ἑλληνικὸ πρωτότυπο ὅσο καὶ πρὸς τὶς διάφορες μεταφράσεις μεταξύ τους, ἀκόμη καὶ μεταξύ τῶν χειρογράφων μᾶς καὶ τῆς αὐτῆς μεταφράσεως.

Και μία πολύ χρήσιμη επισήμανση για την χρονική τοποθέτηση και κατανόηση των Αποστολικῶν Κανόνων. Κανένας αποστολικὸς κανόνας δεν παραπέμπει σε οποιοδήποτε ἄλλον – υποτίθεται *προγενέστερο* – κανόνα, ενώ ἄπαντες οι λοιποί, χρονικά *μεταγενέστεροι* αυτών, Κανόνες παραπέμπουν στους Αποστολικούς Κανόνες με αντιπροσωπευτικώτερη πληθωρική περίπτωση τους Κανόνες της Τοπικῆς Συνόδου της Αντιοχείας (341). Αυτό σημαίνει ότι οι ίδιοι οι Αποστολικοί Κανόνες, σε ἀντίθεση με ὅλους τους λοιπούς, δεν γνωρίζουν ἐτέρους προγενέστερους Κανόνες, με το γεγονός αυτό να δηλώνει ἐπίσης ἀνταπόδεικτα την χρονική και χρονολογικά ἀρχική τάξη αυτών των Αποστολικῶν Κανόνων. Και ἀκόμη, το γεγονός ότι οι 17 ἀπὸ τους 25 Κανόνες της Τοπικῆς Συνόδου της Αντιοχείας της Συρίας (341) παραθέτουν αποστολικούς κανόνες (17/25) δεν συνιστᾷ «*τυχαῖο γεγονός*», ἀλλὰ ἀποκαλύπτει τόσο την προγενέστερη ἀπὸ την Σύνοδο αὐτὴ βέβαιη ὑπαρξή τους ὅσο και την *γνώση ὑπαρξῆς* τους και γραπτὴ ἢ/και προφορικὴ *κυκλοφορία* τους στην περιοχή αὐτή, καθώς η προέλευσή τους τοποθετεῖται ἀκριβῶς στην περιοχή της Μέσης Ανατολῆς (Συρία).

Θεματικὲς τῶν Αποστολικῶν Κανόνων

- 1) Θέματα δογματικά (καν. 46, 47, 49, 50)
- 2) Θέματα ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως (καν. 34, 37)
- 3) Θέματα ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας (καν. 1, 2, 4, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 39, 51, 52, 53, 58, 59, 61, 62, 63, 68, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84)
- 4) Θέματα ἐκκλησιαστικῆς δικαιοσύνης (καν. 74, 75)
- 5) Θέματα ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας (καν. 38, 40, 41)
- 6) Θέματα θείας λατρείας καὶ λειτουργικῆς (καν. 3, 8, 66, 69, 73)
- 7) Θέματα χριστιανικοῦ βίου (καν. 42, 43, 44, 48, 54, 55, 56, 57, 65, 67, 72)
- 8) Θέματα ἐπικοινωνίας μὲ *ἐτεροδόξους* καὶ *ἐτεροθρήσκους* (καν. 45, 64, 70, 71)

- 9) Ψευδεπίγραφα καὶ κανονικὰ βιβλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς (καν. 60, 85)
 10) Ἑορτασμός τοῦ Πάσχα (καν. 7).

Μετά τους **Αποστολικούς Κανόνες** ακολουθούν κανόνες που προήλθαν ἀπὸ τις Οικουμενικές καὶ τις Τοπικές Συνόδους, οἱ οποίοι, γιὰ νὰ διακρίνονται μεθοδολογικά, ἀποκαλοῦνται ὁμοειδῶς **Κανόνες τῶν Οικουμενικῶν Συνόδων** (4ος-9ος αἰ.) καὶ **Κανόνες τῶν Τοπικῶν Συνόδων** (3ος-9ος αἰ.) – καὶ με μίᾳ ὀλιστική μονολεκτική διατύπωση «*Κανόνες τῶν Συνόδων*» –, ἐνῶ ἡ Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδος (691), με τὸν ἐπίσημο συνοπτικὸ κανονιστικὸ τῆς κανόνα 2, ἀνέδειξε μέσα ἀπὸ τὰ κείμενα τῶν Πατέρων (3ος-5ος αἰ.) τοὺς **Πατερικούς Κανόνες**, συμπληρώνοντας ἔτσι τὰ τέσσερα εἶδη Κανόνων που ἔχουν κοινότητα ὅλες οἱ Κανονικές Συλλογές καὶ που φέρει στους κόλπους τῆς ἡ Εκκλησίας: α) Αποστολικοὶ Κανόνες, β) Κανόνες τῶν Οικουμενικῶν Συνόδων, γ) Κανόνες τῶν Τοπικῶν Συνόδων καὶ δ) Πατερικοὶ Κανόνες, ἅπαντες ἀναδυθέντες συνοδικὰ σε σύνολη τὴν Α΄ χιλιετία (1ος-9ος αἰ.). Γιὰ λόγους καθαρὰ πρακτικῶς καὶ διευκόλυνσης τῆς σπουδῆς τους, θα ἀκολουθηθεῖ αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ παρακάτω διάταξη μελέτης τους.

Δ 49.

Ὁμοειδῆς καὶ Ἱεραρχικὴ τάξη τῶν Ἱερῶν Κανόνων καὶ κατὰ εἶδος

- 1) Οἱ Αποστολικοὶ Κανόνες (2ος-3ος αἰ.)
- 2) Οἱ ἱεροὶ Κανόνες τῶν Οικουμενικῶν Συνόδων (4ος-9ος αἰ.)
- 3) Οἱ ἱεροὶ Κανόνες τῶν Τοπικῶν Συνόδων (3ος-9ος αἰ.)
- 4) Οἱ Πατερικοὶ Κανόνες (3ος-5ος αἰ.)

Επίμετρο

«Σε αὐτὸν τὸν κόσμον, ὅσοι ἀγαποῦνε, τρώνε βρώμικο ψωμί»...
 (Λαϊκὸ ἄσμα).

«Στὴν Εκκλησία, ἡ ἀγάπη δὲν εἶναι δεδομένο...
 εἶναι (κατα)ζητούμενο (desideratum)!»...

«Διώκετε τὴν ἀγάπην».
 (Α΄ Κορ. 14, 1).

«Ἡμεῖς αἰὶ ὄντες τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εἰρήνης ἐρασταί».
 (Πράξις Β΄ τῆς Τοπικῆς ἢ Ἡ΄ Οικουμενικῆς Συνόδου τῆς ἐν Ἁγία Σοφία (879-880),
 ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνάγνωση τῆς Ἐπιστολῆς τοῦ Πάπα Ἰωάννη τοῦ Η΄ (872-882)
 πρὸς τὸν Οικουμενικὸ Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Φώτιο [†886]).

Ὅπως προαναφέρθηκε ἐκτενῶς καὶ τώρα συνοπτικῶς εἰπεῖν, ὁ ὅρος *κανόνας*, με τὴν ἀνακαινιστικὴ ἔννοια τοῦ Αποστόλου Παύλου, ἔχει γίνεῖ ἀναπόσπαστο καὶ ὀντολογικὸ κομμάτι τῆς Εκκλησιακῆς ζωῆς. Ἡ ἀπαρχὴ τῆς θέσπισης τῶν ἱερῶν Κανόνων ἐντοπίζεται στὶς Πράξεις τῶν Αποστόλων, ὅπου μέσα στὶς πρώτες δράσεις τῆς νεοσυσταθείσας χριστιανικῆς Κοινότητος ἦταν ἡ σύγκληση τῆς Αποστολικῆς Συνόδου τὸ 49 μ.Χ. (ἡ πρώτη σύνοδος ἱστορικὰ τῆς Εκκλησίας) καὶ ἡ ἐκδοσὴ τῆς *Συνοδικῆς Ἐπιστολῆς* που ἀποτελοῦσε πρόδρομο καὶ τύπο τοῦ κανόνα. Στὴν συνέχεια

της Ιστορίας της Εκκλησίας αναδύεται η σύνταξη ιερών κανόνων από ιδιωτικές πρωτοβουλίες [Αποστολικοί (2ος-3ος αι.) και Πατερικοί (3ος-5ος αι.) ιεροί Κανόνες] και από Συνόδους [Κανόνες Οικουμενικών Συνόδων (4ος-9ος αι.) και Τοπικών Συνόδων (3ος-9ος αι.)]. Να σημειωθεί ότι *άπαντες οι Κανόνες που δεν έχουν εκδοθεί από Σύνοδο, για να θεωρούνται έγκυροι και αποδεκτοί από την Εκκλησία, έχουν επικυρωθεί επίσημα *συνοδικά*, από Οικουμενική Σύνοδο, τον *μόνο και αποκλειστικό κανονοθέτη (κανονοθετικό μη θεσμικό όργανο) της Εκκλησίας, που αποφαινεται για την εγκυρότητα και κανονικότητα των επικυρωμένων ιερών Κανόνων, κάτι που επισυνέβη το πρώτον με την Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδο το 691 μ.Χ.* Τον 4ο αιώνα, και ενώ είχε καθιερωθεί ο όρος «Κανών» στις τάξεις της Εκκλησίας για το σύνολο των μέχρι τότε προεκδοθέντων ιερών Κανόνων, εμφανίζεται και καθιερώνεται επίσης ο όρος «Κανονική Οικονομία» (καν. 1/Γρηγόριος Νύσσης), ο οποίος δηλώνει το ενιαίο σώμα των ιερών Κανόνων. Από εκεί πηγάζει και η διατύπωση «*κανονικός ιερός κανόνας*» σημαίνοντας έναν κανόνα που ανήκει στο *Ενιαίο Σώμα των Ιερών Κανόνων* (Corpus Canonum), σε αντίθεση με έναν κανόνα νόθο και ψευδεπίγραφο (είτε της Α΄ είτε της Β΄ χιλιετίας), που θεωρείται *αντικανονικός*, καθώς δεν συμπεριλαμβάνεται στον *Κανόνα* ούτε αποτελεί μέρος της του *Κανονικού Corpus της Εκκλησίας*.*

**IV. Κανονικὲς Συλλογὲς καὶ Νομοκάνονες: Ἐμφάνιση καὶ ἐξέλιξη
τῶν Συλλεκτικῶν Ἔργων καὶ τὸ *Corpus Canonum* τῆς Ἐκκλησίας (1ος αἰ.-883)**

Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες ἤλθαν γιὰ νὰ τμήσουν τὸν ἀέναο καὶ ἀτέρμονα κύκλο,
νὰ ὀρίσουν μία στιγμή ἀφετηρίας (= Βάπτισμα)
καὶ νὰ εὐθυτενίσουν, ὡς κανόνες (= *χάρακες*), τὴν καμπύλη γραμμὴ πρὸς τὴν Βασιλεία.

«Τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν, εἴ τις ἰδεῖν δυνηθεῖ...,
οὐδὲν ἕτερον ἢ αὐτὸ μόνον τὸ Κυριακὸν ὄψεται Σῶμα».
(Ἅγιος Νικόλαος Καβάσιλας, *Ἑρμηνεία εἰς τὴν Θεῖαν Λειτουργίαν*, κεφ. 38,
ἐν *P. G.*, τ. 150, στ. 452D-453A).

[Δ 50]. ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΚΑΝΟΝΙΚΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ
(Α' χιλιετία)

A. ΑΠΩΛΕΣΘΕΙΣΕΣ ΚΑΝΟΝΙΚΕΣ ΣΥΛΛΟΓΕΣ

- 1) Συλλογὴ τῶν Ἀποστολικῶν κανόνων (πρὸ τοῦ 341)
- 2) Συλλογὴ *Συνοδικῶν* κανόνων (5ος αἰ.)
- 3) Κανονικὴ Συλλογὴ τῶν «Ἀγίων δέκα Συνόδων» ([1ο ἡμ.] 6ος αἰ.)
- 4) Κανονικὴ Συλλογὴ «εἰς τίτλους ἐξήκοντα» (περὶ τὸ 535)

B. ΔΙΑΣΩΘΕΙΣΕΣ ΚΑΝΟΝΙΚΕΣ ΣΥΛΛΟΓΕΣ

- 1) Συναγωγὴ Κανόνων ἐκκλησιαστικῶν εἰς 50 τίτλους, Ἰω. Σχολαστικοῦ (6ος αἰ. [555])
- 2) Συλλογὴ τῶν 87 Κεφαλαίων, Ἰωάννου τοῦ Σχολαστικοῦ (6ος αἰ.)
- 3) Σύνταγμα εἰς 14 τίτλους ([2ο ἡμ.] 16ος αἰ. καὶ 2883).

A. ΑΠΩΛΕΣΘΕΙΣΕΣ ΚΑΝΟΝΙΚΕΣ ΣΥΛΛΟΓΕΣ

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τον παραπάνω Πίνακα, στους ανοιχτούς δρόμους τῆς ἐρευνας, αὐτές οι Κανονικὲς Συλλογὲς εἶναι αντιπροσωπευτικὰ τέσσερις (4) με σπάνιο ἐρευνητικὸ ενδιαφέρον, καθὼς συνιστοῦν *κανονικὰ πρωτόλεια* στὴν πρωταρχικὴ δημιουργία καὶ τὴν συγκρότηση τῶν αμιγῶν Κανονικῶν Συλλογῶν. Για περαιτέρω ἐρευνα, μελέτη καὶ σπουδὴ, μπορεῖ ὁ κάθε ενδιαφερόμενος μελετητὴς νὰ απευθυνθεῖ στο μοναδικὸ στο εἶδος τοῦ ἔργο τοῦ Μητροπολίτου Σουηδίας καὶ πάσης Σκανδιναβίας Παύλου Μενεβίσογλου, *Ἱστορικὴ εἰσαγωγὴ εἰς τοὺς Κανόνες τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Στοκχόλμη, ἐκδ. Ἱερὰ Μητρόπολις Σουηδίας καὶ πάσης Σκανδιναβίας, 1990, σελ. 21-39, ὅπου υπάρχουν στέρεες πληροφοριακὲς βάσεις σχετικὰ με τις Συλλογὲς αὐτές γιὰ ἓνα πρῶτο ξεκίνημα... Ὡστόσο, ἡ μελέτη αὐτὴ ξεφεύγει ἀπὸ το πλαίσιο τοῦ ἀνά χεῖρας *Κανονικοῦ Εγχειριδίου*.

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο, σε σχέση με τις προαναφερθείσες απωλεσθείσες Κανονικές Συλλογές (*Συλλεκτικά ἔργα Κανονικοῦ Δικαίου τῆς Α΄ χιλιετίας*), να αναφερθεῖ ὅτι ἡ μέθοδος του παρόντος Εγχειριδίου ακολουθεῖ μία ἀπὸ τις τρεῖς μεθόδους κατάταξης καὶ ἐκδόσης των Ἱερῶν Κανόνων τῆς εποχῆς τῆς *κανονοθεσίας* καὶ τῆς *κανονολογίας* που ἐπεται – καὶ προτείνεται αὐτὴ ἀπὸ τούδε καὶ στο ἐξῆς νὰ υιοθετεῖται στο μέλλον. Ὑπενθυμίζεται ὅτι, δια μέσου των αἰῶνων, ἀπὸ τὴν στιγμή που ἀρχισε νὰ επικρατεῖ ἡ *λογικὴ των Κανονικῶν Συλλογῶν* ἢ των *Νομοκανόνων*, οἱ Ἱεροὶ Κανόνες γνώρισαν με σειρά ιστορικῆς ἐμφάνισης τρεῖς τρόπους κατάταξής τους:

- α) τον *χρονολογικό-εξελικτικό*, «ἐν τῇ χρονικῇ τάξει» των Συνόδων,
- β) τον *συστηματικό-επαγωγικό* [*κωδικοποιητικό*, ποικίλων ἐκδοτικῶν ἐκδοχῶν καὶ μη οριστικοποιημένο μέχρι σήμερα καὶ τον ὀλιγώτερο διαδεδομένο]¹⁹², καὶ
- γ) τον *ιεραρχικό*, *κατὰ τάξιν* “*αυθεντίας*” (sic).

Το ἀνά χεῖρας Εγχειρίδιο υιοθετεῖ ἀνεπιφύλακτα τὸν πρῶτο, τὸν *χρονολογικὸν τρόπον*, ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ ὁ πρωταρχικός, ὁ ἀρχετυπικός καὶ κυρίαρχος τῆς Α΄ ἐκκλησιαστικῆς χιλιετίας, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι σε σύνολη τὴν Β΄ χριστιανικὴ ὁμολογιακὴ χιλιετία, ὑπὸ τὴν ἐπίδραση νομικῶν ἀντιλήψεων καὶ δυτικῶν ἐπιδράσεων που κυριάρχησαν κυρίως καὶ πρωτίστως στὴν Δύση, υιοθετεῖται καθ’ ἑλξιν καὶ κατ’ ἀπομίμησιν ὁ *ιεραρχικός-ομοειδής*. Καὶ αὐτό, ὄχι μόνον διότι αὐτός εἶναι ὁ πρωτογενὴς ἀρχικός καὶ ὁ ἀρχαιότερος τρόπος, ἀλλὰ κυρίως διότι διευκολύνει διδακτικά καὶ παιδαγωγικά τὴν προσέγγισή τους, πέρα ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι δίδει ἀβίαστα μία ὀλοκληρωμένη εἰκόνα τῆς ἐσχατολογικῆς πορείας τῆς Ἐκκλησίας μέσα στὴν Ἱστορία, των ὁραματισμῶν τῆς καὶ τοῦ τρόπου ἐπίλυσης των ἀνακυπτουσῶν καὶ ἀναδυομένων ἀναγκῶν τῆς, ὅπως ἀναλύθηκε ἐκτενῶς σε προηγούμενο κεφάλαιο. Πάντως, ὁ *χρονολογικός-εξελικτικός* τρόπος κατάταξης χαρακτηρίζει τις ὡς ἄνω πρῶτες συγκροτηθεῖσες *Κανονικὲς Συλλογές* συνοδικῶν κανόνων, που ἐμφανίστηκαν στο ἱστορικὸ προσκήνιο γιὰ πρώτη φορὰ στὶς ἀρχές του 5ου αἰῶνα, ὅπως γιὰ παράδειγμα ἐμφαίνεται στὸν ἀνωτέρω Πίνακα (Δ 50) καὶ εἶναι (1η) ἡ Κανονικὴ Συλλογὴ ἡ ἐπονομαζόμενη «Βίβλος»¹⁹³ (ὁ πρῶτος ἱστορικὰ πυρήνας του *Corpus Canonum*)¹⁹⁴, (2η) ἡ Κανονικὴ Συλλογὴ των «Ἁγίων δέκα Συνόδων» (μετὰ τὸ 451), Οἰκουμενικῶν καὶ Τοπικῶν, κατὰ χρονολογικὴν σειράν κατάταξης των Ἱερῶν Κανόνων, με μόνη ἐξάιρεση τὴν Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο που τίθεται πρῶτη (Α΄ Νικαίας-325, Ἀγκύρας-314, Νεοκαισαρείας-319, Γάγγρας-340, Ἀντιοχείας-341, Λαοδικείας-380, Β΄ ΚΠόλεως-381, Γ΄ Εφέσου-341, Δ΄ Χαλκηδόνας-451 καὶ Σαρδικῆς-343 [με ἐλληνικὸ καὶ λατινικὸ κείμενο])¹⁹⁵, καὶ (3η) ἡ Κανονικὴ Συλλογὴ «εἰς τίτλους ἐξήκοντα» (534/535) καὶ αὐτὴ με χρονολογικὴν σειράν κατάταξης των Ἱερῶν Κανόνων (Ἀποστολικοὶ Κανόνες, Α΄ Νικαίας-325, Ἀγκύρας-314, Νεοκαισαρείας-319, Σαρδικῆς-343, Γάγγρας-340, Ἀντιοχείας-341, Λαοδικείας-380, Β΄ ΚΠόλεως-381, Γ΄

¹⁹² Ἡ πρῶτη (μᾶλλον) συστηματικὴ Κανονικὴ Συλλογὴ καθ’ ὅλην ἦταν ἡ Κανονικὴ Συλλογὴ «εἰς τίτλους ἐξήκοντα» (550-565) [555].

¹⁹³ Τέτοιας μορφῆς συγκροτημένο κανονικὸ χειρόγραφο ἦταν προφανῶς ἡ ἀποκαλούμενη ἀργότερα «Ἱερὰ Βίβλος» των Ἱερῶν Κανόνων, ἡ ὁποία «ἐφυλάσσετο ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ εὐαγοῦς Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως» (βλ. *Mansi*, τ. 12, στ. 1019). Εἶναι ὁ ὅρος που υιοθετεῖται καὶ ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, ὅταν λέγει: «Αὕτη ἡ Βίβλος [τῶν Ἱερῶν Κανόνων] εἶναι ἢ μετὰ τὰς ἁγίας Γραφὰς ἁγία Γραφή, ἢ μετὰ τὴν Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην Διαθήκη» (*Πηδάλιον*, “Προλεγόμενα”, σελ. λστ’).

¹⁹⁴ Βλ. Παύλου ΜΕΝΕΒΙΣΟΓΛΟΥ, Μητρ. Σουηδίας καὶ πάσης Σκανδιναβίας, *Ἱστορικὴ εἰσαγωγή εἰς τοὺς Κανόνας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Στοκχόλμη, Ἰ. Μητρόπολις Σουηδίας καὶ πάσης Σκανδιναβίας, 1990, σελ. 21-31.

¹⁹⁵ Βλ. Παύλου ΜΕΝΕΒΙΣΟΓΛΟΥ, Μητρ. Σουηδίας καὶ πάσης Σκανδιναβίας, *Ἱστορικὴ εἰσαγωγή...*, ὅπ. π., σελ. 31-32.

Εφέσου-341, Δ΄ Χαλκηδόνας-451)¹⁹⁶, καθώς και άλλες *Κανονικές Συλλογές* συνοδικών κανόνων που έπονται μέχρι την Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδο (691)¹⁹⁷ και την αναφορά του Μιχαήλ Ψελλού στο έμμετρο πονημάτιό του «Σύνοψις τοῦ Νομοκανόνου» (11ος αἰ.)¹⁹⁸.

Ὅπως συνάγεται από τις μαρτυρίες τις αφορώσες στις *Απωλεσθείσες Κανονικές Συλλογές*, καθώς και από τις *Διασωθείσες Κανονικές Συλλογές* που θα εξετασθούν παρακάτω, η αυστηρή χρονολογική-εξελικτική σειρά ταξίθετης και παρουσίας των Κανόνων, που υιοθετήθηκε κατά βάση σε σύνολη την Α΄ εκκλησιακή χιλιετία και υιοθετείται από το παρόν Εγχειρίδιο, αναδεικνύει εμφανώς ποιά ζητήματα ανέκυπταν αλληλοδιαδοχικά, τα οποία εκαλείτο το Εκκλησιακό Σώμα να αντιμετωπίσει εκασταχού και σε εκάστοτε δεδομένη στιγμή, καθώς και τις δεδομένες εν χρόνῳ θεματικές τους. Η παρούσα επιλογή χρονολογικής κατάταξης των Κανόνων συνιστά ταυτόχρονα και πρόκληση που θα αντιμετωπίσουν και οι επερχόμενες γενεές, προκειμένου να επανενεργοποιηθεί η κανονική πρακτική των περισσότερων *Κανονικών Συλλογών* (*Απωλεσθεισών και Διασωθεισών*) σύνολης της Α΄ χιλιετίας, σύμφωνα με την οποία, εφεξής, οι εκδοθησόμενοι Ιεροί Κανόνες θα διαρθρώνονται στην διάταξή τους με αυστηρή χρονολογική-εξελικτική και όχι με ιεραρχική σειρά, η οποία επικράτησε και κυριαρχεί από θεσοκεντρική και θεσομονιστική εμφιλοχώρηση στις εκδόσεις της Β΄ χριστιανικής χιλιετίας. Τοιουτοτρόπως, η *ιστορική* ανάγνωση των Κανόνων θα βρίσκεται σε αέναη ροή προοπτικής και θα καθίσταται ως εκ τούτου τέρπουσα, διδακτική, αβίαστα κατανοητή, ωσάν να επρόκειτο για ένα ...«δῆγμα των κανονικών πτυχών και θεματικών».

B. ΟΙ ΔΙΑΣΩΘΕΙΣΕΣ ΚΑΝΟΝΙΚΕΣ ΣΥΛΛΟΓΕΣ

«Τοὺς γὰρ τῶν προγεγενημένων ἱερῶν καὶ ἁγίων ἑπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν Τοπικῶν, τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ δηλονότι συγκεκροτημένων (ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Ἀποστόλων μέχρι τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἐβασίλευσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει Βασίλειος ὁ Πορφυρογένητος), **θεσμοὺς καὶ κανόνας**, ὡς αὐτὰ τὰ ἅγια εὐαγγέλια δεχόμεθα, κατὰ τὸν β΄ τῆς Στ΄ ἁγίας καὶ Οἰκουμενικῆς Συνόδου κανόνα, καὶ τὴν γ΄ διάταξιν τοῦ β΄ τίτλου τῶν Νεαρῶν, ἐν ἧ εὐρίσκομεν, ὅτι δεῖ τοὺς κανόνας τῶν ἑπτὰ Συνόδων καὶ τὰ Δόγματα κρατεῖν ὡς τὰς θείας Γραφάς [...]. Δῆλον δὲ καὶ διατὶ τοὺς τῶν Ἱερῶν Συνόδων κανόνας ὡς τὰς θείας Γραφάς, ὅτι θεοφόρων ἀνδρῶν θεσμοὶ εἰσιν, οὓς ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς καὶ τοὺς Ἀποστόλους καὶ τοὺς Προφῆτας, οὕτω καὶ τοὺς διδασκάλους, καθὼς ὁ θεῖος Ἀπόστολος διδάσκει (Α΄ Κορ. 12, 28), οἱ καὶ θεῖῳ Πνεύματι ἐμπνευσθέντες ἐθέσπισαν τοὺς τοιοῦτους Κανόνας, ἵν' ἔχωμεν αὐτοὺς ὡς λύχνους φαίνοντας ἐν ἀύχμηρῷ τόπῳ (Β΄ Πέτρ. 1, 19), καθὰ καὶ τὰς θείας Γραφάς. Τὸ γὰρ διὰ τῶν Ἀποστόλων, ὡς προεῖρηται, λαλήσαν Ἅγιον Πνεῦμα, τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τῶν θεοφόρων Πατέρων λελάληκε, καὶ οὐχ ἕτερον». (*Ἀποκρίσεις τῶν Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς πρὸς τοὺς Ἀγγλικανοὺς ἀνωμότους* [1716/25], ἐν Ἰω. Καρμίρη, *Τὰ Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, τ. Β΄, Graz ²1968, σελ. 808/[888]).

¹⁹⁶ Βλ. Παύλου ΜΕΝΕΒΙΣΟΓΛΟΥ, Μητρ. Σουηδίας καὶ πάσης Σκανδιναβίας, *Ἱστορική εἰσαγωγή...*, ὅπ. π., σελ. 38-39.

¹⁹⁷ Βλ. καν. 2/Πενθέκτης.

¹⁹⁸ Βλ. ἐν *P. G.*, τ. 122, στ. 920C-921B.

[Δ 51].

1. ΣΥΝΑΓΩΓΗ ΚΑΝΟΝΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΕΙΣ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑ ΤΙΤΛΟΥΣ
(Collectio Canonum in 50 [L] titulis distributa)
ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΟΥ (6ος αἰ. [555])

- > Γεννήθηκε στην Ἀντιόχεια (ἀναφέρεται καὶ ὡς *Ἰωάννης ὁ Ἀντιοχεύς*)
- > Ἰωάννης ὁ *Σχολαστικός* (= δικηγόρος): Ἀποκριτάριος τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας
- > Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (565-577)
- > Ἡ πρώτη Συλλογή ποὺ περιλαμβάνει *κανόνες τῶν Πατέρων*
- > Συστηματικὴ κανονικὴ Συλλογὴ (παράθεση κανόνων καθ' ὕλην)
- > Συμπλήρωση καὶ ἐπεξεργασία τῆς Κανονικῆς Συλλογῆς «εἰς 60 τίτλους»
- > Διαιρεῖται εἰς 50 τίτλους (κατὰ τὸ παράδειγμα πιθανῶς τοῦ *Πανδέκτη*)
- > Περιλαμβάνει: 1) Τοὺς 85 Ἀποστολικοὺς κανόνες
 2) Τοὺς κανόνες τῶν 10 Συνόδων («κατὰ τὴν τάξιν»)
 3) 68 κανόνες τοῦ Μ. Βασιλείου [οἱ 17-85]
- > Ἡ Κανονικὴ αὐτὴ Συλλογὴ – εἶναι ἢ πρώτη ποὺ – διασώθηκε:
 VOELLUS-JUSTELLUS, *Bibliotheca juris canonici veteris*, τ. 2, Παρίσι 1661, σελ. 499-602 (1η ἔκδοση).
 J. B. PITRA, *Juris ecclesiastici graecorum historia et monumenta* τ. 2, Ρώμη 1868, σελ. 375-385 (συμπληρωμένη ἔκδοση).
 VI. BENECHVITCH, *Ioannis Scholastici Synagoga L titulorum*, Μόναχο 1937 (κριτικὴ ἔκδοση).

[Δ 52].

2. ΣΥΛΛΟΓΗ ΤΩΝ 87 ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ
(Collectio 87 [LXXXVII] capitulorum)
ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΟΥ (6ος αἰ.)

- > Εἶναι μιὰ δεύτερη κανονικὴ του συλλογὴ
- > Εἶναι γνωστὴ ὡς «Συλλογὴ τῶν 87 Κεφαλαίων»
- > Περιλαμβάνει τὶς ἐκκλησιαστικὲς διατάξεις ἐκ τῶν *Νεαρῶν* τοῦ Ἰουστινιανοῦ (535↔565)
 G. E. HEIMBACH, *Ἀνέκδοτα*, τ. 2, Λειψία 1840, σελ. 202-234 (1η ἔκδ.).
 J. MORTREUIL, *Histoire du Droit byzantin*, τ. 1, Παρίσι 1843, σελ. 203-211.

[Δ 53].

3.-α. ΣΥΝΤΑΓΜΑ [ΝΟΜΟΚΑΝΩΝ] ΣΕ ΔΕΚΑΤΕΣΣΕΡΙΣ ΤΙΤΛΟΥΣ
(SYNTAGMA [Nomocanon] 14 [XIV] capitulorum)
(6ος αἰ.: 1η ἔκδοση)

- > Φάσεις διαμόρφωσης: 1) [2ο ἡμ.] 6ος αἰ.: Σύνταξη τοῦ *Συντάγματος*
 2) [1ο ἡμ.] 7ος αἰ.: Μετατροπὴ του σὲ *Νομοκάνονα*
 3) 883 : 2η ἔκδοση (Μέγας Φώτιος)
- > Ἡ 1η ἔκδοση τοῦ «*Συντάγματος*» (= συλλογὴ κανόνων) δὲν διεσώθη
- > Ὁ χρόνος σύνταξής του προσδιορίζεται κατὰ προσέγγιση:
 - συγγράφεται μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἰωάννου Σχολαστικοῦ (577)
 - ὁπωσδήποτε πρὶν ἀπὸ τὴν Πενθέκτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδο (691)
- > Συντάχθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη
- > Ὁ συντάκτης παραμένει ἄγνωστος

- > Ἀποτελεῖτο ἀπὸ 3 μέρη:
 - 1^ο) Συστηματικῆ-θεματικῆ (καθ' ὕλην) κατάταξη τῶν Κανόνων
 - 2^ο) Τὰ κείμενα τῶν Ἱερῶν Κανόνων (in extenso)
 - 3^ο) Συναφεῖς διατάξεις προερχόμενες ἐκ τῆς «πολιτικῆς νομοθεσίας»

Ἀνάλυση Μερῶν

1ο Μέρος

- > Διαιρεῖτο σὲ 14 τίτλους (= 14 θεματικὲς ἐνότητες) καὶ κάθε τίτλος σὲ κεφάλαια (συνολικὰ 238 κεφάλαια) μὲ ἴδιες ἐπιγραφές
- > Σὲ κάθε κεφάλαιο σημειώνονται οἱ σχετικοὶ κανόνες ἐν εἴδει παραπομπῶν (ἢ «προσηγορία» κάθε κανόνα καὶ ὁ «ἀριθμὸς» τοῦ κανόνα)
- > Εἶδος συστηματικοῦ εὔρετηρίου καὶ καθ' ὕλην κατάταξη κανόνων τοῦ 2ου μέρους

2ο Μέρος

- > Περιελάμβανε τὸ πλήρες κείμενο (in extenso) τῶν Ἱερῶν Κανόνων
- > Ἦτοι: 1) Τοὺς 85 Ἀποστολικοὺς κανόνες
 - 2) Τοὺς κανόνες τῶν 10 Συνόδων («κατὰ τὴν τάξιν»)
 - 3) Τοὺς κανόνες Τοπικῶν Συνόδων ΚΠόλεως (394) & Καρθαγένης (419)
 - 4) Τοὺς Πατερικοὺς κανόνες

3ο Μέρος

- > Συγκέντρωση καὶ καθ' ὕλην κατάταξη διατάξεων ἐκ τῆς «πολιτικῆς νομοθεσίας», οἱ ὁποῖες ρυθμίζουν ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα
- > Τὸ 3ο μέρος διεσώθη αὐτοτελῶς
- > Ταυτίζεται μὲ τὴν Συλλογὴ διατάξεων τῆς «πολιτικῆς νομοθεσίας» ἐπὶ θεμάτων ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου:
- > «Συλλογὴ ἐκκλησιαστικῶν διατάξεων» (Collectio constitutionum ecclesiasticarum) ἢ «Συλλογὴ τριμερῆς» (Collectio tripartita)
 - ↓ → ἐκ τριῶν βιβλίων (ἢ μερῶν): 1ο) Ἰουστινιάνειος Κῶδιξ
 - 2ο) Πανδέκτης καὶ Εἰσηγήσεις
 - 3ο) Νεαρὲς Ἰουστινιανοῦ
- > [1ο ἡμ.] 7ος αἰ.: Μετατροπὴ του σὲ *Νομοκάνονα** (= συλλογὴ νόμων + κανόνων)
- > Ἐκτοτε ἀποτελεῖται ἀπὸ 2 μέρη:
 - 1^ο) (Συστηματικὸ) ἀπὸ 14 τίτλους καὶ 238 (239) κεφάλαια:
 - α) Μνεῖα τῶν σχετικῶν κανόνων
 - β) Μνεῖα τῶν σχετικῶν διατάξεων τῆς «πολιτικῆς νομοθεσίας» (τὰ *νόμιμα*)
 - 2^ο) Τὸ πλήρες κείμενο τῶν Ἱερῶν Κανόνων (in extenso)

3.-β. ΣΥΝΤΑΓΜΑ [ΝΟΜΟΚΑΝΟΝΑΣ] ΣΕ ΔΕΚΑΤΕΣΣΕΡΙΣ ΤΙΤΛΟΥΣ (883: 2η ἔκδοση)

- > 883: Ἡ 2η ἔκδοση τοῦ «Συντάγματος» ἢ «Νομοκάνονος εἰς 14 τίτλους»
- > Ὁ συντάκτης του εἶναι ὁ ΚΠόλεως Φώτιος ὁ Μέγας (858-867 καὶ 877-886)
- > Περιελάμβανε τὸ πλήρες κείμενο τῶν Ἱερῶν Κανόνων (in extenso)
- > Ἦτοι: 1) Ὅλους τοὺς κανόνες τῆς 1ης ἐκδόσεως τοῦ «Συντάγματος» καὶ
 - 2) α) τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῆς ἐν Τρούλλῳ (691)
 - β) τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (787)
 - γ) τῆς Πρωτοδευτέρας [Τοπικῆς] Συνόδου (861)
 - δ) τῆς ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ [Τοπικῆς ἢ Η' Οἰκουμενικῆς] Συνόδου (879/880).

Ἡ γέννηση του “Κανονικοῦ Δικαίου”, ὡπως αὐτό εμφανίζεται μετὰ την *Διακοπή Κοινωνίας* (1054) των Εκκλησιῶν, μπορεῖ στην πραγματικότητα να τοποθετηθεῖ τον 2ο ἢ τον 3ο αἰώνα, και κυρίως μετὰ την μεταστροφή του Μεγάλου Κωνσταντίνου (4ος αι.), καθώς η περίοδος αὐτή μιας ολόκληρης χιλιετίας (2ος-11ος αι.) σημαδεύεται ἀπὸ μία πλειάδα Συνόδων της Εκκλησίας, Οικουμενικῶν και Τοπικῶν. Πληρέστερες επιστημονικὲς προσπάθειες για την κατάρτιση Συλλογῶν των Ἱερῶν Κανόνων εμφανίζονται τον 6ο αἰώνα. Στις ἀρχές του ἀνάγεται η λεγόμενη «*Κανονικὴ Σύνοψις*», η οποία ἀποδίδεται στον Στέφανο τον Εφέσιο, ὡπως και η Συλλογὴ Ἱερῶν Κανόνων που μνημονεύεται ἀπὸ τον Ἰωάννη Σχολαστικό, τον μετέπειτα (566-578) πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, ο οποίος, ἐπίσης, κατὰ τα μέσα του ἴδιου αἰώνα συνέταξε συστηματικὴ κανονικὴ συλλογὴ. Ὅμως, παράλληλα με αὐτὴν την *κανονογέννηση*, στους ἱερούς κανόνες τους Αποστολικούς, των Συνόδων και τους Πατερικούς, ὡς κείμενα ἐκκλησιαστικῶν διατάξεων και κανονιστικῶν κειμένων εν γένει, προστίθενται, για **την Δύση**, πριν και μετὰ το 1054, και τα ποντιφικὰ διατάγματα και οι παπικὲς βούλες: πρόκειται για ἐπιστολές, οι οποίες συντάσσονταν ἀπὸ τον ἐκάστοτε Πατριάρχη και Πάπα Ρώμης σε ἀπάντηση μίας κανονικῆς ἀπορίας, μεταξύ των ἄλλων, πάνω σε ἓνα συγκεκριμένο σημεῖο αναφορικὰ με ζητήματα κυρίως ἐκκλησιαστικῆς τάξεως και πειθαρχίας. Ἡ ἀρχαιότερη βούλα που μᾶς εἶναι γνωστὴ, ἀπευθυνόμενη προς τους Γαλάτες, φέρεται ὑπὸ την ἐπωνυμία του πάπα Δάμασσο (366-384) ἢ του Σιρίκιου (384-399). Αὐτὴν την εποχὴ, το Ρωμαϊκὸ Δίκαιο, το οποίο ὡς πολιτικακὸ Δίκαιο κυριαρχεῖ και παραμένει ἀξεπέραστο μέχρι σήμερα, ἀποτελεῖ την ὑποδειγματικὴ μορφή δικαίου και τον μόνιμο τροφοδότη του Δικαίου της Δυτικῆς Εκκλησίας ἀπὸ τότε μέχρι σήμερα, ὡπως για παράδειγμα σε ἐπίπεδο θεολογικῶν θέσεων, διαδικασιῶν, μορφῶν ἢ ἐννομῶν αγαθῶν. Αὐτὸ ἐπηρέασε και την νοοτροπία της Ανατολῆς σε τέτοιο σημεῖο, ὥστε σήμερα δεν γίνεται η ἀπαιτούμενη σαφὴς διάκριση μεταξύ των πραγματικῶν Ἱερῶν Κανόνων και των ποικίλων ἐκκλησιαστικῶν Διατάξεων, Καταστατικῶν Χαρτῶν και Κανονισμῶν, οι οποίοι συχνάκις ἐρχονται σε εὐθεία ἀντίθεση με αὐτούς τους ἴδιους τους Ἱερούς Κανόνες και την δισχιλιετὴ Κανονικὴ Παράδοση της Εκκλησίας.

Ἐν τούτοις, οι κανονολόγοι του Μεσαίωνα κατόρθωσαν προοδευτικὰ μέσα ἀπὸ ἐκτεταμένη και πολυετὴ ἐργασία σταχυολόγησης των πηγῶν (ἐντάλματα Συνόδων, διατάγματα παπῶν) να καταρτίσουν μίαν ἐνιαίαν συλλογὴ ἀποστολικῶν κανόνων. Πρώτος μεταξύ αὐτῶν και πολύ πριν ἀπὸ τον Μεσαίωνα, στην Δύση και πάλι και στο τέλος του 4ου αἰώνα, εἶναι ἤδη ο Διονύσιος ο Μικρός, συγγραφέας του γνωστοῦ ἔργου *Dionysiana*. Ο Διονύσιος ο Μικρός, ἀπὸ κοινού με τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, τον Ἰωάννη τον Σχολαστικό (565-577), ἐξέδωσε μίαν σειρὰ 85 κανόνων ταξινομημένων ὑπὸ τον ἀκόλουθο μοναδικὸ τίτλο: «*Οἱ μὲν ἅγιοι τοῦ Κυρίου μαθηταὶ και ἀπόστολοι ὀγδοήκοντα πέντε διὰ Κλήμεντος κανόνας ἐξέθεντο*». Ο χρόνος σύνθεσης της **Συλλογῆς των 85 Αποστολικῶν Κανόνων** δεν ἔχει προσδιοριστεῖ ἀκόμη με βεβαιότητα. Αὐτὸς συναρτάται με την ἐρμηνεία που δίδεται σε μίαν ἀμφιλεγόμενη φράση του τελευταίου κανόνα. Ὡς συνέχεια της ἀρίθμησης των βιβλίων της Ἁγίας Γραφῆς, ἀναφέρονται «οι *Διαταγές των Αποστόλων* [Δ 47] ἐκδιδόμενες σε 8 βιβλία για ἐσάς, τους ἐπισκόπους, ἀπὸ ἐμένα, τον Κλήμη, οι οποίες δεν πρέπει να γνωστοποιηθῶν σε ὅλους, λόγω των μυστικῶν που περιέχουν». (Ὡστόσο, ὡπως προαναφέρθηκε, γίνεται ολοένα και περισσότερο βέβαιο ὅτι οι Αποστολικοὶ Κανόνες συντάχθηκαν κατὰ την διάρκεια του 2ου και 3ου αι., καθώς ἤδη ἀρχισαν να μνημονεύονται και να ἀναφέρονται ἀπὸ τις ἀρχές του 4ου αι. [303 και ἐντεύθεν] και ὄχι ὡπως λαθεμένα ὑποστηρίζεται σήμερα στην Δύση, ἀπὸ το ἔτος 380, ἔτος κατὰ το οποίο συγκροτήθηκαν οι «Αποστολικὲς Διαταγές») [Δ 47]. Σήμερα,

μεταξύ των Ρωμαιο-Καθολικών είναι γνωστές ως «Αποστολικές Διαταγές» (380). Επιμελημένη από τον πάπα Αδριανό Α΄, η Συλλογή αυτή εστάλη το 774 στον Καρλομάγνο, ο οποίος ήταν υπεύθυνος για την ευρεία διάδοσή της. Καθώς δε εξέλειπαν άλλες ιταλόφωνες συλλογές, ιδιαίτερα η Quesnelliana και η Avellana, δεν είχε να ανταγωνιστεί παρά μόνον μία ισπανική συλλογή, έργο του Ισιδώρου Σεβίλλης, την Hispana (πριν από το 633). Αποκτώντας ολοκληρωμένη μορφή μέχρι το τέλος του 7ου αιώνα, αντιγράφηκε μαζί με τον νόμο των Βησιγόθων και, ενισχυμένη επομένως, γνώρισε και αυτή, επίσης, σημαντική διάδοση. Όλες αυτές οι *αρειανίζουσες* Κανονικές Συλλογές που επικράτησαν στην Δύση, αποκλείστηκαν από την αναδυόμενη όλο και περισσότερο ενσυνείδητα **Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας**, κυρίως από την εκκαθαριστική διαλογή της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου (691· επικυρωτικός κανόνας 2).

Στην **Ανατολή**, το **Σύνταγμα ή Νομοκάνονας σε Δεκατέσσερις Τίτλους (883)** απετέλεσε την πλέον σημαντική από τις Κανονικές Συλλογές αυτού του είδους, η οποία για μεγάλο χρονικό διάστημα δεν θεωρείτο έργο του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Φωτίου (κοιμηθείς το 886), καθώς στην πραγματικότητα προηγείτο και ήταν αρχαιότερη της εποχής του, δεδομένου ότι ο ίδιος συμπλήρωσε την πρώτη έκδοση (1555). Η πιο σημαντική διασκευή του «Συντάγματος» έγινε στα χρόνια του αυτοκράτορα Ηρακλείου (610-641) από κάποιον που υπέγραφε ως «Εναντιοφανής». Η Συλλογή αυτή προερχόμενη από ένα έργο του προηγούμενου βου αιώνα αναδιαμορφώθηκε μεταξύ του 629 και του 640. Ο άγνωστος συντάκτης του μετέφερε το νομικό υλικό του Γ΄ μέρους (που περιελάμβανε τις περί των εκκλησιαστικών ζητημάτων πολιτειακές διατάξεις από όλες τις νομικές συλλογές του Ιουστινιανού) στο α΄ μέρος, προσαρμόζοντας κατάλληλα το περιεχόμενό του σε αυτό, μετατρέποντάς το ουσιαστικά σε *νομοκάνονα**. Δεν προέβη σε αλλαγές στο β΄ μέρος (που περιελάμβανε το πλήρες κείμενο των ιερών Κανόνων), στο οποίο είχαν προ αυτού προστεθεί λίγα επιπλέον κανονικά κείμενα, και είναι ακριβώς αυτό το μέρος με τους ιερούς Κανόνες που κυρώθηκαν από τον 2ο κανόνα της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου (691). Αποτελεί μέχρι τα μέσα του 9ου αιώνα αντικείμενο αναθεωρήσεων και συμπληρώσεων μέχρι την οριστική και τελική του διασκευή από τον ιερό Φώτιο (883). Η πρωτοβουλία του Μεγάλου Φωτίου να συμπληρώσει το «[Corpus =] Σύνταγμα» με τους συνοδικούς κανόνες που προέκυψαν από την τελευταία αναθεώρησή του μέχρι και την τελευταία εκδούσα ιερούς κανόνες Τοπική ή Η΄ Οικουμενική Σύνοδο την εν Αγία Σοφία (879-880), χάρισε μία επίσημη Συλλογή των ιερών Κανόνων της Εκκλησίας αμέσως μετά το χρονικό πέρας έκδοσής τους, η οποία επικράτησε αυθεντικά τους επόμενους αιώνες στην Εκκλησία μέχρι σήμερα. Η Σύνοδος του **920** στην Κωνσταντινούπολη, υιοθετώντας την μόλις τότε πρόσφατη συλλεκτική πρωτοβουλία του Φωτίου, την καθιερώνει ως την επίσημη **Κανονική Συλλογή (Corpus Canonum) της Εκκλησίας** και έκτοτε παραμένει σε κανονική ισχύ τους επόμενους αιώνες μέχρι την σύγχρονη εποχή. Η σπουδαιότητα του εγχειρήματος αυτού δεν έγκειται μόνον στην μοναδική και χαρισματική προσωπικότητα του Μεγάλου Φωτίου ούτε τόσο στην προσθήκη ιερών κανόνων των νεώτερων συνόδων, καθώς και άλλοι είχαν προηγουμένως πράξει κάτι ανάλογο, αλλά στο γεγονός ότι ουσιαστικά προνόησε να διασώσει εντός του Εκκλησιαστικού χώρου στα τέλη του 9ου αιώνα τους *κανονικούς* Ιερούς Κανόνες (αποκλείοντας έτσι μελλοντικές συγχύσεις και αλλοιώσεις τους) και τις κανονικές παραδόσεις ακόμη και για δευτερεύοντα ζητήματα, και καθόρισε με την ολοκλήρωση του κανονικού αυτού έργου την μετέπειτα ιστορική πορεία της Εκκλησίας. Ο δε Μέγας Φώτιος λαμπρύνει το αγιολογικό στερέωμα της Εκκλησίας με τον χαρακτηριστικό πόθο του να επικρατεί

πάντοτε η ειρήνη στους κόλπους Της, όταν λέγει χαρακτηριστικά και σε συνοδικό πλαίσιο: «Ἡμεῖς αἰεὶ ὄντες τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εἰρήνης ἐρασταί»¹⁹⁹.

[Δ 54]. Τὸ *Corpus Canonum τῆς Ἐκκλησίας (883)*

Κατὰ τὸ ἔτος 883 (ἔτος συμπλήρωσης τοῦ «Συντάγματος εἰς 14 τίτλους» [2η ἔκδοση]) σχηματίσθηκε ὀριστικὰ τὸ *Corpus Canonum* (τὸ *Σῶμα Κανόνων*) τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ *corpus* αὐτὸ ἀπαρτίζεται ἀπὸ τοὺς:

- 1) Ἀποστολικὸς κανόνας
- 2) Κανόνες τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων
- 3) α. Κανόνες τῶν [8] Τοπικῶν Συνόδων, «ἐπισφραγισθέντων» ἐκ τοῦ κ. 2/Πενθέκτης
- 4) β. Κανόνες τῶν [2] Τοπικῶν, τῆς Πρωτοδευτέρας (861) καὶ τῆς ἐν Ἀγία Σοφία (879-880), Συνόδων
- 5) Πατερικὸς κανόνας.

Ἀποστολικοὶ κανόνες: **85**

Κανόνες τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων: **190**

Κανόνες τῶν Τοπικῶν Συνόδων: **321**

Πατερικοὶ κανόνες: **174**

Σύνολο: 770 Ἱεροὶ Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας

Στην συνέχεια, ἀπὸ τον 10ο ἕως τον 12ο αἰώνα συντάχθηκαν καὶ δημοσιεύθηκαν καὶ ἄλλοι *Νομοκάνονες*. Ακολουθῶς δε, ἀπὸ τον 12ο ἕως τον 18ο αἰώνα, συντάχθηκαν, συγκροτήθηκαν καὶ ἐκδόθηκαν καὶ ἄλλοι πιο ἐμπλουτισμένοι θεματικά Νομοκάνονες. Συγκεκριμένα, κατὰ την διάρκεια του 14ου αἰώνα, δύο ἐπιφανεῖς προσωπικότητες τῆς Θεσσαλονίκης, ἕνας μοναχὸς καὶ κανονολόγος, καὶ ἕνας νομικὸς καὶ δικαστὴς, ὁ Ματθαῖος Βλάσταρης (1280-1350) καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Ἀρμενόπουλος²⁰⁰ (1320-1383) ἀντίστοιχα, καθὼς καὶ ὁ Ἐμμανουήλ Μαλαξὸς (16ος αἰ.) καὶ πολλοὶ ἄλλοι, δημοσίευσαν συστηματικὲς συλλογές, στις οποίες οἱ ἐκκλησιακοὶ κανόνες ἦταν σαφῶς διαχωρισμένοι ἀπὸ τοὺς αυτοκρατορικοὺς νόμους με κριτικά καὶ ἐρμηνευτικά κείμενα καὶ σχόλια. Κάτω ἀπὸ αὐτὴν την ἐπιρροή, συντάχθηκαν Νομοκάνονες καὶ ἐκτὸς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ ἀπέκτησαν στο ἴδιο μοτίβο, μετὰ ἀπὸ ἐξωτερικὲς ἐπιδράσεις, καὶ ἄλλες Ἀνατολικὲς Ἐκκλησίες (ὅπως, ἡ Κοπτική, ἡ Μαρωνική, ἡ Νεστοριανική, ἡ Συριακὴ μονοφυσιτικὴ, κ.ά.). Ἡ ἀπόπειρα ἐδῶ νὰ γίνῃ ἀναφορὰ στους προαναφερθέντες κοπτικοὺς-αραβικοὺς κανόνες καθίσταται λίγο δυσχερὴς, ἐξαιτίας τῆς πολλαπλότητας καὶ τῆς ποικιλίας τῶν ἐκδοχῶν τῶν ὁμώνυμων συλλογῶν, οἱ οποίες ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα τον διασκορπισμὸ καὶ την διαίρεση τῶν Κανόνων. Ἡ ομάδα «κανόνων» ὑπὸ την ἐπιγραφή «127 κοπτικοὶ-αραβικοὶ κανόνες» συντίθεται ἀπὸ κείμενα που φαίνεται νὰ εἶναι ἐλληνικῆς προέλευσης, παρότι ἕνας μικρὸς ἀριθμὸς, μόνον εἴκοσι, ἐμφαίνονται σε

¹⁹⁹ *Πράξις Β'* τῆς Τοπικῆς ἢ Ἡ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῆς ἐν Ἀγία Σοφία (879-880), ἀμέσως μετὰ την ἀνάγνωση τῆς Ἐπιστολῆς του Πάπα Ἰωάννη του Ἡ' (872-882) πρὸς τον Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Φώτιο (†886).

²⁰⁰ Βλ. την Κανονικὴν Συλλογὴν του Κ. Ἀρμενόπουλου, «Οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες κατ' ἐπιτομήν (Epitome divinorum sacrorumque canonum)», ἐν *P. G.*, τ. 150, στ. 45Α-68Β.

αυτήν την γλώσσα. Το σύνολο αυτό μάς παραδόθηκε σε αραβική, κοπτική, αιθιοπική και συριακή μορφή. Σε ό,τι αφορά στην αραβική μορφή, οι κανόνες διαιρούνται σε δύο κατηγορίες υπό τους ακόλουθους τίτλους: «71 κανόνες των Αγίων Αποστόλων» και «56 κανόνες της αγίας Εκκλησίας, ειλημμένοι από τους Αγίους Αποστόλους και εκδιδόμενοι από τον άγιο Κλήμη Ρώμης». Κατά τον ίδιο τρόπο παρουσιάζονται εξίσου στις Αιθιοπικές Συλλογές χωρίς όμως καμμία προσθήκη ή αλλαγή.

Στην **Νομοκανονική Παράδοση** που δημιούργησαν εν συνόλω όλες οι παραπάνω χειρόγραφες και μετέπειτα έντυπες εκδόσεις των *Νομοκανόνων*, συμπεριλαμβάνονται ως καταληκτική χιονοστιβάδα όλων των προγενέστερων ποικίλων *Κανονικών και Νομοκανονικών Συλλογών*, αποκορυφωματικά, οι δύο καθιερωμένες ως επίσημες στην συνείδηση της Ορθοδόξου Εκκλησίας Κανονικές Συλλογές Ιερών Κανόνων: α) το Αθωνικό *Πηδάλιο* (1800) και β) το Αθηναϊκό *Σύνταγμα Ράλλη-Ποτλή* (1852-1859). Πράγματι, οι δύο τελευταίοι αιώνες (19ος-20ός αι.) έχουν να επιδείξουν στην καθ' ημάς Ανατολή συστηματικές Κανονικές Πηγές και Κανονικές Συλλογές, όπως είναι το *Πηδάλιο* (1800) και το *Σύνταγμα των Ράλλη και Ποτλή* (1852-59), ως αποκορύφωμα μιας χιλιετίας **Κανονοθεσίας**, που συνοψίζεται στο **Corpus Canonum της Εκκλησίας** (1ος-9ος αι. [883]) και μιας άλλης χιλιετίας, της δεύτερης χιλιετίας, εκείνης των *Κανονικών Υπομνημάτων και Κανονικής Ερμηνευτικής*, μιας χιλιετίας συστηματικής **Κανονολογίας** (10ος-20ός αι.), με συνθετική συγκρότηση *Κανονικών Συλλογών* που είχαν μεγάλη απήχηση στον Ορθόδοξο κόσμο ανά την Οικουμένη και εκτός αυτού. Οι δύο (2) αυτές Κανονικές Συλλογές έχουν αναλυτικότερα ως εξής.

Γ. ΟΙ ΔΥΟ (2) ΚΑΝΟΝΙΚΕΣ ΣΥΛΛΟΓΕΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Τὸ Ἀθωνικὸ Πηδάλιον (1800) καὶ τὸ Ἀθηναϊκὸ Σύνταγμα Ράλλη-Ποτλή (1852-59)

Καθ' ὅλη την διάρκεια της Β' χριστιανικής χιλιετίας προκλήθηκαν τρία (3) διαδοχικά κύματα ανάδυσης, χρήσης και (*χειρόγραφης και έντυπης*) έκδοσης των Ιερών Κανόνων, με τα εξής χαρακτηριστικά:

- α) των Κανονολόγων σχολιαστών του Μεσαίωνα με χειρόγραφα (11ος-14ος αι.)²⁰¹,
- β) των Δυτικών Εκδοτών Ιερών Κανόνων τύποις από χειρόγραφα (16ος-18ος αι.)²⁰², και
- γ) των *Κανονικών Συλλογών* και των κριτικών εκδόσεων στερεοτύποις από χειρόγραφα (19ος-20ός αι.)²⁰³.

Οι ιστορικά πρόσφατες εκδόσεις των Ιερών Κανόνων (**Κανονικές Συλλογές: Πηδάλιον-1800 και Σύνταγμα ΡΠ-1852/59**) έχουν τον τελευταίο εκδοτικό έλεγχο χειρογράφων μετά το *Συνοδικόν* του Βευεργίου (1672), που προηγείται κατά έναν αιώνα του *Πηδαλίου* (1800), δημιουργώντας ένα πρωτόλειο εκδοτικό εφελτήριο, από το οποίο εκπήδησαν όλες οι μεταγενέστερες Κανονικές Συλλογές και σύγχρονες εκδόσεις Ιερών Κανόνων κατά την διάρκεια των τελευταίων τριών αιώνων (19ος-

²⁰¹ Πρόκειται για τους γνωστούς κανονολόγους σχολιαστές Ιω. Ζωναρά, Θ. Βαλσαμόνα, Αλ. Αριστηνό, Ματθ. Βλάσταρη, Κων/νο Αρμενόπουλο, ως τους πιο αντιπροσωπευτικούς αυτής της χρήσης κανονικών και κανονολογικών χειρογράφων.

²⁰² Σε αυτούς ανήκουν αντιπροσωπευτικά οι δυτικοί εκδότες Φ. Μελάγχθων, Gr. Haloander, J. Tilius, G. Voellus, H. Justellus, G. Beveregius, καθώς και οι ορθόδοξοι εκδότες Σπ. Μήλιας, Αγάπιος Λεονάρδος, Χριστοφόρος Προδρομίτης, κ.ά.

²⁰³ Σε αυτές ανήκουν αντιπροσωπευτικά το *Πηδάλιον-1800*, το *Σύνταγμα ΡΠ-1852/59* και ο Joannou-1962/64.

21ος αι.). Να σημειωθεί μόνον εδώ ότι όλες σχεδόν οι αρχικές έντυπες εκδόσεις Ιερών Κανόνων μέχρι και τον 19ο αι., τον αιώνα του *Πηδαλίου* και του *Συντάγματος ΡΠ*, φέρουν ερμηνευτικά υπομνήματα και σημειώσεις (Commonitoria, Annotationes και Notae [Notitiae]) Οι μεταγενέστερες εκδόσεις, από τα μέσα του 19ου αι. μέχρι σήμερα (πρόσφατη έκδοση των Ιερών Κανόνων γενόμενη από την Αποστολική Διακονία-2019), εστιάστηκαν στην κριτική αποκατάσταση του πρωτοτύπου κειμένου των Ιερών Κανόνων και σε μεταφράσεις τους σε άλλες γλώσσες (συνολικά δέκα [10] μέχρι τα τέλη του 20ού αι.).

Οι «εκδοτικοί Πρόδρομοι» του *Πηδαλίου* (1800) και του *Συντάγματος ΡΠ* (1852-59)

Στο Αθωνικό *Πηδάλιο* και το Αθηναϊκό *Σύνταγμα* περιλαμβάνονται σαφώς οι ίδιοι και οι αυτοί Ιεροί Κανόνες της Α΄ χιλιετίας, συνοδευόμενοι για το μεν *Πηδάλιο* (1800) από τις ερμηνείες των δύο επίσημων ερμηνευτών του 18ου αι. Νικοδήμου του Αγιορείτου και Αγαπίου του Λεονάρδου, για δε το *Σύνταγμα ΡΠ* (1852-1859) των τριών επίσημων εξηγητών του 12ου αι. Ιωάννου του Ζωναρά, Θεοδώρου του Βαλσαμώνος και Αλεξίου του Αριστηνού, αντίστοιχα. Οι εκδόσεις των Ιερών Κανόνων στις δύο αυτές επίσημες Κανονικές Συλλογές της Β΄ χιλιετίας και οι ερμηνείες των ερμηνευτών αυτών, καθώς και άλλα κανονικά κείμενα, λήφθηκαν και συνεπικουρήθηκαν στην συγκρότησή τους από τέσσερα προγενέστερα συγγράμματα. Τα συγγράμματα αυτά, από όπου λήφθηκε η ύλη, η οποία απετέλεσε εν πολλοίς το περιεχόμενο των δύο αυτών Κανονικών Συλλογών είναι κατά βάση τέσσερα (4) και παρουσιάζονται παρακάτω.

Ωστόσο, πριν από τα τέσσερα αυτά συγγράμματα, τα οποία καλύπτουν έναν περίπου εκδοτικό αιώνα (1594-1686) προηγήθηκαν κάποιες εκδοτικές διεργασίες αποσπασματικών εκδόσεων των Ιερών Κανόνων, οι οποίες είναι αξιοπρόσεκτες και χρήσιμες για την μελέτη της εποχής των εκδόσεών τους. Πράγματι, από το 1521 (πρώτη έντυπη έκδοση Ιερών Κανόνων από τους Προτεστάντες) έως το 1787 (έντυπη έκδοση των Ιερών Κανόνων από τον ιερομόναχο Αγάπιο στην Βενετία, η οποία απετέλεσε την άτρακτο και το πρόπλασμα του *Πηδαλίου*), δηλαδή για δυόμιση περίπου αιώνες, είχαν αρχίσει στην Δύση (Γερμανία, Παρίσι και Οξφόρδη) οι έντυπες εκδόσεις των Ιερών Κανόνων. Οι έντυπες αυτές εκδόσεις ωστόσο γίνονταν κατ' επιλογήν, τουτέστιν ξεκίνησαν με τους Αποστολικούς Κανόνες πρώτα εκ μέρους των Προτεσταντών (Φίλιππος Μελάγχθων, το «Ελληνάκι» του Λουθήρου, Βιττεμβέργη 1521), εν συνεχεία με την έκδοση Κανόνων των Οικουμενικών Συνόδων εκ μέρους των Ρωμαιοκαθολικών, για να αντιτάξουν σε αυτούς συνοδικές αυθεντίες που απέρριπτε η Μεταρρύθμιση (Γρηγόριος Haloander [Αλοάνδρος], Νυρεμβέργη 1531, και συνέχισε ο Ιωάννης Tilius, Παρίσι 1540) και, κατά περίπτωση, των Κανόνων των Τοπικών Συνόδων και των Πατερικών Κανόνων (αν και όχι πάντοτε). Εν τούτοις, κατά την ίδια χρονική περίοδο, δεν υπήρξε ποτέ μέχρι τότε τύποις έκδοση Ιερών Κανόνων στον χώρο της Ανατολής, η οποία συνέχιζε ακόμη στο διάστημα αυτό να αναπαράγει την κληρονομηθείσα χειρόγραφη Κανονική παράδοση. Μετά από την εκδοτική αυτή δραστηριότητα έκδοσης των Ιερών Κανόνων των αρχών του 16ου αι., ακολουθούν με πιο επιμελημένη μορφή οι «εκδοτικοί πρόδρομοι» των δύο Κανονικών Συλλογών, ήτοι τα τέσσερα (4) συγγράμματα ολοκληρωμένων εκδόσεων των Ιερών Κανόνων της Α΄ χιλιετίας, οι οποίες συντελέστηκαν επί τη βάσει χειρογράφων. Όλες ανεξαιρέτως οι εκδόσεις των Ιερών Κανόνων της Α΄ χιλιετίας πραγματοποιήθηκαν στην Δύση και από Δυτικούς, οι οποίοι, κατά την διάρκεια του 16ου και του 17ου αι., ασχολήθηκαν με την έκδοσή τους, καθώς και με την μετάφρασή τους στα λατινικά. Ωστόσο, κατά την διάρκεια του 18ου αι., την σκυτάλη

των εκδόσεων των Ιερών Κανόνων ανέλαβαν ορθόδοξοι κανονολόγοι και σχολιαστές, βασιζόμενοι τόσο στις προηγηθείσες αυτές έντυπες εκδόσεις όσο και σε ανεύρετα μέχρι τότε χειρόγραφα Ιερών Κανόνων, όπως είναι ο ιερομόναχος Σπυρίδων Μήλιας («Νέα και δαψιλεστάτη Συλλογή»-1761), ο μοναχός Χριστοφόρος Προδρομίτης («Κανονικόν»-1800) και οι συντάκτες του Αθωνικού *Πηδαλίου* Αγάπιος Λεονάρδος και μοναχός άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης (1800). Το αυτό συνέβη και κατά την διάρκεια του 19ου αι. με την συγκρότηση της 6τομης περίφημης Κανονικής Συλλογής του Αθηναϊκού *Συντάγματος* από τους πανεπιστημιακούς καθηγητές Γ. Ράλλη και Μ. Ποτλή (1852-1859). Τα τέσσερα (4) λοιπόν προδρομικά συγγράμματα των ημετέρων εκδόσεων στην Ανατολή είναι τα εξής²⁰⁴:

1. Το *Jus Graecoromanum* του Leunclavius (1596).

Το έργο αυτό (ελληνιστί «Γραικο-Ρωμαϊκόν Νόμιμον») συστήθηκε από τον Ιωάννη Leunclavius [Λεουνκλάβιος (= Λεοντόνοχος)], αλλά εκδόθηκε μετά τον θάνατό του (1594), κατά το έτος 1596 στην Φρανκφούρτη και σε δύο τόμους (από τον Μ. Freherus), οι οποίοι περιέχουν το ελληνικό κείμενο των κανονικών κειμένων με λατινική μετάφραση. Τα κανονικά και εκκλησιαστικά κείμενα περιλαμβάνονται στον πρώτο τόμο. Αξιοσημείωτο είναι ότι στο έργο αυτό συμπεριλήφθηκε η «Ἐπιτομή» των Ιερών Κανόνων του Κωνσταντίνου Αρμενόπουλου (Θεσσαλονίκη 1345) και ανατυπώθηκε αυτούσιο στην Ελληνική Πατρολογία του J.-P. Migne (Παρίσι 1865)²⁰⁵.

2. Το σύγγραμμα *Bibliotheca Juris Canonici veteris* των Voellus-Justellus (1661).

Και το έργο αυτό απαρτίζεται από δύο τόμους με μια ποικιλία από κανονικά κείμενα, έχοντας ως συντάκτες του τους Γουλιέλμο Voellus [Βοέλλος] και Ερρίκο Justellus [Ιουστέλλος]. Περιέχουν σπουδαίες κανονικές πηγές, οι περισσότερες των οποίων (συλλογές και συνόψεις ιερών κανόνων) αποτελούν σε αυτό εκδόσεις των Ιερών Κανόνων. Απαρτίζεται από το ελληνικό κείμενο με λατινική μετάφραση, ενώ οι δύο τόμοι εκδόθηκαν αμφότεροι στο Παρίσι το 1661. Η κανονική αυτή συλλογή χρησίμευσε στην Δύση, σε μία εποχή μετά την Αντιμεταρρύθμιση (1545-1563), ως πολύτιμο βοήθημα για την έρευνα και την μελέτη των Ιερών Κανόνων της Α΄ χιλιετίας και των συναφών συγκείμενων Κανονικών Πηγών.

3. Το *Συνοδικόν του Βευεργίου* (1672).

Σταθμό στην ιστορία της έκδοσης των Ιερών Κανόνων αποτελεί το έτος 1672, έτος κατά το οποίο ο αγγλικανός θεολόγος Γουλιέλμος Beveregius προέβη στην έκδοση των Ιερών Κανόνων, γνωστή ως «Συνοδικόν» (Οξφόρδη 1672), με τις συναφθείσες σε αυτό Εξηγήσεις των τριών επισήμων Εξηγητών-Σχολιαστών του Μεσαίωνα Ιωάννου Ζωναρά, Θεοδώρου Βαλσαμώνα και Αλεξίου Αριστηνού. Το μνημειώδες αυτό σύγγραμμα σε δύο τόμους, με ελληνικό κείμενο και με λατινική μετάφραση, συνιστά ένα πλήρες Corpus-Σώμα Ιερών Κανόνων. Ο Βευεργίος είναι ο πρώτος που συνήγαγε σε ίδιο τύποις εκδοτικό έργο τους Ιερούς Κανόνες της Α΄

²⁰⁴ Βλ. Παύλου ΜΕΝΕΒΙΣΙΟΓΛΟΥ, Μητρ. Σουηδίας και πάσης Σκανδιναβίας, «Προλεγόμενα εις τούς τόμους 137 και 138 τῆς Ἑλληνικῆς Πατρολογίας τοῦ J.-P. Migne (Ἔκδοσις Ἀθηνῶν 1994)»-Ἀθήναι 1994, ἐν *P. G.*, τ. 137, σελ. ζ΄-λε΄. Αυτά περιλαμβάνουν μία σύνοψη της Ιστορίας των εκδόσεων των Ιερών Κανόνων (16ος-20ός αι.) αμέσως μετά τα πρώτα χρόνια της Τυπογραφίας (τέλη 15ου αι.) και ειδικότερα το πώς αυτοί κατέληξαν, δίκην *εκδοτικῆς χιονοστιβάδας*, να εκδοθῶν αυτόνομα στην Ελληνική Πατρολογία του J.-P. Migne (Παρίσι 1865) σε δύο πλήρεις τόμους τῆς, τούς τόμους 137 και 138.

²⁰⁵ Βλ. Κ. ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΥ, *Οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες κατ' ἐπιτομήν (Epitome divinarum sacrorumque canonum)*, ἐν *P. G.*, τ. 150, στ. 45Α-168C. Πβ. Κ. Πιτσάκη, «Εἰσαγωγή εις τὴν ἀνατύπωσιν τοῦ τόμου 150 τῆς Ἑλληνικῆς Πατρολογίας τοῦ J.-P. Migne (Κωνσταντῖνος Ἀρμενόπουλος)»-Ἀθήναι 2007, ἐν *P. G.*, τ. 150, σελ. θ΄-κα΄.

χιλιετίας με σύνολες τις ερμηνείες του Ζωναρά, του Βαλσαμόνα και του Αριστηνού, και όχι με μορφή επιτομής είτε των Ιερών Κανόνων είτε των ερμηνειών τους. Ωστόσο, η ιδέα της «συνέκδοσης» (*συναντιγραφής*) του κειμένου των Ιερών Κανόνων και των αντίστοιχων ερμηνειών των Εξηγητών κανονολόγων του Μεσαίωνα δεν προέρχεται από τον Βευερήγιο, αλλά απαντάται ήδη στο χειρόγραφο Τραπεζούντος ανωνύμου συμπλητού (έτος 1311). Έτσι, το *Συνοδικόν* του Βευερηγίου αποτελεί την πρώτη πλήρη έκδοση των Ιερών Κανόνων με τις αντίστοιχες ερμηνείες των τριών επίσημων Εξηγητών του 12ου αι. από τα ερμηνευτικά τους συγγράμματα των τριών αυτών επιφανών κανονολόγων (Ζωναρά [*Ἐξήγησις τῶν Ἱερῶν καὶ Θεῶν Κανόνων*]], Βαλσαμόνος [*Ἐξήγησις τῶν Ἱερῶν καὶ Θεῶν Κανόνων*]] και Αριστηνού [*Κανονικὴ Σύνοψις*]). Το *Συνοδικόν* του Βευερηγίου, ἔργο μνημειώδες και πολύτιμο, απετέλεσε την βάση της έκδοσης και άλλων μετέπειτα εκδόσεων, όπως αυτή του *Πηδαλίου* (1800), καθώς το αναφέρουν στα Προλεγόμενά τους οι δύο συντάκτες του, Αγάπιος Λεονάρδος και Νικόδημος Αγιορείτης²⁰⁶. Επίσης, η δομή του *Συνοδικού* με κατετημημένα κείμενα (κείμενο ενός κανόνα, ακολουθούμενο διακριτά και σε συστοιχία από τις εξηγήσεις του Ζωναρά, του Βαλσαμόνα και του Αριστηνού) υπαγόρευσε δομικά και την μεταγενέστερη έκδοση του Αθηναϊκού *Συντάγματος Ράλλη-Ποτλή* (1852-1859).

4. Το σύγγραμμα *Ecclesiae Graecae Monumenta* του Cotelierius (1677-1692).

Κατά τα έτη 1677-1686, ο J. B. Cotelierius [Κοτελέριος] προέβη στην έκδοση του μεικτού αυτού έργου συγκειμένου από τρεις τόμους και εκδόθηκε στο Παρίσι, περιέχον ελληνικό κείμενο με λατινική μετάφραση. Μετά τον θάνατο του Cotelierius (1686) προστέθηκε ακόμη ένας, τέταρτος τόμος, με επανέκδοση παλαιότερων κανονικών έργων (1692).

1. Το Αθωνικό Πηδάλιο (1800)²⁰⁷

«Ἰθύνεται μὲν πᾶσα ναῦς **πηδαλίῳ**,
Βίβλῳ δὲ ταύτῃ πᾶσα ἡ Ἐκκλησία».
(*Πηδάλιον*, «Εἰς τὴν *Βίβλον* ἱαμβικόν», σελ. μα΄).

«Ἐνα **πηδάλιο** ὑπάρχει γιὰ νὰ στρίβει·
ἂν τὸ κρατήσεις σταθερό, θὰ τσακιστεῖς στὰ βράχια»...
(*Ἅγιος Παῖσιος ὁ Ἀγιορείτης*).

«Ἐρέτην χρῆναι πρῶτα γενέσθαι, πρὶν **πηδαλίους** ἐπιχειρεῖν».
(*Ἀριστοφάνους, Ἰππῆς*, στ. 542).

²⁰⁶ *Πηδάλιον*, Αθήναι 1957, σελ. ιβ΄.

²⁰⁷ Βλ. *ΠΗΔΑΛΙΟΝ τῆς νοητῆς νηὸς τῆς Μίας, Ἁγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας*, ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες, ἐρμηνευόμενοι (ὑπὸ) Ἀγαπίου ἱερομονάχου [(Λεονάρδου) Ἀσημάκη] καὶ Νικοδήμου μοναχοῦ, [Λειψία 1800], Αθήναι, Ἀστήρ-Αλ. & Ε. Παπαδημητρίου, 132003, 789 σελ. Ἐπίσης, [μετάφραση στὰ ἀγγλικά, γενόμενη ἀπὸ τὸν D. Cummings] *THE RUDDER of the Orthodox Catholic Church*, Chicago, The Orthodox Christian Educational Society, 1957· New York, 1983, 1084 σελ. Πβ. *Kormchaia Kniga* (1649-1653) καὶ *Kniga Pravil* (1839) [στὰ ρωσικά]. Για μία αναλυτικὴ καὶ ἐμπεριστατωμένη μελέτη τοῦ *Πηδαλίου*, βλ. το ad hoc καὶ μοναδικό στο εἶδος τοῦ ἐγκριτοῦ ἔργο τοῦ Παύλου ΜΕΝΕΒΙΣΟΓΛΟΥ, Μητρ. Σουηδίας καὶ πάσης Σκανδιναβίας, *Τὸ Πηδάλιον καὶ ἄλλαι ἐκδόσεις ἱερῶν κανόνων κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα*, Θεσσαλονίκη-Κατερίνη, Ἐπέκταση (σειρά: Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη, ἀριθμ. 22), 2008, 547 σελ.

Οι Νομοκάνονες που συγκροτήθηκαν πριν από την άλωση της ΚΠόλεως πληρούσαν εν πολλοίς τις επιστημονικές προδιαγραφές συγκρότησης, αντιγραφής και πολλαπλασιασμού νομοκανονικών χειρογράφων. Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο μετά την άλωση και στα πρώιμα χρόνια της Οθωμανοκρατίας. Πράγματι, μελετώντας τις Κανονικές Συλλογές που παρήχθησαν τότε, επιβεβαιώνεται πόσο δίκαιο είχαν οι συντάκτες του Πηδαλίου, όταν έγραφαν στον Πρόλογο του *Πηδαλίου* τους ότι «δὲν ὑπεφέραμεν, ἀγαπητοί, νὰ βλέπωμεν εἰς πολλὰ πολλῶν πνευματικῶν χυδαιονομοκάνονα χειρόγραφα, κατακερματισμένους τοὺς θεῖους τούτους καὶ ἱεροὺς Κανόνας, νενοθευμένους, ψευδεπιγράφους, ἄλλους ἀντ' ἄλλων, καὶ τὰς ἐρμηνείας τῶν ἐξηγητῶν ἀντὶ τῶν κυρίως Κανόνων ἐκλαμβανομένας, καὶ τὸ χειρότερον, ὅτι καὶ τὰς ἐρμηνείας ταύτας περιέχοντα, διεφθαρμένας, παρεξηγημένας, καὶ ἀλλόκοτά τινα καὶ ἐσφαλμένα διδασκούσας»²⁰⁸. Ο ἅγιος Νικόδημος ὄντως συμεριζόταν ευρέως την ἄποψη που διατύπωσαν σύγχρονοί του μοναχοί, Ἀγιορείτες και μη, για την βελτίωση των *Κανονικῶν Συλλογῶν* και, ἔτσι, ανέλαβε την ιστορικά σημαντικότερη ευθύνη τῆς επαναφοράς του γνησίου και του πρωτοτύπου κειμένου. Η αναγωγή στις πρώτες εκκλησιο-κανονικές πηγές λειτούργησε ως η αφετηρία στην ἔρευνά του, η οποία περατώθηκε με επιτυχία χάρι στις ικανότητες και την κριτική δυνατότητα που είχε ο ἴδιος τῆς ἐπιλογῆς αυθεντικῶν πηγῶν, εντύπων και χειρογράφων. Ο Νικόδημος ἦταν ευρύτατα καταρτισμένος και ταυτόχρονα διακριτικά τολμηρός, καθὼς ἄρχισε να απορρίπτει τους πλαστούς και ἀπόκρυφους “κανόνες” και τις διαβεβλημένες Κανονικές Συλλογές, οι οποίες, ἀπὸ ἐπίδραση ενός νοσηροῦ ασκητικῶν πνεύματος των «συντακτῶν» τους, ἄρχισαν να μεταλλάσσουν τους Ἱεροὺς Κανόνες προς το αυστηρότερο και το απροσέγγιστο για τους πιστούς, δημιουργώντας ουσιαστικά μία ἄλλη μορφή εκκλησιολογίας και κανονολογίας. Η προσεκτική μελέτη του εμβληματικῶν ἔργου του, του *Πηδαλίου*, ἀποκαλύπτει ἀβίαστα ὅτι η σύγχρονη βιβλιογραφία και οι επιδερμικοί μελετητές του προβαίνουν σε ἓνα διαστρεφικό λάθος ἐρμηνείας του Νικοδήμου.

Ἐχει ὄντως ἀποδειχθεῖ ὅτι μπροστά στον ορυμαγδὸ των αντιγραφικῶν λαθῶν και τῆς νόθευσης των κανονικῶν κειμένων στην χειρόγραφη Νομοκανονική Γραμματεία διὰ μέσου των αἰῶνων και ἰδιαίτερα τῆς Β΄ χιλιετίας (στον χώρο και τον χρόνο τῆς Οθωμανοκρατίας, και λίγο πριν ἀπὸ την Ἄλωση τῆς ΚΠόλεως), οι συντάκτες του *Πηδαλίου* ἱερομόναχος Ἀγάπιος (Λεονάρδος) και μοναχός-ἅγιος Νικόδημος Ἀγιορείτης ἀνέλαβαν την πρωτοβουλία, δίπλα στην πλήρη ἐπίγνωση του Ἀγαπίου και κατόπιν συγκεκριμένης εισηγήσεως του Νικοδήμου²⁰⁹, να ἀποκαθάρουν την *κανονική χειρόγραφη* (και την προσφάτως τότε στον χώρο τῆς Ανατολῆς ἐναρξάμενη *ἐντυπη*) *παράδοση* και γραμματεία ἀπὸ την συνυπάρχουσα ἀντίστοιχη κίβδηλη και ἐπίσασκτη γραμματεία, η οποία παρεισέφρησε στους κόλπους τῆς γνήσιας, σφετεριζόμενη ὀνόματα ἁγίων και ἀντιποιούμενη την συνοδική αυθεντία των Ἱερῶν Κανόνων τῆς Α΄ χιλιετίας.

Τῆς συγκεκριμένης αὐτῆς καταστάσεως ὑπαρχούσης ευρέως, οι ως ἄνω ἐμπνευσμένοι συντάκτες του *Πηδαλίου* και ἀνυποχώρητα ἀποφασισμένοι τολμητίες να ἀνατρέψουν την καθεστηκυία *ἐπιμειξία γνησίων Κανόνων και νόθων*

²⁰⁸ Ὁπ. π., σελ. λβ΄.

²⁰⁹ Βλ. Μητροπολίτου Σουηδίας και πάσης Σκανδιναβίας Παύλου Μενεβίσογλου, *Το Πηδάλιον και ἄλλαι ἐκδόσεις Ἱερῶν Κανόνων κατὰ τον 18ον αἰῶνα*, Θεσσαλονίκη-Κατερίνη, ἐκδ. Ἐπέκταση (σειρά: «Νομοκανονική Βιβλιοθήκη», ἀριθμ. 22), 2008, σελ. 77-89 και 123-130. Στο ἔργο αὐτὸ ἐξετάζεται ἀναλυτικά τὸ πὼς ἀναδύεται ἡ ἱστορία τῆς συγγραφῆς του *Πηδαλίου*, ποια τα δεδομένα και τα στάδια τῆς σύνταξής του και, ἐν τέλει, διαφαίνεται ὅτι, ἐντὸς του *Πηδαλίου* και στην διακριτική του κριτική προς την θεολογική Δύση, ο ἅγιος Νικόδημος δεν διατύπωσε ρήσεις ἀντιδυτικῶν περιεχομένου. Η παρουσίαση ἐδῶ του *Πηδαλίου* βασίζεται στο ὁμώνυμο αὐτὸ ἔργο.

παρακανόνων, προχώρησαν σε σύνταξη και έκδοση της *Κανονικής Συλλογής του Πηδαλίου*, ερειδόμενοι σε δύο καίρια ερωτήματα και επιδιώκοντας να δώσουν εκκλησιο-κανονική απάντηση: **α)** Ποιο είναι το Σώμα των Ιερών Κανόνων (*Corpus Canonum*) της Εκκλησίας; και **β)** Δύνανται να ενταχθούν όλα τα κανονολογικά κείμενα της Β΄ χιλιετίας στο ως άνω *Corpus*; Για να απαντηθεί ειδικά το δεύτερο ερώτημα των αγιορειτών συντακτών, θα πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν το ιστορικό πλαίσιο και οι επιγενόμενες από την Άλωση ζυμώσεις.

Πράγματι, μέσα σε αυτήν την πολλαπλασιαστική πληθώρα και αναπαραγωγή των *επιμειγνυμένων* Κανονικών χειρογράφων, τόσο *κανονοθετικών της Α΄ χιλιετίας* όσο και *κανονολογικών της Β΄ χιλιετίας*, αναδύθηκε το ως άνω τεθέν διττό ερώτημα των συντακτών της νέας αυτής και για πρώτη φορά έντυπης *Κανονικής Συλλογής*, το οποίο έδωσε όντως έναυσμα δομικό, για να συνταχθεί κάτι πρωτότυπο, πρωτογενές και καινοφανές σε έντυπη τώρα μορφή, με κριτικό πνεύμα και σολομώντεια τόλμη, με το όποιο κόστος απέναντι σε αντιδράσεις του θεσμικού και συστημικού χώρου της Εκκλησίας. Και πράγματι, οι δύο συντάκτες του *Πηδαλίου* επιχείρησαν να το απαντήσουν μέσα από την ευθυτενή μελέτη των Κανονικών Πηγών και της ιστορικής τους συναφειακότητας, δίδοντας μία ξεκάθαρη και διαυγή απάντηση από την *προσωπική* τους πρωτοβουλία έκδοσης του *Πηδαλίου*, ότι τα κανονολογικά κείμενα της Β΄ χιλιετίας καλούμαστε να τα τιμούμε, αλλά αυτό χρειάζεται να γίνεται σαφώς με σολομώντεια διάκριση, καθώς η κανονολογική φερτή ύλη της Β΄ χιλιετίας ανήκει σε παραπόταμο του κανονοθετικού ποταμού της Α΄ χιλιετίας.

Είναι αλήθεια ότι πολλά πράγματα, τα οποία θεωρούνται ως αυτονόητα ή καθιερωμένα αλλά παρένθετα από ιστορικές καθηλώσεις και από *αιωνιστικές ιδιωτικές θεολογίες* («εξ αμελείας, ή εξ αγνοίας είτε ακόμη και εκ προθέσεως», κατά τον άγιο Νικόδημο), ανατρέπονται από την ενδελεχή μελέτη των Κανονικών Πηγών. Εν προκειμένω, αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει πρωταρχικά να διερευνηθεί ποιο θεωρεί ως *Corpus Canonum* (Σώμα των Ιερών Κανόνων) η Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας της Α΄ χιλιετίας. Αυτό πλέον το ανέδειξαν στην εποχή μας τόσο το *Πηδάλιο* όσο και οι κριτικές μελέτες και εκδόσεις που επακολούθησαν (1800-2020) σχετικά με αυτό το ζήτημα.

Το *Πηδάλιο*, στην διάρκεια της ιστορικής του διαδρομής (1800-2021), παραμένει πρωτοπόρο στο ζήτημα αυτό και η μοναδικά πληρέστερη και γνωστότερη *Κανονική Συλλογή Κανονοθεσίας και Κανονολογίας* ταυτόχρονα και μοναδική στο είδος της κατά την διάρκεια της Β΄ χιλιετίας, που συγκροτήθηκε και συντάχθηκε στον χώρο και τον χρόνο της Οθωμανοκρατίας, σε μια εποχή θεολογικών ζυμώσεων και θεολογικής ακμής, και συνισταμένη αναζήτησης της πατερικής αίγλης και διδασκαλίας, ύστερα από πολλές συζητήσεις που προηγήθηκαν στον ίδιο χώρο, καθώς για την εποχή του όντως το *Πηδάλιο* εντάσσεται στο πλαίσιο της Κανονικής ανανέωσης και αναγέννησης, που φθάνει και συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Ο άγιος Νικόδημος αποκαλύπτεται μέσα και από τις κριτικές μελέτες ότι διαδραματίζει σημαντικό και καθοριστικό ρόλο, καθώς δεν θέλει μόνον να αποκαταστήσει το κείμενο του *Corpus Canonum* της Εκκλησίας μετά από αιώνες αυθαίρετων επιχωματώσεων, αλλά, στοιχούμενος στην αποστολική και πατερική παράδοση, επικεντρώνεται στο πώς το κείμενο αυτό θα γίνει αποδεκτό και εύληπτο από τους πιστούς. Το εγχείρημα αυτό συνθέτει τόσο την ακαδημαϊκή διάσταση όσο και την ποιμαντική διάσταση ενός τέτοιου πολύπτυχου και επιτυχημένου εγχειρήματος²¹⁰.

²¹⁰ Βλ. Θεοδ. Ξ. ΓΙΑΓΚΟΥ – Άντ.-Αίμ. ΤΑΧΙΑΟΥ (†), *ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτη και Δωροθέου Βουλησμά. Τò Πηδάλιο και οί “περιπέτειές” του*, Αγία Νάπα [Κύπρος], έκδ. Πολιτιστική Ακαδημία «Άγιος Ἐπιφάνιος» & “ΚΥΠΡΗΣ”-Μυγδονία [Θεσσαλονίκη], 2020, 500 σελ., όπου διαφαίνεται ότι, εντός του *Πηδαλίου* και στην διακριτική του κριτική προς την θεολογική

Τοιουτοτρόπως, το *Πηδάλιον* αποτελεί ύστερη *Συλλογή Ιερών Κανόνων* της [Ορθόδοξης] Εκκλησίας που εκπονήθηκε στα τέλη του 18ου αιώνα από τους λόγιους αγιορείτες μοναχό και μετέπειτα Άγιο της Εκκλησίας Νικόδημο Αγιορείτη και ιερομόναχο Αγάπιο (Λεονάρδο), σε δημώδη γλώσσα της εποχής, και περιέχει παράθεση, ερμηνεία και «συμφωνία» των Ιερών Κανόνων, με σκοπό, όπως εξαγγέλλεται στο προοίμιο της Συλλογής, να ωφεληθούν [διαποιομαντικά] οι χριστιανοί. Σημειωτέον ότι στις εκτεταμένες υποσημειώσεις, οι δύο συντάκτες του ασχολούνται με πολλά σύγχρονα για την εποχή τους ζητήματα, που κάποιες φορές υπερβαίνουν το κείμενο του υπομνηματιζόμενου κανόνα. Πράγματι, πρόκειται για την μία και την επίσημη πρώτη από τις δύο Συλλογές των Ιερών Κανόνων της Ορθόδοξου Εκκλησίας (1800) – η ετέρα και δεύτερη χρονολογικά είναι η Κανονική Συλλογή *Σύνταγμα Ράλλη-Ποτλή* (1852-1859), όπως παρουσιάζεται παρακάτω.

Η σύνταξη του *Πηδαλίου* υπήρξε πόνημα του μοναχού και αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου από την Νάξο και του ιερομονάχου Αγαπίου Λεονάρδου από την Δημητσάνα. Η συγγραφή του, η οποία έγινε σύμφωνα με βάσιμες μαρτυρίες στην Καψάλα του Αγίου Όρους, άρχισε πιθανότατα στα τέλη του 1787/αρχές του 1788 και αποπερατώθηκε το 1790. Τότε υπεβλήθη προς έγκριση από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, προκειμένου να εκδοθεί. Η θεώρηση του *Πηδαλίου* ανετέθη στον λόγιο ιερομόναχο Δωρόθεο Βουλησμά, ο οποίος μετά από μακρά και λεπτομερή εξέταση, απεφάνθη με Εισηγητική του Έκθεση («Ανάκρισις»), τον Σεπτέμβριο του 1791, προς την Πατριαρχική σύνοδο, υπέρ της έκδοσης του *Πηδαλίου*. Η εκκλησιαστική έγκριση για την έκδοση του *Πηδαλίου* δόθηκε κατά πάσα πιθανότητα στα τέλη του 1793, επί πατριαρχίας Νεοφύτου του Ζ' (1η Μαΐου 1789-1η Μαρτίου 1794). Μετά την πατριαρχική έγκριση, ανετέθη από τους συγγραφείς η επιστασία της επιμέλειας της εκτύπωσης και γενικώτερα της έκδοσης του *Πηδαλίου* στον επίσης λόγιο αγιορείτη μοναχό Θεοδώρητο από τα Ιωάννινα, ο οποίος βρισκόταν από το 1795 στην Μολδαβία, αλλά σκόπευε να μεταβεί στην Λειψία, προκειμένου να εκδώσει δικά του συγγράμματα. Η αποστολή του χειρογράφου στην Μολδαβία έγινε κατά πάσα πιθανότητα το έτος 1798. Δυστυχώς, όμως, ο Θεοδώρητος, πέραν της επιστασίας, προχώρησε σε πολλές προσθαφαιρέσεις κειμένων και σχολίων στο *Πηδάλιο*, χωρίς την σύμφωνη γνώμη των συντακτών του, με αποτέλεσμα την δημιουργία πολλών παρερμηνειών και εκδοτικών προβλημάτων με αποτέλεσμα την προσωρινή διακοπή των σχέσεων των συντακτών μαζί του. Σήμερα, αυτές οι αυθαίρετες προσθαφαιρέσεις μάς είναι γνωστές και θα πρέπει αυτές σε μία νέα ριζική έκδοση, μαζί με τους απόκρυφους «Κανόνες» του Παραρτήματος, να αφαιρεθούν, για να αποκατασταθεί έτσι το αυθεντικό πρωτόλειο και αρχικό κείμενο των συντακτών του. Τελικά, μετά από πολλές καθυστερήσεις, το *Πηδάλιο* εξεδόθη στην Λειψία το 1800 σε 1000 (σύμφωνα με υποσημείωση του *Πηδαλίου*) ή 1430 (κατά τον Μανουήλ Γεδεών) αντίτυπα.

Πριν από την έντυπη έκδοσή του, το *Πηδάλιο* διασώζεται σε χειρόγραφη μορφή στην Ιερά Μονή Εσφιγμένου. Το υπ' αριθμ. 2273 (260) χειρόγραφο, το οποίο συνετάγη κατά πάσα πιθανότητα τον Απρίλιο του 1793, είναι το μόνο σωζόμενο γνωστό χειρόγραφο, το οποίο περιέχει το αρχικό κείμενο του *Πηδαλίου*, και στην πραγματικότητα είναι το κείμενο που παραδόθηκε προς έγκριση στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Σχετικά δε με την συμμετοχή συγγραφής των δύο συντακτών, παρά τις διάσπαρτες ενδείξεις και τους καθιερωμένους ισχυρισμούς ότι το *Πηδάλιο* αποτελεί

Δύση, ο άγιος Νικόδημος δεν διατύπωσε ρήσεις αντιδυντικού περιεχομένου. Βλ. επίσης στην ίδια προοπτική, *ΟΙ ΚΟΛΛΥΒΑΔΕΣ ΚΑΙ Ο ΔΩΡΟΘΕΟΣ ΒΟΥΛΗΣΜΑΣ. Τὸ ζήτημα τῆς «ἀνακρίσεως» τοῦ Πηδαλίου καὶ τοῦ Κανονικοῦ*, Ἀθῆναι, ἐκδ. Ἔρεισμα-Ἱερά Μονή Παναγίας Χρυσοποδαριτίσσης Νεζερῶν Ἀχαΐας (σειρά «Κολλυβαδική Γραμματεία», ἀριθμ. 3), 2020, 1051 σελ.

έργο μόνον του Νικοδήμου του Αγιορείτου, οι ιστορικές μαρτυρίες βεβαιώνουν για το ακριβώς αντίθετο. Συγκεκριμένα, στον τίτλο του Πηδαλίου αναφέρονται τα ονόματα Νικοδήμου του Αγιορείτου και Αγαπίου Λεονάρδου. Ακόμη και η αφιέρωση «τῇ Ἁγίᾳ τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ», που περιλαμβάνεται στο σώμα του *Πηδαλίου*, υπογράφεται από την «πεφιλημένη δυάδα», δηλαδή τον ιερομόναχο Αγάπιο και τον μοναχό Νικόδημο Αγιορείτη. Μαρτυρία για την συνεργασία των δύο ανδρῶν δίδει και ο μοναχός Θεοδώρητος, ο οποίος, στις προσθήκες που έκανε στο *Πηδάλιο*, ονομάζει κατ' επανάληψη τους συντάκτες «οι εξηγηταί» ή «οι ερμηνευταί» ή «οι μεταφρασταί». Παρόμοιους χαρακτηρισμούς αποδίδει στους συντάκτες και ο Πατριάρχης Νεόφυτος ο Ζ' σε γράμμα του κατά την δεύτερη πατριαρχία του (Αύγουστος 1802), αναφερόμενος στο ιστορικό της θεώρησης και της έκδοσης του Πηδαλίου. Και ακόμη, ο ιερομόναχος Ευθύμιος, βιογράφος του αγίου Νικοδήμου, αναφέρει επίσης σαφώς την συνύπαρξη και ευρεία συνεργασία του ιερομονάχου Αγαπίου και του μοναχού Νικοδήμου στην συγγραφή του *Πηδαλίου*.

Οι συντάκτες της περισπούδαστης αυτής Κανονικής Συλλογής των Ιερών Κανόνων, που ακούει στο κωδικό όνομα *Πηδάλιο*, υπήρξαν οι δύο αψάδελφοι αγιορείτες μοναχοί προερχόμενοι από τον ελλαδικό κορμό της Οθωμανοκρατούμενης Ελλάδος. Το *ποιητικό αίτιο* της συγκρότησης και συγγραφής του *Πηδαλίου* υπήρξε ο **ιερομόναχος Αγάπιος (Ασημάκης) Λεονάρδος**, ο οποίος γεννήθηκε στην Δημητσάνα το 1740. Ο ιερομόναχος Αγάπιος ήταν διαπρεπής λόγιος κληρικός και εκκλησιαστικός συγγραφέας, και έμαθε τα εγκύκλια γράμματα στην πατρίδα του, στην Σχολή Φιλοσόφου, που βρισκόταν κοντά στην γενέτειρά του και αργότερα στην Τρίπολη, όπου παρακολούθησε τα μαθήματα του ιεροδιδασκάλου Παρθενίου. Το 1759, σε ηλικία μόλις 19 ετών, αναχώρησε για την Κωνσταντινούπολη με απώτερο σκοπό του ταξιδιού του το Άγιο Όρος, όπου δίδασκε τότε ο Ευγένιος Βούλγαρις στην Αθωνιάδα Ακαδημία. Τελικά όμως κατέληξε στην Σμύρνη, όπου σπούδασε στην τότε Ευαγγελική Σχολή. Στην συνέχεια, εκάρη μοναχός και έλαβε το όνομα Αγάπιος. Ίδρυσε το 1764 μαζί με τον συμπατριώτη του λόγιο Ιερομόναχο Γεράσιμο Γούνα, την Σχολή της Δημητσάνας, που, κατά την πρώτη περίοδο της, λειτούργησε ως το 1770. Το έτος αυτό ξέσπασαν στην Πελοπόννησο μεγάλοι διωγμοί και άγρια τρομοκρατία ως αντίποινα για την συμμετοχή των ελληνικών πληθυσμών στο κίνημα του Ορλώφ. Πλήθος Τουρκαλβανών διέτρεχαν τον Μοριά, λεηλατώντας και ερημώνοντάς τον. Ανάμεσα στις πόλεις που καταστράφηκαν τότε ήταν και η Δημητσάνα, η Σχολή της οποίας έκλεισε και ο Αγάπιος κατέφυγε στην Ζάκυνθο, ενώ ο Γεράσιμος στην Σμύρνη. Από την Ζάκυνθο ο Αγάπιος πέρασε στην Πάργα, όπου και δίδαξε. Το 1780, όταν στην Πελοπόννησο αποκαταστάθηκε σχετική ηρεμία, επέστρεψε στην Δημητσάνα και ανέλαβε πάλι τα διδακτικά του καθήκοντα στην ανασυσταθείσα Σχολή της. Τον επόμενο χρόνο τον κάλεσαν να αναλάβει την διεύθυνση της Ευαγγελικής Σχολής στην Σμύρνη, αλλά και στην θέση αυτή δεν παρέμεινε για μεγάλο χρονικό διάστημα. Μεταξύ των ετών 1783 και 1786 επισκέφθηκε τους Αγίους Τόπους. Έκτοτε, το Ιεραποστολικό έργο έγινε ο κύριος σκοπός της ζωής του. Στην Βενετία, όπου είχε μεταβεί, τύπωσε εντύποις από χειρόγραφα τους Ιερούς Κανόνες (1787), και με αυτό το *Βιβλίο Κανόνων (Συλλογή απάντων των Ιερών και Θείων Κανόνων των τε αγίων Αποστόλων, και Οικουμενικών Συνόδων, άμα δε και Τοπικών συν τούτοις και των λοιπών αγίων Πατέρων των κατ' ιδίαν οροθητησάντων, και υπό Συνόδων Οικουμενικών ή τοπικών θεωρηθέντων)* μετέβη στο Άγιο Όρος, όπου συνάντησε τον μοναχό Νικόδημο και με βάση αυτό, συγκρότησαν μαζί το *Πηδάλιο* (1800). Επισκέφθηκε κατά καιρούς την Θεσσαλία, την Μακεδονία, την Θράκη, το Άγιο Όρος, την Μικρά Ασία, Παλαιστίνη, Αραβία, Αίγυπτο, Ήπειρο, Πελοπόννησο, και διάφορα νησιά, κάτι αντίστοιχο που έκανε και ο ισαπόστολος άγιος Κοσμάς ο

Αιτωλός. Το 1812 επέστρεψε στην Σχολή της γενέτειρας του, έπειτα αποσύρθηκε στο Ἄργος, όπου και εκοιμήθη. Η παρακαταθήκη που άφησε ήταν μεγάλη με πολλά βιβλία με τα πιο γνωστά από αυτά να είναι οι *Ασματικοί ύμνοι* (Τεργέστη), *Ευχαί διάφοροι*, καθώς και, ως συνεκδότης, η περίφημη Κανονική Συλλογή *Πηδάλιον*.

Ο έτερος συντάκτης του Πηδαλίου, ο **μοναχός και Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης** γεννήθηκε στην νήσο Νάξο στις 6 Ιουνίου 1749. Ακολούθησε σπουδές στην Σχολή του Αγίου Γεωργίου στην Νάξο και μετέπειτα στην Σμύρνη, στην Ευαγγελική Σχολή της Ιωνικής μεγαλοπόλεως, όπου, εκτός από την θεολογική επιστήμη, η μόρφωσή του περιελάμβανε και άλλες επιστήμες, όπως η φιλοσοφία, η ιατρική, η αστρονομία, καθώς και στρατιωτικές και οικονομικές σπουδές. Εκτός από τα ελληνικά, γνώριζε γαλλικά, ιταλικά και λατινικά. Το 1770, όταν επέστρεψε από την Σμύρνη, εργάστηκε για μια πενταετία ως γραμματέας της Ι. Μητροπόλεως Παροναξίας. Ο Νικόλαος λάτρευε τον μοναχικό βίο, καθώς και η μητέρα του ήταν μοναχή στην Νάξο, και έπειτα από γνωριμία του με διάφορους μοναχούς του Αγίου Όρους, όπως ο Άγιος Μακάριος (Νοταράς) Κορίνθου, η επιθυμία του να γίνει μοναχός γιγαντώθηκε. Το 1775 πήγε στην Μονή Διονυσίου και εκάρη μοναχός με το όνομα Νικόδημος. Ως μοναχός ήταν πολύ δραστήριος και είχε ως εργόχειρό του την ευρέως διαδεδομένη μέχρι τότε αντιγραφή χειρογράφων κωδίκων. Συνέταξε μεγάλο αριθμό βιβλίων και συγγραμμάτων με κυριότερα έργα: *Ο Κήπος Χαρίτων*, το *Νέον Μαρτυρολόγιον*, το *Εορτοδρόμιον*, ο *Συναξαριστής*, το *Έξομολογητάριον*, καθώς και το *Πηδάλιον*, και κρατούσε επαφές με πολλούς λογίους της εποχής εκείνης. Αποτέλεσε προεξάρχουσα μορφή του θεολογικού κινήματος των Κολλυβάδων, μοναχών δηλαδή που υποστήριζαν ότι τα μνημόσυνα των κεκοιμημένων πρέπει να γίνονται το Σάββατο, και όχι τις Κυριακές, διασφαλίζοντας τα αναστάσιμα προνόμια της Κυριακής, ή τις Δεσποτικές εορτές. Για αυτόν τον λόγο, εκδιώχθηκε και ταπεινώθηκε έπειτα από την συνοδική καταδίκη τους από το Οικουμενικό Πατριαρχείο το 1776. Επίσης, ήταν σφοδρός πολέμιος της εκκοσμίκευσης της Εκκλησίας και της αλλοίωσης της ορθόδοξης ασκητικής παράδοσης. Εκοιμήθη την Τετάρτη 14 Ιουλίου του 1809, σε ηλικία 60 ετών στο κελλί των Σκουρταίων, στις Καρυές του Αγίου Όρους. Η Ορθόδοξη Εκκλησία τον κατέταξε στο Αγιολόγιο της 150 χρόνια μετά, στις 31 Μαΐου 1955 και η μνήμη του εορτάζεται στις 14 Ιουλίου.

Σχετικά δε με το ίδιο το κανονικό έργο, η *Κανονική Συλλογή του Πηδαλίου* ακολουθεί την πάγια τάξη της *ομοειδούς κατάταξης των παλαιότερων κανονικών Συλλογών της Β΄ χιλιετίας* (και όχι της *χρονολογικής ιεράρχησης της Α΄ χιλιετίας*) και διαρθρώνεται ως εξής: Την πρώτη θέση καταλαμβάνουν οι 85 **Αποστολικοί Ιεροί Κανόνες** (σελ. 1-117). Ακολούθως, παρατίθενται οι **Κανόνες των επτά Οικουμενικών Συνόδων** (σελ. 118-342). Μετά τους κανόνες των Οικουμενικών Συνόδων, έπονται οι **Κανόνες των Τοπικών Συνόδων**, οι οποίοι στο *Πηδάλιο* περιλαμβάνονται με διαφορετική από την γνωστή σειρά (σελ. 343-542). Πράγματι, οι συντάκτες του Πηδαλίου, ειδικά για τους κανόνες της Τοπικής Συνόδου της Καρθαγένης και παρά την συνήθη πρακτική, εγκατέλειψαν το μέχρι τότε εν χρήσει κείμενο των πρακτικών-κανόνων της Συνόδου και προέβησαν σε αναδιατύπωσή τους, παραλείποντας τα πρακτικά και ορισμένα ιστορικά κείμενα και κανόνες, συνενώνοντας κάποιους άλλους, σχηματίζοντας νέους και, τέλος, χρησιμοποιώντας νέα αρίθμηση. Συγκεκριμένα περιέλαβαν στο Πηδάλιο διπλή αρίθμηση, δηλαδή την δική τους με ελληνικούς (αλφαβητικούς) αριθμούς-χαρακτήρες και την καθιερωμένη των παλαιότερων εξηγητών (με αραβικούς αριθμούς). Στην συνέχεια, τίθενται οι **Πατερικοί Ιεροί Κανόνες**, οι επικυρωμένοι από τον 2ο κανόνα της Πενθέκτης Οικουμενικής συνόδου της εν Τρούλλω-691 (σελ. 543-697). Στο τέλος και εν πολλοίς σε Παράρτημα, και αμέσως μετά τους εγκεκριμένους Πατερικούς Κανόνες,

παρατίθενται και οι «μη κεκυρωμένοι» (sic), όπως καθιερώθηκε να λέγονται, “κανόνες” Ιωάννου του Νηστευτού, Νικηφόρου του Ομολογητού και Νικολάου του Γραμματικού, καθώς και η επιστολή περί συμφωνίας του Κωνσταντινουπόλεως Ταρασίου (σελ. 697-738). Είναι σημαντικό να διευκρινιστεί στο σημείο αυτό ότι οι παραπάνω “κανόνες” θεωρούνται κατά πολλούς χρήσιμα «κανονικά» κείμενα και μνημεία εκκλησιαστικής κανονολογίας, διότι εκτιμάται ότι απηχούν την αρχαία παράδοση και διασώζουν παλαιά εκκλησιαστική πράξη, κάτι που αμφισβητείται από την σύγχρονη επιστημονική έρευνα, όπως θα διαφανεί αμέσως παρακάτω (κεφάλαιο Ε', *Οι Παρακάνονες*). Σε καμμία περίπτωση όμως δεν αποτελούν κανόνες της Α' χιλιετίας και της Ορθοδόξου Εκκλησίας σήμερα.

Το Πηδάλιον περιλαμβάνει το πρωτότυπο *Κείμενο των Ιερών Κανόνων* (κανονοθεσία), καθώς και την *Ερμηνεία* τους (κανονολογία) στην απλή ελληνική (δημώδη και καθομιλούμενη γλώσσα της εποχής), «προς κατάληψιν των απλουστέρων». Οι συγγραφείς αναφέρουν, εν προκειμένω, ότι αντέγραψαν το κείμενο «εκ των βιβλίων των ιερών Πανδεκτών», εννοώντας βέβαια το «Συνοδικό» (Pandectae Canonum) του αγγλικανού Βευεργίου (Guilielmus Beveregius), το οποίο εξεδόθη το 1672 στην Οξφόρδη σε δύο τόμους. Θα πρέπει να επισημανθεί, ωστόσο, ότι οι συντάκτες του Πηδαλίου δεν μετέγραψαν πάντοτε ολόκληρο, αυτολεξεί, το ελληνικό κείμενο των ιερών Κανόνων από την παραπάνω έκδοση. Αντιθέτως, σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως αυτή της Τοπικής Συνόδου της Καρθαγένης (419) ή της Τοπικής Συνόδου της Σαρδικής (343), προχώρησαν σε αναδιάρθρωση και ανασύνταξη του κειμένου των Κανόνων. Οι συγγραφείς διαφοροποιούνται ακόμη και ως προς την αρίθμηση των Ιερών Κανόνων της έκδοσης του *Συνοδικού*, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν δίδουν έμφαση σε αυτό.

Η *Ερμηνεία των Ιερών Κανόνων* γίνεται στην απλή ελληνική «δια τους απλοϊκούς και ασόφους». Οι συγγραφείς, προκειμένου να δώσουν την πληρέστερη ερμηνευτική προσέγγιση του κειμένου των ιερών Κανόνων, ανατρέχουν στους έγκριτους εξηγητές του 12ου αιώνα, Ιωάννη Ζωναρά και Θεόδωρο Βαλσαμόνα, και σπανιότερα στον Αλέξιο Αριστηνό. Εν τούτοις, δεν αρκούνται στην απλή παράθεση των γνωμών των ανωτέρω εξηγητών, δεν κάνουν απλή μετάφραση ή παράφραση των λεγομένων τους, αλλά προβαίνουν σε νέα συνοπτική διατύπωση του περιεχομένου της ερμηνείας τους. Στο Πηδάλιο βρίσκονται ακόμη σταχυολογημένες εξηγήσεις και άλλων συγγραφέων, όπως του Ματθαίου Βλάσταρη, του Ιωσήφ του Αιγυπτίου, του Ιωάννη Αντιοχείας και του Ιωάννη Σχολαστικού.

Ως προς την *Συμφωνία των ιερών Κανόνων*, στο Πηδάλιο διακρίνουμε δύο περιπτώσεις. Στην πρώτη περίπτωση, παραπλεύρως προς το κείμενο κάθε κανόνα, «παρασημειούνται» οι υπάρχοντες συναφείς ή σύμφωνοι κανόνες, κανόνες δηλαδή με το ίδιο ή παρεμφερές περιεχόμενο. Πρόκειται, ωστόσο, εδώ μόνον για τους Αποστολικούς, Συνοδικούς και συνοδικά επικυρωμένους Πατερικούς κανόνες. Στην δεύτερη περίπτωση, σε ξεχωριστή παράγραφο, η οποία φέρει την επιγραφή «συμφωνία», γίνεται σύντομη ανάπτυξη των συναφών, προσομοίων και συμφώνων κανόνων. Στην περίπτωση αυτή, η συμφωνία επεκτείνεται και στους κανόνες που δεν έχουν επικυρωθεί από Οικουμενική Σύνοδο, καθώς και στις αντίστοιχες διατάξεις του Ρωμαιο-Βυζαντινού δικαίου.

Στις *Υποσημειώσεις του Πηδαλίου* λαμβάνονται υπ' όψιν οι ερμηνείες των τριών επισήμων εξηγητών, Ιωάννου Ζωναρά, Θεοδώρου Βαλσαμόνος και Αλεξίου Αριστηνού, καθώς και πληθώρα άλλων, κανονικών και μη, συγγραμμάτων. Οι υποσημειώσεις, πάντοτε στην απλή ελληνική, όπως και η *ερμηνευτική των Κανόνων* (κανονολογία), περιλαμβάνουν πλήθος παρατηρήσεων και σχολίων από τις γνώσεις και την εμπειρία των συντακτών του και δη του Νικοδήμου του Αγιορείτου.

Παρέχουν πολύτιμες και ενδιαφέρουσες πληροφορίες για το κείμενο και την ιστορία των Κανόνων, δεν είναι όμως ισοδύναμες και ισόκυρες με αυτούς.

Οι **Κειμενικές πηγές**, από τις οποίες οι συντάκτες άντλησαν το υλικό για την συγγραφή και συγκρότηση του Πηδαλίου, διακρίνονται σε κανονικές (εκδόσεις και συλλογές ιερών Κανόνων) και νομικές (κείμενα της Ρωμαιο-Βυζαντινής νομοθεσίας). Μεταξύ των πρώτων, εκτός από το προαναφερθέν *Συνοδικό* του Βευερηγίου, συγκαταλέγονται και το *Jus Graecoromanum* του Johannes Leunclavius, επίσης κανονική Συλλογή σε δύο τόμους, που εξεδόθη το 1596 στην Φραγκφούρτη, η *Εξήγησις των Ιερών και Θείων Κανόνων* του Θεοδώρου Βαλσαμώνος, που εξεδόθη στο Παρίσι το 1620, και περιελάμβανε και τα δύο μέρη του «Συντάγματος εις δεκατέσσερας τίτλους», της αρχαιότερης και πληρέστερης Συλλογής Ιερών Κανόνων [Corpus Canonum] (883), τα πρακτικά των συνόδων του Severinus Binius (Concilia generalia et provincialia, graeca et latina), που εξεδόθη στο Παρίσι το 1636 σε εννέα τόμους, η έκδοση των Voellus-Justellus, *Bibliotheca juris canonici veteris*, εκδοθείσα στο Παρίσι το 1661 σε δύο τόμους, η *Νέα και δαμιλεστάτη Συλλογή* του ιερομονάχου Σπυρίδωνος Μήλια, που εξεδόθη στην Βενετία το 1761/1762 σε δύο τόμους, καθώς και η κανονική «Συλλογή» του ιερομονάχου Αγαπίου Λεονάρδου, που εξεδόθη στην Βενετία το 1787 και που απετέλεσε την βάση σύνθεσης του Πηδαλίου. Όσον αφορά στις νομικές πηγές του Πηδαλίου, αναφέρονται ο «Πανδέκτης [ἢ Δίγιστα]» (Pandectae/Digesta), ο «Κώδιξ» (Codex), οι «Εἰσηγήσεις» ἢ τα «Ἴνστιτούτα» (Institutiones), καθώς και οι «Νεαρές» (Novellae) του Ιουστινιανού (527-565) και του Λέοντος Στ΄ του Σοφού (866-912). Παράλληλα με τα εκδοθέντα μέχρι τότε έντυπα έργα, οι συγγραφείς του Πηδαλίου κατά την σύνταξή του έλαβαν υπ' όψιν πλειάδα κανονικών και κανονολογικών χειρογράφων από τις βιβλιοθήκες του Αγίου Όρους.

Οι **Εκδόσεις του Πηδαλίου** στους τρεις αιώνες κυκλοφορίας του, από τον 19ο αιώνα μέχρι σήμερα, είναι πολυάριθμες. Ως γνωστόν, η πρώτη έκδοσή του έγινε στην Λειψία το 1800, «ἐπιστασία καὶ ἐπιμελεία τοῦ εὐτελοῦς ἐν ἱερομονάχοις Θεοδωρήτου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων». Η δεύτερη έκδοση έγινε στην Αθήνα το 1841 από τον Κωνσταντίνο Γκαρπολά του Ολυμπίου. Ακολουθεί η τρίτη έκδοση στην Ζάκυνθο το 1864 από τον Γεώργιο Ραφτάνη τον Ηπειρώτη. Οι επόμενες δύο εκδόσεις –τέταρτη και πέμπτη– έγιναν στην Αθήνα, η τέταρτη στα τέλη του 19ου αιώνα από τον Αντώνιο Γεωργίου και η πέμπτη στις αρχές του 20ού αιώνα από τον Ιωάννη Νικολαΐδη Κεσίσογλου του Καισαρέως. Σπουδαίες και άρτιες εκδόσεις του Πηδαλίου κατά την διάρκεια του 20ού αιώνα θεωρούνται στην Αθήνα των αδελφών Παπαδημητρίου (1957, 1970, 1976, 1982, 1990, 1993, 1998, 2003) και στην Θεσσαλονίκη του Βασιλείου Ρηγοπούλου (1982, 1987, 1991, 1998, 2003, 2016).

Παρά το γεγονός ότι το Πηδάλιο γνώρισε πολλές εκδόσεις, οι **Μεταφράσεις** του περιορίζονται μόνο σε δύο, στα ρουμανικά και στα αγγλικά. Η πρώτη έγινε στα μέσα του 19ου αιώνα (1844) από τον μητροπολίτη Μολδαβίας Βενιαμίν Costachi. Την μετάφραση, πριν από την έκδοσή της, επεξεργάστηκε και ο πρωτοσύγκελος Νεόφυτος Scriban. Η δεύτερη έγινε στα μέσα του 20ού αιώνα (¹1957 και ²1983) στα αγγλικά από τον D. Cummings στο Σικάγο. Για την συγκεκριμένη μετάφραση χρησιμοποιήθηκε το κείμενο της έκδοσης του Πηδαλίου (Αθήνα 1908), ενώ την επιμέλεια της έκδοσης ανέλαβε η «Ορθόδοξη Χριστιανική Εκπαιδευτική Εταιρεία». Στο ίδιο χρονικό διάστημα, έχουν γίνει απόπειρες μετάφρασης του Πηδαλίου στα ρωσικά και τα αραβικά. Ειδικότερα, σημαντική προσπάθεια μετάφρασης του Πηδαλίου στα ρωσικά αποτελεί η κανονική συλλογή *Kniga Pravil* (= Βιβλίο Κανόνων), η οποία εκδόθηκε το 1839 (με επανεκδόσεις της το 1843 και το 1862) με απόφαση της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ρωσίας, ύστερα από πρόταση του μητροπολίτου Μόσχας Φιλαρέτου (1821-1867). Σκοπός του εν λόγω εγχειρήματος

ήταν να τεθεί σε χρήση κανονική συλλογή που να περιέχει το πλήρες κείμενο των ιερών Κανόνων, σε αντίθεση προς την μέχρι τότε χρησιμοποιούμενη κανονική Συλλογή *Kormazja Kniga* (πρώτη έκδοση 1650/1653), η οποία περιελάμβανε κατά βάση την «σύνοψη» των Ιερών Κανόνων μεταφρασμένη, παραλείποντας το ελληνικό πρωτότυπο κείμενο. Για το ελληνικό κείμενο που συμπεριελήφθη στην *Kniga Pravil*, ελήφθησαν υπ' όψιν κατά κύριο λόγο το *Συνοδικό* του Βευεργίου²¹¹ και το *Πηδάλιο*. Η επίδραση όμως της έκδοσης του *Πηδαλίου* στην σύνταξη της *Kniga Pravil* είναι ισχυρότερη και εμφανέστερη σε δύο τουλάχιστον περιπτώσεις: 1) Στην περίπτωση του κανόνα της Συνόδου της Κωνσταντινουπόλεως (394) επί Νεκταρίου, και 2) στην περίπτωση των κανόνων της Τοπικής Συνόδου της Καρθαγένης (419). Η παράθεση, η διαίρεση και η εν γένει διατύπωση πολλών κανόνων σε συντετμημένη μορφή, αποτελεί πιστή αντιγραφή από το *Πηδάλιο*²¹².

Δ 55.

ΠΗΔΑΛΙΟΝ [τῶν Ἁγίου Νικοδήμου καὶ Ἱερομονάχου Ἀγαπίου] (1800)
(Περιεχόμενα)

	σελ.
1) Οἱ Ἀποστολικοὶ Κανόνες	1-117
2) Οἱ Κανόνες τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων	118-342
3) Οἱ Κανόνες τῶν Τοπικῶν Συνόδων	343-542
4) Οἱ Πατερικοὶ Κανόνες	543-697
<hr/>	
[5] Οἱ ἐκτὸς <i>Corpus Canonum</i> «κανόνες»] (σὲ Παράρτημα)	698-738
6) Περὶ συγγενείας	739-757
7) Τύποι κανονικῶν γραμμάτων	757-762
8) Ἕνας ἀλφαβητικὸς κατάλογος (Index)	767-789

Ἕνας μελετητής, ἀκόμη και ὁ πλέον ἀνύποπτος, μέσα ἀπὸ τις προαναφερθεῖσες ιστορικο-κριτικές μελέτες γιὰ τὴν πρώτη ιστορικά ἐντυπη Κανονικὴ Συλλογή, ἔχει ἓνα σταθερὸ πανόραμα γνώσης και γνωριμίας γιὰ τὴν ἀνάδυση τοῦ *Πηδαλίου* στους κόλπους τῆς Κανονικῆς Παράδοσης τῆς Ἐκκλησίας, καθὼς και τους λόγους που το κατέστησαν τὴν πιο καταξιωμένη *Κανονικὴ Συλλογή* στους κόλπους τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας τῆς ἐποχῆς μας. Ἀναντίρρητα, ὁ ἅγιος Νικόδημος, ὅπως διαφαίνεται και μέσα ἀπὸ τὸ *Πηδάλιο* και τις *Ἐπιστολές* του, ἐπερεΐδεται τόσο στὴν ιερολογία ὅσο και τὴν ιεροπραξία με τρόπο ἀταλάντευτα ἐκκλησιακό, με δύναμη και καθαρότητα πνεύματος και βλέμμα κριτικό, με «αδιάπτωτη φωτογραφικὴ μνήμη», γεγονός που τον καθιστᾷ ὄχι ἀπλῶς ἓναν ἐξαιρετο φιλόλογο-μελετητὴ-ερμηνευτὴ, ἀλλὰ προπάντων ἓναν θεολόγο που ὀρθοτομεῖ τὸν λόγο τῆς Κανονικῆς Παραδόσεως και παραδίδει στὴν Ἐκκλησία και τὸ πλήρωμά Της αὐτὸ που χρειάζεται, γιὰ να εὐθυπλοεῖ με ἀσφαλές *πηδάλιο* στὴν γραμμικὴ πορεία τῆς

²¹¹ Περὶ τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰ. και κατὰ τὸν 18ο αἰ., ἐγιναν μετεφράσεις τοῦ *Συνοδικοῦ* τοῦ Βευεργίου στὴν ρωσικὴ γλῶσσα. Οἱ μεταφράσεις ὅμως αὐτές δεν δημοσιεύθηκαν ποτέ ἐντύπως (βλ. Ivan ZUZEK, *Kormazja Kniga*, Ρώμη 1964, σελ. 56-59).

²¹² Ἀποκλειστικὴ βιβλιογραφία ἐνημέρωσης και γνώσης ὅλων των θεμάτων και ἐκδοτικῶν ζητημάτων σχετικὰ με τὸ *Πηδάλιο* ἀποτελεῖ ἡ προαναφερθεῖσα μελέτη τοῦ Μητροπολίτου Σουηδίας Παύλου (Μενεβίσογλου), *Τὸ Πηδάλιον και ἄλλαι ἐκδόσεις ἱερῶν Κανόνων...*, ὅπ. π., ἡ ὁποία διαλευκαίνει ὅλες τις δυσθεώρητες μέχρι τώρα πτυχές συγκρότησης τῆς Κανονικῆς Συλλογῆς τοῦ Πηδαλίου, καθὼς ἔχει ἓνα συστηματικὸ χαρακτῆρα στὴν ιστορικὴ και κανονικὴ πλευρὰ τῆς παρουσίας του.

Ιστορίας προς τα Ἐσχάτα. Δίδει αποκλειστικά μέσα από το *Πηδάλιο* μία καθοριστική οντολογική μαρτυρία, ότι δηλαδή εάν η ίδια η αλήθεια, που αποκαλύπτεται αναλλοίωτη, μαραίνεται..., πώς τότε η αλήθεια μπορεί να τιμάται, αναδεικνύοντας έτσι το γεγονός ότι η σχέση της *κανονοθεσίας* προς τις καταστάσεις των καιρών προστίθεται και ως θεμελιώδης ερμηνευτική αρχή για την κατανόηση του πνεύματος που χαρακτηρίζει τους Ιερούς Κανόνες της Εκκλησίας.

Συνοψίζοντας τα προεκτεθέντα περί *Πηδαλίου*, οι Ιεροί Κανόνες εξ αρχής και εξ ορισμού δεν αποτελούσαν νόμους και δεν εντάσσονταν σε ένα πλαίσιο δικαίου νομικιστικού τύπου, αλλά δόθηκαν ως γνώμονες και οδοδείκτες πορείας τῆς Εκκλησίας προς τα Ἐσχάτα μέσα στην Ιστορία, καθώς και ως σηματοδότες Ποιμαντικής διακονίας που υλοποιεί η Εκκλησία μέσα στον κόσμο. Ὅμως, κατά την διάρκεια της Β΄ χιλιετίας, οι Ιεροί Κανόνες εντάχθηκαν σε ένα νομικό πολιτειακό πλαίσιο, το οποίο εκφύλισε εντελώς την πρωταρχική τους φύση και λειτουργία. Γι' αυτό και ο ἅγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης στην εποχή του (τέλη 18ου αι.), στα πέτρινα χρόνια της Οθωμανοκρατίας, αφενός για να επαναφέρει τους Κανόνες στην αρχετυπική τους αποστολή και αφετέρου για να συντρέξει τους Επισκόπους και τους Κληρικούς στο σημαντικό έργο της Ποιμαντικής τους διακονίας, κατάρτισε, μαζί με τον ιερομόναχο Αγάπιο, το περίφημο και γνωστό πλέον σε όλους μας *Πηδάλιο*, που δεν είναι τίποτε άλλο παρά η προσφορά των Ιερών Κανόνων υπομνηματισμένων-ερμηνευμένων και η ένταξή τους στην εκάστοτε Ποιμαντική απόπειρα της Εκκλησίας. Το γεγονός ανάδειξης τού *ποιμαντικού χαρακτήρα των Ιερών Κανόνων* κατέστησε το *Πηδάλιο* αγαπητό στο Ορθόδοξο πλήρωμα ανά την Οικουμένη και ενδύθηκε, για αυτήν ακριβώς την ποιμαντική του έμφαση και προτεραιότητα, πανορθόδοξη αυθεντία.

B. Το Αθηναϊκό Σύνταγμα Ράλλη-Ποτλή (1852-1859)²¹³

Η Κανονική Συλλογή που καθιερώθηκε βιβλιογραφικά να ονομάζεται «Σύνταγμα Ράλλη-Ποτλή» (*Σύνταγμα ΡΠ*), σε μορφή *Catenæ Canonicae* (= Κανονικές Ερμηνευτικές σειρές), αποτελεί την 2η επίσημη Κανονική Συλλογή αναφοράς Ιερών Κανόνων στους κόλπους της Ορθόδοξης Εκκλησίας με αυξημένες επιστημονικές αξιώσεις. Συγκροτήθηκε μόλις μισό αιώνα (1852-59) μετά την έκδοση του *Πηδαλίου* (1800) και είχε σκοπό έκδοσης από τους συλλέκτες, συμπλητές και εκδότες του να συνιστά αυτή μία συνολική και εξαντλητική έκδοση Ιερών Κανόνων (*Κανονοθεσίας*) και της μέχρι τότε εκδοθείσας Κανονικής Ερμηνευτικής (*Κανονολογίας*), βασισμένη σε μία κατά το δυνατόν πλήρη συγκέντρωση κανονολογικών χειρογράφων και έντυπων εκδόσεων (μέχρι τότε) Ιερών Κανόνων. Για αυτό και από τότε δεν επιχειρήθηκε ποτέ, σχεδόν δύο αιώνες τώρα, άλλη τέτοια εξαντλητική συνθετική έκδοση κανονοθεσίας και κανονολογίας τέτοιας εμβέλειας, οπότε και η έκδοση αυτή παραμένει μία έκδοση κορυφαίας επιστημονικής αναφοράς στον κανονολογικό χώρο, στον *κανονοχώρο* και στο επέκεινά του. Έτσι, ό,τι δεν επιτελέστηκε σε μία χιλιετία, την Β΄ χιλιετία της κανονολογίας, επιτεύχθηκε μέσα σε μία 50ετία (1800-1852/59)

²¹³ Βλ. Γ. Α. ΡΑΛΛΗ-Μ. ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων, τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφύμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ Τοπικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, 6 τόμοι, Ἀθήναι, ¹1852-1859· (φωτοτυπική ἀνατύπωση, Ἀθήναι, ἐκδ. Γρηγόρη, ²1992, καὶ Θεσσαλονίκη, ἐκδ. Βασ. Ρηγοπούλου, ²2002). Για μία αναλυτική καὶ ἐμπεριστατωμένη μελέτη τοῦ *Πηδαλίου*, βλ. το *ad hoc* καὶ μοναδικό στο εἶδος τοῦ ἐγκριτοῦ ἔργο τοῦ Παύλου ΜΕΝΕΒΙΣΟΓΛΟΥ, Μητρ. Σουηδίας καὶ πάσης Σκανδιναβίας, *Τὸ Σύνταγμα Ράλλη καὶ Ποτλή καὶ ἄλλαι ἐκδόσεις ἱερῶν κανόνων κατὰ τὸν 19ον καὶ 20ὸν αἰῶνα*, Θεσσαλονίκη-Κατερίνη, Ἐπέκταση (σειρά: Νομοκανονική Βιβλιοθήκη, ἀριθμ. 23), ¹2009 καὶ ²2014, 230 σελ.

όχι μόνον ελευθέρου βίου αλλά και ξενοκίνητης σκλαβιάς. Έχει δε και πρακτικό αποτέλεσμα για τον μελετητή των Ιερών Κανόνων η Κανονική αυτή Συλλογή, διότι δεν χρειάζεται αυτός να ανατρέχει στα δύο διακριτά και ευρύτατα αυτά κειμενικά πεδία, της *κανονοθεσίας* και της *κανονολογίας* αντίστοιχα, δημοσιευόμενα ετερότοπα και σε διαφορετικές και διάσπαρτες πηγές, αλλά αυτά συνυπάρχουν διαδοχικά το ένα μετά το άλλο αναλυτικά, ως *Catenæ* (= ερμηνευτικές σειρές) *canonicæ*, με βάση την καθιερωθείσα *ιεραρχική και ομοειδή* κατάταξη των Ιερών Κανόνων κατά την Β΄ χριστιανική χιλιετία.

Οι συνθέτες της περισπούδαστης αυτής Κανονικής Συλλογής των Ιερών Κανόνων υπήρξαν δύο ειδήμονες Καθηγητές του Πανεπιστημίου Αθηνών, ο Γεώργιος Ράλλης και ο Μιχαήλ Ποτλής. Ο **Γεώργιος Ράλλης** (1804-1883) ήταν επιφανής νομικός και πολιτικός από την Κωνσταντινούπολη, που διετέλεσε πρόεδρος του Αρείου Πάγου, καθώς και πρύτανης του Πανεπιστημίου Αθηνών. Επιστρέφοντας στην Ελλάδα το 1829 από Βιέννη και Παρίσι, όπου σπούδασε νομικά, εισήλθε στον δικαστικό κλάδο φθάνοντας έως και την θέση του προέδρου του Αρείου Πάγου (1849-1861), χρονική περίοδο κατά την οποία συνέταξε το *Σύνταγμα Θείων και Ιερών Κανόνων* από κοινού με τον εκκλησιαστικολόγο Μιχαήλ Ποτλή. Με βασιλικό διάταγμα του 1837 διορίστηκε καθηγητής του Εμπορικού Δικαίου στην Νομική Σχολή Αθηνών, της οποίας διετέλεσε και πρώτος κοσμήτορας, όπου υπηρέτησε μέχρι το 1869. Ο **Μιχαήλ Ποτλής** (1812-1863) ήταν Έλληνας νομικός και πολιτικός της Ελληνικής Διασποράς και γεννήθηκε στην Βιέννη, όπου σπούδασε νομικά. Οι γονείς του ήταν Μακεδόνες από την Αχρίδα. Εγκαταστάθηκε στην Ελλάδα στα 1837 και εισήλθε στον δικαστικό κλάδο. Στην συνέχεια διορίστηκε πρώτος καθηγητής του Εκκλησιαστικού Δικαίου στην Νομική Σχολή Αθηνών (1855-1863). Διετέλεσε Υπουργός Δικαιοσύνης, ενώ στην θέση του καθηγητή παρέμεινε μέχρι και το 1863, έτος το οποίο εγκατέλειψε την Ελλάδα λόγω της εκθρόνισης του βασιλιά Όθωνα. Κατά την περίοδο της διαμονής του στην Ελλάδα διετέλεσε και υπουργός Παιδείας και Εκκλησιαστικών, και Δικαιοσύνης (1855-1856 και 1860-1863). Απεβίωσε στην Βιέννη το 1863. Μαζί με τον συνάδελφό του πανεπιστημιακό καθηγητή Γεώργιο Ράλλη είχε εκδώσει το εξάτομο έργο *Σύνταγμα των Θείων και Ιερών Κανόνων* (1852-59).

Το Αθηναϊκό *Σύνταγμα ΡΠ* απαρτίζεται από έξη (6) τόμους. Στον **πρώτο** τόμο (1852) περιλαμβάνονται το συστηματικό (πρώτο) μέρος του σπουδαιότατου «Νομοκάνονος εις 14 τίτλους» και η πλήρης συλλογή Ιερών Κανόνων, όπως αυτοί ανακεφαλαιώθηκαν στο *Corpus Canonum* από τον Μ. Φώτιο το έτος 883, καθώς και αρκετά άλλα κανονικά κείμενα πριν και μετά από αυτόν. Στον **δεύτερο** τόμο (1852) περιλαμβάνονται οι 85 Αποστολικοί Κανόνες και οι Κανόνες των Οικουμενικών Συνόδων, μαζί με τις πλήρεις ερμηνείες των μεγάλων κανονολόγων του 12ου αι. Ιω. Ζωναρά, Θ. Βαλσαμώνος και Αλ. Αριστηνού. Στον **τρίτο** τόμο του Συντάγματος (1853) περιλαμβάνονται οι Κανόνες των Τοπικών Συνόδων, μαζί με τις πλήρεις ερμηνείες των ίδιων κανονολόγων. Στον **τέταρτο** τόμο του Συντάγματος (1854) περιλαμβάνονται άπαντες οι Πατερικοί Κανόνες συμπεριλαμβανομένων και των απόκρυφων και εκτός *Corpus Canonum* «Κανόνων», μαζί με τις πλήρεις ερμηνείες των ίδιων κανονολόγων. Στον προτελευταίο **πέμπτο** τόμο του Συντάγματος (1855) περιλαμβάνονται Νομοκανονικά κείμενα, ιδίως οι μετά τον Πατριάρχη Φώτιο (κοιμηθείς το 886) εκδοθείσες πατριαρχικές και αυτοκρατορικές διατάξεις που ρυθμίζουν πλείστα κανονικά και άλλα ζητήματα που αφορούν στην εκκλησιαστική εν γένει κατάσταση, διάφορες κανονικές πραγματείες, τυπικά περί της τάξεως των Θρόνων της Ορθοδόξου Ανατολικής Εκκλησίας, ερμηνεία των εκκλησιαστικών αξιωμάτων και ποικίλης φύσεως γράμματα εκδιδόμενα περί εκκλησιαστικών

υποθέσεων. Στα προλεγόμενα του ίδιου τόμου αναγράφονται και οι λοιπές πηγές που χρησιμοποιούνται για την κατάρτιση του τόμου. Στον **έκτο** τόμο του Συντάγματος (1859) περιλαμβάνεται αποκλειστικά το «Σύνταγμα κατὰ στοιχείον» του κανονολόγου Ματθαίου Βλάσταρη, το οποίο καταρτίστηκε το έτος 1335 στην Θεσσαλονίκη. Και στο τέλος του δτου τόμου περιέχεται εκτενέστατος λημματικός κατάλογος-ευρετήριο των επί μέρους θεμάτων του όλου δτομου έργου.

Το *Σύνταγμα ΡΠ* είχε τυπωθεί με έγκριση και επαίνους του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως και της μόλις τότε (1850) ανακηρυχθείσας Αυτοκεφάλου Εκκλησίας της Ελλάδος, ενώ η πολύτιμη αξία του αναγνωρίσθηκε από το σύνολο των λοιπών κατὰ τόπους Ορθοδόξων Εκκλησιών και από πολλούς επιφανείς κανονολόγους και εκκλησιαστικούς. Η δε σπουδαιότητα του έργου του *Συντάγματος ΡΠ*, το καθολικό του κύρος με χαρακτηριστικά αυθεντίας και η ανεκτίμητη αξία του συνάγονται από τα ερανισθέντα κείμενα από την δισηλιόχρονη Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας (*Κανονοθεσία* της Α΄ χιλιετίας και *Κανονολογία* της Β΄ χιλιετίας). Πρόκειται όντως για μία πρωτότυπη, πολύτιμη, απαράμιλλη και μοναδική στο είδος της δτομη Κανονική Συλλογή στον χώρο του Εκκλησιακού Κανονικού Δικαίου και του Πολιτειακού Εκκλησιαστικού Δικαίου, η οποία, όμως, σε αντίθεση με την ετέρα ισότιμη Κανονική Συλλογή, το *Πηδάλιο*, που έτυχε κάποιων μεταφράσεων και συνεχίζει να μεταφράζεται σε άλλες γλώσσες, παραμένει μόνον στην πρωτότυπη Ελληνική Γλώσσα, ενώ η προσέγγισή του συνιστά προνόμιο μελέτης μόνον των ελληνογλωσσων και των ελληνομαθών. Λογίζεται δε αδιαμφισβήτητα ότι αποτελεί «τὸ ἄριστον ἔργον ποὺ ποτὲ ἐξεδόθη περὶ τῶν Κανονικῶν Πηγῶν τῆς Ὁρθόδοξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας»²¹⁴.

Δ 56.

ΣΥΝΤΑΓΜΑ Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων [τῶν Ῥάλλη-Ποτλή] (1852-1859)
(Περιεχόμενα)

- Συνίσταται ἀπὸ 6 τόμους, ἔχοντας τὸ σύνολο τῶν Ἱερῶν Κανόνων (*κανονοθεσία*) καὶ συμπεριλαμβάνοντας τὸ σύνολο τῶν Ὑπομνημάτων τῶν κανονολόγων (*κανονολογία*).
- ♦ τ. 1. Ὁ *Νομοκάνοντας* τοῦ Μ. Φωτίου σὲ 14 τίτλους (883)
- ♦ τ. 2. Οἱ Ἀποστολικοὶ Κανόνες & οἱ Κανόνες τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων
- ♦ τ. 3. Οἱ Κανόνες τῶν Τοπικῶν Συνόδων
- ♦ τ. 4. Οἱ Πατερικοὶ Κανόνες [& κανονικὰ ζητήματα]
- ♦ τ. 5. Συνοδικὲς ἀποφάσεις, Νεαρὲς αὐτοκρατόρων & κανονικὰ ζητήματα
- ♦ τ. 6. Τὸ «Σύνταγμα κατὰ στοιχείον» τοῦ Ματθ. Βλάσταρη & ἓνας Index ἀναλυτικὸς (τῶν 6 τόμων)

Τέλος, κατακλείοντας σύνολη την ιστορική διαδρομή των χειρόγραφων και έντυπων *Νομοκανόνων* και *Κανονικῶν Συλλογῶν* να αναφερθεῖ εδῶ και μία χρήσιμη πληροφορία επιστημονικής μορφής, που ανοίγει προοπτικές ερεύνης και μελέτης για το μέλλον. Στα δραματικά επακόλουθα της Άλωσης της Κωνσταντινουπόλεως (1453) και της Οθωμανοκρατίας (1453-1821/1913) συγκαταλέγεται η μετακίνηση των βυζαντινῶν Λογίων στην Δύση και η συνεπαγόμενη άτακτη διασπορά πολλῶν σημαντικῶν ελληνικῶν χειρογράφων. Δεν αποφεύχθηκαν σημαντικὲς ἀπώλειες

²¹⁴ Νικόδημος Μίλας, Μητροπολίτης Ζάρας της Δαλματίας, *Το Εκκλησιαστικόν Δίκαιον της Ορθοδόξου Ανατολικῆς Εκκλησίας* (μτφρ. Μελέτιος Αποστολόπουλος), Αθήναι 1906, σελ. 279.

κωδίκων ἢ μεγάλων τμημάτων αυτών. Ὡς ἐκ τούτου, οἱ αντιγραφικές ἀπόπειρες ἀποκατάστασης τοῦ κειμένου τους ἐπέφεραν πολλές μεταβολές (προσθήκες καὶ ἀλλοιώσεις) τοῦ αυθεντικοῦ περιεχομένου τους. Το γεγονός αὐτό ἐξηγεῖ καὶ τὴν προαναφερθεῖσα εἰσβολή ἀπόκρυφων «κανόνων» στις Κανονικές Συλλογές. Στον θεολογικό χώρο, ἡ πληθώρα καὶ εὐρεία διάδοση καὶ χρήση τῶν βιβλικῶν καὶ πατερικῶν χειρογράφων κατέστησε εὐκολώτερο τὸ ἔργο ἀποκατάστασης τῶν κειμένων τους. Ὅμως, στὴν περίπτωση τῶν κανονολογικῶν χειρογράφων, τὰ πράγματα ἦταν πολὺ δυσκολώτερα. Λόγω τοῦ περιορισμένου ἀριθμοῦ τους καὶ τοῦ χαμηλοῦ δείκτη ἀναπαραγωγῆς τους, ἀλλὰ καὶ τῶν διαφόρων προσπαθειῶν ἀπὸ δυτικούς ἀντιγραφείς με ἀλλοιώσεις ἀπάμβλυνσης τῶν διαφορῶν μεταξύ Ἀνατολικοῦ καὶ Δυτικοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ κατηγορία τῶν ἐλληνικῶν κωδίκων ποὺ περιείχαν τοὺς Ἱερούς Κανόνες καὶ ἄλλες Κανονικές Διατάξεις τῆς Ὀρθόδοξης Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἦταν ἀφενός ἡ πιο εὐεπίφορος σε ἀντιγραφικά (οπτικά ἢ ἀκουστικά) σφάλματα καὶ αὐθαίρετα συμπληρώματα ἢ προσθήκες καὶ ἀφετέρου ἡ πλέον προβληματική ὡς πρὸς τὰ μέσα καὶ τὶς δυνατότητες ἀποκατάστασης τοῦ αυθεντικοῦ κειμένου τους.

Μέχρι πρό τινοσ²¹⁵, ὁ ἐντοπισμὸς τοῦ συνόλου τῶν μεταβυζαντινῶν κωδίκων καὶ λοιπῶν ἐκδόσεων τῶν Ἱερῶν Κανόνων ἦταν desideratum (ζητούμενο) γιὰ τὴν ἔρευνα. Οἱ ἐπιστήμονες καὶ οἱ ἐρευνητές τοῦ Ὀρθόδοξου Κανονικοῦ Δικαίου στεροῦνταν τῆς δυνατότητας ἀσφαλούς θεάσεως τῆς πρώτης ὕλης τοῦ ἐρευνητικοῦ τους πεδίου, καθὼς ἡ εἰκόνα τῆς χειρόγραφης παράδοσης καὶ τῆς χρονικῆς συνέχειας τῶν κανονολογικῶν κειμένων δὲν παρουσίαζε πληρότητα. Ἡ ἀποσπασματικὴ πρόσβαση στις πηγές ἀποτελοῦσε καὶ ἀποτελεῖ μεθοδολογικὸ ἐμπόδιο στὴν εἰς βάθος ἔρευνα καὶ μελέτη τῆς καθοριστικῆς αὐτῆς περιόδου καὶ συνιστᾷ ἐγγενῆ ἀδυναμία τῶν συγχρόνων ἐντύπων ἐκδόσεων τῶν Ἱερῶν Κανόνων, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τῆς θεσπίσεώς τους μέχρι καὶ σήμερα ἐξακολουθοῦν νὰ συγκροτοῦν ἰσχύον, ἐφαρμοστέο, καὶ μάλιστα ἀυξημένης τυπικῆς ἰσχύος, δίκαιο τῆς Ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας. Ἀπουσιάζει παντελῶς καὶ σε παγκόσμια κλίμακα ἀπὸ τὸν θεολογικὸ καὶ ἱστορικο-φιλολογικὸν χώρο μία *ad hoc* συλλογὴ καὶ συστηματικὴ παρουσίαση καθὼς καὶ κωδικοποίησις τῶν χειρογράφων καὶ τῶν ἐντύπων ἐκδόσεων τῶν Ἱερῶν Κανόνων τῆς Ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας τῶν τελευταίων πέντε αἰώνων, με αὐτονόητη συνέπεια τὴν στασιμότητα στὴν ἔρευνα καὶ μία σοβαρὴ αἰτίασις κατὰ τῆς ἀπόλυτης ἀσφάλειας ὀρισμένων συμπερασμάτων ποὺ ἀπαντοῦν σε ἐξαντλητικὲς καὶ διεξοδικὲς μελέτες, στις ὁποῖες ἐπιχειροῦνται τεκμηριώσις πλήρους ἀποδεικτικῆς δυνάμεως. Ἡ «ζήμια» ἐκφεύγει τῶν ὁρίων τῆς θεωρητικῆς ἐπιστήμης καὶ ἐπιμετράται σε αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν τὴν ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς διαρρεῦσαντες αἰῶνες μέχρι καὶ σήμερα, καθὼς τὸ κενὸ τῆς ἐν λόγῳ ἱστορικῆς περιόδου δημιουργεῖ ἀβεβαιότητα ὡς πρὸς τὴν βάση τῆς ὀρθολογικῆς υἱοθέτησις κανονικῶν ρυθμίσεων καὶ γενικώτερα ὡς πρὸς τὴν δόκιμη ἐφαρμοστικὴ χρήση τῶν κανονοθετικῶν καὶ κανονολογικῶν κειμένων.

²¹⁵ Πρόκειται γιὰ τὸ χρονολογικὰ συστηματικὸ καὶ *ad hoc* ἔργο ποὺ, ὅπως προαναφέρθηκε, πραγματοποιήθηκε προσφάτως στὴν Στοκχόλμη γιὰ τοὺς τελευταίους πέντε αἰῶνες (16ος-20ός αι.): Παύλου Μενεβίσογλου, Μητροπολίτου Σουηδίας καὶ πάσης Σκανδιναβίας, *Δύο πολύτιμα χειρόγραφα ἱερῶν Κανόνων* (Πάτμου 172, Ἀθηνῶν 1372), Θεσσαλονίκη-Κατερίνη, ἐκδ. Ἐπέκταση [σειρά: Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη, ἀρ. 20], 2006, 158 σελ.· Ἰδίου, *Αἱ ἐκδόσεις τῶν ἱερῶν Κανόνων κατὰ τὸν 16ον καὶ 17ον αἰῶνα (1531-1672)*, Θεσσαλονίκη-Κατερίνη, ἐκδ. Ἐπέκταση [σειρά: Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη, ἀρ. 21], 2007, 179 σελ.· Ἰδίου, *Τὸ Πηδάλιον καὶ ἄλλαι ἐκδόσεις ἱερῶν Κανόνων κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα*, Θεσσαλονίκη-Κατερίνη, ἐκδ. Ἐπέκταση [σειρά: Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη, ἀρ. 22], 2008, 555 σελ.· Ἰδίου, *Τὸ Σύνταγμα Ράλλη καὶ Ποτλῆ καὶ αἱ ἄλλαι ἐκδόσεις ἱερῶν Κανόνων κατὰ τὸν 19ον καὶ 20ὸν αἰῶνα*, Θεσσαλονίκη-Κατερίνη, ἐκδ. Ἐπέκταση [σειρά: Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη, ἀρ. 23], ²2014, 230 σελ.

Αυτονόητη πρόταση αποτελεί η δημιουργία ενός ολοκληρωμένου και για πρώτη φορά πλήρους *Corpus* Κανονικών Πηγών χειρογράφων, παλαίτυπων και νεώτερων έντυπων εκδόσεων Ιερών Κανόνων της Ορθοδόξου Εκκλησίας των τελευταίων πέντε αιώνων, (με δυνατότητα συνολικής κριτικής έκδοσης των Ιερών Κανόνων της Ορθοδόξου Εκκλησίας και με δύο βασικά πλεονεκτήματα: την τήρηση των κανόνων της σύγχρονης μεθοδολογίας και το ουσιώδες και ελλείπον μέχρι σήμερα χαρακτηριστικό της πληρότητας του κριτικού υπομνήματος), το οποίο απουσιάζει τόσο από την ελληνόφωνη όσο και από την διεθνή βιβλιογραφία Πηγών, προς κάλυψη του προαναφερθέντος επιστημονικού κενού, προς εξάλειψη του αντίστοιχου μεθοδολογικού εμποδίου στην ανάπτυξη της έρευνας και προς ενίσχυση της «ασφάλειας δικαίου» σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής της Ορθοδόξου Εκκλησίας (λατρεία, διοίκηση, διαποίμανση, απονομή εκκλησιαστικής δικαιοσύνης, ιεραποστολική, κατηχητική και φιλανθρωπική δράση, κοινωνική παρουσία, διορθόδοξος, διαχριστιανικός και διαθρησκειακός διάλογος, σύγχρονες κοινωνικοπολιτικές προκλήσεις και ερωτήματα βιο-οντολογίας, που απασχολούν και θα απασχολούν τα μέλη της). Έτσι, με την δημιουργία ενός *Corpus Fontium* των Ιερών Κανόνων θα ελαχιστοποιηθεί, αν δεν εκμηδενιστεί, η πιθανότητα λανθασμένης εκτιμήσεως της κειμενικής αυθεντικότητας των κανονολογικών εκδόσεων, ώστε να παγιωθεί μία γενικά αποδεκτή και έγκυρη αντίληψη του «γράμματος» της κανονοθεσίας της Εκκλησίας, η οποία θα ικανοποιεί τα κριτήρια του σύγχρονου εκκλησιαστικού *κανονοθέτη* και του συστήματος απονομής εκκλησιαστικής δικαιοσύνης, και θα αποτελεί την ασφαλή αφετηρία προς (α) την ορθολογική ανεύρεση του αληθούς «πνεύματος» των Κανόνων, του αυθεντικού τους νοήματος και της ενδεδειγμένης κατά περίπτωση λύσης στα αναφερόμενα ζητήματα, και (β) την αποκατάσταση σημείων και πτυχών που πάσχουν και δημιουργούν δυσλειτουργίες και προβλήματα στην υιοθέτηση των Ιερών Κανόνων και κατ' επέκταση στην εν γένει ζωή της Εκκλησίας. Τέλος, το *Corpus Fontium Canonicoorum* θα ενισχύσει την επιστημονική τεκμηρίωση της αυθεντικότητας και του κύρους των ελληνόγλωσσων κανονολογικών κειμένων απέναντι σε ξενόγλωσσες εκδόσεις τους, ώστε μακροπρόθεσμα και με την πρόοδο του επιστημονικού διαλόγου να αποκατασταθούν με ασφάλεια εσφαλμένες γραφές και μεταφράσεις που έχουν εμπεδωθεί σε μη ελληνόφωνη βιβλιογραφία του Κανονικού Δικαίου, προς όφελος της αποτελεσματικότητας των Διορθοδόξων και των Διαχριστιανικών Διαλόγων, καθώς και της προσέγγισης των επί μακρόν διαφόρων διστάμενων απόψεων.

**[Δ 57]. ΚΑΝΟΝΙΚΕΣ ΣΥΛΛΟΓΕΣ ΚΑΙ ΚΑΝΟΝΙΚΑ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ
([ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΕΣ] ΣΥΛΛΟΓΕΣ ΚΑΝΟΝΩΝ)
(Α' καὶ Β' χιλιετία)**

1) Ἰωάννου τοῦ Σχολαστικοῦ

- ◆ Ἡ *Συναγωγή Κανόνων ἐκκλησιαστικῶν εἰς 50 τίτλους* (6ος αἰ. [555])

2) Μεγάλου Φωτίου Κωνσταντινουπόλεως

- ◆ Ὁ *Νομοκάνων [ἢ Σύνταγμα]* εἰς 14 τίτλους (τὸ *Corpus Canonum τῆς Ἐκκλησίας*) ([2ο ἡμισυ] 16ος αἰ. [578-582 (:)]/2883)

3) Ματθαίου Βλάσταρη

- ◆ Τὸ *Σύνταγμα κατὰ στοιχεῖον* [24 μέρη] (Θεσσαλονίκη, 1335)

4) Κωνσταντίνου Ἀρμενόπουλου

- ◆ Ἡ *Ἐξάβιβλος* (Θεσσαλονίκη, 1345)
- ◆ Οἱ *Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες κατ' ἐπιτομήν* (*P. G.*, τ. 150, στ. 45Α-168C)

5) Ἐμμανουὴλ Μαλαξοῦ

- ◆ Ὁ *Νομοκάνων* ([2ο ἡμισυ] 16ος αἰ.)

6) Ἀγίου Νικοδήμου Ἀγιορείτου καὶ Ἀγαπίου (Λεονάρδου) Ἀσημάκη

- ◆ Τὸ *Πηδάλιον* (Λειψία, ¹1800, ²1841, ³1864· Ἀθήνα καὶ Θεσσαλονίκη, ¹⁸2016)

7) Γεωργίου Α. Ράλλη - Μιχαὴλ Ποτλῆ

- ◆ Τὸ *Σύνταγμα τῶν Θεῶν καὶ Ἱερῶν Κανόνων*, 6 τόμοι (Ἀθῆναι, 1852-1859)

> [Ἐκκλησία τῆς Ῥωσσίας]

- 1) Ἡ *Kormchaïa Kniga* (Μόσχα, ¹1650)
- 2) Ἡ *Kniga Pravil* (Πετρούπολις, ¹1839).

[Δ 58]. **ΚΑΝΟΝΟΛΟΓΙΚΑ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ-ΚΑΝΟΝΟΛΟΓΙΑ**
(*ΚΑΝΟΝΟΛΟΓΟΙ*)

12ος αἰ. (Κωνσταντινούπολη)

- 1) Ἰωάννης Ζωναρᾶς (μοναχός· τέλη 11ου-μετὰ τὸ 1160)
- 2) Ἀλέξης Ἀριστηνός (διάκονος· ἀρχὲς 12ου-μετὰ τὸ 1166)
- 3) Θεόδωρος Βαλσαμών (πατριάρχης Ἀντιοχείας· 1130/40-μετὰ τὸ 1195)
- 4) Θεόδωρος Βέστης (1100)

13ος αἰ. (Δεσποτᾶτο τῆς Ἠπείρου)

- 5) Ἰωάννης Ἀπόκαυκος (μητροπολίτης Ναυπάκτου· ~1160-~1235)
- 6) Δημήτριος Χωματηνός (ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος· 1180-1236)

14ος αἰ. (Θεσσαλονίκη)

- 7) Ματθαῖος Βλάσταρις (μοναχός· ~1280-~1350)
- 8) Κωνσταντῖνος Ἀρμενόπουλος (δικαστὴς Θεσσαλονίκης· 1320-1383)

Ἰδιωτεύοντες (11ος-16ος αἰ.)

- 9) Μιχαὴλ Ψελλός (1018-1078)
- 10) Νίκων ὁ Μελανορείτης (11ος αἰ.)
- 11) Μᾶρκος Ἀλεξανδρείας (πατριάρχης Ἀλεξανδρείας)
- 12) Μανουὴλ Μαλαξὸς (16ος αἰ.)

Ἀθωνικὸ Πηδάλιον (18ος αἰ.)

- 13) Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης (18ος αἰ.)
- 14) Ἱερομόναχος Ἀγάπιος [Ἀσημάκης Λεονάρδος] (18ος αἰ.)

Ἀθηναϊκὸ Σύνταγμα ΡΠ (19ος αἰ.)

- 15) Γεώργιος Ἀ. Ράλλης (19ος αἰ.)
- 16) Μιχαὴλ Ποτλῆς (19ος αἰ.)

Ἐγχειρίδια Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κανονικοῦ Δικαίου (19ος-21ος αἰ.)

- 17) Νικόδημος Μίλας, Μητρ. Ζάρας τῆς Δαλματίας (19ος αἰ.), ὁ πρῶτος συγγραφέας. Ἀκολουθεῖ μία ἐπισκόπηση τῆς ὑπάρχουσας ἐργογραφίας Ἐγχειριδίων τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου ἀπὸ τὸ πρῶτο αὐτὸ ὀρθόδοξο ἐγχειρίδιο τοῦ Νικοδήμου Μίλας (19ος αἰ.) μέχρι σήμερα (21ος αἰ.).

Δ. ΟΙ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ (19ος-21ος αἰ.)

«Ὁδὸς ζωῆς ἔλεγχος καὶ παιδεία»
(Κανόνας 6/Ζ’).

Κατ’ αρχάς, και αυτό χάριν ενός μόνον παραδείγματος και οικονομίας του λόγου χωρίς επεκτάσεις σε άλλα ανάλογα ζητήματα, ὅλοι σχεδόν οι ξένοι εκδότες Ιερών Κανόνων (Ρωμαιοκαθολικοί, Προτεστάντες και Αγγλικανοί [16ος-21ος αἰ.]), εκτός ελαχίστων, ἔχουν ασχοληθεῖ κυρίως και πρωτίστως με τους Κανόνες των Οικουμενικών Συνόδων, *αυτόνομα* ὁμως και ανεξάρτητα από τους λοιπούς (Αποστολικούς, Τοπικών και Πατερικούς) Κανόνες, οι οποίοι ωστόσο χρονικά συμπλέκονται, συνδιαρθρώνονται και παρεμβάλλονται στις Οικουμενικές Συνόδους, ὅπως το επιμαρτυρεῖ αρχικῶς ο καν. 2/Πενθέκτης (691), οι οποίες λάμβαναν υπ’ ὄψιν *ομοκεντρικά* πάντοτε και ἐξ ορισμοῦ την προγενέστερη κανονοθεσία. Αυτό συνέβαινε, διότι οι εκδότες αυτοί ἦταν σαφῶς βαθιά επηρεασμένοι από την μεσαιωνική δυτική αντίληψη που εἶχε μόλις αναδειχθεῖ την εποχή εκείνη για προφανείς λόγους (Μεταρρύθμιση και Αντιμεταρρύθμιση), περί *θεσμικῆς αυθεντίας και ιεραρχικῆς υπεραξίας* των Οικουμενικών Συνόδων και, ως εκ τούτου, περί της συνεπαγόμενης αξιωματικῆς υποβάθμισης των Κανόνων των Τοπικών Συνόδων, ὄλων πραγματοποιηθεισῶν – εκτός της Καρθαγένης (419) – ἐπὶ του εκκλησιακού ἐδάφους της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως... – ὅπως ἐξ ἄλλου και ὅλες οι Οικουμενικές Σύνοδοι –, και των Κανόνων των Πατέρων πολύ περισσότερο ἕως παντελῶς, ως προερχομένων, κατ’ αυτήν την δυτική αντίληψη, από ...“*μεμονωμένα*” (sic) πρόσωπα, ζητήματα τα οποία διόλου δεν ευσταθούν στο φως της θεολογικῆς και εκκλησιο-κανονικῆς ἐρευνας. Αυτό οφείλεται επιπροσθέτως και στο γνωστό πλέον γεγονός ὅτι στους Κανόνες των Τοπικών Συνόδων και τους Πατερικούς Κανόνες ἀπέδωσε *ισοδύναμο κύρος*, ὅπως διασαφηνίστηκε παραπάνω, με το τιτάνιο κανονοθετικό της ἔργο η μεγάλη Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδος (691), η οποία ὁμως, σιωπηρά μεν αλλά ἐπισήμως, ἀπαξιώνεται από την δυτική Χριστιανοσύνη (επειδή αυτή δεν ἐντάχθηκε στην πλαστή Κανονική Συλλογή “Ψευδοϊσιδώρειες Διατάξεις”-847/852), και η ἀπαξίωση αυτή συμπαρασύρει και την χρονολογική διάρθρωση-ταξιθέτηση του 2ου κανόνα της και το εφάμιλλο, ἰσοσθενές και ὁμοδύναμο κύρος το αποδοθέν από αυτήν στους Ιερούς Κανόνες των Τοπικών Συνόδων και των Πατέρων... Η αντίληψη αυτή και η συνεπαγόμενη εκδοτική πρακτική ἐπηρέασαν και τους κανονολόγους – και ὄχι μόνον... – της καθ’ ἡμᾶς Ορθόδοξης Ανατολῆς, εκτρεπόμενες σε ιστορικῆς καθηλώσεις. Αυτό ὅλο στην πράξη σημαίνει ὅτι, με ἔμφαση στην *υπεραξία* των Κανόνων των Οικουμενικών Συνόδων, οι εκδότες αυτοί, Ανατολικοί και Δυτικοί, ἀπέκοπταν με την αυτονομημένη εκδοτική ἐνέργειά τους – ἢ, σε ἄλλη ...“*καλύτερη*” περίπτωση, την πρόταξή τους ἐναντι των λοιπῶν – τις Οικουμενικές Συνόδους από το ιστορικό και το θεολογικό πλαίσιο της ἐκάστοτε προηγηθείσας κανονοθεσίας, παρ’ ὅλο που οι ίδιες ἐμφανῶς κάνουν αναφορές σε αυτήν. Ἐτσι, οι εκδόσεις αυτές ἐμφανίζουν τις Οικουμενικές Συνόδους ως ξέχωρα, αυτονομημένα, αυτόκλητα γεγονότα, ἀνευ προ- και μετα-συνδέσεως

χρονικής και θεολογικής, εν είδει διαπτόντων αστέρων που στιγμιαία φωτίζουν το στερέωμα και ύστερα σβήνουν χωρίς ίχνη...

Τοιουτοτρόπως, όταν ένας ανυποψίαστος δυτικός αναγνώστης μελετά μόνον τις διαθέσιμες εκδοτικά Οικουμενικές Συνόδους, αδυνατεί να προσεγγίσει την λοιπή δομική κανονοθεσία της Εκκλησίας, στην οποία, ωστόσο, οι ίδιες συνεχώς παραπέμπουν, εισπράττοντας *κενά κανονογνωσίας* με ό,τι αυτό συνεπάγεται σε όλα τα επίπεδα ζωής (προσωπικό, συλλογικό, συνοδικό, κοινωνιακό, κ.λπ.) της Εκκλησίας. Έτσι, οι εκδότες αυτοί, *volentes nolentes*, με την αποσπασματική έκδοση των Ιερών Κανόνων και τον αξιακό υπερτονισμό κάποιων έναντι των λοιπών, αποσυμπλέκουν και αποσυναρθρώνουν τους Κανόνες των Οικουμενικών Συνόδων από τους ισοδύναμους λοιπούς Κανόνες, προκαλώντας *μερική*, και ως εκ τούτου *αποδομική*, γνώση της Κανονικής Παράδοσης της Εκκλησίας και κυρίως *σύγχυση στην θέαση* των Εκκλησιακών πραγμάτων της Α΄ χιλιετίας... Ενεργώντας όμως έτσι αποσπασματικά, αποσαρκώνεται ο συνολικός *κανονικός οραματισμός* της Εκκλησίας και εξοβελίζεται η *πλήρης κανονοθεσία* της, *διαρθρωμένης χρονολογικά – και όχι ιεραρχικά –*, ως ολικού Σώματος. Ωστόσο, με την μορφή παρουσίασης και έκδοσής τους *κατά χρονολογική σειρά*, οι Ιεροί Κανόνες γίνονται όντως Σώμα, διαρθρώνονται σε ένα ενιαίο ομοειδές Σώμα, αν και από «ετεροειδείς» προελεύσεις, όπως ακριβώς συμβαίνει στο γεγονός με το ποικιλόχρωμο, κοινωνιακά και αλληλοχρονικά συμπλεκόμενο, «γαϊτανάκι». Όταν όμως συνεχίζονται αενάως να διαιωνίζονται οι “ιεραρχημένες εκδόσεις” των Κανόνων, αυτές μοιραία θα συνεχίζουν να αποσυμπλέκουν και να αποδιαρθρώνουν τους αρμούς του συμπαγούς *Corpus* τους, και να αποσαρκώνουν την ενιαία *Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας*. Αυτό όλο συμπερασματικά δηλώνει ότι τελικά οι Ιεροί Κανόνες δεν κομματιάζονται με *ιεραρχική κατηγοριοποίηση*, όπως μάς επέβαλαν οι επιλεκτικές εκδοτικές ενέργειες των ετερόδοξων εκδοτών σύνολης της Β΄ χριστιανικής χιλιετίας για δηλωμένους ή άδηλους λόγους σκοπιμότητας, ούτε με *υποκειμενική περιπτώσιολογία*, όπως επίσης μάς επέβαλαν οι επιχωματώσεις ψευδεπίγραφων ψευδοκανόνων που παρεισέφρησαν στις Κανονικές Συλλογές της αυτής Β΄ χιλιετίας εκ μέρους κάποιων ορθοδόξων αντιγραφών ή βιβλιογράφων, όπως επεξηγείται αμέσως παρακάτω.

Στην εδώ παρουσίαση λήφθηκαν συνολικά υπ’ όψιν οι τρεις προηγηθείσες **κριτικές εκδόσεις των Ιερών Κανόνων** (*Σύνταγμα ΡΠ-1852/59*, *Joannou-1962/64* και της *Brepols-2006* [*Κανόνες Οικουμενικών Συνόδων μόνον*], αν και *Joannou* και *Brepols* είναι σχεδόν ταυτόσημες εξ ολοκλήρου κριτικές εκδόσεις, καθώς αυτό προκύπτει από τον εξονυχιστικό παράλληλο έλεγχο, παρά τα αδικαιολογήτως πολλά τυπογραφικά και αντιγραφικά λάθη που παρουσιάζει, αν και κριτική έκδοση, η *Brepols*!), οπότε και παρέλκει να προβούμε σε μία ανάλογη προσπάθεια, καθώς αυτές οι κριτικές εκδόσεις έχουν θεωρητικά εξαντλήσει την όποια τοιαύτη ομολογία απόπειρα. Επισημαίνεται μόνον ότι υπάρχουν πολλές διαφορές μεταξύ κυρίως της πρώτης κριτικής έκδοσης (*Σύνταγμα ΡΠ*, σε μορφή *Catenæ canonicæ*) και των άλλων δύο (*Joannou* και *Brepols*) όχι μόνον ως προς το περιεχόμενό τους, αλλά και ως προς την στίξη και τα επί μέρους γραμματολογικά φαινόμενα έτσι, ώστε να δημιουργούνται πολλαπλά και σύμπλοκα προβλήματα ως προς την αναμενόμενη πιστότητά τους και την προσδοκώμενη ερμηνεία των Ιερών Κανόνων. Διαπιστώθηκε επίσης, μεταξύ άλλων, εμφανής διάκριση εκδοτικών τύπων των Ιερών Κανόνων, η οποία είναι συνάρτηση της ομάδας χειρογράφων που χρησιμοποιήθηκε για την εκάστοτε αντίστοιχη στερεοτύποις και χαρτώα έκδοση των Κανόνων.

Δ 59.

Κανονοφόρα ἔργα.**Οἱ σύγχρονες ἐντυπες ἐκδόσεις (ενδεικτικά) τῶν Ἱερῶν Κανόνων (19ος-21ος αἰ.)****18ος-19ος αἰώνας**

1. <1> Πηδάλιον, Λειψία, **1800**,
2. <2> *Σύνταγμα Ράλλη-Ποτλῆ*, Ἀθήναι, **1852-1859**, ²1992 καὶ ²2002.

20ὸς αἰώνας

3. <1> Ἀμίλκα Σ. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ, *Ἱεροὶ Κανόνες*, Ἀθήναι, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, **1923**, ²1949 καὶ ³1997,
4. <2> P.-P. JOANNOU, *Discipline générale antique (IVe-IXe siècles). Les Canons des Conciles œcuméniques (IIe-IXe siècles); Les Canons des Synodes Particuliers; Les Canons des Pères Grecs (Lettres canoniques)*, édition critique du texte grec, version latine et traduction française, [Pontificia Commissione per la Redazione del Codice di Diritto Canonico Orientale], Fonti, fascicolo IX, 4 τόμοι, Grottaferrata (Rome), Tipografia Italo-Orientale «S. Nilo», **1962-1964** (τρίγλωσσο: ἑλληνιστί, λατινιστί καὶ γαλλιστί),
5. <3> Προδρόμου Ἰ. ΑΚΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Κώδικας Ἱερῶν Κανόνων (Κείμενο-Ἑρμηνεία-Σχόλια) καὶ Ἐκκλησιαστικῆς Νομοθεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Θεσσαλονίκη, ἔκδ. Ἄφοι Κυριακίδη καὶ Ἐκδόσεις Βάνιας, **1985**, ²1991, ³2006 καὶ ⁴2009,
6. <4> Βλασίου Ἰω. ΦΕΙΔΑ, *Ἱεροὶ Κανόνες καὶ Καταστατικὴ Νομοθεσία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήναι, [αὐτοέκδοση], **1997** καὶ ²1998.

21ος αἰώνας

7. <1> G. ALBERIGO, *Conciliarum Oecumenicorum Generaliumque Decreta, Editio Critica*, t. I, *The Oecumenical Councils From Nicaea I to Nicaea II (325-787)*, Bologna, Turnhout-Brepols Publishers, **2006** (δίγλωσσο: ἑλληνιστί καὶ λατινιστί),
8. <2> Ἀρχιμ. Γρηγορίου Δ. ΠΑΠΑΘΩΜΑ, *Τὸ Corpus Canonum τῆς Ἐκκλησίας (1ος-9ος αἰώνας). Τὸ κείμενο τῶν Ἐκκλησιακῶν Ἱερῶν Κανόνων/Le Corpus Canonum de l'Église (Ier-9e siècles). Le texte des Saints Canons ecclésiastiques*, Θεσσαλονίκη-Κατερίνη, ἔκδ. Ἐπέκταση (σειρά «Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη», ἀριθμ. 30), **2015** (δίγλωσσο: ἑλληνιστί καὶ γαλλιστί),
9. <3> Αναστασίου Κ. ΒΑΒΟΥΣΚΟΥ, *Κώδικας Νομοκανονικός. Ἱεροὶ Κανόνες, Βυζαντινὸ Δίκαιο, Κανονικά Παραπτώματα*, Θεσσαλονίκη, ἔκδ. Μέθεξις, **2016**,
10. <4> Ἀρχιμ. Γρηγορίου Δ. ΠΑΠΑΘΩΜΑ, *Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας (1ος-9ος αἰ.). Τὸ Corpus Canonum τῆς Ἐκκλησίας τῆς Α' χιλιετίας ἀπὸ τὸν Νομοκάνονα τοῦ Ἱεροῦ Φωτίου (883)*, Ἀθήναι, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος [σειρά «Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Νομοκανόνων» (BEN), ἀριθμ. 1], **2019**.

Στην τελευταία αὐτὴ ἐκδοση (αριθμ. 10), ὅπως καὶ στην ἀντίστοιχη προηγούμενη δίγλωσση γαλλικὴ ἐκδοση τοῦ υποφαινομένου (αριθμ. 8), – σε ἀντίθεση με ὅλες τις προηγηθεῖσες οκτώ (8) ἐντυπες ἐκδόσεις ἀξιολογικῆς κατάταξης τοῦ 19ου-21ου αἰ. – ἀκολουθεῖται ἡ ἀπόλυτη χρονολογικὴ-εξελικτικὴ πορεία καὶ κατάταξη τῶν Ἱερῶν Κανόνων, ὅπως ἐκδιπλώθηκαν αὐτοὶ σε ομόλογες χειρόγραφες

εκδόσεις καθ' ὅλη την διάρκεια της Α' χιλιετίας και τῆς υπό εξέταση *κανονικῆς* περιόδου (1ος-9ος αι.). Η εκδιπλωτική αυτή προσέγγιση κρίθηκε ως η δοκιμώτερη, και όχι μόνον ως η αρχαιότερη, προκειμένου να αποκτηθεῖ ἀπὸ τον αναγνώστη τους μία σφαιρική και διαυγῆς εικόνα ὄλων των ἐπὶ μέρους πτυχῶν τους, τόσο στην οργανική και συστηματική σχέση μεταξύ τους, ὅσο και στην ἐπὶ μέρους δική τους κανονογενετική εσωτερική εξέλιξη. Και ἀκόμη, η ἔκδοση αυτή των Ἱερῶν Κανόνων πραγματοποιήθηκε μετὰ ἀπὸ μία πολυποικίλη διαδρομὴ ταλανισμού και πολύπτυχης κριτικῆς εξέτασής τους ἀπὸ ὄλους τους εμπλεκόμενους εκδοτικά κανονολόγους σε ἓνα χρονικό διάστημα της τάξεως των 220 τελευταίων ἐτῶν, ἀπὸ την πρώτη παρθενική ἔκδοση του *Πηδαλίου* (1800) μέχρι σήμερα (2019), χωρίς να συμπεριλαμβάνονται τα προ του Πηδαλίου *ἔτη ἐντυπων Κανόνων* (300 χρόνια [1521/1531-1800]) και τα *ἔτη χειρόγραφων Κανόνων* (600 χρόνια [883-1521/1531])· συνολικά 900 ολόκληρα και πλέον χρόνια εκδοτικῆς διαδρομῆς στις πολλές και ποικίλες *χειρόγραφες* και *ἐντυπες* Κανονικές Συλλογές (883-1800). Ἀπὸ το 1800 ὅμως και ἐντεύθεν, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ το *Πηδάλιον* (1800), ἀρχισαν προσπάθειες σοβαρῆς ἐγκυψῆς και επιστημονικῆς-κριτικῆς ἀντιμετώπισης τόσο του κειμένου ὅσο και των συστηματικῶν ἐκδόσεων των Ἱερῶν Κανόνων μέχρι σήμερα. Καρπὸς και ἀνακεφαλαιωτική συνισταμένη ὄλων των προηγηθεισῶν ἐκδόσεων, πάνω στις οποίες στηρίχθηκε ἐν εἶδει ἀναβαθμῶν, ἀποτελεῖ η τελευταία αυτή ἔκδοση, η οποία τιτλοδοτεῖται «Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας (1ος-9ος αι.). Τὸ Corpus Canonum τῆς Ἐκκλησίας τῆς Α' χιλιετίας ἀπὸ τὸν *Νομοκάνονα* τοῦ Ἱεροῦ Φωτίου (883)» και η οποία ἐντάχθηκε στην νεωστὶ ἐγκαινιασθεῖσα νέα Επιστημονικὴ σειρά της Αποστολικῆς Διακονίας της Ἐκκλησίας της Ἑλλάδος με τίτλο της σειράς «Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Νομοκανόνων» (BEN), ἀριθμ. 1-2019. Συνεπῶς, η ἔκδοση αυτή προέθεσε ως σκοπὸ την κατὰ το ἐνὸν ἀποκατάσταση του μοναδικοῦ Σώματος των πρωταρχικῶν κανονικῶν κειμένων ἐκ των ἀρχαιοτέρων κειμενικῶν Σωμάτων της Ἐκκλησίας της Α' χιλιετίας, το οποίο ἀπαρτίζεται ἀπὸ την δεδομένη και ὀρισμένη *κανονοθεσία* της Ἐκκλησίας, ἢτοι το σύνολο των Ἱερῶν Κανόνων που ἀναδύθηκαν στους κόλπους Τῆς ἀπὸ την ἀρχέγονη και πρῶϊμη Αποστολικῆς ἐποχῆς μέχρι την χρονικὴ ολοκλήρωση της θέσπισής τους στα τέλη του 9ου αι. (880) και που *αυτοὶ μόνοι* (770 Κανόνες) φέρουν ἀδιαμφισβήτητα και ἀναντίρρητα το κύρος της ιστορικῆς ἀρχαιότητος και της ἐκκλησιακῆς κανονικῆς αὐθεντίας, ἔχοντας ἐκδοτικά ἀποκλείσει τους *παρακάνονες*, ἢ καλύτερα τους *ψευδοκάνονες*, που ἀκολουθοῦν ἀμέσως παρακάτω και που ἔχουν λαθραία ἐμφιλοχωρήσει σε κάποιες Κανονικές Συλλογές της Ἐκκλησίας.

Ε. ΟΙ ΠΑΡΑΚΑΝΟΝΕΣ (Β' χιλιετία)

Οἱ Παρενειρόμενοι²¹⁶, οἱ Ψευδεπίγραφοι/Ἀπόκρυφοι καὶ Ἐπίσακτοι “κανόνες”, ἢτοι ἡ Ψευδοκανονικὴ Γραμματεία τῶν Κανονικῶν Συλλογῶν τῆς Β' χιλιετίας

«Εἴ τις κληρικὸς τὰ ψευδεπίγραφα τῶν ἀσεβῶν βιβλία ὡς ἅγια ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας δημοσιεύει, ἐπὶ λύμῃ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου, καθαιρεῖσθω». (Κανόνας 60/Αποστολικὸς-2ος/3ος αι.).

«Ὅτι οὐ δεῖ ἰδιωτικὸς ψαλμοὺς λέγεσθαι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, οὐδὲ ἀκανόνιστα βιβλία, ἀλλὰ μόνον τὰ κανονικά [...], ἅτινα δεῖ αὐθεντεῖν». (Κανόνας 59/Λαοδικεῖας-380).

²¹⁶ Καν. 2/Πενθέκτης.

«Ταῦτα πηγαι τοῦ σωτηρίου, ὥστε τὸν διψῶντα ἐμφορεῖσθαι τῶν ἐν τούτοις λογίων ἐν τούτοις μόνοις τὸ τῆς εὐσεβείας διδασκαλεῖον εὐαγγελίζεται· μηδεὶς τούτοις ἐπιβαλλέσθω, μηδὲ τούτων ἀφαιρείσθω τι. [...].
Καὶ τούτων *κανονιζομένων*, οὐδαμοῦ τῶν ἀποκρύφων μνήμη, ἀλλὰ αἰρετικῶν ἐστὶν ἐπίνοια, γραφόντων μὲν ὅτε θέλουσιν αὐτά, χαριζομένων δὲ καὶ προστιθέντων αὐτοῖς χρόνους, ἵνα ὡς παλαιὰ προσφέροντες, πρόφασιν ἔχουσιν ἀπατᾶν ἐκ τούτου τοὺς ἀκεραίους».
(Κανόνας 2/Ἀθανάσιος).

«Ἐκεῖνα πράττοντες, τὴν στερρότητα τοῦ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας **Κανόνος** κρατεῖν».
(Κανόνας 1/Κυπριανός).

«Ἐπὶ λύμῃ τῆς Ἐκκλησίας νόθα τινὰ καὶ ξένα τῆς εὐσεβείας παρενετέθησαν, τὸ εὐπρεπὲς κάλλος τῶν θείων δογμάτων ἡμῖν ἀμαυρώσαντα· τὴν τῶν τοιούτων Διατάξεων προσφόρως ἀποβολὴν πεποιήμεθα πρὸς τὴν τοῦ χριστιανικωτάτου ποιμνίου οἰκοδομὴν καὶ ἀσφάλειαν, οὐδαμῶς ἐγκρίνοντας τὰ τῆς αἰρετικῆς ψευδολογίας κυήματα [καὶ τὰ τε συστάνα ἐκ ψάμμου κατὰ τῆς ὀρθοδοξίας μεираκιώδη ἀθύρματα], καὶ τῇ γνησίᾳ τῶν Ἀποστόλων καὶ ὀλοκλήρῳ διδασχῇ παρενείροντες».
(Κανόνας 2 [καὶ 1]/Πενθέκτης-691).

«Οὐ μὴ ἐγκαταλίπης ἐντολὰς Κυρίου, φυλάξεις δὲ ἃ παρέλαβες, *μήτε προστιθεὶς μήτε ἀφαιρῶν*».
(*Διδαχὴ τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων*, κεφ. IV, στ. 13, ἐν *BEI*, τ. 2, σελ. 217)

«Καὶ μηδενὶ ἐξεῖναι τοὺς προδηλωθέντας παραχαράττειν κανόνας, ἢ ἀθετεῖν, ἢ ἑτέρους παρὰ τοὺς προκειμένους παραδέχεσθαι κανόνας, ψευδεπιγράφως ὑπὸ τινῶν συντεθέντας, τῶν τὴν ἀλήθειαν καπηλεύειν ἐπιχειρησάντων».
(Κανόνας 2/Πενθέκτης-691).

«Εἰς τὸν αἰῶνα, ἡ προφητικὴ φωνὴ ἐντέλλεται ἡμῖν φυλάττειν τὰ μαρτύρια τοῦ Θεοῦ, καὶ ζῆν ἐν αὐτοῖς, δῆλον ἀκράδαντα καὶ ἀσάλευτα διαμένουσιν, ὅτι καὶ ὁ θεόπτης Μωϋσῆς οὕτω φησὶν· Ἐν αὐτοῖς οὐκ ἔστι προσθεῖναι, καὶ ἀπ' αὐτῶν οὐκ ἔστιν ἀφελεῖν».
(Κανόνας 1/Ζ' -787).

«[Συλλογὴ τῶν Ἱερῶν Κανόνων...], διὰ τὸ ἀπατᾶσθαι πολλοὺς ὑπὸ πολλῶν καὶ διαφόρων χειρογράφων τινῶν *Κανονικῶν*, *μύθους ὀθνεῖους μᾶλλον ἢ Κανόνας θεῖους ἐχόντων*. Ὅθεν, οἱ μὲν Θεῖοι Κανόνες ἡμέληνται, τὰ δὲ ἀνόνημα ἐκεῖνα *Κανονικά*, βλάβην οὐ τὴν τυχοῦσαν τοῖς μετερχομένοις αὐτὰ καὶ ἀπάτην ἐμποιοῦσι».
(Ἀγαπίου [Λεονάρδου] (Ἱερομ.), *Συλλογὴ πάντων τῶν Ἱερῶν καὶ Θεῶν Κανόνων*, Βενετία, Ἀντώνιος Βορτώλης, 1787, σελ. ε'-στ').

«Ἡμεῖς γὰρ οὐτε προστιθέναι τι, οὐτε μὴν ὑφαιρεῖν, κατὰ τὰ προορισθέντα, παντελῶς διεγνώκαμεν ἢ καθ' ὄντιναοῦν δεδυνήμεθα λόγον».
(Κανόνας 1/Πενθέκτης, in fine).

«Εἰ δὲ τις ἀλῶ κανόνα τινὰ τῶν εἰρημένων καινοτομῶν, ἢ ἀνατρέπειν ἐπιχειρῶν, ὑπεύθυνος ἔσται κατὰ τὸν τοιοῦτον κανόνα, ὡς αὐτὸς διαγορεύει, τὴν ἐπιτιμίαν δεχόμενος, καὶ δι' αὐτοῦ, ἐν ᾧπερ πταίει θεραπευόμενος».
(Κανόνας 2/Πενθέκτης).

«Τὸ δὲ ἐκ τῆς ἀκολούθου ἐπιφορᾶς τὸ *σιωπηθὲν* συλλογίζεσθαι, νομοθετοῦντός ἐστιν, οὐ τὰ τοῦ νόμου λέγοντος [...].

Ἡμᾶς δὲ τί χρῆ ποιεῖν; Τὰ γεγραμμένα λέγειν, ἢ τὰ σιωπηθέντα περιεργάζεσθαι;...
(Κανόνας 87/Βασιλείος).

«Ὁ ἐχθρὸς ἀρέσκεται νὰ κρύβει τὴν ἀλήθεια καὶ νὰ ἀναμειγνύει τὸ καλὸ μὲ τὸ κακόν».
(Ἅγιος Παΐσιος Βελιτσκόφσκι).

«Ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ἐλευθερία εἶναι ἀπαιτητικὲς ἐρωμένες,
γι' αὐτὸ καὶ ἔχουν λίγους ἐραστές».
(Αλμπέρ Καμύ).

«Καὶ ἡμεῖς δοκοῦμεν μὴ *παρὰ Κανόνας* ποιεῖν τι».
(Κανόνας 10/Μέγας Βασιλείος).

Στὴν ἴδια προοπτικὴ τῆς ἐπιστημονικῆς κριτικῆς ἐρευνας, θέτοντας σε ἀντιδιαστολὴ τοὺς **Κανόνες** με τοὺς **Παρακάνονες**, τοὺς **κανονικοὺς ἐπώνυμους Κανόνες** (Α΄ χιλιετία) με τοὺς **ἀπόκρυφους ψευδώνυμους “Κανόνες”** (Β΄ χιλιετία), διαπιστώθηκε ἐρευνητικὰ ὅτι, πράγματι, κανονομετρικὰ, δίπλα στους 770 συνολικὰ θεωρημένες Ἱερὺς Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας (*Corpus Canonum*-883), ἴτοι τοὺς Ἀποστολικοὺς κανόνες, τοὺς κανόνες τῶν Οἰκουμενικῶν καὶ τῶν Τοπικῶν Συνόδων καὶ τοὺς Πατερικοὺς κανόνες, ὑπάρχουν ἐμβόλιμοι καὶ ἐγκιβωτισμένοι στις μεταγενέστερες Κανονικὲς Συλλογές καὶ ἀκόμη ἐπιπλέον 125 κατὰ πολὺ νεότεροι χρονικὰ “κανόνες”, αὐθαίρετα κειμενικὰ προσκτίσματα καὶ γέννημα νοσηρῶν ατομικῶν πρωτοβουλιῶν τῆς Β΄ χιλιετίας, οἱ ἀγνωστοὶ συγγραφεῖς τῶν ὁποίων προέβαλαν σε αὐτοὺς τοὺς παρακάνονες ἰδικὰ τοὺς ἐνδο-ἰδιογενῆ προβλήματα. Οἱ ἐπίσακτοι αὐτοὶ “κανόνες” ἔφεραν καὶ φέρουν – γιὰ νὰ προσκτῆσουν ἐκκλησιακὴ κανονικὴ αὐθεντία – ονόματα κανονολόγων καὶ αγίων τῆς Α΄ χιλιετίας, ἀλλὰ που ὅμως, παρὰ τὴν ἐρίγδουπη φερωνυμία τοὺς, δὲν ἔχουν καμμία σχέση με τοὺς Ἱερὺς Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας (1ος-9ος αἰ.)· ἀντιθέτως μάλιστα, ὑπῆρξαν καὶ παραμένουν **Ψευδοκάνονες, Ἀπόκρυφοι κανόνες καὶ ἐκτὸς τοῦ “Corpus Canonum** [τοῦ *Σώματος Κανόνων*] **τῆς Ἐκκλησίας”** (883), παρ’ ὅλο που μέχρι καὶ σήμερα ἐμφανίζονται με ἀξιώσεις κανονικότητος καὶ ἐκκλησιακῆς αὐθεντίας. Πρόκειται γιὰ τοὺς 125 ψευδεπίγραφους, ἐπίσακτους καὶ ἀπόκρυφους “κανόνες” (βλ. τὶς ονομασίες τοὺς στὸν ἀντίστοιχο Πίνακα ἀμέσως παρακάτω) ἢ, ὅπως ἐπικράτησε λαθεμένα νὰ λέγεται, «μη *κεκυρωμένους* κανόνες» [sic] (ἀπὸ ποιὸν καὶ γιὰ ποιὸν λόγο;), οἱ ὁποῖοι εἶναι δημιούργημα καὶ ἀποκύημα νοσηρῆς πρωτοβουλίας καὶ ἀκατανόησας κάποιων ἀνθρώπων βιβλιογράφων, οἱ ὁποῖοι ἐνήργησαν «δίκην κυμάτων ἐπικλυζόντων καὶ τῆδε κάκεῖσε περιστρεφόντων»²¹⁷ καὶ που συλλαμβάνονται ψευδόμενοι ἀπὸ τὴν σύγχρονη ἐπιστημονικὴ ἐρευνα, γραφῶν ἢ αντιγραφῶν χειρογράφων, ἀνιστόρητων ἐπαγγελματιῶν καὶ ἐμπόρων πασιφανῶς, καθαρὰ κιβδηλοποιῶν, ἀποδεδειγμένα πλέον ἀποκρυφογράφων τῆς Β΄ χιλιετίας, δηλαδὴ χρονολογούνται αὐτοὶ μεταξύ 12ου καὶ 15ου αἰῶνα, μέχρι τὴν ἀλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ πιθανῶς κάποιοι ἀπὸ αὐτοὺς νὰ εἶναι καὶ λίγο μεταγενέστεροι. Οἱ πλαστοπροσωποποιημένοι αὐτοὶ “κανόνες” σφετερίζονται καὶ διεκδικοῦν αὐθεντία καὶ πατρότητα με ονόματα προγενέστερων χρονικὰ αγίων τῆς Α΄ χιλιετίας, ὅπως τοῦ Μ. Βασιλείου, τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ Ἰωάννου ΚΠόλεως τοῦ Νηστευτοῦ, με τὸ πολὺ γνωστὸ καὶ ἐπονομαζόμενον «Κανονικόν» του με 35 “κανόνες”, καθὼς, ἐπίσης, καὶ κάποιοι ἄλλοι “κανόνες” τοῦ Ἀναστασίου τοῦ Σιναΐτου, τοῦ Ταρασίου ΚΠόλεως, τοῦ Νικηφόρου ΚΠόλεως τοῦ Ὁμολογητοῦ καὶ τῶν φερόμενων “*Ἐρωταποκρίσεων*” (sic) Νικολάου ΚΠόλεως τοῦ Γραμματικοῦ, ο

²¹⁷ Κανόνας 45/Καρθαγένης.

οποίος εκοιμήθη τον 12ο αι. (1111), δηλ. τρεις (!) σχεδόν αιώνες μετά την οριστική συγκρότηση του *Corpus Canonum της Εκκλησίας* από τον Μέγα Φώτιο (883), και οι οποίες είναι στην χρονολογική κατάταξη τελευταίες, ὅλες μεταγενέστερες καὶ νόθες. Ὅλοι αυτοὶ οἱ “κανόνες” εἶναι ἀπόκρυφοι καὶ νόθοι, καὶ πρόκειται ουσιαστικά γιὰ ἐπέκταση τῆς πλαστογραφίας που εἶχε ἤδη ἀρχίσει τὴν ἐποχὴ ἐκείνη καὶ νωρίτερα. Καί, παρὰ τὸν αὐταπόδεικτο ετεροχρονισμό τους (δηλαδή ἀπὸ 3 ἕως 8 καὶ πλέον αἰώνες ἀνὰ περίπτωση, μετὰ τὴν οριστικὴν συγκρότησιν τοῦ *Corpus Canonum της Εκκλησίας*-883), οἱ “κανόνες” αὐτοὶ διεκδικοῦν ἰσοδύναμο κύρος αὐθεντίας με τοὺς κανονικοὺς Κανόνες τῆς Α΄ χιλιετίας καί, γιὰ πολλοὺς μέχρι καὶ σήμερον ἐκκλησιαστικοὺς καὶ θύραθεν, συμβαίνει τὸ ἐξῆς ἀπίθανο, νὰ θεωροῦν καὶ νὰ ἐκλαμβάνουν αὐτοὺς τοὺς 125 πλαστοπροσωποποιημένους καὶ νόθους “κανόνες”, τοποθετημένους σχεδὸν πάντοτε στὸ τέλος τῶν Κανονικῶν Συλλογῶν, ὡς τοὺς Ἱερούς Κανόνες τῆς Εκκλησίας!... Κάποιοι μάλιστα ἔφτασαν νὰ χαρακτηρίζουν τὸ Παράρτημα μόνον τοῦ Πηδαλίου, που περιέχει αὐτοὺς τοὺς νόθους “κανόνες”, τοὺς παρακάνονες, τὶς μεταγενέστερες αὐτὲς καὶ νόθες προσθήκες, ὡς ...“Ἱεροκανονικὸ Ἐγχειρίδιον καὶ Κώδικα”! (Καὶ τὸ κυρίως Πηδάλιον τί εἶναι; Δηλαδή, με ἄλλα λόγια, τὸ ἀληθινὸ *Corpus* τοῦ Πηδαλίου τῶν 700 σελίδων μετατρέπεται σὲ “Ἐισαγωγικὸ σημεῖωμα” σὲ ἓνα νόθο ...“Ἱεροκανονικὸ Κώδικα”, ὅπως τὸ φαντάζονται μερικοὶ; Ἀστεία πράγματα!)...

Πράγματι, ἡ διαλεκτικὴ σχέση ἀνάμεσα στὸ γνήσιο καὶ τὸ ψευδεπίγραφο ἢ τὸ νόθο, ἀνάμεσα σὲ αὐτὸ που περιέχεται στὸ *Corpus* τῶν Κανόνων τῆς Εκκλησίας καὶ σὲ αὐτὸ που εἰσάγεται μεταγενέστερα ἀπὸ ἀξιοτικὴ αὐτοβουλία, καὶ μαρτυρεῖται κειμενικά στὴν μεταγενέστερη χειρόγραφη παράδοση καὶ ἀναδεικνύεται σὲ πολλὰς Κανονικὰς πηγὰς (τέλη) τοῦ 11ου καὶ τοῦ 12ου αἰῶνα, διατηρήθηκε στὴν ὕστερη χειρόγραφη παράδοση με ἐμφανὴ τάση καθιερώσεως καὶ ἐπιβολῆς τῆς λεγόμενης «ψευδοκανονικῆς παραδόσεως», σιωπηρὰ καί, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἀδιαμαρτύρητα, σὲ βᾶρος, ἐνίοτε, τοῦ ἐπισήμου Ἐκκλησιακοῦ *Corpus* τῶν Ἱερῶν Κανόνων. Ὡστόσο, οἱ 125 αὐτοὶ “κανόνες” συνιστοῦν κατάλογο “κανόνων” ἀσύμφωνο πρὸς τὸν κατάλογο τῶν Ἱερῶν Κανόνων τοῦ επικυρωτικοῦ κανόνα 2 τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου (691) καὶ ἀσύμφωνο πρὸς τὸν συμπληρωμένον καὶ τελικὸν κατάλογο τῶν Ἱερῶν Κανόνων τοῦ *Corpus Canonum της Εκκλησίας* τοῦ Φωτίου (883), καθὼς καὶ πρὸς τοὺς καταλόγους ἄλλων σπουδαίων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων καὶ κανονολόγων που ἐπακολούθησαν. Τοιοῦτοτρόπως, τὸ «Κανονικόν» τοῦ Ἰωάννου τοῦ Νηστευτῆ, μάλιστα, περιέχεται σὲ χειρόγραφες κανονικὰς συλλογὰς δίπλα στὴν ἐπικριτικὴ ἀπόκριση τοῦ Νικολάου Γ΄ Γραμματικοῦ (1111). Ἐπὶ πλέον, ὁ ἀριθμὸς καὶ μόνον τῶν ποικίλων διασωθεισῶν χειρογράφων κανονικῶν συλλογῶν ἐπιμαρτυρεῖ τὴν ευρύτητα τῆς ἀποδοχῆς τῶν κειμένων αὐτῆς τῆς «ψευδοκανονικῆς παραδόσεως», ἡ ὁποία ἀποδίδεται σὲ ὑποτιθέμενους συγγραφεῖς, πρωτίστως στοὺς Πατριάρχες τῆς Α΄ χιλιετίας Ἰωάννη Νηστευτῆ καὶ Νικηφόρο Ὁμολογητῆ, καὶ ἡ ὁποία, σὲ πολλὰς περιπτώσεις, παραγόταν καὶ ἐνσωματωνόταν στὶς Κανονικὰς Συλλογὰς ἀνεξέλεγκτα, διαλλάσσοντας τὸ κανονικὸ παραδεδομένον. Ἀριθμητικὰ, τὸ ψευδεπίγραφο καί, ὄχι σπάνια, τὸ νόθο, προϊόντος τοῦ χρόνου πρὸς τὴν Ὀθωμανοκρατίαν, κερδίζει ἔδαφος καὶ ἀναλογικὰ κυριαρχεῖ. Τὸ φαινόμενον αὐτὸ εὐνοήθηκε καὶ ἀπὸ τὶς λεγόμενες θεματικὰς Νομοκανονικὰς Συλλογὰς, οἱ ὁποῖες ἀπὸ τὴν δομὴν τους δὲν ἔδιναν εὐδιάκριτα τὸ στίγμα τοῦ *Corpus* τῶν Κανόνων, προκαλώντας μεγάλη σύγχυση στὰ ἐκκλησιο-κανονικὰ δρώμενα.

Ἀς ἀναφερθεῖ ἐδῶ ἓνα ἐνδεικτικὸ παράδειγμα παρακάνονα πρὸς διευκόλυνση τῆς κατανόησης τοῦ μείζονος αὐτοῦ προβλήματος που δημιουργεῖ ἡ Ψευδοκανονικὴ αὐτὴ Γραμματεία στὸ πεδίο τῆς Κανονικῆς Θεολογίας καὶ τῆς Ποιμαντικῆς διακονίας τῆς Εκκλησίας. Ὁ πατριάρχης ΚΠόλεως καὶ ἅγιος Ἰωάννης ὁ

Νηστευτής, φερόμενος ως συντάκτης του έργου «Κανονικόν» με 35 “κανόνες” (sic), είναι πολύ γνωστός ως συγγραφέας κανονολογικών κειμένων. Παρ’ όλον ότι η χειρόγραφη παράδοση που φέρει το όνομά του είναι ευρεία και ισχυρή – ζήτημα αναπάντητο μέχρι σήμερα –, η νεώτερη έρευνα τού αφαιρεί αυτήν την φερόμενη κανονολογική παραγωγή. Πράγματι, ο Ιωάννης Νηστευτής εκοιμήθη το 595. Από το 595 μέχρι την Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδο, το 691, μεσολαβεί χρονικά ένας πλήρης αιώνας. Στην εποχή αυτή ήταν γνωστά τα έργα τού Νηστευτού αλλά όχι κάποιοι “κανόνες” του²¹⁸. Εάν προϋπήρχαν αυτοί, η Πενθέκτη θα τους γνώριζε και θα τους παρέθετε στον Πίνακα των Πατερικών Κανόνων, που αναφέρει στον επικυρωτικό της κανόνα 2. Εξ άλλου, ακόμη και εάν αυτοί δεν υπήρχαν με τρόπο ad hoc, θα προέβαινε η ίδια στην επιλογή αποσπασμάτων-κειμένων του, για να τους αναδείξει σε Πατερικούς κανόνες, όπως έπραξε και με τα άλλα κείμενα των Πατέρων, τα οποία η ίδια συστηματικά τα ανέδειξε σε Κανόνες της Εκκλησίας. Εάν όντως το έπραξε, γιατί δεν τους αναφέρει και δεν τους μνημονεύει ούτε η ίδια η Σύνοδος (691) ούτε και το *Corpus Canonum* της Εκκλησίας συγκροτηθέν δύο (2) αιώνες μετά (883); Είναι κατάδηλο πλέον ότι αυτό δεν συνέβη ποτέ και ούτε υπήρξαν ποτέ τέτοιοι κανόνες με το όνομα Ιωάννου του Νηστευτού. Συνεπώς, οι “κανόνες” αυτοί είναι πλαστοπροσωποποιημένοι και χρονικά κατά πολύ μεταγενέστεροι, όπως προκύπτει και από την συνέχεια. Τῷ ὄντι, στους “κανόνες” αυτούς υπάρχουν, εκτός από μία χαμηλού επιπέδου ηθικολογική περιπτώσιολογία, θεολογικά σφάλματα δογματικής φύσεως. Έτσι, εκτός των άλλων, στον 1ο “κανόνα” «του Νηστευτού» συναντούμε την εξής διατύπωση: «[...] συχναῖς γονάτων κλίσεισι τὸ θεῖον ἐξευμενίζειν αἰρεῖται, [...]»²¹⁹. Είναι σαφές ότι σε αυτόν τον “κανόνα” «του Νηστευτού» εισάγεται η απαράδεκτη για την κοινωνιακή σχέση Θεού και ανθρώπου έννοια του *ειδωλολατρικού εξευμενισμού*²²⁰, παντελώς ξένου προς την χριστιανική εμπειρία και πράξη, και της *ικανοποίησεως της θείας δικαιοσύνης* εκ μέρους του ανθρώπου, ένας σαφής δυτικός επηρεασμός της εποχής του Μεσαίωνα μεταγενέστερης θεολογίας και ως εκ τούτου άγνωστης κατά την διάρκεια της Α΄ χιλιετίας του Νηστευτή, που έρχεται σε ευθεία αντίθεση με την κανονοκέλυθη θεολογία, την *Κανονική Θεολογία (Κανονοθεολογία)* και δεν συμφωνεί προς την πατερική δογματική διδασκαλία. Από αυτό συνεπάγεται ότι η αποδοχή εκ μέρους της Εκκλησίας μιας τέτοιας δοξασίας εισάγει και προβάλλει, με την διαδικασία του αναχρονιστικού άλματος, μεταγενέστερες ιδεοληψίες της Β΄ χιλιετίας στην πατερική εποχή της Α΄ χιλιετίας. Τέλος, στα γραπτά του Νικόλαου Γ΄ ΚΠόλεως του “Γραμματικού” βρίσκεται ένα δυσμενές σχόλιο για τους “κανόνες” «του Νηστευτού», το οποίο θα πρέπει σήμερα να μας προβληματίσει: «Τὸ τοιοῦτον

²¹⁸ Βλ. Παναγ. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνική Πατρολογία*, τ. Ε΄, *Πρωτοβυζαντινή Περίοδος (6ος-9ος αἰ.)*, Θεσσαλονίκη 1992, σελ. 52-56.

²¹⁹ Βλ. *Σύνταγμα ΡΠ*, τ. 4, σελ. 436, και *Πηδάλιον*, σελ. 699.

²²⁰ Υπενθυμίζεται εδώ ότι πρόκειται για πτωτικό ακοινωνιακό *εξευμενισμό (θρησκεία)*, στον οποίο προέβη ο Αδάμ αμέσως μετά την *Διακοπή της ευθυτενούς κοινωνίας* του με τον Δημιουργό Θεό, στήνοντας βωμό και θυσιάζοντας, όπως στην συνέχεια και τα παιδιά του, κτιστά δημιουργήματα (βλ. Γεν. 4, 1-7), εγκαινιάζοντας την μονοπορη και μονομερή προσπάθεια του ανθρώπου να επανέυρει την απολεσθείσα αμφίδρομη, δίπολη και ιθύπορη σχέση Θεού και ανθρώπου. Εκείνη την ώρα ο Αδάμ έφτιαχνε *θρησκεία*, παρ’ όλο που είχε *εμπειρία προσωπικής σχέσης* με τον Θεό. Αυτήν την *πρωτογενή οντολογική εμπειρία* επιδιώκουν να επαναφέρουν οι *κανονικοί Κανόνες*, σε αντίθεση με τους *διολισθαίνοντες απόκρυφους Παρακάνονες*, οι οποίοι, πλανώντας, παραπλανώντας και περιπλανώντας, οδηγούν ευχερώς σε ενδοκτισιακό περίπλου και στις δάκνουσες αιχμές και τις ξύριες ακμές της ενιστορικής *θρησκείας*...

Κανονικὸν πολλῇ συγκαταβάσει χρησάμενον πολλοὺς ἀπόλεσε· διὸ οἱ ἐν γνώσει τοῦ καλοῦ ὄντες, καὶ ἐκ τούτου σφαλλόμενοι, ἐπανορθωθήσονται»²²¹...

Ὅλοι αυτοὶ οἱ faux-fake “κανόνες” τῆς «ψευδοκανονικῆς παραδόσεως», συνολικά 125, οἱ οποίοι εἶναι ἀπολύτως νόθοι με αὐθαίρετα γλωσσήματα, ψευδεπίγραφοι, ἀπόκρυφοι, καὶ οἱ οποίοι δὲν ἔχουν καμμία σχέση με τὸ *Corpus Canonum* τῆς *Εκκλησίας*, τὸ διαμορφωθὲν οριστικά, ὡς προελέχθη, *Σώμα Κανόνων* ἀπὸ τὸν Ἱερό Φώτιο (883), καὶ οἱ οποίοι, κατ’ ἐπέκταση, δὲν ἔχουν καμμία σχέση με τοὺς Ἱερούς Κανόνες τῆς Εκκλησίας τῆς Α΄ χιλιετίας, ἐπιδεικτικῶν ἰσοδύναμα αὐθεντικῶς μέσα:

- στο *Πηδάλιον*, Λειψία **1800** (σελ. 697-738θ’) καὶ
- στο *Σύνταγμα Ράλλη-Ποτλή*, Αθήναι **1852-1859** (τ. Δ΄, σελ. 386-392 καὶ 417-446),
- στὴν ἐκδοση τοῦ Καθηγητῆ Αμίκα Σ. Αλιβιζάτου, *Ἱεροὶ Κανόνες*, Αθήνα, ἐκδ. τῆς Αποστολικῆς Διακονίας τῆς Εκκλησίας τῆς Ελλάδος, **1923**, **1949** καὶ **1997** (σελ. 531-534, 566-569 καὶ 590-649) καὶ
- στὴν ἐκδοση τοῦ Καθηγητῆ Βλασίου Ἰω. Φειδά, *Ἱεροὶ Κανόνες*, Αθήνα, [αυτοέκδοση], **1997** (σελ. 351-353, 366-368 καὶ 377-401),

δὲν εἶναι καὶ δὲν ἀποτελοῦν *Εκκλησιακοὺς κανόνες*, δὲν ἔχουν οὐδεμία υφολογικὴ συγγένεια με τοὺς Ἱερούς Κανόνες τῆς Α΄ χιλιετίας καὶ δὲν ἀπηχοῦν οὔτε τὸ πνεῦμα οὔτε τὴν κανονικὴ νοοτροπία τῆς Εκκλησίας. Εἶναι δὲ οἱ “κανόνες” αὐτοὶ υποδεέστερου γλωσσικοῦ ἐπιπέδου, υποβαθμισμένου θεολογικοῦ περιεχομένου, ἔχουν σοβαρὰ προβλήματα θεολογικά, καὶ ἀναφέρονται σε κάτι ποὺ ὄχι μόνον δὲν ἔχουν οἱ Ἱεροὶ Κανόνες τῆς Εκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ἀποφεύγουν αὐτοὶ συστηματικά, δηλαδή ἀναφέρονται κυρίαρχα σε *περιπτωσιολογία*, κάτι ποὺ παραπέμπει σε δικανικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴν ζωὴ καὶ τὴν προσωπικὴ πορεία τοῦ κάθε πιστοῦ. Ὡστόσο, οἱ ἐμβόλιμοι αὐτοὶ “κανόνες” ὑπάρχουν ἀνύποπτα μέχρι σήμερα μέσα στις Κανονικὲς Συλλογές, «διεκδικοῦν» ἐφάμιλλη αὐθεντία με τοὺς *κανονικοὺς Κανόνες* τῆς Εκκλησίας καὶ ἐκλαμβάνονται καθολικά ὡς τοιοῦτοι, οἱ οποίοι ὁμως, ὡς πιο εὔβατοι νοηματικά καὶ ὡς πιο προσπελάσιμοι γλωσσικά, ταλαιπώρησαν καὶ ταλαιπωροῦν τὸ Εκκλησιακὸ Σώμα τουλάχιστον τρεῖς αἰῶνες τώρα, ἀπὸ τὸ 1800, χρονολογία ἐκδοσης καὶ χρήσης τοῦ *Πηδαλίου*, μέσῳ τοῦ οποίοι ἐγίναν ευρέως γνωστοί, μέχρι τὶς μέρες μας.

Ὁ αυτοκράτορας Ἰουστινιανός (527-565) ἐξηγοῦσε σε μία *Νεαρά* (*Νοβέλλα*) τοῦ ὅτι πρέπει νὰ συγκαταβαίνουμε μπροστὰ στὴν παρατήρηση τῶν ἱερῶν Κανόνων, ποὺ ἔχουν παραδοθεῖ σε ἐμᾶς ἀπὸ τοὺς Αποστόλους· «τοῦτο δὲ ἔσσεσθαι πιστεύομεν, εἴπερ ἢ τῶν ἱερῶν Κανόνων παρατήρησις φυλάττειτο, ἦν οἱ τε δικαίως ὑμνούμενοι καὶ προσκυνούμενοι καὶ αὐτόπται τοῦ θείου Λόγου καὶ ὑπηρέται τοῦ Θεοῦ παραδεδώκασιν Ἀπόστολοι, καὶ οἱ ἅγιοι Πατέρες ἐφύλαξαν τε καὶ ὑφηγήσαντο»²²². Γιὰ αὐτὸ καὶ «ὁ κανόνας οὔτε πρόσθεση δέχεται οὔτε ἀφαίρεση· διαφορετικά, ὁ κανόνας καταστρέφεται»²²³. Μία δὲ γρήγορη ματιά στα κανονικά κείμενα τῶν Οικουμενικῶν Συνόδων ἀποκαλύπτει ὅτι συλλήβδην αὐτὲς ἀποτρέπουν ρητὰ τὴν ἀλλοίωση ἢ τὴν παραχάραξη τῶν θεσπισθέντων ἀπὸ τὴν Εκκλησία Ἱερῶν Κανόνων. Ἡ συνοδικὴ ἀποτροπὴ εἶναι σαφής: «Καὶ μηδενὶ ἐξεῖναι τοὺς προδηλωθέντας *παραχαράττειν* κανόνας, ἢ ἀθετεῖν, ἢ ἑτέρους *παρὰ τοὺς προκειμένους* παραδέχεσθαι κανόνας, ψευδεπιγράφως ὑπὸ τινῶν συντεθέντας, τῶν τὴν ἀλήθειαν κατηλεῦειν

²²¹ Βλ. *Σύνταγμα ΡΠ*, τ. 4, σελ. 425, καὶ *Πηδάλιον*, σελ. 737.

²²² Βλ. *Νεαρά VI*, Προοίμιον, ἐν Henr. Justellus, *Bibliotheca Juris Canonici*, in-fol., Parisiis, 1661, τ. II, σελ. 604· πβ. *Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie* (Fernand Cabrol), τ. II, Pième partie, Παρίσι 1924, σελ. 1914.

²²³ Ἰωάννης Χρυσόστομος, *Ἐπίτομη εἰς τὴν πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολήν*, κεφ. ΙΒ΄, β΄, ἐν P. G., τ. 62, στ. 273: «Ὁ κανὼν οὔτε πρόσθεσιν, οὔτε ἀφαίρεσιν δέχεται, ἐπεὶ τὸ κανὼν εἶναι ἀπόλλυσιν».

ἐπιχειρησάντων»²²⁴. Αυτό σημαίνει ότι οι παραδοθέντες σε εμάς σήμερα δια μέσου των αιώνων Ιεροί Κανόνες φέρουν την *αυτομαρτυρία* ότι κανονοθετήθηκαν από Οικουμενικές Συνόδους (και μόνον!), με τον φωτισμό, ως γνωστόν, και την επιστασία του «Πνεύματος τῆς Ἀληθείας», του «ἐξ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀύγασθέντες»²²⁵. Υπενθυμίζεται δε ενδεικτικά μόνον ἐδῶ ἡ χαρακτηριστικὴ πατερικὴ ρήση ὅτι «τὸ ρῆμα Κυρίου τὸ διὰ τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου γενόμενον μένει εἰς τὸν αἰῶνα»²²⁶. Καὶ ἐδῶ ἀναφέρεται ἓνα καθοριστικὸ ζήτημα. Τὴν *αυτομαρτυρία* αὐτῆν των Ἱερῶν Κανόνων τὴν ἀνατρέπουν οὐσιαστικά οἱ ἐμβόλιμοι αὐτοὶ 125 Ψευδοκάνονες καὶ σχετικοποιοῦν τὸ οντολογικὸ κύρος τῆς, ἐκτοπίζοντας τὴν ἐσχατολογικὴ τῆς προοπτικὴ, καὶ παραχαράσσουν ἔτσι τὴν ολότητα τῆς *κανονικῆς Ἀλήθειας*. Ἐκτός καὶ εἰάν θεωρήσουμε ὅτι οἱ Ἐκκλησιακοὶ Κανόνες ‘εσφαλμένως’ παρέχουν τὴν διαβεβαίωση αὐτή!... Τῷ ὄντι, εἶναι πλέον καιρὸς νὰ ἐκτοπισθοῦν ἐπίσημα οἱ ἐντοπισθεῖσες ἀδόκητες καὶ αὐθαίρετες αὐτὲς ἐπιχωματώσεις, παράγωγα μίας ἀπόκλισης (*ψευδομόρφωσης*) καὶ νὰ ἀποκαθαρθοῦν οἱ ἐπίσημες Κανονικὲς Συλλογές τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὰ μεταγενεστέρως καὶ αὐθαιρέτως προστεθέντα καὶ ἐπίσασκα ἐμβόλιμα στοιχεῖα.

Σε αὐτὴν τὴν ολιστικὴ ἐκδοτικὴ παραγωγή των Ἱερῶν Κανόνων των δύο τελευταίων αἰώνων (19ου καὶ 20οῦ αι.), ἐξαίρεση ἀποτελεῖ μόνον τὸ *Πηδάλιον*, τὸ ὁποῖο ἐπεσήμανε μὲν τὸ πρόβλημα ἀλλὰ τὸ ἐπεβλήθη ἀπὸ τὸν συνοδικὸ τοῦ ἐλέγχου νὰ ἐκδώσει (σε *Παράρτημα*) τοὺς ἐπίσασκτους καὶ ἀπόκρυφους “κανόνες”. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὸ *Πηδάλιον* δὲν ἀποδέχεται συλλήβδην ὅλα τὰ φερόμενα κανονικὰ κείμενα καὶ τοὺς «οθνεῖους μύθους» ὡς *κανόνες*, ἀλλὰ προβάλλει μὲ κανονοτεχνικὴ διεργασία καὶ τόλμη τοὺς ἀληθεῖς κανόνες-οδοδείκτες γιὰ τὸν ἐσχατολογικὸ προσανατολισμὸ των πιστῶν ἀνάμεσα σε πληθῆρα περιφερειακῶν κειμένων, γεγονόσ που ἐπέσυρε τὴν κατηγορία ἐναντίον των δύο συντακτῶν τοῦ ὡς “νεωτεριστῶν”. Ἐξαίρεση ἐπίσης ἀποτελεῖ καὶ ὁ καθηγητὴς τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου στὴν Θεολογικὴ Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Πρόδρομος Ἰ. Ἀκανθόπουλος (*Κώδικας Ἱερῶν Κανόνων (Κείμενο-Ἑρμηνεία-Σχόλια) καὶ Ἐκκλησιαστικῆς Νομοθεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Θεσσαλονίκη, Ἄ/φοὶ Κυριακίδη καὶ Ἐκδόσεις Βάνιας, ¹1985, ²1991, ³2006, ⁴2009, 1397 σελ.), ὁ ὁποῖος, πρῶτος αὐτὸς στα τέλη τοῦ 20οῦ αι., στὴν πολλαπλῶς ἐκδοθεῖσα νομοκανονικὴ τοῦ Συλλογῆ ἀφῆρεσε ἐνσυνείδητα καὶ μὲ ἐπιστημονικὴ συνέπεια τοὺς ἐπαναλαμβανόμενα ἐκδιδόμενους τόσους αἰῶνες τῆς Β’ χιλιετίας ψευδοτίτλους καὶ ἐξω-κανονικοὺς “κανόνες”, συντασσόμενος πιστά, ὅπως σημειῶνει ὁ ἴδιος στὸν Πρόλογο τῆς Α’ ἐκδόσεως (1985) τοῦ ἔργου τοῦ, «στὸν κανόνα 2 τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου [691]», προσθέτοντας «καὶ τοὺς Ἱεροὺς Κανόνες δύο Συνόδων που συνήλθαν μετὰ τὴν Ζ’ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο [787] στὴν Κωνσταντινούπολη, ἴτοι τῆς Πρωτοδευτέρας [859 καὶ 861] καὶ τῆς ἐν τῷ Ναῶ τῆς Ἁγίας Σοφίας [879/880], διότι οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ κανόνες ἔχουν ἀποκτήσει γενικὸ κύρος καὶ περιλαμβάνονται σε ὅλες τῆς Κανονικὲς Συλλογές». Ἐτσι, ἔθεσε μόνον τοὺς Ἱεροὺς Κανόνες τῆς Α’ χιλιετίας. Ἡ ἐκδοτικὴ αὐτὴ ἐπιλογή τοῦ ἐνισχύθηκε καὶ ἀπὸ τὴν χρονικὰ παράλληλα κριτικὴ μελέτη των Ἱερῶν Κανόνων τοῦ ἐξαίρετου κανονοῖστορος Μητροπολίτου Σουηδίας καὶ πάσης Σκανδιναβίας Παύλου Μενεβίσογλου (*Ἱστορικὴ εἰσαγωγή εἰς τοὺς Κανόνες τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Στοκχόλμη, ἐκδ. Ἰ. Μητρόπολις Σουηδίας καὶ πάσης Σκανδιναβίας, 1990, 653 σελ.), ἡ ὁποία κινεῖται στὴν ἴδια κατεύθυνση ἀποκλεισμοῦ ἀπὸ τῆς μελλοντικῆς Κανονικῆς

²²⁴ Κανόνας 2/Πενθέκτης.

²²⁵ Κανόνας 1/Ζ’. Πβ. Πρξ 15, 28 (Ἀποστολικὴ Σύνοδος τῶν Ἱεροσολύμων)· Ἰω. 14, 17· 15, 26· 16, 13.

²²⁶ Μ. Ἀθανασίου, *Ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἐν τῇ Ἀφρικῇ τιμωτάτους Ἐπισκόπους*, ἐν P. G., τ. 26, στ. 1032C.

Συλλογές των αυθαιρέτως επείσακτων “κανόνων”. Ο ίδιος ερευνητής κανονολόγος Μητροπολίτης, υλοποιώντας τα αποτελέσματα αυτής της κριτικής έρευνάς του, προέβη στην μοναδική και χρήσιμη για την μελέτη των Ιερών Κανόνων εξαντλητική έκδοση μιας *Κλείδας [Ταμείου-Concordance] Ιερών Κανόνων (Λεξικὸν τῶν Ἱερῶν Κανόνων, Θεσσαλονίκη-Κατερίνη, έκδ. Ἐπέκταση (σειρά: Νομοκανονική Βιβλιοθήκη, ἀριθμ. 28), 2013, 366 σελ.)*, όπου δεν λημματογραφούνται και δεν λεξικογραφούνται οι 125 αυτοί απόκρυφοι παρακάνονες. Στην ίδια προοπτική κινήθηκε και την αυτή επιδιορθωτική πρακτική υιοθέτησε ο υποφαινόμενος στην πρόσφατη δίγλωσση έκδοση των Ιερών Κανόνων (*Τὸ Corpus Canonum τῆς Ἐκκλησίας (1ος-9ος αἰώνας). Τὸ κείμενο τῶν Ἐκκλησιακῶν Ἱερῶν Κανόνων/Le Corpus Canonum de l'Église (1er-9e siècles). Le texte des Saints Canons ecclésiastiques, Θεσσαλονίκη-Κατερίνη, έκδ. Ἐπέκταση (σειρά «Νομοκανονική Βιβλιοθήκη», ἀρ. 30), 2015, 1129 σελ. [δίγλωσσο: ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί]*). Το αυτό υιοθετεῖ στην συνέχεια, και σωστά, στην έκδοσή του ο Καθηγητής Αναστάσιος Κ. Βαβούσκος, *Κώδικας Νομοκανονικός. Ιεροὶ Κανόνες, Βυζαντινὸ Δίκαιο, Κανονικὰ Παραπτώματα, Θεσσαλονίκη, εκδ. Μέθεξις, 2016, 1148 σελ.* Το αυτό ισχύει και για την νέα ελληνική έκδοση των Ιερών Κανόνων στο νεοεκδοθέν Κανονικό Corpus του υποφαινομένου στην ἄρτι εγkαινιασθεῖσα νέα Επιστημονική σειρά έκδοσης ελληνόγλωσσων *Νομοκανόνων (Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας (1ος-9ος αἰ.). Το Corpus Canonum τῆς Ἐκκλησίας τῆς Α' χιλιετίας ἀπὸ τὸν Νομοκάνονα τοῦ Ἱεροῦ Φωτίου (883)*, Αθήναι, εκδ. Αποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος [σειρά «Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Νομοκανόνων» (BEN), ἀριθμ. 1], 2019, 751 σελ.).

Συνοψίζοντας τις παραπάνω ενδεικτικές ερευνητικές διαπιστώσεις, καθίσταται πλέον σαφέστατο το γεγονός ότι στους κόλπους της επίσημης Κανονικῆς Παράδοσης τῆς Ἐκκλησίας συνυπάρχουν δύο ετερόκλητες *Κανονικὲς Παράδοσεις*: η πιστοποιημένη ἀπὸ Οικουμενικὲς Συνόδους Κανονικὴ Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Α' χιλιετίας [883] με τοὺς 770 Ἱεροὺς Κανόνες (*Πηδάλιον*, σελ. 1-696) και, ατυχῶς παράλληλα, μία επείσακτη και παρασιτικὴ *Ψευδο-Κανονικὴ Παράδοση* στους κόλπους τῆς Ἐκκλησίας με 125 “κανόνες” («Παράρτημα» τοῦ *Πηδαλίου*, σελ. 697-738θ'), η οποία παρεיסέφρησε ἐμβόλιμα στην χειρόγραφη παράδοση τῆς Νομοκανονικῆς Γραμματείας στην Β' χιλιετία και η οποία ἀναδύθηκε ἄδηλα και ἀθέατα σε παρακμιακὲς στιγμὲς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου μετὰ τις δύο ἀλώσεις (1204 και 1453 ἀντίστοιχα) τῆς Ρωμαϊκῆς Αυτοκρατορίας τῆς Ανατολῆς. Σημειωτέον μάλιστα στο σημεῖο αυτό, η ψευδοκανονικὴ αὐτὴ Γραμματεία ἐπεκτάθηκε ὡς «συμπλήρωμα» (sic) και στους κεκυρωμένους *κανονικοὺς Κανόνες* τῆς Α' χιλιετίας με προσθήκη “νέων κανόνων” (sic) στους ἤδη ὑπάρχοντες *κανονικοὺς κανόνες* των Οικουμενικῶν Συνόδων, με ἀποτέλεσμα αὐτὴ ἡ Ψευδοκανονικὴ Γραμματεία να εἶναι ἐντυπωσιακὰ ἐκτενέστερη ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸ τῶν Κανόνων σε σχέση με τὴν Κανονικὴ Γραμματεία. Ἡ Πενθέκτη Οικουμενικὴ Σύνοδος η ἐν Τρούλλῳ (691), με βάση τὴν προγενέστερη ἐμπειρία ἀλλοτρίωσης των *κανονικῶν Ἐκκλησιακῶν Κανόνων*, παρενέβη προληπτικὰ με τὸν κανονιστὴ κανόνα τῆς 2 και για τὸ μέλλον αὐτῶν των Κανόνων, κάτι που δεν προστατεύθηκε τελικὰ και δεν τηρήθηκε στα χρόνια τῆς Β' χιλιετίας, ἀπὸ ὅ,τι διαφάνηκε και καταδείχθηκε παραπάνω: «Καὶ μηδενὶ ἐξείναι τοὺς προδηλωθέντας παραχαράττειν κανόνας, ἢ ἀθετεῖν, ἢ ἐτέρους παρὰ τοὺς προκειμένους παραδέχεσθαι κανόνας, ψευδεπιγράφως ὑπὸ τινῶν συντεθέντας, τῶν τὴν ἀλήθειαν καπηλεύειν ἐπιχειρησάντων. Εἰ δέ τις ἀλῶ (= συλληφθεῖ) κανόνα τινὰ τῶν εἰρημένων καινοτομῶν, ἢ ἀνατρέπειν ἐπιχειρῶν, ὑπεύθυνος ἔσται κατὰ τὸν τοιοῦτον κανόνα, ὡς αὐτὸς διαγορεύει, τὴν ἐπιτιμίαν

δεχόμενος, καὶ δι' αὐτοῦ, ἐν ᾧ περ πταίει θεραπευόμενος»²²⁷. Καὶ το παράδοξο παραμένει πῶς, ἐνῶ γιὰ «πάντα τὰ μεираκιώδη ἀθύρματα καὶ μανιώδη βακχεύματα, τὰ ψευδοσυγγράμματα τὰ [κατὰ τῆς Ἐκκλησίας] γινόμενα»²²⁸ ἡ Ζ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (787) προβλέπει ἐντυπωσιακὰ αὐστηρὰ ἐπιτίμια γιὰ ὅσους τὰ συντηροῦν, κληρικούς καὶ λαϊκούς, με καθάρηση καὶ ἀφορισμὸ ἀντίστοιχα, τέτοιοι “κανόνες” ἀπόκρυφοὶ καὶ ψεύτικοὶ συνεχίζουν νὰ παραμένουν, ὅπως προαναφέρθηκε, καὶ νὰ θάλλουν στὶς Κανονικὲς Συλλογὲς τῆς Ἐκκλησίας...

Πόσο ὄντως δίκαιο εἶχαν οἱ συντάκτες τοῦ Πηδαλίου, ὁ ἱερομόναχος Ἀγάπιος Λεονάρδος καὶ ὁ μοναχὸς ἅγιος Νικόδημος Ἀγιορείτης, ὅταν ἔγραφαν στὸν Πρόλογο τοῦ Πηδαλίου τοὺς ὅτι «δὲν ὑπεφέραμεν, ἀγαπητοί, νὰ βλέπωμεν εἰς πολλὰ πολλῶν πνευματικῶν χυδαιονομοκάνονα χειρόγραφα, κατακερματισμένους τοὺς θεῖους τούτους καὶ ἱεροὺς Κανόνες, νενοθευμένους, ψευδεπιγράφους, ἄλλους ἀντ' ἄλλων, καὶ τὰς ἐρμηνείας τῶν ἐξηγητῶν ἀντὶ τῶν κυρίως Κανόνων ἐκλαμβανομένας, καὶ τὸ χειρότερον, ὅτι καὶ τὰς ἐρμηνείας ταύτας περιέχοντα, διεφθαρμένας, παρεξηγημένας, καὶ ἀλλόκοτά τινα καὶ ἐσφαλμένα διδασκούσας»²²⁹. Εἰρήσθω ἐν παρόδῳ ὅτι οἱ συντάκτες τοῦ Πηδαλίου εἶναι ἱστορικά (1800) οἱ πρῶτοι – καὶ πρὸς ἐπιστημονικὴν τιμὴν τοὺς –, οἱ ὁποῖοι ἐπεσήμαναν τὴν ὑπαρξὴ ψευδεπιγραφῶν παρεμβάσεων στὰ κανονικὰ κείμενα, μόνον πὼς ἀπάντες οἱ μεταγενέστεροὶ ἐκδότες, οἱ ὁποῖοι ἐξέδωκαν Κανόνες στὸν 19ο καὶ 20ο αἰῶνα, εἴτε μὴ ἀντιλαμβανόμενοι τὴν ἐμμεση ἐπισήμανσή τοὺς εἴτε ἐκκινούμενοι ἀπὸ ἕναν βαθιὰ ριζωμένο δυτικὸτροπο μιμητισμὸ, συμβάλλουν σε ἀκόμη μεγαλύτερη ψευδοκανονικὴ σύγχυση. Καὶ αὐτὸ, τὴν στιγμὴ μάλιστα πὺ μία σειρά ἱκανῶν ἱερῶν κανόνων, ἐτερότοπα καὶ ἐτερόχρονα (καν. 60/Ἀποστολικός-2ος/3ος αἰ., 2/Ἀθανασίου-4ος αἰ., 59 καὶ 60/Λαοδικείας-380, 1 καὶ 2/Πενθέκτης-691, 1/Ζ'-787) προεικάζουν καὶ προεκφημίζουν αὐτὸ πὺ συντελέστηκε καθ' ὅλη τὴν διάρκεια τῆς Β' χιλιετίας, ἐμβολίζοντας τὸ κανονικὸ Σῶμα (τὸ *Corpus Canonum*) τῶν ἱερῶν Κανόνων τῆς Ἐκκλησίας.

Οἱ 125, λοιπὸν, αὐτοὶ “κανόνες” ἐμφανίζονται ψευδεπιγράφως ὡς πατερικοί, ἀλλὰ εἶναι μυθοβριθεῖς καὶ γενικῶς κακόζοξοι, γιὰ τὴν συντάχθησαν ἀπὸ μικρόνοες ἀμαθεῖς, νοσηροὺς καὶ δεισιδαίμονες ἀποκρυφογράφους, κιβδηλοποιούς, οἱ ὁποῖοι οὔτε κάποια εὐθύνῃ αἰσθάνονταν ἀπέναντι στὴν ὄντολογικὴ ἀλήθεια τῆς Ἐκκλησίας οὔτε ἐνόησαν ποτέ τὴν ὄντολογικὴ ἀλήθεια τῶν ἱερῶν Κανόνων. Καὶ μάλιστα, με τὸν τρόπο πὺ συντάχθησαν αὐτοὶ, εἶναι καὶ παραμένουν ἐκλεκτικοὶ “κανόνες”, καθὼς εἰσάγουν μία ἀγνωστὴ μεθοδολογία πὺ δὲν ὑπάρχει στὸς κανονικούς Κανόνες τῆς Α' χιλιετίας, τὴν περιπτωσιολογία, καὶ καταπιάνονται ἀσχολούμενοι ἀποκλειστικὰ με αὐτὴν. Ἔτσι, τὰ ψευδότηλα αὐτὰ μεταγενέστερα ἀκανόνιστα κείμενα καὶ ἐπέισακτοὶ “κανόνες”, ἀν καὶ διέλαθαν τὴν προσοχὴ τῶν ἐκδοτῶν τοὺς, ὡς ἐπιμύθια, ἐπειδὴ ἀκριβῶς οἱ “κανόνες” αὐτοὶ ἐνδύθησαν ὀνόματα ἐκκλησιαστικῆς αὐθεντίας καὶ ἁγίων, ἀνευρέθησαν στὶς ἡμέρες μας κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τῆς πρόσφατης ἐπιστημονικῆς κριτικῆς ἐρευνας καὶ ἐκπίπτουν ἀπὸ ἀποψη γνησιότητας καὶ κανονικοῦ κύρους. Ὡστόσο, ἐπειδὴ ἡ κριτικὴ αὐτὴ ἐρευνα ἔχει ἀκόμη μικρὴ χρονικὴ διαδρομὴ μέχρι νὰ ἐμπεδωθεῖ ἀπὸ τὴν παγκόσμια ἀκαδημαϊκὴ Κοινότητα καὶ τὸ νῦν Ἐκκλησιακὸ Σῶμα, αὐτοὶ ἀπαρτίζουν ἕνα ἱκανὸ σύνολο “κανόνων” στὶς κληροδοτηθεῖσες ἀπὸ τὸ παρελθὸν καὶ ὑπάρχουσες σήμερα ἐν χρῆσει Κανονικὲς Συλλογὲς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας: **125 μυθολογήματα, ἔργα-ἀπόκρυφοὶ καὶ ψευδότηλα “κανόνες”**, οἱ ὁποῖοι παρενείρονται στὶς Κανονικὲς Συλλογὲς τῶν ἱερῶν Κανόνων, ἀκόμη καὶ στὶς πλέον ἐπίσημες, καὶ οἱ ὁποῖοι πρέπει κάποια στιγμὴ

²²⁷ Καν. 2/Πενθέκτης.

²²⁸ Καν. 9/Ζ'.

²²⁹ Πηδάλιον, σελ. ιβ'.

απαραιτήτως, με την κριτική επίνευση της *κανονικής* Κανονικής Παράδοσης, να απαλειφθούν από αυτές.

Κατακλείοντας τις αθέατες πτυχές του προεκτεθέντος και ἄρτι αποκαλυφθέντος κριτικού αυτού κανονικού ζητήματος, ας δοθεί μία συνοπτική αποτίμηση για τους επείσακτους αυτούς εξω-κανονικούς “κανόνες”, που ταλαιπώρησαν για αιώνες και καταταλαιπωρούν το Εκκλησιακό Σώμα, ποιμένες και ποιμενομένους μέχρι σήμερα. Από την μία μεριά, **ως προς την ονομασία και την (αυτο)ονοματοδοσία**, οι απόκρυφοι “κανόνες” στρέφονται γύρω από ονομασίες αυθεντικών αγίων και ορθοτομούντων Πατέρων της Εκκλησίας της Α΄ χιλιετίας, επιτυγχάνοντας εν τέλει να συνδεθούν με «αναγνωρισμένες εκκλησιακές αυθεντίες», και, από την άλλη, **ως προς το περιεχόμενο**, αυτοί ενασμενίζονται “να συμπληρώσουν τα κενά” (sic) των *κανονικών* Κανόνων της αυτής Α΄ χιλιετίας με περιεχομενικό τρόπο γραώδη και βέβηλο. Είναι να απορεί κανείς πώς βρέθηκαν νοήμονες κριτικοί ερευνητές που δυσκολεύθηκαν να διακρίνουν πόσο ανόητα και κακόδοξα περιέχουν οι ψευδοκάνονες αυτοί, και παραδέχθηκαν ότι οι φωτεινοί και υψηλοί Ιεροί Κανόνες, οι εκδοθέντες και ελεγχθέντες από Οικουμενικές Συνόδους, τελούν υπό την επίδραση και την «ισόκυρη» κηδεμονία και προτεραιότητα εκείνων, άνευ ουδεμιάς έξωθεν εκκλησιο-κανονικής μαρτυρίας. Έτσι, όντες αυτοί ακλειείς και νώνυμοι, πλαστοπροσωποποιημένοι “κανόνες”, δανείσθηκαν ή, καλύτερα, σφετερίσθηκαν ονόματα επώνυμων αγίων της Α΄ χιλιετίας, για να προσδώσουν κανονικό κύρος στην αυθαίρετη και νόθο υπόστασή τους, και προέβησαν σε απύλωτη αντιποίηση συνοδικής αρχής με νομικιστικά και ηθ(ικ)οπλαστικά μυθεύματα σε τέτοιο βαθμό που, στις ύστερες εποχές, το νόθο και ο εγκιβωτισμός του αντέστρεψαν την *ενιαία κανονική τάξη γνησιότητας* και εμφάνιζαν μεγαλύτερη και κυρίαρχη αυθεντία απέναντι στο γνήσιο της εκκλησιακής συνοδικής κανονοθεσίας. Έτσι, έφτασε στην εποχή μας να θεωρείται πλέον βασική ερμηνευτική μέθοδος και αρετή η *κακοκανονολογία!*...

**Οἱ Παρακάνονες (οἱ ἐκτὸς τοῦ *Corpus Canonum* “κανόνες”),
οἱ ἐπέισακτοι καὶ πλαστοπροσωποποιημένοι “κανόνες”
(συνταχθέντες καὶ προστεθέντες αὐθαίρετα
κατὰ τὴν διάρκεια τῆς Β΄ χιλιετίας)**

Δ 60.

ἔτος φερόνυμου «ἀγίου»	• ἀριθμὸς «κανόνων» • «προέλευση»	πηγή
† 378	3 Κανονικὰ τμήματα «Μέγας Βασίλειος Καισαρείας»	Πηδάλιον, σελ. 738 α΄-δ΄
† 407	3 Κανονικὰ κεφάλαια «Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος»	Πηδάλιον, σελ. 738 α΄-γ΄
† 595	Τὸ λεγόμενον “Κανονικὸν” [35 κανόνες] «Ἰωάννης ΚΠόλεως ὁ Νηστευτῆς»	Πηδάλιον, σελ. 697-718
7ος αἰ.	Ἀπόκριση “Περὶ θείας Μεταλήψεως” «Ἀναστάσιος ὁ Σιναΐτης»	Πηδάλιον, σελ. 738 β΄
† 806	1 κανονικὴ Ἐπιστολὴ περὶ σιμωνίας «Ταράσιος Κωνσταντινουπόλεως»	Πηδάλιον, σελ. 719-720
† 828	54 κανόνες καὶ 17 ἐρωταποκρίσεις «Νικηφόρος ΚΠόλεως ὁ Ὁμολογητῆς»	Πηδάλιον σελ. 725-733 σελ. 738 ε΄-θ΄
† 1111	11 ἐρωταποκρίσεις «Νικόλαος Γ΄ ΚΠόλεως ὁ “Γραμματικὸς”»	Πηδάλιον, σελ. 733-737
	Σύνολο: 125 ἔργα-ἀπόκρυφοὶ καὶ ἐπέισακτοι “κανόνες”	

Και συνοπτικῶς εἰπεῖν, ἡ χειρόγραφη παράδοση τοῦ Μεσαίωνα στὴν Ανατολή ἦταν αὐτὴ που ἐγίνε το ποιητικὸ αἷτιο ἀνάμειξης κανονικῶν κανόνων καὶ παρενχειρομένων “κανόνων” στὶς αντιγραφικὰ πολλαπλασιαζόμενες Κανονικὲς Συλλογές. Ἀρχισαν κυρίως ἀπὸ τότε νὰ κυριαρχοῦν οἱ ψευδοκανόνες σε βᾶρος τῶν γνήσιων Κανόνων τῆς Α΄ χιλιετίας. Σε κάποιες περιπτώσεις μάλιστα ἡ χειρόγραφη **Ψευδοκανονικὴ Γραμματεία** ἐγίνε εκτενέστερη ἀπὸ τὴν γνήσια **Κανονικὴ Γραμματεία** (οἱ νόθοι “κανόνες” κάποιες φορές ἦταν περισσότεροι ἀπὸ τοὺς γνήσιους κανόνες τῆς αὐτῆς Συνόδου). Σύσσωμο τὸ *Corpus των Ἱερῶν Κανόνων* τῆς Εκκλησίας τῆς Α΄ χιλιετίας ἀντιδρά στα ὅποια ἐμβόλιμα καὶ ἐπέισακτα κείμενα παρακάμπτουν τοὺς γνήσιους Κανόνες. Καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ ζητούμενο, πὼς τὸ γεγονός αὐτὸ ἀντιμετωπίζεται ἀπὸ τὴν Εκκλησία. Ὄντως ολίγιστα τῶν χειρογράφων που φέρουν ψευδοτίτλους “κανόνες” εἶναι ἀρχαιότερα τῆς ια΄ καὶ νεώτερα τῆς ιστ΄ ἐκατονταετίας (λόγω τοῦ ὅτι εἶχε ἀνακαλυφθεῖ ἡ τυπογραφία [μέσα 15ου αἰ.-1452] καὶ εἶχαν ἤδη ἀρχίσει νὰ ἐμφανίζονται οἱ πρώτες ἐντυπες *Κανονικὲς Συλλογές* [1521/1531], γεγονός που εἶχε ὡς συνέπεια τὴν υποχώρηση τοῦ αντιγραφικοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν νομοκανονικῶν χειρογράφων καὶ τὴν οριστικὴ ἐγκατάλειψη τῆς αντιγραφικῆς αὐτῆς πρακτικῆς). Ολίγα εἶναι καὶ τὰ ἀνήκοντα στὴν ιε΄ καὶ τὴν ιστ΄ ἐκατονταετία. Τὰ υπόλοιπα, εἴτε κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν μαρτυρία εἴτε κατὰ τὴν πιθανώτατη εἰκασία, ἀνήκουν στο μεγάλο εὔρος τοῦ μεταξὺ τοὺς χρόνου, ἀπὸ τὸν 11ο μέχρι τὰ μέσα τοῦ 15ου αἰ. (λόγω τῶν ἀναταραχῶν ἀπὸ τὶς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις καὶ ἀπόπειρες κατάλυσης τῆς Ρωμαϊκῆς Αυτοκρατορίας τῆς Ανατολῆς

από τους Οθωμανούς). Ειρήσθω εν παρόδῳ ὅτι, μεταξύ των νεωτέρων-υστερογενῶν κανονικῶν χειρογράφων, υπάρχουν κάποια ὄχι λιγώτερο δόκιμα και πολιώτερα πολλῶν αρχαιότερων, ὡς ευθυτενή αντίγραφα αρχαίων απογράφων. Σχετικά δε με τους *παρενειρόμενους* “κανόνες”, ὄχι μόνον κατά τις βάσεις των πρώτων χειρόγραφων εκδόσεων Ἱερῶν Κανόνων, ἀλλά οὔτε και κατ’ ἐξαιρέση φαίνονταν εγγωρούντες στις αρχικές Κανονικές Συλλογές, ὡς ὅλως *αμάρτυροι* ἀπό των αρχαιότερων απογράφων των Νομοκανόνων και ἀπό πάντων των γνωστῶν ἐλληνικῶν κανονικῶν χειρογράφων της Κανονικής Παράδοσης της Εκκλησίας της Α΄ ἐκκλησιακῆς χιλιετίας. Ολοκληρώνοντας, ἓνα *επίσακτο κείμενο* μιας νοσηρῆς πρωτοβουλίας ἀποτελεῖ *αυτοκάνονα* (= κατασκευασμένο κανόνα ἀπό κάποιον – υποτίθεται – *επώνυμο* [πλαστοπροσωποποίηση] ἢ ἀνώνυμο, και ὡς εκ τούτου εἶναι *ψευδοκάνονα*, *παρακάνονα*, και καρπὸ ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας ἀνεξάρτητης ἀπό τον οραματισμὸ της Εκκλησίας). Ο *αυτοκάνονας* ἐμφανίζεται στο ἱστορικὸ προσκήνιο ὡς διαδεδομένη πρακτικὴ στο πλαίσιο αντιγραφῆς χειρογράφων Ἱερῶν Κανόνων κατά την διάρκεια της Β΄ χιλιετίας. Κατά συνέπεια, ἓνας *αυτοκάνονας* δεν μπορεῖ ποτέ, με τέτοιου εἶδους *παρείσφριση*, να ἀποτελεῖ *κανόνα* της Εκκλησίας, ὅπως συμβαίνει, παρά την αυτονόγητη *πασιφάνεια*, με τους ὡς ἄνω 125 *αυτοκάνονες* και *παρενειρόμενους*²³⁰ “κανόνες”, οι οποίοι λάθρα ἀπέκτησαν κατά τους τελευταίους αἰῶνες και στην ἐποχὴ μας κύρος και ἰσχὺ *ἐκκλησιακῶν κανόνων*.

Ἡ Εκκλησία τις *αυθαίρετες ἐνέργειες*, ὅπως στην παρούσα περίπτωση εἶναι οι *αυτοκάνονες*, που προέρχονταν ἀπό την προσωπικὴ ἐπιθυμία κάποιων μεμονωμένων ἀνθρώπων, τις θεωροῦσε και τις θεωρεῖ ὡς ἐπιβλαβεῖς και πράξεις που οδηγούσαν στην ἀπάτη του πληρώματος, και τις ἐκδίωξε ἀπό τους κόλπους Της ὡς «ἀπόβλητους και οὐ δεκτούς». Αυτό ἀκριβῶς υπαινίσσεται ἡ παρακάτω πατερικὴ ρήση· «Ἐάν κάποιος ἀλλάζει κάτι ἀπό τις εὐάρεστες ἐντολές των θεοφόρων Πατέρων, δεν ὑπάρχει λόγος να καλοῦμε αὐτὸ *τήρηση*, ἀλλά *ἐγκλημα* και *προδοσία* κατά των ἐντολῶν της Εκκλησίας και ἀσέβεια προς τον Θεό»²³¹...

²³⁰ Καν. 2/Πενθέκτης.

²³¹ Πατριάρχης και Πάπας Ἀλεξανδρείας Εὐλόγιος Β΄ (12ος αἰ. [± 1120]). Πβ. Μθ 5, 19.

IV. Συγκριτική Ἐπισκόπηση Ἐργογραφίας Ἐγχειριδίων Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κανονικοῦ Δικαίου (19ος – 21ος αἰ.)²³² (Συνοπτική Γραμματολογική Θεώρηση)

«Ἡ λογική τοῦ νομικίζειν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ
συρρικνώνει τὸ κανονίζειν».

«Πάνυ με λυπεῖ, ὅτι ἐπιλελοίपाσι λοιπὸν οἱ τῶν Πατέρων κανόνες,
καὶ πᾶσα ἀκρίβεια τῶν Ἐκκλησιῶν ἀπελήλαται·
καὶ φοβοῦμαι μὴ κατὰ μικρὸν τῆς ἀδιαφορίας ταύτης ὀδῶ προΐουσης,
εἰς παντελεῖ σύγχυσιν ἔλθῃ τὰ τῆς Ἐκκλησίας πράγματα».
(Κανόνας 89/Μέγας Βασίλειος).

«Ἐκάτερον δῶρόν ἐστι τοῦ Θεοῦ,
καὶ τὸ εἰδέναι τί δεῖ ποιεῖν, καὶ τὸ ἀγαπᾶν ὃ δεῖ ποιεῖν,
ἵνα, τῆς ἀγάπης οἰκοδομούσης, ἡ γνῶσις φυσιοῦν μὴ δυνηθῇ».
(Κανόνας 112/Καρθαγένης).

Στὰ ἐπιστημονικὰ πεδία τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου
μποροῦμε νὰ διακρίνουμε τρεῖς χρονικὰ εὐρύτερες ἱστορικὲς περιόδους κατὰ τὴν
διάρκεια τῶν δύο προηγούμενων χιλιετιῶν.

Ἡ **πρώτη περίοδος** συμπίπτει χρονικὰ μὲ τὴν πρώτη χιλιετία τῆς ἱστορικῆς
ὑπαρξῆς τῆς Ἐκκλησίας (**1ος – 9ος αἰ.**), κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς ὁποίας εἶναι ἡ
κανονογέννηση καὶ ἡ *συνοδικὴ θέσπιση* τῶν Ἱερῶν Κανόνων (*κανονοθεσία*), οἱ ὁποῖοι
ἀποτελοῦν τόσο τὶς πρωταρχικὲς ὅσο καὶ τὶς κύριες πηγές τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ
τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου.

Ἀκολουθεῖ μία **δεύτερη** ἐξ ἴσου μακραίωνη ἱστορικὴ **περίοδος (10ος – 19ος
αἰ.)**, μὲ κύριο χαρακτηριστικὸ τὴν ποικιλία διαδραστικῶν θεματικῶν (*πολυθεματικῶν*)
ποῦ σχετίζονται ἄμεσα μὲ τὴν προγενέστερη ἱστορικὴ ἐμφάνιση τῶν Κανόνων στοὺς
κόλπους τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπιγραμματικὰ καὶ δειγματοληπτικὰ θὰ μπορούσαμε νὰ
ἀπαριθμήσουμε τὰ ἐξῆς ἀντιπροσωπευτικὰ δεδομένα (*κανονολογία*): **α)** Τὶς
καταξιωμένες *Ἐρμηνεῖες* τῶν Ἐκκλησιακῶν Κανόνων μὲ νομοκανονικοὺς
Ἐπομηματισμούς, τὶς ὑλοποιηθεῖσες ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς κανονολόγους καὶ
σχολιαστὲς τοῦ Μεσαίωνα (Ἰωάννης Ζωναρᾶς, Θεόδωρος Βαλσαμών, Ἀλέξιος
Ἀριστηνός, Ματθαῖος Βλάσταρης, Κων/νος Ἀρμενόπουλος, κ.ἄ.) καὶ ἀπὸ τοὺς
συντάκτες κανονολόγους τοῦ *Πηδαλίου* τοῦ 18ου αἰ. (ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης
καὶ ἱερομόναχος Ἀγάπιος Λεονάρδος). **β)** Τὴν συγκρότηση τῶν περίφημων
Νομοκανόνων, μία σπουδαία καὶ χρήσιμη σύνθεση ποῦ ξεκινᾷ δειλὰ-δειλὰ ἤδη ἀπὸ
τὰ μισὰ τῆς Α΄ χιλιετίας, σὲ κοινὴ ἔκδοση, ἱερῶν Κανόνων τῆς Ἐκκλησίας καὶ
ἐκκλησιαστικῶν Νόμων τῆς Πολιτείας, καὶ καθιερώθηκε ὡς κύρια ἐρευνητικὴ πηγή

²³² Δημοσιευθὲν ἐν *Νομοκανονικά*, τ. 15, τεῦχ. 1 (2017), σελ. 199-204, καὶ ἐν *ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ «180 ΧΡΟΝΙΑ ΘΕΟΛΟΓΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ
ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ (1837-2017)»*, πραγματοποιηθὲν στὴν Θεολογικὴ
Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (9-11 Μαΐου 2017), Ἀθήνα, ἔκδ. τῆς Κοσμητείας τῆς
Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ ΕΚΠΑ, 2018, σελ. 514-522.

καὶ ὡς γενεσιουργὸς αἰτία ἀνάδειξης τῶν ἐπιστημονικῶν πεδίων τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου ἀντίστοιχα (Νόμος-Ἐκκλησιαστικὸ Δίκαιο/Κανὼν-Κανονικὸ Δίκαιο) στὸν ἐρευνητικὸ καὶ ἐν γένει ἀκαδημαϊκὸ χῶρο. Εἰρήσθω δὲ ἐν παρόδῳ, ὅτι οἱ *Νομοκάνονες* χρησιμοποιήθηκαν ἐξ ἴσου τόσο ἀπὸ τὰ ἐκκλησιαστικὰ συνοδικὰ ὄργανα ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν μάχιμη δικηγορία στὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα ποὺ ἀπασχολοῦσαν καὶ ἀπασχολοῦν, διακριτὰ ἢ ἀπὸ κοινοῦ, τὴν Ἐκκλησία καὶ τὴν Πολιτεία. γ) Τὴν συγκρότηση *Κανονικῶν Συλλογῶν* μὲ περιεχόμενο, πέραν τῆς ἐπαναλαμβανόμενης ἔκδοσης τῶν Ἱερῶν Κανόνων, καὶ τὶς σποραδικές/κατὰ περίπτωσι ἀπόπειρες ἐρμηνείας τους, οἱ ὁποῖες ὑπαγόρευσαν τὴν συνταγματικὴ μορφή λειτουργίας τους στοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας, μία διαχρονικὴ προσπάθεια ποὺ ὀδήγησε, δίκην χιονοστιβάδας, στὴν συγκρότηση τῶν δύο ἐπίσημων *Κανονικῶν Συλλογῶν* (καὶ ὄχι *Κωδίκων* Κανονικοῦ Δικαίου), ποὺ διαθέτει σήμερα ἐν χρῆσει ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἀνὰ τὴν Οἰκουμένη: τὸ ἀθωνικὸ *Πηδάλιο* (¹1800) καὶ τὸ ἀθηναϊκὸ *Σύνταγμα* τῶν Ράλλη καὶ Ποτλῆ (1852-1859). Ἡ ἀποκορυφωματικὴ καὶ ἐμβληματικὴ αὐτὴ ἔκδοσι τῶν δύο αὐτῶν *Κανονικῶν Συλλογῶν* σημαδεύει ἀποκλειστικὰ σύνολη τὴν πορεία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας στὸ ἐπέκεινα τῆς ἔκδοσής τους.

Καὶ ἔπεται ἡ **τρίτη χρονικὴ περίοδος**, ποὺ ἄρχεται τὸν 19ο αἰ. καὶ φθάνει μέχρι τὶς ἡμέρες μας (**19ος – 21ος αἰ.**), μὲ τὴν δημιουργία τῶν Ἐθνικῶν Κρατῶν καὶ τῶν ἀντίστοιχων κατὰ τόπους Ὁρθόδοξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν στοὺς κόλπους τους. Ἡ σύστασι καὶ δημιουργία κρατικῶν Πανεπιστημίων στὰ νεότευκτα αὐτὰ Ἐθνικὰ Κράτη ἀναπόφευκτα ὀδήγησε στὴν ἐντυπωσιακὴ καὶ πρωτοφανῆ ἀνάπτυξι τῶν ἀκαδημαϊκῶν ἐπιστημονικῶν πεδίων τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου (Νομικὲς Σχολές) καὶ τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου (Θεολογικὲς Σχολές). Αὐτὸ ἦταν ἓνα ἱστορικὸ εὐτύχημα, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ὠφελήθηκαν τὰ μέγιστα ἡ Πολιτεία, ἡ Ἐκκλησία, καθὼς καὶ ἡ *ἐκκλησιαστικολογικὴ* καὶ *κανονολογικὴ* ἔρευνα ἀντίστοιχα, μὲ ἀναρίθμητες καὶ πλούσιες *ad hoc* ἐπιστημονικὲς μονογραφίες καὶ μελέτες ἐκατέρωθεν. Ἀνάμεσα σὲ αὐτὰ τὰ ἐπιστημονικὰ ἐρευνητικὰ ἐπιτεύγματα διακρίνεται ἓνα ἐξειδικευμένο εἶδος, ὅπως ἀκριβῶς συνέβη καὶ στὰ ἄλλα ἐπιστημονικὰ πεδία («γνωστικὰ ἀντικείμενα») τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ ἐπιστητοῦ, τὰ κοινῶς ἀποκαλούμενα *Ἐγχειρίδια* Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κανονικοῦ Δικαίου, ποὺ ἀποτελοῦν τὸ κύριο καὶ ἐν πολλοῖς κυρίαρχο χαρακτηριστικὸ τῆς τρίτης αὐτῆς χρονικῆς περιόδου καὶ ὑποβοηθοῦν μνητικὰ τὸν κάθε σπουδαστὴ καὶ μελετητὴ τῶν δύο αὐτῶν ἐπιστημονικῶν κλάδων νὰ σπουδάσει, νὰ μελετήσῃ καὶ νὰ ἐμβαθύνῃ σὲ ἓνα τόσο ἐξειδικευμένο, πλούσιο καὶ πολύπτυχο γνωστικὸ ἀντικείμενο, τὸ ὁποῖο χρονικὰ ξεπερνᾷ πλέον σὲ εὖρος τὶς δύο χιλιετίες.

Ἔτσι, στὸν Ἐργογραφικὸ Πίνακα ποὺ ἀκολουθεῖ, ἐπιχειρεῖται μία πρώτη καταγραφή τῶν ὑπαρχόντων *Ἐγχειριδίων Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κανονικοῦ Δικαίου*, ποὺ εἶναι ἢ ποὺ χαρακτηρίζονται ἀπὸ τοὺς συντάκτες τους ὡς τοιαῦτα, προκειμένου ὁ ἐκάστοτε μελετητὴς καὶ ἐνδιαφερόμενος νὰ ἔχει στὴν διάθεσή του συγκεντρωτικὰ μία εἰσαγωγικὴ ἐκκίνηση καὶ μία στέρεη παρουσιαστικὴ ἀναφορὰ γιὰ τὰ θέματα, τὰ ὁποῖα ἔχει συστηματικὰ ἐπιλέξει νὰ μελετήσῃ ἢ στὰ ὁποῖα ἐπιθυμεῖ νὰ ἐξειδικευθεῖ. Ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν παρακάτω καταγεγραμμένων ἐλληνογλώσσων Ἐγχειριδίων, γιὰ ἓνα διάστημα 130 ἐτῶν (1890-2020), τὰ ὁποῖα ἐξακτινίζονται σὲ τρεῖς αἰῶνες (19ος-21ος αἰ.) ἐπωμιζόμενα τὰ *συναφειακὰ* χαρακτηριστικὰ τους..., ἐγγίζει τοὺς ὀγδόντα (80) τίτλους.

Τέλος, τρεῖς εἶναι, ὡς γνωστόν, οἱ κυρίαρχες μέθοδοι κατάταξις ἐνὸς Βιβλιογραφικοῦ καταλόγου: ἡ ἀλφαβητικὴ, ἡ χρονολογικὴ καὶ ἡ γλωσσο-διακριτὴ, χωρὶς νὰ ἀποκλείονται καὶ ἄλλες παρεμφερεῖς (μεικτὸ σύστημα παράθεσις τῆς βιβλιογραφίας, διακριτῆς προέλευσις πηγῶν καὶ μελετῶν κ.λπ.). Στὴν παρούσα συγκριτικὴ ἐπισκόπησι υἱοθετεῖται ἡ ἀλφαβητικὴ κατάταξις μὲ χρωματικὴ ἔμφασι

στην χρονολογία ἔκδοσης τοῦ κάθε ἔργου. Καὶ ἀκόμη, εἶναι ἀναγκαῖο νὰ προβοῦμε ἐδῶ καὶ σὲ μία καταληκτικὴ ἐπισήμανση. Ὅπως θὰ παρατηρήσει εὐκόλα ὁ ἀναγνώστης, πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ παρατιθέμενα Ἐγχειρίδια ἔχουν ἐντύπως ἐκδοθεῖ, ἐνῶ κάποια ἄλλα διανεμήθηκαν πολυγραφημένα στοὺς φοιτητὲς ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς Καθηγητὲς, μὲ τὴν εὐθύνη τῆς ἀντίστοιχης Σχολῆς διδασκαλίας (Θεολογικὲς καὶ Νομικὲς Σχολὲς στὸν ἑλλαδικὸ κορμὸ καὶ στὸ ἐπέκειντά του) καὶ δὲν ἔτυχαν ἐντυπῆς ἐκδόσεως. Κατὰ συνέπεια, ὅσα ἀνευρέθησαν, καταγράφονται ἐδῶ μὲ ἀλφαβητικὴ (καὶ ὄχι χρονολογικὴ) σειρά, χωρὶς τὸ γεγονός αὐτὸ νὰ ἀποκλείει ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ὁμοειδῆ Ἐγχειρίδια, τὰ ὁποῖα δὲν περιέπεσαν μέχρι καὶ αὐτὴν τὴν στιγμή δημοσίευσης τοῦ παρόντος στὴν ἀντίληψή μας, ὅποτε καὶ σχετικοποιοῦν τὴν ἐρευνητικὴ «φιλοδοξία» τῆς παρούσας «Βιβλιογραφίας/Ἐργογραφίας Ἐγχειριδίων» νὰ εἶναι ἐξαντλητικὴ.

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΚΑΝΟΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

(Συμβολὴ στὴν μελέτη δύο *ετεροθαλῶν* Επιστημονικῶν Πεδίων)

- ΑΚΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ Προδρ. Ἰω., *Στοιχεῖα Κανονικοῦ καὶ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου (Σημειώσεις)*, Θεσσαλονίκη, ἐκδ. Ὑπηρεσία Δημοσιευμάτων τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, **1985** καὶ **1987**, 107 σελ.
- ΑΚΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ Προδρ. Ἰω., *Θέματα Κανονικοῦ Δικαίου*, Θεσσαλονίκη, ἐκδ. Π. Σ. Πουρναρᾶς (Σειρά: Βιβλιοθήκη Κανονικοῦ καὶ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, ἀριθμ. 7), **1992**, 96 σελ.
- ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ Γ. Αναστ., *Περίληψις Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου*, Ἀθῆναι, **1938**, 40 σελ.
- ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ Ἀμ., *Τὸ Κανονικὸν Δίκαιον ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ*, Ἀθῆναι, ἐκδ. Ὑπηρεσία Δημοσιευμάτων τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, **1939**, 23 σελ.
- ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ Ἀμ., *Κανονικὸν Δίκαιον*, Ἀθῆναι, ἐκδ. Φοιτητικὸ Ἐκδοτικὸ Θεολογικὸ Συνδῆσμον, **1957**, 188 σελ.
- ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ Ἀμ., *Τὸ Κανονικὸν Δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (Σύντομος περίληψις τῶν Παραδόσεων αὐτοῦ)*, ἐν *Θεολογία*, τ. 18, τεύχ. 1 (**1940**), σελ. 29-58.
- ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ Ἀμ., *Τὸ Κανονικὸν Δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (Σύντομος περίληψις τῶν Παραδόσεων αὐτοῦ)* (ἀνάτυπο τοῦ περιοδικοῦ *Θεολογία*, τ. Α', περ. Β', Ἀθῆναι, ἐκδ. Τυπογραφεῖον τῆς Ἐστίας, **1941**), 32 σελ.
- ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΟΥ Γεωργ. (Μ. Οἰκονόμου), *Σημειώσεις Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου* [Πολυγραφημένες παραδόσεις στὴν Ἱερὰ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης (συνταχθεῖσες μὲ τὴν φροντίδα τῶν φοιτητῶν)], Κωνσταντινούπολις, (±) **1951**, 163 σελ.
- ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ Χρυσάνθ., *Μελέτη ἐπὶ τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, Χαλκίς, ἐκδ. «Τύποις Εὐρίπου», **1893**, 26 σελ.
- ΒΑΒΟΥΣΚΟΥ Κ. Αναστ., *Ἐγχειρίδιον Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου*, Θεσσαλονίκη, ἐκδ. Ἄντ. Ν. Σάκκουλας, **1989**, 406 σελ.
- ΒΑΜΒΕΤΣΟΥ Ἀλεξ. Β., *Εἰσαγωγὴ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῶν Ὁρθοδόξων*, Ἀθῆναι, ἐκδ. Τυπογραφεῖον τῆς «Βασιλικῆς Αὐλῆς» Α. Ραφτάνη, **1911**, η' + 179 σελ.
- ΒΡΑΧΙΔΟΥ Γ., *Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον* (Σημειώσεις Πανεπιστημιακαί), Ἀθῆναι, **1901**, 96 σελ.

- ΒΗΛΑΡΑ Φ., *Φροντιστηριακὰ Μαθήματα Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου (Βάσει τῶν νεωτέρων Διατάξεων)*, Ἀθῆναι, ἔκδ. Νομικοῦ Φροντιστηρίου Φ. Βηλαρά, **1977**, 104 σελ.
- GARDASEVIC Blag., «Τὸ ἀρχαιότερον ἐγχειρίδιον ὀρθοδόξου Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου (Συγγραφεύς του: Εὐθύμιος ἢ Εὐγένιος Γιοβάνοβιτς)», ἐν *Τιμητικὸν Ἀφιέρωμα εἰς τὸν Μητροπολίτην Κίτρους Βαρνάβαν, ἐπὶ τῇ 25ετηρίδι τῆς ἀρχιερατείας του*, Ἀθῆναι, **1980**, σελ. 145-160.
- ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ Φιλ. Ν., *Εἰσαγωγή εἰς τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον*, Ἀθῆναι, **1939**, 175 σελ.
- ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ Φιλ. Ν., *Πηγὰὶ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου*, τεύχ. Α', Ἀθῆναι, **1942**, 84 σελ.
- ΓΙΑΓΚΟΥ Θ. Ξ.-ΠΟΥΛΗ Γ. Α., *Πηγὲς τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ποινικοῦ Δικαίου*, Θεσσαλονίκη, ἔκδ. Π. Σ. Πουρναράς, **12005** καὶ **2009**, 478 σελ.
- ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Ἐλ. Γ., *Θέματα Κανονικοῦ Δικαίου καὶ Οἰκουμενικῶν Συνόδων*, τ. Α', Ἀθήνα, **2008**, 222 σελ.
- ΔΕΛΗΔΗΜΟΥ Εἰρην. (Ἀρχιμ.), *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Νέαν Ἐκδοσιν τοῦ Συντάγματος τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων*, ἐν Γ. Α. Ράλλη καὶ Μ. Ποτλῆ, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων*, τ. 1, Θεσσαλονίκη, ἔκδ. Βασ. Ρηγοπούλου, **2002**, *193 σελ.
- ΕΥΤΑΞΙΑ ΠΑΠΑΛΟΥΚΑ Ἰω., *Τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας τὰ περὶ τῆς ἱερατικῆς ἐξουσίας*, τεύχ. Α', Ἀθῆναι, **1872**, *32 + 300 σελ.
- ZHISHMAN Joseph, *Τὸ Δίκαιον τοῦ Γάμου κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν* (μετάφρασις ἐκ τοῦ γερμανικοῦ πρωτοτύπου), 2 τόμ., Ἀθῆναι, **1912-1913**, οβ' + 736 καὶ ιδ' + 789 σελ.
- ΚΑΛΛΙΓΑ Π., *Ἐπὶ τῶν σχέσεων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας μετὰ τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου*, Ἀθῆναι, **1840**.
- ΚΟΝΙΔΑΡΗ Ἰω. Μ., *Ζητήματα Βυζαντινοῦ καὶ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου*, τ. Ι, Ἀθήνα, ἔκδ. Ἄντ. Ν. Σάκκουλας, **1990**, 288 σελ.
- ΚΟΝΙΔΑΡΗ Ἰω. Μ., *Ἐγχειρίδιο Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου*, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ, ἔκδ. Ἄντ. Ν. Σάκκουλας, **12000**, 268 σελ.· Ἀθήνα-Θεσσαλονίκη, ἐκδόσεις [Παν.] Σάκκουλας, **2011**, XL + 300 σελ., καὶ **2016** (μετὰ τὴν συνεργασία Β. Κ. Μάρκου), XLIII + 341 σελ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Μαθήματα Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου*, Ἀθήνα-Θεσσαλονίκη, ἔκδ. Σάκκουλα Α.Ε., **42020**, (μετὰ τὴν συνεργασία Γ. Ἰ. Ἀνδρουτσόπουλου), 631 σελ.
- ΚΟΝΙΔΑΡΗ Ἰω. Μ., *Ἰδιαίτερα Ἐκκλησιαστικὰ Καθεστῶτα στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπικράτεια*, Ἀθήνα-Θεσσαλονίκη, ἐκδόσεις [Παν.] Σάκκουλας, **12012**, XXX + 276 σελ., καὶ **2017** (μετὰ τὴν συνεργασία Γ. Ἰω. Ἀνδρουτσόπουλου), XXXIV + 300 σελ.
- ΚΟΝΙΔΑΡΗ Ἰω. Μ.-ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΟΥ Α. Κ., *Στοιχεῖα Ἑλληνικοῦ καὶ Κυπριακοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου*, Ἀθήνα-Θεσσαλονίκη, ἐκδόσεις [Παν.] Σάκκουλας, **2016**, XIX + 299 σελ.
- ΚΟΤΣΩΝΗ Ἱερων. Ἰω. (Ἀρχιμ.), *Σημειώσεις Κανονικοῦ Δικαίου τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, τ. Α', Θεσσαλονίκη, **1960**, 344 + 8 σελ.· τ. Β', *Ἐξαγιασμός-Διαπαιδαγώγησις*, Θεσσαλονίκη, 1961, 197 σελ.· τ. Γ', *Τὸ Κανονικὸν Δίκαιον ὡς ἐφαρμόζεται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος*, Θεσσαλονίκη, 1962, 369 σελ.
- ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΥ Κυρ., *Παραδόσεις Συγκριτικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου*, τεύχ. Α', Θεσσαλονίκη, ἔκδ. Ὑπηρεσία Δημοσιευμάτων τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, **1996**, 70 σελ.

- ΚΩΝΣΤΑΝΤΕΛΛΟΥ Ξενοφ. Κ., *Ἐκκλησιατικὸν Δίκαιον (Κατὰ τὰς παραδόσεις τοῦ Ἰωάννου Π. Εὐταζίου [Ἐκδόσις ἀύθεντικῆ])*, Ἀθήναι, ἔκδ. Τύποις Κράτους-Θ. Τζαβέλλα, **1909**, 107 σελ.
- ΜΑΝΤΖΟΥΝΕΑ Εὐαγ. Κ. (Πρωτοπρ.), *Ἐκκλησιατικὸν Ποινικὸν Δίκαιον*, Ἀθήναι, **1979**, 323 σελ.
- ΜΑΝΤΖΟΥΝΕΑ Εὐαγ. Κ. (Πρωτοπρ.), *Ἐκκλησιαστικὸν Ὑπαλληλικὸν Δίκαιον, βάσει τοῦ ἰσχύοντος Ἐκκλησιαστικοῦ Ὑπαλληλικοῦ Κώδικος (Κ.Ε.Υ.)*, Ἀθήναι, **1980**, 88 σελ.
- ΜΑΝΤΖΟΥΝΕΑ Εὐαγ. Κ. (Πρωτοπρ.), *Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον, βάσει τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων καὶ τῆς ἰσχύουσας πολιτειακῆς νομοθεσίας*, Ἀθήναι, **1984**, 427 σελ.
- ΜΑΡΙΝΟΥ Ἀναστ. Ν., *Ἐκκλησία καὶ Δίκαιον. Θεωρία καὶ Νομολογία*, Ἀθήνα, ἔκδ. Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, **2000**, 774 σελ.
- ΜΑΤΑΡΑΓΚΑ Διον. Θ., *Δίκαιον Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας Ἑλλάδος*, τ. Α΄, Ἀθήναι, ἔκδ. Τυπογραφεῖον Ἰω. καὶ Ἀριστ. Γ. Παπανικολάου, **1937**, 472 σελ.
- ΜΕΝΕΒΙΣΟΓΛΟΥ Παύλου, Μητροπολίτου Σουηδίας καὶ πάσης Σκανδιναβίας, *Ἱστορικὴ εἰσαγωγή εἰς τοὺς Κανόνας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Στοκχόλμη, ἔκδ. Ἰ. Μητρόπολις Σουηδίας καὶ πάσης Σκανδιναβίας, **1990**, 653 σελ.
- ΜΕΝΕΒΙΣΟΓΛΟΥ Παύλου, Μητροπολίτου Σουηδίας καὶ πάσης Σκανδιναβίας, *Τὸ Πηδάλιον καὶ ἄλλαι ἐκδόσεις Ἱερῶν Κανόνων κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα*, Θεσσαλονίκη-Κατερίνη, ἔκδ. Ἐπέκταση [Σειρά: Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη, ἀριθμ. 22], **2008**, 555 σελ.
- ΜΕΝΕΒΙΣΟΓΛΟΥ Παύλου, Μητροπολίτου Σουηδίας καὶ πάσης Σκανδιναβίας, *Τὸ Σύνταγμα Ράλλη καὶ Ποτλῆ καὶ αἱ ἄλλαι ἐκδόσεις Ἱερῶν Κανόνων κατὰ τὸν 19ον καὶ 20ὸν αἰῶνα*, Θεσσαλονίκη-Κατερίνη, ἔκδ. Ἐπέκταση [Σειρά: Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη, ἀριθμ. 23], **2014**, 230 σελ.
- ΜΙΛΑΣ Νικοδ., Μητροπολίτου Ζάρας τῆς Δαλματίας, *Τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, συνταχθὲν κατὰ τὰς γενικὰς ἐκκλησιαστικὰς πηγὰς καὶ κατὰ τοὺς ἐν ταῖς Ἀὐτοκεφάλαις Ἐκκλησίαις ἰσχύοντας εἰδικoὺς νόμους (ἐκ τοῦ γερμανικοῦ 2ας ἐκδόσεως [1902] εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν μεταγλωττισθὲν ὑπὸ Δρ. Μελετίου Ἀποστολοπούλου)*, Ἀθήναι, ἔκδ. Π. Δ. Σακελλαρίου, **1906**, (φωτοστατικὴ ἀνατύπωσις Β. Γρηγοριάδη, Ἀθήναι, ²1970), *35 + 1066 σελ. (βλ. ΒΕΛΑΝΙΔΙΩΤΟΥ Ἰεζεκ. [Ἀρχιμ.], *Ἐλεγχος τῆς Συγγραφῆς καὶ Μεταφράσεως τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου τοῦ Νικοδήμου ΜΙΛΑΣ (Milasch)*, Ἀθήναι, ἔκδ. Τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου, 1907, 100 σελ.).
- ΜΟΥΡΑΤΙΔΟΥ Κ. Δωρ., *Μαθήματα Κανονικοῦ Δικαίου (Πανεπιστημιακαὶ Παραδόσεις)*, τ. Α΄-Β΄, Ἀθήναι, ἔκδ. Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, **1975-1976**, 296 καὶ 452 σελ.
- ΜΠΟΥΜΗ Παναγ. Ἰω., *Στοιχεῖα Κανονικοῦ καὶ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου* (Βοήθημα διὰ τοὺς Ἱεροσπουδαστὰς Μέσων καὶ Ἀνωτέρων Ἱερατικῶν Σχολῶν), Ἀθήναι, ἔκδ. Γεν. Διεύθυνσις Ἐκκλησιαστικῆς Παιδείας, **1973**, 241 σελ.
- ΜΠΟΥΜΗ Παναγ. Ἰω., *Στοιχεῖα Κανονικοῦ Δικαίου* (Ἐγχειρίδιον διὰ τοὺς φοιτητὰς), Ἀθήναι, ἔκδ. Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, **1987**, 94 σελ.
- ΜΠΟΥΜΗ Παναγ. Ἰω., *Κανονικὸν Δίκαιον*, τ. Α΄, Ἀθήνα, ἔκδ. Σ. Ἀθανασόπουλος-Σ. Παπαδάμης Ο. Ε., **1988** καὶ ²1991, 312 σελ.· Ἀθήνα, ἔκδ. Γρηγόρης, ³2000, 300 σελ.

- ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΥ Παν. Ἰω., «Τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ ἐπιστήμῃ», ἐν *Ἀρχεῖον Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κανονικοῦ Δικαίου*, τ. 1, τεύχ. 1-3 (1946), σελ. 39-55.
- ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΥ Παν. Ἰω., *Σύστημα τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου κατὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι ἰσχὺν αὐτοῦ*, τ. Γ', *Τὸ Ποινικὸν Δίκαιον τῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθήναι, ἐκδ. Τυπογραφεῖον Μυρτίδη, 1962, (φωτοστατική ἀνατύπωσις ²2001), 919 σελ., καὶ τ. Δ', *Τὸ Δίκαιον τῶν Μοναχῶν*, Ἀθήναι 1957, 767 σελ.
- ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ Ἰω. Θ., *Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον. Μελέται, ἄρθρα, γνωμοδοτήσεις, σχόλια ἐπὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς νομολογίας*, Ἀθήναι, ἐκδ. Ἀγ. Γιοβάνης, 1980, 912 σελ.
- ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Κων. Γ., *Ἐκκλησιαστικὸ Δίκαιο. Θεωρία καὶ Νομολογία*, Θεσσαλονίκη, ἐκδ. Μπαρμπουνάκης, 2013, ¹748 σελ., καὶ ²2017, 532 σελ.
- ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Κων. Γ., *Θεωρία καὶ Πράξις τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου. Μελέτες, γνωμοδοτήσεις, διάλογος μὲ τὴν νομολογία*, τ. Α', Θεσσαλονίκη, ἐκδ. Ὀστρακον, 2014, 758 σελ.
- PAPAGEORGIOU Const. G., *An Introduction to the Hellenic Ecclesiastical Law*, Trikala-Thessaloniki, Degiorgio Editions, 2012, 208 p.
- ΠΑΠΑΘΩΜΑ Γρηγ. Δ. (Ἀρχιμ.), *Μαθήματα Κανονικοῦ Δικαίου*, τ. Α', *Οἱ Κανονικὲς Πηγὲς (Μνημόνιο)*, Βελλᾶ Ἰωαννίνων, 1995-96, (πολυγραφημένο), 253 σελ.
- ΠΑΠΑΘΩΜΑ Γρηγ. Δ. (Ἀρχιμ.), *Εἰσαγωγή στὸ Κανονικὸ Δίκαιο καὶ τὴν Κανονικὴ Οἰκονομία. Σχεδιάγραμμα Εἰσαγωγῆς-Προθεωρία Κανονικῆς Οἰκονομίας (Κανονικὸ Ἐγχειρίδιο)-Syllabus*, Ἀθήνα, Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, 2018, (πολυγραφημένο), 205 σελ.
- ΠΑΠΑΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Βασ., *Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον (Κατὰ τὰς Παραδόσεις τοῦ καθηγητοῦ κ. Κ. Μ. Ράλλη)*, Ἀθήναι, ἐκδ. Δημ. Ν. Τζάκα, Σ. Δελαγραμματικά & Σ^{ΙΑ}, 1925, 208 σελ.
- ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ Χαραλ. Κ., *Στοιχεῖα Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου* (Πανεπιστημιακὰ Μαθήματα), τεύχ. Α', Θεσσαλονίκη, ἐκδ. Ἄντ. Ν. Σάκκουλας, ¹1990 καὶ ²1994, 87 σελ.
- ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ Χαραλ. Κ., *Ἐκκλησιαστικὸ Δίκαιο*, τ. Α', Ἀθήνα-Θεσσαλονίκη, ἐκδόσεις [Παν.] Σάκκουλας, ²2007, 108 σελ.
- ΠΕΤΡΑΚΑΚΟΥ Δημ. Α., *Νομοκανονικαὶ ἐνασχολήσεις. Γενικαὶ ἀρχαὶ τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου καὶ τοῦ Κανονικοῦ Ποινικοῦ Δικαίου τὰ κατὰ τὴν Μείζονα Ἱερὰν Σύνοδον (Ἰούλιος τοῦ 1941)*, Ἀθήναι, ἐκδ. Ἀρχαῖος Ἐκδοτικὸς Οἶκος Δ. Δημητράκου Α. Ε., 1943, 323 σελ.
- ΠΟΛΥΖΩΪΔΗ Κ. Θ., *Ἐκκλησιαστικὲς Πηγὲς Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου. Ὁρθόδοξος Μοναχισμὸς*, Θεσσαλονίκη, ἐκδ. Π. Σ. Πουρναρᾶς, 1991, 287 σελ.
- ΠΟΛΥΖΩΪΔΗ Κ. Θ., *Ἐκκλησιαστικὲς Πηγὲς Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου. Ὁρθόδοξος Μοναχισμὸς* (Πανεπιστημιακὲς Παραδόσεις), Θεσσαλονίκη, ἐκδ. Π. Σ. Πουρναρᾶς, 1995, 80 σελ.
- ΠΟΤΛΗ Μ., *Εἰσαγωγικὸν μάθημα εἰς τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας (18-11-1859)*, Ἀθήναι, ἐκδ. Τυπογραφεῖον Ν. Ἀγγελίδου, 1859, 27 σελ.
- ΠΟΥΛΗ Γ. Α., *Θρησκευτικὸ Ποινικὸ Δίκαιο*, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ, ἐκδ. Ἄντ. Ν. Σάκκουλας, 1996, 199 σελ.
- ΠΟΥΛΗ Γ. Α., *Ἐκκλησιαστικὸ Ποινικὸ Δίκαιο. Δοκιμὲς πολλαπλῆς ἀνάγνωσις*, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ, ἐκδ. Ἄντ. Ν. Σάκκουλας, ¹2004, καὶ Ἀθήνα-Θεσσαλονίκη, ἐκδ. Παν. Σάκκουλας, ²2008, 440 σελ.

- ΡΑΛΛΗ Κ. Μ., *Ποινικὸν Δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθήναι, **1907**, (φωτοστατική ἀνατύπωση, Θεσσαλονίκη, ἐκδ. Π. Σ. Πουρναρᾶς, ²1985), 627 σελ.
- ΡΑΛΛΗ Κ. Μ., *Ἐγχειρίδιον τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου κατὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι ἰσχὺν αὐτοῦ*, τευχ. Α΄, Ἀθήναι, ἐκδ. Τυπογραφεῖον τῆς «Ἐστίας», **1927** (ἀσυμπλήρωτο), ια΄ + 275 σελ.
- ΡΑΜΜΟΥ Γ. Θ., *Στοιχεῖα Ἑλληνικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου* (Πανεπιστημιακαὶ Παραδόσεις), Ἀθήναι, ἐκδ. Ἐκδοτικὸν Βιβλιοπωλεῖον «Τὸ Νομικὸν»-Νικ. Ἄντ. Σάκκουλας, **1947**, 248 σελ.
- ΡΟΔΟΠΟΥΛΟΥ Παντελεήμονος, Μητροπολίτου Σερεντίου καὶ Τυρολόης, *Μαθήματα Κανονικοῦ Δικαίου*, Θεσσαλονίκη, ἐκδ. Ἄφοι Κυριακίδη, **1980** καὶ ²1993, 590 σελ. Ἐπίσης, *ἸΔΙΟΥ, Ἐπιτομὴ Κανονικοῦ Δικαίου*, Θεσσαλονίκη, ἐκδ. Γ. Δεδούσης, ⁽³⁾**1998**, 481 σελ.
- RHODOPOULOS Panteleimon *An Overview of Orthodox Canon Law* (George Dion. Dragas (ed.)), Rollinsford, N.H., Orthodox Research Institute, **2007**, 301 p.
- ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ Μελετίου (Ἀρχιμ. [Μητρ. Μεσσηνίας]), *Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μετὰ τοῦ ἰσχύοντος νῦν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Πατριαρχείου καὶ ἐν Ἑλλάδι*, Ἀθήναι, ἐκδ. Μιχ. Ἰω. Σαλιβέρος, **1898**, η΄ + 560 σελ.
- ΣΙΣΚΟΥ Ἀνθίμου, Μητροπολίτου Νουβίας, *Κανονικὸν καὶ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, τ. Α΄ [ἐπιμ. Σωτ. Δ. Εὐσταθίου], Θεσσαλονίκη, ἐκδ. Βιβλιοπωλεῖον Ἡλία Π. Σάκκουλα, **1957**, 283 σελ.
- ΣΤΑΦΥΛΑ Σ.-ΠΕΤΡΟΥΝΑΚΟΥ Ἰω., *Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον συνταχθὲν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν παραδόσεων τοῦ καθηγητοῦ Ἰω. Εὐταξίου*, Ἀθήναι, ἐκδ. Ἐκδοτικὸν Κατάστημα Γεωργ. Δ. Φέξη, **1900**, 112 σελ.
- ΣΤΕΦΑΝΙΔΟΥ Βασ. Κ., *Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν καὶ τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον*, Κωνσταντινούπολις, ἐκδ. Ἀριστόπουλος-Ἀναστασιάδης καὶ ἄλ., **1921**, 133 σελ.
- ΤΡΩΪΑΝΟΥ Σπ. Ν., *Παραδόσεις Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου*, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ, ἐκδ. Ἄντ. Ν. Σάκκουλας, **1982** καὶ ²1984, 550 σελ.
- ΤΡΩΪΑΝΟΥ Σπ. Ν., *Οἱ Πηγὲς τοῦ Βυζαντινοῦ Δικαίου (Εἰσαγωγικὸ βοήθημα)*, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ, ἐκδ. Ἄντ. Ν. Σάκκουλας, **1986**, 179 σελ., καὶ ²1999 καὶ ³2011, 348 σελ.
- ΤΡΩΪΑΝΟΥ Σπ. Ν.-ΠΟΥΛΗ Γ. Α., *Ἐκκλησιαστικὸ Δίκαιο*, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ, ἐκδ. Ἄντ. Ν. Σάκκουλας, **12002** καὶ ²2003, LXV + 798 σελ.
- ΤΣΙΑΚΑ Κ. Εὐθ., *Κανονικὸν Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον (Ἀπὸ φοιτητικὰς σημειώσεις τῶν Καθηγητῶν Ἀμίκα Ἀλιβιζάτου καὶ Κωνσταντίνου Μουρατίδου)*, Ἀθήνα, ἐκδ. Τυπογραφεῖο «Μέλισσα», **2005**, 162 σελ.
- ΦΕΙΔΑ Βλ. Ἰω. *Ἱεροὶ Κανόνες καὶ Καταστατικὴ Νομοθεσία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήναι, [αὐτοέκδοση], **1997** καὶ ²1998, 757 σελ.
- ΦΕΙΔΑ Βλ. Ἰω. *Ἐκκλησιαστικὸ Δίκαιο ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Κανονικῆς Παραδόσεως*, Ἀθήναι, ἐκδ. Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, **2021**, 800 σελ.
- ΦΙΛΙΠΠΟΤΟΥ Εὐαγ. Δ., *Σύστημα Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου κατὰ τὰ παρ' ἡμῖν κρατοῦντα*, τ. Α΄, *Γενικαὶ Ἐκκλησίας ἀρχαί*, Ἀθήναι, ἐκδ. Τυπογραφεῖον Ἑλληνικῆς Ἐταιρείας «Αὐγῆς Ἀθηνῶν» Θ. Ν. Ἀποστολοπούλου, **1912**, 168 σελ., καὶ τ. Β΄, *Δημόσιον Ἐκκλησίας Δίκαιον*, Ἀθήναι, ἐκδ. Τυπογραφεῖον Ἑλληνικῆς Ἐταιρείας «Αὐγῆς Ἀθηνῶν» Θ. Ν. Ἀποστολοπούλου, **1915**, 424 σελ.

- ΦΙΛΙΠΠΟΤΟΥ Εὐαγ. Δ., *Ἡ Ἐκκλησία ὑπὸ τὸ Δίκαιον*, Ἀθήναι, ἐκδ. Τυπογραφεῖον Ἑλληνικῆς Ἐταιρείας «Αὐγῆς Ἀθηνῶν» Θ. Ν. Ἀποστολοπούλου (σειρά: Ἀνακοινώσεις καὶ Διαλέξεις Δικηγορικοῦ Συλλόγου Ἀθηνῶν, ἀριθμ. 7), **1915**, 89 σελ.
- ΦΡΑΓΚΙΣΤΑ Χαραλ., *Στοιχεῖα Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου* (Πανεπιστημιακαὶ Παραδόσεις), Θεσσαλονίκη, ἐκδ. Ἀριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, <**1952**> [καὶ ἄνευ χρονολογίας], 166 + *45 σελ.
- ΧΡΙΣΤΙΝΑΚΗ Παναγ. Ἐπαμ., *Θέματα Κανονικοῦ καὶ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου*, τ. Α΄, Ἀθήνα, ἐκδ. Σ. Ἀθανασόπουλος-Σ. Παπαδάμης Ο. Ε., **1993**, 549 σελ.
- ΧΡΙΣΤΙΝΑΚΗ Παναγ. Ἐπαμ., *Ἑλληνικὸ Ἐκκλησιαστικὸ Δίκαιο* (ἀσυμπλήρωτο), τεῦχ. Α1, *Ἐγκληματολογία (Θέματα πρὸς χρῆση τῶν φοιτητῶν)-Εἰσαγωγικά*, Ἀθήνα, **1989** (μὲ μεταγενέστερες ἀνατυπώσεις), 63 σελ., τεῦχ. Β2, *Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήνα, ἐκδ. Συμμετρία, ²1995, 64 σελ., καὶ τεῦχ. Ε2, *Ἐκκλησιαστικὰ Δικαστήρια καὶ Ἐκκλησιαστικὴ Δικονομία*, Ἀθήνα, ἐκδ. Ὄργανισμὸς Ἐκδόσεως Διδακτικῶν Βιβλίων (ΟΕΔΒ) καὶ Συμμετρία, ²1997, 105 σελ.
- ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ Ἀποστόλου (Ἀρχιμ. [Μητρ. Σταυρουπόλεως]), *Δοκίμιον Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου*, Κωνσταντινούπολις, ἐκδ. Πατριαρχικὸν Τυπογραφεῖον, **1896**, ιδ΄ + 504 σελ.
- ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ Ἀναστ. Π., *Ἑλληνικὸν Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον*, Ἀθήναι, τεῦχ. Α΄, *Γενικὸν Μέρος*, **1952**, 113 σελ.· τεῦχ. Β΄, ¹1954, 174 σελ.· τεῦχ. Γ΄, ¹1956 (ἐκδ. πολυγραφημένη)· Ἀθήναι, ἐκδ. Ἀφῶν Ἀγγ. καὶ Παν. Ἀθ. Κλεισιούνη, ¹1965 (-6), καὶ Ἀθήνα, ἐκδ. Τυπογραφεῖο Φιλ. Σπ. Λενῆ (φωτοστατικὴ ἀνατύπωση), ²2005, 331 σελ.
- ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ Ἀναστ. Π., “Τὸ Ἑλληνικὸν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον [Βιβλιογραφία τῶν ἐτῶν **1954-1983**]”, ἐν *Θεολογία*, τ. 28, τεύχ. 1-3 (1957), σελ. 134-156, 293-299 καὶ 457-468· τ. 29, τεύχ. 1-2 (1958), σελ. 125-135 καὶ 312-322· τ. 30, τεύχ. 2-3 (1959), σελ. 313-323 καὶ 503-512· τ. 31, τεύχ. 2-3 (1960), σελ. 334-343 καὶ 444-453· τ. 33, τεύχ. 1-2 (1962), σελ. 144-155 καὶ 302-314· τ. 34, τεύχ. 1-2 (1963), σελ. 152-162 καὶ 297-307· τ. 35, τεύχ. 2-3 (1964), σελ. 319-330 καὶ 469-480· τ. 36, τεύχ. 3-4 (1965), σελ. 482-492 καὶ 651-663· τ. 38, τεύχ. 3-4 (1967), σελ. 487-500 καὶ 646-660· τ. 40, τεύχ. 1-4 (1969), σελ. 507-533· τ. 42, τεύχ. 1-4 (1971), σελ. 618-649· τ. 44, τεύχ. 3-4 (1973), σελ. 727-768· τ. 46, τεύχ. 3 (1975), σελ. 626-661· τ. 48, τεύχ. 4 (1977), σελ. 948-977· τ. 50, τεύχ. 4 (1979), σελ. 1011-1047· τ. 52, τεύχ. 4 (1981), σελ. 861-894· τ. 54, τεύχ. 4 (1983), σελ. 884-920.

V. Συγκεφαλαίωση-Ἐπίμετρο τῆς Προθεωρίας

«Καὶ μηδενὶ ἐξεῖναι τοὺς προδηλωθέντας παραχαράττειν κανόνας, ἢ ἀθετεῖν, ἢ ἐτέρους παρὰ τοὺς προκειμένους παραδέχεσθαι κανόνας». (Κανόνας 2/Πενθέκτης).

«Ἐκβαλε καὶ τοὺς Ἱεροὺς τούτους Κανόνας ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ παρευθὺς ἐπεισέρχεται ἡ ἀταξία, καὶ ἐκ τῆς ἀταξίας ἅπασα ἡ ἱερὰ αὐτῆς διακόσμησις ἀφανίζεται». (Ἅγιος Νικόδημος Ἀγιορείτης, *Πηδάλιον*, «Εἰσαγωγή», σελ. λστ’).

«Ἐκαστα τῶν καθ’ ἡμᾶς πραγμάτων, ὅταν εὐθὺ φέρηται κανονικῆς εὐταξίας, οὐδένα μὲν ἡμῖν ἐντίκει θόρυβον, ἀπαλλάττει δὲ καὶ τῆς παρὰ τινῶν δυσφημίας, μᾶλλον δὲ καὶ τὰς παρὰ τῶν εὖ φρονούντων εὐφημίας ἡμῖν προξενεῖ». (Κανόνας 1/Κύριλλος Ἀλεξανδρείας).

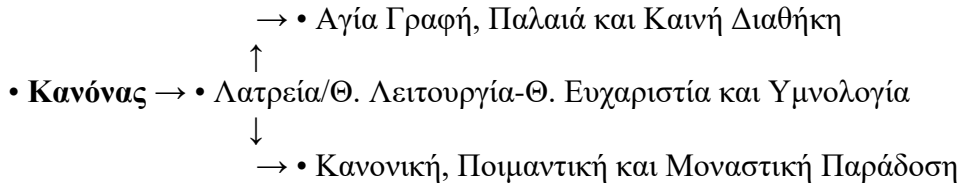
«*Μὴ γίνου δίκαιος πολὺ* [Ἐκκλησιαστής, 7, 16], *μηδὲ γίνου τοῦ κανόνος εὐθύτερος*: γινῶμαι ταῦτα τῆς εὐγενεστέρας σοφίας καὶ ἡμετέρας εἰσίν. Εἰ δὲ δεῖ παρενεῖραι τούτοις τι καὶ τῶν ἔξωθεν (οὐδὲ γὰρ πάντα τὰ ἐκείνων ἀπόβλητα), μηδὲν ἄγαν». (Ἰω. Ζωναρᾶς, *Σύνταγμα ΡΠ*, τ. 4, σελ. 598).

Ὅλα τα προαναφερθέντα εἶναι σχετικὰ μετὰ τὸν «κανόνα» καὶ τὴν ἐννοίᾳ του στὴν Κανονικὴ Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας. Κανόνες ὁμως ἔχουμε καὶ σὲ ἄλλες ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, στὴν λατρευτικὴ/ὕμνολογικὴ, τὴν βιβλικὴ καὶ τὴν μοναστικὴ παράδοση. Στὸ βιβλικὸ πεδίο, εἶναι πασίγνωστοι οἱ ὅροι: «Κανόνας τῆς Ἁγίας Γραφῆς», «Κανόνας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης», «Κανόνας τῆς Καινῆς Διαθήκης», ὅσο καὶ στὸ μοναστικὸ πεδίο: «Ὁ μοναχὸς κάνει τὸν κανόνα του» ἢ «ο γέροντας ηγούμενος τοῦ ἐπέβαλε κανόνα», κ.τ.τ. Τὸ αὐτὸ συναντάται καὶ στὴν λατρευτικὴ Ὑμνολογία τῆς Ἐκκλησίας μετὰ μίᾳ σειρᾷ ἐκκλησιακῶν ἀσμάτων, τοὺς ἀδόμενους Κανόνες. Ἡ ἀκολουθία τοῦ Ὁρθοῦ περιέχει ὀρισμένες ομάδες ἀσμάτων (ὠδές), τὶς ὁποῖες ἀποκαλοῦμε κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο μετὰ τὴν λέξη «κανόν». Ὑπ’ αὐτὴν τὴν ἐννοία, ἡ λέξη «κανόνας» ἐκφράζει περισσότερο μίᾳ σειρᾷ ἀσμάτων καὶ ὕμνων παρὰ ἓνα ὕμνον ὑπὸ τὴν ἐννοία τῆς δυτικῆς Ἱεράς Σύνοψης (τοῦ βιβλίου τῆς ἀκολουθίας τῶν Ὁρών). Κατὰ τὴν συνήθη μορφή του, ὁ κανόνας συντίθεται ἀπὸ ἐννέα ὠδές. Ἡ σύνθεση τοῦ κυρίου μέρους (πενήντα ἐννέα κεφάλαια) ὑποτίθεται ὅτι ἐγένετο ἀπὸ τὸν ἅγιον Σάββα τὸν Ἁγιασμένο (κοιμηθεὶς τὸ 532), τὸν ἱδρυτὴ τῆς Μεγίστης Λαύρας στὴν Κοιλιάδα τῆς Ἱεριχούς, κοντὰ στὰ Ἱεροσόλυμα, ἡ ὁποία καὶ φέρει τὸ ὄνομά του. Στὸν Ὁρθρο, ὁ κανόνας ἀκολουθεῖ τὴν βιβλικὴ ὠδή στὸ τέλος τῆς λειτουργίας. Ὡστόσο, τὴν Κυριακὴ καὶ τὶς ἑορτές, ὅποτε ψάλλουμε τὸ Εὐαγγέλιο στὸν Ὁρθρο, ἡ βιβλικὴ ὠδή τοποθετεῖται πρὶν ἀπὸ τὴν ἐνατη ὠδή τοῦ κανόνα. Για νὰ ἔχουμε μίᾳ πληρέστερη εἰκόνα ὅλων αὐτῶν τῶν ἐπὶ μέρους πτυχῶν, θὰ πρέπει νὰ ἀναλύσουμε τὸ ἐνδέκατο κεφάλαιον τοῦ Τυπικοῦ τοῦ ἁγίου Σάββα τοῦ Ἁγιασμένου. Οἱ κανόνες τῆς Ὀκτωήχου ἀποδίδονται στὸν ἅγιον Ἰωάννη τὸν Δαμασκηνό. Σὲ αὐτὸν ἀνήκουν, ἐπίσης, οἱ κανόνες τῶν Χριστουγέννων, τῶν Θεοφανίων, τῆς Πεντηκοστῆς καθὼς καὶ αὐτοὶ τοῦ Πάσχα, τῆς Ἀναλήψεως, τῆς Μεταμορφώσεως καὶ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ. Ὁ κανόνας τῶν Χριστουγέννων, ποὺ ἀρχίζει μετὰ τὸ «Χριστὸς γεννᾶται...» (μετὰ τὴν ἀκροστιχίδα τοῦ Κανόνα: «Χριστὸς βροτωθεὶς ἦν ὅπερ Θεὸς μὲνη» [με ἀντιμετάθεσιν]) ἀποδίδεται στὸν ἅγιον Κοσμά τὸν Μελωδὸ τὸν

Ιεροσολυμίτη (κοιμηθείς περί το 755). Και βέβαια, αξίζει να σημειώσουμε στο σημείο αυτό τον *Κανόνα* της Κυριακής της Ορθοδοξίας, ο οποίος αποδίδεται στον άγιο Θεόδωρο της Μονής του Στουδίου, τον γνωστό σε όλους ως Θεόδωρο τον Στουδίτη (κοιμηθείς το 826).

Δ 61.

Η χρήση του όρου «Κανόν» στους τρεις (3) διακριτούς Άξονες της Θεολογίας

Εν κατακλείδι, είναι σημαντικό για την εκτυλισσόμενη μελέτη και σπουδή να καταγραφεί ότι ο *κανόνας* έχει, με την υιοθεσία του ως ειδικού κανονικού όρου στους κόλπους της Εκκλησίας, έναν εσχατολογικό προσανατολισμό και έναν αποκλειστικά σωτηριολογικό σκοπό. Είναι, επίσης, σημαντικό να καταγραφεί ότι ο *κανόνας* διακρίνεται αποφασιστικά από έναν πολιτειακό νόμο, από μία *διάταξη ηθικής*, από μία *κοινωνική σύμβαση*. Με την έννοια αυτή, ο *κανόνας* έχει θεολογικό θεμέλιο, οντολογικό περιεχόμενο, ποιμαντικό-σωτηριολογικό σκοπό και εσχατολογικό προσανατολισμό. Αυτοί οι Κανόνες που χρονολογούνται από μία πολύ αρχαία εποχή της Εκκλησίας και συντάχθηκαν από τους μαθητές και τους μαθητές των μαθητών των αγίων Αποστόλων, καθώς και, στην συνέχεια, από τους αγίους Πατέρες της Εκκλησίας, απετέλεσαν την βάση ενδυνάμωσης και στερέωσης της Εκκλησίας στην πορεία της μέσα στην Ιστορία, συντασσόμενοι και εμφορούμενοι πάντοτε (και) από την επιφοίτηση και την επιστασία του Αγίου Πνεύματος²³³, και αποσκοπούν πλέρια και κατά προτεραιότητα στην μόνιμη εσχατολογική συγκρότηση της Εκκλησίας, στην σωτηρία του ανθρώπου και την διάσωση της ακεραιότητας της Δημιουργίας. Σήμερα, καλούμεθα να αντιληφθούμε την αληθινή έννοια και διάσταση των ιερών Κανόνων της Εκκλησίας, την έννοια αυτών των *οδηγών*, με την έννοια του *οδοδείκτη*, προς την οντολογική σωτηρία και θέωσή μας, και όχι να τους αντιλαμβανόμαστε απλώς και μόνον ως “νόμους ή σώμα Δικαίου της Εκκλησίας” (sic), όπως συνέβαινε στην Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία κατά την περίοδο του μεσαιωνικού Σχολαστικισμού (11ος αι. και επέκεινα), με την μετολίσθηση του «κανόνα» σε ετεροκεντρισμένους πόλους αιωνιστικού νομικισμού. Επιπροσθέτως, μολονότι αυτοί οι κανόνες χρονολογούνται ήδη από τον 1ο/2ο αιώνα και χρησιμοποιούνταν μέσα σε ένα διαφορετικό ιστορικό και έννομο πολιτειακό πλαίσιο κάθε φορά, εν τούτοις, παρατηρείται το γεγονός ότι ακόμη και στις ημέρες μας, έχοντας διαχρονικό κύρος και ουσιαστική ισχύ, μπορούν να μάς συνδράμουν στο να προσεγγίσουμε και να επιλύσουμε εξίσου εσωτερικά «προβλήματα» της Εκκλησίας όσο και προβλήματα της σύγχρονης πολυπολιτισμικής κοινωνίας, η οποία ήδη εγκαθιδρύθηκε και μέσα στην οποία ζούμε. Πρόκειται για την εποχή της Μετα-νεωτερικότητας, την εποχή με πρωτόγνωρα ιδιώματα, δηλαδή την [3η] εποχή των Ανοικτών πολυπολιτισμικών κοινωνιών – όπου καλείται η Εκκλησία και εδώ, με ολοκληρωμένη πλέον την *Κανονική της Παράδοση* και με δύο Κανονικές Συλλογές, το *Πηδάλιον* και το

²³³ Οι Πατέρες «ἐξ ἑνὸς γὰρ ἅπαντες καὶ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος ἀγασθέντες ὄρισαν» (κανόνας 1/Ζ΄)· πβ. Πρξ 15, 28: «ἔδοξε τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι καὶ ἡμῖν» (πβ. κανόνες 7/Γρηγ. Νεοκ., 7/Γ΄ και 12/Α-Β).

Σύνταγμα ΡΠ, να πορευθεί με «πνεῦμα ἡγεμονικό»²³⁴ –, μετά την πρώτη μεγάλη εποχή των Αυτοκρατοριών (1ος-19ος αι.) και την συγχυτική εποχή των Εθνικών Κρατών της ὕστερης Νεωτερικότητας (19ος-20ός αι.).

Στην ίδια προοπτική, οι *Εκκλησιακοί*²³⁵ *Κανόνες* είναι κείμενα που εκπηγάζουν και εκπορεύονται από την εμπειρία της Εκκλησίας της Α΄ χιλιετίας. Στην Εκκλησία ανήκει η μαρτυρία, ὡπως αναλύθηκε παραπάνω, ὅτι οι Ιεροί Κανόνες της δεν είναι νόμοι, ἀλλά *οδοδείκτες* προς την Βασιλεία και *οδηγοί* για την πανανθρώπινη σωτηρία. Είναι ξεκάθαρο πια ἀπό την ίδια ὅτι αυτοί δεν υπάρχουν, για να αποβλέπουν στην τιμωρία των διολισθαινόντων, αστοχούντων ἢ αποκλινόντων πιστών, ἀλλά στην εσχατολογική επανάκαμψη και θεραπεία τους. Για αυτό και οι Ιεροί Κανόνες δεν πρέπει να λογίζονται και να χρησιμοποιούνται ὡς ἀτεγκτοι νόμοι προς καταδίκη ἄλλων οὔτε προς καταδυνάστευση των ἀνθρώπων, ἀλλά να υιοθετούνται με ἓνα πνεῦμα τελείως ἀντίθετο της «νομικής» προσκόλλησης στο γράμμα των Κανόνων και του υπερβάλλοντος υπέρ της ακριβείας ζήλου. Αυτό ἀφορά σε ὅλα τα *χαρίσματα* της Εκκλησίας, και παραμένει *κοινό* για ὅλους τους ἀνθρώπους, και *το πανανθρώπινο* εἶναι αυτό που τους κάνει να εἶναι παγκόσμια και πανανθρώπινη κληρονομιά στην προοπτική της Βασιλείας.

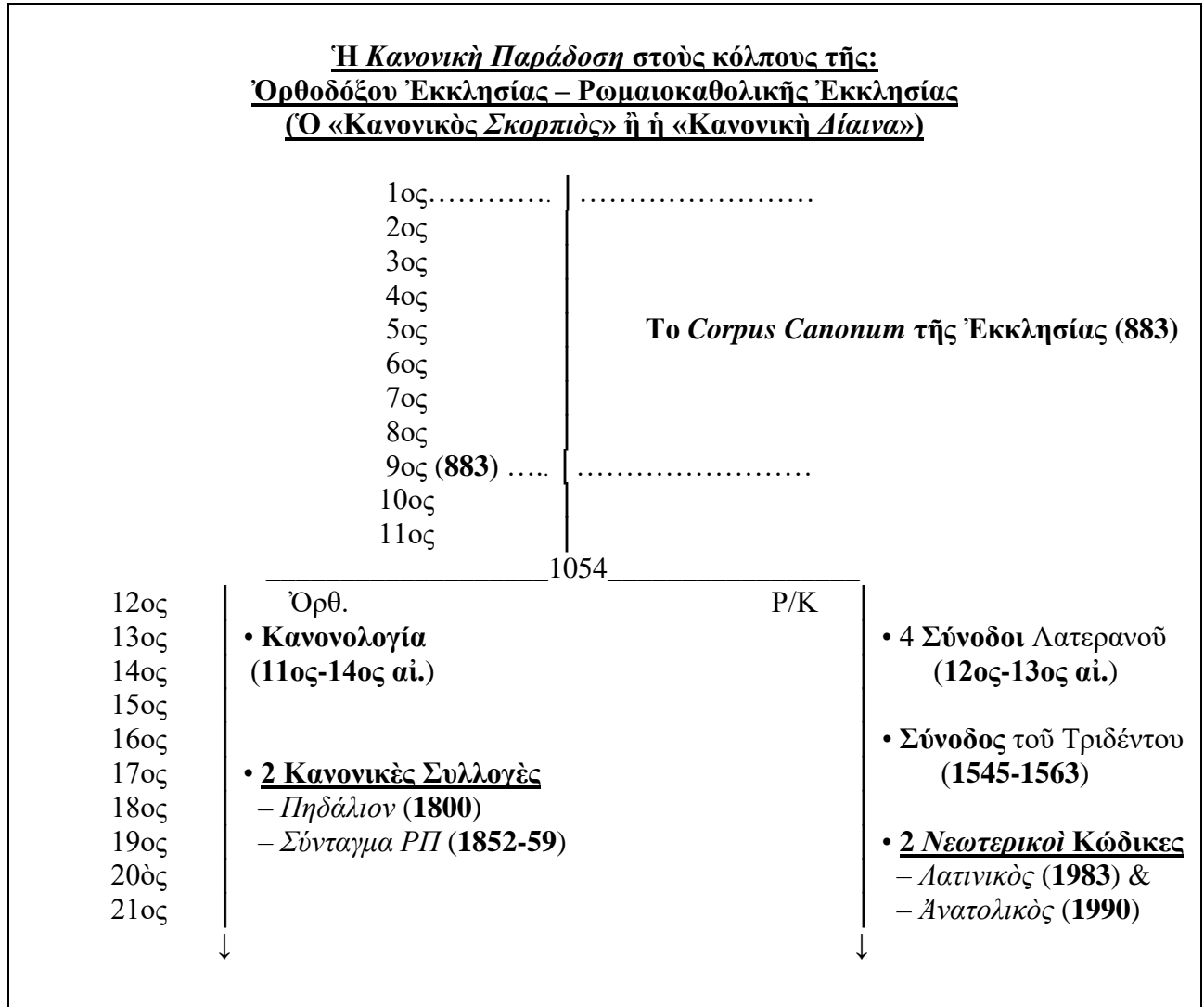
Αναδείχθηκε και στα παραπάνω κεφάλαια ποικιλοτρόπως πως οι Ιεροί Κανόνες αποτελούν ὄντως κοινή κληρονομιά και παράδοση των Ορθοδόξων, των Ρωμαιοκαθολικών και των Διαμαρτυρομένων, μόνον πως, ιστορικά, οι Ορθόδοξοι εἶναι εκείνοι που τους κράτησαν και τους διατήρησαν ἀτρεπτοὺς και ἀτόφιους, εν ενεργεία και εν χρήσει μέχρι σήμερα, ἐνῶ οι Ρωμαιοκαθολικοί εἰδικά, μετά την *Διακοπή κοινωνίας* (και ὄχι το *Σχίσμα*) του 1054, ὡπως διαφαίνεται και στο παρακάτω γράφημα, θέσπισαν κατά την διάρκεια του Μεσαίωνα ἄλλους, νέους, καινοφανείς Κανόνες (4 Σύνοδοι του Λατερανού [12ος-13ος αι.]), στην προοπτική μιας *μονοκόρυφης* (σαν *πυραμίδα*) και *μονοκεντρικής Εκκλησίας*, εγκαταλείποντάς τους για τους δικούς τους λόγους. Οι δε Διαμαρτυρόμενοι, μπροστά σε αὐτούς ἀκριβῶς τους νεοθεσπισθέντες Κανόνες του Μεσαίωνα (των Συνόδων του Λατερανού), καθῶς τους βρήκαν ὄντως μεστούς νομικισμοῦ και δικανισμοῦ, ἐνήργησαν συλλήβδην απορριπτικά, χωρίς την δέουσα διάκριση [*κοινών*] Κανόνων Α΄ χιλιετίας και [*ρωμαιοκαθολικών*] Β΄ χιλιετίας, ἐπαληθεύοντας ἔτσι την ἐλβετική παροιμία που λέει, ὅτι «μαζί με τα νερά του λουτροῦ της λεκάνης πέταξαν και το παιδί»!... Εἶναι πλέον καιρός κάποια θέματα να μελετηθοῦν ἐξ ἀρχῆς, στην ἀφετηρία τους, και να ἀναδειχθεῖ ἡ κοινή αὐτή κληρονομιά που ἀνήκει σε ὅλους. Ἐτσι, οι Ιεροί Κανόνες της Εκκλησίας της Α΄ χιλιετίας προσφέρονται, μεταξύ των ἄλλων, και στην προοπτική ἀδελφικοῦ και κοινόστοχου καλέσματος τόσο των Ρωμαιοκαθολικών ὅσο και των Διαμαρτυρομένων να τους ἐγκλωπθοῦν *ἐμπειρικά* και *οδοδεικτικά*, και ὄχι *νομικιστικά* και *ἠθικιστικά*, και ἴσως τότε, μέσα και ἀπό αὐτήν την *κοινή ἐκκλησιακή κληρονομιά* και *ἐμπειρική παρακαταθήκη*, τα *οντολογικά Ἐσχάτα* «της των πάντων ἐνώσεως»²³⁶ να μὴν εἶναι και πολύ μακριά...

²³⁴ Ψα 50, 14.

²³⁵ Οι Κανόνες του παρόντος *Corpus* ἀποκαλοῦνται «*Εκκλησιακοί Κανόνες*», διότι εἶναι οι «Κανόνες του Κανόνα» της Α΄ χιλιετίας. Και ἀποκαλοῦνται ἔτσι, γιατί ἀφαιρέθηκαν ἀπὸ ἀνάμεσά τους τα «ακανόνιστα κείμενα» (πβ. κανόνα 59/Λαοδικείας) των αὐθαίρετων προσθηκῶν του πρώτου ἡμίσεος της Β΄ χιλιετίας, κάτι που δεν ἰσχύει για τις σύγχρονες Κανονικές Συλλογές (συμπεριλαμβανομένης και της κριτικής ἐκδόσεως του P.-P. Joannou), οι οποίες ἐνέταξαν μέσα τους ὅλους τους «ακανόνιστους», τους «μη κανονικούς» κανόνες.

²³⁶ Αἴτημα ἱστορικό και εσχατολογικό ταυτόχρονα του Εκκλησιακοῦ Σώματος στη ἀρχὴ της Μεγάλης Ἐκτενούς των Θείων Λειτουργιῶν του Μεγάλου Βασιλείου και του Ἰωάννου του Χρυσοστόμου.

Δ 62.

Συνοψίζοντας, θεολογικά και εκκλησιο-κανονικά, την πολυσημία του ὄρου «κανόν», προκύπτουν και οι παρακάτω διακριτές πτυχές:

(1)-Βίβλος. Ο ὄρος «κανόν» δηλώνει, κατ' αρχάς, τα κανονικά βιβλία της Αγίας Γραφῆς (Κανόνας της Παλαιάς Διαθήκης, Κανόνας της Καινῆς Διαθήκης, Κανόνας της Αγίας Γραφῆς ἢ της Βίβλου).

(2)-Κανονικὴ Παράδοση. Από τον 3ο/4ο αἰώνα, οι Σύνοδοι της Εκκλησίας μετέτρεψαν σε ειδικούς κανόνες τις παλαιές συνήθειες της αρχέγονης Εκκλησίας και τις εκκλησιακές δομές της, που προορίζονταν στην παρουσίαση του πνεύματος του Ευαγγελίου, ρυθμίζοντας κατ' αὐτόν τον τρόπο την Εκκλησιακὴ ζωή – και αποκλείοντας τις λανθασμένες προσεγγίσεις ἐπὶ διαφορῶν ζητημάτων –, υιοθετώντας ἔτσι ἓνα σύντομο τύπο με προσανατολισμὸ εσχατολογικὸ και περιεχόμενο/σκοπὸ οντολογικὸς σωτηριολογικὸ. Πρόκειται για κανονιστικούς **κανόνες** [κανονικὲς διατάξεις] – και ὄχι για *Leges Ecclesiae* –, που διακρίνονται σαφῶς και ἀπὸ τους [πολιτειακούς] **νόμους** και ἀπὸ την ἀγραφή [κοινωνικὴ] συνήθεια (**ἔθος**). Δεν πρόκειται, επομένως, για νομικὴ υπερ-δομή. Ομοίως, οι ιεροὶ Κανόνες, παρά την [νομοτεχνικὴ] νομικὴ μορφή τους (θεματισμός* [ἐκθεση κινήτρων], αποφάσεις κ.λπ.), ἔχουν πρὶν ἀπὸ ὅλα εμπειρικὸ θεμέλιο, θεολογικὲς προϋποθέσεις, οντολογικὸ περιεχόμενο και ποιμαντικὸ σκοπὸ (σωτηριολογικὸ). Ἐπίσης, μεταξύ των «Συλλογῶν

Κανόνων» που υπάρχουν στην Ορθόδοξη Εκκλησία, συγκαταλέγονται και οι **Νομοκάνονες**, που λαμβάνουν υπ' όψιν και τις κοσμικές πολιτειακές διατάξεις (εκκλησιαστικοί νόμοι [αστικό δίκαιο]), όσον αφορά στα εκκλησιαστικά θέματα. Επισημαίνεται, επίσης, εδώ ότι ο ίδιος όρος δηλώνει, ορισμένες φορές ειδικότερα, τον *θεσμό* καθώς και την *ακρίβεια*.

(3)-Λατρεία/Υμνολογία. Ακόμη, ως προελέχθη, ο όρος «κανών» δηλώνει μία ιδιαίτερη μορφή ύμνων (που αποτελούνται από πολλά *τροπάρια*). Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για ποιητική σύνθεση [εκτενές λατρευτικό λειτουργικό ποίημα], που συνήθως περιλαμβάνει εννέα [οκτώ] *ωδές*. Κάθε ωδή αποτελείται από έναν *ειρμό* (στροφή-τύπος που δίνει τον μουσικό τόνο) και πολλά τροπάρια (σύντομοι ύμνοι), και αναφέρεται σε ένα γεγονός ή στον άγιο του οποίου τιμάται την συγκεκριμένη μέρα η μνήμη. Είναι επίσης γνωστή η πολυώνυμη λατρευτική σειρά «Παρακλητικός Κανών», που απευθύνεται σε κάποιο τιμώμενο πρόσωπο αγίου.

(4)-Μοναχική Παράδοση. Επίσης, ο ίδιος όρος δηλώνει την προσωπική άσκηση σε διάφορες εκφάνσεις της, που επιτελεί ο μοναχός στο μοναστήρι, διασωζόμενη μέσα από την μοναστική ρήση και πράξη: «Ο μοναχός κάνει τον κανόνα του».

(5)-Κανονικό επιτιμιακό πεδίο. Τέλος, ο όρος «κανόνας» δηλώνει το *επιτίμιο*, το κανονικό μέτρο ως «αντίδρομο ίασης και θεραπείας», που επιβάλλει ο πνευματικός πατέρας (*Επίσκοπος* και *δικαιοδοτημένος Πνευματικός*²³⁷) στον εξομολογούμενο ή η Εκκλησία σε κάποιον πιστό για *σωτηριολογικούς* και όχι για σωφρονιστικούς λόγους, προκειμένου να σταθμίσει τις πράξεις του, απομακρύνοντάς τον από τον πυρήνα της πτώσης που είναι η *φιλαυτία*, για να τον οδηγήσει στην *δυσθήρατη μετάνοια*.

Κοντολογίς, σχετικά με την χρήση του όρου «κανών», στην χριστιανική ορολογία και σε σύνολη την βιβλική, την πατερική και την κανονική γραμματεία, διακρίνονται οι εξής πτυχές: 1) Κανόνας πίστεως, 2) Κανόνας γραφής, 3) Κανόνας εκκλησιαστικού «νόμου» (σώμα κανόνων και εθών, και προσωπικός-ποιμαντικός διακανονισμός), 4) Κανόνας συμπεριφοράς (ως φιλανθρωπία, και μοναστικός κανόνας), 5) Κανόνας ως λειτουργική τάξη, 6) Κανόνας ως σειρά λειτουργικών ύμνων και ασμάτων, 7) Κανόνας ως εκκλησιαστική τάξη και σειρά, και 8) Κανόνας ως λογική αλληλουχία.

Στην συνέχεια, παρατίθενται κάποιοι παράγωγοι και πολύ χρήσιμοι για την μελέτη μας νεολογικοί όροι του «κανόνα», που σχετίζονται άμεσα με την *Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας*.

Κανονοθεσία. Αυτός ο νεολογισμός εκφράζει την ίδια πραγματικότητα κανονιστικής συλλογικής διαδικασίας που εκφράζει και ο όρος *νομοθεσία*, με την διαφορά ότι αυτός προέρχεται από συνοδική διαδικασία και αφορά στην Εκκλησία, ενώ ο όρος *νομοθεσία* προέρχεται από νομική διαδικασία και αφορά στο Κράτος, μαζί με τις πραγματικότητες που σε αυτά αντιστοιχούν. Όπως στον αγγλικό ή γαλλικό όρο *législation* [= νομοθεσία] είναι εμφανής η λατινική προέλευσή του (*lex, legis, legis-lation*), το ίδιο συμβαίνει και με τον νέο αγγλικό ή γαλλικό όρο *canonisation* [= *κανονοθεσία*] (στα λατινικά *canon, canonis, canonis-lation*). Υπενθυμίζουμε την λατινική προέλευση του όρου «*législation*», κατ' αντιστοιχία του ρήματος «*νομοθετώ*»-«*légi-férer*» (*fero, tuli, latum [-lacion], ferre*). Συνεπώς, με τον ίδιο γλωσσικό γενεσιουργό τρόπο προκύπτει και το ρήμα *κανονο-θετώ, canonis-férer* κατ' αντιστοιχία του ρήματος *νομο-θετώ, légi-férer*. Επίσης, μπορούμε να υιοθετήσουμε τον όρο **canonis-prudence** (**κανονο-λογία**), όπως ακριβώς λέμε *juris-prudence*

²³⁷ Πηδάλιον, ερμηνεία στον κανόνα 102/Πενθέκτης, σελ. 312.

(**νομο-λογία**). Εξ ἄλλου, μπορούμε να ἔχουμε το ἴδιο ἀποτέλεσμα και σε ἄλλες γλώσσες, ὅπως ακριβῶς ἔχουμε στα ελληνικά: **νομο-θετώ, νομο-θεσία, νομο-θέτης**, με την ἀντιστοίχηση **κανονο-θετώ, κανονο-θεσία, κανονο-θέτης**. Η ἀνάγκη αὐτῆς της ἐπινόησης και δημιουργίας τῶν παραπάνω κανονικῶν ὄρων, που στοχεύει να προσδιορίσει την ὅλη υφή της **κανονογέννησης** (= ἀνάδυσης και θέσπισης τῶν Κανόνων), στο πλαίσιο της **κανονογένεσης** (= ἱστορίας τῶν Κανόνων), ἐγκείται στο γεγονός ὅτι αὐτές οι δύο πραγματικότητες, η **νομική** και η **κανονική**, δεν ταυτίζονται, διότι οι προοπτικές τους εἶναι ἐντελῶς διαφορετικές. Ἐπομένως, σε καμμία περίπτωση δεν μπορούμε να δεχθούμε, ἀπό κανονική ἀποψη, την χρήση του νομικοῦ ὄρου **νομοθεσία** για την «κανονική», ὡς **οντολογική, ἐκκλησιακή** διαδικασία, που παραμένει ολοφάνερα **εσχατολογική**...

Κανονολογία. Πρόκειται για **κανονική ἐρμηνεία** με ἐμπειρική ἐμβάθυνση και διασταλτική ἀνάλυση στον λακωνικό και ἀφαιρετικό λόγο τῶν ἱερῶν Κανόνων της Ἐκκλησίας και με ἐντονα τα στοιχεῖα κανονικῆς ἰχνηλασίας σε υπερβατικό ἐπίπεδο και σε οντολογική προοπτική. Εἶναι κάτι περισσότερο ἀπὸ τον πραγματολογικό **υπομνηματισμό** τῶν Κανόνων, καθὼς ἀνοίγει νέους ὀρίζοντες στην προσέγγιση τῶν κανόνων, με συγκεκριμένες ἐφαρμογές διαποίησης μέσα ἀπὸ μία συναφειακή ἐρμηνευτική ἀφετηρία, που ξεπερνᾷ ὡστόσο τα ὅρια της συνάφειας. Ο ἅγιος Νικόδημος ο Ἀγιορείτης, μέσα ἀπὸ τον τρόπο συγγραφῆς και υπομνηματισμοῦ τοῦ **Πηδαλίου**, θα μπορούσε να χαρακτηριστεῖ ὡς ἓνας ἀπὸ τους κυρίους ἐκπροσώπους της ὑστερης και σύγχρονης κανονολογίας. Στην ἴδια προοπτική, κανονολογία συνιστᾷ ἐπίσης και κυρίως η **Υπομνηματική Ἐρμηνευτική**, με μεθοδολογικό παράλληλό του – και ὄχι ἀντίστοιχό του – την **νομολογία**.

Κανονική Θεολογία. Πρόκειται για την κανονοκέλευθη θεολογία, την θεολογία που ἐκπηγάζει ἀπὸ τα ἀφαιρετικά στην μορφή τους κείμενα τῶν ἱερῶν Κανόνων της Ἐκκλησίας, οι οποίοι προϋποθέτουν, την στιγμή της **κανονογέννησής** τους, την δογματική θεολογία τῶν ἰδίων Οικουμενικῶν ἢ Τοπικῶν Συνόδων που τους ἐξέδωκαν. Η **θεολογία** αὐτῆς τῶν **ἱερῶν Κανόνων** (**κανονοθεολογία**) δίδει **οντολογικά ἐμφαση και προτεραιότητα στον ἄνθρωπο**, στις προϋποθέσεις της προσωπικῆς του (συμ)μετοχῆς στο Μυστήριό της Ἐκκλησίας στην προοπτική της εσχατολογικῆς πορείας του και σωτηρίας του, κάτι που συνιστᾷ τις ἀρχές και το θεμέλιο μιας **Κανονικῆς Ἀνθρωπολογίας**, τόσο διάχυτης και συστατικῆς συνάμα της ταυτότητας της **Κανονικῆς Παράδοσης** της Ἐκκλησίας. Η ἐμφαση και προτεραιότητα αὐτῆ ἐπεκτείνεται και στο εὐρύθμο της ζωῆς της Ἐκκλησίας. Ο ὅρος νοεῖται ακριβῶς με τον ἴδιο τρόπο και κατ' ἀντιστοιχίαν, ὅπως και η Βιβλική θεολογία, η Λειτουργική θεολογία, η Πατερική θεολογία, η Συστηματική θεολογία, η Ὑμνολογική θεολογία, κ.ο.κ.

Κανονική Προτροπή. Στην Κανονική Παράδοση της Ἐκκλησίας, ὅπως και στην Κανονική Θεολογία, οι κανόνες δεν θεωροῦνται ἐντολές, υποχρεώσεις, ἐπιβολές, ποινές, ἀλλὰ **σωτηριολογικοί και εσχατολογικοί προσανατολισμοί**. Σε καμμία περίπτωση δεν μπορούμε να ἐπιβάλλουμε κάτι σε ἐκεῖνο(ν), που εἶναι καρπός της ἐλευθερίας. Πράγματι, ο Θεός, κατ' ἀρχάς, δεν δίνει ἐντολές, ἀλλὰ ἀπευθύνει κλήσεις, κάλεσμα, προτρέπει, διακελεύει, παρακινεῖ και παρωθεῖ: «*Ἄκουε Ἰσραὴλ*»²³⁸, «*Ἄκου Κόρη*»²³⁹, ἢ «*Κάνε αὐτό και θα ζήσεις*»²⁴⁰, «*Ἀγαπάτε ἀλλήλους*»²⁴¹ ἢ «*Ἄν θέλεις να γίνεις τέλειος...*»²⁴², κ.λπ. Για αὐτόν ακριβῶς τον λόγο ο ἐκκλησιακός

²³⁸ Δευτ. 6, 3· 9, 1· πβ. Δευτ. 4, 1 και 5, 1· Α' Βασ. 3, 9.

²³⁹ Ψα 44, 11.

²⁴⁰ Λκ 10, 28.

²⁴¹ Ιω. 13, 34· 15, 12. 17.

²⁴² Μθ 19, 21· Μκ 10, 21· Λκ 18, 22.

κανόνας δεν είναι διάταγμα που έχει την ισχύ του κρατικού νόμου. Το ότι ο άνθρωπος είναι ελεύθερος δεν σημαίνει ότι αυτός είναι ο λόγος της σωτηρίας του, αλλά ότι ο Θεός δεν μπορεί να εκβιάσει την αγάπη του. Η μοναστική πατερική ρήση μάς παρακινεί: «Δώσε την λογική σου και θα λάβεις τον Λόγο». «Δώσε αίμα και θα λάβεις Άγιο Πνεύμα». Η εμπειρία των Εσχάτων και της πίστης στα Έσχατα είναι η απάντηση. Η απλή επίκληση του ονόματος του Θεού καθιστά άμεσα παρόντα Εκείνον που τον αγνοούμε και που ενδομύχως είναι από πάντοτε γνωστός. Επομένως, είναι άμεση και επιτακτική η ανάγκη «να διορθώσουμε την “τρομοκρατική” και “σωφρονιστική” αντίληψη περί του Θεού» (Παύλος Ευδοκίμων). Πράγματι, υπό το βιβλικό φως και το φως των ιερών Κανόνων της Εκκλησίας, η σωτηρία δεν έχει δικανική ή νομική χροιά, δεν είναι δικαστική απόφαση ή νομικιστική επιταγή. Η Εκκλησία πάντοτε ήταν «αντιληπτή» με εκείνον τον τρόπο, ο οποίος καθιστά κάθε νομική έννοια ανενεργή, και μας τοποθετεί ενώπιον του μεγαλύτερου μυστηρίου της Θείας Σοφίας, που είναι η σύγκλιση της δικαιοσύνης και του ελέους. Ο κανόνας της Εκκλησίας δεν είναι τίποτε άλλο παρά ένα γεγονός κανονικής προτροπής και παρότρησης με εσχατολογικό προσανατολισμό. Είναι όμως ταυτόχρονα και ασφαλιστική δικλίδα σε αντικανονικές παρεκτροπές και κυρίως στην συγχυτική στάση απέναντι πρωτίστως στην Θ. Ευχαριστία, όταν, για παράδειγμα, λησμονείται ότι η Ευχαριστία παραμένει δικαίωμα του βαπτισμένου και όχι του εξομολογημένου, σε αντίθεση με την σημερινή εκκλησιαστική πρακτική. Η κανονική προτροπή βρίσκει, επομένως, την αληθινή της θέση στην πατερική προτροπή: «Μην καταδικάζεις ποτέ άνθρωπο, αλλά να είσαι για τους αδελφούς ένα παράδειγμα, όχι ένας νομοθέτης»²⁴³.

Κανονομνήμων. Ως νεολογισμός, πρόκειται για μία πιθανή ονομασία, τέλος, για να χαρακτηρίσουμε το «Ταμείο των Ιερών Κανόνων» (*Concordancia*), ακριβώς γιατί αυτός ο πρακτικός τρόπος συμβάλλει τόσο στην εύκολη ανεύρεση όσο και συγκριτική μελέτη του κειμένου των Ιερών Κανόνων της Εκκλησίας²⁴⁴.

* * * * *

Ακροτελεύτιο

«Προθύμως έχει αναγινώσκειν ἐρευνητικῶς, καὶ οὐ παροδευτικῶς, τούς τε ἱεροὺς Κανόνας, καὶ τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον, τὴν τε τοῦ θεοῦ Ἀποστόλου βίβλον, καὶ πᾶσαν τὴν θεϊὰν Γραφήν· καὶ κατὰ τὰ θεῖα ἐντάλματα ἀναστρέφεσθαι, καὶ διδάσκειν τὸν κατ’ αὐτὸν λαόν».
(Κανόνας 2/Ζ’).

«Διὰ γὰρ τῆς τῶν Πατέρων διδασκαλίας, οἱ λαοὶ ἐν γνώσει γινόμενοι τῶν τε σπουδαίων καὶ αἰρετῶν, καὶ τῶν ἀσυμφόρων καὶ ἀποβλήτων, τὸν βίον μεταρρυθμίζουσι πρὸς τὸ βέλτιον, καὶ τῷ τῆς ἀγνοίας οὐχ ἀλίσκονται πάθει, ἀλλὰ προσέχοντες τῇ διδασκαλίᾳ, ἑαυτοὺς πρὸς τὸ μὴ κακῶς παθεῖν παραθήγουσι, καὶ φόβῳ τῶν ἐπηρτημένων τιμωριῶν τὴν σωτηρίαν ἑαυτοῖς ἐξεργάζονται».
(Κανόνας 19/Πενθέκτης).

Οι Εκκλησιακοί Κανόνες είναι κείμενα που απορρέουν από την εμπειρία της Εκκλησίας της Α΄ χιλιετίας. Η Εκκλησία μαρτυρεί ότι οι Κανόνες Της δεν είναι νόμοι

²⁴³ Αββάς Ποιμένας, Πατέρας της ερήμου/4ος αιώνας.

²⁴⁴ Βλ. τον προσφάτως εκδοθέντα *Κανονομνήμονα*, Παύλου Μενεβίσογλου, Μητρ. Σουηδίας και πάσης Σκανδιναβίας, *Λεξικὸν τῶν Ἱερῶν Κανόνων*, Θεσσαλονίκη-Κατερίνη, Ἐπέκταση (σειρά: Νομοκανονική Βιβλιοθήκη, ἀριθμ. 28), 2013, 366 σελ.

αλλά *ορόσημα* (*οδοδείκτες*) και *οδηγοί* στο ιστορικό ταξίδι που οδηγεί στην κοινωνία με τον Τριαδικό Θεό, την Βασιλεία του Θεού και την προσληπτική σωτηρία της Ανθρωπότητας. Η Εκκλησία διαλαλεί, επίσης, ότι οι Κανόνες της δεν επιδιώκουν να τιμωρήσουν ποινικά πιστούς ή αποκλίνοντες πιστούς, αλλά να τους *προσλάβουν* και να τους *θεραπεύσουν οντολογικά*, επανάγοντάς τους ...πίσω²⁴⁵, στον *Οίκο του Πατρός*, στο εσχατολογικό *μονοπάτι της κοινωνίας* της Βασιλείας. Αυτός είναι ο κύριος και πρωταρχικός λόγος για τον οποίο οι Ιεροί Κανόνες δεν πρέπει να θεωρούνται και να χρησιμοποιούνται ως άκαμπτοι νόμοι για την (*έννομη!*) καταδίκη και την (*δεσποτεία!*) επικυριαρχία των ανθρώπων, αλλά να υιοθετούνται με πνεύμα πρόσληψης, συγκατάβασης και προσήνειας, διαμετρικά αντίθετο από αυτό της νομικής προσκόλλησης στο γράμμα τους και του υπερβολικού ζήλου για την εθελοτυφλούσα ακρίβεια. Οι Κανόνες αφορούν σε όλους τους χριστιανούς και μη ανά την Οικουμένη και αποτελούν κοινή παρακαταθήκη ιστορικά όχι μόνον των Ορθοδόξων, των Ρωμαιοκαθολικών και των Προτεσταντών, αλλά και όλων των ανθρώπων. Ως εκ τούτου, οι Κανόνες νοούνται ως κείμενα *καθολικά* και συνιστούν την κοινή κληρονομιά της Ανθρωπότητας στην προοπτική της Βασιλείας και των Εσχάτων. Είναι όντως καιρός να μελετηθούν εμβριθώς ορισμένες κοινές κανονικές πτυχές των *απαρχών* του Χριστιανισμού, από το σημείο εκκίνησης τους, και να εγκύψουμε σε αυτήν την κοινή κληρονομιά, η οποία, ως κοινό κληροδότημα και κτήμα, ανήκει σε όλους μας.

Στην ίδια προοπτική, ας υπενθυμίσουμε εδώ επ' ευκαιρία ότι οι Ιεροί Κανόνες και τα Κανονικά κείμενα είναι κείμενα ολοκληρωμένα και με άρτια δομή και διάρθρωση. Περιλαμβάνουν *θεματική* (τον εντοπισμό, την θέση και την παράθεση του προβλήματος), *προτροπή* (για να αποφευχθεί η διολίσθηση και η βλάβη του προσώπου ή της διαπροσωπικής-διεκκλησιακής κοινωνίας) και, για όσους δεν δύνανται να κατανοήσουν και να αναλάβουν την προσωπική ευθύνη τους έναντι της Εκκλησιακής Κοινότητας και της εκκλησιακής κοινωνίας, όπως συνέβη με τον Αδάμ και την Εύα, οι Κανόνες προβλέπουν πνευματικά και κανονικά *επιτίμια*, μέτρα που δεν αποσκοπούν στην ποινική τιμωρία (του εκάστου πιστού), αλλά επιτρέπουν στους ανθρώπους να (αυτο)αξιολογήσουν τις πράξεις τους, να ευαισθητοποιηθούν ως προς αυτές και, εν ολίγοις, να έλθουν σε *συναίσθηση μετά-νοιας*, ήτοι *επιστροφής*²⁴⁶ στους *κόλπους του Πατρός*. Η προτεραιότητα προς τον άνθρωπο, η οντολογική πρόσληψή του, η φιλανθρωπία, είναι ούτως ειπείν το πρώτιστο, το κυρίαρχο και το εντυπωσιακό χαρακτηριστικό των Εκκλησιακών Κανόνων και των κανονικών κειμένων. Στον ίδιο κανόνα μπορεί να συνυπάρχει η απόλυτη ακρίβεια και η απόλυτη φιλανθρωπία για τους αποκλίνοντες πιστούς. Με άλλα λόγια, η *ακρίβεια* και η *οικονομία* συνδυάζονται και συμπορεύονται αρμονικά και ρεαλιστικά στον ίδιο κανόνα. Στην πραγματικότητα, η ουσία, όπως πάντοτε, βρίσκεται στο πνεύμα και στο όραμα, όχι στο γράμμα του κανόνα. Και η αλήθεια που περικλείει το πνεύμα ξεπερνά ευρέως το γράμμα, με το τελευταίο να εκφράζει μόνον αποσπασματικά, περιχαρακτικά και ελλειπτικά το πνεύμα. Ο Μέγας Βασίλειος Καισαρείας διευκρινίζει ότι «η *μετάνοια* ενός προσώπου πρέπει να λαμβάνεται περισσότερο υπ' όψιν από την εκπλήρωση των *επιταγών* [την νομική τήρηση αρχών] και των *απαιτήσεων των επιτιμίων* [το ποινικό]». Και προσθέτει: «Επαφίεται στην δική σας σύνεση να επαυξήσετε ή να περιορίσετε τα επιτίμια, *σύμφωνα με τις ιδιαιτερότητες της κάθε περίπτωσης* [προσωπική ποιμαντική]»²⁴⁷, δίνοντάς μας έτσι έναν πρακτικό χρυσό κανόνα και, επί πλέον, τον

²⁴⁵ Πβ. Λκ 15, 18-21.

²⁴⁶ Πβ. το αυτό εν Λκ 15, 18-21.

²⁴⁷ Κανόνας 54/Βασίλειος.

ορισμό της *κανονικής οικονομίας*, η οποία δεν συνιστά μόνον την *ύφεση* της ακρίβειας, όπως πολλοί πιστεύουν σήμερα, αλλά την *υπέρβασή* της.

Δύο χιλιάδες χρόνια έχουν παρέλθει από τότε που οι Ιεροί Κανόνες της Εκκλησίας ξεκίνησαν να διαγράφουν και να ιχνηλατούν την πορεία του ανθρώπου και του Εκκλησιακού Σώματος στο ιστορικό προσκήνιο της Ανθρωπότητας. Η Α΄ χιλιετία, η οποία αντιστοιχεί στα πρώτα βήματα της Εκκλησίας στην Ιστορία, είναι η χιλιετία της *κανονογέννησης** καθώς και συνόλου του έργου της *κανονοθεσίας** (1ος-9ος αιώνας). Είναι αυτή η χιλιετία κατά την διάρκεια της οποίας η *κανονοθεσία* απλώνει σε όλο το φάσμα της και φέρει το τόσο όμορφο όνομα της *Παράδοσης της Εκκλησίας* – ετυμολογικά τόσο επιτυχές όνομα (αναφέρεται στην λειτουργία της αθλητικής *σκυταλοδρομίας*) –, εντός της οποίας οι Κανόνες αυτοί αναδύθηκαν. Για αυτό και δεν πρόκειται για νομικά κείμενα ενός «νομικού κώδικα», όπως διακηρύσσει ενίοτε ο Εκκλησιαστικός και ο Νομικός χώρος σήμερα, αλλά είναι ο καρπός μιας μακράς εμπειρίας του Εκκλησιακού Σώματος *καθ' οδόν* προς τα *οντολογικά Έσχατα* και την Βασιλεία. Δεν πρόκειται για αυτονομημένα νομικά και αιωνιστικά κείμενα, αλλά, όπως τα λατρευτικά/λειτουργικά, τα βιβλικά, τα πατερικά και τα συνοδικά κείμενα περιέχουν αγάπη για τον άνθρωπο, είναι κείμενα οντολογικού – και όχι κατασταλτικού – περιεχομένου, ενώ ο προσανατολισμός παραμένει εσαεί ανοικτά εσχατολογικός...

**ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΚΑΝΟΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ**

A. ΚΑΝΟΝΙΚΕΣ ΣΥΛΛΟΓΕΣ (ad hoc)

- ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΥ Κ., *Οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες κατ' ἐπιτομήν (Eritome divinarum sacrorumque canonum)*, ἐν P. G., τ. 150, στ. 45Α-168C.
- ΠΗΔΑΛΙΟΝ τῆς νοητῆς νηὸς τῆς Μίας, Ἀγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησίας, ἦτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες, ἐρμηνευόμενοι (ὑπὸ) Ἀγαπίου ἱερομονάχου [(Λεονάρδου) Ἀσημάκη] καὶ Νικοδήμου μοναχοῦ, [Λειψία ¹1800], Ἀθῆναι, Ἀστήρ-Αλ. & Ε. Παπαδημητρίου, ¹³2003, 789 σελ. Ἐπίσης, [μετάφραση στὰ ἀγγλικά, γενόμενη ἀπὸ τὸν D. Cummings] *THE RUDDER of the Orthodox Catholic Church*, Chicago, The Orthodox Christian Educational Society, ¹1957· New York, ²1983, 1084 σελ. Πβ. *Kormchaia Kniga* (¹1649-1653) καὶ *Kniga Pravil* (¹1839) [στὰ ρωσικά].
- ΡΑΛΛΗ Γ. Α.-ΠΟΤΛΗ Μ., *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων, τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ Τοπικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, 6 τόμοι, Ἀθῆναι, ¹1852-1859· (φωτοτυπικὴ ἀνατύπωση, Ἀθῆναι, ἐκδ. Γρηγόρη, ²1992, καὶ Θεσσαλονίκη, ἐκδ. Βασ. Ρηγοπούλου, ²2002).

B. ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ἀφορῶσα στὸν ὄρο «Κανὼν» καὶ τὶς «Κανονικὲς Πηγές» (Ἐπιλεκτικὴ Βιβλιογραφία)

I. ΚΑΝΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΕΣ

- ΑΓΑΠΙΟΥ [(Λεονάρδου) Ἀσημάκη] (Ἱερομ.), *Συλλογὴ πάντων τῶν Ἱερῶν καὶ Θείων Κανόνων*, Βενετία, 1787.
- ACTA CONCILIORUM ŒCUMENICORUM* (ACO), Issu atque mandato Societatis Sciantiarum Argentorantensis, hrsg. v. Eduardus SCHWARTZ, 4 τόμοι σὲ 16 τεύχη, Berlin, New York, ed. de Gruyter, 1959-1984.
- ACTA CONCILIORUM ŒCUMENICORUM*, Series secunda; hrsg.: Bayerische Akademie der Wissenschaften, τόμ. I: Concilium Lateranense a. 649 Celebratum, hrsg. v. R. RIEDINGER, Berlin, New York, éd. de Gruyter, 1984, XXVIII-467 σελ.
- ΑΚΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ Προδ. Ἰ., *Κώδικας Ἱερῶν Κανόνων (Κείμενο-Ἑρμηνεία-Σχόλια) καὶ Ἐκκλησιαστικῆς Νομοθεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Θεσσαλονίκη, Ἄ/φοι Κυριακίδη καὶ Ἐκδόσεις Βάνιας, ¹1985· ²1991, ³2006, ⁴2009, 1397 σελ.
- ΑΚΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ Προδ. Ἰ., *Παράρτημα τοῦ Κώδικα Ἱερῶν Κανόνων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων*, Θεσσαλονίκη, Ἄ/φοι Κυριακίδη, 1995, 172 σελ.
- ALBERIGO G., *Conciliorum Oecumenicorum Generaliumque Decreta, Editio Critica*, t. I, *The Oecumenical Councils From Nicaea I to Nicaea II (325-787)*, Bologna, Turnhout-Brepols Publishers, 2006, 373 σελ.
- ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ Ἀμ., *Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες καὶ οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ Νόμοι*, Ἀθῆναι, Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (σειρά: Βιβλιοθήκη τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἀριθμ. 19), ¹1923, ²1949 καὶ ³1977, 750 σελ.
- ΒΑΒΟΥΣΚΟΥ Αναστ. Κ., *Κώδικας Νομοκανονικός. Ἱεροὶ Κανόνες, Βυζαντινὸ Δίκαιο, Κανονικὰ Παραπτώματα*, Θεσσαλονίκη, ἐκδ. Μέθεξις, 2016, 1148 σελ.

- ΒΑΒΟΥΣΚΟΥ Κ., «Ἐγγραφα στοιχεῖα σχετικά πρὸς τὴν νομοκανονικὴν ὑπόστασιν τῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν», ἐν *Χαριστήριος Τόμος Δημητρίου Δελιβάνη*, Θεσσαλονίκη, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (NOE), 1974, σελ. 81-101.
- ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Καισαρείας τοῦ Μεγάλου, «Ὅροι κατὰ πλάτος (Regulæ fusius tractatæ)» & «Ὅροι κατ' ἐπιτομήν (Regulæ brevius tractatæ)», ἐν *P. G.*, τ. 31, στ. 889A-1052C & 1051C-1306B.
- ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Καισαρείας τοῦ Μεγάλου, «Ἀσκητικά (Ascetica)», ἐν *P. G.*, τ. 31, στ. 619A-652D.
- ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Καισαρείας τοῦ Μεγάλου, «Λόγος ἀσκητικός (Sermo asceticus)», ἐν *P. G.*, τ. 31, στ. 869D-888D.
- ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Καισαρείας τοῦ Μεγάλου, «Ἀσκητικαὶ Διατάξεις (Constitutiones Asceticæ)», ἐν *P. G.*, τ. 31, στ. 1321A-1428D.
- BENECHEVITCH VI., *Syntagma XIV Titulorum sine scholiis secundum versionem palaeoslovenicam, adjecto textu graeco e vetustissimis codicibus manuscriptis exarato* (Ἡ Κανονικὴ Συλλογὴ τῶν 14 Τίτλων ἀπὸ τοῦ δευτέρου τετάρτου τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος μέχρι τοῦ 883), 2 τόμ., Πετρούπολις, 1905· ἀνατύπωση (σὲ ἕναν τόμο), Leipzig-Λειψία, 1974.
- ΒΕΥΕΡΗΓΙΟΥ-BEVEREGIUS G., *Συνοδικὸν sive Pandectae Canonum*, τ. 1-2, Ὁξφόρδη, 1672.
- ΓΕΔΕΩΝ Μαν., *Κανονικαὶ Διατάξεις τῶν ἀγιοτάτων Πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως*, τ. I-II, Κωνσταντινούπολις, 1888-1889.
- ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ Στεφ., *Συλλογὴ τῶν Ἐγκυκλίων τῆς Ἱ. Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, τ. Α' (1833-1901), Ἀθῆναι, 1901, καὶ τ. Β' (1934-1956), Ἀθῆναι, 1956.
- ΓΙΑΓΚΟΥ Θεοδ. Ξ., *Ὁ Νομοκάνων Θεοκλήτου Καρατζᾶ τοῦ Καυσοκαλυβίτη* (Ἡ ἐπίτομη μορφή), Θεσσαλονίκη, Γ. Δεδούσης, 1996, 237 σελ.
- ΓΙΑΓΚΟΥ Θεοδ. Ξ., *Χριστοφόρου Προδρομίτη, Κανονικόν* (Κωνσταντινούπολις, 1800), Θεσσαλονίκη, Μυγδονία, 2009, 530 σελ.
- ΓΙΑΓΚΟΥ Θεοδ. Ξ., *Ἰσαὰκ Μοναχοῦ Νομοκάνονον «Πρόχειρον»* (1545), Θεσσαλονίκη, 2001, 213 σελ.
- ΓΙΑΓΚΟΥ Θεοδ. Ξ.-ΠΟΥΛΗ Γ. Α., *Πηγὲς τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ποινικοῦ Δικαίου*, Θεσσαλονίκη, Π. Σ. Πουρναρᾶς, 2005 καὶ 2009, 478 σελ.
- ΓΙΑΓΚΟΥ Θεοδ. Ξ.-ΤΑΧΙΑΟΥ Αντ.-Αἰμ. (†), *ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ Ἁγίου Νικοδήμου Ἀγορείτη καὶ Δωροθέου Βουλησμᾶ. Τὸ Πηδάλιον καὶ οἱ “περιπέτειές” του*, Ἁγία Νάπα [Κύπρος], ἐκδ. Πολιτιστικὴ Ἀκαδημία «Ἅγιος Ἐπιφάνιος» & “ΚΥΠΡΗΣ”-Μυγδονία [Θεσσαλονίκη], 2020, 500 σελ.
- ΔΕΛΙΚΑΝΗ Καλλινίκου (Ἀρχιμ.), *Ἐπίσημα Ἐκκλησιαστικὰ Ἐγγραφα Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, τ. I, II καὶ III, Κωνσταντινούπολις, Πατριαρχικὸ Τυπογραφεῖο, 1902, 1904 καὶ 1905, 344, 700 καὶ 1107 σελ.
- ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ ΝΟΜΟΚΑΝΟΝΙΚΩΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, Ἀθῆναι, Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, 2007, 211 σελ.
- ZACHARIÆ C. Ed., *ANEKΛΟΤΑ. Theodori Scholastici Breviarum Novellarum (Collectio regularum juris ex Institutionibus. Fragmenta breviarii codicis a Stephano antecessore compositi)*, Lipsiæ, Sum. Joan. Ambr. Barth, 1843, LXI+294 σελ.
- ΙΑΚΩΒΟΥ (Ἀρχιμ.), *Βακτηρία Ἀρχιερέων* (1645), τ. Α' (Στοιχεῖο Α), τ. Β' (Στοιχεῖα Β-Κ) καὶ τ. Γ' (Στοιχεῖα Λ-Ω), Θεσσαλονίκη, Π. Σ. Πουρναρᾶς, 2000, 1740 σελ.
- JOANNOU P.-P., *Discipline générale antique (IVE-IXe siècles). Les Canons des Conciles œcuméniques (IIe-IXe siècles); Les Canons des Synodes Particuliers; Les Canons des Pères Grecs (Lettres canoniques)*, édition critique du texte grec,

- version latine et traduction française, [Pontificia Commissione per la Redazione del Codice di Diritto Canonico Orientale], Fonti, fascicolo IX, 4 τόμοι, Grottaferrata (Rome), Tipografia Italo-Orientale «S. Nilo», 1962-1964 (τρίγλωσσο).
- ΚΑΛΛΙΓΑ Παύλ., *Φιλολογικὸν Σχεδιάσμα περὶ τῶν Συλλογῶν τῶν Κανόνων τῆς Ανατολικῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθήναι, 1840.
- ΚΑΡΑΝΙΚΟΛΑ Παντ. Κ., Μητρ. Κορίνθου, *Κλεῖς τῶν Ἱερῶν Κανόνων τῆς Ὁρθοδόξου Ανατολικῆς Ἐκκλησίας (Concordancia)*, Ἀθήναι, Ἀστήρ, 1970, 490 σελ.
- ΚΑΡΑΝΙΚΟΛΑ Παντ. Κ., Μητρ. Κορίνθου, *Κλεῖς πρακτικῶν καὶ κειμένων τῶν Τοπικῶν καὶ Οἰκουμενικῶν Συνόδων τῆς ἀδιαίρετου Ἐκκλησίας*, Ἀθήναι, ἔκδ. Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, 1986, 748 σελ.
- ΚΑΡΑΝΙΚΟΛΑ Παντ. Κ., Μητρ. Κορίνθου, *Κλεῖς Ὁρθοδόξων Κανονικῶν Διατάξεων (Concordancia)*, Ἀθήναι, Ἀστήρ, 1979, 381 σελ.
- ΚΑΡΜΙΡΗ Ἰω., *Τὰ Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, τ. I, Ἀθήναι, Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ²1960, 510 σελ.
- ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΑΓΙΩΤΑΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ, Λευκωσία, Ἀναγέννησις, 1979, 112 σελ.: ἐπίσης, ἐν *Ἀπόστολος Βαρνάβας*, τ. 40 [περίοδος Γ], ἀρ. 11 (11/1979), σελ. 407-512 [μὲ εἰσαγωγικὴ ἔκθεσις, σελ. 375-406].
- (ΝΕΟΣ) ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, Ἀθήναι, Χρ. Μωραΐτης-Περιοδικὸ Ἐνορία, 1976, 135 σελ.
- ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΗΜΙΑΥΤΟΝΟΜΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ, ἐν *Ἀπόστολος Τίτος*, τεύχ. 10 (1961), σελ. 21-24 [παρουσίαση]. Πβ. ἐπίσης, Γ. Κ. ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗ, *Ἐκκλησιαστικὴ νομοθεσία Κρήτης (Κείμενα-Τροποποιήσεις-Σχόλια)*, Ἡράκλειο, Τυποκρέτα, 1993, 299 σελ.
- ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ ΑΘΩ, δημοσιευόμενος γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Κοινότητα τοῦ Ἄθω, Ἅγιον Ὄρος-Καρυές, Τυπογραφεῖο τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ¹1931 & ²1958, 108 σελ.
- ΚΟΝΙΔΑΡΗ Ἰω. Μ.-ΤΡΩΪΑΝΟΥ Σπ. Ν., *Ἐκκλησιαστικὴ Νομοθεσία (Κείμενα καὶ σχόλια)*, Ἀθήνα, ἔκδ. Ἀντ. Ν. Σάκκουλα, 1984, 998 σελ.
- Conciliorum Œcumenicorum Decreta*, Bologna, Istituto per le scienze religione, ³1973, XXIV-1135-169* σελ.
- CORPUS JURIS CIVILIS: τ. I, *Institutiones & Digesta* (ἔκδ. P. Krueger & Th. Mommsen), Berlin, Apud Weidmannos, ⁶1954, XIX-56 σελ. & 957 σελ.: τ. II, *Codex Justinianus* (ἔκδ. P. Krueger), Berlin, Apud Weidmannos, ⁶1954, XXIX-513 σελ.: τ. III, *Novellae* (ἔκδ. R. Schoell & G. Kroll), Berlin, Apud Weidmannos, ⁶1954, XXIII-813 σελ.
- CORPUS JURIS CIVILIS, *Codex Justinianus* (μετάφραση ἐκ τοῦ λατινικοῦ ἀπὸ τὸν Παντ. ΤΣΙΤΣΕΚΛΗ), τ. I [βιβλία 1-5] & τ. II [βιβλία 6-12], Ἀθήναι, ἔκδ. Γ. Δ. Φέζη, 1911 & 1912, 792 & 667 σελ.
- [COTELERIUS J. B.], *Ὁ Νομοκάνων τοῦ Cotelerius* (ἐπιμέλεια Γ. Πουλῆ), Θεσσαλονίκη, Ἀντ. Ν. Σάκκουλας (σειρά: Βιβλιοθήκη Βυζαντινοῦ καὶ Μεταβυζαντινοῦ Δικαίου, ἀρ. 1), 1992, 159 σελ.
- MANSI J. D., *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, 31 τόμοι, Florence & Venise, 1759-1798· ἐπανέκδοσις καὶ συνέχισις ἀπὸ J.-B. MARTIN & L. PETIT, 53 τόμοι σὲ 55 τεύχη, Παρίσι, ἔκδ. Welter, 1901-1927.
- MANTZOYNEA Εὐαγ. Κ., *Κανονικὸς Ποινικὸς-Ἐπιτιμιακὸς Κώδιξ ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν Ἱερῶν Κανόνων*, Ἀθήναι, Τυπογραφεῖον «Κοντοῦ», 1973, 398 σελ.
- MANTZOYNEA Εὐαγ. Κ., *Κανονικὸς Διοικητικὸς Κώδιξ ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν Ἱερῶν Κανόνων*, Ἀθήναι, Τυπογραφεῖον «Κοντοῦ», 1974, 256 σελ.

- MANTZOYNEA Εὐαγ. Κ., *Κανονικὸς Δικονομικὸς Κώδιξ ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν Ἱερῶν Κανόνων*, Ἀθήναι, 1974, Τυπογραφεῖον «Κοντοῦ», 117 σελ.
- MANTZOYNEA Εὐαγ. Κ., *Κανονικὸς Μοναχικὸς Κώδιξ ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν Ἱερῶν Κανόνων*, Ἀθήναι, 1976, Γραφικαὶ Τέχναι Γ. Παπανικολάου, 223 σελ.
- MENEΒΙΣΟΓΛΟΥ Παύλου, Μητρ. Σουηδίας καὶ πάσης Σκανδιναβίας, *Λεξικὸν τῶν Ἱερῶν Κανόνων*, Θεσσαλονίκη-Κατερίνη, ἐκδ. Ἐπέκταση (σειρά: Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη, ἀριθμ. 28), 2013, 366 σελ.
- ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΥ Γ. (πρωτοπρ.), *Ἑλλαδικὸν Αὐτοκεφάλου παραλειπόμενα* (Κείμενα), Ἀθήναι, Δόμος, ²1989, 441 σελ.
- ΜΗΛΙΑ Σπυρ. (ἱερομ.), *Τῶν Ἱερῶν Συνόδων νέα καὶ δαμιλεστάτη Συλλογὴ*, 3 τόμ., Βενετία, 1761-1762.
- ΜΗΛΙΑΡΑ Καλλ., *Μελέτη περὶ τοῦ Νομοκάνονος τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Φωτίου*, Ἱεροσόλυμα, 1907 (ἀνατύπωση ἀπὸ τὴν *Νέα Σιών*, τ. 2-3 (1905-1906)).
- ΝΟΜΟΣ (Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τοῦ Τμήματος Νομικῆς τῆς Σχολῆς Νομικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν), *Νομοκάνων Μανουὴλ Νοταρίου τοῦ Μαλαξοῦ τοῦ ἐν Ναυπλίου τῆς Πελοποννήσου, μετενεχθεὶς εἰς λέξιν ἀπλὴν διὰ τὴν πολλῶν ὀφέλειαν* (Κριτικὴ ἔκδοσις ὑπὸ Δ. Σ. Γκίνη καὶ Ν. Ἰ. Πανταζοπούλου), τ. 1 (1982), Θεσσαλονίκη, ΑΠΘ, 1985, 560 σελ.
- ΟΙ ΚΟΛΛΥΒΑΔΕΣ ΚΑΙ Ο ΔΩΡΟΘΕΟΣ ΒΟΥΛΗΣΜΑΣ. Τὸ ζήτημα τῆς «ἀνακρίσεως» τοῦ Πηδαλίου καὶ τοῦ Κανονικοῦ*, Ἀθήναι, ἐκδ. Ἐρεισμα-Ἱερὰ Μονὴ Παναγίας Χρυσοποδαριτίσεως Νεζερῶν Ἀχαΐας (σειρά «Κολλυβαδικὴ Γραμματεία», ἀριθμ. 3), 2020, 1051 σελ.
- ΠΑΠΑΘΩΜΑ Γρηγ. Δ. (Ἀρχμ.), *Τὸ Corpus Canonum τῆς Ἐκκλησίας (1ος-9ος αἰώνας). Τὸ κείμενο τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ἱερῶν Κανόνων/Le Corpus Canonum de l'Église (1er-9e siècles). Le texte des Saints Canons ecclésiastiques*, Θεσσαλονίκη-Κατερίνη, ἐκδ. Ἐπέκταση (σειρά «Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη», ἀρ. 30), 2015, 1129 σελ. (δίγλωσσο: ἑλληνικὰ καὶ γαλλικὰ).
- ΠΑΠΑΘΩΜΑ Γρηγ. Δ. (Ἀρχμ.), *Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας (1ος-9ος αἰ.). Τὸ Corpus Canonum τῆς Ἐκκλησίας τῆς Α' χιλιετίας ἀπὸ τὸν Νομοκάνονα τοῦ Ἱεροῦ Φωτίου (883)*, Ἀθήναι, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (σειρά «Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Νομοκανόνων» (BEN), ἀριθμ. 1), 2019, 751 σελ.
- ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ Χαραλ. Κ., *Νομοκάνων Γεωργίου Τραπεζουντίου. Ἡ εἰς τὴν νεοελληνικὴν μεταγλώτισσις τῶν «Διαταγῶν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων» κατὰ τὸ Ms. GR. 696 (297) τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας* (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἐπετηρίδος τοῦ Κέντρου Ἑρέυνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τ. 27-28 (1980-1981)), Ἀθήναι, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, 1985, σελ. 367-631.
- ΠΑΧΩΜΙΟΥ (Ἀγ.), «Præcepta», σὲ 50 κεφάλαια, ἐν *P. G.*, τ. 40, στ. 947A-952D.
- ΠΟΥΛΗ Γ. Α., *Νομοθετικὰ κείμενα Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου (Μὲ σύντομα σχόλια καὶ βασικὴ βιβλιογραφία)*, Θεσσαλονίκη, Ἄντ. Ν. Σάκκουλας, ¹1985 καὶ ⁵2002, 517 καὶ 830 σελ.
- ΡΟΥΣΣΟΥ Ε., *Λεξιλόγιον Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου*, τ. I, *Βυζαντινὸν Δίκαιον*, Ἀθήναι, 1948, 488 σελ., καὶ τ. II, *Λατινικὸν Δίκαιον*, Ἀθήναι, 1949, 223 σελ. (τρίγλωσσο).
- ΣΥΝΟΔΙΚΑ, Κείμενα δημοσιευόμενα ἀπὸ τὴν Γραμματεία γιὰ τὴν προετοιμασίαν τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, 13 τόμοι, Chambésy-Genève, ἐκδ. τοῦ Ὁρθοδόξου Κέντρου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, 1978-2016 (δίγλωσσο).
- ΤΖΩΡΤΖΑΤΟΥ Βαρνάβα Δ., Μητρ. Κίτρους καὶ Κατερίνης, *Οἱ βασικοὶ θεσμοὶ διοικήσεως τῶν Ὁρθοδόξων Πατριαρχείων μετὰ ἱστορικῶν ἀνασκοπήσεων*, Θεσσαλονίκη, ΕΜΣ-ΙΜΧΑ, 1972, 433 σελ.

- ΤΖΩΡΤΖΑΤΟΥ Βαρνάβα Δ., Μητρ. Κίτρους καὶ Κατερίνης, *Οἱ βασικοὶ θεσμοὶ διοικήσεως τῆς Αυτόκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου μετὰ ἱστορικῆς ἀνασκοπήσεως*, Ἀθῆναι, Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, 1974, 138 σελ.
- ΤΖΩΡΤΖΑΤΟΥ Βαρνάβα Δ., Μητρ. Κίτρους καὶ Κατερίνης, *Ἡ Καταστατικὴ νομοθεσία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου*, Ἀθῆναι, Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, 1967, 630 σελ.
- ΤΖΩΡΤΖΑΤΟΥ Βαρνάβα Δ., Μητρ. Κίτρους καὶ Κατερίνης, *Οἱ βασικοὶ θεσμοὶ διοικήσεως τῆς Αυτόκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μετὰ ἱστορικῆς ἀνασκοπήσεως*, Ἀθῆναι, Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, 1974, 123 σελ.
- ΦΕΙΔΑ Βλ. Ἰω., *Ἱεροὶ Κανόνες καὶ Καταστατικὴ Νομοθεσία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθῆναι, [αὐτοέκδοση], 1997, 749 σελ.
- ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ Δ., *Συλλογὴ τῶν σπουδαιότερων Ἐγκυκλίων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, μετὰ τῶν οἰκείων νόμων, Β. Διαταγμάτων, κ.λπ.*, Ἀθῆναι, 1877.
- ΨΕΛΛΟΥ Μιχ., «Σύνοψις τοῦ Νομοκανόνος», ἐν *P. G.*, τ. 122, στ. 919C-924A.

II. ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΑΚΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ Προδ. Ἰ., *Οἱ θεσμοὶ τῆς «αὐτονομίας» καὶ τοῦ «αὐτοκεφάλου» τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν σύμφωνα μετὰ τὸ θετικὸ δίκαιο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 19ου καὶ τοῦ 20οῦ αἰῶνα*, Θεσσαλονίκη, Π. Σ. Πουρναρᾶς, 1988, 397 σελ.
- ΑΡΧΟΝΤΩΝΗ Βαρθολομαίου Χ. (Ἀρχιμ.) [νῦν Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου], *Περὶ τὴν κωδικοποίησιν τῶν Ἱ. Κανόνων καὶ τῶν κανονικῶν διατάξεων ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ*, Θεσσαλονίκη, Πατριαρχικὸ Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν (σειρά: Ἀνάλεκτα Βλατάδων, ἀρ. 6), 1970, 148 σελ.
- ΓΕΔΕΩΝ Μαν., «Αἱ παρ' ἡμῖν Συλλογαὶ τῶν Ἱερῶν Κανόνων κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους», ἐν *Ἐκκλησιαστικῇ Ἀλήθειᾳ*, τ. 8 (1887-1888), σελ. 25-28.
- ΓΙΑΓΚΟΥ Θεοδ. Ξ., *Νίκων ὁ Μαυρορείτης (Βίος, συγγραφικὸ ἔργο, κανονικὴ διδασκαλία)*, Θεσσαλονίκη, Τὸ Παλίμψηστον, 1991, 318 σελ.
- ΓΙΑΓΚΟΥ Θεοδ. Ξ.-ΤΑΧΙΑΟΥ Ἀντ.-Αἰμ. (†), *ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ Ἁγίου Νικοδήμου Ἀγορείτη καὶ Δωροθέου Βουλησιᾶ. Τὸ Πηδάλιον καὶ οἱ "περιπέτειές" του*, Ἁγία Νάπα [Κύπρος], ἐκδ. Πολιτιστικὴ Ἀκαδημία «Ἅγιος Ἐπιφάνιος» & "ΚΥΠΡΗΣ"-Μυγδονία [Θεσσαλονίκη], 2020, 500 σελ.
- ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ Βασ. Ν., *Ἱστορία καὶ Θεολογία τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων*, Ἀθήνα, ἐκδ. Ἐννοια, 2011, 725 σελ.
- ΔΕΛΗΔΗΜΟΥ Εἰρηναίου (Ἀρχιμ.), *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Νέαν Ἐκδοσιν τοῦ Συντάγματος τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων*, ἐν Γ. Α. Ράλλη καὶ Μ. Ποτλῆ, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων*, τ. 1, Θεσσαλονίκη, ἐκδ. Βασ. Ρηγοπούλου, 2002, *193 σελ.
- DÖENS Ιρ.-ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ Χαραλ., «Νομικὴ Βιβλιογραφία περὶ Ἁγίου Ὁρους (1912-1969)», ἐν *Μακεδονικά*, τ. 10 (1970), σελ. 191-241.
- ΖΗΖΙΟΥΛΑ Ἰω. Μητροπολίτου Περγάμου, Δ., *Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ θείᾳ εὐχαριστίᾳ καὶ τῷ ἐπισκόπῳ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας*, Ἀθῆναι, ἐκδ. Γρηγόρης, 1990, 215 σελ.
- ΖΗΖΙΟΥΛΑ Ἰω. Δ., «Ὁ Συνοδικὸς θεσμός: Ἱστορικά, ἐκκλησιολογικὰ καὶ κανονικὰ προβλήματα», ἐν *Τμητικὸν ἀφιέρωμα εἰς τὸν Μητροπολίτην Κίτρους Βαρνάβαν*, Ἀθῆναι, 1980, σελ. 161-190.
- ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ Ἰω. Ε., *Πηγαὶ Βυζαντινῆς Ἱστορίας*, Θεσσαλονίκη, Π. Σ. Πουρναρᾶς, 1987, 547 σελ.

- ΚΑΨΑΝΗ Γ. (Ἀρχιμ.), *Ἡ ποιμαντική διακονία κατὰ τοὺς Ἱεροὺς Κανόνες*, Πειραιεύς, Ἄθως, 1976, 201 σελ.
- ΚΟΥΝΑΒΗ Σοφ., «Πηδάλιο», ἐν *Μεγάλῃ Ὁρθόδοξῃ Χριστιανικῇ Ἐγκυκλοπαίδειᾳ (ΜΟΧΕ)*, τ. 12 (2015), σελ. 273-276.
- ΜΕΝΕΒΙΣΟΓΛΟΥ Παύλου, Μητρ. Σουηδίας καὶ πάσης Σκανδιναβίας, *Ἱστορικὴ εἰσαγωγή εἰς τοὺς κανόνας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Στοκχόλμη, Ἴ. Μητρόπολις Σουηδίας καὶ πάσης Σκανδιναβίας, 1990, 653 σελ.
- ΜΕΝΕΒΙΣΟΓΛΟΥ Παύλου, Μητρ. Σουηδίας καὶ πάσης Σκανδιναβίας, *Δύο πολύτιμα χειρόγραφα ἱερῶν κανόνων (Πάτριον 172-Ἀθηνῶν 1372)*, Θεσσαλονίκη-Κατερίνη, Ἐπέκταση (σειρά: Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη, ἀριθμ. 20), 2006, 151 σελ.
- ΜΕΝΕΒΙΣΟΓΛΟΥ Παύλου, Μητρ. Σουηδίας καὶ πάσης Σκανδιναβίας, *Αἱ ἐκδόσεις τῶν ἱερῶν κανόνων κατὰ τὸν 16ον καὶ 17ον αἰῶνα (1531-1672)*, Θεσσαλονίκη-Κατερίνη, Ἐπέκταση (σειρά: Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη, ἀριθμ. 21), 2007, 228 σελ.
- ΜΕΝΕΒΙΣΟΓΛΟΥ Παύλου, Μητρ. Σουηδίας καὶ πάσης Σκανδιναβίας, *Τὸ Πηδάλιον καὶ ἄλλαι ἐκδόσεις ἱερῶν κανόνων κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα*, Θεσσαλονίκη-Κατερίνη, Ἐπέκταση (σειρά: Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη, ἀριθμ. 22), 2008, 547 σελ.
- ΜΕΝΕΒΙΣΟΓΛΟΥ Παύλου, Μητρ. Σουηδίας καὶ πάσης Σκανδιναβίας, *Τὸ Σύνταγμα Ράλλη καὶ Ποτλῆ καὶ ἄλλαι ἐκδόσεις ἱερῶν κανόνων κατὰ τὸν 19ον καὶ 20ὸν αἰῶνα*, Θεσσαλονίκη-Κατερίνη, Ἐπέκταση (σειρά: Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη, ἀριθμ. 23), ¹2009 καὶ ²2014, 230 σελ.
- ΜΕΝΕΒΙΣΟΓΛΟΥ Παύλου, Μητρ. Σουηδίας καὶ πάσης Σκανδιναβίας, *Λεξικὸν τῶν Ἱερῶν Κανόνων*, Θεσσαλονίκη-Κατερίνη, Ἐπέκταση (σειρά: Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη, ἀριθμ. 28), 2013, 366 σελ.
- ΜΕΝΕΒΙΣΟΓΛΟΥ Παύλου, Μητρ. Σουηδίας καὶ πάσης Σκανδιναβίας, «Προλεγόμενα εἰς τοὺς τόμους 137 καὶ 138 τῆς Ἑλληνικῆς Πατρολογίας τοῦ J.-P. Migne (Ἔκδοσις Ἀθηνῶν 1994)», ἐν *P. G.*, τ. 137, σελ. ζ'-λε'.
- ΜΙΛΑΣ Νικοδήμου, Μητροπολίτου Ζάρας τῆς Δαλματίας, *Τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, συνταχθὲν κατὰ τὰς γενικὰς ἐκκλησιαστικὰς πηγὰς καὶ κατὰ τοὺς ἐν ταῖς Αὐτοκεφάλαις Ἐκκλησίαις ἰσχύοντας εἰδικοὺς νόμους* (ἐκ τοῦ γερμανικοῦ 2ας ἐκδόσεως [²1902] εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν μεταγλωττισθὲν ὑπὸ Δρ. Μελετίου Ἀποστολοπούλου), Ἀθῆναι, ἐκδ. Π. Δ. Σακελλαρίου, 1906, (φωτοστατικὴ ἀνατύπωσις Β. Γρηγοριάδη, Ἀθῆναι, ²1970), *35 + 1066 σελ.
- ΜΠΟΥΜΗ Παναγ. Ἰω., *Οἱ Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας περὶ τοῦ Κανόνος τῆς Ἁγίας Γραφῆς*, Ἀθῆναι, Ἀποστολικὴ Διακονία, 1986, 239 σελ.
- ΠΑΠΑΘΩΜΑ Γρηγ. Δ. (Ἀρχιμ.), *Μαθήματα Κανονικοῦ Δικαίου*, τ. Α', *Οἱ Κανονικὲς Πηγές (Μνημόνιο)*, Βελλᾶ Ἰωαννίνων, 1995-96, (πολυγραφημένο), 253 σελ.
- ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ:**
- «Ἀρχεῖον Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κανονικοῦ Δικαίου» (ἐκδίδετο στὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὸ 1946-1981).
 - «Χριστιανός» (ἐκδίδεται στὴν Ἀθήνα-Καβάλα ἀπὸ τὸ 1962).
 - «Νομοκανονικά. Ἐπιθεώρηση Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κανονικοῦ Δικαίου» (ἐκδίδεται στὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὸ 2002).
- ΠΕΤΡΟΒΙΤΣ Μιοντράγκ Μ., *Ὁ Νομοκάνων εἰς 14 τίτλους καὶ οἱ Βυζαντινοὶ Σχολιασταί. Συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευναν τῶν θεμάτων περὶ σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας καὶ τῶν ἐπισκόπων Παλαιᾶς καὶ Νέας Ρώμης*, Ἀθῆναι, Χ. Παπούλια, 1970, 266 σελ.

- ΡΟΔΟΠΟΥΛΟΥ Παντελεήμονος, Μητροπολίτου Σερεντίου καὶ Τυρολόης, «Ἐκκλησιολογικὴ προσέγγιση τοῦ 34ου κανόνος τῶν Ἀποστόλων», ἐν *Κληρονομία*, τ. 12, τεύχ. 1 (1979), σελ. 1-11.
- ΤΖΩΡΤΖΑΤΟΥ Βαρν. Δ., Μητροπολίτου Κίτρους καὶ Κατερίνης, *Συνοπτικὴ ἱστορικὴ ἀνασκόπησις περὶ τῶν βασικῶν θεσμῶν διοικήσεως τῶν Πρεσβυγενῶν Ὀρθοδόξων Πατριαρχείων* (Ἀνάπτυο ἐκ τοῦ βιβλίου αὐτοῦ *Οἱ βασικοὶ θεσμοὶ διοικήσεως τῶν Ὀρθοδόξων Πατριαρχείων μετὰ ἱστορικῶν ἀνασκοπήσεων*), Ἀθήναι, 1972, 47 σελ.
- ΤΡΩΪΑΝΟΥ Σπυρ. Ν., *Οἱ Πηγὲς τοῦ Βυζαντινοῦ Δικαίου (Εἰσαγωγικὸ βοήθημα)*, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ, ἐκδ. Ἀντ. Ν. Σάκκουλας, ¹1986, 179 σελ., καὶ ²1999 καὶ ³2011, 348 σελ.
- ΦΕΙΔΑ Βλ. Ἰ., *Ὁ θεσμὸς τῆς Πενταρχίας τῶν Πατριαρχῶν*, τ. I, *Προϋποθέσεις διαμορφώσεως τοῦ θεσμοῦ (ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τὸ 451)*, καὶ τ. II, *Ἱστορικοκανονικὰ προβλήματα περὶ τὴν λειτουργίαν τοῦ θεσμοῦ (451-553)*, Ἀθήναι, 1977, 350 καὶ 275 σελ., καὶ τ. III, *Ἀπὸ τὴν Ε' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον μέχρι σήμερον (553-2012)*, Ἀθήναι, Lithos Γραφικὲς Τέχνες, 2012, 509 σελ.
- ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ Ἀν. Π., «Τὸ Ἑλληνικὸ Ὀρθόδοξο Ἐκκλησιαστικὸ Δίκαιο [βιβλιογραφία τῶν ἐτῶν 1954-1983]», ἐν *Θεολογία*, τ. 28, n°s 1-3 (1957), σελ. 134-156, 293-299 & 457-468· τ. 29, n°s 1-2 (1958), σελ. 125-135 & 312-322· τ. 30, n°s 2-3 (1959), σελ. 313-323 & 503-512· τ. 31, n°s 2-3 (1960), σελ. 334-343 & 444-453· τ. 33, n°s 1-2 (1962), σελ. 144-155 & 302-314· τ. 34, n°s 1-2 (1963), σελ. 152-162 & 297-307· τ. 35, n°s 2-3 (1964), σελ. 319-330 & 469-480· σελ. 36, n°s 3-4 (1965), σελ. 482-492 & 651-663· τ. 38, n°s 3-4 (1967), σελ. 487-500 & 646-660· τ. 40, n°s 1-4 (1969), σελ. 507-533· τ. 42, n°s 1-4 (1971), σελ. 618-649· τ. 44, n°s 3-4 (1973), σελ. 727-768· τ. 46, n° 3 (1975), σελ. 626-661· τ. 48, n° 4 (1977), σελ. 948-977· τ. 50, n° 4 (1979), σελ. 1011-1047· τ. 52, n° 4 (1981), σελ. 861-894· τ. 54, n° 4 (1983), σελ. 884-920.

Γ. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ἀφορῶσα στὸν ὄρο «Κανὼν» καὶ τὶς «Κανονικὲς Πηγὲς» (Ἐπιλεκτικὴ Βιβλιογραφία)

I. ΠΗΓΕΣ

- BOTTE B., *La Tradition apostolique de Saint Hippolyte (Essai de reconstitution)*, Münster, Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, LQF-Band 39, 1989, 132 p.
- CONSTITUTION, *Les Constitutions apostoliques*, in S. C., n° 336, t. III, *Les Canons apostoliques*, Paris, Le Cerf, 1987, p. 274-308.
- DIDACHÈ, *La Doctrine des douze Apôtres*, in S. C., n° 248, Paris, Le Cerf, 1978, 228 p.
- FUNK F. X., *Didascalia et Constitutiones Apostolorum*, 2 vol., Paderborn, F. Schoeningh, 1905, LVI+704 p. et XLIV+208 p.
- HIPPOLYTE DE ROME, *La Tradition apostolique*, in S. C., n° 11 bis, Paris, Le Cerf, ²1984, 149 p.
- JOANNOU P.-P., *Discipline générale antique (Ive-IXe siècles). Les Canons des Conciles œcuméniques (Ile-IXe siècles) ; Les Canons des Synodes Particuliers ; Les Canons des Pères Grecs (Lettres canoniques)*, édition critique du texte grec, version latine et traduction française, [Pontificia Commissione per la Redazione del Codice di Diritto Canonico Orientale], Fonti, fascicolo IX, 4

- tomes, Grottaferrata (Rome), Tipografia Italo-Orientale “S. Nilo”, 1962-1964 (trilingue).
- MANSI J. D., *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, 31 tomes, Florence et Venise, 1759-1798 ; reproduction et suite par J.-B. MARTIN et L. PETIT, 53 tomes en 55 volumes, Paris, éd. Welter, 1901-1927; Graz, 1960-1961.
- METZGER Marc., *Les Constitutions Apostoliques*, t. III, in *S. C.*, t. 336, Paris, Le Cerf, 1987, p. 274-309.
- PAPATHOMAS Grig. D. (Archim.), *Le Corpus Canonum de l'Église (1er-9e siècles). Le texte des Saints Canons ecclésiastiques*, Thessalonique-Katérini, éd. Épektasis (coll. Bibliothèque nomocanonique, n° 30), 2015, 1129 p. (bilingue : en grec et en français).
- PATROLOGIA GRAECA ET LATINA* (Textes-Sources canoniques *ad hoc*):
1. *P. G.*, t. 137 et 138.
 2. *P. G.*, t. 104, col. 441-976 et col. 975-1218.
 3. *P. G.*, t. 114 et 133.
 4. *P. G.*, t. 122, col. 914-924.
 5. *P. G.*, t. 133.
 6. *P. G.*, t. 144 et 145.
 7. *P. G.*, t. 150, col. 45A-168C.
 8. *P. G.*, t. 135.
 9. *P. L.*, t. 56.
 10. *P. L.*, t. 65/67.
- SYNODICA*, Textes publiés par le Secrétariat pour la préparation du Saint et Grand Concile de l'Église orthodoxe, 13 volumes, Chambésy-Genève, Centre orthodoxe du Patriarcat œcuménique, 1978-2016 (bilingue).
- TILIUS J., *Apostolorum et Sanctorum Conciliorum Decreta (Κανόνες τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἁγίων Συνόδων)*, Paris, 1540.
- VAN DER WAL N.-STOLTE B. H., *Collectio Tripartita*, Groningen, 1994.
- VOELLUS G.-JUSTELLUS H., *Bibliotheca juris canonici veteris*, 2 vol., Paris, 1661.
- ZACHARIE C. Ed., *ANEKDOTA. Theodori Scholastici Breviarum Novellarum (Collectio regularum juris ex Institutionibus. Fragmenta breviarii codicis a Stephano antecessore compositi)*, Lipsiæ, Sum. Joan. Ambr. Barth, 1843, LXI+294 p.

II. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- AFANASSIEFF N., “The Canons of the Church: Changeable or Unchangeable?”, in *St Vladimir's Seminary Quarterly*, t. 11 (1967), p. 54-68.
- ANASTASIOU J. Év., “Can all the ancient canons be valid today?”, in *Kanon*, t. I (1973), p. 35-44.
- ANDRIEU-GUITRANCOURT P., *Introduction sommaire à l'étude du Droit en général et du Droit canonique contemporain en particulier*, Paris, Sirey (coll. Traités Sirey), 1963, 1403 p.
- BOTTE B., “Les plus anciennes collections canoniques”, in *Orient syrien*, t. 5 (1960), p. 331-350.
- BYZANTINE LAW (Proceedings of the International Symposium of Jurists, Thessaloniki, 10-13 December 1998)* [Edited by Ch. Papastathis], Thessaloniki, 2001, 316 p.
- CALIAN Carnegie Sam., “Which Councils are Ecumenical — From Nicaea to Vatican II?”, in *The Greek Orthodox Theological Review*, t. 14, n° 2 (1969), p. 181-197.

- CHITESCU N., “The Difference between the *Horos* and the *Canon* and its Importance for the Reception of the Synod of Chalcedon”, in *The Greek Orthodox Theological Review*, t. 16, n°s 1-2 (1971), p. 108-132.
- CHRISTOPHILOPOULOS An. P., “Le Droit ecclésiastique orthodoxe [bibliographie des années 1954-1983]”, in *Théologia*, t. 28, n°s 1-3 (1957), p. 134-156, 293-299 et 457-468 ; t. 29, n°s 1-2 (1958), p. 125-135 et 312-322 ; t. 30, n°s 2-3 (1959), p. 313-323 et 503-512 ; t. 31, n°s 2-3 (1960), p. 334-343 et 444-453 ; t. 33, n°s 1-2 (1962), p. 144-155 et 302-314 ; t. 34, n°s 1-2 (1963), p. 152-162 et 297-307 ; t. 35, n°s 2-3 (1964), p. 319-330 et 469-480 ; t. 36, n°s 3-4 (1965), p. 482-492 et 651-663 ; t. 38, n°s 3-4 (1967), p. 487-500 et 646-660 ; t. 40, n°s 1-4 (1969), p. 507-533 ; t. 42, n°s 1-4 (1971), p. 618-649 ; t. 44, n°s 3-4 (1973), p. 727-768 ; t. 46, n° 3 (1975), p. 626-661 ; t. 48, n° 4 (1977), p. 948-977 ; t. 50, n° 4 (1979), p. 1011-1047 ; t. 52, n° 4 (1981), p. 861-894 ; t. 54, n° 4 (1983), p. 884-920.
- CIMETIER F., *Les Sources du Droit ecclésiastiques*, Paris, Librairie Bloud & Gay (coll. Bibliothèque Catholique des Sciences Religieuses, n° 32), 1930, 204 p.
- COLLOQUE : *Aspects de l'Orthodoxie (Structures et spiritualité)* [Colloque de Strasbourg-novembre 1978], Paris, PUF (Bibliothèque des C.E.S.S.-Université de Strasbourg), 1981, 191 p.
- CONGAR Yv. M.-J., “Le Pape comme patriarche d'Occident. Approche d'une réalité trop négligée”, in *Istina*, t. XXVIII, n° 4 (1983), p. 374-390 ; de même, in CONGAR Yv. M.-J., *Église et papauté. Regards historiques*, Paris, Le Cerf (coll. “Cogitatio fidei”, n° 184), p. 11-30.
- DESPREZ V., *Le Monachisme primitif. Des origines jusqu'au Concile d'Éphèse*, Bellefontaine, Abbaye de Bellefontaine (coll. Spiritualité Orientale, n° 72), 1998, 634 p.
- DÖENS Ir., “Bibliographie de la Sainte Montagne de l'Athos”, in *Le Millénaire du Mont Athos (963-1963)-Études et Mélanges*, Chevetogne, éd. de Chevetogne, 1964, vol. II, p. 337-495.
- DUPUY B., “Les recherches contemporaines sur le Concile *in Trullo*”, in *Istina*, t. 41, n° 3 (1996), p. 229-237.
- ERICKSON J. H., “The Orthodox Canonical Tradition”, in *St Vladimir's Theological Quarterly*, t. 27, n° 3 (1983), p. 155-167.
- ERICKSON J. H., *The challenge of our past-Studies in Orthodox Canon Law and Church History*, Crestwood, New York, St Vladimir's Seminary Press, 1991, 174 p.
- EX VOTO, *Constantinople aux portes de l'Europe* [recueil d'articles des Professeurs de l'Institut Saint Serge], in *Foi et Vie* [Paris], vol. LXXXIX, n°s 3-4 (7/1990), 127 p.
- GAUDEMET J., *La formation du droit séculier et du droit de l'Église aux IVe et Ve siècles*, Paris, Sirey (Institut de droit romain de l'Université de Paris, n° XV), 21979, 247 p.
- GAUDEMET J., “Collections canoniques et codifications”, in *Revue de Droit canonique*, t. 33 (1983), p. 80-109.
- GAUDEMET J., *Les Sources du droit de l'Église en Occident (du 2e au 7e siècle)*, Paris, éd. du Cerf-C.N.R.S. (coll. Initiations au christianisme ancien), 1985, 188 p.
- HÉFÉLÉ C. J.-LECLERCQ H., *Histoire des Conciles, d'après les documents originaux. Nouvelle traduction française corrigée et augmentée par H. Leclercq*, Paris,

- Letouzey et Ané, 1ère éd. 1907 sqq ; nouvelle édition Hildesheim-New York, Georg Olms (Verlag), 1973, 11 tomes en 22 volumes.
- HONIGMANN Ern., *Le Concile de Chalcédoine de 394 et les auteurs du «Syntagma des XIV titres»*, Bruxelles, coll. Subsidia Hagiographica, t. 35 (Trois mémoires posthumes d'histoire et de géographie de l'Orient chrétien), 1961.
- ISAΪAS SIMONOPETRITIS, "The Pastoral Sensitivity of the Canons of the Council *in Trullo* (691-692)", in *The Greek Orthodox Theological Review*, t. 40, n°s 1-2 (1995), p. 45-64.
- JEAN (Mgr) de Saint-Denis, "L'organisation de l'Église [le 34e canon apostolique]", in *Présence Orthodoxe*, n°s 9-10 (1970), p. 79-85.
- KARMIRIS J., "The Distinction between the *Horoi* and the *Canons* of the Early Synods and their Significance for the Acceptance of the Council of Chalcedon by the non-Chalcedonian Churches", in *The Greek Orthodox Theological Review*, t. 16, n°s 1-2 (1971), p. 79-107.
- KNIAZEFF Al., *Cours de Droit canon*, Paris, éd. de l'Institut de Théologie Orthodoxe "Saint Serge" de Paris (coll. Formation Théologique par Correspondance), vol. I, *Les Sources*, 1980, 120 p.
- KOVALEVSKY E., "Analyse du 34e canon apostolique", in *Messenger de l'Exarchat du Patriarche russe en Europe occidentale*, n°s 2-3 (1950), p. 67-75.
- LANNE D. E., "Églises locales et patriarchats à l'époque des grands Conciles", in *Irenikon*, t. 34, n° 3 (1961), p. 292-321.
- LANNE Em., "Le canon 34 des apôtres et son interprétation dans la tradition latine", in *Irenikon*, t. LXXI, n°s 2-3 (1998), p. 212-233.
- LAURENT V., "L'œuvre canonique du Concile *in Trullo* (691-692). Source primaire du Droit de l'Église orientale", in *Revue des Études Byzantines*, t. XXIII (1965), p. 7-41.
- L'HUILLIER P., "L'Esprit du Droit canonique orthodoxe", in *Messenger de l'Exarchat du Patriarche russe en Europe occidentale*, t. 12, n°s 46-47 (1964), p. 30-33.
- L'HUILLIER P., "The Canonical Traditions of the Orthodox Church and the Oriental Churches", in *The Greek Orthodox Theological Review*, t. 16, n°s 1-2 (1971), p. 163-172.
- L'HUILLIER P., "Ecclesiology in the Canons of the First Nicene Council", in *St Vladimir's Theological Quarterly*, t. 27, n° 2 (1983), p. 119-131.
- L'HUILLIER P., "The Development of the Concept of an Ecumenical Council (4th-8th Centuries)", in *The Greek Orthodox Theological Review*, t. 36, n°s 3-4 (1991), p. 243-262.
- L'HUILLIER P., *The Church of the Ancient Councils. The Disciplinary Work of the First Four Ecumenical Councils*, Crestwood-New York, St Vladimir's Seminary Press, 1996, 340 p.
- LIMOURIS Gen., *Le Droit canonique oriental*, Strasbourg, 1990, 135 p.
- LIMOURIS Gen., "Historical and Ecumenical Perspectives of the Penthekte Ecumenical Council: An Orthodox Perspective", in *The Greek Orthodox Theological Review*, t. 40, n°s 1-2 (1995), p. 65-77.
- MCMANUS Fr. R., "The Council *in Trullo*: A Roman Catholic Perspective", in *The Greek Orthodox Theological Review*, t. 40, n°s 1-2 (1995), p. 79-96.
- MÉLIA ÉL., "La Pentarchie", in *Istina*, t. XXXII, n° 4 (1987), p. 341-360.
- MEYENDORFF J., "Ecclésiologie : Les Sources canoniques", in IDEM, *Initiation à la Théologie byzantine. L'histoire et la doctrine* (traduit de l'anglais par Anne Sanglade), Paris, Le Cerf, 1975, p. 107-122.

- MEYENDORFF J., “Contemporary Problems of the Orthodox Canon Law”, in *Living Tradition*, Crestwood, New York, St Vladimir’s Seminary Press, 1978, p. 99-114.
- MEYENDORFF J., “One Bishop in One City, Canon 8, First Ecumenical Council”, in *St Vladimir’s Seminary Quarterly*, t. 5, n°s 1-2 (1961), p. 54-62.
- MEYENDORFF J., *Unité de l’Empire et divisions des Chrétiens*, Paris, Cerf traduit de l’anglais par Fr. Lhoest), 1993, 427 p.
- MORTREUIL J.-A.-B., *Histoire du Droit byzantin, ou du Droit romain dans l’Empire d’Orient*, 3 vol., Paris, O. Zeller, 1843-1846, 436, 511 et 638 p.
- OHME Heinz, *Das Concilium Quinisextum und seine Bischofsliste*, Berlin-New York, Walter de Gruyter, 1990.
- OHME Heinz, *Kanon ekklesiastikos. Die Bedeutung des altkirchlichen Kanonbegriffs*, Berlin-New York, Walter de Gruyter, 1998, 666 p.
- OHME Heinz, “The Causes of the Conflict about the Quinisext Council : New Perspectives on a Disputed Council”, in *The Greek Orthodox Theological Review*, t. 40, n°s 1-2 (1995), p. 17-43.
- PANAGIOTACOS P. J., “Les bases du Droit ecclésiastique dans l’Église orthodoxe”, in *Revista Española de Derecho Canonico*, t. 19 (1964), p. 619-626.
- PANEV Jiv., “La réception du Syntagma de Matthieu Blastarès en Serbie”, in *Études balkaniques*, n° 10 (2003), p. 27-45.
- PAPATHOMAS Gr. D., *Cours de Droit Canon. Introduction aux Sources de la Tradition canonique de l’Église [Aide-mémoire]*, Paris, éd. de l’Institut de Théologie Orthodoxe “Saint Serge” (coll. Formation Théologique par Correspondance-FTC 1), ¹1995 et ²2000, 256 p.
- PAPATHOMAS Grig. D. (Archim.), “Les différentes modalités canoniques d’exercice de la juridiction du Patriarcat œcuménique de Constantinople”, in *Istina*, t. XL, n° 4 (1995), p. 369-385.
- PAPATHOMAS Grig. D. (Archim.), *Essai de bibliographie (ad hoc) pour l’étude des questions de l’autocéphalie, de l’autonomie et de la diaspora (Contribution bibliographique à l’étude des questions-Essai préliminaire)*, Thessalonique-Katérini, éd. Épektasis (coll. Bibliothèque nomocanonique, n° 7), 1999, 103 p.
- PATSAVOS L. J., “The Canonical Tradition of the Orthodox Church”, in *A Companion to the Greek Orthodox Church*, New York, Greek Orthodox Archdiocese (éd. by F. Litsas), 1984, p. 137-147.
- PATSAVOS L. J., “How Things Should Be: Theological and Canonical Understandings”, in *The Role of the Priest and the Apostolate of the Laity*, Brookline, Mass., Holy Cross Orthodox Press, 1982, p. 13-23.
- PERI Vit., *La date de la fête de Pâques. Note sur l’origine et le développement de la question pascale*, Cité du Vatican, Typographie polyglotte vaticane, 1968, 61 p.
- PHIDAS VI. I., *Droit Canon. Une perspective orthodoxe*, Chambésy-Genève, éd. du Centre orthodoxe du Patriarcat œcuménique (coll. Analecta Chambesiana [Institut de Théologie orthodoxe d’Études Supérieures], n° 1), 1998, 228 p.
- PITRA J.-B., *Juris ecclesiastici graecorum historia et monumenta*, 2 vol., Roma, 1868.
- PITRA J.-B., *Des Canons et des Collections canoniques de l’Église grecque*, Paris, 1858.
- RODOPOULOS P., “Ecclesiological Review of the Thirty-fourth Apostolic Canon”, in *Kanon*, t. IV (1980), p. 92-99.
- SCHMEMANN Al., “Primauté et autocéphalies dans l’Église orthodoxe”, in *Istina*, t. I, n° 1 (1954), p. 28-45.

- SCHMEMANN Al., “A meaningful storm, some reflections on autocephaly, Tradition and Ecclesiology, in *St Vladimir’s theological quarterly*, t. 15, n°s 1-2 (1971) p. 3-27.
- SOUARN R., “Le canon 28e de Chalcédoine”, in *Échos d’Orient*, t. I (1897-1898), p. 19-22 et 55-88.
- THOMSON F., “Economy. An examination of the various theories of Economy held within the Orthodox Church, with special reference to the Economical recognition of the validity of Non-Orthodox sacraments”, in *Journal of Theological Studies*, N. S. vol. xvi, Pt. 2 (10/1965), p. 368-420.
- TROÏTSKI Serg. V., *La Tradition canonique. 1ère et 2ème parties. Introduction, sources, composition et organisation de l’Église* (dactylographié, s. d. d’apparition).
- TROÏTSKI Serg. V., “Qui a apporté la « Kormtchaya » avec les commentaires ?”, in *Glas Srpske Akademijé Naouka*, volume CXCI, Belgrade, 1949, p. 119-142 ; publié séparément: Belgrade, 1949, 24 p. (en serbe).
- TROÏTSKI Serg. V., “Comment publier la *Kormtchaya de saint Sava*. (Le nomocanon avec les commentaires)”, in *Cpomenik* (Monument) de l’Académie des Sciences de Serbie, N^o CII, Belgrade, 1952, p. 1-40 (en serbe).
- TROÏTSKI Serg. V., “L’idéologie politico-ecclésiastique de la *Kormtchaya* de saint Sava et du *Syntagma* de Blastarès”, in *Glas Srpske Akademijé Naouka*, N^o CCXII, 1953, p. 155-206 ; publié séparément: Belgrade, 1953, 51 p. (en serbe).
- TROÏTSKI Serg. V., “Les nomocanons byzantins, ainsi que leurs corrections serbes et l’affaire du Patriarcat de Nicon”, in *Messenger de l’Exarchat du Patriarcat Russe en Europe Occidentale*, 1955, N° 23, p. 193-213.
- TROÏTSKI Serg. V., “Le nomocanon slave avec les commentaires existait-il avant saint Sava ?”, in *Slovo* (La Parole), Zagreb, 1955, N° 4-5, p. 111-112 (en serbe).
- TURNER C. H., “Canons attributed to the Council of Constantinople-381, together with the names of the bishops, from two Patmos mss 172 and 173”, in *The Journal of the Theological Studies*, vol. 15 (1914), p. 161-178.
- TURNER C. H., “The Apostolic Canons”, in *The Journal of the Theological Studies*, vol. 16 (1915), p. 523-538.
- TZORTZATOS Bar., “Theology and the Science of Law”, in *The Greek Orthodox Theological Review*, t. 29, n° 4 (1984), p. 327-333.
- VAN BUNNEN Al., “Le Concile de Constantinople de 879-880”, in *Contacts*, t. 33, n° 112 (1/1981), p. 6-40, et n° 114 (3/1981), p. 211-234 ; t. 34, n° 116 (1/1982), p. 47-61.
- VAN DER WAL N.-LOKIN J. H. A., *Historiae juris graeco-romani delineatio. Les sources du droit byzantin de 300 à 1453*, Groningen, Egbert Forsten, 1985, 139 p.
- VISCUSO P., “A Late Byzantine Theology of Canon Law”, in *The Greek Orthodox Theological Review*, t. 34, n° 3 (1989), p. 203-219.
- WARE Tim., *L’Orthodoxie-L’Église des sept Conciles*, Bruges, Desclée de Brouwer, 1968, 480 p.
- WUYTS A., *Le 28 canon de Chalcédoine et le fondement du Primat romain*, Rome, Orientalia Christiana, 1951.
- YANNARAS Chr., *Vérité et unité de l’Église*, Belgique, Axios, 1989, 175 p.
- YANNARAS Chr., “L’institution de la Pentarchie aujourd’hui”, in *Contacts*, t. 31 (3/1979), p. 283-289.
- ZABOLOTSKY N. A., “Esprit communautaire et synodalité”, in S. AGOURIDIS (sous la direction), *Procès-Verbaux du Deuxième Congrès de Théologie orthodoxe, à*

- Athènes 19-29 août 1976*, Athènes, Heptalophos (série française), 1978, p. 129-140.
- ZIZIOULAS J. D., *L'Eucharistie, l'Évêque et l'Église durant les trois premiers siècles* (traduit du grec par Jean-Louis Palierne), Paris, Desclée de Brouwer (coll. Théophanie), 1994, 279 p.
- ZIZIOULAS J. D., "The Local Church in a Eucharistic Perspective", in *In Each Place. Towards a Fellowship of Local Churches Truly United*, Genève, C.O.E., 1977, p. 50-61 ; de même, IDEM, "L'Église locale dans une perspective eucharistique", in *Messenger de l'Exarchat du Patriarche russe en Europe occidentale*, n°s 97-100 (1978), p. 35-48. [cf. IDEM, *L'être ecclésial*, Genève, Labor et Fides (coll. Perspective orthodoxe, n° 3), 1981, p. 181-194].
- ZIZIOULAS J. D., "L'institution synodale : Problèmes historiques, ecclésiologiques et canoniques", in *Mélanges en l'honneur du métropolitain de Kitros Barnabé*, Athènes, 1980, p. 161-190 (en grec). De même, Métropolitain JEAN (ZIZIOULAS) de Pergame, "L'Institution synodale : Problèmes historiques, ecclésiologiques et canoniques", in *Istina*, t. 47, n° 1 (2002), p. 14-44.
- ZIZIOULAS J. D., "The Development of Conciliar Structures to the Time of the First Ecumenical Council", in collectif: *Councils and the Ecumenical Movement*, Genève, coll. WCC Studies, n° 5, 1968, p. 34-51.
- ZIZIOULAS J. D., "Christologie, pneumatologie et institutions ecclésiales. Un point de vue orthodoxe", in *Les Églises après Vatican II*, Paris, Beauchesne (coll. Théologie historique, n° 61), 1981, p. 131-148.
- ZUZEK IV., *Kormcaja Kniga. Studies on the Chief Code of Russian Canon Law*, Roma, Pontificium Institutum Orientalium Studiorum (coll. Orientalia Christiana Analecta, n° 168), 1964, 328 p.; excerpt.: *Kormcaja Kniga. The Main Lines on the Origins, History, Contents, Use, and the Juridical Value of the Kormcaja Kniga in the Russian Church*, Roma, Gregoriana, 1963.

Τομὴ Β΄

Προδρομικὰ καὶ Μεθοδολογικὰ a priori τῶν Ἱερῶν Κανόνων (σελ. 186)

1. Οἱ Βιβλικοὶ δρόμοι τῆς *Κανονικῆς Οἰκονομίας* (Ἡ σχέση Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ Καινῆς Διαθήκης ὡς πρόδρομος κάθε μεταγενέστερης κανονικῆς ἐξέλιξης καὶ ἀνάπτυξης) ... 188
 - A. Παλαιὰ Διαθήκη καὶ ἡ *Τετραλογία τοῦ Νόμου (Torah)*
 - ΠΔ-1) «Νόμος» τῆς Ὑπακοῆς - Ἀδὰμ (Γεν. 2, 15-17) ... 191
 - ΠΔ-2) Νόμος τοῦ Αἵματος - Νῶε (Γεν. 9, 4) ... 192
 - ΠΔ-3) Νόμος τῆς Περιτομῆς - Ἀβραὰμ (Γεν. 17, 9-14) ... 194
 - ΠΔ-4) Νόμος τοῦ Σαββάτου - Μωϋσῆς (Ἐξ. 20, 8-11) ... 195
 - B. Καινὴ Διαθήκη καὶ ἡ ἀνατροπὴ τῆς *Τετραλογίας τοῦ Νόμου (Torah)*
 - ΚΔ-4) *Κατάργηση* τοῦ Νόμου τοῦ Σαββάτου ← Ὁ Κύριος (Μκ 2, 27-28) .. 196
 - ΚΔ-3) *Κατάργηση* τοῦ Νόμου τῆς Περιτομῆς ← Ἀποστολικὴ Σύνοδος (Πρξ 15, 5-29) ... 197
 - ΚΔ-2) *Κατάργηση* τοῦ Νόμου τοῦ Αἵματος ← Ἀπόστολος Παῦλος (Ἐβρ. κεφ. 9-10) ... 198
 - ΚΔ-1) *Μεταμόρφωση* τοῦ «Νόμου» τῆς Ὑπακοῆς → «Νόμος» τῆς ἀγάπης (Μθ 22, 34-40· Ρωμ. 13, 10) ... 199
2. Πράξι καὶ «Θεωρία» στοὺς κόλπους τῆς *Ἐκκλησιακῆς Θεολογίας*, τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου καὶ τῆς *Κανονικῆς Οἰκονομίας* ... 202
3. Δημοκρατία καὶ Ἐκκλησιακότητα στὸ φῶς τῆς Κανονικῆς Παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας (καν. 6/Α΄-325 καὶ 19/Ἀντιοχείας-341) (Τὸ «*Δημοκρατικῶς εἶναι*» καὶ τὸ «*Ἐκκλησιακῶς εἶναι*») ... 212
 - I. Από την Ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα των Φιλοσόφων ... 212
 - II. Από την Ἐκκλησιακὴ Θεολογία ... 213
 - III. Από την Κανονικὴ Συνοδικὴ Παράδοση ... 215
4. Ἡ *Κανονικὴ Θεολογία* στὰ ἀσύμμετρα μυστικὰ ρεῖθρα τῆς Ποίησης. Ὁ χριστολογικὸς «Ὅρος τῆς Χαλκηδόνας» καὶ τὸ «Γεφύρι τῆς Ἄρτας» στὴν ἐρμηνευτικὴ πραγμάτωση τῆς διακειμενικότητας ... 220
 - A. Ὁ χριστολογικὸς «Ὅρος τῆς Χαλκηδόνας» ... 220
 - B. Τὸ Δημοτικὸ τραγούδι «Τοῦ Γιοφυριοῦ τῆς Ἄρτας» ... 220
 - I. Συνοπτικὴ θεολογικὴ παρουσίαση τῆς χαλκηδόνας *ὀντολογικῆς ἐμπειρίας* 220
 - II. Συνοπτικὴ φιλολογικὴ παρουσίαση τοῦ «Γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας» ... 226
 - III. Ἀντιστοιχίσεις τοῦ «Χαλκηδόنيου Ὁρου» καὶ τοῦ «Γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας» 227
 - Ἐπίμετρο ... 236
5. Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες στὴν ἐποχὴ τῆς *Μετα-νεωτερικότητας* ... 239
6. Ἀκροτελεύτιο-Ἡ κοινὴ Ἐκκλησιακὴ Κληρονομία ... 244
 - Ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ καὶ Προτεσταντικὴ Δύση ἔναντι τῶν Ἱερῶν Κανόνων 244
 - Ὁ «Κανονικὸς Σκορπιὸς» ἢ «Κανονικὴ Δίαινα» (Συγκριτικὴ προσέγγιση) 246

7. Συμπληρωματικὰ Διαγράμματα Διδασκαλίας (Μαθηματάρια)	248
• Καταληκτικὸ Ἐπίμετρο.....	263

1. Οι Βιβλικοί δρόμοι της Κανονικής Οικονομίας
(Η σχέση Παλαιάς Διαθήκης (ΠΔ) και Καινής Διαθήκης (ΚΔ)
ως πρόδρομος κάθε μεταγενέστερης κανονικής εξέλιξης και ανάπτυξης)

«Ἡ Ἐκκλησία σέβει τε καὶ τιμᾷ τοὺς Ἱεροὺς Κανόνας
ὡς ἄνωθεν κατενεχθέντας θείους χρησμούς, **τῶν θείων Εὐαγγελίων οὐκ ἔλαττον,**
ἐπεὶ κάκεῖνα πηγαὶ τούτων ἀτεχνῶς καὶ ρίζαι καθέστηκεν».
(Ματθαῖος Βλάσταρις, “Σύνταγμα κατὰ στοιχείον”, ἐν *Σύνταγμα ΡΠ*, τ. 6, σελ. 3).

«Αὕτη ἡ βίβλος [τῶν Ἱερῶν Κανόνων] εἶναι ἢ μετὰ τὰς ἁγίας Γραφὰς ἁγία Γραφή,
ἢ μετὰ τὴν Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην **Διαθήκη**.
Τὰ μετὰ τὰ πρῶτα καὶ θεόπνευστα λόγια, δεύτερα καὶ θεόπνευστα λόγια.
Αὕτη ἐστὶ τὰ αἰώνια ὄρια, ἃ ἔθεντο οἱ Πατέρες ἡμῶν...».
(*Πηδάλιον*, “Προλεγόμενα”, σελ. 1στ’).

«Περὶ δὲ ὧν φανερώτατα ἡ θεία Γραφή ἐθέσπισεν,
οὐ δεῖ ψηφίζεσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον *ἔπεσθαι*».
(Κανόνας 5/Καρθαγένης).

«Πίστη εἶναι να πεθάνει κανεῖς για τον Χριστό και για την *σύνταξη με τις εντολές* Του,
και να ἔχει τον θάνατο αυτόν ως **ζωή**».
(Ἅγιος Συμεών ο Νέος Θεολόγος).

«Μάθε τους Ιερούς Κανόνες...
ὥστε να ξέρεις να τους *σπας*, όταν πρέπει και ὅπως πρέπει»...

Το παρόν κεφάλαιο αποσκοπεί στο να προσεγγισθεί ένα αχαρτογράφητο ζήτημα με τρόπο συγκριτικό και να θέσει σε άμεσο συσχετισμό την **Βιβλική Παράδοση** (η *Ἁγία Γραφή ως Παράδοση...*²⁴⁸) με την επακολουθήσασα **Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας** (*Οι Ιεροί Κανόνες ως Ἀγιογραφικό γέννημα και πλαστούργημα..., οργανική εξέλιξη και μεταβιβλικός σχηματισμός*). Ἐτσι, η απόπειρα αυτή συνιστά πρωτοτύπως την ευκαιρία, που θέτει την *Βιβλική Γραμματεία* (το **Βιβλικό Corpus** της Εκκλησίας) με την *Κανονική Γραμματεία* (το **Κανονικό Corpus** της Εκκλησίας) σε διαλεκτική σχέση και σε διάλογο αλληλοπεριχώρησης και ερμηνευτικής αμοιβαιότητας.

* * * * *

²⁴⁸ Δεν υπάρχουν «δύο διακριτές Πηγές στην Εκκλησία, η *Ἁγία Γραφή* και η *Ιερά Παράδοση*» (sic), ὅπως διδάσκει η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία και Θεολογία, και υποστηριζόταν συχνά στον ορθόδοξο χώρο από τους Εκκλησιαστικολόγους της Νομικής και μη, *αλλά η Ἁγία Γραφή υπάρχει ως Παράδοση*, μέρος τῆς σχεδόν τετρακισχιλιετοῦς Εκκλησιακῆς Παράδοσης, η οποία ξεκινά από την επιλογή του Αβραάμ εκ μέρους του Θεού (ιστορική εκκίνηση της Εκκλησίας) και φθάνει μέχρι τις μέρες μας. Αυτή η *Παράδοση*, δίκην *σκυταλοδρομίας*, περιλαμβάνει τέσσερις (4) κειμενικούς Βραχίονες, τέσσερις (4) κειμενικούς Πυλώνες, με τέταρτο βραχίονα και πυλώνα τους Ιερούς Κανόνες και την *Κανονική Παράδοση* της Εκκλησίας.

Ἡ Παλαιά και ἡ Καινή Διαθήκη, ἐκτός ἀπό σχέση ἱστορικής συνέχειας και οντολογικής ἀλληλοπεριχώρησης, ἀποτελοῦν ἀλληλοεξαρτώμενα μέρη μιας – και μοναδικής στο εἶδος της – ἀποτύπωσης της πορείας συνόλου του κτιστοῦ, του ἀνθρώπου και της ἀνθρωπότητας. Μιας πορείας *ένωσης και κοινωνίας* με τον ἀποκεκαλυμμένο Θεό, με Ἀυτόν τον *Τριαδικό* Θεό, ο Οποῖος ορίζεται βιβλικά ως *κοινωνία*: «Ὁ Θεός *ἀγάπη* (= *κοινωνία*) ἐστὶν»²⁴⁹. Μιας πορείας *ένωσης και κοινωνίας* που ο Θεός ο ἴδιος «*επινόησε*» και πρότεινε, μετὰ την *ελεύθερη ἀρνητική ἐπιλογή του ἀνθρώπου* – αὐτό που ἀποκαλοῦμε λακωνικά «*πτώση και ἀκοινωνιακή* κατάσταση του ἀνθρώπου» – να μην κάνει χρήση της «*θετικής ἐλευθερίας*» του (ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης) για κοινωνία με τον Δημιουργό Θεό. Για τον λόγο αὐτόν, μπροστὰ στο διττό αὐτό γεγονός, της ἀποποίησης κοινωνίας του ἀνθρώπου με τον Θεό και της ἐπινόησης νέου τρόπου κοινωνίας του Θεοῦ με τον ἄνθρωπο (μετὰ την *πτώση*), μπορούμε να διακρίνουμε δύο σημεῖα ἐκκίνησης, να ἐντοπίσουμε δύο ἀφετηρίες στην Παλαιά Διαθήκη²⁵⁰: α) την ἀφετηρία του λόγου δημιουργίας του κτιστοῦ και της συνεπακόλουθης *πτώσης* του Ἀδάμ²⁵¹, και β) την ἀφετηρία της ἐπιλογῆς του Ἀβραάμ²⁵², με την ἐκλογή του οποιῦ η πορεία της θεανθρώπινης σχέσης ἀρχίζει να ἐγγράφεται σε συγκεκριμένο κοινωνιακό και ἐσχατολογικό προσανατολισμό. Ἡ ἱστορική κειμενική γέννηση και ἀνάδυση της Ἀγίας Γραφῆς σε ἓνα χρονικό εὔρος 16 αἰώνων (15ος αἰ. π.Χ.-1ος αἰ. μ.Χ.), και ἰδιαίτερα της Παλαιάς Διαθήκης, ἐγγράφεται χρονολογικά στην ἱστορική γραμμική διάλυση αὐτῆς της πορείας, της οποιᾶς ἀμφότερες, και ἡ Παλαιά και ἡ Καινή Διαθήκη, ἀποτελοῦν μέρος, για να μην πούμε ὅτι ταυτίζονται ως προς το εἶδος, την ἐναρξη και την προοπτική τους.

Ἀπό πλευρὰς *τόσο ἀποκάλυψης του Θεοῦ ὅσο και λύτρωσης του ἀνθρώπου*,

- ἡ Παλαιά Διαθήκη εἶναι *ἐπαγγελία* και ἡ Καινή Διαθήκη *εὐαγγελία*, ἡ *ἐκπλήρωση* της *ἐπαγγελίας*, και

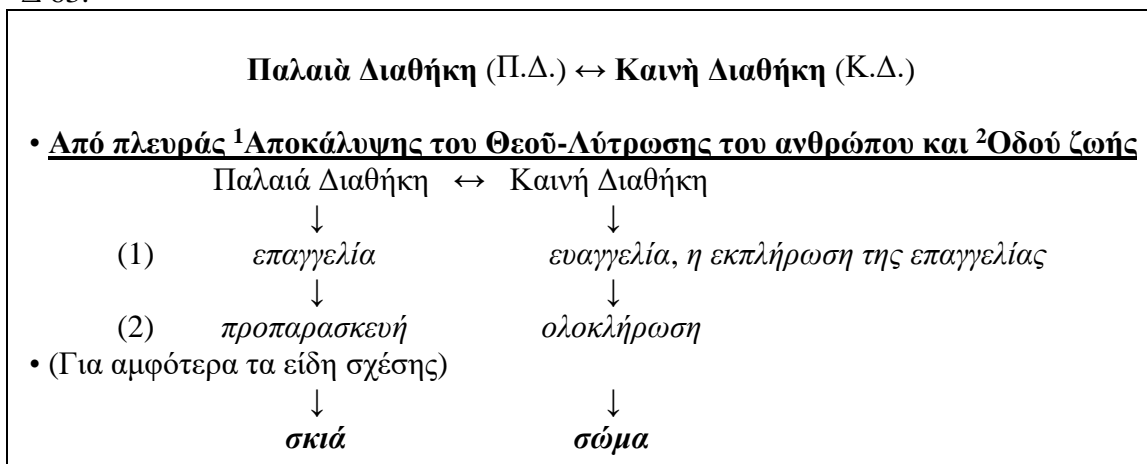
Ἀπό πλευρὰς «*διδασχῆς Ὁδοῦ ζωῆς*» (πβ. *Διδαχὴ τῶν δώδεκα Ἀποστόλων*),

- ἡ Παλαιά Διαθήκη εἶναι ἡ *προπαρασκευὴ* και ἡ Καινή Διαθήκη ἡ *ολοκλήρωση*.

Και για τα δύο εἶδη σχέσεως,

- ἡ Παλαιά Διαθήκη λειτούργησε ως *σκιά του σώματος*, προπορευόμενη και ἐπαγγελομένη ὅτι καταφθάνει το *σῶμα*, και ἡ Καινή Διαθήκη εἶναι αὐτό καθ' ἑαυτό το *σῶμα*. Ἐν ὀλίγοις, ὅταν κανεῖς διακρίνει μία *σκιά*, ἀναμένει να ἀτενίσει ἐντὸς ὀλίγου και το ἴδιο το *σῶμα*...

Δ 63.

²⁴⁹ Ἀ΄ Ἰω. 4, 8 και 16.

²⁵⁰ Πβ. Εβρ. 10, 1.

²⁵¹ Γεν. 1, 26-31 και 3, 1-7.

²⁵² Γεν. 12, 1-3.

Τοιουτοτρόπως καθίσταται φανερό ότι η σχέση Παλαιάς και Καινής Διαθήκης είναι στενότερη και δομική, και σχέση αλληλεξάρτησης. Ούτως ή άλλως, στην Εκκλησία η Παλαιά Διαθήκη αναγνωρίζεται ως *ισόκυρος* προς την Καινή Διαθήκη και από τους συγγραφείς της Καινής και από τους μετέπειτα συγγραφείς της γενεάς της Αποστολικής εποχής και των μετέπειτα αυτής γενεών. Μία ανάλογη *ισοκυρία* χαρακτηρίζει, όπως αναπτύχθηκε παραπάνω, και τους αναδυθέντες τότε αλλά και μετά Ιερούς Κανόνες της Εκκλησίας.

Η περιχομενική αλληλεξάρτηση Παλαιάς και Καινής Διαθήκης σε σχέση με την *μεταπτωτική* εσχατολογική πορεία του (πτωτικού) κτιστού έχει δώσει ερεθίσματα και αφορμές, μεταξύ άλλων, και για την επακολουθήσασα *κανονογέννηση*. Πρόκειται δηλαδή για *αποκρυστάλλωση μιας 'εμπειρίας πορείας' σε κανόνες (και όχι σε νόμους νομικούς!)*, ένα καινού είδος, μία νέα μορφή στερεότυπης κειμενικής καταγραφής αυτής της εμπειρίας και του εσχατολογικού προσανατολισμού σε μορφή κειμένου και, ιδίως, νόμας, η οποία (νόμα) διατηρεί τον κανονιστικό χαρακτήρα αυτής της πορείας, όπως αυτή χαράσσεται, κληροδοτείται και μεταλαμπαδεύεται από την Παλαιά Διαθήκη, ενώ ταυτόχρονα περιορίζει, μέσα από το ευρύ φάσμα ανοίγματος και ελευθερίας το προσφερόμενο από την Καινή Διαθήκη²⁵³, τον παλαιοδιαθηκικό νομικισμό, που είχε ημερομηνία λήξεως²⁵⁴, και τον οποιονδήποτε μεταγενέστερο παρεμφερή θρησκευτικό ή θύραθεν νομικισμό²⁵⁵. Είναι ακριβώς η στιγμή που «ο νόμος κατήργηται, της χάριτος ελθούσης»²⁵⁶. Αυτό το γεγονός-βήμα δεν έγινε ούτε με τρόπο αυτόματο ούτε με τρόπο θεωρητικό, αλλά πέρασε μέσα από μία έγχρονη ενιστορική διαδικασία, κατά την διάρκεια της οποίας ενεπλάκησαν αυτοδικαίως πρόσωπα εκλεγμένα από τον Θεό (πρβλ. το «ο Νόμος δια Μωϋσέως εδόθη»²⁵⁷, κ.ά., όπως θα δούμε παρακάτω) και αναιρέθηκαν θεσμοθετημένοι θείω δικαίω νόμοι και εθιμικά καθιερωμένες νοοτροπίες. Προβαίνοντας στην συνέχεια σε έναν αντιτακτό συσχετισμό Παλαιάς και Καινής Διαθήκης, θα δούμε ότι αυτή η εξέλιξη και η διαπίστωση είναι ορατή, κάτι που επιβεβαιώνει αβίαστα τον ισχυρισμό ότι η Αγία Γραφή στο σύνολό της αποτυπώνει αυτήν την ιστορική εξέλιξη της προαναφερθείσας πορείας, η οποία σαφώς συνεχίζεται και επέκεινα του ιστορικού πλαισίου της Αγίας Γραφής των 16 αιώνων και δεν εξαντλείται σε αυτό.

[Δ 64]. **Παλαιά Διαθήκη (Π.Δ.) ↔ Καινή Διαθήκη (Κ.Δ.):**
Πρόδρομος κανονικής εξέλιξης και προοπτικής

<u>Π.Δ.</u>	↔	<u>Κ.Δ.</u>
1) «Νόμος» τῆς Ὑπακοῆς - Ἀδάμ (Γεν. 2, 15-17)	→	«Νόμος» τῆς ἀγάπης (Μθ 22, 34-40· Ρωμ. 13, 10)
2) Νόμος τοῦ Αἵματος - Νῶε (Γεν. 9, 4)	←	Ἀπόστολος Παῦλος (Ἐβρ. κεφ. 9-10)
3) Νόμος τῆς Περιτομῆς - Ἀβραάμ (Γεν. 17, 9-14)	←	Ἀποστολικὴ Σύνοδος (Πρξ 15, 5-29)
4) Νόμος τοῦ Σαββάτου - Μωϋσῆς (Ἐξ. 20, 8-11)	←	Ὁ Κύριος (Μκ 2, 27-28)

²⁵³ Βλ. Ιακ. 1, 25 και Γαλ. 3, 23.

²⁵⁴ Βλ. Μθ 11, 13 και Λκ 16, 16.

²⁵⁵ Πβ. Τίτ. 3, 9.

²⁵⁶ Πβ. Πρξ 15, 10-11· Ρωμ. 7, 4· 6, 14· 3, 21· 5, 13· Εφεσ. 2, 6· 8· Εβρ. 7, 12· Γαλ. 5, 18 και 3, 23-24.
Βλ., επίσης, *Θεοτοκίον*, στα εσπέρια του Β' ήχου του Εσπερινού του Σαββάτου.

²⁵⁷ Ιω. 1, 17.

Α. Παλαιά Διαθήκη και η Τετραλογία του Νόμου (Torah)

Σύνολη η Παλαιά Διαθήκη είναι θεμελιωμένη και εδραιωμένη επάνω σε μία *τετραλογία του Νόμου (Torah)*, σε τέσσερις (4) Νόμους, διαφορετικούς μεταξύ τους, ετεροειδείς και ομόστοχους, οι οποίοι δόθηκαν από τον Θεό για διαφορετικό λόγο ο καθένας και οι οποίοι απαρτίζουν ένα πλαίσιο σχέσης του ακτίστου Θεού, του Κτίστη με το κτιστό, την κτιστή δημιουργία και τον δημιουργηθέντα άνθρωπο. Οι Νόμοι αυτοί έχουν ως κύριο χαρακτηριστικό α) ότι εδόθησαν/θεσπίστηκαν «δια προσώπων»²⁵⁸ και όχι απρόσωπα ούτε θεσμικά, β) ότι, όπως προαναφέρθηκε, επελέγησαν συγκεκριμένα πρόσωπα με συγκεκριμένη προοπτική, για να παρακαταθέσουν, και γ) ότι είναι μονοθεματικοί. Επίσης, δ) είναι νόμοι *σχεσικοί* και όχι νομοθετικοί ή θεσμικοί. Και τέλος, ε) είναι νόμοι που υπηρετούν και εκπληρώνουν ένα προσδιορισμένο σκοπό, με συγκεκριμένη χρονική προοπτική, και δίδονται άρα με ημερομηνία λήξεως. Δόθηκαν, πράγματι, χρονικά με την σειρά που απαριθμούνται στον παραπάνω πίνακα (Π.Δ.: 1, 2, 3, 4) και καταργήθηκαν επίσης χρονικώς ανάστροφα, με την αντίθετη σειρά από αυτήν που φαίνεται να απαριθμούνται (Κ.Α.: 4, 3, 2, 1), δηλαδή σε προοπτική αντίθετη προς την φορά των δεικτών του ωρολογίου. Έχει πολλή και μεγάλη σημασία για το ζήτημα που εξετάζουμε εδώ, η εκ των έσω διερεύνηση της φύσης αυτών των τεσσάρων παλαιοδιαθητικών Νόμων, του απώτερου σκοπού τους και του ποιητικού αιτίου κατάργησής τους.

ΠΔ-1) «Νόμος» τῆς Ὑπακοῆς - Ἀδάμ (Γεν. 2, 15-17)

Η Παλαιά Διαθήκη, στην πρωτοβιβλική της μορφή, στην έναρξη ακριβώς της Γένεσης, μας δίδει την μαρτυρία – αναφορικά με τον προπρωτικό χρόνο πάντοτε –, ότι ο Θεός, μετά την ολοκλήρωση της Δημιουργίας, κάλεσε τον άνθρωπο σε πλαίσιο ετερότητας και σε προοπτική κοινωνίας, δίδοντάς του το *στίγμα* αυτής της κοινωνίας, που δεν είναι άλλο από έναν *όρο σχέσης*. Το γεγονός αυτό μαρτυρεί τον λόγο δημιουργίας του ανθρώπου, δηλαδή την σφοδρή επιθυμία οντολογικής κοινωνίας του Θεού με το δημιούργημά του σε προοπτική αμοιβαιότητας. Ο Θεός προτρέπει παιδαγωγικά τον άνθρωπο να μην γευθεί από τους καρπούς ενός συγκεκριμένου δένδρου, του δένδρου *της γνώσεως*, όπως το απεκάλεσε ο ίδιος, χρησιμοποιώντας παράλληλα δυαλιστική διατύπωση, *του καλού και του κακού*, η οποία ανταποκρινόταν στο δυαλιστικό επίπεδο που μόλις τότε ο άπειρος ανθρώπινος νους μπορούσε να αντιληφθεί και να κατανοήσει. Σε περίπτωση δε που γεύοταν τους συγκεκριμένους καρπούς, γεγονός που δεν περιοριζόταν από κάποιο εξωτερικό εμπόδιο, θα υφίστατο την οντολογική συνέπεια του θανάτου, ο οποίος δεν θα ήταν τίποτε άλλο παρά η διάρρηξη του *όρου σχέσης* ανάμεσα στον ίδιο και τον Δημιουργό του, με ό,τι αυτό συνεπαγόταν²⁵⁹.

Αυτός ο διπλός *όρος σχέσης και κοινωνίας* τέθηκε, για να αναδείξει την *ελευθερία επιλογής* αυτής της σχέσης και κοινωνίας με τον Θεό, ως οντολογικής ανταπόκρισης εκ μέρους του ανθρώπου, ασκώντας αυτός «θετική ελευθερία». Γνωρίζουμε πολύ καλά τον λόγο της *πτώσης*, δηλαδή τον λόγο *ελεύθερης επιλογής απομάκρυνσης* τελικά από τον Θεό. Οι άνθρωποι (Αδάμ και Εύα) έτσι, ασκώντας – όχι θετική αλλά – «αρνητική ελευθερία», θεώρησαν, ως *ετερότητες* που ήταν, ότι θα μπορούσαν να ζήσουν «μόνοι» τους και «*αν-εξάρτητοι*», μακριά από την οντολογική πηγή της ίδιας τους της ζωής, τον Θεό, και δεν αφομοίωσαν αυτό που θέλησε ο Θεός

²⁵⁸ Πβ. Ιω. 1, 17.

²⁵⁹ Βλ. Γεν. 2, 16-17.

από αγάπη να τους δείξει, τον οντολογικό και αγαπητικό προτρεπτικό λόγο «μείναιτε εν εμοί»²⁶⁰, ότι δηλ. στην απουσία ζωής, στην πτωτική παγωνιά, ζει κανείς μόνον εάν μείνει κοντά σε *θερμαντική πηγή ζέσης και θάλπους [ζωής]*... Δεν αφομοίωσαν δηλαδή ότι το *κτιστό* (άνθρωπος) χρειαζόταν την συνεχή κοινωνία με το *άκτιστο* (Θεός), προκειμένου να ζήσει αέναα και αιώνια, μία συνεχή κοινωνία που ο Θεός ο ίδιος την επεθύμησε πρώτος, όταν έλαβε την απόφαση να δημιουργήσει τον άνθρωπο και να βρίσκεται σε αέναη κοινωνία μαζί του.

Ο άνθρωπος, επομένως, μόλις προσέλαβε τα οντολογικά υλικά από τον Θεό, για να σταθεί στα πόδια του και να πορευθεί ως ετερότητα στον κτιστό του βίο, διατηρώντας ενεργή την επαφή με την οντολογική πηγή, το άκτιστο, που θα τροφοδοτούσε υπαρξιακά την πορεία του, θεώρησε ότι θα μπορούσε να πορευθεί μόνος του (αυτό σημαίνει η φράση του όφεως, «γευόμενοι των καρπών του δένδρου, θα γίνετε και εσείς θεοί»²⁶¹ [και δεν θα έχετε ανάγκη τον Θεό ως οντολογική πηγή της δική σας ζωής]) χωρίς τον Θεό. Θεώρησε δηλαδή ότι βρήκε την κατάλληλη ευκαιρία να φτιάξει μία αυτονομημένη και αυτόφωτη *ανθρωπο-ανθρώπινη* κοινωνία και όχι μία *θεο-ανθρώπινη* κοινωνία, όπου ο άνθρωπος δεν είναι αυτόφωτος, λόγω υποστατικής κατάστασής του και αδυναμίας, αλλά ετερόφωτος σε αυτήν την *θεο-ανθρώπινη* κοινωνία.

Αυτός είναι ο πρώτος Νόμος που τίθεται από τον Θεό και είναι Νόμος *προπτωτικός*: οι άλλοι τρεις Νόμοι που έπονται είναι Νόμοι *μεταπτωτικοί*.

ΠΔ-2) Νόμος τοῦ Αἵματος - Νῶε (Γεν. 9, 4)

Στα κεφάλαια του βιβλίου της Γένεσης που μεσολαμβάνουν από το 2ο μέχρι το 9ο φανερώνονται οι συνέπειες χρήσης της «αρνητικής ελευθερίας» και της διάρρηξης του *όρου αμοιβαίας σχέσης*, ανάμεσα στον Άνθρωπο και τον Θεό. Ο άνθρωπος αρχίζει να ζει πλέον οντολογικά και εμπειρικά τους καρπούς της υπαρκτικής απομάκρυνσής του από την Πηγή της ζωής του και να γεύεται αυτό που περικλείει πλατιά μέσα της ο συμβατικός όρος κοινής συνεννόησης «*πτώση του ανθρώπου*». Η έκδηλη αίσθηση πόνου από την απουσία του Θεού στην ζωή του είναι η πρώτη μεταπτωτική επίπτωση. Για αυτό και αρχίζει να ενεργεί *ενοχικά*, με πρώτη εκδήλωση της *ενοχής* του την δημιουργία ενός *κτιστού βωμού*, προκειμένου να θυσιάσει στον Θεό και να τον εξευμενίσει. Στο σημείο αυτό ακριβώς γεννιέται η θρησκεία και ο ψυχολογισμός της ενοχικής ζωής, η ψυχολογία η οποία αποσκοπεί στην διερεύνηση των διαπιστωμένων απωθημένων του ανθρώπου. Και για αντίστοιχους λόγους που παρατίθενται στο εύρος των ίδιων κειμένων, αναδύεται και ένας στυγνός νομικισμός. Πρόκειται εδώ όντως για τα σπέρματα γέννησης της *θρησκείας*, της *ψυχολογίας* και του *νομικισμού*, για τα οποία πάλεψε η Εκκλησία με την βιβλικο-πατερικο-κανονική Θεολογία της να τα καταπολεμήσει, αλλά και τα οποία ταλανίζουν τελικά την Εκκλησία δια μέσου των αιώνων μέχρι σήμερα, κάτι που δεν θα αναλυθεί εδώ, αλλά σε οικείο κεφάλαιο.

Στο πεδίο όμως που μας ενδιαφέρει, και μάλιστα το *θρησκευτικό*, έχουμε την έκδηλη και αναπτυσσόμενη τάση του πτωτικού ανθρώπου να αναζητήσει, μπροστά στην διαπιστούμενη βιολογική φθορά και τον αναπόφευκτο θάνατο, πηγές ζωής και τρόπους επιμήκυνσής της προς επίτευξη της χαμένης αιωνιότητας. Ανιχνεύοντας ο πτωτικός και ακοινωνιακός άνθρωπος, κυρίως στους πολέμους των απογόνων του Κάιν, το πού εδράζεται η ζωή καθ' εαυτή, παρατήρησε ότι ο άνθρωπος πέθαινε, όταν έχανε ποσότητα αίματος. Επομένως, άρχισε να *αιμοποτεί*, θεωρώντας ότι αυτό φέρει

²⁶⁰ Πβ. Ιω. 15, 9.

²⁶¹ Βλ. Γεν. 3, 4-5.

μέσα του την ζωή και ελπίζοντας ότι το «πνικτόν²⁶² αίμα» ζώων θα την επιμήκυνε και θα του χάριζε την πολύτροπα αλλά ετεροκεντρισμένα επιδιωκόμενη αιωνιότητα. Το αναφέρει καθαρά το Λευιτικό: «Ἡ ψυχή κάθε ζώου είναι το αίμα του»²⁶³. Όταν, όμως, μεταγενέστερα, διαπίστωσε ότι υπήρχαν και άλλα αίτια του θανάτου εκτός από την αιμορραγία, αρχίζει να πιστεύει ότι η ζωή εδράζει συνολικά στο όν, το ζωϊκό ή – και – το ανθρώπινο, και έτσι ο άνθρωπος από *χορτοφάγος*²⁶⁴, που ήταν στην αρχή (εξ ου και το ρήμα «*χόρτα-σα*», όπως πέρασε στα ελληνικά), γίνεται στην συνέχεια διαδοχικά *ζωοφάγος* και *ανθρωποφάγος* (άρα η ανθρωποφαγία ξεκίνησε *θηρσκειακά* και όχι ως αυτόνομη εγκληματική ενέργεια), γεγονότα περιβεβλημένα με θηρσκειακές επινοήσεις και τελετές. Μέσα σε ένα τέτοιο κλίμα ασίγαστης λαχτάρας για (επαν)εύρεση της οντολογικής Πηγής της ζωής, το κυρίαρχο στοιχείο της ιστορικής αυτής περιόδου είναι η αιμοποσία, η οποία διαπότισε σύνολη την προκατακλυσμική ανθρωπότητα (και φθάνει και αυτή μέχρι την εποχή μας), και λειτούργησε τελικά ως ετεροκεντρισμός στην αναζήτηση κοινωνίας με τον Θεό, υπό την έννοια ότι η πηγή δεν βρισκόταν στο *άκτιστο* (*εξωκτισικά*), αλλά σε *κτιστές* μεταπτωτικές καταστάσεις (*ενδοκτισικά* και *ενιστορικά*). Οι άνθρωποι όμως αγνοούσαν υπαρκτικά ότι το πτωτικό ακοινωνιακό κτιστό με τα δικά του μέσα και υλικά δεν δύναται να προσφέρει θεραπεία στις όποιες πτωτικές καταστάσεις.

Συνεπώς, έχει μεσολαβήσει η πτώση ως φθορά-θάνατος και η απομάκρυνση του ανθρώπου από τον Θεό, ο κατακλυσμός της μικρής τότε ανθρωπότητας για τους γνωστούς λόγους και, ως εκ τούτων των λόγων, η *επανεκκίνηση της Δημιουργίας* με τέσσερα ανδρόγυνα αυτήν την φορά, που εξήλθαν από την Κιβωτό του Νώε: ο Νώε με την γυναίκα του και οι τρεις γιοί του, Σημ, Χαμ και Ιάφεθ, με τις γυναίκες τους. Η ανθρωπότητα που ξεπηδά από την Κιβωτό είναι μόλις οκτώ (8) προσώπων. Ο Θεός ξεκινά να επανατροχοδρομεί την ανθρωπότητα στην οντολογική αναζήτησή της, υποδεικνύοντας έναν τρόπο αποκλεισμού της δημιουργηθείσας στο προκατακλυσμικό διάστημα *ετεροκεντρικότητας* της κοινωνίας. Υποδεικνύει επαναφορά της αναζήτησής του και υπόσχεται, όπως θα δούμε παρακάτω, ότι η ζωή θα προσφέρεται μεν από αίμα, αλλά «όχι από αίμα ταύρων και τράγων και σποδό δαμάλεως», αλλά από το ίδιο το αίμα του *Μεσσία*²⁶⁵, μία επαγγελία που ο Θεός ήδη είχε διατυπώσει με το *πρωτευαγγέλιό* του²⁶⁶ την χρονική στιγμή της πτώσης του ανθρώπου. Διαλέγει τότε τον Νώε και του διατυπώνει, προκειμένου να τον μεταφέρει και να τον εγκαθιδρύσει/εντάξει στην νέα ανθρωπότητα που ξεπήδησε από την Κιβωτό, έναν νέο μονοθεματικό Νόμο, ο οποίος σχετίζεται με την κυρίαρχη ετεροκεντρισμένη πανανθρώπινη νοοτροπία, και περιείχε τα παρακάτω σαφή, λιτά και συγκεκριμένα λόγια: «Δεν θα φάτε στο εξής κρέας με αίμα, επί του οποίου εδράζεται η ζωή του ζώου, διότι κύριος της ζωής είναι ο Θεός»²⁶⁷.

Αυτός είναι ο δεύτερος Νόμος που τίθεται από τον Θεό με τον Νώε και δίδεται χρονικά την στιγμή *επανεκκίνησης της Δημιουργίας*, με στόχο την ανατροπή εκ μέρους του Θεού του ετεροκεντρισμού της *θεο-ανθρώπινης* κοινωνίας, που θόλωνε τους δρόμους της αναζήτησης του Θεού και του ερχομού του Μεσσία.

²⁶² *Αίμα πνιγμένου ζώου* και πόση του αιματός του χωρίς το αίμα να έλθει σε επαφή με τον ατμοσφαιρικό αέρα, για να αποφευχθεί η αιμόλυση, την οποία προκαλεί το οξυγόνο στα αιμικά κύτταρα, επιφέροντας αποσύνθεση και δυσοσμία.

²⁶³ Βλ. Λευιτ. 17, 11.

²⁶⁴ Βλ. Γεν. 1, 30. Πβ. Γεν. 9, 3.

²⁶⁵ Βλ. Ιεζ. 16, 10, 13, και Ιω. 1, 42 και 4, 25.

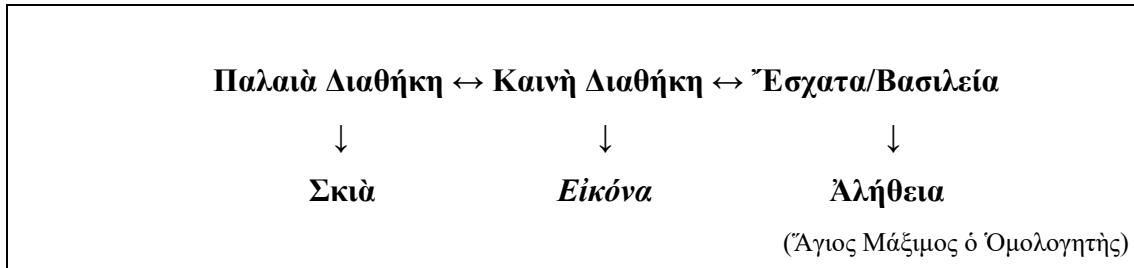
²⁶⁶ Βλ. Γεν. 3, 15.

²⁶⁷ Γεν. 9, 4.

ΠΔ-3) Νόμος τῆς Περιτομῆς - Ἀβραάμ (Γεν. 17, 9-14)

Ἐνα ερώτημα τίθεται επιτακτικά στους κύκλους των ειδημόνων, ὅσον αφορά στις ἐγγχρονες ἀπαρχές τῆς Εκκλησίας σὴν ἱστορική γραμμική πορεία τῆς Ἀνθρωπότητας. Ἡ μεγάλη πλειονοψηφία των ειδημόνων αὐτῶν κλίνει πρὸς τὴν κατεύθυνση ὅτι ἡ Εκκλησία ἐκκινεῖ τὴν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται μάλιστα ὡς γενέθλια ἡμέρα τῆς Εκκλησίας. Ἡ προσεκτικότερη, ὠστόσο, μελέτη τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ μάλιστα συνεπικουρούμενη αὐτὴ ἀπὸ τὴν μεθοδολογική πρόταση τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, ὅτι *κατανοοῦμε τὴν Παλαιὰ Διαθήκη μέσα ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκη,*

Δ 65.

καὶ ὄχι τὸ ἀντίστροφο, δηλαδή τὴν σκιά μέσα ἀπὸ τὴν εἰκόνα καὶ, κατὰ συνέπεια, τὴν εἰκόνα μέσα ἀπὸ τὴν ἀλήθεια, καὶ ὄχι τὸ ἀντίστροφο, ὁδηγεῖ σὴν διαπίστωση ὅτι τὸ χρονικό σημεῖο ἐκφρασης καὶ διακριτικῆς ἐκδήλωσης τοῦ σχεδίου τῆς Θεῆς Οικονομίας ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ συμπίπτει με τὴν ἐπιλογή τοῦ Ἀβραάμ ὄχι μόνον λεκτικά ἀλλὰ καὶ τροπικά²⁶⁸. Ἡ νοητὴ, καὶ ἀρα οὐσιαστική, ἐκκίνηση τῆς Εκκλησίας συνδέεται ορατὰ καὶ με τὸν Νόμο τῆς περιτομῆς, δηλαδή με τὴν ἐναρξη «κατασκευῆς» ἐνὸς νέου λαοῦ, τοῦ ἐκλεκτοῦ λαοῦ ἀποκλειστικά τοῦ Θεοῦ, πὺ θα ἀποτελέσει καὶ τὴν ἱστορική ἀπαρχὴ τῆς Εκκλησίας, καθὼς μέσα ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἐκλεγμένο καὶ «περιούσιο» λαὸ θα προέλθει ἐνσάρκα ὁ Μεσσίας, ὁ δεῦτερος Ἀδάμ. Καὶ αὐτό, πράγματι, τὸ υποσχέθηκε ὁ ἴδιος ὁ Θεός²⁶⁹, ὅταν ὁ πρῶτος Ἀδάμ, ἀπὸ δικὴ τοῦ ἐλεύθερη ἐτεροκεντρισμένη ἐπιλογή καὶ χρῆση τῆς «αρνητικῆς ἐλευθερίας» τοῦ, δὲν ἐκπλήρωσε, ὡς κορωνίδα τῆς Δημιουργίας, τὸν ὄρο σχέσης καὶ τὴν ἐιδικὴ ἀποκλειστικὴ ἀποστολὴ πὺ προοριζόταν γιὰ αὐτόν, νὰ ἀναλάβει δηλαδή σύνολη τὴν Δημιουργία καὶ νὰ τὴν ὁδηγήσει ἐλεύθερα σε κοινωνία με τὸν δημιουργὸ Θεό.

Στὸ 17ο κεφάλαιο τῆς Γενέσεως ορίζεται ὁ νέος ὄρος σχέσης τοῦ Θεοῦ, με τὸν Ἀβραάμ αὐτὴν τὴν φορὰ. Ὁ ἴδιος ὁ Ἀβραάμ, ὠστόσο, δὲν εἶναι ὁ δεῦτερος Ἀδάμ, ἀλλὰ ὁ προπάτοράς τοῦ, ὁ ὁποῖος καλεῖται νὰ γίνεῖ γενάρχης μίας γενιάς προγόνων καὶ προπατόρων ἀπὸ τοὺς ὁποῖους θα προέλθει ευθυτενῶς ὁ Μεσσίας. Ἡ Γένεση σὴν μαρτυρία τῆς εἶναι σαφῆς: Μας μαρτυρεῖ καὶ μας περιγράφει τὴν παρουσία τοῦ Κυρίου στὸν Ἀβραάμ πρὸς τὸν ὁποῖο ἀπευθύνει τὰ παρακάτω λόγια: «Εγὼ εἶμαι ὁ Θεός σου. [...]. Μεταξὺ ἐμοῦ καὶ σοῦ υπογράφεται συμφωνία-διαθήκη [...].»²⁷⁰. Καὶ μετὰ ἀπὸ μία ἀναλυτικὴ ὑπόσχεσή τοῦ, ὁ Θεός τοῦ προσθέτει: «Θα φυλάξεις τὴν συμφωνία-διαθήκη αὐτή, καὶ ἐσύ καὶ οἱ ἀπόγονοί σου σε ὅλες τὶς γενεές. Καὶ αὐτό θα εἶναι τὸ ἐξωτερικό γνώρισμα, δια τοῦ ὁποῖου θα διατηρεῖς τὴν ὑπόσχεσή μου ἐσύ καὶ οἱ ἀπόγονοί σου [...]: Κάθε ἀρσενικό παιδί θα περιτέμνεται»²⁷¹, περιγράφοντας σὴν συνέχεια τὸν τύπο καὶ τὸν τρόπο υλοποίησης τῆς Περιτομῆς. Ἐτσι, ἡ περιτομὴ ἐπάνω στὸ γεννητικό μόριο τοῦ ἀνδρα γίνεται τὸ ορατό σημάδι τοῦ ἐκλεκτοῦ λαοῦ τοῦ

²⁶⁸ Γεν. 12, 1.

²⁶⁹ Βλ. Γεν. 3, 15, χαρακτηρισθὲν ὡς προεναγγέλιο καὶ πρωτεναγγέλιο.

²⁷⁰ Βλ. Γεν. 17, 1-8.

²⁷¹ Βλ. Γεν. 17, 9-10.

Θεού, το οποίο παραπέμπει στον *νέο ὄρο σχέσης* με τον Θεό, ο οποίος έχει σχέδιο, στόχο, σκοπό και προοπτική. Και ο σκοπός αυτός ταυτίζεται με τον πρωταρχικό σκοπό της δημιουργίας της Κτίσης, που δεν είναι άλλος από την συνάντηση κτιστού-ακτίστου σε μία αγαπητική κοινωνία, και ουδόλως η δημιουργία μιας θρησκείας, ἔστω και εάν αυτή θα θεωρείτο η καλύτερη και ανώτερη από τις άλλες ανθρωπο-ίδρυτες θρησκείες.

Αυτός είναι ο τρίτος Νόμος που τίθεται από τον Θεό με τον Αβραάμ, ενώ η ίδια η περιτομή, ως εγκαθιδρυθείς και απαρέγκλιτος Νόμος, έγινε ὄντως διάυλος υλοποίησης του σχεδίου της Θείας Οικονομίας, περιχαρακώνοντας στεγανά τον εκλεκτό και «περιούσιο» λαό σε σχέση με τους γειτονικούς ειδωλολατρικούς λαούς μέχρι την εκπλήρωση της ιστορικής αποστολής του και τον ερχομό του Μεσσία.

ΠΔ-4) Νόμος τοῦ Σαββάτου - Μωϋσῆς (Ἐξ. 20, 8-11)

Από τα γεγονότα που επακολούθησαν, ο εκλεκτός λαός του Θεού βρίσκεται, ως γνωστόν, στην Αίγυπτο αυξανόμενος αριθμητικά και, στην συνέχεια, σε κατάσταση δουλείας. Μόλις όμως αυτός ο εκλεκτός λαός άρχισε να λαμβάνει μορφή οργανωμένου λαού και να εξέρχεται από την δουλεία της Αιγύπτου, ο Θεός θέτει ακόμη έναν *ὄρο σχέσης* με τον ελεύθερο πλέον στην ἔρημο εκλεκτό λαό του, ο οποίος θα του αφιέρωνε αγαπητικά μία αποκλειστική ημέρα *λατρείας* (λέξη που σημαίνει ταυτόσημα *αγάπη*), μία αίσθηση *συλλογικής λατρείας* προς τον Θεό, ένα γεγονός που προεικονίζει την Εκκλησία που έρχεται... Θέτει και εδώ ο Θεός έναν Νόμο-σταθμό αυτής της παιδαγωγικής έκφρασης συλλογικής αγάπης. Ο Νόμος αυτός του Σαββάτου δόθηκε την στιγμή του Δεκαλόγου, ως τρίτη εντολή, με ιδιαίτερη ἔμφαση «στην *ενθύμηση* του Θεού την ημέρα του Σαββάτου, ώστε να *αφιερώνεται* αυτή στον δημιουργό Θεό»²⁷², το ένα συμβαλλόμενο μέρος της *συμφωνίας-διαθήκης*, του *νέου ὄρου σχέσης* του ανθρώπου με τον Θεό, καθώς και στο αποκλειστικό ξεχώρισμα της ημέρας αυτής από τις υπόλοιπες ημέρες της εβδομάδος. Ήταν η ημέρα αυτή *πλήρους ακινησίας* (*αφιέρωση*) και έντονης *ενθύμησης* του Θεού, ακόμη και με συγκεκριμένο περιορισμό των προσωπικών κινήσεων.

Αυτός «ο Νόμος δια Μωϋσέως ἐδόθη»²⁷³, και μαζί με την λοιπή μωσαϊκή νομοθεσία (Δεκάλογος, κ.λπ.) γίνεται *παιδαγωγός*²⁷⁴ για μελλοντικά γεγονότα που θα επακολούθησαν με τον ερχομό του Μεσσία, καθώς αυτός είναι ο τέταρτος και τελευταίος Νόμος αυτής της «νομοθετικής» τετραλογίας από την στιγμή που δόθηκε (Αδάμ) μέχρι και την ενιστορική δράση του Μεσσία (Νέος Αδάμ). Έτσι, με τον ερχομό του Μεσσία εκπληρώθηκε η αποστολή και των τεσσάρων Νόμων και αρχίζει από αυτόν τον ίδιο η κατάργησή τους, με φορά αντίστροφη από αυτήν με την οποία παραδόθηκαν και τέθηκαν (ξεκινώντας ακριβώς από τον τέταρτο και τελευταίο Νόμο και φθάνοντας στον πρώτο).

Αυτός είναι ο τέταρτος και τελευταίος Νόμος που τίθεται από τον Θεό με τον Μωυσή και εμπεριέχει έκδηλο προσανατολισμό προσωπικής και συλλογικής σχέσης του ανθρώπου/των ανθρώπων με τον δημιουργό Θεό. Είχε δε απόλυτη ισχύ και τηρείτο *απαρέγκλιτα* από όλους σε υπερθετικό βαθμό.

Αυτή είναι η *τετραλογία του Νόμου (Torah)*, αυτοί είναι οι τέσσερις Νόμοι, οι οποίοι ἐδόθησαν από τον Θεό *προπτωτικά* και *μεταπτωτικά* στην κτιστή ανθρωπότητα «*δια προσώπων*»²⁷⁵ στο χρονικό διάστημα που καλύπτουν τα βιβλία της Γενέσεως και

²⁷² Βλ. Ἐξ. 20, 8 και 10· η υπογράμμιση δική μας.

²⁷³ Ιω. 1, 17.

²⁷⁴ Πβ. Γαλ. 3, 24.

²⁷⁵ Πβ. Ιω. 1, 17.

της Εξόδου, και είναι, όπως προκύπτει, μονοθεματικοί. Με αυτούς πορεύθηκε απaráβata ο Εβραϊκός λαός, ως περιούσιος λαός του Θεού, δια μέσου των αιώνων και αυτούς καλύπτει χρονικά σύνολη η Παλαιά Διαθήκη μέχρι και τον ερχομό του αναμενόμενου Μεσσία. Ο ερχομός του Χριστού με την ενσάρκωσή του αποτελεί όριο περάσματος και συνιστά μετάβαση από την κατάσταση του Νόμου στην κατάσταση της χάριτος, που εγκαινιάζεται με την Καινή Διαθήκη, ενώ η ενιστορική Του παρουσία συνιστά την ημερομηνία λήξεως αυτών των Νόμων, καθώς, όπως θα δούμε στην συνέχεια, αυτοί εκπλήρωσαν πλήρως την αποστολή τους, εγκαινιάζοντας συλλογική μορφή λατρείας, η οποία γίνεται εικονισμός της Εκκλησίας του Χριστού, ως τόπου μυστηριακής συνάντησης και κοινωνίας του Θεού με τον άνθρωπο/με [όλους] τους ανθρώπους.

B. Καινή Διαθήκη και η ανατροπή της Τετραλογίας του Νόμου (Torah)

ΚΔ-4) Κατάργηση τοῦ Νόμου τοῦ Σαββάτου ← Ὁ Κύριος (Μκ 2, 27-28)

Στον σύντομο δημόσιο ενιστορικό Του βίο, ο Χριστός κινείται και ενεργεί με κατηγορίες της χάριτος²⁷⁶. Θέλει να αναδείξει την παιδαγωγία του Νόμου και να δώσει προτεραιότητα όχι στην αυτονομημένη τήρηση του Νόμου, αλλά στην λανθάνουσα στο γράμμα του Νόμου κοινωνία αγάπης με τον άνθρωπο/τους ανθρώπους, με τα δημιουργήματά του, όντας ο Νέος Αδάμ, στοχεύοντας να μιλήσει/δείξει στον πεπτωκότα άνθρωπο για τον Θεό-Πατέρα και, προσλαμβάνοντάς τον ελεύθερα, να ανακεφαλαιώσει στο πρόσωπό του σύνολη την Δημιουργία και να την προσφέρει στον Θεό-Πατέρα, αυτό που κλήθηκε να κάνει την στιγμή της Δημιουργίας ο πρωτόπλαστος Αδάμ. («Θεολογίαν γὰρ διδάσκει σαρκούμενος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος»²⁷⁷. Στην θεανθρωπότητα του Χριστού, ωστόσο, εμεῖς σπουδάζουμε και μαθαίνουμε – όχι [μόνον] θεολογία αλλά – θεανθρωπολογία, ο πλέον δόκιμος όρος για τις Θεολογικές μας σπουδές και Σχολές: Θεανθρωπολογική Σχολή). Το όραμα ανακεφαλαιώσεως της Δημιουργίας εκ μέρους του Χριστού δεν εντάσσεται στα περιοριστικά καλούπια ενός Νόμου, αλλά κινείται υπερβατικά, και ως εκ τούτου καταλυτικά, στα καινά και μοναδικά δεδομένα, στο *unicum* της Καινής Διαθήκης.

Η Καινοφανής, αν και προβλεπόμενη, αυτή υπερβατική στάση του Χριστού δημιούργησε αντιδράσεις στην Ιουδαϊκή Κοινότητα, από την οποία καταγωγικά προερχόταν, με το σαφώς αιτιολογημένο επιχείρημα ότι γίνεται ο ίδιος παραβάτης του Νόμου αυτού, που τηρήθηκε απαρέγκλιτα από όλους τους προγόνους του(ς), όταν θεραπεύει ανθρώπους την ημέρα του Σαββάτου ή προβαίνει σε άλλες ενέργειες που αποσκοπούν στην [αγαπητική] διακονία του ανθρώπου. Η προτεραιότητα έναντι του Νόμου, και άρα η ανατροπή και κατάργησή του, διατυπώνεται με την φράση: «Το Σάββατο έγινε για τον άνθρωπο και όχι ο άνθρωπος για το Σάββατο. Ὡστε ο Υἱός του ανθρώπου είναι κύριος του Σαββάτου»²⁷⁸. Πολλά πράγματα θα μπορούσαν να ειπωθούν εδώ. Στο σημείο αυτό, είναι χρήσιμο να αναδειχθεί μόνον η πρόσληψη του πεπτωκότος ανθρώπου από τον ίδιο τον Δημιουργό του, ως στίγμα πρόσληψης όλων των ανθρώπων αδιακρίτως, και η διεύρυνση της ημέρας λατρείας του Θεού σε ολόκληρη την εβδομάδα, σε καθημερινή βάση, και όχι αποκλειστικά σε μία ημέρα της εβδομάδας· διότι, όταν κανείς αγαπά, αγαπά συνολικά και χρονικά πάντοτε, και όχι μεριστικά και κάποιες μέρες στην σχέση αγάπης που έχει με τον άλλον, και

²⁷⁶ Βλ. Λκ 4, 22· Ιω. 1, 14 και 16-17. Πβ. Πρξ 14, 3· 15, 11· 20, 24.

²⁷⁷ Βλ. Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, «Εἰς τὴν Προσευχὴν τοῦ “Πάτερ ἡμῶν...”», ἐν *P. G.*, τ. 90, στ. 876C· ἢ ὑπογράμμισή δική μου.

²⁷⁸ Μκ 2, 27-28.

μάλιστα ἐδῶ με τον μοναδικό Ἄλλον!... Ἐτσι, η κατάργηση του τέταρτου Νόμου ἀπὸ τον Χριστό ολοκληρώνει την παιδαγωγία αὐτοῦ του Νόμου, καθὼς ξανοίγεται μία νέα προοπτική, η θεανθρώπινη (θεανδρική) προοπτική της χάριτος με πρόσληψη εσχατολογική ἤδη ἀπὸ τώρα...

ΚΔ-3) Κατάργηση τοῦ Νόμου τῆς Περιτομῆς ← Ἀποστολική Σύνοδος (Πρῆ 15, 5-29)

Ἱστορικά, οἱ πρώτοι Χριστιανοὶ υπῆρξαν ὄχι Ἐθνικοί, δηλ. εἰδωλόατρες ἀλλὰ Ἰουδαῖοι, και μάλιστα πολυάριθμοι, στην Ἱερουσαλήμ και αλλοῦ, οἱ οἱοῖοι βρέθηκαν περιτετημένοι την στιγμή της βαπτίσεως τους²⁷⁹. Μία ἀδήριτη ἀνάγκη να ἐπιλυθεῖ ἓνα σοβαρό ζήτημα παρουσιάσθηκε, ὅταν ἄρχισαν να προσέρχονται και Ἐθνικοὶ στην Ἐκκλησιακή Κοινότητα, ἀποζητώντας να βαπτισθῶν. Το ζήτημα που ἀνέκυπτε ἀφορούσε στην ἐπέκταση της ἐφαρμογῆς ἢ μη του Νόμου της περιτομῆς και σε αὐτούς. Πράγματι, στο σχεδόν διςχιλιετὲς μεσοδιάστημα της υιοθέτησης και ἐφαρμογῆς της (Ἀβραάμ²⁸⁰-Σύνοδος των Ἱεροσολύμων²⁸¹), η περιτομή ἐγινε *συλλογική ταυτότητα λαοῦ*, ὁπότε η κατάργησή της (θα) συνιστοῦσε υποστατική ἀνατροπή αὐτῆς της συλλογικῆς ταυτότητας. Για τον λόγο αὐτόν, υπῆρξε διχοστασία στην πρώτη Χριστιανική Κοινότητα²⁸². Και τότε συγκλήθηκε Σύνοδος στην Ἱερουσαλήμ (49 μ.Χ.) ἀπὸ τους Ἀποστόλους και τους πρεσβυτέρους, για την διερεύνηση του ζητήματος αὐτοῦ. Το γεγονός ἀλλὰ και η συζήτηση που διαμείφθηκε στην Σύνοδο αὐτή μας εἶναι γνωστά ἀπὸ την Καινή Διαθήκη και ἰδιαίτερα ἀπὸ τις Πράξεις των Ἀποστόλων. Το ἐπίμαχο ὁμως σημεῖο κατάργησης αὐτοῦ του Νόμου περιγράφεται στην *Ἐπιστολή-συνοδική ἀπόφαση* που ἔστειλε η ἐν λόγῳ Σύνοδος πρὸς τους Χριστιανούς της Ἀντιόχειας, μετὰ την διαπίστωση ὅτι ὀρισμένοι Ἰουδαιοχριστιανοὶ ἱεροσολυμίτες ἀναστάτωσαν τους Ἐθνοχριστιανούς της Ἀντιόχειας, υποστηρίζοντας ὅτι αὐτοὶ πρέπει να περιτέμνονται²⁸³, καθὼς βάσιζαν τις περὶ της περιτομῆς αξιώσεις τους στο γεγονός ὅτι την ὑπόσχεσή Του ο Θεός την ἔδωσε στον Ἀβραάμ και στο σπέρμα του Ἀβραάμ. Ἐπομένως, ἐκεῖνοι που κατὰ σάρκα δεν ἀνήκαν στο σπέρμα του Ἀβραάμ, ἔπρεπε να γίνουν σπέρμα του Ἀβραάμ με την περιτομή. Η τελική ἀπόφαση ὀριστικῆς κατάργησης ἐμφαίνεται στην ἀποσταλείσα Ἐπιστολή, ὅπου λέγεται κατηγορηματικά: «Ἀποφασίσθηκε ἀπὸ το Ἅγιο Πνεῦμα και ἀπὸ ἐμᾶς να μην σας ἐπιβάλλουμε πλέον στο ἐξῆς κανένα τέτοιο βᾶρος, παρὰ τα ουσιώδη: Να ἀπέχετε ἀπὸ τα εἰδωλόθυτα και ἀπὸ το πνικτόν (= ἀπὸ το αἶμα ἀπὸ ὅ,τι ἔχει στραγγαλισθεῖ) [...]»²⁸⁴. Με την ευκαιρία αὐτή, θα θέλαμε να προτείνουμε η *Ἐπιστολή-ἀπόφαση* της Συνόδου των Ἱεροσολύμων να καταγραφεί ἀπὸ την Ἐκκλησία ως ἓνας (νέος) κανόνας στο *Corpus Canonum* της, ὅπως θα δούμε παρακάτω.

Η κατάργηση του τρίτου Νόμου της Περιτομῆς ἐγινε *συνοδικά* (για πρωταρχική φορά), και ἔκτοτε η Ἐκκλησία δεν υιοθέτησε ποτέ την περιτομή ως τρόπο κοινοτικῆς ἐνταξῆς ἐνός υποψηφίου μέλους στο Ἐκκλησιακό Σῶμα, καθὼς το βάπτισμα, με ἄλλο περιεχόμενο και κυρίως με ἄλλη προοπτική, την ἀντικατέστησε.

²⁷⁹ Βλ. Πρῆ 2, 41 και 11, 26.

²⁸⁰ Βλ. Γεν. 17, 9-10.

²⁸¹ Βλ. Πρῆ 15, 10-11, 19 και 24.

²⁸² Βλ. Πρῆ 15, 5.

²⁸³ Βλ. Πρῆ 15, 19 και 24.

²⁸⁴ Βλ. Πρῆ 15, 20 και 28-29.

ΚΔ-2) Κατάργηση τοῦ Νόμου τοῦ Αἵματος ← Ἀπόστολος Παῦλος (Ἑβρ. κεφ. 9-10)

Ἡ Σύνοδος των Ἱεροσολύμων προχώρησε στην κατάργηση του τρίτου Νόμου της Περιτομῆς, διατήρησε, ωστόσο, αλώβητο τον δεύτερο απαγορευτικό παλαιοδιαθηκικό Νόμο του αἵματος, όταν εντέλλεται στους χριστιανούς «να απέχουν ἀπό τα εἰδωλόθυτα και ἀπό το πνικτόν»²⁸⁵. Ἡ Σύνοδος ἀρα διατηρεῖ ἀπαραχάρακτη την παλαιοδιαθηκική ἐντολή ἀπαγόρευσης της αἰμοποσίας του πνικτοῦ. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὁμως, και ὄχι τυχαία, στην Ἐπιστολή του προς Ἑβραίους, ἡ οποία εἶναι χρονολογικά πολύ μεταγενέστερη της Συνόδου και των Πράξεων των Ἀποστόλων, ἀπευθυνόμενος προς τους ὁμοεθνείς του και πρώην ὁμοθρήσκους του, ἀναπτύσσει μία ευρύτατη προσέγγιση της πορείας του ἐκλεκτοῦ λαοῦ, μίας πορείας που ἐκπληρώνεται «ὄχι με αἷμα τράγων και ταύρων και σποδὸ δαμάλεως [...], ἀλλὰ με το αἷμα του Χριστοῦ, ὁ οποίος προσέφερε τον εαυτό Του ἀμωμη θυσία στον Θεὸ και ὁ οποίος θα καθαρῖσει την συνείδησή σας ἀπὸ νεκρά ἔργα, ὥστε να λατρεύουμε τον ζωντανὸ Θεὸ»²⁸⁶. Ἐπομένως, στα κεφάλαια 9 και 10 της Ἐπιστολῆς του αὐτῆς τοποθετεῖ τα πράγματα στην σωστή τους βάση και ἀποδεσμεύει το πλήρωμα της Ἐκκλησίας ἀπὸ την απαγορευτική αἰμοποσία, καταργώντας τον Νόμο του αἵματος και ἀφήνοντας ἀδιάφορους τους χριστιανούς τόσο ἀπέναντι στα εἰδωλόθυτα τα προσφερόμενα σε ψεύτικους ὄντως θεοῦ²⁸⁷ ὅσο και ἀπέναντι στο πνικτόν, καθὼς, ἀποδεδειγμένα, «εἶναι ἀδύνατον αἷμα ταύρων και τράγων να ἀφαιρέσει ἀμαρτίες»²⁸⁸, και ὡς ἐκ τούτου παρέλκει κάθε φοβική ἢ απαγορευτική προσέγγιση του πνικτοῦ αἵματος.

Ἐάν ἐξετάσουμε τα σημεῖα κατάργησης των δύο Νόμων, θα διαπιστώσουμε πως υφίσταται ἐμφανῶς μία ἐκδηλῆ ἀντίφαση: ἀπὸ την μία μεριά, την Σύνοδο των Ἱεροσολύμων να διατηρεῖ με ἀπόφασή της την παλαιοδιαθηκική διάταξη περὶ πνικτοῦ στους κόλπους της Ἐκκλησίας και, ἀπὸ την ἄλλη, τον Ἀπόστολο Παῦλο να προβαίνει ὁ ἴδιος, με ἱστορικο-θεολογικά ἐπιχειρήματα, στην κατάργηση του Νόμου του αἵματος. Μεταγενέστερα, παρατηροῦμε ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἀκολουθεῖ τον Ἀπόστολο Παῦλο και ὄχι την Σύνοδο στο ζήτημα αὐτό, στην οποία, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, μετεῖχε και ὁ ἴδιος, χωρὶς να κάνει μνεῖα στο ζήτημα αὐτό. Ἐπὶ πλέον, ἔχουμε και ἱερούς Κανόνες, οἱ οποίοι υιοθετοῦν την στάση της Συνόδου, που διατηρεῖ την ἀπαγόρευση, χωρὶς παράλληλα να λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν τους την γενόμενη κατάργηση του Νόμου του αἵματος ἀπὸ τον Ἀπόστολο Παῦλο. Τέτοιοι Κανόνες εἶναι ὁ καν. 67/Ἀποστολικὸς (2ος-3ος αἰ.), ὁ καν. 2/Γάγγρας (~340) και ὁ καν. 63/Πενθέκτης (691), οἱ οποίοι ἐπιβάλλουν καθαίρεση στον κληρικό ἢ ἀφορισμὸ στον λαϊκό, ἀκόμη και ἀνάθεμα, ὅταν κάνουν χρήση πνικτοῦ αἵματος. Οφείλουμε, ωστόσο, να ἐπισημάνουμε ὅτι, θεολογικά, την Ἐκκλησία την διατρέχει τελικά ἡ στάση του Ἀποστόλου Παύλου, ἐνὸς στους προαναφερθέντες κανόνες ἀναδύεται μία ἀγωνία, που θα την ἀποκαλούσαμε *συναφειακή*, και στόχευε στην καταπολέμηση μίας ἐτεροκεντρισμένης πρακτικῆς που ἐπέμενε να υφίσταται ἀκόμη και μετὰ την ἀποστολική ἐποχή.

Ἡ κατάργηση του δεύτερου Νόμου του αἵματος ἐγίνε θεολογικά, ἀπὸ τον Ἀπόστολο Παῦλο, ἀπευθυνόμενο προς τους ὁμοεθνείς του και χαρίζοντας μία τροφική ἐλευθερία στα μέλη της Ἐκκλησίας, ὅτι ὅλα τα εἶδη του ζωϊκοῦ βασιλείου ἀνεξαρτήτως κατηγορίας και καταστάσεως εἶναι δυνατικά φαγώσιμα. Ὁ πόθος κοινωνίας με τον Θεὸ και αἰωνιότητος ζωῆς δεν προσφέρεται πλέον μέσω πνικτοῦ αἵματος, ἀλλὰ μέσω του αἵματος του Χριστοῦ. Και αὐτό εἶναι πλέον ξεκάθαρο για το

²⁸⁵ Βλ. Πρξ 15, 28-29.

²⁸⁶ Βλ. Ἑβρ. 9, 12-14, και 10, 4.

²⁸⁷ Βλ. την ἐξαιρετική θεολογική ἀνάπτυξη ἐπὶ του θέματος πραγματοποιούμενη ἀπὸ τον Ἀπόστολο Παῦλο στην Α' Κορ. 8, 1-13. Πβ. Ρωμ. 14, 19-22.

²⁸⁸ Ἑβρ. 10, 4.

Εκκλησιακό Σώμα, το οποίο έχει χρονικά αποστασιοποιηθεί από τις γενεσιουργές αιτίες και εστίες του ζητήματος.

ΚΔ-1) Μεταμόρφωση του «Νόμου» τῆς Ὑπακοῆς → «Νόμος» τῆς ἀγάπης (Μθ 22, 34-40· Ρωμ. 13, 10)

Στην περίπτωση του προπρωτικού αυτού Νόμου, δεν έχουμε αυτήν την φορά *κατάργηση* αλλά *μεταμόρφωση*. Πράγματι, ο «Νόμος» αυτός, ως *ὅρος σχέσης*, είχε αἰώνιο κύρος και ισχύ, για αυτό και δεν ετίθετο θέμα κατάργησής του, αλλά μάλλον *μεταμόρφωσής* του σε ένα γεγονός που γιγαντώνεται στην εποχή της χάριτος και εκφράζεται με τον εμπειρικό και οντολογικό ὄρο «Αγάπη», η οποία, ως συμβατική μεν ανθρώπινη λέξη αλλά με καινὸ θεανδρικό περιεχόμενο, αποδίδει επακριβῶς αυτό που ο Θεός ήθελε να εγκαινιάσει από την πρώτη στιγμή της Δημιουργίας με τον κτιστὸ ἄνθρωπο, και που δεν είναι τίποτε ἄλλο παρά Αυτός ο ἴδιος, σύμφωνα με την γνωστή και μοναδική βιβλική ρήση ὅτι «Ο Θεός ἀγάπη (≡ κοινωνία) ἐστὶ»²⁸⁹: *Κοινωνία ἀγάπης!*... Και βέβαια ἐδῶ πρόκειται σαφῶς για *οντολογική ταυτολογία* («ἀγάπη ἀγάπης!»).

Επί πλέον, εἴναι ἀνεπισημασμένη ἡ πτώση των πρωτοπλάστων, δεν θα υπήρχε τελικά ἡ ἐνδιάμεση και διαμεσολαβήσασα *πτώση* και, ως εκ τούτου, ἡ *Ἱστορία*, παρά μόνον ἡ πρωταρχική και αποκλειστική ἐσχατολογική προοπτική, ἡ ευθυτενής μετάβαση από το *Προ-αιώνιο* στα *Ἐσχατα*,

Δ 66.

Προ-αιώνιο → ~~Ἀνακοπή κοινωνίας/Πτώση-Ἱστορία~~ → Ἐσχατα²⁹⁰

και, ἄρα, δεν θα υπήρχαν και οι τρεις μεταπρωτικοί Νόμοι (ΠΔ-2, ΠΔ-3 και ΠΔ-4) παρά μόνον ο πρωταρχικός, ο πρώτος και μοναδικός, ο προπρωτικός (ΠΔ-1), ο οποίος από «νόμος» στα Ἐσχατα θα μετατρέποταν οντολογικά, στην αρχετυπική του προοπτική, σε «ἀγάπη» και σε «πληρότητα ἀγάπης». Αυτό ἐννοεῖ ο ἐξ Ἰουδαίων Ἀπόστολος Παῦλος, ὅταν λέει: «Πλήρωμα οὖν νόμου ἢ ἀγάπη»²⁹¹.

Πράγματι, ὅταν ρώτησαν οι Φαρισαῖοι πειράζοντας τον Χριστό, ποια εἶναι ἡ μεγαλύτερη ἐντολή στους κόλπους της *Τορά* (του *Νόμου*)²⁹², Εκείνος ἐδῶσε μία διττή και ὁμοπεριεχόμενη ἀπάντηση: *Ἀγάπη για τον Θεό και ἀγάπη για τον πλησίον*, προσθέτοντας μία ἐρμηνευτική φράση-κλειδί για τα ὅσα ἀναφέρθηκαν παραπάνω: «Από αυτές τις δύο ἐντολές ἐξαρτῶνται ὅλος ο Νόμος και οι προφῆτες»²⁹³, ἐνῶ ο Ἀπόστολος Παῦλος συμπληρώνει: «[Αυτές οι ἐντολές] και ὁποιαδήποτε ἄλλη ἐντολή συγκεφαλαιῶνται σε αυτά τα λόγια: *Να ἀγαπήσεις*²⁹⁴... [...]. Ἡ ἀγάπη εἶναι ἡ ἐκπλήρωση [κάθε] νόμου»²⁹⁵. Ἡ διττή ταυτόσημη ἀγάπη σε δύο ἐπίπεδα (κτιστού-ακτίστου) ἀποτελεῖ την οραματισθείσα από τον Θεό την στιγμή της Δημιουργίας *κοινότητα βίου και διαπροσωπικής κοινωνίας* σε βάση οντολογική.

²⁸⁹ Α΄ Ἰω. 4, 8 και 16.

²⁹⁰ Ἡ, κατ' ἄλλους ἀνθρωποκεντρικά φιλοσοφούντες, *Μετα-Ἱστορία*.

²⁹¹ Ρωμ. 13, 10.

²⁹² Μθ 22, 36.

²⁹³ Μθ 22, 37-40.

²⁹⁴ Εἶναι πολὺ σημαντικό να ἐπισημανθεῖ ἐδῶ ὅτι ο βιβλικὸς λόγος εἶναι ξεκάθαρα *προτρεπτικός* και καθόλου ἐξαναγκαστικός, υποχρεωτικός ἢ νομικιστικός, για αυτό και δίπλα στην λέξη «ἀγάπη» και στο ρῆμα «ἀγαπῶ» δεν (μπορεῖ να) τίθενται, και αυτό σε ὅλες τις γλώσσες του πανανθρώπινου φάσματος, τα ρήματα «πρέπει» και «οφείλω». Ὅταν αυτά τίθενται, κάτι που δεν εἶναι σπάνιο, τότε το μοναδικὸ γεγονός της ἀγάπης ἀλλοτριώνεται, ἢ ἀποκαλύπτουν ὅτι αὐτή ἔχει ἤδη προ πολλοῦ ἀλλοτριωθεῖ.

²⁹⁵ Ρωμ. 13, 9-10.

Ακόμη και η φορά που εμφανίζεται στα ανύσματα του αρχικού σχήματος ανωτέρω καταδεικνύουν σχηματικά ότι υπάρχει σαφώς διάκριση μεταξύ *προπρωτικού* και *μεταπρωτικών* νόμων, και ότι οι τρεις μεταπρωτικοί νόμοι (ΠΔ-2, ΠΔ-3, ΠΔ-4) καταργούνται παντελώς (←), ενώ ο προπρωτικός νόμος (ΠΔ-1) παραμένει αιώνιος και στο διηνεκές, δεικνύοντας (→) τα Ἐσχάτα και μεταμορφούμενος σε οντολογική αγάπη.

Ἔτσι, λοιπόν, ο «Νόμος» της υπακοῆς που ἔθεσε ο Θεός πρωταρχικά και προπρωτικά, ως *ὄρο σχέσης*, στον ἄνθρωπο, για να τον διαπαιδαγωγήσει στην σχέση αμοιβαιότητας μαζί του, στην καινοδιαθηκική εποχή της χάριτος γίνεται αυτός *δίπολο αγάπης* (για τον Θεό και για τον πλησίον). Μόνον πως ο Ιωάννης αντιστρέφει την σειρά ιεράρχησής τους και διακηρύσσει πως η αγάπη προς τον Θεό περνά μέσα από τον αδελφό και τον πλησίον²⁹⁶, τον οποιοδήποτε *πλησίον*, χωρίς διακρίσεις, ανεξαρτήτως φυλής, προέλευσης, ἔθνους²⁹⁷, χρώματος, φύλου²⁹⁸, θρησκείας²⁹⁹ ή κοινωνικής καταστάσεως³⁰⁰ ...

* * * * *

Αυτή είναι η σχέση σε αδρές γραμμές Παλαιάς Διαθήκης και Καινής Διαθήκης σε προοπτική πορείας μέσα στον ιστορικό χρόνο δεκαἑξί (16) αἰώνων με το πέρασμα από την *αναγκαιότητα* και την *εξαναγκαστικότητα του Νόμου* της Παλαιάς Διαθήκης στην *ελευθερία της χάριτος* της Καινής Διαθήκης. Την σκυτάλη ποδηγέτησης του Εκκλησιακού Σώματος σε αυτήν την βιβλική εσχατολογική πορεία την ανέλαβε στην συνέχεια η ίδια η Εκκλησία με το κανονικό της ἔργο ως φυσική και οργανική ακολουθία, την *κανονοθεσία* και την *κανονογέννηση* που επακολούθησαν στους εννέα επόμενους αἰώνες (1ος-9ος αι.) με κύριο χαρακτηριστικό την *κανονική προτροπή*, την προτροπή, την παραίνεση και την παρώθηση, που αναδύει, για παράδειγμα, ο οδοδείκτης, η πινακίδα του αυτοκινητοδρόμου στον οδηγό ενός οχήματος, ο οποίος αναζητά να φθάσει στον τελικό του προορισμό... Με την έννοια αυτή, οι προερχόμενοι από Συνόδους της Α΄ χιλιετίας ιεροί Κανόνες αποτελούν *οντολογικούς οδοδείκτες* για το Εκκλησιακό πλήρωμα, οι οποίοι καλούνται να μετέρχονται μιας *οντολογικής ερμηνευτικής* δια μέσου των αἰώνων. Ἔτσι, στους ιερούς Κανόνες – ὅπως και στους οδοδείκτες του αυτοκινητοδρόμου – ἔχουμε *προσανατολισμό, κατεύθυνση, προτροπή, παρώθηση*, και όχι νομικισμό: Σε κατευθύνει στον δρόμο που επιθυμείς να ακολουθήσεις, χωρίς να σε υποχρεώνει και να σε δεσμεύει... Συνεπώς, ὅλη αυτή η καταγεγραμμένη πορεία των 24 αἰώνων (15ος αι. π.Χ.-9ος αι. μ.Χ.) μας δίδει το παρακάτω μνημονικό σχήμα:

Δ 67.

Παλαιά Διαθήκη → Καινή Διαθήκη → Ιεροί Κανόνες (Δείκτες πορείας)

Μετά τις ανωτέρω αναλύσεις, γίνεται κατανοητό ότι η *Εκκλησιακή Παράδοση* καλύπτει ένα τεράστιο χρονικό άνυσμα, το οποίο ξεκινά από την Παλαιά Διαθήκη, συνεχίζει με την Καινή Διαθήκη και διαπερνά τα Ιερά Δόγματα και τους Ιερούς Κανόνες της Εκκλησίας σε προοπτική τόσο φυσικής ακολουθίας όσο και χρονικής ακολουθίας. Και τα τρία αυτά μαζί δεν αποτελούν ξεχωριστά τμήματα, ἔχοντας

²⁹⁶ Α΄ Ιω. 4, 20.

²⁹⁷ Βλ. Πρξ 15, 17.

²⁹⁸ Γαλ. 3, 28.

²⁹⁹ Γαλ. 3, 28.

³⁰⁰ Γαλ. 3, 28. Πβ. τον καν. 8/Ζ΄ Οικουμενικής Συνόδου (787).

ἀπέναντί τους την Ἱερά Παράδοση, ἀλλά ἀποτελοῦν ὀργανικά μέρη τῆς μίας, τῆς ἴδιας καὶ τῆς αὐτῆς *Ἐκκλησιακῆς Παράδοσης*. Πρόκειται, ἐπομένως, γιὰ τὴν ἴδια καὶ ἐνιαία πορεία, με τὰ τρία αὐτὰ μεγέθη νὰ ἀποτελοῦν τρεῖς διαδοχικὲς φάσεις τῆς μίας καὶ αὐτῆς ἐσχατολογικῆς πορείας, χωρὶς, ἐννοεῖται, τὸ ἓνα μέγεθος νὰ υφίσταται *υποβαθμιστικά* σὲ σχέση με τὸ ἄλλο.

Δ 68.

Επίμετρο βιβλικο-πατερικῆς καὶ δογματικο-κανονικῆς προοπτικῆς

Π. Δ. > → «4 Νόμοι»-Δεκάλογος

Κ. Δ. > → «Κανόνες» τῆς Καινῆς Διαθήκης

Ἀποστολικοὶ Πατέρες > → *Κανονικὲς προτροπὲς καὶ παραινέσεις*

Πατέρες (ἐν Συνόδῳ) > → ▪ Ὅροι (Συστηματικὴ Θεολογία)

▪ *Κανόνες* (Κανονικὴ Θεολογία καὶ Παράδοση)

2. Πράξη και «Θεωρία» στους κόλπους της *Εκκλησιακῆς Θεολογίας*, του *Κανονικοῦ Δικαίου* και της *Κανονικῆς Οικονομίας*³⁰¹

«Μὴ ἐν ὀνόμασιν, ἀλλ' ἐν πράγμασιν ἐστὶν ἡμῖν ἡ ἀλήθεια».
 (Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, «Θεολογικὸς Τρίτος, Περὶ Υἱοῦ», Λόγος ΚΘ', κεφ. 13,
 ἐν *P. G.*, τ. 36, στ. 92Α).

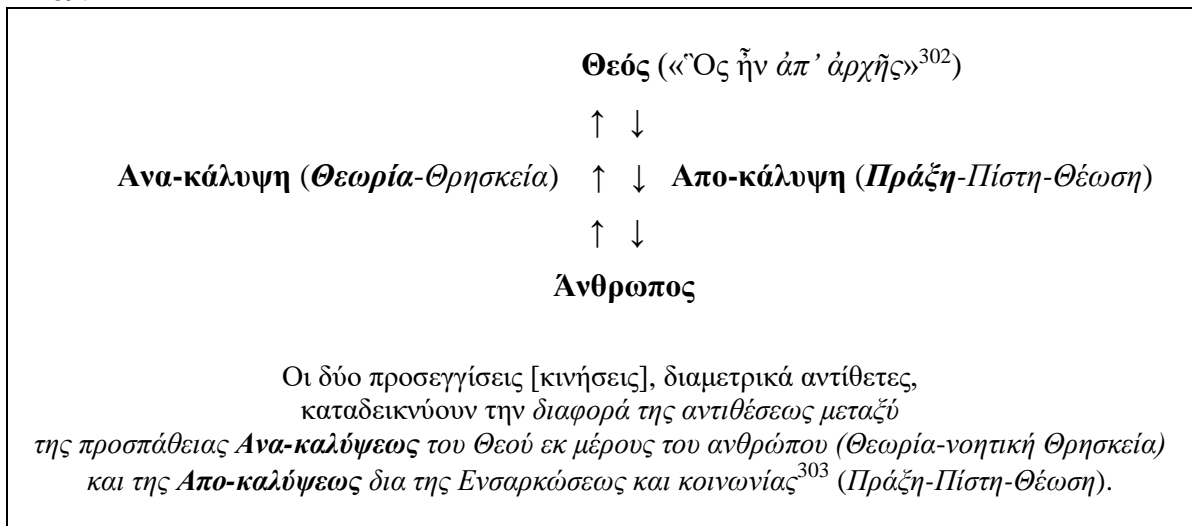
«Ο λόγος σου δεν θα εἶναι ψευδής, οὔτε μάταιος [*θεωρητικός*],
 ἀλλὰ πλήρης *πράξεως*».
 (*Διδαχὴ των Δώδεκα Αποστόλων*, κεφ. 2, στ. 5, ἐν *ΒΕΠ*, τ. 2, σελ. 216.).

«Να ανεβαίνεις πιο πολύ με την *ζωή*, παρά με την *ιδέα* σου».
 (Αγ. Γρηγόριος Θεολόγος).

«Μπορούμε να αντιτάξουμε ἕναν λόγο στον οποιοδήποτε λόγο,
 ἀλλά δεν μπορούμε να αντιτάξουμε κανέναν λόγο ἀπέναντι στην *ζωή*».
 (Αγ. Γρηγόριος Παλαμάς).

«Τὸν διδάσκοντα θέλει εἶναι ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, *τύπον* γινόμενον τῶν πιστῶν».
 (Κανόνας 10/Πέτρος Ἀλεξανδρείας· πβ. Α' Θεσ. 1, 7· Α' Τιμ. 4, 12).

Δ 69.

³⁰¹ Το παρὸν κείμενο προδημοσιεύτηκε γαλλιστί ἐν *Nouvelles de Saint-Serge*, τεύχ. 20 (1996), σελ. 22-24.

³⁰² Α' Ιω. 1, 1· ἡ υπογράμμιση δική μας.

³⁰³ «[...]· καὶ ἡ ζωὴ *ἐφανερώθη* [...], ἵνα καὶ ὑμεῖς *κοινωνίαν* ἔχητε»· βλ. Α' Ιω. 1, 2-4.

Δ 70.

Πράξη ↔ Θεωρία
(Ἀντιθετικές διαλεκτικές σχέσης-Ἀφετηριακή ἀρχή προτεραιότητας)

A. Φιλοσοφία-Νομική-Κοινωνιολογία-Πολιτικές Ἐπιστῆμες

1^ο. Θεωρία → 2^ο. Πράξη

B. Θεολογία-Κανονικὸ Δίκαιο

1^ο. Πράξη → 2^ο. “Θεωρία” (πβ. «Πρᾶξις θεωρίας ἐπίβασις»³⁰⁴)

Ἡ διαλεκτική μεταξύ της πράξεως (*ορθοπραξίας*) και της «θεωρίας» (*ορθολογίας*) στους κόλπους της Εκκλησιακῆς Θεολογίας, του Κανονικοῦ Δικαίου/της Κανονικῆς Οικονομίας αποτελεί ἀπαραίτητη προϋπόθεση σε κάθε προσέγγιση θεολογική-κανονική *επιστημονική* ἢ ἀκόμη και *ποιμαντική*, ἐνῶ συγχρόνως αὐτή συνιστᾷ ἐρμηνευτικὸ κλειδί μεγάλης σπουδαιότητας. Πάνω σε αὐτὴν τὴν διαλεκτικὴ σχέση δομήθηκε ἡ ἀνάδυση τῶν Ἱερῶν Κανόνων. Πρόκειται γιὰ τὴν οργανικὴν σχέση, ἡ ὁποία υφίσταται ἀνάμεσα σε αὐτὸ που ονομάζουμε γενικῶς «πράξη (ἢ πρακτικὴ) και θεωρία» στο πλαίσιο τῆς Εκκλησιακῆς Θεολογίας και κυρίως γιὰ τὸ ζήτημα τῆς προσδιδόμενης προτεραιότητας ἀπὸ τους μετέχοντες στὴν πραγματικότητα αὐτῆς τῆς διαλεκτικῆς σχέσης. Διευκρινίζεται μόνον ἐδῶ ὅτι ἡ ἀκόλουθη προσέγγιση τίθεται σε βάση «**Εκκλησιακῆς Θεολογίας**». Πράγματι, εἶναι σαφές ὅτι ἡ *διάρθρωση* μεταξύ «τῆς θεωρίας και τῆς πράξεως» δὲν εἶναι ἡ ἴδια στο πλαίσιο ἀφενὸς τῆς Εκκλησιακῆς Θεολογίας, ἡ ὁποία μας ἀπασχολεῖ ἐδῶ, και στο πλαίσιο ἀφετέρου τῆς Φιλοσοφίας, τῆς Νομικῆς ἐπιστῆμης ἢ ἀκόμη και τῆς Ὑψηλοῦς γενικῶς. Ἀντιθέτως, θα μπορούσαμε νὰ υποστηρίξουμε ὅτι, ὅσον ἀφορᾷ στὶς προοπτικὲς τους, πορεύονται ὄντως σε ἀντίθετες κατευθύνσεις.

Πράγματι, στὴν Φιλοσοφία, τὴν Νομικὴ ἐπιστῆμη, τὴν Κοινωνιολογία ἢ τὶς Πολιτικὲς ἐπιστῆμες, ἡ θεωρία προηγείται τῆς πράξεως. Ἡ Φιλοσοφία προϋποθέτει τὴν ἀνθρώπινη σύλληψη ἐνός... και ἀντίληψη ἐπὶ ἐνός... πράγματος, τὴν ὁποία προσπαθεῖ στὴν συνέχεια νὰ τὴν *υλοποιήσει*, νὰ τὴν ἀξιοποιήσει πρακτικά, στὴν καθημερινὴ κοινωνικὴ και δημόσια ζωὴ, ἀκόμη και τὴν θεσμικὴ, με τὰ δικά της μέσα ἢ με τὰ μέσα τῆς πολιτικῆς εφαρμογῆς. Συμβαίνει τὸ ἴδιο, με τὸν ἕναν ἢ τὸν ἄλλον τρόπο, με τὴν Νομικὴ θεωρία, ἡ ὁποία, πολὺ συχνά, υπαγορεύει τὴν νομοθετικὴν πρακτικὴν σε πλαίσιο *εφαρμογῶν και εφαρμογῆς νόμων*. Πρόκειται, πράγματι, γιὰ μίαν ἀνθρώπινην προελεύσεως *σύλληψη*, που ἐκπορεύεται ἀπὸ τὶς... και ἀντιστοιχεῖ στὶς... ἀνθρώπινες ἀνάγκες, ἀλλὰ ἡ ὁποία παραμένει, ὡς πρὸς τὴν προσέγγισή της, *θεωρητικὴ*. Κατὰ τὴν διάρκεια τῶν αἰώνων, προκειμένου νὰ ικανοποιηθοῦν και νὰ ἐκπληρωθοῦν αὐτὲς οἱ ἀνθρώπινες ἀνάγκες, ἐμφανίσθηκαν πολυάριθμες φιλοσοφικο-ιδεολογικὲς και κοινωνικο-πολιτικὲς θεωρίες ἢ αὐτὸ που ονομάζουμε γενικῶς

³⁰⁴ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, *Λόγος Δ΄, Κατὰ τοῦ αυτοκράτορος Ἰουλιανού*, κεφ. 113, ἐν *P. G.*, τ. 35, στ. 649B-652C, *Λόγος Κ΄, Περί δόγματος και καταστάσεως ἐπισκόπων*, κεφ. 12, ἐν *P. G.*, τ. 35, στ. 1080B, και *E.P.E.*, τ. 4, σελ. 274. Το αὐτὸ ἐννοεῖ, ὅταν λέγει: «Μὴ ἐν ὀνόμασιν, ἀλλ’ ἐν πράγμασιν ἐστὶν ἡμῖν ἡ ἀλήθεια», στὸν *Λόγο ΚΘ΄, Θεολογικὸ Τρίτο, Περί Υἱοῦ*, κεφ. 13, ἐν *P. G.*, τ. 36, στ. 92A. Πβ. τὸν *χριστὸ λόγον*: «τοῦ ποιῆσαι [πρῶτον] και [ἔπειτα] διδάξαι» (Μθ 5, 19).

κοσμοθεωρίες (απόψεις-προσεγγίσεις για τον κόσμο). Κάθε μία από αυτές διεκδικούσε την, κατ' αποκλειστικότητα, εφαρμογή της στην ανθρώπινη κοινωνία. Επί παραδείγματι, τα πρόσφατα κινήματα που σημειώθηκαν καθ' όλη την διάρκεια του 20ού αι. και ιδιαιτέρως πριν και μετά το 1990 στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη το αποδεικνύουν. Η κατάργηση του υπαρκτού Σοσιαλισμού ως ιδεολογικού και εφαρμοσμένου κοινωνικο-πολιτικού συστήματος προϋποθέτει, κατ' αρχάς, την διαμόρφωση μίας θεωρίας, κατά την διάρκεια των προηγούμενων αιώνων, και στην συνέχεια όλες τις απαραίτητες πολιτικο-ιδεολογικές προσπάθειες, ώστε η θεωρία αυτή να εφαρμοσθεί θεσμικώς στην κοινωνία ή, ακριβέστερα, σε αντίστοιχο Κράτος. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η συνεπαγόμενη πράξη κατέστη το μέσον της πρακτικής υλοποίησής της προτεινόμενης θεωρίας και του αφηρημένου ιδεώδους.

Αφού προσδιορίσαμε τον τρόπο εφαρμογής μίας φιλοσοφικής, νομικής, πολιτικής ή άλλης μορφής θεωρίας, πρέπει να καταδείξουμε τα χαρακτηριστικά της έννοιας της «θεωρίας» στην Εκκλησιασκή Θεολογία. Κατ' αρχάς, στην Εκκλησία, δεν υφίσταται θεωρία με αντίστοιχες υλοποιητικές εφαρμογές υπό την έννοια που μόλις αναφέραμε και περιγράψαμε, διότι η Εκκλησία παραμένει «βιο-κεντρική» ή, ακριβέστερα, «εμπειριο-κεντρική», «πραξι-κεντρική», δηλαδή επικεντρώνεται κατά προτεραιότητα στην πράξη. Υπενθυμίζουμε τους αντίστοιχους πατερικούς λόγους: «Πρᾶξις θεωρίας ἐπίβασις»³⁰⁵, δηλαδή η πράξη, η ορθοπραξία, αποτελεί την βάση της θεωρίας, της ορθολογίας. Η Εκκλησία διασώζει το γεγονός της Αποκαλύψεως και την προοπτική της Θείας Οικονομίας με πράξη ζωής, όπως την περιγράφει όλως ιδιαιτέρως στα Έργα του ο άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος, όταν αυτός κινείται σε προσδιορισμένη οντολογική προοπτική: «Λόγῳ παλαίει πᾶς λόγος, βίῳ δὲ τίς;»³⁰⁶. Στην ίδια ακριβώς προοπτική κινείται ομόλεκτα επαναλαμβάνοντας το ίδιο και ο άγιος Γρηγόριος Παλαμάς, όταν ἔλεγε: «“Λόγῳ” γάρ φησι “παλαίει πᾶς λόγος, βίῳ δὲ τίς;”»³⁰⁷. Σε ελεύθερη απόδοση, η δίδυμη αυτή διατύπωση αναφέρει ότι μπορεί κανείς να αντιτάξει κάποιον λόγο σε έναν [οποιοδήποτε ανθρώπινο] λόγο, αλλά δεν μπορεί να αντιτάξει κάποιον λόγο απέναντι στην ζωή). Έτσι, τα περιεχόμενα της Θεολογίας (και της Κανονικής Οικονομίας) είναι ζωή και αλήθεια³⁰⁸, και μπορούν να προσφέρουν ζωή και αλήθεια σε όλες τις εκφάνσεις του ανθρώπινου και κοινωνικού βίου, επειδή ακριβώς αντλούν την ζωογόνο δύναμη τους από τον Δημιουργό και Ζωοδότη Τριαδικό Θεό. Επομένως, η ζωή μέσα στην Εκκλησία χαρακτηρίζεται άμεσα από την ζήση, από την εκκλησιασκή εμπειρία, που είναι η δική της, η οποία, κατ' αρχάς εκδηλώνεται στην πράξη με ορθοπραξία και στην συνέχεια εκφράζεται δια της «θεωρίας» με ορθολογία. Συνεπώς, η πίστη είναι ένα γεγονός, μία εμπειρία, πριν καταστεί διδασκαλία, ακόμη και πριν οδηγήσει στην γέννηση μιας έννοιας. Αποτελεί μία προσπάθεια και μία συνάντηση. Σε αυτό ακριβώς αναφέρεται και ο λατρευτικός ύμνος της Εκκλησίας, όταν υμνεί αγίες γυναίκες και μάρτυρες: «Ἐν σοί, Μῆτερ, ἀκριβῶς διεσώθη τὸ κατ' εἰκόνα· λαβοῦσα γὰρ τὸν Σταυρὸν ἠκολούθησας τὸν Χριστὸν καὶ *πράττουσα ἐδίδασκες*»...

Έτσι, οι διατυπώσεις της πίστεως (παραδείγματος χάρι οι δογματικοί ὅροι) αποτελούν σύντομα αξιώματα, και τα θεολογικά συστήματα αποτυγχάνουν, είναι

³⁰⁵ Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος Δ', Κατὰ του αυτοκράτορος Ιουλιανού*, κεφ. 113, εν P. G., τ. 35, στ. 649B-652C, και *Λόγος Κ', Περί δόγματος και καταστάσεως επισκόπων*, κεφ. 12, εν P. G., τ. 35, στ. 1080B, καὶ E.P.E., τ. 4, σελ. 274.

³⁰⁶ Γρηγορίου Θεολόγου, *Ἐπη Ἠθικά*, Τομή Β', εν P. G., τ. 37, στ. 929A.

³⁰⁷ Βλ. J. Meyendorff (ed.), Γρηγορίου Παλαμά, *Τριάδες*, I, 3, 13, *Défense des saints hésychastes (Introduction, texte critique, traduction et notes)*, Louvain, Université Catholique de Louvain (σειρά Spicilegium Sacrum Lovaniense. Études et Documents, αριθμ. 30), 1973, τ. 1, σελ. 137²⁷⁻²⁸.

³⁰⁸ Πβ. Ιω. 14, 6, και Μθ 22, 16.

αλήθεια, όταν επιδιώκουν να εκφράσουν το περιεχόμενό τους. Η πίστη περικλείει μία μετατροπή, μία μεταστροφή, συνεπώς δεν ανάγεται σε καμμίας μορφής *ορθολογική προτυποποίηση*. Ομοίως, οι έννοιες της «ουσίας», της «φύσεως», της «υποστάσεως» και του «προσώπου» αποτελούν κατασκευές του ανθρώπινου λόγου, οι οποίες επιτρέπουν την διατύπωση, δια του ανθρώπινου λόγου, της *βιωσικής*³⁰⁹ εμπειρίας της Εκκλησίας. Αυτοί οι *όροι*, οι οποίοι ομολογουμένως προέρχονται δανεισμένα από την φιλοσοφία, κατά κάποιον τρόπο μεταμορφώθηκαν περιεχομενικά, ώστε να καταστούν ικανοί να διατυπώσουν μία Αλήθεια που ξεπερνά κάθε λέξη: έγιναν *εικονικοί*. Θα

³⁰⁹ Η λέξη **βίωμα** και το παράγωγό της επίθετο **βιοματικός** είναι όροι που εισήγαγε από τον γερμανικό αντίστοιχο όρο ο Ευάγγελος Παπανούτσος στα 1956 και χρησιμοποιούνται σχεδόν αποκλειστικά στην Ψυχολογία. Οι όροι αυτοί αντιστοιχούν ή εκφράζουν το άτομο, το οποίο κινείται και δρά στον κόσμο και την φύση (*ενδοκτισιακά*), χωρίς καμμία εσχατολογική αναφορά. Το βίωμα εδράζεται στον συνειδητό ή υποσυνειδητό χώρο του ανθρώπου και έχει ως αφετηρία λεκτικές ή πρακτικές εκκινήσεις – θετικές ή αρνητικές – επιβληθείσες από άλλους ανθρώπους (πβ. παιδικά *βιώματα*). Λειτουργεί ως σφραγίδα, ως αποτύπωμα και χαρακτηρίζει ή προτυπώνει μελλοντικές συμπεριφορές του ανθρώπου ως μέλους της οικογένειας και της κοινωνίας. Ακόμη και εάν το βίωμα έχει θετική αφετηρία, δεν παύει να αφορμάται και να κινείται εντός του κόσμου, γιατί ο άνθρωπος δεν λογίζεται ως πρόσωπο, αλλά ως άτομο. Το πρόσωπο προϋποθέτει την κίνησή του δισηπίεδα, επί δύο αξόνων (πβ. το «παράδειγμα του κύκλου» του αββά Δωρόθεου), ενός οριζοντίου, στην αναφορά του δηλ. προς κάθε άλλο πρόσωπο (διάσταση του κτιστού), και ενός καθέτου, στην αναφορά του προς τα άνω, προς τὰ Ἐσχατα, προς τον Τριαδικό Θεό ('*διάσταση*' του ακτίστου). Το άτομο, αντίθετα, κινείται μονοεπίπεδα, με αρχή και τέλος στον παρόντα κόσμο, στον «νῦν αἰῶνα» (*αιωνισμός*). Επομένως, αδυνατεί να συλλάβει ότι *το βίωμα αποτελεί σύμπτωμα του πτωτικού κτιστού κόσμου*, ακριβώς γιατί λείπει η αναφορά στον κάθετο άξονα και η ενατένιση προς τὰ Ἐσχατα. Το άτομο αναζητά την δικαίωσή του στην πλειονότητα, στην συλλογικότητα, στο «πολλοί». Συστοιχίζονται πολλά άτομα και σχηματίζουν μια ομάδα, μια κλίκα, μια φατρία, μία μάζα, αυτοϊκανοποιούμενα κάτω από την ασπίδα του συλλογικά υποκειμενικού κοινού βιώματος. Αυτό δεν σημαίνει ότι το πρόσωπο είναι άμοιρο βιωμάτων. Το βίωμα είναι κομμάτι του πτωτικού ανθρώπου. Αντίθετα, το πρόσωπο με την *εκούσια* προσέλευσή του στην Εκκλησία και την εμπειρία της, μπορεί μὲν να κουβαλά και τα πτωτικά του ιδιώματα, δηλ. κάθε έκφραση βιολογικής ανάγκης καθώς και κάθε αστοχία του, αλλά η Εκκλησία τον προσλαμβάνει μεταμορφωτικά. Έτσι, η Εκκλησία αγκαλιάζει και συγκεφαλαιώνει τον όλον άνθρωπο, για να τον μεταμορφώσει και να τον φέρει σε μία άλλη πορεία, να τον οδηγήσει εκεί όπου καταργείται τελικά το βίωμα και μένει μόνον η (*οντολογική*) εμπειρία. Είναι η εμπειρία που αντανακλάται σε κάθε πρόσωπο με την ετυμολογική έννοια του όρου. Είναι αυτό που εσύ βλέπεις σε εμένα και εγώ σε εσένα. Η εμπειρία χτίζει, το βίωμα γκρεμίζει. Η εμπειρία είναι άνοιγμα προς τον άλλον, τον κάθε άλλον, τον έναν Άλλον. Το βίωμα όχι μόνον δεν προϋποθέτει την ύπαρξη του άλλου, αλλά την αναιρεί. Είναι το κοίταγμα που κάνω εγώ στον εαυτό μου και μόνον, αδιαφορώντας για την παρουσία του άλλου. Πραγματοποιώ μία ενδοσκοπήση, μία σπλαγνοσκοπήση. Σκαλίζω τα εσώψυχά μου, για να αποτινάξω τα αποτυπώματα που μου άφησε ο άλλος. Αυτό σημαίνει ότι σκύβω εντός μου, το πρόσωπό μου δεν ατενίζει τον άλλον, αλλά αντικρύζει το εγώ μου. Όμως, το σκαλιστήρι, το νυστέρι, όσο βαθιά και αν πάει στην πληγή, στο σημάδι του βιώματος, δεν μπορεί να καθαρίσει παρά μόνον την εξωτερική εσχάρα. Η πληγή θα υπάρχει και πιθανώς θα συνεχίσει να αιμορροεί και να πυορροεί... Για αυτό, ακόμη και οι μακροχρόνιες συνεδρίες στα ανάκλιτρα των ψυχολόγων και των ψυχιάτρων δεν μπορούν να κλείσουν τις ανοικτές πληγές των βιωμάτων ούτε να απαλλάξουν οριστικά τον άνθρωπο από το βαρύ σακκίδιο που κυρτώνει τους ώμους του. Μόνον η μετοχή (*μέθεξις*) του στην Εκκλησία και την εμπειρία της, η *κοινωνιακή συμμετοχή* όλων ανορθώνει τον άνθρωπο, γιατί τότε το βίωμα γίνεται ο σταυρός του καθενός που αναζητά την ανάσταση... Υπ' αυτό το πρίσμα, το βίωμα παύει να είναι ατομικό φορτίο αποβλητέο, αλλά μετουσιώνεται μαζί με τον άνθρωπο με τις σωματικές και ψυχικές του αναπηρίες. Τέλος, σε επίπεδο γλώσσας, το **βίωμα** (και το επίθετο **βιοματικός**) δηλώνει το αποτέλεσμα της ενέργειας, κάτι στατικό, αμετακίνητο, τετελεσμένο, άπαξ αλλά και πολλάκις γενόμενο. Η **βίωση** (και το επίθετο **βιωσικός**) που προκρίνεται εδώ δηλώνει ενέργεια-κατάσταση, είναι μία διαρκής πράξη ενεργητική του βιώω-βιώνω με πάμπολλες εκφάνσεις εν τόπω και εν χρόνω. Είναι αυτό που *βίωσαν/έζησαν* οι Απόστολοι κατά την Μεταμόρφωση, αυτό που γεύτηκαν κατά τον Μυστικό Δείπνο, αυτό που (προ-)γεύεται σήμερα ο άνθρωπος μετέχοντας στο ευχαριστιακό μυστήριο και κοινωνώντας Σώμα και Αίμα Χριστού. Είναι μία κίνηση δισδιάστατη, οριζόντια και κάθετη...

θέλαμε, μόλις τους αναλογιζόμαστε, να προσεγγίζουμε την εμπειρία της σημερινής καταστάσεως της *ανθρώπινης πτώσεως* [του *ακοινωνιακού*], για να ανακαλύπτουμε την Αλήθεια που αυτοί περικλείουν.

Ποιά η σημασία, επομένως, των γραπτών κειμένων (των τεσσάρων Εκκλησιασικών *Corpus*) για την Εκκλησία; Τα λειτουργικά, τα βιβλικά, τα πατερικά ή τα κανονικά γραπτά παρουσιάζουν, ως κείμενα, μία μορφή που τα εξομοιώνει φαινομενικά με τους θεωρητικούς ορισμούς, αλλά, στην πραγματικότητα, *περιγράφουν* την αποκεκαλυμμένη Αλήθεια, την *βιωσική εμπειρία*. (Η Εκκλησία, λόγω της θε-ανθρώπινης φύσεώς της, μπορεί να περιγραφεί, αλλά δεν μπορεί να *εξαντληθεί* σε έναν ορισμό, και κάθε ορισμός αδυνατεί να *χαράζει τα όριά της*). Ορισμένοι Πατέρες υποστηρίζουν³¹⁰ ότι πολυάριθμα πατερικά κείμενα – ακόμη και βιβλικά ή κανονικά – οφείλουν την ύπαρξή τους στα προβλήματα που εμφανίστηκαν στην σύνολη Εκκλησιακή ζωή ή γράφτηκαν, για να απαντήσουν στις συνέπειες της εσφαλμένης βιώσεως της αποκεκαλυμμένης Αλήθειας (πβ. τις αιρέσεις δια μέσου των αιώνων). Η Εκκλησία ήταν, συνεπώς, υποχρεωμένη δια των κειμένων των Αποστόλων και των Πατέρων ή δια των αποφάσεων, δογματικών και κανονικών, των Οικουμενικών και Τοπικών Συνόδων, να περιγράψει ή να εκφράσει (με *όρους [πίστη]* και *κανόνες [τάξη]*, που θεσπίστηκαν από αυτές τις Συνόδους) την αποκεκαλυμμένη αλήθεια, την οποία ζούσε και ζει, βίωνε και βιώνει. Τα κείμενα της Εκκλησίας [συμπεριλαμβανομένων και των *ιερών Κανόνων*] δεν συνιστούν ένα *corpus* φιλοσοφικο-θεολογικών [και *νομικών*] *θεωριών* – όπου προηγείται η *θεωρία* της *πράξης* και της *εφαρμογής* –, αλλά την *προσπάθεια παρουσιάσεως και αναδύσεως των οντολογικών εμπειριών της* (όπου προηγείται η *εμπειρία* και η *πράξη* της όποιας «*θεωρητικής*» *απόδοσης*· πβ. «Πρᾶξις θεωρίας επίβασις»³¹¹). Και αυτό συνέβαινε, όταν η ίδια εκτιμούσε ότι ήταν «αναγκαίο» να το πράξει ή όταν διάφορες συναφειακές συνθήκες το επέβαλλαν αναπόφευκτα.

Επομένως, πρέπει να εκλάβουμε τα κείμενα της Εκκλησίας ως έκφραση της *οντολογικής εμπειρίας* της, που διατυπώνεται με σκοπό να μάς προσανατολίσει και να μάς υποδειξει την οδό προς τα Ἐσχάτα και καθόλου ως αφηρημένες έννοιες δίκην μίας (*θρησκευτικής* ή *θρησκευτικής*) φιλοσοφίας. Στο σημείο αυτό μπορούμε να επικαλεσθούμε τα λόγια του Αρχιμανδρίτη Σωφρονίου (Σαχάρωφ), «ο Χριστιανισμός δεν είναι μία φιλοσοφία, μία “διδασκαλία”, αλλά είναι η ζωή. Η επικοινωνία με τον Θεό δεν είναι λεκτικές διατυπώσεις, αλλά *βιωματική εμπειρία*». Ο Απόστολος Παύλος δίνει ήδη το *στίγμα* αυτής της *βιωσικής εμπειρίας*: «Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὸ εὐαγγέλιον τὸ εὐαγγελισθὲν ὑπ’ ἐμοῦ ὅτι οὐκ ἔστι κατὰ ἄνθρωπον· οὐδὲ γὰρ ἐγὼ παρὰ ἀνθρώπου παρέλαβον αὐτὸ οὔτε ἐδιδάχθην, ἀλλὰ δι’ ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ»³¹². Εξ ἄλλου, ἐξ ἀπόψεως ιστορικής, ἔγινε λόγος για *ορθο-δοξία* της Εκκλησίας, δηλαδή, ετυμολογικώς, για «ορθή *δόξα*» Αλλά, στην πραγματικότητα, η *ορθοδοξία* είναι κυρίως και πρωτίστως *ορθο-πραξία*, πράξη, η οποία αντανακλά με ορθό τρόπο αυτό που ζει η Εκκλησία. Με ἄλλα λόγια, η «*ορθο-δοξία*» προϋποθέτει την «*ορθο-πραξία*».

Ἐν προκειμένῳ, οἱ έννοιες εμπνέονται ἢ δανείζονται ἀπὸ ἄλλα γνωσιολογικὰ πεδία, για να εκφράσουν υπάρχουσες πραγματικότητες. Αυτή είναι η φυσική λειτουργία τους. Δεν επινοούμε θεολογικές έννοιες, για να δημιουργήσουμε μελλοντικές να υπάρξουν καταστάσεις, αλλά για να εκφράσουμε τις ήδη

³¹⁰ Πβ. Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Σχόλιον εις το Ευαγγέλιον του Ματθαίου*, εν *P. G.*, τ. 57, στ. 13-14D.

³¹¹ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, *Λόγος Δ΄, Κατὰ τοῦ αυτοκράτορος Ἰουλιανού*, κεφ. 113, εν *P. G.*, τ. 35, στ. 649B-652C, και *Λόγος Κ΄, Περί δόγματος και καταστάσεως επισκόπων*, κεφ. 12, εν *P. G.*, τ. 35, στ. 1080B, και *Ε.Π.Ε.*, τ. 4, σελ. 274.

³¹² Γαλ. 1, 11-12· η υπογράμμιση δική μας.

(προ)υπάρχουσες καταστάσεις. Αυτό είναι απόλυτα ακριβές ιδιαίτερα στην περίπτωση της εκκλησιο-κανονικής μελέτης, και όχι της ιδεολογικής ή άλλης μορφής, ορισμένων ζητημάτων. Η κανονική πράξη περιγράφει υπάρχουσες πραγματικότητες, οι οποίες παρατηρούνται εντός του Εκκλησιαστικού Σώματος, αλλά και στους κόλπους της πτωτικής Ανθρωπότητας, και δεν αναζητά να συλλάβει, δια της σκέψεως, μελλοντικές πραγματικότητες, δηλαδή πραγματικότητες στις οποίες εστιάζουμε με σκοπό να τις υλοποιήσουμε ή να τις εφαρμόσουμε μελλοντικά. Εκείνοι οι οποίοι, ωστόσο, συνήθισαν να σκέφτονται με σχήματα και βεβαιότητες ή ιδεολογικά δεδομένα κάθε είδους, δυσκολεύονται να κατανοήσουν ή δεν θέλουν να κατανοήσουν την σημασία της εις βάθος παρατηρήσεως της πραγματικότητας του ανθρώπου και της ανθρώπινης ζωής, η οποία στην συνέχεια περιγράφεται. Με άλλα λόγια, δεν έχουν κατανοήσει την σημασία του εντοπισμού των προβλημάτων, της περιγραφής τους και της σύνδεσης της περιγραφής τους με ορισμένες προτάσεις, οι οποίες αποσκοπούν στην λύση τους. Η απόσταση μεταξύ των δύο προσεγγίσεων είναι πολύ μεγάλη. Η μία αναφέρεται σε μία υπάρχουσα πραγματικότητα, η οποία πρέπει να αναγνωρισθεί, ενώ η άλλη επικαλείται μία νοητική «πραγματικότητα», η οποία συγκεκριμενοποιείται εφαρμοστικά στο μέλλον, χωρίς, εξυπακούεται, να μπορεί να διατυπώσει με βεβαιότητα ποιές είναι οι δυνατότητες και κυρίως οι συνέπειες πραγματοποιήσεώς της.

* * * * *

Στο σημείο αυτό πρέπει να διευκρινίσουμε κάτι σχετικά με την εκκλησιακή έννοια, υπαρκτική και κυρίως οντολογική, των *όρων* και των *κανόνων*. Όπως είναι γνωστό, όταν η *εκκλησιακή κοινωνιακή εμπειρία* υποχωρούσε, παρέκκλινε ή αλλοτριωνόταν, ήταν η Εκκλησία, εν Συνόδω, η οποία χάρασσε, με σαφή τρόπο, τα *«όρια»* ανάμεσα στην αποκεκαλυμμένη Αλήθεια που ζούσε – με τον φωτισμό του Αγίου Πνεύματος (πβ. «ἔδοξε γὰρ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι καὶ ἡμῖν»³¹³) – και το «νέο στοιχείο», την διολίσθηση ή τον νεωτερισμό, ο οποίος επιδίωκε να αντικαταστήσει την Αλήθεια σε ένα τμήμα του Εκκλησιαστικού λαού, ή να συνυπάρξει ταυτόχρονα με την Αλήθεια. Στην περίπτωση αυτή η Σύνοδος προσδιόριζε και καθόριζε, δια της *«θεωρητικής» οδού των όρων (πίστη)* και των *κανόνων (πρακτική ζωή-τάξη)*, την βιωσική *εμπειρία*, που ήταν γνωστή τόσο δια της *εκκλησιακής παραδόσεως*, όσο και δια της *προσωπικής και κοινοτικής*³¹⁴ συμμετοχής (*μέθεξης*) των μελών της στο γεγονός της σωτηρίας.

Με άλλα λόγια, η πράξη – ως εμπειρία, ζήση και βίωση – συνιστούσε το καθοριστικό κριτήριο της *«θεωρητικής» εκφράσεως (της «θεωρίας»)* της πίστεως της Εκκλησίας εν Συνόδω, της αναγωγής, της θεωρήσεως. Έτσι, *όρος* και *κανόνας* υπαγορεύονταν πάντοτε, *συγχρόνως* και με *σιαμαίο τρόπο* από τις Συνόδους. Οι Σύνοδοι διατύπωναν την *πίστη* σύμφωνα με την ζώσα *εμπειρία* και υποδείκνυαν τους *οδοδείκτες*, την *πρακτική οδό (κανόνες)*, η οποία εναρμονιζόταν με την πίστη, που με την σειρά της βασιζόταν στην *εμπειρία*, η οποία εμπειρία αποτελούσε την οδό που οδηγούσε (πβ. το «[...] τοῦτο ποίει καὶ ζήση»³¹⁵) με ασφάλεια στην *προσωπική* κοινωνία με την αποκεκαλυμμένη Αλήθεια – στο πλαίσιο της σωτηριολογικής προοπτικής (*salus hominum*, και όχι το ωριγένειο *salus animarum* [sic] των Δυτικών χριστιανών και κάποιων μιμητοφρόνων Ορθοδόξων). Για αυτόν ακριβώς τον λόγο το

³¹³ Πρξ 15, 28· η υπογράμμιση δική μας. Πβ. και κανόνες 7/Γρηγ. Νεοκ., 7/Γ' και 12/A-B.

³¹⁴ Α' Ιω. 1, 1-5· βλ. *κατωτέρω*.

³¹⁵ Πβ. Λκ 10, 28.

δόγμα και το *έθος* δεν διακρίνονται και δεν έρχονται σε αντίθεση³¹⁶. Αντιθέτως, στους κρατικούς νόμους, αν και γενικώς προέρχονται και απορρέουν από το έθιμο, ο πολιτειακός νομοθέτης δημιουργεί ένα σαφές και καθορισμένο *θεωρητικό* πρότυπο, με σκοπό οι άνθρωποι, εν συνεχεία, να το *εφαρμόσουν*, ώστε να επιτευχθεί η δημιουργία μίας κοινωνίας ή ενός Κράτους δικαίου. Έτσι, οι νόμοι αφορούν στην *σχεσική*, θα μπορούσαμε να πούμε, εξωτερική συμπεριφορά του ανθρώπου με τους *συνανθρώπους* του, σύμφωνα με το *προκαθορισμένο* από τον νομοθέτη πρότυπο, εκκινώντας από δικά του *a priori*. Αναμφισβητήτως, δεν συμβαίνει το ίδιο με τους Εκκλησιακούς Κανόνες – οι οποίοι έχουν μία προοπτική *κοινωνιακή* [ας μου επιτραπεί η απλούστευση] *τριδιαστασική* (Θεός, συνάνθρωπος, άνθρωπος)³¹⁷ –, αν και έχουν συνέπειες παρόμοιες ή παράλληλες και επί της ανθρώπινης σχεσικής εξωτερικής συμπεριφοράς.

Στην ίδια τάξη πραγμάτων, τόσο το δόγμα όσο και το αναδυόμενο σχίσμα/αίρεση εκδηλώνονται, κατ' αρχάς, στην πράξη και αυτομάτως στην *συνέχεια* προσλαμβάνουν μία *θεωρητική* ανάπτυξη κατά τρόπο απλό ή εννοιολογικό. Και τα δύο συμπλέκονται και ενώνονται με οργανικό τρόπο. Δόγμα και αίρεση δεν υπάρχουν στην θεωρία, όπως και η θεωρία δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς να αναλογεί, κατ' αρχήν, σε μία ζωή ή σε μία πράξη ούτε μπορεί να οδηγήσει στην γέννηση δογματικών ή αιρετικών διδασκαλιών αντιστοίχως.

Επομένως, η Εκκλησία δεν επινοεί θεωρίες, προκειμένου να συστήσει θεσμούς, θεωρητικές κατασκευές ή ηθικούς κανόνες, τους οποίους οι πιστοί *οφείλουν υποχρεωτικά να εφαρμόσουν* (sic)... Αλλά, δια της βιωσικής *εμπειρίας* της «στον χώρο και τον χρόνο», η οποία αποτυπώνεται στην εκκλησιακή παράδοση, συγκεκριμενοποιεί, δια των Ιερών Κανόνων, την οδό που ενώνει το πρόσωπο, κάθε πρόσωπο, εν Αγίω Πνεύματι, με τους άλλους σε ένα ενιαίο Σώμα, την αποκεκαλυμμένη Αλήθεια, τον Αναστημένο Χριστό – και όλοι μαζί, γινόμενοι Σώμα Χριστού, οδεύουν προς τον Θεό Πατέρα. Το *οντολογικό* περιεχόμενο των Εκκλησιακών *κανόνων*, όπως και των *όρων*, είναι αναμφισβήτητο. Εξ άλλου, αυτά τα Κανονικά κείμενα της Εκκλησίας, δια της ομοφωνίας τους (*consensus canonum*), αντανakλούν κυρίως την *εσχατολογική* της συνείδηση και τον *εσχατολογικό* της προσανατολισμό, κατηγορίες που δεν είναι *αιωνιστικές*³¹⁸, όπως συμβαίνει με τους πολιτειακούς νόμους.

³¹⁶ Πβ. Μεγάλου Βασιλείου, Αρχιεπισκόπου Καισαρείας, *Προς Αμφιλόχιον επίσκοπον Ικονίου, Περί του Αγίου Πνεύματος*. Το χωρίο του κεφ. 27, το οποίο αναφέρεται στην σχέση *δόγματος* και *έθους*, πρέπει να θεωρηθεί ότι αποδίδει τους κανόνες 91 και 92 του Μεγάλου Βασιλείου (βλ. Π.-Π. ΙΩΑΝΝΟΥ, *Discipline générale antique (IVe-IXe siècles). Les canons des Pères Grecs (Lettres canoniques)*, κριτική έκδοση του ελληνικού κειμένου, απόδοση στα λατινικά και μετάφραση στα γαλλικά, [Pontificia Commissione per la Redazione del Codice di Diritto Canonico Orientale], Fonti, fascicolo IX, τ. II, Grottaferrata (Ρώμη), Tipografia Italo-Orientale] “S. Nilo”, 1963, σελ. 179-180), οι οποίοι έλαβαν *καθολικό* χαρακτήρα στην Εκκλησία δια του 2ου κανόνα της εν *Τρούλλω* Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου (691).

³¹⁷ Πβ. *Διδαχή των Δώδεκα Αποστόλων*, κεφ. 1, στ. 2.

³¹⁸ Από την λέξη *αίών*. Ο όρος δηλώνει την νοοτροπία των ανθρώπων (*αιωνισμός*), οι οποίοι, βεβαίως, πιστεύουν στον Θεό, αλλά που δεν μπορούν, ωστόσο, (Εφεσ. 2, 2) να κάνουν τον Θεό [*«παντοκράτορα»* (του *Πιστεύω*)], το «κέντρο της ζωής τους» (αββάς Δωρόθεος), γεγονός (Ματθ. 13, 22· Μάρκ 4, 19) που έχει ως συνέπεια την διαμόρφωση *«ετεροκεντρικής προοπτικής»* που απομακρύνει (Β' Κορ. 4, 4) τον άνθρωπο από τον Θεό *«εξ αιτίας της αγάπης προς τον παρόντα αιώνα»* (Β' Τιμ. 4, 10) και τον τοποθετεί (Λουκ. 20, 34) στην διάσταση *«αυτού του κόσμου»* (Ιω. 18, 36-37) [*civitas terrena*]. Πρόκειται για κατηγορία *ενδοκτισιακή*, δηλαδή συνδεδεμένη με αυτό που είναι κτιστό – λησμονώντας την *εσχατολογική* προοπτική (Εφεσ. 1, 21· Εβρ. 6, 5· Τιτ. 2, 12), – η οποία βασίζεται στο πρότυπο (Ρωμ. 12, 2) [*civitas terrena*] *«αυτού του κόσμου»* (εγκόσμια εσχατολογία, εσχατολογική, κοσμική) ή ακόμη που δίνει το προβάδισμα σε αυτόν τον αιώνα έναντι του μέλλοντος αιώνας. Ο *αιωνισμός* είναι πριν από όλα *περιορισμός του ανθρώπου στον κόσμο, την*

Στο πλαίσιο αυτού του πνεύματος πραγματοποιήθηκε ο δανεισμός, παραδείγματος χάρη, των δύο εννοιών, στις οποίες θα αναφερθούμε στην συνέχεια, και τις οποίες υιοθέτησε η Δ΄ Οικουμενική Σύνοδος της Χαλκηδόνας (451) – αφενός της έννοιας «ασυγχύτως» και αφετέρου της έννοιας «αδιαιρέτως» – ως «τρόπου» «προσωπικής» υπάρξεως του Χριστού, σύμφωνα με τους όρους της ίδιας Συνόδου. Τα παραπάνω δεν έγιναν με σκοπό την επινόηση μίας νέας θεωρίας, αλλά για να δούμε, ή καλύτερα για να θυμηθούμε, πώς, δια της βιωσικής εκκλησιακής προσεγγίσεως από τους «εμπνευσμένους από τον Θεό Πατέρες» μας, μπορούμε να χαράξουμε μία πορεία (πβ. «ἐπόμεινοι τοῖς ἁγίοις πατράσιν») τόσο για την γενιά μας όσο και για την εποχή μας σε επίπεδο σύνολης της Ανθρωπότητας.

* * * * *

Όλα τα παραπάνω σημαίνουν ότι, στην εκκλησιακή Θεολογία, η πράξη προηγείται της «θεωρίας». Με άλλα λόγια, μία περιγραφή, θα λέγαμε, θεωρητική ή μία λεκτική διατύπωση πάντοτε έπεται της εκκλησιακής εμπειρίας. Οι Πατέρες ζούσαν και ζουν, κατ' αρχάς, εν πίστει, και στην συνέχεια σκέπτονταν και σκέπτονται την θεολογία με σκοπό να μπορέσουν να την εκφράσουν και να την μετατρέψουν σε διατύπωση και σε γνώση. Συνεπώς, η θεολογική σοφία τους βασίζεται στην πράξη και την εμπειρία της αγιότητας. Κατ' επέκταση, η πράξη μας – κυρίως η εκκλησιακή – δεν μπορεί να αντιστοιχεί σε εφαρμογή θεωρητικών αρχών μιας θεολογικής ιδεολογίας – ή ακόμη μιας θεολογίας επονομαζόμενης εκκλησιακής! –, αλλά είναι έκφραση της ζώσας εμπειρίας της πίστεως και καρπός ή εκδήλωση της μεθέξεώς μας στο εκκλησιακό γεγονός, το οποίο φέρει τα... και οδηγεί στα Έσχατα. Πρέπει να θυμηθούμε, στο σημείο αυτό, την σημασία των λόγων του Χριστού: «ὄς δ' ἂν ποιήσῃ καὶ διδάξῃ [τὰς ἐντολάς]»³¹⁹, δηλαδή πρώτα καλούμαστε να πράττουμε (ορθοπραξία) και μετά να διδάσκουμε (ορθολογία), ή της Διδαχῆς των Δώδεκα Αποστόλων: «Οὐκ ἔσται ὁ λόγος σου ψευδής, οὐ κενός, ἀλλὰ μεμεστωμένος πράξει»³²⁰. Εδώ ακόμη μπορούμε να αναφέρουμε την προτροπή του Αποστόλου Ιακώβου, η οποία έχει το ίδιο περιεχόμενο: «Γίνεσθε δὲ ποιηταὶ λόγου καὶ μὴ μόνον ἀκροαταί, παραλογιζόμενοι ἑαυτοὺς. Ὅτι εἴ τις ἀκροατῆς λόγου ἐστὶ καὶ οὐ ποιητῆς, οὗτος ἔοικεν ἀνδρὶ κατανοοῦντι τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως αὐτοῦ ἐν ἐσόπτρῳ· κατενόησε γὰρ ἑαυτὸν καὶ ἀπελήλυθε, καὶ εὐθέως ἐπελάθετο ὁποῖος ἦν. Ὁ δὲ παρακύσας εἰς νόμον τέλειον τὸν τῆς ἐλευθερίας καὶ παραμείνας, οὗτος οὐκ ἀκροατῆς ἐπιλησμονῆς γενόμενος, ἀλλὰ ποιητῆς ἔργου, οὗτος μακάριος ἐν τῇ ποιήσει αὐτοῦ ἔσται»³²¹.

Επίσης, επαναλαμβάνοντας τα λόγια του Αγίου Γρηγορίου του Θεολόγου για το θέμα αυτό, καλούμεθα «[...]· να γίνουμε σοφοί και στην συνέχεια να μεταδώσουμε την σοφία· να γίνουμε φως, για να φωτίσουμε· να προσεγγίσουμε τον Θεό, για να οδηγήσουμε τους άλλους προς Αυτόν»³²². Σε αντίθετη περίπτωση παραμένουμε άσοφοι και τυφλοί. Και «τυφλὸς δὲ τυφλὸν ἐὰν ὀδηγῇ, ἀμφοτέρω εἰς βόθυνον πεσοῦνται»³²³. Αυτή η προοπτική αφορά επίσης στην εκκλησιακή διακονία

ιστορία και την φύση. Τέλος, ο εκκλησιαστικός αιωνισμός δεν αφήνει περιθώρια για την έλευση της Εσχατολογίας. Επιζητεί να ανευρεί την δικαίωσή του αποκλειστικώς στον παρόντα χρόνο και αιώνα.

³¹⁹ Μθ 5, 19.

³²⁰ Βλ. κεφ. 2, στ. 5, εν ΒΕΠ, τ. 2, σελ. 216.

³²¹ Ιακ. 1, 22-25· υπογράμμιση δική μας.

³²² «Καθαρθῆναι δεῖ πρῶτον, καὶ εἶτα καθᾶραι· σοφισθῆναι, καὶ οὕτω σοφίσαι· γενέσθαι φῶς, καὶ φωτίσαι· ἐγγίσει Θεῷ, καὶ προσαγαγεῖν ἄλλους· ἀγιασθῆναι, καὶ ἀγιάσαι»· βλ. Λόγος Β΄, Απολογητικὸς τῆς εἰς τὸν Πόντον φυγῆς ἔνεκεν, κεφ. 71, ἐν Ρ. Γ., τ. 35, στ. 480Β.

³²³ Μθ 15, 14· πβ. Λκ 6, 39.

σε όλα τα επίπεδα. Εάν σήμερα η εκκλησιακή Θεολογία μοιάζει με *θεωρία*, αυτό συμβαίνει πιθανώς εξ αιτίας ενός μεθοδολογικού σφάλματος ή μίας ανεπαρκούς εμπειρίας, ίσως και ανύπαρκτης... *Οι πιστοί τελούν εν κοινωνία μεταξύ τους στο μέτρο που συμμετέχουν στο Σώμα του ζώντος Χριστού· είναι προφανές ότι εάν δεν τελούν εν κοινωνία μεταξύ τους, είναι γιατί δεν συμμετέχουν σε αυτό το ίδιο το Σώμα...* Η απουσία της *βιωσικής εμπειρίας* θέτει πάντοτε το ζήτημα της ερμηνείας και των διαφορετικών προσεγγίσεων ή, πιο απλά, οδηγεί στην διατύπωση της – καθιερωμένης πλέον παντού – «*απόψεως*»...

Και ακόμη, οι ανθρώπινες κοινωνίες, πολύ περισσότερο οι σημερινές, δεν περιμένουν τόσο *διδασκαλία* από την Εκκλησία και τα μέλη της, όσο, κυρίως και πρωτίστως, *παράδειγμα*. Και παράδειγμα σημαίνει *κένωση*³²⁴, *κενωτική ζωή*, η οποία, μέσα στην αγαπητική της πνοή, (θα) διδάσκει και σιωπηλά και με λόγο, αλλά με λόγο κενωτικό. Και το κενωτικό πνεύμα δεν διδάσκεται με λόγια, αλλά με τρόπο, με τρόπο ζωής και με τρόπο παραδείγματος... Έτσι, τα χαρακτηριστικά αυτά συνιστούν το δίπολο «Παράδειγμα-Διδασκαλία», το οποίο βρίσκεται σε πλήρη αντιστοίχιση με το βασικό και αξονικό της ενότητας αυτής δίπολο «Πράξη-Θεωρία».

Είναι, επομένως, σημαντικό να θέσουμε ως απαραίτητη προϋπόθεση της θεολογικής μελέτης/στάσης μας την σχέση που υφίσταται μεταξύ πράξεως και θεωρίας στην Θεολογία της Εκκλησίας και να θεωρήσουμε αυτήν την σχέση ως μεθοδολογικό προαπαιτούμενο και ερμηνευτική κλειδα: διότι, στις θεολογικές μελέτες μας, μελετάμε και εμβαθύνουμε *σε αυτό που ζούμε ή ζήσαμε* πρωτίστως στην Θεία Λειτουργία, τις ακολουθίες, την ευχαριστιακή προσευχή, την εκκλησιακή πράξη, και όχι το αντίστροφο. «Ὁ ἐωράκαμεν καὶ ἀκηκόαμεν, ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν»³²⁵ ὄντες «ἀπ’ ἀρχῆς αὐτόπται καὶ [ἐν συνεχείᾳ] ὑπηρεταὶ γενόμενοι τοῦ λόγου»³²⁶. Κάθε Κυριακή, η αναστάσιμη αναφώνηση: «Εἶδομεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν...» στο τέλος της Θείας Λειτουργίας, ἔχει ευρύτερη σημασία απ’ ὅτι φαίνεται... Για τον λόγο αυτόν, επίσης, η εκκλησιακή «θεολογία μας, επαναλάμβανε συχνά ο π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ, όταν δίδασκε στο Ορθόδοξο Θεολογικό Ινστιτούτο του «Αγίου Σεργίου» στο Παρίσι, είναι μία *θεολογία γεγονότος*»...

Μπορούμε να επαναλάβουμε τα προαναφερόμενα, υιοθετώντας τους λόγους του Ιωάννη του Θεολόγου: «Ὁ ἦν ἀπ’ ἀρχῆς, ὁ ἀκηκόαμεν, ὁ ἐωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὁ ἐθεασάμεθα καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν, περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς· καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη, καὶ ἐωράκαμεν καὶ μαρτυροῦμεν καὶ ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, ἣτις ἦν πρὸς τὸν Πατέρα καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν· ὁ ἐωράκαμεν καὶ ἀκηκόαμεν, ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν, ἵνα καὶ ὑμεῖς **κοινωνίαν** ἔχητε μεθ’ ἡμῶν· καὶ ἡ **κοινωνία** δὲ ἡ ἡμετέρα μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ μετὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ ταῦτα γράφομεν ὑμῖν, ἵνα ἡ χαρὰ ὑμῶν ἢ πεπληρωμένη. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία ἣν ἀκηκόαμεν ἀπ’ αὐτοῦ καὶ ἀναγγέλλομεν ὑμῖν, ὅτι ὁ Θεὸς φῶς ἐστὶ [...]

³²⁷. Πρόκειται για ἓνα γεγονός, για μία διαπίστωση, για μία *αποκάλυψη*, για μία *βιωσική εμπειρία*, και όχι για μία αφηρημένη θεωρία ή για μία θεωρητική σύλληψη, όπως συμβαίνει στις Θρησκείες, τον Μυστικισμό και σχεδόν σε όλες τις Φιλοσοφίες – θρησκευτικές και λαϊκές – παλαιές και σύγχρονες.

Η παραπάνω ανάλυση θα μπορούσε, ίσως, να εξηγήσει για ποιόν λόγο σήμερα οι μεγάλες μας προσπάθειες στον χώρο της Θεολογίας καταλήγουν ενίοτε σε απορροές και συμπεράσματα, που δεν ταυτίζονται πάντοτε με εκείνα των Πατέρων της Εκκλησίας. Η Εκκλησία, οι Ιεροί Κανόνες της, και ο τρόπος τους προτείνουν

³²⁴ Βλ. Φιλπ. 2, 7.

³²⁵ Α΄ Ιω. 1, 3.

³²⁶ Λκ 1, 2.

³²⁷ Α΄ Ιω. 1, 1-5· η υπογράμμιση δική μας.

αυτό που μπορεί να εκδηλωθεί με την *πράξη* μας. Εάν από την *πράξη* στερήσουμε αυτήν την *συστατική προϋπόθεση*, αυτό το *a priori*, η Εκκλησία απογυμνώνεται από τις οντολογικές παραμέτρους της ζωής της, αλλά κυρίως το *κήρυγμά* μας και η *μαρτυρία* μας μετατρέπονται σε «*κύμβαλα ἀλαλάζοντα*»³²⁸...

³²⁸ Α΄ Κορ. 13, 1.

3. Δημοκρατία καὶ Ἐκκλησιακότητα
ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Κανονικῆς Παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας
(Κανόνες 6/Α΄-325 καὶ 19/Ἀντιοχείας-341)
(Τὸ «Δημοκρατικῶς εἶναι» καὶ τὸ «Ἐκκλησιακῶς εἶναι»)

«Ἡ δημοκρατία εἶναι ἀσταθῆς ὡς πολιτικὸ σύστημα
ὅσο παραμένει ἓνα πολιτικὸ σύστημα καὶ τίποτε περισσότερο,
ἀντὶ νὰ εἶναι, ὅπως θὰ ἔπρεπε, ὄχι μόνον μίᾳ μορφῇ διακυβέρνησης,
ἀλλὰ ἓνας *τύπος κοινωνίας*, καὶ ἓνας *τρόπος ζωῆς* που εἶναι σε ἀρμονία με αὐτὸν τὸν τύπο».
(Richard Henry Tawney).

Εξακολουθοῦμε νὰ αναρωτιόμαστε συχνὰ μέχρι καὶ σήμερα αναφορικά με τὴν σχέση που υφίσταται μεταξύ δύο ὄψεων καὶ μεγεθῶν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, δηλαδή τῆς *δημοκρατίας* καὶ τῆς *ἐκκλησιακότητας* (ἢ, ἀκόμη προσδιοριστικώτερα, τῆς *δημοκρατίας* καὶ τῆς *συνοδικότητας*), ἐνῶ, κατὰ τὴν διάρκεια τῶν παρελθόντων αἰώνων, τὸ ζήτημα αὐτὸ διασαφηνίσθηκε κατὰ τρόπο θεολογικὰ συγκεκριμένο, προσδιορισμένο καὶ ἀδιαμφισβήτητα ὀρθό.

Πρὶν ἀπ' ὅλα, θὰ διευκολύνει κατὰ πολὺ ἐδῶ τὴν ἰδιαιτερότητα τῆς παρούσας προσέγγισης μίᾳ ὀρολογικῇ διευκρίνισι. Ὁ κοινότοπος ὄρος «δήμος» που διακρίνεται πρωταρχικὰ στὴν λέξη «δημοκρατία», ὁ γνωστός ἱστορικὰ *ἀθηναϊκὸς δῆμος*, ἡ «*Ἐκκλησία τοῦ Δήμου*», που σημαίνει τὴν *συνάθροιση ἀνθρώπων*, τὴν «συνέλευση τοῦ λαοῦ», ἔχει τὴν ἴδια προέλευση με τὴν ἐλληνικὴ λέξη «δέμας» [πβ. τὸ δέμα, τὸ δεμάτι], που σημαίνει ἀποκλειστικὰ «σῶμα». Συνεπῶς, καὶ οἱ δύο ὄροι ἀναφέρονται σε μίᾳ *κοινότητα υπάρξεως, σκέψεως καὶ πράξεως*. Ὅπως τὸ *ἐνιαίον* ἀνθρώπινο *σῶμα* ἔχει κοινές λειτουργίες, ἐνῶ τὰ μέλη τοῦ εἶναι ἀρμονικὰ ἐνωμένα τὸ ἓνα με τὸ ἄλλο, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο τὰ μέλη μίᾳς Συνέλευσης ἢ μίᾳς Κοινότητας ἐνός λαοῦ λειτουργοῦν, ὅπως λειτουργεῖ ἓνα σῶμα, καὶ εἶναι ἀρμονικὰ συνδεδεμένα μεταξύ τους. Ἐκκινώντας ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἐμπνευση, ὁ Ἀπόστολος Παῦλος προσάρμοσε τὴν ἐννοια «τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ» ὡς *σώματος* στὸν *νέο «δήμος»*, ὄχι στὸν κοινωνικὸ «δήμος», ἀλλὰ στὸν *λαὸ τοῦ Θεοῦ*, τὴν Ἐκκλησία³²⁹.

Ἐν τέλει, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν ὅλων τῶν προαναφερομένων, τίθεται εὐλόγα τὸ βασικὸ ἐρώτημα, ποιὸς εἶναι τελικὰ ὁ συνδετικὸς κρίκος μεταξύ αὐτῶν τῶν δύο παραμέτρων, τοῦ *κοινωνικοῦ «δήμου»* καὶ τοῦ *ἐκκλησιακοῦ «δήμου»*; Θα ἐξετάσουμε ἐδῶ, ἐν συντομίᾳ, τὸ ἐν λόγῳ ζήτημα ἀπὸ τρεῖς ὀπτικές γωνίες, ἐκκινώντας πρωταρχικὰ ἀπὸ τὴν «*ἀρχὴ τῆς πλειοψηφίας*», που συνιστᾶ τὸ θεμελιώδες στοιχεῖο τῆς ἐννοίας τῆς *δημοκρατίας*, γιὰ νὰ διασαφηνίσουμε τὴν, μοναδικὴν στὸ εἶδος τῆς, ἐννοια τῆς *ἐκκλησιακότητας*.

Α. Ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα τῶν Φιλοσόφων

Ἀν ἀνατρέξουμε στὴν Ἀρχαιότητα, δὲν θὰ ἀνεύρουμε στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ παράδοση, ἡ ὁποία ἀναδεικνύεται ὅτι εἶναι «δημοκρατικῆ», κανένα ἶχνος τῆς ἀρχῆς τῆς πλειοψηφίας. Ὁ Δυτικὸς κόσμος, ὠστόσο, ὡς ἄμεσος ἢ ἔμμεσος συνεχιστῆς τῆς

³²⁹ Βλ., κυρίως, Ρωμ., κεφ. 12, καὶ Α΄ Κορ., κεφ. 12.

Αρχαιότητας αυτής κατά την Αναγέννηση, αμέσως μετά την ανάδυση της Νεωτερικότητας και την είσοδο του «*σχετικοποιημένου*» στον δημόσιο κοινωνικό χώρο, επιδιώκοντας την διάκριση μεταξύ *ορθού* και *εσφαλμένου*, βασίσθηκε στην *αρχή της αυθεντικότητας*, στα *ασφαλή* δηλαδή τεκμήρια, στις αρχές της πλειοψηφίας και της ωφέλειας του αποτελέσματος. Για τους Έλληνες φιλοσόφους της Αρχαιότητας, αυτές οι αρχές είναι άγνωστες και εντελώς ακατανόητες. Για αυτούς, η αλήθεια επιβεβαιώνεται, όταν όλοι, *ομοφώνως*, συμφωνούν και ο καθένας καταθέτει την μαρτυρία του (δηλαδή όταν όλοι μοιράζονται την κοινή εμπειρία, τον ίδιο προσανατολισμό, την ίδια θεώρηση και θέαση, την ίδια ενατένιση, και ο καθένας καταθέτει την δική του εμπειρία στην προοπτική τής κοινής αυτής ενατένισης).

Ας το αναλύσουμε περαιτέρω αυτό με ένα παράδειγμα. Ο Δημόκριτος λέει ότι, εάν υποστηρίζω, ευρισκόμενος μπροστά σε ένα δοχείο γεμάτο με μέλι πως το περιεχόμενο του δοχείου είναι πικρό, θα μου πουν όλοι ότι ψεύδομαι, ότι απομακρύνομαι από την αλήθεια. Και τούτο δεν θα ειπωθεί λόγω της υπέρξεως, εκτός και επάνω από εμάς, μίας δυνάμεως ή κάποιου, ο οποίος αποφασίζει για το τί είναι γλυκό και τί είναι πικρό, αλλά απλούστατα διότι η εμπειρία καθενός μαρτυρεί αντικειμενικά ότι το μέλι είναι γλυκό. Συνεπώς, εάν υποστηρίζω το αντίθετο, δεν συμφωνώ μαζί σας, διότι δεν συμμερίζομαι την δική σας εμπειρία. Ιδού, λοιπόν, ποιό είναι το σημείο εκκινήσεως της δημοκρατίας για τους Έλληνες της Αρχαιότητας: «Καθ' ὅ,τι ἂν κοινωνήσωμεν, ἀληθεύομεν· ἅ δ' ἂν ιδιάσωμεν, ψευδόμεθα» (Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος): όταν όλοι συμβάλλουν στην κοινή προσπάθεια, ούτως ώστε η ζωή να είναι *αληθινή*. Επομένως, η *αλήθεια* δεν *εξαρτάται* από την *πλειονοψηφία*, αλλά από την *αποδοχή*, το *consensus*, την *συναίνεση* σχετικά με την *κοινή εμπειρία*. Επομένως, η *πλειοψηφία* είναι ισχυρή και έγκυρη και έχει αληθινή αξία, όταν υπηρετεί την αλήθεια. Ωστόσο, η *αυτόνομη* ή *αυτονομίζουσα πλειοψηφία* μπορεί με ευκολία να διαστρεβλώσει την αλήθεια. Για αυτόν ακριβώς τον λόγο δεν μπορούμε να έχουμε *πλειοψηφία* χωρίς *αλήθεια*. Στην αντίθετη περίπτωση, η *πλειοψηφία* μπορεί, με την ίδια ευκολία, να υπηρετήσει το ψεύδος και την αλλοτρίωση.

B. Από την Εκκλησιακή Θεολογία

Καλούμαστε, λοιπόν, στο σημείο αυτό, και μετά τα προλεχθέντα, να επιχειρήσουμε την διάκριση μεταξύ της «δημοκρατίας» και της «εκκλησιακότητας», θέτοντας για τον λόγο αυτόν ένα ερώτημα. Η Εκκλησία (θα μπορούσε να) είναι *δημοκρατική*; Μπορούμε, στο ερώτημα αυτό, να απαντήσουμε τόσο «ναι!», όσο να απαντήσουμε και «όχι!». «Ναι», διότι η εκκλησιακότητα έχει ως εγγενές χαρακτηριστικό, αλλά και αντιπροσωπεύει το *δημοκρατικό ιδεώδες* ως *modus vivendi* κοινωνικο-προσωπικό και κοινωνικο-οικουμενικό. «Όχι», όμως, διότι στο μέτρο που η δημοκρατία προϋποθέτει μία και μοναδική διάσταση, την *οριζόντια* (δημο-κρατία), τής διαφεύγει η *κάθετη* διάσταση (*θεανδρικότητα*). Με άλλα λόγια, η δημοκρατία είναι ασυμβίβαστη με την ζωή του Εκκλησιακού σώματος, ούσα οριζόντια και μονοδιάστατη, διότι παραμένει εξ ορισμού *αιωνιστική*³³⁰ και αντιπροσωπεύει έναν

³³⁰ Προέρχεται από την λέξη «αιών». Ο όρος *αιωνισμός* δηλώνει την νοοτροπία των ανθρώπων που ασφαλώς πιστεύουν στον Θεό, αλλά που δεν μπορούν, ωστόσο (Εφεσ. 2, 2), να καταστήσουν τον Θεό [*«παντοκράτορα»* (πβ. Το *Πιστεύω...*)] το «κέντρο της ζωής τους» (αββάς Δωρόθεος). Το γεγονός αυτό (Μθ 13, 22· Μκ 4, 19) που έχει ως συνέπεια την διαμόρφωση *«ετεροκεντρικής προοπτικής»* (απόρριψη της υπερβατικότητας του Θεού) απομακρύνει (Β' Κορ. 4, 4) τον άνθρωπο από τον Θεό «εξαιτίας της αγάπης προς τον παρόντα αιώνα» (πβ. Β' Τιμ. 4, 10) και τον τοποθετεί (Λκ 20, 34) στην διάσταση «αυτού του κόσμου» (Ιω. 18, 36-37). Πρόκειται για μία κατηγορία «*ενδοκτισιακή*», δηλαδή περιορισμού σε αυτό που είναι κτιστό, λησμονώντας την *εσχατολογική προοπτική* (Εφεσ. 1, 21· Εβρ. 6,

μονοφυσιτισμό – αν όχι πολιτικό, τουλάχιστον – χριστολογικό, θεολογικό. Μπορεί να καταστεί ολοκληρωμένη και πλήρης ως σύστημα πολιτικό, αλλά παραμένει, ωστόσο, *ελλειμματική*, κυρίως όταν επιχειρεί να υποκαταστήσει την *θεο-ανθρώπινη εκκλησιακότητα*, η οποία αποτελεί, για εκείνους που φθάνουν στην *μέθεξη*, την οδό που οδηγεί στην ζωή τόσο στον «παρόντα αιώνα» όσο και στον «μέλλοντα αιώνα»...

Στην ίδια προοπτική, εξάλλου, η δημοκρατία παραμένει βαθιά *εκλεκτή*, αλλά αναμφισβήτητα δεν είναι *χαρισματική*. Και εδώ έχουμε το ζήτημα της διαλεκτικής σχέσης *εκλογής* και *χαρίσματος*. Πράγματι, η δημοκρατία απορρίπτει το *χάρισμα*: η εξουσία απορρέει από την εκπεφρασμένη λαϊκή βούληση. Στην Εκκλησία, η επισκοπική ιδιότητα είναι *χαρισματική* (ακόμη και στην περίπτωση που ο λαός έχει *επιλέξει* τον Επίσκοπό του), διότι ο Επίσκοπος αναλαμβάνει ένα λειτουργήμα (*χάρισμα* συστατικό και ανακεφαλαιωτικό της Τοπικής Εκκλησίας του) δια ενός *αγίου Μυστηρίου* (*χειροτονία*) της Εκκλησίας, και το ασκεί *εν συνοδική κοινωνία* με το σύνολο των Επισκόπων της Εκκλησίας, συμμετέχοντας στην Τοπική Σύνοδο. Έτσι, η θεολογική έννοια της *συνοδικότητας-εκκλησιακότητας* είναι εξ ορισμού εντελώς διαφορετική από την *δημοκρατία*. Τέλος, η δημοκρατία επιδιώκει την δικαίωσή της δια του Ανθρωπισμού. Ωστόσο, προβάλλει έναν ανθρωποκεντρισμό, ο οποίος βρίσκεται στον αντίποδα ακριβώς του χριστιανικού θεανθρωπισμού: ο *άνθρωπος-Θεός* επιθυμεί να υποκαταστήσει τον *Θεό-άνθρωπο*...

Κατά συνέπεια, ο χαρακτηρισμός *δημοκρατική*, που επιχειρείται να προσδοθεί στην Εκκλησία, συνιστά *lapsus*, διότι η Εκκλησία *...υπάρχει διαφορετικά*. Πράγματι, το «*δημο-κρατικό*» συνιστά αναμφισβήτητα μία υψηλή ανθρώπινη σύλληψη της αποκαλούμενης *πολιτικής* = *δημόσιας* ζωής (και εν συνεχεία του δικαίου) σε μία προοπτική *απολύτως* οριζόντια (*δήμος*), η οποία αναφέρεται στην δημιουργία μίας «τέλειας κοινωνίας» (*societas perfecta*), έχοντας ως σκοπό την εξυπηρέτηση του ανθρώπου – του «*δημοκρατικώς* είναι», ουσιαστικού πυρήνα αυτής της προοπτικής –, στο πλαίσιο σχέσεων ισότητας (*δικαιώματα-κράτος*) και αμοιβαίου σεβασμού (*υποχρεώσεις-δήμος*), οι οποίες κοινώς επιβάλλονται και γίνονται αποδεκτές από τον *δήμο* [πβ. την σύγχρονη αντίληψη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του επιβαλλόμενου δυισμού, δικαιώματα-υποχρεώσεις, ο οποίος απορρέει από αυτά).

Αντίθετα, «το *εκκλησιακό*» βρίσκεται εκτός αυτής της διαστάσεως και είναι εξίσου ξένο με κάθε «*εκκλησιο-κρατία*». Για ποιόν λόγο; Διότι, *εκκλησιακότητα*, ως γεγονός που συνιστά μία ιστορική κοινότητα και ταυτόχρονα εσχατολογική πραγματικότητα μέσα στην ιστορία (*εγγρίστωση*, ένταξη στο Σώμα του Χριστού) –, και αποτελώντας μία ενιαία πραγματικότητα, η οποία συμβαίνει συνεχώς *εν Χριστώ* και *εν Αγίω Πνεύματι* –, είναι *διαφορετικά* ουσιαστική και *διαφορετικά* ζωτική (*εκκλησιοποίηση*). Η Εκκλησία, ως '*θεσμός*' μέσα στην ιστορία, συναρτάται με το «*μη δημο-κρατικό*», αλλά και με το «*θεο-κρατικό*», ή, μάλλον ευστοχώτερα, με το «*θε(ο)-ανδρικό*» [και μάλιστα *θε(ο)-ανθρώπινο*] δικαίωμα. Επομένως, αυτό το λεξικό πρόθημα «*θεο-*» της Εκκλησίας, που προσφέρεται μόνον *εν Χριστώ* (*εν Αγίω Πνεύματι*) και η πραγματικότητα «*Χριστός*» (ή, ακόμη καλύτερα, το «*γεγονός-Χριστός*», το «*γεγονός του Χριστού*») *εμπεριέχει συγχρόνως* την ανθρώπινη πραγματικότητα στην πληρότητά της και την θεία πραγματικότητα «*ασυγχύτως* και

5· Τίτ. 2, 12), η οποία βασίζεται στο πρότυπο (Ρωμ. 12, 2) [*civitas terrena*] «*τοῦ αἰῶνος τούτου*» (*εγκόσμια εσχατολογία*) ή, ακόμη, που δίνει το προβάδισμα σε «*αὐτόν τον αἰῶνα*» έναντι του «*μέλλοντος αἰῶνος*». Ο *αιωνισμός* είναι πάνω από όλα *περιορισμός του ανθρώπου στο σχῆμα του κόσμου τούτου, την ιστορία και την φύση*. Τέλος, ο *εκκλησιαστικός αιωνισμός* δεν αφήνει περιθώρια για την ἔλευση της εσχατολογίας· επιθυμεί να ανεύρει την δικαίωσή του στον παρόντα χρόνο και τον παρόντα κόσμο (*εγκόσμια εσχατολογία*).

αδιαιρέτως»³³¹. Το «Εγώ» της Εκκλησίας δεν αντιπροσωπεύει μία άποψη διαφορετική από εκείνη που καθορίζει το «Εγώ» του Χριστού του ίδιου. Η Εκκλησία, ως πραγματικότητα δισδιάστατη, απολύτως *οριζόντια και κάθετη* συγχρόνως, δεν αντλεί το δικαίωμά της (μήτε το «Εγώ» της) από την ίδια, ούτε από τον «εκκλησιακό δῆμο», και, ως εκ τούτου, δεν έχει *οριζόντια οντολογική αυτοπληρότητα*, όπως έχει η δημοκρατία, αλλά αντλεί την ύπαρξή της από τα Ἐσχατα (*εσχατολογική οντολογική αυτοπληρότητα*). Εξασφαλίζει, επομένως, μία βαθειά κοινωνία μεταξύ των ανθρώπων, η οποία όμως πραγματοποιείται αποκλειστικώς δια της *μυστηριακής κοινωνίας με τον [Τριαδικό] Θεό*³³².

Στο σημείο αυτό, αρκεί να αναλογισθούμε «τις σχέσεις του ανθρώπου με τους *συνανθρώπους* του και με τον Θεό» (πβ. τον κύκλο του Αββά Δωρόθεου): η Εκκλησία, όπως η [ως] Βασιλεία – όπως άλλωστε και οι εικόνες – γίνεται, τελικώς, μία πραγματικότητα σαφώς *μονο-διάστατη* (όπως εμφανίζεται ο κύκλος του Αββά Δωροθέου...). Αυτή ακριβώς είναι η διάσταση της μέλλουσας Βασιλείας, όπου το άκτιστο βρίσκεται σε πλήρη οντολογική κοινωνία με το κτιστό.

Η Εκκλησία, πράγματι, έχει ως σκοπό την εσχατολογική πληρότητα, η οποία ήδη εγκαινιάζεται μέσα στην Ιστορία: η Βασιλεία είναι, αν και κεκρυμμένη, «ήδη εδώ και όχι ακόμη» πραγματικά παρούσα³³³. Συνεπώς, το «δημοκρατικό είναι» και το «εκκλησιακό είναι» δεν μπορούν σε καμμία περίπτωση να συγκριθούν και, πολύ περισσότερο, να ταυτισθούν. Το πρώτο – αυστηρά *ιστορικό* – θα μπορούσε να εγγραφεί μέσα στο δεύτερο – το οποίο παραμένει απολύτως *εσχατολογικό* –, και για αυτόν τον λόγο το *ιστορικό* δεν μπορεί σε καμμία περίπτωση να συγχέεται με το *εσχατολογικό* ούτε φυσικά και να το υποσκελίζει... Ως εκ τούτου, δεν πρέπει ποτέ να ξεχνάμε ότι η δημοκρατική *άποψη* παραμένει προδήλως μία *ιστορική πραγματικότητα*, αλλά προφανώς και μία *εσχατολογική ουτοπία*...

Γ. Από την Κανονική Συνοδική Παράδοση

Από την εποχή των εκκλησιακών Συνόδων, της Αποστολικής (έτος 49 μ.Χ.· Πράξεις Αποστόλων, κεφ. 15, 1-35), των Τοπικών και των Οικουμενικών (3ος-9ος αι.), οι Απόστολοι μαζί με τους πρεσβυτέρους ή, στην συνέχεια, οι Επίσκοποι στο «Κοινόν των Επισκόπων», στην Σύνοδο και «εν Συνόδω», δεν συγκεντρώνονταν με σκοπό να εκθέσουν την γνώμη τους ή την “θέση” τους ή, ακόμη – όπως λέμε συνήθως –, την “άποψή” τους και να επιβάλουν, κατ’ αυτόν τον τρόπο, την γνώμη τους δια της αρχής της πλειονοψηφίας, αλλά για να εξωτερικεύσουν την ζώσα εμπειρία και για να μαρτυρήσουν τόσο την προσωπική τους εμπειρία δια της μεθέξεως στο μυστικό Σώμα του Χριστού, όσο και την εμπειρία του τοπικού Εκκλησιακού Σώματος, που οι ίδιοι ανακεφαλαιώνουν. Για αυτόν τον λόγο, έχει συμβεί Τοπικές και Οικουμενικές Σύνοδοι, στις οποίες συμμετείχαν οι Επίσκοποι – που ορισμένες φορές αντιπροσώπευαν την *πλειοψηφία* – να απορριφθούν, a posteriori, από την «συνείδηση» και την ζωή της Εκκλησίας. Οι Επίσκοποι επέστρεφαν στις επαρχίες τους και το Εκκλησιακό Σώμα απλώς απέρριπτε τις εν λόγω Συνόδους, όχι γιατί είχαν παραβιάσει κάποιες, ας πούμε, ιδεολογικές αρχές, αλλά διότι απλώς δεν το αντιπροσώπευαν. Συμβαίνει, κατά κάποιον τρόπο, αυτό που προαναφέραμε στο αρχαιοελληνικό παράδειγμα με το μέλι: «Αν μας πεις ότι είναι πικρό, θα σε *αποκόψουμε* από την κοινότητα [πβ. την κανονική διατύπωση: «αποκλεισμένος από την κοινωνία»], θα σε *απορρίψουμε*...

³³¹ Πβ. τον *Όρο της Πίστεως* της Δ΄ Οικουμενικής Συνόδου της Χαλκηδόνας (451).

³³² Πβ. Α΄ Ιω. 4, 7-21.

³³³ Πβ. Μθ 11, 25.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να προβούμε και σε μία υπενθύμιση. Η Εκκλησία βαδίζει στα χνάρια των αγίων και εκφράζεται δια του στόματός τους. Οι άγιοι δεν είναι άτομα, είναι πρόσωπα. Η διαφορά μεταξύ των δύο εννοιών δεν είναι μόνον θεωρητική. Όταν ένας άνθρωπος είναι αληθινός, ολόκληρη η ανθρωπότητα μεγαλώνεται. Επομένως, βλέπουμε στο πρόσωπο του αγίου εκείνον, στον οποίο θέλουμε να προσομοιάσουμε και, δεδομένου ότι ο άγιος έχει θεωθεί, όλοι μπορούμε να εισοδεύσουμε σε αυτήν την προοπτική. Όταν βλέπουμε έναν άγιο άνθρωπο, αισθανόμαστε ότι μπορούμε να γίνουμε σαν αυτόν. Μάς αναλαμβάνει παίρνοντάς μας μαζί του και μάς οδηγεί λίγο πιο μακριά...

Και ακόμη, η *αρχή της ομοφωνίας*, η οποία βρίσκεται σαφώς στην βάση της εκκλησιαστικής ζωής και της εκκλησιαστικής εμπειρίας, καθώς και της συμμετοχής (*μέθεξη*) στην εμπειρία της Αποκαλύψεως κατά την διάρκεια των αιώνων, υιοθετήθηκε από τις Συνόδους της αρχέγονης Εκκλησίας ως αποφασιστικό κριτήριο των συνοδικών αποφάσεων (Αποστολική Σύνοδος των Ιεροσολύμων· Πρξ 15, 25³³⁴). Αυτή η πρακτική υιοθετήθηκε, επίσης, και κατά την διάρκεια των τριών πρώτων αιώνων. Είναι αξιοσημείωτο ότι οι Σύνοδοι που έλαβαν χώρα ήδη από την εποχή του αγίου Κυπριανού (3ος αιώνας), φαίνεται ότι διέπονταν από την αρχή της *ομοφωνίας*. Κατά συνέπεια, διαπιστώνουμε κοντολογίς ότι αναπτύχθηκε μία πράξη και μία παράδοση *συνοδικής ομοφωνίας* που διήρκεσε τρεις πλήρεις αιώνες, δηλαδή από την Αποστολική Σύνοδο των Ιεροσολύμων (49 μ.Χ.) μέχρι τουλάχιστον την Τοπική Σύνοδο της Αντιόχειας (341)³³⁵, κατά την διάρκεια του 4ου αιώνα.

Εν τούτοις, ήδη από τον 4ο αιώνα αυτή η εκκλησιασκή πραγματικότητα άρχισε να αλλοιώνεται και να σχετικοποιείται, και τροποποιήθηκε πριν λάβει μία άλλη μορφή ή μάλλον ένα άλλο περιεχόμενο. Πράγματι, οι κανόνες του 4ου αιώνα, τους οποίους μπορούμε να επικαλεστούμε για την μελέτη αυτού του ζητήματος, αντανakλούν το πέρασμα – μετά την χρονολογία-ορόσημο του Διατάγματος των Μεδιολάνων (313) – από την *συνοδική ομοφωνία* στην *συνοδική πλειοψηφία*. Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για τον 6ο κανόνα της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου της Νίκαιας (325) και τον 19ο κανόνα της Τοπικής Συνόδου της Αντιόχειας (341). Αυτό που είναι πολύ ενδιαφέρον είναι ότι η ίδια Σύνοδος, δηλαδή η Τοπική Σύνοδος της Αντιόχειας, επιβεβαιώνει τόσο την *συνοδική ομοφωνία* (κανόνας 15: «[...] *κριθείη υπό πάντων τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἐπισκόπων, καὶ πάντες συμφώνως μίαν κατ' αὐτοῦ ἐξενέγκοιεν ψῆφον*») όσο και την *συνοδική πλειοψηφία* (κανόνας 19: «[...] *κρατεῖν τῆν τῶν πλειόνων ψῆφον*»), γεγονός που αντανakλά την σχετικοποίηση και την διαφοροποίηση, που επήλθε κατά την διάρκεια του 4ου αιώνα. Αυτό σημαίνει ότι, στο εξής, δεν είναι η *αρχή της ομοφωνίας*, που παραμένει ως το κανονικό κριτήριο στην λήψη συνοδικών αποφάσεων και το οποίο πρέπει να εξετάσουμε, αλλά, αντιθέτως, είναι η *αρχή της πλειοψηφίας* η οποία πρέπει πρωτίστως να μελετηθεί και να αναλυθεί.

Κατ' αρχάς, το κείμενο του **6ου κανόνα** της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου της Νικαίας (325), σχετικά με την εκλογή των Επισκόπων, *in fine*, αναφέρει:

«[...] Ἐάν μέντοι τῇ κοινῇ πάντων ψῆφω, εὐλόγῳ οὔσῃ καὶ κατὰ κανόνα ἐκκλησιαστικόν, δύο ἢ τρεῖς δι' οἰκείαν φιλονικίαν ἀντιλέγωσι, **κρατεῖτω ἡ τῶν πλειόνων ψῆφος**».

³³⁴ Η Αποστολική Σύνοδος, διατυπώνοντας την τελική της απόφαση στην επιστολή που απηύθυνε στους Χριστιανούς της Αντιοχείας (Πρξ 15, 22-35), δηλώνει: «[...] ἔδοξεν ἡμῖν γενομένοις **ὁμοθυμαδόν**, [...]» [15, 25]· η υπογράμμιση δική μας. Βλ., επί πλέον, την ίδια αντίληψη και, κυρίως, την *ταυτόσημη εμπειρία* στον κανόνα 7 του Γρηγορίου Νεοκαισαρείας (3ος αι.), καθώς επίσης και στον κανόνα 7 της Γ΄ Οικουμενικής Συνόδου της εν Εφέσω (431).

³³⁵ Βλ. *κατωτέρω*.

Ο δεύτερος κανόνας, τον οποίο πρέπει επίσης να μελετήσουμε, προχωρά προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης της εξουσίας της Συνόδου. Ο **19ος κανόνας** της Τοπικής Συνόδου της Αντιόχειας (341) αναφέρεται, επίσης, στις εκλογές και τις χειροτονίες των Επισκόπων, οι οποίες φαίνεται να συνδέονται με την διαμόρφωση του Συνοδικού θεσμού. Στον προαναφερόμενο κανόνα αναφέρεται:

«Ἐπίσκοπον μή χειροτονεῖσθαι δίχα συνόδου καί παρουσίας τοῦ ἐν τῇ Μητροπόλει τῆς ἐπαρχίας· τούτου δέ παρόντος ἐξάπαντος, βέλτιον μὲν συνεῖναι αὐτῷ πάντας τοὺς ἐν τῇ ἐπαρχία συλλειτουργοὺς, οὓς καί προσήκει δι' ἐπιστολῆς τὸν ἐν τῇ Μητροπόλει συγκαλεῖν· καί εἰ μὲν ἀπαντοῖεν οἱ πάντες, βέλτιον· εἰ δέ δυσχερές εἶη τοῦτο, τοὺς γοῦν πλείους ἐξάπαντος παρεῖναι δεῖ, ἢ διὰ γραμμάτων ὁμοψήφους γενέσθαι τῇ καταστάσει, καί οὕτω μετὰ τῆς τῶν πλειόνων ἤτοι παρουσίας ἢ ψήφου γίνεσθαι τὴν κατάστασιν. Εἰ δέ ἄλλως παρά τὰ ὠρισμένα γίγνοιτο ἢ κατάστασις, μηδὲν ἰσχύειν τὴν χειροτονίαν. Εἰ δέ κατὰ τὸν ὠρισμένον κανόνα γίγνοιτο ἢ κατάστασις, ἀντιλέγοιεν δέ τινες δι' οἰκείαν φιλονικίαν, **κρατεῖν τὴν τῶν πλειόνων ψῆφον**».

Επομένως, τόσο στον 6ο κανόνα της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου της Νικαίας (325) όσο και στον 19ο κανόνα της Τοπικής Συνόδου της Αντιόχειας (341), γίνεται μνεία για την αρχή της *πλειοψηφίας*, αλλά μόνον υπό την μορφή της έσχατης προσφυγής, και υπό την προϋπόθεση ότι τα κίνητρα των αντιτιθέμενων στην εκλογή είναι ταπεινά και ιδιοτελή. Σε αντίθετη περίπτωση, οι Σύνοδοι, λαμβάνοντας τις αποφάσεις τους *κατά πλειονοψηφία* και όχι *ομοφώνως*, έθεταν την εξουσία τους υπό αμφισβήτηση, εκτός αν αποδεικνυόταν, όπως προβλέπει ο 19ος κανόνας της Αντιόχειας ότι η μειονοψηφία αντιτίθεται εξ αιτίας «οικείας φιλονικίας». Με άλλα λόγια, η Εκκλησία, από τον 4ο αιώνα, «γίνεται» σταδιακά, περισσότερο...«*πλειονοψηφιο-κρατική*» ή πιο...«*αριθμο-κρατική*», και επομένως πιο...*δημοκρατική!*..., πράγμα που συνιστά με δύο λόγια *οντολογική διολίσθηση*... και συρρίκνωση του εσχατολογικού της Εκκλησίας σε διαστάσεις της πτωτικής-ακοινωνιακής Ιστορίας...

Πράγματι, «αν συγκρίνουμε τον 19ο κανόνα της Αντιόχειας με τον 4ο κανόνα της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου, που επίσης αναφέρεται στις εκλογές και τις χειροτονίες των Επισκόπων, προκύπτει σαφώς ότι ο κανόνας της Αντιόχειας πραγματοποιεί, με αξιοσημείωτο δισταγμό, ένα βήμα προς την κατεύθυνση της ενισχύσεως της εξουσίας της Συνόδου εις βάρος της κατά τόπον Εκκλησίας. Αυτό το σημαντικό βήμα συνίσταται στην εισαγωγή (για πρώτη φορά;) της *αρχής της πλειονοψηφίας* στον συνοδικό θεσμό. *Αυτή η αρχή δημιουργεί σημαντικά εκκλησιολογικά προβλήματα, διότι υπονοεί, ότι η ποσότητα αποτελεί αποφασιστικό κριτήριο της ενότητας της Εκκλησίας, γεγονός που έρχεται σε ευθεία αντίθεση με το έθος της αρχαίας Εκκλησιολογίας* (είναι πολύ πιθανόν αυτήν την εποχή, οι αιρετικοί να αποτελούσαν την *πλειονότητα*). *Ελλοχεύει ο κίνδυνος η αρχή της πλειοψηφίας, που αποτελεί την βάση του κοσμικού δικαίου των δημοκρατικών πολιτευμάτων, να μετατρέψει τον συνοδικό θεσμό σε θεσμό αποκλειστικά νομικό*. Για αυτόν τον λόγο δεν εφαρμόστηκε στις Συνόδους της αρχέγονης Εκκλησίας, εκτός από τις περιπτώσεις κατά τις οποίες όλες οι προσπάθειες επιτεύξεως της ομοφωνίας απέβησαν άκαρπες»³³⁶. Το ίδιο πρόβλημα εμφανίζεται εξάλλου και σήμερα με την επιμονή που επιδεικνύουν ορισμένες Πατριαρχικές ή Αυτοκέφαλες Ορθόδοξες Εκκλησίες στην λήψη υπ' όψιν του *αριθμού των πιστών* και της *αριθμητικής υπεροχής*, για να

³³⁶ Ιω. Δ. ΖΗΖΙΟΥΛΑ, Μητροπολίτου Περγάμου, «Ο συνοδικός θεσμός: Ιστορικά, εκκλησιολογικά και κανονικά προβλήματα», ἐν *Τιμητικὸν Ἀφιέρωμα εἰς τὸν Μητροπολίτην Κίτρου Βαρνάβαν*, Ἀθήνα 1980, σελ. 176. Επίσης, του ΙΔΙΟΥ «L'Institution synodale : Problèmes historiques, ecclésiologiques et canoniques», ἐν *Istina*, τ. 47, αριθμ. 1 (2002), σελ. 28-29 (στα γαλλικά)· η υπογράμμιση δική μας.

διεκδικήσουν, εν συνεχεία, είτε δικαιώματα προβαδίσματος στην *ενιαία κανονική τάξη* τῆς Εκκλησίας είτε δικαιώματα αρμοδιότητας στους κόλπους τῆς ορθοδόξου «Διασποράς»... [Πβ. τον πολύ – πτωτικό-ακοινωνιακό και – ανθρώπινο «Μύθο των μικρών και των μεγάλων»...].

Επίσης, λόγω αὐτῆς τῆς αλλοίωσης και τῆς τροποποίησης τῶν συνοδικῶν αποφάσεων, αλλοίωση που αγγίζει τὴν ἴδια τὴν οντολογία τοῦ Εκκλησιακοῦ σώματος, ὁ ὅσιος Ιερώνυμος θίγει τὸ καθιερωμένο μόλις ἀπὸ τὴν εποχὴ τοῦ *θέμα ἀπόλειας τῆς ἀρχῆς τῆς ὁμοθυμίας*, σχολιάζοντας επικριτικά τὸν ἐξαναγκασμὸ τῆς Εκκλησίας νὰ καταφύγει στὴν ἀρχὴ τῆς πλειοψηφίας, τὴν ὁποία θεωροῦσε πῶση και ἐκκοσμίκευση: «Εἴ τι νὺκ ἦρκον αἰ τῆς Γραφῆς βεβαιώσεις, ἢ *καθολικὴ συμφωνία* εἶχεν ἄν σπουδαιότητα ἐντολῆς»³³⁷. Ἡ ἀρχὴ τῆς πλειοψηφίας, παρὰ τὸ κοινῶς ἀποδεκτὸ σε μία εὐνομούμενη και – επικαιροποιώντας τὸν λόγο – *δημοκρατικὴ* κοινωνία, παραμένει θεολογικὰ στὴν βάση τῆς διασπαστικῆς τῆς πανανθρώπινης ἐνότητος, ἀντιπροτείνοντας νὰ καταβάλλεται προσπάθεια *συνοδικῆς ὁμοθυμίας*, ἡ ὁποία παραπέμπει στὴν οντολογικὴ ἐνότητα.

Επὶ πλέον, «οἱ Σύνοδοι, οἱ ὁποῖες ἐκφράζουν τὴν ὁμοφωνία και τὴν κοινωνία ὅλων τῶν «ἀνά πάντα τὸν κόσμον διακεχυμένων»³³⁸ Ἐπισκόπων ἔχουν ἀδιαμφισβήτητη ἐγκυρότητα και ἰσχύ, δεδομένου ὅτι ἐπιδοκιμάσθηκαν ἀπὸ τὸ «Ἀμὴν» τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ. Με αὐτὸν τὸν τρόπο, ὁ συνοδικὸς θεσμὸς μπορεῖ νὰ ἐπιστρέψει στὴν πηγὴ τοῦ, που εἶναι ἐπίσης ἡ πηγὴ και ἡ ἐσχάτη ἐκφραση τῆς ἐνότητος τῆς Εκκλησίας, δηλαδὴ στὴν ευχαριστιακὴ κοινωνία. Ὅπως κατὰ τὴν Θεία Ευχαριστία, τὸ «Ἀμὴν» τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ μία ἀπὸ τὶς *sine qua non* προϋποθέσεις, οἱ ὁποῖες καθορίζουν τὴν ἐκκλησιολογικὴ πεμπουσία τῶν τελουμένων πράξεων (στους Ὀρθόδοξους δὲν ἐπιτρέπεται ἡ Θεία Ευχαριστία νὰ τελεῖται μόνον ἀπὸ τὸν ιερέα), κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο στὸ Συνοδικὸ σύστημα τῆς Εκκλησίας, ἡ καθολικὴ συναίνεση τοῦ λαοῦ εἶναι ἀπαραίτητη. Πρέπει, ὠστόσο, νὰ υπογραμμίσουμε ὅτι ἡ ἰσχύς και ἡ ἐγκυρότητα τῶν συνοδικῶν αποφάσεων και πράξεων δὲν *πηγάζουν* ἀπὸ τὸν λαὸ (ὅπως συμβαίνει στὴν δημοκρατία), ἀλλὰ ἀπὸ τὸν Θεὸ *δια μέσου* τοῦ χαρίσματος τῶν Ἐπισκόπων, *στὴν* κοινωνία τῆς Εκκλησίας»³³⁹.

Ἔτσι, ἡ *ἀρχὴ τῆς ὁμοφωνίας*, ἡ ὁποία εἶναι προφανές ὅτι βρίσκεται στὴν βάση τῆς ἐκκλησιακῆς ζωῆς και υιοθετήθηκε ἐνσυνείδητα ἀπὸ τὶς Συνόδους τῆς ἀρχέγονης Εκκλησίας ὡς ἀποφασιστικὸ κριτήριον τῶν συνοδικῶν αποφάσεων, παρὰ τὴν ἐπακολουθήσασα διολίσθηση στὴν *ἀρχὴ τῆς πλειονοψηφίας*, παραμένει αὐτὴ *ἐμπειρικὸ ζητούμενο* στὴν ἐκκλησιο-κανονικὴ πράξη τῆς Εκκλησίας *δια μέσου* τῶν αἰώνων, καθὼς ἀνιχνεύονται ἐκτοτε, διάσπαρτα και σποραδικὰ, συνοδικές ἀπόπειρες και πράξεις ὁμοφωνίας³⁴⁰.

* * * * *

Εκθέσαμε, ἐν τέλει, ὀρισμένες σκέψεις ἀναφορικὰ με τὴν σχέση που ὑπάρχει ἀνάμεσα σε αὐτὰ τὰ δύο μεγέθη τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, μεταξύ τῆς *δημοκρατίας* και τῆς *ἐκκλησιακότητος* (και ὄχι τῆς *ἐκκλησιοκρατίας*), μία διακριτὴ και ἀνταποδοτικὴ

³³⁷ Βλ. ΘΗΕ, λήμμα «Ὁσιος Ιερώνυμος-Διδασκαλία», τ. 6, Αθήνα 1965, στ. 848.

³³⁸ Πβ. τὴν ἀνάλογη κανονικὴ διάταξη, που ἀφορὰ στὴν Εκκλησία, στους κανόνες 57, 69 και 110 τῆς Τοπικῆς Συνόδου τῆς Καρθαγένης (419) και 56 τῆς Πενθέκτης Οικουμενικῆς Συνόδου τῆς ἐν Τρούλλῳ (691): ἡ υποσημείωση προστέθηκε ἀπὸ ἐμᾶς.

³³⁹ Ἰω. Δ. ΖΗΖΙΟΥΛΑ, *Ὀπ.π.*, [«Τιμητικόν...»], σελ. 182, και ὑποσημ. 41. Ὁμοίως, *ὄπ.π.*, [«Istina»], σελ. 35, και ὑποσημ. 41· ἡ υπογράμμιση δική μας.

³⁴⁰ Βλ. Κανόνες 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 13, 17, 25, 29, 48, 50, 53, 56, 64, 65, 68, 77, 78, 85, 86, 91, 92, 93, 100, 106, 120, 121, 122, 127, 133/Καρθαγένης (419), 3, 7/Γ' (431), 1/Γενναδίου (459), και 1/Πενθέκτης (691).

σχέση που μπορεί να αποτελεί ένα σαφές κριτήριο για την προσωπική μας *μέθεξι* στο *μοναδικό γεγονός* της εκκλησιακῆς ζωῆς. Ἡ διάκριση των δύο αὐτῶν μεγεθῶν συμβάλλει στην αποφυγή μίας διπλῆς σύγχυσης: να ταυτισθεῖ ἡ *εκκλησιακότητα* με τὴν *δημοκρατία*, ἀπὸ τὴν μία μεριά, και, ἀπὸ τὴν ἄλλη, να υποκύπτει αὐτή ἡ ἴδια ἡ *εκκλησιακότητα* στον μόνιμο αἰωνιστικό πειρασμό να εμφανίζεται στην Ἱστορία ως «*εκκλησιο-κρατία*», κατ' ἀντιστοίχιση προς τὴν «*δημο-κρατία*».

Θα ἦταν, ὠστόσο, ενδιαφέρον να προσεγγίσουμε ἐδῶ ἐπιγραμματικά και δύο ἄλλες ὄψεις, οἱ οποίες εμφανίζουν σύνδεση και νοηματική συνάφεια με τα ζητήματα που ἐξετάσαμε. Πρόκειται, ἀπὸ τὴν μία πλευρά, «για τὴν *δημοκρατία* και τὴν *ἀγάπη*» και, ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, «για τὴν *δημοκρατία* και τὴν *μοναστική ζωή*». Προσεγγίζοντας αὐτά τα δύο θέματα, οδηγούμαστε στην προσέγγιση και ἐνός τρίτου προβλήματος, τῆς *δημοκρατίας* και του *...θανάτου*. Με ἄλλα λόγια, πρόκειται για ζητήματα ἀπόλυτης επικυρώσεως τῆς *πρωτικῆς-ακοινωνιακῆς* ζωῆς ἀφενός, και τῆς ἠθελημένης και ἐκούσιας υπερβάσεως αὐτῆς τῆς *ακοινωνιακῆς* πτώσεως και του θανάτου, ἀφετέρου... Ἀλλά..., αὐτό εἶναι θέμα για μία ἄλλη μελέτη και σε μία ἄλλη διερευνητική συνάφεια.

4. Η Κανονική Θεολογία στα ασύμμετρα μυστικά ρείθρα της Ποίησης (Ο χριστολογικός «Όρος της Χαλκηδόνας» και το «Γεφύρι της Άρτας» στην ερμηνευτική πραγμάτωση της διακειμενικότητας)

Ο τίτλος της παρούσας απόπειρας συνιστά μία ερμηνευτική δοκιμή με στοχευμένη διάθεση να τεθούν σε διαλεκτική σχέση και διάλογο η *Εκκλησιακή Θεολογία* και η *Ποίηση*, με τον απροϋπόθετο οραματισμό να ανιχνευθούν θεολογικά νοήματα στα πολυδιαυλικά μονοπάτια αυτής της Ποίησης. Στην παρούσα συγκριτική απόπειρα προτείνονται δύο ευρέως ετερότοπα και ετεροχρονισμένα και ανυποπτεύτως σχετιζόμενα μεταξύ τους κείμενα, ο «Όρος της Χαλκηδόνας» (451) και το «Γεφύρι της Άρτας» (17ος αι.), ακριβώς γιατί αμφότερα οραματίζονται κάτι κοινό από διαφορετική αφετηριακή σκοπιά.

A. Ο χριστολογικός «Όρος της Χαλκηδόνας»

«[...] Ἐπόμενοι τοίνυν τοῖς ἁγίοις πατράσιν, [...], ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ὁμολογεῖν Χριστόν, ἐν δύο φύσεσιν ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως, ἀχωρίστως γνωριζόμενον, [...]»³⁴¹.

B. Το Δημοτικό τραγούδι «Του Γιοφυριού της Άρτας»

«Σαράντα πέντε μάστοροι κι εξήντα μαθητάδες
γιοφύριν εθεμέλιωναν στις Άρτας το ποτάμι.
Ολημερίς το χτίζανε, το βράδυ γκρεμιζόταν.
Μοιριολογούν οι μάστοροι και κλαίν' οι μαθητάδες·
– «Αλίμονο στους κόπους μας, κρίμα στις δούλεψές μας,
ολημερίς να χτίζουμε, το βράδυ να γκρεμιέται!»...

* * * * *

Πουλάκι εδιάβη κι έκατσε αντίκρυ στο ποτάμι.
Δεν κελαηδούσε σαν πουλί, μηδέ σαν χελιδόνι,
μόν' κελαηδούσε κι έλεγε μ' ανθρωπινή λαλίτσα·
– «Αν δεν στοιχειώσει άνθρωπος, γιοφύρι δεν στεριώνει...
Και μη στοιχειώσεται' ορφανό, μη ξένο, μη διαβάτη,
παρά του Πρωτομάστορα την όμορφη γυναίκα,
πόρχεται αργά τ' αποταχύ και πάρωρα το γιόμα!»³⁴²...

³⁴¹ Χριστολογικός Όρος της Δ' Οικουμενικής Συνόδου της εν Χαλκηδόνι (451). Βλ. Ιω. Καρμίρη, *Τα Δογματικά και Συμβολικά Μνημεία της Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας*, τ. Ι, Αθήναι, εκδ. Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, ²1960, σελ. 173-176 [εδώ, σελ. 175]. Μία εξαιρετική θεολογική ανάλυση του Όρου της Χαλκηδόνας μπορεί να αναζητήσει κανείς στο ad hoc άρθρο του Μητροπολίτου Περγάμου Ιωάννου (Ζηζιούλα), «Χριστολογία και ύπαρξη. Η διαλεκτική κτιστού-ακτίστου και το δόγμα της Χαλκηδόνας», εν *Σύναξη*, τεύχ. 2 (1982), σελ. 9-20.

³⁴² Δημώδες άσμα της Ηπείρου και ευρύτερα της Βαλκανικής Χερσονήσου (17ος αιώνας). Βλ. Νικ. Γ. Πολίτη, *Έκλογαί από τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ*, Αθήναι, 1914, σελ. 130-131.

Το ποιητικό και ασματικό αυτό παράθεμα συνιστά μία *διακριτή και ιδιότυπη εισαγωγή* στο εκτεταμένο ομώνυμο και εξαιρετο σε νοήματα Δημοτικό τραγούδι, με μεγάλη λογοτεχνική αξία για το πετρόκτιστο τοξωτό γεφύρι της Άρτας στον ποταμό Άραχθο, που προέρχεται από τα *απαίδευτα* χρόνια της Οθωμανικής δουλείας (17ος αιώνας), και είναι ευρέως γνωστό και αγαπημένο στην Ελλάδα και τον ευρύτερο βαλκανικό χώρο. Στον επιφανειακά αφηγηματικό του λόγο, δεν διαφαίνεται τίποτε που να προδίδει κάποιο βαθύτερο νόημα πέρα από μία φανταστική σύλληψη ή μία μυθώδη λαϊκή πλοκή θρύλου, που μειγνύει το πραγματικό με το μη πραγματικό, την πραγματικότητα με τον μύθο. Και η διαφαινόμενη θεμελιώδης ιδέα αυτού του τραγουδιού επικεντρώνεται στην προσφύεστατη σύλληψη ότι τα γεφύρια υπήρξαν πάντοτε σύμβολο μιας *...μετάβασης*, ενώ η θεμελίωσή τους ως *αμοιβαίας* (αλληλοπεριχωρητικής) *μετάβασης* μεταξύ δύο κόσμων, χωρισμένων από τις δυνάμεις της φύσης [του *πρωτικού κτιστού*], θα έχει πάντοτε για τον άνθρωπο ένα προσωπικό τίμημα... Εάν, όμως, στο ανεξερεύνητο βάθος αυτού του αποτυπωμένου θρύλου, παρατηρήσει κανείς προσεκτικά την δομή και την *παραβολικότητά* του, την προοπτική και το περιεχόμενο μέσα στο παρατιθέμενο ασύμμετρο αυτό δίστροφο δημώδες άσμα, το οποίο ακολουθεί πειθαρχημένα το αρχαιοελληνικό και όλο το μετέπειτα ποιητικό και ασματικό μοτίβο του ιαμβικού δεκαπεντασύλλαβου (πολιτικού στίχου), θα διαπιστώσει ότι κρύβεται έντεχνα και με προσομοιώσεις κάποιο εξαιρετο οντολογικό νόημα, το οποίο αντιστοιχεί στο οντολογικό περιεχόμενο του *χριστολογικού Όρου* της Δ΄ Οικουμενικής Συνόδου της Χαλκηδόνας (451). Σημειωτέον ότι πρόκειται για μία χρονική απόσταση δώδεκα (12) αιώνων, που χωρίζει το πρώτο θεολογικό γεγονός σύνθεσης και απόδοσης μιας οντολογικής εμπειρίας από τον Χαλκηδόνιο «Όρο» με το δεύτερο αυτό ποιητικό λαϊκό γεγονός σύνθεσης του «Γεφυριού της Άρτας», ανοίγοντας ορίζοντες *διακειμενικότητας*.

Πράγματι, η προαναφερθείσα στον υπότιτλο *έννοια της διακειμενικότητας* και σχετιζόμενη με την επιχειρούμενη εδώ συγκριτική απόπειρα μελέτης είναι σχετικά πρόσφατη, καθώς αναπτύχθηκε από τους θεωρητικούς της λογοτεχνίας στις τέσσερις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα (η Julia Kristeva, μυθιστοριογράφος και καθηγήτρια Πανεπιστημίου στο Παρίσι στα τέλη της δεκαετίας του '60, εισήγαγε την έννοια της διακειμενικότητας στην μελέτη και σπουδή της λογοτεχνίας). Φυσικά, υπήρξαν και νωρίτερα μελετητές, οι οποίοι είχαν θίξει το ίδιο ζήτημα, έστω και έμμεσα ή επιφανειακά, αλλά ο ίδιος ο όρος αρχίζει να χρησιμοποιείται στις ευρωπαϊκές γλώσσες από το 1967 και μετά. *Διακειμενικότητα* (intertextualité, intertextuality), η οποία συνδέεται σαφώς με την συγκριτική προσέγγιση και μελέτη των κειμένων, υπάρχει, όταν δύο διαφορετικά μεταξύ τους κείμενα, πόρρω απέχοντα χώρῳ και χρόνῳ, συμβαίνει να είναι συναφή και να συσχετίζονται ανεξαρτήτως των προθέσεων και των στόχων των δημιουργῶν τους (π.χ. μπορεί να αγνοούσαν ο ένας την ύπαρξη του άλλου την στιγμή που έγραφαν τα έργα τους ή να πρόκειται για κείμενα δύο εντελῶς διαφορετικῶν εποχῶν κ.ο.κ.). Αυτό εν προκειμένῳ σημαίνει *την συνομιλία των δύο κειμένων*, ότι δηλ. τα κείμενα, εφαπτόμενα ή μη, συνδιαλέγονται ευθυτενῶς. Συνεπῶς, ἔργο του αναγνώστη, του μελετητή ή του ερευνητή, αφού προσπεράσει το πρώτο στάδιο ανάλυσης της εξωκειμενικῆς πραγματικότητας, είναι να αναδείξει τις *«εκλεκτικές συγγένειες»* (Γκαίτε) των δύο κειμένων, να επιχειρήσει δηλ. την λεγόμενη *διακειμενική ανάγνωση και ερμηνεία*, μία διττή ανάγνωση, δηλ. μία εκ παραλλήλου προσέγγιση των δύο κειμένων, ὥστε να καταδειχθεί, να αναδειχθεί και εν συνεχείᾳ να ερμηνευθεί η ενυπάρχουσα μη ορατή σχέση και αντιστοιχία των δύο κειμένων. Εξ ἄλλου, ο βραβευμένος με Νόμπελ Λογοτεχνίας ποιητής Γεώργιος Σεφέρης ἔλεγε χαρακτηριστικά ότι βλέπουμε λογοτέχνες που, ὅσο γυρεύουν να διατυπώσουν το αναντικατάστατο που φέρουν μέσα τους, τόσο αισθάνονται

δυνατότερες συγγένειες με δημιουργούς έξω από την περιοχή της γλώσσας τους, καθώς αυτοί με την σειρά τους τούς βοηθούν να βρουν μέσα στην εθνική τους παράδοση τις πιο πρωτότυπες και λιγώτερο εξαντλημένες πηγές.

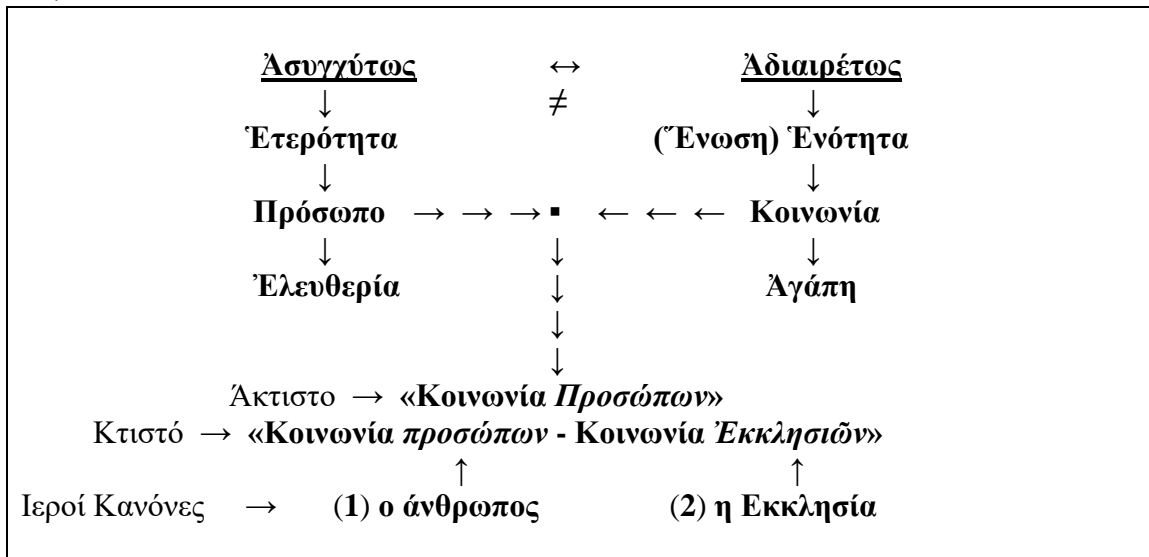
Σχετικά δε με την προτιθέμενη *διακειμενική ανάγνωση και ερμηνεία* των δύο κειμένων, η καθιερωμένη φιλολογική ανάλυση του περίφημου αυτού δημώδους άσματος δεν υποψιάστηκε ποτέ ότι αυτό αποτελεί μία αφανή πρόσληψη και εκλαϊκευμένη απόδοση του Όρου της Χαλκηδόνας, ορατή ένδειξη ότι αυτός δεν παρέμενε δια μέσου των αιώνων “νεκρό γράμμα” στα Πρακτικά μιας Οικουμενικής Συνόδου, αλλά, εποχούμενος μία αποκαλυπτική εμπειρία, διαπότισε τον βίο και τα υπαρξιακά μύχια του Εκκλησιαστικού πληρώματος και λαού. Εάν προβεί κανείς σε μία συγκριτική θέαση των οντολογικών προεκτάσεων αυτού του συνοδικού Όρου και του λαϊκού δημοτικού τραγουδιού της ηπειρωτικής Ελλάδος και των νοτίων Βαλκανίων, θα διαπιστώσει ότι υπάρχουν νοηματικές ταυτίσεις και υπαρξιακές αντιστοιχίσεις. Ή, καλύτερα, και ας μην θεωρηθεί αυτό αυθαιρεσία, ερμηνεύει υπαρξιακά και με τρόπο *ad hoc* τις υπαρξιακές προεκτάσεις που προσφέρονται ως αναμονές από τον ίδιο τον συνοδικό Όρο. Με άλλα λόγια, πρόκειται για μία λαϊκή θετική πρόσληψη του χαλκηδόνιου Όρου στον όλο ανθρώπινο βίο, κάτι που ενδιαφέρει τόσο το φιλολογικό όσο και το θεολογικό σύμπαν, καθώς και το επέκεινά τους. Έτσι, ο θρύλος του «Γεφυριού της Άρτας» γίνεται ένα εκλαϊκευμένο ερμηνευτικό κλειδί που φανερώνει το πώς ο εν λόγω δογματικός όρος, όσο και τα εκκλησιακά δόγματα εν γένει, συνδέονται με την ύπαρξή μας και την ζωή μας, για να αναδεικνύεται έτσι ποικιλότροπα και η υπαρξιακή τους σημασία σε όσους αντιλαμβάνονται τον νοητό οραματισμό τους...

I. Συνοπτική θεολογική παρουσίαση της χαλκηδόνιας οντολογικής εμπειρίας

Είναι γνωστό στους έχοντες (ειδική) θεολογική παιδεία ότι το συνοδικό δόγμα, ο Όρος της Χαλκηδόνας, για να αποδώσει με ανθρώπινο λόγο την υποστατική ένωση των δύο φύσεων του Χριστού, της θείας και της ανθρωπίνης, υιοθέτησε αντινομικές λεκτικές διατυπώσεις. Με απλά λόγια, ο Όρος αποδίδει λεκτικά την *αποκεκαλυμμένη οντολογική εμπειρία* της Εκκλησίας ότι «στο πρόσωπο του Χριστού, οι δύο φύσεις Του, η θεία και η ανθρωπινή, ενώθηκαν σε απόλυτο βαθμό *ασυγχύτως και αδιαιρέτως*», και αυτό δεν θα σήμαινε τίποτε για την πανανθρώπινη ζωή, εάν τα επιρρήματα αυτά δεν ετίθεντο στο φως της διαλεκτικής σχέσης ακτίστου-κτιστού. Πρόκειται ουσιαστικά για δύο επιρρηματικές έννοιες που αντιστοιχούν σε δύο καταστάσεις φαινομενικά και λογικά *αντιφατικές και ασυμβίβαστες*, για να υπάρχουν ταυτόχρονα: όντως, αυτή η διατυπωμένη συνοδική έκφραση φαινομενικώς συνιστά *λογική αντίφαση όρων (contradictio in terminis)*: από τις δύο επιρρηματικές έννοιες «*ασυγχύτως και αδιαιρέτως*» η κάθε μία αναιρεί την άλλη. Ωστόσο, διατηρούν μέσα τους μία συνθετική *αντινομία (κατάφαση των ταυτόχρονα εκδηλούμενων αντιθετικών καταστάσεων)*, που τις καθιστά συνυπάρχουσες, αδιάρρηκτες και ομόστοχες.

Πράγματι, εάν θα μπορούσε κάποιος να αποδώσει με σχηματικό λόγο τον συνοδικό Όρο της Χαλκηδόνας, ακριβώς για να αναδειχθούν παραστατικά τα αντινομικά στοιχεία που τον συνθέτουν, θα προέκυπτε η εξής σχηματική αντινομική αντιστοιχίση:

**Ἡ Διαλεκτική σχέση τοῦ «Ἀσυγγύτως καὶ Ἀδιαιρέτως» (Δ΄ Οἰκ. Σύνοδος-451)
Δ 71.**

Στα αντινομικά αὐτά ζεύγη λέξεων καὶ ταυτόσημων οντολογικῶν ἐμπειριῶν ἐκτυλίσσεται μία υπέρλογο πραγματικότητα που ἔχει νὰ κάνει με (α) τὴν *χριστολογικὴ διάσταση* τῶν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ («κοινωνία “ετερόκλητων” φύσεων» καὶ «κοινωνία ἀκτίστου-κτιστοῦ») [*Χριστολογία*], (β) τὴν, κατὰ θεολογικὴ επέκταση, *τριαδικὴ διάσταση* τῶν Τριῶν Προσώπων τῆς δημιουργικῆς Ἁγίας Τριάδος («κοινωνία Προσώπων») [*Τριαδολογία*] καὶ (γ) τὴν *ἐκκλησιολογικὴ-κτισιολογικὴ διάσταση* τῶν ἀνθρώπινων προσώπων, βαπτισμένων – καὶ μὴ βαπτισμένων [πβ. τὸ «πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον»] – («κοινωνία προσώπων», καθὼς καὶ «κοινωνία Ἐκκλησιῶν»³⁴³) [*Πνευματολογία-Ἐκκλησιολογία-Οἰκολογία*]. Στὴν ἴδια ἀκριβῶς αὐτὴ προοπτικὴ υπενθυμίζεται ξανά ἐδῶ ὅτι τοὺς Ἱεροὺς Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας, στο πρωτίστως ἐσχατολογικὸ τοὺς εἶναι, τοὺς διαπερνοῦν δύο κυρίαρχοι ἄξονες, οἱ ὁποῖοι ἀντιπροσωπεύουν τὸ ἐπίκεντρο τῶν προτεραιοτήτων τοὺς, καὶ μάλιστα *ἀλληλοπεριχωρητικά*: (1) **ο ἄνθρωπος** καὶ (2) **ἡ Ἐκκλησία**: με ἄλλα λόγια, ἡ ἐσχατολογικὴ πρόσληψη καὶ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου μέσα ἀπὸ τὴν κοινωνία τῶν προσώπων, καὶ ἡ πραγμάτωση καὶ ἡ οικονομία τῆς Ἐκκλησίας ἐντὸς τῆς Ἱστορίας μέσα ἀπὸ τὴν κοινωνία τῶν Ἐκκλησιῶν. Καὶ ἀκόμη προσδιοριστικώτερα καὶ σε προοπτικὴ ἀλληλοπεριχώρησης, οἱ Ἱεροὶ Κανόνες ἀποβλέπουν, ἀπὸ τὴν μίᾳ μεριά, στὴν *πραγμάτωση τῆς Ἐκκλησίας ἐσχατολογικά* μέσα στὴν Ἱστορία, γιὰ νὰ προσλάβει Αὐτὴ τὸν ἄνθρωπο καὶ σύνολη τὴν Δημιουργία, καὶ, ἀπὸ τὴν ἄλλη, στὴν *πλαισίωση* τοῦ ἀνθρώπου ὄχι μόνον σε προσωπικὸ καὶ διαπροσωπικὸ ἐπίπεδο, ἀλλὰ καὶ σε ἐπίπεδο *ἐκκλησιοποίησης* τοῦ ἰδίου καὶ σύνολης τῆς Δημιουργίας.

Κατὰ τὸ οντολογικὸ ἀρχέτυπο τῆς ἐνδοτριαδικῆς Κοινωνίας Προσώπων, ἡ «κοινωνία προσώπων» εἶναι ἐν τέλει μίᾳ ἀντινομικῆς κατάστασης που ἀπαρτίζεται ἀπὸ – ας ἐπιτραπεί ὁ ὅρος – *ἀσύγγυτα “ετερόκλητα”* δεδομένα καὶ που συγκροτεῖ μίᾳ οντολογικὴ πραγματικότητα ἀρμονικῆς σύνθεσης, ἡ ὁποία υφίσταται ἤδη ὡς οντολογικὴ ἐμπειρία στὸ ἐπίπεδο τῆς Θεολογίας, καὶ πραγματώνει... καὶ πραγματώνεται... ἀντιστοίχως ἐμπειρικὰ στὴν Ἐκκλησία καὶ Βασιλεία («πλήρης κοινωνία προσώπων» καὶ «*ἀληθινὴ* κοινωνία κτιστοῦ καὶ ἀκτίστου»). Αὐτὸ διαφαίνεται στὸ ἀπλὸ καὶ προφανές ἐρώτημα «*τί συνιστᾷ τὴν Ἐκκλησία;*». Καὶ ἡ ἀπάντησις ἴσως ἀπλή καὶ προφανής, ἀλλὰ που ὅμως δὲν ἐξαντλεῖ τὸ ὅλο περιεχόμενο καὶ τὸ νόημά της:

³⁴³ Πβ. κανόνα 2/Β΄.

η *κοινωνία προσώπων!* Τοιουτοτρόπως, στα ερωτήματα «*τί είναι ο γάμος;*», «*τί είναι ο μοναχισμός;*», η ίδια απλή και προφανής απάντηση: *Κοινωνία προσώπων!*... Μία *κοινωνία προσώπων* πραγματοποιούμενη εν ελευθερία και εν αγάπη, σε διαλεκτική σχέση ελευθερίας και αγάπης ταυτοχρόνως. Και, κατ' επέκταση, αυτό που ισχύει σε προσωπικό ανθρώπινο επίπεδο, σε επίπεδο προσώπων («κοινωνία προσώπων»), ισχύει το οντολογικό ίδιο και σε εκκλησιακό επίπεδο, σε επίπεδο Εκκλησιών («κοινωνία [τοπικών ή κατά τόπους] Εκκλησιών»). Αυτό, όμως, πρέπει, στο μέτρο που μάς επιτρέπουν οι ανθρωπομορφικές μας έννοιες και συλλήψεις, να το αναλύσουμε κάπως. Σε αυτό θα μάς συνδράμουν τόσο ο «Όρος της Χαλκηδόνας» όσο και το «Γεφύρι της Άρτας», που ακολουθεί χρονικά, σε αντιστοιχική και συνθετική ανάλυση.

Πράγματι, το «*ασυγχύτως*», πριν από όλα, καταφάσκει την *ετερότητα* των όντων, καθώς η ύπαρξή τους καλείται να είναι *διακριτή* και η σχέση τους πάντοτε *διαλεκτική*, για να συνιστά η ύπαρξη δώρο *ελευθερίας*. Και το μόνο προσιτό γεγονός στον άνθρωπο που μπορεί να σημάνει αυτήν την υπαρκτική ελευθερία είναι η *αγάπη*. Έτσι, από την άλλη μεριά, το «*αδιαιρέτως*» χριστολογικά σημαίνει ότι ανάμεσα στο άκτιστο (Θεός) και το κτιστό (άνθρωπος) δεν πρέπει να υπάρχει καμμία *απόσταση*, κανένας *χωρισμός* («*άχωρίστως*»), όπως δεν υπάρχει τριαδολογικά απόσταση και χωρισμός στα Τριαδικά Πρόσωπα. Όσο, όμως, το κτιστό αυτονομείται και επιχειρεί να *αυτοϋπάρχει* χωρίς την κοινωνία του με το άκτιστο, τόσο αυτή η *διακοπή κοινωνίας* (= ο θάνατος) το απειλεί, αφού ο θάνατος οφείλεται τελικά στην *δυνατότητα του χωρισμού* και της συνεπαγόμενης διάσπασης των όντων. Κατά συνέπεια, το κτιστό για να ζήσει, καλείται να βρίσκεται σε συνεχή και αδιάκοπη (= *αδιαίρετη*) σχέση με το άκτιστο, να υπερβαίνεται δηλ. το *διάστημα* και η *απόσταση* που υπάρχει από την κτιστότητα, και να *κοινωνεί* διαρκώς με το άκτιστο που κείται έξω από τον εαυτό του. Κάθε κτιστό ον που δεν βγαίνει από τον εαυτό του και δεν *ενώνεται αδιαίρετα* με κάτι άλλο, αφανίζεται, πεθαίνει. Για αυτό η αγάπη, που είναι «*έκ-σταση*», που συνιστά ένα *εκστατικό γεγονός* (από το ρήμα «*εξ-ίσταμαι*», «*έξω-ίσταμαι*», βγαίνω έξω από την ατομική μου αυτάρκεια, *αυτο-προσφέρομαι, χαρίζομαι*), είναι ακριβώς η έξοδος των όντων από τον εαυτό τους, για να υπερβούν τον θάνατο. Όποιος δεν αγαπά, δηλ. δεν ενώνεται *αδιαιρέτως* με κάτι εκτός του εαυτού του, *πεθαίνει*³⁴⁴. (Εάν η σχέση κτιστού-ακτίστου δεν είναι *αδιαίρετη*, δεν υπερβαίνεται ο θάνατος). Η *κοινωνία* ανάμεσα στα όντα δεν μπορεί τελικά να επιτευχθεί, εάν δεν πραγματοποιηθεί αυτό το «*αδιαιρέτως*». Επομένως, τα διεστώτα, τα διακριτά όντα καλούνται να γίνουν φορείς *ενώσεως* και όχι *χωρισμού*. Ο Χριστός ενσαρκώνει ακριβώς αυτήν την ελεύθερη *ένωση* ακτίστου-κτιστού, ως τον τρόπο υπέρβασης του θανάτου που καταργεί την *ένωση και κοινωνία* των διακριτών όντων.

Το «*ασυγχύτως*» χριστολογικά εξασφαλίζει την διαλεκτική ακτίστου-κτιστού και τριαδολογικά την διαλεκτική σχέση των όντων, δηλ. την *ελευθερία*, ενώ το «*αδιαιρέτως*» εξασφαλίζει την *κοινωνία* και την *αγάπη*. «*Χωρίς αγάπη*, δηλ. *έκσταση* από την αυτάρκεια του όντος σε μία κίνηση *ενότητας* με τον “άλλον” και τελικά με τον όντως “άλλον” (τον Άκτιστο) δεν υπάρχει αθανασία. Αλλά και χωρίς *ελευθερία*, δηλ. διατήρηση της *ετερότητας*, της ιδιαίτερης ταυτότητας του αγαπώντος και του αγαπωμένου, πάλι η αθανασία είναι αδύνατη»³⁴⁵. Ο Χριστός σαρκούμενος, δηλ. ερχόμενος «*από την αντίπερα όχθη*» *ένσαρκα* (= Χριστούγεννα) στην διάσταση του κτιστού, ενώνει το κτιστό με το άκτιστο *ασυγχύτως και αδιαιρέτως*, νικώντας έτσι τον θάνατο με την Ανάστασή Του στην προοπτική μιας δυνατότητας που κερδίζεται μόνον με την *ελευθερία* και την *κοινωνιακή αγάπη*. «*Και η Ανάσταση του Χριστού έγινε δυνατή χάρη στην ένωση «αδιαιρέτως» αλλά και «ασυγχύτως» του κτιστού με το*

³⁴⁴ Βλ. Μητροπολίτου Περγάμου Ιωάννου (Ζηζιούλα), “Χριστολογία και ύπαρξη...”, *όπ. π.*, σελ. 17-20.

³⁴⁵ *Όπ. π.*, σελ. 18· η υπογράμμιση δική μας.

ἀκτιστο, δηλ. χάρη στην *αγάπη*, που κάνει το κτιστό και το ἀκτιστο να υπερβαίνουν τα ὅριά τους και να *ενώνονται* «αδιαιρέτως», και χάρη στην *ελευθερία*, που κάνει το κτιστό και το ἀκτιστο να μην χάνουν την *ετερότητά* τους με την υπέρβαση των ορίων τους στην *ένωση* αυτή, αλλά αντίθετα, να εξασφαλίζουν την *ετερότητα* αυτή, διατηρώντας έτσι την διαλεκτική σχέση τους»³⁴⁶.

Στην εκκλησιολογική του σημασία, ο συνοδικός χριστολογικός αυτός ὀρος αντιστοιχεί σε έναν *τρόπο υπάρξεως και ζωής*. Ἡ Ἐκκλησία, ὅταν συγκροτεῖται ευχαριστιακά, ἀποκαλύπτει το μεγάλο αυτό αντινομικό και χριστολογικό παράδοξο, ὅτι το κτιστό και το ἀκτιστο *ενώνονται* τέλεια, χωρίς να καταργεῖται ἡ *ετερότητά* τους. Καὶ αυτό ἐπισυμβαίνει ἀκριβῶς «ὅπως κάθε μέλος της Ἐκκλησίας, *ελευθερωμένο* ἀπὸ την ἀναγκαιότητα της βιολογικής του υποστάσεως, *ενώνεται* με τα ἄλλα μέλη σε μία *σχέση ἀδιαρρήκτου κοινωνίας*, ἀπὸ την οποία ἐκπηγάζει ἡ *ετερότητα* κάθε προσώπου, δηλ. ἡ ἀληθινή του ταυτότητα. Ἡ *ελευθερία* και ἡ *αγάπη* γίνονται ἔτσι μία ἐνιαία ἐμπειρία. Κάθε *αντίφαση* μεταξύ του «αδιαιρέτως» και του «ασυγχύτως» αἴρεται. [...]. Ἐξω ἀπὸ την *ἐμπειρία* της Ἐκκλησίας, ἡ *αγάπη* και ἡ *ελευθερία* (το «αδιαιρέτως» και το «ασυγχύτως») *διχάζονται* και *ἀλληλοαναιρούνται*»³⁴⁷. Με ἄλλα λόγια, ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἐκείνη ἡ *κοινωνία προσώπων* που θέλουν και ἐπιχειροῦν να υπάρξουν με τον τρόπο του Ἀκτίστου. Ὁ τρόπος του Ἀκτίστου εἶναι ἡ *ελευθερία* ἀπὸ κάθε προκαθορισμό και ἀναγκαιότητα της ὑπαρξης: *εἶναι* το Ἄκτιστο, ἐπειδὴ ἐλεύθερα *θέλει* να *εἶναι*, και *θέλει* να *εἶναι*, ἐπειδὴ *αγαπάει*. Τρόπος του Ἀκτίστου εἶναι *το εἶναι ὡς σχέση*, ὡς *αγαπικὴ κοινωνία* τού εἶναι και τού υπάρχειν: ὑπαρξη με τον τρόπο της *αγάπης* που συνιστᾶ την κορυφαία σε πληρότητα *ελευθερία*.

Στο πλαίσιο των διαπροσωπικῶν σχέσεων *κοινωνίας και ἀγάπης*, εἴν ἑν πριμοδοτοῦμε μονομερῶς το «εγώ» μας και τον εαυτό μας, για να τα περισώσουμε ἐκκεντρικά και *φίλαυτα* (δηλ. την «*ελευθερία*» μας), τότε χάνουμε την *κοινωνία* και την *αγάπη*, και το «αδιαιρέτως» ἀπόλλυται. Το ἴδιο ἰσχύει και σε μία ἀντίστροφη πάλι μονομερῆ κίνηση ἀνίσης προτεραιότητας του ἐνός ἐναντι του ἄλλου. Ἡ ἀγάπη δεν καταργεῖ τα «ὅρια» του ἄλλου και την *ετερότητά* του· ἐξ ἄλλου, δεν ἔχει καμμία γοητεία το γεγονός να καταργεῖς τα ὅρια του ἄλλου... Ὡστόσο, «[...] για να διατηρήσουμε την *ετερότητα*, *ξεχωρίζουμε* ἀπὸ τους ἄλλους, στην προσπάθειά μας να ἐλευθερωθούμε ἀπὸ τον ἄλλον, γεγονός που συνιστᾶ την μεγαλύτερη πρόκληση στην ἐλευθερία μας. Ὅσο πιο πολύ ἐνώνεις δύο ὄντα, φθάνοντας ὡς το «αδιαιρέτως», τόσο περισσότερο κινδυνεύεις να δημιουργήσεις σύγχυση ἀνάμεσά τους. Ἡ *ένωση* «αδιαιρέτως» ἀντιμάχεται στην βιολογική μας ὑπαρξη την *ετερότητά* μας σε σχέση με τους ἄλλους, δηλ. το «ασυγχύτως», με ἀποτέλεσμα να ἐπιζητοῦμε την ἐλευθερία μας στον ατομισμὸ που μάς ἀποκόπτει ἀπὸ τους ἄλλους, υποσχόμενος την διασφάλιση της ταυτότητάς μας. Ἀλλά ἀκριβῶς αυτός ὁ *χωρισμὸς* ἀπὸ τους ἄλλους, αυτό το «ασυγχύτως», δεν εἶναι σε τελικὴ ἀνάλυση ὁ θάνατος; Ὁ θάνατος δεν εἶναι μόνον ἡ διάλυση των ὄντων σε μια συγκεχυμένη και ἐνιαία «ουσία», δηλ. ἡ *κατάλυση* του «ασυγχύτως»· εἶναι, ἐπίσης, ὁ ἐσχάτος *χωρισμὸς* των ὄντων μεταξύ τους, δηλ. ἡ *ἐπιβεβαίωση* του «ασυγχύτως». Το «ασυγχύτως» εἶναι τόσο θανατηφόρο ὅσο και το «αδιαιρέτως», εἴν εἰν μείνουν *χωρισμένα* και δεν ταυτισθὸν ἀπόλυτα μεταξύ τους. *Ἐλευθερία χωρίς ἀγάπη, ὅπως και ἀγάπη χωρίς ἐλευθερία*, οδηγοῦν στον θάνατο. [...]. Για να ἀποφευχθεῖ αὐτή ἡ «*μοίρα*» του κτιστοῦ, χρειάζεται μία *νέα γέννηση*, δηλ. ἑνας *νέος τρόπος υπάρξεως*, μια καινούργια *υπόσταση*»³⁴⁸, μία *νέα ἀνοικοδόμηση*, ὅπως το κτίσιμο ἐνός «γεφυριού»... Ὁ Χριστός, ὡς Υἱός του Θεοῦ και ἀκτιστος, *έρχεται* ἀπὸ «την ἀντίπερα ὄχθη» και προσλαμβάνει ἰδιώματα κτιστά, και γίνεται ἄνθρωπος,

³⁴⁶ *Αυτόθι*.

³⁴⁷ *Ὁπ. π.*, σελ. 19.

³⁴⁸ *Ὁπ. π.*, σελ. 19-20.

μιλώντας μας στην δική μας «ανθρωπινή λαλίτσα»... Εάν ήταν *μόνον* κτιστός, όπως διετείνεται ο Ἄρειος (Α΄ Οικουμενική Σύνοδος-325), τότε ο θάνατος θα ήταν μοιραίος και για Αυτόν, και συνεπώς η σωτηρία από τον θάνατο αδύνατη, καθώς, όπως επισημαίνει με έναν δικό του μοναδικό ερμηνευτικό τρόπο (βλ. παρακάτω) το «Γεφύρι της Ἄρτας», το κτιστό από μόνο του και αυθύπαρκτα δεν μπορεί να υπερνικήσει τις συνθήκες της (πτωτικής) κτιστότητας³⁴⁹. Το αυτό ισχύει και για κάθε άνθρωπο, όταν αυτός τα δύο συστατικά της υπάρξεως, *την ελευθερία και την αγάπη*, τα διατηρεί χωρισμένα μεταξύ τους, μοιραία θα οδηγείται στον θάνατο. Μόνον εάν αποκτήσουμε μία *νέα υπόσταση*, εάν δηλ. η προσωπική μας ταυτότητα, αυτό που μάς κάνει να είμαστε ιδιαίτερα πρόσωπα, πηγάζει από *σχέσεις αγάπης που είναι ελευθερία, και από σχέσεις ελευθερίας που είναι αγάπη*, μόνον τότε η κτιστή μας φύση ενωμένη «ασυγχύτως» και «αδιαιρέτως» με τον άκτιστο Θεό θα λυτρωθεί από την *μοίρα* του θανάτου και, όπως, θα φανεί παρακάτω, και από την *μοίρα* του θανάτου των διαπροσωπικών σχέσεων. Έτσι, ο συνοδικός Όρος της Χαλκηδόνας επισημαίνει πως, για να ζήσει ο καθένας μας, όντας «πρόσωπο» ως ιδιαιτερότητα και ετερότητα, μοναδικό και ανεπανάληπτο, πρέπει η ελευθερία και η αγάπη, το «ασυγχύτως» και το «αδιαιρέτως» της Χριστολογίας, να ταυτισθούν, και οι ανθρώπινες διαπροσωπικές σχέσεις να *μεταμορφωθούν*. Αυτό στην ανθρώπινη ύπαρξη σημαίνει βέβαια να *εκκλησιοποιηθούν*, δηλ. να *κοινωνιοποιηθούν* σε ένα *πλέγμα σχέσεων* που αποδίδεται από τον αντινομικό χαλκηδόνιο Όρο ως «κοινωνία προσώπων».

II. Συνοπτική φιλολογική παρουσίαση του «Γεφυριού της Ἄρτας»

Το συγκινητικό αυτό τραγούδι της λαϊκής μας δημοτικής παράδοσης ανήκει σε μία κατηγορία, την οποία οι φιλόλογοι αποκαλούν «παραλογές». Συγκεκριμένα, η *παραλογή* αυτή αποτελεί ένα από τα γνωστότερα και ωραιότερα δημιουργήματα της λαϊκής μούσας της εποχής της Οθωμανοκρατίας και στηρίζεται σε μία μακραίωνη παράδοση, σχετική με τους θρύλους της θεμελίωσης *γεφυριών* σε *ποτάμια* της Ανθρωπότητας (Δούναβη, Ευφράτη και Ἄρτα [= Ἄραχος], όπως πληροφορεί το ίδιο το δημοτικό τραγούδι³⁵⁰). Ως γνωστόν στους έχοντες (ειδική) φιλολογική παιδεία, η *παραλογή* είναι ένα ιδιαίτερο είδος δημοτικού τραγουδιού, το οποίο διακρίνεται για τον αφηγηματικό του χαρακτήρα, τον επικό τόνο και την δραματική έκβαση. Είναι συνήθως πολύστιχα ποιήματα με αφηγηματικό και επικο-λυρικό χαρακτήρα, καθώς αντλούν την υπόθεσή τους από διάφορα δραματικού χαρακτήρα κοινωνικά περιστατικά ή έχουν υπόθεση εντελώς πλαστή, από αρχαίους ελληνικούς μύθους, καθώς και από την ιστορική μνήμη και από νεώτερες χρονικά παραδόσεις (και αυτό είναι που ενδιαφέρει εδώ για την συγκριτική μελέτη που επιχειρείται). Παρουσιάζουν έντονο το *παραμυθικό στοιχείο* και τον *εξωλογικό χαρακτήρα*, καθώς εισάγουν έναν διάλογο μεταξύ φυσικών προσώπων και *συμβατικών* προσώπων (π.χ. πουλιών εν προκειμένω), με ζητούμενο, όπως θα δούμε παρακάτω, τί είδους και ποιο είναι το «με ανθρωπινή λαλίτσα πουλάκι» που ομιλεί απαντητικά και μάλιστα πολύ καθοριστικά. Ο λόγος του τραγουδιού είναι λιτός και πυκνός, ενώ ο κάθε στίχος ή κάποια δίστιχα και τρίστιχα έχουν αυτοτέλεια, δίκην ψηφίδων, χωρίς να υπάρχει διασκελισμός με ολοκλήρωση νοήματος στον επόμενο στίχο. Επειδή ο αφηγηματικός τους τρόπος δεν είναι όπως στα έπη, ιδιαίτερα λεπτομερειακός, αποσιωπώνται όλες οι ασήμαντες λεπτομέρειες, με αποτέλεσμα η διήγηση να προσλαμβάνει έναν χαρακτήρα γοργότητας, ενώ διαφέρουν ριζικά από τα

³⁴⁹ Εάν επικρατούσε τελικά ο Αρειανισμός, δεν θα είχε δημιουργηθεί ποτέ το «Γεφύρι της Ἄρτας»...

³⁵⁰ «Τρεις αδερφάδες είμαστε, [...], η μια ἔχτισε τον Δούναβη κι ἄλλη τον Αφράτη, κι εγώ η πλιο στερνότερη της Ἄρτας το γιοφύρι» (Λόγια της γυναίκας του Πρωτομάστορα προς το τέλος και την αποκορύφωση της ποιητικής πλοκής-στ. 36-38).

άλλα αφηγηματικά δημοτικά τραγούδια, επειδή ακριβώς το θέμα τους παρουσιάζει έντονο το στοιχείο της δραματικότητας με έντονα τα θυσιαστικά χαρακτηριστικά προσώπων για κάποιο σκοπό και σε συγκεκριμένη προοπτική.

Πράγματι, όπως και η ετυμολογία της το μαρτυρεί, η «*παραλογή*» εμπεριέχει κάτι το «*παράλογο*» και στην πραγματικότητα εννοεί το υπέρλογο, το υπερβατικό και, *θεολογικά*, το οντολογικό επέκεινα, εκείνο που έρχεται έξωθεν να *αποκαλύψει* (πβ. «*άπο-κάλυψη*») ό,τι ανήκει συνολικά στην πραγματικότητα της ζωής, το οποίο υπερβαίνει το υλικό και το *αισθητό*, για να οδηγήσει στο *νοητό* και την εγκόλπωσή του· έχει χαρακτηριστικά *αποκάλυψης* η «*ανθρωπινή λαλίτσα του πουλιού*» μπροστά στην πανανθρώπινη προσπάθεια *ανακάλυψης* της ολιστικής πραγματικότητας της ζωής.

Το συγκεκριμένο τραγούδι αξιοποιεί στην απόδοση του κεντρικού νοήματός του την ευρέως διαδεδομένη δοξασία που επικρατεί σε πολλούς λαούς ανά την Οικουμένη ότι για την στερέωση κάθε κτίσματος απαιτείται να προσηλωθεί κάποιο πολύτιμο ζώο στα θεμέλια ή εντειχιζόμενο. Στην δοξασία αυτήν αναφέρονται τόσο οι αρχαίοι ελληνικοί μύθοι³⁵¹ όσο και οι παραμυθικές βυζαντινές παραδόσεις περί θυσίας ανθρώπων κατά την θεμελίωση μεγάλων οικοδομημάτων *κοινής ωφελείας*. Το ανθρώπινο θύμα γινόταν το δομικό στοιχείο, το *στοιχείο*, του οικοδομήματος, για αυτό και *στοιχείωση* καθιερώθηκε να ονομάζεται η ανοικοδόμηση «κτισμάτων» με (την όποια) θυσία.

Σχετικά δε με την πλοκή του δημώδους αυτού άσματος, το γεφύρι της Άρτας, ένα έργο τόσο δύσκολο και θαυμαστό για την εποχή του, ενέπνευσε το ομώνυμο δημοτικό τραγούδι και πλούτισε την λαϊκή παράδοση με τον δικό του θρύλο. Παραλλαγές του τραγουδιού αυτού, που αναφέρονται και σε άλλα γεφύρια, υπάρχουν όχι μόνον στην Ελλάδα αλλά και σε όλη την περιοχή των Βαλκανίων (Αλβανοί, Σέρβοι, Βούλγαροι, Ρουμάνοι, Ποντιακή παράδοση, κ.λπ.), γεγονός που φανερώνει ότι αγγίζει ένα ζήτημα σαφώς οικουμενικό και πανανθρώπινο (με ενδεικτικές περιοχές από όλα τα μέρη της Ανθρωπότητας σαν τον Δούναβη, τον Ευφράτη, την Άρτα, κ.ο.κ.), όπως θα διαφανεί παρακάτω, και ξεφεύγει από τα ιδιοπροσωπικά χαρακτηριστικά της ζωής του Ελληνικού λαού, στους κόλπους του οποίου εξ άλλου αναδύθηκε γλαφυρότατα σε πολλές παραλλαγές και τραγουδήθηκε.

Στην προσπάθειά του να αποδώσει ο φιλολογικός λόγος τα νοήματα που εμπεριέχονται στο δημοτικό αυτό τραγούδι, προέκυψαν πολλές ερμηνείες με στόχο να αναδειχθούν οι πνευματικοί συμβολισμοί που κείνται σε αυτό ευδιάκριτα ή αδιάκριτα, και που μάς είναι λιγώτερο ή περισσότερο γνωστοί. Φαίνεται, όμως, ότι στον *Όρο της Χαλκηδόνας* βρίσκει αυτό την πλήρη και οντολογική αντιστοίχισή του, όπως προκύπτει μέσα από την παρούσα διακειμενική ανάγνωση. Και έτσι, το *...παραμύθι* «του Γεφυριού της Άρτας» γίνεται *...παραβολή* με οντολογικό αντίκρυσμα...

III. Αντιστοιχίσεις του χαλκηδόνιου Όρου και του «Γεφυριού της Άρτας»

Ο Μακεδόνας φιλόσοφος Αριστοτέλης είχε ήδη από την εποχή του εντοπίσει την επίκεντρη και ποιητική αιτία προβλημάτων σε σύνολες τις διανθρώπινες σχέσεις στην *απουσία ουσιαστικής κοινωνίας των ανθρώπων* και προτύπωσε την έξοδο από αυτήν την καθοριστική απουσία με συγκεκριμένη πρόταση, κάτι που το συναντάμε ανάστροφα κατά πολύ αργότερα και στην πλοκή του «Γεφυριού της Άρτας». Ο λόγος του Αριστοτέλη είναι ενδεικτικός: οι άνθρωποι καλούμεθα να φθάσουμε «εις τὸ ὀρθῶς διανοεῖσθαι [→ ζεῖν, ἀληθεύειν] διὰ τοῦ ὀρθῶς κοινωνεῖν» και τονίζει ότι «ὁ μὴ δυνάμενος κοινωνεῖν ἢ μὴδὲν δεόμενος δι' αὐτάρκειαν οὐδὲν μέρος πόλεως, ὥστε ἢ

³⁵¹ Πβ. την θυσία της κόρης του Ερεχθέα στην Αθήνα, καθώς και της Ιφιγένειας στην Αυλίδα.

θηρίον ἢ θεός»³⁵². Δεν μάς εἶπε, ὅμως, πῶς αὐτὴν τὴν προσφυή του κατὰ τα ἄλλα διαπίστωση-πρόταση τοῦ «ὀρθῶς κοινωνεῖν» τὴν μεταβάλλουμε σε *κοινωνία ζωῆς*, ἴσως γιατί στο σημεῖο αὐτό ὄντως ἐγγίζονται οἱ ἐσχατιές τῶν δυνατοτήτων τοῦ ἐνδοκτισιακοῦ φιλοσοφικοῦ καὶ ἀνθρώπινου λόγου. Καὶ κάτι ἀκόμη σχετικό με αὐτό που θα ἀκολουθήσει. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐβλέπε τὸν θεὸ ὡς *μόνο καὶ μονάδα*, καὶ εἶναι λογικό γιὰ τὴν ἐποχή του, καὶ ὄχι τὸν ἕναν *Θεὸ ὡς κοινωνία*, διότι ἀγνοοῦσε τὴν μαρτυρία τῆς *Γενέσεως* καὶ τῆς *Μετάφρασης* τῆς στα ἐλληνικά τῶν Ὁ', ἡ ὁποία χρονικά ἐπεταί οὐ πολὺ τοῦ θανάτου του, ὅτι ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου «*κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν*»³⁵³ δὲν εἶναι παρά πρόσκληση *σε/γιά κοινωνία*, δηλ. *σε* κάτι που τὸν ἀποκαθιστᾷ τελικά στὴν ἀναζήτησή του ἀργότερα ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, ὅταν λέει χαρακτηριστικά ὅτι «ὁ Θεὸς *ἀγάπη* [= *κοινωνία*] ἐστὶν»³⁵⁴.

Τὴν προσπάθεια αὐτὴ που ἀνέδειξε ὁ φιλόσοφος νους Ἀριστοτέλης φαίνεται νὰ τὴν ἀποπειράται καὶ τὸ ἐν λόγῳ δημῶδες ἄσμα τοῦ «Γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας» στὴν *πρώτη τοῦ στροφῆς*, καταλήγοντας καὶ αὐτό, στο σημεῖο τῆς ολοκλήρωσής του, στὶς ἴδιες ἐσχατιές τῶν δυνατοτήτων τοῦ ἐνδοκτισιακοῦ ἀνθρώπινου λόγου. Μόνον πῶς τὸ συγκεκριμένο δημοτικὸ τραγούδι, τὸ ὁποῖο ἐπεταί χρονικά τοῦ Ὄρου τῆς Χαλκηδόνος, τὴν ἐξ ὀρισμοῦ ἀναγκαστικὴ σιγὴ τοῦ ἀριστοτέλειου φιλοσοφικοῦ λόγου γιὰ *ἀνακάλυψη* τὴν ἀπαντᾷ στὴν *δεύτερη στροφῆς*, τὴν ἐμπνευσμένη ἀπὸ τὴν χαλκηδόνια *ἀποκάλυψη* τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

Ἡ Πρώτη στροφὴ τοῦ «Γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας»

Ὁ *πρῶτος στίχος* τοῦ Ἠπειρώτικου αὐτοῦ Δημοτικοῦ τραγουδιοῦ ἀρχεταί με τὸ ὑποκείμενο τῆς θεμελίωσης τοῦ γεφυριοῦ, τὸν πρωταγωνιστὴ τῆς *ἀπόπειρας* κοινωνίας που ἐπαγγέλλεται ὁ φιλόσοφος λόγος τοῦ Ἀριστοτέλη, με «*τους 45 μᾶστορες καὶ τους 60 μαθητάδες*», ὅλους δηλ. *τους ἀνθρώπους ἀνά τὴν Οἰκουμένη*, που προσπαθοῦν νὰ οἰκοδομήσουν *γέφυρες κοινωνίας*, ὅπως τονίζει ὁ δεύτερος στίχος, στα *ποτάμια* τῆς ἐνδοκτισιακῆς μας πτωτικῆς ζωῆς, που διασποῦν τὴν διαπροσωπικὴ ἐνότητα καὶ κοινωνία. Ὁ δε μεγάλος ἀριθμὸς τῶν «*μαστόρων καὶ τῶν μαθητάδων*» δείχνει τὴν σπουδαιότητα καὶ τὴν μοναδικότητα τοῦ ἔργου που ἐπιτελεῖται...

Πράγματι, οἱ δύο λέξεις-κλειδιά τοῦ *δεύτερου στίχου*, τὸ «*ποτάμι*» καὶ τὸ «*γεφύρι*», εἰσάγουν μίᾳ διπλῇ διάκριση: α) Το «*ποτάμι*» *χωρίζει* καὶ τὸ «*γεφύρι*» *ἐνώνει*, καὶ β) Το «*ποτάμι*» διακρίνει (*σε*) *δύο ὄχθες* [*ἀσυγχύτως-ετερότητες*], ἐνῶ τὸ μονότοξο «*γεφύρι*» *συνδέει* *τις δύο διακριτές καὶ ἀντιτακτές ὄχθες* [*ἀδιαιρέτως-ἐνώση/ἐνότητα-ἀχωρίστως*]. Το χτίσιμο τοῦ γεφυριοῦ σηματοδοτεῖ τὴν προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἀνοικοδομήσει *γέφυρες κοινωνίας* καὶ νὰ γεφυρώσει *χάσματα* που προέκυψαν ἀπὸ τὸν *συμπαντικὸ ποταμὸ*, ἐκείνη τὴν *διακοπὴν κοινωνίας* ἀνάμεσα στὸν Θεὸ καὶ τὸν ἀνθρώπο με τὴν πτώση τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὸς ὁ *συμπαντικὸς ποταμὸς χωρισμοῦ* ἀνάμεσα στὸν Θεὸ καὶ τὸν ἀνθρώπο προκάλεσε *διάβρωση* καὶ ἐντὸς τοῦ κτιστοῦ, *προξενώντας* *συνεπισώρευση ποταμῶν χωρισμοῦ* καὶ *πλημύρα πολλαπλασιαστικῶν διασπάσεων* μεταξύ τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι (*ποταμοί*) *καταστρέφουν* *αενάως* τὸ «*ἀδιαιρέτως*» καὶ τὸ «*ἀχωρίστως*». Μπροστὰ στὴν κατάσταση αὐτὴ, οἱ ἀνθρώποι *επαναλαμβάνόμενα ἀγωνίζονται* νὰ ἀνυψώσουν *αρραγεῖς γέφυρες κοινωνίας* *πρῶτα* μεταξύ *τους* (π.χ. *γάμος, μοναχισμὸς, κ.ο.κ.*) καὶ *συνεπαγόμενα* με τὸν Θεὸ³⁵⁵. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι στο πλαίσιο τῆς ἀντινομικῆς αὐτῆς *υπαρξιακῆς σχέσης* (συν)υπάρχουν *διακριτὰ πρόσωπα* [*ετερότητες*], τὰ ὁποῖα καλοῦνται *ἐλεύθερα* ἢ *ἐπιχειροῦν* τὰ ἴδια *αυτοβούλως* νὰ ἐλθοῦν *σε* *υπαρξιακὴ/οντολογικὴ*

³⁵² Ἀριστοτέλους, *Πολιτικά*, 1253a, 25-29.

³⁵³ Βλ. Γέν. 1, 26.

³⁵⁴ Α' Ἰω. 4, 8 καὶ 16.

³⁵⁵ Πβ. Α' Ἰω. 4, 19-21.

κοινωνία [ενότητα/ένωση] μεταξύ τους. Αυτό φαίνεται και στον ενδεικτικό αριθμό των αναφερόμενων προσώπων με τις διακριτές ιδιαιτερότητες και τις ιδιοπροσωπίες τους: «45 μάστοροι», έμπειροι κτιστάδες και τεχνίτες, και «60 μαθητάδες», οι «ανειδίκευτοι» αλλά εκπαιδευόμενοι κοντά στους «μαστόρους», οι εκκινούντες στην αγάπη, δηλ. όλες οι κατηγορίες ανθρώπων, όλοι οι άνθρωποι, τα διάφορα πρόσωπα, άνδρες και γυναίκες, ο λαός, οι λαοί, πρόσωπα αναρίθμητα στον χρόνο και τους αιώνες. Αναφέρονται και δύο διακριτά ιδιώματα σε όλα αυτά τα αθροιστικά αναρίθμητα πρόσωπα που αντιστοιχούν σε δύο μεγάλες και αποκλειστικές κατηγορίες ανθρώπων: στους «μαστόρους», σε αυτούς δηλ. που έχουν την εμπειρία της ζωής και της τέχνης της και αγωνίζονται ακατάπαυστα στο πεδίο της «βιο-πάλης», και στους «μαθητάδες», σε αυτούς δηλ. που μόλις τώρα ξεκινούν στον στίβο της ζωής, εισέρχονται σε τροχιά και «μαθητεύουν» δίπλα σε αυτούς που είναι ήδη «μάστοροι της ζωής». Και μάλιστα, οι «μαθητάδες» είναι πάντοτε περισσότεροι από τους «μαστόρους», διότι αυτοί που αγωνίζονται στον στίβο της ζωής αναδεικνύονται εξ ορισμού κατά φθίνουσα πορεία λιγότεροι από αυτούς που βρίσκονται στην αφετηρία και μόλις εκκινούν...

Επίσης, η γέφυρα έχει έναν ιδιαίτερο συμβολισμό: συνδέει και ενώνει δύο «όχθες», υπερβαίνοντας ένα «υδάτινο εμπόδιο κοινωνίας προσώπων», το ποτάμι... Έτσι, όταν αυτό υπάρχει, διευκολύνει ένα πέρασμα από την μία όχθη στην άλλη, παρ' όλο που μέσα σε αυτήν την διευκόλυνση κρύβεται και το «διακύβευμα» της διάβασης... Συνεπώς, η διάκριση που εισάγει ο δεύτερος στίχος παραπέμπει, από την μία μεριά, στην παγκόσμια τοπικά και χρονικά διαπίστωση ότι το «ποτάμι» δημιουργεί εξ ορισμού και αναπόφευκτα *διαστήματα* στις ακατάπαυστα εγκαινιαζόμενες σχέσεις των ανθρώπων, δηλ. την ανυπέβλητη *διάσταση* των προσώπων, την απόλυτη *διάσπαση*, τον μικρό ή μεγάλο *χωρισμό* των ανθρώπων. Από την άλλη μεριά, «οι μάστοροι και οι μαθητάδες», άπαντες οι άνθρωποι, οι πολλοί, οι αναρίθμητοι, καθημερινά, θεμελιώνουν και οικοδομούν εκεί..., στην ...«Άρτα», στις φανερές και αφανείς υπώρειες της ζωής, «γεφύρια (επι)κοινωνίας», όλες εκείνες τις διαπροσωπικές σχέσεις και τα πλέγματα σχέσεων σε προσωπικό ή συλλογικό επίπεδο. Πρόκειται πράγματι για εκείνη την αδήριτη υπαρξιακή δίψα για *οντολογική ενότητα και κοινωνία*, που στοχεύει να υπερβεί την *διάσταση και απόσταση* των προσώπων, την *διάσπαση* και τον πτωτικά επαπειλούντα *χωρισμό* των ανθρώπων.

Ο **τρίτος στίχος** «ολημερίς το χιζίανε [το «γεφύρι»], [και αυτό] το βράδυ γκρεμιζόταν» παραπέμπει στις νυχθήμερες, στις πολυχρόνιες και μακροχρόνιες προσπάθειες που *ανθρωπίνως* καταβάλλονται για την ανοικοδόμηση *διαπροσωπικών και συλλογικών σχέσεων* στην ζωή. Προβληματίζει στο σημείο αυτό του δημόδους άσματος η ολοήμερη συντονισμένη απόπειρα ανοικοδόμησης της *ενωτικής γέφυρας*, μια απόπειρα στην οποία επιδίδονται με πείρα «οι 45 μάστοροι και οι 60 μαθητάδες», αλλά και η καταφανώς αποτυχημένη προσπάθεια που επισημαίνει ο εν λόγω στίχος, αυτοί οι τόσο πεπειραμένοι «μάστοροι», με την σιγουριά του αποτελέσματος, να βλέπουν στο τέλος της ανοικοδομητικής διαδρομής τις απόπειρές τους να μην τελεσφορούν, και το «γιοφύρι» να «γκρεμιέται». Και αυτό συντελείται μπροστά στα έκπληκτα μάτια των όντως άπειρων και *ομόζυγων* «μαθητάδων».

Όσο και εάν οι ανθρώπινες πίκρες παραμένουν βουβές και μεγάλες, η πίκρα της αποτυχίας από την ανοικοδόμηση της διαπροσωπικής σχέσης στην ζωή παραμένει μοναδική στο είδος της και μερικές φορές ανυπέβλητη, διότι έχει αυτή υφές οντολογίας που καλούνται να (εκ)πληρωθούν και δεν πληρώνονται. Αυτό είναι που γεννά και το βουβό ή γοερό, αλλά πονεμένο, κλάμα «των μαστόρων και των μαθητάδων», που περιγράφεται στον επόμενο στίχο. Η κάθε διαπροσωπική σχέση καλείται να έχει μεν αρχή, αλλά να μην έχει τέλος, αποκτώντας χαρακτηριστικά και ιδιώματα αιδιότητας που εκπηγάζουν από το κάλεσμα του «*καθ' όμοίωσιν*»... Ωστόσο,

το δημώδες τραγούδι επισημαίνει με σαφήνεια ότι οι *κοινωνιακές* προσπάθειες είναι εξαντλητικές, ολοήμερες, μακροχρόνιες, ίσως και μιας ζωής, αλλά στο τέλος μιας διανυθείσας χρονικής διαδρομής το ανοικοδομούμενο «γεφύρι» γκρεμίζεται. Πρόκειται ακριβώς για αυτό που λέγεται από όλους κοινότοπα (*locus communis*), για την «κατάρρευση των ανθρωπίνων σχέσεων» (διαζύγια [= *δυνατότητα του χωρισμού και «θάνατος» της αγάπης*], οριστική διακοπή (επι)κοινωνίας ανάμεσα σε αγαπώμενα πρόσωπα, κατάργηση της φιλίας δύο πρότινος πολυαγαπημένων προσώπων, κ.τ.τ.). Και ακόμη, ο πτωτικός άνθρωπος αντικειμενικά φέρει μέσα του την δυνατότητα συγχρόνως της *αποσύνθεσης* (διάσπασης) και της *σύνθεσης* (κοινωνίας και ενότητας), της διολίσθησης σε καταστάσεις ενσυνείδητου *χωρισμού* και ταυτόχρονα του αδήριτου πόθου για οντολογική *κοινωνία*. Η πτώση του γεφυριού που επιφέρει την διακοπή της διαπροσωπικής κοινωνίας και που θυμίζει την πτώση του ανθρώπου στην κοινωνία του με τον Δημιουργό Θεό, επιφέρει πόνο, κλάμα και μοιρολόι, όπως ο Αδάμ «ἐκάθισεν ἄπεναντι τοῦ Παραδείσου [= της κοινωνίας με τον Θεό] καὶ ᾠδύρετο»³⁵⁶.

Αυτὸν τον ατέρμονα πανανθρώπινο πόνο της διακοπής της διαπροσωπικής κοινωνίας μάς περιγράφει ο **τέταρτος στίχος**: «Μοιριολογούν οι μάστοροι και κλαίν' οι μαθητάδες» καθημερινά και ακατάπαυστα. Οι άνθρωποι σήμερα έχουν καταμετρήσει επιστημονικά και στατιστικά πολλά μετρήσιμα πράγματα πάνω στην Γη και στους κόλπους του κτιστού. Και όμως, αυτό το «μοιρολόι» που επικαλείται ο παρὼν στίχος δεν καταμετρήθηκε μέχρι σήμερα και τελικά δεν θα καταμετρηθεί ποτέ!

Ο **πέμπτος** και **έκτος στίχος** αποδίδει το αμέτρητο μοιρολόι με τα ατέρμονα λόγια σε δύο μόνον αντιπροσωπευτικά λόγια που κάνουν αναφορά τόσο στον κόπο και την δουλειά (σε πληθυντικό αριθμό, που φανερώνει το πλήθος και την πολλαπλότητα της προσπάθειας) της ανοικοδόμησης των διαπροσωπικών σχέσεων όσο και στο εύρος του χρόνου που περιλαμβάνει η ανοικοδόμηση αυτή: «Αλίμονο στους κόπους μας, κρίμα στις δούλεψές μας, ολημερίς να χτίζουμε, το βράδυ να γκρεμίζεται!»... Οδύνη *κάθε βράδυ*, σε ευκαιριακές στιγμές αναστοχασμού και απολογισμού, για το ανεπιτυχές και ανεκπλήρωτο έργο. Η προσπάθεια παρέμενε ατελεύτητη και οι κόποι ατελέσφοροι.

Εν τέλει, η διαπίστωση είναι μία: ούτε η πείρα της ζωής των «μαστόρων», ούτε η συνδρομή και τα πρώτα δειλά βήματα των «μαθητάδων» δεν στάθηκαν ικανά να αποτρέψουν την πτώση του «γεφυριού» και των συνεπαγόμενων διαπροσωπικών σχέσεων, για αυτό και ο μεγάλος πόνος των ανθρώπων, που μέσα στην λακωνικότητα των δύο αυτών στίχων αποκαλύπτεται ότι *οι μεγάλοι πόνοι είναι βουβοί...*, παρά το αναλογικά λιγοστό φαινομενικό μοιρολόι... Και το ερώτημα που παραμένει ανοικτό και αδυσώπητο στο τέλος αυτής της στροφής είναι: Γιατί τελικά τα γεφύρια των διαπροσωπικών σχέσεων γκρεμίζονται; Είναι σίγουρο από την πρώτη αυτή στροφή ότι οι προσπάθειες που καταβάλλονται από τους ανθρώπους είναι σαφώς προσφερόμενες στον μέγιστο δυνατό βαθμό. Με άλλα λόγια, είναι αδιαμφισβήτητα δεδομένο ότι όλοι οι άνθρωποι αποπειρώνται να πετύχουν αυτό που οραματίζεται και ο Αριστοτέλης, το «*ὀρθῶς κοινωνεῖν*», αλλά τελικά αυτό το «*ὀρθῶς*» δεν επιτυγχάνεται. Δεν επιτυγχάνεται, όμως, και το «*κοινωνεῖν*» που παραμένει ανενεργό και εν τέλει ενδοκτισιακό, χωρίς να έχει τις προϋποθέσεις επίτευξης της «*κοινωνίας*». Το «*κοινωνεῖν*» μονάχο του προσομοιάζει στον Πύργο της Βαβέλ: Συλλογική προσπάθεια χωρίς οντολογικά αντερείσματα, με πρόταξη ένα *φίλαυτο* «εγώ» ανάλογο του Αδάμ, με συνέπεια *διάσπαση* και κατακρήμνιση της ενοποιού προσπάθειας. Γιατί, όμως; Γιατί συμβαίνει αυτό; Απόγνωση και απελπισία κατακλύζουν και τους «μαστόρους» και τους «μαθητάδες» και όλους τους ανθρώπους ανά την Οικουμένη. Τί φταίει; Γιατί τέτοια

³⁵⁶ Δοξαστικό των Στιχηρών Προσομοίων του Τριψιδίου στο Λυχνικό του Εσπερινού του Σαββάτου της Κυριακής της Τυρινής.

«κατάρρευση των ανθρωπίνων σχέσεων»; Γιατί τόσα διαζύγια και γιατί τόσοι χωρισμοί; Γιατί αυτή η πανανθρώπινη συμφορά; Τί έλειπε και τί λείπει από την όλη διεργασία της ανοικοδόμησης του «Γεφυριού της αγάπης» και του «*όρθως κοινωνεῖν*»; Ποιος θα μας δώσει απάντηση σε αυτό και ποιος θα μας βγάλει από αυτό το υπαρκτικό αδιέξοδο;

Η Δεύτερη στροφή του «Γεφυριού της Άρτας»

Εάν υποθέσουμε ότι το Δημοτικό τραγούδι ολοκλήρωνε την πλοκή του εδώ, στο περιεχόμενο της πρώτης στροφής, θα έδιδε ένα κοινότοπο, *μοιραίο* και ανέλπιδο μήνυμα υπαρκτικού αδιεξόδου, σαν αυτό που γνωρίζει η Ανθρωπότητα ολάκερη από την εποχή του Αδάμ μέχρι σήμερα: *Ό,τι και να γίνει, τα γεφύρια της κοινωνίας και της αγάπης θα γκρεμίζονται μοιραία...*, οπότε και ο άνθρωπος, ο κάθε άνθρωπος, γίνεται στην ζωή του ανελεύθερος και *μοιραίος!* Το τραγούδι, ωστόσο, δεν σταματά εδώ, σε μία καταναγκαστική άτεγκτη Μοίρα και σε ένα αδυσώπητο Πεπρωμένο, κληρονομιά της Ανθρωπότητας από τον Αρχαίο κόσμο, αλλά συνεχίζει..., για να δώσει απάντηση στο αναπάντητο ερώτημα της προηγούμενης πρώτης στροφής, αυτήν την φορά, όμως, και πάλι αφηγηματικά, αλλά με μορφή *παραλογής*.

Πράγματι, ένα *όν πετούμενο* εμφανίζεται ξαφνικά, *αυτόκλητα...*, αναπάντεχα και μη αναμενόμενο στην κακοτυχία της επαναλαμβανόμενης πτώσης του γεφυριού, με χαρακτηριστικά υποστατικά ιδιώματα διαφορετικά από αυτά «των μαστόρων και των μαθητάδων», ένα «πουλί», ένας «κάτοικος του Ουρανού», ένας «κάτοικος του ακτίστου», έρχεται «αντίκρυ στο ποτάμι», απέναντι στην «Γη», αρχίζει να διαλέγεται μαζί τους και δίδει το μήνυμα και την πληροφορία τόσο της αιτίας γκρεμίσματος του γεφυριού όσο και μιας ανοικοδομικής αντιπρότασης για το στερέωμά του, την σίγουρη και μοναδική οδό στερεοποίησής του. Για να μπορέσει το γιοφύρι να στεριώσει στην γη και στα θέμελά του, θα πρέπει να αναμειχθεί ακόμη ένα συστατικό καθοριστικής σημασίας δίπλα στα λοιπά υλικά οικοδομής. Και αυτό το δομικό συστατικό καθοριστικής σημασίας είναι «του πρωτομάστορα η όμορφη γυναίκα»!... Έτσι, το αναπάντεχο αυτό γεγονός στην πλοκή του τραγουδιού και η συνεπαγόμενη ανάλυση αυτής της [διακριθείσας δεύτερης] στροφής αποτελεί και το κομβικό σημείο όχι μόνον αυτού που προηγείται και που έπεται, αλλά και συνολικά της σύλληψης και της πλοκής του συγκεκριμένου Δημοτικού τραγουδιού.

Αναλυτικότερα, η στροφή αυτή επισημαίνει πως, την ώρα που διαδραματίζονται όλα αυτά περί κατάρρευσης του γεφυριού, της απελπισίας των κτιστάδων και του προκύπτοντος αδιεξόδου, ένα «πουλάκι εδιάβη [*αυτόκλητα*] κι έκατσε αντίκρυ στο ποτάμι. // Δεν κελαηδούσε σαν πουλί, μηδέ σαν χελιδόνι, // μόν' κελαηδούσε κι έλεγε [*κάτι*] μ' ανθρωπινή λαλίτσα». Η εμφάνιση του «πουλιού» με υποκοριστικό χαρακτηρισμό που μιλά σαν άνθρωπος θέτει το ζήτημα της υπόστασής του. Ποιο είναι αυτό το «πουλάκι της παραλογής»; Με ποια σιγουριά ομιλεί; Από πού εκπορεύεται η αυθεντία του, και μάλιστα σε τέτοιο βαθμό αυτό, ένα «άσχετο» πετούμενο, με μορφή μεν πουλιού αλλά με ανθρώπινο λόγο ανώτερο, να συμβουλευεί τόσο έμπειρους μαστόρους και κτιστάδες; Οι διάφορες φιλολογικές αναλύσεις του παρόντος τραγουδιού των νεωτέρων χρόνων δεν συμπίπτουν εδώ σε μία ενιαία ερμηνεία, για αυτό και διολισθαίνουν άλλες σε συμβολισμούς και άλλες σε μυθικά συμπεράσματα, δυσχεραίνοντας την κατανόηση της πλοκής. Και όμως, το κλειδί ερμηνείας βρίσκεται σε αυτούς τους τρεις στίχους του τραγουδιού.

Πράγματι, εάν ταυτίσουμε το αναφερόμενο «πουλάκι» του τραγουδιού με το πρόσωπο του Χριστού, τότε μπορούμε να αναγνωρίσουμε και τα ιδιώματα που τού προσδίδουν οι τρεις αυτοί στίχοι. Αυτά είναι: α) «αντίκρυ από το ποτάμι», β) «δεν κελαηδούσε σαν πουλί, μηδέ σαν χελιδόνι», αν και υποστατικά το ίδιο ήταν «πουλί»

πετούμενο και προερχόταν από κατηγορία όντων μη ανθρώπινων μεν, αλλά κτιστών, μιλώντας όμως την γλώσσα των ανθρώπων και «εν όμοιώματι ανθρώπων γενόμενος και σχήματι εύρεθείς ως άνθρωπος»³⁵⁷ αυτόκλητα, και γ) «μόν' κελαηδούσε κι έλεγε [κάτι] μ' ανθρώπινη λαλίτσα». Έτσι συνέβη με την Σάρκωση του Χριστού, και είναι αυτό ακριβώς που εορτάζουμε τα Χριστούγεννα. α) Έρχεται ο Χριστός από – και ας επιτραπεί η έκφραση – τον άχωρο «χώρο του ακτίστου», την «αντίπερα όχθη», απέναντι στο κτιστό, και σαρκώνεται· όντας Θεός, λαμβάνει (και) ανθρώπινη υπόσταση και μορφή, γίνεται άνθρωπος, για να μεταφέρει ένα μήνυμα που αναζητά εναγωνίως ως απάντηση στο υπαρκτικό αδιέξοδο η Ανθρωπότητα ολάκερη. β) Δεν μιλάει με την δική Του υποστατική θεϊκή «φωνή» ούτε με την «γλώσσα» της Τριαδικής κοινωνίας, γεγονός που θα μετέτρεπε την επικοινωνία αυτή σε ακατάληπτη. Και γ) υιοθετεί «ανθρωπινή λαλίτσα», λαμβάνει ανθρώπινη υπόσταση και μορφή «κενώνοντας εαυτόν»³⁵⁸ και λέει κάτι που οι πρωταγωνιστές της ανοικοδόμησης δεν είχαν διόλου λάβει υπ' όψιν τους.

Με άλλα λόγια, το απρόσμενο «Πουλάκι» του τραγουδιού προέρχεται από έναν κόσμο, διαφορετικό από τον κόσμο που βρίσκονται οι «μάστοροι» και οι «μαθητάδες». Είναι φορέας του υπερβατικού και του ακτίστου, του οντολογικού, καθώς δεν είναι απλώς ένα ανθρώπινο ον, επειδή είναι πέρα και πάνω από τα ανθρώπινα, για αυτό και η πρόταση (οντολογίας), στην οποία προβαίνει, έχει καθαρά οντολογικό κύρος. Έτσι, οι δύο κόσμοι που εικονίζονται με τις δύο «όχθες», είναι χριστολογικά «ο ουρανός και η γη», «το άκτιστο και το κτιστό», που αρχικά και προαιώνια, προπρωτικά, ήταν συνυφασμένοι και σε κατάσταση πληρότητας κοινωνίας. Χωρίστηκαν, όμως, εξ αιτίας της διακοπής κοινωνίας με τον Θεό και της ταυτόχρονης πτώσης του ανθρώπου. Η κατάσταση αυτή αποδίδεται συμβολικά με έναν συμπαντικό ποταμό που εκτείνεται διαχωριστικά απόλυτα μεταξύ των δύο αυτών. Αυτός ο ποταμός, προϊόν τελικά της ανθρώπινης πτώσης, προκάλεσε και την ανάδυση διαχωριστικών ποταμών στους κόλπους του ίδιου και του αυτού ενδοκτισιακού κτιστού και μεταξύ των ανθρώπων, εξ ου και η αδήριτη ανάγκη των ανθρώπων για ανοικοδόμηση γεφυριών κοινωνίας και αγάπης μεταξύ τους, ως άληστα και άληκτα σπερματικά ψήγματα προπρωτικά (πβ. σπερματικός λόγος). Πρόκειται για τον συμπαντικό ποταμό που παρέμενε ανθρωπίνως ανυπέρβλητος από πλευράς του κτιστού και των ανθρώπων, για αυτό και η πρωτοβουλία υπέρβασής του εξ ορισμού προέρχεται από την πλευρά του ακτίστου.

Αυτήν την πρωτοβουλιική κίνηση απηχεί ο ερχομός του «Πουλιού» από την «απέναντι όχθη» και η προσωποποίησή του με ανθρωπινή λαλίτσα, για να πει κάτι το καινόν στην καθολική ανοικοδομική προσπάθεια διαπροσωπικών σχέσεων κοινωνίας των ανθρώπων: «Αν δεν στοιχειώσει άνθρωπος, γιοφύρι δεν στεριώνει... // Και μη στοιχειώσεται' ορφανό, μη ξένο, μη διαβάτη, // παρά του Πρωτομάστορα την όμορφη γυναίκα, // πόρχεται αργά τ' αποταχύ και πάρωρα το γιόμα!». Αυτή είναι η πρόταση και ταυτόχρονα η απάντηση στον αναπάντητο προβληματισμό «των μαστόρων και των μαθητάδων», στο ανεξήγητο γεγονός της «πτώσης του γεφυριού» και της ανθρώπινης κακοτυχίας σε επίπεδο ανοικοδόμησης του αριστοτελικού «όρθως κοινωνείν». Και λέει συγκεκριμένα: Εάν δεν θυσιάσετε άνθρωπο, το γιοφύρι δεν θα στεριώσει. Άρα, δεν αρκούν μόνον τα ενδοκτισιακά επιδερμικά υλικά (όπως αισθητικές, βιολογικές αναγκαιότητες κ.ά.) ανοικοδόμησης των διαπροσωπικών σχέσεων, αλλά απαιτείται και θυσία όχι απλώς ενός ζώντος οργανισμού κατά τα αρχαία και σύγχρονα ειωθότα, αλλά θυσία ανθρώπινη!, κάτι που θυμίζει προ-εικονιζόμενα το αίτημα θυσιαστικής αγάπης εκ μέρους του Θεού προς τον Αβραάμ να θυσιάσει τον μονάκριβο και πολυαγαπημένο του

³⁵⁷ Φιλίπ. 2, 7.

³⁵⁸ Βλ. Φιλίπ. 2, 7. Βλ., επίσης, Εφεσ. 4, 8-11.

γιό Ισαάκ³⁵⁹. Παράλογος, παραβατικός για τα ανθρώπινα δεδομένα και υπερβολικός ο λόγος. Και μάλιστα διευκρινίζει αυτός ότι ο άνθρωπος που θα θυσιασθεί δεν θα είναι οποιοσδήποτε τυχαίος ή εκτός της *συλλογικότητας* που κτίζει το γεφύρι («και μη στοιχειώσεται ὀρφανό, μη ξένο, μη διαβάτη», περαστικό ή ὅποιον ἄλλον), ἀλλά ἓνα πρόσωπο κεντρικό και ἄμεσα συνδεδεμένο με την *ὑπαρξή* και το *εἶναι* του Πρωτομάστορα, αὐτοῦ δηλ. που ἔχει ἄμεση εμπλοκή στην ανοικοδόμηση και φέρει την γενική ευθύνη, ἔχει ἀναλάβει *προσωπικά* να κτίσει το γεφύρι και εἶναι ο κάλφας της ἀπόπειρας του γεφυρώματος. Ἐπειδή το επιτελούμενο ἔργο εἶναι σπουδαίο, απαιτεῖται και μεγάλη θυσία και μάλιστα *θυσία ολοκαυτώματος* ἀπὸ το ἴδιο το πρόσωπο που θέλει να ανοικοδομήσει την γέφυρα, και ιδιαίτερα ἓνα σπουδαίο πρόσωπο, ὅπως ο *Πρωτομάστορας που πρέπει να κάνει την θυσία*. Ἐχει την σημασία του να τονισθεῖ ἐδῶ και πάλι ὅτι την διεύθυνση ὅλων των εργασιῶν ἀπόπειρας της ανοικοδόμησης του γεφυριού εἶχε ο Πρωτομάστορας, ο οποίος στην πραγματικότητα ἦταν και ο ἀρχιτέκτονας συνόλου του ἔργου, δηλ. κατείχε και την τέχνη και τον σχεδιασμό και τον συντονισμό του κτισίματος. Ἐτσι, η κεντρική παρουσία του ἐγγύοταν και την κατοχή των μυστικῶν της οικοδομικῆς τέχνης και την καλή ἐκτέλεση του ἔργου. Ἦταν η προσωποποίηση της ἀπόπειρας... Αὐτοῦ, λοιπόν, «του Πρωτομάστορα η ὁμορφὴ γυναίκα, // πόρχεται ἀργά τ' ἀποταχύ και πάρωρα το γιόμα!» προτείνεται να υποστεί την θυσία για την στερέωση και ανοικοδόμηση του γεφυριού.

Και οὖν οὖν συμβολισμοὶ ἐδῶ ἔχουν οντολογικὲς ἀντιστοιχίσεις. Πρωτομάστορας, η μυθιστορηματικὴ αὐτὴ μορφή του τραγουδιού, εἶναι ο καθένας μας που ἔχει αποφασίσει *ελεύθερα* να οικοδομήσει *γεφύρι κοινωνίας*. Η «ὁμορφὴ γυναίκα του» εἶναι ο ἀγαπημένος μας εαυτός, το «εγώ» μας, το μύχιο εἶναι μας, και η συνεπαγόμενη *φιλαυτία* μας, ο *ἔρωτας του εαυτοῦ μας*. Σε μία διαπροσωπικὴ σχέση, ο καθένας προσπαθεῖ να διασώσει ἀκέραιο και ἀτόφιο τον εαυτό του και το «εγώ» του, και φροντίζει ξέχωρα και ἀπαράμιλλα αὐτὴν την «ὁμορφὴ γυναίκα του, πόρχεται ἀργά τ' ἀποταχύ και πάρωρα το γιόμα». Το τραγούδι το υπαινίσσεται με διάκριση ἐδῶ, για το πῶς δηλ. συμπεριφέρεται κάποιος σε μία διαπροσωπικὴ σχέση με κάποιον ἄλλον: ὅλοι πηγαίνουν πολύ πρῶι στην *εργασία της ανοικοδόμησης* και φεύγουν ἀργά το βράδυ, δηλ. κοπιάζουν ἀτέρμονα, ἀλλά ο *Πρωτομάστορας*, στην ἐργώδη και κοπιώδη *κοινὴ προσπάθεια*, ἀφήνει την «ὁμορφὴ γυναίκα του πάρωρα» (ὄχι στις κανονισμένες ὥρες), δηλ. τον «εαυτό» του και το «εγώ» του σε ὑφέση υπαρκτικῆς ἐργασίας και ἀναμένει ἀπὸ τον «ἄλλον», τον «ἕτερο της ἄλλης ὄχθης» να κοπιάζει για την ανοικοδόμηση του «*γεφυριού της ἀγάπης* και της διαπροσωπικῆς σχέσης». Ἐτσι, η «ὁμορφὴ γυναίκα του Πρωτομάστορα», ὅταν θυσιάζεται, γίνεται το *καλό στοιχείο*, το καλό δομικὸ στοιχείο που «*στοιχειώνεται*», «*στοιχειώνει*» και στεριώνει το γεφύρι. Το κερὶ, για να φωτίζει, πρέπει να λιώνει..., να λιώνει – ὄχι ο ἄλλος, ο κάθε ἄλλος ἀλλὰ – το ἴδιο, για να ἀναδύεται *φῶς διαπροσωπικὸ και κοινωνίας*...

Το «Πουλᾶκι», ὡς ἀπὸ «μηχανῆς θεός», ἔρχεται *ἐνσάρκα, ἐνυπόστατα*, και λέει *κάτι* στους οικοδομοῦντες που, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, δεν εἶναι θεωρητικὸς λόγος θυσίας, ἀλλὰ *σταυρικὸς λόγος θυσίας*, ὅπως αὐτὸ το Ἴδιο ἔδωσε το παράδειγμα *θυσιαστικῆς ἀγάπης* πάνω στον σταυρό: για να στηθεῖ το «*γιοφύρι της Ἄρτας*», το «*γιοφύρι κοινωνίας και ἀγάπης*», χρειάζεται να θυσιασθεῖ ἄνθρωπος, απαιτεῖται *ἀνθρωποθυσία*, «θέλει οὖν ζωντανοὶ μας να δίνουν το αἷμα τους»³⁶⁰... Και πρῶτος ο Χριστὸς θυσιάστηκε πάνω στον Σταυρό και ἔδωσε θυσιαστικά το ἀλικο αἷμα Του για ὅλους ἐμᾶς/ἐκεῖνους που ἀγάπησε, ἀπᾶσα και σύνολη την διαχρονικὴ Ἀνθρωπότητα. Ὄντας ο Ἴδιος η πηγὴ της οντολογικῆς ἀγάπης και ἔχοντας ο Ἴδιος *ζήσει ἀπὸ ἐλεύθερη ἐπιλογή* την ἐμπειρία

³⁵⁹ Βλ. Γέν. 22, 1-12.

³⁶⁰ Ἀπὸ το ποιητικὸ ἔργο του Οδ. Ελύτη, *Ἄξιον Ἐστί, Ἄσμα Δ'*.

της (αυτο)θυσίας, κατά την οποία δεν θυσιάστηκε *άλλος* («ορφανό, ξένος ή διαβάτης») ως αποδιοπομπαίος τράγος ή ως εξιλαστήριο θύμα), αλλά «ἔδωκεν ἑαυτὸν» «ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς καὶ σωτηρίας»³⁶¹, γίνεται ο Ἰδιος το παράδειγμα, το υπόδειγμα, το μοντέλο θυσίας, και γίνεται ἔτσι ο «Θεός ο *Πρωτομάστορας*»³⁶² του «ὀρθῶς κοινωνεῖν». Στην αρχαία τραγωδία, μπροστά στο αδιέξοδο, την απόγνωση και την ανθρώπινη ἀπελπισία ἔρχεται ο ἀπὸ «μηχανῆς θεός» να δώσει λύση με ἀμεση θεϊκή *παρέμβαση* στα ἀνθρώπινα, μόνον πως αὐτό συνιστά κατάργηση της *ελευθερίας* του ἀνθρώπου. Το «Πουλᾶκι», ὁμως, του τραγουδιού προτείνει την υπέρβαση στην προοπτική της προηγηθείσας σταυρικής Του θυσίας, ὄντας το ἴδιο «Πρωτομάστορας», καθὼς η ἀγάπη περνᾶει ἀπὸ την Σταύρωση... Με ἄλλα λόγια, ο ρόλος του «Πουλιού» προωθεί σημαντικά την εξέλιξη της δράσης ανοικοδόμησης του γεφυριού, αρχικά ἐπεμβαίνοντας αὐτόκλητα και ἔπειτα δίδοντας λύση στο ἔως τότε ἀνυπέρβλητο αδιέξοδο, και στην συνέχεια ἀντιστρέφει τα λόγια του Πρωτομάστορα, προκειμένου να υλοποιηθεῖ η ἀπαιτούμενη λύση, ἐγγράφοντας αὐτήν την λύση στην δική Του πρώτα *σταυρική* θυσία. Συνεπώς, καλούμεθα οὖ ἀνθρώποι, μέσα ἀπὸ τον Κυριακὸ λόγο, να κατανοήσουμε την ποθεινή, *ερωτοφωτόσχιστη*³⁶³ και πρόσσημη ἀγάπη με μέτρο τον *σταυρικό θάνατο* του Χριστοῦ, καθὼς ὅποιος δεν «πέθανε», δεν ἀγάπησε..., καθὼς πρόσσημο της ἀγάπης εἶναι η προσωπική θυσία. «Κι ὅταν δεν πεθαίνει ο ἕνας για τον ἄλλον, εἴμαστε κίολας νεκροί»³⁶⁴...

*Ὡστόσο, για να χτιστεῖ μία τοξωτή γέφυρα χρειάζονται δύο ὄχθες, χρειάζεται κοπιώδης προσπάθεια και ἀπὸ τις δύο ὄχθες και ὄχι μόνον ἀπὸ την μία «ὄχθη», χρειάζεται δηλ. κοινή προσπάθεια σε κοινὸ στόχο: την ἀνοικοδόμηση της γέφυρας, της διαπροσωπικής κοινωνίας. Μία γέφυρα δεν χτίζεται ἀπὸ την μία ὄχθη, οὔτε ἀπὸ την μία μόνον πλευρά... Το ὅτι το «Πουλᾶκι» στάθηκε ἀπέναντι, στην ἄλλη ὄχθη του ποταμοῦ, φανερώνει ὅτι το γεφύρι χτιζόταν τελικὰ ἀπὸ την μία μόνον πλευρά, δηλ. με λαθεμένη και ἐκ των προτέρων ηττημένη μεθοδολογία, για αὐτό και ολοένα γκρεμιζόταν... Η ἀμοιβαία αὐτοῦ του εἶδους θυσία ἐν ελευθερίᾳ δύο (ἢ περισσοτέρων) ἐκατέρωθεν *εραστῶν*³⁶⁵ *ετεροτήτων* ἀναπτύσσει μία διαπροσωπική σχέση του να ἀγαπάει ο ἕνας τον ἄλλον *δωρεάν*... Χάρη στο κοινὸ «γεφύρι» που ἀνοικοδόμησαν οὖ δύο, και οὖ «δύο ὄχθες» γίνονται ἕνα... «Στην ἀγάπη, ἕνα και ἕνα κάνουν ἕνα», θα πει ο Jean-Paul Sartre (πβ. την ρήση του ἁγίου Γρηγορίου του Θεολόγου· «ἦν, καὶ ἦν, καὶ ἦν· ἄλλ' ἔν ἦν»³⁶⁶). Και ἴσως ἀπὸ ἐδῶ ξεκινούν τα *δύσκολα* ἐκατέρωθεν για τον *κάθε πρωτομάστορα* της ἀπόπειρας... Ὡστόσο, η προτεινόμενη αὐτή θυσία τοὺς ἀνυψώνει, μέσῳ του ἀνοικοδομούμενου και ἀνοικοδομηθέντος «γεφυριού» τοὺς, σε ἕνα καινὸ ἐπίπεδο συνειδητότητας, σε μία νέα οντολογική πραγματικότητα, σε ἕναν νέο κόσμο του «ὀρθῶς κοινωνεῖν». Τα στηρίγματα ἀνοικοδόμησης του γεφυριού εἶναι δύο, ἀλλὰ το «δωρεάν» *ἐκατέρωθεν* διασώζει την ἰσορροπία, ἀναδεικνύει την ἀμοιβαιότητα και διατηρεῖ την οντολογική χαρὰ ἀλώβητη. Ὅμως, το οντολογικὸ ἐρώτημα που τίθεται στην συνάφεια αὐτή εἶναι κατὰ πόσο εἶναι βέβαιο πως ο *ερών θα [θέλει να] εἶναι και ο ἐρώμενος, ο εραστὸς;* Ακριβῶς αὐτό συνιστᾶ τον ὀρισμὸ του «ἐρώμενου» προσώπου, του «εραστοῦ» (ἀνδρα) και της «εραστής» (γυναίκας): Να ἀγαπᾶς και ταυτόχρονα να ἀγαπιέσαι, την ὥρα που και ο ἄλλος, ο ἕτερος, ο «ἀπέναντι», σε ἀγαπᾶ και ἀγαπιέται*

³⁶¹ *Θεία Λειτουργία* του Μεγάλου Βασιλείου, ἀπὸ τον Καθαγιασμὸ των Τιμίων Δώρων.

³⁶² Εὐστοχη και προσφυής ἔκφραση του νομπελίστα ποιητῆ Ὀδ. Ελύτη στο *Ἄξιον Ἐστὶ, Ἄσμα Δ'*.

³⁶³ Ποιητικὸς ὀρος του Ὀδυσσεᾶ Ελύτη ἀπὸ το ποίημά του «Και με φως και με θάνατο» και το ἔργο του «Ὁ Μικρὸς Ναυτίλος», στην *Συλλογὴ Ποίηση*, Αθήνα, ἐκδ. Ἴκαρος, 2007, σελ. 501.

³⁶⁴ Ἀπὸ το ποιητικὸ ἔργο του Τάσου Λειβαδίτη, *Συγχώρα με, ἀγάπη μου*.

³⁶⁵ Σε ἀρσενικὸ γένος, ο ὀρος εἶναι «ο ἐρών», «ο εραστὸς», και σε θηλυκὸ «η ἐρώσα», «η εραστή», ἀκριβῶς ὅπως ἀποκαλεῖ η Ὑμνολογία της Ἐκκλησίας μας τον Χριστό: «ὁ ἐραστὸς τῆς ψυχῆς μου».

³⁶⁶ Γρηγορίου του Θεολόγου, «Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος», Λόγος 31, Θεολογικὸς Πέμπτος, κεφ. Γ', ἐν *P. G.*, τ. 36, στ. 136B, ἐν *ΒΕΠΕΣ*, τ. 59, σελ. 268, και ἐν *S. C.*, τ. 250, σελ. 280.

από εσένα, μία διπλή δυναμική σχέση δίκην συνάντησης *δύο μαγνητών*, οι οποίοι αναπτύσσουν στην σχέση τους ο καθένας διπλό μαγνητικό πεδίο και μέσα σε αυτό το διπλό μαγνητικό πεδίο αγάπης *ελκύουν και ελκύονται* και διπλά και ταυτόχρονα (να αγαπάει ο καθένας τον έτερο και να αγαπιέται ανταποκριτικά από τον άλλον). Ὄντως, δεν αξίζει να ζήσεις διαφορετικά πέρα από το να *αγαπηθείς και να αγαπήσεις μέχρι θανάτου...* Ἐτσι, μόνον μέσα από μια τέτοια αγάπη *αλλάζεις, γεννιέσαι* ως “νέα ύπαρξη” *κοινωνιακή...* Και τελικά, το θεμέλιο του γεφυριού τίθεται με τρία «δομικά συστατικά» χαρακτηριστικά, την σταυρική *θυσία*, μία θυσία όμως σταυρική με ιδιότυπη μορφή, που περιέχει, κατά παράδοξο τρόπο, “*προδοσία*” και “*αυτομόληση*”...

Πράγματι, για να ανοικοδομηθεί ένα τοξωτό γεφύρι στα ορμητικά νερά του ποταμού και της ζωής, και για να στέκει αυτό αγέρωχο στον χρόνο, όπως και το «γιοφύρι της Ἄρτας», καλείται κάποιος να προβεί σε μία πράξη *...προδοσίας!* Διότι, όποιος δεν «*πρόδωσε*» και όποιος δεν «*αυτομόλησε*», δεν αγάπησε... Ὁχι, όμως, να προδώσει τον άλλον της «αντίπερα όχθης», αλλά να *προδώσει το «εγώ» του*, τον εαυτό του, όπως έκανε τελικά και ο Πρωτομάστορας που *ξεγέλασε και «πρόδωσε»* την «όμορφη γυναίκα» του (για αυτό και εν τέλει στήθηκε το γεφύρι...), την *γυναίκα-φιλαυτία* του, και να περάσει στον άλλον, δηλ. να βγει έξω από την *ατομική του αυτάρκεια*, να *αυτο-προσφερθεί*, να *χαρίζεται*... Η αγάπη, όπως και το γεφύρι, αποτελεί την *μετάβαση* από την μία «όχθη» στην «άλλη», από το «εγώ» στο «εσύ»· για αυτό και αυτά ανοικοδομούνται... Ὁπου εκλείπει το «εγώ», άρχεται η αμφιλύκη της αγάπης, και λάμπει αυτή σαν την ακτίνα του ήλιου μέσα στο κόκκινο κρασί... Το αυτό ισχύει και για την *...μετάβαση*, την “αυτομόληση”, καθώς όποιος δεν *αυτομόλησε* στον άλλον της «αντίπερα όχθης», δεν έφυγε δηλ. από τον εαυτό του, για να *εισέλθει στην θέση και το είναι του άλλου*, δεν αγάπησε θυσιαστικά και πραγματικά. Ἄρα, η πρόταση του «Πουλιού» συνιστά ουσιαστικά αλλαγή στον τρόπο της ύπαρξης και στην πραγμάτωση της αγάπης. Ἐτσι, και κάθε *προσωπικό μας «κτίσμα»*, αλλά *κοινό* με κάποιον άλλον, *κοινωνιακό*, χρειάζεται μια τέτοια προοπτική, για να ανοικοδομηθεί αυτό και να στερεωθούν έτσι *ακλόνητες γέφυρες*. Ὁπως, ουσιαστικά, έκανε ο Πρωτομάστορας Χριστός, ο οποίος «*έκένωσεν ἑαυτὸν [αυτό δεν είναι η «προδοσία»:] μορφὴν δούλου λαβῶν [αυτό δεν είναι η «αυτομόληση»:]*»³⁶⁷. Αυτός ακριβώς ήταν ο τρόπος που *αποκάλυψε* ως «σάρκα» Του το «Πουλάκι με ανθρωπινή λαλίτσα», ο ενανθρωπήσας Χριστός: είναι η *κένωση*: η φάτνη, ο σταυρός και ο θάνατος, το *ἀδειασμα*, δηλ. η *ελεύθερη, εκούσια παραίτηση* από κάθε εκζήτηση *υπαρκτικής αυτάρκειας!*... Εν τέλει, όχι αυτός που υιοθετεί *απρόσημη αγάπη*, αλλά μόνον αυτός που *αυτο-προδίδεται* [αυτή είναι η δωρεάν σταυρική θυσία του Χριστού] μπορεί να αυτομολήσει προς τον άλλον στην «αντίπερα όχθη». «Γιατί η ζωή δεν εκβιάζει, αλλά αποσύρεται για να ελευθερώσει»³⁶⁸. Αυτό ακριβώς τονίζουν και οι λογοτέχνες μας ποικιλότροπα, όταν απαντούν οι ίδιοι στο ερώτημα που θέτουν, *τί είναι αγάπη;*

«Η αγάπη δεν είναι συμπόνια, μήτε καλοσύνη.

Στην συμπόνια είναι δύο, αυτός που πονάει κι αυτός που συμπονάει.

Στην καλοσύνη είναι δύο, αυτός που δίνει κι αυτός που δέχεται.

Μα, στην αγάπη είναι ένας.

Σμίγουν οι δύο και γίνονται ένα.

Δεν ξεχωρίζουν.

Το «εγώ κι εσύ» αφανίζονται.

Αγαπώ θα πει χάνομαι!...»³⁶⁹.

³⁶⁷ Φίλιπ. 2, 7.

³⁶⁸ Χρήστος Γιανναράς, «Προτεσταντισμός-Ευχαριστία-Συνοδικότητα», εν *Θεολογία*, τ. 89, τεύχ. 3 (2018), σελ. 105.

³⁶⁹ Από το έργο του Νίκου Καζαντζάκη, *Ο Φτωχούλης του Θεού*, σελ. 361.

Μεγάλο μέτρο, μεγάλο ὕψος αυτή η αγάπη. Πρέπει να αγαπάς πολύ, για να ανέβεις εκεί, *πέρα και ἔξω* από τον εαυτό σου. Θυμίζει το αγώνισμα των ασκητών ή των «κατά Χριστόν σαλών». Διότι μία τέτοια μορφή αγάπης αντιβαίνει στην όποια “αισθητική” και “ηθική” μορφή αγάπης. Είναι μη αναμενόμενο να αγαπάς *αντίστροφα* και μονόδρομα τον άλλον, ως *αγαπημένο και πηγή αγάπης ταυτόχρονα*... Στην ροπή αγάπης και κοινωνίας, το μέτρο της αγάπης είναι *η αγάπη [με διάκριση και] χωρίς μέτρο*... «Δεν θα δικαιώσει την παρουσία σου πάνω στη γης κανένα σύστημα σκέψης, αν δεν αγαπήσεις. Η αγάπη είναι πράξη. Δεν θα γίνεις δημιουργός, αν δεν αγαπήσεις. Αν δεν αγαπήσεις, δεν πρόκειται να ανακαλύψεις ποτέ το ίδιο το νόημά σου»³⁷⁰.

Και τέλος, η αγάπη, *όταν είναι πρόσημη αγάπη*³⁷¹, δεν γίνεται ποτέ παρελθόν..., καθώς αυτή είναι πάντοτε *παρούσα*, μία αέναη παροντική κατάσταση, που «οὐδέποτε ἐκπίπτει»³⁷²...

Το «ὀρθῶς κοινωνεῖν» του Αριστοτέλη παρέμενε στην εποχή του μέχρι και τον ερχομό του Χριστού θεωρητική σύλληψη, αλλά αυτό λαμβάνει υπόσταση, πρόσημο, όταν *εκκλησιοποιείται*, όταν δηλ. λαμβάνει *θεανθρώπινη* διάσταση. Αυτό ακριβώς που ἔλειπε στην εποχή του Αριστοτέλη και εκπληρώνεται με... και από... την Σάρκωση του Χριστού, καθώς αυτή, το *ενυπόστατο*, προσφέρεται ως μοναδική δυνατότητα του «ὀρθῶς κοινωνεῖν»...

Επίμετρο

Μέσα από τα ανευρεθέντα θεολογικά στοιχεία της παραλογής του «Γεφυριού της Ἄρτας», η παρούσα διακειμενική προσέγγιση και ανάλυση επαληθεύει την κοινή πεποίθηση πολλών πριν από εμάς ότι υπάρχουν θεολογικά χνάρια και αποτυπώματα *Θεολογίας* στα ασύμμετρα μυστικά ρείθρα της *Ποίησης*. Εν τούτοις, στην Ποίηση, υπάρχει ένα θεολογικό υπόβαθρο, ένα χριστιανικό υπόστρωμα και μία θεολογική διάσταση, η οποία ξεφεύγει εξ ορισμού από τον φιλολογικό διερευνητικό φακό και από την φιλολογική ανάλυση, και τα οποία αξίζουν να τύχουν της προσοχής όλων ημών, «των μαστόρων και των μαθητᾶδων»...

Η παρούσα διακειμενική προσέγγιση επαληθεύει για μία ακόμη φορά ότι οι αγώνες των Πατέρων της Εκκλησίας για την ορθή και απλή διατύπωση της Θεολογίας είναι βαθιά ριζωμένες στην μνήμη του λαού. Ὄντως ο λαός, στην παραγόμενη μυθοπλασία του κουβαλάει το ιστορικό του παρελθόν. Πράγματι, η απελευθέρωσή του από τα δεσμά του κληροδοτήματος του Αρχαίου ειδωλολατρικού κόσμου της Μοίρας και του Πεπρωμένου ἐπήλθε με τον εκχριστιανισμό του, ο οποίος μέσα στους αιώνες διαπότισε το είναι του και το υποστατικό DNA του. Το διαπιστωθέν θεολογικό υπόβαθρο της θεμελίωσης του «Γεφυριού της Ἄρτας» αποκαλύπτει πως αυτός ο «*απαίδευτος*» λαός του Οθωμανικού μεσονυκτίου παρήγαγε δημοτική ποίηση απaráμιλλης λογοτεχνικής αξίας και μέσα από αυτήν διακράτησε στην μνήμη του ἄσβεστη την αλήθεια τόσο της παρουσίας του Τριαδικού Θεού στους κόλπους του πτωτικού κτιστού όσο και της εν Χριστῷ σωτηριολογίας σε μία προσπάθεια απολύτρωσής του από τα ενδοκτισιακά υπαρκτικά αδιέξοδα. «Το πιο καθαρό πράγμα, λοιπόν, της Δημιουργίας δεν είναι το λυκόφως, ούτε ο ουρανός που καθρεφτίζεται μες στο ποτάμι, ούτε ο ήλιος πάνω στις μηλιάς τα άνθη. *Είναι η αγάπη!*»³⁷³...

Ο οραματισμός και η διδασκαλία των Πατέρων της Εκκλησίας συγκλίνει σε ένα κοινό οντολογικό ἀπήχημα ότι *τα πάντα στην ζωή είναι ἔρωτας, η αγάπη αυτή που συνέχει την ενδοτριαδική κοινωνία και που γίνεται οντολογική πηγή ζωής για εμάς*. Η

³⁷⁰ Νικηφόρος Βρεττάκος, *Οδύνη. Αυτοβιογραφικό χρονικό*, Αθήνα, εκδ. Πόλις, 2000, σελ. 297.

³⁷¹ Διότι η *γλώσσα της αγάπης* και η *γλώσσα της απάτης* είναι ίδιες...

³⁷² Α' Κορ. 13, 8.

³⁷³ Από το ποιητικό ἔργο του Νικηφόρου Βρεττάκου, *Το πιο καθαρό πράγμα της Δημιουργίας*.

οριζόντια αγάπη των ανθρώπων γκρεμίζεται σαν το αρτινό γεφύρι. Η μόνη ακλόνητη γέφυρα μεταξύ ανθρώπων μπορεί να υπάρξει στην *μεταμόρφωση* των σχέσεών τους, όταν ταυτόχρονα η αναφορά τους είναι προς τον Θεό και η *κοινωνιακή μέθεξη* σε/με Αυτόν. Έτσι, ο αποφασιστικός καταλύτης των σχέσεων, για να γίνουν αυτές αρραγείς, δίπλα στις *αυτονομημένα* ανοικοδομούμενες ανθρώπινες σχέσεις *οριζόντιας* διάστασης, είναι η *κάθετη* αναφορά των ανθρώπων προς τον Θεό της *κοινωνίας*, όπως το παρουσιάζει ο *κεντρομόλος κύκλος* του αββά Δωρόθεου (ο Θεός είναι στο κέντρο και οι άνθρωποι στην περιφέρεια, οι οποίοι, κινούμενοι προς το κέντρο και προσπαθώντας να αγκαλιάσουν τον Θεό, ως στερεό θεμέλιο *οντολογικής αναφορικότητας*, βρίσκονται οι ίδιοι αγκαλιασμένοι... Αντίθετα, η *φυγόκεντρη κίνηση* οδηγεί τελικά σε *γκρέμισμα γεφυριών και σχέσεων*...). Στην προοπτική αυτή δημιουργηθήκαμε, για να ζούμε και οι άνθρωποι για έναν και μόνον λόγο σε σχέση με τους άλλους ανθρώπους και τον Τριαδικό Θεό: *για να αγαπάμε και να μάς αγαπούν!*... «Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις»³⁷⁴. Και η αγάπη εδώ, ανάμεσα στις αναγκαίες για την πραγμάτωση της κοινωνίας ετερότητες, είναι «γεφύρι *κοινωνίας*»... Το ποτάμι χωρίζει δύο όχθες της αυτής γης, ενώ το γεφύρι συνδέει και ενώνει δύο πρόσωπα και, κατ' επέκταση, δύο ζωές, δύο κόσμους, τους πάντες (Θεό και ανθρώπους) και τα πάντα (σύνολη την Δημιουργία). Και απαιτείται εκατέρωθεν εκούσια και αμοιβαία θυσία των ετεροτήτων, για να ανοικοδομηθεί αυτό το «γεφύρι *κοινωνίας*»... Ο Χριστός έκανε το βήμα της *αγαπικής θυσίας* (άκτιστο) και καλεί ελεύθερα και εμάς (κτιστό) να κάνουμε το ίδιο... *Mutatis mutandis*, όταν οι άλλοι κάνουν ένα ανάλογο βήμα *αγαπικής θυσίας* απέναντί μας, καλούμεθα και εμείς, εάν όντως επιθυμούμε και ποθούμε να οικοδομηθεί και να στεριώσει οντολογικά το «γεφύρι *κοινωνίας και αγάπης*», να ενεργήσουμε και εμείς με ανάλογους οντολογικούς όρους... Μόνον σε αυτήν την *κοινωνία* μπορούν να υπάρξουν αρραγείς διαπροσωπικές σχέσεις. Αυτό συνιστά το κοινό διακειμενικό όραμα του «*Όρου της Χαλκηδόνας*» και του «Γεφυριού της Άρτας»!...

Μετά τα όσα εκτέθηκαν παραπάνω, το οικουμενικό και καθολικό μήνυμα του «Γεφυριού της Άρτας», ως ερμηνευτικού λαϊκού δημιουργήματος και ως *μεταπλασίας* του «Όρου της Χαλκηδόνας», γίνεται συγκεκριμένο και αποκαλυπτικό με την *κτιστή* ανθρωπινή λαλίτσα του *άκτιστου* Πουλιού. Όποιος θέλει να οικοδομήσει *γεφύρι κοινωνίας και αγάπης*, καλείται να θυσιάσει το «εγώ» του, τον πυρήνα της φιλαυτίας του, επιλέγοντας να ενταχθεί σε μία κοινωνία με τον άλλον, ο οποίος και εκείνος, σε πλαίσιο και σε προοπτική του «*ὀρθῶς κοινωνεῖν*», καλείται να κάνει το ίδιο. Αλλιώς, το γεφύρι της διαπροσωπικής κοινωνίας και αγάπης δεν θα οικοδομηθεί και, παρά τις όποιες δυνατές προσπάθειες, αενάως θα καταρρέει. Και ανάστροφα, όποιος έζησε την κατάρρευση του «γεφυριού του», σημαίνει ξεκάθαρα ότι δεν πληρούνταν όλοι εκείνοι οι οντολογικοί όροι που παρουσιάζουν και καταφάσκουν μαζί το «Γεφύρι της Άρτας» και ο «Όρος της Χαλκηδόνας», οπότε ο προβληματισμός των κτιστάδων του «γεφυριού» λαμβάνει αξία στην αναζήτηση των αιτίων της *πτώσης*³⁷⁵..., που αφηγείται η πλοκή της πρώτης στροφής. Εάν θέλουμε τα «κτίσματά» μας αγάπης και κοινωνίας στην ζωή να στεριώνουν, να *ασκηθούμε* (αυτή είναι η έννοια της *άσκησης* στην Εκκλησιακή Ορθόδοξη παράδοση) να χρησιμοποιούμε στην ανοικοδόμηση αυτή το «μυστήρι» της προσωπικής μας θυσίας. Για αυτό, έστω και εάν «*ολημερίς το χτίζουμε, [και, παρ' όλα αυτά, αυτό] το βράδυ γκρεμίζεται*», η φωνή «του Πουλιού με ανθρωπινή λαλίτσα» είναι εδώ, για να θυμίζει ότι η καρποφορία των προσπαθειών σαφώς είναι δυνατόν να καταλήξει θετικά και σε *γεφύρι κοινωνίας και αγάπης* με σηματοδότες τους

³⁷⁴ Ιω. 13, 35. Πβ. το «*ἀγαπάτε ἀλλήλους*»· βλ. ενδεικτικά Α' Ιω., 3, 11. 23, και 4, 11.

³⁷⁵ Πβ. Αποκ. 2, 5.

χαλκηδόνιους οντολογικούς όρους και τους οραματισμούς του «Γεφυριού της Ἄρτας»... Και ισχύει όντως το επαναλαμβανόμενο γεγονός ότι *ποτέ δεν είναι αργά!*... Καλούμαστε άπαντες να οικοδομούμε στερεές και αρραγείς γέφυρες ένωσης και ενότητας, κοινωνίας και αγάπης, και να γίνει ο καθένας, σαν τον πρωτομάστορα, «γεφυροποιός» (pontifex), συναντιστοιχούμενοι στην παλαιά εκείνη συμφωνία και υπόσχεση, που σφραγίστηκε με την ορατή «*γέφυρα του ουρανίου τόξου*»³⁷⁶, και με έναν Ἐνσαρκο Λόγο που ενώνει τις «*δύο όχθες*», τα διεστώτα, γεννηθείς ως... και γενόμενος ο Ἴδιος «*γιοφύρι κοινωνίας και αγάπης*», γενόμενος «*η οδός*»³⁷⁷, καθώς ο «Χριστός ἐνηνθρώπησεν, ἵνα και ἡμεῖς *θεοποιηθῶμεν*»³⁷⁸»³⁷⁹... Ἐτσι, έχοντας ως σηματοδότη πορείας το εκπεμφθέν μήνυμα του «Πουλιού» του «Γεφυριού της Ἄρτας» για μια διαπροσωπική κοινωνία αγάπης και ζωής, για το αέναο ταξίδι αγαπητικής κοινωνίας στον χρόνο, «σαν βγεις στον πηγαιμό για την *αγάπη*, να εύχεσαι να ἴναι μακρὺς ο δρόμος... Χωρίς αυτήν, δεν θα ἴβγαινες στον δρόμο της *διαπροσωπικής κοινωνίας*»³⁸⁰... «*Μέσα στην φούχτα της αγάπης χωράει το σύμπαν. Ἄξιζε να υπάρξουμε για να *συναντηθούμε [για να κοινωνήσουμε...]**»³⁸¹. Για αυτό δημιουργήθηκε ο κόσμος, για να *συναντηθούμε [να «κοιταχτούμε»...]*, καθώς μέσα σε κάθε ζωή υπάρχει πάντα κάτι πιο βαθύ απ' τον εαυτό της: η ζωή των άλλων³⁸²... Laboremus!...

³⁷⁶ Βλ. Γέν. 9, 13.

³⁷⁷ Βλ. Ιω. 14, 6.

³⁷⁸ Πβ., συν τοις άλλοις, το «*καθ' όμοίωσιν*» (Γεν. 1, 26).

³⁷⁹ Μεγάλου Αθανασίου, «Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου», κεφ. 54, εν *P. G.*, τ. 25, στ. 192B.

³⁸⁰ Παραλλαγμένος ποιητικός λόγος από το γνωστό ποίημα του Κων/νου Π. Καβάφη, *Η Ιθάκη*.

³⁸¹ Από το ποιητικό έργο του Γιάννη Ρίτσου, *Εαρινή Συμφωνία*.

³⁸² Παραλλαγμένος ποιητικός λόγος από ποιήματα του Τάσου Λειβαδίτη.

5. Οι Ιεροί Κανόνες στην εποχή της Μετα-νεωτερικότητας

«Τοῖς πολιτικοῖς καὶ δημοσίοις τύποις,
καὶ ἡ τῶν ἐκκλησιαστικῶν παροικιῶν τάξις ἀκολουθεῖτω».
(Κανόνες 17/Δ΄ καὶ 38/Πενθέκτης).

«Οἱ ἄνθρωποι γενικὰ κρίνουν περισσότερο
ἀπὸ τὰ φαινόμενα [*φαινομενολογία*] παρὰ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα [*ρεαλισμός*]...
διότι ἡ ὄραση ἀνήκει σὲ ὅλους...
ἀλλὰ ἡ ἀντίληψη σὲ λίγους!»...
(Πλάτων).

«Ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ἐλευθερία εἶναι ἀπαιτητικὲς ἐρωμένες,
γι' αὐτὸ καὶ ἔχουν λίγους ἐραστές».
(Αλμπέρ Καμύ).

«Πρὸς οἰκοδομὴν τῶν λαῶν πάντα χρὴ πράττεσθαι παρ' ἡμῶν».
(Κανόνας 4/Κύριλλος Ἀλεξανδρείας).

Ἴσως ἡ ἀπλή ἀναγνώριση ὅτι ὁ ὅρος «Νεωτερικότητα» εἶναι μία ἀνθρώπινη ἐπινόηση, ἡ ὁποία γεννᾶται ἀπὸ τὴν διαλεκτικὴ σχέση ἀνάμεσα στα καινούργια καὶ στα παλαιὰ κοινωνικά καὶ πολιτισμικά φαινόμενα, καὶ σηματοδοτεῖ τὴν μετάβαση σὲ κάθε τι νεοφανές, ἀπὸ μόνη τῆς ἀρκεῖ γιὰ νὰ καταλάβῃ κανεὶς τὸ μέγεθος τῆς σημασίας τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ *Εκκλησία*, ὅπως προαναφέρθηκε καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς παρούσας Προθεωρίας, *υπάρχει συνάμα καὶ ἐξω-ιστορικά/εσχατολογικά καὶ ἐνδο-ιστορικά*. Ἐπειδὴ ἡ *Εκκλησία* ὑπάρχει καὶ ἐντὸς καὶ πέρα ἀπὸ τὴν Ἱστορία, ἡ ἴδια δὲν μπορεῖ ἐξ ὀρισμοῦ νὰ εἶναι ὑποκείμενο οὔτε κάποιας νεωτερικότητας ἢ μελλοντισμοῦ οὔτε κάποιου συντηρητικοῦ παρελθοντισμοῦ ἢ ἀρχαιολατρίας. Ἐδῶ ἀκριβῶς ἐγκεῖται καὶ τὸ ἀπαντητικὸ αἴτημα τῆς ἀποσυναφειοποίησης τῶν Ἱερῶν Κανόνων, διότι δὲν μελετοῦμε τοὺς Κανόνες ἐρήμην τῆς ἐποχῆς μας καὶ τῆς κάθε ἐποχῆς. Ὡς γνωστόν, ἡ Ἀλήθεια στὴν ὁποία μετέχει ἡ *Εκκλησία* ἢ, καλύτερα, ἡ Ἀλήθεια με τὴν ὁποία ταυτίζεται ἡ *Εκκλησία*, ποτέ δὲν ἀλλάζει, δὲν ἀνανεώνεται, ἀλλὰ οὔτε καὶ γηράσκει – εἶναι πάντα *ἡ ἴδια καὶ ἡ αὐτή*³⁸³. Ὡστόσο, πὼς ἀποτείνεται στὸν ἄνθρωπο ἡ *Εκκλησία*, οὔσα ἐξ ἴσου ταυτόχρονα ἐξω-ιστορικὴ καὶ ἐνδο-ιστορικὴ, γιὰ τὰ φαινόμενα ποὺ ἐμφανίζονται στὸν ἄνθρωπο ἐνδο-ιστορικὰ ὡς πρωτοφανή; Φαίνεται ὅτι ἡ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα αὐτὸ εἶναι ὅτι ἡ *Εκκλησία* ὄχι μόνον δικαιούται, ἀλλὰ καὶ καλεῖται καὶ οφείλει νὰ παρεμβαίνει τόσο με *εσχατολογικὸ προσανατολισμὸ* (αὐτὸ εἶναι ἡ *Θ. Λειτουργία*) ὅσο καὶ με *οντολογικοὺς οδοδείκτες* (αὐτὸ εἶναι οἱ *Ἱεροὶ Κανόνες*) στὴν διανθρώπινη αὐτὴ πορεία, με ἀπώτερο σκοπὸ τὴν θεραπεία τῆς – οὐσιαστικά μὲν ἀνύπαρκτης, ἀνά περίπτωση δὲ *βιωμένης* – διαφορᾶς μεταξὺ ἀνθρώπινης ἐνδο-ιστορικῆς καὶ ἐσχατολογικῆς ὑπαρξῆς. Ἡ, ἐν συντομίᾳ, σὲ κάθε ἱστορικὴ περίοδο καὶ ἐν ὄψει τῶν συγκεκριμένων ἱστορικῶν δεδομένων, ἡ στάση τῆς *Εκκλησίας* λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὴν *σύνολη ἀνθρώπινη ὑπαρξή* – *ἱστορικὴ καὶ ἐσχατολογικὴ* – ἢ, γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε τὴν Παύλεια ορολογία, γρηγορεῖ καὶ γιὰ «τὴν ἐν Χριστῷ» καὶ γιὰ

³⁸³ Πβ. Εβρ. 13, 8.

«την συν Χριστῶ» ζωῆ. Εδώ ενυπάρχει και το θέμα της ύπαρξης των Ἱερῶν Κανόνων, αλλά και το ζήτημα της μόνιμης διαλεκτικής σχέσης μεταξύ *ενδο-ιστορικής συνάφειας* και *εκκλησιακῆς θεολογίας* σε αυτούς τους Ἱεροὺς Κανόνες, οι οποίοι με την κειμενική μορφή αρχικῆς ἐκφρασης παρατίθενται ἐδῶ κατὰ πλάτος (*in extenso*). Με ἄλλα λόγια, ἡ Ἐκκλησία ἔλαβε τον ἐνδιάθετο κανονικό Της λόγο και τον ἐγγλότισσε σε ἐνιστορικό κείμενο που φέρει στον πυρήνα του την θεολογία Της.

Οι Ἱεροὶ Κανόνες της Ἐκκλησίας, μαζί με την Ἁγία Γραφή και τους συνοδικούς και δογματικούς ὄρους, αποτελοῦν κεντρικό πυλῶνα στην ζωῆ και την παράδοση της Ἐκκλησίας, χωρὶς ἐν τούτοις να την προκαθορίζουν³⁸⁴. Οι Ἱεροὶ Κανόνες ἀπηχούν, ἀντανακλῶν και καταγράφουν την ζωντανή, την οντολογική ἐμπειρία του Ἐκκλησιακού σώματος στην ἐνιστορική πορεία του προς τα Ἐσχάτα, ἐνῶ σε πολλές περιπτώσεις το προσανατολίζουν για την υπέρβαση ἢ την ἐπίλυση ζητημάτων, που ἀνακύπτουν ἀπὸ την περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα του πτωτικού κτιστού, στην *ιστορική συνάφεια*, στην πορεία του μέσα στην Ἱστορία, μία πορεία που ἀφήνει *ιστορικά ἀποτυπώματα*, τα οποία διασώζονται με την ἀντίστοιχη *ἐμπειρική θεολογία* στο ἐιδικὸ νοητὸ Σῶμα που ἀκούει στο ὄνομα «Κανονική Παράδοση της Ἐκκλησίας».

Ἡ Κανονική Παράδοση της Ἐκκλησίας διαμορφώθηκε στην ἐποχὴ της *κανονογέννησης*, δηλ. καθ' ὅλη την διάρκεια της Α' χιλιετίας (1ος-9ος αι.), με καταληκτική χρονολογία-ορόσημο το 883, ἔτος κατὰ το οποίο ο Μέγας Φώτιος συγκρότησε – χωρὶς τότε να ἔχη συνείδηση των ἀπορροῶν της *συλλεκτικῆς* (και ὄχι *κωδικοποιητικῆς*) ἐνέργειάς του – το *Σῶμα Κανόνων* (το *Corpus Canonum*) της Ἐκκλησίας [770 κανόνες], που φθάνει ἐν ἰσχύι μέχρι τις μέρες μας μέσα ἀπὸ τις δύο ἐν ἐνεργείᾳ *Κανονικῆς Συλλογῆς* και ἐν χρήσει στην Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία σήμερα, το *Ἀθωνικὸ Πηδάλιο* (Ἁγιον Ὅρος, 1800) και το *Ἀθηναϊκὸ Σύνταγμα* των Ράλλη και Ποτλή (Ἀθήνα, 1852-1859). Ἡ *κανονογέννηση* αὐτῆς της Α' χιλιετίας δείχνει την προσδιορισμένη βούληση του Ἐκκλησιακού σώματος, ἀπὸ την στιγμή της ορατῆς ἱστορικῆς ἐμφάνισής του (1ος αι.), να πορευθῆ προς τα Ἐσχάτα και την Βασιλεία, τα οποία συνιστοῦν το σημεῖο ἀναφοράς της *πλήρους συνάντησης και κοινωνίας με τον Τριαδικὸ Θεό*, ἀκολουθώντας τους *οντολογικοὺς οδοδείκτες* (αὐτὸ εἶναι οι Ἱεροὶ Κανόνες), που *θεανθρώπινα* ἔθεσε, ἱστορικά ἤδη ἀπὸ τις 'Πράξεις των Ἀποστόλων', ἡ σύμπραξη, ἡ *συνεργία Ἁγίου Πνεύματος και Ἐκκλησιακού σώματος*³⁸⁵ στην πορεία αὐτή. Ο δεῦτερος ὄρος της σύνθετης, λεξικογραφικῆς και θεολογικῆς, λέξης «θεανθρώπινα», το «-ανθρώπινο», δηλαδή το κτιστὸ, το ἱστορικὸ, ἐμπεριέχει ἐξ ὀρισμοῦ μέσα του και το γεγονός και το ἰδίωμα της *ιστορικῆς συνάφειας* στην ἐκφάνσή του, καθὼς αὐτὴ τέμνεται ἀπὸ *τοπικότητα* και *χρονικότητα*, ἐκδηλούμενες συνάμα μέσα στην Ἱστορία. Για τον λόγο αὐτόν, ο κάθε κανόνας προέρχεται ἀπὸ μία συγκεκριμένη ἐποχὴ και ἀπὸ συγκεκριμένο ποιητικὸ αἴτιο, και ἀπηχεῖ, ἐκτὸς ἀπὸ την διαχρονικὴ ἐμπειρία της Ἐκκλησίας, και τα συγχρονικὰ χαρακτηριστικὰ του *τόπου* (*in loco*) και του *χρόνου* (*in tempore*) ἐκδόσῆς του, διαμορφώνοντας ἔτσι μία πληθώρα κανονικῶν διατάξεων που χρήζουν πάντοτε ἐπανενατένισης και ἐρμηνείας, ἀλλὰ στην προοπτικὴ της διαχρονικῆς ἐσχατο-ιστορικῆς *συναντίληψης*.

Ὡστόσο, ἡ ἱστορικὴ συνέχεια, συγκριτικά, διαλευκαίνει το ζήτημα ἀπὸ ἄλλες οπτικῆς. Ἡ Β' χριστιανικὴ χιλιετία γέννησε, με ἄτυπο ἐκκλησιολογικῆς υφῆς πολλαπλασιασμό, καινοφανῆ ἐκκλησιο-κανονικὰ ζητήματα, τα οποία δεν ἀνιχνεύονται στα γενεσιουργὰ αἴτια των ἐκκλησιο-κανονικῶν ζητημάτων της Α' ἐκκλησιακῆς χιλιετίας, τα οποία (αὐτὰ τα τελευταία) εἶχαν προκαλέσει και την ἱστορικὴ ἀνάδυση των Ἱερῶν Κανόνων της Ἐκκλησίας. Κατὰ συνέπεια, τα ζητήματα της Β' χιλιετίας σαφῶς

³⁸⁴ Πβ. την προαναφερθεῖσα σχέση «πράξης [ἐμπειρίας ἀποκεκαλυμμένης ζωῆς]» και «θεωρίας».

³⁸⁵ Ἀποστολικὴ Σύνοδος των Ἱεροσολύμων-Πρξ 15, 28.

δεν βρίσκουν ούτε ευθυτενή αντιστοίχιση ούτε ορατά στοιχεία επίλυσής τους στα κανονικά κείμενα της Α΄ χιλιετίας. Αυτό σημαίνει, με άλλα λόγια, ότι οι υπάρχοντες Κανόνες της Εκκλησίας δεν έχουν ad hoc αναφορές ή προβλέψεις για τα καινοφανή εκκλησιο-κανονικά ζητήματα της Β΄ χιλιετίας και του σήμερα, στις απαρχές της Γ΄ χιλιετίας, η οποία συμπίπτει με την εναρξάμενη εποχή της Μετα-νεωτερικότητας. Έχουμε, επομένως, ζητήματα σήμερα, που δεν τα αντιμετωπίζουν κειμενικά ούτε το *κανονικό υλικό* (Α΄ χιλιετία) των Κανόνων, ούτε το *κανονολογικό υλικό* (11ος-14ος και 18ος-19ος αι.) των κανονολόγων Ερμηνευτών των Κανόνων. Κατ' αυτόν τον τρόπο, μετά την αντικειμενική αυτή διαπίστωση κατά το μάλλον και ήττον κοινά αποδεκτή, τίθεται επιβλητικό και διττό το ερώτημα, το οποίο καλούμεθα να το απαντήσουμε σήμερα και στο μέλλον, επειδή ακριβώς τίθεται πολλάκις και μυριοτρόπως όλα τα τελευταία μετα-νεωτερικά χρόνια: από την μία μεριά, εάν και κατά πόσο σχετικοποιήθηκε και ξεπεράσθηκε το περιεχόμενο όλων ή κάποιων Ιερών Κανόνων, δεδομένου ότι αναφέρονται σε πραγματικότητες που επισυνέβησαν σε άλλες εποχές, και, από την άλλη, εάν μπορούμε εμείς σήμερα να *επικαιροποιήσουμε* τους Κανόνες (πβ. το *aggiornamento*) ή ακόμη και να *θεσπίσουμε* νέους Κανόνες. Πρόκειται για αενάως ανακλύπτοντα ανοικτά ζητήματα και της εποχής της Μετα-νεωτερικότητας στην οποία ευρισκόμεθα και την οποία καλούμεθα να ανιχνεύσουμε βαθιά και να αναγνωρίσουμε διερευνητικά, όπως και οι συντάκτες του *Πηδαλίου* αποδείχθηκαν με την έκδοσή του τότε (1790-1800) όντως εξαιρετικά ευαίσθητοι στο να αναγνωρίσουν την Νεωτερικότητα, στην οποία βρέθηκαν και δραστηριοποιήθηκαν.

Τίθεται, με άλλα λόγια, αδιαλείπτως και επιμόνως τους τελευταίους χρόνους το ερώτημα κατά πόσον οι Εκκλησιαστικοί Κανόνες, μέσα στο κύρος που τους περιβάλλει, διατηρούν την οντολογική δυναμική τους, για να ανταποκρίνονται στα αιτήματα του ολοένα και περισσότερο μεταβαλλόμενου κόσμου. Μία σειρά δε από άλλα συναφή ζητήματα έρχονται να προστεθούν στον πυρήνα του κεντρικού αυτού ερωτήματος, όπως: ποια η σχέση βιβλικού πνεύματος και κανόνων, δόγματος και κανόνων, ήθους και κανόνων, προσωπικής ελευθερίας και κανόνων, κοσμικού κράτους και κανόνων, ψυχολογίας και κανόνων, βιοηθικής και κανόνων, βιοδικαίου και κανόνων, βιοοντολογίας και κανόνων; Ποιο καθοριστικό ρόλο (μπορούν στο εξής να) παίζουν οι Ιεροί Κανόνες στην σύγχρονη συγκρότηση του Εκκλησιαστικού σώματος ή στην ποιμαντική πράξη της Εκκλησίας; Επίσης, ποιος ο λόγος των Κανόνων στην μαρτυρία της Εκκλησίας στον σύγχρονο κόσμο και τις εν γένει σύγχρονες πολύπτυχες προκλήσεις στην εποχή της Μετα-νεωτερικότητας; Και ακόμη, σε ποιο βαθμό οι Κανόνες μαρτυρούν διαχρονικά για το ευχαριστιακό και εσχατολογικό ήθος της Εκκλησίας ή ενισχύουν, αντιθέτως, την κυριαρχία του νομικού πνεύματος στην ζωή και τις δομές της Εκκλησίας με ποινική κατηγοριοποίηση; Τέλος, πόσο σοβαρά λαμβάνονται υπ' όψιν οι υφιστάμενοι Κανόνες στην σύγχρονη διάρθρωση (Καταστατικοί Χάρτες [με αποκλίνουσες ή μεταλλασσόμενες κανονοταξίες], κ.λπ.) των κατά τόπους Εδαφικών Εκκλησιών; Ασφαλώς, σε αυτά τα επί μέρους ερωτήματα θα μπορούσαμε να προσθέσουμε και άλλα πολλά, όπως και οι επόμενες γενεές σίγουρα θα προσθέσουν και εκείνες άλλα ερωτήματα, που δεν τίθενται για εμάς εδώ και στο σήμερα. Τι καλούμεθα, λοιπόν, θεολογικά και εκκλησιο-κανονικά να πράξουμε μπροστά σε αυτά τα αδυσώπητα διλήμματα σε μία παγκοσμιοποιημένη εποχή πολιτειακής εκκοσμίκευσης, εκκλησιαστικού αιωνισμού και εκκλησιαστικού κουλτουραλισμού;

Είναι αλήθεια ότι οι Ιεροί Κανόνες δεν προήλθαν από *παρθενογέννηση*, που σημαίνει ότι σαφώς χαρακτηρίζονται από κάποια δεδομένη ιστορική εποχή και προέλευση, αυτήν της Προ-νεωτερικότητας, αλλά έχουν, ωστόσο, δεδομένα που προδίδουν πληρότητα στον οραματισμό του λόγου ύπαρξής τους, τα οποία θα πρέπει να

λάβουμε πρωταρχικά υπ’ όψιν μας στο επιχειρούμενο αυτό διάβημα μελέτης και σπουδής της υπάρχουσας *διαλεκτικής σχέσης μεταξύ ιστορικής συνάφειας και θεολογίας* στους Ιερούς Κανόνες της Εκκλησίας. Το αντινομικό αυτό χαρακτηριστικό (*μη ad hoc αναφορά των Κανόνων σε σύγχρονα ζητήματα και, ταυτόχρονα, πληρότητα των Κανόνων*) εκτίθεται επί πλέον σήμερα σε ένα πεδίο, που δημιουργεί συγχύσεις, όπως είναι το πεδίο της σύγχρονης πολυπολιτισμικής εποχής, καθώς και το πεδίο της πολιτισμικής αλληπάλληλης διαστρωμάτωσης σε όλα τα επίπεδα (πολυ-ορθόδοξο, πολυ-χριστιανικό, πολυ-ομολογιακό, πολυ-θρησκευτικό, πολυ-πολιτικό, πολυ-πολιτειακό, πολυ-πολιτισμικό). Όλες αυτές οι πτυχές συνθέτουν το ιστορικά πρωτόγνωρο για την ανθρωπότητα και νεοφανές πεδίο του παγκόσμιου ενιαίου πολιτισμικού χώρου, που ταυτίζεται με την έναρξη της εποχής της Μετανεωτερικότητας. Μέσα στο πεδίο αυτό, φαίνεται σαν να χάνεται η *θεολογική πληρότητα* των Κανόνων και υπερτονίζεται ένα πολύπτυχο “κανονικό κενό” (*sic*) σε διάφορα σύγχρονα και επίκαιρα εκκλησιο-κανονικά θέματα, με το υιοθετηθέν και επαναλαμβανόμενο επιχείρημα, στο μέσο και το πρόσφατο παρελθόν, ότι οι Κανόνες είναι μίας [χρονικά] άλλης προγενέστερης και [πολιτισμικά] διαφορετικής εποχής.

Εν τούτοις, η εμφανιζόμενη σήμερα υπερτροφία εκδηλώσεων της πλέον «*μη ad hoc αναφορικότητας*» σε βάρος της διαχρονικής «*κανονικής πληρότητας*» δημιουργεί μία συγκρουσιακή προσέγγιση των ζητημάτων, που τίθενται αέναα στους κόλπους του Εκκλησιακού σώματος, και οδηγεί εν τέλει σε *αδιέξοδα*, που αγγίζουν ακόμη και αυτούς τους ίδιους τους δύο (2) υποστατικούς *κανονικούς θεσμούς* (όπως είναι η *Τοπική Εκκλησία* και η *Τοπική Σύνοδος* με τις λειτουργικές απορροές τους) και τα κανονικά *συστήματα* (π.χ. το σημερινό πρόβλημα ορισμού του Αυτοκεφάλου εκβάλλει ως το μεγαλύτερο εκκλησιο-κανονικό πρόβλημα στους χώρους της λανθασμένα καλούμενης “*Διασποράς*”) της Εκκλησίας. Για την Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας όμως δεν υπάρχουν *αδιέξοδα*, διότι αυτή έχει αξονικούς τρόπους να τα υπερνικά και διαθέτει ασφαλιστικές δικλίδες υπέρβασής τους, αρκεί μόνον οι «*οικοδομούντες*»³⁸⁶ να συντονίζονται και να οραματίζονται μαζί με αυτήν³⁸⁷.

Εν προκειμένω, ένας αξονικός τρόπος αντιμετώπισης του τείνοντος να γίνη στις ημέρες μας ανυπέρβλητο *αδιέξοδο* είναι να διερευνηθή οριστικά η *ιστορική συνάφεια της κανονογέννησης*, εργασία ευρύτατη και ουδέποτε γενόμενη μέχρι σήμερα, για να της προσδώσουμε διακριτή θέση απέναντι στην *κανονική θεολογία* και το εσχατολογικό όραμα της Εκκλησίας, που φέρουν μύχια και ως «*κεκρυμμένον νοῦν*»³⁸⁸ μέσα τους οι Ιεροί Κανόνες. Και ο «*κεκρυμμένος νοῦς*» δεν παραπέμπει σε τίποτε άλλο παρά στο γεγονός ότι οι Ιεροί Κανόνες δεν είναι νόμοι, αλλά οδηγοί, εσχατολογικοί οδοδείκτες και σηματοδότες προς την σωτηρία του ανθρώπου, και ότι δεν αποβλέπουν στην τιμωρία των αμαρτανόντων-αστοχούντων, αλλά στην *επαναγωγή* προς κοινωνία και θεραπεία τους. Με άλλα λόγια, είναι πρωταρχικό έργο, έργο *προτεραιότητας* και έχει μεγάλη σημασία για εμάς και την Εκκλησιακή συνέχειά μας (κάτι ως γεγονός *διαχρονικής σκυταλοδρομίας*) να ξεχωρίσουμε τα στοιχεία της *ιστορικής συνάφειας* από την *κανονική θεολογία*, λόγω του ότι στους πρόσφατους χρόνους μέχρι και σήμερα οι Κανόνες χρησιμοποιήθηκαν και αντιμετωπίστηκαν με *νομικιστικό ετεροκεντρισμό* και φαινομενικά «*έχασαν*» την οντολογική αλιζόμενη ιδιότητα τους³⁸⁹, που τους προσέδωσε η Εκκλησία. Ακόμη προσδιοριστικότερα και για να γίνη αυτό το σημείο περισσότερο κατανοητό, καλούμεθα να διακρίνουμε, απομονώνοντας και

³⁸⁶ Πβ. Μθ 21, 42· Μκ 12, 10· Λκ 20, 17· Α΄ Πέτρ 2, 7.

³⁸⁷ Βλ. Βασιλείου του Μεγάλου, «Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος», κεφ. 1, § 2, ἐν *P. G.*, τ. 32, στ. 69B· πβ. καν. 91 καὶ 92/Βασίλειος.

³⁸⁸ Αυτόθι.

³⁸⁹ Πβ. Μθ 5, 13· Λκ 14, 34.

απεξαρτώντας – και όχι αποκόπτοντας – τα συναφειακά ιστορικά δεδομένα, που σχετίζονται με την ιστορική στιγμή έκδοσης των Κανόνων, με την διαχρονική θεολογία των *Ιερών Κανόνων*, έτσι ώστε να αξιοποιηθή το μετα-νεωτερικό παρόν της ανατέλλουσας Γ΄ χιλιετίας την θεολογία αυτή, η οποία θα προσανατολίση το Εκκλησιαστικό σώμα να πορευθή *χριστά*, αφήνοντας έτσι διακριτά και ξέχωρα τα ιστορικά συναφειακά δεδομένα, τα οποία, εάν συνεχίσουν να συγχέονται, όπως συμβαίνει σήμερα, και να αναμειγνύονται αδιάκριτα με την θεολογία των *Ιερών Κανόνων*, μόνο σύγχυση μπορούν να προκαλούν και, κατ' επέκταση, να οδηγούν στην λανθασμένη στάση να απορρίπτονται συλλήβδην οι Κανόνες αυτοί ενσυνειδήτως ως ...παρωχημένοι. Ωστόσο, ο «κεκρυμμένος νους» των *Ιερών Κανόνων*, στην εκδοχή νουνεχείας και ευδιάκριτης θέασής του, έχει οντολογικό λόγο ύπαρξης και στην εναρξάμενη εποχή της Μετα-νεωτερικότητας...

6. Ακροτελεύτιο-Η κοινή Εκκλησιακή Κληρονομία

«Τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν, εἴ τις ἰδεῖν δυνηθεῖ...
οὐδὲν ἕτερον ἢ αὐτὸ μόνον τὸ Κυριακὸν ὄψεται Σῶμα».
(Ἅγιος Νικόλαος Καβάσιλας).

«Να λυπάσαι εκείνη την *Εκκλησία* που έχει γίνει κομμάτια...
και που κάθε κομμάτι της παριστάνει την Εκκλησία».
(Με τα λόγια του Khalil Gibran).

«Πῶς νὰ ἐξηγήσεις τὴν *Θάλασσα* σὲ ἐκείνους
ποὺ τὴν κοιτάζουν καὶ βλέπουν μόνον νερό...».

Ὡς ακροκέραμος στο ἐπιστέγασμα τοῦ οικοδομήματος τῆς Ἐκκλησίας, οἱ *Εκκλησιακοί*³⁹⁰ Κανόνες εἶναι κείμενα που ἐκπηγάζουν και ἐκπορεύονται ἀπὸ τὴν οντολογικὴ ἐμπειρία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Α΄ χιλιετίας. Στὴν Ἐκκλησία ἀνήκει ἡ μαρτυρία ὅτι οἱ Ἱεροὶ Κανόνες *Τῆς*, οἱ ὁποῖοι *τα εἶπαν ὅλα*, ὅσα χρειαζόταν νὰ πεῖ ἡ Ἰδία στὴν Ἀνθρωπότητα, δὲν εἶναι νόμοι, ἀλλὰ *σηματοδότες πρὸς τα Ἐσχάτα, οδοδείκτες στὴν πορεία (in via) πρὸς τὴν Βασιλεία και ὁδηγοὶ γιὰ τὴν πανανθρώπινη οντολογικὴ λύτρωση και σωτηρία*. Εἶναι ξεκάθαρο πλέον ἀπὸ τὴν Ἰδία ὅτι αὐτοὶ δὲν ὑπάρχουν, γιὰ νὰ ἀποβλέπουν στὴν ποινικὴ τιμωρία τῶν διολισθαινόντων, ἀστοχούντων ἢ ἀποκλινόντων πιστῶν, ἀλλὰ στὴν *εσχατολογικὴ ἐπανάκαμψη και οντολογικὴ θεραπεία* τους, ὅπως ἀκριβῶς ἀντιλαμβάνονται αὐτοὶ τὴν *οντολογικὴ μετάνοια*. Γιὰ αὐτὸ και οἱ Ἱεροὶ Κανόνες δὲν πρέπει νὰ λογίζονται και νὰ χρησιμοποιοῦνται ὡς ἀτεγκτοὶ νόμοι πρὸς καταδίκη ἄλλων οὔτε πρὸς καταδυνάστευση τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ νὰ υιοθετοῦνται με ἓνα πνεῦμα τελείως ἀντίθετο τῆς “νομικῆς” και τῆς “ἀνατομικῆς” προσκόλλησης στὸ γράμμα τῶν Κανόνων και τοῦ υπερβάλλοντος ὑπὲρ τῆς ἀκριβείας ζήλου, τοῦ «οὐ κατ’ ἐπίγνωσιν». Αὐτὸ ἀφορᾷ σὲ ὅλους και παραμένει *κοινὸ* γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, και *το πανανθρώπινο* εἶναι αὐτὸ ἀκριβῶς που τοὺς κάνει νὰ εἶναι παγκόσμια και πανανθρώπινη κληρονομία στὴν προοπτικὴ τῶν Ἐσχάτων και τῆς Βασιλείας.

Ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ και Προτεστάντικὴ Δύση ἐναντὶ τῶν Ἱερῶν Κανόνων

Ὀλοκληρώνοντας, ἀξίζει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ *κανονικοῦ* Μεσαίωνα (10ος-15ος αἰ.) στὴν Δύση δὲν συντελεῖται ἐπ’ οὐδενὶ ἀντιγραφικὴ ἀναπαραγωγὴ χειρογράφων τῶν Ἱερῶν Κανόνων τῆς Α΄ ἐκκλησιακῆς χιλιετίας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ὅ,τι ἐπισυμβαίνει στὴν Ἀνατολή κατὰ τὴν ἴδια χρονικὴ περίοδο. Αὐτὸ ἐξηγεῖται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι, ἀμέσως μετὰ τὴν *Διακοπὴ κοινωρίας* τοῦ 1054 και μετὰ τῆς Σταυροφορίας (1095-1204), οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ ἐστρεψαν τὸ κύριο ἐνδιαφέρον

³⁹⁰ Οἱ Κανόνες τοῦ παρόντος *Corpus* ἀποκαλοῦνται «*Εκκλησιακοὶ Κανόνες*», διότι εἶναι οἱ «Κανόνες τοῦ *Κανόνα*» τῆς Α΄ ἐκκλησιακῆς χιλιετίας. Καὶ ἀποκαλοῦνται ἔτσι, γιὰτὶ ἀφαιρέθηκαν ἀπὸ ἀνάμεσά τους τὰ «ἀκανόνιστα κείμενα» (πβ. καν. 59/Λαοδικείας) τῶν ἀθαιρέτων προσθηκῶν τοῦ πρώτου ἡμίσεος τῆς Β΄ χριστιανικῆς χιλιετίας, κάτι που δὲν ἰσχύει γιὰ τῆς σύγχρονες Κανονικὲς Συλλογές (συμπεριλαμβανομένης και τῆς κριτικῆς ἐκδόσεως τοῦ P.-P. Joannou), οἱ ὁποῖες ἐνέταξαν μετὰ τους ὅλους τοὺς «ἀκανόνιστους», τοὺς «μη κανονικοὺς», τοὺς ἐξωκανονικοὺς “κανόνες”.

τους στην θέσπιση νέων κανόνων, ώστε να είναι αυτοί σε συστοίχιση με τον καινοφανή μονοκεντρικό χαρακτήρα της αναδυόμενης αυτονομούμενα την εποχή εκείνη Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, αποποιούμενοι κάθε μέλημα για τους Ιερούς Κανόνες της Α΄ εκκλησιακῆς χιλιετίας, οι οποίοι υπήρξαν, ωστόσο, *κοινή κληρονομία*, αλλά οι οποίοι έπαυσαν στο εξής εξ ορισμού να εξυπηρετούν δομικῶς και συνοδικῶς την νέα μορφή που άρχισε να λαμβάνει το Ρωμαιοκαθολικό εκκλησιακό οικοδόμημα. Ένα οψιγενές ενδιαφέρον για την κανονοθεσία της Α΄ χιλιετίας αναζωπυρώθηκε στον Ρωμαιοκαθολικό χώρο κατά την διάρκεια του 16ου αι. με την έκδοση κανονικῶν χειρογράφων που έφεραν οι Σταυροφόροι και οι Βενετοί στην Δύση μετά την πρώτη Άλωση (1204-1261), ύστερα από την εκδήλωση ενδιαφέροντος της Μεταρρύθμισης (1517) για ό,τι βιβλικό και αποστολικό προϋπήρχε σε επίπεδο Πηγῶν. Εν προκειμένῳ, αυτό συνέβη με πρωτοβουλία των Προτεσταντῶν, όταν εξέδωσαν πρώτοι αυτοί τους Αποστολικούς Κανόνες· πρώτος υπήρξε πράγματι ο ελληνιστής Φιλ. Μελάγχθων³⁹¹ στην Βιττεμβέργη (1521) μόνον ελληνιστί³⁹², και αμέσως μετά, μόλις δέκα χρόνια αργότερα, ο Γρηγ. Αλοάνδρος στην Νυρεμβέργη (1531)³⁹³ το αυτό κείμενο δίγλωσσα, με λατινική μετάφραση ετούτη την φορά και για πρώτη φορά. Έκτοτε, οι Ρωμαιοκαθολικοί στράφηκαν έκδηλα στην αναπαραγωγική προώθηση τύποις των Κανόνων των Οικουμενικῶν πρωτίστως Συνόδων της Α΄ εκκλησιακῆς χιλιετίας με χαρακτηριστικά ιστορικής διεκδίκησης (από το 1540³⁹⁴ και εντεύθεν), για να υπερτονίσουν και να αξιοκυρώσουν τόσο τις προηγούμενες της Μεταρρύθμισης τέσσερις (4) Συνόδους του Λατερανού (12ος-13ος αι.), τις αποκληθείσες επί τούτῳ “Οικουμενικές”, για να καταδείξουν αυθεντική αλυσιδωτή συνέχεια, όσο και τους νεοθεσπισθέντες (*récompésés*) “κανόνες” που αυτές θέσπισαν και εξέδωσαν στην καινοφανή προοπτική της νεότοκης μονοκεντρικῆς δομῆς της Ρωμαιοκαθολικῆς Εκκλησίας.

Εν τούτοις, τρεις μόλις δεκαετίες μετά την Σύνοδο του Τριδέντου (1545-1563), όταν συγκλήθηκε η Σύνοδος του Brest-Litovsk (1596), η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία “προβάλλει” τους κανόνες και των Τοπικῶν Συνόδων και αργότερα των Πατέρων της Ανατολῆς, και το καινούργες αυτό ενδιαφέρον καθίσταται ευθέως ανάλογο με την αυξανόμενη απόκτηση εδαφικῶν Εκκλησιῶν της Ανατολῆς των “*ενωμένων με την Ρώμη*” στην προοπτική αυτή με οραματισμό κωδικοποίησης των Αρχαίων εκκλησιακῶν Κανόνων. Η προοπτική αυτή της κωδικοποίησης των Ιερῶν Κανόνων της Ανατολῆς πλέον (πβ. P.-P. Joannou, *Ρώμη 1962-1964*) απερεύγεται στην επεξεργαζόμενη για πολλά ἔτη κωδικοποίηση των αὐτῶν Ιερῶν Κανόνων, η οποία ολοκληρώθηκε με την Β΄ “Οικουμενική” Σύνοδο του Βατικανού (1962-65) και κατέληξε στον πολυάρθρο *Κώδικα Κανονικῆς Δικαίου των Ανατολικῶν Εκκλησιῶν* (1990), αμέσως μετά την έκδοση του *Λατινικῆς Κώδικα* (1983).

Με ευσύνοπτα λόγια, κατά τον 16ο αι., η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, από την μία μεριά, απάντησε στην αναζητούσα την βιβλική και αποστολική αυθεντία της Διαμαρτύρησης αναδεικνύοντας προφανῶς την θεσμική αυθεντία των Οικουμενικῶν Συνόδων με τους Ιερούς Κανόνες της Α΄ εκκλησιακῆς χιλιετίας, επιδεικνυόμενη την θεσμική συνέχειά της, και, από την ἄλλη, μετά την καθοριστική Σύνοδο του 1596, άρχισε να προβάλλει τους Ιερούς Κανόνες για τις *Εκκλησίες sui juris* της Ανατολῆς, τις “*ενωμένες με την Ρώμη*”, στην προοπτική της μεγάλης προετοιμασίας της κωδικοποίησης των Ιερῶν Κανόνων της Α΄ χιλιετίας για την εσωτερική λειτουργία των

³⁹¹ Το «ελληνάκι» του Λουθήρου, ὅπως συνήθιζε ο ἴδιος να τον αποκαλεῖ.

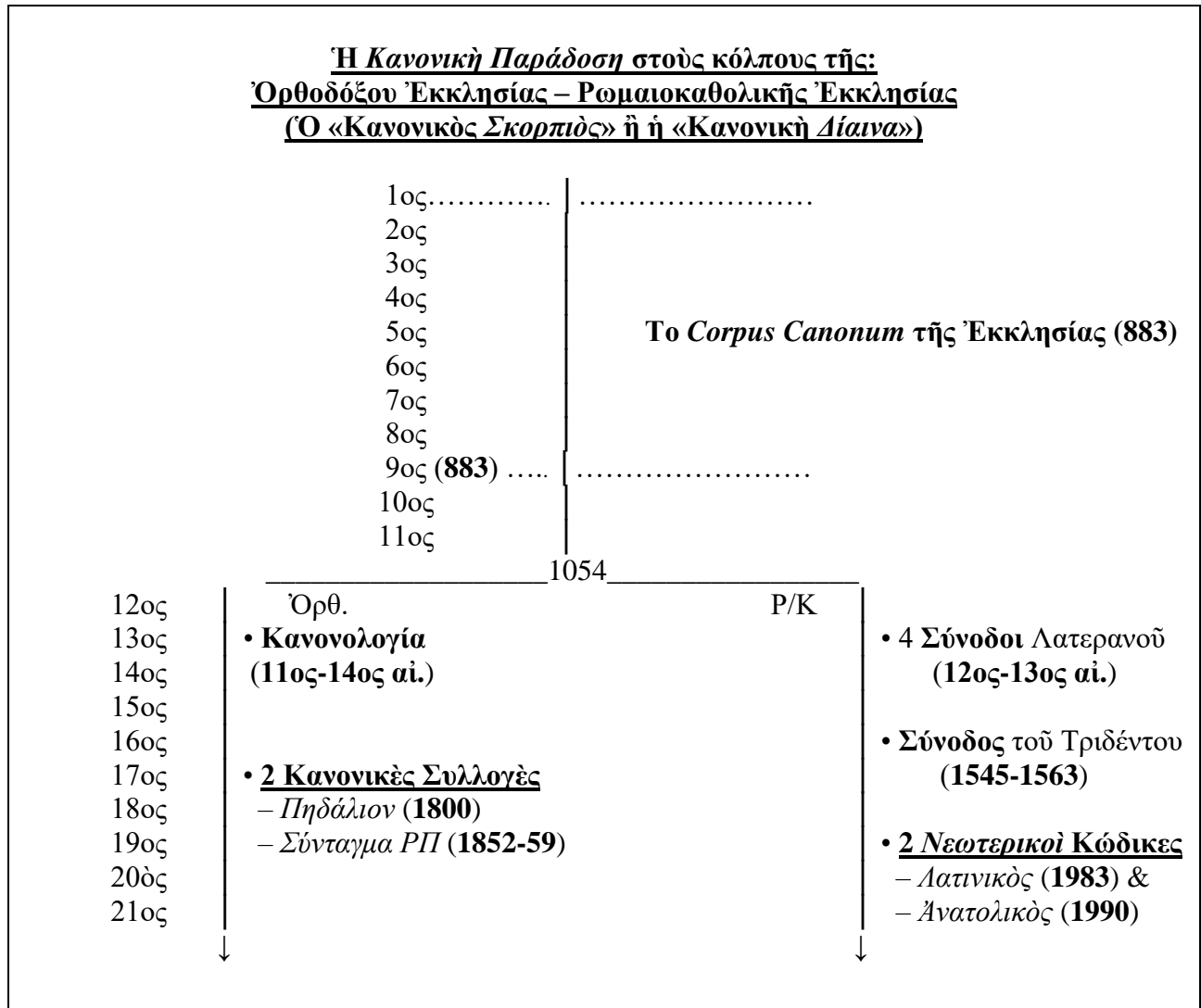
³⁹² Phil. MELANCHTHON, *Canones Apostolici graece cum notulis*, Wittenberg, 1521.

³⁹³ Βλ. Gr. HALOANDER, *Novellae Constitutiones Iustiniani principis*, Norembergae, 1531, σελ. 231-234.

³⁹⁴ J. TILIUS, *Apostolorum et Sanctorum Conciliorum Decreta*, Paris, 1540.

Εκκλησιών αυτών (*Ανατολικός Κώδικας*-1990), με τον οποίο εισέρχονται στην εποχή της Μετα-νεωτερικότητας στην εναρξάμενη Γ΄ χιλιετία.

Δ 72.

Εἶναι, ωστόσο, ὄντως κοινὴ Κληρονομία των Χριστιανῶν ἀπάντων, ὅπως ευκρινῶς διαφαίνεται στην παραπάνω διαγραμματικὴ παράσταση δύο χιλιετιῶν, των Ὁρθοδόξων, των Ρωμαιοκαθολικῶν, των Διαμαρτυρομένων, μόνον πως, ιστορικά, οι Ὁρθόδοξοι εἶναι εκείνοι που τους κράτησαν και τους διατήρησαν ἀτρέπτους και ἀτόφιους, εν ενεργεία, εν ἰσχύι και εν χρήσει μέχρι σήμερα, ενώ οι Ρωμαιοκαθολικοί, μετά την *Διακοπή κοινωρίας* (και ὄχι το “*Σχίσμα*”) του 1054, θέσπισαν, ὅπως προαναφέρθηκε, κατά την διάρκεια του Μεσαίωνα ἄλλους, νέους, καινοφανεῖς κανόνες (4 Σύνοδοι του Λατερανοῦ [12ος-13ος αἰ.]), στην προοπτικὴ μιας *μονοκεντρικῆς Ἐκκλησίας*, εγκαταλείποντάς τους για δικούς τους λόγους, και προσφάτως δύο Κώδικες Κανονικοῦ Δικαίου (Λατινικὸς Κώδικας-1983 και Κώδικας των Ανατολικῶν Ἐκκλησιῶν-1990 [20ός αἰ.]), στην προοπτικὴ μιας *Παγκόσμιας Ἐκκλησίας*. Οι δε Διαμαρτυρόμενοι (1517 και ἐπέκεινα), μπροστά σε αὐτοὺς τους *νεοθεσπισθέντες* (τέσπροςές) κανόνες του ρωμαιοκαθολικοῦ Μεσαίωνα, καθὼς τους αισθάνθηκαν μεστὸς νομικισμοῦ και δικανισμοῦ – και ὄχι ἀδίκαια –, ἐνήργησαν συλλήβδην ἀπορριπτικά, χωρίς την δέουσα διάκριση Κανόνων [*κοινῶν*] Α΄ χιλιετίας και [*ρωμαιοκαθολικῶν*] Β΄ χιλιετίας, ἐπαληθεύοντας την ἐλβετικὴ παροιμία που λέει ὅτι

«μαζί με τα αποβλητέα νερά του λουτρού της λεκάνης πέταξαν και το παιδί»!... Ωρίμασε πλέον ο καιρός κάποια ζητήματα να μελετηθούν εξ αρχής, στην αφετηρία τους, και να αναδειχθεί η κοινή αυτή εκκλησιο-κανονική Κληρονομιά που ανήκει αδιακρίτως σε όλους. Ἐτσι, οι Ιεροί Κανόνες της Εκκλησίας (883) της Α΄ χιλιετίας προσφέρονται, μεταξύ των άλλων, σήμερα και στην προοπτική αδελφικού και κοινόστοχου καλέσματος τόσο των Ρωμαιοκαθολικών όσο και των Διαμαρτυρομένων να τους εγκολπωθούν..., όπως τα βιβλικά και τα πατερικά κείμενα, να εγκολπωθούν αυτό – τον κοινό μας τόπο – που ανήκει και σε αυτούς!, *εμπειρικά και οδοδεικτικά, και όχι νομικιστικά, κουλτουραλιστικά ή ηθικιστικά*, και ίσως τότε, μέσα και από αυτήν την κοινή *Εκκλησιακή Κληρονομιά και εμπειρική Παρακαταθήκη*, τα οντολογικά Ἐσχατα «της των πάντων ενώσεως»³⁹⁵ να μην είναι και πολύ μακριά...

³⁹⁵ Αίτημα ιστορικό και εσχατολογικό ταυτόχρονα του Εκκλησιακού Σώματος στην αρχή της Μεγάλης Εκτενούς των *Θείων Λειτουργιών* του Μεγάλου Βασιλείου και του Ιωάννου του Χρυσοστόμου.

7. ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ
(Μαθηματάρια)

Δ 73.

Κουλτουραλιστικός Ανθρωπομορφισμός και Εκκλησία

→ Κουλτουραλιστικός Ανθρωπομορφισμός

↓

Διάσπαση του Ανθρωπίνου γένους

- «ὄμαιμον¹ καὶ ὁμόθησκον³», το “ἀνάδελφον” (*sic*), τῶν Ἑλλήνων (Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, βιβλίο 80, «Οὐρανία»), και
- «ἄνθρωποι, γυναῖκες [res], δοῦλοι καὶ ζῶα»² (Ἀριστοτέλης).

→ Εκκλησία

↓

Ενότητα του Ανθρωπίνου γένους

- 1▪ Ο Θεός «ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον, κατ’ εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, ἄρσεν καὶ θήλυ ἐποίησεν αὐτούς» (Γέν. 1, 27).
 - Ο Θεός «ἐποίησεν ἐξ ἑνὸς αἵματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων» (Πρξ 17, 26).
 - Το παγκόσμιο ὄραμα της Θ. Λειτουργίας της Εκκλησίας, καθὼς αὐτή ἐπεύχεται ἀπὸ τὴν ἐναρξή της ἱκετευτικά «ὕπὲρ τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως» (ἐναρκτήρια Μεγάλη Ἐκτενής).
 - Η υποστατική ἐνότητα τῶν πάντων· «πάντες γὰρ ὑμεῖς εἶς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Γαλ. 3, 28).
- 2▪ Το οντολογικό ἐνιαίο τῶν Ἀνθρώπων· «οὐκ ἔστι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔστι ἄρσεν καὶ θήλυ» (Γαλ. 3, 28).
 - 3▪ Το καθολικό κάλεσμα τῆς σωτηρίας· «οὐκ ἔστι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλληνας» (Γαλ. 3, 28).

Δ 74.

Κανονολόγιον

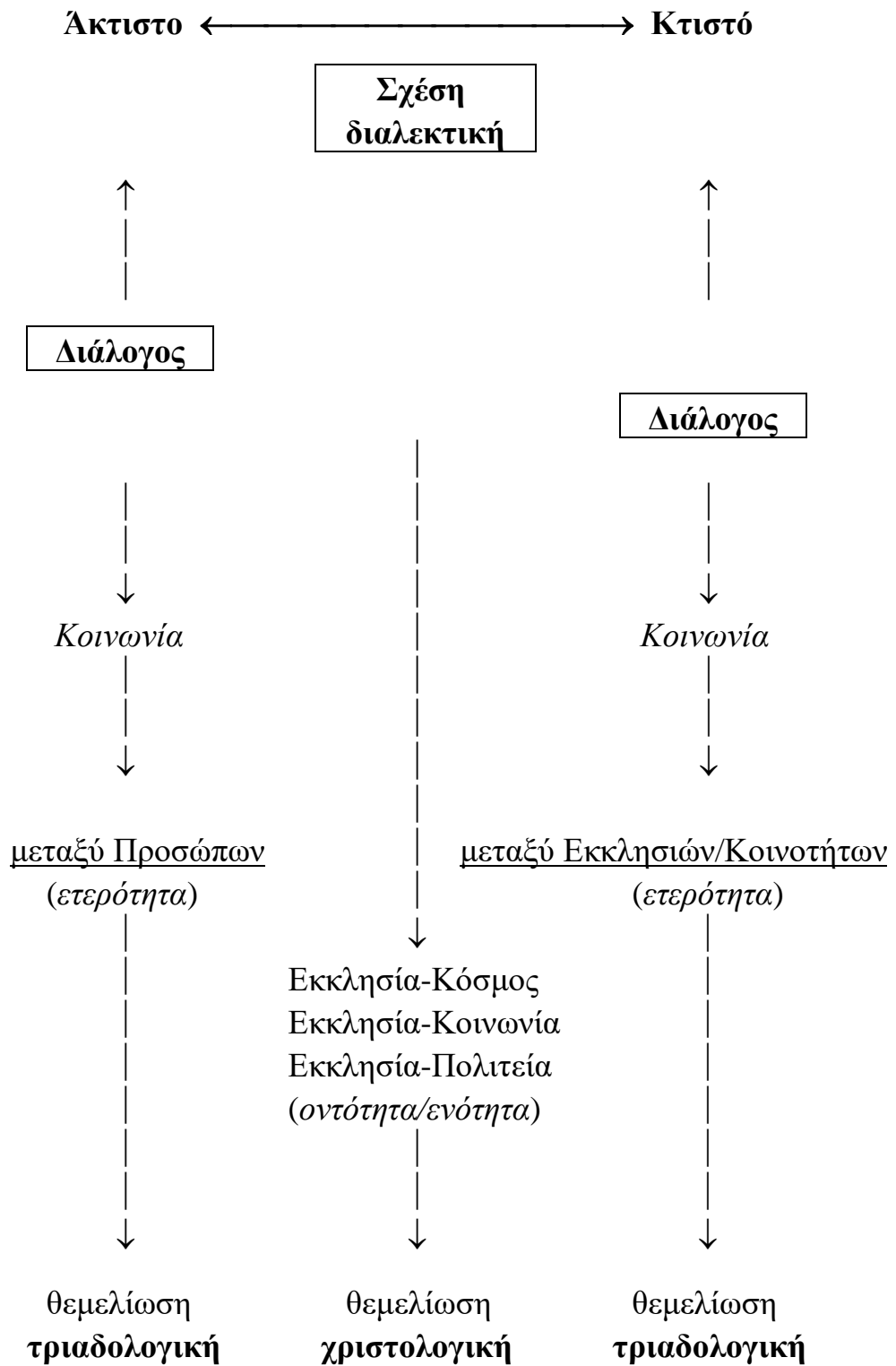
(Θεματικὲς τῶν Ἱερῶν Κανόνων [*Corpus Canonum*] τῆς Ἐκκλησίας)

- 1) **Θέματα δογματικά** (καν. 46, 47, 49, 50/Ἀποστολικός, 1, 5/Β', 7/Γ', 1, 79, 81, 82, 84, 102/Πενθέκτης, 7, 8, 35/Λαοδικείας, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116/Καρθαγένης, 1, 47, 91, 92/Βασιλείου).
- 2) **Θέματα ἐκκλησιαστικῆς ὀργανώσεως** (καν. 6, 7/Α', 2, 3/Β', 8/Γ', 12, 28/Δ', 36, 39/Πενθέκτης, 17, 39/Καρθαγένης).
- 3) **Θέματα ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως** (καν. 34, 37/Ἀποστολικός, 4, 5, 8/Α', 1, 17, 19, 25, 30/Δ', 2, 8, 37, 38/Πενθέκτης, 1, 3, 6, 10, 13, 15, 17/Ζ', 18/Ἀγκύρας, 9, 10, 11, 19, 20/Ἀντιοχείας, 6, 7, 8, 9/Σαρδικῆς, 12, 13, 40, 57/Λαοδικείας, 18γ, 55, 75, 76, 77, 85, 89, 95, 97α, 127/Καρθαγένης).
- 4) **Θέματα ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας** (καν. 1, 2, 4, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 39, 51, 52, 53, 58, 59, 61, 62, 63, 68, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84/Ἀποστολικός, 1, 2, 3, 9, 15, 16, 19/Α', 4/Β', 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9/Γ', κ. 2, 3, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 13, 15, 16, 18, 20, 22, 23, 29/Δ', 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 30, 33, 34, 63, 64, 68, 76, 80, 88, 97/Πενθέκτης, 2, 4, 5, 9, 14, 16/Ζ', 10, 12, 13, 14, 19/Ἀγκύρας, 1, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15/Νεοκαισαρείας, 4, 5, 6, 7, 8/Γάγγρας, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 13, 16, 17, 18, 21, 22, 23/Ἀντιοχείας, 1, 2, 3α, 10, 11, 12, 13, 15, 17/Σαρδικῆς, 2, 3, 4, 5, 11, 20, 24, 26, 27, 28, 29, 36, 41, 42, 43/Λαοδικείας, 1, 2, 3, 4, 5, 7, 9, 10, 11, 13, 14, 16, 18α, 23, 25, 27, 31, 35, 36, 38, 40, 42, 43, 44, 45β, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 56, 57, 58, 61, 64, 65, 70, 71, 74, 78, 79, 82, 84, 86, 87, 88, 90, 94, 96β, 96γ, 97β, 97γ, 98, 99, 100, 101, 105, 106, 108, 117, 118, 119, 120, 121, 123, 124, 126, 132, 133/Καρθαγένης, 8, 9, 11, 13, 14, 15, 16, 17/Πρωτοδευτέρας, 1/Ἀγίας Σοφίας, 3, 5, 6, 10, 12, 14, 17, 18, 19, 20, 24, 27, 28, 32, 44, 69, 70, 73, 81, 88, 89, 90/Βασιλείου, 2/Νύσσης, κ. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9/Θεοφίλου, 3, 4, 5/Κυρίλλου).
- 5) **Θέματα προσελεύσεως καὶ ἐπιστροφῆς εἰς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν** (καν. 7/Β', 95/Πενθέκτης, 8/Ζ', 3/Ἀθανασίου, 12/Θεοφίλου).
- 6) **Τὸ ζήτημα τῶν πεπτωκότων (κατὰ τὸν ἐπὶ Λικινίου διωγμὸν)** (καν. 10, 11, 12, 13, 14/Α').
- 7) **Τὸ ζήτημα τῶν πεπτωκότων (κατὰ τὸν Μαξιμίνου διωγμὸν)** (καν. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9/Ἀγκύρας).
- 8) **Τὸ ζήτημα τῶν πεπτωκότων (κατὰ τὸν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ διωγμὸν)** (καν. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14/Πέτρου).
- 9) **Θέματα ἐκκλησιαστικῆς δικαιοσύνης** (καν. 74, 75/Ἀποστολικός, 6/Β', 9, 21/Δ', 12, 14, 15/Ἀντιοχείας, 3β, 3γ, 4, 5, 14, 20, 21/Σαρδικῆς, 8, 12, 15α, 15β, 15γ, 19, 20, 28, 29, 30, 59, 62, 96α, 104, 107, 122, 125, 128, 129, 130, 131/Καρθαγένης, 51/Βασιλείου, 1, 2/Κυρίλλου).
- 10) **Εἰδικὰ ζητήματα τῆς Ἐκκλησίας Θεσσαλονίκης** (καν. 16, 18, 19/Σαρδικῆς).

- 11) **Θέματα ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας** (καν. 38, 40, 41/Ἀποστολικός, 26/Δ', 35/Πενθέκτης, 11, 12 /Ζ', 15/Ἀγκύρας, 24, 25/Ἀντιοχείας, 26, 32, 33/Καρθαγένης).
- 12) **Θέματα θείας λατρείας και λειτουργικῆς** (καν. 3, 8, 66, 69, 73/Ἀποστολικός, 18, 20/Α', 28, 29, 31, 32, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 66, 67, 69, 70, 73, 74, 75, 78, 83, 89, 90, 99, 101/Πενθέκτης, 7/Ζ', 6/Νεοκαισαρείας, 2, 11, 18, 20/Γάγγρας, 2/Ἀντιοχείας, 14, 15, 16, 24, 26, 27, 28, 29, 36, 41, 42, 43/Λαοδικείας, 6, 18β, 37, 41, 45α, 46, 72, 83, 103/Καρθαγένης, 10, 12/Πρωτοδευτέρας, 1, 2/Διονυσίου, 15/Πέτρου, 11/Γρηγορίου Νεοκαισαρείας, 86/Βασιλείου, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 12, 14, 16/Τιμοθέου, 1, 8/Θεοφίλου).
- 13) **Θέματα μοναχικοῦ βίου** (καν. 4, 24/Δ', 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49/Πενθέκτης, 18, 19, 20, 21, 22/Ζ', 80/Καρθαγένης, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7/Πρωτοδευτέρας, 2/Ἀγίας Σοφίας).
- 14) **Θέματα χριστιανικοῦ βίου** (καν. 42, 43, 44, 48, 54, 55, 56, 57, 65, 67, 72/Ἀποστολικός, 17/Α', 27/Δ', 50, 51, 60, 61, 62, 65, 71, 77, 75, 85, 91, 92, 93, 94, 96, 100/Πενθέκτης, 16, 17, 20, 21, 22, 23, 24, 25/Ἀγκύρας, 4/Νεοκαισαρείας, 1, 3, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 21/Γάγγρας, 30, 53, 54, 55/Λαοδικείας, 15δ, 60, 63/Καρθαγένης, 3/Ἀγίας Σοφίας, 3, 4/Διονυσίου, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10/Γρηγορίου Νεοκαισαρείας, 1/Ἀθανασίου, 2, 7, 8, 9, 11, 13, 21, 22, 25, 26, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 48, 49, 52, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 83, 84, 85/Βασιλείου, 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8/Νύσσης, 13, 15, 17, 18/Τιμοθέου, 13, 14/Θεοφίλου).
- 15) **Θέματα γαμικοῦ δικαίου** (καν. 14/Δ', 53, 54, 72, 87, 98/Πενθέκτης, 11/Ἀγκύρας, 2, 3/Νεοκαισαρείας, 1, 10, 31/Λαοδικείας, 21, 102/Καρθαγένης, 4, 23, 50, 87/Βασιλείου, 11/Τιμοθέου).
- 16) **Θέματα ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν ἑτεροδόξων και ἑτεροθρήσκων** (καν. 45, 64, 70, 71/Ἀποστολικός, 11/ Πενθέκτης, 6, 9, 32, 33, 34, 37, 38, 39/Λαοδικείας, 22, 66, 67, 68, 69, 81, 92, 93/Καρθαγένης, 9/Τιμοθέου).
- 17) **Ἑρμηνευτικὰ ζητήματα τῆς Ἀγίας Γραφῆς** (καν. 15, 16/Βασιλείου).
- 18) **Τὰ ψευδεπίγραφα συγγράμματα και τὰ κανονικὰ βιβλία τῆς Ἀγίας Γραφῆς** (καν. 60, 85/Ἀποστολικός).
- 19) **Θέματα βιβλικὰ και τὰ κανονικὰ βιβλία τῆς Ἀγίας Γραφῆς** (καν. 60/Λαοδικείας, 24/Καρθαγένης, 2/Ἀθανασίου, 1/Γρηγορίου Θεολόγου, 1/Ἰκονίου).
- 20) **Ἑορτασμός τοῦ Ἀγίου Πάσχα** (καν. 7/Ἀποστολικός, 1/Ἀντιοχείας, 34, 51, 73/Καρθαγένης).

Δ 75.

Διάλογος ~ Διαλεκτική σχέση

Δ 76.

ΔΟΜΗ
ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ-ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ
(Α΄ Χιλιετία)

Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία	Καθολική Ἐκκλησία	Ἐκφραση ἐνότητας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ
Πόλις	Ἐπισκοπή	Εὐχαριστιακή σύναξη περὶ τὸν ἐπίσκοπο
Ἐπαρχία-Μητρόπολις	Ἐκκλησία ἐνὸς «ἔθνους»- Μητροπολιτική περιφέρεια	Ἐπαρχιακή- Μητροπολιτική Σύνοδος
Θέματα-Πατριαρχεῖο	Πατριαρχική περιφέρεια	Πατριαρχική Σύνοδος
Αὐτοκρατορία	Ἐκκλησία «ἀνά τὴν Οἰκουμένην»	<i>Κοινωνία τῶν Ἐκκλησιῶν-</i> Σύστημα τῆς Πενταρχίας [“Οἰκουμενική Σύνοδος”]

Δ 77.

Πέντε (5) Ἱστορικές Περίοδοι τῆς Ἐκκλησιακῆς Δισχιλιετίας

- 1) Περίοδος τῆς *κοινωνιακῆς* καὶ *συνοδικῆς* συγκρότησης τῆς Ἐκκλησίας **(1ος-9ος αἰ.)**
- 2) Περίοδος τῆς (1-πολιτισμικῆς → 2-εκκλησιακῆς) ἀποξένωσης-ἀποστασιοποίησης
(10ος-15ος αἰ.)
- 3) Περίοδος τοῦ Κονφεσιοναλισμοῦ-*Ομολογιακοποίησης* **(16ος-18ος αἰ.)**
- 4) Περίοδος τῆς ἐκκλησιολογικῆς ἐσωστρέφειας **(19ος αἰ.)**
- 5) Περίοδος τῆς ἐκκλησιολογικῆς ἀναγέννησης **(20ός αἰ.)**
(1902, 1904, 1920, 1923, 1930, 1948, 1961, 1962-65, 1980, 1983/1990, 2006, 2016)

Δ 78.

ῬΩΜΑΪΚΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ (Α΄ χιλιετία)

1. Μέγας Κωνσταντῖνος ([306] 324-337)

- ◆ Διάταγμα τῶν Μεδιολάνων [Edictum Mediolani] (313)

2. Θεοδοσίος ὁ Μέγας (379-395)

- ◆ Θεοδοσιάνειος Κῶδιξ [Codex Theodosianus] (380) (16 βιβλία [XVI^ο])

3. Ἰουστινιανὸς (527-565)

- ◆ Corpus Juris Civilis [Jus + Leges]
 - 1) Ἰουστινιάνειος Κῶδιξ [Codex Justinianus] (529/534) (12 βιβλία)
 - 2) Εἰσηγήσεις [Institutiones] (533) (4 βιβλία)
 - 3) Πανδέκτης [Digesta ἢ Pandectæ] (533) (50 βιβλία)
 - 4) [168] Νεαραὶ Διατάξεις [Novellæ Constitutiones] (535 ↔ 565)

4. Λέων Γ΄ ὁ Ἰσαυρὸς (717-740) καὶ Κωνσταντῖνος Ε΄ ὁ Κοπρώνυμος (740-775)

- ◆ Ἐκλογή τῶν Νόμων (Μάρτιος 741)

5. Βασίλειος Α΄ ὁ Μακεδῶν (867-886)

- ◆ Ἐπαναγωγή ἢ (ὀρθότερα) Εἰσαγωγή (885/886)

6. Λέων ΣΤ΄ ὁ Σοφὸς (886-912)

- ◆ Πρόχειρος Νόμος (Θέρος 907)
- ◆ [113] Νεαραὶ Διατάξεις [Novellæ Constitutiones] (886 ↔ 906)
- ◆ Τὰ «Βασιλικὰ (60 βιβλία)» (886-892 [1^ο10ος αἰ. · 2^ο11ος αἰ.])

7. Κωνσταντῖνος Ζ΄ ὁ Πορφυρογέννητος (913-959)

- ◆ «Ἐπιτομὴ τῶν Νόμων» [«Epitome legum»] (913)

Δ 79.

Το Γλωσσικό Χρονολόγιο των Ιερών Κανόνων (1ος-21ος αι.)

Ἐχει ενδιαφέρον να παρουσιασθεῖ στην συνέχεια δειγματοληπτικά και σε πανοραμική μορφή το Γλωσσικό μεταφραστικό Χρονολόγιο των Ιερών Κανόνων, ὅπως αὐτό χαρτογραφεῖται μέχρι την παρούσα ἔρευνα και ἔκδοση.

Το Ἑλληνικό πρωτότυπο κείμενο των *Ιερών Κανόνων της Εκκλησίας* μεταφράστηκε (εκτός ἀπό τα συνακολουθούντα Λατινικά και τα Σλαβωνικά κατὰ την διάρκεια της Α΄ χιλιετίας), μετὰ την ἀνάδυση των Ἐθνικῶν γλωσσῶν κατὰ την διάρκεια της Β΄ χριστιανικῆς χιλιετίας και κατὰ χρονολογική ιεράρχηση, στα Ρωσικά, τα Ρουμανικά, τα Σερβικά, τα Ἀγγλικά, τα Γαλλικά, τα Αραβικά, τα Φιλλανδικά, τα Νέα Ἑλληνικά, τα Ἰταλικά και τα Γερμανικά (12 γλώσσες), ὡς ἐμφαίνεται στον χρονολογικό Πίνακα που ακολουθεῖ. Πληροφορικά και μόνον, γίνεται την στιγμή αὐτή μεταφραστική προσπάθεια και σε ἄλλες γλώσσες (Ἀλβανικά, Ἀρμενικά, κ.ά.).

Γλωσσικό Χρονολόγιο των Ιερών Κανόνων**Πρωτότυπο Κείμενο**

Ἑλληνικά: *Οι Ἱεροὶ Κανόνες [το Corpus Canonum] της Εκκλησίας (1ος-9ος αι.)*

Μεταφράσεις των Ιερών Κανόνων
(ἐκ του Ἑλληνικοῦ Πρωτοτύπου)

Λατινικά: «*Sancti Canones*» (4ος-9ος αι.)

Σλαβωνικά: «*Krmčija*» (9ος αι.)³⁹⁶

Ρωσικά: *Kormchaia Kniga*, Μόσχα ¹1650/1653 (17ος αι.)

19ος αἰώνας

Ρωσικά: *Kniga Pravil* [μετάφραση του *Πηδαλίου*], Πετρούπολη ¹1839 και Μόσχα ³1862.

Ρουμανικά: *Pidalion* [μετάφραση του *Πηδαλίου*], Νεάμτσου-Neamtzu **1844**.

Σερβικά: Nikodim Milash, *Pravila pravoslavne tsrkve s tymatseniima*, τ. I, **1895**, και τ. II, 1896.

Ἀγγλικά: H. R. PERCIVAL, *The Seven Ecumenical Councils of the Undivided Church. Their Canons and Dogmatic Decrees, together with the Canons of all the Local Synods which have received Ecumenical acceptance*, Oxford, James Parker & Co., **1900** [χωρίς τους Πατερικούς Κανόνες].

³⁹⁶ Πρόκειται για μεταφράσεις σε χειρόγραφη μορφή, ὅπως, ἐν προκειμένῳ, η μεταφραση λίγο προ του 883 στα σλαβωνικά του αγίου Μεθοδίου, φωτιστή των Σλάβων, του «Νομοκάνονα σε 50 Τίτλους»-555 (συμπληρωμένο ἤδη με προσθήκες των μεταγενεστέρων και νεωτέρων Κανόνων), και η οποία μεταφραση ἀπετέλεσε το ἀρχαιότερο θεμελιώδες νομοκανονικό βιβλίο των Ὁρθοδόξων Σλαβικῶν λαῶν. Ἀργότερα, κατὰ τον 11ο αι., στο Κίεβο, μεταφράστηκε και το «Σύνταγμα σε 14 Τίτλους». Τις παλαιές αὐτές Κανονικές Συλλογές στα σλαβωνικά τις ἐκτόπισε, κατὰ τον 13ο αι., η συντεθείσα ἀπὸ τον ἅγιο Σάββα, ἀρχιεπίσκοπο Σερβίας, «*Kormchaja Kniga*» (= Βίβλος του Πηδαλιούχου, *Πηδάλιον*).

20ός αιώνας

Γαλλικά: J. C. HÉFÉLÉ-H. LECLERCQ, *Histoire des Conciles, d'après les documents originaux*, Παρίσι ¹1907 και εξ., και ²1973, καθώς και P.-P. JOANNOU, *Discipline générale antique (IVe-IXe siècles). Les Canons des Conciles œcuméniques (IIe-IXe siècles) ; Les Canons des Synodes Particuliers ; Les Canons des Pères Grecs (Lettres canoniques)*, Grottaferrata (Ρώμη) 1962-1964.

Αγγλικά: *The Rudder of the Orthodox Catholic Church*, [μετάφραση του Πηδαλίου], Chicago ¹1957 και New York ²1983.

Αραβικά: «Επιτομή Ιερών Κανόνων», Βηρυττός ¹1975 και ²1998.

Φιλλανδικά: Johannes Seppala, *Ortodoksisen Kirkon Kanonit*, Φιλλανδία, τ. I, 1980, τ. II, 1983, και τ. III, 1985.

Νέα Ελληνικά: Προδρ. Ιω. Ακανθοπούλου, *Κώδικας Ἱερῶν Κανόνων και Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων*, Θεσσαλονίκη ¹1985, ²1991, ³2006 και ⁴2009.

Ιταλικά: Hubert Jedin και [αργότερα] Giuseppe Alberigo (επιμ.), *Conciliarum Œcumenicorum Decreta*, Bologna ¹1962 και ²1973-⁵2002 αντίστοιχα (Κανόνες των Οικουμενικών Συνόδων μόνον).

Γερμανικά: Istituto per le Scienze Religiose (unter der Leitung v. Giuseppe Alberigo), *Conciliarum Œcumenicorum Decreta 1* (ohne Quinisextum/Trullanum), ¹1973 = Ed. of P.-P. Joannou with German Translation of J. Wohlmuth (Hg.), *Dekrete der Ökumenischen Konzilien 1*, Paderborn-Wien ³1998 (Κανόνες των Οικουμενικών Συνόδων μόνον).

Όπως καταδεικνύεται εκ του ανωτέρω συγκριτικού Πίνακα του Γλωσσικού μεταφραστικού Χρονολογίου, ο 20ός αι. αποτελεί τον μεγαλύτερο αιώνα μεταφράσεων των Ιερών Κανόνων της Εκκλησίας, με έντονη μεταφραστική δραστηριότητα – συγκριτικά με τους προγενέστερους αιώνες –, και μόλις ολοκληρώθηκε· μαζί δε με αυτόν, ολοκληρώθηκε και η Β΄ χριστιανική χιλιετία των δέκα (10) μεταφράσεων. Όποιες μεταφράσεις γίνουν στο εξής, θα ανήκουν οριστικά στον 21ο αι. και την ανατέλλουσα Γ΄ χιλιετία.

Δ 80.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΚΑΝΟΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

(Θεματικές Πρωτο-σημειώσεις και Πεδία / 1ος – 21ος αϊ.)

Προλεγόμενα στὸ Κανονικὸ Δίκαιο καὶ τὴν Κανονικὴ Οἰκονομία

1. Τὸ ἐπιστημολογικὸ καθεστὼς τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου-Μεθοδολογικὰ ζητήματα

- Συνάντηση Θεολογίας καὶ Ἐπιστήμης. Ὁ 4ος Πυλώνας τῆς Θεολογίας
- Ἐσχατολογικὴ καὶ Ἱστορικὴ ὑπόσταση [τὸ *δισυπόστατον*] τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου
- Συνάντηση Θεολογικῶν Πηγῶν στὸν χῶρο τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῶν Διαλόγων
- Κανονικὸ Δίκαιο – Ρωμαιοκαθολικὸ Κανονικὸ Δίκαιο – Προτεσταντικὴ Ἠθικὴ
- Κανονικὸ Δίκαιο – Πολιτειακὸ Ἐκκλησιαστικὸ Δίκαιο
- Διαλεκτικὴ Νόμου καὶ Χάριτος στὴν Π.Δ. καὶ τὴν Κ.Δ.
- Κανονικὴ ἐφαρμοσμένη ὀρολογία (*Κανονικὸ Γλωσσάριο*)

2. Δεδομένα Κανονογνωσίας

- Κανονικὲς Πηγές τῆς Ἐκκλησίας (*Κανονογέννηση καὶ Κανονογένεση*)
- Ἐποχὴ τῆς Κανονογέννησης (1ος-9ος αϊ.)-Τὸ *Corpus Canonum* τῆς Ἐκκλησίας (883)
- Ἐποχὴ τῆς Κανονολογίας καὶ τῆς Κανονικῆς Ἑρμηνευτικῆς (10ος-19ος αϊ.)
- Ἐποχὴ τῶν Ἐγχειριδίων Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κανονικοῦ Δικαίου (19ος-21ος αϊ.)
- Ἱστορία τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου
- Θεμελιώδεις Κανονικὲς Ἀρχές (Συστηματικὴ παρουσίαση)
- *Κανονικὴ Θεολογία, Ἑρμηνεία* καὶ Σύγχρονες μορφές *Κανονικῆς Ἑρμηνευτικῆς*

3. Χειρόγραφη καὶ ἔντυπη Κανονικὴ Παράδοση

- *Χειρόγραφη* Κανονικὴ Παράδοση (Κριτικὲς προσεγγίσεις/1ος-15ος αϊ.)
- *Ἐντυπη* Κανονικὴ Παράδοση (Ἐντυπες ἐκδόσεις τῶν Ἱερῶν Κανόνων/16ος-21ος αϊ.)
- Οἱ *δισυπόστατες Κανονικὲς καὶ Νομικὲς Συλλογές*: οἱ “*Νομοκάνονες*”

4. Κανονικὴ ἐξέλιξη καὶ ἀνάπτυξη (Πενταρχικὴ/πολυκεντρικὴ καὶ Πανορθόδοξη)

- Κανονικὴ (*κοινωνιακὴ καὶ συνοδική*) συγκρότηση τῆς Ἐκκλησίας
- Συνοδικὸς Θεσμὸς καὶ Συνοδικὰ *Συστήματα* τῆς Ἐκκλησίας
- *Κοινωνιακὰ καὶ Διοικητικὰ* Κανονικὰ Συστήματα τῆς Ἐκκλησίας (*Διοικησιολογία*)
- Πενταρχικὴ/πολυκεντρικὴ ἐξέλιξη (1ος-19ος αϊ.)
- Πανορθόδοξη ἀνάπτυξη (Ἐθνικὲς Ἐκκλησίες καὶ Καταστατικοὶ Χάρτες/19ος-21ος αϊ.)

5. Διαχριστιανικά ἐκκλησιο-κανονικά προβλήματα

- Περίοδος τῆς *κανονικῆς* συγκρότησης τῆς Ἐκκλησίας (1ος-9ος αἰ.)
- Περίοδος τῆς ἀποξένωσης (10ος-15ος αἰ.)
- Περίοδος τοῦ Κονφεσιοναλισμοῦ-*Ὁμολογικοποίησης* (16ος-18ος αἰ.)
- Περίοδος τῆς ἐκκλησιολογικῆς ἐσωστρέφειας (19ος αἰ.)
- Περίοδος τῆς ἐκκλησιολογικῆς ἀναγέννησης (20ὸς αἰ.)
- Πρόταση: *Τριμερεῖς Ἐκκλησιαστικοὶ Διάλογοι-Τρίλογοι*

6. Σύγχρονα προβλήματα διανθρώπινης ζωῆς καὶ κανονικὴ ἀντιμετώπισή τους

- Κανονικὸ Δίκαιο καὶ Σύγχρονες προκλήσεις
- 1η χιλιετία → Χριστολογικὰ προβλήματα (*λελυμένα συνοδικὰ*)
- 2η χιλιετία → Ἐκκλησιολογικὰ καὶ Κανονικὰ προβλήματα (ἐν συνόλῳ ἄλυτα)
- 3η χιλιετία → 1) Ἐκκλησιο-κανονικὰ ζητήματα [*μὲ κυρίαρχο τὴν Ἐκκλησιακὴ αὐτοπληρότητα/Αὐτοκεφαλισμὸς*] (*κληροδοτοῦνται ἄλυτα*), καὶ 2) Ἀνθρωπολογικὰ προβλήματα
- Ἐνατένιση προοπτικῆς → Ζητήματα *Κανονικῆς Οἰκονομίας* καὶ *Βιοοντολογίας* (Πολλαπλασιαστικὲς Κανονικὲς θεματικὲς)

7. Συγκριτικὸ (Εὐρωπαϊκὸ καὶ Διεθνὲς) Ἐκκλησιαστικὸ καὶ Κανονικὸ Δίκαιο

Α. Ἐκκλησιαστικὸ καὶ Κανονικὸ Δίκαιο

- Σχέση Ρωμαϊκοῦ καὶ Κανονικοῦ Δικαίου
- Σχέσεις Ἐκκλησίας – Πολιτείας (**Α.** Ρωμαιο-βυζαντινὴ ἐποχὴ)
- Σχέσεις Ἐκκλησίας – Πολιτείας (**Β.** Νεωτερικὴ καὶ Μετα-νεωτερικὴ ἐποχὴ)
- Σχέσεις Ἐκκλησίας – Πολιτείας (**Γ.** Νεοελληνικὸ Κράτος)
- Συστήματα Σχέσεων: *Πολυκεντρικὸ* (1η χιλιετία) καὶ «*Συναλληλίας*» (2η χιλιετία)
- Ἡ *νομοκανονικὴ σύνθεση* στὸ πλαίσιο τῶν Σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας
- Ἐθνικὸ Ἐκκλησιαστικὸ Δίκαιο (Κρατικοὶ Ἐκκλησιαστικοὶ Νόμοι καὶ Νομολογία)
- Πρόταση: **Κώδικας Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου**
- Διεθνὲς Ἐκκλησιαστικὸ Δίκαιο καὶ Ἐκκλησιαστικὴ Γεωπολιτικὴ
- Κανονικὸ Δίκαιο καὶ Διεθνὴς Πολιτικὴ
- Δίκαιο τῶν Ὀρησκευμάτων (Ἰσλαμικὸ, Ἑβραϊκὸ κ.λπ.) καὶ Πολιτειακὸ Δίκαιο
- Ὀρησκευτικὴ Ἐλευθερία (πβ. κανόνας 8/Ζ')
- Ἐλευθερία συνειδήσεως (Μεταστροφὴ ἐνηλίκων)

Β. Κανονικὸ Δίκαιο Ὁμολογιακῶν Ἐκκλησιῶν

- Κανονικὸ Δίκαιο τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας
 1. *Λατινικὸ* Κανονικὸ Δίκαιο (Κώδικες ΚΔκ τοῦ 1917 καὶ τοῦ 1983)
 2. *Ἀνατολικὸ* Κανονικὸ Δίκαιο (Κώδικας ΚΔκ *Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν*-1990)
- Προτεσταντικὸ «Δίκαιο Ἐκκλησίας» (ἀπὸ τέλη 20οῦ αἰ.)
- Ἐκκλησιαστικὸ Δίκαιο Ἀγγλικανῶν (17ος-20ὸς αἰ.)

Πηγὲς καὶ Βιβλιογραφία *ad hoc* τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου

Δ 81.

Πράξη ↔ Θεωρία
(Ἀντιθετικές διαλεκτικές σχέσης-Ἀφετηριακή ἀρχὴ προτεραιότητας)

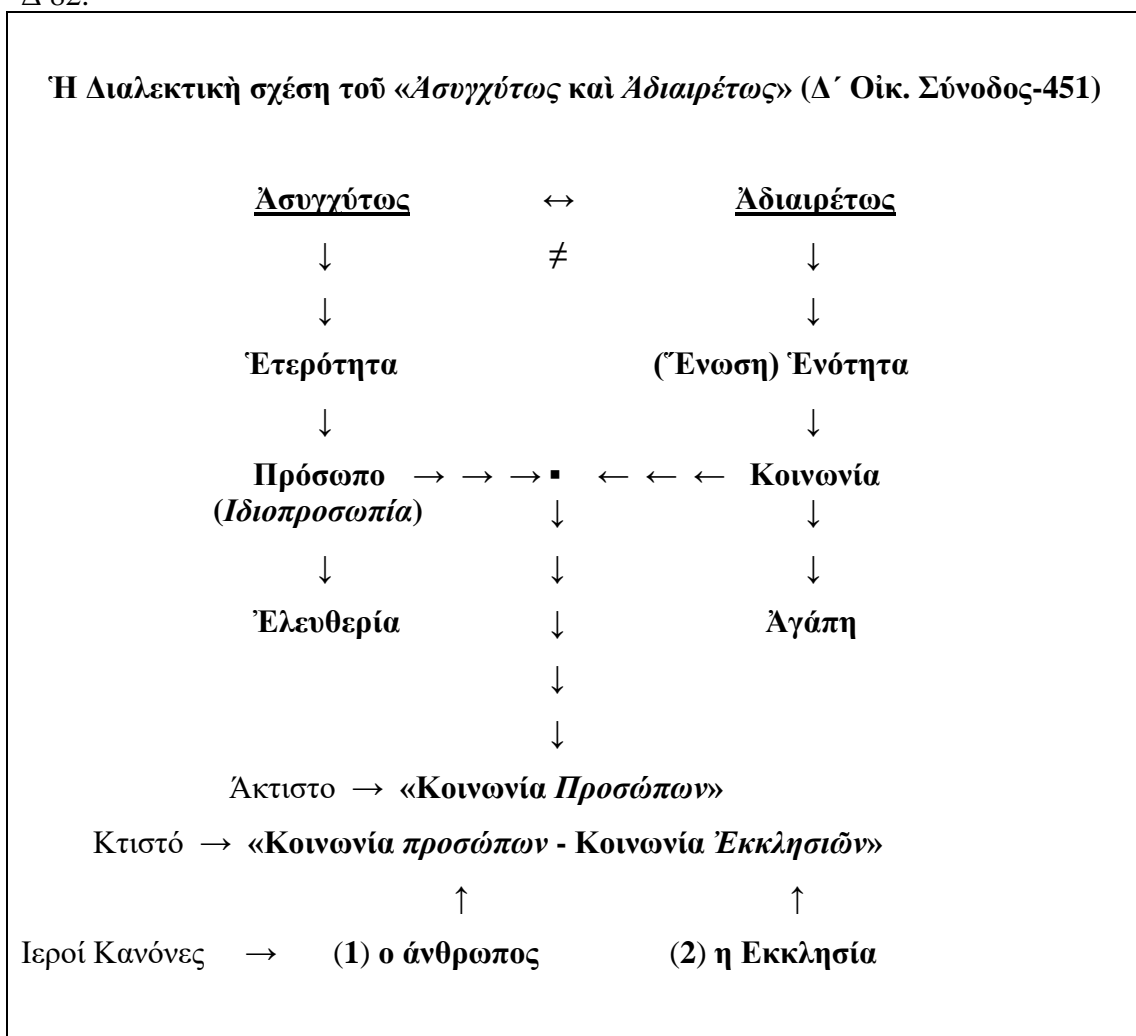
A. Φιλοσοφία-Νομικὴ-Κοινωνιολογία-Πολιτικὲς Ἐπιστῆμες

Θεωρία → Πράξη

B. Θεολογία-Κανονικὸ Δίκαιο

Πράξη → “Θεωρία” (πβ. «Πρᾶξις θεωρίας ἐπίβασις»³⁹⁷)

Δ 82.

³⁹⁷ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, *Λόγος Δ΄, Κατὰ του αυτοκράτορος Ἰουλιανού*, κεφ. 113, εν *P. G.*, τ. 35, στ. 649B-652C, καὶ *Λόγος Κ΄, Περί δόγματος καὶ καταστάσεως επισκόπων*, κεφ. 12, εν *P. G.*, τ. 35, στ. 1080B, καὶ *Ε.Π.Ε.*, τ. 4, σελ. 274.

Ἡ παρουσία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ἀνά τὸν κόσμον

Δ 83.

Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἀνά τὴν Οἰκουμένη (21ος αἰ.)
(Ἐκκλησιακὰ Δίπτυχα)**Πρεσβυγενὴ Πατριαρχεῖα**

– [Πατριαρχεῖο Ρώμης (451)]

1. Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως (451)
2. Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας (451)
3. Πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας (451)
4. Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων (451)

Αὐτοκέφαλες-Πατριαρχικὲς Ἐκκλησίες («Νεοπαγὴ Πατριαρχεῖα»)

5. (1) Αὐτοκέφαλη-Πατριαρχικὴ Ἐκκλησία τῆς Ρωσσίας (1589/1593)
6. (2) Αὐτοκέφαλη-Πατριαρχικὴ Ἐκκλησία τῆς Σερβίας (1879/1920)
7. (3) Αὐτοκέφαλη-Πατριαρχικὴ Ἐκκλησία τῆς Ρουμανίας (1885/1925)
8. (4) Αὐτοκέφαλη-Πατριαρχικὴ Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας (1945/1961)
9. (5) Αὐτοκέφαλη-Πατριαρχικὴ Ἐκκλησία τῆς Γεωργίας (1917/1990)

Αὐτοκέφαλες Ἐκκλησίες

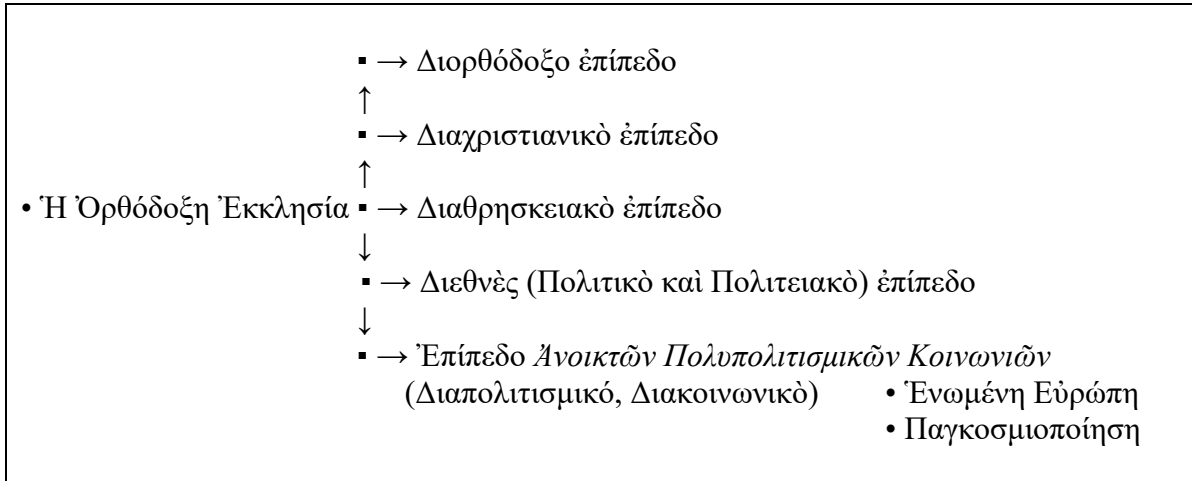
10. (1) Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Κύπρου (431)
11. (2) Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος (1850)
12. (3) Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Πολωνίας (1924)
13. (4) Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας (1937)
14. (5) Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Τσεχίας καὶ Σλοβακίας (1998)
15. (6) Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Οὐκρανίας (2019)

Αὐτόνομες Ἐκκλησίες

16. (1) Αὐτόνομη Ἐκκλησία τῆς Φιλανδίας (1923)
17. (2) Αὐτόνομη Ἐκκλησία τῆς Ἑσθονίας (1923)
18. (3) Αὐτόνομη Ἐκκλησία τῆς Λεττονίας (1936)

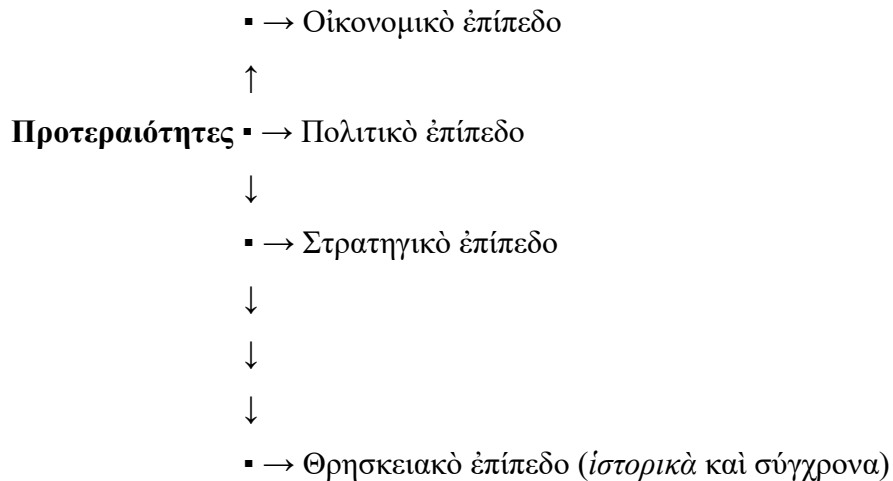
Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στὸ Διεθνὲς Γεωπολιτικὸ Σύστημα

Δ 84.

Δ 85.

Οἱ κυρίαρχες προτεραιότητες στὸ Διεθνὲς Σύστημα

Δ 86.

Τρεῖς (3) ἀφετηριακὲς Τριάδες (3 χιλιετίες)

I. Γεω-πολιτικὴ Τριάδα

1. Ἡ περίοδος τῶν Αὐτοκρατοριῶν (4ος αἰ. π.Χ.-18ος αἰ. μ.Χ.)
2. Ἡ περίοδος τῶν Ἐθνικῶν Κρατῶν (19ος-20ὸς αἰ.)
3. Ἡ περίοδος τῶν Ἀνοικτῶν Πολυπολιτισμικῶν Κοινωνιῶν (21ος αἰ. καὶ ἐπέκεινα)

II. Γεω-ιδεολογικὴ Τριάδα

1. Ἡ ἐποχὴ τῆς Προ-Νεωτερικότητας (... ... - 1453/1517)	- καθιερωμένο
→ Παράδοση (τὸ <i>αὐτονόητο</i>)	↓
2. Ἡ ἐποχὴ τῆς Νεωτερικότητας (1517 - 1940/48, 1960, 1993, 2001)	- σχετικοποιημένο
→ Ἐκδοχὲς πίστεως ³⁹⁸ , Ἐκκλησίας ³⁹⁹	↓
→ «Cujus regio, ejus religio»	↓
3. Ἡ ἐποχὴ τῆς Μετα-Νεωτερικότητας (1993 -)	- ἀποδομημένο
→ Κοινότητα	
→ Οἰκογένεια	

III. Γεω-εκκλησια(στι)κὴ Τριάδα

1. Χριστολογικὰ προβλήματα (Α' χιλιετία) - ἐπιλυθέντα
2. Ἐκκλησιολογικὰ προβλήματα (Β' χιλιετία [P/K-2006, O-2016, Π-2017]) - ἄλυτα
3. α. Ἐκκλησιολογικὰ προβλήματα (Γ' χιλιετία) - ἄλυτα
- β. Ἀνθρωπολογικὰ προβλήματα (Γ' χιλιετία) - ἄλυτα

³⁹⁸ Ἡ πίστις εἶναι Ζωὴ καὶ ὄχι πεποιθήσεις.

³⁹⁹ Πβ. **believing without belonging** καὶ **belonging without believing**.

Ἀποκυηματικὸ - Ἐπιστεγασματικὸ - Καταληκτικὸ Ἐπίμετρο

Ἄντὶ ἄλλου ἐπιλογικοῦ ἐπιμέτρου, τὰ δανεισμένα λόγια ἀπὸ τὸν μεγάλο μας ποιητὴ Νικηφόρο Βρεττᾶκο⁴⁰⁰ ἴσως νὰ εἶναι καὶ τὰ πλέον ἐνδεδειγμένα γιὰ τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ παρόντος *Κανονικοῦ Ἐγχειριδίου*, μὲ ποιητικὲς ἐσχατολογικὲς ἀποχρώσεις καὶ ἀναμονές·

«Ἡ Ἀγάπη μου εἶναι πηγὴ καὶ ὁ Ἥλιος μου γνήσιος.
Κάθε βῆμα μου ἔγινε μὲ τὸ χέρι μου στὴν καρδιά.
Ὅ,τι ἔγραψα ἢ μίλησα, ἦταν ἡ φωνή μου...

Ἄν ποτε ὁ Θεὸς διαχωρίσει τὰ ἔργα,
τοὺς ἀνθρώπους, τὰ πράγματα,
θὰ μὲ βάλει μὲ τὰ ρυάκια»...

⁴⁰⁰ Ἀπὸ τὸ ποιητικὸ ἔργο του *Ἀπολογία*.

**ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ**

**ΤΜΗΜΑ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ-ΤΟΜΕΑΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ
ΜΑΘΗΜΑ: ΚΑΝΟΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ**

**Καθηγητής: Έπίσκοπος Γρηγόριος Δ. Παπαθωμάς
Μητροπολίτης Περιστερίου**

Πανεπιστημιόπολη - Άνω Ίλίσια, 157 84 - Αθήνα
Τηλ.: 210-727.5869, Τηλ. & Fax: 210-727.5787

E-mail: grpapathomas@theol.uoa.gr

<https://uoa.academia.edu/GrigoriosPapathomas>

Μαγνητοσκοπημένα Μαθήματα ΚανΔικ: [Opencourses.uoa.gr/modules/video/?course=THEOL3](https://opencourses.uoa.gr/modules/video/?course=THEOL3)

**ΚΑΝΟΝΙΚΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ
(ΕΠΕΞΗΓΗΜΑΤΙΚΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΚΑΝΟΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ)**

∞

ΑΘΗΝΑΙ 2011

Εισοδικό

«Ἀρχὴ παιδεύσεως ἡ τῶν **ὀνομάτων** ἐπίσκεψις». (Ἀντισθένης ὁ Κυνικός, ἐν Ἀρριανοῦ, *Ἐπικτήτου Διατριβαί*, 1, 17, 22).

«Καινοτομεῖν τὰ **ὀνόματα**». (Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, *Εἰς τὰ Ἅγια Φῶτα*, Λόγος 39, § 12, ἐν *P. G.*, τ. 36, στ. 348B, καὶ ἐν *BEI*, τ. 60, σελ. 78).

«Τὸ γὰρ μὴ παρέργως ἀκούειν τῶν θεολογικῶν φωνῶν, ἀλλὰ πειρᾶσθαι τὸν ἐν ἐκάστη **λέξει** καὶ ἐν ἐκάστη συλλαβῇ *κεκρυμμένον νοῦν* ἐξιχνεύειν, οὐκ ἄργῶν εἰς εὐσέβειαν, ἀλλὰ γνωρίζοντων τὸν σκοπὸν τῆς κλήσεως ἡμῶν. [...]. Ἐπειδὴ δυσθήρατος ἡ ἀλήθεια, πανταχόθεν ἡμῖν ἐξιχνευτέα». (Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, *Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*, κεφ. 1, § 2, ἐν *P. G.*, τ. 32, στ. 69B· πβ. καν. 91 καὶ 92/Βασιλείος).

«Ἡ γλῶσσα σοῦ φαίνεται λίγη ὠφέλεια;
Μὲ τὴν γλῶσσα θὰ διδάξεις τὸ κάθε πρᾶγμα.
Πρέπει, λοιπὸν, νὰ διδάξεις πρῶτα τὲς *ὀρθές* [≈ *κανονικές*] **λέξεις**!... (Διονύσιος Σολωμὸς, *Διάλογος*).

«Ὅπως ἡ μέλισσα γύρω ἀπὸ ἓνα ἄγριο λουλούδι, ὅμοια κι ἐγὼ· τριγυρίζω διαρκῶς γύρω ἀπ' τὴν **λέξη**». (Νικηφόρος Βρεττᾶκος, *Ὁ ἀγρὸς τῶν λέξεων*).

«Αὐτὸ ποὺ λένε οἱ **λέξεις**, δὲν ἔχει διάρκεια· οἱ **λέξεις** ἔχουν διάρκεια, γιὰ τὸν οἱ **λέξεις** μένουν πάντα οἱ ἴδιες, ἐνῶ αὐτὸ ποὺ λένε δὲν εἶναι ποτὲ τὸ ἴδιο»... (Antonio PORCHIA,

Ἐπιλογή ἀπὸ τὲς Voces, Ἀθήνα, ἐκδ. Στιγμὴ [μτφρ. Ἐπ. Χ. Γονατᾶς], 2000).

Ἡ ορολογία ἀποτελεῖ μιὰ γλῶσσα. Οἱ λέξεις μιᾶς γλῶσσας, εἶναι γεγονός, φέρουν μέσα τους μιὰ ἱστορία, ἡ οποία τις επιφορτίζει με μιὰ ἐννοια. Στὸ πεδίο μιᾶς ἐιδικῆς ἐπιστήμης, ὅπως εἶναι ἐξ ὀρισμοῦ ἡ *Κανονικὴ Οἰκονομία* με γνωστικὸ ἀντικείμενο στὸν Πανεπιστημιακὸ χώρο τὸ «Κανονικὸ Δίκαιο», ἡ διαπίστωση αὐτὴ ὀδηγεῖ αὐτοδίκαια στὴν χρῆση ἐνός γλωσσαρίου, ἐνός λεξικογραφικοῦ καταλόγου ἀπαραίτητου, γιὰ νὰ ἀποσαφηνίζεται ἡ κανονικὴ ορολογία τῶν Κανονικῶν Πηγῶν καὶ ἐν γένει τοῦ γνωστικοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου, καὶ νὰ καθίστανται κατανοητὲς οἱ διάφορες κανονικὲς ἐννοιες, ποὺ μεταχειρίζεται αὐτὸ μέσα στὸν χρόνο καὶ τὴν ἱστορία. Με ἄλλα λόγια, προτείνεται ἐδῶ ἐνα γλωσσάριο, γιὰ νὰ ἀποδοθεῖ τὸ ἐιδικὸ νόημα τῶν λέξεων καὶ τῶν κανονικῶν ὀρων, τιθέμενο στὴν σωστὴ τους διάταξη γιὰ ἐναν καλῦτερο νοηματικὸ σχηματισμό. Κατὰ συνέπεια, ἡ πλειονότητα τῶν λέξεων

του παρόντος *Κανονικού Γλωσσαρίου* δεν απαντά απαραίτητα στα εν χρήσει λεξικά. Οι εν λόγω κανονικοί όροι, είτε προϋπήρχαν ως λέξεις και σημειολογήθηκαν με διακριτό ειδικό κανονικό περιεχόμενο είτε δημιουργήθηκαν *εκ του μηδενός* (ex nihilo) – χωρίς αυτό να συνιστά *λεξιθηρία* – και ορίστηκαν ως *terminus technicus* είτε, ορισμένες φορές, προήλθαν από άλλα εμπειρικά γλωσσικά πεδία, προσκτώντας ένα *καινό, νέο* περιεχόμενο – προκειμένου να υλοποιηθεί και το (επι)κοινωνιακό ευρύ όραμα των Πατέρων της Εκκλησίας του 4ου αιώνα, το «καινοτομείν τὰ ὀνόματα» (ἀγ. Γρηγόριος ο Θεολόγος) –, συνθέτουν το παρόν λεξικογραφικό εγχείρημα στο σύνολό του. Πρόκειται για τεχνικούς κανονικούς όρους – από τους οποίους ορισμένοι είναι *νεολογισμοί* – ή για όρους που ανήκουν στην ορολογία του θεολογικού πεδίου της Κανονικής Παράδοσης της Εκκλησίας και, συνεπώς, είναι απαραίτητοι για την παρουσίαση των Κανονικών Πηγών και απορροών τους.

Στην ίδια προοπτική, αυτό που αποκλειστικά ανήκει στην αποστολή ενός ορισμού, θέτοντας πριν από όλα το *πεδίο* (το ‘περιέχον’ και την μορφή του) ενός όρου ή μίας αντιληπτικής *επινόησης* (concept), είναι να οροθετήσει τα περιγράμματα, για να δημιουργηθεί μία σταθερή βάση κοινής αναφοράς και (επι)κοινωνιακής σύμπτωσης. Σε ό,τι αφορά δε στο *σηματοφόρο περιεχόμενο* (τον ‘χώρο’ – και την οργάνωσή του – στο εσωτερικό του *πεδίου*), αυτό συναθροίζει αβίαστα τον πλούτο, την ποικιλία, το βάθος των συστατικών στοιχείων και συλλογισμών της αποδύομενης έννοιας. Η σκέψη μας και ο λόγος μας, ὄντες ἐν Ἱστορία περισσότερο γραμμικοί («μία μόνο διάσταση»: το αθροιστικό ‘βήμα-βήμα’), επεξεργάζονται ως τέτοιοι, σε όλο το μήκος των ευθύγραμμων προτάσεων, έναν τρόπο σκέψης που αποτυλίσσει σπειροειδώς και σε εναλλαγή κυκλοειδείς προοπτικές, σαν τους ελικοειδείς κύκλους που διαγράφει το αεροπλάνο κατακόρυφα... Ἐτσι, ο δικός μας συλληπτικός και αντιληπτικός κόσμος, οργανωμένος στο εξής, με την συνδρομή και της ειδικής ορολογίας, σε μορφή «τριων διαστάσεων», μπορεί να συνάψει τις διάφορες πτυχές, που εμφανίζονται πολυδιάστατες, πολύπτυχες, και μερικές φορές αντιφατικές, του ενός και του αυτού όρου. Εάν τελικά η κυκλοειδής ‘τρειςδιάστατη’ σκέψη παρέχει την δυνατότητα να ‘αλλάξει η θέση θέασης των πραγμάτων’, η ίδια αποκαλύπτεται από το αυτό σημείο ως δίδουσα επίσης την δυνατότητα να ενσωματώνει τα παράδοξα, να εκτιμά τις μεταφορές, να ‘συμφιλιώνει’ τα αντίθετα, με έναν και μοναδικό στόχο: να μην αφήνει να ευδοκμεί, παιδεύοντάς την, η *μονότροπη σκέψη*...

Και μαζί με τα εισαγωγικά αυτά, ας προστεθούν εδώ και δύο επί πλέον επεξηγηματικά λόγια για την αναγκαιότητα αυτή και το όραμα του παρόντος *Κανονικού Γλωσσαρίου*. Πριν από όλα, θα ήθελα να δώσω έναν προσωπικό τόνο στον λόγο μου, που σχετίζεται με την προσωπική μου εμπειρία διδασκαλίας της Ελληνικής Γλώσσας – παράλληλα με την διδασκαλία του Κανονικού Δικαίου – στην Ευρώπη, Δυτική και Βόρεια (Βαλτικές Χώρες), και στους χώρους του Μείζονος Ελληνισμού για μία 20ετία (1991-2010), όχι μόνον όπως την ομιλώ και την ομίλησα, αλλά και όπως την edίδαξα. Η Ελληνική Γλώσσα, η οποία αρδεύει την Επιστήμη με νέους όρους, συγκαταλέγεται μεταξύ των ελάχιστων *νοηματικών γλωσσών* που υπάρχουν σήμερα στον κόσμο, εξ αιτίας και του γεγονότος ότι είναι η μοναδική που ομιλείται χωρίς διακοπή από την ιστορική εμφάνισή της στην Αρχαιότητα και σε ευθύγραμμη ιστορική πορεία και ιστορική διάρκεια τεσσάρων (4) χιλιάδων ετών μέχρι σήμερα. Αυτό συνιστά, μεταξύ των άλλων, *ευτύχημα για τις θεολογικές μας σπουδές*, ακριβώς γιατί γίνεται σε αυτές χρήση μιας αδιάκοπης ζωντανής γλώσσας με δυνατότητα άμεσης προσφυγής και ευθυτενούς αναφοράς στις διαχρονικές πηγές της. (Παρενθετικά, ας λεχθεί εδώ ότι αυτή χαρακτηρίζεται ως *νοηματική γλώσσα* από το «νόημα» και όχι, όπως λαθεμένα νομίζουμε, από το «νεύμα» (< ρ. νεύω· βλ. και συγκατανεύω, επινεύω, κατανεύω), που θα έπρεπε να ονομάζεται η *νευματική*

γλώσσα, η οποία χρησιμοποιείται για τα παιδιά, τους κωφάλαλους, τα παιδιά με ειδικές ανάγκες, κ.λπ.). Πολλές από τις άλλες γλώσσες ανά τον κόσμο, και είναι και οι περισσότερες, χαρακτηρίζονται κωδικά ως *σημειολογικές γλώσσες*.

Πιο αναλυτικά στο θέμα αυτό, *νοηματική γλώσσα* θεωρείται η γλώσσα στην οποία το *σημαίνον* (δηλ. η ίδια η λέξη) και το *σημαινόμενο* (η έννοια, δηλ. αυτό που η λέξη *σημαίνει*, δείχνει, εκφράζει [πράγμα, ιδέα, κατάσταση]) έχουν μεταξύ τους πρωτογενή σχέση. Ενώ *σημειολογική γλώσσα* είναι η γλώσσα στην οποία αυθαίρετα ορίζεται ότι το «X» πράγμα (*σημαινόμενο*) εννοείται και σημαίνεται με την αντιστοιχητική ομοειδή λέξη «X» (*σημαίνον*), συνεπικουρούμενη από την αντίστοιχη φωνολογική της απόδοση: σε πολλές γλώσσες, το ουσιαστικό και το ρήμα χρησιμοποιούν ακριβώς την ίδια λέξη (π.χ. «drink», για να σημαίνει και «ποτό» και «πίνω») ή δεν έχουν τα ονόματα κλίσεις, αλλά μία μόνο λέξη για όλες αυτές τις έννοιες (κάτι που αρχίζει να υιοθετείται, γλωσσικώς παρακμιακά και με τρόπο παντελώς άκλιτο, και στα [νεο]ελληνικά, και μάλιστα με την χρήση ενός αρχαιοπρεπούς γλωσσικού τύπου: π.χ. ο πάτερ, του πάτερ, [σ]τον πάτερ, ώ πάτερ, στους πάτερ). Ωστόσο, μία τέτοια στενωπή γλώσσα εκ των πραγμάτων δεν μπορεί να είναι τόσο ποιοτική, τόσο που να διεκδικεί ιστορική διαχρονικότητα. Ενώ μία πλούσια και συνθετική γλώσσα αποτελεί μαρτυρία ενός προηγμένου πνευματικά ανθρώπινου πολιτισμού. Αυτό σημαίνει πως, όταν κάνεις χρήση μίας τέτοιας γλώσσας που κληρονόμησες, ζεις και τις πολιτισμικές απορροές της: μιλάς σωστά, διατυπώνεις εύστοχα την σκέψη σου, σκέφτεσαι σωστά, και κυρίως γεννάς *διαρκώς λόγο* [ιδού, πού εγγράφεται η συμβολή ενός επιστημονικού Γλωσσαρίου που χαρακτηρίζεται εξ ορισμού από γλωσσο-εφευρτικότητα], και δεν παπαγαλίζεις έτσι απλώς λέξεις ή φράσεις μιας συλλογικής συμπεφωνημένης συμβατότητας... Με άλλα ανακεφαλαιωτικά λόγια, στην νοηματική γλώσσα, όπως είναι η Ελληνική με αυτήν την προειρημένη σημαντική ιδιότητα, το *σημαίνον* (λέξη) και το *σημαινόμενο* (έννοια) διακρίνονται ευδιάκριτα, ενώ στην σημειολογική γλώσσα, το *σημαίνον* και το *σημαινόμενο* ταυτίζονται συγχυτικά. Επί πλέον, η νοηματική γλώσσα χαρακτηρίζεται από *πρωτογένεια*, ενώ στις σημειολογικές-συμβασιές [συνθήκης και σύμβασης] γλώσσες οι λέξεις είναι *συμβατικές*, σημαίνουν δηλ. κάτι, απλώς επειδή έτσι 'συμφωνήθηκε' μεταξύ εκείνων που τις χρησιμοποιούν. Στην Ελληνίδα γλώσσα, αντίθετα, ως νοηματική-εννοιολογική γλώσσα, με την πληρέστερη αντιστοιχία ανάμεσα στην λέξη και στο εννοιολογικό της περιεχόμενο, όλες οι λέξεις *σημαίνουν* κάτι, και αυτό το αποκαλύπτει η ετυμολογική προσέγγιση της ίδιας της γλώσσας που σήμερα, *έλαφρᾶ τῇ καρδίᾳ*, εγκαταλείπεται στην διδακτική πράξη και περιθωριοποιείται από την επίσημη Παιδεία μας... Αντίθετα, η επαναφορά τῆς ετυμολογίας όχι μόνον αναλύει αλλά κυρίως δημιουργεί νέους ειδικούς όρους με επινοημένη ομαλή έννοια κατανόησης και εμβάθυνσης, και προάγει την επιστήμη και την έρευνα, προσφέροντας στα νοήματα σχέση και αναλογία. Στην προοπτική αυτή υπάρχει δηλ. σαφής αιτιώδη σχέση μεταξύ λέξεως (*σημαίνοντος*) και έννοιας-πράγματος (*σημαινομένου*), κάτι που δεν συναντάται στις σημειολογικές γλώσσες. Αυτό σημαίνει όμως ότι οι λεκτικοί τύποι της Ελληνικής νοηματικής γλώσσας – και όχι της Ελληνικής σημειολογικής, όπως κατατείνει να γίνει και να καταντήσει σήμερα – δημιουργούνται και πλάθονται αναλόγως με τις ανάγκες που αναφύονται στην επιστημονική έρευνα και μελέτη, ακριβώς γιατί πολλές φορές η λέξη περιγράφει ιδιότητες της έννοιας την οποία εκφράζει. Για τους λόγους αυτούς – καθώς και για άλλους ευρύτερους θεολογικούς λόγους – ο κορυφαίος και σπουδαίος θεολόγος του 20ού αι. π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ θεωρούσε και έλεγε ότι «η μητρική γλώσσα της Θεολογίας είναι η ελληνική».

Σε ό,τι αφορά στα λημματικά ερμηνεύματα των κανονικών όρων, που δίνονται σε όλο το εύρος του παρόντος Κανονικού Γλωσσαρίου, μία γλώσσα, για να θεωρείται σημαντική, θα πρέπει να χαρακτηρίζεται εκτός των άλλων και από ακριβολογία και κυριολεξία, από σαφήνεια και άμεση ενόραση. Δεν μπορεί να αφήνει χώρο για παρερμηνείες, ακριβώς γιατί, ως γνωστόν, *ένα πρόβλημα θεολογικό ή κανονικό είναι πρωτίστως πρόβλημα ερμηνευτικό...* Και οι όροι εδώ εκπληρώνουν πρωταρχικό ρόλο, τόσο για μία αγαστή (επι)κοινωνία προσωπικών ή συλλογικών ετεροτήτων όσο και για μία ευστοχώτερη ερμηνεία και συνεπαγόμενη ερμηνευτική, όταν πρόκειται δηλ. για διευκρινιστικούς κυρίως όρους, για να μην συγχέονται αυτοί είτε ως προς την μορφή του περιεχομένου τους είτε ως προς την σημασία τους. Επιπροσθέτως, η επιστήμη αποπειράται να ανακαλύπτει ή να εφευρίσκει ασταμάτητα νέα αντικείμενα ή έννοιες και καλείται στην συνέχεια να τα ονομάσει. Και ενεργεί έτσι αυθόρμητα και άμεσα. Το ίδιο, επομένως, ισχύει και για το γνωστικό αντικείμενο του Κανονικού Δικαίου. Υιοθετείται, κατά συνέπεια, το σύστημα του Γλωσσαρίου για την εισόδευση στην *Κανονική Οικονομία-Κανονική Παράδοση* της Εκκλησίας και την μελέτη των Κανονικών Πηγών της, ώστε με αυτό και με τους όρους και τα λήμματά του, ως κλειδιά, να εξερευνηθούν οι έννοιες και τα νοήματα, και σε επίπεδο των αισθητών και σε επίπεδο των νοητών. Όσον αφορά, ειδικότερα, στην γλωσσική, ορολογική και εννοιολογική ακριβολογία, η δύναμη της Ελληνικής γλώσσας, που συνεπικουρεί εδώ στην διαμόρφωση του *Κανονικού Γλωσσαρίου* και τον ποικιλότροπα επιστημονικό εμπλουτισμό του, έγκειται στην ικανότητά της να πλάθεται όχι μόνον προθεματικά ή καταληκτικά, αλλά, διαφοροποιώντας σε μερικές περιπτώσεις μέχρι και την ρίζα της λέξεως, να αυξάνει λεξικογραφικά όχι μόνον τις ίδιες τις λέξεις και τις έννοιες της εξειδικευμένης ορολογίας, αλλά και τους λεξίτυπους. Έτσι, αυτή καθίσταται αποκλειστικά ειδική στο να δημιουργεί σύνθετες λέξεις με απίστευτων δυνατοτήτων χρήσεις, πολλαπλασιάζοντας το ελληνικό λεξιλόγιο και εμπλουτίζοντας με την δυνατότητα αυτή και το πανανθρώπινο λεξιλόγιο. Το δύσκολο της υπόθεσης είναι μόνον ότι η Ελληνίδα Γλώσσα έχει λέξεις και όρους για έννοιες, οι οποίες παραμένουν πολλές φορές χωρίς απόδοση στις άλλες γλώσσες, γι' αυτό και μεταφέρονται ατόφιος.

Έτσι αναδύεται το γεγονός ότι η Ελληνική γλώσσα είναι «μη οριακή», δηλ. ότι σε αυτήν δεν υπάρχουν όρια στην έκφραση και στον λόγο, αλλά αυτή φέρει έντονα μέσα της την δυναμική εξεύρεσης νέων όρων έκφρασης στα εκάστοτε νέα, επιστημονικά, κοινωνικά ή άλλα, δεδομένα. Και ακόμη, λόγω της καταγωγής της και της νοηματικής αλληλουχίας της, η Ελληνική γλώσσα αποδεδειγμένα ασκεί τον ανθρώπινο νου κατά τον πληρέστερο και ταχύτερο τρόπο σκέψης στο να αναλύει, να συνθέτει, να συλλαμβάνει καινούργιες ιδέες, έως τότε απρόσιτες. Με άλλα λόγια, ένα κριτήριο ότι μία γλώσσα είναι ζωντανή είναι ότι αυτή έχει την εγγενή/ενδόμυχη δύναμη, την δυναμική και την πλαστικότητα να δημιουργεί *καινούς όρους* και καινούργιες λέξεις εξειδικευμένης διατύπωσης. Αυτό εξηγεί το γιατί στον έλληνα λόγο βρίσκουμε εύκολα τις νοητικές εκφράσεις που χρειάζονται οι επί μέρους επιστήμες, χωρίς τις οποίες [νοητικές εκφράσεις] η επιστημονική σκέψη και έρευνα αδυνατεί να προχωρήσει σε βάθος και σε πλάτος. Το γεγονός αυτό εξηγεί, επίσης, το γιατί όλες οι γλώσσες ανά τον κόσμο βρίθουν από ελληνικές λέξεις ειδικής επιστημονικής ορολογίας. Είναι δε γνωστή η έκφραση που χρησιμοποιούν οι Αγγλοαμερικάνοι, όταν αναζητούν να βρουν την κατάλληλη λέξη για κάποια έννοια: «Οι Έλληνες θα έχουν σίγουρα μία λέξη για αυτό»... Φράση την οποία πρώτος είχε γράψει ο καθηγητής Όλιβερ Τάπλιν στο βιβλίο του «Ελληνικόν πυρ» (Αθήνα [μετάφραση εκ του αγγλικού πρωτοτύπου, εκδ. Καστανιώτης], 1992).

Μέσα σε αυτό το πνεύμα και το κλίμα εξέλιξης της γλώσσας εμφανίζεται όσο ποτέ άλλοτε, λόγω και των νέων δεδομένων στην επιστήμη και την εν γένει παγκοσμιοποιημένη πανανθρώπινη ζωή, στο κατώφλι αυτό του 21ου αι. και ταυτόχρονα στο κατώφλι της Γ΄ χιλιετίας, επιτακτική η ανάγκη γέννησης, ανάδυσης και δημιουργίας νέων όρων και λέξεων, όπως παντού, και στο καθ' ημάς Κανονικό Δίκαιο, για να δημιουργηθεί η δυνατότητα μεγαλύτερης ευχέρειας στην έκφραση, την (επι)κοινωνία και την απόδοση νεοφανών, εξ ορισμού, καταστάσεων που εμπίπτουν στην δικαιοδοτική του αρμοδιότητα. Έτσι, στην προοπτική αυτή, γεννιούνται νέες λέξεις, νέοι κανονικοί όροι, που ανταποκρίνονται σε αυτή την αδήριτη ανάγκη για προσαρμογή των κανονικών δεδομένων της Κανονικής Παραδόσεως της Εκκλησίας στα σύγχρονα κοινωνικά και εκκλησιαστικά δρώμενα. Η κανονική λεξιπλασία που εμφανίζεται στο παρόν Γλωσσάριο αποκαλύπτει την προκύπτουσα κανονική ανάγκη, αλλά, ταυτόχρονα, και τις ενδογενείς δυνατότητες που διαθέτει η Ελληνική νοηματική γλώσσα, στην τετράκις χιλιετή ιστορική διαδρομή τής πορείας της, για να έχει την πλαστικότητα νέων δημιουργιών σε κάθε εποχή. Αυτό ίσως εν τέλει να αποδεικνύει και γιατί είναι η μόνη πιθανώς γλώσσα που ομιλείται από την πρώιμη Αρχαιότητα, την αρχική της ιστορική εμφάνιση, μέχρι και τις ημέρες μας, και να διατηρεί πρακτικά την πρώτη θέση ειδικά στον στίβο της επιστημονικής έρευνας και γλωσσο-πλασίας.

Προσέτι δε, επειδή στον καθημερινό λόγο των περισσότερων ομιλούμενων σήμερα γλωσσών οι απλές λέξεις είναι λίγες, έχουν για τον λόγο αυτό αποκτήσει πάρα πολλές έννοιες, για να καλύψουν τις ανάγκες τής ολοένα αυξανόμενης επιστημονικής έκφρασης, ενώ στην θεολογική επιστημονική εξειδίκευση, και είναι ιστορικά επαληθευμένο, κάθε φορά χρειαζόμαστε έναν αποκλειστικά εξειδικευμένο όρο, για να εκφράσουμε μία διακριτή πραγματικότητα, με ακριβολογία και κυριολεξία, όπου δεν μπορούν να υπάρχουν συνώνυμα, καθώς όλες οι λέξεις και πολύ περισσότερο οι όροι έχουν λεπτές εννοιολογικές διαφορές-αποχρώσεις μεταξύ τους. Τονίζουμε διαφορετικά πράγματα ως προς το περιεχόμενο και την σημασία τους, αποδίδοντας τις πιο ακριβείς έννοιες/νοήματα, και ταυτόχρονα διαχωρίζουμε και να διακρίνουμε εννοιολογικά όλες τις πιθανές έννοιες που υιοθετούνται στο ερευνητικό πεδίο αδιακρίτως.

Έτσι, κατά την εκπόνηση του παρόντος *Κανονικού Γλωσσαρίου*, προέκυψαν, κατ' αρχάς, δύο προβλήματα. Αφ' ενός, *το ζήτημα, όσον αφορά στην ορολογική του επινόηση*. Για έναν σημαντικό αριθμό όρων εν γένει της Εκκλησίας, ελλοχεύει ο κίνδυνος η απόπειρα επινόησης ενός ακριβούς όρου να είναι άστοχη και ασαφής, ενώ η αντίστοιχη παράλληλη ή συνώνυμη θύραθεν λέξη να αποδίδει την έννοια μόνον κατά προσέγγιση. Αφ' ετέρου, *το ζήτημα της εννοιολογικής πολυσημίας*, δεδομένου ότι σε πολλές περιπτώσεις μία λέξη έχει πολλές σημασίες ή το θέμα το οποίο εποχείται έχει περισσότερα πεδία εφαρμογής, ανάλογα με το θεσμικό πλαίσιο, την περιοχή και την εποχή, κοντολογίς ανάλογα με την (ιστορική) *συνάφεια* (context), και είναι πιθανό τα όρια χρήσεώς της να μην είναι εύκολο να καθορισθούν με σαφήνεια. Επομένως, είναι απαραίτητο στο πεδίο αυτό να ανατρέξουμε σε έργα ειδικά και ποικίλα, προκειμένου να ανεύρουμε μία ερμηνεία περισσότερο ευρεία και περισσότερο ουσιαστική από αυτήν που προτείνεται στο παρόν Γλωσσάριο. Ωστόσο, η προτεινόμενη ερμηνεία λαμβάνει υπ' όψιν της, όσον αφορά στους κυριότερους όρους, πληροφορίες που επιτρέπουν μία πρώτη προσέγγιση γνωριμίας και γνώσης, και καθιστούν το παρόν Κανονικό Γλωσσάριο σημείο εκκίνησης μίας ενδεχόμενης αναζήτησης περισσότερο διεξοδικής και ενδελεχούς. Και τέλος, με την γλώσσα μεταδίδουμε λογικούς συνειρμούς και εισάγουμε στην Ιστορία και τον ακοινωνιακό πτωτικό κόσμο, νοητά και αισθητά, πραγματικότητες της Βασιλείας. Αυτό

αποκαλύπτει ότι η γλώσσα και ο ανθρώπινος λόγος φέρουν μέσα τους και μία μορφή *εικονισμού...*

Να ειπωθεί εδώ και κάτι για τους πάμπολλους *κανονικούς νεολογισμούς* που υπάρχουν στο παρόν Γλωσσάριο. Στην νοοτροπία των ανθρώπων κάποιες φορές λειτουργεί η νοητή εξίσωση πως κάθε *παλαιό* είναι *καλό* και κάθε *νέο* ή *νεολογιστικό* είναι *κακό*. Εξυπακούεται ότι δεν υφίσταται οιαδήποτε δυαλιστική αντιπαράθεση μεταξύ ενός εξωραϊσμένου παρελθόντος και ενός *νεολογισμικού* μέλλοντος. Ωστόσο, η ιστορία δείχνει, αλλά και η ψυχραιμη αντιμετώπιση επιβάλλει να δούμε αυτές τις δύο στάσεις σε μία *αέναη* ροή, όπου κάθε φορά κάτι νεώτερο διαδέχεται το παλαιό, καθώς οι συνθήκες που δημιουργήσαν το παλαιό σχετικοποιήθηκαν ή έπαψαν πλέον να υπάρχουν, και προέκυψαν νέες συνθήκες και νέα δεδομένα, που η γλώσσα είναι υποχρεωμένη να εκφράσει με νέους όρους και νεολογισμούς. Έτσι πορεύεται ο κόσμος, ο πολιτισμός και η ιστορία, έτσι και η Εκκλησία με την Θεολογία της μέσα στην Ιστορία.

Πιο συγκεκριμένα, μελετώντας κανείς στην σημερινή εποχή τους Ιερούς Κανόνες της Εκκλησίας, ανακαλύπτει αβίαστα αυτό που δεν έπαψε ποτέ να υπάρχει...: απλώς, για να αποδώσει και να εκφράσει αυτό το *κάτι*, βρίσκεται εξ αντικειμένου στην αδήριτη ανάγκη να δημιουργήσει νέες λέξεις, νέους όρους, για να ανταποκριθεί στην διάσωση της αλήθειας από την *συναφειακή* σύγχυση. Έτσι, ένα μεγάλο μέρος του παρόντος λεξιλογίου αποτελείται από αρτιγέννητους όρους με στοχευμένο κανονικό περιεχόμενο. Επιχειρήθηκε να του δοθεί συγκεκριμένη μορφή με κατάληξη να καταγραφούν ορισμένα λήμματα με αναλογικά λεκτικά σχήματα που ήδη λέγονται ή γράφονται, παρ' όλο ότι μπορεί να θεωρηθεί πως κάποιες φορές αυτά προσκρούουν στο γλωσσικό μας αίσθημα, πριν γίνουν και αυτοί οι όροι σιγά-σιγά αποδεκτοί, εάν τελικά η υιοθέτηση και χρήση τους θα τους έχει επιβάλει. Στο παρόν Γλωσσάριο καταγράφονται επίσης και μεμονωμένες περιπτώσεις λημματογέννησης, χωρίς να δίνονται πουθενά σχετικά λεξικογραφικά (παρα)δείγματα. Και τέλος, στο τέλος του Γλωσσαρίου υπάρχει ένα Αλφαβητικό Ευρετήριο λημματικών κανονικών όρων που παρατίθενται στο όλο εύρος του, το οποίο καθίσταται χρήσιμο και για την γνώση ύπαρξης των λημμάτων και για την σελιδική ανεύρεσή τους, και το οποίο είναι οργανικά δεμένο με το όλο περιεχόμενο του Γλωσσαρίου.

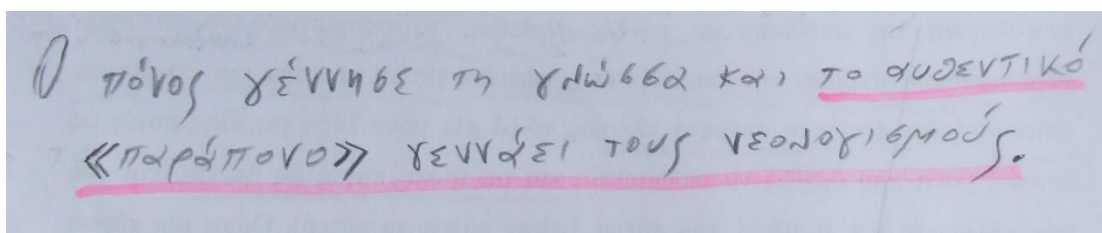
Προτείνουμε, επομένως, αυτό το μικρό γλωσσο-(επι)κοινωνιακό πόνημα, το οποίο πραγματοποιήθηκε λόγω της ενδόμυχης επιθυμίας κατάθεσης μίας θετικής συμβολής (*κλείδες* για ένα *κανονικό λεξιλόγιο* και για μία *κανονική γλώσσα [επι]κοινωνίας* [γαλλ. *langage*]) στην θεολογική επιστημονική έρευνα όσο και στον θεολογικό διεκκλησιακό διάλογο, με την ελπίδα ότι ο αναγνώστης θα ανεύρει στο ανα χείρας Γλωσσάριο χρήσιμες, σημαντικές και εγγυημένες πληροφορίες για την προσέγγιση της δυσχελετούς Κανονικής Παραδόσεως της Εκκλησίας, εκτιμώντας ότι θα συνδράμει με τον δικό του απλό τρόπο στην εμβάθυνση τής μελέτης της, φιλοδοξώντας ταυτόχρονα να βελτιώσει καθοριστικά την ποιότητα του κανονικού λόγου που σήμερα, όσο ποτέ άλλοτε, νομικίζει και ηθικίζει... Απαιτήθηκε όντως μία εξαντλητική μελέτη, μέσα από την ανίχνευση της ιστορικής πορείας της κάθε μίας λέξης, προκειμένου να επαναπροσδιορισθεί και το περιεχόμενο των όρων, διότι διαπιστώθηκε ότι, σε πολλές περιπτώσεις, η ίδια λέξη έλαβε πολλές διαφορετικές σημασίες, σύμφωνα με την διολισθαίνουσα πρακτική της *‘μεταβλητής γεωμετρίας’* [πβ. την *πρισματική κανονικότητα*], τόσο από τις Ορθόδοξες κατά τόπους Εκκλησίες όσο και από τις χριστιανικές Ομολογίες, οι οποίες σημασίες δεν εναρμονίζονται με τον αντίστοιχο πατερικό, συνοδικό ή κανονικό ορισμό. Η *συγκριτική* αυτή μελέτη (εξ ορισμού *σύγκριση* → συν + κρίση, και *συγκριτική* → συν + κριτική) και εμβάθυνση απελευθέρωσε γνωσιολογικές ατραπούς που διευκολύνουν την πρόσβαση στην δική

μου «Ἰθάκη», την «Γεω-εκκλησιακότητα*». Το παρόν εγχείρημα, φυσικά, προτείνει, απλώς, κάποιες προσεγγίσεις με καθαρή επιστημονική και θεολογική διάθεση συμβολής στην επιστημονική έρευνα και την διανθρώπινη *διαποιμαντική (επι)κοινωνία*, για την διαποίμανση των λαών... Έτσι, το Κανονικό αυτό Γλωσσάριο περιλαμβάνει στο σύνολό του περίπου 200 και πλέον *κανονικά λήμματα*⁴⁰¹, τόσο προϋπάρχοντα – με απόπειρα κάποιες φορές επαναπροσδιορισμού – όσο και νεοπαγή, με πολλαπλά παράγωγα και με παρεμφερή τους, καθώς και με προοπτική περαιτέρω εμπλουτισμού τους, μια που ένα Γλωσσάριο είναι πάντοτε εξ ορισμού ανεπισσώμενο, κάτι σαν δυναμική *επιστημονική κοσμογονία*...

Αθήνα, Χριστούγεννα 2011
 Αρχιμ. Γρηγόριος Δημ. Παπαθωμᾶς

Επίμετρο

Οι επί του κειμένου της εισαγωγής του πατρός Γρηγορίου σκόρπιες σκέψεις περί ιδιαιτερότητας και αναγκαιότητας των νεολογισμών στη Θεολογική γλώσσα.

Ίσως η απλή αναγνώριση ότι ο όρος «Νεωτερικότητα» είναι μία ανθρώπινη επινόηση, η οποία σημειώνει ή γεννάται από την διαλεκτική σχέση ανάμεσα στα καινούρια και στα παλαιά κοινωνικά και πολιτισμικά φαινόμενα, από μόνη της αρκεί να καταλάβει κανείς το μέγεθος της σημασίας του γεγονότος, ότι η Εκκλησία υπάρχει συνάμα και ενδο-ιστορικά και εξω-ιστορικά/εσχατολογικά. Επειδή η Εκκλησία υπάρχει και εντός και πέρα από την ιστορία, η ίδια δεν μπορεί ποτέ να είναι υποκείμενο ούτε κάποιας νεωτερικότητας ούτε κάποιου συντηρητικού παρελθοντισμού ή αρχαιολατρίας. Ως γνωστόν, η Αλήθεια στην οποία μετέχει η Εκκλησία ποτέ δεν αλλάζει, δεν ανανεώνεται, αλλά ούτε και γερνάει – είναι πάντα η ίδια και η Αυτή. Όμως, πώς μιλάει η Εκκλησία, η οποία είναι εξίσου ενδο-ιστορική και εξω-ιστορική, για τα φαινόμενα, τα οποία εμφανίζονται στον άνθρωπο ενδο-ιστορικά ως πρωτοφανή; Φαίνεται, βάσει των μαθημάτων του πατρός Γρηγορίου Παπαθωμᾶ, ότι η απάντηση σε αυτή την ερώτηση είναι, ότι η Εκκλησία όχι μόνο δικαιούται αλλά και καλείται και οφείλει να πλάθει τόσο τις λέξεις-όρους όσο και τις ίδιες έννοιες, με απώτερο σκοπό τη θεραπεία της – ουσιαστικά ανύπαρκτης αλλά ανά

⁴⁰¹ Λήμμα αποτελεί ο αρχικός τύπος της λέξεως, επί του οποίου αναπτύσσεται το οικείο άρθρο-κεφάλαιο στο παρόν Κανονικό Γλωσσάριο.

περίπτωση *βιωμένης* – διαφοράς μεταξύ ανθρώπινης ενδο-ιστορικής και εσχατολογικής ύπαρξης. Ἡ συντομότερα, σε κάθε ιστορική περίοδο και ἐνόψει των συγκεκριμένων ιστορικών δεδομένων, η γλώσσα της Εκκλησίας λαμβάνει υπόψη τη σύνολη ανθρώπινη ύπαρξη – ιστορική και εσχατολογική – ή, για να χρησιμοποιήσουμε την Παύλεια ορολογία, λαμβάνει υπόψη και την εν Χριστώ και την συν Χριστώ ζωή. Εδώ ἐγκείται και το θέμα των θεολογικών νεολογισμῶν αλλά και το θέμα της γλώσσας ως φαινομένου γενικότερα.

Όταν το θεωρούν αναγκαίο, για λόγους ακριβολογίας και σωστής διατύπωσης, τόσο οι επιμέρους επιστήμες όσο και κυρίως η θεολογία, καταφεύγουν σε δημιουργία νεολογισμῶν, δανειζοντας εν τούτοις συνήθως λέξεις Ελληνικές. Η Θεολογία, όμως, δεν δανείζει ή απλῶς χρησιμοποιεί, αλλά και συνδιαμορφώνει τις ίδιες ἐννοιες μέσω της Ελληνικής γλώσσας. Αυτό θα μας απασχολήσει στο παρόν σύντομο κείμενο.

Στο σύνολό της και κατά την διάρκεια ὅλης της ιστορικής ἐξελιξέως της μέχρι σήμερα, η Ελληνική γλώσσα διατήρησε το *ἀκουσμα της πρώτης ανθρώπινης κραυγῆς* μετά την πτώση. Πρόκειται για την αναγκαιότητα του προφερόμενου λόγου και την ανωτερότητα αυτής της αναγκαιότητας σε σχέση με οποιαδήποτε γλωσσική συμβατικότητα. Για αυτόν ακριβῶς τον λόγο, η ἀπόλυτη συμβατικοποίηση της (Νέας) Ελληνικής γλώσσας θα σήμαινε την νέκρωσή της ή την αποελληνικοποίησή της. Η πλαστικότητα, τόσο ως αποτέλεσμα όσο και ως δυνατότητα του πλασίματος (πλάθω), είναι ένα χαρακτηριστικό πρωτίστως της Ελληνικής γλώσσας. Ὅμως, ὅπως και στην Αρχαία Ελληνική Γλυπτική, η πλαστικότητα δεν ἔχει λόγο ύπαρξης, εἴαν δεν χειρίζεται κάποιο φως. Αναλόγως, και πάνω ἀπὸ ὅλα στον θεολογικό λόγο, η πλαστικότητα της Ελληνικής γλώσσας, ὑπάρχει για να χειρίζεται/δέχεται την ενεργειακή δράση του νοητοῦ (ακτίστου) φωτός. Πιστεύουμε, ὅμως, ὅτι αν και η πλαστικότητα αυτή χαρακτηρίζει πρωτίστως την Ελληνική γλώσσα, η ἀποστολή της είναι οικουμενική και ως τέτοια μας ἀναγκάζει να ἔχουμε εν συνειδήσει τα *σωστά κριτήρια* της δημιουργίας των θεολογικών νεολογισμῶν. Ὅπως θα ἐξηγήσουμε εν συντομία παρακάτω, το κύριο κριτήριο για την δημιουργία ενός θεολογικού νεολογισμοῦ – σε οποιαδήποτε γλώσσα – είναι η ὑπαρξη του *αυθεντικού παράπνου*.

Εἶχαμε ἤδη κάνει ἕναν υπαινιγμό, ὅτι η ἴδια η γλώσσα ως φαινόμενο γεννᾶται ἀπὸ τον πόνο της μεταπτωτικής κατάστασης. Στην προπτωτική κατάσταση, ὑπῆρχε η πλήρης (ἐπι)κοινωνία μεταξύ Θεοῦ και ἀνθρώπου, και ἄρα δεν ὑπῆρχε ἀνάγκη για την συνομιλία/γλώσσα – γιατί η γλώσσα είναι ἕνας κατεξοχὴν βοηθητικός μηχανισμός και ὄχι ο ἀπόλυτος τρόπος μιας (ἐπι)κοινωνίας. Δηλαδή, μετά την πτώση, οι πρωταρχικές λέξεις/λόγια ἀκούστηκαν ως ἀνθρώπινες φωνές και κραυγές – ἐπειδὴ προερχόντουσαν ἀπὸ τον ἀληθινό (παρα)πόνο περί της διακοπῆς της (ἐπι)κοινωνίας με τον Θεό. Ἐτσι ἐξηγείται, γιατί το *σημαίνον* είναι η κραυγή περί του *σημαινόμενου*: π.χ. η λέξη «άνθος» είναι η κραυγή/σημαίνον, η οποία ἐννοεῖ το γεγονός/σημαινόμενο ἄνθος. Ἀς σημειωθεῖ, ὅτι η λέξη «άνθος» πιθανῶς ἔχει κάποια πρωταρχική σχέση με την ἐννοια του «ἀνέρχομαι, ἀνθῶ, ἀκμάζω, ἀυξάνω» – κάτι το ὁποῖο ἔμμεσα ἐξηγεί, πῶς στο ιστορικά πρώτο ἀκουσμα της λέξης «άνθος» οι ἀκροατές θα ἔβρισκαν την λέξη αυτή συνάμα και κατανοητή και περιέργη. Αυτό είναι το κύριο χαρακτηριστικό και των σημερινῶν θεολογικών νεολογισμῶν: είναι συνάμα κατανοητοί και περιέργοι/ἀσυνήθιστοι. Εν συντομία, η γέννηση ενός θεολογικού νεολογισμοῦ συνιστᾶ την ἐξῆς νοητική ἐμπειρία: «Ἀνέρχομαι και ἀκμάζω ἀπὸ ἕνα πρωτοφανές ή ἀσυνήθιστο παράπνο, και το παράπνο αυτό, ἐπειδὴ είναι αυθεντικό, γεννᾶει ἕνα ἄνθος, μία πνοή πρωτάκουστη – ἕναν νεολογισμό, ο ὁποῖος: (α) κάνει ἀναφορά σε ἕνα γεγονός ὑπαρκτό μεν ἀλλά μέχρι ἐκείνη την στιγμή δυσθεώρητο, και (β) κάνει την πρώτη νοηματική θεώρηση ή νοηματικό πλάσιμο, που ἀποδίδει αυτό το γεγονός και λεκτικά – χωρίς να συμβιβάζεται με τους ὑπαρκτούς λεκτικούς τρόπους,

σχηματισμούς και κανόνες». Συνοπτικά, μπορούμε να πούμε, ότι, όσον αφορά στον πεδίο της Θεολογίας: **Ο πόνος γέννησε την γλώσσα και το αυθεντικό παράπονο γεννάει τους νεολογισμούς.** «Αγαπωνώ» είπε ο άνθρωπος που αγαπούσε με πόνο..., και κάποιοι τον άκουσαν με δύο και άλλοι με ένα ωμέγα, πολλοί λιγώτεροι όμως τον κατάλαβαν...

Αθήνα 18.02.2012
Ούρεσης Τοντόροβιτς

Ο αστερίσκος (*) που υπάρχει εκθετικά δίπλα σε κάθε λέξη σημαίνει την ύπαρξη αντίστοιχου λήμματος στην αλφαβητική του θέσης του παρόντος Κανονικού Γλωσσαρίου.

Άβατον. Το απρόσιτον. **Άβατος** – εκεί όπου δεν μπορούμε να βαδίσουμε – ετυμολογικά σημαίνει «απάτητος», εκεί όπου δεν (περ)πατάμε (α + βαίνω). Και ακόμη, στα κείμενα των Πατέρων συνήθως σημαίνει και το «μη προσβάσιμο». Ο όρος έχει πολλές έννοιες και σημασίες. Κατ' αρχάς, υπάρχει το **μοναστηριακό* άβατο** που δηλώνει ότι απαγορεύεται στον γυναικείο κόσμο να εισέλθει στις εγκαταστάσεις μίας ανδρικής μονής, καθώς και, ταυτόσημα, το αντίστροφο. Επίσης, σύμφωνα με τα έθιμα της Αθωνικής *Πολιτείας* (Αθωνικό Δίκαιο*) άβατο σημαίνει την απόλυτη απαγόρευση πρόσβασης στις γυναίκες, στους ευνούχους, στους σπανούς άνδρες και σε κάθε ζώο θηλυκού γένους. Πρόκειται για μία αρχή του *εθιμικού* «αθωνικού δικαίου», που ενθαρρυνόταν ήδη από τον 5ο αιώνα και η οποία έλαβε *νομοθετική* μορφή και κατοχύρωση με το δεύτερο *Τυπικόν* του Αγίου Όρους, του 1045 [επί αυτοκράτορος Κωνσταντίνου του Θ' του Μονομάχου], και το τέταρτο *Τυπικόν*, του 1046 [επί αυτοκράτορος Μανουήλ Β' του Παλαιολόγου] (**μοναστικό* άβατον**). Εξ άλλου, σε όλες τις ενοριακές ή τις μοναστηριακές εκκλησίες, το ιερό βήμα παραμένει *άβατον* για τις γυναίκες, εκτός και εάν συντρέχουν ειδικές περιπτώσεις, όπως είναι οι γυναικείες μονές και οι απομακρυσμένες παραμεθόριες περιοχές.

Άδεκτος. Ο κανονικός αυτός όρος σημαίνει τον «μη αποδεκτό στην Εκκλησία»⁴⁰². Είναι ο ακοινώνητος, ο αφορισθείς*, ή εκείνος που δεν γίνεται δεκτός στους κόλπους της Εκκλησίας για λόγους αίρεσης* ή σχίσματος*, ή ακόμη εκείνος ο οποίος δεν δύναται να ενταχθεί στις τάξεις του κλήρου, εξ αιτίας ενός κανονικού κωλύματος, ακριβώς γιατί δεν είναι *ακώλυτος**.

Αθωνικό Δίκαιο. Η Αθωνική Πολιτεία του Αγίου Όρους συνιστά, εντός του Ευρωπαϊκού ενοποιημένου χώρου, ένα ιδιαίτερο νομικο-κανονικό καθεστώς, ακόμη και από νομική άποψη. Πρόκειται για το σύνολο των μοναστικών κανόνων και η σύνθεση του Ρωμαϊκού Δικαίου (5ος-15ος αι.), του Οθωμανικού Δικαίου (15ος-19ος αι.), του Δημοσίου Διεθνούς δικαίου (19ος αι.), του Ελληνικού Δημοσίου Δικαίου (1912-1993) και από το 1993 [προοδευτικά από το 1979] μέχρι σήμερα του σχετικού Κοινοτικού Ευρωπαϊκού Δικαίου, συνθέτει το λεγόμενο, με έναν κωδικό όρο, «Αθωνικό Δίκαιο». Το εν λόγω «Δίκαιο» εντάσσεται, εκτός από το Κανονικό και το Εκκλησιαστικό Δίκαιο, κυρίως στο Δημόσιο Δίκαιο, αν και περιλαμβάνει διατάξεις και του Ιδιωτικού Δικαίου. Πρέπει να σημειώσουμε, εξ άλλου, ότι οι «θεσμοί» του Αγίου Όρους, οι οποίοι ήταν αρχικά αμιγώς μοναστικοί, εξακολουθούν να είναι, ακόμη και σήμερα, αναμειγμένοι με πολιτικούς θεσμούς, που θεσπίστηκαν μεταγενέστερα. Οι *Αθωνικοί* αυτοί *θεσμοί* αναπτύχθηκαν, κατά την διάρκεια των αιώνων, υπό την

⁴⁰²Κανόνες 12/Αποστολικός· 1/Πέτρου· 16/Α'· 2, 6/Αντιοχείας· 11/Σαρδικής· 2, 5, 18, 22, 23, 81/Βασιλείου· 8, 10/Ζ'.

επίδραση του Δικαίου της κάθε εποχής και των εκάστοτε Πολιτειακών συναφειακών συνθηκών. Επομένως, με τον νομικό όρο «Αθωνικό Δίκαιο» εννοούμε μία αρμονική νομοκανονική σύνθεση, που συμπεριλαμβάνει σήμερα και τα νέα δικαιοῦκά δεδομένα, τα οποία προέρχονται από το Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο.

Αίρεση⁴⁰³. Κατά λέξη, σημαίνει «επιλογή από το ὄλο». Αποτελεί το σφάλμα και την απόκλιση μιας αυτονομημένης επιλογής, τα οποία οι Πατέρες αντιμετώπισαν με σαφέστατη δογματική ακρίβεια* και θεολογική αυστηρότητα, ακριβώς γιατί κατακερματίζουν την σύνολη οντολογική αλήθεια και αναδεκνύουν, επιλεκτικά, μία *επιλογή* τους, γεγονός που έχει άμεσες αρνητικές συνέπειες στο επίπεδο τόσο της οντολογίας όσο και της σωτηριολογίας. Η αίρεση – που αποτελεί, θεολογικά, είτε την *επίμονη ἄρνηση ενός δόγματος* καθορισμένου εμπειρικά από την Εκκλησία είτε την *διάδοση μίας νέας διδασκαλίας*, διαφορετικής από εκείνη που προβάλλει εμπειρικά η Εκκλησία – επισύρει το βαρύτερο εκκλησιοκανονικό επιτίμιο, δηλαδή ακόμη και τον ισόβιο αποκλεισμό από την κοινωνία – το *ανάθεμα**. Η αίρεση, σε περίπτωση που τροποποιεί την βαπτισματική τριαδική πίστη της Εκκλησίας⁴⁰⁴, όπως διατυπώνεται στον **κανόνα της πίστεως**, αποτελεί μία προσπάθεια που εν τέλει καταλήγει στην οριστική ρήξη μαζί της. Αν οι αιρετικοί υιοθέτησαν μία διαφορετική μορφή βαπτίσματος από εκείνη που γίνεται στο όνομα του «κανόνα της πίστεως», τότε αυτό το βάπτισμα «στο ὕδωρ και το Πνεῦμα» δεν έχει καμμία αξία και κανένα οντολογικό αντίκρυσμα⁴⁰⁵. Οι αιρετικοί δεν ανήκουν πλέον στην Εκκλησία, διότι την εγκαταλείπουν με την *μη ακολουθία*, την ανακολουθία τους, ή προκαλούν την αλλοίωση του «κανόνα της πίστεως» της, όπως εκφράζεται αυτός στο *Σύμβολο της Πίστεως* της Νικαίας-Κωνσταντινουπόλεως (325-381). Για αυτόν τον λόγο, η Εκκλησία επιτιμᾷ «με ανάθεμα* κάθε αίρεση»⁴⁰⁶, δηλαδή, με κανονικό επιτίμιο που επιφέρει τον απόλυτο αποκλεισμό των υπαιτίων από την Εκκλησιακή κοινωνία. Οι Ιεροί Κανόνες, προκειμένου να προφυλαχθούν οι πιστοί από την θεολογική ή την πνευματική *μόλυνση* (για να χρησιμοποιηθεί χάριν παραδείγματος ένας ιατρικός όρος που σχετίζεται με το «σώμα») των αιρετικών, αποτρέπουν στους Χριστιανούς να διατηρούν οποιαδήποτε σχέση, κυρίως πνευματική, μαζί τους, διαφορετικά τους επιβάλλεται και σε αυτούς το επιτίμιο του αποκλεισμού από την κοινωνία⁴⁰⁷.

Αιωνισμός. Ὅπως είναι προφανές από τον ίδιο τον όρο, ο **αιωνισμός** (aeonismus [πβ. στα λατινικά το αντίστοιχο *saecularismus*], αγγλ. aeonism ή eonism, γαλλ. aeonisme ή éonisme), ως νεολογισμός, προέρχεται στην απόδοση ορισμού του από την ελληνική λέξη *αιών*. Πριν από όλα, ο όρος «αιών» χαρακτηρίζει ένα διάστημα ή μία περίοδο χρόνου, ενώ παράλληλα ως έννοια προσδιορίζει επακριβώς ένα *χρονικό διάστημα που ορίζεται, σημαίνεται και μπορεί να χαρακτηριστεί-ορισθεί*. Επίσης, ο ίδιος όρος δευτερογενώς σημαίνει τον *βίο*, το χρονικό διάστημα της ζωής κάποιου ή το χρονικό διάστημα το συνυφασμένο με την ηλικία κάποιου (λεγόταν ήδη από την ελληνική αρχαιότητα, «στον αιώνα

⁴⁰³ Κανόνες 1, 7/Β· 7/Γ· 16, 32, 95/Πενθέκτης· 7, 16/Ζ· 21/Σαρδικής· 6, 7, 8/Λαοδικείας· 57/Καρθαγένης· 4, 15/Α-Β· 3/Αθανασίου· 1, 20, 47/Βασιλείου· 9/Τιμοθέου· 1/Θεοφίλου.

⁴⁰⁴ Πβ. κανόνες 7/Β· 95/Πενθέκτης.

⁴⁰⁵ Πβ. κανόνες 7/Β· 95/Πενθέκτης.

⁴⁰⁶ Κανόνες 1, 6/Β· 35/Λαοδικείας.

⁴⁰⁷ Κανόνες 10, 64/Αποστικός· κ. 11/Πενθέκτης· κ. 2/Αντιοχείας· κ. 9, 33, 34/Λαοδικείας.

του τάδε»), και συνεπώς την *ζωή*. Επί πλέον, στον ἑλληνα λόγο γίνεται σαφώς χρήση του ὀρου *αἰών* και για μακρότερο χρονικό διάστημα ἀπό αὐτό της ζωῆς ἐνός ἀνθρώπου και, ἐπομένως, ἡ λέξη σημαίνει την γενεά, τον αἰῶνα κατὰ κυριολεξία, την εποχή, καθὼς και συνολικά τους αἰῶνες (πβ. τους γεωλογικούς αἰῶνες, κ.λπ.). Κατ' ἐπέκταση, με τον ὀρο αὐτόν νοεῖται συνεκδοχικά το ἀτελείωτα και το ἀπερίοριστα μακρό διάστημα χρόνου, το ἀπείρωσ ἀπροσδιόριστο χρονικό διάστημα, και ἡ αἰωνιότητα, ἐξ ου και το ρῆμα «*αἰωνίζω*», που σημαίνει «εἶμαι *αἰώνιος*», δηλ. ὁ ἐπί αἰῶνες διαρκών, ὁ αειχρόνιος, ὁ ἀένας, ὁ αενάως ὑπάρχων. Στήν προοπτική αὐτή, μποροῦν να ὑπάρχουν και κάποιες παράγωγες λεξικογραφικές ἐννοιες. Δειγματοληπτικά και σε σχέση με την ὑπό ἐξέταση ἐννοια, ἀς ἀναφερθεῖ ἐδῶ το «*αιωνο-τόκος*», ὁ γεννῶν τον αἰῶνα, και το «*αιωνο-χαρῆς*», ὁ χαίρων αἰωνίως, ἀλλά και ὁ *χαίρων με τον αἰῶνα* (πβ. την ἐρμηνεία των σύνθετων λέξεων «*ὑδρο-χαρῆς*», «*αιμο-χαρῆς*», κ.λπ.), με την *ενσωμάτωσή* του και την *εξάντλησή* του στις διαστάσεις του (του νυν και ιστορικού) *αἰῶνα*, κάτι που ἔχει να κάνει ἀμεσα και με τον ὑπό ἐξέταση ὀρο «*αιωνισμός*».

Πράγματι, ὁ ὀρος *αιωνισμός* γεννᾶται για την θεολογική γραμματεία και την θεολογία, ὅταν ἡ ἐννοια «*αἰών*» (= ἡ εποχή του ἀνθρώπου, το δεδομένο ιστορικό χρονικό διάστημα του ἀνθρωπίνου γένους, ὁ ιστορικός χρόνος στο πλαίσιο ὑπάρξεως του κτιστοῦ) ταυτίζεται με την ἴδια την Ἱστορία, το κτιστό το ἴδιο και την ιστορική διάρκειά του στην παρούσα (πτωτική/*ακοινωνιακή*) κατάσταση και μορφή. Αὐτό φαίνεται καθαρά στην πατερική τριμερῆ διάκριση, στο «*Προ-αἰώνιο*, Ἱστορία, Ἐσχατα». Εἶναι γεγονός ὅτι ἡ πατερική ἐννοια «*προ-αἰώνιο*», το «*πριν ἀπό τον αἰῶνα*», ταυτίζει ἐξ ὀρισμοῦ και αὐτομάτως τον «*αἰῶνα*» με την «*Ἱστορία*» («*τον αἰῶνα τον ἀπαντα*», τον «*αἰῶνα*» ἐδῶ ως περίοδο [ιστορικής] ὑπάρξεως, την ἐνιστορική χρονική περίοδο της Θείας Οικονομίας), ἐνῶ τα Ἐσχατα ὀρίζονται ως «*ἐπέκεινα του (ιστορικού) χρόνου*», ως «*ἐπέκεινα του (νυν) αἰῶνα*»· για αὐτό και ἡ χρήση του σε πληθυντικό ἀριθμό «*εις τους αἰῶνας των αἰῶνων*»⁴⁰⁸.

Ὁ ὀρος, ἐπομένως, προέρχεται ἀπό δευτερογενῆ ἐννοια της λέξης «*αἰών*» και, ὅπως ὅλοι οἱ ὀροι που φέρουν το καταληκτικό χαρακτηριστικό «*-ισμός*» και χαρακτηρίζουν μία τάση, ἓνα κοινωνιο-φιλοσοφικό ρεύμα ἢ μία συγκεκριμένη κατάσταση, ὁ νεολογισμός αὐτός ἐκφράζει μία ὑπαρκτική προσέγγιση και μία στάση ζωῆς που σχετίζεται με τον «*νῦν αἰῶνα*», τον *συσηματισμό* στον «*νῦν αἰῶνα*»⁴⁰⁹, την Ἱστορία, τον ιστορικό χρόνο και, θεολογικά, με τον πτωτικό-*ακοινωνιακό* κόσμος, την πτώση, την πτωτική *ακοινωνιακή* κατάσταση του ἀνθρώπου και του κτιστοῦ. Και ἀκόμη, ὁ αἰωνισμός σχετίζεται ἀμεσα με μία ἰδιότυπη προσκόλληση στο «*πτωτικό ακοινωνιακό κτιστό*» (*ετερόφωτο*), το ὀποῖο αὐτονομείται ἀπό την κοινωνία με το «*δημιουργικό ἀκτιστό*» (*αὐτόφωτο*), τον δημιουργό Θεό, και ἐμφανίζει μία δυναμική ὀντολογικής *αὐτοπληρότητας* ἀπέναντί Του.

Με το νέο του θεολογικό περιεχόμενο, ὁ νεολογισμός αὐτός δηλώνει την νοοτροπία των ἀνθρώπων που ἀσφαλῶς πιστεύουν στον Θεό, ἀλλά που ἀδυνατοῦν⁴¹⁰ να καταστήσουν τον Θεό *παντοκράτορα*, δηλαδή το «*κέντρο της ζωῆς τους*» (ἀββάς Δωρόθεος). Το γεγονός αὐτό⁴¹¹ ἔχει ως συνέπεια την διαμόρφωση «*ετερόκεντρης προοπτικής*» (ἀπόρριψη του Θεοῦ ως προς την

⁴⁰⁸ Ρωμ. 1, 25 και Φιλip. 4, 20.

⁴⁰⁹ Βλ. Ρωμ. 12, 2. Το βιβλικό αὐτό ἐδάφιο συνιστά και τον ὀρισμό του «*αιωνισμοῦ*».

⁴¹⁰ Εφ. 2, 2.

⁴¹¹ Μθ 13, 22· Μκ. 4, 19.

υπερβατικότητα και «των μελλόντων γίνεσθαι»⁴¹²), που απομακρύνει⁴¹³ τον άνθρωπο από τον Θεό «ἐξ αιτίας της αγάπης προς τον νῦν αἰῶνα»⁴¹⁴ και τον εγκλωβίζει τοποθετώντας τον⁴¹⁵ στην διάσταση «του κόσμου τούτου»⁴¹⁶. Πρόκειται για μία κατηγορία και μία προοπτική «ενδοκτισιακή»*, δηλαδή κατηγορία περιορισμού και ενδοστρέφειας σε αυτό που είναι (τώρα πτωτικό-ακοινωνιακό) κτιστό, υιοθετώντας υποβολιμαίες δοξασίες του και λησμονώντας τον εσχατολογικό του προσανατολισμό⁴¹⁷. Τότε ο εσχατολογικός προσανατολισμός θεμελιώνεται – κατά προτεραιότητα αν όχι κατ’ αποκλειστικότητα – στο πρότυπο⁴¹⁸ «αυτού του κόσμου», της *civitas terrena* (εγκόσμια εσχατολογία), ή ακόμη δίνει ένα κυρίαρχο προβάδισμα σε **αυτὸν τον αἰῶνα** («ὁ αἰὼν οὗτος»⁴¹⁹, ο παρών κόσμος) – στο «ᾧδε εἶναι»⁴²⁰, για το οποίο ο Χριστός εἶπε: «ἄγωμεν ἐντεῦθεν»⁴²¹... – ἐναντι του **μέλλοντος αἰῶνος** («ὁ αἰὼν ὁ μέλλον»⁴²² και «ἡ πόλις ἡ μέλλουσα»⁴²³). Χαρακτηριστικό παράδειγμα **νοοτροπίας προσωπικού αιωνισμού** αποτελεί η αναφορά του Αποστόλου Παύλου στον μαθητή και συνεργάτη του συναπόστολο Δημά, όταν ἔλεγε: «Δημᾶς γάρ με ἐγκατέλιπεν ἀγαπήσας τὸν νῦν αἰῶνα, καὶ ἐπορεύθη εἰς Θεσσαλονίκην»⁴²⁴, ο οποίος ἀπόλυτα πίστευε στον Θεό, και ἦταν σαφῶς ἰσαπόστολος, ἀλλὰ τελικὰ εγκαταλείπει την ἐν Χριστῷ διακονία και την ἀποστολή της Εκκλησίας στην Ἱστορία, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἀγάπησε κατὰ προτεραιότητα, ἀνὸς κατὰ ἀποκλειστικότητα, «τον νῦν αἰῶνα»⁴²⁵. Με ἄλλα λόγια, ο ἀιωνισμὸς εἶναι πάνω ἀπὸ ὅλα ἕνας **οντολογικὸς ἐγκλωβισμὸς και περιορισμὸς του ἀνθρώπου στον κόσμο, την Ἱστορία και την φύση** (στο κατὰ [πτωτικὸ] φύσιν), θέτοντάς τον σε μία **αιωνιστικὴ πορεία** χωρίς εσχατολογικὸ ἀντίκρουσμα. Πρόκειται για μία **αιωνιστικὴ ἐπιλογή τρόπου υπάρξεως**, ως στάση ζωῆς, σε βάρους της εσχατολογικῆς προοπτικῆς του ἀνθρώπου.

Τέλος, μέσα στην ἀτμόσφαιρα του ὄντως δυσδιάκριτου ἀιωνισμού, εἰδικὰ στον χώρο της Εκκλησίας και πολὺ περισσότερο στην διάσταση του κόσμου, μπορούμε να διακρίνουμε κλιμακωτὰ μία **νοοτροπία συλλογικὸ ἀιωνισμού**, που ἐδραιώνεται και κυριαρχεῖ στους κόλπους της Εκκλησίας, εἰάν δεν προσεχθεῖ θεολογικά και ποιμαντικά, που καταντὰ να μετατρέπεται, ὅταν αὐτή η νοοτροπία **σωματοποιεῖται**, σε **ἐκκλησιαστικὸ ἀιωνισμό**. Και εἶναι ἀποδεδειγμένα γεγονός πως ο **ἐκκλησιαστικὸς ἀιωνισμὸς** δεν ἀφήνει περιθώρια, ὄντολογικά ἢ θεσμικά, για την ἔλευση της **χριστιανικῆς Εσχατολογίας**. Επιθυμεῖ να βρῖσκει την ἀποκλειστικὴ δικαίωσή του στον παρόντα χρόνο και τον παρόντα κόσμο και αἰῶνα, μετερχόμενος δικὰ του μέσα, ἀποσκοπώντας σε ἀιωνιστικὰ ερεῖσματα και προκαλώντας ἔτσι ἀμεσα ἀλλὰ και δυσδιάκριτα ὄντολογικὸ και ἐκκλησιολογικὸ **ετεροκεντρισμὸ**. Και ὅταν πλέον ο **ἐκκλησιαστικὸς ἀιωνισμὸς**

⁴¹² Πρξ 26, 22.

⁴¹³ Β΄ Κορ. 4, 4.

⁴¹⁴ Β΄ Τιμ. 4, 9.

⁴¹⁵ Λκ 20, 34.

⁴¹⁶ Ιω. 18, 36-37.

⁴¹⁷ Εφεσ. 1, 21· Εβρ. 6, 5 και 11, 20· Α΄ Τιμ. 4, 8· Τιτ. 2, 12.

⁴¹⁸ Ρωμ. 12, 2.

⁴¹⁹ Βλ. Β΄ Τιμ. 4, 10. Πβ. Εφεσ. 1, 21.

⁴²⁰ Βλ. Μκ 9, 5

⁴²¹ Ιω. 14, 31.

⁴²² Εφεσ. 1, 21.

⁴²³ Εβρ. 13, 14.

⁴²⁴ Β΄ Τιμ. 4, 9-10.

⁴²⁵ Β΄ Τιμ. 4, 9.

εδραιωθεί και διαποτίσει το Εκκλησια(στι)κό σώμα, τότε η Εκκλησία, αν και Εκκλησία, παραμένει μεν ως τέτοια μόνον στα επιφαινόμενα, αλλά ουσιαστικά γίνεται *Εκκλησία αιωνιστική*, διολισθαίνει δηλ. στο *αιωνιστικό σχήμα* «τούτου του αιώνα» (κομφορμισμός-συσχηματισμός⁴²⁶, και αλλοιώνεται ιδιότυπα, μετατρέπόμενη από οντολογική σε αιωνιστική κατηγορία, προσκτώντας άδηλα αιωνιστικά οράματα με ό,τι αυτό συνεπάγεται επί του πρακτέου για την ζωή της, την ύπαρξή της στην Ιστορία και την Εκκλησιολογία της.

Κοντολογίς, στην θεολογική προσέγγιση της έννοιας αυτής, η θεώρηση από τον άνθρωπο και η αντιμετώπιση τού «νῦν αἰῶνα», ωσάν ο αἰώνας αυτός να έχει *οντολογική αυτοπληρότητα* έναντι του ακτίστου, συνιστά τον περιγραφικό και ουσιαστικό ορισμό του *αιωνισμού*. Τα δε ορατά συμπτώματά του ανιχνεύονται σε γεγονότα που προκύπτουν, όταν οι προτεραιότητες του κόσμου επικαλύπτουν την αποκλειστική προτεραιότητα της Βασιλείας. Με άλλα λόγια, *αιωνισμό* αποτελεί η έμφαση στην αυτάρκεια του «νῦν αἰῶνα», με απόλυτο οντολογικό προσανατολισμό προς αυτόν – την στιγμή που αυτός ο ίδιος (καλείται να) υφίσταται ως «σκιά των μελλόντων»⁴²⁷ και «τύπος του μέλλοντος»⁴²⁸ –, και την διολισθητική μετατροπή του σε «οντολογικό επίκεντρο» της Ιστορίας και της διανθρώπινης ζωής, μετατρέποντας έτσι τον Θεό από «οντολογικό κέντρο» (αββάς Δωρόθεος) και πρωταρχικό και αρχετυπικό μέλος αμοιβαίας διαπροσωπικής κοινωνίας σε επιθεματική περιφέρεια και σε θρησκευτικό κοσμοεἶδωλο.

Ακοινώνητος⁴²⁹. Είναι ο εκτός της κοινωνίας, ο στερούμενος την Θεία Ευχαριστία. Εκείνος που, μετά από μία καθορισμένη εκκλησιακή διαδικασία, αποκόπηκε, προσωρινά ή οριστικά, από το Σώμα της Εκκλησίας και, συνεπώς, δεν μπορεί να συμμετάσχει ούτε στα Άγια Μυστήρια, ούτε στις λειτουργικές Συνάξεις των πιστών.

Ακρίβεια⁴³⁰. Με τον όρο *ακρίβεια* εννοείται και σημαίνεται η επακριβής υιοθέτηση και 'εφαρμογή' (jus strictum) προκαθορισμένων εμπειρικά πραγμάτων προς το συμφέρον μελλοντικών καταστάσεων. Ο όρος αυτός λεξικογραφικά σημαίνει την εξέταση (*κρίση*) με οξύτητα και οξυδέρκεια, και την εκτέλεση με προσοχή και με συνέπεια, *συνολικά*, μιας οποιασδήποτε πράξεως, μιας ενέργειας ή μιας αποστολής. Επίσης, ο όρος αυτός αποδίδει την *ιδιότητα του τελείου*, την *τελειότητα λειτουργίας* κάποιου πράγματος (π.χ. την ακρίβεια της ζυγαριάς), την *τελειότητα κάποιας ενέργειας* (π.χ. την ακρίβεια της βολής όπλου), αλλά και την *καθαρότητα, σαφήνεια, και κυριολεξία στην έκφραση* (π.χ. την ακρίβεια της γλώσσας).

Υπάρχουν ακόμη και εννοιολογικές απορροές του όρου αυτού, ειδικά όταν αυτός χρησιμοποιείται λεξιπλαστικά και σε σύνθετο ή συνδυαστικό λόγο, όπως για παράδειγμα και σε σχέση με την υπό εξέταση έννοια, ο όρος «ακριβοδίκαιος», δηλ. ο ακριβής στην απόδοση της δικαιοσύνης, ο δίκαιος

⁴²⁶ Πβ. Ρωμ. 12, 2· Β' Τιμ. 4, 9.

⁴²⁷ Κολοσ. 2, 17.

⁴²⁸ Ρωμ. 5, 15.

⁴²⁹ Κανόνες 10, 12, 29, 33/Αποστολικός· 8, 9/Πέτρου· 5, 16/Α'· 1, 2, 6/Αντιοχείας· 1, 14/Σαρδικής· 9/Λαοδικείας· 4, 5, 13, 18, 34, 38, 56, 57, 58, 59, 61, 64, 66, 73/Βασιλείου· 6/Β'· 3, 9/Τιμοθέου· 2, 4, 5/Γρηγ. Νύσσης· 11, 19, 28, 29, 80, 87, 92, 105, 106, 122, 123, 124, 125, 128/Καρθαγένης· 1, 5, 6/Γ'· 5/Κυρίλλου· 4, 8, 16, 20, 22/Δ'· 13, 14, 15/Α-Β.

⁴³⁰ Κανόνες 9/Γ'· 3, 13, 29, 37, 102/Πενθέκτης· 14/Ζ'· 3/Αγκύρας· 5, 10, 14/Σαρδικής· 5/Α-Β· 10/Πέτρου· 2/Αθανασίου· 1, 3, 15, 89/Βασιλείου· 3, 4/Γρηγ. Νύσσης· 14/Τιμοθέου· 1/Κυπριανού.

άνθρωπος στο έπακρο, σε τελειότητα και, κατ' επέκταση, ο δικάζων αυστηρά, αλλά και κυρίως ο σταθμίζων με *ακρίβεια*.

Η ακρίβεια γλωσσικώς σχετίζεται επίσης και με την γλωσσική επικοινωνία: στην εκκλησιαστική γλώσσα λέγεται «ακριβόλεκτος», δηλ. ο λεχθείς με ακρίβεια, και «ακριβολόγος», δηλ. αυτός που είναι ακριβής, φροντισμένος και φειδωλός στους λόγους (*ακριβολογία*), καθώς και ο σταθμίζων ένα γεγονός επακριβώς και ο ερευνών εξίσου επακριβώς (διωνυχιστική έρευνα). Από αυτό προέρχεται και η αρχή της κανονικής και ποιμαντικής πράξης της εκπεφρασμένης με τα ρηματικά επίθετα «ακριβολογητέον», δηλ. όταν κάποιος ταγός (ας πούμε, ποιμένας) πρέπει να σταθμίσει με ακρίβεια ένα γεγονός, μία ενέργεια, ή μία εκκλησιο-κανονική απόκλιση ή ακόμη και μία διαπροσωπική ποιμαντική διένεξη, και «ακριβωτέον», δηλ. όταν κάποιος πρέπει να εξετάσει (*κρίνει*) επακριβώς, αυστηρώς, επί τούτω (ad hoc).

Ο όρος *ακρίβεια* προέρχεται από το επίθετο «**ακριβής**». Ακριβής είναι ο μετ' ακριβείας γινόμενος ή συμβαίνων, ο απηκριβωμένος (στην έκφρασή του), ο ορθός, ο αληθής, ο άνευ λάθους, ο αλάνθαστος (π.χ. ακριβής διάγνωση, ακριβής ώρα, ακριβής πληροφορία), ο τέλειος στο είδος του, στη σκέψη ο καθαρός, ο καθωρισμένος, και για πρόσωπα, ο αυστηρός, ο προσεκτικός, ο υπερ-ακριβής (*σαφής*), ο λιτός, ακόμη και ο φειδωλός (με την έννοια της *διακρίσεως*). Ακριβής σημαίνει επίσης *εύτακτος*, και από αυτό ασφαλώς προκύπτει γιατί η ακρίβεια σημαίνει την *ευταξία*, γεγονός που εξηγεί την επιλογή τού όρου στην Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας. Η πιθανή ετυμολογική προέλευση της λέξης *κατά απλοποίηση* είναι: ακριβής < ακρο-κριβής = ο εξετάζων (κρίνων) με οξύτητα (μεγάλη προσοχή) – εκτός και εάν προέρχεται από παλαιότερο τύπο «ακρειβής», με «ει», που με ιωτακισμό κατέληξε σε «ι» –, ή άλλη πιθανή από *μετάπτωση βάσεως* είναι: ακριβής < ακρ-ιβ-ης = ο έχων οξεία όραση. Και οι δύο πιθανές ετυμολογικές προελεύσεις προσιδιάζουν προς την πυρηνική έννοια της ακρίβειας, ιδίως όπως αυτή υιοθετήθηκε θεολογικά και κανονικά εκ των υστέρων.

Όλα αυτά τα απηχεί το εν αχρησία σήμερα ρήμα «**ακριβώ**» («ακριβάζω» στην μετάφραση των Ο'), όταν κάνω κάτι με εντελή ακρίβεια, όταν τακτοποιώ κάτι με ακρίβεια και με την μέγιστη δυνατή λεπτομέρεια, αλλά συνήθως όταν εξετάζω ή εννοώ κάτι εντελώς (καθ' ολοκληρίαν), όταν εκφράζω κάτι *επακριβώς*. Από το ρήμα αυτό προέρχονται δύο λέξεις-όροι, χρήσιμοι για την Κανονική Παράδοση και την Κανονική Ποιμαντική της Εκκλησίας, το «*ακρίβωμα*» [πβ. *εξακριβώνω*] = η ακριβής γνώση, και η «*ακρίβωση*» = η ακριβής *τήρηση*. Πρόκειται για δύο όρους που στην Παλαιά Διαθήκη αποδίδονται με τους όρους «ακρίβασμα» και «ακριβασμός». Ο «ακριβασμός» για τους Ο'⁴³¹ είναι η πρακτική εκείνου που ερευνά εκ του σύνεγγυς τα πράγματα.

Μέσα σε αυτήν την εννοιολογική συνάφεια γεννήθηκε, υιοθετήθηκε και επιβεβαιώνεται ο κανονικός όρος «ακρίβεια». Έτσι, ο όρος αυτός απαντάται με ειδικό βάρος και με αποκλειστική χρήση σε επίσημα κείμενα της Κανονικής Παραδόσεως της Εκκλησίας ήδη από τον 4ο αιώνα, στην Τοπική Σύνοδο της Αγκύρας (314), σε κοινή χρήση κατά την διάρκεια των εργασιών της και στον κανόνα 3, καθώς και στον 1ο και τον 3ο κανόνα του Μεγάλου Βασιλείου (370-378). Στην συνέχεια, η Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδος η εν Τρούλω (691) κάνει χρήση του όρου κατά κόρον (κανόνες 3, 13, 29, 37 και 102), καθώς και η

⁴³¹ Ιώβ 5, 15· Γ' Βασ. 11, 34· Δ' Βασ. 17, 15· Παροιμ. 8, 29.

Ζ' Οικουμενική Σύνοδος της Νικαίας (787) στον κανόνα 14, όσο και η Πρωτοδευτέρα Τοπική Σύνοδος της Κωνσταντινουπόλεως (861) στον κανόνα 5. Η χρήση του όρου «ακρίβεια» με αποκλειστικό κανονικό περιεχόμενο απαντά μόνον σε αυτούς τους κανόνες. Σε άλλους κανόνες, και είναι αρκετοί αυτοί, όπου και όταν χρησιμοποιείται ο όρος, έχει γενική σημασία χωρίς κανονική φόρτιση.

Η παραπάνω εννοιολογική ανάλυση της έννοιας «ακρίβεια» αποκαλύπτει τον λόγο, για τον οποίο η Εκκλησία υιοθέτησε τον όρο αυτόν για κάποια θεολογική πραγματικότητα συγκεκριμένη, τόσο αρχετυπική όσο και αξονική. Ο αυτός λόγος ισχύει και για την αποκλειστική χρήση του στο κανονικό πεδίο της Εκκλησίας. Πράγματι, η ακρίβεια συνιστά προϋπόθεση για την περιφρούρηση αυτού του αρχετυπικού, οντολογικού και εσχατολογικού, που μάς *παραδόθηκε* (*Παράδοση της Εκκλησίας*), και για την διασφάλιση της διαχρονικής και διατοπικής (*χωροχρονικής*) *ενότητας της Εκκλησίας*. Επομένως, η ακρίβεια, στην θεολογία και την εκκλησιο-κανονικότητα, σχετίζεται άμεσα με την ορθή πίστη, την αλήθεια που η Εκκλησία επαγγέλλεται, καθώς και με την ακεραιότητά της στην φανέρωσή της ενώπιον των ανθρώπων εντός της Ιστορίας, διότι πράγματι ο όρος αυτός στην σύλληψή του προϋποθέτει απομάκρυνση κάθε περιττού και υπογραμμίζει την ορθότητα, που συνεπάγεται την απομάκρυνση του εσφαλμένου, και κατ' επέκταση την, στην κυριολεξία, *κανονικότητα*. Κατά συνέπεια, η ακρίβεια υπαγορεύεται από την εσχατολογική φύση της Εκκλησίας, όπως αυτή φανερώνεται «στην *μη γραπτή* και την *γραπτή παράδοση*»⁴³² των Πατέρων, στα πρόσωπα των Αγίων και την *κειμενικά* καταγεγραμμένη εμπειρία τους, αλλά και όπως αυτή *κωδικώς* φανερώνεται στην Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας, τους Ιερούς Κανόνες, που σηματοδοτούν την εσχατολογική πορεία του Εκκλησιακού σώματος. Εν προκειμένω, παρέκκλιση από την ακρίβεια συνεπάγεται μερική ή ολική απώλεια της αλήθειας της Εκκλησίας και απώλεια της σηματοδότησης αυτής της μοναδικής πορείας. Η ακρίβεια τελικά είναι ο ενδεικτικός σηματοδότης αυτής της πορείας, ο οποίος, όντας έτσι, δεν καταργεί την ελευθερία του προσώπου, το οποίο *εκούσια* (με *θετική ελευθερία* [πβ. άγ. Γρηγόριος Νύσσης]) υιοθετεί αυτήν την πορεία που η ακρίβεια σηματοδοτεί. Γι' αυτό, *ακρίβεια* και *ελευθερία* δεν συνιστούν δύο αντιθετικές καταστάσεις, αλλά ταυτόσημες, έχοντας την ακρίβεια ως γνήσιο υποσύνολο της *θετικής ελευθερίας* του ανθρώπου. Τέλος, η αλήθεια της Εκκλησίας δεν εξαντλείται στην ακρίβεια, αλλά βρίσκεται πέρα από αυτήν. Οι Ιεροί Κανόνες δεν είναι τόσο σύμβολα της τελειότητας, καθώς φέρουν επάνω τους και ιστορικά συναφειακά χαρακτηριστικά, αλλά περισσότερο σηματοδότες πορείας και ζωής, οι οποίοι δεν καταργούν την ελευθερία του ανθρώπου. Αυτός ακριβώς είναι και ο λόγος που η Εκκλησία, για την ίδια και αυτή αλήθεια, δεν ασκεί μόνον *ακρίβεια*, αλλά και *οικονομία**.

Πράγματι, ως αποκλειστικός κανονικός όρος, η ακρίβεια σημαίνει την τελειότητα, νοούμενη εσχατολογικά, στην φανέρωση της Βασιλείας στην Ιστορία και τον ιστορικό χώρο και χρόνο. Έτσι, στο πεδίο της Κανονικής Παραδόσεως της Εκκλησίας ειδικότερα, ο όρος **ακρίβεια*** σημαίνει την ευταξία και δηλώνει πλέον με προφάνεια την ακριβή υιοθέτηση (*“jus-te”*) των προτροπών, των εντολών ή των καταγεγραμμένων παραινέσεων των Ιερών

⁴³² Πβ. τον κανόνα 91 του Μεγάλου Βασιλείου, που αποτελεί απόσπασμα από το θεολογικό του έργο *Περί του Αγίου Πνεύματος*.

Κανόνων και των εκκλησιαστικῶν κανονισμῶν στην ποιμαντική πράξη και την εκκλησιακή ζωή. Στην κατεύθυνση αυτή, η *αληθῶς* «παράλληλη» και *εκκλησιακῶς* «συν-ώνυμη» αρχή – και ὄχι αντιτιθέμενη ἢ αντίθετη – στην υλοποιούμενη ἀπόπειρα της σωτηρίας του ἀνθρώπου ονομάζεται *οικονομία**. Αυτό γίνεται ἀμέσως ἀντιληπτό ἤδη ἀπό τα πρώτα κείμενα της ἀρχέγονης Ἐκκλησίας, τα οποία καταγράφουν την ἐμπειρία της, στο πρώτο ουσιαστικά κείμενο μετὰ την ολοκλήρωση του Κανόνα της Καινῆς Διαθήκης, την *Διδαχὴ των Δώδεκα Ἀποστόλων* (συγγραφείσα μετὰ 100 και 120 μ. Χ.), στο κεφ. VI, § 2, ὅπου αυτό που λέγεται ἐκεῖ συνιστᾶ και τον ὀρισμὸ των δύο αὐτῶν συνάλληλων ὀρων: «Εἰ μὲν γὰρ δύνασαι βαστάσαι ὄλον τὸν ζυγὸν τοῦ Κυρίου, τέλειος ἔση [*ακρίβεια*]. εἰ δ' οὐ δύνασαι, ὃ δύνη, τοῦτο ποίει [*οικονομία*]»⁴³³. Στο παρατεθέν ἀποστολικο-πατερικό κείμενο, το αἴτημα της ἀκρίβειας ἐκφράζεται *προτρεπτικά* ἀπὸ το «ὄλον» και το «τέλειος», τα δύο συστατικά στοιχεῖα της ἀκρίβειας, ἐνῶ η υιοθέτηση της οικονομίας ἀπεργάζεται την υφιστάμενη δυνατότητα του καθενός, την συνδεδεμένη και με την βουλητική του ἐνδιάθετη διάθεση, και πάλι *προτρεπτικά*, με το «ἐάν ἀδυνατεῖς να ἀνταποκριθεῖς στο «ὄλον» και στο «τέλειο» [*ακρίβεια*], κάνε αυτό που μπορείς [*οικονομία*]». Με ἄλλα λόγια, η Ἐκκλησία ἀπὸ τους δυναμένους ζητᾶει την *ακρίβεια*, για τους ἀσθενεῖς υιοθετεῖ την *οικονομία* [*ἀγαπητικὴ διευθέτηση*], στο μέτρο (= κανόνας) που ο καθένας μπορεί και δύναται να ἀνταποκριθεῖ. Εἶναι σαφές ὅτι ἐδῶ ἔχουμε ἐμφαση και προτεραιότητα στον ἀνθρώπο και στις προϋποθέσεις της προσωπικής του (συμ)μετοχῆς με κριτήριο τις υποστατικές δυνατότητές του, κάτι που συνιστᾶ τις ορατές ἀπαρχές μιας *κανονικῆς ἀνθρωπολογίας*, τόσο διάχυτης και συστατικής συνάμα τῆς ταυτότητας της Κανονικῆς Παράδοσης της Ἐκκλησίας. Επομένως, και οι δύο αὐτοὶ κανονικοὶ ὀροι δηλώνουν ουσιαστικά τις δύο ταυτόσημες πρακτικές που ἔχει στην διάθεσή της και που υιοθετεῖ η Ἐκκλησία στην προοπτική τόσο του ἐσχατολογικοῦ προσανατολισμοῦ του Ἐκκλησιακοῦ σώματος ὅσο και της οντολογικής σωτηρίας των ἀνθρώπων. Αυτό ἐννοεῖ ο ἅγιος Νικόδημος ο Ἀγιορείτης στους *Υπομνηματισμοὺς* του στους Ἱεροὺς Κανόνες και στην *Κανονολογία** [*Υπομνηματικὴ Ἑρμηνευτικὴ*] του, που ἐπιχειρεῖ στο *Πηδάλιον* (1800), ὅταν λέγει: «Δύο εἶδη κυβερνήσεως και διορθώσεως φυλάττονται εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία. Τὸ ἐν εἶδος ὀνομάζεται *ἀκρίβεια*, τὸ δὲ ἄλλο ὀνομάζεται *οἰκονομία* και *συγκατάβασις*, με τὰ ὅποια κυβερνοῦσι τὴν σωτηρίαν τῶν ψυχῶν οἱ τοῦ πνεύματος οἰκονόμοι, πότε μὲν με τὸ ἓνα, πότε δὲ με τὸ ἄλλο»⁴³⁴. Επομένως, *Ακρίβεια* και *Οικονομία* εἶναι δύο ἰσόκυρες μορφές *κανονικότητας* ἐντὸς της Ἐκκλησίας.

Ἀκρόασις⁴³⁵. Η δευτέρα ἀπὸ τις τέσσερις *βαθμίδες μετανοίας**, που οι Κανόνες ἐπέβαλλαν στους μετανοούντες, τους *ακροώμενους**, οι οποίοι ὀφείλαν να παραμένουν *ὄρθιοι*⁴³⁶, ὅπως ὄλο το κυριακό πλήρωμα, χωρὶς καμμία κίνηση γονυπετήσεως, στον νάρθηκα, ἀπὸ ὅπου ἀκούγαν τις Γραφές και το κήρυγμα. Στην συνέχεια, ἀπέρχονταν ἢ παρέμεναν μαζί με τους Κατηχούμενους που

⁴³³ Βλ. *ΒΕΠ*, τ. 2, σελ. 215-220 [ἐδῶ, σελ. 217]· πβ. κανόνα 10/Τιμοθέου Ἀλεξ.: «πρὸς ὃ δύναται βαστάσαι».

⁴³⁴ *Πηδάλιον*, Ἑρμηνεία στον 46ο Ἀποστολικὸ κανόνα, ὑποσημ. 1, σελ. 53, στ. 2.

⁴³⁵ Κανόνες 7, 8, 11/Γρηγορίου Νεοκαισαρείας· 4, 6, 9/Ἀγκύρας· 11, 12, 14/Α'· 5/Νεοκαισαρείας· 5/Λαοδικείας· 4, 22, 56, 57, 58, 59, 64, 66, 75, 76, 77, 78, 81, 82, 83/Βασιλείου· 4, 5/Γρηγορίου Νυσ· 87/Πενθέκτης.

⁴³⁶ Πβ. τον κανόνα 5/Νεοκαισαρείας.

εξέρχονταν από τον κυρίως ναό στον νάρθηκα, αλλά δεν λάμβαναν την χειροθεσία*.

Ακροόμενος. Στην «τάξη μετανοούντων», εκείνος που βρίσκεται στην δεύτερη βαθμίδα μετανοίας*, η οποία ονομάζεται από την Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας **ακρόασις***.

Ακόλυτος. Ο πρωτοχριστιανικός λειτουργικο-κανονικός όρος *ακόλυτος* δεν αφορά στον *ακόλουθο* γενικά, όπως θεωρεί το κορυφαίο και καταξιωμένο κατά τα άλλα γαλλικό λεξικό κοινής αναφοράς και κοινής αυθεντίας της Γαλλικής Γλώσσας *Petit Robert*, όπως και η διάδοση της παρερμηνείας του (πιθανώς μέσω αυτού) σε λεξικά άλλων λατινογενών γλωσσών, αλλά είναι εξειδικευμένος και αναφέρεται σε «εκείνον, λαϊκό πάντοτε και αποκλειστικά, ο οποίος δεν έχει *κώλυμα* για την ανάληψη και εκπλήρωση κάποιου λειτουργικά εξειδικευμένου λειτουργήματος». Έχουμε συνεπώς *κατ' αποκλειστικότητα* αναφορά στον «α-κόλυτο» (*acolytus*) και όχι στον «ακόλουθο» (*acoluthus*) ή τον «συνοδό» τού εκάστοτε τοπικού ή όποιου επισκόπου. Η σύγχυση στην εννοιολογική απόδοση του όρου, που προκαλεί παραπλάνηση στην επιστημονική έρευνα, θα μπορούσε να ανιχνευθεί από τους συντάκτες του Γαλλικού λεξικού και από μόνη την ετυμολογία στην γαλλική γλώσσα, χωρίς να είναι αναγκαία η εξειδικευμένη ιστορική γνώση του όρου: αντί του σωστού «ακόλυτος-*acolytus*: *acolyte* ή αγγλιστί *acolyt*» – και όχι «*acoluthus* που θα έπρεπε τότε να γράφεται στα γαλλικά *acoluthe*» –, γράφουν, τελικά, «*acolyte* από την ελληνική λέξη *acoulouthos* (*sic*), που σημαίνει τον ακολουθούντα, τον συνοδεύοντα κ.λπ.». Τέλος, εάν πράγματι ο όρος προερχόταν από το «ακόλουθος», τότε η γλωσσική μεταγραφή του στα λατινικά και τις άλλες λατινογενείς γλώσσες, όπως είναι ευνόητο, θα έπρεπε να έχει διαφορετική ορθογραφική απόδοση και όχι όπως σωστά μεταβιβάσθηκε στην Λατινική Γλώσσα και ορθά γράφεται στις λατινογενείς γλώσσες (*acolytus*: *acolyte*, *acolyt*, κ.λπ.), όπως φαίνεται επί πλέον και από την ανάλυση αυτού του κανονικού *technicus terminus* που ακολουθεί.

Πράγματι, ο λειτουργικο-κανονικός αυτός όρος λεξικογραφικά (-α- στερ. + κωλύω) σημαίνει τον μη κωλύόμενο, τον μη εμποδιζόμενο, τον ανεμπόδιστο, τον απεριόριστο, τον ατάρακτο, τον ανεπικόλυτο, τον ελεύθερο. Και στην επιρρηματική του μορφή σημαίνει το αυτό: *ακωλύτως*, δηλ. άνευ εμποδίων, [εκεί] όπου δεν παρεμβάλλονται ή δεν υφίστανται εμπόδια, ανεπικόλυτα, ελεύθερα. Στην λειτουργικο-κανονική πράξη, η αποκλειστική αυτή έννοια δηλώνει την απουσία μίας εκ των προϋποθέσεων, που οι μετέπειτα ιεροί Κανόνες και η αποκρυσταλλωμένη *Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας* αξιώνουν για εκείνον που (θα) υπηρετεί το θυσιαστήριο και, κατ' επέκταση, τον κληρικό σε όλες τις κατηγορίες των εκκλησιακών χαρισμάτων (*πρεσβύτερος*, *επίσκοπος* και, μετά την Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδο της εν Τρούλλω-691, *διάκονος*), όσο δε και για τον *λαϊκό* στην τέλεση γάμου (*ακόλυτος* για την σύναψη γάμου), κ.λπ. Είναι όρος αποκλειστικά λειτουργικός και κυρίως κανονικός, ο οποίος χρησιμοποιήθηκε κατά κόρον στα κείμενα των τριών πρώτων χριστιανικών αιώνων και, στην συνέχεια, ρηματικά και σημειολογικά στους ιερούς Κανόνες των Οικουμενικών και των Τοπικών Συνόδων καθώς και

σε μερικές αναφορές στους Πατερικούς κανόνες⁴³⁷. Κυρίως στην αρχέγονη Εκκλησία δινόταν το αποκλειστικό προνόμιο στους *ακόλυτους*, ακριβώς λόγω αυτής της ιδιότητάς τους, να μεταφέρουν την θεία Ευχαριστία, το Ευχαριστιακό Σώμα (το *fermentum*), που ελάμβαναν από τους λειτουργούς – αποκλειστικά – επισκόπους, στις *μη ευχαριστιακές Συνάξεις* (αυτές που πραγματοποιούνταν χωροταξικά μακριά από την – μοναδική τότε *λειτουργούσα* [*ιερουργούσα*] – Καθέδρα του [τοπικού] Επισκόπου, και αποτελούν, πρακτικά και ιστορικά, τον λειτουργικό πρόδρομο της τόσο αρχαίας θείας Λειτουργίας που επιτελείται μέχρι σήμερα, την *Λειτουργία των Προηγιασμένων Δώρων*), στους απόντες, τους φυλακισμένους – κατά την διάρκεια των διωγμών – και στους *εμπερίστατους*. Μετά και την επεξήγηση αυτή, γίνεται προφανές, γιατί η υιοθέτηση του όρου «ακόλουθος», στην ιστορική συνάφεια του εννοιολογικού πεδίου του όρου «ακόλυτος», παρουσιάζει μεταξύ άλλων και νοηματικό έλλειμμα, εκτός από την απουσία ιστορικής τεκμηρίωσης.

Αλυτρωτισμός. Ο όρος προέρχεται από μετάφραση από την ιταλική λέξη «*irredento*»: «αυτό που δεν έχει αποδοθεί, που δεν έχει εξαγορασθεί, που δεν έχει απελευθερωθεί». Αποτελεί εθνικιστική κίνηση (πολιτική θεωρία) – δεν ταυτίζεται απόλυτα με τον *εθνο-φυλετισμό** –, η οποία αξιώνει την προσάρτηση εδαφών που θεωρούνται ότι έχουν καταπατηθεί ή δεν έχουν ακόμη απελευθερωθεί από μία ξένη κυριαρχία. Η εν λόγω αρχή εκφράζει την «αλυτρωτική πολιτική», η οποία χαρακτηρίζει τους ευρωπαϊκούς εθνικισμούς του παρελθόντος και θίγει το ζήτημα της λανθασμένης χάραξης των εθνικών συνόρων κατά τον σχηματισμό των Κρατών, όπως πραγματοποιήθηκε, δια των Διεθνών Συνθηκών, από τις Μεγάλες Δυνάμεις κατά την διάρκεια του 20ού αιώνα, δημιουργώντας πάμπολλα προβλήματα και πολέμους στην Ευρώπη – που σήμερα επιθυμεί να τα αγνοεί. Τα τελευταία χρόνια, αυτή η νοοτροπία επηρέασε σημαντικά την εκκλησιακή θεολογία, η οποία εμφανίζεται πολύ συχνά έτοιμη να υποστηρίξει παρόμοιες κοσμικές τάσεις (πβ. την *Μεγάλη Ιδέα* που αναπτύχθηκε στον Ελλαδικό χώρο). Έχουμε, επομένως και κατ' επέκταση, το ίδιο ακριβώς φαινόμενο και στον εκκλησιαστικό χώρο: ο **εκκλησιαστικός αλυτρωτισμός** μπορεί να προκαλέσει *απορρόφηση* μίας κατά τόπον Εκκλησίας από μία άλλη τόπον Εκκλησία (π.χ. η απαίτηση εκ μέρους μιας μερίδας Ελλαδικών απόσπασης της 'ιστορικής εκκλησιαστικής Βορείου Ηπείρου' και προσάρτησής της στην Εκκλησία της Ελλάδος, γεγονός που, εάν θα επισυνέβαινε, θα προκαλούσε την κατάργηση και *απορρόφηση* της κανονικώς ανακηρυχθείσας Αυτοκέφαλης Εκκλησίας της Αλβανίας (1937), ή η απαίτηση εκ μέρους Ρώσων ιεραρχών απόσπασης της εκκλησιαστικής Εσθονίας και προσάρτησής της στο Πατριαρχείο της Ρωσίας, γεγονός που, εάν θα επισυνέβαινε, θα προκαλούσε την κατάργηση και *απορρόφηση* της κανονικώς ανακηρυχθείσας Αυτόνομης Εκκλησίας της Εσθονίας (1923)). Αυτή την τάση *εκκλησιαστικού αλυτρωτισμού* καταδικάζει ως αυθαίρετη και καταχρηστική με την συνοδική εκκλησιολογία της η Δ' Οικουμενική Σύνοδος της Χαλκηδόνας (451): πβ. την διαλεκτική σχέση του «ασυγχύτως και αδιαιρέτως».

⁴³⁷ Πβ. κανόνες 3/Γ'· 18/Δ'· 13 και 34/Πενθέκτης· 6, 10 και 17/Ζ'· 3, 19 και 21/Αγκύρας· 9, 10 και 17/Σαρδικής· 19, 42, 48, 53, 54, 56, 60, 61 και 86/Καρθαγένης· 1, 6, 9 και 16/ Πρωτοδευτέρας· 2/Διονυσίου· 1/Αθανασίου· 34, 61 και 87/Βασιλείου· 16/Τιμοθέου και 1/Γενναδίου.

Ανάθεμα⁴³⁸. Πρόκειται για κανονικό μέτρο που έχει ως περιεχόμενο την έσχατη (συνοδική) απόφαση της Εκκλησίας να *αποκηρύξει κάποιον από την Εκκλησία δημοσίως και να τον αναθέσει στην κρίση του Θεού*. Το εν λόγω κανονικό μέτρο συνίσταται στην **οριστική εκκοπή εκ του σώματος της Εκκλησίας**, και επιβάλλεται στους **αποστάτες*** της πίστεως, κατ' ουσίαν σε εκείνους που επιμελημένα και ενσυνείδητα αποξενώθηκαν από την Εκκλησία, για λόγους *άρνησης* της πίστεως ή για λόγους απόκλισης από την αλήθεια, δηλ. για λόγους *αίρεσης**. Το ανάθεμα, δια του οποίου ο πιστός αποβάλλεται οριστικώς από την Θεία Ευχαριστία και την Εκκλησιακή Κοινότητα, λαμβάνει τον χαρακτήρα της *αράς* (κατάρας), διότι στερεί από τον υπαίτιο κάθε δυνατότητα σωτηρίας και, επομένως, αυτός εγκαταλείπεται «στον κύριο [άρχοντα] του κόσμου τούτου, εκτός της Εκκλησίας και της Βασιλείας του Θεού»⁴³⁹. Το εν λόγω έσχατο κανονικό μέτρο και επιτίμιο επιβάλλεται σύμφωνα με μία καθορισμένη εκκλησιαστική διαδικασία⁴⁴⁰, αποκλειστικώς, βέβαια, σε περιπτώσεις έσχατης ανάγκης και εφ' όσον είναι αδύνατον να ληφθούν άλλα κανονικά μέτρα λιγότερο αυστηρά, που θα μπορούσαν να οδηγήσουν τον υπαίτιο σε μεταμέλεια ή, μάλλον, όταν τα ανωτέρω κανονικά μέτρα έχουν εξαντληθεί, χωρίς να έχει επέλθει κανένα ουσιαστικό αποτέλεσμα. Στην περίπτωση αυτήν, ο *αναθεματισμένος* δεν έχει πλέον την δυνατότητα να υπερασπισθεί τον εαυτό του και έχει αποκλεισθεί από κάθε μορφή επανενσωματώσεως στην Εκκλησία⁴⁴¹. Τελικώς, το κανονικό επιτίμιο του *αναθέματος* αφορά μόνο σε ορισμένους ανθρώπους, που αρνήθηκαν επιμόνως όλες τις προσπάθειες που κατ' επανάληψη κατέβαλε η Εκκλησία συνοδικά δια των Επισκόπων της και των κανονικών μέσων που διαθέτει, προκειμένου να τους οδηγήσει στην μεταμέλεια [*μετά-νοια*'] και την μεταστροφή, γεγονός που σημαίνει ότι η Εκκλησία, μη μπορώντας να πράξει οτιδήποτε άλλο για την σωτηρία τους, έχοντας εξαντλήσει όλες τις δυνατές και πιθανές απόπειρες, και το ζήτημα ξεφεύγοντας ταυτόχρονα από το πλαίσιο των δυνατοτήτων της, τους *αναθέτει* στην θεία δικαιοσύνη («ανάθεμα» σημαίνει *αναθέτω*). Η Εκκλησία, ενεργώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, διακατέχεται από *διαποιμαντική* (θεραπευτική, προστατευτική, κ.λπ.) μέριμνα, η οποία, στην προκειμένη περίπτωση, αποσκοπεί στην προφύλαξη του ποιμνίου των πιστών, το οποίο οφείλει να καταστήσει απρόσβλητο από κάθε είδους

⁴³⁸ Κανόνες 28/Αποστολικός· 1, 2, 3/Νεο-Καισαρείας· 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20/Γάγγρας· 1, 5, 11, 12/Αντιοχείας· 29, 34, 35, 36/Λαοδικείας· 88/Βασιλείου· 1, 6, 7/Β· 3, 4, 9/Θεοφίλου· 9, 11, 81, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116/Καρθαγένης· 7/Γ· 2, 7, 15/Δ· 1/Γενναδίου· 1, 61, 92, 95/Πενθέκτης· 1/Ζ· 1, 3/Η' (Αγίας Σοφίας).

⁴³⁹ Πβ. Ιω 12, 31· 14, 30· 16, 11.

⁴⁴⁰ Κατά τα αρχαία χρόνια, η απόδοση του *αναθέματος* συνοδευόταν από μία σύντομη τελετή παιδαγωγικού χαρακτήρα στην φαινομενολογία του: ο επίσκοπος, συνοδευόμενος από τους ιερείς του λαού με πένθημα άμφια, έψαλλαν ύμνους σχετικούς με τον Ιούδα, ο οποίος πρόδωσε τον Κύριο, και εξέπεσε από την χάρη των Αποστόλων. Στην συνέχεια, εκείνος που πρωτοστατούσε στην τελετή, ανήγγειλε «το επιτίμιο» του *αναθέματος*, δηλ. την έγγραφη απόφαση του *αναθέματος*, η οποία συνοδευόταν από φοβερά λόγια, λόγια που προκαλούσαν ακόμη μεγαλύτερο φόβο σε εκείνους που παρακολουθούσαν την τελετή. Αυτή η παιδαγωγική διαδικασία ακολουθείτο στην Εκκλησία της Ανατολής μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα και στην Ελλάδα μέχρι το 1916, κατά την εκτόξευση του *αναθέματος*, για *πολιτικούς* καθαρά λόγους, εναντίον του τότε Έλληνα Πρωθυπουργού Ελευθερίου Βενιζέλου. Επομένως, αν εξαιρέσουμε το τελευταίο αυτό θλιβερό γεγονός, το εν λόγω κανονικό επιτίμιο επιβάλλεται σε όσους αρνούνται την χριστιανική πίστη, καθώς και στους αιρετικούς, εγκαταλείπει τους υπαίτιους εκτός του Εκκλησιακού κορμού και τους διαχωρίζει πλήρως από τον Χριστό και την Εκκλησία, επισημαίνοντας έτσι ότι στερούνται κάθε μέσου σωτηρίας (πβ. το άρθρο του Αμ. Αλιβιζάτου, «Ανάθεμα», εν *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 1, Αθήνα 1963, σελ. 470-474).

⁴⁴¹ Κανόνες 12/Αντιοχείας· 81/Καρθαγένης.

πνευματική μόλυνση και οντολογική προσβολή, που προέρχεται από την επιλεγμένη σκληροκαρδία⁴⁴². Τέλος, το *ανάθεμα* είναι αποκλειστικά *προσωπικό*. «Στους πολλούς, ανάθεμα δεν χωράει».

Ανεξιθρησκία. Ο όρος *ανεξιθρησκία* – και όχι όπως λαθεμένα γράφεται πολλές φορές *ανεξιθρησκεία* (sic) – προέρχεται από το σύνθετο ρήμα «ανέχομαι» (μέλλοντας: *ανέξομαι*) και το ουσιαστικό «θρησκεία». Χρησιμοποιείται για να αποδώσει τον λατινικό όρο *tolerentia* ή τον σύγχρονο γαλλικό όρο *tolérance* (religieuse) ως «θρησκευτική ανοχή». Η ανεξιθρησκία καθιερώθηκε νομικά και νομοθετικά στην Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία με το Διάταγμα των Μεδιολάνων (313 μ.Χ.). Θα μπορούσε μάλιστα να χαρακτηριστεί ως «ανεξιθρησκία υπό προϋποθέσεις», διότι η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία ανεχόταν την ύπαρξη των μονοθεϊστικών θρησκειών, αλλά ταυτόχρονα επέβαλε και την μονοπρόσωπη κρατική της θρησκεία (στον Αυτοκράτορα). Έτσι, η εννοιολογική διαφορά μεταξύ της *ανεξιθρησκίας* και της *θρησκευτικής ελευθερίας* είναι ότι η μεν πρώτη κατάσταση χαρακτηρίζεται από την ανοχή του Κράτους έναντι (όλων) των (υπολοίπων) Θρησκευμάτων. Επί πλέον, στον ελληνόφωνο χώρο, ο επινοηθείς λατινογενής (*tolerentia* = *ανοχή* του θρησκεύεσθαι) γαλλικός όρος μεταφράστηκε και εισήχθη ως νεολογισμός από τον λόγιο κληρικό και οπαδό του Διαφωτισμού Ευγένιο Βούλγαρι, όταν μετέφρασε στα 1768 το βιβλίο του Βολταίρου «*Essai historique et critique sur les dissensions des Églises de Pologne*». Στην ελληνική έκδοση «Περί των διχονοιών των εν ταις Εκκλησίαις της Πολωνίας δοκίμιον ιστορικόν και κριτικόν», παρατίθεται ως παράρτημα ένα «Σχεδιάσμα περί της *ανεξιθρησκίας*, ήτοι περί της *ανοχής* των ετεροθρήσκων» (σελ. 217-284), συγγραφέας του οποίου είναι ο ίδιος ο Βούλγαρις. Και από τότε, ο όρος αυτός επεκράτησε. Τέλος, είναι κάπως παράξενο, ότι στην ελληνική, την πλουσιότερη διεθνώς γλώσσα, δεν υφίσταται όρος με το σημιολογικό περιεχόμενο της «*ελευθερίας* [και όχι της απάδουσας *ανοχής* των Δυτικών Διαφωτιστών] του θρησκεύεσθαι». Ωστόσο, στο λεξικό του Δημητράκου απαντά ο όρος «*ανεξιδόξια*» (= ανοχή των αλλοτρίων δοξασιών ή δογμάτων) και το επίθετο «*ανεξιδόξος*» (= ο ανεχόμενος τις δοξασίες, τις θρησκευτικές πεποιθήσεις άλλων), χωρίς όμως να αναφέρεται εκεί, πού εμφανίζονται το πρώτον αυτοί οι όροι. Άλλωστε, ο όρος *tolérance*, με τις διάφορες μορφές που εμφανίζεται στις λατινογενείς γλώσσες και σε όσες άλλες τον υιοθέτησαν, σημαίνει ακριβώς την «*ανεξιδόξια*», έναν όρο, όμως, που κανείς δεν τον χρησιμοποιεί στην ελληνική νομοκανονική βιβλιογραφία.

Αποκλεισμός από την κοινωνία. Έκφραση περισσότερο *ad hoc* σε σχέση με τον όρο «αφορισμός», είναι η πρόσκαιρη αποβολή από την σύναξη των πιστών, η οποία αποφασίζεται κατόπιν καθορισμένης εκκλησιαστικής διαδικασίας, και αφορά στα μέλη που εναντιώνονται στην Εκκλησία. Ο *ακοινωνήτος**, ο εκτός της κοινωνίας, ο στερούμενος την Θεία Ευχαριστία. Ο όρος αυτός συνίσταται κυρίως στην στέρηση της κοινωνίας για *ορισμένο* – και όχι *αόριστο* ή *απροσδιόριστο* – διάστημα.

Αποστασία⁴⁴³. Αποστασία (*apostasia*) συνιστά όχι μόνον η *πράξη* αλλά και το *αποτέλεσμα* τού να «αφίσταται» κάποιος από κάτι καθώς και τού να

⁴⁴² Πβ. Μθ 19, 8 και Μκ 16,14.

⁴⁴³ Κανόνες 9/Αγκύρας: 1, 2, 3, 4/Γ´· 45/Καρθαγένης.

«αποστατήσει» κάποιος από κάπου. Συνεπώς, «αποστατώ» σημαίνει στασιάζω, επαναστατώ, γίνομαι αποστάτης, κηρύσσω ανταρσία (*πράξη*), πράγμα που σημαίνει και έχει ως *αποτέλεσμα* το να αποκόπτομαι, απόσχισμαι, αποσκίρτώ, αναχωρώ, μεταπηδώ, αφίσταμαι και μεθίσταμαι από τον χώρο-τόπο-τρόπο, όπου βρίσκομαι ή όπου ανήκω. Το διττό αυτό γεγονός, η *πράξη* και το *αποτέλεσμα*, επιφέρει συνεπαγωγικά την άρνηση, την απάρνηση, την αρνητική μετακίνηση, την αποποίηση, την απόρριψη, την *αποσκίρτηση* και την ένταξη (ή μη) σε κάτι άλλο ή κάπου αλλού.

Επομένως, η αποστασία, ως *πράξη* και ως *αποτέλεσμα*, συνιστά για τη μεν πρώτη περίπτωση εξέγερση κατά του παραδεδομένου, στάση, επανάσταση, στασιαστικό κίνημα, πρόκληση ταραχής, στοχευμένη εξέγερση, ανταρσία, κίνημα, ενώ, για τη δεύτερη περίπτωση, είναι η αποσκίρτηση, η αποστροφή, η αποποίηση, η απιστία, η άρνηση πίστεως, η απόρριψη, η προδοσία, η εξωμοσία*, η λήψη αποστάσεως (= το να παραμείνει κάποιος μακριά από κάποιον ή από κάτι), ο παντελής χωρισμός, η καθοριστική διαφοροποίηση, η αποκίνηση με προσχώρηση σε κάτι άλλο, η μεταπήδηση, η μετάσταση για λόγους ποιοτικής απόστασης και ποιοτικής διαφοράς, τους οποίους λόγους επικαλείται ο *ενεργών την αποστασία*, ο *αποστάτης**, ως κριτήρια της νέας του επιλογής.

Κατ' επέκταση, αποστάτης είναι ο αποστατών κατά του παραδεδομένου και του ιδία βουλήσει υιοθετημένου και του αποδεκτού, ο στασιαστικός, ο αποστασιαστος, ο αφεστώς, ο αφεστηκώς, ο αντάρτης, ο δραπέτης, ο λιποτάκτης, ο αποστατημένος. Από αυτά προκύπτει επίσης και το ρηματικό επίθετο αποστατικός (= ο ανταρτικός, ο ανήκων σε αποστάτες), ο έχων τάση προς ανταρσία.

Μέσα σε μία τέτοια εννοιολογική και νοηματική ατμόσφαιρα, θα ήταν ενδιαφέρον να ειπωθεί ότι, στην αρχαιότητα, το διαζύγιο απεκαλείτο «αποστάσιο», εξ ου και το «αποστασίου βιβλίον», το έγγραφο της διαζεύξεως, καθώς και η «αποστασίου δίκη», η καταγγελία εναντίον *απελεύθερου* που εγκαταλείπει τον προστάτη του ή που προσέρχεται σε άλλον.

Στην Εκκλησία, στον θεολογικό και τον εκκλησιο-κανονικό χώρο, αποστασία είναι η απάρνηση της χριστιανικής πίστεως, ενώ, ειδικά για τον κληρικό όλων των βαθμίδων, η εκούσια αποβολή τού εκκλησιαστικού-ιερατικού σχήματος. Επίσης, ο αποστάτης αποκαλείται (λαϊκά) και αρνησίθρησκος, αλλαξόπιστος, εξωμότης*, ο αρνούμενος την πίστη του, ο αρνούμενος τις αρχές του (και για τον κληρικό, ο εκουσίως και αυθαιρέτως αποβαλών το ιερατικό σχήμα), ο ρίψασπις. Και ακόμη, είναι εκείνος που αρνήθηκε την χριστιανική πίστη και είτε ασπάσθηκε μία θρησκεία είτε διολίσθησε στην αθεΐα και τον αγνωστικισμό. Η αποστασία μπορεί να διαπραχθεί *εκουσίως* ή *κατόπιν ασκήσεως βίας*. Στην πρώτη περίπτωση, «εκείνος που αρνήθηκε τον Χριστό πρέπει να αποκλεισθεί ισοβίως από την Θεία Ευχαριστία. Θα του επιτραπεί να κοινωνήσει μόνον στο τέλος της ζωής του, αν μετανοήσει ενώπιον της θύρας της εκκλησίας»⁴⁴⁴. Στην περίπτωση που η άρνηση πραγματοποιήθηκε κατόπιν εξαναγκασμού και ασκήσεως εξωτερικής βίας (οι κανόνες αναφέρονται κυρίως στους αποστάτες* *lapsi*, ελληνιστί τους *πεπτωκότες*, οι οποίοι κατά την περίοδο των διωγμών της Εκκλησίας, από αδυναμία ή οίηση, αποποιήθηκαν ως αρνητές την πίστη τους και αμέλησαν την αποστολή τους ως Χριστιανών), προβλέπεται ο αποκλεισμός

⁴⁴⁴ Κανόνας 73/Βασιλείου· πβ. κανόνες 62/Αποστόλων· 2/Γρηγορίου Νύσσης.

από την κοινωνία για ένα διάστημα που εκτείνεται από δύο έως δεκατρία έτη⁴⁴⁵. Η διακύμανση ως προς τον χρόνο αποκλεισμού από την Θεία Ευχαριστία φανερώνει ότι η Εκκλησία συχνά μετέβαλλε τις αποφάσεις της, διότι λάμβανε υπ' όψιν της, κατά την υιοθέτηση των κανονικών επιτιμίων, όχι μόνον το εκκλησιο-κανονικό παράπτωμα που διαπράχθηκε, αλλά και τις συνθήκες υπό τις οποίες διαπράχθηκε αυτό, καθώς και την εσωτερική προσωπική κατάσταση του πιστού⁴⁴⁶ της στιγμής εκείνης (όλα αυτά αποτελούν συστατικά στοιχεία της **Κανονικής Ανθρωπολογίας**). Ας επισημανθεί εδώ ότι με την διακυμαινόμενη αυτή στάση της Εκκλησίας εισαγόμεθα στην καρδιά του *γεγονότος-Οικονομίας**, που η ίδια ασκεί παράλληλα και στην ίδια διαπομπαντική προοπτική με το *γεγονός-Ακρίβεια**.

Τέλος, για να συνδέσουμε όλες τις πτυχές τής υπό εξέταση έννοιας με την Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας, ας ειπωθεί εδώ καταληκτικά ότι το αντίθετο της «αποστασίας» μεταξύ άλλων είναι η ευταξία, η σταθερότητα, η εμμονή, ενώ το αντίθετο του «αποστατώ» είναι το εμμένω, το (παρα)μένω πιστός (στο Βάπτισμα και την οντολογική προοπτική του...).

Αποστάτης⁴⁴⁷. Είναι εκείνος ο βαπτισμένος πιστός που *αρνήθηκε και απομακρύνθηκε από... και στέκεται μακριά από* (από + ίστημι [= στέκομαι] > **αποστασία***) την χριστιανική πίστη, και είτε ασπάσθηκε μία θρησκεία, είτε έπεσε στην αθεΐα. (Παρεμφερής λέξη εννοιολογικά, για να γίνει ακόμη περισσότερο κατανοητό, είναι και η λέξη «αστέρι», «αστήρ» (α + ίστημι), που *κινείται*, που δεν μένει *ακίνητο* στον ουρανό). Επομένως, αποστάτης είναι ο (μετα)κινηθείς από την ελεύθερη επιλογή του να βρίσκεται σε εσατολογική τροχιά και πορεία, και «αποστασιο-ποιήθηκε» από αυτήν διολοισθαίνοντας σε υποκατάστατα...

Αποσυνάγωγος⁴⁴⁸. Εκείνος ο οποίος έχει αποκοπεί από το σώμα της Εκκλησίας, ο *αφορισμένος*. Μεταξύ των αποκλεισμένων, περιλαμβάνονταν οι **εκκήρυκτοι**⁴⁴⁹, οι οποίοι είχαν αποκλεισθεί δημοσίως [α] είτε πρόσκαιρα από την κοινωνία⁴⁵⁰ [β] είτε οριστικά από την Εκκλησία⁴⁵¹ είτε και από τα δύο.

Αποσηματισμός. Η Ελληνική γλώσσα μάς λέγει, μεταξύ άλλων, και τί είναι *άσχημο*. Η σύνθετη αυτή λέξη απαρτίζεται από το στερητικό «α» και την λέξη «σχήμα», που δηλώνει το αποτέλεσμα της ενέργειας από το ρήμα «έχω», οπότε μπορεί εύκολα να γίνει κατανοητό *το λεγόμενο και το νοούμενο*. Πράγματι, η λέξη «σχήμα» συνδύαζε από την Αρχαιότητα τις σημασίες «μορφή, περίγραμμα», «φαινόμενο» και «σύνολο χαρακτηριστικών», ενώ απαντά επίσης με την σημασία «περιβολή, ιματισμός» (πβ. Αριστοφάνης), πράγμα που οδήγησε αργότερα στην όψιμη ελληνιστική σημασία «ένδυμα, αμφίεση κληρικού ή

⁴⁴⁵ Κανόνες 11, 12/Α΄· 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9/Αγκύρας· 81/Βασιλείου· 1, 2, 7, 8, 9/Πέτρου. (Επί παραδείγματι, αναφέρουμε τον κανόνα 8/Αγκύρας: «Οι δε δεύτερον και τρίτον θύσαντες μετά βίας, τετραετίαν *υποπεσέτωσαν*, δύο δε έτη χωρίς προσφοράς *κοινωνησάτωσαν*, και τω εβδόμω τελείως *δεχθήτωσαν*»).

⁴⁴⁶ Κανόνας 12/Α΄.

⁴⁴⁷ Κανόνας 45/Καρθαγένης.

⁴⁴⁸ Κανόνας 5/Α΄.

⁴⁴⁹ Κανόνες 18/Αγκύρας· 88/Βασιλείου· 2/Γρηγορίου Νεοκαισαρείας.

⁴⁵⁰ Κανόνας 18/Αγκύρας.

⁴⁵¹ Κανόνας 2/Γρηγορίου Νεοκαισαρείας.

μοναχού – ιδιότητα κληρικού ή μοναχού»⁴⁵². Ο αποσηματισμός επομένως ορίζεται ως την εκούσια ή επιτιμιακή* αποβολή του σχήματος, γεγονός που κάνει τον «έχοντα», τον «αποκτώντα», τον «κρατούντα», τον «κατέχοντα», τον φέροντα το σχήμα να γίνεται «ά-σημος», «απο-σημα-τισμένος», από το συστατικό χάρισμα (του επισκόπου, του πρεσβυτέρου ή του διακόνου) της Τοπικής Εκκλησίας, που χάρισε σε κάποιον η Εκκλησία, για την συγκρότηση και λειτουργία του Εκκλησιακού σώματος.

Αργία. Εκκλησιαστικό κανονικό επιτίμιο, το οποίο επιβάλλεται κατόπιν υιοθετήσεως μίας συγκεκριμένης εκκλησιαστικής διαδικασίας, τόσο στους κληρικούς, οποιασδήποτε βαθμίδας, όσο και στους μοναχούς. Η επιβολή της εν λόγω κανονικής ποινής (ας την ονομάσουμε εδώ καταχρηστικά έτσι, εφ' όσον εμπεριέχει μέσα της μία μορφή ανταποδοτικού χαρακτήρα) συνεπάγεται ότι απαγορεύεται, για ένα διάστημα απαραίτητως καθορισμένο (σύμφωνα με τους ιερούς κανόνες) ή μη καθορισμένο (σύμφωνα με τα σημερινά εκκλησιαστικά κρατούντα), η άσκηση των καθηκόντων που άπτονται της ιερατικής βαθμίδας του κληρικού που τέθηκε **αργός*** ή της ιδιότητας του μοναχού. (Η ανωτέρω έννοια της αργίας δεν ταυτίζεται με την αντίστοιχη του Κανονικού Δικαίου της Ρωμαιο-Καθολικής Εκκλησίας).

Αργός⁴⁵³. Ο κληρικός που έχει τεθεί σε κανονική **αργία*** και δεν του παραχωρείται η δυνατότητα να ασκεί οποιαδήποτε ιερατική-λειτουργική πράξη, χωρίς ωστόσο να στερείται τα λοιπά δικαιώματα της «καθέδρας*» (ενδυμασία, θέση στην εκκλησία, τιμές, κ.λπ.).

Αρχή. Από την λέξη **Ἄρχων**, και είναι αυτός που έχει δική του γη (άρα = γη + έχων), δικό του τόπο, δικό του σπίτι, που του ανήκει αποκλειστικά, ακριβώς με την έννοια που την διασώζει και η λαϊκή παράδοση, όταν αποκαλεί τον νοικοκύρη του σπιτιού *άρχοντα* και την νοικοκυρά *αρχόντισσα*. Το αυτό ισχύει και για την αρχή ενός τόπου, π.χ. τον Δήμαρχο, που είναι η *αρχή* ή ο *άρχοντας* του τόπου και του λαού. Στην εκκλησιο-κανονική πράξη, «*άρχων* επίσκοπος» είναι ο «έχων δική του γη, δικό του σπίτι», ο έχων δική του Τοπική Εκκλησία, ο έχων δική του επαρχία, ο *επαρχιούχος* (= επαρχία + έχων), στοιχείο που συνιστά την κανονική υπόσταση ενός επισκόπου, όπως τον περιέγραψαν συνοδικά *σύσσωμοι* (*consensus canonum*) και απαρέγκλιτα οι Ιεροί Κανόνες της Εκκλησίας, ως τον μοναδικό και τον αποκλειστικό *άρχοντα* της δικής του Τοπικής Εκκλησίας-Επισκοπής και του λαού του. Η εννοιολογική αυτή ιδιότητα αναδύει και την έννοια της (εδαφικής) δικαιοδοσίας του επισκόπου, επίσης της μοναδικής, σε ένα δεδομένο *γεω-εκκλησιακό** τόπο, μιας διττής δικαιοδοσίας επισκόπου, *προσωπικής* και *εδαφικής*, οι οποίες ταυτίζονται απόλυτα⁴⁵⁴.

Θα ήταν ενδιαφέρον εδώ, δίπλα στο γεγονός-«*άρχων* επίσκοπος», να αναφερθεί και το προσφάτως νεοφανές γεγονός-«*βοηθός* επίσκοπος» (από ρωμαιο-καθολική επίδραση-20ός αι.). Ο «*βοηθός*» σημαίνει *αυτός που στο κάλεσμα τρέχει*: Βοή = φωνή + Θέω = τρέχω, και ως εκ τούτου δεν είναι *άρχων*, δεν έχει τίποτε δικό του, εκτός από την στολή του, τα εξωτερικά δηλ. ορατά διακριτικά – μη υποστατικά – χαρακτηριστικά του, και τρέχει στην φωνή αυτού που τον

⁴⁵² Βλ. Θεοδωρήτου Κύρου, *Ἑρμηνεία τῆς προφητείας τοῦ θεοῦ Ἰερεμίου*, ἐν *P. G.*, τ. 81, στ. 777C· «τῆς ἱερωσύνης τὸ σχῆμα».

⁴⁵³ Κανόνες 69, 88/Βασιλείου.

⁴⁵⁴ Για το τόσο σημαντικό αυτό ζήτημα, δες τον ενδιαφέροντα και ad hoc κανόνα 5/A'.

φωνάζει, για να μεταφέρει στον λαό την φωνή εκείνου και όχι την δική του, παρ' όλο ότι είναι και αυτός *επίσκοπος*, γεγονός που φανερώνει τον οντολογικό συσχετισμό του με την «αρχή» του και τον «άρχοντά» του. Ο «βοηθός *επίσκοπος*» (*sic*), επομένως, δεν έχει δικό του τόπο, δεν έχει «δική του γη» (*terra nullia*) και, παρά τον αποδιδόμενο γεω-εκκλησιακό τίτλο (= *πιτουλάριος*), δικό του σπίτι-Τοπική Εκκλησία/επαρχία. Αυτά που επισκοπικώς διακονεί είναι ...«ετέρου *άρχοντος*», του [κυριολεκτικώς] «*άρχοντος*»!... Πρόκειται δηλ. για μία *ετεροκεντρισμένη εκκλησιολογική οντολογία*. Και ακόμη, η επινοηθείσα προσφάτως πράξη για *επίσκοπο* του «τρέχειν ακούγοντας την φωνήν» [του *βοηθείν*] έγινε η κύρια ιδιότητα αυτού του είδους επισκόπων και όχι η αποκλειστική υποστατική ιδιότητα του «*άρχειν*», που αποτελεί το κύριο συστατικό ιδίωμα του χαρίσματος τού επισκόπου, καθώς αυτός εκκλησιολογικά ορίζεται ως *συλλογική-συσσωματική προσωπικότητα* (corporated personality), ως *ανακεφαλαιωτική προσωπικότητα*, εις τόπον, εις τύπον και εις τρόπον της μίας και μοναδικής ανακεφαλαιωτικής προσωπικότητας, του ενός, μοναδικού και μόνου Χριστού της (Τοπικής) Εκκλησίας. Για να επιτυγχάνεται έτσι το «*ένας Χριστός-μία Εκκλησία ↔ ένας **επίσκοπος-μία Εκκλησία***» αντί του αποκλίνοντος σήμερα «*ένας Χριστός-μία Εκκλησία ↔ ένας 'άρχων' **επίσκοπος** + ένας 'βοηθός' **επίσκοπος-μία Εκκλησία***», μετατρέποντας την μία *ανακεφαλαιωτική προσωπικότητα* (corporated personality) σε λειτουργία δύο προσώπων με τρόπο αθροιστικό, εφ' όσον και ο *βοηθός **επίσκοπος*** κατατείνει σήμερα στην πράξη να γίνει συστατικό χάρισμα της Τοπικής Εκκλησίας. Και τέλος, είναι συναφές να επισημανθεί εδώ, ότι *δεν υπάρχει Εκκλησία χωρίς **επίσκοπο**, αλλά και, αντιστρόφως αμοιβαία, δεν υπάρχει **επίσκοπος** χωρίς Εκκλησία*. Και εάν θεωρηθεί ότι ο *επίσκοπος* φέρει τίτλος μιας «*πάλαι ποτέ διαλαμψάσης επαρχίας*» μη υφιστάμενης σήμερα στον ιστορικό χάρτη της Εκκλησίας, τότε προκαλείται αυτό που αποτρέπουν εμφατικά οι Οικουμενικές Σύνοδοι, την «*σύγχυση των Εκκλησιών*»⁴⁵⁵. (Βλ., επίσης, *κατωτέρω* την σημασία της παρούσας έννοιας *Αρχή*, σε σύγκριση με το λήμμα *Πρώτος**).

Αρχιερέυς⁴⁵⁶. Βλ. *ανωτέρω*, στο λήμμα *Αρχή** και *κατωτέρω*, στο λήμμα *Πρώτος**.

Αρχιμανδρίτης. Όρος που δήλωνε και δηλώνει τον *ηγούμενο* μίας μοναστικής Λαύρας (μεγάλη μονή), για τον ακριβή λόγο ότι αυτός είναι η *αρχή** της *μάνδρας* (*περίβολος-μονή*) των μοναχών που διευθύνει. Μπορεί επίσης με την ίδια ιδιότητα να έχει (*εξ-αρχι-κό*) δικαίωμα επίβλεψης και εποπτείας και επί άλλων μονών της Επισκοπής. Με την έννοια αυτή, ο όρος *αρχιμανδρίτης* δεν είναι κληρική-ιερατική ιδιότητα, αλλά συνιστά ιδίωμα (είναι [συνήθως] *ιερομόναχος*) και προσδιορισμό μοναστικής διακονίας. Έτσι, στην διαχρονική μοναστική παράδοση, έχουμε μοναχό αρχιμανδρίτη, ιεροδιάκονο αρχιμανδρίτη και ιερομόναχο αρχιμανδρίτη, αλλά ποτέ *επίσκοπο αρχιμανδρίτη*, κάτι που για τους ιερούς Κανόνες συνιστά λόγο αυτοδικαίως καθαίρεσης, αυτομάτως και άνευ συνοδικού δικαστηρίου, του επισκόπου⁴⁵⁷, που ηγείται μονής ως ηγούμενος (παρά την αντίθετη στις ημέρες μας αποκλίνουσα πρακτική). Σήμερα, ενδέχεται να είναι και ένας απλός τιμητικός τίτλος ('*αρχιμανδρίτης*' χωρίς να είναι *αρχιμανδρίτης*), που παρέχει ορισμένα λειτουργικής φύσεως

⁴⁵⁵ Βλ. κανόνα 2 της Β' Οικουμενικής Συνόδου της Κωνσταντινουπόλεως (381). Πβ. ενδεικτικά και κανόνες 8/Α', 8/Γ', 12/Δ' 39/Πενθέκτης, 57/Καρθαγένης και 56/ Πενθέκτης.

⁴⁵⁶ Κανόνες 2/Η'· 16/Α-Β· 1/Γενναδίου.

⁴⁵⁷ Βλ. κανόνα 2 της Η' Οικουμενικής Συνόδου της Κωνσταντινουπόλεως (Αγίας Σοφίας)-879/880.

προνόμια, κατά την τέλεση κυρίως των *Ακολουθιών*, και αποτελεί σε πολλές περιπτώσεις νομική – αλλά όχι απαραίτητα κανονική – προϋπόθεση επισκοποποίησης ενός ιερομονάχου.

Αυθεντία⁴⁵⁸. Η Αγία Γραφή, και ειδικά η Καινή Διαθήκη, σε καμμία περίπτωση δεν χρησιμοποιεί ούτε υιοθετεί τους νομικούς όρους και τις νομικές προϋποθέσεις της εγκόσμιας αυθεντίας (*auctoritas*). Πρέπει να διακρίνουμε σαφώς την *βιβλικο-πατερική αυθεντία* από την *θύραθεν εγκόσμια αυθεντία*, η οποία σημαίνει την *εξουσία* και την *δύναμη*, και η οποία προέρχεται από το αρχαιοελληνικό ρήμα «αυθεντέω» (νεοελλ. *αυθεντεύω* ή *αφεντεύω* [*διαφεντεύω*]), δηλ. *άρχω*, ηγεμονεύω, λαμβάνω εξουσία, (πληρεξουσιότητα), εξουσιάζω, αυτοδικά, ασκώ εξουσία, δεσπόζω, τυραννέω, επικρατώ, κυριεύω, και που σημαίνει την δυνατότητα (ή την μοναδικότητα) να έχει κάποιος ή να ασκεί εξουσία σε κάποιον άλλον, να είναι εξουσιαστικά *αυθέντης* (= ο απόλυτος κύριος, δεσπότης, άρχων, ηγεμόνας, απόλυτος εξουσιαστής, δυνάστης, αυτεξούσιος τύραννος) και *αυθέντρια* (ιδιόρρυθμο θηλυκό του *αυθέντης* με ίδιο εννοιολογικό περιεχόμενο). Συνεπώς, αυθεντία με την έννοια αυτή είναι η *απόλυτη εξουσιαστική κυριότητα*. Έτσι, εάν κάποιος μεταχειρίζεται την εξουσία και την γνώση που διαθέτει, για να υπαγάγει και να υποτάξει τους άλλους στις δικές του επιδιώξεις και φιλοδοξίες, τις ατομικές ή ακόμη και τις συλλογικές, η εξουσία αυτή είναι πέρα για πέρα «*απολυτ-αρχική*», υποδουλωτική και καταργητική του ανθρώπινου προσώπου, με καθαρά εγκόσμιες προδιαγραφές, εγκλωβισμένες στην πτωτικότητα του κτιστού.

Η *βιβλικο-πατερική αυθεντία* έχει μία λεπτεπίλεπτη διαφορά και σαφώς άλλη προοπτική. Εδώ ακριβώς θα πρέπει να ειπωθεί ότι η χριστιανική παράδοση της Δύσεως «εκχριστιάνισε» αυτόν τον θύραθεν όρο, δίδοντάς του νέο περιεχόμενο στον εκκλησιαστικό χώρο. Και δεν είναι τυχαίο, εάν παρατηρήσουμε σύνολους τους Κανόνες συγκριτικά και στατιστικά, όπως φαίνεται από την παράθεσή τους αμέσως παρακάτω, ότι η μία και μόνη Τοπική Σύνοδος που πραγματοποιήθηκε στην Δύση και έγινε αποδεκτή από την Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας, αυτή της Καρθαγένης (419), χρησιμοποιεί κατά κόρον τον όρο περισσότερο από το ήμισυ του συνολικού αριθμού των αναφορών όλων των λοιπών ιερών Κανόνων των Οικουμενικών και των Τοπικών Συνόδων, καθώς και των Πατέρων. Ο Karl Jaspers εξηγεί το γεγονός αυτό με την ακόλουθη ανάλυση: «Η έννοια της αυθεντίας προέρχεται από την ρωμαϊκή σκέψη. *Auctor* είναι εκείνος που διατηρεί ένα πράγμα και το αναπτύσσει, εκείνος που οδηγεί στην αύξηση. *Auctoritas*, από ετυμολογική άποψη, είναι η δύναμη που εξυπηρετεί την διατήρηση και την αύξηση»⁴⁵⁹, εκείνος που επαγρυπνεί επομένως όχι για την *άμυνα*, αλλά για την *άνθιση* και, κατ' αναλογία, όχι για την (ιστορική) *επιβίωση*, αλλά για το (εσχατολογικό) *όραμα*. Αυτή είναι η έννοια που υιοθετείται από τις Κανονικές πηγές της Εκκλησίας, και αυτήν την έννοια προσδίδουν οι ιεροί Κανόνες στον όρο *αυθεντία*, στις περιπτώσεις που τον υιοθετούν, – και όπου γίνεται λόγος για *αυθεντία* με αυτό το περιεχόμενο –, και όχι υπό την έννοια της καταναγκαστικής εξουσίας (ατομικής ή συλλογικής: επισκοπικής, εκκλησιαστικής, θεσμικής, κ.λπ.). Με άλλα λόγια, στους ιερούς Κανόνες της Εκκλησίας, κάθε όρος σχετικά με την εξουσία νοείται στην προοπτική αυτής της αυθεντίας, διότι η *αυθεντία* αναφέρεται στο αξίωμα του προσώπου και την

⁴⁵⁸ Κανόνες 9/Γ'· 16/Δ'· 37, 69/Πενθέκτης· 11/Ζ'· 3/Α-Β· 5, 6/Σαρδικής· 15, 18, 48, 53, 55, 67, 69, 71, 92/Καρθαγένης· 3/Αθνασίον· 89/Βασιλείου.

⁴⁵⁹ Παρατίθεται από τον P. Evdokimov, *L'amour fou de Dieu*, Παρίσι, έκδ. Seuil, 1973, σελ. 149-150.

διακονία⁴⁶⁰, ενώ η *εξουσία* αναφέρεται στην δύναμη, την ισχύ και την στανική επιβολή. Πρόκειται για την αυθεντία σε οντολογική προοπτική, που αρνείται εκούσια να είναι εξουσία, αρνείται με επίγνωση να είναι δύναμη καταναγκασμού, αρνείται να υποδουλώνει, όπως συμβαίνει πολύ χαρακτηριστικά με την εγκόσμια εξουσία. Η αυθεντία υφίσταται ως τοιαύτη, με έννοια και με περιεχόμενο, μόνον «όταν διακονεί και όχι όταν εξουσιαστικά διακονείται»⁴⁶¹. Επομένως, η αυθεντία έτσι γίνεται φύλακας της ελευθερίας και της αγάπης, δεδομένου ότι και η ίδια βασίζεται σε αυτές τις δύο οντολογικές παραμέτρους (της τριαδικής και) της ανθρώπινης ζωής και της Βασιλείας.

Επίσης, η Εκκλησία δεν είναι εξουσία, όπως δεν είναι εξουσία ούτε ο Θεός Πατήρ, ούτε ο Χριστός των Ευαγγελίων, ακριβώς γιατί η εξουσία είναι πάντοτε κάτι που προέρχεται *έξωθεν* και ως εκ τούτου δεν αποτελεί συστατικό τής διαπροσωπικής κοινωνίας και στοιχείο της ταυτότητάς της. Κατ' αντιδιαστολή, ας ειπωθεί ακόμη εδώ ότι «το προπατορικό αμάρτημα είχε ως συνέπεια την μετατροπή του Θεού σε εξωτερική εξουσία, σε Νόμο, και επομένως λογικά το επόμενο βήμα ήταν η παράβαση του «Νόμου-Θεού», γεγονός που θέτει τον άνθρωπο εκτός του Θεού και εκτός της κοινωνίας μαζί Του. Έπρεπε να πραγματοποιηθεί η Ενσάρκωση, ώστε ο άνθρωπος να βρεθεί, εκ νέου, εντός του Θεού»⁴⁶². Τέλος, και στην ίδια πάντοτε προοπτική, η προσεκτική μελέτη των Ιερών Κανόνων αναδεικνύει εκείνες οι πτυχές της Κανονικής Παραδόσεως της Εκκλησίας, όπου η νοητική προτεραιότητα από αυτήν δίδεται «στην *κανονική οντολογία* και όχι στην εξουσιαστική διοικητική αντιμετώπιση του Εκκλησιακού σώματος»⁴⁶³. Συνεπώς, η αυθεντία στην εκκλησιαστική ζωή (καλείται να) λειτουργεί *σωτηριολογικά* και όχι *εξουσιαστικά*⁴⁶⁴ – όπως κατατείνει σήμερα να επικρατήσει – στους κόλπους της Εκκλησίας.

Αυτοκάνοντας. Πρόκειται για κάποιο νόθο, απόκρυφο και επείσακτο κείμενο μιας νοσηρής πρωτοβουλίας κάποιου, που μπορεί να χαρακτηριστεί για τον λόγο αυτόν ως *αυτοκάνοντας*, δηλ. *κατασκευασμένος κανόνας* από κάποιον – υποτίθεται – επώνυμο [πλαστοπροσωποποίηση] ή ανώνυμο, και ως εκ τούτου είναι *ψευδοκάνοντας*, *παρακάνοντας*, και καρπός ιδιωτικής πρωτοβουλίας ανεξάρτητης από τον οραματισμό της Εκκλησίας, ο οποίος [αυτοκάνοντας] εμφανίζεται στο ιστορικό προσκήνιο ως διαδεδομένη πρακτική στο πλαίσιο αντιγραφής χειρογράφων Ιερών Κανόνων κατά την διάρκεια της Β' χιλιετίας. Κατά συνέπεια, ένας *αυτοκάνοντας* δεν μπορεί ποτέ, με τέτοιου είδους παρείσφριση, να αποτελεί *κανόνα* της Εκκλησίας, όπως συμβαίνει, παρά την αυτονόητη προφάνεια, με τους 125 *αυτοκάνονες και παρενειρόμενους*⁴⁶⁵ “κανόνες”, οι οποίοι λάθρα απέκτησαν κατά τους τελευταίους αιώνες και στην εποχή μας κύρος και ισχύ *εκκλησιακού κανόνα*.

Αυτοκέφαλο. Το «αυτοκέφαλο» (autocephalum) είναι όρος καθαρά και αποκλειστικά εκκλησιο-κανονικός, ο οποίος δημιουργήθηκε στους κόλπους της Εκκλησίας ήδη τον 4ο και 5ο αι., για να εκφράσει και να χαρακτηρίσει το status, το

⁴⁶⁰ Βλ. κανόνες 3/Αθανασίου· 5, 6/Σαρδικής· 89/Βασιλείου· 9/Γ'· 15, 18, 48, 53, 55, 67, 68, 71, 92/Καρθαγένης· 16/Δ'· 37, 69/Πενθέκτης· 11/Ζ'· 3/Η'.

⁴⁶¹ Πβ. Μθ 20, 28 και Μκ 10, 45.

⁴⁶² Παρατίθεται από τον Ρ. Evdokimov, *όπ. π.*, σελ. 155.

⁴⁶³ Πβ. κανόνα 34/Αποστολικός.

⁴⁶⁴ Βλ. Μθ 20, 26-27· Μκ 10, 43-45.

⁴⁶⁵ Κανόνας 2/Πενθέκτης.

καθεστώς κανονικής ύπαρξης και υφής μίας **κατά τόπον** Εκκλησίας σε μία μικρή ή μεγάλη γεωγραφικά εκκλησιαστική Επαρχία (Μητρόπολη [του Μητροπολιτικού συστήματος], Αυτοκέφαλη Εκκλησία, Πατριαρχείο, κ.λπ.). Πρόκειται για μορφή **εκκλησιακῆς κατά τόπον ετερότητας** και **αν-εξαρτησίας**, η οποία σχετίζεται κυρίως με την άσκηση ανεπηρέαστης εξωτερικά εκκλησιαστικής συνοδικῆς διοίκησης μίας κατά τόπον Εκκλησίας.

Ο κανονικός όρος **αυτοκέφαλον**, όπως είναι προφανές, είναι σύνθετη λέξη και έχει ως πρώτο συνθετικό την οριστική αντωνυμία *αυτός (ο ίδιος)* και ως δεύτερο συνθετικό την λέξη *κεφαλή (caput)*. Ετυμολογικώς σημαίνει «δία κεφαλή» και δηλώνει το κανονικό δικαίωμα (εξουσία *αυθεντίας** ή εξουσιοδότηση) που χορηγείται στην Εκκλησία – την Τοπική Σύνοδο των Επισκόπων – μίας συγκεκριμένης περιοχής (*κατά τόπον Εκκλησίας*) να **καθορίζει** κανονικώς και εξωτερικά ανεπηρέαστα, να **εκλέγει**, να **χειροτονεί**, ακόμη και να **κρίνει** η ίδια (δια ιδίων [συνοδικών] μέσων) τον Πρώτο*-Προκαθήμενό της (Πατριάρχη ή Αρχιεπίσκοπο), καθώς και να διευθετεί τα εσωτερικά θέματά της αυτοβούλως. Λεξικογραφικά, *αυτοκέφαλος* είναι ο αποτελών ο ίδιος κεφαλή, αυτός που είναι ο ίδιος *κεφαλή* (εξουσία με την εκκλησιακή έννοια), και κατ' επέκταση ο μη έχων ανώτερη κεφαλή, ο αυτοδιοίκητος, ο ανεξάρτητος, ο αυτοτελής, ο αυτόνομος, ο διοικούμενος με ιδικούς του κανόνες (και νόμους), ο ελεύθερος, ο ενεργών ελευθέρως, ο αυτοκυβέρνητος, αυτός που δεν είναι υποτελής, υποχείριος, υπεξούσιος. Έτσι εμφανίσθηκε αρχικά να χρησιμοποιείται ο όρος αυτός. Στην αρχική του χρήση, πρόκειται για τον χαρακτηρισμό Αρχιεπισκοπών ή αρχιεπισκόπων ανεξάρτητων από την δημιουργηθείσα κατά τον 5ο αι. πατριαρχική δικαιοδοσία, στην οποία υπάγονταν πριν από την ανακήρυξη του εκκλησιακού Αυτοκεφάλου. Επίσης, **αυτοκεφαλία** είναι η «*αν-εξαρτησία*», η πληρεξουσιότητα. Αναφέρεται κυρίως και πρωτίστως στην αυτοδιοίκηση, την αυτοκυβέρνηση, την πάσης φύσεως ανεξαρτησία, το δικαίωμα του καθενός Εκκλησιακού Σώματος να κανονίζει τις πράξεις του αφ' εαυτού, ελεύθερα και ανεξάρτητα από ξένες επιδράσεις.

Επί πλέον, ο κανονικός αυτός όρος, ακριβώς στην προοπτική που συστήθηκε, εκφράζει και προσδιορίζει μία εκκλησιαστική διοικητική δικαιοδοσία *motu proprio* [και "*sui compro*"]. Αποτελεί κανονικό *σύστημα** και όχι *θεσμό** της Εκκλησίας. Και ακόμη, *αυτοκέφαλο* δεν σημαίνει με καμμία έννοια και σε καμμία περίπτωση *αποχωρισμός*, αλλά *απαρτίζεται* από μία οντολογική αντινομία: *αυτοκέφαλο*, σύμφωνα με το χριστολογικό όρο της Χαλκηδόνας-451, σημαίνει κατάφαση της **Εκκλησιακῆς ετερότητας** («*άσυγχύτως*») και σταθερό αίτημα **Εκκλησιακῆς κοινωνίας** («*ἀδιαιρέτως*»). Όταν υπάρχει μόνον το πρώτο, τότε εμφανίζεται το εκκλησιο-κανονικό πρόβλημα του *εκκλησιακού νεστοριανισμού* με έναν ιδιότυπο *εγκόσμιο μονοφυσιτισμό*, ενώ όταν επιβληθεί το δεύτερο, τότε το γεγονός αυτό έχει ως αποτέλεσμα την εκκλησιο-κανονικά αποτρόπαια για τις Οικουμενικές Συνόδους και τους Ιερούς Κανόνες τῆς Εκκλησίας «*σύγχυση των [κατά τύπους] Εκκλησιών*»⁴⁶⁶.

Το *εκκλησιακό Αυτοκέφαλο* – μπορεί να χαρακτηρίζεται ως τέτοιο και να είναι πράγματι μόνον όταν – φέρει συνεχώς μία αντινομική παραδοξότητα: είναι αυτοτελής, τέλειο αλλά όχι αφ' εαυτού τέλειο, είναι εντελής και πλήρες, διαθέτει εκκλησιακή και οντολογική πληρότητα αλλά όχι εκκλησιακή και οντολογική αυτοπληρότητα, χαρακτηρίζεται από κανονική πληρεξουσιότητα αλλά όχι από

⁴⁶⁶ Κανόνας 2 της Β' Οικουμενικής Συνόδου της Κωνσταντινουπόλεως (381). Πβ. ενδεικτικά και κανόνες 8/Α', 8/Γ', 12/Δ' 39/Πενθέκτης, 57/Καρθαγένης και 56/ Πενθέκτης.

αυτεξουσιότητα, είναι ελεύθερο και ανεξάρτητο, αλλά όχι αυτοφυές και αυτόμορφο, αυθύπαρκτο και αυθυπόστατο, καλείται να είναι συνοδικά, εκκλησιο-κανονικά και συναινετικά ανακηρυσσόμενο αλλά όχι αυτοκηρυσσόμενο, συνιστά εκκλησιακή *εγκατασπορά** αλλά όχι εκκλησιαστική *διασπορά**, έχει *εικονικότητα* σε σχέση με την Βασιλεία αλλά όχι ενδοκτισιακότητα στην ταυτότητά του, στην υπόστασή του και τον προσανατολισμό του, έχει θεανθρωπότητα αλλά όχι *εγκόσμιο μονοφυσιτισμό* ή *εκκλησιακό νεστοριανισμό*, όπως είναι η περίπτωση της *Ριτουλιστικής Εκκλησίας* για τους Ρωμαιοκαθολικούς, της *Ομολογιακής Εκκλησίας* για τους Προτεστάντες και της *Εθνικής (Εθνοφυλετικής) Εκκλησίας* για τους Ορθόδοξους, ακριβώς αυτό που γεννά τον *Αυτοκεφαλισμό** που δεν είναι τίποτε άλλο παρά μία *μονοφυσιτική αυτοκεφαλία*.

Μία Αυτοκέφαλη Εκκλησία, ως *κατά τόπον* [και όχι *Τοπική*, όπως λανθασμένα είθισται να λέγεται] *Εκκλησία* – που χαρακτηρίζεται από *εντοπιότητα* και *εγκατασπορά** –, διοικείται από την δική της «Ιερά Σύνοδο που απαρτίζεται από όλους τους [εν ενεργεία] Επισκόπους», η οποία, η ίδια – σύμφωνα με το κανονικό δικαίωμα («*αυτοδικαίως*»-*ipso jure*) το οποίο χορηγεί η Εκκλησία –, καθορίζει τον *Πρώτο** της και χειρίζεται ελευθέρως τα του Οίκου της, τις σχέσεις της με τις κρατικές αρχές της χώρας, όπου ευρίσκεται, και με τις άλλες κατά τόπους Εκκλησίες. Ωστόσο, καλείται να *ομολογεί την ίδια εκκλησιακή πίστη και να ακολουθεί τον ίδιο μυστηριακό βίο με τις άλλες Αυτοκέφαλες κατά τόπους Εκκλησίες (Τόμος** ανακηρύξεως της Αυτοκεφαλίας) με τις οποίες ευρίσκεται σε *εκκλησιακή κοινωνία*. Το γεγονός αυτό φανερώνει ότι η ενότητα της Εκκλησίας σε αυτό το επίπεδο νοείται ως «*κοινωνία των κατά τόπους Εκκλησιών*». Κατ' ακριβολογία, τα Πρεσβυγενή Πατριαρχία – τα οποία αποτελούσαν την χαλκηδόνια συνοδική Πενταρχία και δεν ήταν αρχικώς *ad hoc* «Αυτοκέφαλες Εκκλησίες» – αντιπροσώπευαν μία διαφορετική κανονική δομή από εκείνη του Αυτοκεφάλου, γι' αυτό και επινοήθηκε αυτός ο όρος, για να δηλώνεται η διακριτή διαφορά μίας Αυτοκέφαλης Εκκλησίας από τα πέντε χαλκηδόνια Πατριαρχία. Δεν επρόκειτο αρχικώς για κάποιον τίτλο που απονεμόταν σε μία ξεχωριστή Εκκλησία, αλλά γινόταν η χρήση του όρου, για να σημαίνει ότι η Εκκλησία αυτή δεν ήταν *Πατριαρχείο*. Εξ άλλου, η ανακήρυξη του Αυτοκεφάλου προϋποθέτει απαραίτητως την *εκκλησιακή εγκατασπορά**, αλλά όχι την *διασπορά**. Και έτσι, το σύνολο των Ορθόδοξων κατά τόπους Εκκλησιών (Πατριαρχικών και Αυτοκέφαλων) συνιστούν την Ορθόδοξη Εκκλησία την «ανά πάντα τον κόσμο διακεχυμένην»⁴⁶⁷.

Τέλος, μετά την ιστορικά πρώτη συνοδική ανακήρυξη της *Αυτοκέφαλης Εκκλησίας* της Κύπρου (8ος κανόνας της Γ' Οικουμενικής Συνόδου της Εφέσου-431), το κανονικό σύστημα του Αυτοκεφάλου, μεταξύ των πέντε Πρεσβυγενών Πατριαρχείων της χαλκηδόνιας συνοδικής Πενταρχίας (Ρώμης, Κωνσταντινουπόλεως, Αλεξανδρείας, Αντιοχείας και Ιεροσολύμων), το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως μόνο, από τότε μέχρι σήμερα (σύνολο το δεύτερο ήμισυ της δεύτερης χιλιετίας), προέβη σε υιοθέτηση του Αυτοκεφάλου (451-2019), συστήνοντας και χειραφετώντας Αυτόνομες και Αυτοκέφαλες κατά τόπους Εκκλησίες, και διατηρώντας έτσι την εκκλησιακή ενότητα, όταν το προτεσταντικό πολιτικό δόγμα του [τέλους του] 16ου αι. «*cujus regio, ejus religio*» κυριαρχούσε και άρχισε να διχάζει εσωτερικά και να

⁴⁶⁷ Πβ. τους κανόνες 57 της Τοπικής Συνόδου της Καρθαγένης-419 και 56 της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου της εν Τρούλλω-691.

κατακερματίζει τις Εκκλησίες σε Δύση πρώτα και, στην συνέχεια, σε Ανατολή. Ειρήσθω εν παρόδω ότι εάν στην Δύση, η Εκκλησία της Ρώμης υιοθετούσε τελικά και η ίδια κατά πολύ πριν (16ος αι.) το ίδιο κανονικό σύστημα τής Αυτοκεφαλίας, που γνώριζε ήδη από την Α΄ χιλιετία, όταν προέκυψε η Προτεσταντική Διαμαρτύρηση, δεν θα είχαμε την πρόκληση τής Μεταρρύθμισης και το «Προτεσταντικό σχίσμα» (1517) και, κατ' επέκταση, την πολυδιάσπαση του Δυτικού Χριστιανισμού σε Ρωμαιοκαθολική και Προτεσταντικές Εκκλησίες, μία πολυδιάσπαση που παραμένει βαθεία και ίσως μη αναστρέψιμη 500 και πλέον χρόνια τώρα (1517-2017). Διότι η Αυτοκεφαλία έχει ταυτοχρόνως αυτό ακριβώς το διττό χαρακτηριστικό στην υιοθέτησή της: παρέχει *εκκλησιαστική ετερότητα* και εξασφαλίζει, μέσα σε αυτήν την επελθούσα διάκριση, *εκκλησιακή κοινωνία*.

Ανακεφαλαιώνοντας, ας τονισθεί εδώ ότι το Αυτοκέφαλο ρυθμίζει:

- 1) την *μορφή* κοινωνίας των κατά τόπους Εκκλησιών,
- 2) τον *τρόπο* οργάνωσης και διοίκησής τους, και
- 3) τον *βαθμό* «αν-εξαρτησίας» τους σε σχέση με την «Μητέρα Εκκλησία», το Οικουμενικό Πατριαρχείο που εκχώρησε την Αυτοκεφαλία, καθώς και με τις άλλες ομόλογες κατά τόπους Εκκλησίες⁴⁶⁸.

Αυτοκεφαλισμός. Ο νεολογισμός αυτός (τον οποίο χρησιμοποίησε, ή καλύτερα επινόησε, ο Martin Jugie, *Le Schisme byzantin. Aperçu historique et doctrinal*, Παρίσι, έκδ. Lethielleux, 1941, σελ. vi, και στην συνέχεια υιοθέτησαν και πολλοί άλλοι), ο οποίος δηλώνει μία εκκλησιαστική τάση σχετικώς πρόσφατη και σαφώς αντικανονική, έχει δύο όψεις. Αναφέρεται *αφενός στην μη ύπαρξη* Εκκλησιακής αυτοκεφαλικής οντότητας, εκφράζει την διακαή επιθυμία απόκτησης πάση θυσία και με οποιοδήποτε μέσο, ακόμη και όταν οι γεωπολιτικές ή και οι γεω-εκκλησιαστικές συνθήκες δεν πληρούνται ή δεν το επιτρέπουν, του *status autocephalus* μίας εδαφικής εκκλησιαστικής ενότητας. Αναφέρεται *αφετέρου στην ύπαρξη* εκκλησιακής αυτοκεφαλικής οντότητας, όπου υφίσταται μία συγκεκριμένη τάση *υπερόριας* άσκησης εκκλησιαστικής δικαιοδοσίας επί του εδάφους μίας άλλης Αυτοκέφαλης Εκκλησίας – ή επί της “Διασποράς”* – υπό το πρόσχημα τής εφαρμογής αορίστων εκκλησιαστικών (γεω-εκκλησιαστικών* ή μη) δικαιωμάτων. Στην πραγματικότητα πρόκειται αναμφίβολα για «εκκλησιαστικό εθνο-φυλετισμό*», ο οποίος καλλιεργεί μία «Παγκόσμια Εθνική Αυτοκεφαλία» και μία «μονο-καμεραλιστική εκκλησιολογία» (εκκλησιαστικής εθνικής απόχρωσης και αποκλειστικότητας), ακριβώς γιατί υλοποιεί, συνειδητά ή ασυνειδητά, την αποδεδειγμένα λαθεμένη νοοτροπία ότι κάθε Αυτοκέφαλη Εκκλησία είναι “αυτάρκης” με οντολογική εκκλησιακή *αυτοπληρότητα*. Στο σημείο αυτό πρέπει άπαντες να κατοπτεύουμε με μεγάλη προσοχή τους εχθρούς τής εκκλησιακής ενότητας, οι οποίοι κρύβονται πίσω από την ιδέα της αυτοκεφαλίας*, δεδομένου ότι η στάση αυτή δεν αποτελεί έκφραση της εκκλησιολογίας της Εκκλησίας, αλλά, αντιθέτως, εγκαινιάζει στους κόλπους της *πολυ-κανονικότητα*, δηλ. μία *πρισματική κανονικότητα*, που συντείνει τελικώς στην αδυναμία πραγμάτωσης του Εκκλησιακού σώματος. Η κακοχρησία, επομένως, του Αυτοκεφάλου είναι που

⁴⁶⁸ Για την περαιτέρω σπουδή και μελέτη του κορυφαίου αυτού εκκλησιο-κανονικού θέματος, βλ. την εξαντλητική πολύγλωσση βιβλιογραφία στο Archim. Grigorios D. Papathomas, *Essai de bibliographie (ad hoc) pour l'étude des questions de l'autocéphalie, de l'autonomie et de la diaspora (Contribution bibliographique à l'étude des questions-Essai préliminaire)*, Θεσσαλονίκη-Κατερίνη, εκδ. Επέκταση (σειρά: Νομοκανονική Βιβλιοθήκη, αριθμ. 7), 2000, 105 σελ.

δημιούργησε εξ αρχής την αποδοχή του όρου “Διασπορά”* και επέφερε την «συνεδαφικότητα* και την πολυδικαιοδοσία» με συγκεκριμένες εκκλησιακές αλληλοεπικαλύψεις ανά την εκκλησιακή Οικουμένη. Και όταν συμβαίνουν όλα αυτά τα κανονικώς αποκλίνοντα, τότε η Αυτοκεφαλία καθίσταται αυτόματα “αυτοκεφαλισμός”, δηλ. παράγοντας διαιρέσεως και όχι παράγοντας ενότητας της Ορθόδοξης «Εκκλησίας ανά την Οικουμένη»⁴⁶⁹. Κάθε φορά που ο εκκλησιαστικός εθνικισμός και ο εθνο-φυλετισμός ή η πολιτιστική ταυτότητα (*κουλτουραλισμός*), αυτά τα συστατικά στοιχεία του αυτοκεφαλισμού, απαιτούν να έχουν την προτεραιότητα έναντι της ενότητας της Εκκλησίας, πρέπει να εισπράττουν ξεκάθαρη άρνηση και απόρριψη και κοινωνιακή απομόνωση. Η ορθόδοξη εκκλησιολογία δεν μπορεί να προσδώσει αξία έσχατης πραγματικότητας σε μία ιστορική εγκόσμια πραγματικότητα παρά μόνον στον Χριστό και στην εσχατολογική ανακεφαλαίωση των πάντων στο Πρόσωπό Του, η πρόσληψη των οποίων παραδόξως πραγματοποιείται κατά την τέλεση του Μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας και την συγκρότηση του Εκκλησιακού σώματος. Το γεγονός αυτό διακηρύσσεται κάθε φορά που τελείται η Θεία Λειτουργία.

Τέλος, ο *αυτοκεφαλισμός* (autoccephalismus) ο οποίος θα μπορούσε να χαρακτηρίζεται επίσης ταυτόσημα και ως *υδροκεφαλισμός*, αποτελεί πράγματι μία σύγχρονη παραμόρφωση και «προτεσταντική» ερμηνεία της αυτοκεφαλίας, η οποία εισάγει με την σειρά της μία *εθνική ομολογιακότητα* εντός της Εκκλησιακής κοινότητας και της εκκλησιαστικής ενότητας, διεκδικώντας μεταξύ άλλων και μία εκκλησιαστική δικαιοδοσία παγκοσμίων προδιαγραφών (*εκκλησιαστικός παγκοσμισμός*). Στην ίδια προοπτική, είναι επίσης αλήθεια ότι ο *Αυτοκεφαλισμός* και ο *Παπισμός* αποτελούν τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος (πβ. την παπική απόφαση τού Φεβρουαρίου του 2006 σιωπηρής αποκήρυξης του περιοριστικού εδαφικά τίτλου που του εκχώρησε συνοδικά η Εκκλησία [Δ΄ Οικουμενική Σύνοδος της Χαλκηδόνας-451] του «Πάπα ως *Πατριάρχη* της *Δύσης* [Δυτικής Ευρώπης]», διατηρώντας και πριμοδοτώντας τον αποκλειστικό τίτλο του αρχηγού πλέον της «*Παγκόσμιας Εκκλησίας*» [sic]). Και οι δύο αυτές κατηγορίες, ως ταυτόσημες αποκλίνουσες εκκλησιαστικές τάσεις, διεκδικούν οντολογική εκκλησιακή *αυτοπληρότητα* και παγκόσμια δικαιοδοτική *αποκλειστικότητα*, ένα δίδυμο γεγονός που σηματοδοτεί μεταξύ άλλων την απόλυτη κατάργηση της υπάρχουσας και συστατικά προβλεπόμενης κοινωνίας των κατά τύπους Εκκλησιών μεταξύ τους. Το εκκλησιο-κανονικό αυτό πρόβλημα είναι απολύτως συναφές με το νεοφανές εκκλησιολογικό πρόβλημα του *εκκλησιακού universalismus*, που στα νεοελληνικά θα μπορούσε να αποδοθεί με τον νεολογισμικό όρο *Εκκλησιακός Παγκοσμισμός*.

Αυτόνομο⁴⁷⁰. Στις βασικές εκκλησιο-κανονικές αρχές του εκκλησιακού *Αυτονόμου* (autonomum) ισχύουν ακριβώς τα ίδια, που ισχύουν και για το εκκλησιακό *Αυτοκέφαλο** (βλ. αντίστοιχο λήμμα), καθώς αρχικά και καθ’ όλη την διάρκεια της Α΄ χιλιετίας υπήρχε εννοιολογική ταύτιση και σύμπτωση περιεχομένου των δύο αυτών όρων. Μόνον όταν επανενεργοποιήθηκε το κανονικό σύστημα του Αυτοκεφάλου από το Οικουμενικό Πατριαρχείο ΚΠόλεως κατά το δεύτερο ήμισυ της Β΄ χιλιετίας (16ος-21ος αι.) άρχισε στο εξής να γίνεται διάκριση, εννοιολογική και περιεχομένου, των δύο αυτών κανονικών όρων, για να

⁴⁶⁹ Πβ. κανόνες 57 της Τοπικής Συνόδου της Καρθαγένης-419 και 56 της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου της εν Τρούλλω-691.

⁴⁷⁰ Πβ. κανόνα 7/Πενθέκτης.

δηλώνεται κυρίως το επίπεδο της εκκλησιαστικής Αυτονομίας, δεδομένου ότι η εκκλησιακή «αυτονομία» και «αυτοκεφαλία» προσέλαβαν κανονικά και χρονικά *διαδοχική σχέση* μεταξύ τους στην διαδικασία εκκλησιαστικής χειραφέτησης – και κατ' επέκταση *ιεράρχησης τιμής* [Δίπτυχα*] – μίας κατά τόπον Εκκλησίας. Με την τεχνική αυτή κανονική μορφή που έλαβε ο όρος «αυτόνομο» στην Β' χιλιετία, ας εξετασθούν δειγματοληπτικά αμέσως παρακάτω κάποια χαρακτηριστικά του.

Κατ' αρχάς, «αυτόνομος», όπως και η επιλογή της λέξης και η ετυμολογία της το δηλώνει, είναι ο διοικούμενος με ιδικούς του νόμους, ο ελεύθερος, ο ανεξάρτητος, ο ενεργών ελευθέρως, ο αυτοδιοίκητος, ο αυτοκυβέρνητος. Κανονική αυτονόμηση είναι η *ανακήρυξη*, και όχι η *αυτοανακήρυξη*, δικαίωματος αυτονομίας, η απόκτηση αυτονομίας με τις προβλεπόμενες για τον σκοπό αυτό προϋποθέσεις και με τα συνεπαγόμενα εκκλησιο-κανονικά αποτελέσματα, και αυτονομικό σύστημα είναι το κανονικό σύστημα της αυτονομίας, το αναφερόμενο στην κανονικώς ανακηρυχθείσα εκκλησιακή αυτονομία.

Η Αυτόνομη Εκκλησία είναι μία κατά τόπον Εκκλησία που διοικείται ελεύθερα και ρυθμίζει η ίδια τις εσωτερικές υποθέσεις της, αλλά συνιστά ακόμη διακριτό τμήμα του [Πατριαρχικού] κανονικού εδάφους, στην δικαιοδοσία τής (Πατριαρχικής) Μητέρας-Εκκλησίας, στην οποία υπάγεται, στην οποία ανήκε και με την οποία είναι εκκλησιακά αδιάρρηκτα συνδεδεμένη και διατηρεί «κανονικό σύνδεσμο». Απολαμβάνει κανονικώς μερική *αν-εξαρτησία* («σχετικό δικαίωμα») σε προοπτική πάντα εκκλησιαστικής χειραφέτησης, αλλά δεν έχει ακόμη ανακηρυχθεί Αυτοκέφαλη Εκκλησία. Η εξάρτησή της από την Μητέρα Εκκλησία έγκειται αποκλειστικά και μόνον στην υποχρεωτική επικύρωση-ισχυροποίηση της εκλογής του επικεφαλής-προκαθημένου της από την Μητέρα Εκκλησία ή, ακόμη, στην διενέργεια της εκλογής του από την αρμόδια Πατριαρχική Σύνοδο, όταν δεν υφίσταται Σύνοδος των Επισκόπων της Αυτόνομου Εκκλησίας. Εξ άλλου, η Μητέρα Εκκλησία επικυρώνει – και αναθεωρεί – τον προτεινόμενο από την Αυτόνομη Εκκλησία Κανονισμό εσωτερικής λειτουργίας ή τον Καταστατικό Χάρτη, σύμφωνα με τον οποίο, δίπλα στους Ιερούς Κανόνες, διοικείται αυτή. Η Αυτοκέφαλη Εκκλησία διακρίνεται από την Αυτόνομη, μόνον και μόνον γιατί, στην περίπτωση τής Αυτόνομης Εκκλησίας, η εκλογή του *primus* της πρέπει να επικυρωθεί από την Μητέρα Εκκλησία, στην οποία υπάγεται «ψιλῶ τῷ τίτλῳ» *χωρογεωγραφικά* και εκκλησιακά. Κατά τα λοιπά, η Αυτόνομη Εκκλησία απολαμβάνει των ίδιων και των αυτών κανονικών προνομίων και φέρει τα ίδια χαρακτηριστικά, όπως και η Αυτοκέφαλη Εκκλησία.

Είναι σημαντικό να προστεθεί εδώ ότι το αίτημα της εκκλησιακής αυτονομίας, όπως και αυτό της εκκλησιακής αυτοκεφαλίας*, είναι κατά τεκμήριο συνάρτηση γεωπολιτικών μεταβολών και, για τον λόγο αυτό, ανταποκρίνεται σε αυτό που συνοδικά και κανονικά προβλέπεται ήδη από την Α' χιλιετία: «Τοῖς πολιτικοῖς καὶ δημοσίοις τύποις, καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν παροικιῶν ἢ τάξις ἀκολουθεῖτω»⁴⁷¹ ή στο κανονικό αξίωμα που διετύπωσε επακριβώς στην προοπτική της Δ' Οικουμενικής Συνόδου ο Οικουμενικός Πατριάρχης Φώτιος, το 861, σε Επιστολή του προς τον πάπα Νικόλαο Α', σύμφωνα με το οποίο «τα

⁴⁷¹ Κανόνας 17 της Δ' Οικουμενικής Συνόδου της Χαλκηδόνας (451)· ββ. επίσης τον κανόνα 38/Πενθέκτης (691).

ἐκκλησιαστικά, καὶ μάλιστα γὰρ τὰ περὶ τῶν ἐνοριῶν δίκαια, ταῖς πολιτικαῖς ἐπικρατεῖαις τε καὶ διοικήσεσι συμμεταβάλλεσθαι εἴωθεν»⁴⁷².

Τέλος, στὴν Ορθόδοξη Ἐκκλησία ἀνά τὴν Οικουμένη τοῦ σήμερα (2021) ὑπάρχουν δύο Ἀυτόνομες κατὰ τόπους Ἐκκλησίες, ἡ Ἐκκλησία τῆς Φιλλανδίας, με Ἀρχιεπίσκοπο τὸν Μητροπολίτη Λέοντα, καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Εσθονίας, με Ἀρχιεπίσκοπο τὸν Μητροπολίτη Στέφανο, οἱ ὁποῖες ἀνακηρύχθηκαν κανονικὰ ὡς Ἀυτόνομες ἀπὸ τὸ Οικουμενικὸ Πατριαρχεῖο τὸ 1923. Ὑπάρχει καὶ μία τρίτη, ἡ Ἐκκλησία τῆς Λεττονίας, ἡ ὁποία ἀνακηρύχθηκε κανονικῶς Ἀυτόνομη ἀπὸ τὸ αὐτὸ Πατριαρχεῖο ΚΠόλεως στὸ κανονικὸ ἔδαφός του τὸ ἔτος 1936 καὶ τῆς ὁποίας τὸ *ἐκκλησιακὸ αὐτόνομο* παραμένει ἐνεργό, ἀλλὰ *απορροφήθηκε* ἀντικανονικῶς στὴν Σοβιετικὴ ἐποχὴ μετὰ τὴν εἰσβολὴ τῶν στρατευμάτων τοῦ Στάλιν στὶς Βαλτικές Χώρες ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο τῆς Ρωσίας (1945) καὶ μέχρι σήμερα δὲν ἐπανήλθε ἀκόμη στὴν κανονικὴ τῆς ὑπάρξη. Ἐδῶ πρόκειται γιὰ τὸ κανονικὸ πρόβλημα τῆς *ἐκκλησιακῆς ἀπορρόφησης*, κάτι ποῦ δὲν προβλέπεται ποθενά ὡς ἐκκλησιακὸ ἀδίκημα ἀπὸ τοὺς Ἱερούς Κανόνες, ἀκριβῶς γιὰτὶ ἦταν ἀδιανόητο γι' αὐτοὺς νὰ ἐπισυμβεῖ μία τέτοια ἀποτρόπαια πράξη ἐκκλησιο-κανονικά. Τὸ μόνον ποῦ ἐπισημαίνεται ἀπὸ τὶς Οικουμενικὲς Συνόδους τῆς Α΄ χιλιετίας εἶναι νὰ ἀποφεύγεται ἡ «*σύγχυσις τῶν [κατὰ τόπους] Ἐκκλησιῶν*»⁴⁷³. Τὸ ὅτι ἐπισυνέβη, καὶ μάλιστα τὸ ὅτι παραμένει χωρὶς νὰ ἔχει ἀποκατασταθεῖ μέχρι σήμερα, εἶναι ζήτημα ἄλλης υφῆς καὶ ἐτερόκεντρης παθογένειας, τὴν ὁποία ἡ Ορθόδοξη Ἐκκλησία ἐμφανίζει ἀδυναμία σήμερα – σε ἀντίθεση με σύνολο τὸ ἱστορικὸ παρελθόν (πβ. τὴν Σύνοδο τῆς ΚΠόλεως τοῦ 1872, ποῦ καταδίκασε ἀμεσα τὸν **ἐκκλησιολογικὸ ἐθνοφυλετισμό***) – στὸ νὰ μπορεῖ νὰ τὴν ἀντιμετωπίσει ἀποτελεσματικά. Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωσι καὶ σύμφωνα με τὸ πνεῦμα τῶν Ἱερῶν Κανόνων σε ἀντίστοιχες περιπτώσεις, καὶ πολὺ περισσότερο ὑποδεέστερες, *κατάλυσις τῆς ἐκκλησιακῆς ἐτερότητας καὶ στέρησις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐλευθερίας αὐτοδιάθεσις*, θα πρέπει νὰ ἀφαιρεῖται ἀμεσα ἡ *αυτοκεφαλία** τῆς παραβαίνουσας τὴν *ἐνιαία κανονικὴ τάξι* κατὰ τὸπον Ἐκκλησίας μέχρι τὴν ολοκληρωτικὴ ἀποκατάστασι τοῦ επαχθοῦς ἐκκλησιο-κανονικοῦ ἀδικήματός τῆς, αὐτὸ τῆς *ἐκκλησιακῆς ἀπορρόφησης*⁴⁷⁴.

Ἀφορισμένος-Ἀποκλεισμένος ἀπὸ τὴν κοινωνία*. Ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ὑπέστη *ἀφορισμό*⁴⁷⁵, *ἀποκλεισμό ἀπὸ τὴν κοινωνία**, μικρότερο (*στέρησι τῆς κοινωνίας*), ἐνδιάμεσο (*προσδιορισμένο ἐπιτίμιο ἀκοινωνησίας*) ἢ μεγαλύτερο (*ἀνάθεμα*).

⁴⁷² Φώτιος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, «Ἐπιστολὴ Β΄, Πρὸς τὸν πάπα Νικόλαο Α΄, πάπα τῆς Πρεσβυτέρας Ῥώμης», ἐν *P. G.*, τ. 102, στ. 613C.

⁴⁷³ Κανόνας 2 τῆς Β΄ Οικουμενικῆς Συνόδου τῆς Κωνσταντινουπόλεως (381). Πβ. ἐνδεικτικά καὶ κανόνες 8/Α΄, 8/Γ΄, 12/Δ΄ 39/Πενθέκτης, 57/Καρθαγένης καὶ 56/ Πενθέκτης.

⁴⁷⁴ Γιὰ τὴν περαιτέρω σπουδὴ καὶ μελέτη τοῦ κορυφαίου αὐτοῦ ἐκκλησιο-κανονικοῦ θέματος, βλ. τὴν ἐξαντλητικὴ πολὺγλωσση βιβλιογραφία στὸ Archim. Grigorios D. Papathomas, *Essai de bibliographie (ad hoc) pour l'étude des questions de l'autocéphalie, de l'autonomie et de la diaspora (Contribution bibliographique à l'étude des questions-Essai préliminaire)*, Θεσσαλονίκη-Κατερίνη, ἐκδ. Ἐπέκτασι (σειρὰ «Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη», ἀριθμ. 7), 2000, 105 σελ.

⁴⁷⁵ Κανόνες 13, 32, 73, 76/Ἀποστολικός· 94/Πενθέκτης· 1/Ζ΄· 1/Η΄· 128/Καρθαγένης· 3, 10, 12/Α-Β· 4/Βασιλείου· 5/Γρηγ. Νύσσης.

Βαθμίδες μετανοίας*⁴⁷⁶ [τέσσερις]. Πρόκειται για τις τέσσερις *βαθμίδες μετανοίας*, τέσσερα (4) *στάδια μετανοίας*, που οι Ιεροί Κανόνες επιβάλλουν στους πιστούς μετανοούντες, ως ποιμαντικά *στάδια επαναφοράς* στην εκκλησιακή κοινωνία, και οι οποίες συνδέονται με τις κανονικές στάσεις μετανοίας, που ακολουθούν μετά την διάπραξη ενός κανονικού σφάλματος ή αδικήματος, ή μίας κανονικής διολίσθησης ή παρέκκλισης. Η *διακοπή κοινωνίας*, η *ακοινωνησία*, όπως καθιερώθηκε στα πρόσφατα χρόνια να λέγεται, που επιβάλλεται από την Εκκλησία και προηγείται της πλήρους επαναφοράς στην εκκλησιακή κοινωνία, είναι (ακόμη και αυτή) μορφή κοινωνίας και σχέσης με την Εκκλησία. Με άλλα λόγια, ο πιστός-μέλος της Εκκλησίας, ακόμη και στην *ακοινωνησία*, παραμένει σε κοινωνία μαζί της. Τέλος, η πρακτική αυτή *βαθμίδων μετανοίας* περιέπεσε σε αχρησία κατά την διάρκεια του βου αι.

Γένος⁴⁷⁷. Η λέξη *γένος* (*gens christianorum*), η οποία, κατ' αρχάς, σημαίνει με την γενικότερη έννοια «φυλή» (πβ. *γενο-κτονία*) αλλά και «έθνος» – στα αραβικά *millet** – έχοντας, ωστόσο, μία συνεκδοχή θετικώς ευρύτερη, χρησιμοποιήθηκε από το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως δια μέσου των αιώνων, για να χαρακτηρίσει τους ορθόδοξους λαούς (μη μουσουλμανικές θρησκευτικές κοινότητες, επισήμως αναγνωρισμένες, μαζί τις Ιεραρχίες τους) κατά την διάρκεια της *Οθωμανοκρατίας**, με σκοπό την ενοποίηση όλων αυτών των διαφορετικών εθνών και λαοτήτων, πολιτισμικά, γύρω από την Εκκλησία: το *Γένος των Ορθοδόξων*. Επίσης, πρέπει να υπογραμμισθεί επίσης εδώ ότι θεολογικώς η έννοια «γένος» είναι διαφορετική – και μάλιστα αντίθετη – από εκείνη του [σύγχρονου] «έθνους». Η κατηγορία «γένος» (*Γεναρχία*, *Γενάρχη*) δεν αφορά στις εθνικές διαφορές, όπως συμβαίνει με την κατηγορία «έθνος» (*Εθναρχία**, *Εθνάρχη**). Τις ξεπερνά εντός μίας υπερβατικής, οντολογικής προοπτικής, συνιστώντας, με τον τρόπο αυτόν, μια ενοποιητική, πολιτισμικώς, δύναμη. Διότι η *εκκλησιακή Ορθοδοξία* – και όχι η *πολιτιστική*, η *κοινωνική* ή η *εθνική* – είναι **αφυλετικόν γένος**: «γένος εκλεκτό, βασιλική ιερατική κοινότητα, άγιον έθνος, αφοσιωμένος λαός»⁴⁷⁸, «όπου δεν υπάρχουν πια Εθνικοί και Ιουδαίοι, βάρβαροι, Σκύθες, δούλοι, ελεύθεροι [...]»⁴⁷⁹. Τέλος, η Εκκλησία, δια του ευχαριστιακού χαρακτήρα της και την καθολικότητά της, υπερβαίνει όλες τις διαιρέσεις: φυσικές και φυλετικές, κοινωνικές και κομματικές, πολιτιστικές και πολιτισμικές. Διότι, υπάρχει ένα και μοναδικό *ανθρώπινο γένος*, που προήλθε από τα δημιουργικά «χέρια» του Θεού και από το οποίο προέρχονται όλοι οι άνθρωποι όλων των εποχών και ολόκληρης της Οικουμένης.

Γεω-εκκλησιακός/κή. Ο κανονικός αυτός νεολογισμός μπορεί να αποκληθεί επίσης, για θεσμικές πτυχές, και *γεω-εκκλησιαστικός/κή*. Πρόκειται για όρο αντίστοιχο με περιεχόμενο παράλληλο προς τον όρο «γεω-πολιτικός/κή» και δηλώνει ιδιότητα, κατάσταση, στην ίδρυση, σύσταση ή συγκρότηση μίας Επισκοπής-Τοπικής ή κατά τόπον Εκκλησίας, Σώματος Χριστού, επί ενός δεδομένου χωρο-γεωγραφικού* και ομώνυμου γεω-πολιτικού χώρου. Αναφέρεται στις σχέσεις μεταξύ προκαθορισμένων γεωγραφικών-γεωπολιτικών δεδομένων και μιας

⁴⁷⁶ Βλ. κυρίως τους κανόνες 7, 8, 9, 11/Γρηγορίου Νεο-Κ.: 4, 5, 6, 7, 8, 9, 15, 16, 24/Αγκύρας: 5/Νεο-Καισαρείας: 11, 12, 13, 14/Α': 22, 56, 57, 58, 59, 61, 64, 66, 73, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83/Βασιλείου: 2, 5, 19/Λαοδικείας: 1, 2, 4, 5/Γρηγορίου Νυσ.: 3, 87/Πενθέκτης.

⁴⁷⁷ Βλ. κανόνες 33/Πενθέκτης: 1/ Αθανασίου: 15, 80, 87/Βασιλείου: 1/Γρηγ. Νύσσης.

⁴⁷⁸ Α' Πέτρ. 2, 9.

⁴⁷⁹ Κολασ. 3, 11.

Εκκλησίας, η οποία βρίσκεται εντός των εδαφικών ορίων τους. Μία *Τοπική Εκκλησία** (ή *Επισκοπή*: οι όροι είναι ισότιμοι) ή μία *κατά τόπον Εκκλησία**: Αυτοκέφαλη ή Αυτοκέφαλη-Πατριαρχική υπό την σύγχρονη κανονική έννοια – χαρακτηρίζεται από μία συγκεκριμένη γεω-εκκλησιαστική συνισταμένη. Και ακόμη, ένα Πρεσβυγενές χαλκηδόνιο Πατριαρχείο συνιστά μία κατ' εξοχήν «γεω-εκκλησιακή οντότητα» αλλά, κατ' επέκταση, και μία Αυτοκέφαλη Εκκλησία *αρχαία* (Κύπρος) ή *σύγχρονη* (οι λοιπές υφιστάμενες σήμερα Εθνο-αυτοκέφαλες Εκκλησίες) συνιστούν επίσης μία κατ' εξοχήν «γεω-εκκλησιακή οντότητα». Πβ. επίσης, παρομοίως, και στην ίδια πάντοτε προοπτική, τους παρεμφερείς όρους: **γεω-θρησκευτικός**, **γεω-θρησκευτικός**, **γεω-μοναχικός**, **γεω-μοναστικός** (π.χ. το Άγιο Όρος, το οποίο αποτελεί παγκοσμίως ένα μοναδικό κέντρο *γεω-μοναστικό* και μία οντότητα αποκλειστικά *γεω-μοναχική*, *γεω-μοναστική*), καθώς και **γεω-μοναστηριακός** (π.χ. το κτήριο μίας κυρίαρχης Αθωνικής Μονής συναπαρτιζόμενο με το έδαφός της, όσο και η *γεω-μοναστηριακή* του ενδοχώρα, με πλήρη και κυριολεκτική εφαρμογή του όρου στο Αγίον Όρος).

Γεω-εκκλησιακότητα → **γεωγραφία** (= γράφω στην *γη*, στον *τόπο* [→ τοπογραφία → γράφω σε..., εγγράφομαι σε... έναν τόπο]) + **εκκλησιακότητα** (το ιδίωμα το σχετιζόμενο με την διτή υπόσταση της Εκκλησίας⁴⁸⁰ καθ' εαυτήν). Επομένως, γεω-εκκλησιακότητα είναι η «*εγγραφή* [= εν-γραφή, γραφή εντός]» ενός Εκκλησιακού Σώματος, μιας Εκκλησίας *Τοπικής* σε έναν δεδομένο τόπο, όπου η Εκκλησία *σαρκώνεται* (= εμφανίζεται, παρουσιάζεται, φανερώνεται, εκδηλώνεται, κ.λπ.). Δεν προσδιορίζει ο τόπος την Εκκλησία, αλλά αυτός συνιστά το περιγεγραμμένο πεδίο με δεδομένα και προσδιορισμένα χαρακτηριστικά, όπου η Εκκλησία *σαρκώνεται*. Έτσι, ο κάθε συγκεκριμένος και δεδομένος τόπος προσφέρει αντικειμενικά την καλύτερη δυνατή αξιοποίηση των χαρακτηριστικών του στην εμφανή διατήρηση της ενότητας του Εκκλησιακού Σώματος. Συνοψίζοντας, στην *Τοπική Εκκλησία**, δεν προσδιορίζει ο τόπος – ως επιθετικός προσδιορισμός – την Εκκλησία, αλλά, λόγω παρουσίας της μίας και μοναδικής Εκκλησίας σε αυτόν, η εδαφικότητα προσδιορίζεται ως *ευχαριστιακή* και τότε, με την σειρά της, αυτή η ευχαριστιακή εδαφικότητα προσδιορίζει τον τόπο ως μοναδικότητα και ως ενότητα. Με άλλα λόγια, προηγείται η *ευχαριστιακή εδαφικότητα* ως μοναδικότητα και ενότητα από την *τοπικότητα* της Εκκλησίας, η οποία τοπικότητα (Εκκλησία *τόπου*), ως επιθετικός προσδιορισμός, ανακεφαλαιώνει το όλον.

Γέρων-Γέροντες⁴⁸¹. Ο ηλικιωμένος, ο/οι παλαιός/οί. Στο εκκλησιαστικό και κυρίως το μοναστικό λεξιλόγιο, δηλώνει τον πνευματικό που έχει λάβει το *δώρο* ή το *χάρισμα* της διάκρισης και της συναντίληψης*, και έχει την διατεταγμένη από την Εκκλησία αποστολή του «πνευματικού πατέρα», ο οποίος ορισμένες φορές, όχι πάντοτε και απαραίτητα, είναι ο ηγούμενος της *μονής*. Ο όρος **γέρων** (*senex*: επισκοπικός τίτλος στην εν τῇ Ἀφρικῇ Ἐκκλησίᾳ την εποχή της Τοπικής Συνόδου της Καρθαγένης-419), στα ρωσικά, αποδίδεται (Β' χιλιετία) με τον όρο *starets* (στον πληθυντικό *starsy*).

⁴⁸⁰ Πβ. Πρξ 15, 28.

⁴⁸¹ Κανόνες 97, 100, 127/Καρθαγένης.

Γνωμοδότηση Κανονική. Βλ. τον ορισμό στο οικείο λήμμα *Κανονική Γνωμοδότηση*.

Διασπορά⁴⁸². *Διασπορά*, εν γένει, είναι η πράξη και το αποτέλεσμα του *διασπείρω*, που σημαίνει *σκορπίζω* προς όλες τις κατευθύνσεις, *διασκορπίζω* διακτινισμένα, καθώς και, αυτό που είναι αξιοσημείωτο και μάς ενδιαφέρει εκκλησιο-κανονικά εδώ, *διασκορπίζομαι έξω*, καθώς και *διαχωρίζω*, δηλ. δεν αφήνω σε ενότητα το όλο και το ολοκληρωμένο σύνολο σε κοινωνία. Είναι το σκόρπισμα και ο διασκορπισμός, και, ως εκ τούτου, η αδυναμία να συστήσω, να συγκροτήσω σε σώμα αυτό που είναι διάσπαρτο ή σκόρπιο εδώ και εκεί. Όπως είναι προφανές, το γεγονός αυτό από μόνο του συνιστά εξ ορισμού μία κατάσταση απευκτέα και αποδομική του σώματος και της ενότητάς του. Πολύ δε περισσότερο όταν, εκούσια και ηθελημένα, το συντηρούμε σε αυτήν την κατάσταση... Έτσι και το πρόβλημα της «Διασποράς» (*sic*) στον εκκλησια(στι)κό χώρο παραμένει ένα ενεργό μακροχρόνιο ζήτημα, διότι έχει δύο αντίστοιχες όψεις: **α)** την απρόβλεπτη ιστορική συγκυρία και **β)** την επιμελημένη συντήρησή του για τον διττό λόγο μιας εθνο-κρατικής και εθνο-εκκλησιαστικής ομώνυμης συλλογικής σκοπιμότητας.

Πράγματι, το ζήτημα της «Ορθόδοξης Διασποράς» στην σύγχρονη μορφή του έχει συνοπτικά ως εξής: Η δημιουργία Εθνικών Κρατών στην διάρκεια του 19ου αι. και στις αρχές του 20ού αι. στην Κεντρο-Ανατολική Ευρώπη και, ταυτόχρονα, η βίαιη μετακίνηση και μετανάστευση εθνικών πληθυσμιακών ομάδων προς την Δυτική Ευρώπη, τις δύο Αμερικές και την Αυστραλία, των προερχομένων από αυτά τα Εθνικά Κράτη, εξ αιτίας των πολυπληθών στρατιωτικο-πολιτικών γεγονότων της εποχής εκείνης, προκάλεσε πρωταρχικά το νεοπαγές φαινόμενο της «Εθνικής Διασποράς». Αυτό σημαίνει, κατ' αρχάς, ότι πριν από τον 18ο αι. δεν υπάρχουν φαινόμενα «Εθνικής Διασποράς», ακριβώς επειδή υπάρχουν ευρέως στην διεθνή ιστορική πολιτική σκηνή Αυτοκρατορίες, οι οποίες καταλήγουν να αποσυντίθενται, και την θέση τους, σε μικρότερη έκταση και σε περιορισμένο τόπο, καταλαμβάνει το νεοφανές μόρφωμα του «Εθνικού Κράτους», από την Γαλλική Επανάσταση (1789) και εντεύθεν.

Η γέννηση και ανάπτυξη της «Εθνικής Διασποράς» δημιούργησε αναταράξεις και αλλοιώσεις και στην Εκκλησιολογία, ακριβώς επειδή τότε έγινε μία ενέργεια εκ μέρους του Εκκλησιακού χώρου, όταν αυτός, σε εκείνη την δεδομένη χρονική στιγμή, δεν έλαβε υπ' όψιν του την προγενέστερη διαχρονική εκκλησιο-κανονική πράξη της Εκκλησίας στην αντιμετώπιση του νεοφανούς αυτού φαινομένου. Αυτό είχε ως συνέπεια, στην απόπειρα σύστασης Εκκλησιακών Κοινοτήτων εκτός της εθνικής επικράτειας να γίνει ένα δομικό εκκλησιο-κανονικό λάθος. *Οι χώροι, όπου υφίσταντο «κατά τόπους Εκκλησίες*», θεωρήθηκαν, για την κάθε Ορθόδοξη Εθνική Εκκλησία, χώροι της δικής της εθνώνυμης, εθνο-εκκλησιαστικής “Διασποράς”, όπου γης, κατ’ απομίμηση τής εθνικής Διασποράς, με άμεση αντι-εκκλησιολογική συνέπεια την σύσταση πολλαπλών αλληπάλληλων εκκλησιακών δικαιοδοσιών στον ίδιο τόπο, στον οποίο, εν τούτοις, υφίστατο άλλη κατά τόπον Εκκλησία. Και έτσι γεννήθηκε το μείζον εκκλησιο-κανονικό πρόβλημα της “Εκκλησιαστικής Διασποράς” (*sic*), με πολλαπλές ομόδοξες εκκλησιαστικές δικαιοδοσίες στον ίδιο και τον αυτό τόπο, εγκαινιάζοντας εκκλησιακή συνεδαφικότητα* και πολυδικαιοδοσία με όλα τα εκκλησιολογικώς αρνητικά παρεπόμενα και τις αντικανονικές απορροές τους.*

⁴⁸² Πβ. κανόνα 85/Βασιλείου.

Με άλλα ανακεφαλαιωτικά λόγια, η δημιουργία του *Εθνικού Κράτους* (18ος-19ος αι.) γέννησε ταυτόχρονα και το αίτημα της *Εθνικής Εκκλησίας* (19ος-20ός αι.), προκαλώντας δύο επάλληλες αντιστοιχίσεις στους κόλπους τῆς ίδιας και της αυτής εδαφικής κρατικής πραγματικότητας:

1. Εθνικό Κράτος → Εθνική Εκκλησία (Κρατική ενδοχώρα)
2. Εθνικό Κράτος → Εθνική Διασπορά (Παγκόσμια κλίμακα)

Στην ίδια όμως προοπτική και μέσα στο πλαίσιο της ενδο-πολιτειακής διεργασίας, προκλήθηκε τότε και μία τρίτη αντιστοίχιση, η οποία έχει να κάνει με το πλέον σοβαρό εκκλησιο-κανονικό αυτό ζήτημα που εξετάζεται εδώ και που ανέτρεψε την *Εκκλησιολογία του Αυτοκεφάλου** (= μοναδική και πλήρης κανονική δικαιοδοσία εντός της πολιτειακής επικράτειας, η οποία καλείται οπωσδήποτε να εξαντλείται εντός των αναγνωρισμένων διεθνώς ορίων τού αναγνωρισμένου από την Διεθνή Κοινότητα Κράτους και η οποία εννοείται ότι δεν έχει εκκλησιολογικά εξ' ορισμού απολύτως καμμία δυνατότητα υπερόριας δικαιοδοσιακής ενάσκησης, κάτι που, όταν συμβαίνει, συνιστά τον ορισμό της *απροϋπόθετης αντικανονικότητας-canonicité impossible*). Πρόκειται για την *Εκκλησιολογία του Αυτοκεφάλου*, που υφίστατο ήδη από τις Α' και Γ' Οικουμενικές Συνόδους (325 και 431 αντίστοιχα) αναλλοίωτα μέχρι τότε (19ος-20ός αι.). Η αντιστοίχιση αυτή ήταν:

3. Εθνική Εκκλησία → Εθνο-εκκλησιακή *Διασπορά* (Παγκόσμια κλίμακα-υπερόρια)

Τρεις αλληλοεξαρτώμενες αντιστοιχίσεις, λοιπόν, οι οποίες χρήζουν ταυτόχρονης μελέτης, για να κατανοηθεί το υπό εξέταση πρόβλημα, καθώς οι Ορθόδοξες Εθνικές Εκκλησίες, όπως και οι άλλες Ομολογιακές Χριστιανικές Εκκλησίες παραδόξως για τον ίδιο λόγο, ενεργούν *διασποράδην*, δηλ. διαχωριστικά της εκκλησιακής ενότητας και της κοινωνίας. Όσο δε για την προαναφερθείσα ανατροπή της Εκκλησιολογίας της Αυτοκεφάλου Εκκλησίας, η νεοφανής αυτή κατάσταση «Διασποράς» δημιούργησε για την κάθε Εθνική Εκκλησία δικαιοδοτικές διεκδικήσεις υπερόριες επί των ομοεθνών εκκλησιακών μονάδων των εκτός του Εθνικού Κράτους, αναδύοντας ακριβώς γι' αυτόν τον λόγο ένα πρωτόγνωρο και παντελώς άγνωστο μέχρι τότε κριτήριο σύστασης μίας Εκκλησιακής Κοινότητας: την *ομοεθνότητα*.

Αρχίζει έτσι η Εθνική Εκκλησία, απεμπολώντας εκκλησιολογικά δισχιλιετή κριτήρια, να ενεργεί κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση τῆς συμπεριφοράς τού Εθνικού Κράτους έξω από τα γεωπολιτικά όριά του. Μόνον πως εδώ υφίσταται μία τεράστια διαφορά. Το Εθνικό Κράτος νομιμοποιείται, ως ο αποκλειστικός διαχειριστής, να ασκεί δικαιοδοτικές αρμοδιότητες εκτός των ορίων του και σε παγκόσμια κλίμακα, για την φροντίδα των ομοεθνών πληθυσμιακών του ομάδων, λόγω τού ότι *υφίσταται* «πολιτειακή υπηκοότητα-ιθαγένεια» αναλλοίωτη, όπου γης. Αντίθετα, η Αυτοκέφαλη Εθνική Εκκλησία εκκλησιο-κανονικά δεν *νομιμοποιείται* (κανονικοποιείται) ουδόλως να ενεργεί και να δραστηριοποιείται με όποιας μορφής δικαιοδοσίες εκτός των κανονικών ορίων

της, λόγω του ότι *δεν υφίσταται* «εκκλησια(στι)κή υπηκοότητα-ιθαγένεια», όπου γης, αλλά μόνον συστατική ενσωμάτωση στο ενόριο Εκκλησιακό σώμα, το οποίο κείται σε δεδομένο τόπο, ανεξαρτήτως της εθνικής ή μη σχέσης με αυτό. Και όταν παρεμπιπτόντως προκύψει μία τέτοιου είδους αναγκαία υπερόρια αναγκαιότητα, η ενδεχόμενη δραστηριότητά της είναι συγκεκριμένη, προσδιορισμένη και περιορισμένης εμβελείας, και σε συγκεκριμένο κανονικό πλαίσιο. Με άλλα λόγια, το Εθνικό Κράτος νομιμοποιείται να δραστηριοποιείται υπερόρια, προς όφελος των υπηκόων του, ενώ η Εθνική Εκκλησία *δεν κανονικοποιείται* (πβ. τον όρο *κανονικοποίηση* και όχι *νομιμοποίηση*) να ενεργεί συμμετρικά και αναλογικά, αντιστοίχως και αναλόγως. Αυτό ως μία πρώτη διευκρίνιση που παραμένει, αθέλητα ή ηθελημένα, αδιευκρίνιστη και προκαλείται σύγχυση στην εξέταση, αντιμετώπιση και επίλυση του μείζονος αυτού εκκλησιο-κανονικού ζητήματος. Μία δεύτερη πτυχή του ζητήματος έχει να κάνει με τον τρόπο που οργανώνει η κάθε Ορθόδοξη Εθνική Εκκλησία την εξ ορισμού αντικανονική *υπερόρια δικαιοδοσία* της, καθώς και με τον τρόπο που κοινωνεί η υπερόρια εθνο-εκκλησιαστική της οντότητα με τις άλλες ομόδοξες συνυπάρχουσες εκκλησιαστικές οντότητες στον ίδιο τόπο, στους χώρους δηλ. της θεωρούμενης Εκκλησιακής “*Διασποράς*”. Ασφαλώς δεν χρειάζεται να έχει κάποιος εξειδικευμένες γνώσεις, για να κατανοήσει ότι η πρώτη αντικανονική απόκλιση της *υπερόριας δραστηριότητας* επιφέρει άμεσα και την δεύτερη απόκλιση, εξίσου και πλέον αντικανονική, αυτήν της *πολυδικαιοδοσιακής συνεδαφικότητας**, προκαλώντας το φαινόμενο που χαρακτηρίζει την Ορθόδοξη Εκκλησιακή “*Διασπορά*” όπου γης, αυτό της *αντικανονικής αλυσίδας αντεκκλησιολογικών γεγονότων*, με κορυφαία (αντι)κανονική απόκλιση την *εκκλησιακή αλληλοεπικάλυψη* περισσότερων Εκκλησιών στον ίδιο τόπο. Η *κακοχρησία*, επομένως, του Αυτοκεφάλου είναι που δημιούργησε εξ αρχής την αποδοχή του όρου «*Διασπορά*» και επέφερε την «*συνεδαφικότητα* και την *πολυδικαιοδοσία*» ανά την εκκλησιακή Οικουμένη. Πράγματι, ο διαδοχικός του πρώτου τρόπος που υιοθετείται εδώ και δεκαετίες, καλύπτοντας το χρονικό διάστημα του ενός και ημίσεος αιώνας, είναι η λανθασμένη εκκλησιο-κανονικά *δημιουργία Τοπικών Εκκλησιών-Επισκοπών συνεδαφικά*, στην αντικανονική πρακτική της *συνεδαφικότητας*. Πρόκειται για την αυθαίρετη δημιουργία επισκοπικών επαρχιών, ομόκεντρων και υπερκαλυπτόμενων, στους χώρους τής «*Διασποράς*», γεγονός που προκαλεί μία ενεργή *εδαφική συνύπαρξη* και ταυτόχρονα *εδαφική αλληλοεπικάλυψη* Εκκλησιακών Κοινοτήτων με ελλειμματική κοινωνία μεταξύ τους και με ουδεμία δυνατότητα στην συνέχεια ενσωμάτωσής τους σε μία και μοναδική Εκκλησιακή ευχαριστιακή οντότητα. Κοντολογίς, προϊόντος του χρόνου, η αναβολή επίλυσης του μείζονος αυτού διττού στην βάση του προβλήματος τής «*Ορθόδοξης Διασποράς*» παγιώνει την λανθασμένη πρακτική της *συνεδαφικής διοργάνωσης* του ορθόδοξου εκκλησιακού βίου ανά την Οικουμένη, η οποία γεννά στον ίδιο πάντοτε τόπο το δίδυμο εκκλησιο-κανονικό πρόβλημα της *συνεδαφικότητας** και της *πολυδικαιοδοσίας*.

Ωστόσο, θα πρέπει να διερευνηθεί, ποιο είναι τελικά το πρωτογενές πρόβλημα της Εκκλησιακής “*Διασποράς*”*; Για να απαντηθεί το ερώτημα αυτό, θα πρέπει να εξετασθεί όχι μόνον η ιστορική προέλευση του περιεχομένου της (*εθνική προέλευση*) αλλά και η βιβλική της καταγωγή (*ιουδαϊκή προέλευση*). Πριν από

όλα, ο όρος δήλωνε την «ιουδαϊκή διασπορά»⁴⁸³ εκτός Παλαιστίνης, όλους εκείνους τους *διασκορπισμένους* μεταξύ των Εθνών, τις «δώδεκα φυλές της διασποράς»⁴⁸⁴, διότι ο Ναός του Σολομώντος στην Ιερουσαλήμ είναι τόσο *μοναδικός* όσο και το *αποκλειστικό κέντρο* λατρείας του Θεού για τον Ιουδαϊσμό ανά τον κόσμο, γι' αυτό και όσοι βρίσκονταν εκτός Ιερουσαλήμ και Παλαιστίνης συνιστούσαν «διασπορά», που έκειτο στα μέρη του «Πόντου, Γαλατίας, Καππαδοκίας, Ασίας και Βιθυνίας»⁴⁸⁵, οι *μακράν του μοναδικού Κέντρου*, δηλ. το *σύνολο των διασκορπισμένων* γεωγραφικώς Ιουδαίων μακριά του Ναού, στην προοπτική μεγάλης εξάπλωσής τους ανά την υφήλιο. Η *εδαφική παγκοσμιότητα*, ως κυρίαρχο δομικό χαρακτηριστικό της Ιουδαϊκής διασποράς, φαίνεται και από τον υπάρχοντα βιβλικό ορισμό της διασποράς αυτής: «Ιουδαίοι, άνδρες ευλαβείς από παντός έθνους των υπό των ουρανόν»⁴⁸⁶. Ο ορισμός αυτός μάς δίδει, μεταξύ άλλων, τον εξής αλληλουχιακό συσχετισμό:

Ιερουσαλήμ-Ναός ↔ Έθνη υπό τον ουρανόν-Λατρευτική Διασπορά [Συναγωγή]

ή, γενικότερα και σε επίπεδο χαρακτηριστικών που την απαρτίζουν,

Κέντρο [αποκλειστικής αναφοράς] ↔ Υφήλιος

Ας ειπωθεί παρενθετικά εδώ πως η άκριτη αντιγραφή και υιοθέτηση τού ιουδαϊκού μοντέλου διασποράς στους κόλπους της Ορθόδοξης Εκκλησίας τού σήμερα σημαίνει ότι για την κάθε *εκκλησιακή οντότητα «διασποράς»* υπάρχει ένα *μοναδικό Κέντρο* [της] και ότι στο επέκεινα αυτού του αποκλειστικού εδαφικά κέντρου, υπάρχει *ομόσωμα* ένα γεωγραφικό δικαιοδοτικό πεδίο [της] παγκοσμιών διαστάσεων, ένα υφηλιακό δίκτυο κοινοτήτων της «Διασποράς» απλωμένο σε όλες τις ηπείρους, το οποίο δίκτυο διαχειρίζεται ευθυτενώς και άμεσα το μοναδικό Κέντρο, αγνοώντας εκούσια και ηθελημένα όλες τις άλλες πραγματικότητες που υφίστανται δίπλα στο υφηλιακό στερέωμα.

Στην συνέχεια, η διασπορά αυτή, ως έννοια και ως γεγονός, διευρύνθηκε και συμπεριέλαβε στον ορισμό της όλες τις Κοινότητες που διέθεταν παρόμοια χαρακτηριστικά... Η έννοια και η αντίστοιχη πρακτική της, όμως, δεν μπορούν να ενυπάρχουν στην Εκκλησία και την Εκκλησιολογία της, διότι *ούτε η Τοπική Εκκλησία* ούτε η κατά τόπον Εκκλησία* είναι μοναδική* με αυτόν τον ιουδαϊκό τρόπο (της *μοναδικότητας* και της *αποκλειστικότητας*), αλλά πολύ περισσότερο ούτε και η Εκκλησία, *τοπική ή κατά τόπον*, μπορεί να αυτοπροσδιορίζεται ως *μοναδικό Κέντρο* και να ορίζει κατ' επέκταση η ίδια, με εγκόσμια χαρακτηριστικά, την «Διασπορά της» σε παγκόσμια κλίμακα και ανά την Οικουμένη, κάτι που εξ ορισμού θα συνιστούσε αυτόματη κατάργηση των άλλων Εκκλησιών ή, στην καλλίτερη των περιπτώσεων, «σύγχυση των Εκκλησιών»⁴⁸⁷. Με άλλα λόγια, η *διασπορά* προϋποθέτει εξ ορισμού ένα

⁴⁸³ Πβ. Ιακ. 1, 1 και Α' Πέτρ. 1, 1.

⁴⁸⁴ Ιακ. 1, 1.

⁴⁸⁵ Α' Πέτρ. 1, 1.

⁴⁸⁶ Πρξ 2, 5.

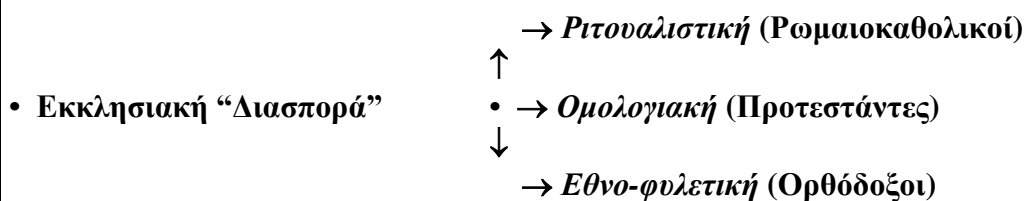
⁴⁸⁷ Κανόνας 2/Β'.

συγκεκριμένο εδαφικό κέντρο, ὅπως ο Ναός και η ιερή του πόλη Ιερουσαλήμ, παγκόσμια μοναδικό και χωρο-γεωγραφικά* αποκλειστικό, ἀπὸ το οποίο ἀντλεί την ὑπαρξή της, ἐνῶ γιὰ τον Λαὸ τοῦ Θεοῦ ὁ «Ναός εἶναι τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ», ἡ Ἐκκλησία Του, ἡ ὁποία κείται ἐκεῖ ὅπου βρίσκεται τὸ (κάθε) θυσιαστήριο τῆς Τοπικῆς Ἐκκλησίας καὶ πρόκειται γιὰ τὴν ἴδια Ἐκκλησία παντοῦ, παρ' ὅλο που οἱ εδαφικοὶ τόποι εἶναι διαφορετικοί. Ἔτσι, ἡ Ἐκκλησία, ἐξ ἀρχῆς, ὑπῆρξε πάντοτε *ευχαριστιακὴ* ὡς πρὸς τὸν τρόπο καὶ *εδαφικὴ* ὡς πρὸς τὸν λόγο, γιὰ νὰ θυμηθούμε τὸν ἁγ. Μάξιμο τὸν Ὁμολογητὴ. Αὐτὴ, συνεπῶς, ὑπῆρχε παντοῦ καὶ πάντοτε *ευχαριστιακὰ* *εδαφικὴ*. Καὶ ἐδῶ δὲν χωράει με κανένα τρόπο *κατάσταση διασποράς*. Ἐάν τὰ πράγματα ἔχουν ἔτσι, καθίσταται σαφές ὅτι τὸ πολυσυζητημένο ζήτημα ἐδῶ καὶ ἐνάμισυ αἰῶνα τώρα (1872-2022) τῆς «Ὁρθοδόξου Διασποράς» (*sic*), ἀπὸ ἐκκλησιολογικὴ ἀποψη, εἶναι ἓνας *μύθος!*... Πρόκειται γιὰ ἐπινόημα τῆς Ἐθνικῆς Ἐκκλησίας τοῦ 19οῦ καὶ 20οῦ αἰῶνα ὑπὸ τὴν ἐπήρεια τῆς ἰδεολογίας τοῦ Κρατισμοῦ καὶ κατ' ἀπομίμηση τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Κράτους, τὸ ὁποῖο ἐνίσχυε, ἀκριβῶς γιὰ λόγους ἐξωτερικῆς ἐθνο-πολιτικῆς καὶ ἐθνικῶν συλλογικῶν ἐνδιαφερόντων, τὴν «ἐθνο-ἐκκλησιαστικὴ διασπορά». Πρόκειται δηλ. γιὰ θέμα που τέθηκε, ὡς μὴ ὠφέλε, καθ' ἑλξιν ἀπὸ τὴν πραγματικὰ ὑπαρκτὴ τόσο *Ἰουδαϊκὴ* ὅσο καὶ *Ἐθνικὴ* διασπορά, καὶ συνιστᾷ αὐτὸ ἓνα λανθασμένο μεθοδολογικὸ ἐπηρειασμό ἀπὸ τὶς δικές τους ἐνδο-κτισιακές καὶ ἐγκόσμιες πρακτικές.

Σε ἐπίρρωση τῶν ὡς ἄνω λεγομένων, εἶναι ἀξιοσημεῖωτο νὰ μνημονευθεῖ ἐδῶ τὸ γεγονός ὅτι διαθέτουμε μίαν κανονικὴ ἀναφορὰ ἀποδοκιμασίας τῆς *κατάστασης διασποράς* στους κόλπους τῆς Ἐκκλησίας. Στον κανόνα 85 τοῦ Μ. Βασιλείου (330-378), γίνεται γιὰ μίαν καὶ μοναδικὴν φορὰ χρῆση τοῦ ὀρου «διασπορά», κάτι που συνιστᾷ «ἀπαξ λεγόμενον» στὴν σύνολη Κανονικὴ Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας (1ος-19ος αἰ.), καὶ μάλιστα γίνεται χρῆση τοῦ με σαφῶς ἀρνητικὸ περιεχόμενο, μὴ δηλώνοντας βέβαια τόσο τὴν ἔννοια τῆς *μετανάστευσης*, ὅπως σήμερα, ὅσο τὴν ἔννοια τῆς *προσφυγίας*, ἀλλὰ σημαίνοντας, ὡστόσο, ὅτι ἡ *κατάσταση* αὐτὴ εἶναι καθαρὰ *διασπορικὴ* καὶ ἐκπτώση ἀπὸ τὸ γεγονός-Ἐκκλησία, ὡς «εγκατάλειψη τοῦ Κυρίου», με ἐκδηλοῦς προφητικὸς χαρακτηρισμοὺς στὴν ἀπόπειρα προσδιορισμοῦ τῆς.

Τέλος, στὴν ἱστορικὴ πάντοτε ἀλλὰ σύγχρονη προοπτικὴ, ὁ ὑπὸ ἐξέταση ὀρος δῆλωνε, ἐπίσης, τὴν «ρωμαιο-καθολικὴ διασπορά» κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ 19οῦ αἰῶνα στὴν Ἑλβετία. Ὁμοίως, ἡ «ορθόδοξη διασπορά» ἐμφανίσθηκε με εἰδικὸ περιεχόμενο, ὅπως εἰπώθηκε πιο πάνω, στα τέλη τοῦ 19οῦ καὶ κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ 20οῦ αἰῶνα σε ὅλη τὴν υφήλιο, κάτι που γεννᾷ πλέον με καθολικὸ τρόπο καὶ σε εὐρεία παγκόσμια κλίμακα τὸ ἀνευ ἐκκλησιολογικοῦ καὶ κανονικοῦ προηγουμένου φαινόμενο τῆς «ἐκκλησια(στι)κῆς *ομολογιακῆς* διασποράς», τόσο γιὰ τους Ὁρθοδόξους ἀνὰ τὸν κόσμον ὅσο καὶ γιὰ τους Ρωμαιοκαθολικοὺς καὶ τους Προτεστάντες, ὡς ἐξῆς:

Ἡ «ἐκκλησιαστικὴ ομολογιακὴ Διασπορά» τὸν 19^ο καὶ 20^ο αἰῶνα

Ὅμως, στην σύγχρονη της εκδοχή, η *διασπορά*, εάν την θεωρήσουμε ως *διασκορπισμό χριστιανών μεταξύ άλλων χριστιανών*, έχει πάντοτε, εξ ορισμού – εφ’ όσον γίνεται συστηματικά αυτή η διάκριση –, έναν *εθνικό-κρατικό* τόπο προέλευσης (*Κέντρο*) και προσκτά εθνο-φυλετικό περιεχόμενο, το οποίο τής προσδίδει δικαιοδοσιακά ερείσματα σε όλη την Οικουμένη (*Υφήλιος*). Συνεπώς, αυτός ο εθνο-εκκλησιακός τόπος προέλευσης παραμένει διαρκώς το κέντρο, και η *διασπορά* «του» συνιστά ένα είδος «περιφέρειας», που ενδιαφέρει αποκλειστικά το εν λόγω κέντρο. Στην περίπτωση αυτή όμως, πρόκειται για μοντέλο «εθνικής διασποράς» που πολύ συχνά συγγέεται – ως προς τις αρχές της – με την «εκκλησια(στι)κή διασπορά», που δεν ακολουθεί αναγκαστικά τους κανόνες της πρώτης, αν και σήμερα, από άγνοια ή από εθνικ(ιστικ)ή σκοπιμότητα, το πράττει. *Διασπορά*, σήμερα, *σημαίνει το σώμα των Ορθόδοξων χριστιανών που ζουν εκτός της Εκκλησίας καταγωγής τους και κυρίως εκτός όλων των κατά τόπους Ορθόδοξων Εκκλησιών. Αλλ’ όμως, είναι αδύνατον να υπάρχει εκκλησιακή «διασπορά» στους κόλπους μίας Τοπικής, Πατριαρχικής ή Αυτοκέφαλης Ορθόδοξης Εκκλησίας. Διότι δεν μπορούμε να έχουμε «διασπορά» και «τοπική Εκκλησία» στον ίδιο τόπο και χρόνο· «τοπική Εκκλησία» (*εγκατασπορά**) και «διασπορά» είναι δύο ασυμβίβαστες πραγματικότητες στους κόλπους της ίδιας εκκλησιακής επικράτειας, δεδομένου ότι η επί μίας επικράτειας *κανονική δικαιοδοσία* είναι πάντοτε στον ενικό αριθμό – και ποτέ στον πληθυντικό. Συνεπώς, η οποιαδήποτε νοούμενη «εκκλησιαστική διασπορά» πρέπει να ενταχθεί, από εκκλησιακής απόψεως, στην δικαιοδοσία της Εκκλησίας «του τόπου» (Πατριαρχικής, Αυτοκέφαλης ή Αυτόνομης), χωρίς να απωλέσει, βεβαίως, την εθνική της ταυτότητα ή την ταυτότητα καταγωγής της. Στην Ευρώπη – ακόμη και εν έτει 1993, έτος της Ευρωπαϊκής ενοποίησης, αλλά και επέκεινα –, υπάρχει «εθνο-εκκλησιαστική διασπορά» (διασκορπισση ενός έθνους με περιεχόμενο *εθνικό και εκκλησιαστικό*). Ωστόσο, στην Κοινοτική και Ενωμένη Ευρώπη, όπου αναγνωρίζουμε μόνον Ευρωπαίους υπηκόους, μία *εθνική διασπορά* [η *εθνική όψη* της] θα έπρεπε να χάσει κάθε σημασία. Αυτό το γεγονός έχει άμεσες συνέπειες στην «Ορθόδοξη εκκλησιακή διασπορά» [στην *εκκλησιαστική* της άποψη] η οποία – ως εκκλησιακό ζήτημα – απαιτεί μία λύση *de facto*, αλλά και *de jure (canonico)* στην προοπτική τής *εγκατασποράς*...*

Τέλος, στους χώρους της «Διασποράς», η γεω-εκκλησιακή* Κοινότητα των δύο χιλιετιών έχει μετεξελιχθεί σε μία άρριξη συνάθροιση εθνο-εκκλησιαστικών ομάδων, που απαρτίζουν [ορθόδοξες] ενορίες ανά την Οικουμένη, δημιουργώντας μία νέα μορφή *άρριξης Εκκλησίας*, με γνώμονα και κριτήριο τα κυρίαρχα κουλτουραλιστικά-πολιτισμικά χαρακτηριστικά, χωρίς έδαφος, μία «*ανεδαφική Εκκλησία*». Το γεγονός αυτό πιστοποιεί την υποχώρηση τής δισχιετούς ιστορικά Εκκλησίας με γεω-ευχαριστιακή μοναδικότητα στην σύγχρονη νοοτροπία που αναδύεται ολοένα και περισσότερο και λαμβάνει το χρώμα μιας *συνεδαφικής Πολυ-εκκλησίας*. Έτσι, διαμορφώνουμε σήμερα μία αντίστοιχη εκκλησιαστική βιοτροπία που απλώνει και σιγά-σιγά κυριαρχεί... Μήπως τελικά αυτό θα σημάνει το ιστορικό τέλος της Εκκλησίας;...

Σύμφωνα με τα όσα ειπώθηκαν λακωνικά εδώ για το πολύκροτο αυτό εκκλησιο-κανονικό ζήτημα της Εκκλησιακής «Διασποράς», που ταλανίζει την Εκκλησία της Β΄ χιλιετίας όπου γης, διαμορφώνονται οι παρακάτω μνημονικοί και συγκριτικοί συσχετισμοί, που αποκαλύπτουν μία συνολική παρουσίαση του προβλήματος:

1. Ιουδαϊκή Διασπορά → *Κέντρο*: Ναός της Ιερουσαλήμ, Εμβέλεια: *Παγκόσμια κλίμακα*
2. Εθνική Διασπορά → *Κέντρο*: Εθνικό Κράτος, Εμβέλεια: *Παγκόσμια κλίμακα*
3. Εθνο-εκκλησιαστική «Διασπορά» → *Κέντρο*: Εθνική Εκκλησία (Παγκόσμια κλίμακα)
4. Εκκλησιακή «Διασπορά» (*sic*) [*≠ Κάθε Τοπική Εκκλησία, όπου γης*] → *Ανύπαρκτη*

Η μεθοδολογική αυτή διάκριση είναι ικανή να καταδείξει την σύγχυση που επικρατεί στην προσέγγιση του εν λόγω ζητήματος. Γι' αυτό και είναι ανάγκη να επανεξετάσουμε το μείζον θέμα της «Διασποράς» στους κόλπους της Ορθόδοξης ανά την Οικουμένη Εκκλησίας και εντός της προοπτικής της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Ορθόδοξου Εκκλησίας (Κρήτη 2016), γιατί η αναβολή επίλυσής του αναιρεί την Εκκλησία και αλλοιώνει ανεπανόρθωτα την Εκκλησιολογία της⁴⁸⁸.

Διοικησιολογία. Όπως και με τον όρο Εκκλησιολογία, που σημαίνει 'λόγος περί Εκκλησίας', είναι απλά ο *λόγος περί Διοικήσεως*, τα *σχετικά με την διοίκηση*. Με την έννοια αυτήν, ειδικότερα, **Εκκλησιαστική Διοικησιολογία** είναι ένα επί μέρους αντικείμενο του Κανονικού Δικαίου που διαπραγματεύεται όλα τα διοικητικά συστήματα* της Εκκλησίας (Μητροπολιτικό σύστημα, σύστημα του Αυτοκεφάλου*, σύστημα του Αυτονόμου*, Πατριαρχικό σύστημα, σύστημα της Πενταρχίας*, Εξαρχικό σύστημα, διοίκηση επισκοπών, διοίκηση ενορίας, κ.λπ.) με τις επί μέρους προεκτάσεις και εφαρμογές τους.

Δίπτυχα. Φιλολογικά, πρόκειται για διττούς *δέλτους*, για «*δί-φυλλο [δί-πτυχο] πίνακα αναγραφής ονομάτων ή θεμάτων*», «*φύλλα περγαμηνής δί-δέλτα, διπλωμένα στα δύο*», «*ιεροί δέλτοι*», «*ονοματικοί κατάλογοι*». Εξ ου και η παλαιόθεν χριστιανική πρακτική που διασώζεται ενεργή και θάλλει μέχρι τις μέρες μας, η γνωστή με την επωνυμία «*δίπτυχα ζώντων και κεκοιμημένων*», τα οποία *προσκομίζουν* οι πιστοί για να *αναφερθούν*, για να γίνει η *αναφορά* τους στην *προσκομιδή* από τον λειτουργό επίσκοπο ή τους λειτουργούς πρεσβυτέρους, μπροστά στο θυσιαστήριο, πριν και κατά την Θεία Λειτουργία. Στην αυτή φιλολογική προοπτική, υπάρχουν και οι εν ευρεία χρήσει όροι *τρίπτυχα* και *πολύπτυχα*.

Κατά την εκκλησιακή όμως πράξη κοινωνίας* των κατά τόπους* Εκκλησιών ανά την Οικουμένη, τα **Κανονικά Δίπτυχα** (η τάξη δηλ. της κοινωνίας των κατά τόπους Εκκλησιών, η, με άλλα λόγια, Εκκλησιακή κοινωνία των Διπτύχων με σκοπό την ενιαία κανονική τάξη μνημόνευσης και διαδήλωσης κοινωνίας των

⁴⁸⁸ Για την περαιτέρω σπουδή και μελέτη του κορυφαίου αυτού εκκλησιο-κανονικού θέματος, που ταλανίζει το Ορθόδοξο – και όχι μόνον – εκκλησιαστικό πλήρωμα ανά την Οικουμένη, βλ. την εξαντλητική πολύγλωσση βιβλιογραφία στο Archim. Grigorios D. Papathomas, *Essai de bibliographie (ad hoc) pour l'étude des questions de l'autocéphalie, de l'autonomie et de la diaspora (Contribution bibliographique à l'étude des questions-Essai préliminaire)*, Θεσσαλονίκη-Κατερίνη, εκδ. Επέκταση (σειρά: Νομοκανονική Βιβλιοθήκη, αριθμ. 7), 2000, 105 σελ. Επίσης, για μία εξειδικευμένη σύγχρονη προσέγγιση με πρόσφατα στοιχεία έρευνας επί του ζητήματος, βλ. δύο ημέτερες μελέτες: α) Αρχιμ. Γρηγορίου Δ. Παπαθωμά, *Κανονικά Άμορφα (Δοκίμια Κανονικής Οικονομίας)*, Θεσσαλονίκη-Κατερίνη, εκδ. Επέκταση (σειρά: Νομοκανονική Βιβλιοθήκη, αριθμ. 7), 2006, κεφ. II και III, σελ. 67-144, και β) «*Η αποδοχή "Εκκλησιακής Διασποράς"* συνεπάγεται αναίρεση της Εκκλησίας (κανόνας 28/Δ'). (Μία άλλη εκδοχή επίλυσεως αυτού του εκκλησιο-κανονικού ζητήματος)», εν *Θεολογία*, τ. 80, τεύχ. 2 (4-6/2009), σελ. 121-142.

Εκκλησιῶν στην ιερώτερη στιγμή της εκκλησιακῆς μας ζωῆς, στην Θεία Λειτουργία της Βασιλείας) συνιστοῦν τον επίσημο εκκλησιακό κατάλογο ὅλων των Πατριαρχικῶν και Αυτοκέφαλων (και Αυτόνομων) Ορθόδοξων κατὰ τύπους Εκκλησιῶν και των Προκαθημένων-Πρώτων τους, σύμφωνα με την παραδοσιακῶς εκκλησιο-κανονική τάξη και σειρά, η οποία δηλώνει την *τάξη* προβαδίσματος των Εκκλησιῶν, ὅταν μνημονεύονται αυτοί (αυτές) κατὰ την τέλεση της κοινῆς Θείας Λειτουργίας. Με ἄλλα λόγια, ο εν λόγω κανονικός κατάλογος των Διπτύχων αναγιγνώσκεται κατὰ την διάρκεια της Θείας Λειτουργίας ως ἔνδειξη και μαρτυρία της εκκλησιακῆς ἀνά την Οικουμένη ἀλληλοκοινωνίας. Εξ ἄλλου, τα *Δίπτυχα*, η σύγχρονη κανονική σειρά των (Ορθόδοξων) κατὰ τύπους Εκκλησιῶν, ως κανονικό ζήτημα, συγκαταλέχθηκαν μεταξύ των τεσσάρων πρώτων σημαντικῶν και κορυφαίων θεμάτων που κλήθηκε να διευθετήσῃ η Αγία και Μεγάλη (η «**Μείζων**») Πανορθόδοξη Σύνοδος*, η οποία πραγματοποιήθηκε στην Κρήτη (2016)⁴⁸⁹.

Ακολουθεῖ ἕνας συνοπτικός Πίνακας, ὅπου ἐμφαίνεται η κανονική διάρθρωση της Ορθόδοξης Εκκλησίας ἀνά την Οικουμένη, η οποία εἶναι και η διαμορφωθείσα δια μέσου των αἰῶνων κανονική σειρά των Κανονικῶν Διπτύχων, ἕνα θέμα που βρισκόταν ὑπὸ ἐξέταση στην Αγία και Μείζονα Πανορθόδοξη Σύνοδο της Κρήτης-2016:

Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἀνά τὴν Οἰκουμένη (21ος αἰ.)
(**Ἐκκλησιακά Κανονικά Δίπτυχα**)

Χαλκηδόνια Πρεσβυγενῆ Πατριαρχεῖα

– [Πατριαρχεῖο Ρώμης]

1. Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως
2. Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας
3. Πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας
4. Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων

Ἀυτοκέφαλες-Πατριαρχικές Ἐκκλησίες («Νεοπαγῆ Πατριαρχεῖα»)

5. Πατριαρχική-Ἀυτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας
6. Πατριαρχική-Ἀυτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Σερβίας
7. Πατριαρχική-Ἀυτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ρουμανίας
8. Πατριαρχική-Ἀυτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας
9. Πατριαρχική-Ἀυτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Γεωργίας

Ἀυτοκέφαλες Ἐκκλησίες

10. Ἀυτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Κύπρου
11. Ἀυτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος
12. Ἀυτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Πολωνίας
13. Ἀυτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας
14. Ἀυτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Τσεχίας καὶ Σλοβακίας
15. Ἀυτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Οὐκρανίας

⁴⁸⁹ Για περαιτέρω μελέτη ενός τόσο σημαντικοῦ θέματος για την συγκρότηση της Θείας Λειτουργίας και την πραγμάτωση της Εκκλησιακῆς κοινωνίας ἀνά την Οικουμένη, συνιστάται ως βάση σπουδῆς, μεταξύ ἄλλων, το ἀξιόλογο μελέτημα του Παναγιώτη Τρεμπέλα, «Δίπτυχα», εν *Θρησκευτική και Ἠθική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 5, στ. 107-113.

Αὐτόνομες Ἐκκλησίες**16.** Αὐτόνομη Ἐκκλησία τῆς Φιλλανδίας**17.** Αὐτόνομη Ἐκκλησία τῆς Ἑσθονίας

Εγκατασπορά. Η *εγκατασπορά* (εν-κατά-σπορά), ως κανονικός νεολογισμός και κανονικός ὀρος, του οποίου η πατρότητα ανήκει στον υποφαινόμενο, δηλώνει μία προοπτική αντίθετη από αυτήν της *διασποράς** (δια-σπορά), διότι σημαίνει την προσπάθεια – ή την συνέπεια – της εμφύτευσης και εγκατάστασης ενός λαού που τελεί «εν διασπορά», ο οποίος (λαός) έχει ήδη εισαχθεί και είναι έτοιμος να αναπτυχθεί κατά τρόπο ενεργό, αυτοτελή και διαρκή, είτε σε έναν νέο κύκλο με νέα ομώνυμα δεδομένα είτε σε έναν γεωγραφικό τόπο και χώρο (*κανονική χωρο-γεωγραφικότητα**), που παραδοσιακά και δικαιωματικά-δικαιοδοσιακά πλέον του ανήκει. Αυτός, όμως, ο ὀρος δημιουργήθηκε, για να σημαίνει μία ιδιότυπη κατάσταση και ένα ιδιόμορφο γεγονός αποκλειστικά μέσα στο εκκλησιακό γίνεσθαι.

Πράγματι, η Εκκλησία σαρκώνεται στις διαστάσεις του πτωτικού κτιστού προσληπτικά και εκφράζεται για τον λόγο αυτόν ως *εγκατασπορά* από την φύση, την ταυτότητα και την αποστολή της στον κόσμο, ενώ η *διασπορά* απάδει προς αυτό που συνιστά το ‘είναι’ της Εκκλησίας. Με άλλα λόγια, η Εκκλησία κινήθηκε πάντοτε ως *εγκατασπορά* στην απόπειρα πρόσληψης του κόσμου και ποτέ ως *διασπορά*, την οποία θεωρεί εξ ορισμού αρνητικό γεγονός και σύμπτωμα, και έκπτωση από αυτήν⁴⁹⁰. Η *εγκατασπορά* προσλαμβάνει και οικοδομεί έναν λαό, συγκροτώντας τον σε Σώμα Χριστού ταυτόχρονα *εδαφικά* και *ευχαριστιακά* εκπεφρασμένο, σε εκκλησια(στι)κό σώμα, ενώ η *διασπορά** διασπείρει, διασκορπίζει, τον κρατά σε “διάχυση Εκκλησιακού σώματος” και δεν συστήνει αυτό που είναι η Εκκλησία και η προοπτική της. Ακόμη πιο συγκεκριμένα, η ίδρυση μίας *Τοπικής* Εκκλησίας (ή μίας *κατά τόπον* Εκκλησίας*) συνιστά *εκκλησιακή εγκατασπορά* ενός λαού, που μέχρι την στιγμή εκείνη ανήκε εκκλησιαστικά κάπου αλλού ή τελούσε υπό διαμόρφωση, κατόπιν στοχευμένης και λυσιτελούς ιεραποστολικής απόπειρας. Και στις δύο περιπτώσεις, οι ενέργειες γίνονται, σαφώς, για να αποκλεισθεί η *διασπορά* τῆς Εκκλησίας και κάθε έννοια και μορφή της, στην καταφατική προοπτική τῆς *εγκατασποράς*.

Εθναρχία. Με τον ὀρο *Εθναρχία* σημαίνεται η αρχηγία, η ηγεμονία του έθνους και κατ’ επέκταση το αξίωμα του *εθνάρχου*. Στην ειδική δε περίπτωση πρόσκλησης της Εκκλησίας για ενεργή συμμετοχή στην πολιτική διαχείριση του δημοσίου βίου, με τον αυτό ὀρο εννοείται η εκχώρηση και αναγνώριση στην Εκκλησία, από την πολιτειακή εξουσία ή τα πολιτικά κρατικά ὀργανα, διοικητικών δικαιωμάτων επί των πολιτών-υπηκόων του Κράτους, πάντοτε κάτω από ιδιαίτερες ιστορικές συνθήκες, με συγκεκριμένο πεδίο άσκησης αρμοδιοτήτων και με περιορισμένο χρόνο ισχύος της εντολής ανάληψης πολιτικών ευθυνών. Με τον συμπαράγωγο ὀρο **Εθνάρχης** (Εθναρχος ή και Εθνοπάτωρ) νοείται ο αρχηγός ενός έθνους, ο *άρχων**, ο πατέρας, ο ηγεμών του έθνους, ή ο πνευματικός ταγός ενός υπόδουλου λαού. Το φαινόμενο αυτό είναι πολύ γνωστό στην Ορθόδοξη ιστορική Παράδοση, κυρίως στις περιπτώσεις

⁴⁹⁰ Πβ. κανόνα 85/Βασιλείου.

κατάλυσης της πολιτικής εξουσίας. Κατά την διάρκεια της *Οθωμανοκρατίας**, σύμφωνα με την παράδοση των Οθωμανών, η *Εκκλησία* και το *Ἔθνος* των Ορθοδόξων αποτελούσαν (στα αραβικά) *millet**, στο οποίο δόθηκε *Εθναρχία*, στο πλαίσιο της οποίας η Εκκλησία ανέλαβε συγκεκριμένα πολιτικά καθήκοντα Κράτους, οι Χριστιανοί υπόδουλοι συνιστούσαν ένα *ιδιαιτέρο ἔθνος* (αντί του ορθού γένος* και, κατ' επέκταση, *Γενάρχη* και *Γεναρχία*, εάν ήταν πράγματι απολύτως απαραίτητο να δημιουργηθεί για προκαθήμενο Εκκλησίας ένας τέτοιος χαρακτηρισμός, τόσο για την *εθναρχία* όσο και για την *γεναρχία*, ακριβώς διότι η Εκκλησία δεν έχει *ηγέτες*, αλλά [θέλει να] έχει [μόνον] *ποιμένες*, εάν θέλει να είναι συνεπής με την υφή της και την εσχατολογική προοπτική της) και ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ονομάστηκε από τους Ιστορικούς «*Εθνάρχη*», «*Κεφαλή και Αρχηγός του Ἐθνους* [αντί του *Γένους*]» στην εδαφική πολιτική δικαιοδοσία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ακριβώς γιατί εκπροσωπούσε τα δίκαια και τους πόθους του υπόδουλου Γένους. Η αναγκαστική και επιβεβλημένη αυτή *εθναρχία* εκ μέρους της Οθωμανικής εξουσίας στον Οικουμενικό Πατριάρχη, ως πνευματικού ταγού των υπόδουλων χριστιανικών [ορθοδόξων] *λαοτήτων*, διήρκησε περίπου μισή χιλιετία, από την Άλωση της Κωνσταντινουπόλεως (1453) μέχρι την Συνθήκη της Λωζάννης (1923), η οποία και αφήρεσε θεσμικά τα όποια δικαιώματα και τις όποιες δικαιοδοσίες πολιτειακής υφής, που ασκήθηκαν, με τις αναπόφευκτες εθιμικές απορροές της, σε όλη την διάρκεια της μισής αυτής χιλιετίας ενεργούς και πραγματικής εφαρμογής της.

Εξ άλλου, στην Κύπρο, η περίπτωση του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου του Γ' (1950-1977), του *Εθναρχου* Μακαρίου, όπως προσφιλώς γίνεται χρήση αυτού του πολιτειακού τίτλου στην Μεγαλόνησο, συνιστά ένα είδος *εθναρχίας*, καθώς και – στην Ελλάδα – η περίπτωση του Αρχιεπισκόπου Αθηνών Δαμασκηνού Παπανδρέου (1941-1949), ο οποίος ανέλαβε την Αντιβασιλεία (από 31-12-1944 έως 27-9-1946) [από τις 17-1-1945 έως την 1-11-1945 ως Πρωθυπουργός]). Ομοίως, στο «ζήτημα της πρώην Γιουγκοσλαβίας», ως *εθναρχική* μπορούμε να χαρακτηρίσουμε την πρόταση που απηύθυναν σε εποχή πολιτειακής κρίσης στον Πατριάρχη της Εκκλησίας της Σερβίας Παύλο, να αναλάβει τα ηνία του Σερβικού Κράτους (1992), εξ αιτίας της ασταθούς τότε πολιτικής κατάστασης, ως πρόσωπο του δημοσίου βίου κοινώς αποδεκτό.

Με άλλα λόγια, η Ορθόδοξη Εκκλησία άσκησε ενεργή πολιτική εξουσία κατά την διάρκεια της Οθωμανικής κυριαρχίας ή, ευκαιριακά, κατά την διάρκεια άλλων ιδιαίτερων και πρόσκαιρων καταστάσεων μόνον και πάντοτε κάτω από ειδικές και ιδιαίτερες συνθήκες. Τέλος, η *εθναρχία* δεν συνιστά έναν πολιτικό ή εκκλησιαστικό θεσμό, που θα μπορούσε να δικαιολογήσει δικαιοδοτικές πολιτειακά διεκδικήσεις εκ μέρους της Εκκλησίας, κάτι που, εάν πραγματικά συνέβαινε, θα αποτελούσε *θεοκρατία* ή *παποκαισαρισμό*, αλλά είναι πάντοτε συνδεδεμένη με έκτακτες, απρόβλεπτες, έκρυθμες και ιδιαίτερες πολιτικο-κοινωνικές συνθήκες (*εμπερίστατες*, δηλ. υπό την πίεση κάποιας *εξαιρετικής αναγκαιότητας*: «*διά το εμπερίστατον*», όπως λέγεται στο εν χρήσει κανονικό γλωσσάριο).

Εθνικισμός. Τάση φυλετική και εσωστρεφής, *αιωνιστική** και θεολογικός *αιρετική**.
Βλ. αμέσως παρακάτω το λήμμα *Εθνο-φυλετισμός**.

Εθνο-φυλετισμός. Ο Εθνο-φυλετισμός, ως όρος, επινοήθηκε ηθελημένα από την (πρώτη ιστορικά) *Πανορθόδοξη* Σύνοδο της Κωνσταντινουπόλεως του 1872 να

εἶναι ομοειδῶς και εμφαιτικῶς σύνθετος *terminus technicus* (ἔθνος και φυλή), για να δηλώσει μία αιρετικῆς μορφῆς αλλοίωση, επελθούσα την εποχὴ εκείνη, του Εκκλησιακού σώματος. Πρῶτα ἀπὸ ὅλα, ο *φυλετισμός* (ἀπὸ την λέξη *φυλή*, *tribu* [*tribalismus-τριμπαλισμός*]) ἀποτελεῖ την υιοθέτηση και εφαρμογὴ τῆς *αρχῆς των εθνοτήτων* στο εκκλησιαστικό πεδίο, τῆς προτεραιότητας δηλ. τῆς Φυλῆς και του Ἐθνους ἐναντι τῆς Βασιλείας στους κόλπους τῆς Ἱστορίας. Πρόκειται για την εκούσια ἀσκηση τῆς *φυλετικῆς και τῆς εθνικῆς διάκρισης* στους κόλπους τῆς Εκκλησίας, δίνοντας προτεραιότητα στους *φυλῆτες* (= στα μέλη τῆς αὐτῆς φυλῆς), στους ομόφυλους, και τους *εθνίτες* (= εκ του αὐτοῦ ἔθνους), τους ομοεθνείς, ἀποκλείοντας τους *ετεροφυλῆτες* και *ετερόφυλους*, τους *ετεροεθνίτες* και *ετεροεθνείς* στον συναπαρτισμό του Εκκλησιακού σώματος. Με ἄλλα λόγια, η *σύγχυση* μεταξύ Εκκλησίας και Ἐθνους, η *ἐξομοίωση* – και μερικῆς φορές η *ταύτιση* – τῆς Εκκλησίας με το Ἐθνος. Πρόκειται για την ιδιότυπη εκείνη περίπτωση που ο Φυλετισμός φυλετεύει (= κάνει φυλῆτη) και υποτάσσει την Εκκλησία στους ενδοκτισιακούς σκοπούς τῆς φυλῆς και του ἔθνους ἢ, ἀκόμη χειρότερα, μεταχειρίζεται και χρησιμοποιεῖ την Εκκλησία, για να *φυλετεύσει ετεροφυλῆτες και ετεροεθνείς* προς ὄφελος ἀποκλειστικά των σκοπῶν τῆς φυλῆς και του ἔθνους. Ἀπὸ αὐτό μπορούμε να ἀποδώσουμε και τον χαρακτηρισμό «(Ἐθνο)φυλετικὴ Εκκλησία», δηλ. η *«Εκκλησία των φυλετῶν* [πβ. *των ημετέρων*]» (*sic*), ἀγνωστῆ ως εκκλησιακὴ οντότητα και εκκλησιολογικὴ πραγματικότητα και ὑπαρξῆ στις δύο παρελθούσες χιλιετίες τῆς Ἱστορίας τῆς Εκκλησίας.

Ο ὅρος συνιστᾷ την ονομασία που δόθηκε συνοδικᾶ σε μία νεοφανὴ εκκλησιολογικὴ *αἵρεση* στα 1870, σύμφωνα με την οποία η Εκκλησία οργανώνεται ἐπὶ φυλετικῆς, εθνικῆς ἢ πολιτιστικῆς βάσεως κατὰ τέτοιο τρόπο, ὥστε ἐπὶ του ἰδίου γεωγραφικού ἐδάφους να εμφανίζονται πολλές εκκλησιακῆς οντότητες και εκκλησιαστικῆς δικαιοδοσιῆς (*εκκλησιαστικὴ συνεδαφικότητα**), η κάθε μία ἀπὸ τις οποίες μεριμνᾷ για την διαποίμανση μόνον των μελῶν που ἀνήκουν σε μία συγκεκριμένη εθνικὴ ομάδα (**Εκκλησιαστικός Μονοφυλετισμός**). Πρόκειται για το γεγονός που ευνοεῖ και πριμοδοτεῖ εκούσια και ενσυνείδητα την ἀποκλειστικότητα και την εθνικὴ ἐνότητα περισσότερο ἀπὸ την εν Χριστῷ ἐνότητα. Ο ὅρος υιοθετήθηκε ἀπὸ την Αγία και Μεγάλῃ (Μεῖζονα) – και συχνᾶ *«διευρυμένη»* – [1η] Πανορθόδοξη Σύνοδο* τῆς Κωνσταντινουπόλεως, το 1872 [10 Σεπτεμβρίου], η οποία επισήμως προσδιόρισε και καταδίκασε τον **Εκκλησιολογικὸ Ἐθνοφυλετισμό** ως σύγχρονη *εκκλησιολογικὴ αἵρεση* («Βαλκανικὴ αἵρεση»).

Ἀμέσως μετὰ την Γαλλικὴ Επανάσταση (1789), ἀναδύθηκε μία *ιδιόμορφων χρωμάτων* ἀντίληψη περὶ ἐθνῶν, η οποία πήρε την μορφή του *φυλετικού εθνικισμού*, ο οποίος ταυτίζει κάθε ἔθνος με μία γλώσσα, και ἐπηρέασε πυρηνικά και τον Εκκλησιακὸ χώρο. Πράγματι, ο «φυλετικός (θρησκευτικός) εθνικισμός» ἐκφράζει την ιδέα τῆς ἰδρυσης μίας *Ἀυτοκέφαλῆς Εκκλησίας*, βάσει ὄχι του τοπικού [εκκλησιακού] κριτηρίου, ἀλλὰ του *εθνο-φυλετικού*, εθνικού ἢ γλωσσικού και τῆς κοινῆς φυλετικῆς καταγωγῆς. Ομοίως, «η ἰδρυση, στον ἰδιοτόπο, *ιδιαιτέρων Εκκλησιῶν* με βάση το ἔθνος, που δέχονται μόνον τους πιστούς που ἀνήκουν στο ἰδιο ἔθνος, ἀποκλείοντας τους πιστούς των ἄλλων ἐθνῶν, και οι οποίες καθοδηγούνται μόνον ἀπὸ ποιμένες του ἰδίου ἔθνους, ὅπως υποστηρίζουν οι οπαδοί του (εθνο)φυλετισμού, εἶναι ἓνα γεγονός χωρίς ἱστορικὸ προηγούμενο» (Μητρ. Μάξιμος Σάρδεων). Επομένως, η Εκκλησία δεν πρέπει σε καμμία περίπτωση να συνδέεται με την τύχη ενός μόνον ἔθνους, μίας μόνον φυλῆς. Γι' αὐτὸ και η Ορθοδοξία εἶναι ἐχθρικὴ σε οποιαδήποτε μορφή

Εθνοφυλετικού Μεσσιανισμού. Εξ ἄλλου, στον ιστορικό βίο ενός λαοῦ οφείλουμε να διακρίνουμε σαφῶς μεταξύ **Εθνισμού** (που ἔχει θετικό περιεχόμενο, ως το ὀρθά αντίθετο της *αφιλοπατρίας*) και **Εθνικισμού** (που ἔχει αρνητικό περιεχόμενο, σημαίνων την αποκλειστική προσήλωση σε δεδομένα εθνικά ιδεώδη με τάσεις εδαφικής επέκτασης σε βάρος ἄλλων ἐθνῶν και ἐπιβολῆς του περιεχομένου της συλλογικῆς του *εθνικιστικῆς ιδεολογίας* [*εθνομυθίας*], κάτι που οδηγεί ἀναπόφευκτα στον *ρατσισμό*). Πρέπει να θεωρούμε τον πρώτο ως υπηρέτη και τον δεύτερο ως ἐχθρό του ἔθνους, γι' αὐτό και ο πρώτος συνάδει προς την *ἐκκλησιακὴ ἐγκατασπορά** μίας *Τοπικῆς* ἢ *κατὰ τόπον* Ἐκκλησίας* στην σωτηριολογικὴ πρόσληψη ενός λαοῦ, ἐνῶ ο δεύτερος ἀπάδει της φύσεως, της υφῆς και της προοπτικῆς της Ἐκκλησίας. Ἡ Ἐκκλησία δεν συνίσταται ποτέ *εθνηδόν*, ἀλλὰ *ευχαριστιακῶς* και *κατὰ τόπον!*...

Εισπήδηση⁴⁹¹. Εξ ὀρισμοῦ, ο ὅρος θέλει να σημαίνει ἀρνητικῶς περιεχομένου γεγονότα και καταστάσεις, δεδομένου ὅτι αὐτός, ὅπως εἶναι προφανές, προέρχεται ως περιγραφόμενο γεγονός ἀπὸ το ρῆμα «εἰσπίπτω» (καν. 12/Α-Β), που ἀποδόθηκε με το νεοελληνικὸ ρῆμα «εἰσπηδῶ», το οποίο λεξικογραφικά σημαίνει εἰσβάλλω, εἰσορμῶ, εἰσελαύνω, εἰσέρχομαι ως δια πηδήματος ἀιφνιδιαστικά ἢ και, σε περίπτωσι προβαλλόμενων ἐμποδίων, ὀρμητικά, ἐπιδρομικά, ἐμφανίζομαι ξαφνικά σε ἄλλον χώρο που δεν μου ἀνήκει. Μεταφορικά δε σημαίνει, και αὐτό εἶναι που μάς ἐνδιαφέρει ἐδῶ, με ἓνα ἐιδικὸ κανονικὸ βάρος που προσέλαβε ο ὅρος, εἰσέρχομαι κάπου ἐπιτήδεια και παρά την ἀξία μου, κατορθώνω να καταλάβω κάποια θέση ὄχι δια της κανονικῆς ὁδοῦ, ἀλλὰ με ὑποπτα και σκαιά μέσα, και με πλάγιες ἐνέργειες, παρεἰσέρχομαι, παρεἰσδύω. Ἔτσι, ἡ εἰσπήδησι συνιστᾶ την ἐνέργεια και το ἀποτέλεσμα του εἰσπηδῶ σε ἓναν χώρο, σε ἓναν τομέα, σε μία δικαιοδοσία, που δεν μου ἀνήκει, την ἀιφνίδια εἰσβολή, την εἰσόρμησι, την εἰσέλασι.

Εἰσπήδησι εἶναι ο προϋπάρχων στην Ἑλληνικὴ Γλῶσσα ὀρος που υιοθετήθηκε ἀπὸ την Κανονικὴ Παράδοσι της Ἐκκλησίας και καθιερώθηκε να σημαίνει την ὀποιαδήποτε ὑπερόρια ἀντικανονικὴ δραστηριότητα και δικαιοδοτικὴ ὑπέρβαση⁴⁹². Στην ἴδια προοπτικῆ, εἰσπήδησι νοεῖται ἡ εἰσδοσι σε ἐκκλησιακὸ ἔδαφος και σε ἐκκλησιαστικὴ δικαιοδοσία με την ἀποκλειστικὴ διάθεση του *σφετερισμοῦ* ἐδαφῶν και κανονικῶν δικαιωμάτων, και δηλώνει την ἐπέμβασι ἢ παρέμβασι, την κακόβουλη τάσι (την *διείσδυσι*) και την *ἀντικανονικὴν παρεἰσδυσιν* ενός Ἐπισκόπου στον χώρο μίας *Τοπικῆς* Ἐκκλησίας (Ἐπισκοπῆς), ἄλλης και διαφορετικῆς ἀπὸ την δική του, ἢ ενός Προκαθημένου Ἐκκλησίας, με την σιωπηρῆ, ἀνεκτικὴ ἢ και ἐνθαρρυντικὴ συναινέσι της ἐκκλησιακῆς Συνόδου του, στον χώρο μίας *κατὰ τόπον* Ἐκκλησίας* (Ἀυτόνομης, Ἀυτοκέφαλης ἢ Πατριαρχικῆς), ἄλλης και διαφορετικῆς ἀπὸ την δική του(ς). Εἶναι ἐπακριβῶς ο σφετερισμὸς της ἐκκλησιακῆς δικαιοδοσίας (**ἐπίβασι, ἐπιπήδησι, εἰσπήδησι, ἐπέλασι, εἰσέλασι**, καθώς και ο προσφάτως ἐπινοηθεῖς κανονικὸς νεολογισμὸς *μοιχεπιβασία*, με τα ἀντίστοιχα εὑρισκόμενα στους παραπάνω ἱερούς κανόνες ρήματα *εἰσπίπτω, ἐπιβαίνω, ἐπέρχομαι, ἐπεισέρχομαι*, κ.τ.τ.) για λόγους ἡγεμονισμοῦ, φιλαρχίας, ἀτομικῆς ἢ συλλογικῆς φιλοδοξίας και ἐξουσιαστικῶς ἐπεκτατισμοῦ.

⁴⁹¹ Βλ. κανὸνα 12 της Πρωτοδευτέρας Συνόδου (861).

⁴⁹² Πβ. κανόνες 2/Β· 18/Ἀγκύρας· 22/Ἀντιοχείας· 48, 93, 120/Καρθαγένης.

Εκθρόνιση, έκπτωση⁴⁹³. Η *έκπτωση από τον Επισκοπικό θρόνο* (για τους Επισκόπους, τους Μητροπολίτες ή τους Πατριάρχες) και την *Τοπική Εκκλησία** τους ή την *κατά τόπον Εκκλησία** τους ή την Εκκλησία.

Εκκλησία (τόπον). Εκκλησία που «κείται και εντοπίζεται σε ένα τόπο», με τον τρόπο που την ονοματίζει και την αποκαλεί ο Απόστολος Παύλος και η Καινή Διαθήκη⁴⁹⁴. Είναι, κατ' αρχάς, η **Τοπική Εκκλησία**, η *Επισκοπή* (οι όροι είναι ισότιμοι) – ‘επισκοποκεντρική’ στην θεμελίωσή της ως *χριστοκεντρική* –, με απαραίτητη την συνδρομή των λοιπών *συστατικών χαρισμάτων*, της οποίας η έννοια και το περιεχόμενο απαιτούν την ύπαρξη τοπικά ενός και μόνου Εκκλησιακού σώματος, και η οποία συγκεντρώνει τα [τέσσερα] *συστατικά χαρίσματα* (Επίσκοπος, πρεσβύτεροι, διάκονοι, λαϊκοί)⁴⁹⁵ σε έναν τόπο καθορισμένο και δεδομένο, υπό έναν και μόνον τοπικό Επίσκοπο (*unus episcopus in uno territorio*). Με άλλα λόγια, είναι η *Τοπική Εκκλησία*, που συγκεντρώνεται γύρω από τον Επίσκοπό της, ο οποίος *συνενώνει και ανανεώνει* το σύνολο των *συστατικών χαρισμάτων* της – εκτός από τον εαυτό του, το χάρισμα του επισκόπου, για την σύσταση του οποίου απαιτείται η συνδρομή των άλλων Τοπικών Εκκλησιών (ο **Θεσμός της Τοπικής Συνόδου***). Ο όρος, επομένως, δηλώνει γενικά και χαρακτηρίζει αυτήν την μορφή **«μονοδικαιοδοσιακής» Εκκλησιακής οντότητας** και αποτελεί τον *τύπο Εκκλησίας που έχει συσταθεί σε συγκεκριμένο τόπο* (ο **Θεσμός της Τοπικής Εκκλησίας**). Εξ άλλου, αυτό που εισήγαγε κατά τα νεότερα χρόνια ο Προτεσταντισμός με ένα παρακλάδι του, τον *Πρεσβυτεριανισμό* (= Τοπική Εκκλησία ή/και Ενορία που έχει ως εκκλησιακό ταγό πρεσβύτερο και όχι επίσκοπο, η **ανεπίσκοπη Εκκλησία**), που επηρέασε κυρίως τους Ορθόδοξους Ρώσους της «Διασποράς» και το έζησε κατά καιρούς και ο ελληνόφωνος χώρος με τον *πρωτόπαππα*, δεν τεκμαίρεται στην δισχιλιετή Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας. Στην ίδια προοπτική, εμφανίστηκαν στην εποχή μας (μετά την Αγία και Μεγάλη Σύνοδο της Κρήτης-2016) οι «αποτειχισμένοι», γενόμενοι *ανεπίσκοποι* και έχοντες πρεσβυτεριανικά χαρακτηριστικά προτεσταντικής τυπολογίας, διαφόρων θεολογικών εκτροπών, μωροδιδασκαλιών και άλλων αλισγημάτων, συστήνοντας παρασυναγωγές⁴⁹⁶.

Ο όρος, όμως, δηλώνει επίσης και μία *Αυτοκέφαλη Εκκλησία*, υπό γενική έννοια. Ακριβέστερα και ειδικότερα, πρόκειται για την **«κατά τόπον» Εκκλησία**, δηλαδή εκείνες τις ευρύτερα εδαφικές *«Εκκλησίες που έχουν συσταθεί κατά τόπους»*. Προβαίνουμε λοιπόν στην εξής άτυπη διάκριση: Εκκλησία **Τοπική** (Επισκοπή) και **Εκκλησία που έχει συσταθεί «κατά τόπον»** (Πατριαρχική, Πατριαρχική-Αυτοκέφαλη, Αυτοκέφαλη, Αυτόνομη [και ημι-Αυτόνομη] **Εδαφική Εκκλησία**). Αυτό εξηγείται, επίσης, και από το γεγονός ότι η *Τοπική Εκκλησία* (Επισκοπή) είναι συγχρόνως *τοπική* και *συνοδική* – δηλ. η οντολογική

⁴⁹³ Βλ. κανόνες 2, 7/Γ'·2, 10, 12, 18, 27/Δ'· 34, 92/Πενθέκτης· 5/Ζ'· 1/Γενναδίου. Πβ. κανόνα 5/Α-Β.

⁴⁹⁴ Πβ. π.χ. Α' Κορ. 1, 2 και Γαλ. 1, 2.

⁴⁹⁵ Πρόκειται για τα τέσσερα (4) *συστατικά Χαρίσματα* του Θεσμού της Τοπικής Εκκλησίας, όπως τα περιέγραψε και τα όρισε ο άγιος Ιππόλυτος Ρώμης στο προσφάτως αποκατασταθέν έργο του· «Η Αποστολική Παράδοσις (*Traditio apostolica*)» (βλ. B. BOTTE, *La Tradition apostolique de Saint Hippolyte (Essai de reconstitution)*, Münster, Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, LQF-Band 39, 1989, 132 σελ. [πβ. S. C. 11 bis]).

⁴⁹⁶ Λαμβάνουν αυτοαποκαλούμενα αυτόν τον τίτλο από τον κανόνα 15 της Τοπικής Πρωτοδευτέρας Συνόδου της Κωνσταντινουπόλεως (859-861). Ωστόσο, ο όρος αυτός του κανόνα «*αποτειχίζοντες*» λεξιλογικά σημαίνει τον περιτειχισμό, τον αποκλεισμό, την παρεμπόδιση, γεγονός που μαρτυρεί ότι οι θιασώτες της *αποτειχίσης* ερμηνεύουν καταχρηστικά και αυθαίρετα τον εν λόγω κανονικό όρο.

σχέση που υφίσταται μεταξύ κάθε *Τοπικής Εκκλησίας* και της *κοινωνίας των Τοπικών Εκκλησιών* –, όπως ακριβώς συμβαίνει και με την *κατά τόπον Εκκλησία* (Αυτοκέφαλη), η οποία είναι συγχρόνως *κατά τόπον* και *συνοδική* – δηλ. η οντολογική σχέση που υφίσταται μεταξύ κάθε *κατά τόπον Εδαφικής Εκκλησίας* και της *κοινωνίας των κατά τόπους Εδαφικών Εκκλησιών*.

Η Τοπική Εκκλησία παραμένει ταυτόσημη με την Εκκλησία στο σύνολό της. (Το Άγιο Πνεύμα εξειδικεύει το ένα και ενιαίο Σώμα του Χριστού, καθιστώντας κάθε *Τοπική Εκκλησία* πλήρως «καθολική» και είναι η «μία, αγία, **καθολική** και αποστολική Εκκλησία», που αναφέρουμε στο “Σύμβολο της Πίστεως”). Βεβαίως, και οι δύο – καθεμία στο επίπεδό της – ανακεφαλαιώνουν την **Εκκλησία** του Χριστού την «**κατά/ανά την οικουμένην** διακεχυμένην»⁴⁹⁷. Άρα, μία Τοπική Εκκλησία δεν αποτελεί ένα «τμήμα» της «ανά την οικουμένην» Εκκλησίας, αλλά η τοπική εκδήλωση της εν πληρότητι. Τέλος, η *ανά την οικουμένην* Εκκλησία, η *ανά την Υφήλιο* Εκκλησία, δεν συνιστά μία «*Παγκόσμια Εκκλησία*» (sic), όπως λανθασμένα συνηθίζεται να λέγεται σήμερα, μία μορφή Εκκλησίας άγνωστη στην Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας σύνολης της Α΄ χιλιετίας.

Συνοψίζοντας, για λόγους καθαρά μεθοδολογικούς, θα μπορούσαμε να πούμε ότι έχουμε τρία είδη **Εκκλησίας τόπου**, φανερούμενα σε τρία διαφορετικά εκκλησιο-κανονικά επίπεδα, αλλά με αποκλειστικότητα χωρο-εδαφικής παρουσίας και φανέρωσης σε έναν δεδομένο τόπο:

1. Η **Τοπική** Εκκλησία (Επισκοπή)·
2. Η **κατά τόπον Εδαφική** Εκκλησία: **α.** (Εκκλησία *επαρχίας*-Μητρόπολις)·
β. (*Αυτοκέφαλη* Εκκλησία)·
3. Η **ανά την Οικουμένην** Εκκλησία (η *ανά την Υφήλιο* Εκκλησία).

Συνεπώς, η **Τοπική** Εκκλησία, για να είναι Τοπική, πρέπει να είναι η μόνη σε ένα *ευχαριστιακό έδαφος* και να είναι *εκκλησιακά ανεπικάλυπτη*.

Η **κατά τόπον** Εκκλησία, η **Εδαφική** Εκκλησία, για να είναι **κατά τόπον**, πρέπει να είναι η μόνη σε ένα *αυτοκεφαλικό έδαφος* και να είναι *εκκλησιακά ανεπικάλυπτη*.

Η **ανά την Οικουμένην** Εκκλησία, για να είναι **ανά την Οικουμένην**, πρέπει να είναι η μόνη στο ένα και μόνο *υφηλιακό έδαφος* και να είναι, κατ' επέκταση, *εκκλησιακά ανεπικάλυπτη*.

Αν, εξ άλλου, χρησιμοποιούμε επίθετα και επιθετικούς προσδιορισμούς δίπλα στην *κανονοκέλευθη* Εκκλησία, εισάγουμε πρόσθετες και ξένες διακρίσεις (και αποκλίσεις) που αφορούν στην ίδια την φύση και την υπόστασή της. Επομένως, δίπλα στην *Εκκλησία* πρέπει να χρησιμοποιούμε μόνον *χαρακτηρισμούς τόπου*, όπως πράττει συστηματικά ο Απόστολος Παύλος («η Εκκλησία, η οποία είναι στην Κόρινθο»⁴⁹⁸ ή «οι Εκκλησίες της Γαλατίας»⁴⁹⁹), για να δηλώνουμε μόνον πού βρίσκεται και πού συστήνεται *ευχαριστιακά* κάθε Τοπική Εκκλησία, των οποίων *ταυτότητα* και *ταυτοσημία* παραμένει η *Εκκλησία του Χριστού* της Βασιλείας, και για να εκφράσουμε κατ' αυτόν τον τρόπο ότι πρόκειται για την

⁴⁹⁷ Κανόνας 57 της Τοπικής Συνόδου της Καρθαγένης (419)· πβ. τον κανόνα 56 της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου της εν Τρούλω (691).

⁴⁹⁸ Πβ. Α΄ Κορ. 1, 2.

⁴⁹⁹ Πβ. Γαλ. 1, 2.

ἴδια Εκκλησία που συστήνεται σε διαφορετικούς τόπους. Η χρήση των επιθέτων, πολύ διαδεδομένη στην Δύση και τυφλά και άκριτα μιμουμένη από την Ορθόδοξη Εκκλησία και Παράδοση, θα προσέδιδε – ή, για να είμαστε πιο ακριβείς, προσδίδει – στην Εκκλησία ένα χαρακτηρισμό *ομολογιακό, κοινωνιολογικό ή πολιτιστικό*: με μία λέξη *κουλτουραλιστικό* (Εκκλησία *ελληνική, ρωσική, ρουμανική, γαλλική, κ.ο.κ.*), και όχι πλέον εκκλησιο-κανονικό (Εκκλησία του *locus*: Εκκλησία της *Ελλάδος, της Ρωσίας, της Ρουμανίας, της Γαλλίας*) ή ακόμη καλύτερα και εκκλησιολογικά ακριβέστερα: η Εκκλησία που *βρίσκεται στην Ελλάδα, στην Ρωσία, στην Ρουμανία, ή στην Γαλλία*). Το γεγονός ότι εμμένουμε στην χρήση επιθέτων και επιθετικών *κουλτουραλιστικών* προσδιορισμών (π.χ. *Ορθόδοξη Ρουμανική Εκκλησία, κ.λπ.*, αντί του ορθού «Εκκλησία η εν Ρουμανία», δηλ. η *ἴδια Εκκλησία* που είναι και στην Βουλγαρία, και στην Ελλάδα, και στην Ρωσία, η «Εκκλησία του Θεού»⁵⁰⁰, όπου γης), μήπως φανερώνει τελικά ότι καταλήξαμε να υιοθετούμε το δυτικόφερτο εκκλησιολογικό μοντέλο, που γέννησαν διαδοχικά οι τέσσερις Σταυροφορίες από τον 11ο αι. και επέκεινα, αυτό της *κουλτουραλιστικής Εκκλησίας*;...

Εκκλησιακός, Εκκλησιακότητα. Γίνεται μία ορολογική διάκριση μεταξύ δύο εννοιολογικώς συνώνυμων και σχεδόν ομόηχων εκκλησιο-κανονικών όρων: του όρου «**Εκκλησιακός**» (Ecclesial) και του όρου «**Εκκλησιαστικός**» (Ecclesiastical), ο οποίος και είναι ο κυρίαρχα γνωστός, σε αντίθεση με τον πρώτο που συνιστά για τα ελληνικά δεδομένα νεολογισμό. Ωστόσο, προκύπτει μία αναγκαιότητα διάκρισης των δύο αυτών θεολογικών όρων, δεδομένου ότι το *θεσμικό* στην Εκκλησία αποδίδεται με τον όρο «Εκκλησιαστικός» και «Εκκλησιαστικότητα», ενώ το αποκλειστικώς «*εκκλησιο-λογικό*» και το *υποστατικό* αυτής καθ' εαυτήν της Εκκλησίας αποδίδεται με τον όρο «Εκκλησιακός» και «Εκκλησιακότητα».

Είθισται, επίσης, να χρησιμοποιείται ο όρος «Εκκλησιαστικό Σώμα» για την Εκκλησία. Χωρίς να τίθεται σε αμφιβολία η δόκιμη χρήση αυτού του όρου, θα ήταν καλό να γίνει και εδώ μία ανάλογη και αντίστοιχη διάκριση με την προηγούμενη, δεδομένου ότι το «**Εκκλησιακό Σώμα**» αναφέρεται πλέον στο *μυστηριολογικό* και *υποστατικό* της Εκκλησίας, ενώ ο όρος «Εκκλησιαστικό Σώμα» παραπέμπει κυρίως στην *θεσμική εμφάνιση και όψη* της Εκκλησίας μέσα στην Ιστορία.

Ἐκκλήτων⁵⁰¹. Είναι η *κανονική έφεση*, η οποία θεσπίσθηκε επίσημα συνοδικά και κανονικά για πρώτη φορά από την Τοπική Σύνοδο της Σαρδικής (343), η οποία απλώς καθόρισε και επισημοποίησε μία προγενέστερη εκκλησιο-κανονική πρακτική. Με άλλα λόγια, το *έκκλητο* συνιστά την δυνατότητα προσφυγής ενός επισκόπου στον πρώτο κατά την *ενιαία κανονική τάξη* Επίσκοπο της «Εκκλησίας ανά την Οικουμένη», μετά από τελεσίδικη καταδικαστική συνοδική απόφαση της κατά τόπον Εκκλησίας του. Έτσι, ο 3ος, 4ος και 5ος κανόνας της Τοπικής Συνόδου της Σαρδικής ρυθμίζουν την άσκηση του *έκκλητου* ενώπιον του Επισκόπου Ρώμης. Ο χαρακτήρας αυτού του κανονικού λειτουργήματος οφείλεται σε θεολογικούς και εκκλησιο-κανονικούς λόγους⁵⁰² και εξηγείται από

⁵⁰⁰ Πρόκειται για τον χαρακτηρισμό που υιοθετεί ο Απόστολος Παύλος· Α΄ Κορ. 1, 2· 10, 32· 11, 16. 22· 15, 9· Γαλ. 1, 13· Α΄ Θεσ. 2, 14· Β΄ Θεσ. 1, 4· Α΄ Τιμ. 3, 5. 15.

⁵⁰¹ Ο όρος ανευρίσκεται στους κανόνες 15, 28, 96/Καρθγένης.

⁵⁰² Πβ. κανόνα 34/Αποστολικός.

το γεγονός ότι ο Επίσκοπος της Ρώμης παραμένει *primus episcopus* ως Επίσκοπος της πρωτεύουσας της Αυτοκρατορίας και της «ανά την Οικουμένην διακεχυμένης» Εκκλησίας⁵⁰³. Επίσης είναι ο *πρώτος* Πατριάρχης στο Πατριαρχικό σύστημα της συνοδικής Πενταρχίας, της Πατριαρχικής Εκκλησίας της Ρώμης, η οποία είναι η πρώτη *τῆ τάξει* από τις κατά τόπους Εκκλησίες «ανά την Οικουμένην». Το ἐκκλήτο, επομένως, θεσπίσθηκε συνοδικῶς δυνάμει των κανόνων της Σαρδικής (343) και εφαρμόσθηκε στην συνέχεια από τα διάφορα ετεροεπίπεδα κανονικά συστήματα της Εκκλησίας. Το ἐκκλήτο συμπληρώθηκε από την Δ΄ Οικουμενική Σύνοδο της Χαλκηδόνας (451), δίδοντας ἔμφαση στον τρόπο λειτουργίας του Πατριαρχικού ἐκκλήτου στους κόλπους του θεσπισθέντος Πατριαρχείου εντός του αρτιγενούς κανονικού συστήματος της Πενταρχίας, το πῶς δηλ. λειτουργεῖ το ἐκκλήτο στους κόλπους ενός Πατριαρχείου, καθώς το ἐκκλήτο ἀνά την Οικουμένη εἶχε ἤδη ρυθμιστεῖ προηγουμένως ἀπό την Τοπική Σύνοδο της Σαρδικής (343). Κοντολογίς, σύμφωνα με την Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας της Α΄ χιλιετίας, διαμορφώθηκαν τρία ἐπίπεδα Κανονικῆς Εκκλήτου:

α) Ἐκκλήτο σε Μητροπολιτικό ἐπίπεδο [ἐκκλησιο-κανονική πράξη των τριῶν πρώτων αἰώνων (2ος-3ος αι.)], ἴτοι η προσφυγή στον Μητροπολίτη και την Μητροπολιτική Σύνοδο, ὅταν ὑπάρχει διένεξη μεταξύ δύο ἐπισκόπων της ἴδιας Μητροπολιτικῆς Περιφέρειας και Μητροπόλεως (του Μητροπολιτικῆς συστήματος).

β) Ἐκκλήτο σε Πατριαρχικό ἐπίπεδο (451), ἴτοι η προσφυγή στον Πατριάρχη και την Πατριαρχική Σύνοδο, ὅταν ἓνας ἐπίσκοπος θεωρεῖ ὅτι ἀδικήθηκε ἀπό την προηγηθεῖσα ἀπόφαση της Μητροπολιτικῆς Συνόδου.

γ) Ἐκκλήτο σε ἐπίπεδο της «ἀνά την Οικουμένην» Εκκλησίας (343), ἴτοι η προσφυγή στον Πρώτο τῆ τάξει Πατριάρχη και την ἀντίστοιχη Πατριαρχική Σύνοδο, ὅταν ἓνας ἐπίσκοπος θεωρεῖ ὅτι ἀδικήθηκε ἀπό τις δύο προηγηθεῖσες ἀποφάσεις της Μητροπολιτικῆς και της Πατριαρχικῆς Συνόδου, στις οποίες και ἀνήκει ὀργανικά.

Το ζήτημα του ἐκκλήτου ἀναζωπυρώθηκε μετὰ την *Διακοπή κοινωνίας*, η οποία ἐπῆλθε το 1054 μετὰ της Εκκλησίας της Ρώμης και των κατὰ τόπους Εκκλησιῶν της Ανατολῆς. Το ἐκκλήτο, πράγματι, περιήλθε *ἐκ μεταβίβασης* στον ἐπόμενον τῆ τάξει Πατριαρχικό θρόνον της Κωνσταντινουπόλεως και στον ἴδιο τον Οικουμενικό Πατριάρχη. Αὐτή ἦταν η καθοριστική αἰτία που εἶχε ὡς συνέπεια την περιέλευση ὄχι του πατριαρχικῆς ἐκκλήτου της Εκκλησίας της ΚΠόλεως που διατηρεῖ πάντα, ἀλλά του ἀνά την Οικουμένην ἐκκλήτου στον Οικουμενικό Πατριάρχη, ὅποτε διαμορφώθηκε ἓνα εἶδος *υπερ-εδαφικῆς* ἀσκησης του ἐκκλήτου, ιδιότητα που ἀπέδωσε η Τοπική Σύνοδος της Σαρδικῆς στον Πάπα και Πατριάρχη Ρώμης. Για τον λόγο αὐτόν, ο κανονικός ὅρος ἀσκησης του ἐκκλήτου ἀπό τον Οικουμενικό Πατριάρχη δεν συγκαταλέγεται μετὰ των ἀρχικῶν πατριαρχικῶν δικαιωμάτων του. Ο λόγος της ἀσκησης τού ἀνά την Οικουμένην ἐκκλήτου θα μπορούσε μία μέρα να ἐκλείψει. Ὡστόσο, ἀπό το 1054 και ἐντεύθεν, ο Οικουμενικός Πατριάρχης ἀσκει κανονικῶς αὐτό το ἐκκλησιο-κανονικό δικαίωμα μετὰ ἀπό *μεταβίβαση* στους κόλπους τῆς Ὀρθόδοξης Εκκλησίας. Ἐτσι, σήμερα, μπορούμε να διακρίνουμε τα τρία ἐπίπεδα ἀσκησης του ἐκκλήτου ἀπό τον Οικουμενικό Πατριάρχη, ο οποίος ἀσκει αὐτό το τριπλό κανονικό δικαίωμα:

⁵⁰³ Βλ. τον κανόνα 57 της Τοπικῆς Συνόδου της Καρθαγένης (419)· πβ. τον κανόνα 56 της Πενθέκτης Οικουμενικῆς Συνόδου της *εν Τρούλλῳ* (691).

1α) Πατριαρχικό έκκλητο

Ως Πατριάρχης του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως (Κανόνες 19 και 20/Καρθαγένης· 9 και 17/Δ')⁵⁰⁴.

1β) Πατριαρχικό έκκλητο που πηγάζει από το προδικαιοδοσιακό* δικαίωμα

Ως Πατριάρχης του Πατριαρχείου του/της Μητέρας-Εκκλησίας, σύμφωνα με το προ-δικαιοδοσιακό* δικαίωμά του⁵⁰⁵ (πβ. κανόνες 19 και 20/Καρθαγένης· 9 και 17/Δ') το οποίο θεσπίστηκε *de facto* και *de jure canonico* από τον 16ο αιώνα και εντεύθεν. Το δικαίωμα αυτό αφορά στους Επισκόπους όλων των Αυτοκέφαλων-Πατριαρχικών, Αυτοκέφαλων και Αυτονόμων Ορθόδοξων κατά τόπους Εκκλησιών⁵⁰⁶, οι οποίες κανονικώς αναδύθηκαν κατά την διάρκεια των τεσσάρων τελευταίων αιώνων (1589/1593⁵⁰⁷-2019⁵⁰⁸) επί του κανονικού εδάφους που υπόκειται στην πατριαρχική δικαιοδοσία του.

2) Έκκλητο ανώτατο και έσχατο

Ως πρώτος (*primus*) Πατριάρχης, *εκ μεταβιβάσεως* στους κόλπους της «ανά την Οικουμένην» Ορθόδοξης Εκκλησίας (Κανόνες 2, 3 και 4/Σαρδικής)⁵⁰⁹.

Έτσι, όπως προκύπτει από την σύντομη παρουσίαση του κανονικού δικαιώματος του εκκλήτου στις δύο παρελθούσες χιλιετίες της Εκκλησίας, σήμερα λειτουργούν δύο επίπεδα εκκλήτου, το Έκκλητο σε επίπεδο Πρεσβυγενούς Πατριαρχείου και το Έκκλητο σε επίπεδο τής «ανά την Οικουμένην» Εκκλησίας (Οικουμενικό Πατριαρχείο), για τους λόγους που αναλύθηκαν. Το ιστορικά αρχικό Έκκλητο σε Μητροπολιτικό επίπεδο αδρανοποιήθηκε στα πρόσφατα χρόνια, καθώς το Μητροπολιτικό σύστημα βρίσκεται εν αχρησία λόγω του συγκεντρωτικού Κρατισμού (19ος-21ος αι.) και της συνεπαγόμενης αντίστοιχης θεσμικής συγκεντρωτικής δομής οργάνωσης των νεότευκτων Ορθόδοξων κατά τόπους εδαφικών Εκκλησιών.

⁵⁰⁴ Οι κανόνες 9 και 17 ορίζουν *expressis verbis* ότι το κανονικό δικαίωμα του εκκλήτου ασκείται ενώπιον του Οικουμενικού Πατριάρχη: «[...]· Ει δε προς τον της αυτής επαρχίας μητροπολίτην, επίσκοπον ή κληρικό αμφισβητοίη, καταλαμβανέτω τον *εξάρχο της διοικήσεως*, ή τον της βασιλευούσης θρόνον, και επ' αυτώ δικαζέσθω» (κανόνας 9/Δ')· «Ει δε τις αδικούτο παρά του ιδίου μητροπολίτου, παρά τω *εξάρχω της διοικήσεως* ή τω Κωνσταντινουπόλεως θρόνω δικαζέσθω καθά προείρηται [κανόνας 9/Δ']» (κανόνας 17/Δ').

⁵⁰⁵ Βλ. για το θέμα αυτό την δημοσιευμένη μελέτη μας, «Les différentes modalités canoniques d'exercice de la juridiction du Patriarcat œcuménique de Constantinople», εν *Istina*, τ. 40, τεύχ. 4 (1995), σελ. 371-375, και εν *Le Messager Orthodoxe*, τεύχ. 141 (II/2004), σελ. 46-53. Ομοίως, στο Αρχιμ. Γρηγορίου Δ. ΠΑΠΑΘΩΜΑ, *Le Patriarcat œcuménique de Constantinople (y compris la Politeia monastique du Mont Athos dans l'Europe unie (Νομοκανονική Προσέγγιση)*, Θεσσαλονίκη-Κατερίνη, εκδ. Επέκτασις (Σειρά: Νομοκανονική Βιβλιοθήκη, αριθμ. 1), 1998, σελ. 98-131.

⁵⁰⁶ Η Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Ελλάδος αποτελεί, υπό αυτή την έννοια, χαρακτηριστικό παράδειγμα. Στον Καταστατικό Χάρτη του 1977 (Ν. 590/1977), άρθρο 44, § 2, ορίζεται: «2. Το δικαίωμα εκκλήτου ενώπιον του Οικουμενικού Πατριάρχου κατά τελεσιδίκων αποφάσεων επιβαλλουσών ποινήν αργίας, εκπτώσεως από του θρόνου, ή καθαιρέσεως, το οποίον παρέχεται δια του ΣΤ' όρου της από 4.9.1928 Πατριαρχικής και Συνοδικής Πράξεως εις τους Μητροπολίτας των Νέων Χωρών, έχουν και οι Μητροπολίτες της Αυτοκεφάλου Εκκλησίας της Ελλάδος. [...]» η υπογράμμιση δική μας. Στην περίπτωση αυτή δεν πρόκειται για το ανώτατο έκκλητο (κανόνες 3, 4, 5/Σαρδικής), ούτε για το Πατριαρχικό έκκλητο (κανόνες 9 και 17/Δ'), διότι η Εκκλησία της (νοτίου) Ελλάδος είναι Αυτοκέφαλη, οπότε πρόκειται για το έκκλητο που θεμελιώνεται στο προδικαιοδοσιακό δικαίωμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου επί της (νοτίου) Ελλάδος, ως Μητέρας-Εκκλησίας. Διαφορετικά, στην περίπτωση αυτή το έκκλητο θα ασκείτο καταχρηστικά και δεν θα είχε καμμία κανονική θεμελίωση.

⁵⁰⁷ Αυτοκεφαλία και Πατριαρχία της Εκκλησίας της Ρωσίας (1589/1593).

⁵⁰⁸ Αυτοκεφαλία της Εκκλησίας της Ουκρανίας (2019).

⁵⁰⁹ Βλ. κανόνες 2, 3, 4/Σαρδικής. Βλ. επίσης για αυτό το θέμα Αρχιμ. Γρηγορίου Δ. ΠΑΠΑΘΩΜΑ, «Les différentes modalités canoniques d'exercice de la juridiction du Patriarcat œcuménique de Constantinople», εν *Istina*, τ. 40, τεύχ. 4 (1995), σελ. 379, και εν *Le Messager Orthodoxe*, τεύχ. 141 (II/2004), σελ. 60-61.

Ἐκπτώση⁵¹⁰. Ἡ ἀπώλεια, ἀπό μέρους του κληρικού, του ιερατικού βαθμοῦ που κατεῖχε (ἀκόμη) και ο ἀποκλεισμός του ἀπό την κοινωμία. Σημαίνει ἐπίσης την *ἐκπτώση ἀπό τον θρόνο* (για τους Ἐπισκόπους), *ἐκ-θρόνιση*, ἢ ἀπό την ιερατική τάξη ἢ θέση. Τέλος, μπορεῖ να σημαίνει και την *καθαίρεση** ('ἀπο-σχηματισμός'). Οἱ **ἀποκληρωθέντες**⁵¹¹ ἀπό την ιερατική τους θέση.

Ελλαδικός/κή. Στιν Δύση, πολύ συχνά, χρησιμοποιεῖται υποβολιμαία και επιμελῶς το ἐπίθετο «γκραικός/κή» (Greek/Grec-grecque) ἀντί του ιστορικά ορθοῦ «ἐλληνικός-ἐλληνική», συγγέοντα δύο ἐπίθετα που χρησιμοποιούνται διακριτά στην Ἑλληνική γλώσσα και των οποίων οἱ σημασίες διαφέρουν μεταξύ τους, ως προς το περιεχόμενο, στην γλωσσική τους χρήση: *ἐλληνικός*, *ελλαδικός*. Στις λατινογενεῖς γλώσσες, ἡ σύγχρονη ἐννοια τῆς λέξεως *ἐλληνικός* ταυτίζεται μόνον με την ἐννοια (που εἶναι πολύ συχνά ἐθνική) τῆς λέξεως *ελλαδικός* (ἀπό την λέξη *Ελλάς-Ελλάδα*, τῆς σύγχρονης [τῆς *νεο-ἐλληνικής*] Ἑλλάδος), ἀλλοιώνοντας ἐτσι την διαχρονική ἐννοια που ξεπερνά τα ὅρια τῆς σύγχρονης νεο-ἐλληνικής/ελλαδικῆς ιστορίας και του σύγχρονου (νεο)ἐλληνικοῦ Κράτους των δύο τελευταίων αἰώνων.

Ελλαδισμός. Ο ὅρος δηλώνει μία ἐθνο-θρησκευτική «ιδεολογία», σχετικὰ πρόσφατη, που διαδόθηκε κυρίως στην σύγχρονη Ἑλλάδα – και πολύ συχνά στην ἐλληνική διασπορά [χῶροι του Μείζονος Ἑλληνισμοῦ*] –, ἡ οποία ἔχει ως κύριο χαρακτηριστικό μία τάση συρρίκνωσης/περιορισμοῦ του Ἑλληνισμοῦ (και τῆς Ὀρθοδοξίας) στο πλαίσιο του *ελλαδικοῦ* Κράτους και τῆς παρουσίας τους ως ἀποκλειστικῆς κληρονομίας του ελλαδικοῦ λαοῦ. Το γεγονός αὐτό προδήλως συνδέεται με ἕναν κατάφωρο *μεσσιανισμό*, μερικῆς φορῆς καθαρά *αιωνιστικό**. Συναντάμε παράλληλες θέσεις και ἐνδοκτισιακές συλλήψεις και σε ἄλλους, παραδοσιακῶς Ὀρθόδοξους, λαούς.

Ελληνισμός. Ἀποψη του κόσμου (*τρόπος ζωῆς*) και σύνολο πρακτικῶν που γεννήθηκαν στον Ἑλληνικό κόσμο, ο οποίος ἀναπτύχθηκε στην Ἀρχαιότητα και γνώρισε τον χρυσό αἶωνα του κατὰ την διάρκεια του [5ου] αἰῶνα π.Χ. του Περικλέους, και, μετὰ τις κατακτήσεις του Μεγάλου Ἀλεξάνδρου (336-323 π.Χ.), μία σημαντική πολιτισμική ἀξιοποίηση στον τότε γνωστό κόσμο. Πρόκειται για τον *ειδωλολατρικό ἐλληνισμό*, λαμπρό πολιτιστικό σύνολο, που οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας βάπτισαν, στην συνέχεια, ἐκκλησιάζοντάς του και προσδίνοντάς του, με αὐτόν τον τρόπο, *ἐκκλησιακή ταυτότητα*, διαμορφώνοντας τον *Ἐκχριστιανισμένο ἐλληνισμό**, του οποίου ἡ συμβολή στην διαχρονική διαμόρφωση του Ἑυρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ υπήρξε ἀποφασιστική.

Ελληνισμός Ἐκχριστιανισμένος. Πρόκειται για μία κατηγορία τῆς ἐκκλησιακῆς θεολογίας, ὅπως προσδιορίσθηκε ἀπό τον π. Γεώργιο Φλωρόφσκυ (Παρίσι 1936). Με τον ὄρο αὐτό ο Φλωρόφσκυ δεν ἐπιθυμοῦσε να δηλώσει οὔτε την ἐθνική καταγωγή οὔτε ἕνα πολιτισμό ἐπικεντρωμένο σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο, ἀλλά μία «αιώνια κατηγορία τῆς χριστιανικῆς ὑπαρξῆς». Δεν πρόκειται για μία γεωγραφική ἐννοια, ἀλλά, κατ' ἀρχάς, για μία κατηγορία θεολογική, συνδεδεμένη με την πατερική παράδοση. Ομοίως, δεν πρόκειται οὔτε για μία

⁵¹⁰ Κανόνες 10/Πέτρου· [πβ. 3], 17, 27, 51/Βασιλείου· 7/Γ'· 2, 10/Δ'· 2/Θεοφίλου· 1/Κυρίλλου· 1/Γενναδίου· 1, 21/Πενθέκτης· 5/Ζ'· 5, 13/Α-Β.

⁵¹¹ Κανόνας 12/Α-Β.

εθνική, εθνικιστική ή εθνικίζουσα κατηγορία – καμμία σχέση με όλα αυτά –, αλλά για μία εκκλησιασκή κατηγορία ως *modus vivendi*, και συγχρόνως για μία **στάση ζωής**. Ο όρος *εκχριστιανισμένος ελληνισμός* αναφέρεται σε όλη την νοητική Οικουμένη των Πατέρων (κυρίως των Ελλήνων-ελληνόφωνων, αλλά και ορισμένων Λατίνων [της *Λατινόφωνης ορθοδοξίας*]). Είναι συγγενής με το συνειδώς της Εκκλησίας. Χαρακτηρίζει το χριστιανικό δεδομένο που βρήκε *ιστορικά* (*de facto*) τον οργανικό και αναλλοίωτο τρόπο έκφρασής του στην διαχρονική Πατερική θεολογία.

Ενδοδικαιοδοσιακός/κή. Πρόκειται για εκκλησιασκή δικαιοδοσία (*jurisdictio*), η οποία ασκείται από μία κατά τόπον [Αυτοκέφαλη] Εδαφική Εκκλησία, *αποκλειστικώς* εντός των κανονικών της ορίων (*intraoribus-intrajurisdictio*).

Ενδοκτισιακός/κή. Αυτός ο θεολογικός όρος σημαίνει το «εντός της κτίσεως (δημιουργίας)». Αναφέρεται σε αυτό που ολοκληρώνεται εντός της (αιωνιστικής*) διαστάσεως και των ορίων της πτωτικής κτίσεως (*κτισιολογία*: η επικύρωση της Οικουμένης ως δημιουργήματος), του κτιστού, και αποτελεί τμήμα του, θεωρώντας ως ανύπαρκτο ή περιθωριακό κάθε τι που δεν την αφορά. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο Θεός της Βίβλου ως άκτιστος, η Βασιλεία Του, καθώς και τα *Ἔσχατα* αγνοούνται όχι μόνον γιατί «δεν υπάρχουν», αλλά γιατί η κτίση τα έχει υπερκεράσει. Πβ., στο πλαίσιο της ίδιας προβληματικής, τους όρους *υπερ-κτισιακός* και *προ-κτισιακός*.

Ενδομοναστηριακός/κή. Πρόκειται για δικαιοδοσία (*jurisdictio*) πνευματική μοναστική, η οποία ασκείται από τον ηγούμενο, αποκλειστικώς εντός των κανονικών ορίων της μονής, την οποία ηγουμενεύει και καθοδηγεί. Πβ., επίσης, τον όρο *εξω-μοναστηριακός*.

Ενδο-όριος. Βλ. τον ορισμό του όρου στο κανονικό λήμμα *Υπερόριος** (*hyperorius*).

Εντοπιότητα. Στα ελληνικά, ο όρος σημαίνει την συγκεκριμενοποίηση *εν τόπω* και *εν χρόνω* και *χωρο-γεωγραφικώς**, γεγονός που χαρακτηρίζει την Εκκλησία που παραμένει «*συν-υφασμένη* με έναν τόπο [Επισκοπή], με μία χώρα-εδαφική επικράτεια [Αυτοκεφαλία ή Αυτονομία]». Η κατά τόπον εδαφική Εκκλησία φέρει τις ιδιότητες τόσο της *επιτοπιότητας* όσο και της *εντοπιότητας*. Η **τοπικότητα** – η οποία τείνει στους Ορθόδοξους να αντιπροσωπεύει μία εκκλησιολογία «παράλληλη» σε σχέση με εκείνη της **παγκοσμιότητας** της Ρωμαιο-Καθολικής Εκκλησίας – δεν γίνεται αντιληπτή μέσα στο πλαίσιο μίας διαλεκτικής αντίθεσης μεταξύ της «τοπικότητας» και της «παγκοσμιότητας», αλλά στο πλαίσιο της εκκλησιασκής *εντοπιότητας*, που οδηγεί στην εκκλησιασκή συνοδική *κοινωνία*. Πρόκειται για την **ευχαριστιακή εντοπιότητα***.

Ἐξάρχος⁵¹². Είναι ο εκπρόσωπος ενός Πατριάρχη ή μιας Ιεράς Συνόδου μιας κατά τόπον εδαφικής Εκκλησίας με ευρύτερες διοικητικές δικαιοδοσίες σε μία εκκλησιασκή περιοχή ή, κατ' επέκταση, με ειδική αποστολή. Ο Ἐξάρχος, ο «εκ της αρχής», στα νεώτερα χρόνια, είναι κυρίως Επίσκοπος *εκ-πρόσωπος* – και όχι *αντι-πρόσωπος* –, που έχει τοποθετηθεί από τον Πατριάρχη επικεφαλής μίας διοικητικής εκκλησιαστικής Επαρχίας (*Επισκοπής*) (*Ἐξαρχία*), η οποία

⁵¹² Κανόνες 6/Σαρδικής· 39/Καρθαγένης· 9, 17/Δ'· 41, 95/Πενθέκτης.

αντιστοιχεί σε πολιτική διοικητική επαρχία και υπάγεται στην δικαιοδοσία του, αλλά βρίσκεται εκτός – ή όχι – του Πατριαρχείου, στην «*διασπορά**». Το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως δίδει τιμητικά τον συγκεκριμένο τίτλο σε Αρχιεπισκόπους και Μητροπολίτες υπερόριων Μητροπόλεων του Οικουμενικού Θρόνου, υποδηλώνοντας την δικαιοδοσία και την διοικητική διαβάθμιση του Μητροπολίτη (που φέρει τον τίτλο «*υπέρτιμος και ἔξαρχος*») έναντι των άλλων Επισκόπων σε μία εκκλησιακή περιοχή. Ἐτσι, ὅλοι οι Μητροπολίτες της Ευρώπης [Κεντρικής και Δυτικής] είναι Ἐξάρχοι του Πατριαρχείου της ΚΠόλεως, ὡπως και μερικοί Μητροπολίτες των *Νέων Χωρῶν* (Μακεδονία). Ανάλογα με το μέγεθος και την σημαντικότητα της **Ἐξαρχίας**, ο Ἐξάρχος μπορεί να είναι και ἐπίσκοπος ή και αρχιμανδρίτης*. Ο Ἐξάρχος είναι, επίσης, ο ειδικός απεσταλμένος του Πατριάρχη («Ἐξάρχος – *‘ελεγκτής’* – πατριαρχικός») στις σταυροπηγιακές μονές και πραγματοποιεί την συνήθη ποιμαντική επιθεώρηση.

Ἐξωμοσία⁵¹³. Είναι η αποποίηση και η ενσυνείδητη προδοσία της πίστεως, η ἄρνηση δια ὄρκου ενώπιον των δημοσίων αρχῶν ή του αρχηγού ενός Κράτους ή του αρχηγού μίας ετερογενούς πίστεως ή ετερόκλητης θρησκείας. Η Εκκλησία προβλέπει συγκεκριμένα κανονικά προληπτικά και εν πολλοίς θεραπευτικά μέτρα για τον **ἐξωμότη*** και τον αρνησίπιστο, μπροστά στο γεγονός ἀπόρριψης της πίστεώς του, η οποία, μετά από δική του ελεύθερη επιλογή, τού *χαρίσθηκε* [έλαβε ένα από τα τέσσερα συστατικά *χαρίσματα* της Τοπικής Εκκλησίας*] *οντολογικά* με το βάπτισμά του.

Ἐξωμότης. Είναι εκείνος που αρνήθηκε, δια ὄρκου, την χριστιανική πίστη, ο *lapsus*, ο *πεπτωκός*, και ασπάσθηκε μία ἄλλη θρησκεία, προβαίνοντας σε μία ενέργεια και πράξη **ἐξωμοσίας***.

Ἐπικουρικότητα. Η *κανονική αρχή της επικουρικότητας* αξιώνει να μην επιλαμβάνεται η Ιερά Σύνοδος της Ιεραρχίας, που αποτελεί το ανώτατο ὄργανο διοίκησης μίας κατά τόπον εδαφικής Εκκλησίας, των υποθέσεων που μπορούν να επιλυθούν από ένα υποδεέστερο διοικητικό ὄργανο, δηλαδή την [Τοπική] Μητροπολιτική Σύνοδο (*αποκέντρωση-Μητροπολιτικό σύστημα* [και, κατ' επέκταση, η Αυτοκέφαλη Εκκλησία και η Αυτόνομη Εκκλησία]). Η αρχή αυτή έχει υιοθετηθεί στην διοικητική διάρθρωση και δομή και από την Μοναστική Πολιτεία του Αγίου Ὄρους.

Ἐπιτίμιο⁵¹⁴. Το επιτίμιον, ο *κανόνας*. Το κανονικό *μέτρο* – και η λανθασμένα αποκαλούμενη κανονική “*ποινή*” (sic), και αυτό, κατά την «*ύπόνοια τῶν ἀκρουόντων*» (ἁγ. Ιωάννης Χρυσόστομος). Τα *ἐπιτίμια* είναι *λειτουργικά μέτρα* και, υπό αυτήν την έννοια, *παιδαγωγικά μέσα*, που υιοθετούνται από την Εκκλησία (ἐπίσκοπο, πνευματικό πατέρα, ηγούμενο, κ.λπ.), όταν διαπιστώνει, κατά την διάρκεια τού μυστηρίου της μετανοίας⁵¹⁵, την *ἐξομολόγηση* (= γεγονός

⁵¹³ Κανόνας 30/Δ'.

⁵¹⁴ Κανόνες 73, 74, 76/Αποστολικός· 1, 5, 6, 7, 10/Πέτρου· 2/Α'· 3, 22/Αντιοχείας· 11, 13, 20/Σαρδικής· 19, 21, 22, 24, 25, 26, 35, 38, 53, 54, 68, 71, 72, 74, 82, 83/Βασιλείου· 2, 4, 5 [2], 7, 8/Γρηγορίου Νυσ· 6/Β'· 2/Θεοφίλου· 5/Κυρίλλου· 3, 8, 9, 14, 19, 24, 25, 26/Δ'· 2, 3 [2], 8, 44, 46, 49, 53, 54, 60, 61, 67, 87, 91, 94, 96/Πενθέκτης· 1, 5, 6, 16 [2], 18/Ζ'· 6, 7, 9 [2], 10, 15/Α-Β· 1 [2]/Η' (Αγίας Σοφίας).

⁵¹⁵ Βλ. κανόνα 102/Πενθέκτης.

συναντίληψης) ή σε μία άλλη στιγμή της εκκλησιακής ζωής, ότι ο πιστός υπέπεσε σε μία *αστοχία* (→ *αμαρτία*), σε ένα σφάλμα, σε μία υπαρκτική διολίσθηση ή σε ένα αδίκημα, και είναι απαραίτητο, τόσο για τον ίδιο όσο και για τους άλλους πιστούς-μέλη της Εκκλησίας, να το επανορθώσει. Τα *επιτίμια* λογίζονται ως κριτήρια και μέτρα επαναπροσανατολισμού και *χριστής*⁵¹⁶ πορείας, ως φάρμακα «για την θεραπεία των πιστών και των παθών», ως «αντίδωρα ίασης και θεραπείας», τα οποία δεν έχουν διόλου *σωφρονιστικό* χαρακτήρα (και αυτό για όσους, επηρεασμένοι από νομικισμούς, *ποινικοποιούν την αμαρτία*), αλλά *σωτηριολογικό*. Το πιο αυστηρό λειτουργικό *επιτίμιο* είναι η πρόσκαιρη στέρηση της κοινωνίας, αλλά ορισμένοι κανόνες θεωρούν επίσης ως *επιτίμια* τις «κανονικές “ποινές”» (sic), που επιβάλλονται από τα αρμόδια δικαιοδοτικά όργανα, των οποίων το περιεχόμενο ποικίλλει ανάλογα με την περίπτωση.

Ἐσχατον. Το *έσχατον*, η *έσχατη* πραγματικότητα, *εσχατολογική*, οριστική, εκείνη του Χριστού του «έσχατου Αδάμ» στην πλήρη φανέρωση της Βασιλείας. Πραγματικώς και αοράτως παρούσα στην Εκκλησία («ήδη παρούσα και μέλλουσα»: *ήδη και όχι ακόμη*) ως μυστήριο της Ανάστασης, θα φανερωθεί πλήρως και ορατῶς κατά «την ἔλευση του Αναστημένου Χριστού»⁵¹⁷.

Ετεροδοξία⁵¹⁸. Ο *θεολογικός* – και όχι ο *ιδεολογικός* ή *ομολογιακός* όρος – *ετεροδοξία* χαρακτηρίζει την απομάκρυνση από την καθιερωμένη εκκλησιακή πίστη και την εκκλησιακή διδασκαλία, και εκδηλώνει την επινόηση μίας *δόξας* (*δόξα* = γνώμη, πεποίθηση, διδασκαλία, λατρεία) διαφορετικής από την «*ορθή δόξα*» (*ορθο-δοξία*). [Πβ. Μεγάλου Βασιλείου, *Σχόλιον εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Ἡσαΐα*: «δυνατός τὰ τῶν *ἐτεροδόξων* καταστρέφεσθαι δόγματα». Επίσης, «δεν μπορεί να υπάρχει *ετεροδοξία*, αν δεν υπάρχει *ορθοδοξία*» (GIDE)]. Γι' αυτό, ως όρος *θεολογικῶς* αντίθετος με τον όρο *ορθοδοξία* ή τον όρο *ομοδοξία* – άρα πρόκειται για ένα διεκκλησιαστικό ζήτημα – μπορεί να δηλώνει την διδασκαλία και το εκκλησιακό *modus vivendi* μίας *διακοπῆς κοινωνίας*, ενός σχίσματος, μίας αίρεσης*. Συνεπῶς, ένας *ετερόδοξος* δεν αποτελεί μέλος τού ενός και ενιαίου Σώματος του Χριστού, που είναι η Εκκλησία.

Ετερόθρησκος⁵¹⁹. Όρος του [ελληνικού] δημοσίου δικαίου που δηλώνει στην νομική γλώσσα το μέλος μίας διαφορετικής θρησκείας (*ετερόθρησκος-αλλόθρησκος*). Η υιοθέτησή του, στην περίπτωση του *Αθωνικού δικαίου**, σημαίνει τον «μη-χριστιανό». [Η προσχώρηση ενός χριστιανού σε μία άλλη θρησκεία δηλώνεται με τον όρο *αποστασία**, *αποστάτης**].

Ηγούμενος⁵²⁰. Τίτλος που απονέμεται στους επικεφαλής (*Αρχιμανδρίτες**) των μονών – άνδρες, αλλά και γυναίκες. Η αναγόρευση του ηγουμένου ή της ηγουμένης γίνεται με μία ακολουθία που τελείται από τον τοπικό Επίσκοπο, κατά την διάρκεια της οποίας ο ηγούμενος λαμβάνει μία *ειδική ευλογία* οντολογικής-εσχατολογικής χειραγώγησης και, ως ορατό σημείο αυτής της ευλογίας, την

⁵¹⁶ Πβ. Α' Κορ. 2, 16.

⁵¹⁷ Αποκ. 22, 20.

⁵¹⁸ Κανόνες 14/Δ'· 2/Πενθέκτης.

⁵¹⁹ Πβ. κανόνα 1/Πενθέκτης· «έτεροθεΐα».

⁵²⁰ Κανόνες 80/Καρθαγένης· 12, 14, 18, 19, 20, 21/Ζ'· 1, 2, 5, 6/A-B.

ποιμαντική-ποιμαντορική *ηγουμενική* ράβδο, για την εκπλήρωση αυτής της αποστολής.

Ημι-αυτόνομος (Εκκλησία). Σήμερα, εξ απόψεως καθεστώτος και διοικητικής λειτουργίας, διακρίνουμε τις Ορθόδοξες κατά τόπους/εδαφικές Εκκλησίες σε δύο κατηγορίες: αφενός, **α)** στα *Πατριαρχεία*, **β)** στις *Αυτοκέφαλες-Πατριαρχικές Εκκλησίες* και **γ)** στις *Αυτοκέφαλες Εκκλησίες* [4+10] και, αφετέρου, στις *Αυτόνομες Εκκλησίες* [2]. Μία Ημι-αυτόνομη Εκκλησία δεν εντάσσεται ούτε στην μία ούτε στην άλλη κατηγορία κατά τόπους εδαφικών Εκκλησιών, ακριβώς διότι δεν είναι ούτε Αυτοκέφαλη ούτε Αυτόνομη, και το διοικητικό της όργανο, η Ιερά Σύνοδος, δεν αποτελεί «ανώτατη διοικητική αρχή». Πράγματι, η ημι-αυτόνομη Εκκλησία συνιστά ουσιαστικά *Μητρόπολη*, υπό την έννοια, η οποία καθορίστηκε από τις [Α΄ και Β΄] Οικουμενικές Συνόδους και τους Ιερούς Κανόνες (παλαιό καθεστώς), και λειτουργεί με την μορφή αυτήν, έχοντας συγχρόνως «ενισχυμένη μητροπολιτική αυτονομία». (Πρέπει στο σημείο αυτό να διακρίνουμε σαφώς, από την άποψη του κανονικού καθεστώτος τους, αφενός την *Μητροπολιτική ημιαυτονομία* και αφετέρου την *Αυτοκεφαλία-Αυτονομία*). Σήμερα υπάρχει μόνον μία εκκλησιαστική περιοχή [Κρήτη] που έχει αυτό το ιδιαίτερο εκκλησιαστικό καθεστώς, το οποίο είναι *μοναδικό* στην Ορθόδοξη Εκκλησία ανά την Οικουμένη. Η περιοχή αυτή υπάγεται στην άμεση εκκλησιακή δικαιοδοσία (δευτέρου βαθμού) του Οικουμενικού Θρόνου και το καθεστώς της ρυθμίζεται από έναν νόμο [4149/1961], ο οποίος ονομάζεται και είναι «Καταστατικός Χάρτης της Ορθοδόξου Εκκλησίας της Κρήτης».

Ησυχία⁵²¹. Ο όρος «ησυχία» δηλώνει την οντολογική διάθεση ζωής με «αναχώρηση στην έρημο» (στην περίπτωση αυτή οι λέξεις *ησυχία* και *έρημος* είναι ουσιαστικά ταυτόσημες), και, κατ' επέκταση, την «ειρήνη» της οντολογικής ένωσης με τον Θεό. Οι *ησυχαστές* είναι αναχωρητές, ερημίτες που αποτραβήχθηκαν στην έρημο, για να ακολουθήσουν την ασκητική και *νηπτική* ζωή, γι' αυτό και ονομάζονται «*ησυχαστές Πατέρες*», όρος που έχει το ίδιο περιεχόμενο με τον όρο «Πατέρες της ερήμου». Αργότερα, από αυτήν την μοναχική πρακτική, αναπτύχθηκε ένα μοναστικό κίνημα γνωστό με το όνομα **Ησυχασμός**. Ο ησυχασμός, ο οποίος δηλώνει την *αναχωρητική άσκηση*, είναι μία ασκητική και *νηπτική* μέθοδος, που χρησιμοποιεί την επίκληση του «Ονόματος του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού» και επιθυμεί να «κάνει να κατεβεί» ο νους στην καρδιά (άγ. Μακάριος ο Αιγύπτιος), για να οικοδομήσει την «καρδιά-πνεύμα», όργανο της γνώσης του Θεού.

Θεματισμός. Στην ρωμαϊκή νομική πρακτική, ο όρος «θεματισμός» δηλώνει το «σκεπτικό» (διαμόρφωση δια υποθέσεων των πραγματικών περιστατικών ή υποθετική ανακατασκευή των πραγματικών γεγονότων), που εκφράζει τα επιχειρήματα του αυτοκρατορικού νομοθέτη ή του πολιτειακού δικαστή, ή που αιτιολογεί την δημοσίευση μιας νομικής πράξης. Οι συνοδικές κανονικές αποφάσεις που έχουν την μορφή των κανόνων, υιοθέτησαν ορισμένες φορές την προϋπάρχουσα αυτήν τριμερή δομή νομικής πρακτικής, που εκφράζει τον *λόγο κανονογέννησης και κανονοθέτησης* (Ratio canonis): **α)** θεματική [*έκθεση των αιτίων*], **β)** *θεολογική αιτιολόγηση* και [*κανονική*] *προτροπή** θεμελιωμένη στην *θεολογία του κανόνα*, και **γ)** απόφαση ή προβολή μέτρου (*της απόκλισης*)-

⁵²¹ Κανόνες 119/Καρθαγένης· 4/Δ΄· 41/Πενθέκτης· 22/Ζ΄· 19/Σαρδικής· 1/Διονυσίου.

*επιτιμίον**. Συγκεκριμένα, το περιεχόμενο της κανονοδομῆς περιλαμβάνει: α) το *θέμα* (την θέση-ανάδειξη του προβλήματος), β) την *προτροπή* (προς αποφυγή του σφάλματος ή της διολίσθησης, παρέκκλισης και παρεκτροπῆς μέσα στην προσωπική-συλλογική ζωή), και, σχετικά με εκείνους που δεν αντιλαμβάνονται και δεν αναλαμβάνουν την ευθύνη τους έναντι της Εκκλησιακῆς Κοινότητας και της εκκλησιακῆς κοινωνίας, προτείνουν γ) τα *πνευματικά και κανονικά επιτίμια*, μέτρα που δεν αποσκοπούν σε καμμία περίπτωση σε «*ποινική τιμωρία*» (sic), αλλά επιθυμούν να δώσουν στους ανθρώπους την δυνατότητα να αποτιμήσουν αυτοί οι ίδιοι τις πράξεις τους (*αυτοθέαση* και *αυτο-απολογισμός*), να ευαισθητοποιηθούν, να τις κατανοήσουν πλήρως και, τελικά, να τους οδηγήσουν στην *μετάνοια**.

Θεολογούμενον. Αυτός ο θεολογικός όρος χαρακτηρίζει ένα θεολογικό ζήτημα, παλιό ή πρόσφατο, που μένει ακόμη θεολογικά ανοικτό. Με την έννοια αυτή, θα μπορούσαμε να έχουμε, τηρουμένων των αναλογιών και για αντίστοιχες περιπτώσεις, τον όρο *κανονολογούμενον**...

Θεσμός. Δύο θεσμοί αρθρώνουν και δομούν την Εκκλησία σε ενιαίο και ζωηφόρο Σώμα, υπαρκτική πραγμάτωση και εικόνα του Τριαδικού Πρωτοτύπου της όντως Ζωῆς: η *Επισκοπή* και η *Σύνοδος*. Συνεπώς, η Εκκλησία γνωρίζει, ότι *μόνον* δύο (εκκλησιακοί) θεσμοί θεσπίστηκαν από/στην Καινή Διαθήκη – ήδη από την αρχή της ιστορικής εμφάνισης της Εκκλησίας –, τους οποίους διατηρεί αναλλοίωτους και οι οποίοι απαρτίζουν την ίδια τη δομή της: η *Επισκοπή/Τοπική Εκκλησία (Ευχαριστία)* και η *Τοπική Σύνοδος*. Ο Επίσκοπος-*Επισκοπή/Τοπική Εκκλησία (Ευχαριστία)* συνιστά/συνιστούν ένα *συστατικό θεσμό*, ενώ η Σύνοδος έναν *λειτουργικό θεσμό* της Εκκλησίας (αν και η Εκκλησία μπορεί να συνεχίσει να «ζει», παρά την όποια *προσωρινή* παύση τῆς σύγκλησης των Συνόδων, εξ αιτίας περιστασιακών αιτιών, χωρίς αυτό να συνεπάγεται κατάργησή της). Με άλλα λόγια, αν ο Επίσκοπος πρέπει να θεωρηθεί το *μόνιμο συστατικό-στοιχείο* του *δια-τοπικού* Εκκλησιακού σώματος, η Σύνοδος αντιπροσωπεύει το *περιοδικό κινητήριο-στοιχείο* λειτουργίας τῆς Εκκλησίας. Όλα τα άλλα στοιχεία είναι είτε *επεκτάσεις* αυτών των θεσμών (π.χ. η *ενορία-Πατριαρχική Σύνοδος*), είτε *εκκλησιακά (και κανονικά) συστήματα**. Ο *κανονικός θεσμός*, δεδομένου ότι έχει αμετάκλητο χαρακτήρα, πρέπει να διακριθεί σαφώς από το *κανονικό σύστημα* (π.χ. το Μητροπολιτικό σύστημα, το σύστημα του Αυτοκεφάλου, το Πατριαρχικό σύστημα, το σύστημα της Πενταρχίας των Πατριαρχών*, κ.λπ.), καθώς και από το *μυστήριο* (π.χ. το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας). Τέλος, η Εκκλησία θέτει/(επανα)θέτει σε λειτουργία *συστήματα**, αλλά δεν θεσπίζει επί πλέον *θεσμούς*.

Ιδιόρρυθμος. Όρος σύνθετος, προερχόμενος από την λέξη *ιδίος*: ιδιαίτερος, ατομικός, και την λέξη *ρυθμός*: ύφος, τάξη, κανόνας. Στην αποκλίνουσα μοναστική παράδοση, πρόκειται για ομάδα μοναχών που ακολουθούν αυθαιρέτως τον δικό τους κανόνα μοναχικής ζωῆς και προσευχῆς, τον οποίο θεωρούν ως τον πλέον ενδεδειγμένο και κατάλληλο. Η *ιδιορρυθμία* εκφράζει έναν τρόπο μοναχικής ζωῆς, που παραμένει άγνωστος στους κόλπους της μοναστικής παράδοσης της Εκκλησίας και είναι αντίθετος με την αυθεντική μοναστική ζωή του δισχιλιόχρονου Κοινοβιακού μοναχισμού.

Ιεραρχία⁵²². Ετυμολογικά ο όρος *Ιεραρχία* σημαίνει «ιερή αρχή» (πβ. το δογματικό έργο που πραγματεύεται σε τέσσερα βιβλία, την «ουράνια ιεραρχία», την «εκκλησιαστική ιεραρχία», την «μυστική θεολογία» και τα «θεία ονόματα», του Αγίου Διονυσίου του Αρεοπαγίτου). Η σύγχρονη αντίληψη προσδίδει στον όρο μία έννοια *νομική* και *πυραμιδική*. Συνεπώς, σε ένα τέτοιο σύστημα, μία «ανώτερη» θέση δίδεται σε ορισμένους (κληρικούς, Αυτοκέφαλες Εκκλησίες κ.λπ.) και μια «κατώτερη» σε κάποιους άλλους. Όμως, γενικώς, η λέξη **τάξις***, στην εκκλησιακή παράδοση, έχει *λειτουργική* (συμμετοχή στην λειτουργική ενότητα, την ιεραρχία) και *δοξολογική* έννοια, με άλλα λόγια έχει έννοια *εσχατολογική*. [Ο Απόστολος Παύλος τονίζει το γεγονός ότι η Εκκλησία είναι το Σώμα του Χριστού, που αποτελείται από διάφορα μέλη, τα οποία, αν και είναι ισάξια, (τα τέσσερα συστατικά *χαρίσματα* της *Τοπικής Εκκλησίας**), διαφέρουν ως προς την θέση τους και το έργο/διακονία που παρέχουν⁵²³]. Στην Αγία Τριάδα, η κοινωνία των Τριών Προσώπων, που συνήθως παρουσιάζεται στο πλαίσιο ιεραρχικής τάξης, δεν πρέπει να προσεγγίζεται με νομικό πνεύμα. Ο εν λόγω όρος μερικές φορές προσδιορίζεται λανθασμένα και λαμβάνει μία έννοια που μπορεί να δημιουργήσει σύγχυση. Εξ άλλου, τον συναντάμε στην «Ιερά Σύνοδο της *Ιεραρχίας*», που αποτελείται από όλους τους [εν ενεργεία] Επισκόπους-κεφαλές των Τοπικών Εκκλησιών μίας Αυτοκέφαλης Εκκλησίας. Στην περίπτωση αυτή, η έννοια του όρου είναι αναμφισβήτητα *λειτουργική* και αποδίδει την ορθή σημασία του.

Ιεροεθνισμός. Όρος που αναδύθηκε συναφειακά στην εποχή της Οθωμανοκρατίας, τον οποίο εισήγαγε κληρικός, ο ιερομόναχος Σεραφείμ ο Μυτιληναίος (1667-1735), λόγιος κληρικός, που αγωνίσθηκε στην Ανατολική, αλλά κυρίως στην Δυτική και την Βόρεια Ευρώπη για την παιδεία και την ελευθερία του Γένους, με σκοπό να ενισχύσει τις απέλπιδες ακόμη τότε προσπάθειές του για βοήθεια από την Χριστιανική Ευρώπη. Ήταν μία εταιριστική πατριωτική οργάνωση και πρακτικά ένα πολιτικο-θρησκευτικό κίνημα με αποκλειστικά πατριωτικούς και απελευθερωτικούς σκοπούς. Το κίνημα του Ιεροεθνισμού, το οποίο εμφανίσθηκε στις αρχές του 18ου αι., το 1703, ως «Εταιρεία των Ελλήνων» και αργότερα, το 1720 στην Αυτοκρατορία των Αψβούργων, στην Βιέννη, ως «Σοσιετά των Γραικών» (Società dei Greci), και το οποίο συνιστά ένα από τα προίμια των συλλογικών αγώνων των Ελλήνων για εθνική χειραφέτηση, όχι μόνον πρότασε σαφώς το Έθνος έναντι της Εκκλησίας, αλλά και *ιεροποιούσε* το Έθνος και το πριμοδοτούσε σε βάρος της Εκκλησίας και της εσχατολογικής προοπτικής της. Η ορθοδοξο-κεντρική/-μονιστική αυτή προσέγγιση θα χαρακτηρίσει ιστορικά την προαναφερθείσα πολιτική δραστηριότητα, η οποία βασίστηκε στην ανάπτυξή της σε εταιρικά μυστικά πρότυπα για την επίτευξη των κοσμικών της στόχων. Στον όρο διακρίνεται σαφώς η διάθεση σύνδεσης της πίστεως με το έθνος και με εθνικά θέματα και ιδεώδη, και εθνικές αποκλειστικά σκοπιμότητες, και συνιστά συστατική νοοτροπία και ιστορικό πρόδρομο τού μετέπειτα διαμορφωθέντα **Εθνοφυλετισμού*** κατά την διάρκεια του 19ου αι.

Ιεροσουλία⁵²⁴ (**πράξη**). Υπεξαίρεση αντικειμένων ή αγαθών αφιερωμένων στον Θεό, είτε είναι κινητά είτε είναι ακίνητα, όπως, παραδείγματος χάρη, χρήματα,

⁵²² Κανόνας 2/Ζ'.

⁵²³ Πβ. Α' Κορ. 12, 5-7.

⁵²⁴ Κανόνες 29/Δ'· 44/Βασιλείου· 6, 8/Γρηγ. Νύσσης.

λειτουργικά αντικείμενα, κ.λπ. (Σύμφωνα με τους Ιερούς Κανόνες, θεωρείται επίσης ιεροσυλία και ο υποβιβασμός του Επισκόπου στην τάξη του κληρικού ιερέα⁵²⁵).

Ιερόσυλος⁵²⁶ (**πρόσωπο**). Εκείνος που υπεξαίρεσε αντικείμενα ή αγαθά, κινητά ή ακίνητα, αφιερωμένα στον Θεό.

Καθαίρεση⁵²⁷. Η πιο αυστηρή κανονική ποινή που επιβάλλεται στους κληρικούς από το αρμόδιο δικαιοδοτικό εκκλησιαστικό όργανο, το οποίο αποτελείται από ένα μόνο μέλος (Επίσκοπο) ή από μία Σύνοδο, ανάλογα με την προβλεπόμενη εκκλησιο-κανονική διαδικασία. Η σοβαρότητα αυτής της ποινής έγκειται στο γεγονός ότι οι κληρικοί, στους οποίους επιβάλλεται, χάνουν οριστικά την ιερατική τους ιδιότητα και, συνεπώς, όλα τα δικαιώματα και τα προνόμια που πηγάζουν από το ιερατικό τους αξίωμα, και μετακυλίου στο [αρχικό] «χάρισμα του λαϊκού». Επομένως, οι καθαιρεθέντες κληρικοί επανακτούν την θέση τους στο συστατικό *χάρισμα* της Τοπικής Εκκλησίας, στο οποίο ανήκαν πριν εισέλθουν στον κλήρο, δηλαδή εντάσσονται είτε στους λαϊκούς, για τον έγγαμο κληρικό, είτε στους μοναχούς, για τον ιερομόναχο κληρικό.

Καθέδρα⁵²⁸. Στην Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας ο όρος **καθέδρα** έχει πολλές σημασίες. Σημαίνει: 1. Την κανονική επισκοπική έδρα. 2. Το δικαίωμα α) ένδυσης με τα ιερατικά άμφια· β) κατοχής έδρας στην Εκκλησία, μεταξύ των άλλων κληρικών και γ) διατήρησης του εξωτερικού ιερατικού αξιώματος, χωρίς ωστόσο να επιτρέπεται στον κληρικό, στον οποίο έχει επιβληθεί ένα κανονικό επιτίμιο* να αναλαμβάνει κάποιο κληρικό καθήκον, το οποίο πηγάζει από το ιερατικό αξίωμα.

Καθολικόν. Δηλαδή αυτό που είναι για *όλη* την Κοινότητα· το σύνολο. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε [αρχέγονη χριστιανική εποχή], για να δηλώσει τον επισκοπικό «καθεδρικό» ναό, στον οποίο συγκεντρωνόταν «όλη η Εκκλησία». Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο ο όρος «καθολικόν» δόθηκε και στην κεντρική εκκλησία των μονών. Είναι, πράγματι – στην μοναστική γλώσσα – η κύρια εκκλησία μίας μονής, όπου συγκεντρώνεται *όλη* η μοναστηριακή Κοινότητα, όπως στο **Κυριακόν** συγκεντρώνεται η λαυριωτική μοναστική Κοινότητα (*κοινοτική*). Γι' αυτό και, όταν λειτουργεί το *Καθολικό* της Μονής, είναι απολύτως αντικανονικό να λειτουργεί ταυτόχρονα και ένα παρεκκλήσιό του, ακριβώς γιατί διασπάται η *καθ' όλου* ενότητα του Σώματος, αυτό ακριβώς που επιδιώκει ουσιαστικά και το όνομά του. Εξ άλλου, τον τίτλο **Καθολικός** φέρουν παραδοσιακά οι Πρώτοι ορισμένων Εκκλησιών της Ανατολής (πβ. την

⁵²⁵ Βλ. κανόνα 29/Δ'.

⁵²⁶ Κανόνες 1/Κυπριανού· 92/Καρθαγένης· 10/A-B.

⁵²⁷ Η πλειονοψηφία των κανόνων, ήτοι οι κανόνες 3, 5, 6, 7, 11, 15, 20, 23, 25, 27, 29, 30, 31, 35, 42, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 76, 81, 83, 84/Αποστόλων· 1, 10/Νεοκαισαρείας· 10/Πέτρου· 1, 2, 9, 10, 17, 18, 19/A· 1, 3, 4, 5, 10, 11, 12, 13/Αντιοχείας· 2, 4, 5, 20/Σαρδικής· 3, 55, 69, 70, 89/Βασιλείου· 4/B· 1/Κωνσταντινουπόλεως· 5/Γρηγορίου Νύσσης· 11, 13, 15, 25, 26, 27, 31, 32, 53, 62, 70, 80, 105, 128, 133/Καρθαγένης· 2, 4, 5, 6, 7, 9/Γ· 2, 6, 10, 12, 18, 22/Δ· 1/Γενναδίου· 1, 3, 4, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 17, 20, 21, 23, 24, 28, 31, 32, 34, 50, 51, 55, 56, 59, 62, 65, 67, 77, 79, 80, 81, 86, 88, 92, 97/Πενθέκτης· 1, 3, 5, 7, 9, 10, 13, 18, 19/Z· 2, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16/A-B· 1, 2/H' (Αγίας Σοφίας).

⁵²⁸ Κανόνες 3, 26/Πενθέκτης· 1/Αγκύρας· 4, 11/Σαρδικής· 10, 18, 23, 39, 53, 55, 68, 71, 74, 86, 92, 95, 119, 121, 122, 123/Καρθαγένης· 1, 27/Βασιλείου.

Ορθόδοξη [Πατριαρχική] Εκκλησία της Γεωργίας, την Αρμενική Εκκλησία, κ.λπ.).

Κανόνας. Είναι αρχικά ο ξύλινος χάρακας που χρησιμοποιείται για την *χάραξη ευθειών γραμμών* και για την *μέτρηση του μεγέθους ή του ύψους* ενός πράγματος· για τον λόγο ακριβώς αυτόν υιοθετήθηκε και χρησιμοποιείται ο όρος αυτός, για να δηλώσει τον *κανόνα*, το *υπόδειγμα*, τον *οδηγό*, τον *οδοδείκτη*, την *κατεύθυνση*, την *διάταξη*, καθώς και την *νόρμα*, που θεσπίστηκε από τις Συνόδους σχετικά με την πίστη και την (αυτο)ένταξη σε ένα σώμα, την εκκλησιακή *πράξη* και την εκκλησιαστική *τάξη*. Κατ' επέκταση, θεολογικώς:

(1) Ο όρος δηλώνει, κατ' αρχάς, τα *κανονικά βιβλία* της Αγίας Γραφής (*Κανόνας* της Παλαιάς Διαθήκης, *Κανόνας* της Καινής Διαθήκης, *Κανόνας* της Βίβλου).

(2) Από τον 3ο/4ο αιώνα, οι Σύνοδοι της Εκκλησίας μετέτρεψαν σε ειδικούς κανόνες τις παλαιές συνήθειες της αρχέγονης Εκκλησίας και τις εκκλησιακές δομές της, που προορίζονταν στην παρουσίαση του πνεύματος του Ευαγγελίου, ρυθμίζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την εκκλησιαστική ζωή – αποκλείοντας τις λανθασμένες προσεγγίσεις επί διαφόρων ζητημάτων –, υιοθετώντας έναν σύντομο τύπο με προσανατολισμό εσχατολογικό και περιεχόμενο/σκοπό οντολογικώς σωτηριολογικό. Πρόκειται για κανονιστικούς **κανόνες** [κανονικές διατάξεις] – και όχι για *Leges Ecclesiae* –, που διακρίνονται σαφώς και από τους [πολιτειακούς] **νόμους** και από την *άγραφο* [κοινωνική] συνήθεια (**έθος**). Δεν πρόκειται, επομένως, για νομική υπερ-δομή. Ομοίως, οι Ιεροί Κανόνες, παρά την [νομοτεχνική] νομική μορφή τους (θεματισμός* [έκθεση κινήτρων], αποφάσεις κ.λπ.), έχουν πριν από όλα *εμπειρικό θεμέλιο*, *θεολογικές προϋποθέσεις*, *οντολογικό περιεχόμενο* και *ποιμαντικό (σωτηριολογικό) σκοπό*. Επίσης, μεταξύ των «Συλλογών Ιερών Κανόνων» που υπάρχουν στην Εκκλησία, συγκαταλέγονται οι **νομοκάνονες*** (**Συλλεκτικά έργα**), που λαμβάνουν υπ' όψιν και τις κοσμικές πολιτειακές διατάξεις (εκκλησιαστικοί νόμοι [αστικό και ποινικό δίκαιο]), όσον αφορά στα εκκλησιαστικά θέματα. Επισημαίνεται επίσης ότι ο ίδιος όρος δηλώνει, ορισμένες φορές ειδικότερα, τον *θεσμό** καθώς και την *ακρίβεια** και την *οικονομία**.

(3) Ακόμη, ο όρος δηλώνει μία ιδιαίτερη μορφή ύμνων (που αποτελούνται από πολλά *τροπάρια*). Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για ποιητική σύνθεση [εκτενές λειτουργικό ποίημα], που συνήθως περιλαμβάνει εννέα [οκτώ] *ωδές*. Κάθε ωδή αποτελείται από έναν *ειρμό* (στροφή τύπος που δίνει τον τόνο) και πολλά *τροπάρια* (σύντομοι ύμνοι), και αναφέρεται σε ένα γεγονός ή στον/στους άγιο/ους του/των οποίου/ων τιμάται την συγκεκριμένη ημέρα η μήμη.

(4) Επίσης, δηλώνει την προσωπική άσκηση σε διάφορες εκφάνσεις της, που επιτελεί ο μοναχός στο μοναστήρι, ούσα πρακτικά εμφανής μέσα από την γνωστή μοναστική ρήση και πράξη: «*κάνει τον κανόνα του*».

(5) Τέλος, ο όρος «κανόνας» δηλώνει το *επιτίμιο*, το *κανονικό μέτρο* που προτείνει ή επιβάλλει ο πνευματικός πατέρας στον εξομολογούμενο ή η Εκκλησία σε κάποιον πιστό για ποιμαντικούς-σωτηριολογικούς και όχι για σωφρονιστικούς λόγους, προκειμένου να *σταθμίσει* τις πράξεις του και να τον οδηγήσει στην δυσθύρατη **μετάνοια***.

Κανονική Γνωμοδότηση. Στην θεολογική και νομική όρολογία, ή «*Κανονική Γνωμοδότηση*» έχει ως βάση την *Κανονική Παράδοση* και τὰ *ἐπίσημα κείμενα τῆς Κανονικῆς Οἰκονομίας** τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τὴν συντάσσει ἀποκλειστικὰ

ἓνας κανονολόγος, δηλ. ἓνας ειδικευμένος καὶ διαπιστευμένος εἰδήμων τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου, στὸ πλαίσιο τῆς δημόσιας θεσμικῆς ἀναγνώρισης ὅτι αὐτὸς μπορεῖ νὰ διατυπώνει γνώμες ἐπὶ κανονικῶν ζητημάτων Ἡ Γνωμοδότηση εἶναι κείμενο μὲ εἰδικὰ κανονικὰ χαρακτηριστικὰ καὶ μὲ εἰδικὸ περιεχόμενο, καὶ ἔχει εἰδικὴ περαιτέρω ἀποστολή. Ὅταν προκύψει ὄντως ἓνα ἐκκλησιο-κανονικὸ ζήτημα διαφωνίας σὲ οὐσιώδεις ὑποστατικὲς πτυχὲς τῆς Ἐκκλησιακῆς ζωῆς στοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ ζήτημα αὐτὸ διχάζει τὸ Ἐκκλησιακὸ Σῶμα, ἰδίως μὲ ἀπαιτήσεις ὑλικὲς καὶ μὲ προεκτάσεις νομικὲς, καλεῖται κάποιος *κανονολόγος* (= εἰδικὸς μελετητὴς τῶν Ἱερῶν Κανόνων τῆς Ἐκκλησίας) νὰ δώσει μία *Γνωμοδότηση* (= ἐπίσημη καὶ ὑπεύθυνη *κανονικὴ* γνώμη), τεκμηριωμένη ἐπιστημονικὰ καὶ κανονικὰ ἐπὶ τοῦ ζητήματος, κατὰ τὴν *χριστὴ* ἐντολή «εἰπὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ»⁵²⁹. Ἐν τούτοις, ὅταν ἡ ἐκκλησιαστικὴ διαφωνία τῶν δύο μερῶν μετακινεῖται στὴν δικαιοδοσία τῶν Πολιτικῶν-Πολιτειακῶν-Εὐρωπαϊκῶν Δικαστηρίων, τότε ἡ *Κανονικὴ Γνωμοδότηση* εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖα καὶ ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ (*sine qua non*) καὶ γιὰ τὸ Πολιτικὸ Δικαστήριον, γιὰ νὰ ἔχουν τὴν δυνατότητα οἱ πολιτειακοὶ Δικαστὲς-Κριτὲς τῆς ὑπόθεσης νὰ προσκλήσουν πρωτίστως διευρυμένη ἀντίληψη τοῦ ζητήματος πέρα ἀπὸ τὰ νομοθετικῶς θεσπισθέντα, νὰ στηριχθοῦν δηλ. ἐπάνω σὲ ἓνα τεκμηριωμένο ἐκκλησιο-κανονικὸ κείμενο-ἐπιστημονικὴ μαρτυρία καὶ νὰ ἀποδώσουν δικαιοσύνη στὰ δύο ἀντιβαλλόμενα ἐκκλησιαστικὰ μέρη.

Κανονικὴ Θεολογία. Πρόκειται γιὰ τὴν *κανονοκέλευθ* θεολογία, τὴν θεολογία που ἐκπηγάζει ἀπὸ τα ἀφαιρετικὰ στὴν μορφή τους κείμενα τῶν Ἱερῶν Κανόνων τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι προϋποθέτουν, τὴν στιγμὴ τῆς *κανονογέννησης* καὶ *κανονοθέσπισής* τους, τὴν δογματικὴ θεολογία τῶν ἰδίων Οἰκουμενικῶν ἢ Τοπικῶν Συνόδων που τους ἐξέδωκαν. Ἡ *θεολογία* αὐτὴ *τῶν Ἱερῶν Κανόνων** (*κανονοθεολογία*) δίδει *οντολογικὰ ἔμφαση* καὶ *προτεραιότητα* στὸν *ἄνθρωπο* (**Κανονικὴ Ἀνθρωπολογία**) στις προϋποθέσεις τῆς προσωπικῆς του (συμ)μετοχῆς στὸ Μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας στὴν προοπτικὴ τῆς εσχατολογικῆς πορείας του καὶ σωτηρίας του, κάτι που συνιστᾶ τις ἀπαρχές καὶ τὸ θεμέλιο μιᾶς *Κανονικῆς Ἀνθρωπολογίας*, τόσο διάχυτης καὶ συστατικῆς συνάμα τῆς ταυτότητος τῆς *Κανονικῆς Παράδοσης τῆς Ἐκκλησίας*. Ὁ ὅρος νοεῖται ακριβῶς με τὸν ἴδιο τρόπο καὶ κατ' ἀντιστοιχίαν, ὅπως καὶ ἡ Βιβλικὴ θεολογία, ἡ Λειτουργικὴ θεολογία, ἡ Πατερικὴ θεολογία, ἡ Συστηματικὴ θεολογία, ἡ Ὑμνολογικὴ θεολογία, κ.ο.κ.

Κανονικὴ Οἰκονομία⁵³⁰. Εἶναι ὁ ὅρος που εἰσάγει ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης γιὰ τὴν ἐπιχειρούμενη *Οἰκονομία τῆς Ἐκκλησίας* στὴν ποιμαντικὴ-σωτηριολογικὴ πρόσληψη τῶν λαῶν μέσα στὴν Ἱστορία καὶ, κατ' ἐπέκταση, γιὰ τὸ θεολογικὸ γνωστικὸ ἀντικείμενο, που λανθασμένα ἀκούει σήμερα, ἀπὸ τὸν ἀντιδάνειο ὄρο «*Jus Canonicum*», στὸ ὄνομα «Κανονικὸ Δίκαιο» (*sic*), καὶ ὁ ὁποῖος ὅρος δὲν υιοθετήθηκε τελικὰ ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξη Κανονικὴ Παράδοση τῶν δύο τελευταίων αἰώνων στις Θεολογικὲς μας Σχολές, ὅταν επικράτησε ἡ ατυχῆ καὶ σιωπηρὴ εἰσήγησις τοῦ Μητροπολίτη Ζάρας Νικοδήμου Μίλας: *Τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ανατολικῆς Ἐκκλησίας* (Ζάρα τῆς Δαλματίας, 1890). Ὡστόσο, ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης, ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ του (4ος αἰ.) μιλά σαφῶς γιὰ *κανονικὴ Οἰκονομία** καὶ καλεῖ τους ἐπισκόπους τῆς

⁵²⁹ Μθ 18, 17.

⁵³⁰ Κανόνας 1/Γρηγορίου Νύσσης.

Εκκλησίας και τις πραγματοποιούμενες Συνόδους προς «τὸ κατανοῆσαι ἡμᾶς τὴν *κανονικὴν οἰκονομίαν*»⁵³¹, και τὴν νοηματοδοτεῖ με αὐτὸ που ἡ ἴδια επαγγέλλεται. Για αὐτὸ, προτείνουμε ἔστω και τὴν ὕστατη ετοῦτη ὥρα, τὴν υιοθέτηση τοῦ ὀρου «*Κανονικὴ Οἰκονομία*» για τὴν μελέτη, τὴν σπουδὴ και τα ακαδημαϊκὰ μαθήματα τῆς «*Κανονικῆς Παράδοσης*» τῆς *Εκκλησίας*, αὐτὸ που συνιστᾶ ἕναν ἄλλο, ἐπίσης, ὀρο που προσιδιάζει σε αὐτὸ που ἀπαρτίζουν οἱ Ἱεροὶ Κανόνες ὡς ἕνα υπαρκτὸ *Κειμενικὸ Σώμα* μιας νοητῆς και αισθητῆς πραγματικότητας, τὸ *Σώμα Κανόνων* (*Corpus Canonum*) τῆς *Εκκλησίας* (883), ὁ πυρήνας τοῦ [4ου] *Κειμενικοῦ Πυλώνα*, τοῦ *Κανονικοῦ Corpus* τῆς *Εκκλησίας*.

Κανονικὴ Προτροπὴ⁵³². Στὴν *Κανονικὴ Παράδοση* τῆς *Εκκλησίας*, ὅπως και στὴν *Κανονικὴ Θεολογία*, οἱ Ἱεροὶ Κανόνες δεν θεωροῦνται νομικὲς ἐντολές, υποχρεώσεις, ἐπιβολές, ποινές, ἀλλὰ *σωτηριολογικοὶ και ἐσχατολογικοὶ ὁδοδείκτες και προσανατολισμοί*. Σε καμμία περίπτωση και στο ὄνομα τῆς οποιασδήποτε «σωτηρίας» δεν μπορούμε να ἐπιβάλλουμε κάτι «ὡς ζυγὸ» σε κάποιον, τὸ ὀποῖο εἶναι καρπὸς τῆς ἐλευθερίας που μας προσφέρθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Χριστὸ⁵³³. Πράγματι, ὁ ἐκπεφρασμένος λόγος τοῦ Θεοῦ, κατ' ἀρχάς, εἶναι *προτρεπτικὸς λόγος* και βαθύτατα *παραινετικὸς λόγος*. Προκειμένου να κατανοηθεῖ ὁ *προληπτικὸς*, ὡς *προτρεπτικὸς* και *παραινετικὸς*, λόγος τῆς «*ἐπιφωνήσεως*» μέσα στους Ἱερούς Κανόνες, να εἰπωθεῖ μόνον ὅτι ὁ Θεὸς δεν δίνει *νομικὲς ἐντολές*, ἀλλὰ ἀπευθύνει *κλήσεις*, *προτρέπει** και *παρωθεῖ* *προληπτικά*, γεγονός που συνιστᾶ ἐνιαία ἐπιλογή και στάση διαχρονικά: «*Ἄκου Ἰσραὴλ*»⁵³⁴, «*Ἄκου Κόρη*»⁵³⁵, ἢ «*Κάνε αὐτὸ και θα ζήσεις*»⁵³⁶, «*Ἀγαπάτε ἀλλήλους*»⁵³⁷ ἢ «*Εἰάν θέλεις να γίνεις τέλειος...*»⁵³⁸. Για αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγὸ ὁ ἐκκλησιακὸς κανόνας δεν εἶναι *διάταγμα* που ἔχει τὴν ἰσχὺ τοῦ κρατικοῦ νόμου, ἀλλὰ *λόγος προτρεπτικὸς**. Τὸ ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐλεύθερος, δεν σημαίνει ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος τῆς σωτηρίας τοῦ, ἀλλὰ ὅτι ὁ Θεὸς δεν μπορεί να ἐκβιάσει τὴν ἀγάπη τοῦ. Ἡ πατερικὴ ρήση μᾶς *παρακινεῖ*, μας *προτρέπει* και μας *παροτρύνει*: «*Δώσε τὴν λογικὴ σου και θα λάβεις τὸν Λόγο*» ἢ, ἀκόμη, «*Δώσε αἷμα και θα λάβεις Ἅγιο Πνεῦμα*». Ἡ ἐμπειρία τῆς πίστες εἶναι ἡ ἀπάντηση. Ἡ ἀπλὴ *ἐπίκληση* τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ καθιστᾶ ἄμεσα παρόντα Ἐκείνον που τὸν ἀγνοοῦμε και που ἐνδομύχως εἶναι ἀπὸ πάντοτε γνωστός. Ἐπομένως, εἶναι ἄμεση και ἐπιτακτικὴ ἡ ἀνάγκη «να διορθώσουμε τὴν «τρομοκρατικὴ» και «σωφρονιστικὴ» ἀντίληψη περὶ τοῦ Θεοῦ» (Παῦλος *Ευδοκίμωφ*), που λανθασμένα μᾶς δόθηκε μέσω των Ἱερῶν Κανόνων κατὰ τους τελευταίους αἰῶνες. Πράγματι, ὑπὸ τὸ βιβλικὸ φῶς και τὸ φῶς των Ἱερῶν Κανόνων τῆς *Εκκλησίας*, ἡ σωτηρία δεν ἔχει διόλου νομικὴ χροιά, δεν εἶναι δικαστικὴ ἀπόφαση οὔτε νομικιστικὴ ἐπιταγὴ οὔτε ἠθικιστικὸς καταναγκασμὸς, και βρίσκεται μακριὰ ἀπὸ ὀποιοδήποτε νομικὸ «ἐκρωμαῖσμὸ» τῆς *Εκκλησίας*, ὅπως συνέβη με τὴν *Δυτικὴ Ἐκκλησία* κατὰ τὴν διάρκεια ἰδίως τῆς Β' χιλιετίας και ἐπῆρασε ἀρνητικά και τὸν *Ορθόδοξο Ἐκκλησιακὸ* *χώρο* και τὴν *θεολογία*

⁵³¹ Γρηγορίου, Ἐπισκόπου Νύσσης, «*Ἐπιστολὴ Κανονικὴ πρὸς Λητόιον, ἐπίσκοπον Μελιτίνης*» [*Κανόνας Ι*]-383, ἐν *Σύνταγμα ΡΠ*, τ. 4, σελ. 295, και *Πηδάλιον*, σελ. 651.

⁵³² Κανόνες 2, 3/Ἀθανασίου· 55, 63, 77, 93, 117/Καρθαγένης.

⁵³³ Βλ. Γαλ. 5, 1.

⁵³⁴ Δευτ. 6, 3· 9, 1· πβ. Δευτ. 4, 1· 5, 1· Α' Βασ. 3, 9.

⁵³⁵ Ψαλμ. 44, 11.

⁵³⁶ Λκ 10, 28.

⁵³⁷ Ιω. 13, 34· 15, 12. 17.

⁵³⁸ Μθ 19, 21· Μκ 10, 21· Λκ 18, 22.

του. Η Εκκλησία πάντοτε ήταν «αντιληπτή» με αυτόν τον τρόπο, ο οποίος καθιστά κάθε νομική έννοια ανενεργή, και μας τοποθετεί ενώπιον του μεγαλύτερου μυστηρίου της Θείας Σοφίας, που είναι η σύγκλιση της δικαιοσύνης και του ελέους. Ο κανόνας της Εκκλησίας δεν είναι τίποτε άλλο παρά ένα γεγονός κανονικής προτροπής και παρώθησης, είναι προληπτικά κανονική παρακίνηση και παρότρυνση. Η κανονική προτροπή* βρίσκει, επομένως, την αληθινή της θέση στην πατερική προτροπή: «Μην καταδικάζεις ποτέ, αλλά να είσαι για τους αδελφούς ένα παράδειγμα, όχι ένας νομοθέτης» (Αββάς Ποιμένας, Πατέρας της ερήμου/4ος αιώνας).

Κανονοθεσία. Είναι η θέσπιση Ιερών Κανόνων, η **κανονοθέσπιση** στους κόλπους της Εκκλησίας. Αυτός ο νεολογισμός εκφράζει την αντίστοιχη πραγματικότητα κανονιστικής συλλογικής διαδικασίας που εκφράζει και ο όρος **νομοθεσία** για την Πολιτεία, με την διαφορά ότι αυτός αφορά αποκλειστικά στην Εκκλησία, ενώ ο όρος νομοθεσία αφορά μόνον στο Κράτος, μαζί με τις πραγματικότητες που αντιστοιχούν σε αυτά και χωρίς βεβαίως αυτό να σημαίνει ότι η έννοια **κανονοθεσία** ταυτίζεται με την έννοια **νομοθεσία**. Όπως στον όρο νομοθεσία-*législation* είναι εμφανής η λατινική προέλευσή του (*lex, legis* → *legis-lation*), το ίδιο συμβαίνει ετυμολογικά αντίστοιχα και με τον νεοεισαγόμενο αυτόν όρο **κανονοθεσία-canonisation** (στα λατινικά *canon, canonis* → *canonis-lation*). Υπενθυμίζουμε την λατινική προέλευση του αρχικώς κακόηχου όρου «*législation*», που οδήγησε στην διαμόρφωση του ρήματος «νομο-θετώ»-«*légi-férer*» (*fero, tuli, latum [-lacion], ferre*). Συνεπώς, με τον ίδιο γλωσσικό γενεσιουργό τρόπο προκύπτει και το ρήμα **κανονο-θετώ, canoni-férer** κατ' αντιστοιχία του ρήματος **νομο-θετώ, légi-férer**. Επίσης, μπορούμε κατ' επέκταση να υιοθετήσουμε τον όρο **canonis-prudence (κανονο-λογία*)**, όπως ακριβώς λέμε *juris-prudence (νομο-λογία)*. Εξ άλλου, μπορούμε να έχουμε το ίδιο αποτέλεσμα και σε άλλες γλώσσες, όπως ακριβώς έχουμε στα ελληνικά: **νομο-θετώ, νομο-θεσία, νομο-θέτης**, με την αντιστοίχιση πραγματικότητα **κανονο-θετώ*, κανονο-θεσία, κανονο-θέτης**. Η ανάγκη αυτής της επινόησης των παραπάνω όρων, που στοχεύει να προσδιορίσει την όλη υφή της **κανονογέννησης** (= **ανάδυσης και θέσπισης των Κανόνων, της κανονοθέσπισης**), στο πλαίσιο της **κανονογένεσης** (= **ιστορίας των Κανόνων**) έγκειται στο γεγονός ότι αυτές οι δύο πραγματικότητες δεν ταυτίζονται, διότι οι προοπτικές τους είναι εντελώς διαφορετικές. Στην προοπτική αυτή δεν είναι εννοιολογικά και περιεχομενικά ενδεδειγμένο να λέγεται ότι «η **κανονοθεσία** για την Εκκλησία είναι ό,τι είναι η **νομοθεσία** για την Πολιτεία» (sic), καθώς πρόκειται για δύο ασύμμετρες πραγματικότητες. Επομένως, σε καμμία περίπτωση δεν μπορούμε να δεχθούμε, από κανονική άποψη, την χρήση του νομικού όρου **νομοθεσία** για την «κανονική», ως **ευχαριστιακή-οντολογική, εκκλησιακή** διαδικασία, που παραμένει ολοφάνερα **εσχατολογική**...

Κανονοθετώ. Κανονοθεσπίζω, το εντός της Εκκλησίας θεσπίζειν Ιερούς Κανόνες, μια πραγματικότητα που χαρακτηρίζει την Εκκλησία της Α΄ χιλιετίας. Βλ. παραπάνω, το λήμμα **κανονοθεσία***.

Κανονολογία. Πρόκειται για **κανονική ερμηνεία** με **εμπειρική εμβάθυνση και διασταλτική ανάλυση** στον λόγο του κανόνα, τα «ειρημένα», στον λακωνικό και αφαιρετικό λόγο των Ιερών Κανόνων της Εκκλησίας, και με έντονα τα στοιχεία κανονικής ιχνηλασίας σε υπερβατικό επίπεδο και σε οντολογική προοπτική.

Εἶναι κάτι περισσότερο ἀπὸ τον υπομνηματισμὸ των κειμένων των Κανόνων, καθὼς αὐτὴ ἀνοίγει νέους ὀρίζοντες στὴν προσέγγιση των Ἱερῶν Κανόνων, με συγκεκριμένες εφαρμογές διαποίμανσης μέσα ἀπὸ μία *συναφειακὴ* ερμηνευτικὴ, που ξεπερνᾷ ὡστόσο τὰ ὅρια τῆς ιστορικῆς (ἢ ὁποιας ἄλλης) συνάφειας. Ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, μέσα ἀπὸ τον τρόπο σύνταξης, συγγραφῆς καὶ υπομνηματισμοῦ του *Πηδαλίου*, θα μπορούσε νὰ χαρακτηρισθεῖ ὡς ἓνας ἀπὸ τους κυρίους εκπροσώπους τῆς ὑστερῆς καὶ πρωτοπόρος τῆς σύγχρονης κανονολογίας, ἡ ὁποία ἀποτυπώνεται στα πληθωρικὰ καὶ πλούσια υπομνήματα του *Πηδαλίου*. Στὴν ἴδια προοπτικὴ, κανονολογία συνιστᾷ, ἐπίσης, καὶ κυρίως ἡ *Υπομνηματικὴ Ἑρμηνευτικὴ*, με μεθοδολογικὸ παράλληλὸ του στὴν Νομικὴ ἐπιστῆμη – καὶ σαφῶς ὄχι ἀντίστοιχό του –, τὴν *νομολογία*. Βλ. ἐπίσης τὸ λήμμα *κανονοθεσία**.

Κανονολογούμενον. Αὐτός ὁ θεολογικὸς ὅρος (βλ., ἐπίσης, παραπάνω, στὸ λήμμα *θεολογούμενον**) χαρακτηρίζει ἓνα οποιοδήποτε ἐκκλησιο-κανονικὸ ζήτημα, σαφῶς μεταγενέστερο τῆς *ἐκκλησιογέννησης* καὶ κυρίως πρόσφατο (τῆς Β΄ χιλιετίας), που παραμένει ἀκόμη ἀνοικτό, σε ἀντίθεση με τὴν Α΄ χιλιετία, ὅπου ἡ Ἐκκλησία δὲν ἀφήσε συνοδικὰ ἀνοικτὸ κανένα τέτοιο ἢ παρόμοιο ζήτημα. Ἔτσι, με τὸ *σύγχρονο ἐπιχείρημα* κάποιων Ὀρθοδόξων κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν σε ζητήματα αἰχμῆς (θέματα «*Διασποράς**», υπερβατικὲς δικαιοδοσίες των Ἐθνικῶν *Αὐτοκεφάλων* Ἐκκλησιῶν, κ.λπ.), ὅτι ἄλλαξαν τάχα οἱ εποχές καὶ τὰ ἐκκλησιο-κανονικὰ δεδομένα (*sic*), προκαλεῖται ἀπροκάλυπτα καὶ ἀνεύθυνα μία ***πρισματικὴ κανονικότητα*** στους κόλπους τῆς Ἐκκλησίας καὶ δημιουργοῦνται, χωρὶς νὰ γίνεται ἄμεσα καὶ αἰσθητὰ ἀντιληπτό, ***ετερόκλητες καὶ διαφορετικὲς κανονοταξίες***, που ἀποδομοῦν τὴν Ἐκκλησία στὴν πραγμάτωσή τῆς ἐντὸς τῆς Ἱστορίας.

Κανονομνήμων. Ὁ ὅρος αὐτός θα μπορούσε νὰ ἀποτελέσει μία πιθανὴ ὀνομασία γιὰ νὰ χαρακτηρίσουμε τὸ «Ταμεῖο των Ἱερῶν Κανόνων» (*Concordantia*), ἀκριβῶς γιὰτὶ αὐτός ὁ πρακτικὸς τρόπος συμβάλλει τόσο στὴν εὐκόλη ἀνεύρεση ὅσο καὶ στὴν συγκριτικὴ μελέτη των Ἱερῶν Κανόνων τῆς Ἐκκλησίας.

Κληρο-λαϊκὴ [συνέλευση]. Ἐπίθετο με τὸ ὁποῖο δηλώνεται μία μεικτὴ συνέλευση, δηλαδὴ μία συνέλευση εκπροσώπων ἐνοριῶν καὶ κοινοτήτων, που ἀποτελεῖται ἀπὸ μέλη του κλήρου (κληρικούς) καὶ λαϊκούς. Σε ὀρισμένες *Αὐτοκέφαλες* Ἐκκλησίες, αὐτὴ συνιστᾷ ὄργανο που ἔχει δικαίωμα ψήφου ἐπιλογῆς ὑποψηφίων ἐπισκόπων (πβ. *Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Κύπρου*, *Αὐτόνομη Ἐκκλησία τῆς Ἑσθονίας*, κ.λπ.). Ὡστόσο, αὐτὸ τὸ διοικητικὸ ὄργανο δὲν μπορεῖ σε καμμία περίπτωση νὰ ὑποκαταστήσει ἢ νὰ ἀντικαταστήσει τὴν Ἱερά Σύνοδο, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπὸ ὅλους τους ἐν ἐνεργείᾳ καὶ ἐπαρχιούχους Ἐπισκόπους μίας Πατριαρχικῆς, *Αὐτοκέφαλης* ἢ *Αὐτόνομης* Ἐκκλησίας.

Κοινόβιον. *Cœnobium* εἶναι μία ἐγκατάσταση στὴν ὁποία ἐγκαταβιώνουν μοναχοὶ που ζοῦν ἀπὸ κοινού. **Κοινόβιος** εἶναι ἐκεῖνος που ζεῖ μαζί με κάποιον/ους ἄλλον/ους. Εἶναι ἡ αυθεντικὴ μοναστικὴ ζωὴ, που προτείνεται ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς Βιβλικῆς ἀποκάλυψης καὶ ὁμόφωνα ταυτόχρονα ἀπὸ τους Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι, τέλος, τὸ μοναστικὸ *modus vivendi*, που ἀποτελεῖ τον ἀντίποδα του *ιδιόρρυθμου* μοναχισμοῦ, μία ἀντικανονικὴ ἐκτροπὴ που ἄρχισε νὰ υφίσταται ἀπὸ τον Μεσαίωνα καὶ ἐντεύθεν.

Κοινωνία. Σύμφωνα με τους Κανόνες, ο όρος «κοινωνία» σημαίνει: **α)** την Θεία Ευχαριστία: την φυσική λήψη [της κοινωνίας] του Σώματος και του Αίματος του Χριστού· **β)** την συμμετοχή στην Θεία Λειτουργία [και σε όλες τις ακολουθίες] και, γενικώς, σε κάθε κοινωνία με τα λοιπά μέλη της Εκκλησίας· **γ)** την συμμετοχή του κληρικού στην τέλεση της Θείας Λειτουργίας που πραγματοποιείται σε ξένη επαρχία, υπό την προϋπόθεση ότι έχει λάβει από τον Επίσκοπό του *Συστατική Επιστολή* [*Κανονική Επιστολή*] ή Επιστολή απόσπασης και από τον τοπικό Επίσκοπο σχετική έγκριση και ευλογία.

Κρατισμός. Η απόλυτη και απεριόριστη κυριαρχία άνευ θεμελιωδών όρων (απόλυτος κρατικός παρεμβατισμός [*territorialism*]) του Κράτους – στην περίπτωσή μας – επί της Εκκλησίας που «βρίσκεται» εντός των χωρο-γεωγραφικών* ορίων του (*caesaropapismus*). Βλ. το λήμμα *Πολιτειοκρατία**.

«**Κράτος-Έθνος**» και «**Έθνος-Κράτος**». Στην ελληνική αρχαιότητα, το **Κράτος-Έθνος** ήταν ένα Κράτος με μεγάλη έκταση, σε αντίθεση με την **Πόλη-Κράτος**, που εμφανίστηκε μεταγενέστερα (8ος-4ος αιώνας π.Χ.). Με αυτήν την μορφή τού Κράτους, το οποίο συστήθηκε επί της βάσεως της *φυλετικής ενότητας*, οργανώθηκαν πολλοί ελληνικοί πληθυσμοί της Ηπείρου και της Μακεδονίας (γεωμετρική [πρωτο-δωρική] εποχή, 11ος-8ος αιώνες π.Χ.). Το πολιτικό του σύστημα είναι εντελώς διαφορετικό από το αντίστοιχο του Κράτους βαρβαρικού τύπου. Στα νεότερα χρόνια, μετά την Γαλλική επανάσταση (1789) και κάτω από την επίδραση της *αρχής των Εθνοτήτων*, δημιουργήθηκαν τα επονομαζόμενα *Εθνικά Κράτη*, σύμφωνα με το γνωστό γαλλικό μοντέλο: **Κράτος-Έθνος**, δηλ., μετά από ένα αυτοκρατορικό παρελθόν, δημιουργείται ένα νέο κρατικό μόρφωμα, το *Κράτος*, που στην συνέχεια, με οδηγό την *αρχή των Εθνοτήτων*, ανακηρύσσεται σε (*κατασκευασμένο*) *συνταγματικό Έθνος* [*jus soli*], με την σειρά και την προτεραιότητα που δηλώνει ο ίδιος ο όρος: **Κράτος-Έθνος**. Αντιθέτως, οι Βαλκανικές επαναστάσεις του 19ου αι. γέννησαν την αντίθετη ακριβώς πραγματικότητα, αυτό που οι βαλκάνιοι ιστορικοί λησμονούν συστηματικά: το **Έθνος-Κράτος**, δηλ. το «έθνος αίματος» [*jus sanguinis*], το *φυλετικό Έθνος*, που προϋπάρχει του Κράτους και αποκτά στην συνέχεια κρατική υπόσταση και γίνεται Κράτος με την σύγχρονη έννοια, ακριβώς μετά την παρακμή και την άτακτη αποσύνθεση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Γι' αυτό και, σχετικά με την Εκκλησία, στην πρώτη περίπτωση έχουμε *Εθνικές Εκκλησίες* (*Κράτος-Έθνος*), ενώ στην δεύτερη περίπτωση έχουμε σχεδόν ταύτιση *Έθνους* και *Εκκλησίας* με σαφώς **Εθνο-φυλετικές*** *Εκκλησίες* [π.χ. *Πατριαρχείο των Σέρβων*, *Ελλαδική Εκκλησία*, *Ρωσική Εκκλησία*, *Ρουμανική Εκκλησία*, όπου γης] (*Έθνος-Κράτος*), που είναι και η περίπτωση των Ορθοδόξων πιστών και λαών ανά την Οικουμένη, η υποφώσκουσα και ανθεκτική δηλ. *εκκλησιολογική αίρεση*, ο **εκκλησιολογικός Εθνο-φυλετισμός***, που καταδίκασε ανεπιφύλακτα η επί τούτω συγκληθείσα (Πανορθόδοξη) Σύνοδος της Κωνσταντινουπόλεως στα 1872.

Κυριακόν⁵³⁹. Η εκκλησία της ενορίας, ο ναός, και η κύρια – και μοναδική – Εκκλησία μίας λαυριωτικής (*κοινοτικής*) Κοινότητας (*μοναστικού χωριού*), μιας λαύρας*, κατά την αρχέγονη εποχή του χριστιανικού Μοναχισμού, η οποία συγκέντρωνε στον ίδιο τόπο κάθε Κυριακή, ημέρα αφιερωμένη κατ' εξοχήν

⁵³⁹ Κανόνες 15/Αγκύρας· 5, 13/Νεοκαισαρείας· 28/Λαοδικείας· 74/Πενθέκτης.

στον Κύριο, καθώς και τις εορτές, όλους τους αναχωρητές, προκειμένου να τελέσουν *από κοινού* την Θεία Ευχαριστία στο όνομα του **Κυρίου**. Το *Κυριακό* μετονομάστηκε στην συνέχεια σε *Καθολικό**.

Λαύρα. Είναι ένα σύνολο από μικρές μοναστικές κατοικίες. Σε κάθε μία ζουν μερικοί μοναχοί με την μορφή μοναστικής οικογένειας, οι οποίοι έχουν συγκεντρωθεί γύρω από μία εκκλησία (*Κυριακόν**). Οι μοναχοί αυτοί καθοδηγούνται από έναν ηγούμενο (*γέροντα**).

Λεβιαθάνισμός. Βλ. το λήμμα *Πολιτειοκρατία**.

Λίβελλος⁵⁴⁰. **α)** Η γραπτή άρνηση μίας ή περισσότερων πίστεων. **β)** Το *βιβλίο* (μικρό γραπτό κείμενο).

Limes (-itis). Ο όρος αρχικά σήμαινε πρόσχωμα ή μονοπάτι, πέρασμα και ορόσημο ανάμεσα σε δύο αγρούς, και έπειτα *όριο* και *σύνορο*. Δήλωνε, επίσης, την οχυρωματική ζώνη, που προστάτευε τα σύνορα μίας επαρχίας [της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας], το προπύργιο, το «όριο». Ο όρος χρησιμοποιήθηκε στο πλαίσιο της *«πολιτικής του limes»*, που ήταν παρόμοια με την συρρικνωτική εκείνη πολιτική που οδήγησε την Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στην παρακμή, και χαρακτηρίζεται από περιχαράκωση, οπισθοδρόμηση, υποχώρηση, εσωστρέφεια και κλείσιμο – αναδίπλωση – στον εαυτό μας.

Μάρτυς. Ο όρος έχει διττή σημασία. Σημαίνει αυτόν που *μαρτυρεί*, δηλαδή διακηρύσσει την πίστη του στον Θεό, καθώς και εκείνον που *μαρτυρά*, δηλαδή θυσιάζεται για τον Θεό. Αυτός ο εννοιολογικός συνδυασμός, που είναι μοναδικός στην ιστορία των γλωσσών, και ιδιαίτερα στην Ελληνική γλώσσα, ανάγεται στην περίοδο των πρώτων διωγμών. Εκείνη την εποχή, το να διακηρύσσει κανείς την πίστη του στον Τριαδικό Θεό, είχε ως συνέπεια ότι έχανε ή, τουλάχιστον, διακινδύνευε την ζωή του. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο *μάρτυρας*, δηλαδή εκείνος που διακήρυττε την χριστιανική πίστη του, γινόταν, δια του θανάτου του, *μάρτυρας* – ή *ομολογητής*. Άρα, η έννοια της μαρτυρίας της αλήθειας μετατρέπεται σε *μαρτύριον*, «*μαρτύριον του αίματος*» (*ζωή των μαρτύρων*). Στην συνέχεια όμως, μετά το πέρας των διωγμών, ο εκκλησιακός μοναχισμός, διαχρονικώς, διεύρυνε αυτήν την έννοια στο πλαίσιο της εσχατολογικής προοπτικής της Εκκλησίας και του Μοναστικού κινήματος με το εκούσιο «*μαρτύριον της συνειδήσεως*» (*ζωή των μοναχών*), και για αυτόν τον λόγο κάθε μοναχός (καλείται να) είναι διττά *μάρτυρας*.

Μειονισμός. Το λήμμα προέρχεται από την λέξη *μείων*. Ο όρος έχει επινοηθεί από τον Ρώσο φιλόσοφο V. F. Ern και αναφέρεται στην πράξη της «μείωσης», της «ελάττωσης», της «υποτίμησης», του «ευτελισμού», που αποτελεί, ορθώς, βασικό χαρακτηριστικό της εκκλησιαστικής νοοτροπίας. Έτσι, όλες οι κανονικές παραμορφώσεις της εκκλησιαστικής ζωής οδηγούν στην πλήρη απορρόφηση της ζωής της Εκκλησίας από την εθνική ζωή – ή την κοινωνική-κουλτουραλιστική ζωή – ή υποβαθμίζουν την *Τριαδική Αποκάλυψη*, προσδίδοντας της συναισθηματική χροιά, και καθιστούν την ποιμαντική *διακονία* απλή διοικητική/υπηρεσιακή εργασία... Επομένως, η ελπίδα της

⁵⁴⁰ Κανόνες 7/Β'· 8/Γ'· 95/Πενθέκτης· 3/Κυρίλλου.

σωτηρίας του ανθρώπου ως ενιαίου συνόλου έχει αντικατασταθεί από την *προοπτική της ηθικής βελτίωσης* και της διανοητικής χειραφέτησης, προοπτικές αμιγώς ανθρώπινες, *ενδοκτισιακές** και *αιωνιστικές**. Συνεπώς, ο μειονισμός γίνεται το κύριο κίνητρο του **ενοθεϊσμού**. Το κτιστό, προσπαθώντας ενσυνείδητα να αγνοήσει το γεγονός ότι είναι δώρο του μοναδικού Δημιουργού, που το καλεί να αποδεχθεί την θέωση-θεοποίησή του και να συμμετάσχει στην Τριαδική κοινωνία, αξιώνει την επανεύρεση όλων των επιπέδων που οδηγούν σε Εκείνον, δια μίας επεξεργασμένης-φιλτραρισμένης προόδου και δια *στοιχείων – ή όντων – κατώτερων*. Μέσα σε αυτήν την ατμόσφαιρα γεννήθηκαν τα ersatz, οι διάφοροι θεοί-υποκατάστατα γύρω από ή στην θέση Εκείνου. Ο *Ενοθεϊσμός* [μία μορφή του συνιστούσε ο Αρειανισμός] ήταν, εν τέλει, μειονισμός...

Μετάνοια⁵⁴¹ (1). Ο εκκλησιο-κανονικός αυτός όρος αναφέρεται κατ' αρχάς στην εξομολόγηση μετά από *προσωπική συναίσθηση* ή *συναντίληψη**. Το *επιτίμιο*. Η μεταμέλεια που εκφράζει εκείνος που αναγνωρίζει το σφάλμα που διέπραξε. Μετάνοια σημαίνει την επιστροφή του πτωτικού ανθρώπου, του «εις έαυτὸν ἔλθῶν», στον δημιουργό Θεό (πβ. την *επιστροφή* του ασώτου⁵⁴²) μέσα από την *μεταστροφή του νου*», όπου ο όρος νους δήλωνε την συνείδηση, το πνεύμα, τα οποία θεωρούνταν ως το κέντρο της πληρότητας του ανθρώπου ως συνόλου, το σημείο δηλ. όπου ο άνθρωπος μπορεί να κλείσει ή να ανοίξει *κοινωνιακά* προς τον Θεό και τους άλλους ανθρώπους. Στην άσκηση της χριστιανικής Ορθόδοξης Ανατολής, ο νους είναι πολύ κοντά στην *καρδιά* (άγ. Μακάριος ο Αιγύπτιος) και η «μετά-νοια» μαλακώνει την «σκληρο-καρδία».

Μετάνοια (2) (βαθμίδες, στάδια, τάξεις). Η Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας καθόριζε με σαφήνεια και με διαβαθμισμένη ευκρίνεια τις τάξεις των μετανοούντων και τα στάδια, τα οποία καλούνταν να μετέλθουν αυτοί μέχρι την επαναγωγή τους στην ευχαριστιακή-μυστηριακή κοινωνία. Αποκαλούνταν επίσης και «τόποι μετανοίας» ή «τόποι τῶν ἐπιτιμίων»⁵⁴³. Μέσα στους Ιερούς Κανόνες των τεσσάρων πρώτων αιώνων μόνον αναφέρονται οι *βαθμίδες μετανοίας*, μία κανονική πρακτική της Εκκλησίας, που καταργήθηκε από τον 6ο αι. και εντεύθεν. Έτσι, τα διαβαθμισμένα στάδια της μετανοίας είναι τέσσερα (4): 1) η *πρόσκληση**, 2) η *ακρόαση**, 3) η *υπόπτωση** και 4) η *σύσταση**, μετά την διάλυση των οποίων επέρχεται η «*μέθεξις τῶν ἁγιασμάτων*», η οποία από μόνον τον Βαλσαμόνα⁵⁴⁴ αριθμείται ως το πέμπτο και τελευταίο στάδιο. Οι ευρισκόμενοι στο **1ο στάδιο** της «προσκλαύσεως», οι *προσκλαίοντες**, ίστανται «έξω της πύλης» του ναού, στην είσοδο του περιστυλίου – όπου αυτό υπήρχε –, κοντά στο προστώο, ή του πρόναου, και παρακαλούν τους εισερχομένους πιστούς να δεηθούν υπέρ αυτών. Οι ευρισκόμενοι στο **2ο στάδιο** της «ακροάσεως», οι *ακροώμενοι**, ίστανται «ένδοθεν της πύλης εν τῷ νάρθηκι» και απέρχονται από εκεί την δεδομένη εκείνη στιγμή που απέρχονται οι *υποπίπτοντες** και οι κατηχούμενοι από τον κυρίως ναό. Οι ευρισκόμενοι στο **3ο στάδιο** της «υποπτώσεως», οι *υποπίπτοντες** ίστανται «έσωθεν της πύλης του

⁵⁴¹ Κανόνες 72/Λαοδικείας, 2 και 74/Βασιλείου.

⁵⁴² Λκ 15, 17-24.

⁵⁴³ Βλ. *Σύνταγμα ΡΠ*, τ. 4, σελ. 405· «Τέσσαρες εἰσιν οἱ τῶν ἐπιτιμίων τόποι· ὁ τοῦ προσκλαίοντος, ὁ τοῦ ἀκροουμένου, ὁ τοῦ ὑποπίπτοντος καὶ ὁ τοῦ συνεστῶτος» (Μ. Βασιλείου, «Πόσοι τόποι τῶν ἐπιτιμίων»).

⁵⁴⁴ Βλ. *Σύνταγμα ΡΠ*, τ. 4, σελ. 66.

[κυρίως] ναού» μαζί με τους κατηχουμένους, και απέρχονται επίσης από εκεί την δεδομένη εκείνη στιγμή που καλούνται να απέλθουν και οι κατηχούμενοι: «τάς θύρας, τὰς θύρας...». Οι ευρισκόμενοι στο **4ο στάδιο** της «συστάσεως», οι *συνεστώτες** ή *συνιστάμενοι**, «*συνίστανται*» μαζί με τους πιστούς και να μην δεν απέρχονται από εκεί την δεδομένη εκείνη στιγμή που καλούνται να απέλθουν οι κατηχούμενοι και οι υποπίπτοντες, αλλά στερούνται του *βαπτισματικού δικαιώματος*, αυτό της Θείας Μεταλήψεως. Μετά και από αυτό το στάδιο επέρχεται η πλήρης επαναγωγή στην εκκλησιακή και μυστηριακή κοινωνία, δηλ. της «μεθέξεως τῶν ἁγιασμάτων»⁵⁴⁵.

Μετόχιον. Με αυτή την λέξη εννοούμε κάθε ιδιοκτησία των μεγάλων κυρίαρχων Μονών, η οποία βρίσκεται εκτός της Αθωνικής Πολιτείας είτε σχεδόν σε όλα τα Ευρωπαϊκά κράτη είτε στην Ελλάδα και πάντοτε εκτός της εντόπιας ζώνης ιδιοκτησίας των Μονών αυτών. Στο μετόχι υπάρχει μικρή μοναστική εγκατάσταση (*παράρτημα*), και οι μοναχοί που εγκαταβιούν εκεί, γύρω από έναν ορισμένο υπεύθυνο (*μετοχιάρχη*), είναι επιφορτισμένοι με την αξιοποίηση τῆς γῆς και της κινητῆς περιουσίας για λογαριασμό της μονῆς, στην οποία υπάγονται. Κατά την διάρκεια των ακολουθιών και της Θείας Λειτουργίας, όμως, δεν μνημονεύουν, *ὅπως κανονικῶς προβλέπεται*, τον οικείο τοπικό ἐπίσκοπο, αλλά τον ἐπίσκοπο τον οποίον μνημονεύει στον τόπο της η κυρίαρχη Μονῆ.

Μητρόπολις (από τις λέξεις *μήτηρ* και *πόλις*): πόλη-μητέρα. Η Μητρόπολη αποτελεί το σύνολο των *Επισκοπῶν* μίας καθορισμένης εδαφικά και χωρο-γεωγραφικά* εκκλησιαστικής-μητροπολιτικής επαρχίας, της οποίας οι Ἐπίσκοποι συγκροτούν μία «Τοπική Σύνοδο», την *Μητροπολιτική Σύνοδο*, στην οποία προΐσταται ο [*μητροπολιτικός*] Ἐπίσκοπος της πρωτεύουσας της Μητρόπολης, ο *Μητροπολίτης ἐπίσκοπος* (Μητροπολιτικό σύστημα/Α΄ Οικουμενική Σύνοδος-325). Η χαλαρότητα του Μητροπολιτικού συστήματος μετέτρεψε, στις διάφορες κατά τύπους Εκκλησίες, αυτόν τον κανονικό-συντονιστικό τίτλο σε τιμητικό, χωρίς πραγματικό εκκλησιο-κανονικό περιεχόμενο και αντίκρουσμα.

Millet. Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, οι Χριστιανοί απολάμβαναν το διοικητικό «σύστημα του *Millet*» [στα αραβικά *Γένος**], θρησκευτική και κοινωνική οντότητα, που είχε περιορισμένη εσωτερική αυτονομία και νομική προσωπικότητα υπό έναν επικεφαλῆς, ο οποίος, για όλους τους Ορθόδοξους ολόκληρης της Οθωμανικής επικράτειας, σε Ασία και σε Ευρώπη (Βαλκάνια), ήταν ο Οικουμενικός Πατριάρχης της Κωνσταντινουπόλεως. Οι Χριστιανοί συνιστούσαν το *Roum Millet*, ὅρος που δηλώνει στα αραβικά τα μέλη του «*Ρωμαϊκού γένους* (τους *Ρούμ*, από την λέξη *ρωμαίικος*)», τους υπηκόους της χριστιανικής [Ανατολικῆς] Ρωμαϊκῆς Αυτοκρατορίας. Για αυτόν τον λόγο, οι χριστιανικές μειονότητες δεν αποτελούσαν ένα σύνολο ατόμων, αλλά είχαν μία πραγματική νομική προσωπικότητα αναγνωρισμένη από την οθωμανική Κυβέρνηση, και κάθε κοινότητα είχε το δικό της καθεστῶς. Αυτή η νομική κατάσταση της σχετικῆς αυτονομίας και ελευθερίας, ὅσο πρόσκαιρη και αν ἦταν, προσέδιδε στις χριστιανικές Εκκλησίες συνείδηση της ταυτότητάς τους, την ικανότητα και την δυνατότητα να ασκούν τα δικαιώματά τους, με μία λέξη,

⁵⁴⁵ Βλ. κυρίως τους κανόνες 7, 8, 9, 11/Γρηγορίου Νεοκ.: 4, 5, 6, 7, 8, 9, 16, 24/Αγκύρας: 5/Νεοκαισαρείας: 11, 12, 13, 14/Α΄: 22, 56, 57, 58, 59, 61, 64, 66, 73, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83/Βασιλείου: 2, 5, 19/Λαοδικείας: 1, 2, 4, 5/Γρηγορίου Νύσσης: 3, 87/Πενθέκτης.

ένα τρόπο δράσης – που μπορούμε να αναγνωρίσουμε και στους σημερινούς επικεφαλής τους.

Μοιχεία⁵⁴⁶. Είναι, όπως και για την πορνεία*, η προτεραιότητα στην «σχέση ουσίας» σε βάρος της «σχέσης προσώπου». Με άλλα λόγια, η προτεραιότητα της ουσίας έναντι του προσώπου. Για τον οντολογικό αυτόν λόγο, σύμφωνα με τους εκκλησιαστικούς κανόνες της Α΄ χιλιετίας, ο όρος «μοιχεία» χρησιμοποιήθηκε: **α)** *Για τον άνδρα*, προκειμένου να δηλώσει κάθε αθέμιτη αντι-κοινωνιακή ένωση ενός νυμφευμένου ή αρραβωνιασμένου άνδρα με μία γυναίκα υπανδρεμένη ή ανύπανδρη. Γενικότερα, όμως, ο όρος επινοήθηκε, για να παραπέμψει σε οποιαδήποτε πράξη διαστροφής της διαπροσωπικής κοινωνίας, που είναι άστοχη, και έχει διαπραχθεί σε βάρος ενός ομολόγου ή ετεροκεντρισμένου προσώπου, ή ακόμη και σε βάρος ενός ζώου, όπως, παραδείγματος χάρι και για τις αντίστοιχες δύο περιπτώσεις αυτές, η παιδοφιλία (παιδεραστία), η ζωοφιλία (κτηνοβασία), κ.λπ. Κατά θεολογικο-κανονική επέκταση, ο όρος αυτός χρησιμοποιήθηκε επίσης, για να παραπέμψει στον σφετερισμό της εκκλησιαστικής δικαιοδοσίας από έναν Επίσκοπο (**επίβαση, εισπήδηση***, [και επί το νεοελληνικότερον] **μοιχεπιβασία**), ο οποίος εισπηδά στον χώρο μίας κατά τόπον Εκκλησίας (Επισκοπής) άλλης και διαφορετικής από την δική του. **β)** *Για την γυναίκα*, προκειμένου να δηλώσει αντίστοιχα την αθέμιτη ετεροκεντρισμένη ένωση μίας υπανδρεμένης ή αρραβωνιασμένης γυναίκας με έναν άνδρα νυμφευμένο ή ελεύθερο. (Σημείωση: το «παντρεμένος» έχει πολύ διαφορετικό νόημα από την λέξη «νυμφευμένος», μία διαφορά που περιγράφουν οι ίδιες οι λέξεις για όποιον τους δώσει λίγη περισσότερη σημασία από αυτήν που τους δίνει η λανθασμένη σημερινή γλωσσική μας πρακτική, ενώ αναδεικνύοντας τις τέτοιου είδους λεπτές εννοιολογικές διαφορές, αντιλαμβανόμαστε πόσο γελοίο καταντά η αλόγιστη παραφθορά των εννοιών και η παραφθαρμένη υιοθέτησή τους ειδικά στο επιστημονικό και θεολογικό πεδίο [π.χ. «ο τάδε παντρεύτηκε» ή «ο δείνα είναι ανύπαντρος»]).

Μοναστηριακός(ή)-Μοναστικός(ή)-Μοναχικός(ή). Πρόκειται για τρία επίθετα με ομοπεριεχόμενη, σε γενικές γραμμές, σημασία, που, ωστόσο, μπορούν να τεθούν σε μία ορισμένη σειρά (από το γενικό στο ειδικό): μοναχικός-μοναστηριακός-μοναστικός. Το επίθετο **μοναχικός** είναι μία κατηγορία σχετική με τους μοναχούς, («του μοναχού»), την ζωή τους, την κατάστασή τους (*res monachorum*). Το επίθετο **μοναστηριακός** αναφέρεται σε «εδαφικά μοναστήρια», όπως είναι η μοναδική περίπτωση σήμερα των είκοσι Ιερών Μονών του Αγίου Όρους, χαρακτηρίζει τα πράγματα («του μοναστηριού») και αφορά στην εγκατάσταση, στην υποδομή, στον τρόπο διαβίωσης (*res monasterica*). Το επίθετο **μοναστικός** («του μοναχισμού») εκφράζει ό,τι αφορά στο σύνολο της ζωής των μοναχών και του Μοναχισμού (*res monastica*). Για τον λόγο αυτόν διακρίνουμε την **μοναστική Κοινότητα**, που είναι το σύνολο της χερσονήσου του Αγίου Όρους, την **Αθωνική Πολιτεία**, από την **μοναστηριακή Κοινότητα** που είναι η κοινότητα (αδελφότητα) ενός μόνο [κυρίου και κυρίαρχου] Μοναστηριού. Στην συνέχεια, από το επίθετο αυτό παρήχθηκε – όπως π.χ. για την περίπτωση του Αγίου Όρους – ένα άλλο διακριτό επίθετο: **δια-μοναστηριακός/κή** [πβ. *δια-κρατικός/κή*].

⁵⁴⁶ Κανόνες 61/Αποστολικός· 87, 98/Πενθέκτης· 20, 22/Ζ΄· 1/ Αθανασίου· 21, 37, 48, 60, 62, 77/Βασιλείου· 4, 8/Γρηγ. Νύσσης· 15/Τιμοθέου.

Νέες Χώρες. Από ιστορικό-κανονική άποψη, πρόκειται για τις εκκλησιαστικές επαρχίες που «δάνεισε επιτροπικώς» το Οικουμενικό Πατριαρχείο στην Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Ελλάδος (Πατριαρχική και Συνοδική Πράξη του 1928). Ο όρος **Νέες Χώρες** θεσπίστηκε με την απελευθέρωση της Βορείου Ελλάδος (νότια Ἡπειρος [εκτός από την Ἄρτα], Μακεδονία, [Δυτική] Θράκη και τα νησιά του Αιγαίου Αρχιπελάγους), το 1913, για να χαρακτηρίσει το σύνολο του απελευθερωμένου Βορείου τμήματος της χώρας – κατ’ αντιδιαστολή με τον όρο «Νότια Ελλάδα» («Παλαιά Ελλάδα», «Παλαιές Χώρες»). Ο όρος έχει προέλευση πολιτική και αμιγώς τεχνική, και εισήχθη και στο εκκλησιαστικό λεξιλόγιο, για να εκφράσει την εκκλησιαστική δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου επί ορισμένων επαρχιών τῆς Βορείου Ελλάδος, δηλαδή επί Μητροπόλεων που έχουν «εκχωρηθεί ἄχρι καιρού» και οι οποίες εξαρτώνται εκκλησιαστικῶς (πνευματικῶς και κανονικῶς) από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, αλλά που διοικούνται από το 1928 και εντεύθεν **επιτροπικῶς** – δηλαδή «**ἄχρι καιρού**», σύμφωνα με την νομική και κανονική (νομο-κανονική*) ερμηνεία της Πατριαρχικής και Συνοδικῆς Πράξεως του 1928 – από την Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Ελλάδος. Η εκκλησιαστική δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου επί των Επισκοπικῶν επαρχιών των Νέων Χωρῶν, η οποία αδιαμφισβήτητα υφίσταται «ανέκαθεν» [από τα 451/731], παραμένει κανονικῶς-πνευματικῶς ἄθικτη και αμετάτρεπτη.

Νεο-μάρτυρας. Είναι ο «μάρτυρας που μαρτύρησε χρονικῶς πρόσφατα», κυρίως κατά τους διωγμούς που ἔλαβαν χώρα κατά τα αλμυρά εκείνα χρόνια της *Οθωμανοκρατίας**. Η Ορθόδοξη Εκκλησία ανέδειξε περίπου τριακόσιους «νεο-μάρτυρες» για την *χριστή* (= του Χριστοῦ) *μαρτυρία**, στην οποία προέβησαν κατά την περίοδο εκείνη των πέντε (5) αἰῶνων (1423-1821/1913).

Νήψις⁵⁴⁷. Στο λεξιλόγιο της Καινῆς Διαθήκης («νήφω»⁵⁴⁸) και στην πράξη της πρωτοχριστιανικής και στη συνέχεια της ανατολικῆς ορθόδοξης ἄσκησης, η **νήψις** δηλώνει την *επαγρύπνηση*. Η **νηπτική** κατάσταση έχει αμιγῶς εσχατολογική διάσταση. Οι μεγάλοι ἄσκητές της πρώτης – και της δεύτερης – χιλιετίας ἔλαβαν την ονομασία *νηπτικοί Πατέρες*. Πράγματι, *νηπτικός* είναι ο ἄνθρωπος που *επαγρυπνεῖ*, που *αγρυπνεῖ* (εἶναι η ἔννοια του ὀρου **νηπτικός** που συχνά αποδίδεται στο μοναχό), που υποτάσσει το σῶμα και τις σκέψεις του στην *ἄσκηση*, η οποία προετοιμάζει τον ὅλο ἄνθρωπο να γίνει, ἀνάλογα με τη χάρη που θα δεχθεῖ, ναός του Αγίου Πνεύματος. Η ἄσκηση, και ἰδιαίτερως, η σωματική ἄσκηση, η νηστεία, η εγκράτεια, η στέρηση του ὕπνου και της τροφῆς, κ.λ.π., παίζουν σημαντικό ρόλο στη ζωή των αναχωρητῶν και, γενικῶς, στη ζωή των μοναχῶν, που εἶναι οραματιστές και ενστερνιστές της *νηπτικῆς ζωῆς*.

Νομοκάνονας. Είναι *μεικτή* κανονική συλλογή που περιλαμβάνει εκτός από εκκλησιαστικούς κανόνες και ἓνα μεγάλο ἀριθμό αυτοκρατορικῶν-πολιτειακῶν νόμων που αφορούν αποκλειστικῶς στις εκκλησιαστικῆς υποθέσεις και στο εκκλησιαστικό πεδίο. Οι κανόνες δεν παρατίθενται με *χρονολογική σειρά*, που ἦταν η κυρίαρχη πρακτική ἔκδοσης των Ἱερῶν Κανόνων κατά την διάρκεια της

⁵⁴⁷ Βλ. κανόνα 1/Πέτρου.

⁵⁴⁸ Α΄ Θεσ. 5, 6· Α΄ Πέτρ. 1, 13.

Α' χιλιετίας, αλλά *θεματικά*, ανάλογα με το ζήτημα το οποίο ρυθμίζουν. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο «Νομοκάνων σε 14 τίτλους» του Μ. Φωτίου (9ος αι.) συνιστά μία κλασσική συλλογή Ιερών Κανόνων ποικίλης προέλευσης για το Ανατολικό τμήμα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Επίσης, άλλοι Νομοκάνονες αποτελούν *Συλλεκτικά έργα* και *Συλλογές Κανόνων και Νόμων*, που οφείλονται σε ιδιωτικές πρωτοβουλίες και υλοποιήθηκαν χάρη στον εραnistικό ζήλο ορισμένων κληρικών, αλλά και λόγω των κάθε είδους αναγκών τής εκκλησιαστικής διοίκησης. [Αυτή η έκφραση δεν θα αντιπροσώπευε την αρχική εκδοχή αυτού που υιοθετήθηκε μεταγενέστερα και με περιορισμένη έννοια, αποκλείοντας την λέξη *νόμος* και αντικαθιστώντας την λέξη «*Νομο-κάνων*» με τον όρο «*Κανονικό δίκαιο*»;].

Νομο-κανονικός. Σύνθετη λέξη που αποτελείται από δύο διακριτούς όρους: *νόμος* (πολιτικός) και *κανόνας* (εκκλησιαστικός), από την οποία προέρχεται η ονομασία της *Συλλογής* που φέρει ένα ιδιαίτερο όνομα: **Νομοκάνων***. Έτσι, ένα *νομοκανονικό* καθεστώς, παραδείγματος χάρη, σημαίνει ένα καθεστώς που δημιουργήθηκε από έναν αυτοκρατορικό ή πολιτειακό *νόμο* και έναν *κανόνα* ή μια συνοδική απόφαση της Εκκλησίας. Το εν λόγω καθεστώς προϋποθέτει την ύπαρξη αρμονικών σχέσεων μεταξύ των δύο *Διακονιών* του αυτού λαού, της εκκλησιαστικής και της πολιτικής.

Οθωμανοκρατία. Η «οθωμανική κυριαρχία». Οι Οθωμανοί προέρχονται από μία δυναστεία, η οποία ιδρύθηκε από τον Οσμάν τον Α' (1281-1326) στην Ανατολία, και διαδέχθηκαν τους Σελτζούκους. Εγκαταστάθηκαν στην Ευρώπη το 1353 και κατέκτησαν σταδιακά το Ανατολικό τμήμα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, την Μακεδονία (1423) και τέλος την Κωνσταντινούπολη το 1453. Είναι ο μόνος λαός που η Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία δεν κατάφερε να εκχριστιανίσει και είναι αυτός που τελικά κατάφερε να την καταστρέψει. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία έφθασε στο απόγειο της δόξας της επί Σουλείμάν του Μεγαλοπρεπή (1520-1566) και διαλύθηκε οριστικά το 1922. Άρα, είναι σφάλμα, το οποίο γίνεται πολύ συχνά από τους συγγραφείς – κυρίως τους Έλληνες – να ονομάζεται αυτή η περίοδος *Τουρκοκρατία* (από την λέξη *Τούρκος*). Οι εν λόγω συγγραφείς επηρεάστηκαν από την εποχή της αφύπνισης των Εθνοτήτων (19ος-20ός αι.). Πολύ αργότερα η «στροφή του 1876» χαρακτηρίζει μία εθνικιστική προοπτική που την εποχή εκείνη είναι οθωμανο-τουρκική. Για την προγενέστερη περίοδο, είναι ορθότερο να χρησιμοποιείται ο όρος *οθωμανοκρατία* ή *οθωμανική εποχή*.

Οικονομία⁵⁴⁹. Στο Ορθόδοξο «εκκλησιακό δίκαιο», ο όρος **οικονομία**, η «εξαίρεση» (*dispensatio*), έχει μία πολύ ειδική και απολύτως δυναμική έννοια. Είναι μία πρακτική πνευματικής διάκρισης, σύμφωνα με την οποία, αφενός, εξαιτίας των περιστάσεων, αλλά και για λόγους αποκλειστικά προσωπικούς και υιοθέτησης της καταλληλότερης ποιμαντικής αντιμετώπισης, η Εκκλησία ενεργεί με κάποια ελαστικότητα και, υιοθετώντας εξαίρεση, «ανέχεται»⁵⁵⁰ χωρίς να υιοθετεί τις κανονικά προβλεπόμενες «ποινές» και χωρίς να επιβάλει *επιτίμια*, πράξεις που δεν εναρμονίζονται με τους Ιερούς Κανόνες και την *κανονική ζωή* του Εκκλησιακού σώματος. Με άλλα λόγια, πρόκειται για μία *εξατομίκευση* του

⁵⁴⁹ Κανόνες 2/Β'· 8/Γάγγρας· 1, 4/Γρηγ. Νύσσης· 1, 10, 47, (54), 60/Βασιλείου· 2/Κυρίλλου· 121/Καρθαγένης· 26/Δ'·1, 16, 29, 37/Πενθέκτης.

⁵⁵⁰ Σύμφωνα με τα χωρία 18, 18 και 16, 19 του κατά Ματθαίον Ευαγγελίου.

κανόνα (= οικονομίας) χωρίς αυτό να συνεπάγεται κατάργηση του κανόνα και καταστρατήγηση της ακρίβειας*. Επομένως, η οικονομία, αν και εμφανιζόμενη περιεχομενικά αντινομική, δεν συνιστά πραγματικότητα αντίθετη της ακρίβειας*, αλλά και οι δύο όροι είναι *συνάλληλοι* και απηχούν *ομόστοχη προοπτική*, καθώς από κοινού αποβλέπουν στην πρόσληψη και σωτηρία των πιστών. Αφετέρου, και δια της αυτής κανονικής οδού, η οικονομία συνιστά την *επίταση* και την *υπέρβαση* της ακριβείας και, έτσι, μπορεί να δηλώνει και την υιοθέτηση αυστηρότερων *επιτιμίων* από εκείνες που προβλέπουν οι ίδιοι οι Κανόνες. Αυτό ανιχνεύεται τόσο στην προοπτική της «*εξαίρεσης-υποχώρησης*» όσο και στην προοπτική της «*υπέρβασης-επίτασης*», γεγονός που καθίσταται αντιληπτό στους κανονικούς λόγους του Μεγάλου Βασιλείου: «Τῆς δὲ σῆς *συνέσεώς* ἔστι κατὰ τὸ ἰδίωμα τῆς περιστάσεως *ἐπιτείνειν* τὰ ἐπιτίμια, ἢ καὶ *ὀφείναι*»⁵⁵¹. Και η «*σύνεση*» ἐδῶ παραπέμπει στην *διάκριση* τοῦ πνευματικοῦ ταγοῦ, κατὰ το πατερικόν· «Μείζων πασῶν τῶν ἀρετῶν ἡ διάκρισις»⁵⁵², «ἦτις μεταξὺ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν ἀκρόπολις τις καὶ βασιλις τυγχάνει»⁵⁵³. Και για τις δύο περιπτώσεις, πρόκειται για μία «οικονομία» φιλανθρωπίας, ελέους (*misericordia*), εξατομίκευσης ενός προσωπικού θέματος (*dispensatio*) και επιείκειας (*indulgentia*), που επιτρέπει στην Εκκλησία, αφενός, να μην αποδέχεται αιτιολογικά πτωτικές/ακοινωνιακές καταστάσεις, αλλά να συγχωρεῖ, και, αφετέρου, να επιβάλλει, σε ορισμένες περιπτώσεις, *επιτίμια* αυστηρότερα ἀπὸ τα κανονικῶς προβλεπόμενα για καθαρὰ λόγους *προσωπικῆς 'οικονομίας'*. Η Εκκλησία υιοθέτησε την *πράξη της οικονομίας* στην καθημερινή ιστορική ζωή, ἤδη ἀπὸ τα πρώτα βήματά της ως συντεταγμένη Εκκλησία (πβ. *Διδαχὴ τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων* [κείμενο του 100-120 μ.Χ.], κεφ. 6, § 2), ὅπου αὐτὸ που λέγεται ἐκεῖ συνιστᾶ και τον ορισμὸ των δύο συνάλληλων ὀρων, της *ακρίβειας* και της *οικονομίας*, χωρίς να ονοματίζονται: «Εἰ μὲν γὰρ δύνασαι βαστάσαι ὄλον τὸν ζυγὸν τοῦ Κυρίου, τέλειος ἔση [*ακρίβεια*]: εἰ δ' οὐ δύνασαι, ὁ δύνῃ, τοῦτο ποιεῖ [*οικονομία*]»⁵⁵⁴. Εδῶ η *ακρίβεια* δηλώνεται με τους ὀρους «ὄλον» και «τέλειος», παραπέμποντας στην δυνατότητα (συν)ακολουθίας των δεικνυόμενων ἀπὸ τους Κανόνες, ἐνῶ η *οικονομία* φανερώνεται με την *κανονικὴ προτροπή**, να κάνει ο πιστὸς αὐτὸ που μπορεί. Η διαφύλαξη στο οντολογικὸ ἀκέραιο των Δογμάτων, των Κανόνων και της ευσέβειας ἦταν ἀνεκάθεν γνωστὴ και σεβαστὴ κατὰ την υιοθέτηση τῆς οικονομίας. Αὐτὸ ἐννοεῖ και ο ἅγιος Νικόδημος ο Ἀγιορείτης στους *Υπομνηματισμοὺς* του στους Ἱερούς Κανόνες και στην *Κανονολογία** [*Υπομνηματικὴ Ἑρμηνευτικὴ*] του, που επιχειρεῖ στο *Πηδάλιο* (1800), ὅταν λέει: «Δύο εἶδη κυβερνήσεως και διορθώσεως φυλάττονται εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία. Τὸ ἐν εἶδος ὀνομάζεται *ἀκρίβεια*, τὸ δὲ ἄλλο ὀνομάζεται *οἰκονομία καὶ συγκατάβασις*, με τὰ ὅποια κυβερνοῦσι τὴν σωτηρίαν τῶν ψυχῶν οἱ τοῦ πνεύματος οἰκονόμοι, πότε μὲν με τὸ ἕνα, πότε δὲ με τὸ ἄλλο»⁵⁵⁵. Και ἀκόμη, ο Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Δοσίθεος (1706) σε μία Ἐπιστολὴ του ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ· «Τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα θεωροῦνται κατὰ δύο τρόπους· κατὰ *ἀκρίβειαν* και

⁵⁵¹ Κανόνας 54/Βασιλείου.

⁵⁵² Ἅγιος Ἰσαάκ ο Σύρος, «Λόγος Ζ', Περὶ τάξεως και καταστάσεως τῶν ἀρχαρίων, και τῶν ἀνηκόντων αὐτοῖς», ἐν *Ἀσκητικοῖς Λόγοις* (Τὰ σωζόμενα ἀσκητικά), Θεσσαλονίκη, ἐκδ. Βασ. Ρηγοπούλου, 1976, σελ. 42.

⁵⁵³ Ἅγιος Κασσιανὸς ο Ρωμαῖος, «Πρὸς Λεόντιον ἡγούμενον. Περὶ διακρίσεως λόγος ὀφελείας πολλῆς ἀνάμεστος», ἐν *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν*, Αθήναι, ἐκδ. Ἀστήρ-Παπαδημητρίου, 1982, σελ. 84.

⁵⁵⁴ Βλ. *ΒΕΠ*, τ. 2, σελ. 215-220 [ἐδῶ, σελ. 217]· πβ. κανόνα 10/Τιμοθέου: «πρὸς ὁ δύναται βαστάσαι».

⁵⁵⁵ *Πηδάλιον*, Ἑρμηνεία στον 46ο Ἀποστολικὸ κανόνα, υποσημ. 1, σελ. 53, στ. 2.

κατὰ **οἰκονομίαν**»⁵⁵⁶. Επομένως, *Ακρίβεια* και *Οικονομία* είναι δύο ισόκυρες μορφές κανονικότητας εντός της Εκκλησίας. Αυτά τα ως άνω τρία κειμενικά παραθέματα συνιστούν κάποια από τα αντιπροσωπευτικά σημεία, όπου καταδεικνύεται το (για)τί και το πώς η Εκκλησία υιοθέτησε την *κανονική οικονομία* σε οργανικό συσχετισμό με την *κανονική ακρίβεια*.

Επί πλέον, είναι γεγονός ότι η *οικονομία* δεν μπορεί να οριστεί. Κάθε σχετική προσπάθεια ορισμού της θα την μετέτρεπε σε «νόμο» – ή μάλλον σε *ακρίβεια**. Η οικονομία, στο πλαίσιο της εκκλησιο-κανονικής διάστασής της – ως προσωρινή *απόκλιση υπό «διτή» έννοια (ύφεση και επίταση)* από την *ακρίβεια** –, υιοθετείται με *σύνεση και διάκριση* σε διάφορους τομείς της Εκκλησίας, με σκοπό να υπηρετήσει οντολογικά τον άνθρωπο, να τον προσανατολίσει εσχατολογικά και να τον χειραγωγήσει σωτηριολογικά, πάντοτε σύμφωνα με την Εκκλησιακή Παράδοση, χωρίς να επιβάλει στατικά και στατικά στο πρόσωπο κανόνες αυστηρούς και αρτηριοσκληρωτικά άκαμπτους. Γι' αυτό και *οικονομία* τελικά είναι η *προσωπική ποιμαντική της Εκκλησίας* για τον (κάθε) άνθρωπο. Έτσι, ο άνθρωπος, ο κάθε πιστός, με την συναντίληψη* της Εκκλησίας, επιδιώκει μαζί της την *ακρίβεια**, υιοθετώντας την *οικονομία*, ενώ *ακρίβεια* και *οικονομία* βρίσκονται σε μία ζώσα διαλεκτική σχέση διαρκούς αλληλοαντιστοίχισης και συναλληλίας. Η οικονομία συνιστά ουσιαστικά *κένωση της Εκκλησίας* για την σωτηρία του πτωτικού/ακοινωνιακού κτιστού κόσμου. Εξ άλλου, στην προοπτική του ημετέρου «*κανονικού δικαίου*», είναι καταλληλότερος και οντολογικά ακριβέστερος ο πολύπτυχος όρος *οικονομία* (**οἶκος + νέμω**), και από ετυμολογική και ουσιαστική άποψη, καθώς εννοείται τοιουτοτρόπως η «*αέναη μέριμνα για τον Οἶκο [= Δημιουργία]*», η φροντίδα, η διοίκηση και η διαχείριση της *Οικιακής [= Εκκλησιακής]* ζωής, επομένως μέριμνα για το *Εκκλησιακό σώμα*, την *Εκκλησία* και σύνολη την *Δημιουργία* (*οικολογικά* και *σωτηριολογικά*). Αυτός είναι ο κύριος λόγος για τον οποίο προτείνουμε την υιοθέτηση του όρου «*Κανονική Οικονομία*»* για την μελέτη – και τα ακαδημαϊκά μαθήματα – της «*Κανονικής Παράδοσης*» της Εκκλησίας, με σκοπό να αντικαταστήσουμε τον αποκλίνοντα και ξένο προς την εκκλησιακή παράδοση και θεολογία όψιμο όρο του «*Κανονικού Δικαίου* [sic]».

Τέλος, στην Συστηματική θεολογία διακρίνουμε δύο πεδία, το πεδίο της «*Θεολογίας*» και το πεδίο της Θείας «*Οικονομίας*», που ανταποκρίνονται στην διαλεκτική «*ακτίστου*» και «*κτιστού*», στους κόλπους της *Κτισσιολογίας* (και όχι, όπως λανθασμένα και (νέο)πλατωνικά λέγεται από τους θεολόγους σήμερα, *κοσμολογίας* [sic]). Είναι γεγονός ότι η παλαιά πατερική σκέψη χρησιμοποιούσε τον όρο «*Θεολογία*» αποκλειστικά, όταν αναφερόταν στην *άκτιστη* πραγματικότητα της (ενδο)Τριαδικής Ζωής: «*Θεολογίαν γάρ διδάσκει σαρκούμενος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος*»⁵⁵⁷. Πράγματι, σύμφωνα με τους Πατέρες της Εκκλησίας, όταν αναφερόμαστε στην ιστορία της σωτηρίας στο σύνολό της (δημιουργία, σωτηρία, θέωση), χρησιμοποιούμε τον όρο «*οικονομία*», που εστιάζεται στο μυστήριο του Χριστού, δηλαδή του Υιού του Πατέρα, ο οποίος ενσαρκώθηκε εν Αγίῳ Πνεύματι, αποκαλύπτοντας την Τριαδική *διάσταση* (= *κοινωνία*⁵⁵⁸) του Θεού και προσλαμβάνοντας ταυτόχρονα το πτωτικό-ακοινωνιακό κτιστό.

⁵⁵⁶ *Ἐπιστολή* σὸν Βελιγραδίου Μιχαήλ (Μάιος 1706), ἐν Κ. Δεληκάνη, *Πατριαρχικὰ Ἐγγραφα*, Κωνσταντινούπολις 1905, τ. 3, σελ. 648.

⁵⁵⁷ Βλ. Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, «Εἰς τὴν Προσευχὴν τοῦ “Πάτερ ἡμῶν...”», ἐν *P. G.*, τ. 90, στ. 876C· ἡ ὑπογράμμιση δική μας.

⁵⁵⁸ Βλ. Α' Ἰω. 4, 8 και 16.

Ομοταξία. Το σύστημα της ομοταξίας προϋποθέτει την ομοτιμία στις σχέσεις μεταξύ της Εκκλησίας και της Πολιτείας. Εκτενής αναφορά για τους τύπους των σχέσεων αυτών υπάρχουν στο λήμμα *Πολιτειοκρατία**. (Η ομοτιμία είναι συνώνυμο με την ομοταξία, με τον ίδιο τρόπο που είναι και οι όροι *συμφωνία* και *συν-αμοιβαιότητα*).

Ομοτιμία. Από το ομού ([στον ίδιο τόπο], μαζί, συγχρόνως) και τιμή ([ένδειξη] τιμής, εκτίμησης, υπόληψης). Είναι η ισότητα ως προς την θέση (το αξίωμα), την εκτίμηση· η *ισοτιμία*. Ο όρος, στο πλαίσιο των Σχέσεων Εκκλησίας-Πολιτείας (ΣΕΠ), απέκτησε ειδικό περιεχόμενο, συνιστώντας το θεμελιώδες χαρακτηριστικό του «συστήματος της ομοταξίας». Εκκλησία και Πολιτεία είναι *ομότιμοι*, ίσοι εξ απόψεως θέσεως (*ομο-ταξία*), εκτιμήσεως, τιμών (είδος ισότητας). Όταν εμφανίζεται ένα ζήτημα κοινού ενδιαφέροντος συζητούν με *ομοταξία* = *ισοτιμία*, χωρίς αυτό να δηλώνει ότι η Εκκλησία υποκαθιστά σε δίπολη προοπτική την Πολιτεία.

Οντολογία, οντολογικός. Ο όρος σημαίνει να είναι κανείς ενωμένος με την αγάπη του Θεού για την δημιουργία του. Και πρέπει να εννοήσουμε την αγάπη όχι σε *ψυχολογικό* επίπεδο, ως συναίσθημα, αλλά σε *οντολογικό* επίπεδο – δηλαδή στο επίπεδο της υπόστασης του Θεού, της αλήθειας της θείας ύπαρξης, της υπαρξιακής πραγματικότητας του Θεού, της ταυτότητας τής αμιγώς θείας και άκτιστης υπόστασής Του («τὸ ὄντως ὄν»).

Ορθοδοξία⁵⁵⁹, Ορθόδοξος⁵⁶⁰. Η λέξη *ορθό-δοξος* προέρχεται από το επίθετο *ορθός*, που σημαίνει «σωστός, δίκαιος», και το ουσιαστικό *δόξα*, που συνήθως αποδίδεται με τις λέξεις «γνώμη, εγκώμιο». Επομένως, ο όρος δηλώνει «εκείνον που διατυπώνει γνώμη ή εγκώμιο [*δοξολογία*] ορθή/ό ή δίκαιη/ο. Η *δοξολογία* είναι το εγκώμιο της *ορθοδοξίας*. Η Ιστορία προσέδωσε στην Εκκλησία τον χαρακτηρισμό της *ορθο-δοξίας*. Όμως, η ορθοδοξία, για να είναι αυτό που επαγγέλλεται με το όνομά της, είναι εν τέλει μόνον *ορθο-πραξία*, δηλαδή πράξη που αντανακλά με ορθό τρόπο αυτό που ζει *εμπειρικά* η Εκκλησία, ή μάλλον η *πράξη της αλήθειας⁵⁶¹*. Με άλλα λόγια, η *ορθο-δοξία* προϋποθέτει την *ορθο-πραξία*, δηλαδή η *ορθο-πραξία* προηγείται της αναγγελλόμενης *ορθο-δοξίας*. Εν ολίγοις, το να είναι κανείς ‘ορθόδοξος’ ανάγεται στο πεδίο του όντος, της οντολογίας, και όχι στο πεδίο της θρησκείας, της *ομολογίας* (*confessio*) ή της όποιας εθνικής, κρατικής, πολιτικής ή ιδεολογικής – με έναν λόγο, *κουλτουραλιστικής* – υπαγωγής.

Πάσχα⁵⁶². Ο όρος *πάσχα*, *pascha*, σημαίνει *πέραςμα*, πέρασμα από έναν τόπο σε έναν άλλο τόπο, από μία κατάσταση (*πρωτική/ακοινωνιακή*) σε μία άλλη (*εσχατολογική*). Με την τελευταία αυτή έννοια, είναι η κατ’ εξοχήν εορτή της Εκκλησίας και η καρδιά τής σύνολης *εσχατολογικής* θεώρησής της και του *εσχατολογικού προσανατολισμού* της. Είναι η εορτή της εισόδου στην Βασιλεία. Η Α΄ Οικουμενική Σύνοδος της Νίκαιας (325) θέσπισε τον πρώτο θέσμιο

⁵⁵⁹ Κανόνες 7/Β΄· 1/Γ΄· 2/Θεοφίλου· 1, 32, 95/Πενθέκτης.

⁵⁶⁰ Κανόνες 6/Β΄· 3/Γ΄· 2, 7/Θεοφίλου· 36/Καρθαγένης· 14/Δ΄· 72/Πενθέκτης· 15/Α-Β.

⁵⁶¹ Πβ. Ιω. 3, 21 και Α΄ Ιω. 1, 6.

⁵⁶² Κανόνες 7, 69/Αποστολικός· 1/Διονυσίου· 1/Πέτρου· 1, 20/Αντιοχείας· 14/Λαοδικείας· 8, 10/Τιμοθέου· 34, 51, 61, 73, 106/Καρθαγένης· 8/Πενθέκτης.

κανόνα σχετικά με τον χρόνο εορτασμού του Πάσχα των Χριστιανών, ορίζοντας ότι στο εξής θα εορτάζεται «την πρώτη Κυριακή μετά την πανσέληνο που ακολουθεί μετά την εαρινή ισημερία», που τοποθετείται στις 21 Μαρτίου, και, εάν συμπίπτει με το Εβραϊκό Πάσχα, θα εορτάζεται την επόμενη Κυριακή, ώστε να τελείται μετά το Εβραϊκό Πάσχα, έτσι ώστε οι δύο εορτές να μην συμπίπτουν και να μην συγχέονται. (Επομένως, το Πάσχα δεν μπορεί να εορτάζεται πριν τις 22 Μαρτίου, ούτε μετά τις 25 Απριλίου [με το παλαιό ημερολόγιο]). Η υιοθέτηση, όμως, από την Καθολική Ρωμαϊκή Εκκλησία της «Γρηγοριανής μεταρρύθμισης» το έτος 1582, οδήγησε στην δημιουργία δύο παράλληλων ημερολογίων, δηλαδή του ιουλιανού (παλαιού) και του γρηγοριανού (νέου ημερολογίου), με αποτέλεσμα να υπάρχει απόκλιση μίας έως επτά εβδομάδων μεταξύ του Ορθόδοξου Πάσχα και του Πάσχα των Χριστιανών (Ρωμαιοκαθολικών και Προτεσταντών) της Δύσης.

Πατέρες της ερήμου⁵⁶³. Ιδρυτές και μάρτυρες του *αρχέγονου μοναχισμού* κατά τον 3ο και 4ο αιώνα στις άνυδρες ερήμους της Αιγύπτου, της Παλαιστίνης και της Συρίας. Τα σύντομα *νηπτικά* και εσχατολογικά **αποφθέγματα** που αποδίδονται σε αυτούς τους πατέρες γαλούχησαν και καλλιέργησαν κάθε μεταγενέστερη μοναστική ζωή και ανάπτυξη.

Πατριαρχείο. Εκκλησία απολύτως *αν-εξάρτητη* (πατριαρχική-με «απόλυτο δικαίωμα») [*Ecclesia patriarchalis*], καθώς και έδαφος που υπάγεται στην κανονική δικαιοδοσία ενός Πατριάρχη. Το *Πατριαρχικό σύστημα** έρχεται να προστεθεί στο *Μητροπολιτικό σύστημα* (Α΄ Οικουμενική Σύνοδος της Νίκαιας-325) και στο *σύστημα της Αυτοκεφαλίας** (Γ΄ Οικουμενική Σύνοδος Εφέσου-431) και συμβαδίζει με το *σύστημα της Πενταρχίας* της Δ΄ Οικουμενικής Συνόδου της Χαλκηδόνας-451). Αναλυτικότερα, η Δ΄ Οικουμενική Σύνοδος της Χαλκηδόνας θέσπισε δύο κανονικά συστήματα: **α)** το *Πατριαρχικό σύστημα* και **β)** το *σύστημα της συνοδικής Πενταρχίας** των Πατριαρχών. Πράγματι, τα πέντε Πατριαρχεία [της **Ρώμης**, της **Κωνσταντινουπόλεως**, της **Αλεξανδρείας**, της **Αντιοχείας** και των **Ιεροσολύμων**] συνιστούσαν το «*συνοδικό σύστημα της Πενταρχίας*», το οποίο καθόρισε η Δ΄ Οικουμενική Σύνοδος, επιθυμώντας, κατ' αυτόν τον τρόπο να υλοποιήσει και να εκφράσει την συνοδική *συνέργεια* και την εκκλησιακή *συνοδικότητα* στην ανώτατη διοίκηση της «ανά πάντα τον κόσμον διακεχυμένης Εκκλησίας»⁵⁶⁴.

Πατριάρχης⁵⁶⁵. (Κατά κυριολεξία: «Πατριά-άρχης», «αρχηγός της φυλής, του έθνους, του γένους*»). Ο όρος, ο οποίος εμφανίζεται στα τέλη του 5ου αιώνα [ο τίτλος του «Αρχιεπισκόπου» υιοθετήθηκε περίπου στα μέσα (451) του 5ου αιώνα⁵⁶⁶, ενώ ο τίτλος του «Πατριάρχη» κατά το δεύτερο ήμισυ του ίδιου αιώνα (Πατριάρχης Ακάκιος (472-488/489)], δηλώνει, κατ' επέκταση, τον «Πρώτο [*Πατριαρχικό*] Επίσκοπο», τον Πατριάρχη, μίας [πατριαρχικής] περιφέρειας που περιλαμβάνει πολλές Εκκλησιακές Κοινότητες που έχουν κατανεμηθεί σε Μητροπόλεις – του *Μητροπολιτικού συστήματος*. Συνεπώς, τίτλος κανονικώς ενεργός που αποδίδεται στον Πρώτο μίας *Πατριαρχικής Εκκλησίας*

⁵⁶³ Κανόνες 3/Αθανασίου· 42/Πενθέκτης.

⁵⁶⁴ Βλ. κανόνα 57 της Τοπικής Συνόδου της Καρθαγένης (419)· πβ. τον κανόνα 56 της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου της εν *Τρούλλω* (691).

⁵⁶⁵ Κανόνες 2, 7/Πενθέκτης· 15, 16/Α-Β· 1/Η'.

⁵⁶⁶ Βλ. κανόνα 30/Δ'.

(Πρεσβυγενές Πατριαρχείο), καθώς και «τιμητικός τίτλος» [*ad honores*] που αποδίδεται στον Αρχιεπίσκοπο μίας *Αυτοκέφαλης-Πατριαρχικής Εκκλησίας* [Σύγχρονο-Νεοπαγές Πατριαρχείο].

Πενταρχία. Κανονικό Σύστημα – και όχι θεσμός –, που θεμελιώνεται στην αρχή της εκκλησιαστικής διοικητικής *αν-εξαρτησίας* (Αυτο-κεφαλία) και αναφέρεται σε μία εδαφική δικαιοδοσία, η οποία καλείται Πατριαρχική (*jus patriarchati*), και θεσπίστηκε συνοδικώς και κανονικώς από την Εκκλησία (Δ΄ Οικουμενική Σύνοδος Χαλκηδόνας-451). Η *συνοδική Πενταρχία** έρχεται να προστεθεί στο *Μητροπολιτικό σύστημα* (Α΄ Οικουμενική Σύνοδος της Νίκαιας-325) και το *σύστημα της Αυτοκεφαλίας* (Γ΄ Οικουμενική Σύνοδος της Εφέσου-431) και συμβαδίζει, ως προς την ιστορική γέννησή του, με το *Πατριαρχικό σύστημα* της ίδιας Συνόδου, της Χαλκηδόνας. Η χριστιανική *Οικουμένη* της εποχής εκείνης ήταν διαιρεμένη, από εκκλησιακή άποψη, σε πέντε *ετεροκεντρισμένα* κέντρα (*εκκλησιακή πολυκεντρικότητα*) καθοδήγησης ή προτεραιότητας, που ταυτίζονταν με τα πέντε μεγαλύτερα ιστορικά κέντρα της χριστιανωσύνης, δηλαδή την Ρώμη, την Κωνσταντινούπολη, την Αλεξάνδρεια, την Αντιόχεια και την Ιερουσαλήμ. Πρόκειται για συνοδική διοικητική κατανομή της – συνοδικής – εξουσίας της Εκκλησίας σε πέντε Πατριαρχεία, η οποία επιθυμούσε με την *Πενταρχία να εκδηλώσει την συνοδικότητα στο επίπεδο της ανώτατης διοίκησής της* – στην οποία εντάχθηκαν στην συνέχεια και μέχρι σήμερα, οι νεότευκτες Αυτοκέφαλες Εκκλησίες. Με άλλα λόγια, η συνοδική *πενταρχική* εκκλησιακή αντίληψη και *κοινωνιακή* ζωή καθόριζε την *συνοδική συνέργεια* μεταξύ των πέντε Πατριαρχών/Πατριαρχείων στους κόλπους της «ανά πάντα τον κόσμο διακεχυμένης Εκκλησίας»⁵⁶⁷. Αυτή η διάρθρωση είχε εκκλησιολογικές επιπτώσεις από την εποχή της συνοδικής σύστασής της. Εξ άλλου, η λέξη *αρχή** που υπάρχει στον όρο «πεντ-αρχί-α» (Πατριαρχική Εκκλησία) ή στην λέξη «αρχί-Επίσκοπος» (Αυτοκέφαλη Εκκλησία) *εικονίζει* την τριαδολογική *αρχή* (πέντε *αρχές* που έχουν τεθεί εν κανονική τάξει, έχοντας έναν *συνοδικό Πρώτο**)⁵⁶⁸.

Περιχώρησις. Με αυτόν τον όρο δηλώνουμε – την αμοιβαία *κοινωνιακή* ανταλλαγή ζωής μεταξύ των τριών Προσώπων της Αγίας Τριάδος, μεταξύ του Λόγου του Θεού και της ανθρωπότητας του Ιησού Χριστού, καθώς και – την υποστατική ένωση *ασυγχύτως* και *αδιαιρέτως* των δύο φύσεων στο ενιαίο και μοναδικό Πρόσωπο του ενσαρκωμένου Λόγου Χριστού, που δημιουργεί την κατάσταση εκείνη, που κοινώς ονομάζουμε *αντίδωσις ιδιωμάτων*, δηλαδή των ιδιοτήτων κάθε μίας από τις δύο φύσεις του Χριστού. «Διαπερατότητα», οντολογική* αλληλοδιείσδυση, *αλληλοπεριχώρησις* (αμοιβαίο δέσιμο).

Πηδάλιον. Συλλογή Ιερών Κανόνων (*Corpus Canonum*) της Εκκλησίας επίσημη και υπομνηματισμένη, με σκοπό την εξυπηρέτηση των αναγκών της *ποιμαντικής* και πνευματικής *καθοδήγησης* (*πηδάλιον*, τιμόνι) των πιστών από τους κληρικούς

⁵⁶⁷ Βλ. κανόνα 57 της Τοπικής Συνόδου της Καρθαγίνης (419): πβ. τον κανόνα 56 της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου της εν Τρούλλω (691).

⁵⁶⁸ Για το κανονικό Σύστημα της Πενταρχίας, βλ. την αξιολογική και μοναδική στο είδος της *ad hoc* μελέτη Βλ. Ιω. ΦΕΙΔΑ, *Ο Θεσμός της Πενταρχίας των Πατριαρχών*, τ. Ι, *Προϋποθέσεις διαμορφώσεως του Θεσμού (απ' αρχής μέχρι το 451)*, και τ. ΙΙ, *Ιστορικοκανονικά προβλήματα περί την λειτουργίαν του Θεσμού (451-553)*, Αθήναι, 1977, 350 και 275 σελ., καθώς και τ. ΙΙΙ, *Από την Ε΄ Οικουμενικήν Σύνοδον μέχρι σήμερα (553-2012)*, Αθήναι, Lithos Γραφικές Τέχνες, 2012, 509 σελ.

και τους πνευματικούς πατέρες. Αυτήν την ονομασία φέρει ειδικότερα η μία από τις δύο «Συλλογές κανόνων» – η άλλη ονομάζεται *Σύνταγμα** του *Ράλλη και Ποτλή*/Αθήνα 1852-59 –, που διαθέτει εν χρήσει η Ορθόδοξη Εκκλησία. Η εν λόγω *Κανονική Συλλογή* διαμορφώθηκε από τον άγιο Νικόδημο τον Αγιορείτη (1749-1809) και τον ιερομόναχο Αγάπιο Λεονάρδο (1741-1815), και εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1800 στην Λειψία. Το κείμενο των Ιερών Κανόνων συνοδεύεται από *κανονολογικά** σχόλια του αγίου Νικοδήμου, συστηματοποιώντας μία μορφή *κανονολογίας** και *κανονικής ερμηνευτικής*. Από τότε, το *Πηδάλιο* γνώρισε δεκαεπτά επανεκδόσεις (Αθήνα, ¹⁷2003)⁵⁶⁹.

Πλάνη⁵⁷⁰. Όρος βιβλικός, πατερικός και συνοδικός, και, κατ' επέκταση, *εκκλησιο-κανονικός*, που χαρακτηρίζει αποκλειστικά ένα θεολογικό σφάλμα ή μία δογματική πλάνη. Δηλώνει μία κατάσταση λιγότερο σοβαρή από την αίρεση*, η οποία εάν δεν προσεχθεί, εύκολα μπορεί να μεταβληθεί σε αίρεση.

Πλήρωμα⁵⁷¹. Η πληρότητα και όχι *αυτοπληρότητα* –, η τελείωση, η πλήρωση, η ολοκλήρωση του Εκκλησιακού λαού, του «Σώματος του Χριστού». **Χριστεπώνυμον πλήρωμα** είναι ο εκκλησιακός λαός που φέρει το όνομα του Χριστού, όντας το σώμα Του. Η ερμηνεία του όρου παρουσιάζει δυσκολίες: είτε του δώσουμε μία ενεργητική έννοια (= Εκκλησία ως πλήρωση του Χριστού), είτε του προσδώσουμε μία παθητική έννοια (= Εκκλησία που έχει πληρωθεί από τον Χριστό), είναι αδύνατο να τον κατανοήσουμε χωρίς την ιδέα της οντολογικής αμοιβαιότητας και της οντολογικής αλληλεξάρτησης ανάμεσα στον Χριστό και την Εκκλησία, και πάντοτε σε εσχατολογική προοπτική. Επίσης, η Εκκλησία καλείται, εν Χριστώ, να υλοποιήσει το *πλήρωμα* της ανθρωπότητας⁵⁷². Και ακόμη, σε έναν δεδομένο και συγκεκριμένο *γεω-εκκλησιακό** τόπο, υπάρχει μόνον ένα «**Εκκλησιακό πλήρωμα**», μία εκκλησιακή εδαφική *μονο-δικαιοδοσία*.

Πολιτεία (Civitas). Λέξη που ταυτίζεται με τον όρο *Κοινότητα*, όταν ιδίως αναφερόμαστε στο Άγιον Όρος, και που εκφράζει ένα σύνολο: τόσο τα κτήρια, τα κτήματα, την γη, όσο και τον τρόπο ζωής: **Πολιτεία (Κοινότητα) μοναστική-Civitas (Commune) monastica**. Επί πλέον, στην έννοια αυτή της *Πολιτείας* περιλαμβάνονται η (διοικητική) αυτονομία της Αθωνικής Κοινότητας, καθώς και ο *sui generis* νομοκανονικός* χαρακτήρας της.

Πολιτειοκρατία. «Λεβιathan-ισμός». Τέσσερις <4> τύποι σχέσεων υφίστανται μεταξύ Εκκλησίας και Πολιτείας: (1) η «Πολιτειοκρατία», (2) η «Θεοκρατία», (3) αφενός, η «Ομοταξία» και, αφετέρου, «ο πλήρης Χωρισμός Εκκλησίας και Κράτους» (που εμφανίζει, με την σειρά του, δύο μορφές: αυστηρή μορφή [*επαχθής χωρισμός*], ήπια μορφή [*φιλική ουδετερότητα*]) και, τέλος, (4) η «Συμφωνία» ή η «Συναλληλία» («συν-αμοιβαιότητα»).

⁵⁶⁹ Για την ιστορία και την διαμόρφωση της Κανονικής Συλλογής του *Πηδαλίου*, βλ. την αξιόλογη και μοναδική στο είδος της ad hoc μελέτη του Παύλου ΜΕΝΕΒΙΣΟΓΛΟΥ, Μητροπολίτου Σουηδίας και πάσης Σκανδιναβίας, *Το Πηδάλιο και άλλαι εκδόσεις Ιερών Κανόνων κατά τον 18ον αιώνα*, Θεσσαλονίκη-Κατερίνη, εκδ. Επέκταση (σειρά: Νομοκανονική Βιβλιοθήκη, αριθμ. 22), 2008, 547 σελ.

⁵⁷⁰ Κανόνες 23, 61, 62, 72, 102/Πενθέκτης· 8/Ζ' 4/ Γρηγ. Νεοκ.· 47, 54, 57, 58, 60, 66, 68, 92, 93/Καρθαγένης· 1, 2/Αθανασίου· 1/Κυπριανού.

⁵⁷¹ Κανόνες 87/Βασιλείου· 4/Ζ'.

⁵⁷² Πβ. Εφες. 1, 23.

- Η (1) «**Πολιτειοκρατία**» είναι το πολιτικό σύστημα σχέσεων μεταξύ Εκκλησίας και Πολιτείας, κατά το οποίο «η Πολιτεία ρυθμίζει δια νόμου τις υποθέσεις της Εκκλησίας» («Πολιτειοκρατία»-*Staatskirchentum*). Η Πολιτεία καθορίζει με νομοθετική πράξη το νομικό πλαίσιο για λογαριασμό της Εκκλησίας και αντί αυτής, παρεμβαίνοντας στις εκκλησιαστικές υποθέσεις. Ακραία μορφή αυτής είναι ο **Καισαροπαπισμός**. Ήπια μορφή αποτελεί το σύστημα της **νόμω κρατούσης Πολιτείας** [«σύστημα ρύθμισης των υποθέσεων της Εκκλησίας δια της νομοθετικής οδού», στο οποίο η Εκκλησία έχει ένα καθεστώς που ρυθμίζεται υποχρεωτικά δια νόμου από την Πολιτεία]. Στην Ελλάδα, με τον Καταστατικό Χάρτη 201/1852 θεσπίστηκε το Πολιτειοκρατικό σύστημα («της νόμω κρατούσης Πολιτείας»), θεσμική πρεμιέρα και μοναδικό στο είδος του, που συνιστά μία ήπια μορφή του κρατικού παρεμβατισμού, σε αντίθεση με την απόλυτη πολιτειοκρατική μορφή του απόλυτου κρατικού παρεμβατισμού (*territorialismus*-**Κρατισμός**), που θέσπισε ο Καταστατικός Χάρτης του 1833. Σύμφωνα με αυτόν, ο *καισαροπαπισμός* συνιστά ευθυτενή επέμβαση του Κράτους στις εκκλησιαστικές υποθέσεις (*Sacra interna corporis*), η οποία συνεπάγεται εξάρτηση της Εκκλησίας από τον πολιτειακό Μονάρχη (1833-1852).
Επομένως, στην Ελλάδα ο παρεμβατισμός του Κράτους στις υποθέσεις της Εκκλησίας γνώρισε, μέχρι την απελευθέρωσή της, τρεις (3) περιόδους:
 - α. 1821/1833-1852: Κρατικός παρεμβατισμός (*Territorialismus*).
Απόλυτος και απεριόριστος **Κρατισμός**
(*Καισαροπαπισμός-Λεβιαθανισμός**-*Staatskirchentum*).
 - β. 1852-1923: Σύστημα σχέσεων σύμφωνα με την αρχή «της νόμω κρατούσης Πολιτείας» (ήπια μορφή) ως προς τον τύπο, όμως, στην πράξη, πρόκειται για «απόλυτο Κρατισμό» (**Πολιτειοκρατία**).
 - γ. 1923-1975: Σύστημα σχέσεων σύμφωνα με την αρχή της «**Νόμω κρατούσης Πολιτείας**». Πρόκειται για τεχνητές συμβατικές σχέσεις.
- Η πολιτειοκρατία είναι αντίθετη με την (2) **Θεοκρατία**, στην οποία η Θρησκεία (ή η Εκκλησία) υπαγορεύει τον νόμο της στην Πολιτεία. Το πρόβλημα ενός ιερατικού ή θεοκρατικού Κράτους δεν τέθηκε ποτέ στην Ορθόδοξη εκκλησιακή παράδοση, διότι πάντοτε εννοείτο ότι η πολιτική εξουσία δεν ανήκε στον κλήρο. Η ορθόδοξη θεολογία και η Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας είναι κάθετα αντίθετες τόσο με κάθε μορφή Καισαροπαπισμού (*Ecclesia Politeiae ancilla*) όσο και Θεοκρατίας (*Politeia Ecclesiae ancilla*).
- Η (3) περίπτωση εμφανίζει τόσο το γνωστό σύστημα της «**Ομοταξίας**» (πβ. Κύπρος) όσο και το σύστημα του «**Χωρισμού Εκκλησίας – Πολιτείας**» (πβ. Γαλλία).
- Η (4) περίπτωση, δηλαδή το «σύστημα της **Συναλληλίας*** ή **Συμφωνίας**» επετεύχθη κυρίως στο Ανατολικό Τμήμα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Η θέσπιση της αρχής της συμφωνίας, ως πρότυπο στις σχέσεις μεταξύ Εκκλησίας και Αυτοκρατορίας έθετε τέλος στις προγενέστερες προσπάθειες υποταγής της πρώτης στην δεύτερη. Η παραίτηση του Χριστού, σύμφωνα με την οποία δεν πρέπει να συγγέται «ό,τι ανήκει στον αυτοκράτορα» και «ό,τι ανήκει στον Θεό»⁵⁷³ παρέμεινε, από την αρχή, στο κέντρο της ορθόδοξης εκκλησιακής θεολογίας, βασισμένο στην θεολογία του όρου της

⁵⁷³ Λκ 20, 25.

Χαλκηδόνας της Δ΄ Οικουμενικής Συνόδου-451, όπου έχουμε σχέσεις Εκκλησίας και Πολιτείας «ασυγχύτως και αδιαιρέτως» των δύο αυτών διακριτών διακονιών του ίδιου και του αυτού λαού. Εξ άλλου, στην Ελλάδα, μετά το Σύνταγμα του 1975 και τον Καταστατικό Χάρτη της Εκκλησίας της Ελλάδος του 1977 (Ν. 590/1977), οι σχέσεις ανάμεσα στην Εκκλησία και την Πολιτεία έχουν κυρίως θεμελιωθεί στο «**σύστημα της Συμφωνίας**» ή μάλλον στο «**σύστημα της Συναλληλίας***», το οποίο, σύμφωνα με την ανωτέρω ορθόδοξη παράδοση, προϋποθέτει την στενή και ειλικρινή συνεργασία τους και την αμοιβαία παροχή βοήθειας, προκειμένου να επιτύχουν τον υψηλό στόχο της διακονίας του ίδιου λαού-σώματος, που παραμένει κοινός.

Πορνεία⁵⁷⁴. Είναι, όπως και για την μοιχεία*, η προτεραιότητα στην «σχέση ουσίας» σε βάρος της «σχέσης προσώπου». Με άλλα λόγια, η προτεραιότητα της *ουσίας* έναντι του *προσώπου*. Για τον οντολογικό αυτόν λόγο, σύμφωνα με τους Κανόνες, ο όρος «πορνεία» χρησιμοποιείται για να δηλωθεί: **α)** η αντι-κοινωνιακή και αθέμιτη σαρκική ένωση ενός *άγαμου* άνδρα με μία *ανύπανδρη* γυναίκα, και το αντίστροφο· **β)** η αντι-κοινωνιακή και αθέμιτη σαρκική ένωση ενός *άγαμου* άνδρα με μία υπανδρεμένη γυναίκα, και το αντίστροφο, ενώ η ένωση *έγγαμου* άνδρα με μία *ανύπανδρη* (ή και με μία υπανδρεμένη γυναίκα), και το αντίστροφο, συνιστά την *μοιχεία**· και **γ)** ο γάμος που τελέστηκε χωρίς την τήρηση της σχετικής και προβλεπόμενης κανονικής διαδικασίας (πβ. κωλύματα γάμου, κ.λπ.). Ο αντικανονικός (και παράνομος) γάμος.

Πρεσβυτέρα. Είναι η σύζυγος του **Πρεσβυτέρου**. Θα χρησιμοποιήσουμε αυτήν την λέξη, για να δηλώσουμε επίσης έναν «θεσμό» που εξαφανίστηκε στην Εκκλησία της Δύσεως κατά την διάρκεια της Β΄ χιλιετίας. Πρόκειται για την σύζυγο (**πρεσβυτέρα**) και όχι **ιέρεια** του «έγγαμου ιερέα», σύμφωνα με παλαιούς κανόνες που διατηρήθηκαν στην παράδοση της Ορθόδοξης Εκκλησίας. (Στις [παλαιότερες] λατινογενείς γλώσσες υπάρχουν παράλληλοι όροι: *episcopesse*, η σύζυγος του Επισκόπου (Α΄ χιλιετία), και *diaconesse*, η διακόνισσα, η σύζυγος του διακόνου). Στην καθημερινή ζωή των ενοριών, στις οποίες ο ιερέας είναι συνήθως έγγαμος, η πρεσβυτέρα παίζει έναν πολύ σημαντικό ρόλο, συμπαραταγμένη δίπλα στον ιερέα-σύζυγό της. Στην ελληνική γλώσσα υπάρχει, επίσης, η λέξη **παπαδιά** και στην ρωσική η λέξη **matuska** (= μικρή μητέρα).

Προδικαιοδοσιακός/κή. Τον κανονικό αυτό νεολογισμό και κανονικό όρο, του οποίου η πατρότητα ανήκει στον συγγραφέα, τον γέννησε μία σύγχρονη αναγκαιότητα για χαρακτηρισμό νεοπαγών Ορθοδόξων κατά τόπους Εκκλησιών (16ος-21ος αι.), που αφορά στο έδαφος μίας Αυτοκέφαλης Εκκλησίας, η οποία έχει χειραφετηθεί από μία εκκλησιακή δικαιοδοσία – *πάντοτε* χαλκηδόνια πατριαρχική – και η οποία (Αυτοκέφαλη Εκκλησία) αποτέμενεται εδαφικά από την [πατριαρχική] Εκκλησία προέλευσης. Στην περίπτωση αυτή, η *Πατριαρχική* Εκκλησία (*πάντοτε* Πρεσβυγενές χαλκηδόνιο Πατριαρχείο) δεν ασκεί έκτοτε ουδεμία δικαιοδοσία ή εξουσία εκκλησιαστική δικαιοδοσιακή, πνευματική ή διοικητική. Έτσι, μία *σύγχρονη* και νεοπαγής

⁵⁷⁴ Κανόνες 25, 61/Αποστολικός· 44, 67/Πενθέκτης· 2/Γρηγ. Νεοκ· 4, 6, 9, 21, 22, 26, 40, 42, 48, 50, 80, 87/Βασιλείου· 2, 4, 5, 7/Γρηγ. Νύσσης· 6, 9/Θεοφίλου.

Αυτοκέφαλη Εκκλησία συνιστά ἐξ ορισμοῦ ἓνα «*προδικαιοδοσιακό* ἔδαφος» του Πατριαρχείου ἀπό το οποίο προήλθε αποτεμνόμενη (κανονική ἀπόσχιση) και κανονικῶς χειραφετήθηκε. Δὲν συνιστά, ὡστόσο, ἓνα «*πρώην δικαιοδοσιακό* ἔδαφος» διότι, τότε, στην περίπτωση κατάρτησης τῆς κατὰ τόπον Εκκλησίας, ἡ εκκλησιακὴ αὐτὴ δικαιοδοσία θα επανερχόταν αὐτόματα στην Πατριαρχικὴ Εκκλησία προέλευσης. Ἐπὶ παραδείγματι, ἀποτελεῖ *προδικαιοδοσιακό ἔδαφος* του Οικουμενικοῦ Πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως – μοναδικὴ περίπτωση, ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀποψη, στην Ὁρθόδοξη Εκκλησία – το κανονικὸ ἔδαφος κάθε σύγχρονης Αυτοκέφαλῆς Εκκλησίας, που ἀνακηρύσσεται ἐντὸς των πατριαρχικῶν ορίων αὐτοῦ του Πατριαρχείου, ὅπως ὀρίσθηκαν ἀπὸ τις [(Β΄-381 και) Δ΄-451 και Πενθέκτη-691] Οικουμενικὲς Συνόδους. Με ἄλλα λόγια, ἀπὸ τα πέντε χαλκηδόνια Πρεσβυγενὴ Πατριαρχεία (Ρώμης, Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας και Ἱεροσολύμων), το Οικουμενικὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως εἶναι το μόνο που προέβη σε *εκχώρηση* αυτοκεφαλίας και *ἀνακήρυξη* Αυτοκεφάλων Εκκλησιῶν, δηλ. εἶναι ἡ μόνη Εκκλησία που «γέννησε» και ἀνέδειξε *θυγατέρες Εκκλησίες*, γι' αὐτὸ και φέρει *ipso jure* και *ἀποκλειστικὰ* τὴν ιδιότητα τῆς *Μητέρας-Εκκλησίας* για τις κατὰ τόπους Εκκλησίες αὐτές και γι' αὐτὸ και εἶναι το μόνο που κατέχει αὐτὸ το *προδικαιοδοσιακό* δικαίωμα να επενεργεῖ ἐπὶ του πατριαρχικοῦ του ἐδάφους με βᾶσει τα προβλεπόμενα του δικαιώματος αὐτοῦ (πρόσφατα παραδείγματα ἡ περίπτωση ἀνασύστασης τῆς Αυτοκέφαλῆς Εκκλησίας τῆς Ἀλβανίας-1991, τῆς Ἀυτόνομης Εκκλησίας τῆς Ἐσθονίας-1996 και τῆς Αυτοκέφαλῆς Εκκλησίας τῆς Ουκρανίας-2019).

Προδικαιοδοσιακά ἐδάφη
του Οικουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως (21ος αἰ.)
(Θυγατέρες Εκκλησίες)

Πατριαρχικὲς-Αυτοκέφαλες Εκκλησίες («Νεοπαγὴ Πατριαρχεία»)

1. Πατριαρχικὴ-Αυτοκέφαλη Εκκλησία τῆς Ρωσίας
2. Πατριαρχικὴ-Αυτοκέφαλη Εκκλησία τῆς Σερβίας
3. Πατριαρχικὴ-Αυτοκέφαλη Εκκλησία τῆς Ρουμανίας
4. Πατριαρχικὴ-Αυτοκέφαλη Εκκλησία τῆς Βουλγαρίας
5. Πατριαρχικὴ-Αυτοκέφαλη Εκκλησία τῆς Γεωργίας

Αυτοκέφαλες Εκκλησίες

6. [1]. Αυτοκέφαλη Εκκλησία τῆς Ἑλλάδος
7. [2]. Αυτοκέφαλη Εκκλησία τῆς Πολωνίας
8. [3]. Αυτοκέφαλη Εκκλησία τῆς Ἀλβανίας
9. [4]. Αυτοκέφαλη Εκκλησία τῆς Τσεχίας και Σλοβακίας
10. [5]. Αυτοκέφαλη Εκκλησία τῆς Ουκρανίας

Αυτόνομες Εκκλησίες

11. [1]. Αυτόνομη Εκκλησία τῆς Φιλανδίας
12. [2]. Αυτόνομη Εκκλησία τῆς Ἐσθονίας
13. [3]. Αυτόνομη Εκκλησία τῆς Λεττονίας

Προεστώς. Στην εκκλησιακή γλώσσα, *προεστώς* είναι ο επικεφαλής της Θείας Ευχαριστίας, ο οποίος, για τον λόγο αυτόν, είναι και ο επικεφαλής τῆς εκκλησιακῆς Κοινότητας, δηλαδή ο Επίσκοπος, ο επικεφαλής της κατά τόπον Εκκλησίας (*Επισκοπής*). Ο όρος δηλώνει, επίσης, τον Μητροπολίτη (του Μητροπολιτικού συστήματος*), τον Ηγούμενο μίας μονῆς ἢ τον Αρχιεπίσκοπο μίας Αυτοκέφαλης Εκκλησίας και, τέλος, τον *Πρώτο* (Προκαθήμενο) μίας κατά τόπον Εκκλησίας.

Προσκλαίων. Εκείνος που βρίσκεται στην εισαγωγική πρώτη *βαθμίδα μετανοίας**, την *πρόσκληση**.

Πρόσκλησις⁵⁷⁵. Η πρώτη από τις τέσσερις *βαθμίδες μετανοίας** που οι Κανόνες επέβαλλαν στους μετανοούντες, τους **προσκλαίοντες***, οι οποίοι ὄφειλαν να *σταθούν* «ἔξω τῆς πύλης», στις θύρες της εκκλησίας, συχνά φορώντας ενδύματα μετανοίας, και, εξομολογούμενοι τα σφάλματά τους, ζητούσαν από τους πιστούς που εισέρχονταν στην εκκλησία να προσευχηθούν για αυτούς.

Πρώτος⁵⁷⁶. Η κλασσική πασίγνωστη ἔκφραση «*primus inter pares*» [“πρώτος μεταξύ ἰσων”] – Πάπας και Πατριάρχης Ρώμης (Α΄ χιλιετία)· Οικουμενικός Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως για την Ορθόδοξη Εκκλησία (Β΄ χιλιετία) – εδράζεται θεολογικο-κανονικά στον 34ο Αποστολικό κανόνα, στον οποίο εντοπίζεται τόσο η συνοδική ὅσο και η θεολογική σημασία της – και η οποία, ωστόσο, δεν ἔχει διόλου ανίερη ἢ κοσμική ἔννοια. Για να γίνει καλύτερα κατανοητή η συνεκδοχή, ἀλλά και το περιεχόμενο αὐτοῦ του κανονικοῦ ὅρου – το οποίο δεν είναι *πυραμιδικό*, ἀλλά είναι καθαρά *δοξολογικό*, πρέπει να εντοπίσουμε την λεπτή διαφορά που υφίσταται μεταξύ των ὀρων **αρχή*** και **πρώτος*** (πβ. την διαφορά στους ὀρους *αρχέ-τυπο* και *πρωτό-τυπο*). Ο ὀρος *αρχή** σημαίνει «πηγή της προέλευσης», «αρχή» – *εκτός* σειράς· πβ. τον ὀρο **ιερ-ἀρχης**, από τον ὀποῖο προέρχεται η λέξη «**ιερ-αρχία**», που δεν δηλώνει “κλίμακα”. Ἐνῶ *πρώτος* είναι «ένας μεταξύ αὐτῶν», ο «πρώτος τῆ *τάξει* *ἐπίσκοπος*» (*primus sedis episcopus*), ο «πρώτος μεταξύ ἰσων», που η κανονική αὐτή ἔκφραση δηλώνει τιμητική διάκριση και λειτουργικό χαρακτήρα, η ὀποῖα ποτέ δεν εἶχε την ἔννοια των πρωτείων της εξουσίας. Ἐπομένως, πρόκειται ξεκάθαρα για τον «πρώτο τῆ *τάξει* *ἐπίσκοπο*» σε ὀλα τα επίπεδα ἔκφρασης του εκκλησιο-κανονικοῦ *Πρωτείου* (Μητροπολιτικό, Αυτοκεφαλικό, Πατριαρχικό και Συνοδική κοινωμία των Προκαθιμένων-Πρώτων) και μέτοχο τού ἰδίου και του αὐτοῦ [ἐπισκοπικοῦ] *χαρίσματος*, του ενός από τα τέσσερα συστατικά *χαρίσματα* της Τοπικῆς* Εκκλησίας (ἐπίσκοπος, πρεσβύτερος, διάκονος, λαϊκός), και ὄχι ο ευρισκόμενος *υπεράνω* αὐτῶν (πβ. «*primus inter inferiores*» ἢ «*primus sine paribus*»). Διότι, ὀταν δεν υπάρχουν *ἴσοι* δίπλα στον ὀρισθέντα συνοδικά ὡς *συνοδικό Πρώτο*, το να είναι αὐτός “πρώτος” είναι τελικά ἀδιάφορο... Κατά συνέπεια, το να εἶσαι “πρώτος μεταξύ ἰσων” είναι *συνοδική διακονία* («ἐπικεφαλής» σημαίνει «κεφαλή», ὀπως ο Χριστός) και ὄχι *ἐξουσία*. Παραδείγματος χάρη, ο Πατέρας είναι η *αρχή* (βλ. την «“μον-αρχή-α” [μὀνη

⁵⁷⁵ Κανόνες 5, 11/Γρηγορίου Νεοκ· 22, 56, 57, 58, 59, 64, 66, 73, 75, 76, 77, 78, 80, 83/Βασιλείου· 4, 5/Γρηγορίου Νύσσης· 3, 87/Πενθέκτης.

⁵⁷⁶ Κανόνες 12/Α΄· 6, 7/Β΄· 32, 62, 77, 95/Πενθέκτης· 5/Ζ΄· 5/Αντιοχείας· 19, 30, 60/Λαοδικείας· 50, 55, 87, 91, 118, 130/Καρθαγένης· 8/Α-Β· 5, 9, 11/Πέτρου· 2/Γρηγορίου Νεοκ· 1, 2/Αθανασίου· 1, 18, 22, 37, 87, 88, 89, 90, 91/Βασιλείου· 1, 5/Γρηγορίου Νύσσης· 1/Γρηγ. Θεολόγου· 1/Αμφιλοχίου· 1, 14/Θεοφίλου· 2/Κυρίλλου· 1/Κυπριανού.

αρχή] του Πατέρα» [Μ. Αθανάσιος Αλεξανδρείας]) – και όχι ο “πρώτο-Θεός” – της Αγίας Τριάδος, ενώ ο *πρώτος* των Ορθόδοξων Αυτοκέφαλων Εκκλησιών δεν είναι η *αρχή* των ομολόγων [του], αλλά ο κανονικός-συνοδικός *πρώτος* τους (προεδρία της αγάπης), που θεσπίζεται ρητώς υπ’ αυτήν την έννοια από την εκκλησιο-κανονική Παράδοση, και όχι για να απολαμβάνει κανονικώς μία απεριόριστη εξουσία πυραμιδικής μορφής⁵⁷⁷. Ένας Πατριάρχης, ένας Αρχιεπίσκοπος, ένας Μητροπολίτης είναι *πρώτος* και όχι *αρχή*: «[...] [οι Επίσκοποι] να μην κάνουν τίποτε παραπάνω χωρίς την γνώμη *εκείνου* [πρώτου], αλλά ούτε και εκείνος να κάνει κάτι χωρίς την γνώμη όλων»⁵⁷⁸. Αντίθετα από τις θέσεις που προσβύει η Ρωμαιο-Καθολική Εκκλησία, κανένας δεν περιβάλλεται με εξουσία παρόμοια με εκείνη του Πάπα Ρώμης της διαμορφωθείσης κατά την διάρκεια της Β΄ χιλιετίας, όντας πλέον «εις και *μόνος άνευ ίσων*» («*primus sine paribus*»), την στιγμή κατά την οποία, σύμφωνα με την Δ΄ Οικουμενική Σύνοδο της Χαλκηδόνας (451) και με το κανονικό σύστημα της Πενταρχίας των Πατριαρχών, που εκβάλλει από αυτήν, ήταν «*Πρώτος μεταξύ Πρώτων* [Πατριαρχών]». Σήμερα, πολύ συχνά συγχέεται η έννοια της *αρχής* με την έννοια του *πρώτου*, με όλες τις κανονικές συνέπειες που αυτό συνεπάγεται στην *συνοδική κοινωνία* της Εκκλησίας. Για να περιορισθούμε σε ένα γλωσσικό παράδειγμα: στα γαλλικά, θα έπρεπε να λέμε «πρωτο-πρεσβύτερος» (*proto-presbytre*) και όχι «*αρχι-ιερέυς*» (*archi-presbytre* ή *archi-prêtre*): ένας ιερέας μπορεί, πράγματι, να είναι **πρωτο-πρεσβύτερος** ή **πρωθ-ιερέυς**, αλλά όχι **αρχι-ιερέυς**, ονομασία που θα έπρεπε να αποδίδεται αποκλειστικώς στον Επίσκοπο ως *εικόνα* του Χριστού και ως *αρχή*, *πηγή* των συστατικών *χαρισμάτων* τής Τοπικής* Εκκλησίας «του», την οποία καθοδηγεί⁵⁷⁹. Όταν κάποιος επιθυμεί να χειροτονηθεί **ιερέυς**, απευθύνεται αποκλειστικά στον Επίσκοπο μιας Τοπικής Εκκλησίας – όχι στην Σύνοδο των Επισκόπων της Εκκλησίας, στην οποία υπάγεται από κανονικής απόψεως –, διότι ο Επίσκοπος είναι ο **αρχι-ιερέυς**, που παραμένει στην θέση του Χριστού, τού κατ’ εξοχήν *Αρχιερέως*. (Στο σημείο αυτό παρατηρούμε ότι ο κλήρος τής ρωσικής παράδοσης, που χρησιμοποιεί αυτόν τον όρο για τους ιερείς, πρέπει να προσπαθήσει να αποφεύγει την χρήση του, γιατί δεν ανταποκρίνεται με κανένα τρόπο στο περιεχόμενο αυτής της λέξης, δεδομένου ότι ένας ιερέας δεν μπορεί να είναι *αρχή* μιας Τοπικής Εκκλησίας. Με άλλα λόγια, δεν είναι *Αρχιερέας*). Ομοίως, ο όρος *αρχή* υιοθετείται μόνον για τον **αρχι-μανδρίτη***, ο οποίος είναι η «*αρχή* της μάνδρας» των μοναχών, που καθοδηγεί.

Ρασοφόρος. Είναι ο μελανοχίτων μοναχός που έχει λάβει την «πρώτη κουρά» (ειδική ευλογία – πβ. *υποψήφιος μοναχός* και *δόκιμος μοναχός* στην Δυτική Εκκλησία) και φέρει το **ράσον** ή το μοναστικό ένδυμα (αλλά δεν έχει δώσει την/τις *μοναστική/ές* παραδοσικά και διαχρονικά *υπόσχεση/εις* «της **παρθενίας**, της **υπακοής** και της **ακτημοσύνης**»).

Σιμωνία⁵⁸⁰. Ο όρος προέρχεται από ένα βιβλικό ιστορικό περιστατικό, το οποίο συναντάται στην Καινή Διαθήκη και περιγράφεται με αποτρόπαιο τρόπο από τις *Πράξεις των Αποστόλων*. Το περιστατικό έχει ως εξής: «Πέτρος και Ιωάννης [...] επετίθουν τας χείρας επ’ αυτούς [βεβαπτισμένους], και ελάμβανον Πνεύμα

⁵⁷⁷ Πβ. κανόνα 34/Αποστολικός.

⁵⁷⁸ Κανόνας 34/Αποστολικός.

⁵⁷⁹ Πβ. κανόνα 39/Καρθαγένης.

⁵⁸⁰ Πβ. κανόνες 29/Αποστολικός· 23/Πενθέκτης· 5/Ζ’.

Ἄγιον. Ἰδὼν δε ο Σίμων ὅτι δια τῆς **ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν**⁵⁸¹ τῶν ἀποστόλων δίδεται το Πνεῦμα το Ἄγιον, **προσήνεγκεν αυτοῖς χρήματα** λέγων· δότε καμοὶ τὴν ἐξουσίαν ταύτην, ἵνα ὡ εἴν ἐπιθῶ τὰς χεῖρας λαμβάνη Πνεῦμα Ἄγιον. Πέτρος δε εἶπεν πρὸς αὐτόν· το ἀργύριόν σου συν σοι εἴη εἰς ἀπώλειαν, ὅτι *τὴν δωρεάν του Θεοῦ ἐνόμισας δια χρημάτων κτάσθαι*⁵⁸². Σύμφωνα με τὴν βιβλικὴ αὐτὴ ἀναφορὰ, ὁ Σίμων ὁ Μάγος πρόσφερε χρήματα, γιὰ νὰ «ἐξαγοράσει το Ἅγιο Πνεῦμα», καὶ το ὄνομά του χαρακτηρίζει ἀπὸ τότε καὶ τὴν κάθε ἀντίστοιχη πράξη. *Σιμωνία*, ἐπομένως, εἶναι ἡ ἐξαγορὰ (ἢ ἀπόπειρα ἐξαγοράς) τῆς θείας καὶ τελεταρχικῆς χάριτος του Θεοῦ με χρήματα ἢ υλικά μέσα καὶ ἀνταλλάγματα, ἡ ἐξαγορὰ τῆς βούλησης του Ἁγίου πνεύματος μέσω τῶν θεσμικῶν-χαρισματικῶν προσώπων ἢ ὀργάνων (Προκαθημένων, Ἐπισκόπων ἢ Συνόδων) με υλικά καὶ ἀνταλλακτικά μέσα. Με ἄλλα λόγια, *σιμωνία* εἶναι οἱ ἀργυρώνητες ἐπιλογές, ἐκλογές καὶ χειροτονίες κληρικῶν. Διακρίνουμε δε τὴν *σιμωνία* σε ἄμεση (*χρηματισμός*) καὶ σε ἔμμεση (*δωροδοκία-ιδιότυπη σιμωνία, ἀδηλὴ χορηγία*). Σε τέτοιες περιπτώσεις *σιμωνιακῆς χειροτονίας*, οἱ Ἱεροὶ Κανόνες προβλέπουν καθαίρεση καὶ του *σιμωνιακοῦ χειροτονούντος* καὶ του *σιμωνιακῶν χειροτονηθέντος* σε ὅλα τὰ ἐπίπεδα *χειροτονίας-ιερωσύνης*⁵⁸³, τόσο ὅσο καὶ στὴν *σιμωνιακὴ μετάδοση τῶν ἱερῶν μυστηρίων*⁵⁸⁴.

Σταυροπήγιο. Ἡ λέξη σημαίνει «ἐμπεγνύω ἓναν **Σταυρό**». Χρονολογικὰ ἀνάγεται στὴν ἐποχὴ του Ἰουστινιανού⁵⁸⁵ – καὶ ἀναμφισβήτητα ἀκόμη ἐνωρίτερα. Κατὰ τὴν διάρκεια τῆς Β΄ χιλιετίας καὶ τὰ νεώτερα χρόνια, ὁ σταυρὸς προσφέρεται ἀπὸ τον Πατριάρχη (τῆς Κωνσταντινουπόλεως) ἢ τὴν Ἱερά Σύνοδο μίας Ἀυτοκέφαλης Ἐκκλησίας, γιὰ νὰ τοποθετηθεῖ στα θεμέλια τῆς ὑπὸ θεμελίωση μονῆς, γεγονός που δηλώνει ὅτι το οἰκοδόμημα που θα κατασκευασθεῖ ὑπάγεται στὴν ἄμεση δικαιοδοσία τους. Οἱ **σταυροπηγιακῆς** μονές δὲν ὑπάγονται στὴν ἐκκλησιακὴ δικαιοδοσία του ἐπιχώριου Τοπικοῦ Ἐπισκόπου καὶ ἐξαρτῶνται ἄμεσα ἀπὸ τὴν δικαιοδοσία τῆς Ἱεράς Συνόδου τῆς Ἀυτοκέφαλης Ἐκκλησίας τῆς χώρας στὴν ὁποία βρίσκονται, ἢ του Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχη. Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ἀσκεῖ συνήθως τὴν ἐπισκοπικὴ δικαιοδοσία του δι’ ἐνός εκπροσώπου (*Ἐξάρχου**), ἐνῶ ὁ Ἐπίσκοπος τῆς περιοχῆς δὲν ἀναμιγνύεται στὴν διοίκηση τῆς μονῆς, δὲν τὴν ἐπισκέπτεται δικαιοδοσιακὰ καὶ ἀπλῶς παρευρίσκεται στὴν κουρὰ τῶν μοναχῶν τῆς, μόνον μετὰ ἀπὸ πρόσκληση τοῦ ἡγουμένου τῆς.

Συλλογῆς Κανόνων. Περιλαμβάνουν τοὺς Ἱερούς Κανόνες που θεσπίσθηκαν, που *κανονοθετήθηκαν* ἀπὸ τις Οἰκουμενικῆς (ἢ τις Τοπικῆς) Συνόδους τῆς Ἐκκλησίας. Ἐτσι διαμορφώθηκαν αὐτῆς οἱ εἰδικῆς *Κανονικῆς Συλλογῆς (corpus canonum)* ἀποκλειστικὰ ἐκκλησιο-κανονικῶν πηγῶν. Ὡς κείμενα καθαρὰ ἐκκλησιαστικῆς προέλευσης, περιλαμβάνουν: τοὺς Ἀποστολικούς κανόνες (2ος-3ος αἰ.), τοὺς κανόνες τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων (4ος-9ος αἰ.), τοὺς κανόνες τῶν Τοπικῶν Συνόδων (3ος-9ος αἰ.) καὶ τοὺς κανόνες τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας (3ος-5ος αἰ.). Ἀκριβέστερα, οἱ Ὀρθόδοξες κατὰ τόπους Ἐκκλησίες, διαθέτουν μόνον δύο «Κανονικῆς Συλλογῆς» (**synopsis Canonum** ἢ **collectio**

⁵⁸¹ Αὐτὴ ἡ βιβλικὴ ἀποστολικὴ πράξη ἔδωσε γέννηση καὶ οντότητα στοὺς ἐν χρῆσει μέχρι σήμερα ἐκκλησιακούς πλέον ὀρους ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία *«χειροθεσία»** καὶ *«χειροτονία»**.

⁵⁸² Πρξ 8, 9 καὶ 17-24· ἡ υπογράμμιση δική μας.

⁵⁸³ Πβ. κανόνες 29/Ἀποστολικός καὶ 5/Ζ΄.

⁵⁸⁴ Πβ. κανόνα 23/Πενθέκτης.

⁵⁸⁵ Νεαρά 5, κεφ. 1.

Canonum), οι οποίες αρχικά ήταν ιδιωτικά έργα, το *Πηδάλιον* (1800) και το *Σύνταγμα* των Ράλλη-Ποτλή (1852-59). Τις συναντάμε και σε άλλες γλώσσες και σε διάφορες παραλλαγές (πβ. την *Kormchaïa Kniga* [ρωσικά], την *Kniga Pravil* [ρωσικά], το *Pidalion* [ρουμανικά], το *The Rudder* [αγγλικά], κ.λπ.) στην Ορθόδοξη Εκκλησία, η οποία, μέχρι και σήμερα, δεν έχει ενσυνείδητα κωδικοποιήσει τους εκκλησιακούς κανόνες και δεν διαθέτει Κώδικα [*Κανονικού Δικαίου*], όπως η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία (Λατινικός Κώδικας-1983 και Κώδικας των Ανατολικών Εκκλησιών-1990), ακριβώς γιατί κάνει χρήση των Ιερών Κανόνων της Α΄ χιλιετίας (2ος-9ος αι.) με τρόπο ενεργό, θεωρώντας ότι φέρουν μέσα τους οντολογική πληρότητα και κανονική επάρκεια στο να ποδηγετήσουν τους λαούς εσχατολογικά και σωτηριολογικά.

Σύμβολο. Η λέξη **σύμβολο**, που προέρχεται από το ρήμα **συμ-βάλλω**, σημαίνει την διακαή απαίτηση του «θέτω μαζί» πράγματα διασκορπισμένα, διαχωρισμένα ή διαιρεμένα. Συνεπάγεται επίσης την *κοινωνιακή συνένωση* δύο ημίσεων: του συμβολίζοντος και του συμβολιζόμενου. Αντίθετο περιεχόμενο έχει το ρήμα **δια-βάλλω**, «θέτω κάτι ανάμεσα», όχι τόσο για να διακρίνω όσο για να χωρίσω, από το οποίο προέρχεται η ονομασία **διά-βολος**, αυτός που τίθεται ανάμεσα, *για να ανατρέψει κοινωνία προσώπων και να χωρίσει...* Το σύμβολο επενεργεί την εκφραστική λειτουργία τής έννοιας και, συγχρόνως, εκφράζει την παρουσία. Είναι, επομένως, επιφανικό, μαρτυρά την έλευση του Υπερβατικού και Εσχατολογικού. Η σχέση ανάμεσα στο συμβολίζον και το συμβολιζόμενο φανερώνει σε όλα τα δόγματα της Εκκλησίας και σε όλους τους εκκλησιακούς κανόνες την *νοητή* Εικόνα της Αλήθειας.

Συμφιλίωση. Η συγγνώμη. Ο όρος που ο Επίσκοπος ή ο πνευματικός πατέρας θέτει στο *επιτίμιο* εκείνου που διέπραξε ένα σφάλμα, και η συμφιλίωση με τον Θεό τού μετανοούντος, ο οποίος, αφού καταδείξει σαφώς ότι η μετάνοιά* του απέφερε καρπούς, μπορεί πάλι να συμμετάσχει στην Θεία Λειτουργία και την Θεία κοινωνία. Η εξουσία του «δεσμείν καὶ λύειν»⁵⁸⁶ δόθηκε από τον Κύριο στους Αποστόλους και, διά μέσου αυτών⁵⁸⁷, στους Επισκόπους.

Συναλληλία. Σύστημα σχέσεων μεταξύ Εκκλησίας (εκκλησιαστική *διακονία*) και Πολιτείας (πολιτική *διακονία*), το οποίο η Ορθόδοξη παράδοση θεωρεί ως το ιδανικό σύστημα σχέσεων που μπορεί να υπάρξει, ανεξαρτήτως εάν αυτό στην πράξη δεν υιοθετήθηκε ποτέ από πλευράς Πολιτείας, και το οποίο προϋποθέτει στενή και ειλικρινή αμοιβαία συνεργασία μεταξύ τους. Το σύστημα αυτό αποκλείει τις αποκλίσεις τόσο της *Θεοκρατίας* όσο και όλων των μορφών της *Πολιτειοκρατίας**, και καθορίζει για το κάθε μέγεθος το πεδίο δράσης του και τις επί μέρους και εκατέρωθεν ενέργειες στις σχέσεις τους. Το εν λόγω σύστημα, το οποίο αποτελεί περισσότερο ιστορικό μύθο παρά υλοποιηθείσα ποτέ πραγματικότητα, θέλει να εκφράζει μία κοινή *δικέφαλη* διακονία που αφορά στον ίδιο λαό, τον οποίο θεωρεί ενιαίο και κοινό σώμα.

Συναντίληψη⁵⁸⁸. Είναι το γεγονός, το περιεχόμενο, αλλά επίσης και η προοπτική τής πνευματικής *συνομιλίας*, *εξομολογήσεως* και *συνοδοιπορίας* πάντοτε στην προοπτική της [κοινής] εσχατολογικής πορείας του λαού του Θεού. Αποτελεί,

⁵⁸⁶ Μθ 16, 19· 18, 18· Ιω. 20, 23.

⁵⁸⁷ Μθ 28, 19.

⁵⁸⁸ Βλ. Λκ 10, 40 και Ρωμ. 8, 26.

ακόμη, τον πατερικό όρο με το οποίο χαρακτηρίζεται αυτό που ονομάζουμε – λανθασμένα – *ομολογία-confessio (sic)*.

Σύναξη. Είναι η συνάθροιση των πιστών, η *λαοσύναξη*, η συγκέντρωση των *τεσσάρων συστατικών χαρισμάτων της Τοπικής Εκκλησίας** σε ένα τόπο, «επι το αυτό»⁵⁸⁹, για την τέλεση της Θείας Λειτουργίας, και, κατ' επέκταση, κάθε εκκλησιακή *χριστή* (= του Χριστού) συνάθροιση, σύμφωνα με την *ad hoc* Κυριακή ρήση⁵⁹⁰.

Συνεδαφικότητα⁵⁹¹. Η αντiekκλησιολογική και αντικανονική *συνύπαρξη δύο ή περισσότερων (Τοπικών ή κατά τόπους) Εκκλησιών στον ίδιο τόπο, η εδαφική συνύπαρξη Εκκλησιών*. Το φαινόμενο προκαλείται από το γεγονός, όταν δύο Αυτοκέφαλες Εκκλησίες ασκούν αντικανονικά υπερόριο δικαιοδοσία σε ένα εκκλησιακό τρίτο έδαφος, σε έδαφος εκτός των κανονικών εδαφών και ορίων τους. Η κακοχρησία, επομένως, του Αυτοκεφάλου* είναι που επέφερε το μέγα εκκλησιο-κανονικό πρόβλημα της Β' χιλιετίας, την *συνεδαφικότητα* με άμεσο αποτέλεσμα την πρόκληση μιας παντελώς άγνωστης κατάστασης στην Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας, την «*πρισματική κανονικότητα*» και την εκκλησιακή *πολυδικαιοδοσία* με εκκλησιακές αλληλοεπικαλύψεις, γεγονός που συνιστά τον ορισμό της «*σύγχυσης των Εκκλησιών*»⁵⁹² και *εκμηδένισης* της Εκκλησίας του Χριστού σε ένα δεδομένο τόπο. Συνεπώς, η πρώτη αντικανονική απόκλιση της *υπερόριας δραστηριότητας* των Αυτοκεφάλων Εκκλησιών επιφέρει άμεσα και την δεύτερη απόκλιση, εξίσου και έτι πλέον αντικανονική, αυτή της *πολυδικαιοδοσιακής συνεδαφικότητας*, προκαλώντας το φαινόμενο που χαρακτηρίζει σήμερα την Εκκλησιακή «*Διασπορά*»* όπου γης στους κόλπους όλων των Ομολογιακών Χριστιανικών Εκκλησιών και όχι μόνον της Ορθόδοξης Εκκλησίας ανά την Οικουμένη, αυτό της *αντικανονικής αλυσίδας αντiekκλησιολογικών γεγονότων*, με κορυφαία αντικανονική απόκλιση την *εκκλησιακή αλληλοεπικάλυψη* περισσότερων Εκκλησιών στον ίδιο και τον αυτό τόπο. Με άλλα λόγια, ο διαδοχικός τού πρώτου τρόπος, αυτός της *υπερόριας αυτοκεφαλικής δικαιοδοσίας* που υιοθετείται εδώ και δεκαετίες είναι η λανθασμένη εκκλησιο-κανονικά *δημιουργία Τοπικών Εκκλησιών-Επισκοπών συνεδαφικά*, στην αντικανονική πρακτική της *συνεδαφικότητας*. Πρόκειται για την αυθαίρετη και καταχρηστική καθαρά δημιουργία επισκοπικών επαρχιών (ή ακόμη και κατά τόπους Εκκλησιών), ομόκεντρων και αλληλοεπικαλυπτόμενων, στους χώρους της «*Διασποράς*»*, γεγονός που προκαλεί μία ενεργή *εδαφική αντικανονική συνύπαρξη* και ταυτόχρονα μία *εδαφική αλληλοεπικάλυψη* Εκκλησιακών Κοινοτήτων με ελλειμματική κοινωνία μεταξύ τους και με ουδεμία δυνατότητα στην συνέχεια ενσωμάτωσής τους σε μία και μοναδική Εκκλησιακή Ευχαριστιακή Οντότητα σε αυτόν τον δεδομένο τόπο. Εν ολίγοις, η λανθασμένη πρακτική της *συνεδαφικής διοργάνωσης* του ορθόδοξου εκκλησιακού βίου ανά την Οικουμένη γεννά στον ίδιο πάντοτε τόπο το δίδυμο αντiekκλησιολογικό και αντικανονικό πρόβλημα της *συνεδαφικότητας* και της *πολυδικαιοδοσίας*.

⁵⁸⁹ Ψα 33, 4.

⁵⁹⁰ Μθ 18, 20.

⁵⁹¹ Βλ. κανόνες 8/Α'· 12/Δ'· 39, 56/Πενθέκτης· 57/Καρθαγένης.

⁵⁹² Αυτό ακριβώς που επισημαίνει και απαιτεί να αποτρέπεται απολύτως ο κανόνας 2/Β'.

Συνεστώς ἢ **Συνιστάμενος**. Εκείνος που βρίσκεται στην τέταρτη και τελευταία βαθμίδα μετανοίας*, η οποία ονομάζεται **σύστασις***.

Συνοδικότητα⁵⁹³. Ο θεμελιώδης 34ος Αποστολικός κανόνας αποτελεί, μεταξύ άλλων, ουσιαστικά και τον ορισμό της *συνοδικότητας*. Αυτή δεν σημαίνει μία σχέση επισκόπων μονοσήμαντη, αλλά μία δυναμική αμοιβαιότητας σχέσεων αμφίσημη και πολύσημη, αμφισήμαντη και πολυσήμαντη. Επίσης, η λέξη *συνοδικότητα* επικαλείται το γεγονός της *οντολογικής πληρότητας*. Θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε την Εκκλησία παρούσα στην πληρότητά της σε κάθε *Επισκοπή-Τοπική Εκκλησία**: όπως *όλος* ο Χριστός (*totus Christus*) είναι παρών στην ευχαριστιακή σύναξη, όταν συγκεντρώνονται υποστατικά και μυστηριακά όλα τα τέσσερα (4) συστατικά της *χαρίσματα* (Επίσκοπος, Πρεσβύτερος [-οι], Διάκονος [-οι], λαϊκός [-οί]), ομοίως η Εκκλησία – το Σώμα Του – είναι παρούσα *ολόκληρη* σε κάθε Τοπική Εκκλησία. Αυτό ακριβώς εννοούμε στο “Σύμβολο της Πίστεως” με τον επιθετικό προσδιορισμό, όταν απαγγέλλουμε: «Εἰς μίαν, ἁγίαν, **καθολικὴν** καὶ ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν». Καὶ ὅταν ἔχουμε συνάντηση ὄλων αὐτῶν τῶν Τοπικῶν Εκκλησιῶν στο «κοινὸν τῶν Ἐπισκόπων»⁵⁹⁴, τότε ἔχουμε στην πράξη *Σύνοδο** καὶ *συνοδικότητα*. Επὶ πλέον, στην «κοινωνία» τῶν κατὰ τόπους Εκκλησιῶν ὑπάρχει *συνοδικότητα*, *συσσωματικότητα*, ἓνα γεγονός που συνιστᾷ τὴν πλήρη *συμφωνία* ὄλων σε ὅλα, με σύνδεσμο *τὴν κοινωνία καὶ τὴν ἀγάπη* (ἀγάπη ≡ κοινωνία⁵⁹⁵). Επομένως, ἡ Τοπικὴ Εκκλησία εἶναι *τοπικὴ* καὶ συγχρόνως *συνοδική*, γεγονός που ἔχει ὡς συνέπεια τόσο τὴν *ευχαριστιακὴ τοπικότητα* ὅσο καὶ τὴν *ευχαριστιακὴ πληρότητα* τῆς υποστάσεώς της (*συνοδικότητα*).

Σύνοδος. Από το ρῆμα *συνοδεύω* (συν + οδός), «κάνουμε ὅλοι μαζί τὴν ἴδια διαδρομὴ», «υλοποιούμε τὴν κοινὴ προσπάθεια με τὴν ἴδια καὶ τὴν αὐτὴ προοπτικὴ», «βαδίζουμε μαζί τὸν ἴδιο δρόμο», ἀπὸ ὅπου προέρχεται καὶ ὁ γνωστός χαρακτηρισμός «Ἐκκλησία **συνόδου ὄνομα**» [Ἡ Εκκλησία που φέρει τὸ ὄνομα τῆς Συνόδου, που λαμβάνει τὸ ὄνομά της ἀπὸ τὴν Σύνοδο· ἡ Εκκλησία, ἐπομένως, εἶναι ὄνομα *συνοδικό*]⁵⁹⁶. Ὁ ὅρος δηλώνει τὴν *συνοδικὴ συνάθροιση* (τοπικὴ ἢ ευρύτερη) τῶν Ἐπισκόπων («τὸ **κοινὸν τῶν Ἐπισκόπων**»⁵⁹⁷. *synodus episcoporum*), οἱ ὁποῖοι συγκεντρώνονται για νὰ διαδηλώσουν τὴν Εκκλησιακὴ κοινωνία καὶ νὰ ἐξετάσουν κανονικῶς ζητήματα που ἀφοροῦν στο Εκκλησιακὸ σῶμα. Σύνοδος, ἐπομένως, εἶναι ἡ *συνοδικὴ σύναξη* τῶν επισκόπων τῆς Εκκλησίας, για νὰ ἀντιμετωπίσουν κυρίως καὶ πρωτίστως ἓνα σοβαρὸ πρόβλημα που ἀπειλεῖ τὴν *ἀλήθεια* καὶ τὴν *ἐνότητά* της, για αὐτὸ καὶ τὸ πολίτευμα τῆς Εκκλησίας εἶναι ἐξ ὀρισμοῦ υποστατικὰ *συνοδικό*. Ἡ Αποστολικὴ Σύνοδος τῶν Ἱεροσολύμων (49 μ.Χ.) ὑπῆρξε ἡ ἀπαρχὴ για τὶς μετέπειτα Συνόδους τῆς Εκκλησίας. Ἀπὸ τότε, ὅποτε ἡ Εκκλησία ἀντιμετώπισε προβλήματα, κυρίως θεολογικο-δογματικὰ (αιρέσεις) καὶ ἐκκλησιο-κανονικὰ (διοργάνωση καὶ διαποίμανση), συγκαλοῦσε Σύνοδο. Ἡ «**Τοπικὴ Σύνοδος**» (Ἐπαρχιακὴ, Μητροπολιτικὴ, *Ἀυτοκεφαλικὴ-Ἀρχιεπισκοπικὴ* ἢ Πατριαρχικὴ) συνιστᾷ ἓναν θεμελιώδη καὶ ἀρχέγονο *θεσμό** τῆς ζωῆς τῆς Εκκλησίας, που βασιζέται στην προοπτικὴ τῆς *συνοδικότητας** – καὶ ὄχι τῆς

⁵⁹³ Βλ. κανόνες 34/Αποστολικός· 1/Πενθέκτης· 13, 14, 15/Α-Β.

⁵⁹⁴ Κανόνας 5/Α'.

⁵⁹⁵ Βλ. Α' Ἰω. 4, 8 καὶ 16.

⁵⁹⁶ Ἰω. Χρυσόστομος· *P.G.*, τ. 55, στ. 493· πβ. τ. 61, στ. 527.

⁵⁹⁷ Κανόνας 5/Α'.

συλλογικότητας – και συνδέεται, προέρχεται και υπηρετεί την ενότητα των Τοπικών Εκκλησιών. Εξ άλλου, η Οικουμενική Σύνοδος, αντίθετα με την Τοπική Σύνοδο, δεν συνιστά *θεσμό*, αλλά ένα *εξαιρετικό συνοδικό γεγονός* τής «ανά πάντα τον κόσμο διακεχυμένης Εκκλησίας»⁵⁹⁸, που συγκαλείται για να αποφασίσει για θέματα της *αλήθειας* και της *ενότητάς* της, ήτοι για θέματα δογματικής, κανονικής/ποιμαντικής ή διοικητικής τάξης. Τέλος, το *σύνολο των Επισκόπων εν συνόδῳ* ή η *σύναξη των Επισκόπων εν συνόδῳ*, το «κοινόν των Επισκόπων» (*synodus episcoporum*) τής Πατριαρχικής Εκκλησίας, της Αυτοκέφαλης Εκκλησίας, ή μίας Μητρόπολης [του Μητροπολιτικού συστήματος*], μπορεί να δηλώνεται, κατ' ακριβολογία, με τον όρο «Σύνοδος» – [ολομελής, πλήρης, σε απαρτία] ή «Ιεραρχία» (συνοδικό καθεστώς) – και όχι με τον όρο – που είναι άγνωστος στην κανονική ορθόδοξη Παράδοση – *episcopatus* που είναι όρος δηλωτικός ενός *αριθμού ατομικών προσώπων* και όχι *συνοδικός*, ο οποίος είναι όρος δηλωτικός ενός *σώματος ανακεφαλαιωτικών προσωπικοτήτων*. [Συναντάμε στα κανονικά κείμενα την γνωστή κανονική έκφραση «οι ευσεβέστατοι Επίσκοποι *όλης της γης*»⁵⁹⁹, που δεν έχει καμμία σχέση με τον όρο *episcopatus* (*sic*)]. Τέλος, στην Σύνοδο των Επισκόπων δεν μετέχουν οι «βοηθοί Επίσκοποι», ακριβώς γιατί δεν εκπροσωπούν μία Τοπική Εκκλησία.

Σύνοδος Αριστίνδην. Ο όρος δηλώνει επισκοπική συγκέντρωση περιορισμένη και διαρκή, που διαμορφώνεται κατόπιν [αυθαίρετης και καταχρηστικής πολιτειακής] *επιλογής* των Επισκόπων – χωρίς την σύγκληση τής ολομελούς Συνόδου (της Ιεραρχίας) της Εκκλησίας –, η οποία υπαγορεύεται από την βούληση και την επέμβαση του Κράτους, με αποκλειστικό κριτήριο επιλογής «την τάξη της *αξίας*» – όπως εκτιμάται από το Κράτος ή από την πολιτική εξουσία –, οι **άριστοι** [Επίσκοποι]. Η **αριστίνδην** Σύνοδος είναι αναμφισβήτητα αντικανονική και φανερώνει την *έλλειψη συνοδικής ολότητας και συνείδησης* σε επίπεδο Επισκόπων, οι οποίοι αποδέχονται έναν τέτοιο αντικανονικό ρόλο, και, κατ' επέκταση, στο σύνολο του Εκκλησιακού σώματος, το οποίο την υφίσταται παθητικά.

Σύνοδος Ενδημούσα⁶⁰⁰. Αποτελεί ένα ιδιαίτερο είδος Τοπικής [Πατριαρχικής] Συνόδου περιστασιακής και έκτακτης, η οποία εντάσσεται από κανονικής απόψεως στο *συνοδικό σύστημα*, που υιοθετείται από την Εκκλησία δια μέσου των αιώνων [κυρίως από την Β' Οικουμενική Σύνοδο της Κωνσταντινουπόλεως (381), και επικυρώθηκε από την Δ' Οικουμενική Σύνοδο της Χαλκηδόνας (451)]. Η εν λόγω Σύνοδος μετατράπηκε στην συνέχεια μερικές φορές σε «Διαρκή Σύνοδο» με διάφορες εκφάνσεις και μορφές. Η **Ενδημούσα Σύνοδος** έγινε κάτι περισσότερο από τοπικό διοικητικό όργανο της Ορθόδοξης Εκκλησίας, δεδομένου ότι στην Σύνοδο των Επισκόπων της δικαιοδοσίας του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως [Πατριαρχική Σύνοδος], συμμετείχαν και άλλοι Επίσκοποι (παλαιότεροι Πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως – οι οποίοι είχαν καθαιρεθεί από τις Οθωμανικές αρχές) ή ακόμη και Πατριάρχες της Ανατολής, που διέμεναν προσωρινά (*ενδημούντες*) στην Κωνσταντινούπολη [= *διευρυμένη Ενδημούσα Σύνοδος*]. Εντός αυτής της προοπτικής, η Ενδημούσα

⁵⁹⁸ Βλ. κανόνα 57 της Τοπικής Συνόδου της Καρθαγένης (419)· πβ. τον κανόνα 56 της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου της εν Τρούλλῳ (691).

⁵⁹⁹ Κανόνας 2/Κυρίλλου.

⁶⁰⁰ Κανόνας 1/Γενναδίου (458-471).

Σύνοδος συνιστούσε μία *κοινωνία* των κατά τόπους Εκκλησιών* της Ανατολής και εξέφραζε την ενότητά τους. Επίσης, η εν λόγω πρόσκαιρη συνοδική αρχή επιφορτιζόταν με αρμοδιότητες – που αφορούσαν σε διοικητικές αποφάσεις γενικότερου ενδιαφέροντος της Ορθοδόξου Εκκλησίας –, οι οποίες θα έπρεπε σε άλλη εποχή να αναλαμβάνονται από Οικουμενική Σύνοδο (πβ. την ανακήρυξη της Αυτοκεφαλίας μίας κατά τύπον Εκκλησίας στην διάρκεια των τεσσάρων πρόσφατων αιώνων: 1589/1593-1998).

Σύνταγμα. Η λέξη **σύνταγμα** σημαίνει, κατ' αρχάς, «πράγμα τοποθετημένο μαζί με ένα άλλο» και, κατ' επέκταση, «σύνθεση», «συγκρότηση», «συλλογή», «*corpus*». Επίσης, σημαίνει την Συλλογή Κανόνων (*corpus canonum*). Αυτή την ονομασία φέρει η μία από τις δύο επίσημες «Συλλογές Κανόνων» – η άλλη Κανονική Συλλογή ονομάζεται Αθωνικό Πηδάλιον* – της Ορθόδοξης Εκκλησίας, και εκτείνεται σε έξι (6) τόμους. Η εν λόγω *collectio canonum* διαμορφώθηκε από δύο Έλληνες κανονολόγους-νομικούς του 19ου αι., τον Γ. Π. Ράλλη και τον Μ. Ποτλή, η οποία φέρει και το όνομά τους, και εκδόθηκε κατά την διάρκεια των ετών 1852-1859 στην Αθήνα (για τον λόγο αυτόν ονομάζεται και «Αθηναϊκό Σύνταγμα»).

Συνομοσία⁶⁰¹, **Φατρία**^{*602}, **τυρεία**^{*603}. Συμπαιγνία με μυστική και αφανή συμφωνία προσώπων με σκοπό την διάπραξη συνομοσίας ή επιλήψιμων και παράνομων πράξεων ή αντικανονικών, στην περίπτωση που η φατρία*-τυρεία* υποκινείται από κληρικούς ανεξαρτήτως βαθμίδων.

Σύσταση (επιστολή)⁶⁰⁴. Επιστολή που (εκ)δίδεται από τον Επίσκοπο σε έναν κληρικό ή λαϊκό, που υπάγεται στην εκκλησιακή δικαιοδοσία του, και επιθυμεί να εγκαταλείψει την επαρχία του και να εγκατασταθεί σε μία άλλη. Η επιστολή διαβεβαιώνει τον Επίσκοπο της νέας επαρχίας ότι ο κληρικός ή ο λαϊκός δεν υπολείπεται σε πίστη και ιερατική άσκηση (*ακώλυτος* όσον αφορά στην ιερωσύνη και στην άσκηση των ιερατικών καθηκόντων*).

Σύστασις⁶⁰⁵. Η τέταρτη και τελευταία από τις τέσσερις βαθμίδες μετανοίας*, που οι Κανόνες επέβαλλαν στους μετανοούντες, τους *συνεστώτες** ή *συνισταμένους**, οι οποίοι στο εξής μπορούσαν να παρευρίσκονται στην Θεία Λειτουργία μαζί με τους πιστούς, αλλά δεν είχαν ακόμη το δικαίωμα να συμμετέχουν στην μυστηριακή κοινωνία των πιστών.

Σύστημα. Η Ορθόδοξη Εκκλησία, αποβλέποντας στην ωφέλεια των πιστών-μελών της, χρησιμοποιεί με κάποια ελευθερία πολλές μορφές οργάνωσης, πολλές οργανικές δομές, τις οποίες αποκαλούμε «συστήματα». Τα εν λόγω συστήματα διέπουν τις σχέσεις των πιστών, τα αξιώματα, τους θεσμούς, τις κατά τόπους Αυτοκέφαλες Εκκλησίες και υπηρετούν την εκκλησιακή λειτουργία και ζωή. Κατ' αυτόν τον τρόπο η Εκκλησία χρησιμοποίησε ευρέως την πρακτική του **συστήματος** [> **συνίστημι**] κυρίως από πρακτική και διοικητική άποψη, και

⁶⁰¹ Κανόνες 18/Δ'· 34/Πενθέκτης.

⁶⁰² Αυτόθι.

⁶⁰³ Αυτόθι.

⁶⁰⁴ Κανόνες 12, 33/Αποστολικός· 11, 13/Δ'· 9/Σαρδικής.

⁶⁰⁵ Κανόνες 11/Γρηγορίου Νεοκ· 4, 6, 8, 9, 16, 24/Αγκύρας· 11, 13/Α'· 22, 56, 57, 58, 59, 61, 64, 66, 75, 76, 77, 78, 81, 82, 83/Βασιλείου· 87/Πενθέκτης.

από αυτό υφίσταται η πατερική ρήση: «**Εκκλησία συστήματος και συνόδου όνομα**» [Εκκλησία που φέρει το όνομα του συστήματος και της Συνόδου, που έλκει την ονομασία της από το σύστημα και την Σύνοδο. Η Εκκλησία είναι, επομένως, όνομα *συνοδικό*]⁶⁰⁶. Πρόκειται, κατ' ακριβολογία για ένωση σε ένα σώμα είτε πολλών πραγμάτων είτε διαφόρων τμημάτων του ίδιου πράγματος. Εκκινώντας από το σημείο αυτό, πρόκειται για ένα διαρθρωμένο σύνολο, που συνιστά ένα πλήρες οργανικό σύνολο, ένα συνδυασμένο σύνολο, ή σύνολο που διαμορφώνει μία πρακτική μέθοδο. Με άλλα λόγια, το σύστημα λεξικογραφικά προϋποθέτει *ετερογένεια* και *ομοιομορφία* ταυτόχρονα, και η εφαρμογή του μία κοινή «νομοθεσία». Το σύστημα διαμορφώνει ένα σύνολο και αποκλείει ό,τι δεν περιλαμβάνει. Ως *ανακλητό* και *μετακλητό* – από εκκλησιακής απόψεως –, διακρίνεται σαφώς από τον *θεσμό** που παραμένει *αμετάκλητος*. Ως τέτοια [*εκκλησιακά συστήματα*], η Εκκλησία – έχει την ελευθερία να τα υιοθετήσει, να τα αναστείλει ή να καταργήσει προσωρινά την εφαρμογή τους, όταν εκτιμά ότι αυτό είναι αναγκαίο και – γνωρίζει, μεταξύ άλλων: το Συνοδικό σύστημα, το Μητροπολιτικό* σύστημα, το σύστημα της Αυτοκεφαλίας*, το Πατριαρχικό* σύστημα, το σύστημα της Πενταρχίας*, κ.λπ., χωρίς να τα ανυψώνει στο επίπεδο του θεσμού. Τέλος, η εφαρμογή/(επαν)ενεργοποίηση των εκκλησιακών συστημάτων από την Εκκλησία δεν ταυτίζεται με τον *θεσμικό συστηματισμό*, που είναι αναμφισβήτητα ξένος προς την *υπόστασή* της.

Σύστημα συνοδικό. Η Εκκλησία, ήδη από την ιστορική εκκίνησή της και από την καινοδιαθηκική εποχή, χρησιμοποίησε τον «*θεσμό** της Τοπικής Συνόδου», ως αποκλειστική έκφραση της εκκλησιακής ενότητάς της. Στην συνέχεια και βάσει αυτού του εκκλησιακού *θεσμού*, υιοθέτησε *συνοδικά* συστήματα* κυρίως με δύο μορφές: είτε υπό την μορφή των μεγάλων ή των μικρών τοπικών Συνόδων [*σύνηθες-τακτικό* εκκλησιακό γεγονός], είτε υπό την μορφή των γενικών ή των Οικουμενικών Συνόδων [*εξαιρετικό-έκτακτο* εκκλησιακό γεγονός]. Παράλληλα με την τοπική ή οικουμενική έκφραση του συνοδικού συστήματος στην Ανατολή, υιοθετήθηκε για λόγους αναγκαιότητας και ευρύτερης συνοδικής συναντίληψης* και ένα *διευρυμένο* συνοδικό σύστημα, η *Ενδημούσα Σύνοδος**.

Συστηματοποίηση. Στην *Κανονική Παράδοση* της Εκκλησίας γίνεται λόγος για συλλογή* και σύστημα*, για *συστηματοποίηση* – και όχι για *κωδικοποίηση* – των Ιερών Κανόνων. Στην περίπτωση αυτή θα μπορούσαμε να μιλάμε για *συστηματική κανονικότητα* και για *συστηματική κανονική θεολογία*.

Σχίσμα⁶⁰⁷. Ο εκούσιος διαχωρισμός από το Εκκλησιακό σώμα, από την Εκκλησιακή κοινωνία και, κατ' επέκταση, από την ενότητα της Εκκλησίας. Σχίσμα αποτελεί επίσης ο αδικαιολόγητος διαχωρισμός των αποσχισθέντων κληρικών μαζί με τον Επίσκοπό τους και η συγκρότηση μίας νέας λειτουργικής κοινότητας και εκκλησιακής οντότητας, συνώνυμης ή μη, αλλά συνεδαφίζουσας*, με λαϊκούς που επίσης διαχωρίστηκαν. Πρόκειται για μία κοινοτική συγκρότηση που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο μίας τέτοιας κατάστασης. Το σχίσμα αποτελεί σοβαρό οντολογικό σφάλμα, για το οποίο οι κανόνες προβλέπουν την αυστηρή κανονική ποινή του *αποκλεισμού από την Εκκλησιακή κοινωνία*. Μεταξύ των

⁶⁰⁶ Ιω. Χρυσόστομος· *P.G.*, τ. 55, στ. 493· πβ. τ. 61, στ. 527.

⁶⁰⁷ Κανόνες 1/Βασιλείου· 6/Β'· 11, 66, 67, 68, 69, 93/Καρθαγένης· 1/Γ'· 1/Πενθέκτης· 13, 14, 15/Α-Β· 33/Λαοδικείας· 1/Κυπριανού.

σχισματικών*, που αποσχίζονται και «ἀποτειχίζονται»⁶⁰⁸, και της Εκκλησίας δεν υφίστανται αρχικά σημαντικές διαφορές και μπορούν αυτές να ξεπεραστούν σχετικά εύκολα, διότι εάν επιθυμούν αυτοί να επανέλθουν «ἐντὸς τῶν Τειχῶν» (intra Muros), δεν επιβάλλεται να επαναβαπτισθούν. Το σχίσμα δεν καταλήγει σε οριστική ρήξη, εφ' ὅσον δεν επιχειρήθηκε η τροποποίηση του Τριαδικού τύπου του βαπτίσματος⁶⁰⁹ (που ονομάζεται **κανὼν πίστεως**). Για αυτόν τον λόγο, ἐναντι των σχισματικών, οι εκκλησιακοὶ Κανόνες προβλέπουν, ἔχοντας καθαρὰ θεραπευτικὸ σκοπὸ, κατ' αρχάς την επίπληξη, που ἐνδέχεται να επαναληφθεῖ, ἀνάλογα με την περίπτωση, ἕως και τρεῖς φορές⁶¹⁰. Μόνον εφ' ὅσον οι σχισματικοὶ δεν ἐπιθυμούν να επανενταχθοῦν στην Τοπικὴ Εκκλησία και τον Ἐπίσκοπο, οι Κανόνες προβλέπουν το ἐπιτίμιο του *ἀποκλεισμοῦ ἀπὸ την Εκκλησιακὴ κοινωνία*, σε ὅλες τις μορφές του, ἀνάλογα με την σοβαρότητα του παραπτώματος⁶¹¹. Ὅπως και στην περίπτωση των αἰρετικών*, ἀπαγορεύεται στους πιστοὺς να ἔχουν σχέσεις, κυρίως εκκλησιακὲς και πνευματικὲς, με τους σχισματικούς⁶¹² μέχρι αυτοὶ να επανέλθουν.

Σχισματικός⁶¹³. Εἶναι ἐκεῖνος που πραγματοποιεῖ σχίσμα*, εἴτε εἶναι ο υπεύθυνος ἢ ο υποκινητὴς, και ο οποίος προσχώρησε μόνον ἐκ πεποιθήσεως ἢ ἀπλῶς ἐκ των πραγμάτων. Ἐπίσης, εἶναι ο ἀπειθαρχὸς κληρικὸς ἢ λαϊκός, που συμμετέχει σε ἕνα σχίσμα. Πολύ συχνά οι σχισματικοὶ εξαπολύουν μία κατηγορία κατὰ των επικεφαλῆς ποιμένων της Εκκλησίας, την οποία προβάλλουν ὡς την βασικὴ φαινομενολογικὴ αἰτία του διαχωρισμοῦ τους ἀπὸ το Εκκλησιακὸ σῶμα.

Τάξις⁶¹⁴. [Ὅπως «πράξις»-] (πβ. *ταξι-νομία*, ἡ «ταξινόμηση των στοιχείων»). Στο ἐπωνομαζόμενο «Εκκλησιακὸ Δίκαιο» της Ὁρθόδοξης Εκκλησίας, ἡ λέξις αὐτὴ λαμβάνει μία ἐιδικὴ ἔννοια, τόσο ἀπὸ ἀποψη περιεχομένου ὅσο και ἀπὸ ἀποψη σημασίας, και συνιστᾷ θεμελιώδη κανονικὸ ὄρο με τον οποίο ἐκφράζεται το περιεχόμενο της ἰδίας Κανονικῆς Παράδοσης της Εκκλησίας. Διότι κάθε κατὰ τόπον Ἀυτοκέφαλη Εκκλησία ἔχει την θέση της στην *κοινωνία των κατὰ τόπους Εκκλησιῶν*. Κατ' αὐτὸν τον τρόπο *πίστις* και *τάξις* αποτελοῦν δύο ὄρους που ἐκφράζουν, ἀφενός, την εκκλησιακὴ Θεολογία (*δόγμα*) και, ἀφετέρου, την ἐκδήλωση αὐτῆς στην εκκλησιακὴ ζωὴ και πρακτικὴ (*πράξις*). Ἐπομένως, μπορούμε εύκολα να διαπιστώσουμε ὅτι στην *πράξις* της Εκκλησίας ὑπάρχει μία ἐνιαία κανονικὴ *τάξις*.

Τόμος⁶¹⁵. Αρχικά σημαίνει την επίσημη (πρόταση για) συνοδικὴ συμφωνία, ὅπως ἦταν ο «Τόμος τῶν Δυτικῶν»⁶¹⁶, ο «Τόμος τῆς Ἐνώσεως» (920), κ.λπ.. Ἐπίσης, σημαίνει ἕνα *Βιβλίον* – ἐπίσημο πατριαρχικὸ και συνοδικὸ κείμενο που δημοσιεύεται ὡς καταστατικὸ ἔγγραφο – καθεστῶτος/ων. Στα νεώτερα χρόνια, ο ὄρος δηλώνει κυρίως τον **Τόμο** που ἐκδίδεται και δημοσιεύεται ἀπὸ το Οικουμενικὸ Πατριαρχεῖο για την ἀνακήρυξη της Ἀυτοκεφαλίας ἢ της

⁶⁰⁸ Κανὼνας 15/A-B· ἀποτειχισμένους ἀποκαλεῖ ἡ Πρωτοδευτέρα Σύνοδος (861) τους σχισματικούς.

⁶⁰⁹ Βλ. κανόνες 7/B· 95/Πενθέκτης.

⁶¹⁰ Κανὼνας 31/Ἀποστολικός.

⁶¹¹ Κανόνες 31/Ἀποστολικός· 6/Γάγγρας· 13/A-B.

⁶¹² Κανόνες 45/Ἀποστολικός· 2/Ἀντιοχείας· 33/Λαοδικείας.

⁶¹³ Κανόνες 33/Λαοδικείας· 69/Καρθαγένης· 13/A-B· 1/Κυπριανού.

⁶¹⁴ Κανόνες 18/A· 1, 13, 32, 38, 56, 64/Πενθέκτης· 14/Z· 24, 27/Λαοδικείας· 2, 52, 57, 64, 93/Καρθαγένης· 2/Ἀθανασίου· 1, 87/Βασιλείου.

⁶¹⁵ Πβ. κανὼνα 5/B'.

⁶¹⁶ Κανὼνας 5/B'.

Αυτονομίας μίας εδαφικής κατά τόπον (Ορθόδοξης) Εκκλησίας. Καταγράφει τους αναγκαίους κανονικούς όρους αναφορικά με την αυθεντική εσωτερική λειτουργία τῆς νεοσύστατης Αυτοκέφαλῆς Εκκλησίας, ἀλλά και με την αρμονική ἀνάπτυξη των εκκλησιακῶν σχέσεων τῆς με τις ἄλλες ομόδοξες* Ορθόδοξες Αυτοκέφαλες κατά τόπους Εκκλησίες και με το Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως, ὡς Μητέρας Εκκλησίας (*Mater Ecclesia*), δεδομένου ὅτι *το Οικουμενικὸ Πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως παραμένει μέχρι στιγμῆς ιστορικά τὸ μόνο χαλκηδόνιο Πατριαρχεῖο ἀπὸ τὰ Πέντε Πρεσβυγενή, που ἔχει ἀνακηρύσσει και ἐκχωρήσει Εκκλησιακὲς Αυτονομίες και Αυτοκεφαλίες ἐπὶ τῆς εδαφικῆς δικαιοδοσίας του.* Πρέπει να διακρίνουμε σαφῶς ἀνάμεσα στον «Πατριαρχικὸ και Συνοδικὸ Τόμο» και την «Πατριαρχική και Συνοδική Πράξη», ἡ ὁποία δεν ἔχει τὴν ἴδια κανονική – και νομική – ἰσχὺ με τὸν Τόμο· ἡ Πράξη ἔχει μικρότερη και συμπληρωματικὴ του Τόμου ἰσχὺ. Τέλος, ὁ ἐπίσημος Τόμος [τῆς ἀνακήρυξης τῆς Αυτοκεφαλίας] στηρίζεται στην κανονικὴ ἀρχὴ τῆς ἐνότητας, που προϋποθέτει τὴν ἐκχώρηση τῆς (κανονικῆς) Αυτονομίας ἢ Αυτοκεφαλίας στην κατά τόπον εδαφικὴ Εκκλησία, ἡ ὁποία ἐπισήμως ἀνακηρύσσεται Ἀυτόνομη ἢ Αυτοκέφαλη.

Τυπικόν⁶¹⁷. Στον χώρο τῆς *Κανονικῆς Οικονομίας**, ἡ λέξη *Τυπικόν-Τυπικά* (ἀπὸ τὴν λέξη **τύπος**⁶¹⁸, που σημαίνει μορφή, πρότυπο, κανόνας, τάξη) χρησιμοποιεῖται για να δηλώσει τὰ καθεστῶτα των μονῶν καθ' ὅλη τὴν διάρκεια τῆς Α΄ χιλιετίας και, ἐιδικότερα, ἀπὸ τὸν 9ο αἰ. και ἐντεύθεν, τὰ καθεστῶτα των Μονῶν τῆς Μοναστικῆς Πολιτείας του Ἁγίου Ὄρους, και περιλαμβάνει τους κανόνες, τὰ ἔθιμα και τους «νόμους» του μοναστικῶν βίου. Ἀποτελεῖ ἓνα εἶδος «κωδικοποίησης» και συλλογῆς μοναστικῶν κανόνων, ἐθιμικῶν και ἀγραφῶν, που ἰσχύουν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἰδρύσεως του Ἁγίου Ὄρους (ἐπίσημα ἀπὸ τὸ 963). Με ἄλλα λόγια, εἶναι οἱ *Καταστατικοὶ Χάρτες διοίκησης*, που ἐκπονήθηκαν ἀπὸ τὴν «Σύναξη των Ἀθωνιτῶν» και ἓναν πατριαρχικὸ Ἐξάρχο, και ἐπικυρώθηκαν ἀπὸ τὸν αυτοκράτορα ὡς *νόμοι* τῆς Αυτοκρατορίας. Ἐξ ἄλλου, τὸ **Τυπικόν** εἶναι ἓνα ἐκκλησιαστικὸ βιβλίο προσανατολισμοῦ, που περιλαμβάνει πληροφορίες σχετικὲς με τὴν κάθε ἡμέρα τοῦ λειτουργικοῦ ἔτους.

Τυρεία⁶¹⁹, **φατρία**^{*620}, **συνωμοσία**⁶²¹. Συμφωνία μεταξύ δύο, τριῶν ἢ περισσοτέρων προσώπων, που συνδέονται με ὄρκο, να διαπράξουν μία ἐγκληματικὴ πράξη, εἴτε κατὰ των δημοσίων ἀρχῶν ἢ του Κράτους, εἴτε κατὰ κληρικῶν ἢ Ἐπισκόπων. Ὄταν ἡ συνωμοσία (τυρεία) ὑποκινεῖται ἀπὸ κληρικούς, αυτοὶ εἶναι πέρα για πέρα ἀντικανονικοὶ και καταδικαστέοι.

Υπερόριος⁶²². Ἐνῶ ἡ λέξη **όριος** σημαίνει αὐτὸ «που ἀφορὰ στα ὅρια», ἢ τὸν «προστάτη των ὀρίων, των ὀρόσημων, των συνόρων», ὁ κανονικὸς ὅρος **υπερόριος** – που υιοθετήθηκε ἀπὸ τὸν 2ο κανόνα τῆς Β΄ Οικουμενικῆς Συνόδου τῆς Κωνσταντινουπόλεως (381) – σημαίνει ἐκεῖνο που εἶναι «ἐκτὸς [ὑπὲρ] τῶν ὀρίων», «**εξω-όριος**» (**extra-orius**). Ἐπομένως, τὸ περιεχόμενον του ὄρου γίνεται

⁶¹⁷ Πβ. κανόνες 19/Α΄· 8/Γ΄· 102/Πενθέκτης· 1, 20, 48, 49, 91, 92/Πενθέκτης· 5/Γρηγ. Νεοκ.· 3, 7, 76, 78/Βασιλείου· 7, 12/Θεοφίλου.

⁶¹⁸ Αυτόθι.

⁶¹⁹ Κανόνες 18/Δ΄· 34/Πενθέκτης.

⁶²⁰ Αυτόθι.

⁶²¹ Αυτόθι.

⁶²² Κανόνες 2/Β΄· 4/Γρηγ. Νεοκαισαρείας.

αρνητικό, όταν η προαναφερθείσα Οικουμενική Σύνοδος προβλέπει· «τοὺς ὑπὲρ διοίκησιν Ἐπισκόπους ταῖς ὑπερορίοις ἐκκλησίαις μὴ ἐπιέναι [...]». Συνεπῶς, δὲν υφίσταται «*υπερόρια* δικαιοδοσία» («πέραν τῶν [ἐκκλησιακῶν] συνόρων καὶ κανονικῶν ορίων») γιὰ τοὺς Ἐπισκόπους, διότι «ἀκλήτους ὑπὲρ διοίκησιν μὴ ἐπιβαίνειν ἐπὶ χειροτονία ἢ τισιν ἄλλαις οἰκονομίαις ἐκκλησιαστικαῖς»⁶²³, καὶ, κατ' ἐπέκταση, δὲν μπορεῖ νὰ υπάρξει «*hyperorius* δικαιοδοσία» (*πέραν τῶν κανονικῶν συνόρων*) – σύμφωνα με τὸν ἴδιο κανόνα – γιὰ μία Ἐκκλησία Πατριαρχική ἢ Αυτοκέφαλη-Πατριαρχική, με μόνη κανονική ἐξαιρεση τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως, που αποκτᾶ συνοδικῶς «κανονική *υπερόρια* δικαιοδοσία» (**κανόνας 28/Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου-451**) γιὰ τὶς περιοχὲς που δὲν εἶναι ἐκκλησιαστικῶς καθορισμένες «ἐν τοῖς βαρβαρικοῖς», δηλ. ἐξω καὶ πέρα ἀπὸ τὰ κανονικὰ ὅρια ὅλων τῶν ἄλλων κατὰ τύπους Ἐκκλησιῶν. Ὁ ὅρος που δηλώνει, ἀντιθέτως, τὴν τήρηση τῶν Κανόνων ὡς πρὸς τὸ θέμα τῶν ορίων κάθε κατὰ τύπον Αυτοκέφαλης Ἐκκλησίας εἶναι ὁ κανονικὸς ὅρος «**ενδο-όριος**» (**intra-orius**), δηλαδή τὸ «εντὸς τῶν κανονικῶν ορίων» (πβ. **ενδοδικαιοδοσιακός/κή**) [**κανονική ενδοδικαιοδοσιακότητα**].

Υποβιβασμός. Γενικῶς σημαίνει ἀπώλεια τῆς ἐκκλησιαστικῆς ιδιότητος, ἀποκοπή ἀπὸ τὴν τάξη τῶν κληρικῶν καὶ μετάβαση στο [αρχικό] «χάρισμα τοῦ λαϊκοῦ ἢ [γιὰ τὸν ἱερομόναχο] τοῦ μοναχοῦ».

Υποπίπτων. Εἶναι ἐκεῖνος που βρίσκεται στὴν τρίτη βαθμίδα/στάδιο τῆς μετανοίας*, ἡ ὁποία ὀνομάζεται *υπόπτωσις**.

Υπόπτωσις⁶²⁴. Τὸ τρίτο στάδιο, ἡ τρίτη ἀπὸ τὶς τέσσερις *βαθμίδες μετανοίας**, που οἱ Κανόνες ἐπέβαλλαν στοὺς μετανοοῦντες πιστοὺς, τοὺς **υποπίπτοντες***, οἱ ὁποῖοι ὀφείλαν νὰ στέκονται στὸ ἐσωτερικὸ κυρίως ναοῦ, κατὰ τὴν διάρκεια τῆς Θεῆς Λειτουργίας τῶν Κατηγουμένων. Ἐκεῖ, τοποθετοῦνταν μαζί με τοὺς Κατηχούμενους, ἀφοῦ λάμβαναν πρῶτα τὴν *χειροθεσία** (ἐπίθεση τῆς χειρὸς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς).

Φατρία⁶²⁵, **συνομωσία***⁶²⁶ ἢ **τυρεία***⁶²⁷. Συμπαιγνία προσώπων με σκοπὸ τὴν διάπραξη συνομωσίας ἢ ἐπιλήψιμων καὶ παράνομων πράξεων ἢ ἀντικανονικῶν, στὴν περίπτωση που ἡ φατρία-τυρεία ὑποκινεῖται ἀπὸ κληρικούς.

Φιλανθρωπία⁶²⁸. Ἡ ἀγάπη γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἡ πατερική **φιλανθρωπία**, τὸ ἔλεος, ἡ ἐπιείκεια καὶ ἡ ἀσκησιμὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς *οικονομίας** ἀκριβῶς καὶ ἀποκλειστικῶς γιὰ λόγους *φιλανθρωπίας*. Τὸ ἐκκλησιακὸ ἔλεος υφίσταται «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωση» τοῦ θεοῦ ἐλέους που δὲν εἶναι παρὰ ...«ἡ μετάνοια Θεοῦ». Τέλος, ὁ φιλόανθρωπος Θεός, που ἀγαπᾷ τοὺς ἀνθρώπους με *μανικὸ ἔρωτα* (ἅγιος Ἰωάννης τῆς Κλίμακος), ζητᾷ γιὰ ἀντάλλαγμα νὰ ἀγαπηθεῖ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Ὁ Θεός εἶναι **εραστός**, δηλαδή *ἀγαπά καὶ ἀγαπιέται* αυθορμήτως,

⁶²³ Κανόνας 2/Β'.

⁶²⁴ Κανόνες 8, 9, 11/Γρηγορίου Νεοκ.: 4, 5, 6, 7, 8, 9, 15, 16, 24/Αγκύρας: 11, 12/Α'· 2, 19/Λαοδικείας: 22, 56, 57, 58, 59, 61, 64, 66, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83/Βασιλείου: 4, 5/Γρηγορίου Νύσσης: 87/Πενθέκτης.

⁶²⁵ Κανόνες 18/Δ'· 34/Πενθέκτης.

⁶²⁶ Αυτόθι.

⁶²⁷ Αυτόθι.

⁶²⁸ Κανόνες 11/Α'· 16/Δ'· 3, 16/Πενθέκτης: 5, 16/Αγκύρας: 2/Γρηγ. Νεοκ.: 93/Καρθαγένης: 73, 74, 91/Βασιλείου: 2, 3, 5/Γρηγ. Νύσσης.

ὅπως συμβαίνει με τους **μαγνήτες**, που ἔλκουν και ἔλκονται ταυτόχρονα, αναπτύσσοντας διττό μαγνητικό πεδίο ἑλξης.

Φιλοκαλία⁶²⁹. Κατά κυριολεξία σημαίνει «αγάπη για την ομορφιά» του Θεοῦ και του θεοποιημένου και αγιασμένου ἀνθρώπου. Στο μοναχισμό της Α΄ χιλιετίας και την χριστιανική Ανατολή, η λέξη δηλώνει επίσης την Συλλογή ασκητικῶν και νηπτικῶν* κειμένων. Την πρώτη *Φιλοκαλία*, η οποία ἐκδόθηκε στην Βενετία το 1782, ἐπεξεργάσθηκε συστηματικά και με τρόπο *ad hoc* ο ἐκδόσας μετέπειτα και το *Πηδάλιον** ἅγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης.

Χειροθεσία⁶³⁰ σημαίνει «την πράξη τοποθέτησης του χεριού» (ἄγγιγμα με το χέρι) ἐπάνω στην κεφαλή. Στην ἐκκλησιακή πράξη και ζωή, γίνεται σαφής λειτουργική και κανονική διάκριση μεταξύ *χειροθεσίας* και *χειροτονίας**. Η *χειροτονία** δηλώνει την πράξη που φέρει σε υποστατική ὑπαρξη τα τρία – ἀπό τα τέσσερα – συστατικά της Τοπικής Ἐκκλησίας* *χαρίσματα* που συνιστοῦν την *κληρική* (ἀπό το *κλήρος*, *κληρωτός* → *ἐκλεκτός*) *ιερωσύνη*, δηλαδή του *διακόνου* (με την ιδιότητα αὐτήν ἀπό την Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδο-691 και ἐπέκεινα), του *πρεσβυτέρου* και του *ἐπισκόπου*, και τελείται πάντοτε ἐντός του ιεροῦ βήματος, ἐνῶ η *χειροθεσία* που πραγματοποιεῖται ἀπό τον ἐπίσκοπο με την *ἐπίθεση των χειρῶν* του στην κεφαλή του υποψηφίου, δηλώνει την πράξη με την οποία ἀνατίθενται διαφορετικῆς σημασίας ἐκκλησιακῆς διακονίας στο τέταρτο συστατικό *χάρισμα* της Τοπικής Ἐκκλησίας*, το *χάρισμα του λαϊκοῦ*, δηλαδή του ἀναγνώστη, του ψάλτη, του υπο-διακόνου και του μοναχοῦ, καθὼς ὅλοι αὐτοὶ ἐντάσσονται και περικλείονται σε αὐτό το χάρισμα. Η ἐκκλησιακή αὐτή πράξη τελείται ἐνώπιον της ωραίας πύλης, ἐκτός του ιεροῦ (ἢ στην πύλη του κυρίως ναοῦ, ὅταν ἐπρόκειτο για *βαθμίδα μετανοίας** [πβ. *υπόπτωση**]), χωρὶς να προϋποτίθεται, συστατικά, η πραγμάτωσή της ἐντός της Θείας Λειτουργίας.

Χειροτονία⁶³¹. Η ἀρχική ἀρχαία ἐννοια του ὀρου *χειροτονία* ἦταν «χείρα τείνω», «χειροτονῶ» [για να ψηφίσω], δηλαδή ψηφίζω δια ἀνατάσεως της χειρός· διορίζω, ἐκλέγω ψηφίζοντας δια ἀνατάσεως της χειρός κάποιον, για να ἀσκῆσει ἓνα συγκεκριμένο καθήκον, ἐκλέγομαι δια ἀνατάσεως της χειρός), «ἐκλογή δια ἀνατάσεως της χειρός ἀπὸ τον λαό». Κατ' ἐπέκταση, το πρόσωπο το ὁποῖο εἶχε *χειροτονηθεῖ*, ο *χειροτονητός*, θεωρεῖτο «ἐκλεγμένος δια ἀνατάσεως της χειρός», ἐνῶ ἐκεῖνος που τον χειροτονούσε ονομαζόταν *χειροτόνος*, «ἐκεῖνος που τείνει τα χέρια». Οι πολλές σημασίες που ἔχει λάβει η λέξη ἐξηγοῦν τον λόγο που ὁδήγησε την μεταγενέστερη ἐκκλησιακή πράξη στην υιοθέτησή του, προκειμένου να χαρακτηρίσει το γεγονός που πραγματοποιεῖτο στην ἀρχέγονη χριστιανική Κοινότητα δια της *ἐκλογῆς* ἐνός υποψηφίου στις τάξεις του κλήρου και την *ἐπί-θεση* των χειρῶν (*manus im-positio*) ἀπὸ τον Ἐπίσκοπο (διακονική και ιερατική χειροτονία) ἢ τους Ἐπισκόπους (ἐπισκοπική, ἀρχιερατική χειροτονία), μετὰ την *κλίση* του υποψηφίου και την *κλήση* που τοῦ ἀπευθύνεται ἀπὸ τον Ἐπίσκοπο και/ἢ την Ἐκκλησία. Η χειροτονία, ἐπομένως, ἀποτελεῖ το γεγονός, σύμφωνα με το ὁποῖο, ο Ἐπίσκοπος, με «τεταμένα χέρια»,

⁶²⁹ Κανόνας 3/Αθανασίου.

⁶³⁰ Κανόνες 19/Α΄· 6, 15/Δ΄· 14/Ζ΄· 9/Νεοκαισαρείας· 10, 13, 17, 22/Αντιοχείας.

⁶³¹ Κανόνες 35, 68, 76, 82/Αποστολικός· 4, 16/Α΄· 2/Β΄· 8/Γ΄· 2, 25, 30/Δ΄· 3, 6, 12, 13, 16, 17, 37, 48/Πενθέκτης· 3, 5/Ζ΄· 10/Αγκύρας· 8, 9/Νεοκαισαρείας· 19, 22/Αντιοχείας· 5/Λαοδικείας· 49, 55/Καρθαγένης· 17/Α-Β· 1, 10, 90/Βασιλείου· 3, 7/Θεοφίλου· 4/Κυρίλλου· 1/Γενναδίου.

δηλαδή δια της *επικλήσεως*, επικαλείται το Ἅγιο Πνεύμα, για να του ζητήσει να **προ-χειρίσει** την Θεία Χάρη στον υποψήφιο, για τον καταστήσει ένα από τα τρία *χαρίσματα* που συνιστούν τον κλήρο (ή ένα από τα τέσσερα συστατικά *χαρίσματα* που συνιστούν την *Τοπική Εκκλησία**). [Κατά την διάρκεια της χειροτονίας, πραγματοποιείται *επίκληση* και στην συνέχεια *χειροθεσία**]. Η χειροτονία είναι το μοναδικό μυστήριο που αφορά στα τρία *χαρίσματα* της «Επισκοπής-Τοπικής Εκκλησίας» και τελείται πάντοτε μέσα στο ιερό βήμα, ενώπιον της Αγίας Τράπεζας και πάντοτε κατά την διάρκεια Θείας Λειτουργίας. Τέλος, η επισκοπική χειροτονία περιλαμβάνει επί πλέον *συστατικώς* και την μνεία της Εκκλησιακής Κοινότητας/Επισκοπής, με την οποία ο *χειροτονηθείς* Επίσκοπος συνδέεται *συζυγικώς* και *όχι απολελυμένως* (*ab-solu*) ή ακόμη και *πιτλοφορικώς*, ως είθισται τους τελευταίους χρόνους. Τέλος, η *χειροτονία* αλλάζει το καθεστώς, την υπόσταση των τεσσάρων συστατικών *χαρισμάτων* και γίνεται αυτή η αποκλειστική αιτία να μεταβαίνει υποστατικά ένα *χάρισμα* σε ένα άλλο, ενώ η *χειροθεσία** δεν έχει τέτοια υποστατική ιδιότητα.

Χωρογεωγραφία, Χωρογεωγραφικός. Ο όρος προέρχεται από την σύνθεση δύο λέξεων: της λέξεως *χώρος* [πβ. *χωρ-επίσκοπος*] και της λέξεως *γεωγραφία/γεω-γραφικός*. Δηλώνει εκείνον που έχει σχέση ή είναι σχετικός με μία εκκλησιακή εδαφική έκταση, η οποία περιλαμβάνει *μία και μοναδική* αφενός *Τοπική Εκκλησία* και αφετέρου κατά τόπον *Αυτόνομη, Αυτοκέφαλη ή Πατριαρχική Εκκλησία*, που εδρεύει σε αυτόν τον ευρύτερο χώρο και βρίσκεται *χωρογεωγραφικώς* εντός των [*γεω-εκκλησιαστικών**] ορίων μίας επισκοπικής επαρχίας, ενός ανεξάρτητου και κυρίαρχου Κράτους ή μίας περιοχής πατριαρχικής δικαιοδοσίας, αντιστοίχως. Στην περίπτωση αυτήν έχουμε μία *εκκλησιακή χωρογεωγραφία* ή, καλύτερα και εμφατικά ακόμη, το ιδιαίτερο γεγονός της *γεω-εκκλησιαστικότητας**.

Αλφαβητικό Ευρετήριο λημματικῶν κανονικῶν ὀρων και κανονικῶν λημμάτων

- Άβατον
 - [μοναστικό άβατο]
 - [μοναστηριακό άβατο]
- Άδεκτος
- Αθωνικό Δίκαιο
- Αίρεση
- Αιωνισμός
 - [προσωπικός αιωνισμός]
 - [συλλογικός αιωνισμός]
 - [εκκλησιαστικός αιωνισμός]
 - [αιωνιστική Εκκλησία]
 - [εγκόσμια εσχατολογία]
- Ακοινώνητος
- Ακρίβεια
 - [κανονική ανθρωπολογία]
- Ακρόασις
- Ακροώμενος
- Ακώλυτος
- Αλυτρωτισμός
 - [εκκλησιαστικός αλυτρωτισμός]
- Ανάθεμα
- Ανεξιθρησκία
 - [ανεξιδοξία]
- Αποκλεισμός από την κοινωνία
- Αποστασία
- Αποστάτης
- Αποσυνάγωγος
 - [εκκήρυκτος]
- Αποσηματισμός
- Αργία
- Αργός
- Αρχή
 - [Άρχων]
- Αρχιερεύς
- Αρχιμανδρίτης
- Αυθεντία
- Αυτοκάνονας
- Αυτοκέφαλο, αυτοκεφαλία
 - [Εκκλησιακή *ετερότητα* («άσυγχύτως»)]
 - [Εκκλησιακή *κοινωνία* («άδιαιρέτως»)]

- Αυτοκεφαλισμός
 - [πρισματική κανονικότητα]
 - [μονο-καμεραλιστική εκκλησιολογία]
 - [υδροκεφαλισμός]
- Αυτόνομο, αυτονομία
- Αφορισμένος-Αποκλεισμένος από την κοινωνία
- Βαθμίδες μετανοίας
- Γένος
 - [αφυλετικόν γένος]
- Γεω-εκκλησιακός
 - [γεω-εκκλησιαστικός]
 - [γεω-θρησκευτικός]
 - [γεω-θρησκευιακός]
 - [γεω-μοναχικός]
 - [γεω-μοναστικός]
 - [γεω-μοναστηριακός]
- Γεω-εκκλησιακότητα
- Γέρων-Γέροντες
- Γνωμοδότηση Κανονική
- Διασπορά
 - [λατρευτική Διασπορά]
 - [εθνώνυμη «Διασπορά»]
 - [εθνο-εκκλησιαστική «Διασπορά»]
 - [ριτουαλιστική Εκκλησιακή “Διασπορά” (Ρωμαιοκαθολικοί)]
 - [ομολογιακή Εκκλησιακή “Διασπορά” (Προτεστάντες)]
 - [εθνο-φυλετική Εκκλησιακή “Διασπορά” (Ορθόδοξοι)]
 - [Συνεδαφική Πολυ-εκκλησιακότητα]
- Διοικησιολογία
 - [Εκκλησιαστική Διοικησιολογία]
- Δίπτυχα
 - [Κανονικά Δίπτυχα]
- Εγκατασπορά
- Εθναρχία, Εθνάρχης
 - [Γενάρχη, Γεναρχία]
- Εθνικισμός
- Εθνο-φυλετισμός
 - [Εκκλησιολογικός Εθνοφυλετισμός]
 - [Εκκλησιαστικός Μονοφυλετισμός]
 - [Εθνοφυλετικός Μεσσιανισμός]
 - [Εθνισμός]
 - [Εθνικισμός]
 - [εθνομυθία]
 - [εθνηδόν]
- Εισπήδηση
 - [μοιχεπιβασία]
- Εκθρόνιση, έκπτωση
- Εκκλησία (τόπου)
 - [Τοπική Εκκλησία]
 - [Κατά τόπον Εκκλησία]
 - [Κατά/ανά την οικουμένην Εκκλησία]

- «*μονο-δικαιοδοσιακή*» Εκκλησιακή οντότητα]
 - [ανεπίσκοπη Εκκλησία]
 - [κουλτουραλιστική Εκκλησία]
- Εκκλησιακός, Εκκλησιακότητα
 - [Εκκλησιακός- Εκκλησιαστικός]
 - [Εκκλησιακό Σώμα]
- Ἐκκλητον
 - [προδικαιοδοσιακό δικαίωμα]
- Ἐκπτωση
 - [αποκληρωθείς]
- Ελλαδικός
- Ελλαδισμός
- Ελληνισμός
- Ελληνισμός Εκχριστιανισμένος
- Ενδοδικαιοδοσιακός
- Ενδοκτισιακός
 - [κτισιολογία]
 - [υπερ-κτισιακός]
 - [προ-κτισιακός]
- Ενδομοναστηριακός
- Ενδο-όριος
- Εντοπιότητα
 - [ευχαριστιακή εντοπιότητα]
 - [επιτοπιότητα]
 - [ευχαριστιακή εντοπιότητα]
- Ἐξάρχος, Ἐξαρχία
 - [εκ-πρόσωπος και όχι αντι-πρόσωπος]
- Εξωμοσία
- Εξωμότης
- Επικουρικότητα
- Επιτίμιο
- Ἐσχατον
- Ετεροδοξία, ετερόδοξος
 - [ομοδοξία]
- Ετερόθρησκος
- Ηγούμενος
- Ημι-αυτόνομος (Εκκλησία)
- Ησυχία, Ησυχασμός
- Θεματισμός
- Θεολογούμενον
- Θεσμός
- Ιδιόρρυθμος
- Ιεραρχία
- Ιεροεθνισμός
- Ιεροσυλία (πράξη)
- Ιερόσυλος (πρόσωπο)
- Καθαίρεση
- Καθέδρα
- Καθολικόν, Καθολικός
- Κανόνας

- Κανονική Γνωμοδότηση
- Κανονική Θεολογία
[Κανονική Ανθρωπολογία]
- Κανονική Οικονομία
[Κανονική Παράδοση]
- Κανονική Προτροπή
- Κανονοθεσία, Κανονοθέσπιση
[Κανονοθέτης]
- Κανονοθετώ, Κανονοθεσπίζω
- Κανονολογία
- Κανονολογούμενον
- Κανονομνήμων
- Κληρο-λαϊκή [συνέλευση]
- Κοινόβιον
- Κοινωνία
- Κρατισμός
- Κράτος-Ἔθνος και Ἔθνος-Κράτος
[Ἐθνικές Εκκλησίες (Κράτος-Ἔθνος)]
[Ἐθνο-φυλετικές Εκκλησίες (Ἔθνος-Κράτος)]
[Εκκλησιολογικός Ἐθνο-φυλετισμός]
- Κυριακόν
- Λαύρα
- Λεβιαθανισμός
- Λίβελλος
- Limes
- Μάρτυς
- Μειονισμός
[Ενοθεϊσμός]
- Μετάνοια (1)
- Μετάνοια (2-βαθμίδες, στάδια)
- Μετόχιον
- Μητρόπολις
- Millet
- Μοιχεία
[μοιχεπιβασία]
- Μοναστηριακός, Μοναστικός, Μοναχικός
[δια-μοναστηριακός]
- Νέες Χώρες
- Νεο-μάρτυρας
- Νήψις
- Νομοκάνονας
[Συλλεκτικά έργα]
- Νομο-κανονικός
- Οθωμανοκρατία
- Οικονομία
[προσωπική ποιμαντική της Εκκλησίας]
- Ομοταξία
- Ομοτιμία
- Οντολογία, οντολογικός
- Ορθοδοξία, Ορθόδοξος

- [ορθοπραξία]
- Πάσχα
- Πατέρες της ερήμου
- Πατριαρχείο
- Πατριάρχης
- Πενταρχία
 - [εκκλησιακή πολυκεντρικότητα]
- Περιχώρησις
 - [αλληλοπεριχώρηση]
 - [αντίδωσις ιδιωμάτων]
 - [διαπερατότητα]
- Πηδάλιον
- Πλάνη
- Πλήρωμα
 - [Εκκλησιακό πλήρωμα]
 - [εκκλησιακή εδαφική μονο-δικαιοδοσία]
- Πολιτεία (Civitas)
- Πολιτειοκρατία, «Λεβιαθαν-ισμός»
 - [Καισαροπαπισμός]
 - [Κρατισμός]
 - [Σύστημα της νόμῳ κρατούσης Πολιτείας]
 - [Συναλληλία]
- Πορνεία
- Πρεσβυτέρα
- Προδικαιοδοσιακός
 - [προδικαιοδοσιακό έδαφος]
- Προεστώς
- Προσκλαίων
- Πρόσκληυσις
- Πρώτος
- Ρασοφόρος
- Σιμωνία
- Σταυροπήγιο
- Συλλογές Κανόνων (Corpus Canonum-synopsis Canonum ή collectio Canonum)
- Σύμβολο
- Συμφιλίωση
- Συναλληλία
- Συναντίληψη
- Σύναξη
- Συνεδαφικότητα
 - [πρισματική κανονικότητα]
 - [πολυδικαιοδοσία]
- Συνιστών
- Συνοδικότητα
 - [οντολογική πληρότητα]
- Σύνοδος
 - [«Ἐκκλησία συνόδου ὄνομα»]
 - [(«τὸ κοινὸν τῶν Ἐπισκόπων»)]
- Σύνοδος Αριστίνδην
- Σύνοδος Ενδημούσα

Καθηγητής Ἐπίσκοπος Γρηγόριος Δ. Παπαθωμᾶς

- Σύνταγμα
- Συνομοσία, φατρία, τυρεία
- Σύσταση (επιστολή)
- Σύστασις
- Σύστημα
 - [θεσμικό συστηματισμός]
- Σύστημα συνοδικό
- Συστηματοποίηση
 - [συστηματική κανονικότητα]
 - [συστηματική κανονική θεολογία]
- Σχίσμα
- Σχισματικός
- Τάξις
- Τόμος
- Τυπικόν
- Τυρεία ή φατρία ή συνωμοσία
- Υπερόριος
 - [«εξω-όριος» (extra-orius)]
 - [«ενδο-όριος» (intra-orius)]
 - [ενδοδικαιοδοσιακός]
 - [ενδοδικαιοδοσιακότητα]
- Υποβιβασμός
- Υποπίπτων
- Υπόπτωσις
- Φατρία, τυρεία, συνωμοσία
- Φιλανθρωπία
- Φιλοκαλία
- Χειροθεσία
- Χειροτονία
 - [χειροτόνος, χειροτονητός]
- Χωρογεωγραφία, Χωρογεωγραφικός
 - [εκκλησιακή χωρογεωγραφία]
 - [γεω-εκκλησιαστικότητα]